ENSÂBÜ'L-EŞRÂF

İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler

BELÂZÜRÎ

2. CİLT

Hz Ali ve Çocukları

Hz. Abbâs ve Çocukları

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 174

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi	:	25
Kitabın Adı	:	ENSÂBÜ'L-EŞRÂF İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, 2. Cilt Hz. Ali ve Çocukları, Hz. Abbâs ve Çocukları
Müellifi	:	Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî (ö. 279/892-893)
Özgün Dili	:	Arapça
Editör	:	Prof. Dr. Adnan Demircan
Çeviren	:	Prof. Dr. Musa K. Yılmaz
Son Okuma	:	Yazma Eser Uzmanları: Asiye Solmaz, Mehmet Macit Yangın, Zeynep Altıner, Seher Erdem Örs
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab, nr. 597
Kapak Görseli	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab, nr. 597, 1b
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 211, Sultanahmet/İst. Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş. Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2021
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî
İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, *Ensâbü'l-Eşrâf*

1. Belâzürî 2. Ensâbü'l-Eşrâf 3. Tarih 4. Nesep İlmi 5. Tabakat

ISBN: 978-975-17-5061-7 (2.c) / 978-975-17-4747-1 (Tk)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

ENSÂBÜ'L-EŞRÂF

İSLAM TARİHİNDE ÖNCÜ ŞAHSİYETLER

2. Cilt
Hz. Ali ve Çocukları
Hz. Abbâs ve Çocukları

(İNCELEME - ÇEVİRİ)

BELÂZÜRÎ
(ö. 892-893)

Editör
Adnan Demircan

Çeviren
Musa K. Yılmaz

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

Ali b. Ebû Tâlib'e (as) Biat Edilmesi 13
Cemel Vak'ası 24
Cemel'de Çarpışma 38
Talha b. Ubeydullah'ın Öldürülmesi 45
Zübeyr b. Avvâm'ın Öldürülmesi 49
Sıffîn Savaşı 63
Ammâr b. Yâsir el-Ansî Ebü'l-Yakzân'ın (ra) Sıffîn'de Öldürülmesi 89
Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb'ın Sıffîn'de Öldürülmesi 98
Tahkîm 99
Mushafların Havaya Kaldırılması 99
Tahkîmi Kabul Edenler ve Karşı Çıkanlar 106
Hakemlerin Görüşmesi ve Verdikleri Karar 112
İki Hakemin Tartışması 118
İlk Hurûc Edenler 121
Nehrevân Vak'ası 127
Hâricîlerin Çelişkileri 136
Ali'nin Hâricîlere Son Uyarıları ve Savaş 140
Nehrevân'dan Sonra Ali b. Ebû Tâlib'in Yaptığı İşler 146
Ali'nin Hilâfeti Döneminde Mısır'ın Durumu ve Muhammed b. Ebû Bekir ile Muhammed b. Huzeyfe'nin Öldürülmesi 151
Muhammed b. Ebû Bekir ve Muâviye'nin Mektupları 158
Mısır'ın Karışması ve Eşter'e yapılan Suikast 161
Muâviye'nin Amr b. Âs'ı Mısır'a Vali Yapması ve Muhammed b. Ebû Bekir'in Öldürülmesi 163
Muhammed b. Ebû Huzeyfe'nin Durumu 168
Ali'nin (as) Hilâfeti Döneminde Hirrît b. Râşid es-Sâmî'nin Durumu 170
Benî Nâciye Kabilesinden Esir Alınan Hıristiyanların ve Dinden Dönmüş Olanların Durumu 174
Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Hilâfeti Döneminde Abdullah b. Âmir el-Hadramî'nin Durumu 179
Ali ile Muâviye Arasında Yaşanan Gece Akınları 190

1. Dahhâk b. Kays el-Fihrî'nin Yaptığı Akın 190
2. Süfyân b. Avf b. Muğaffel el-Ezdî el-Gâmidî'nin Yaptığı Akın 192
3. Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'nin Yaptığı Akın 194
4. İbn Mes'ade el-Fezârî'nin Yaptığı Akın 196
5. Büsr b. Ebû Ertât el-Kureşî'nin Yaptığı Akın 198
6. Yezîd b. Şecere er-Rehâvî'nin Mekke'ye Gelmesi 204
7. İbnü'l-Uşbe ve Adamlarının Semâve'de Yaptıkları İşler 206
8. Müslim b. Ukbe el-Mürrî'nin Dûmetülcendel'deki İşleri 207
9. Hâris b. Nemir et-Tenûhî'nin Yaptığı Akın 208
10. Mâlik Eşter'in Yaptığı Akın ve Yerine Şebîb b. Âmir'i Cezîre'ye Görevlendirmesi 209
11. Abdurrahmân b. Kabâs b. Eşyem el-Kinânî'nin Yaptığı Akın 210
12. Ziyâd b. Hasafe b. Sakaf et-Temîmî'nin Şam Tarafına Akın Yapması ve Ali'nin, Muâviye'yle Savaş İçin Kûfe Halkını Teşvik Etmesi 212
Eşres b. Avf eş-Şeybânî'nin Ali'nin Hilâfeti Dönemindeki Durumu 215
Hilâl b. Ullefe'nin Durumu 215
Eşheb b. Bişr el-Urenî 216
Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Saîd b. Kafal et-Teymî'nin Durumu 216
Ebû Meryem es-Sa'dî'nin Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm Durumu 216
İbn Mülcem ve Arkadaşlarının Durumu ve Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Öldürülmesi 218
Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib (as) 235
Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'e (as) Biat Edilmesi 246
Hasan b. Ali ile Muâviye'nin Barışması 253
Muâviye'ye Biat Edildikten Sonra Irak'ta Yaptığı İlk İşler 257
Hasan b. Ali'nin Vefatı 263
Hasan'a Yazılan Mersiyeler 268
Hasan b. Ali'nin (as) Çocukları 269
Hasan b. Hasan b. Ali'nin Çocukları 271
Abdullah b. Hasan b. Ali'nin Çocukları 271
Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın Durumu 272

Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın İsyan Etmesi ve Öldürülmesi 282
Mansûr'un Muhammed b. Abdullah'a Gönderdiği Mektup 285
İbrâhim b. Abdullah'ın Durumu ve Öldürülmesi 300
Yahyâ b. Abdullah b. Hasan'ın Hurûcu 311
Hüseyin b. Ali. b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Hurûcu 311
Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Durumu 315
Hüseyin b. Ali'nin (as) Çocukları 316
Muhammed b. Ali'nin Çocukları 317
Hüseyin'in Hasan ile Muâviye Arasında Yapılan Anlaşmadan Duyduğu Rahatsızlık ve Şiâ'nın Tahriki 318
Muâviye ile Hüseyin'in Mektuplaşması 321
Hüseyin b. Ali'ye Irak'tan Gelen Mektuplar 322
Hüseyin b. Ali'nin Mekke'den Kûfe'ye Gidişi 326
Müslim b. Akîl'in Ölüm Haberinin Hüseyin'e Verilmesi 330
Hüseyin'in Medine'ye Geri Dönmek istemesi 332
Hüseyin'in Çölde Kuşatılması ve Kerbelâ'ya Yönlendirilmesi 336
Fırat Suyu ile Hüseyin ve Ashabı Arasına Girilmesi 341
Hüseyin'in İbn Ziyâd'a Biat Etmeye Zorlanması 342
Hüseyin b. Ali'nin (as) Öldürülmesi 346
Hüseyin'in Adamlarının Öldürülmek İçin Yarışa Girmeleri 355
Hüseyin'in Ailesinden İlk Öldürülenler 356
Hüseyin'i Öldürüp Başını Kesen Adam 359
İbn Ziyâd'a Getirilen Başlar 362
Yezîd'e Gönderilen Hüseyin'in Başı 365
Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Durumu 376
Zeyd b. Ali'nin Öldürülmesi 391
Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in (as) Hurûc Etmesi 398
Muhammed b. Muhammed b. Zeyd b. Ali'nin (as) Durumu 403
Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib b. Havle el-Hanefiyye'nin Durumu 405
Muhammed b. Hanefiyye'nin Çocukları 407

Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye ile İlgili Haberler 408
Muhammed b. Hanefiyye, İbnü'z-Zübeyr ve Abdülmelik b. Mervân'ın Haberleri 410
Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtar es-Sekafî'den Yardım İstemesi 415
Muhammed b. Hanefiyye'nin Mekke'den Ayrılışı ve Geri Dönmesi 419
İbnü'l-Hanefiyye'nin Vefatı 426
Abbâs b. Abdülmuttalib b. Hâşim ve Çocukları 427
Abbâs b. Abdülmuttalib'in Çocukları 449
Fadl b. Abbâs 450
Abdullah b. Abbâs 453
İbn Abbâs'la İbnü'z-Zübeyr'in Tartışmaları 467
İbn Abbâs'la İlgili Muhtelif Rivayetler 479
Ubeydullah b. Abbâs 485
Ubeydullah b. Abbâs'ın Çocukları 490
Kusem b. Abbâs b. Abdülmuttalib 495
Ma'bed b. Abbâs 496
Ma'bed'in Çocukları 497
Abdurrahmân b. Abbâs 497
Temmâm b. Abbâs 497
Kesîr b. Abbâs 498
Hâris b. Abbâs 498
Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib'in Çocukları 500
Ali b. Abdullah'ın Çocukları 502
Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 511
Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 519
Îsâ b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 521
Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 521
Muhammed b. Süleymân 527
Ca'fer b. Süleymân 529
Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 532
İsmâîl b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 534

Abdüssamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 534
Ya'kûb b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 536
Abdullah b. Ali el-Asgar b. Abdullah b. Abbâs 536
Abdullah b. Ali ile Ebû Ca'fer Mansûr Arasındaki Savaş 539
Mansûr'un Abdullah b. Ali'yi Bağışlaması ve Sonra Öldürülmesi 545
Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın Çocukları 548
İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 549
Ebû Müslim 553
İmam İbrâhim b. Muhammed'in Yakalanması 555
İmam İbrâhim b. Muhammed'in Çocukları 561
Abdullah b. Muhammed b. Ali Ebü'l-Abbâs 563
Ebû Müslim'in Horasan'daki Hâkimiyeti 563
Kahtabe'nin Durumu 568
Ebü'l-Abbâs'ın Halifeliğini İlân Etmesi 573
İbn Hübeyre'nin Durumu ve Öldürülmesi 579
Öldürülen Diğer Emevî İdarecileri 583
Ebû Seleme'nin Durumu 590
Resûlullah'ın (sav) Hırkası, Asâsı, Kâsesi ve Teknesi 595
Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'la İlgili Bazı Haberler 595
Ziyâd b. Sâlih'in Durumu 605
Süfyânî'nin Durumu 606
Bessâm b. İbrâhim'in Durumu 608
Şerîk b. Şeyh el-Mehrî'nin Durumu 609
Selm b. Kuteybe b. Müslim'in Durumu 609
Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın Vefatı 617
Ebü'l-Abbâs'ın Çocukları 619
Abdullah b. Muhammed Ebû Ca'fer Mansûr 623
Mansûr'un Bazı Davranışları ve Hikmetli Sözleri 631
Mansûr'un Hilâfetinde Ebû Müslim'in Durumu 645
Mansûr'un Sohbeti 655
Mansûr'un Hâcibi Rebî'in Haberleri 657
Mansûr'un Şair Ebû Dülâme ile Olan Haberleri 660
İbnü'l-Mukaffa'ın Durumu 664
Südeyf b. Meymûn'un Durumu 671

İbn Herme'nin Durumu 672
Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'in Durumu 673
Abdülcebbâr b. Abdurrahmân el-Ezdî'nin Durumu 674
Mansûr'un Hilâfetinde Amr b. Ubeyd'in Durumu 679
Râvendiyye ve Ma'n b. Zâide'nin Durumları 684
Sıcaklığın Hafifletilmesi Hakkında Bir Bab 690
Müminlerin Emîri Mansûr'un Kâtibi Ebû Eyyûb el-Mûriyânî'nin Durumu 692
Senfâz'ın Durumu 697
Mansûr Döneminde Hâricîler 699
Mülebbed b. Harmele'nin Durumu 699
Zabî b. Müseyyeb b. Fudâle el-Abdî'nin Durumu 702
Atıyye b. Ba'ser et-Tağlibî'nin Durumu 702
Hassân b. Gassân el-Hemdânî'nin Durumu 703
Benî Şeybân'ın Mevlâsı Îsâ'nın Durumu 704
Dahdah eş-Şeybânî'nin Durumu 704
Mehdî'ye Biat Edilmesi 704
Mansûr'un Döneminden Bazı Haberler 710
Sevvâr b. Abdullah el-Anberî'nin Durumu 710
Muhammed b. Ca'fer b. Ubeydullah b. Abbâs'ın Durumu 712
Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. Hattâb'ın Durumu 713
Kancez eş-Şeybânî'nin Durumu 713
Ebû Züfâfe el-Absî'nin Durumu 715
Ezher es-Semmân'ın Durumu 716
Mis'ar b. Kidâm el-Hilâlî 716
Îsâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in Durumu 717
Mansûr'la İlgili Muhtelif Olaylar 718
Bağdat Şehrinin Kurulması 723
Mansûr'un Mehdî'ye Vasiyeti 725
Mansûr'un Vefatı 727
Mehdî b. Mansûr'un Hilâfeti 730
Mansûr'un Çocukları 731
Mehdî'nin Çocukları 734

Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 737
Yahyâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 738
Abbâs b. Muhammed b. Ali 739
Dırâr b. Abdülmuttalib 740
Hamza b. Abdülmuttalib 740
Hamza'nın Çocukları 740
Hamza'nın Müslüman Olması 741
Mukavvim b. Abdülmuttalib 752
Hacl b. Abdülmuttalib 753
Hâris b. Abdülmuttalib 753
Ebû Süfyân b. Hâris 755
Nevfel b. Hâris 756
Abdullah b. Hâris b. Nevfel -Bebbe- 757
Fadl b. Adurrahmân b. Abbâs b. Rebî'a 759
Abdülmuttalib'in Rüyası 760
Kusem b. Abdülmuttalib 763
Ebû Leheb 763
Fadl b. Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb 765
Gaydâk b. Abdülmuttalib 770
Abdülmuttalib'in Kızları 771
Nadle b. Hâşim 774
Sayfî b. Hâşim 774
Esed b. Hâşim 774
DİZİN 777

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Ali b. Ebû Tâlib'e (as) Biat Edilmesi

Bize Halef b. Sâlim el-Mahzûmî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı, dedi ki: Bize İbn Cu'dübe anlattı. O da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Osman b. Affân, Zilhicce ayının bitmesine 12 gece kala öldürüldü. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib insanları kendisine biat etmeye davet etti. Zilhicce'nin bitmesine 11 gece kala, cumartesi günü kendisine biat edildi. Ali'ye ilk biat eden de Talha b. Ubeydullah idi. Uhud günü, Talha b. Ubeydullah'ın parmağı yaralanmış ve sakat kalmıştı. Ali'ye biat ederken bir bedevi Arap onun parmağını gördü ve "Bu işe [biata] ilk olarak çolak bir adam başladı, bu iş tamamlanmaz!" dedi. Talha'dan sonra mescitteki diğer insanlar da Ali'ye biat ettiler. Sonra Ali mescitten çıktı ve ensardan Benî Amr b. Mebzûl'un mescidine vardı. Orada da kendisine biat edildi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı, dedi ki: Bize İsmâîl b. Müslim el-Abdî anlattı. O da Ebü'l-Mütevekkil'den rivayet etti, dedi ki: Osman öldürüldüğü zaman Ali, Medine'nin dört fersah yukarısında bulunan ve kendisine ait "Buğaybiğa" denilen bir arazideydi. Hemen geldi. Ammâr b. Yâsir ona, "Ya sen kendin bizler için hilâfete aday ol ya da biz seni aday gösterelim." dedi. Bunun üzerine Ali kendisini halife tayin etti, insanlar da ona biat ettiler.

Bana Abbâs b. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî anlattı. O Lût b. Yahyâ Ebû Mihnef'ten, o Ebû Ravk el-Hemedanî ve Mücâlid b. Saîd'den, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Osman b. Affân (ra) öldürüldüğü zaman insanlar biat etmek için Ali'nin (ra) yanına gittiler. Ona yönelip [biat için] elini çektiler. Ali elini vermedi. Onlar Ali'nin elini açtılar, Ali ise elini kapattı. İnsanlar, "Biatımızı kabul et. Senden başkasına razı olmayız, [zira başka türlü] insanların ihtilaf ve ayrılılığa düşmeyeceklerinden emin olamayız!" dediler. Akabinde insanlar Ali'ye biat ettiler. Ali sonunda minberin üzerine çıktı.

Daha sonra Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm beytülmâlin anahtarını aldılar ve biatten geri durdular. Bunun üzerine Eşter, Talha'nın

yanına gitti ve onu fena bir şekilde hırpaladı. Talha ona, "Beni bırak, insanların ne yaptığını göreyim de sonra karar vereyim!" diyordu. Fakat Eşter onu bırakmadı ve sonunda Talha, Ali'ye biat etti. Bu sırada Kabîsa b. Züeyb adında Benî Esed'den bir adam, "Muhammed'in (sav) ashabından şu adama biat eden ilk el çolak! Vallahi ben bu işin tamamlanacağını düşünmüyorum!" dedi.

Resûlullah'ın (sav) ashabından Ali'ye ilk biat eden şahıs Talha b. Ubeydullah idi. Ali, beytülmâlin anahtarlarını Talha'dan alacak bir adamı gönderdi. Hukeym b. Cebele el-Abdî de Zübeyr b. Avvâm'ın yanına gitti ve onu getirdi, böylece o da biat etti. Zübeyr, "Abdülkays'ın hırsızlarından bir hırsız beni sürüp götürdü ve ben zorla biat ettim!" dedi.

Dedi ki: Abdullah b. Ömer b. Hattâb kılıç zoruyla ve yaka paça Ali'nin yanına getirildi. Ali ona, "Bana biat et!" dedi. Abdullah b. Ömer, "İnsanlar senin üzerinde icmâ etmeden sana biat etmem!" dedi. Ali, "O halde buradan ayrılmayacağına dair bana bir kefil getir!" dedi. Abdullah b. Ömer, "Sana kefil getirmem!" dedi. Bunun üzerine Eşter, "Bu adam senin kamçı ve kılıcına karşı kendini güvende hissediyor. İzin ver, onun icabına bakayım!" dedi. Ali b. Ebû Tâlib, "Bırak onu! Onun kefili benim. Vallahi ben küçüklüğünde de yetişkinliğinde de onu sadece kötü ahlaklı biri olarak tanıdım." dedi.

Dedi ki: Sonra Sa'd b. Ebû Vakkâs getirildi ve kendisine, "Biat et!" denildi. Sa'd, "Ey Ebü'l-Hasan! Benden başka herkes biat ederse ben de sana biat ederim." dedi. Bunun üzerine Ali, "Ebû İshâk'ı serbest bırakın!" dedi.

Ali b. Ebû Tâlib, biat etmesi için Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'ye haber gönderdi. Muhammed b. Mesleme, "Resûlullah (sav) bana, insanlar ihtilaf ettikleri zaman kılıcımla Uhud dağına çıkmamı ve parçalanıncaya kadar kılıcımla sağa sola vurmamı, parçalanınca da evime dönmemi ve haksız yere öldürülünceye veya kendi ecelimle ölünceye kadar evimden ayrılmamamı emretti!" dedi. Bunun üzerine Ali, "O halde git!" dedi ve onu serbest bıraktı.

Daha sonra Ali b. Ebû Tâlib, biat etmesi için Vehb b. Sayfî el-Ensârî'ye haber gönderdi. Vehb, "Benim sevgili dostum ve senin de amcanın oğlu

olan zat [Hz. Peygamber] bana, 'Kılıcınla müşriklerle savaş. Bir fitne gördüğün zaman kılıcını kır, ağaçtan bir kılıç edin ve evinde otur!' demişti." Bunun üzerine Ali onu kendi haline bıraktı.

Dedi ki: Ali biat etmesi için, Resûlullah'ın (sav) mevlâsı Üsâme b. Zeyd'i çağırdı. Üsâme Ali'ye, "Sen benim için insanların en sevimlisi ve en kıymetlisisin. Bir aslanın iki çenesi arasında bile olsan ben yine seninle birlikte olmak isterim. Ne var ki ben 'lâ ilâhe illallah' diyen bir kimseyle savaşmamak konusunda Allah'a söz verdim." dedi.

Dedi ki: Medine ahalisi Ali'ye biat etti. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer Ali'nin yanına geldi ve ona "Ey Ali! Allah'tan kork ve meşveret yapmaksızın ümmetin işlerini üstlenmeye kalkışma!" dedi. Sonra da Mekke'ye gitti.

Bize Ebû Kılâbe Abdülmelik b. Muhammed er-Rekâşî anlattı, dedi ki: Bana Muhammed b. Âişe anlattı, dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleymân anlattı, dedi ki: Babama "İnsanlar 'Ali'nin biatı tamam olmadı!' diyorlar." dedim. Babam, "Ey oğulcuğum, ona Haremeyn [Mekke ve Medine] ehli biat etti, biat da ancak Haremeyn ehlinin hakkıdır." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih b. Müslim el-İclî anlattı, dedi ki: İsrâîl'den işittim, arkadaşlarından rivayetle şöyle diyordu: Ahnef b. Kays, Talha ile Zübeyr'e rastlamış. İkisi ona, "Ali'ye biat edip ona yardım ettin mi?" dediler. Ahnef, "Evet, sizler de bana bunu emretmemiş miydiniz?" dedi. Onlar, "Sen ancak tamahkâr ve güçlünün arkasında giden bir sineksin!" dediler. Bunun üzerine Ahnef, "Allah sizi affetsin!" dedi.

Ebû Mihnef ve diğerleri şöyle dediler: Ali, Abdullah b. Abbâs'a, "Şam'a git, seni oraya vali yaptım." dedi. Abdullah b. Abbâs ise "Ben bunu uygun görmüyorum. [Biliyorsun ki] Muâviye, Osman'ın amcasının oğlu ve onun valisidir. İnsanlar onun tarafındalar ve ona itaat ediyorlar. Suç isnat ederek Osman'dan dolayı beni öldürmeyeceğinden emin değilim. Öldürmese bile beni yargılar ve hapse atar. Ancak sen ona bir mektup yaz ve iyilik göstererek güzel vaadlerde bulun, işlerin yoluna girerse o takdirde dilersen beni gönderirsin." dedi.

Bize Affân b. Müslim Ebû Osman anlattı, dedi ki: Bize Esved b. Şeybân anlattı, dedi ki: Bize Hâlid b. Sümeyr haber verdi, dedi ki: Osman'ın öldürüldüğü günün sabahında Ali b. Ebû Tâlib, İbn Ömer'in yanına gitti ve "Nerede Ebû Abdurrahmân, nerede o adam? Yanımıza çıksın!" dedi. Sonra ona, "Bunlar bizim mektuplarımızdır, onları tamamladık. Yola çık ve onları Şam'a götür." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer şöyle dedi: "Ey Ali sana, Allah'ı ve ahiret gününü hatırlatıyorum. Bu öyle bir iş ki ben ne onun başında ne de sonunda bulundum. Eğer Şam halkı seni istiyorlarsa onların itaat edecekleri yönünde sana haber gelir. Eğer seni istemiyorlarsa ben onları sana karşı hiçbir konuda engelleyemem." Ali ise "İsteyerek ya da istemeyerek binip gideceksin!" dedi ve dönüp gitti. Akşam olunca Abdullah b. Ömer asil atlarının -ya da develerinin- getirilmesini istedi ve gece karanlığında onları da alarak Mekke'ye doğru yola düştü. Ali'yi kendi arkasından hayıflanır halde Medine'de bıraktı.

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Muğîre b. Şu'be şöyle dedi: "[Ey Ali]! Bana göre sen Muâviye'yi Şam'da vali olarak bırak, Talha ve Zübeyr'i de iki şehre [Kûfe ve Basra'ya] vali tayin et, böylece insanlar seninle birlikte hareket ederler." Bunun üzerine Abdullah b. Abbâs, "Kuşkusuz Kûfe ve Basra hazinenin kaynağıdır. Bu ikisini oralara vali olarak tayin ettiğinde onların seni zora sokmayacaklarından emin değilim. Ayrıca Muâviye'yi Şam'a vali olarak atarsan onun valiliğinin sana bir faydası olmayacaktır." dedi. Muğîre [b. Şu'be] ise "Muâviye'yi işin başından uzaklaştırmanı uygun görmüyorum. Çünkü o şu anda sizi, amcasının oğlunu öldürmekle itham ediyor. Eğer onu görevden alırsan seninle savaşır. O halde beni dinle ve onu vali olarak bırak!" dedi. Ali bu görüşü reddetti ve İbn Abbâs'ın görüşünü kabul etti.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize İshâk el-Ezrak anlattı. O Abdülmelik b. [Ebû] Süleymân'dan, o Seleme b. Küheyl'den, o Sâlim b. Ebü'l-Ca'd'dan, o da Muhammed b. Hanefiyye'den rivayet etti, dedi ki: Ben [Osman'ın kuşatıldığı] sıralarda Ali ile birlikte oturuyordum. Bir adam Ali'ye geldi ve "Şu adamın [Osman'ın] yanına gel, o öldürülecek!" dedi. Ali hemen orada hazır olmak üzere gitti, ben onun cübbesinden tuttum ve "Yemin ettim, gitmeyeceksin!" dedim. Sonra bir başka adam

geldi ve "Adam [Osman] öldürüldü!" dedi. Ali hemen kalktı ve eve girdi. İnsanlar da onunla birlikte eve girdiler ve "Uzat elini sana biat edelim!" dediler. Ali, "Hayır, benim size vezir olmam emîr olmamdan daha hayırlıdır." dedi. Fakat insanlar kabul etmediler. Bunun üzerine Ali, "Mademki kabul etmiyorsunuz o halde bilin ki benim biatım gizli olmayacaktır. Haydi, mescide geçin!" dedi. Bunun üzerine insanlar mescide gittiler.

Bana yine İshâk b. Yûsuf el-Ezrak'tan anlatıldı. O, Abdülmelik'ten; o, Seleme'den; o, Sâlim'den; o da İbnü'l-Hanefiyye'den rivayet etti, dedi ki: "Ali'nin yanındaydım. Baktım, yanına bir adam geldi ve "Müminlerin emîri [Osman] şu an öldürüldü!" dedi. Dedi ki: Ali hemen ayağa kalktı. Onun kamçısından tuttum. Bunun üzerine bana, "Anasız kalasıca, beni bırak!" dedi. Ali [Osman'ın bulunduğu] konağa gitti. Osman öldürülmüştü. İnsanlar Ali'ye geldiler ve "İnsanlar için mutlaka bir halife gereklidir. Bu makama senden daha layık olan birisini de bilmiyoruz." dediler. Bunun üzerine Ali onlara, "Beni halife olarak istemeyin. Kuşkusuz benim size vezir olmam, emîr olmamdan daha hayırlıdır." dedi. Onlar ise "Vallahi emirliğe senden daha layık olan birisini bilmiyoruz!" dediler. Bunun üzerine Ali, "Mademki kabul etmiyorsunuz o halde bilin ki benim biatım [burada] gizlice olmayacaktır. Bilakis mescide gideceğim, isteyen bu şekilde bana biat eder!" dedi ve mescide gitti. İnsanlar da ona biat ettiler.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize Cüveyriye b. Esmâ anlattı, dedi ki: Bana Mâlik b. Enes anlattı. O Zührî'den, o Ubeydullah b. Abdullah'tan, o da Misver b. Mahreme'den rivayet etti, dedi ki: Osman öldürüldüğünde Ali mescitteydi. İnsanlar biat etmek üzere Talha'ya yöneldiler. Ali de evine gitmek üzere mescitten ayrıldı. Kureyş'ten bir adam cenazeler mevkiinde [musallada] onunla karşılaştı ve "Halasının oğlu[1] öldürülmüş ve devleti elinden alınmış adamın haline bakın!" dedi. Bunun üzerine Ali hemen geri döndü ve minbere çıktı. Bu sayede "İşte Ali, minberde!" denilmeye başlandı ve insanlar Talha'yı bırakıp ona yöneldiler ve ona biat ettiler.

---

1 Hz. Osman kastediliyor. Hz. Osman'ın annesi Hz. Ali'nin halasının kızıdır. (E)

Bize Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: İnsanlar kendisine biat ettikten sonra Ali, Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Muğîre'ye bir mektup yazarak onu Mekke'ye tayin etti ve insanlardan biat almasını emretti. Fakat Mekke ehli Ali'ye biat etmeyi reddetti. Kureyş'ten Abdullah b. Velîd b. Zeyd b. Rebî'a b. Abdüluzzâ b. Abdüşems adlı bir genç mektubu aldı, ağzında çiğnedi ve yere attı. Akabinde mektup zemzem kanalına atıldı. Bu genç, Cemel gününde Âişe'nin yanında iken öldürüldü.

Dedi ki: Ali b. Adî b. Rebî'a b. Abdülüzza b. Abdüşems -Osman öldürüldüğü sırada Mekke emîriydi- Basra'ya gitti ve orada öldürüldü. Onun hakkında şöyle denilmişti:

Ey rabbim, yürütme Ali'nin develerini
Onun bindiği develere koyma bereketini
Sadece Ali b. Adî'yi uzak tut bu belâdan

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Ali (as), biat almak için Misver b. Mahreme ez-Zührî'yi Muâviye'ye gönderdi ve ona "İnsanlar, bana danışmaksızın Osman'ı öldürdüler. Sonra bana biat ettiler. Öyleyse sen de bana biat et, Allah sana merhamet etsin! Şam halkının eşrafı içinde benim elçim ol!" şeklinde bir mektup yazdı. Mektubunda Muâviye'ye valilikten bahsetmedi. Mektup kendisine ulaşınca Muâviye, Ali'ye biat etmeyi reddetti ve isyan bayrağını çekti. Ayrıca Ali'ye teslim edilmek üzere bir adama, beyaz bir sayfadan oluşan ve içinde ne yazı ne mühür bulunan bir mektup verdi. Bir diğer rivayete göre mektupta mühür vardı. Üzerinde de "Muâviye b. Ebû Süfyân'dan Ali b. Ebû Tâlib'e" yazıyordu. Ali mektubu görünce onu getiren elçiye, "Yazık sana, nedir havadisin?" dedi. Elçi, "Beni öldürmenden korkuyorum!" dedi. Bunun üzerine Ali, "Sen bir elçi olduğun halde seni neden öldüreyim?" dedi. Elçi, "Ben sana, Osman'ı senin öldürdüğünü iddia eden bir kavmin yanından geldiyorum. Onlar Osman'a karşılık seni öldürmekten başka hiçbir şeye razı değiller!" dedi. Bunun üzerine Ali, "Ey Medine halkı! Vallahi ya siz [harekete geçip] savaşacaksınız ya da onlar gelip sizinle savaşacaklar!" dedi. Muâviye, Şam halkı ve bazı ileri gelenler dışında bütün şehirler Ali'ye biat ettiler.

Ayrıca bize Halef b. Sâlim el-Mahzûmî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Osman öldürüldü ve Ali'ye biat edildi. O sırada Âişe hac ibadetindeydi. Orada kaldı. Talha ve Zübeyr de onun yanına gittiler. Bu ikisi, Osman hakkındaki tutumlarından dolayı pişman olmuşlardı.

Bu sırada Ali, Muâviye'ye şöyle bir mektup yazdı: "Eğer Osman senin amca oğlun ise ben de senin amca oğlunum. Eğer sana yakınlık gösteriyor idiyse ben de sana yakınlık gösteriyorum. Ben seni bulunduğun göreve [yeniden] atadım. Senin üzerinde bulunan haklar doğrultusunda orada görev yap."

Mektup kendisine ulaşınca Muâviye, üzerinde yazı olmayan [boş] bir sayfa istedi, sonra da ona sadece "Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla." yazdı. Ardından kâğıdı dürdü, mühürledi ve üzerine "Muâviye b. Ebû Süfyân'dan Ali b. Ebû Tâlib'e" yazdı. Mektubu Yezîd b. Hür denilen Abs kabilesinden bir adama verdi. Adam mektubu Ali'ye getirdi ve ona "Bana güvence ver!" dedi. Ali, "Adam öldürme suçu hariç sana güvence verdim." dedi. Bunun üzerine Yezîd mektubu Ali'ye verdi. Ali mektuba bakınca Muâviye'nin kendisinden uzaklaşmak istediğini anladı. Sonra Yezîd b. Hür, "Ey Kureyş topluluğu! Atları hazırlayın atları. Nefsim elinde olana yemin olsun ki dört bin atlı üzerinize gelmektedir!" dedi. -Dört bin atlı yerine "dört bin at" da demiş olabilir.-

Medâinî, zikrettiği bazı şeyhlerden ve Ali b. Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: Ali'ye biat edildiğinde haber Kûfe'ye geldi. Hişâm b. Utbe hemen Ali'ye biat etti ve "Bu benim sağ elim, Ali adına sol elime biat ediyorum!" dedi. Sonra da şunu söyledi:

Ali'ye biat ediyorum, saklamadan, açıkça
Ve Eş'arîlerden olan emîrimden korkmadan

Ali'ye biat almak için Yezîd b. Âsım el-Muhâribî Kûfe'ye geldi. Ebû Mûsâ hemen Ali'ye biat etti. Ebû Mûsâ'nın Ali'ye biat ettiğini duyunca Ammâr, "Vallahi o sözünden dönecek, anlaşmasını bozacak, gösterdiği gayreti boşa çıkaracak ve ordusunu teslim edecektir!" dedi. Talha ve Zübeyr ile ilgili olarak olanlar olunca Ebû Mûsâ, "Emirlik, emîr kılınmaktan, mülk ise ele geçi-

rilmekten ibarettir." dedi. Ali b. Ebû Tâlib, Zûkâr[2] denilen yerden kendisine bir mektup gönderip insanları silah altına almasını emredinceye kadar Ebû Mûsâ Kûfe'de vali olarak kaldı. Mektubu alınca "Bu bir fitnedir!" diyerek insanları orduya katılmaktan vazgeçirdi. Bunun üzerine Ali, insanları silah altına almak için Ammâr b. Yâsir ve Hasan b. Ali'yi Kûfe'ye gönderdi.

Bana Amr b. Muhammed, Muhammed b. Hâtim ve Abdullah b. Sâlih anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Muâviye anlattı. O A'meş'ten, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Ali, "Eğer bu raddeye geleceğini bilseydim bu işe hiç girişmezdim!" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Ya'kûb b. İbrâhim b. Sa'd ez-Zührî anlattı. O babasından, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Humeyd b. Abdurrahmân şunu anlattı: Ömer b. Hattâb, Benî Hârise boyuna mensup ensardan bir adam ile hususi bir şekilde konuştu ve ona "Benden sonra hilâfete getirilir diye düşununüp konuştuğunuz kimler var?" dedi. Ensardan olan adam muhacirleri saydı fakat Ali'yi zikretmedi. Bunun üzerine Ömer, "Ali'den ne haber? Vallahi bana göre Ali, sizin işinizden bir şeyi üstlenirse sizi hak yola götürür." dedi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min ve Muhammed b. Sa'd anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı. O da Abdülcelîl el-Kaysî'den rivayet etti, dedi ki: Ömer b. Hattâb kendisinden sonra hilâfet makamına getirilebilecek şahısları zikretti. Bunun üzerine bir adam, "Ey müminlerin emîri, ya Ali?" dedi. Ömer, "Vallahi siz onu halife seçmezsiniz. Eğer onu halife seçerseniz, -kendisinden hoşlanmasanız bile- sizi hakka götürecektir." dedi.

Yine bana Ahmed b. Hişâm b. Behrâm ve Hüseyin b. Ali b. Esved anlattılar, dediler ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize İsrâîl haber verdi. O Ebû İshâk'tan, o da Hârise'den rivayet etti, dedi ki: Ömer'le birlikte hac ibadetini yapıyordum. Ömer'in deve çobanının -develeri ilerletmek için- şöyle mırıldandığını işittim: "*Ondan sonraki emîr Osman b. Affân'dır.*" Osman'ın hilâfeti zamanında ise aynı çobanın develeri ilerletmek için şöyle mırıldandığını işittim:

---

2 Zûkâr, Bekr b. Vâil kabilesine ait Kûfe yakınlarındaki bir suyun adıdır. Hz. Peygamber'in (sav) bi'setinden önce Araplar ile Sâsânîler arasında bu mevkide bir savaş (Zûkâr Savaşı) meydana gelmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târih*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, tarihsiz. I, 11. (çev.)

Kuşkusuz ondan [Osman'dan] sonraki emîr Ali'dir ve

Zübeyr'de de razı olunacak bir halef olma kabiliyeti vardır

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Enes b. İyâd anlattı. O Muhammed b. Yahyâ'dan, o da Eslemîlerin mevlâsı [Ebü'l-Alâ] ile Muhammed b. Atıyye es-Sekafî'den rivayetle Atıyye'nin şöyle söylediğini nakletti: Osman'ın öldürülüşünün ertesi günü Ali ile beraber geldim ve mescide girdim. Bir grup insanın Talha'nın başına toplandıklarını gördüm. Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî kalktı ve "Ey Ali! Senin hiçbir şeyden haberin yok, insanlar Talha'nın başında toplanmışlar!" dedi. Bunun üzerine Ali, "Halamın oğlu [Osman] öldürülecek ve ben onun makamına geçmekten menedileceğim, öyle mi?" dedi. Sonra beytülmâle geldi ve orayı açtı. İnsanlar bunu duyunca Talha'yı bırakıp ona yöneldiler.

Bana Muhammed b. Hâtim el-Mervezî ve Ravh b. Abdülmü'min haber verdiler, dediler ki: Bize Mûsâ b. İsmâîl haber verdi. O Mekhûl'un arkadaşı Muhammed b. Râşid'den, o da Avf'tan rivayet etti, dedi ki: Ben Hasan'ın[3] yanındaydım. Ebû Cevşen el-Gatafânî ona, "Ebû Mûsâ'yı Ali'ye tâbi olması dışında hiçbir şeyle ayıplamadım." dedi. Dedi ki: Bunun üzerine Hasan öfkelendi ve "Ya kime tâbi olacaktı? Osman mazlum bir şekilde öldürüldü. İnsanlar da içlerindeki en faziletli kişiye yönelip ona biat ettiler. Ardından âsi ve zalim bir şekilde Muâviye kalkıp geldi. Ebû Mûsâ, Ali'ye tâbi olmayıp da kime tâbi olacaktı?" dedi.

Bana İbrâhim b. Muhammed es-Sâmî ve Bekr b. Heysem anlattılar, dediler ki: Bize Abdürrezzâk b. Hemmâm anlattı, dedi ki: Bize Ma'mer anlattı. O da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Talha ile Osman'ı kendi hallerine bırakmıştı. Osman öldürülünce Ali insanların karşısına çıktı ve onları biata davet etti, insanlar da kendisine biat ettiler. Halbuki Ali, insanların Talha'ya biat etmesinden endişe ediyordu. Fakat Ali biata davet ettikten sonra insanlar ne Talha'yı ne de bir başkasını ona denk tutmadılar [ve Ali'yi tercih ettiler].

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Safvân b. Îsâ ez-Zührî anlattı. O da Avf'tan rivayet etti, dedi ki: Osman öldürülünce insanlar

3 Burada zikredilen Hasan-ı Basrî'dir. (E)

Ali'ye biat etmeye başladılar. Dedi ki: Talha geldi. Ali ona "Ver elini, sana biat edeyim!" dedi. Talha "Sen bunun için benden daha çok hak sahibisin!" dedi.

Abdullah b. Ali b. Sâib'den bana anlatıldı. O da Eslemîlerin mevlâsı Sahbân'dan rivayet etti, dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib geldi, insanlar da onunla birlikteydi. Çocuklar, ellerinde yaş hurma yaprakları ile koşuşturuyorlardı. Ali, Benî Mebzûl'dan bir adamın bahçesine girdi. Eşter en-Neha'î de elbisesini Ali'nin üzerine attı, sonra, "Ne bekliyorsunuz? Ey Ali elini uzat!" dedi. Ali elini uzattı. Eşter ona biat etti, sonra, "Kalkın ve ona biat edin! Ey Talha sen de kalk! Ey Zübeyr! Sen de kalk!" dedi. Talha ve Zübeyr biat etti, sonra da diğer insanlar biat ettiler.

Bana Halef b. Hişâm anlattı, dedi ki: Bize Hüşeym b. Beşîr anlattı, dedi ki: Bize Humeyd anlattı. O Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Medine'nin bostanlarından bir bostanda, Zübeyr'in Ali'ye biat ettiğini gördüm.

Medâinî Ca'fer b. Süleymân'dan nakletti. Onun da Mâlik b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre Talha ve Zübeyr, Ali'ye biat ettiler.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bana Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ma'în anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı. O Alâ b. Sâlih'ten, o da Adî b. Sâbit'ten rivayet etti, dedi ki: Bana Ebû Râşid anlattı, dedi ki: Huzeyfe Medâin'de iken Ali'ye biat edildiği haberi kendisine ulaştı. Hemen sağ eliyle sol eline biat etti ve "Ali'den sonra Kureyş'ten hiç kimseye biat etmem! Zira ondan başkası ya haktan sapmıştır yahut ebter ve zelildir!" dedi.

Ahmed b. İbrâhim dedi ki: Rivayet edildiğine göre Huzeyfe, "Kim gerçek emîrü'l-mü'minîni görmek isterse Ali'nin yanına gelsin!" dedi.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Nu'aym anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Ebû Eyyûb anlattı. O Kays b. Müslim'den, o da Târık b. Şihâb'dan nakletti, dedi ki: Hasan b. Ali [babası] Ali'ye, "Ey müminlerin emîri! Ben seninle konuşamıyorum!" dedi ve ağladı. Ali, "Konuş ve kadınlar gibi içlenip durma!" dedi. Bunun üzerine Hasan şöyle dedi: "Şüphesiz ki insanlar Osman'ı kuşatmışlardı. Sana, Arapların akılları başlarına gelinceye kadar buradaki insanları bırakıp Mekke'ye

gitmeni söyledim. Ama sen reddettin. Sonra insanlar Osman'ı öldürdüler, bu sırada sana insanlardan uzak durmanı söyledim. Zira sen keler deliğinde bile olsan, Araplar seni oradan çıkarıncaya kadar develerle sana doğru yolculuk yaparlardı. Ancak sen beni mağlup ettin [ve susturdun]. Bugün ise sana Irak'a gitmemeni söylüyorum. Çünkü ben senin boş yere öldürülmenden korkuyorum!" Ali şöyle karşılık verdi: "Senin, Mekke'ye gitmem hakkındaki sözüne gelince vallahi ben Mekke'nin kutsiyetinin çiğnenmesine sebep olan bir adam olmak istemedim. Senin, 'İnsanlar Osman'ı kuşattılar!' şeklindeki sözüne gelince eğer Osman ile insanlar arasında olanlar olduysa bu konuda benim ne günahım var? 'İnsanlardan ayrıl ve Irak'a gitme!' demene gelince vallahi ben vurulmayı bekleyen bir sırtlan gibi olmak istemiyorum."

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten rivayet etti, dedi ki: Bana Ebû Yûsuf el-Ensârî anlattı. Kendisi Medine ahalisinin şöyle konuştuklarını işitmiş: İnsanlar Medine'de Ali'ye biat ettikleri zaman haber, [Mekke'de bulunan] Âişe'ye (ra), "İnsanlar Talha'ya biat etti!" şeklinde ulaştı. Bunun üzerine Âişe, "Şu çolak parmaklı adam, sen ha! Vallahi onlar, bu işi en iyi senin idare edeceğini anlamışlar!" dedi. Sonra keyif ve sevinç içinde yola çıktı. Serf[4] denilen yere gelince İbn Ümmü Kilâb denilen Ubeyd b. Mesleme el-Leysî onu gördü. Âişe ona olanları sordu. Ubeyd b. Mesleme, "İnsanlar Osman'ı öldürdüler." dedi. Âişe, "Tamam, sonra ne yaptılar?" dedi. Ubeyd, "Hayırlı bir iş yaptılar. İşler onları en hayırlı merciye sevk etti. Böylece peygamberlerinin amcasının oğlu Ali'ye biat ettiler." dedi. Âişe şöyle dedi: "Bunu yaptılar, öyle mi? Ben de şunlar şunun üzerinde ittifak ettiler diye sevinmiştim. Zikrettiğin arkadaşın hakkında işler tamamlanmışsa." Ubeyd ise Âişe'ye, "Neden? Vallahi bugün yeryüzünde onun gibisini görmüyorum. Sen neden onun hilâfetinden hoşlanmıyorsun?" dedi. Fakat Âişe ona bir cevap vermedi. Hemen Mekke'ye geri döndü, Hicr'e girdi ve örtünüp gizlendi. Sonra da şöyle demeye başladı: "Bazı hususlarda Osman'ı kınadık. Sonra bunları kendisine ifade ettik ve üzerine eğilmesini sağladık. Osman o işleri bir daha yapmamak üzere tövbe etti ve Allah'a istiğfarda bulundu. Müslümanlar da onun bu

4 Mekke'ye altı mil uzaklıkta olan bir yer. Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrût, Dâru Sâdır, tarihsiz, III, 212. (çev.)

durumunu kabul ettiler. Bundan başka bir seçenekleri de olamazdı. Ne var ki hayır ve fazilette kendisinin parmağı kadar olamayacak birisi Osman'a saldırdı ve onu öldürdü. Osman bu şekilde öldürüldü. Vallahi onlar âdeta bir elbiseyi yıkar gibi onu yıkayıp temizlediler ve kalbin tasfiye edilişi gibi onu tasfiye edip arındırdılar."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Halef b. Sâlim anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o Yûnus b. Yezîd el-Eylî'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Talha ve Zübeyr, Ali'den kendilerini Kûfe ve Basra'ya vali tayin etmesini istediler. Ancak Ali, "Yanımda kalırsanız sizinle kuvvet bulurum, eğer ayrılıp giderseniz eksikliğinizi duyarım." dedi.

Zührî dedi ki: Bize ulaşan habere göre Ali, Talha ve Zübeyr'e, "Eğer bana biat etmek istiyorsanız buyurun edin ya da dilerseniz hanginiz arzu ediyorsa ben ona biat edeyim." dedi. Onlar ise "Hayır, biz sana biat ederiz!" dediler. Daha sonra ise "Başımıza bir şey gelmesinden korktuğumuz için böyle yaptık. Ayrıca Ali'nin bize biat etmeyeceğini biliyorduk." dediler. Osman'ın katlinden dört ay sonra gizlice Mekke'ye gittiler.

Bana Hüseyin b. Ali anlattı. O Ebû Bekir b. Ayyâş'tan, o da Ebû Husayn'dan rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Âmir b. Küreyz, Talha ve Zübeyr'i Basra'ya davet etti ve orada kalmalarını istedi; onlara "Ben Basra'da maddî imkânlara sahibim." dedi. Abdullah b. Âmir b. Küreyz, Osman'ın -Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den sonraki- Basra valisiydi. Ebû Mûsâ el-Eş'arî dedi ki: "Ey Basra halkı! Size anneleri, halaları ve teyzeleri çok şerefli olan Kureyşli bir genç gelmiştir. Mal dağıtma konusunda şöyle şöyle diyor [cömertçe vaadlerde bulunuyor]."

Cemel Vak'ası

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

Bana Ahmed b. İbrâhim ve Halef b. Sâlim haber verdiler, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Yûnus b. Yezîd el-Eylî'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Talha ve Zübeyr Mekke'ye gittiler. İbn Âmir de Basra'dan gelmiş, dünya malını toplayıp duruyordu. Yine Ya'lâ b.

Münye de oradaydı. -Münye, Ya'la'nın annesidir, babası ise Temîm kabilesinden Ümeyye'dir.- Ya'lâ'nın yanında Yemen'den getirdiği çok miktarda mal ve dört yüzden fazla deve bulunuyordu. Bunlar müminlerin annesi Âişe'nin yanında toplanıp görüş alışverişinde bulundular ve "Medine'ye gidip Ali ile savaşalım!" dediler. Ancak onlardan bazıları, "Medine halkıyla baş edemezsiniz!" dediler. Bu kez, "O halde Şam'a gideriz. Orada adam da mevcut mal da. Üstelik Şam halkı Osman'ın taraftarıdır. Osman'ın kanını talep ederiz. Bu hususta yardımcılar ve taraftarlar buluruz!" dediler. Onlardan biri, "Orada Muâviye var. Muâviye Şam'ın valisidir ve kendisine itaat ediliyor. İstediğinizi asla elde edemezsiniz. Muâviye, uğrunda çaba harcadığınız hususta sizden daha önceliklidir. Çünkü o, adamın [Osman'ın] amca oğludur." dedi. Bunun üzerine onlardan bazıları, "Irak'a gidelim. Talha'nın Kûfe'de taraftarları var. Basra'da da Zübeyr'i seven ve ona meyilli olanlar var." dediler.

Bunun üzerine Basra'ya gitmek konusunda ittifak ettiler. Abdullah b. Âmir de onlara Basra'ya gitmeleri tavsiye etmiş ve -destek olmak için- kendilerine çok miktarda mal bağışlamıştı. Ya'lâ b. Münye et-Temîmî de onlara pek çok mal ve deve vermişti. Grup, Mekke ve Medine halkından olmak üzere toplam dokuz yüz adamla birlikte yola çıktı. Onlara katılan başka insanlar da oldu. Böylece sayıları üç bin kişiye çıktı ve yola düşmelerinin haberi Ali'ye ulaştı. Denildiğine göre Ümmü'l-Fadl bt. Hâris b. Hazn, haberi bir mektupla Ali'ye bildirdi. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib, Sehl b. Huneyf el-Ensârî'yi kendi yerine geçirerek yola çıktı ve Zûkâr'a varınca konakladı.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten rivayet etti, dedi ki: Talha ve Zübeyr umre yapmak için Ali'den izin istediler. Ali ise onlara, "Belki de Şam ya da Irak'a gitmek istiyorsunuz, ne dersiniz?" dedi. Onlar, "Allah'tan mağfiret dileriz, biz sadece umreye niyetlendik." dediler. Bunun üzerine Ali onlara izin verdi. Hemen hızlı bir şekilde yola çıktılar ve giderken de "Hayır vallahi, bizim Ali'ye bir biat borcumuz yok. Ona kılıç zoruyla biat ettik!" dediler. Bu haber Ali'ye ulaştı. Ali, "Allah onları en uzak bir memlekete ve en sıcak bir ateşe atsın!" dedi.

Ali, Osman b. Huneyf el-Ensârî'yi Basra'ya vali yaptı. Osman Basra'ya gelince karşısında Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdüşems'in vekili olan -Benî Abdüşems'in müttefiği- İbn Âmir el-Hadramî'yi buldu. Hemen onu tutukladı ve Basra'yı kontrol altına aldı.

Bana Halef b. Sâlim anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize İbn Cu'dübe anlattı. O Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Talha ve Zübeyr Âişe'nin yanına geldiler. Orada, Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere Basra'ya gitmeye karar verdiler. Ya'lâ b. Münye de Yemen'den gelmiş ve onlara dört yüz deve vermişti. O develerin içinde "Asker" adında Hz. Âişe'nin bindiği deve de vardı.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı. O Vehb b. Cerîr'den, İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan aktardı.

Yine bana Abbâs b. Hişâm babasından, o da Ebû Mihnef'ten -kendi isnadıyla- nakletti. Ben bu ikisinin [Ravh ve Abbâs'ın] hadislerini birbirleriyle karşılaştırarak/tamamlayarak naklediyorum. Onlar dediler ki: Talha ve Zübeyr Âişe'nin yanına geldiler ve onu karşı çıkışa [hurûc][5] davet ettiler. Âişe onlara, "Savaşmamı mı emrediyorsunuz yani?" dedi. Onlar, "Hayır. Ancak Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü insanlara bildiririp onları, işi müslümanların şûrâsına[6] bırakmaları gerektiğine davet edersin. Böylece insanlar, Ömer b. Hattâb'ın dönemi gibi âdil bir döneme dönerler, böylece onları barıştırırsın." dediler.

O sıralarda Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye, Mervân b. Hakem b. Âs b. Ümeyye, Abdurrahmân b. Attâb b. Esîd b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye ve Muğîre b. Şu'be es-Sekafî de Mekke'de olup Medine'den yeni gelmişlerdi. Onlar da Ali'den ayrılıp Osman'ın kanını talep etmek üzere bir araya gelmeye karar vermişlerdi. Muğîre, insanları Osman'ın kanını talep etmeye teşvik ediyordu. Daha sonra Muğîre her iki gruptan ayrılarak Tâif'e gitti.

---

5 İslâm literatüründe "Hurûc" kelimesi, yetkili bir yöneticiye karşı isyan bayrağını çekmek anlamındadır. Bundan böyle çeviride, açıklamasız bir şekilde "Hurûc" kelimesi kullanılacaktır. (çev.)

6 "*Şûra*" hukukî bir terimdir. İslâm hukukçuları şûra terimini, Kur'ân'ın Âl-i İmrân 3/159 ve Şûra 42/38. âyet-i kerîmelerinde geçen ifadelerden almışlardır. Bundan maksat, topluma ait bir meselede, genellikle de devlet idaresi konusunda, müslümanların seçecekleri bir meclisin üyeleri arasında yapılacak istişareler sonucu en doğru görüşün ortaya çıkmasıdır. Bkz. Sa'd Abdüsselâm Habîb, *eş-Şûrâ fi'l-İslâm*, Kahire, el-Meclisü'l-A'lâ liş-Şüûni'l-İslâmiyye neşri, tarihsiz, s. 11. (çev.)

Âişe şöyle diyordu: "Osman zalimce öldürülmüştür. Sizleri onun kanını talep etmeye ve işi (hilâfeti) şûrâya bırakmaya davet ediyorum."

Bu sırada Ümmü Seleme bt. Ebû Ümeyye Mekke'deydi ve şöyle diyordu: "Ey insanlar! Size Allah'tan korkmayı tavsiye ediyorum. Eğer bir kere Ali'ye biat ettiyseniz artık ona razı olun [ve karşı gelmeyin]! Vallahi ben şu zamanınızda ondan daha hayırlısını bilmiyorum."

Talha, Zübeyr ve Âişe, kendilerine katılanlarla birlikte toplam üç bin kişi olarak yola çıktılar. Bunlardan dokuz yüz kişi Mekke ve Medine halkından idi. Âişe yolda köpeklerin havlamasını duydu ve etrafındakilere "Yanında bulunduğumuz bu suyun adı nedir?" diye sordu. Onlar da "Burası Hav'eb'dir." dediler. Bunun üzerine Âişe, "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn! Beni geri döndürün, beni geri döndürün! Vallahi ben, hanımları yanında olduğu bir sırada Resûlullah'ın (sav) 'Acaba hanginize Hav'eb köpekleri uluyacaktır?' dediğini işittim!" dedi ve geri dönmeye karar verdi. Akabinde Abdullah b. Zübeyr onun yanına geldi ve "Bu suyun Hav'eb suyu olduğunu söyleyen yalan söylemiştir!" dedi ve Benî Âmir'den elli kişi getirdi. Bunlar şahitlik yaptılar ve Abdullah b. Zübeyr'in doğru söylediğine yemin ettiler.

Mervân b. Hakem topluluğun müezziniydi, "Namazı kıldırması için kimi çağırayım?" diye sordu. Abdullah b. Zübeyr, "Ebû Abdullah'ı çağır!" dedi. Muhammed b. Talha ise "Ebû Muhammed'i çağır!" dedi. Bunun üzerine Âişe, "Seninle ne yapacağız böyle ey Mervân? Sen insanları kışkırtıp onları birbirine mi düşürmek istiyorsun? Onlardan en büyük kimse namazı o kıldırsın!" dedi. Bunun üzerine Zübeyr namaz kıldırdı.

Âişe ve beraberindekiler Basra'ya yaklaşınca vali Osman b. Huneyf, onları karşılamak üzere Ebû Nüceyd İmrân b. Husayn el-Huzâ'î ile Ebü'l-Esved ed-Dîlî'yi gönderdi. Bu ikisi "Haferu Ebû Mûsâ" denilen mevkiide onları karşıladılar ve "Neden geldiniz?" diye sordular. Onlar da "Bizler Osman'ın kanını ve hilâfetin şûrâ ile tesis edilmesini talep ediyoruz. Zamanında Osman'ın sopası ve kamçısından dolayı sizler adına ona buğzetmiştik, şimdi kendisine çekilmiş kılıç sebebiyle Osman için öfkelenmeyelim mi?" dediler. [Karşılama için gelen] o ikisi Âişe'ye, "Allah sana evinde oturmanı

emretmiştir. Sen Resûlullah'ın (sav) tutsağı, onun hürmeti ve helalisin." dediler. Bunun üzerine Âişe, Ebü'l-Esved'e "Hakkımda söylediklerin bana ulaştı!" dedi. Sonra İmrân ve Ebü'l-Esved İbn Huneyf'in yanına döndüler, Ebü'l-Esved şöyle diyordu:

Ey İbn Huneyf! Sana geliniyor, savaş için hazırlan!
Düşmanla dövüş, onları mızrakla ve sabret!
Zırhını giyerek ve paçaları sıvayarak onların karşısına çık!

Bunun üzerine Osman b. Huneyf, "Evet, Haremeyn'in rabbine yemin olsun ki öyle yapacağım!" dedi.

Osman b. Huneyf çağrıda bulundu ve insanlar silahlandılar. Talha, Zübeyr ve Âişe geldiler ve Benî Süleym'in yanı başındaki deve ağılına [Mirbed'e] girdiler. Basra halkı da kimi yaya kimi de binekli olarak Osman'la birlikte geldiler. Talha bir konuşma yaptı, dedi ki: "Kuşkusuz ki Osman b. Affân muhacirlerin ilklerinden olup geçmişi faziletle dolu olan bir kimseydi. Bazı hadiselere sebebiyet verdi. Biz bu sebeple onu kınadık, ona muhalefet ettik ve ona düşman olduk. Sonra onun gönlünü almak istediğimizde o da buna razı oldu. Ancak bu ümmetin en hakir olanlarından olan bir şahıs, kimsenin rızasını almadan ve kimseyle meşveret etmeden ona saldırdı ve onu öldürdü. Üstelik iyilikten ve takvadan uzak bazı adamlar da o şahsa yardım ettiler. Böylece Osman b. Affân'ı, [her türlü ithamdan] berî, tövbekâr bir müslüman olduğu halde öldürdüler. Biz sizi onun kanını talep etmeye davet ediyoruz. Çünkü o zulme uğramış bir halifedir."

Zübeyr de buna benzer bir konuşma yaptı. Bunun üzerine insanlar ihtilafa düştü. Bazıları "Bunlar hakkı söylediler!" dedi, diğer bazıları ise "Yalan söylüyorlar, insanlar içinde Osman'a karşı en sert olanlar o ikisiydi!" dediler ve sesler yükselmeye başladı.

Sonra Âişe devesinin üzerindeki hevdecinde [konuşmanın yapıldığı yere] getirildi. Gelir gelmez, "Susun! Susun!" dedi. Akabinde fasih bir dil ve gür bir sesle konuşmaya başladı. Onun [konuşabilmesi] için insanlar susturuldu. Âişe şöyle dedi: "Şüphesiz ki Osman sizin halifenizdi ve rabbine tövbe edip günahlarından döndükten sonra mazlum bir şekilde öldürüldü. Vallahi onun hiçbir işi, kanını helal kılacak bir seviyeye ulaşmadı. Hak

uğruna onun katillerinin yakalanıp öldürülmesi ve halifenin de şûrâ marifetiyle seçilmesi gerekir."

Bazıları, "Âişe doğru söyledi." dediler. Bazıları da "Yalan söyledi." dediler. Derken ayakkabılarla birbirlerine vurmaya başladılar. Sonunda iki grup haline gelerek birbirlerinden ayrıldılar. Bir grup Âişe ve arkadaşlarıyla birlikte hareket etmeye başladı, diğer grup da İbn Huneyf ile birlikte hareket etmeye başladı. İbn Huneyf'in süvarilerinin başında Hukeym b. Cebele vardı. Hukeym [askerleri] atlara bindirirken şöyle diyordu:

Ey süvarilerim, bana doğru ilerleyin! İşte şunlar Kureyş'tir
Şüphesiz ki nimetler ve sersemlik onları helâk edecektir!

İki grup savaşmak için hazırlandılar ve Zâbûka [köşe] denilen yere geldiler. Sabah olunca Osman b. Huneyf ordusuyla birlikte onların üzerine yürüdü ve şiddetli bir şekilde onlarla savaşmaya başladı. Ölü ve yaralı sayısı giderek artıyordu. Sonunda insanlar birbirlerini barışa davet ettiler. Ali gelinceye kadar çarşıda veya sokakta kimsenin kimseye saldırmaması konusunda aralarında bir sözleşme yazdılar. Bu sözleşmeye göre emirlik konağı, beytülmâl ve mescid Osman b. Huneyf'in denetiminde olacak, Talha, Zübeyr ve onlarla birlikte olanlar istedikleri yere gideceklerdi. Bu şekilde insanlar dağıldı ve silah bıraktılar.

Talha ve Zübeyr düşünüp tartmaya başladılar. Talha, "Vallahi eğer Ali Basra'ya gelecek olursa boğazımızı tutacaktır!" dedi. Bunun üzerine haberi olmaksızın Basra valisi İbn Huneyf'e karşı bir baskın düzenlemeye karar verdiler. Bu iş için arkadaşlarıyla da bir anlaşmaya vardılar. Sonunda karanlık ve rüzgârlı bir gecede İbn Huneyf'in yanına geldiler. O sırada İbn Huneyf insanlara son yatsı namazını kıldırıyordu. Onu yakalayıp şiddetli bir şekilde hırpalamaya ve ayaklar altında çiğnemeye başladılar. Sakalını ve bıyıklarını yoldular. Bu sırada İbn Huneyf, Talha ve Zübeyr'e "Kuşkusuz Benî Sehl Medine'de bir kabiledir. Eğer bana bir diken batacak olursa sizin kabileleriniz de kılıçtan geçirilecektir!" dedi. Osman bu sözleri, Talha ve Zübeyr'e söylüyordu. Bunun üzerine Talha ve Zübeyr [onu öldürmekten] vazgeçip hapsettiler.

Talha ve Zübeyr, Abdullah b. Zübeyr'i bir grup içinde beytülmâle gönderdiler. Beytülmâlin başında Seyâbice'den bir grup bulunuyordu. Bunlar

40 kişi kadardı. Diğer bir kavle göre dört yüz kişiydiler. Onlar, Ali gelmeden beytülmâli teslim etmeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine [Abdullah b. Zübeyr ile birlikte gelen grup] onları ve reisleri olan Ebû Seleme ez-Zuttî'yi[7] öldürdüler. Ebû Seleme ez-Zuttî salih bir köleydi.

İnsanlar sabaha uyandı. Osman b. Huneyf hapisteydi. Talha ve Zübeyr namazı kıldırma konusunda çekiştiler. Onlara birer halife olarak değil fakat birer emîr olarak biat edildi. Zübeyr [namaz için] öne geçirilmişti. Daha sonra her birisi birer gün namaz kıldırma konusunda anlaştılar.

Derken Hukeym b. Cebele el-Abdî de yola çıktı ve Zâbûka denilen yere geldi. Emrinde üç yüz kişi vardı. Yanındakilerden yetmişi kendi kavmindendi. Ayrıca kardeşlerinden üçü -Eşref, Hakem ve Ri'l- de onunla birlikteydi. Talha ve Zübeyr onun yanına vardılar ve "Ey Hukeym! Ne istiyorsun?" dediler. Hukeym, "Osman b. Huneyf'in serbest bırakılıp valilik konağına yerleştirilmesini, beytülmâlin kendisine teslim edilmesini ve Ali gelene dek buradan geri çekilmenizi istiyorum!" dedi. Ancak onlar kabul etmediler ve savaşmaya başladılar. Hukeym şöyle diyordu:

Onlara kılıçla vuruyorum
Hayattan ümidini kesmiş
Ekşi suratlı bir gencin vuruşuyla

Hukeym'in ayağı bir kılıç darbesi alarak koptu. Hukeym emekleyerek kopan ayağını yerden aldı, onu, kendisine vuran adama fırlattı ve adamı yere serdi. Bu esnada şöyle diyordu:

Ey nefsim, üzülme!
Bacağımı[8] *kestiler diye*
Şüphesiz ellerim benimle!

Ayrıca şöyle diyordu:

Ölüm benim için ayıp değildir
Savaşta ayıp olan kaçmaktır
Asıl şerefse, rezil rüsvâ olmamaktır

---

7 Bu zat Hindistan'ın zencilerinden olup salih bir köleydi. (ZZ)
8 Şiirde geçen كراع kelimesi bacağın dizden aşağı olan bölümü için kullanılmaktadır. (ZZ)

Hukeym kavminden 70 kişiyle birlikte öldürüldü. Üç kardeşi de öldürüldü.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o Zübeyr b. Hırrît'ten, o da Ebû Lebîd'den rivayet etti. Dedi ki: Hukeym, Ezd kabilesinden bir kadına, "Bugün senin kavminin başına öyle işler getireceğim ki [ibret-i âlem olup] onunla anılıp duracaklar!" dedi. Kadın ise "Zannederim ki asıl benim kavmim, seni dillerde dolaşan [ibretlik] bir mevzu haline getirecek!" şeklinde cevap verdi. Akabinde Huddân kabilesinden Suhaym adlı bir adam Hukeym'e bir darbe indirdi. Hukeym'in başı [kopup] gövdesi üzerinde, yüzü arka tarafa dönük olarak asılı kaldı.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Ebû Âmir el-Akadî anlattı. O Esved b. Şeybân'dan, o da Hâlid b. Sümeyr'den rivayet etti, dedi ki: Âişe şöyle dedi: "Zübeyr'e hilâfet için biat etmeyin. Sadece savaşta komutanlık yapmak konusunda ona biat edin. Eğer kazanırsanız o zaman düşünürsünüz."

Ebû Mihnef dedi ki: Talha b. Ubeydullah Zâbûka'da insanlara bir konuşma yaptı, dedi ki: "Ey Basra halkı! Günahtan tövbe etmek gerekir. Biz sadece kınanmayacak ve kendisinden hoşnut olunacak şekilde muamele etmesini Osman'dan istiyorduk, onu öldürmek istemiyorduk. Ne var ki ahmaklar akıllı insanlara baskın çıktılar ve onu öldürdüler." Bu sırada bazı kişiler Talha'ya, "Ey Ebû Muhammed! Bize gelen mektupların başka türlüydü, Osman'ı kötülüyor ve onu öldürmeye azmettiriyordu!" dediler.

Bana Ebû Hayseme Züheyr b. Harb anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Nu'mân b. Râşid'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Talha ve Zübeyr Basra'ya geldiklerinde Abdullah b. Hakîm et-Temîmî; Talha'nın gönderdiği, kendilerini Hz. Osman'a karşı gelmeye teşvik eden bazı mektupları onlara getirdi. Sonra da Talha'ya, "Bu mektupları tanıyor musun?" diye sordu. Talha, "Evet, tanıyorum." dedi. Hakîm, "Peki, dün insanları Osman'a karşı ayaklanmaya çağırırken bugün seni onun kanını talep etmeye sevk eden şey nedir?" diye sordu. Bunun üzerine Tal-

ha, "Osman'ın durumu hakkında tövbe edip onun kanını aramaktan başka bir yol bulamadım." dedi.

Zührî dedi ki: Osman b. Huneyf ile Hukeym b. Cebele'nin haberi Ali'ye ulaştı. Ali on iki bin kişilik bir orduyla Basra'ya geldi. Şöyle demekteydi:

Ah! Yazık oldu şu Rebî'a'ya
Dinleyen ve itaat eden Rebî'a'ya
Bana haber verilmişti, savaşın onlar arasında patlak vereceği

Yine bana Ebû Hayseme, Halef b. Sâlim el-Mahzûmî ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Ali tarafından Medine'ye vali olarak atanan Sehl b. Huneyf'e, Talha ve Zübeyr'in, [Basra valisi olan] kardeşi Osman'ın yanına gittikleri ve ona saldırarak hapse attıkları haberi ulaştı. Bunun üzerine Sehl onlara şöyle bir mektup yazdı: "Allah'a söz veriyorum, eğer kardeşim Osman'a bir zarar verir ve de onu serbest bırakmazsanız, ona yaptığınızın ve yapacağınızın aynısını ben de size ve en yakınlarınıza yapacağım!" Bunun üzerine onu serbest bıraktılar ve böylece Osman, Ali'nin yanına geldi.

Dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Abbâs ile Ammâr b. Yâsir'i, kendisine desteğe gelmelerini sağlamak Zûkâr'dan Kûfeliler'e gönderdi. O sırada, Ali tarafından atanan Ebû Mûsâ Kûfe'de valiydi. -Ebû Mûsâ, Osman zamanında Kûfe valiliğine getirilmişti. Eşter, Ebû Mûsâ'nın valiliğe devam etmesi için Ali ile konuşmuş, Ali bunu onaylamıştı.- Ammâr ve İbn Abbâs insanları, Ali için silah altına girmeye ve ona yardım etmeye çağırınca Ebû Mûsâ insanlara şöyle hitap etti: "Ey insanlar! Sizler bugüne kadar fitneden uzaktınız, şimdi de ondan uzak durun! İnsanlar bir tek cemaat oluncaya kadar durun, sonra onlara dâhil olursunuz."

Ebû Mûsâ insanları [Ali'nin yanında savaşmaktan] vazgeçirmeye başladı. Bunun üzerine Abdullah b. Abbâs ve Ammâr Ali'nin yanına döndüler ve durumu ona haber verdiler. Ali, Ebû Mûsâ'ya, "Ey dokumacının oğlu!" hitabıyla başlayan bir mektup gönderdi. Ebû Mûsâ'yı azletmek ve insanları Hz. Ali'nin etrafında toplamak üzere Hasan b. Ali'yi Kûfe'ye gönderdi. Hasan onu azletti ve Karaza b. Ka'b el-Ensârî'yi Kûfe'ye vali tayin etti. Ha-

san b. Ali'nin etrafında on bin veya ona yakın bir topluluk bir araya geldi. Hasan onları alıp babasının yanına gitti.

Sonra Ali (as) yola devam etti ve Basra'ya vardı. Ali, "İnsanlar ne diyorlar?" diye sordu. "Osman'ın intikamı alınmalıdır!" diyorlar, dediler. Bunun üzerine Ali ellerini kaldırdı ve "Allah'ım! Osman'ın katillerini sana havale ediyorum!" dedi.

Ayrıca bana Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. İdrîs b. Husayn anlattı. O Amr b. Câvân'dan, o da Ahnef'ten rivayet etti, dedi ki: Talha ve Zübeyr Ahnef'i Osman'ın kanını talep etmeye davet ettiler. Ahnef şöyle dedi: "Allah'ın resulünün amca oğluyla ve beni kendisine biat etmeye davet ettiğiniz kişiyle savaşmam. Yine içlerinde müminlerin annesi [Âişe] ve Resûlullah'ın havârisinin [Zübeyr] bulunduğu bir grupla da savaşmam. Benim için şu üç şeyden birini tercih edin: Ya benim için köprüyü açarsınız ve ben acemlerin toprağına yerleşirim ya Mekke'ye giderim yahut da köprüden geçer ve size yakın bir yerde olurum." Bunun üzerine istişare ettiler ve Ahnef'in kendilerine yakın bir yerde bulunmasına karar vererek "Böylece onu kontrol altında tutarız!" dediler. Ahnef Basra'ya iki fersah uzaklıkta bulunan ağaçsız bir bölgeye çekildi. Onunla birlikte altı bin kişi daha oraya çekildi.

Sonra insanlar [iki ordu] karşı karşıya geldiler. İlk öldürülenler Talha ve Ka'b b. Sûr idi. Zübeyr ise Sefvân'a[9] gitti. Na'ir el-Mücâşi'î onunla karşılaştı ve ona, "Benimle gel, sen benim güvencemdesin. Sana dokunulmayacak." dedi. Dedi ki: Zübeyr onunla birlikte gitti. Sonra Ahnef'e gelindi ve kendisine, "İşte Zübeyr, o Sefvân'dadır. Ne emredersin?" denildi. Ahnef dedi ki: "Zübeyr, müslümanlardan iki topluluğu karşı karşıya getirdi ve onlar kılıçlarla birbirlerine girdiler. Bütün bunlardan sonra kendisi Medine'deki evine gidiyor!" İbn Cürmûz, Fedâle ve Nüfey' -veya Nüfeyl- Ahnef'i işitip Zübeyr'i aramaya çıktılar ve onu [bulup] öldürdüler.

Ebû Mihnef isnadında şöyle dedi: Talha, Zübeyr ve Âişe'nin Basra'ya doğru gittikleri yönündeki haber Medine'de bulunan Ali'ye ulaşınca o, Medinelilerden savaşa hazır olmalarını istedi ve onları kendisine yardım

9 Medine yakınlarında bir yer. (ZZ)

etmeye çağırdı. Ensar hemen onun yanında yer aldı. Haccâc b. Gaziyye de şöyle diyordu:

Yürüyün ey ebâbîl kuşları ve teşvik edin yürümeyi
Ta ki yetişin Teymî [Talha] ile Zübeyr'e!

Ali, Medine'den yedi yüz kişilik Ensar ile yola çıktı ve Rebeze'ye geldi. Orada iken yanına Müsennâ b. Mahrebe el-Abdî geldi. Ona Talha ve Zübeyr'in yaptıklarını, Hukeym b. Cebele el-Abdî'nin, Rebî'a'nın Abdülkays ve diğer kollarından öldürülenlerle birlikte öldürüldüğünü haber verdi. Bunun üzerine Ali şöyle dedi:

Ah! Şu Rebî'a'ya yazık oldu
Dinleyen ve itaat eden Rebî'a'ya
Başlarına gelen geldi, ben varmadan önce
Hukeym yüce bir davette bulundu
Ve o davetle yüce bir mevkiye nail oldu!

Ebü'l-Yakzân dedi ki: O, Müsennâ b. Beşîr b. Mahrebe'dir. Mahrebe'nin asıl adı Müdrik b. Hût idi. Çokça silah kuşandığı için ona "Mahrebe" denilmişti. Kendisi, Hz. Peygamber'e giden bir heyetin içinde yer almıştı.

[Ebû Mihnef] dedi ki: Ali, Rebeze'den Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs ez-Zührî'yi bir mektupla, Kûfe'deki valisi Ebû Mûsâ Abdullah b. Kays el-Eş'arî'ye gönderdi. Mektubunda Ebû Mûsâ'ya, insanlara çağrıda bulunmasını ve savaşa katılmak üzere onları kendisine sevk etmesini emrediyordu. Fakat Ebû Mûsâ halkı geride tutmaya, Ali'nin yanına gitmeyip oldukları yerde kalmalarını emretmeye ve de fitne hususunda onları uyarmaya başladı. Ali için bir tek kişiyi bile ayaklandırmadı ve Hâşim b. Utbe'yi de hapse atmakla tehdit etti. Hâşim, Ali'nin yanına dönünce Ali, Abdullah b. Abbâs ile Ammâr b. Yâsir'i çağırdı, onları Ebû Mûsâ'nın yanına gönderdi ve onu görevden almalarını emretti. Ali ayrıca onlarla birlikte Ebû Mûsâ'ya bir mektup gönderdi. -Mektupta Ebû Mûsâ ve babasını dokumacılığa nispet ediyordu.- İbn Abbâs ve Ammâr Ebû Mûsâ'yı azlettiler ve yerine Karaza b. Ka'b el-Ensârî'yi tayin ettiler.

Daha sonra Ali b. Ebû Tâlib yürümeye devam etti, nihayet Feyd denilen yerde konakladı. Tay kabilesinden bir grup onun yanına geldiler. Ayrı-

ca oğlu Hasan b. Ali ve Ammâr b. Yâsir'i, ahaliyi silah altına almaları için Kûfe'ye gönderdi. Onlar gelince İbn Abbâs ve Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk geri döndüler. Hep birlikte dönünceye dek İbn Abbâs ve Muhammed'in orada onlarla birlikte kaldığı da söylenmiştir.

Bazıları şöyle dediler: Kays b. Sa'd b. Ubâde, Hasan b. Ali ve Ammâr ile birlikteydi. Doğru olan şu ki Ali, Medine'de bulunup Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib'i Yemen'e vali tayin ettiği sırada Kays'ı da Mısır'a vali tayin etmiştir. Sonra Ali onu Mısır valiliğinden aldı. Kays Medine'ye geldi. Sonra da Sehl b. Huneyf ile birlikte Kûfe'ye gittiler. İkisi de Sıffîn ve Nehrevân'da Ali ile birlikteydiler. Dolayısıyla [Kûfe'ye] Hasan ile birlikte Ammâr b. Yâsir'den başkası gönderilmemiştir.

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Hasan ve Ammâr Kûfe halkını Ali'ye yardım etmeye ve onun yanında yer almaya davet ettiklerinde halk hemen olumlu karşıladı ve her kabile kendi bayrağının altında olmak üzere toplam on bin kişi Hasan'ın yanında yerini aldı. Deniliyor ki: Hasan'ın yanında yer alanlar on iki bin kişiydi. Osman ve Ali'nin hilâfetleri döneminde bunlara "yedide birler" denirdi. Ziyâd b. Ebû Süfyân onları "dörtte birler" haline getirdi.

Hemdân ve Himyer yedi gruptan biri idi ve başlarında Saîd b. Kays el-Hemdânî vardı. Deniliyor ki: Saîd Kûfe'de ikamet etti, yedide bir grubunun başında başkası vardı. Saîd'in Kûfe'de kalmış olması daha doğrudur.

Mezhic ve Eş'arîler de yedi gruptan biriydi ve başlarında Ziyâd b. Nasr el-Hârisî vardı. Ancak Adî b. Hâtim, Mezhic ve Eş'arîlerden ayrı olarak, tek başına Tay kabilesinin başındaydı.

Kays Aylân ve Abdülkays de yedi gruptan biriydi ve başlarında Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'nin amcası olan Sa'd b. Mes'ûd bulunuyordu.

Kinde, Hadramut, Kudâ'a ve Mehre kabileleri de yedi gruptan biriydi ve başlarında Hucr b. Adî el-Kindî vardı.

Ezd, Becîle, Has'am ve Ensar da yedi gruptan biriydi ve başlarında Mihnef b. Süleym el-Ezdî vardı.

Bekr b. Vâil, Tağlib ve Abdülkays'ın dışında kalan Rebî'a'nın diğer mensupları da yedi gruptan biriydi ve başlarında Va'le b. Mahdûc ez-Zühlî vardı.

Yine Kureyş, Kinâne, Esed, Temîm, Dabbe, Ribâb ve Müzeyne de yedi gruptan biriydi ve başlarında Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî vardı.

Bunlar [zikredilen grupların tamamı, yedide birler] Cemel, Sıffîn ve Nehrevân'a katıldılar.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Şerîk'ten, o Ebû Kabîsa Ömer b. Kabîsa'ya mensup bir adamdan, o da Târık b. Şihâb'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali Rebeze'de, üzerinde çürük bir palan bulunan devesine binmiş olan [babası] Ali'ye, "Boş yere öldürülmenden korkuyorum!" dedi. Bunun üzerine Ali, "Yanımdan çekil! Vallahi benim önümde bu toplulukla savaşmak yahut Muhammed'in getirdiğini inkâr etmek dışında bir seçenek yok." dedi. -Ali, Muhammed'e (sav) indirileni de demiş olabilir.-

Bana Ebû Kılâbe er-Rekâşî anlattı. O Yezîd b. Muhammed el-Ammî'den, o Yahyâ b. Abdülhamîd'den, o Şerîk'ten, o Übey es-Sayrafî'den, o Ebû Kabîsa Ömer b. Kabîsa'dan, o da Târık b. Şihâb'dan aynı hadisi "Muhammed'e indirileni inkâr" lafzıyla nakletti.

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Hasan, Kûfe'de topladığı insanlarla birlikte babasının yanına gitti. O sırada Kûfe valisi Karaza b. Ka'b idi. Hasan Zûkâr'da babasıyla bir araya geldi. Sonra Ali ordusuyla birlikte Zûkâr'dan ayrıldı ve Basra'ya geldi. Ali Basralıları birlik olmaya çağırdı ve tefrikaya düşmekten menetti. Basra halkından Rebî'a kabilesine mensup Ali taraftarları -İbn Sevr es-Sedûsî'nin kardeşi Bekr b. Vâil ile Abdülkays Amr b. Mercûm el-Abdî'ye karşı çıkarak- üç bin kişi halinde Ali'nin yanında yerlerini aldılar.

Diğer taraftan, Benî Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Mâlik b. Mismâ' Ali'den ayrıldı. Süleym, Âmir, Bâhile ve Ganiy gibi Kays'a mensup bazı kollar Cemel ashabına [Talha ve Zübeyr'e] biat ettiler. Yine Hanzale, Benî Amr b. Temîm, Dabbe ve Ribâb gibi kabileler de onlara biat etti. Başlarında Hilâl b. Vekî' b. Bişr b. Amr b. Udes b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim vardı. -Hilâl, Cemel günü öldürüldü.-

Ezd kabilesi de onlara biat etti. Başlarında da Sabre b. Şeymân el-Huddânî vardı. Ka'b b. Sûr b. Bekr ona, "Gel bana itaat et, kavminle birlikte şu körfezin gerisine çekil, Mudar ve Rebî'a'dan olup da savaşan şu iki topluluğu bırak!" dedi. Fakat o kabul etmedi ve "Sen benden müminlerin annesinden ayrılıp Osman'ın kanını talep etmekten vazgeçmemi mi istiyorsun? Bunu yapmayacağım." dedi.

Ahnef b. Kays Ali'ye haber gönderdi, dedi ki: "Dilersen senin yanına gelir ve seninle birlikte olurum, dilersen Benî Sa'd kabilesiyle birlikte ayrılır ve altı bin kılıcın -veya dört bin kılıç- senden geri durmasını sağlarım." Ali onun ayrılmasını tercih etti. Bunun üzerine Ahnef b. Kays Vâdi's-Sibâ taraflarına çekildi.

Dedi ki: Ali şöyle diyordu: "Ben Arapların en iyi at binicisi -Zübeyr'i kastediyor-, Arapların en zengini -Ya'lâ b. Münye et-Temîmî'yi kastediyor-, Arapların en cömerdi -Talha'yı kestediyor- ve de insanların sözü en fazla dinleneni ile -Âişe'yi kastediyor- imtihan edildim."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Bana Celd b. Eyyûb anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Ka'b b. Sûr yanıma geldi, onunla birlikte yola çıktım. Kendisi Ezd kabilesi içinde dolaşır ve şöyle derdi: "Yazık size! Bana itaat edin, şu körfezi geçip arkasına yerleşin ve şu iki topluluğu birbiriyle başbaşa bırakın!" Onlar ise ona sövüyorlar ve "Bu adam mevki sahibi bir hıristiyandır." diyorlardı. -Çünkü o câhiliye döneminde hıristiyan idi.- Onu yorgun düşürdüklerinde evine döndü ve Basra'dan çıkmak istedi. Bu haber, Huddân Mescidi'ne -veya onun yanında bir yere- yerleşmiş olan Âişe'ye ulaştı. Bunun üzerine Âişe, devesinin üzerinde geldi ve Ka'b b. Sûr, Ezd'in bayrağı ile birlikte savaşa katılana dek onun yanından ayrılmadı.

Vehb dedi ki: Ka'b, Ömer b. Hattâb tarafından Basra'ya kadı olarak atanmıştı. Ömer, Ebû Meryem el-Hanefî'den sonra kadılık görevini ona vermiş, Osman da onu aynı görevde tutmuştu.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ka'b'ın boynunda bir mushaf asılıydı, kendisine bir ok isabet ederek onu öldürdü.

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: İmrân b. Husayn Benî Adî kabilesine haber gönderdi ve onlara her iki gruba da katılmamalarını emretti. Ayrıca İmrân, "Benim için Hadan[10] dağında birkaç boz koyunu otlatmak, bu iki gruptan birine ok atmaktan daha sevimlidir." dedi. Bunun üzerine insanlar ona, "Allah'ın resulünün kıymetlisinden, onun hanımından yüz çevirmemizi mi istiyorsun? Bunu yapmayacağız!" dediler.

Hâris b. Havt el-Leysî Ali'ye, "Talha, Zübeyr ve Âişe'nin bâtıl üzerinde bir araya geldiklerini mi düşünüyorsun?" diye sordu. Ali, "Ey Hâris, senin kafan karışmış! Hak ve bâtıl, zan yürüterek veya kişilerin konumlarına bakarak anlaşılmaz. Hakkı tanı ki onun ehlini tanıyasın, bâtılı tanı ki onun ehlini tanıyasın!" şeklinde cevap verdi.

[Cemel'de Çarpışma]

Dediler ki: Ali b. Ebû Tâlib, hicretin 36. yılında Cemâziyelâhir'in onunda cuma sabahı, insanlara ilerleme talimatını verdi. Sağ taraftaki birliğin başında Mâlik b. Hâris Eşter en-Neha'î bulunuyordu. Sol taraftaki birliğin başında ise Ammâr b. Yâsir el-Ansî bulunuyordu. Piyadelerin başında da da Ebû Katâde Nu'mân b. Rib'î el-Ensârî vardı. Sancağını oğlu Muhammed'e -o İbnü'l-Hanefiyye'dir- verdi. Sonra sabah namazından öğle namazına kadar onları durdurdu, onlara çağrıda bulundu ve onlara yalvardı. Bu sırada Âişe'ye, "Allah sana evinde oturmanı emretmiştir. Allah'tan kork ve geri dön!" diyordu. Talha ve Zübeyr'e de "Kendi kadınlarınızı saklayıp Resûlullah'ın (sav) zevcesini ortaya attınız ve onu [kandırıp] kışkırttınız!" diyordu. Onlarsa "Biz sadece Osman'ın kanını talep etmek ve senin bu işi [hilâfeti] şûrâya havale etmen için geldik!" diyorlardı.

Cemel ashabının sağ tarafındaki birlik Ezd kabilesinden oluşuyordu. Başlarında Sabre b. Şeymân vardı. Sol tarafta ise Temîm, Dabbe ve Ribâb kabileleri vardı. Başlarında Hilâl b. Vekî' b. Bişr b. Amr b. Udüs vardı.

Derken deve (*cemel*) getirildi, üzerindeki hevdeçte Âişe vardı. Âişe bir zırh giymişti. Hevdecin etrafına demir levhalar çekilmişti. Hevdecin zırhla kaplandığı da söylenmiştir. Âişe insanlara hitap etti ve şöyle dedi: "Bizler

10 Necid bölgesinde bulunan bir dağın adıdır. (ZZ)

Osman'ı -Allah ona rahmet etsin- kamçı vurmak, Benî Ümeyye'ye valilik vermek ve yağmurla sulanan meraları devlet korumasına almak gibi bazı konularda yadırgıyorduk. Sonunda, ondan hoşnut olmak istediğiniz her konuda sizi hoşnut etti. Sizler âdeta bir elbiseyi yıkar gibi onu yıkayıp tertemiz ettikten sonra kalkıp ona saldırdınız ve onu öldürdünüz! Böylece şu üç belâya duçar oldunuz: Haram bir ayda, haram bir beldede, haram bir kanı akıtmak! Allah'a yemin ederim ki Osman sizin en namuslunuz ve Allah'tan en çok korkanınızdı."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Hüseyin b. Ali b. Esved anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme anlattı, dedi ki: Bize Mis'ar b. Kidâm anlattı. O Abdülmelik b. Umeyr'den, o da Mûsâ b. Talha'dan rivayet etti, dedi ki: Âişe şöyle bir konuşma yaptı: "Dinleyin beni! Ne için geldiğimizi size delilleriyle anlatacağız. Biz Osman'ı üç konuda kınıyor ya da ona öfke duyuyorduk. Bunlar, [Benî Ümeyye'den olan] gençlerin vali tayin edilmesi, bulutla sulanan meralar ve de kamçı, sopa ile vurma meselesi. Sizler onu -bir elbisenin sabunla yıkanıp temizlendiği gibi- temizleyinceye kadar bu böyleydi. Ne var ki bütün bunlardan sonra kalkıp onun üzerine atladınız ve şu üç dehşetli belâya duçar oldunuz: Beldenin hürmetini, hilâfetin hürmetini ve haram ayın hürmetini çiğnediniz. Kuşkusuz ki Osman insanların en namuslusu ve sıla-i rahime en çok riayet edeniydi."

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Ali adamlarına, karşı taraf savaşa başlamadan savaşmamalarını, yaralıları öldürmemelerini, müsle[11] yapmamalarını, izinsiz hiçbir eve girmemelerini, kimseye sövmemelerini, kadınları ürkütmemelerini ve savaş alanı dışında hiçbir yerden ganimet almamalarını emretti.

Sonra insanlar savaş düzenine girip birbirlerine yaklaştılar. Ali b. Ebû Tâlib, Abdülkays'tan bir adama mushafı kaldırmasını emretti. Adam mushafı kaldırdı, iki ordu arasında durdu ve "Sizi bu mushafta yazanlara uymaya, ayrılıktan vazgeçmeye, birlik ve beraberlik içinde olmakla Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlamaya davet ediyorum." dedi. Adam bunu der

11 Müsle, öldürülen şahsın naaşını parçalamak ve organlarını çıkarmaktır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, tarihsiz, XI, 615. (çev.)

demez ölünceye kadar okların hedefi oldu. Deniliyor ki: Onun önce sağ eli kesildi, mushafı sol eliyle tutmaya başladı. O da kesildi, bu kez mushafı dişleriyle tuttu. Sonunda ölünceye kadar oklara hedef oldu. Bunun üzerine Ali, "Şimdi savaşma zamanıdır!" dedi.

Bazıları dedi ki: Adamın bir eli kesildi, diğer eliyle savaşıyor ve mushafı da dişleriyle tutuyordu. Sonunda öldürülünceye kadar oklara hedef oldu. Bunun üzerine Ali, "Şimdi savaşmak serbest oldu!" dedi.

Bu adamın öldürülmesinden sonra Müslim denilen Benî Temîm'den bir adam mushafı aldı. O da insanları mushafta bulunanlara uymaya davet etti ve o da öldürüldü. Ölümü üzerine annesi şöyle dedi:

Ey rabbim, Müslim onları davet etti
Onlardan korkmadan ve Allah'ın kitabını okuyarak!
Ancak sakalları kuma bulaşıcası adamlar onu kuma buladılar

Dediler ki: Ali, Cemel ashabının seslerini işitti, sesleri yükselmişti. Bunun üzerine "Ne diyorlar?" dedi. Etrafındakiler, "Osman'ın katillerine beddua ediyor ve onları lanetliyorlar." dediler. Ali ise "Evet, Allah Osman'ın katillerine lanet etsin. Vallahi onlardan başkası onu öldürmemiştir ve onlar ancak kendilerine lanet edip kendilerine beddua ediyorlar!" dedi.

Sonra Ali sancağı tutan İbnü'l-Hanefiyye'ye, "İlerle!" dedi. Muhammed b. Hanefiyye sancağıyla [Hz. Âişe'nin binmiş olduğu] deveye doğru ilerledi. Ayrıca Eşter'e de hamle yapmasını emretti. İnsanlar da hamle yaptılar. Bu arada Hilâl b. Vekî' et-Temîmî öldürüldü. Savaş şiddetlendi. Mihnef b. Süleym başından bir darbe aldı ve yere düştü. Kardeşi Sak'ab b. Süleym sancağı ondan aldı ve o da öldürüldü. Sonra Abdullah b. Süleym aldı. O, da öldürüldü.

Sonra Ali, Muhammed b. Hanefiyye'ye hamle yapmasını emretti. Muhammed hamle yaptı, insanlar da hamle yaptılar. Basralılar hezimete uğradılar ve seri bir şekilde öldürüldüler. Vakit akşamdı. Böylece savaş öğleden gün batımına kadar sürdü.

Ka'b b. Sûr devenin yularından tutuyordu. Bir ok geldi ve onu öldürdü. Bu kez insanlar sırayla devenin yularından tutmaya başladılar. Yuları kim

eline alsa öldürülüyordu. İnsanlar devenin etrafında şiddetli bir şekilde çarpıştılar.

Abdüla'lâ en-Nersî'den işittim, şöyle diyordu: "Bana gelen habere göre deve uğruna 70 kadar el kesilmiştir."

Rivayet edildiğine göre Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ şöyle diyordu: Devenin yularından tutanlardan 70 kadar insan öldürüldü.

Ebû Mihnef ve Avâne dediler ki: Benî Dabbe'den bir adam, elinde bir kılıçla böbürlenerek geliyor ve şöyle diyordu:

Biz Benî Dabbe'yiz, Cemel ashabıyız
Ölüm bizim için tatlıdır baldan
İbn Affân'ın intikamını alıyoruz kılıçların ucuyla
Bize geri verin emîrimizi ki bitsin bu iş!

Hânî b. Hattâb el-Hemdânî de şöyle diyordu:

Mezhic ve Hemdân'ın kılıçları kabul etmez
Na'sel'in[12] *eski haline döndürülmesini*
Rahmân'ın yaratmasından sonra yeni bir yaratılışla

Bana Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o İbn Avn'dan, o da Ebû Recâ el-Utâridî'den rivayet etti, dedi ki: İbn Yesribî'yi gördüm, şu şiiri okuyordu:

Bizler Benî Dabbeyiz, Cemel ashabıyız
Ölümle (sahaya) ineriz ölüm indiğinde
Bize göre baldan tatlıdır ölmek/öldürmek
İbn Affân'ın intikamını alıyoruz kılıçların ucuyla
Bize geri verin emîrimizi ki bitsin bu iş!

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Mâlik b. Eşter ve Abdullah b. Zübeyr çarpıştılar. Her biri diğerine birer darbe vurdu, ardından [öfkeyle] birbirlerinin boynuna sarıldılar. Sonra yere kapanıp orada birbirleriyle dövüştüler. Bunun üzerine arkadaşları aralarına girdiler. Abdullah b. Zübeyr, "Beni ve Mâlik'i öldürün!" diyordu. Eşter de "Beni ve Abdullah'ı öldü-

12 Hz. Osman'ın düşmanları, ondan söz ederken "bunak, ahmak ihtiyar" anlamlarına gelen "na'sel" kelimesini kullanıyorlardı. (çev.)

rün!" diyordu. Deniliyor ki: Eğer İbnü'z-Zübeyr, "Beni ve Eşter'i öldürün!" deseydi ikisi de öldürülürdü. Eğer Eşter de "Beni ve İbnü'z-Zübeyr'i öldürün!" deseydi ikisi birlikte öldürülürdü. Nitekim Eşter şöyle derdi: "İbnü'z-Zübeyr'in o esnada 'Eşter' demekten imtina etmesi beni, kızıl ve siyah pek çok deveye sahip olmaktan daha fazla sevindirmiştir."

Âişe'ye, "İşte Eşter, Abdullah ile çarpışıyor!" denildi. Âişe, "Vay Esmâ'nın başına gelenler vay!" dedi ve onun selâmette olduğunu kendisine haber verecek kişiye ihsanda bulunacağını vaad etti.

Âsım b. Küleyb'den nakledildiğine göre, Eşter ile çarpışmaya giren [Abdullah b. Zübeyr değil] Abdurrahmân b. Attâb b. Esîd idi. Abdurrahmân, "Beni ve Mâlik'i öldürün!" diyordu. Eşter de "Beni ve İbn Attâb'ı öldürün!" diyordu. Ancak birinci rivayet daha meşhurdur.

Bana, Ebû Bekir b. Ayyâş'tan nakledildi. O Muğîre'den, o İbrâhim'den, o da Alkame'den nakletti ve şöyle dedi: Eşter'e sordum ve "Sen İbnü'z-Zübeyr ile dövüştün mü?" dedim. Eşter şöyle dedi: "Vallahi gücüme güvenemedim. Ancak üzengi üzerinde doğrulup ona vurdum. Hal böyle iken ben nasıl onunla dövüşmüş olabilirim? Benim dövüştüğüm kişi Abdurrahmân b. Attâb idi."

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı. O Ebû Ubeyde'den, o da Ebû Amr b. Alâ'dan rivayet etti, dedi ki: İbnü'z-Zübeyr devenin yularından tuttu. Âişe, "Sen kimsin?" dedi. İbnü'z-Zübeyr, "Kız kardeşinin oğluyum." dedi. Âişe, "Vay Esmâ'nın başına gelenler vay! Yanımdan uzaklaşman için kasem ettim!" dedi. İbnüz-Zübeyr uzaklaştı. Benî Dabbe'den birisi yuları tuttu ve öldürüldü.

Dediler ki: Muhammed b. Talha b. Ubeydullah geldi. Kendisine "Seccâd" deniliyordu. Devenin yularından tuttu. Bir adam ona hamle yapıp onu öldürdü. Deniliyor ki: O adam Mükeysir adında, Kûfeli Ezd kabilesindendi. Yine deniliyor ki: Muhammed b. Talha'ya saldıran Muâviye b. Şeddâd el-Absî'dir. Yine deniliyor ki Muhammed b. Talha'ya saldıran İsâm b. Mukaş'ir en-Nasrî idi. Ona mızrakla saldırdı, Muhammed b. Talha da ona, "Sana Hâmîm sûresini hatırlatırım!" dedi. Adam ise mızrağıyla vurup onu öldürdü ve şöyle dedi:

Saçı başı dağılmış, yakışıklı ve uzun boyluydu
Eziyeti az bir müslümandı, gözün gördüğü kadarıyla
Elbisesinin cebi onu mahcup eyledi, mızrakla
Ve düştü yere, elleri ve ağzı üzerine
Bana "Hamîm" diye sesleniyordu, mızrak yanı başındayken
Savaşmaya gelmeden önce okusaydı ya o Hâmîm'i!
Aslında hiçbir sebep yoktu, sadece o, Ali'ye tâbi değildi
Kuşkusuz hakka tâbi olmayanlar zulmederler

Dediler ki: Benî Dabbe'ye mensup bir kişi şöyle diyordu:

Bizler Benî Dabbe'yiz, savaştan kaçmayız
Bazı kellelerin düştüğünü görmedikçe
Sabredin! Ancak özgür insanlar sabrederler

Amr b. Yesribî ed-Dabbî, Ali'nin adamlarından üç kişiyi öldürdü. Onlardan biri Zeyd b. Sûhân el-Abdî idi. Künyesi "Ebû Âişe" idi. Diğeri Rebî'a'dan İlbâ b. Heysem es-Sedûsî idi. Üçüncüsü de Murâd kabilesinden Hind b. Amr b. Cendele el-Cemelî idi.

Amr b. Yesribî ed-Dabbî şöyle diyordu:

Beni görmezlikten gelenler için söylüyorum
Ben İbn Yesribî'yim
İlbâ ve Hind el-Cemelî'nin katiliyim
Ayrıca Ali'nin dini üzerindeki İbn Sûhân'ın da

Hind el-Cemelî öldürülene dek şöyle diyerek savaştı:

Vuruyorum onlara, tüm çabamla ve kılıcın keskin ağzıyla
Ölüm o yüce devenin gerisindedir
Öne atılıp da bana doğru hamle yaparsanız, ben de hamle yaparım!

O gün Sümâme b. Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî de öldürülmüştü. A'ver eş-Şennî şöyle dedi:

Allah kahretsin o toplulukları ki onlar öldürdüler
Huraybe[13] *günü İlbâ ve Hassân'ı*

13 Huraybe, Basra'da bir mahallenin adıdır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 350. (çev.)

Ve İbnü'l-Müsennâ'yı -ki bir kılıç getirdi onun ecelini-
Bir de kurrâların en hayırlısı olan Zeyd b. Sûhân'ı

Cemel Vak'ası Huraybe denilen yerde meydana gelmişti. [A'ver eş-Şennî'nin şiirinde] zikrettiği Hassân, Hassân b. Mahdûc b. Bişr b. Havt'tır. Bekr b. Vâil'in sancağı Hassân'daydı. Hassân öldürüldü, kardeşi Huzeyfe b. Mahdûc sancağı aldı. O da yaralandı. Ondan sonra Havtîlerden birçok kişi sancağı devraldı ve sancağı taşımayı bırakana dek durmaksızın öldürüldüler.

Bazıları [şiirde geçen *Îlbâ* ve *Hassân* isimlerini] *Îlbâ* ve *Seyhân* şeklinde okumuşlardır. *Seyhân* ismiyle Seyhân b. Sûhân'ı kastediyorlardı.

Bana Vâkıdî anlattı. O Hişâm b. Behrâm'dan rivayet etti, dedi ki: Bize Vekî' anlattı. O Süfyân b. Muhavvil b. Râşid'den, o da Ayzâr b. Hureys'ten rivayet etti, dedi ki: Zeyd b. Sûhân Cemel günü şöyle dedi: "Bana bulaşan kanı yıkamayın ve elbisemi çıkarmayın. Ayağımdaki mestleri ise çıkarın ve beni [bu şekilde] toprağa gömün. Çünkü ben bir davacıyım ve bunlarla mağduriyetime delil getireceğim."

O gün Talha b. Ubeydullah şiddetli bir şekilde çarpıştı. Sonunda Cündeb b. Abdullah el-Ezdî ona ciddi bir hamle yaptı. Tam ona vurma fırsatı yakalamışken öldürmek istemediği için onu bıraktı.

Heysem b. Adî dedi ki: Cündeb b. Züheyr o gün şöyle şiir söylüyordu:

Ey annelerin en isyankârı olarak bilinen annemiz!
Oysa anne çocuklarını besler ve onlara merhamet eder

Yine o -veya bir başkası- şöyle diyordu:

O bir uçurumun kenarındayken biz söyledik ona
"Bizim senden başka annelerimiz de vardır
Ve onlar Resûlullah'ın (sav) mescidinde ikamet ederler!"

Ezd kabilesinden bir adam İbnü'l-Hanefiyye'ye ciddi bir hamle yaptı ve "Ey Ezd topluluğu, saldırın!" diyordu. Tam bu sırada İbnü'l-Hanefiyye ona bir darbe indirerek elini kesti. Adam bu sefer "Ey Ezd topluluğu! Kaçın!" demeye başladı.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Ravh b. Ubâde anlattı, dedi ki: Bize Ebû Ne'âme el-Adevî anlattı. O da kendilerinden olan bir şeyhten rivayet etti, dedi ki: Bizden bir adam devenin yularından tutmuş, şöyle diyordu:

Bizler Benî Adîyiz, Ali'yi istiyoruz
Mızrak ve kılıç taşıyoruz
Miğfer ve eğimli kalkanlarımızın yanı sıra!
Vasî'ye muhalefet edeni öldürürüz

Talha b. Ubeydullah'ın Öldürülmesi

Dediler ki: Akşam üzeri Talha b. Ubeydullah kuşatıldı, yanı başında da Mervân b. Hakem savaşanlarla birlikte çarpışıyordu. Mervân insanların mağlup olduklarını görünce, "Vallahi bugünden sonra bir daha Osman'ın intikamını talep etmeyeceğim!" dedi ve Talha'ya bir ok fırlattı. Ok onun baldırına isabet etti ve onu güçten düşürdü. Sonra Ebân b. Osman'a yöneldi ve "Babanın katillerinden birini senin için hallettim." dedi. O arada Talha'nın bir mevlâsı, ona ait bir katır getirdi. Talha ona bindi ve mevlâsına, "İnilecek bir yer yok mu?" demeye başladı. Mevlâsı ise "Hayır, insanlar seni perişan ettiler." dedi. Talha şöyle diyordu: "Ben bir ihtiyarın bir hiç uğruna böyle öldüğünü görmedim. Ben bir ihtiyarın bir hiç uğruna böyle öldürüldüğünü görmedim. Allah'ım! Osman -razı oluncaya kadar- benim adıma ona [hayırlar] ver." Sonra Benî Sa'd kabilesinin evlerinden bir eve konuldu ve orada vefat etti.

Bize Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe anlattı, dedi ki: Bize Vekî' anlattı. O İsmâîl b. Ebû Hâlid'den, o da Kays b. Hâzim'den rivayet etti, dedi ki: Cemel günü Mervân, "Bundan sonra intikamımı almayacağım." dedi ve Talha'ya bir ok attı. Ok Talha'nın dizine isabet etti. Kan akıyordu. Dizini tuttukları zaman şişiyordu. Bunun üzerine Talha, "Bırakın onu. O, Allah'ın gönderdiği bir oktur. Allah'ım! Osman razı oluncaya kadar onun için [onun hakkını] benden al." dedi.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Üsâme anlattı. O İsmâîl'den, o da Kays'tan rivayet etti, dedi ki: Mervân, Cemel gününde Talha b. Ubeydullah'ın di-

zine bir ok attı ve Talha öldü. Onu Kellâ[14] denilen bir suyun kıyısında defnettiler. Akrabalarından bazıları onu rüyalarında gördüler. [Rüyada] Talha onlara: "Beni bu sudan kurtaramaz mısınız? Ben boğuldum." diyordu. Bunun üzerine onun mezarını açtılar, bir de ne görsünler; kabri, pazı gibi yemyeşil! Hemen oradaki suyu çektiler, sonra onu oradan çıkardılar. On bin dirheme bir ev satın alıp naaşı oraya defnettiler.

Bana Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı, dedi ki: Bize Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf anlattı. O Saîd b. Ebû Arûbe'den, o Katâde'den, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Cemel günü bir ok Talha'nın boğaz çukuruna isabet etti. Bunun üzerine şöyle demeye başladı: "Bir ihtiyarın bir hiç uğruna böyle öldüğünü görmedim. Allah'ım! Osman razı oluncaya kadar onun için [onun hakkını] benden al."

Ebû Mihnef, Avâne ve diğerleri şöyle dediler: Âişe ile beraber olan Mücâşi b. Mes'ûd es-Sülemî de bir okla öldürüldü.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb anlattı, dedi ki: Bana Ebû Bekir b. Fadl anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Cemel günü Atîk'in bayrağı Amr b. Eşref'te idi. O gün hem kendisi hem de ailesinden on kişi öldürüldü.

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Ali'nin adamlarından olan Hâris b. Züheyr b. Abdüşşârık b. Lu'at b. Mazza el-Gâmidî ile Amr b. Eşref el-Atekî karşı karşıya geldiler ve birbirlerini öldürdüler.

Dediler ki: Talha'nın öldürülmesinden sonra insanlar Âişe'nin tarafına yöneldiler ve devenin etrafında çarpıştılar. İlk defa devenin yularından tutan Züfer b. Hâris el-Kilâbî idi. O devenin yularından tuttu ve şöyle demeye başladı:

Ey Âişe anamız! Korkma!
Senin tüm çocukların kahramandır!

Savaş şiddetlenmişti. Ezd kabilesinden 2552 adam öldürülmüştü. Bekr b. Vâil'den sekiz yüz, Dabbe kabilesinden beş yüz ve Benî Temîm'den de yedi yüz kişi öldürülmüştü.

---

14 Basra'da meşhur bir yerin ve çarşısının adıdır. (ZZ)

Ali b. Ebû Tâlib, savaşın devenin etrafında yoğunlaştığını görünce, "Deveyi kesin!" dedi. Bunun üzerine Ebû Tarîf Adî b. Hâtim et-Tâî, Mâlik Eşter, Ammâr b. Yâsir, Ali'nin Basra ehlinden olan şîasından Müsennâ b. Mahrebe el-Abdî, Kûfe ehlinden Amr b. Dülce ed-Dabbî ve Ebû Hayye b. Gaziyye el-Ensârî deveye doğru hamle yapıp onu hedef aldılar. Abdîlerden bazıları şöyle dedi:

Bizler onun (devenin) ayaklarına vurduk, perişan oldu
[Sonra] boğazını gövdesinden ayıran bir darbe daha [savurduk]
Ey Âişe! Eğer sen Peygamber'in ağırlığı ve ailesi olmasaydın
Sıkıntılı bir durumla karşılaşırdın, kuşkusuz

Hişâm b. Kelbî babasından naklederek dedi ki: Âişe'nin devesinin arka diz kapaklarını kesen Şezen b. Nükre b. Lükeyz b. Afsâ'nın çocuklarından olan Müslim b. Ma'dân idi.

Dediler ki: Ferezdak'ın eşi Nevvâr'ın babası A'yen b. Dubey'a hevdecin yanına geldi. Hevdec, üzerinde bulunan oklardan ötürü tıpkı süslü bir kuş gibiydi. Hevdecin içine baktı ve "Vallahi Humeyrâ'nın dışında kimseyi göremiyorum." dedi. Bunun üzerine Âişe, "Allah senin ırzına halel getirsin, avretini ortaya çıkarsın ve ellerini kessin!" dedi.

Bu kez Ali b. Ebû Tâlib hevdecin yanına gitti, mızrağıyla hevdece vurdu ve "Allah'ın sana yaptığını nasıl görüyorsun ey İrem'in kız kardeşi?" dedi. Bunun üzerine Âişe, "Sen kazandın, affedici ol!" dedi. Sonra Ali, Muhammed b. Ebû Bekir'e, "Kız kardeşini al ve onu Basra'ya götür." dedi. Muhammed onu Safiyye bt. Hâris b. Talha b. Ebû Talha el-Abderî'nin evine götürdü. Safiyye, Talhatu't-Talahât b. Abdullah b. Halef el-Huzâ'î'nin annesiydi. Âişe orada birkaç gün kaldı. Sonra Ali, yola çıkması için ona emir verdi. Fakat Âişe Ali'den birkaç gün mühlet istedi. Ali de ona mühlet verdi. Verilen mühlet sona erince Ali onu gitmeye zorladı. Âişe Basralı bazı kadınlar ve Ali'nin tayin ettiği bazı adamlar nezaretinde Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Cemel günü hatırlatıldığında Âişe, "O hadiseden yıllar önce ölmeyi arzu ederdim." derdi.

Bize Züheyr b. Harb Ebû Hayseme ve İbnü'd-Devrakî anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki bize Cüveyriyye binti Esmâ,

Abdülmelik b. Hassân el-Anberî'den rivayet etti, dedi ki: Oklar hevdece o kadar batmıştı ki hevdec âdeta akbaba kanadına dönmüştü. Ali, Talha ile Zübeyr'i arayıp soruşturdu, sonra da "Bu hevdecden başka sizinle savaşan kimseyi göremiyorum!" dedi. Sonra Ammâr devenin dizlerini kesti. Ali b. Ebû Tâlib, Muhammed b. Ebû Bekir'e, "Başını [hevdecin] içine sok, bak bakalım o sağ mıdır, yarası var mıdır?" dedi. Muhammed başını içeri soktu, sonra çıkardı ve "Pazısında -ya da vücudunda- bir sıyrık var." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bana Ebü'n-Nadr anlattı, dedi ki: Bize İshâk b. Saîd anlattı. O da Amr b. Saîd'den rivayet etti, dedi ki: Bana Saîd b. Amr anlattı. O İbn Hâtıb'dan rivayet etti, dedi ki: Cemel günü Ali ile beraber hevdece doğru yöneldim. Hevdec oklardan sebep âdeta kirpi dikeni gibi görünüyordu. Ali hevdece vurdu ve "Şu İrem'in Hümeyrâ'sı [Âişe'yi kestediyor] var ya Osman b. Affân'ı öldürdüğü gibi beni de öldürmek istedi!" dedi. Bunun üzerine Âişe'nin kardeşi Muhammed, Âişe'ye "Sana bir şey isabet etti mi?" diye sordu. Âişe, "Pazımda bir sıyrık var." dedi. Muhammed başını hevdece soktu, sonra onu kendisine doğru çekti ve başını çıkardı.

Bana Halef b. Sâlim ve Ebû Hayseme anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o Yûnus b. Yezîd el-Eylî'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ebû Bekir Âişe'yi bindirdi ve üzerine bir kıl çadır örttü. Sonra Ali onun yanında durdu ve "İnsanları kışkırttın, onlar da galeyana geldiler. Hatta senin tahrikinle birbirlerini öldürdüler!" dedi. Bunun üzerine Âişe, "Ey İbn Ebû Tâlib! Sen kazandın, affedici ol!" dedi. Ali ona on iki bin dirhem vererek, onu bir grup erkek ve kadın gözetiminde Medine'ye gönderdi.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, O Hâlid b. Saîd'den, o babasından, o da Muhammed b. Hâtıb el-Cumahî'den -ki bu zât, Ali'nin safında Cemel Vak'ası'na katılmıştır- nakletti. O şöyle demiştir: "Ali bana, 'Ey İbn Hâtıb! Senin kavmin içinde yaralı var mıdır?' dedi. Ben de 'Evet, vallahi var!' dedim. Bunun üzerine Ali, 'Yağı merhem yap ve sür. Ben yara için yağ gibi [faydalı] bir ilaç görmedim.' dedi."

Zübeyr b. Avvâm'ın Öldürülmesi

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o da Katâde'den rivayet etti, dedi ki: Basra ehlinden bir kadın Ali'yi gördü ve "Sanki kırılmış da sonradan [onarılıp] bağlanmış!" dedi. Talha'yı görünce "Yüzü tıpkı Bizans dinarı gibi!" dedi. Zübeyr'i görünce de "Tıpkı dilini çıkaran bir engerek yılanı!" dedi.

Cemel'de birbirlerine karşı durduklarında Ali, Talha'ya "Kendi hanımını örtünün altına koydun, ama Resûlullah'ın (sav) hanımını getirip onu burada savaştırıyorsun. Yazık sana, sen bana biat etmemiş miydin?" dedi. Talha, "Sana biat ettiğimde kılıç boynumun üzerindeydi." dedi.

Sonra Ali, "Ey Zübeyr! Şurada, yanı başımda dur!" dedi. İkisi karşı karşıya durdular. Hatta atlarının boyunları yan yana gelmişti. Ali, "Yazık sana ey Zübeyr! Resûlullah'ın (sav) bana, 'Bir gün bu senin halanın oğlu sana karşı çıkacak ve haksız olarak seninle savaşmak isteyecek.' dediğini duymadın mı?" dedi. Zübeyr, "Allah için evet [duydum]." dedi ve hemen Medine'ye gitmek üzere askerlerin arasından çıktı. Fakat İbn Cürmûz Vâdi's-Sibâ'da onu katletti.

Bana İshâk b. İsrâîl anlattı, dedi ki: Bize Rifâ'a b. İyâs Ebü'l-Alâ ed-Dabbî anlattı, dedi ki: Bize babam anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib Zübeyr'i çağırdı ve ona, "Sen güvendesin. Yanıma gel ki seninle konuşayım." dedi. Bunun üzerine Zübeyr çarpışan iki saf arasında ona göründü. Hatta bineklerinin boyunları yan yana gelmişti. Ali ona, "Ey Zübeyr, Allah aşkına söyle! Allah'ın elçisi [bir gün] dışarı çıkmış yürüyordu, biz de onunla birlikte çıktık [yürümeye başladık]. Sonra o (sav) sana, 'Ey Zübeyr sen haksız olarak Ali ile savaşacaksın!' deyip omuzuna vurdu, değil mi?" dedi. Zübeyr "Allah için evet [doğrudur]." dedi. Ali ise "Peki şimdi sen buraya benimle savaşmaya mı geldin?" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Zübeyr hemen savaşmaktan vazgeçti ve o gece Basra'dan çıktı. Yolda Benî Mücâşi'ye ait olan bir suyun başında konakladı. Benî Temîm kabilesinden İbn Cürmûz denilen bir adam Zübeyr'in karşısına çıkıp onu öldürdü ve kılıcını alıp Ali'ye getirdi. Bunun üzerine Ali, "Safiyye'nin oğlunun (Zübeyr'in) katilini ateşle müjdeleyin!" dedi.

Bize Ebû Bekir el-A'yen anlattı, dedi ki: Biz Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb anlattı. O Sâbit b. Yezîd'den, o bir adamdan, o da İkrime'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs Zübeyr'e geldi ve ona, "Ey Abdülmuttalib'in kızı Safiyye'nin oğlu! Sen Abdülmuttalib'in oğlu Ebû Tâlib'in oğlu Ali'yle mi savaşacaksın?" dedi. Bunun üzerine Zübeyr geri döndü ama İbn Cürmûz onu öldürdü.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Amr b. Âsım anlattı, dedi ki: Bize Mübârek b. Fedâle haber verdi. O Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Bir adam Zübeyr'in yanında ayağa kalktı ve "Ali'yi öldüreyim mi?" dedi. Zübeyr, "İnsanlar ve ordular onunla birlikte olduğu halde onu nasıl öldüreceksin?" dedi. Adam, "Önce onunla birlikte olurum, sonra da onu ansızın öldürürüm." dedi. Bunun üzerine Zübeyr şöyle dedi: "Hayır, ben Resûlullah'tan (sav) işittim: 'İman, habersiz öldürmeye engeldir. Bir mümin habersiz bir şekilde öldürmez.' diyordu."

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: İnsanlar hezimete uğrayınca Zübeyr Medine'ye gitmek üzere ayrıldı. Hatta Ahnef'in yanından veya ona yakın bir yerden geçti. Bunun üzerine Ahnef sesini yükselterek, "Zübeyr müslümanlardan iki topluluğu birbirine tutuşturmuş, onlar birbirlerini vurmuş, sonra da kendisi kavminin yanına gitmeye niyet etmişse ben ne yapabilirim ki?" dedi. Bunun üzerine Amr b. Cürmûz, Fudayl b. Abbâs ve Benî Temîm'den Nüfeyl b. Hâbis onun arkasından gittiler ve atlarını onun izinde koşturdular. Bu arada Na'ir b. Zemmâm Mücâşi'î, Zübeyr'e rastlamış ve ona güvence vermişti. Yine Benî Sa'd kabilesinden künyesi Ebü'l-Madrahî olan bir adam da ona güvence vermişti.

İbn Cürmûz ve iki arkadaşı ona yetişince ona güvence veren o iki şahıs kaçmaya başladılar. Zübeyr onlara, "Nereye gidiyorsunuz? Yanıma gelsenize! Onlar da üç kişi, biz de!" dedi. İkisi de Zübeyr'in yanına vardılar. İbn Cürmûz ve arkadaşları onlara yetiştiler ve saldırmaya başladılar. İbn Cürmûz Zübeyr'in üzerine bir hamle yaptı, Zübeyr onun karşısına dikildi [karşılık verdi]. İbn Cürmûz geri çekildi. Diğer iki kişi ise Zübeyr'e arkadan saldırdılar. Zübeyr onlara yönelince İbn Cürmûz Zübeyr'e saldırdı ve onu yaraladı. Zübeyr yere düştü. Hemen işini bitirip onu öldürdüler.

İbn Cürmûz onun başını kesip Ahnef'e getirdi. Sonra başını Ali'ye getirdi ve "Müminlerin emîrine Zübeyr'in katilinin kapıda olduğunu bildirin." dedi. Bunun üzerine Ali, "Safiyye'nin oğlunun katilini ateşle müjdeleyin!" dedi. Sonra Ali emretti, onun kafası Vâdi's-Sibâ'a götürüldü ve orada bedeniyle birlikte defnedildi. Sonra İbn Cürmûz Zübeyr'in kılıcını Ali'ye getirdi. Ali, "Bu öyle bir kılıç ki çok defa Resûlullah'ın yüzünden keder ve sıkıntıyı gidermiştir. Ama şimdi helâk ve kötü ölümler [getirdi.]" dedi. Sonra Ali b. Ebû Tâlib ve çocukları ağlamaya başladılar. Bunun üzerine İbn Cürmûz, "Ben onun bir düşmanını öldürdüğümü sanmıştım, samimi bir dostunu öldürdüğümü bilmiyordum." dedi.

Medâinî bir isnadında şöyle der: Mus'ab b. Zübeyr insanları maaş almaya çağırmıştı. Mus'ab'ın tellâlı, "İbn Cürmûz nerede?" diye sorunca kendisine "O yeryüzünde dolaşıp gitmektedir." diye cevap verildi. Bunun üzerine Mus'ab, "O benim kendisini [babam] Ebû Abdullah'a[15] karşılık öldüreceğimi mi sanıyor? Güven içinde ortaya çıksın ve gelip rahatça atıyyesini alsın!" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı. O Vehb b. Cerîr b. Hâzim'dan, o Yûnus b. Yezîd'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Ali ve Cemel ashabı karşı karşıya geldiklerinde Ali atının üzerinde ilerledi ve Zübeyr'i çağırdı. İkisi yan yana durdular. Ali ona, "Seni buraya getiren nedir?" dedi. Zübeyr, "Beni buraya getiren şey, senin bu işe ehil veya bu iş için bizlerden daha liyakatli olduğunu düşünmememdir." dedi. Ali ona, "Osman'dan sonra ben bu işe ehil değil miyim? Biz seni Abdülmuttalib'den sayıyorduk. Ta ki senin oğlun kötü çıkıp aramızı bozuncaya kadar!" dedi ve ona daha pek çok şey söyledi [ve tembih etti]. Ayrıca Resûlullah'ın (sav) ikisinin yanlarından geçip de Ali'ye, 'Halanın oğlu [Zübeyr buna] ne der acaba? Şüphesiz ki o haksız olduğu halde seninle savaşacak!' dediğini hatırlattı. Zübeyr hemen Ali'nin yanından ayrıldı ve "Ben seninle savaşmayacağım!" dedi.

Sonra oğlu Abdullah b. Zübeyr'in yanına döndü. Zübeyr oğluna, "Ben bu savaşta kendim için bir basiret [ve hayır] görmüyorum!" dedi. Oğlu

15 Zübeyr b. Avvâm'ın (ö. 36/656) künyesi Ebû Abdullah'tır. (ZZ)

ise "Hayır fakat sen Ali'nin sancaklarını görünce, onların altında ölümün olduğunu anladın ve Ali ile karşılaşmaktan korktun!" dedi. Zübeyr, "Ben onunla savaşmamaya yemin ettim." dedi. Oğlu ise "Kölen Serces'i serbest bırakarak yemininin kefaretini ver." dedi. Bunun üzerine Zübeyr kölesini âzat etti ve onlarla birlikte savaş safında kaldı.

Bana Amr b. Muhammed ve Hüseyin b. Ali b. Esved anlattılar, dediler ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize Fudayl b. Merzûk haber verdi. O Şukayk b. Ukbe'den, o Kurre b. Hâris'ten, o da Cevn b. Katâde'den nakletti: Kurre b. Hâris şöyle dedi: Ahnef ile birlikteydim. Amcamın oğlu Cevn b. Katâde ise Zübeyr b. Avvâm ile birlikteydi. Cevn bana şunu anlattı: Zübeyr ile birlikteydim. Yanına bir süvari geldi. Onlar Zübeyr'e "emir" diye selam veriyorlardı. Süvari, "Selâm sana ey emîr! Şu insanlar falanca yere gelmişler. Onlar kadar silahları eski, sayıları az ve kalpleri titrek bir kavim görmedim!" dedi, sonra ayrıldı. Daha sonra başka bir süvari geldi. O da "Selâm sana ey emîr!" dedi. Zübeyr, "Sana da!" dedi. Süvari, "İnsanlar falanca yere kadar gelmişler. Allah'ın sizin için topladığı asker sayısını ve hazırlığı işitmişler, Allah kalplerine korku salmış ve gerisin geriye dönmüşler." dedi. Zübeyr, "Dur bakalım şimdi, vallahi eğer Ebû Tâlib'in oğlu arfecden[16] başka bir şey bulamasa şüphesiz arfec ile üzerimize gelir!" dedi.

Dedi ki: Sonra o süvari de ayrıldı. Bir süvari daha geldi, ona emîr selamı verdi sonra, "Şu insanlar sana gelmişler. Ammâr ile karşılaştım. Ben ona [bazı şeyler] söyledim o da bana [bazı şeyler söyledi]." dedi. Zübeyr, "Ammâr onların içinde değildir." dedi. Süvari, "Vallahi o içlerindeydi." dedi. Dedi ki: Zübeyr adamın sözünde ısrar ettiğini görünce ailesinden bir kişiye, "Onunla birlikte git, dediği şey doğru mu bak!" dedi. İkisi birlikte gittiler ve sonra döndüler. Zübeyr arkadaşına, "Ne haber getirdin?" dedi. Arkadaşı, "Adam sana doğru söylemiş." dedi. Bunun üzerine Zübeyr, "Burnu kesilesi adam! Beli kırılası adam!" dedi, sonra onu bir titreme tuttu. Hatta neredeyse üzerindeki silah çözülüyordu. Bunun üzerine Cevn, "Vay, anam beni kaybetsin, vay! Kendisiyle birlikte ölmek ya da yaşamak istediğim adam bu mu? Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu adam [Zübeyr]

16 Arfec, sütleğengillerden olan beşparmak ağacı veya bitkisidir. (çev.)

Allah Resûlü'nün (sav) süvarisiydi. Şüphesiz ki bu konuda bir şey işitmiş olduğu için o bu hale girmiştir." dedi. İnsanlar başka şeylerle meşgul olmaya başlayınca Zübeyr oradan ayrıldı ve hayvanına binip gitti.

Dedi ki: Sonra Cevn ayrıldı, hayvanına bindi ve Ahnef'e yetişti. [Râvi] dedi ki: Sonra iki süvari Ahnef'in yanına geldiler, kulağına eğilip onunla gizlice konuştular. Ahnef hemen başını kaldırdı ve "Ey Amr b. Cürmûz! Ey filanca!" diye seslenmeye başladı. [Seslendiği] bu iki kişi gelip Ahnef'in yanına sokuldular. Ahnef onlarla bir müddet gizlice konuştu. Sonra ikisi de ayrıldılar. Bir zaman sonra Amr b. Cürmûz Ahnef'e geldi ve "Vâdi's-Sibâ'da ona yetiştim ve onu öldürdüm." dedi. Kurre b. Hâris şöyle derdi: Nefsim elinde olana yemin olsun ki [Zübeyr'i öldürten] Zübeyr'in arkadaşı Ahnef'ten başkası değildi."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı. O da Ubeydullah b. Mûsâ'dan bu rivayetin benzerini nakletti.

Bize Halef b. Sâlim anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Cüveyriye'den, o da Yahyâ b. Saîd'den rivayet etti, dedi ki: Muâviye Zübeyr'e bir mektup gönderdi, mektubunda "Bana gel! Ben ve yanımdakiler sana biat edeceğiz." diyordu. Zübeyr bunu Talha ve Âişe'den sakladı. Sonra bu haber onlara ulaştı ve bunun için çok üzüldüler. Âişe bu durumu İbnü'z-Zübeyr'e anlattı. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr babasına, "Sen Muâviye'nin yanına mı gitmek istiyorsun?" dedi. Zübeyr, "Evet, İbnü'l-Hadramiyye liderlik konusunda benimle çekişmekteyken neden bunu yapmayayım?" dedi. Sonra bu konudaki fikri değişti. Sanıyorum, gideceğine yemin etmişti. Bu yüzden [yemin kefareti olarak] bir kölesini âzat etti ve savaşa geri döndü.

Bana Bekr b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Ebû Hakîm es-San'ânî anlattı. O Ma'mer'den, o da Katâde'den rivayet etti, dedi ki: Cemel günü taraflar savaştı ve Cemel ashabı yenilgiye uğradı. Ali b. Ebû Tâlib, Zübeyr'in bulunduğu tarafa yöneldi. Onunla karşılaşınca ona, "Ey Ebû Abdullah! Bana biat ettikten sonra benimle savaşıyorsun, öyle mi? Sen Resûlullah'ın (sav), senin benimle haksız olarak savaşacağını söylediğini duymamış mıydın?" dedi. Bunun üzerine Zübeyr utandı ve Medine'ye dönmek üzere atına atladı. Sefevân denilen yerden geçince Mücâşi kabilesinden Na'ir b.

Zemmâm denilen bir adam ona yetişti. Zübeyr ona, "Beni koruman altına al!" dedi. Na'ir ona, "Sen benim korumam altındasın ey Resûlullah'ın havârisi!" dedi. Ahnef dedi ki: "Ne kadar acayip! Zübeyr müslümanlardan iki topluluğu birbiriyle karşı karşıya getirdi, sonra kendisini kurtardı ve şu anda ailesinin yanına gitmek istiyor!" dedi. Bunun üzerine İbn Cürmûz ve arkadaşları Zübeyr'in peşine düştüler. İbn Cürmûz arkadaşlarına, "Allah aşkına sizden kurtulmasın." diyordu. Sonra Zübeyr'e saldırıp onu öldürdüler. İbn Cürmûz onun kafasını Ali'ye getirdi. Ali ise Zübeyr'in başının bedeniyle birlikte Vâdi's-Sibâ'da defnedilmesini emretti.

Medâinî Âmir b. Ebû Muhammed'den ve Saîd b. Abdurrahmân es-Sülemî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Zübeyr b. Avvâm, İbn Cürmûz kendisini yaraladığında, "Buna ne oluyor? Allah onun canını alsın. Hem Allah'ı hatırlatıyor hem de bizzat kendisi O'nu unutuyor!" dedi. Daha sonra Zübeyr şöyle dedi:

Vallahi, -eğer bu ilmimin bana bir faydası varsa- öğrendim ki
Hayat, ölüme çok yakındır!

Dedi ki: Talha da Cemel günü şöyle dedi:

Zübeyr atını çevirdi fakat
Ölümü ona yetişecektir

Bana Halef b. Sâlim ve Ahmed ed-Devrakî anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr haber verdi. O da Cüveyriye b. Esmâ'dan rivayet etti, dedi ki: Bana gelen habere göre Zübeyr savaştan çekilince ve elinde bir kılıç yok iken Ammâr b. Yâsir mızrakla onun karşısına çıktı ve "Nereye gitmek istiyorsun ey Ebû Abdullah? Vallahi sen korkak değilsin fakat sanıyorum ki kuşkuya düştün." dedi. Zübeyr, "Evet, öyle!" dedi ve Vâdi's-Sibâ denilen yere vardı. İbn Cürmûz onu orada öldürdü.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Lût b. Yahyâ'dan kendi isnadıyla nakledip dedi ki: Zübeyr öldürülünce Âtike bt. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl şöyle dedi -Âtike, Abdullah b. Ebû Bekir'in eşiydi, sonra onunla Ömer b. Hattâb, daha sonra ise Zübeyr evlenmiştir-:

İbn Cürmûz himmetli bir süvariyi öldürdü, karşılaşma gününde
Halbuki o korkup da kaçmamıştı
Ey Amr! Eğer uyarsaydın onu
Dili ve eli titremeyen ve temkinsiz olmayan birini bulurdun, karşında
Annen seni kaybedesice, sen bir müslümanı öldürdün
Ve gelecek sana, bilerek bir müslümanı öldürenin cezası

Cerîr b. Atıyye b. Hatafî dedi ki:

Asıl felaket, kabri Vâdi's-Sibâ'ın içinde olana gelmiştir
Her tarafta öldürülenlerin düştükleri yerler vardır
Zübeyr'in ölüm haberi geldiğinde
Medine surları dağılmaya başladı ve başlarını öne eğdi, dağlar

Suhaym b. Vâîl el-Yerbû'î ise şöyle dedi:

Allah Zübeyr'in komşusu Mücâşi kabilesine lanet etsin!
Onlar Sefevân'da ne kadar da kırıcı oldular!

Cerîr şöyle dedi:

Ey Mücâşilerden bir câriyenin oğlu olan adam! Sen şayet hür [ve asil] olsaydın
Misafirini bir mil ya da bir fersah uğurlardın!
[Aksine] Zübeyr öldürüldü ve siz onun komşusuydunuz
Zübeyr'i katleden için yaşasın cehennem!

Medâinî, Ebû Bekir el-Hüzelî'den, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Cemel günü onların hatibi, ayağında iki basit mest bulunan Osman idi.

Medâinî, bir adamdan, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Osman Talha'ya, yedi yüz bin dirheme bir tarla sattı, paraları da yanına aldı ve "Başına neler geleceğini bilmeden bu paraları geceleyin yanında bulunduran kişi Allah'la aldanmıştır." dedi, sonra uyudu. Onun elçileri de dirhemlerin akıbetinden korkuyorlar ve şehrin sokaklarında gidip geliyorlardı. Nihayet sabah olunca yanında bir tek dirhem bile yoktu. Sonra buralara geldi ve altın-gümüş aramaya başladı.

Heysem b. Adî dedi ki: Adî b. Hâtim et-Tâî "Allah'a yemin olsun ki Osman'ın öldürülmesi konusunda bir dişi oğlak asla yellenmedi." diyordu.[17] Ancak Cemel günü Adî'nin oğlu Tarîf -ki Adî onun ismiyle künyelenmiştir- öldürüldükten ve gözleri oyulup parçalandıktan sonra kendisine, "Ey Ebû Tarîf! Osman'ın öldürülmesi konusunda bir dişi oğlak yellendi mi?" denildi. Adî, "Evet vallahi, büyük bir teke yellendi." dedi.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O da Heysem'den rivayet etti, dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib, yerde ölü bulunan Abdurrahmân b. Attâb b. Esîd b. Ebü'l-Îs'in yanından geçti -ki Abdurrahmân Cemel günü öldürülen bir grup Kureyşlinin arasında bulunuyordu- dedi ki: "Ey Hasan! Bu, Kureyş'in lideriydi. Burnumu kestim ve nefsimi rahatlattım. İntikamımı aldım ve utanç verici şeyler beni Cumahoğullarından kurtardı." Ali burada, onlardan kendisine eziyet eden bazı insanları kastediyor.

Bize Ali b. Abdullah anlattı, dedi ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı, dedi ki: Bize Âsım b. Küleyb el-Cermî haber verdi. O babasından rivayet etti, dedi ki: Ali, Cemel ehlinin mallarından beşte birlik ganimet payı almadı.

Bana Amr b. Muhammed ve Bekr b. Heysem anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Nu'aym anlattı, dedi ki: Bize Fıtr b. Halîfe anlattı. O Münzir es-Sevrî'den, o da İbnü'l-Hanefiyye'den rivayet etti, dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib Zûkâr denilen yere indiğinde Hasan ve Ammâr'ı gönderdi. Onlar Kûfe ehlini silah altına almaya çalıştılar. Kûfe ehlinden dokuz bin kişi onlarla birlikte çıktı. Sayımız dokuz bin dokuz yüz kişiye ulaştı. Basralı Abdülkays kabilesinden de iki bine yakın kişi geldi. Böylece on bir bin dokuz yüz kişi olduk. Ali bende bir gevşeklik, bir gerileme gördü. İnsanlar birbirlerine yaklaştıklarında bayrağı benden aldı, kendisi onunla savaştı. Onlar hezimete uğrayınca Ali, "Hiçbir yaralıyı öldürmeyin ve kaçanları takip etmeyin. Kapısını kapatan güvende olacaktır." dedi. Sonra, at ve silah gibi savaş malzemelerini askerler arasında dağıttı.

Abbâs b. Hişâm babasından nakletti. O dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Ali Cemel günü Mervân b. Hakem ve Mûsâ b. Talha'yı ele geçirdi ve onları serbest bıraktı.

---

17 Bu deyim, Osman'ın ölümünün insanların nezdinde önemsiz oluşundan kinayedir. (ZZ)

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Enes b. İyâd'dan, o Ca'fer b. Muhammed'den, o babasından, o da dedesi Ali b. Hüseyin'den rivayet etti, dedi ki: Mervân b. Hakem Medine valisi iken bana şöyle dedi: Cemel günü karşı karşıya geldiğimizde, Basra halkı hezimete uğrar uğramaz Ali'nin bir tellalı şöyle dedi: "Kaçan öldürülmeyecek. Yaralılar öldürülmeyecek. Kapısını kapatan güvendedir. Silahını atan güvendedir." Dedi ki: Bir eve girdim. Sonra Hasan, Hüseyin, Ca'fer'in oğlu ve Abbâs'ın oğluna haber gönderdim. Onlar Ali ile konuştular. Ali, "O serbesttir, istediği yere gidebilir!" dedi. Ben, "Ona biat etmeden rahatlamayacağım!" dedim. Sonra ona biat ettim. Ali bana, "İstediğin yere git, serbestsin." dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Ravh b. Ubâde anlattı, dedi ki: Bana gelen habere göre Mervân Cemel günü Benî Rebî'a'dan bazı insanların yanına sığınmıştı.

Ebû Mihnef isnadında şöyle dedi: Mervân Cemel günü yaralı olarak ayrıldı ve Anze kabilesinden bazı insanlara sığındı. Sonra Mâlik b. Mismâ'a haber gönderip ondan koruma talep etti. Kardeşi Mukâtil ona Mervân'ı korumasını söyledi. O da onu koruma altına aldı. Ayrıca Ali'den onun için güvence istedi, Ali de ona güvence verdi. Halk Basra'da kendisine biat ettiği sırada Ali, Mervân'a kendisine biat etmesini teklif etti. Ancak Mervân kabul etmedi ve "Bana güvence vermedin mi?" dedi. Ali, "Evet, verdim." dedi. Mervân, "O zaman beni zorlamadan sana biat etmeyeceğim." dedi. Bunun üzerine Ali, "Ben seni zorlamam. Vallahi sen bana dübürünle biat edersen, şüphesiz sonra ihanet edersin!" dedi.[18] Sonra Mervân Muâviye'nin yanına gitti.

İbnü'z-Zübeyr, Ezd kabilesinden bir adamın evine sığındı. Sonra, yerini bildirmek için evinde bulunduğu adamla Âişe'ye haber yolladı. Âişe de Muhammed b. Ebû Bekir'i ona gönderdi. Muhammed b. Ebû Bekir onu Âişe'ye götürdü. Ancak yolda birbirlerini sert sözlerle eleştirdiler.

Yine Utbe b. Ebû Süfyân da İsme b. Übeyr'in korumasına girdikten sonra Âişe'nin yanına gitmişti. Onların Âişe'nin yanında olduklarıyla ilgili haber Ali'ye ulaştı. Ali sustu ve onlara karşı harekete geçmedi.

---

18 *Nehcü'l-Belâğa*'da yer alan ifade ise şu şekildedir: "Benim onun biatına ihtiyacım yoktur zira onun eli yahudi eli gibidir. Şayet bana eliyle biat etse, dübürüyle ihanet eder!" Bkz. *Nehcü'l-Belâğa*, Tahran, Neşru Edebi'l-Havze, 1990, s. 140. (çev.)

Dediler ki: Ali üstünlüğü elde edip muzaffer olduğu zaman insanlara hitap ederek şöyle dedi: "Ey Basralılar! Sizi affettim. Sakın fitneye bulaşmayın! Siz, biatı bozan ve ümmet içinde ayrılık çıkaran ilk kişilersiniz." Sonra Ali oturdu ve insanlar ona biat ettiler. Daha sonra Karaza b. Ka'b'a bir mektup yazarak fetih müjdesini verdi. Peygamberlerinin ehl-i beytine yardım ettikleri için Kûfe halkına hayır duada bulundu.

Bize Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Muhammed b. Ebû Ya'kûb'dan rivayet etti, dedi ki: Cemel günü Basra halkından iki bin beş yüz kişi öldürüldü. Bunlardan Ezd kabilesine mensup olanların sayısı bin üç yüz elli kişiydi. Benî Dabbe'den sekiz yüz kişi ve kabilesi bilinmeyenlerden de üç yüz elli kişi öldürülmüştü.

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Âişe'nin yanında yer alan Abdurrahmân b. Attâb b. Esîd, Ali b. Adî b. Rebî'a b. Abdüşems, Beni Nevfel b. Abdümenâf'tan Müslim b. Karaza, Abdullah b. Hakîm b. Hizâm ve Ma'bed b. Mikdâd b. Esved öldürülmüşlerdi. -Ma'bed'in annesi Dubâ'a bt. Zübeyr b. Abdülmuttalib idi.- Ali b. Ebû Tâlib, Ma'bed'in yanından geçerken, "Allah senin gibi kız kardeş oğluna hayır vermesin!" demişti.

Ebû Mihnef dedi ki: Cemel günü Benî Nâciye'den dört yüz kişi, Ezd'den dört bin kişi, Benî Adî er-Ribâb'dan, hepsi de kurra olan yetmiş kişi ve Benî Ukayl'den de benzer şekilde olan yetmiş kişi öldürülmüştü. Basra ehlinden öldürülen insanların toplam sayısı yirmi bin kişiydi.

Bana İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ahmed [b. Abdullah] b. Yûnus anlattı. O Ebû Bekir [b. Ayyâş]'den, o Sadaka b. Saîd'den, o da Cumay b. Umeyr'den rivayet etti, dedi ki: Âişe'ye, "Sen Ali'ye karşı hurûc mu ettin?" denildi. Âişe şöyle dedi: "Vallahi bu gidişin olmaması için çok şey feda etmek isterdim fakat bu bir kaderdir."

Bize Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ve Ahmed b. İbrâhim anlattı. Dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr babasından o da Nu'mân b. Râşid'den, o Zührî'den, o da Urve'den, Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: "Keşke Osman'ın hilâfetinden önce unutulup gitseydim. Vallahi Osman için ne istedim ise illaki onun bir misli benim başıma gelmiştir. Hatta eğer onun öldürülmesini isteseydim ben öldürülürdüm."

Bana Bekr b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Âmir el-Akadî anlattı. O Esved b. Şeybân'dan, o da Hâlid b. Sümeyr'den Âişe'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Sadece emirlik için [halifelik için değil] Zübeyr'e biat edin." Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr [babasına], "O bu sözüyle, insanların hararetli [zor] işlerini sana, serin [kolay] işlerini de halasının oğlu Talha'ya bırakmak istiyor." dedi. [Râvi] dedi ki: Sonra Âişe şöyle derdi: "Ben kim, Talha ve Zübeyr kim? Biat edilenlerin biatı ve savaşılanların savaşı benim neyime? Keşke evimde karar kılsaydım! Fakat başıma gelen bir belâ idi ve bir kaderle geldi."

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ya'lâ b. Ubeyd anlattı. O İsmâîl b. Ebû Hâlid'den, o da Ali b. Amr es-Sekafî'den Âişe'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Vallahi, o sefere hiç çıkmamış olmak benim için, Resûlullah'tan -Hâris b. Hişâm'ın çocukları gibi- on oğlan çocuğumun olmasından daha sevimlidir."

Bize Muhammed b. Hâtim b. Meymûn ve Ravh b. Abdülmü'min anlattılar, dediler ki: Bize Abdurrahmân b. Mehdî anlattı. O Süfyân'dan, o A'meş'ten, o da Ebü'd-Duhâ'dan rivayet etti, dedi ki: Bana, Âişe'yi "*Evlerinizde oturun!*"[19] âyetini okurken işitenler anlattı, dedi ki: Âişe bu âyeti okurken, başörtüsü ıslanıncaya kadar ağlıyordu.

Medâinî Ebû Hayrân el-Himmânî'den nakletti. O Avf el-A'râbî'den, o da Ebû Recâ el-Utâridî'den rivayet etti, dedi ki: Kulağı kökten kesilmiş bir adam gördüm. Kendisine, "Doğuştan mı yoksa başına bir iş mi geldi?" dedim. Adam şöyle dedi: "Hayır doğuştan değil, başıma bir olay geldi. Cemel günü bir aralık öldürülenler arasında dolaşırken, onların arasında yerde yatan [ölmek üzere] bir adamın yanından geçtim. Adam şöyle bir şiir okuyordu:

Başımıza ölümün şiddet ve zorluğu çöktü, bizi mecalsiz bıraktı
Savaş çıkar çıkmaz bizim manzaramız böyle
Akılsızlığımızdan Kureyş'e itaat ettik
Hicâz ehli bize yardım etti, boyun eğerek
İbn Dabbe'nin yardımından dolayı

19 Ahzâb, 33/33.

Annesi ve annesinin şîası uzak bir yere yerleştiler
Talihsiz bir şekilde Benî Temîm b. Mürre'ye uyduk
Oysa Teym kabilesi ancak köle ve câriyelerdir

Kendisine, 'Kimsin sen?' dedim. Adam, 'Yaklaş bana, sana söyleyeyim.' dedi. Ona yaklaştım, adam benim kulağımı dişleyip kopardı ve bana, 'Annene vardığın zaman Umeyr b. Ehleb'in sana böyle yaptığını ona haber ver.' dedi ve öldü."

Bize Süreyc b. Yûnus ve Amr b. Muhammed anlattılar, dediler ki: Bize İsmâîl b. İbrâhim anlattı. O Mansûr b. Abdurrahmân'dan rivayet etti, dedi ki: Şa'bî şöyle dedi: "Resûlullah'ın (sav) ashabından, muhacir ve ensardan Ali, Ammâr, Talha ve Zübeyr dışında Cemel Vak'ası'na gelen olmadı. Beşinci bir ismi sayabilirlerse o zaman ben yalancı olduğumu beyan ederim!"

Bize Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o kendisine Zübeyr b. Müslim el-Cu'fî'den nakleden çok sayıdaki şahıstan, o da Ebû Sâsân denilen Hudayn b. Münzir er-Rekâşî'den rivayet etti, dedi ki: Cemel günü bayrak konusunda Bekr b. Vâil ile tartıştım. Ali beni çağırdı, o zaman genç bir delikanlıydım. Ali bana, "Ey Hudayn! Bu sancağı al! Vallahi Resûlullah'ın (sav) üzerinde dalgalanan sancak dışında ne geçmişte ne de gelecekte bu sancaktan daha doğru yolda olan bir sancak dalgalanmamıştır." dedi. Dedi ki: Şair bu konuda şöyle demiştir:

Siyah bir bayrak ki gölgesi dalgalanıyor
"Hudayn! Bayrağı öne geçir, ilerle!" denildiği zaman
Hudayn bayrağı ölüm için öne geçiriyordu
Tâ ki ölümlerin tarafına sürsün onu
Ve bayraktan ölüm ve kanlar damlasın
Allah mükâfatlandırsın, imamları için savaşan bir kavmi
Onlar ölüm anında ne kadar iffetli ve ne kadar şereflidirler!
Haberleri ne kadar hoş, ahlakları ne kadar da güzeldir onların
Savaşçıların sesleri birbirine karışıp gürlediği zaman cenkte!
Rebî'a'yı kastediyorum tabi, onlar kahraman ve güçlü insanlardır
Bir orduyla karşılaştıklarında pek de yamandırlar!

Cemel günü şair -söylenildiğine göre bu şair Osman b. Huneyf'dir- şöyle demiştir:

Nice savaşlara katıldım, beni yaşlandırdılar
Fakat görmedim, Cemel günü gibi bir günü
Mümin için onun kadar şiddetli bir fitne olanı
Ve onun kadar bir kahramanı bozanı
Keşke o hanım [Âişe] o gün evinde olsaydı
Ve keşke o gün Asker[20] *yola çıkmasaydı!*

Bana Şeybân b. Ferrûh anlattı, dedi ki: Bize Cerîr b. Hâzim anlattı. O Ebû Seleme'den, o da Ebû Nadre'den rivayet etti, dedi ki: Bir adam Talha ve Zübeyr'e, "Sizin Resûlullah (sav) ile bir arkadaşlığınız ve faziletiniz vardır. Bu savaşa kalkışmanızın sebebini bana anlatın, Resûlullah (sav) mı size böyle bir şeyi emretti yoksa kendi görüşlerinizle mi harekete geçtiniz?" dedi. Talha bu soru karşısında sustu. Zübeyr ise "Bize anlatıldığına göre orada beyaz ve sarı vardır -dinar ve dirhemi kastediyor-, onlardan almak için geldik!" dedi.

Bana Züheyr b. Harb'den anlatıldı. O Vehb b. Cerîr'den, o da babasından bu isnadın benzerini nakletmiştir.

Dediler ki: Basra halkı Ali'ye biat edince Ali Kûfe'ye yönelmek istedi. Bunun üzerine Abdullah b. Abbâs'ı Basra'da vali olarak görevlendirdi. Sonra halka hitap etti, Abdullah b. Abbâs'a itaat etmelerini ve onu dinlemelerini söyledi. Ziyâd b. Ebû Süfyân'ı da ona kâtip olarak tayin etti. O günlerde Ziyâd'a, "Ziyâd b. Ubeyd" deniliyordu. Basra'nın ileri gelenleri Ali'yi *Mevkû* denilen yere kadar yolcu ettiler. -Mevkû, Basra'ya yakın bir yerdir ve [misafirlerini] yolcu edenler oradan dönerler.- Sonra döndüler. Ahnef b. Kays ve Şerîk b. A'ver de Kûfe'ye gittiler. Deniliyor ki: Onlar Kûfe'ye yetişemediler.

Dediler ki: Süleymân b. Surad el-Huzâ'î Ali'yi, Kûfe'nin Necrân bölgesinin[21] gerisinde karşıladı. Ali, Kûfe'ye girinceye kadar yüzünü ondan

20 Hz. Âişe'nin devesini kastedilmektedir.

21 Vâsıt, Haccâc b. Yusuf tarafından, ordularına merkez olsun diye hicretin 86. yılında, Dicle nehrinin kenarında inşa edilen eski bir Irak kentidir. Bu kent Kûfe'ye de Basra'ya da 50 fersah uzaklıktadır. Bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, V, 347. (çev.)

çevirdi. Çünkü Süleymân b. Surad [Ali ile beraber sefere çıkmayıp] geride kalanlardandı. Ali Kûfe'ye girince onu azarladı ve ona, "Sen benim yanımda insanların en güvenilir olanıydın!" dedi. Süleymân özür diledi ve "Ey müminlerin emîri! Bana olan sevgini devam ettir ki sana karşı nasihatim [ve dostluğum] hâlisâne olsun." dedi.

Bana Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ma'în anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Mehdî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Avâne anlattı. O İbrâhim b. Muhammed b. Münteşir'den, o babasından, o Ubeyd b. Nudayle'den, o da Süleymân b. Surad'dan rivayet etti, dedi ki: Cemel Vak'ası'ndan sonra Ali'nin yanına vardım. Bana, "Bekleyip durdun ve gazaya çıkmadın. Şimdi Allah'ın bu iş [ve takdir]ini nasıl görüyorsun?" dedi. Ben de "Mesafe uzundur. Geriye dostunu düşmanından ayıracağın işler kalmıştır." dedim.

Bize Affân b. Müslim anlattı, dedi ki: Bize Ebû Avâne anlattı, dedi ki: Bize İbrâhim b. Muhammed b. Münteşir haber verdi. O babasından, o Ubeyd b. Nudayle'den, o da Süleymân b. Surad'dan rivayet etti, dedi ki: Cemel Vak'ası'ndan sonra Ali'nin yanına vardım. Bana, "Ey Surad'ın oğlu! Bekleyip durdun, gazaya çıkmadın ve geride kaldın, şimdi Allah'ın işini nasıl görüyorsun? Allah sana ihtiyaç bırakmadı." dedi. Ben de "Mesafe uzundur ey müminlerin emîri! Artık geriye dostunu düşmanından ayıracağın işler kalmıştır." dedim. Ali kalkınca Hasan'a, "Onunla birlikte savaşa katılmak için çok istekli olduğum[u bildiğin] halde neden beni Ali'ye karşı mazur göstermedin?" dedim. Hasan şöyle dedi: "O seni kınıyor, ama Cemel günü bana, 'Ey Hasan! Annen seni yitir[me]sin! Bu iki topluluğu buraya toplayan adam hakkında ne düşünüyorsun? Ben bundan sonra artık bir hayır meydana geleceğini sanmıyorum.' dedi. Ben de kendisine, 'Sus! Ashabın seni duymasınlar, yoksa 'Sen kuşkuya düştün', derler ve seni öldürürler' dedim."

Bize Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Mehdî anlattı. O Şu'be'den, o Ebû Avn'dan, o da Ebü'd-Duhâ Müslim b. Subeyh'ten, Süleymân b. Surad'ın Hasan b. Ali'ye şöyle dediğini rivayet etti: "Ey Hasan, emîri'l-mü'minînin yanında benim mazeretimi beyan et [mazur görülmemi sağla]. Şüphesiz beni Cemel'e katılmaktan yalnızca şu ve şu [sebepler] alıkoydu." Bunun üzerine Hasan babasını kastederek "Ben savaşın

şiddetlendiği bir aralık onu 'Keşke bundan 20 yıl önce ölmüş olsaydım.' derken gördüm." dedi.

Bana Ebû Kılâbe er-Rekâşî anlattı. O Müseddid b. Müserhid'den, o Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan, o Şu'be'den, o Ebû Avn'dan, o da Ebü'd-Duhâ'dan, o da Süleymân b. Surad'dan bunun bir benzerini nakletti.

Medâinî Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Ali şöyle dedi: "Basra ahalisine, Resûlullah'ın Mekke ahalisine davrandığı gibi davrandım."

Ebû Mihnef şöyle dedi: Ali hicretin 36. yılı Receb ayında Basra'dan Kûfe'ye geldi. Ebû Mihnef dışındakiler ise onun hicretin 36. yılı Ramazan ayında geldiğini söylediler. Kûfe'ye gelince insanlara hitap etti ve "Şüphesiz bazı insanlar geride kaldı [ve benimle birlikte sefere çıkmadı]. İşte şimdi bu kişilere serzenişte bulunun ve hoşlarına gitmeyecek şeyleri [doğruları] onların yüzlerine vurun!" dedi. Saîd b. Kays el-Hemdânî, Ali'yi selamladı. Ali, "Her ne kadar geride kalanlardan isen de senin üzerine de [selam olsun!]" dedi. Bunun üzerine Kays, "Ey müminlerin emîri, ben onlardan değilim!" dedi. Bazıları "Saîd Basra'daydı." demişlerdir fakat bu doğru değildir.

Bana Hirmâzî anlattı. O da Utebî'den rivayet etti, dedi ki: Hâris b. Havt el-Leysî Ali'nin yanına vardı ve kendisine, "Sen benim Talha, Zübeyr ve Âişe'nin bâtıl üzerinde olduklarına inandığımı mı sanıyorsun?" dedi. Bunun üzerine Ali, "Ey Hâris! Senin kafan karışmış. Hak ve bâtıl, kişilerin konum ve itibarları doğrultusunda bilinmezler. Bilakis hakkı bil ki onun ehlini de bilesin. Bâtılı bil ki kimin bâtıla doğru yol aldığını da bilesin!" dedi.

Sıffîn Savaşı

Dediler ki: Cerîr b. Abdullah el-Becelî Hemedân'da valiydi. Ali Kûfe'ye geldiğinde Cerîr'i Hemedân valiliğinden azletti ve onu -kendisine itaat etmeye, işi kendisine bırakmaya, Haremeyn [Mekke-Medine] halkının, Mısırlıların ve diğerlerinin dâhil oldukları konuma dâhil olmaya davet etmesi için- Muâviye'ye gönderdi. Cerîr Muâviye'nin yanına geldi ve onu, Ali'nin kendisine emrettiklerine davet etti. Muâviye ise Şürahbîl b. Samt el-Kin-

dî'nin yanına gelmesini bekledi. Bunun üzerine Cerîr, "Senin hak ile bâtıl arasında durduğunu görüyorum, tıpkı başkasının görüşünü bekleyen bir adamın duruşu gibi." dedi.

Şürahbîl gelince Muâviye ona, "Bu Cerîr'dir ve bizi Ali'ye biat etmeye davet ediyor." dedi. Şürahbîl hemen ayağa kalktı ve "Sen müminlerin emîri Osman'ın valisi ve onun amcasının oğlusun! Onun kanını talep etmek ve katillerini öldürmekte herkesten daha çok hak sahibisin." dedi. Böylece Cerîr Muâviye'nin yanında ne itaat ne de itaate bir yakınlık gördü. Ümidini kesmiş olarak oradan ayrıldı.

Cerîr, Ali'nin (ra) yanına gelince Mâlik b. Hâris Eşter onun söylediklerini duydu ve Cerîr'e, "Senin vicdansızlığını, aldatıcılığını ve Osman'ın seni Hemedân'a vali yapmak karşılığında dinini senden satın almış olduğunu biliyorum!" dedi. Bunun üzerine Cerîr çıkıp gitti ve Karkîsiyâ'ya yerleşti.[22] Memleketi olan Kasr'dan,[23] kavminin diğer bazı kişileri de onunla birlikte gittiler. Böylece on dokuz kişi dışında Kasr'dan hiç kimse Sıffîn'e katılmadı. Ahmes'ten ise yedi yüz kişi katılmıştı. Ali, Cerîr'in evine geldi, evi dağıttı ve onun meclisini yaktı. Hatta Ebû Zür'a b. Amr b. Cerîr Ali'ye, "Allah seni ıslah etsin, bu evde Cerîr'den başkalarının da payları var!" dedi. Bunun üzerine Ali durdu.

Ebû Müslim el-Havlânî -adı Abdurrahmân'dır, Abdullah b. Mişkem olduğu da söylenmiştir- Muâviye'nin yanına gitti ve ona, "Sende onun gibi bir geçmiş, onun akrabalığı gibi bir akrabalık ve onun hicreti gibi bir hicret olmadığı halde neyine güvenerek Ali ile savaşıyorsun?" dedi. Muâviye ise şöyle cevap verdi: "Ben onunla savaşmıyorum, üstelik senin onun hakkında söylediklerini ben de kendi müslümanlığım hakkında öne sürebilirim! O Osman'ın katillerini bize teslim etsin, Osman'a karşılık onları öldürelim. Eğer bunu yaparsa bizimle onun arasında herhangi savaş olmaz. Biliyorsunuz ki Osman, canı mukaddes [ve dinen katli haram olan] bir müslüman iken öldürüldü." Ebû Müslim ona, "Ali'ye bir mektup yaz ve ondan Osman'ın katillerini teslim etmesini iste!" dedi. Kelbî'nin Ebû

22 Kırkisya (Busayra/Buseraya), Suriye'nin küçük bir beldesi olup Habur ırmağının Fırat nehrine döküldüğü yerde ve Deyru'z-Zor'a yakın bir bölgededir. Bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, IV. 328-329.

23 Kasr (قسر), Cerîr'in mensup olduğu Becîle (Benî Mâlik) kabilesinin yaşadığı bölgedeki dağın adıdır. Kasr dağı, Becîle ile Sakîf kabilelerinin arasında bulunmaktaydı. (ZZ)

Mihnef'ten, onun da Ebû Ravk el-Hemdânî'den naklettiğine göre Muâviye Ali'ye şöyle bir mektup yazdı:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Muâviye b. Ebû Süfyân'dan Ali b. Ebû Tâlib'e. Sadede gelince bil ki Allah ilmiyle Muhammed'i peygamber olarak seçti. Onu vahyinin emini kıldı, mahlûkatına elçi olarak gönderdi. Sonra müslümanlardan ona yardımcılar seçti ve onlarla peygamberi destekledi. Onların peygamber yanındaki makamları, İslâm'daki faziletlerine göredir. İçlerinde Allah ve resulüne karşı en muhlis olan, Resulullah'ın halifesi [Ebû Bekir]dir. Ondan sonra peygamberin halifesinin halifesi [Ömer] gelir. Sonra ise zulmen öldürülen üçüncü halife Osman gelir. Sen onların her birini kıskandın ve her birine de karşı çıktın. Biz bunu, öfke dolu bakışlarından, saçma sözlerinden, zorlukla alıp verdiğin nefesinden ve halifelere olan gecikmeli biatından anladık. Bütün bunlarla birlikte, burnu halkalı deve gibi hep güdüldün. Ayrıca onlardan hiçbirine karşı duymadığın şiddetli hasedi halanın oğluna [Osman'a] karşı duydun. Oysa akrabalığından ve faziletinden dolayı bunu ona yapmamalıydın. Sen onunla sıla-i rahmi kestin ve onun güzelliğini çirkinlik saydın. Ona karşı açıkça düşmanlık yaptın ve içinde aldatmayı gizledin. Sonra insanları ona saldırttın. Öyle ki develerle her bir cihetten ona doğru yolculuklar yapıldı. Her bir taraftan atlar koşturuldu. Sonra Resûlullah'ın (sav) hareminde ona silah çekildi ve sen etraftan gelen korkunç sesleri işitip duymaktayken senin yakınlarında bir yerde o katledildi. Ne bir söz ne de bir fiil ile ondan bir şey savmadın."

"Ömrüme yemin ediyorum ey İbn Ebû Tâlib, eğer sen onun hakkında, insanları ondan uzaklaştıracak ve yapılan haksızlığın çirkinliğini ortaya koyacak bir tavır takınsaydın bizden öncekilerden kimse sana denk olamazdı. İnsanların, senin Osman'dan uzak durduğuna ve ona haksızlık yaptığına dair kanaatleri de silinip giderdi. Fakat [şu an] sen bu halinle Osman'ın dostları yanında şüpheli durumdasın. Senin misafirlerin onu öldürdüler. Onlar senin pazın, elin ve yardımcılarındı. Bana gelen habere göre sen Osman'ın kanından sıyrılmak ve uzaklaşmak istiyormuşsun. Eğer sözünde doğru isen, onun katillerini bize ver, Osman'a karşılık onları öldürelim. Ondan sonra biz sana itaat etmekte insanların en hızlısı oluruz. Eğer böyle

yapmazsan bizimle senin aranda kılıçtan başka bir şey olmayacaktır. Kendisinden başka ilâh olmayana yemin ederim ki bizler dağlarda, kumlarda, karada ve denizde, onları [bulup] öldürene ya da ruhlarımızı Allah'a teslim edene dek Osman'ın katillerini aramaya devam edeceğiz. Vesselâm."

Muâviye mektubu Ebû Müslim el-Havlânî'ye verdi ve onu Ali'ye götürmesini istedi. Ebû Müslim mektubu Kûfe'ye götürdü ve Ali'ye ulaştırdı. İnsanlar mescitte toplanmışlardı. Mektup onların yanında okundu. Oradakiler, "Hepimiz Osman'ın katilleriyiz. Hiçbirimiz onun yaptıklarından hoşlanmıyordu." dediler. Ancak Ali, Muâviye'nin isteği doğrultusunda cevap vermedi. Bunun üzerine Ebû Müslim "Şimdi savaşmak serbest oldu!" demeye başladı. Ali, Muâviye'ye şöyle bir mektup yazdı:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın kulu, emîrü'l-mü'minîn Ali'den Muâviye b. Ebû Süfyân'a. Sadede gelince bil ki Havlânlı senden bana bir mektup getirdi. Mektupta, Muhammed'den (sav) ve Allah'ın ona ihsan ettiği hidayet ve vahiyden söz ediyorsun. Ona olan vaadini yerine getiren, ona [nice] ülkelerde yer hazırlayan, onu bütün dinlere galip kılan ve onunla -kendi kavminin- adâvet ve kin taraftarı olanlarını kahreden Allah'a hamd olsun. Kavmi ki onu yalanlayıp hor gördü, onu ve onun arkadaşlarını [yer ve yurtlarından] çıkarmaya çalıştı ve ona karşı çeşitli işler çevirdi. Sonunda istemedikleri halde hak ortaya çıktı. Allah'ın koruduğu bir azınlık dışında insanlardan ona en çok düşmanlık yapanlar, kavminden ona en yakın olanlar ve derece derece diğer yakınlarıydı.

Mektubunda, Allah'ın -ki O'nun şânı yüce ve isimleri mübârektir- Hz. Peygamber'e destek olmaları için müminlerden yardımcılar seçtiğini, onların Hz. Peygamber yanındaki makamlarının İslâm'daki faziletlerine göre olduğunu ve onların en efdalinin Peygamber'in halifesi [Ebû Bekir], sonra da halifesinin halifesi [Ömer] olduğunu zikretmişsin. Ömrüme yemin ederim ki o iki halifenin İslâm'daki yerleri büyüktür ve onların başına büyük musibetler gelmiştir. Ayrıca Osman b. Affân'ın fazilette üçüncü sırada geldiğini yazmışsın. Eğer Osman muhsin bir kul idiyse, elbette ki bol mükâfat veren bir rabbe kavuşacaktır. Allah onun iyiliklerini katlar ve onu mükâfatlandırır. Eğer hata ve kötülük yapmış bir kul ise gafûr ve rahîm olan bir rabbe kavuşacaktır ki O'nun affetmeyeceği kadar büyük

bir günah yoktur. Kuşkusuz Allah müminlerin amellerine göre ihsanda bulunacağı zaman, bizim payımızın müslüman aileler içinde en bol pay olacağını umuyorum.

Şüphesiz ki Allah Muhammed'i (sav) peygamber olarak gönderdi. O da insanları Allah'a iman etmeye ve onu birlemeye davet etti. Bizler Ehl-i beyt olarak ilk iman eden ve [şirkten] ilk dönenleriz. Biz sebat ettik. O zaman Araplar içinde bizden başka Allah'a ibadet eden kimse yoktu. Kavmimiz bize zulmetti. Bizi kederlere düçar ettiler, hizmetçileri ve gariban insanları peşimize taktılar. Bizi dar bir mahallede ikamete mecbur ettiler ve bizi orada tarassut altında tuttular. Yiyecek ve tatlı sudan mahrum ettiler. Bize yemek yedirmemek, su içirmemek, bizimle alışveriş yapmamak, kız alıp vermemek ve konuşmamak hususunda aralarında yazılı bir antlaşma yaptılar ki biz [zora düşüp] peygamberimizi onlara teslim edelim, onlar da onu öldürsün ve ona müsle yapsınlar!

Allah onu teslim etmemek ve onu müdafaa etmek konusunda bize sabır ihsan etti. Ayrıca, Kureyş'ten müslüman olmuş, bize zulmettikleri gibi aşireti kendisine zulmetmeyen ve içinde bulunduğumuz durumla ilgisi olmayan anlaşmalı veya aşiret sahibi müslümanları da müdafaat etmek konusunda Allah bize sabır ihsan etti. Onlar telef olmak hususunda emniyet ve güven içindeydiler. Biz bu şekilde Allah'ın istediği kadar bekledik. Sonra Allah, elçisine hicret için izin verdi ve ona müşriklerle savaşmasını emretti. Sıkıntı kapıya dayanıp savaş baş gösterdiğinde Ehl-i beyt'ini öne sürer, onlarla ashabını korurdu. Ubeyde Bedir günü öldürüldü. Hamza Uhud günü öldürüldü. Ca'fer de Mûte günü öldürüldü. Eğer istersen, onların şehâdeti talep etmeleri gibi şehâdeti talep eden başka birinin daha ismini zikredebilirim. Şu var ki onların ecelleri geldi, diğer kişinin ölümü ise ileriye bırakıldı.[24]

Benim halifelere geç biat etmemden ve onlara duyduğum hasetten söz etmişsin. Hasede gelince onu gizli ya da açık bir şekilde ortaya koyduğum konusunda Allah'a sığınırım. Geç biate gelince o konuda insanlara mazeret bildirmem. Resûlullah (sav) vefat edip de insanlar Ebû Bekir'e biat ettikleri

24 Kendisinden söz ediyor.

zaman senin baban yanıma geldi ve bana, 'Sen bu konuda herkesten daha çok hak sahibisin, ver elini sana biat edeyim' dedi. Bunu, senin babanın sözlerinden öğrendim. Ayrılık olmasın diye bu teklifi reddeden bendim. Çünkü insanlar küfürden ve câhilliyeden daha yeni kurtulmuşlardı. Eğer babanın yaptığı gibi benim hakkımı tanırsan rüşd ile hareket etmiş olursun. Eğer yapmazsan Allah sana ihtiyaç bırakmayacaktır.

Ayrıca Osman'dan ve benim insanları ona karşı tahrik ettiğimden söz etmişsin. Kuşkusuz Osman bildiğin şeyleri yaptı. Bildiğin şekilde insanlar ondan rahatsız oldular. Benim bununla hiçbir ilgim yoktur. Ama sen illâ ki suç isnat etmek istiyorsan o zaman sana malum olan suçları isnat et!

Mektubunda ayrıca -kendi iddiasına göre- Osman'ın katillerini zikretmiş ve onları sana teslim etmemi istemişsin. Ben onu doğrudan katleden kişinin kim olduğunu bilmiyorum. Şüphesiz sen bu mesele üzerinde epey kafa yormuşsun. Fakat ben, senin [cinayetle] suçladığın veya hakkında zan beslediğin kişilerin tarafımca sana teslim edilmesinin imkân dâhilinde olmadığını düşünüyorum. Eğer günahını ve isyanını terk etmezsen yakında, Osman'ı öldürdüklerini söylediğin kişilerin, [asıl] seni istediklerini öğreneceksin ve onların talepleri ne dağda ne ovada seni rahat bırakacaktır. Vesselâm."

Ali mektubu Ebû Müslim el-Havlânî ile Muâviye'ye gönderdi. Bazı râviler demişler ki Ebû Hüreyre ed-Devsî de Ebû Müslim ile birlikteydi.

Bize Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Bize Velîd b. Müslim anlattı. O Abdülvâris b. Muharrar'dan rivayet etti, dedi ki: Bana gelen habere göre Osman b. Affân, Amr b. Âs'ı Mısır valiliğinden azledince ona, "Ey Ebû Abdullah! Senden sonra süt develerinin sütlerini bollaştırdığını biliyor musun?" dedi. Amr b. Âs, "Çünkü onların yavrularını zayıflattınız." dedi. Bu son derece sert bir sözdü. İnsanlar onun hakkında konuşmaya başlayınca Osman'ın yanına geldi ve "Sen insanları tehlikeli mecralara sevk ediyorsun. Halis bir tövbe yap ve Hakk'a dön!" dedi. Bunun üzerine Osman, "Ey Nüveybiğa'nın oğlu! Seni Mısır'dan azlettim diye sen de mi insanları aleyhime tahrik ediyorsun? Seni buralarda görmeyeyim." dedi. Amr b. Âs hemen

Filistin'e çıkıp gitti. Orada "Aclân"[25] denilen Filistin'in bir köyüne yerleşti. Aclân'da kendisine ait bir konağı vardı. Orada insanları, hatta çobanları bile Osman'ın aleyhine kışkırtıyordu. Osman'ın kuşatılmış olduğu haberi kendisine gelince "Dağlayacak demir daha ateşteyken eşek [korkudan] yelleniverir!" dedi.[26]

Bir zaman sonra Osman'ın öldürülme haberi kendisine ulaştı. Bunun üzerine "Ben Ebû Abdullah'ım. Bir yarayı kaşıdığım zaman onu kanatırım!" dedi. -Ya da "Yaranın kabuğunu çekip alırım!" demiştir.- Sonra oğulları Abdullah ve Muhammed'i çağırdı ve onlara, "Ne düşünüyorsunuz?" dedi. Abdullah kendisine, "Bugüne kadar hem dinin hem de ırzın sapasağlam gelmiştir. Yerinde otur!" dedi. Diğer oğlu Muhammed b. Amr ise "Nefsini körelttin ve adını unutturdun. İnsanlarla birlikte onların bu işinde sen de ayağa kalk ve Araplar içinde zayıflığa razı olma!" dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs hemen Verdân adlı kölesini çağırdı, yolculukta ihtiyaç duyacağı şeyleri hazırlamasını söyledi ve Muâviye'nin yanına gitmek üzere yola çıktı.

Amr b. Âs, Muâviye ile birlikteydi ancak Muâviye onu işine karıştırmazdı. [Bir gün] Amr b. Âs Muâviye'ye, "Ben hakkın nerede olduğunu bilen biriyim, istediğin takdirde bu işinde bana bir pay vermen ve beni görüş ve tedbirinde kendine ortak etmen için senin yanına geldim!" dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Baş göz üstüne, seni Mısır'a vali olarak atadım." dedi. Amr b. Âs Muâviye'nin yanından çıkınca iki oğluna, "Bana Mısır valiliğini verdi." dedi. Oğlu Muhammed, "Arap egemenliğindeki diyarlara bakınca Mısır nedir ki?" dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs, "Mısır'ın doyurmadığı birisini Allah doyurmaz." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı, dedi ki: Bize Beşîr b. Ukbe Ebû Akîl anlattı. O da Ha-

---

25 Aclân'ın bugünkü ismi, "Hırbetu Aclân"dır. Gazze'nin kuzeydoğusuna 21 km uzaklıkta bulunan Burayr köyünün doğusundadır. (ZZ)

26 Anlatıldığına göre Musâfir b. Ebû Amr b. Ümeyye b. Abdüşems hastalandı ve karnı su topladı. Hekim gelip dağlamak suretiyle onu tedavi edecekti. Sonunda hekim [geldi ve] dağlama demirini ateşe koydu. Ateşten çıkardığı demiri hastanın karnına doğru götürünce, orada bulunan başka bir adam korkudan yellenmeye başladı. Bunun üzerine hekim "Eşek yelleniverir, dağlayacak demir daha ateşteyken!" dedi ve bu deyiş bir darb-ı mesel olarak kaldı. Bkz. Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî, *Emsâlü'l-Arab*, Daru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, H. 1424, I, 115. (çev.)

san'dan rivayet etti, dedi ki: Ali ve Muâviye arasında olanlar olunca Muâviye, Amr b. Âs'ı Ali ile savaşmaya davet etti. Amr, "Vallâhi hayır! Bana Mısır valiliğini vermediğin sürece onunla savaşma konusunda seni desteklemeyeceğim." dedi. Muâviye ise onun bu isteğini reddetti. Amr da kızarak yanından çıktı. Sonra Muâviye pişman oldu ve [kendi kendine] "Bu [nazik] durumda bir adam benden bir şey istiyor ve ben ise onu reddediyorum!" dedi ve Amr'a istediğini verdi.

Bize Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Cüveyriye b. Esmâ'dan, o Abdülvehhâb ez-Zübeyrî'den, o da şeyhlerinden rivayet etti, dediler ki: Fitne meydana geldiği zaman Kureyş'in içinde Amr b. Âs kadar kendisini gizleyen birisi yoktu. Kendisi Mekke'ye geldi ve orada ikamet etmeye başladı. Cemel Vak'ası'na kadar da her şeyden elini çekmişti. Cemel Vak'ası meydana gelince iki oğluna, "Kendimi Mekke'nin iki kasabı arasına attım ve benim gibiler böyle bir konuma razı olmazlar. Şimdi benim kimin yanına gitmemi önerirsiniz?" dedi. Oğlu Abdullah, "Ali'nin yanına git!" dedi. Amr, "Ali bana, 'Sen müslümanlardan birisin. Onların sorumlulukları ve menfaatleri ne ise seninki de öyledir.' diyor. Oysa Muâviye beni kendisine yakın tutuyor ve işine ortak ediyor." dedi. Bunun üzerine çocukları, "O zaman Muâviye'nin yanına git." dediler. Amr Muâviye'nin yanına geldi ancak onun için tercihte bulunulmadı.

Medâinî Seleme b. Muhârib'den rivayet etti, dedi ki: Muâviye, Amr b. Âs Filistin'de iken ona Talha ve Zübeyr'in haberini ve Cerîr b. Abdullah'ın Ali adına biat almak için kendisinin yanına geldiğini bir mektupla bildirdi. Bunun üzerine Amr b. Âs hemen Muâviye'nin yanına gitti.

Medâinî Îsâ b. Yezîd el-Kinânî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Cerîr b. Abdullah'ı biat almak için Muâviye'nin yanına gönderdi. Cerîr yanına geldiğinde Muâviye oturmaktaydı ve yanında insanlar vardı. Ali'nin mektubunu ona verdi, Muâviye mektubu okudu. Sonra Cerîr kalktı ve şöyle dedi: "Ey Şam halkı! Azın kendisine yaramadığı kimseye çok da yaramaz. Basra'da şiddetli bir savaş vardı. Eğer bir daha böyle bir belâ gelirse ondan sonra İslâm'ın bekâsı olmaz. Allah'tan korkun ve Ali ile Muâviye'nin durumu hakkında iyi düşünün! Muâviye'nin Ali'ye, Şam halkının da muhacir

ve ensara göre konumuna bir bakın! Sonra da kendi nefislerinize bir bakın. Zira nefsini, kişinin kendisinden daha iyi görüp tartacak hiç kimse yoktur." Sonra Cerîr sustu. Muâviye de sustu, konuşmadı ve "Yutkunmam [durup düşünmem] için bana zaman ver ey Cerîr!" dedi. Onu yanında tuttu ve o gece Amr b. Âs'a bir mektup yazdı. -Amr kendisine birkaç gecelik mesafede bulunuyordu.- Cerîr'i de istediğine ulaşamamış halde geri gönderdi.

Muâviye'nin Amr b. Âs'a yazdığı mektup şöyledir:

"Sadede gelince bil ki Ali, Talha ve Zübeyr'in işi senin de bildiğin şekilde cereyan etti. Mervân, Ali'yi ve onun emrini reddeden bir cemaatin içinde bizim tarafa gelmiş bulunuyor.[27] Ayrıca Cerîr b. Abdullah, Ali'ye biat almak için yanıma geldi. Sen bana gelinceye kadar bir şey yapmamaya karar verdim. Allah'ın bereket ve tevfiki ile yanıma gel!"

Muâviye'nin mektubu gelince Amr iki oğlu Abdullah ve Muhammed'i çağırdı ve onlarla istişarede bulundu. Abdullah ona, "Ey ihtiyar! Resûlullah (sav) vefat etti ve senden razıydı. Ebû Bekir ve Ömer de vefat ettiklerinde senden razıydılar. Sakın Muâviye'den alacağın az bir dünyaya karşılık dinini bozma. O takdirde yüzüstü ateşe düşersin!" dedi.

Sonra Amr Muhammed'e döndü ve "Sen ne düşünüyorsun?" dedi. Oğlu Muhammed, "Bu işte acele davranırsan, kuyruk olmaktansa baş olursun." dedi. Bu hususla ilgili olarak Amr'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Hind'in oğlunu gördüm, onu ziyaret etmemi istiyor
O ki helâk edici musibetlere düçar olmuş!
Cerîr ona Ali'den bir mektupla gelmiş
Hayatın her bir tadını acılaştıran bir mektupla!
Vallahi hangi tarafa gideceğimi bilemiyorum
Kim beni yönetirse o benim çobanım olur
Ben onu kandıracak mıyım? Oysa kandırmak alçaklıktır

---

27 Bu rivayete göre, Muâviye'nin Amr b. As'a yazdığı mektup, Mervân'ın Cemel vakasından sonra gittiği Medine'den ayrılmasından sonra yazılmıştı. Çünkü tarihî olayların seyri Mervân'ın, Cemel'den hemen sonra Muâviye'nin yanına gitmediği yönünde cereyan etmiştir. Mervân'ın Cemel vakasında ağır şekilde yaralandığı, oradan ayrılıp Medine'ye gittiği ve Muâviye'nin Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadelede açıkça ona destek vermekten kaçındığı anlaşılmaktadır. Bkz. İrfan Aycan, "Mervân I", *DİA* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/225-227.

Yoksa ona samimi bir şekilde nasihat mi edeyim?
[Oğlum] Abdullah bana öyle bir söz söyledi ki
Nefsim o söze bağlanmıştır, alâka ve bağlarım bana mâni olmazsa
[Diğer oğlum] Muhammed ise bu sözünde kardeşine muhalefet etti
Şu kadar var ki ben hakikatler karşısında pek sağlam dururum!

Abdullah b. Amr b. Âs bu şiiri duyunca, "İhtiyar topukları üzerine bevletti ve dinini sattı!" dedi. Sabah olunca Amr, Verdân adlı kölesini çağırdı ve "Bizim için yol hazırlığı yap ey Verdân!" dedi. Verdân da hemen hazırlık yaptı. Sonra, "[Vazgeçtim] yükleri indir!" dedi. Verdân yükleri indirdi. Amr aynı şeyi birkaç defa yaptı. Bunun üzerine Verdân kendisine, "Ben senin içindekini sana haber vereyim! Senin kalbinde dünya ve ahiret aynı anda beliriverdi ve sen hangisini tercih edeceğini bilemiyorsun." dedi. Amr, "Helal olsun sana! Yanlış söylemedin. Peki, senin görüşün nedir?" diye karşılık verdi. Verdân, "Sen evinde oturuver. Eğer din ehli galip gelirse onların dini sayesinde sen de yaşar gidersin. Yok, eğer dünya ehli galip gelirse onlar senden müstağni olamazlar!" dedi. Bu kez Amr kararlılıkla, "Yol hazırlığı yap ey Verdân!" dedi ve şu şiiri söyledi:

Allah Verdân'ı ve onun aklını kahretsin zira ömrüme yemin olsun ki
Benim içimdeki [niyet] Verdân yüzünden ortaya çıktı!

Sonra Muâviye'nin yanına gitti. Muâviye işiyle ilgili olarak onunla istişare etti. Amr şöyle dedi: "Ali'ye gelince Araplar hiçbir konuda seni onunla eşit tutmazlar. Ayrıca Ali'nin, hiçbir Kureyşlinin sahip olmadığı kadar savaşa hakkı var." Muâviye, "Doğru söyledin. Fakat biz kendi elimizdeki gerekçelerle onunla savaşır ve onu Osman'ın kanından mesul tutarız." dedi. Bunun üzerine Amr, "Sen ve ben, Osman hakkında hiç konuşmaması gereken kişileriz! Bana gelince ben onu terk edip Filistin'e kaçtım. Sen ise Şam halkı ile birlikte onu yüzüstü bıraktın. Nihayet Yezîd b. Esed el-Beceli'den yardım istedi de Yezîd onun yanına gitti." dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Onu bunu bırak ve bana biat et." dedi. Amr ise "Hayır vallahi senin dünyandan [bir şeyler] almadan dinimi sana vermeyeceğim." dedi. Muâviye, "İste benden." dedi. Amr, "Mısır'ı bana vereceksin." dedi. Bunun üzerine Mervân b. Hakem kızdı ve "Neden benimle istişare edilmiyor?" dedi. Muâviye Mervân'a, "Sus! Bu istişare zaten senin için!" dedi. Amr

b. Âs kızarak ayağa kalktı. Muâviye, "Ey Ebû Abdullah! Yemin ederim ki bu gece bizde kalacaksın." dedi. Zira Muâviye onun çıkıp gitmesini ve insanları kendisine karşı doldurmasını istemiyordu. Bu yüzden Amr onun yanında geceledi ve şöyle bir şiir söyledi:

Ey Muâviye, satmam sana dinimi, senden dünyalık almadan
Şimdi düşün, ne yapacaksan onu yap
Eğer Mısır'ı bana verirsen kârlı bir alışveriş yapmış olurum
Sen de bu sayede hem zarar hem de fayda verebilecek yaşlı bir adam elde etmiş olursun
Din ve dünya bir değildir ancak ben
Senin bana vereceğini alırım, başım miğferli olarak
Fakat ben sana bunu [dinimi] verirken aslında
Kendi nefsimi kandırıyorum, halbuki kandıran kandırılır!

Muâviye sabahlayınca Utbe b. Ebû Süfyân yanına girdi ve "Ne yaptın ey Muâviye? Mısır'a karşılık Amr'dan dinini almaya razı değil misin?" dedi. Muâviye de Mısır'ı Amr'a verdi ve ona, herhangi bir şartın itaati bozmayacağına dair bir yazı yazdı. Ancak Amr bu kaydı sildi ve Muâviye'ye "İtaat, şartı bozamaz." şeklinde yaz!" dedi. Bunun üzerine Utbe b. Ebû Süfyân ona şöyle bir şiir söyledi:

Ey sallayamadığı bir kılıcı esirgeyen adam!
Sen ancak yünlü ve ipekli kumaşlara meylettin
Sen ancak iki meme arasında durmuş bir kuzu
Ve henüz kırkılmamaış bir yün gibisin
Ver Amr'a bugün
Çünkü Amr dinini, elde edemeyeceği bir dünyaya değişti
Mısır'ı ver ona ve ayrıca bir o kadar da arttır
Mısır ancak, zorla gelip de ona galip olanındır
Kuşkusuz Mısır ya Ali'nindir ya da bizim
Bugün aciz olan ona galip gelecektir

Muâviye de Cerîr b. Abdullah'ın getirdiği mektupla ilgili olarak şöyle söylemiştir:

Gecem uzayıp gitti, vesveselerim beni kuşatıp durdu
Saçmalık ve hezeyanlarıyla yanıma gelen biri sebebiyle
Cerîr bize Ali'den ahmakça bir görüş getirmiş
Burunların kesileceği derecede bir ahmaklık!
Benimle anlaşmaya çalışıyor, ama kılıç ikimizin arasında
Kaldı ki ben zillet elbisesi giyecek de değilim!
Kuşkusuz ki Şam bana en iyi şekilde itaati etmiştir
Şehrin önde gelenleri, bu itaati birbirlerine salık verirler, meclislerinde
Ayrıca ben, talep edenin ulaşabileceği şeylerin en hayırlısını istiyorum
[Bu yüzden] Irak toprağından da ümitsiz değilim

Hişâm b. Ammâr şöyle diyordu: Bu uydurma bir sözdür. Şiir bize Irak'tan gelmiştir.

Heysem b. Adî dedi ki: Muâviye, Osman'ın katillerini istemek üzere Ali'ye mektup yazınca Rakka'da bulunan Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Muâviye'ye şöyle bir mektup gönderdi:

Ey Muâviye, Şam senindir, Şam'ını koru!
Şerîr adamları sokma yanına!
Atlı birlik ve mızraklarla himaye et orayı!
Acz gösterme ve acizlikle bükülme!
Ey Harb'in oğlu! Bir mektup yazmışsın umutla
Ancak bil ki o mektup sana belâlar getirecektir
Ulaşamayacağın bir şeyi istemişsin Ali'den
Elde etsen bile ancak birkaç gece kalır senin elinde
Ali, senin ne talepte bulunacağına bakıp bekliyor
Öyleyse [durma], ona karşı perçemleri beyazlatan bir savaş başlat!

Velîd b. Ukbe de Muâviye'ye -onu Ali ve Iraklılarla savaşmaya teşvik etmek için- şöyle bir mektup gönderdi:

Hey! Harb'ın oğlu Muâviye'ye bildir!
Sen kardeşlerimdensin, güvenilir ve kınayıcı
Irak'ın enkazlarında izleri bulunan her kervan
Sana uygun görüyor hilâfeti
Senin Ali'ye mektup göndermen

Şu tabaklayıcının durumuna benzer ki uğraştığı deri kurtlanmış ve bozulup gitmiştir
Zamanı dürdün tıpkı azgın develer gibi
Dımaşk'ta böğürüyorsun fakat bir yerde durmuyorsun
Hayırlar senin olsun bizleri gönder onların üzerine
Kanı talep edenin en hayırlısı zalim bir eldir
Senin kavmin musibete duçar olmuş Medine'de
Yere serilmişler, ufalanıp gitmiş otlar gibi
Onlar kesip koparmışlar burunları, hiçbirini bırakmadan
Artık [bıçak] kemiğe dayanmıştır
Eğer ölen sen, sağ kalan o olsaydı
Hemen işe girişirdi, bıkmadan usanmadan

Muâviye ise ona Evs b. Hacer et-Temîmî'nin bir beytini yazıp gönderdi:

Anlamaz biridir, dönüşümüzden endişelenmez
Ve ağzını açıp konuşmaz, savaş onu itip kaksa da

Necâşî el-Hârisî ise şöyle dedi:

Ey Muâviye! Gevşekti senin boğazın
Öyle bir savaş alevlendirdin ki boğazları sıkacak
Ey Harb'in oğlu!
Eğer Şam sana itaat etmişse bil ki
Irak da Ali'nin çağrısına cevap vermiştir
O çağrı ki hidayeti güçlendirir ve nifakı perişan eder

Dediler ki: Hz. Peygamber'in (sav) eşi ve Ebû Süfyân'ın kızı olan Ümmü Habîbe Osman'ın gömleğini Muâviye'ye gönderdi. Ebû Müslim el-Havlânî onu Muâviye'den aldı. Ebû Müslim o gömlekle mahallelerde dolaşıyor ve insanları Osman'ın katillerine karşı tahrik ediyordu. Yine Ka'b b. Ucre el-Ensârî de Hz. Osman'ın kanını talep etmeye teşvik konusunda büyük çaba gösterenlerden biriydi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş ve Avâne'den nakletti, Ali'nin şöyle dediğini söylediler:

Ey âsi oğlu âsi!
Perçemlerini toplamış, zırh ve kalkanlarını kuşanmış
Doksan bin adamla birlikte geleceğim!
[Adamlarım ki] kimsenin kaçamayacağı o vakit, aslan gibidirler!
Onlar ki atlarının yanına develerini de katıp getirmişlerdir

Bu şiir kendisine ulaşınca Amr b. Âs, Ali'ye şöyle cevap verdi:

Zırhlılar ile korkutmuş beni
Ve develerini yanlarına katmış atlı süvarilerle
[Hâlbuki] savaşın uğultusu arasında ricat edecek bir kavim, ne değersizdir!
Ki gördüklerinde o savaşı, [o toplanmış] perçemleri dağılıverir
Ve onlardan her biri "Nasıl kurtulurum, bana gösterin!" der [ve inler]!

Muâviye ise Sıffîn yolunda -Ali'nin ciddi bir şekilde hazırlık yapıp ona doğru geldiği haberini alınca- şöyle dedi:

Ey Ali! Asla gafil sanmayasın beni
Atlı birlikler sevk edeceğim Kûfe'ye
Kılıç ve ince mızraklarıyla birlikte
Hem bu yıl hem de gelecek sene!

Bunun üzerine Ali şöyle dedi:

Ey Hind'in oğlu, benden gafil olmuşsun
Ben sizin efendilerinize dahi hak uğruna ok atmış biriyim!
Ve hak, dâimâ bâtılı yok eder
Bu sana ders olsun hem bu yıl hem gelecek yıl

Dediler ki: Emîrü'l-mü'minîn Ali, Muâviye'nin üzerine yürümeye karar verince bölgelerdeki valilerine birer mektup yazarak yanına gelmelerini istedi. Valiler onun yanında toplandılar. Abdullah b. Abbâs, Ebü'l-Esved ed-Düelî'yi Basra'da namaz kıldırmakla, Ziyâd'ı ise haraç toplamakla görevlendirdi. Sonra da Kûfe'ye geldi. Ali insanlara hitap ediyor ve onları Muâviye ve Şamlılara karşı savaşmaya teşvik ediyordu. Fezâre kabilesinden Erbed b. Rebî'a denilen bir adam ayağa kalkarak, "Ey Ali, sen bizi gaza için Şam'a götürüp Basra'daki kardeşlerimizi öldürdüğümüz gibi Şamlıları da öldürmemizi mi istiyorsun? Vallahi bu olmayacak bir şeydir." dedi. Eşter

ve insanlardan bir grup hemen adamın üzerine atladılar. Adam kaçıp gitti. Peşi sıra gidip adamı hayvan pazarında yakaladılar ve ölünceye kadar onu dövüp çiğnediler. Bununla ilgili olarak Ebû İlâke et-Teymî -Teymu Rebî'a- şöyle dedi:

Ey rab, sana sığınırım ki ölümüm
Beygirler çarşısında ölen Erbed'in ölümü gibi olmasın
Arkadaşlarımız çepeçevre onu dövdüler, ayakkabılarıyla
Üzerinden bir el kalktığında diğeri iniyordu

Muhammed b. İshâk b. Yesâr'ın rivayetine göre Ali Muâviye'ye bir mektup göndermiş ve onu kendisine biat etmeye ve müslüman kanı akıtmamaya davet etmişti. Mektubunu Damre b. Yezîd ve Amr b. Zürâre el-Lahmî ile gönderdi. Buna cevap olarak Muâviye, "Eğer Ali amca oğlumun katillerini bana teslim eder ve beni hâlihazırdaki vafizemde bırakırsa ona biat ederim. Eğer yapmazsa ben amca oğlumun katillerini terk edip de sıradan bir adam olmam. Bu olabilecek bir şey değil, ben bunu kabul edemem!" dedi.

Ebû Mihnef ve diğerleri şöyle dediler: Ali insanlara hitap etti ve insanların Şam'a yürümelerini istedi. Bunun üzerine Yezîd b. Kays el-Erhabî Ali'ye, "Hiç şüphesiz insanlar bir hazırlık ve telaş içindedirler. Onların çoğu da kuvvet sahibidirler ve bir hastalıkları da yoktur. Tellalını çağır da insanlar arasında çağrıda bulunsun, insanlar Nuhayle'deki karargâhlarına gitsinler." dedi.

Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ el-Huzâ'î, "Kuşkusuz ki savaş, adamı ne bıkkın ne uyuşuk ne eline fırsatlar geçince mühlet verip istişareye başlayan ne de bugünün işini yarına bırakandır." dedi. Denilir ki: Bu sözü söyleyen Yezîd b. Kays el-Erhabî'dir. Ziyâd b. Nadr el-Hârisî konuştu ve bu sözü tasdik etti. Daha sonra insanlar konuşmaya başladılar. Bunun üzerine Ali, Hâris el-A'ver'i -Hâris b. Abdullah el-Hemdânî- çağırdı ve ona insanlar arasında çağrıda bulunmasını, insanların Nuhayle'deki karargâha gitmelerini emretti. Orası Kûfe'ye iki mil mesafedeydi. Hâris hemen emri yerine getirdi. Böylece Ali ve insanlar karargâhta toplandılar.

Babası öldürülünce Ubeydullah b. Ömer, Hürmüzân'ı ve Hîre'den hıristiyan bir adamı cinayetle suçladı. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hîreli adamı çocuklarına ve diğer insanlara yazı ve matematik öğretmesi için Medine'ye getirmişti. Bu adama "Cüfeyne" deniliyordu. Ebû Lü'lüe'nin mevlâsıydı. Ubeydullah b. Ömer hem Ebû Lü'lüe'yi hem Cüfeyne'yi hem de Ebû Lü'lüe'nin kızını öldürdü. Bu yüzden Ubeydullah b. Ömer ile Osman arasında bir konuşma meydana gelmiş, hatta tartışmışlardı. Sonra Ali'ye biat edildi. Ali, "Hiç kuşkusuz haksız yere öldürdüğü kişinin hakkını Ubeydullah'tan alacağım!" dedi. Bunun üzerine Ubeydullah Kûfe'ye kaçtı. Ali Kûfe'ye geldiğinde "İbn Ömer'in küçük Kûfe'si" diye anılan yerde konakladı. -Bu yer [Ubeydullah] İbn Ömer'e nispet edilmekteydi.- Bunun üzerine Ubeydullah, kendisi adına emân istemesi için Ali'ye gizlice adamlar gönderdi. Ancak Ali ona güvence vermedi ve "Eğer onu ele geçirirsem mutlaka ona kısas uygulamam ve öldürdüğü kimselere karşılık onu öldürmem gerekir." dedi. Ali'den bu sözü duyan Eşter -İbn Ömer için Ali'den güvence isteyenlerden biriydi- İbn Ömer'e geldi ve Ali'nin söylediklerini ona bildirdi. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ömer, Muâviye'nin yanına kaçtı.

Abdullah b. Abbâs Basra'dan geldiğinde kendisiyle birlikte Bekr b. Vâil kabilesi ve reisleri Hâlid b. Mu'ammer ez-Zühlî es-Sedûsî de vardı. Yine Abdülkays kabilesi ve reisleri Amr b. Mercûm el-Abdî el-Asarî, Ezd kabilesi ve reisleri Sabre b. Şeymân el-Ezdî de bulunmaktaydı. Deniliyor ki: Ezd'den, Abdurrahmân b. Ubeyd ve yanındaki on kişiden az bir grup dışında kimse Basra'ya gelmedi. Âliye ahalisinin başında da Şerîk b. A'ver el-Hârisî vardı. Benî Temîm, Dabbe ve Ribâb kabilelerinin başında da Ahnef b. Kays vardı. Ahnef b. Kays ve Şerîk, Ali ile beraber Kûfe'ye geldiler. Ali, Kûfe'ye gelmesi beklenen diğer kişileri silah altına almaları için o ikisini Basra'ya geri gönderdi. Deniliyor ki: Bu ikisi Ali'yi yolcu etmek istediler ancak Ali insanları silah altına almaları için Kûfe'ye varmadan evvel onları geri gönderdi. Onlar da geri dönüp kendilerinden isteneni yaptılar. Sonra da İbn Abbâs beraberinde o ikisini [Kûfe'ye] getirdi.

Ali, ikisi de Hârisî olan Ziyâd b. Nadr ve Şüreyh b. Hânî'yi önden gönderdi. Sonra kendisi onların arkasında yürüdü. Kûfe'ye Ebû Mes'ûd Ukbe el-Ensârî'yi vekil olarak bıraktı. Medâin'e, Adî b. Hâtim et-Tâî'nin anne-

den kardeşi olan Lâm b. Ziyâd b. Gutayf b. Sa'd b. Haşrec et-Tâî'yi atadı. Ali ayrıca insanları teskin etmek ve onlara güvence vermek için Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî'nin komutanlığında üç bin kişilik bir ordu hazırlattı ve Ma'kıl'a Musul, Nusaybin ve Re'sül'ayn yolundan Rakka'ya kadar gitmeleri emrini verdi. Daha sonra Ali hareket etti ve Sarâ'yı[28] geçti. Sonra Medâin'i ve Enbâr'ı geçti. Öncü kuvvetlerin başında Muhtâr b. Ebû Ubeyd'in amcası Sa'd b. Mes'ûd es-Sekafî vardı. Bu şekilde Ali, Fırat'ın Cezîre tarafındaki kıyısından Rakka'ya doğru ilerlemeye başladı.

Eş'as b. Kays Azerbeycan'daydı. Ali Kûfe'ye gelince onu azletti ve soruşturulmasını emretti. Bunun üzere Eş'as b. Kays kızdı ve Muâviye ile anlaştı. Ali ise Kûfe'den çıkmadan henüz yolda iken Hucr b. Adî el-Kindî'yi Muâviye'nin yanına gönderdi ve Sıffîn'de kendisini karşılamasını emretti. Muâviye oraya geldi. Ali de Sıffîn'e vardı ya da Muâviye'den daha önce geldi.

Bazı insanlar şöyle diyorlardı: Osman, Eş'as'ı Azerbeycan'a vali yaptı. Ali de Eş'as'ı kısa bir süre aynı vazifede tuttu. Sonra onu Hulvân ve civarına vali olarak atadı. Ali yanına gelmesi için Eş'as'a mektup gönderdi. Eş'as Hulvân'dan Kûfe'ye geldi. Ali hem Hulvân hem Azerbeycan malları için Eş'as hakkında soruşturma başlattı. Eş'as bu durumdan dolayı kızdı ve Muâviye ile anlaştı. En iyi bilen Allah'tır.

Dediler ki: Ali yoldayken Muâviye ve taraftarlarına bir mektup gönderip onları Allah'ın kitabına, Resûlullah'ın (sav) sünnetine ve müslüman kanı akıtmamaya davet etti. Muâviye ise cevap olarak ona şöyle yazdı:

Benimle Kays arasında bir kınama yoktur
Ciğerleri parçalamak ve boyunları vurmak dışında

Bunun üzerine Ali, "Bozguncularla savaştım. Bunlar da zalimlerdir. İleride de dinden çıkanlarla (Hâricîler) savaşacağım." dedi.

Ali Rakka'ya vardı. Daha önce Osman taraftarı olup Muâviye ile aynı düşüncede oldukları için Kûfe'den kaçan bir grup insan da oradaydı. Velîd

---

28 Sarâ, Fırat nehri yakınında bulunan bir kent. Haccâc b. Yûsuf bu kentin üzerine Babil topraklarında bulunan en-Nîl kentini kurmuştur. Bazılarına göre Surat, Mihvel denilen beldeden çıkan İsâ nehrinden alınan bir nehirdir. Onunla Bağdat arasında bir fersah vardı. (ZZ)

b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve Simâk b. Mahreme b. Humeyn el-Esedî, Rakka'da bulunanlardandı. Ahtal, Simâk'ı şöyle methetmiştir:

Simâk ailesi için öyle bir şeref bina etti ki ölümüne dek sürecek
Ve [zaten] hayır işlerinde süratli davranılır!

Kûfe'den Rakka'ya gidenlerden bazıları şunlardı: Muhtemel b. Semâ'a b. Husayn b. Dînâr el-Cu'fî, Şemir b. Hâris b. Berâ el-Cu'fî, Kaş'am b. Amr b. Nüzeyr b. Berâ el-Cu'fî, Selman b. Sümâme b. Şûrâhîl el-Cu'fî ve diğerleri. Ali Rakka ahalisine, üzerinden geçmesi için kendisine bir köprü yapmalarını emretti. Fakat onlar reddettiler. Bunun üzerine Ali, Menbic[29] köprüsünden geçmek için harekete geçti. Mâlik b. Hâris b. Eşter en-Neha'î Ali'den sonra orada kaldı ve "Ey Rakka halkı! Allah'a yemin ederim, eğer emîrü'l-mü'minîn için bir köprü inşa etmezseniz size kılıç çekeceğim!" dedi. Bunun üzerine hemen köprü kurdular. Eşter de Ali'ye haber gönderip onu, gideceği yere varmadan geri çevirdi. Önce yükler ve adamlar geçtiler. Ali Eşter'e, herkes köprüden geçip kimse kalmayıncaya kadar üç bin askerle Rakka'da durmasını emretti. Herkes geçtikten sonra emîrü'l-mü'minîn Ali ve Eşter köprüden geçtiler.

Ali, Ziyâd b. Nadr ve Şüreyh b. Hânî'yi çağırdı ve müfrezeleriyle birlikte önünde durmalarını emretti. Onlar Hît[30] yolunu tutmuşlardı. Sonra Hît'i geçerek Karkîsiyâ'da Ali'ye yetiştiler ve onunla birlikte yola devam ettiler. Ancak onlar, Ali'nin ordusunun önündeydiler. Ali, Eşter'i onlara emîr olarak tayin etti. Muâviye'nin öncü askerlerinin başında olan Ebü'l-A'ver es-Sülemî -İsmi, Amr b. Süfyân b. Saîd b. Kânif b. Evkas b. Mürre b. Hilâl b. Fâlic'dir- onlarla karşılaştı. Akşama doğru onunla bir süre savaştılar, sonra döndüler.

Muâviye ve beraberindekiler tek bir yolda ilerleyerek Fırat'ın kenarına indiler. Orada ondan başka yol bulunmuyordu. Muâviye, "Onlar Osman'a nasıl su içirmedilerse siz de Ali'nin adamlarına su içirmeyin!" dedi.

---

29 Menbic, Haleb yakınlarında ve Fırat nehri kenarında bulunan eski bir şehirdir. (ZZ)

30 Hît kenti, Irak'ın kadîm kentlerinden biridir. Fırat nehrinin batı tarafında, Ramadiye şehrinin kuzeyinde, Enbâr'a yakın, Ramadiye'ye 70, Bağdat'a 190 km uzaklıkta hurmalarıyla meşhur bir kenttir. Yakût, *Mu'cemü'l-Büldân*, V. 420-42. (ZZ)

Heysem b. Adî dedi ki: Muâviye Sıffîn'e gelince [Ali'nin ordusunda bulunan] bazı şairler şöyle dediler:

Kılıçlar da bizde kalkanlar da
Hal böyleyken, insanlar Fırat'ın suyunu mu bizden kesecekler?
Ve bizim aramızda celâdetiyle Ali varken
Ki onu ölümle korkuttuklarında korkuya kapılmaz
Biz öyle kimseleriz ki Zübeyr ve Talha ile karşılaştığımız o seherde
Ölümün kollarına atıldık korkusuzca!
Daha dün aslan yatağındaki aslanlar gibiyken niceydi halimiz?
Ve ne oldu da bugün, zaafa düşeceğiz?

Velîd b. Ukbe, Muâviye'nin yanına gitmiş ve [Ali'nin adamlarına suyun verilmemesi konusunda] çok hırslı davranmıştı. Bir diğer gruba göre ise Velîd Rakka'da kalmıştır. Ancak doğru olan görüş, onun Sıffîn'e gitmiş olmasıdır.

Dediler ki: Ali ve Muâviye'nin taraftarları suyun kenarında şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Nihayet [Ali'nin adamları] su yoluna galip geldiler. Abdullah b. Ahmer şöyle diyordu:

Akmakta olan Fırat'ın yolunu bizim için açın!
Ve [önüne geleni] sürükleyip götüren bu büyük ordunun gücünden şüphe etmeyin!
[Bir ordu ki] her ulu ferdi ölmek, [nefsini Allah'a] satmak ister!
Mızrağıyla yaralar açarak ve döne döne hamleler yaparak

Müminlerin emîri Ali savaş meydanına yöneldi. 36 yılında, Zilhicce'nin son günlerinde Sıffîn'e geldi. Adamlarıyla birlikte suya hâkim oldular. Peşi sıra Ali (ra) ordusuna, Muâviye'nin adamlarını sudan menetmemelerini emretti. Hatta sucular, su üzerinde izdihama sebep oluyorlardı. Deniliyor ki: Muâviye (ra) su yolu üzerindeki şiddetli çarpışmaları görünce, her iki tarafın da su içebilmesi için adamlarına su yolunu açmalarını emreden bir haber gönderdi.

Bize Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bana İbn Cu'dübe anlattı, dedi ki: Bana Sâlih b. Keysân anlattı, dedi ki: Zübeyr ve Talha'nın [Cemel'de] öldürülmesi ve Ali'nin Basra halkına galip

gelmesiyle ilgili haber Muâviye ve Şam ahalisine ulaşınca Muâviye, şûrâ yapmak ve Osman'ın kanını talep etmek için Şam ahalisini savaşa davet etti. Şam ahalisi de Muâviye'ye halife olarak değil, bir vali olarak biat etti. Muâviye Osman'ın öldürülmesinden bir yıl veya daha fazla bir zaman sonra yola çıktı. Ali de yola çıktı, sonunda Sıffîn'de karşılaştılar.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne b. Hakem'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ali valilerine mektup yazdı ve onlardan arkalarında güvendikleri bir kişiyi halife olarak bırakıp kendi yanına gelmelerini istedi. Mekke valisi Sehl b. Huneyf'e de gelmesi için bir mektup gönderdi ve onun yerine Kusem b. Abbâs b. Abdülmuttalib'i tayin etti.

Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî Mısır'dan gelmişti ve Medine'deydi. Fakat Ali onu Mısır valiliğinden azlettiği için Ali'ye karşı kırgınlığı vardı. Bu yüzden onunla birlikte sefere katılmayıp Medine'de kaldı.

Muâviye ile anlaşmalı olup insanları Ali'ye destek vermekten alıkoyan Muâviye'nin iki dostu Mervân ve Esved b. Ebü'l-Bahterî b. Hâşim b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy Medine'deydiler. Bu iki şahıs Kays'ı hoşlanmadığı bir durumla yüzyüze getirip ölümle tehdit ettiler. Sehl b. Huneyf Ali'nin yanına gitmek isteyince Kays, Sehl'den sonra Medine'de kaldığı takdirde o ikisinin kendisini katletmesi ya da zarar vermesinden endişe ediyordu. Bu sebeple Sehl ile birlikte Ali'nin yanına gitti. Bunun üzerine Muâviye, Mervân ile Esved'e mektup yazdı, onları kınıyor ve şöyle diyordu: "Şayet siz Ali'nin elini on bin süvari ile güçlendirmiş olsaydınız bu durum, Kays b. Sa'd'ın destek olarak Ali'nin yanına gitmesine imkan tanımanız kadar beni öfkelendirmezdi! Çünkü Kays aklı ve tuzak kurmadaki gücü ile sizin de bildiğiniz gibidir."

Kays oldukça cömert, kararlı ve uyanık biriydi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Ali, Kays b. Sa'd'ı Mısır valiliğinden azletti, o da Medine'ye geldi. Mervân ve Esved b. Ebü'l-Bahterî de Medine'deydiler. Bu iki adamdan Kays'a kendisini endişeye sevk edecek bir haber ulaştı,

Kays onlar tarafından öldürülmek veya hapse atılmaktan endişe duymaya başladı. Hemen devesine bindi ve Ali'nin yanına geldi. Bunun üzerine Muâviye, Mervân ile Esved'e bir mektup yazdı, onları şiddetle azarlıyor ve şöyle diyordu: "Kays'ı, tüm aklı ve kurnazlığı ile Ali'ye yardımcı olsun diye gönderdiniz ha! Vallahi Ali'ye yüz bin savaşçıyı yardım olarak gönderseydiniz, sizin Kays b. Sa'd'ı onun yanına göndermeniz kadar beni öfkelendirmezdi! Vallahi Kays, Ali'nin akıl erdiremeyeceği birçok meseleyi çekip çevirir."

[Râvi] dedi ki: Kays, Ali'nin yanında Sıffîn'e katıldı. Ali daha sonra onu Azerbeycan'a vali olarak atadı.

Ebû Mihnef, Avâne ve başkaları dediler ki: Ali ve Muâviye karargâhlarında iki gün beklediler. Hiçbiri diğerine bir haber göndermiyordu. Sonunda Ali, Saîd b. Kays el-Hemdânî, Beşîr b. Amr b. Mihsan Ebû Amre el-Ensârî (Benî Neccâr'dan), Şebes b. Rib'î er-Riyâhî (Benî Temîm'den), Adî b. Hâtim et-Tâî, Yezîd b. Kays ve Ziyâd b. Hasafe'yi yanına çağırdı ve onlara "Şu adama gidin ve onu Allah'a, O'nun kitabına, cemaate [yani büyük çoğunluğun tarafına] ve itaate davet edin!" dedi. Onlar da denileni yaptılar. Muâviye onlara, "Ben de arkadaşınızı, yanında tuttuğu katilleri -onları Osman'a karşılık öldürmem için- tarafıma teslim etmeye, sonrasında da şûrâ yoluyla halife belirlenene dek hilâfetten çekilmeye davet ediyorum." diye karşılık verdi.

Dediler ki: İki grup Zilhicce'nin son günlerinde savaşmaya başladı. Sırayla, bir bu taraf ileri gelen adamlarıyla ortaya çıkıyor, bir ötekisi ileri gelen adamlarıyla ortaya çıkıyor ve çarpışıyorlardı. Muharrem ayında Ali ve Muâviye mektuplaşma başladılar. Birbirleriyle vaadleşiyorlardı.

Şamlılardan Hâbis b. Sa'd et-Tâî [Muâviye'ye hitaben] şöyle dedi:

Muharrem'in bitmesine yedi veya sekiz gece kala
Sanki sen savaşmaktan vazgeçeceksin!
O zaman kanlarımız kesinkes helal olur
Kûfe ehline, o semiz merkeplere

Muâviye sözü bir kere söyler ve ondan caymazdı. Ali kendisine şöyle bir haber gönderdi: "Eğer acıyıp merhamet edersen Allah sana merhamet etmesin ve eğer koruyup gözetirsen Allah seni koruyup gözetmesin!"[31]

Hicretin 37. yılında, Safer ayının hilali çıktığında Ali, artık mazur görülmeleri konusunda Şam halkı içinde çağrı yapılmasını emretti. Ordusunu [çarpışmaya] teşvik etti. Gözlerini kapatmalarını, seslerini düşürmelerini, az konuşmalarını, nefislerini mücadeleye ve çarpışmaya alıştırmalarını ve sabrı şiar edinmelerini tavsiye etti.

Ali, sağ tarafındaki birliklerinin başına Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib'i, sol tarafındaki birliklerinin başına ise Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib'i görevlendirdi. Kûfe süvari birliklerinin başına Mâlik b. Hâris Eşter'i, Kûfeli piyade birliklerinin başına ise Ammâr b. Yâsir'i getirdi. Basra süvari birliklerinin başına Sehl b. Huneyf'i, Basra piyade birliklerinin başına Kays b. Sa'd b. Ubâde ve Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs'ı getirdi. Hâşim'e [savaşta çok hızlı ve seri hareket ettiği için] "Mirkâl" denmekteydi.[32] Bir gözü görmüyordu. Gözü Şam'da, Yermûk Savaşı'nda yara almıştı.

Bazılarının dediğine göre [Hüseyin'in katillerinden] Şemir b. Zülcevşen de [Ali'nin ordusundaki] bir bölükte yer alıyordu.

Mis'ar b. Fedekî de kurranın başındaydı.

Kelbî dedi ki: Sıffîn günü Ali'nin bayrağı Amr b. Hâris b. Abdüyağûs b. Kuşr el-Hemdânî'deydi.

Ali Muâviye'ye, "Çık, seninle [teke tek] çarpışacağım!" diye haber gönderdi. Ancak Muâviye çıkmadı. Savaş, Safer ayının ilk günü -çarşamba gününde- Habîb b. Mesleme el-Fihrî ile Eşter arasında [mübâreze ile] başladı. Günün yarısında ikisi de [yerlerine] döndüler.

Savaşın ikinci gününde çarpışma Hâşim b. Utbe el-Mirkâl ile Ebü'l-A'ver es-Sülemî arasında cereyan etti. Üçüncü günde Amr b. Âs ile Ammâr

---

31 Hz. Ali'nin bu duası "Ne yapacaksan yap ve kendinden başkasına acıma! Zira ben senin gözdağı ve tehditlerinden korkuyor değilim!" anlamına gelen bir deyimdir. Bkz. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kâhire, 1374/1955. (Yazma eser uzman notu.)

32 Belâzürî'nin anlattığına göre Hâşim b. Utbe'ye "Mirkâl" denilmesinin sebebi Hâşim'in şu sözüydü: Hâşim bir defasında, (واللهِ لأُزَقِّلَنَّ إلى هذا العدوِ إزقالَ الجملِ المُصاعِبِ) "Vallahi ben bu düşmana, damızlık devenin saldırışıyla saldıracağım!" demişti. Bkz. Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, Beyrût, Dârü'l-Fikr, M. 1996,X, 26. (çev.)

b. Yâsir arasında devam etti. Dördüncü günde çarpışma Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib ile Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb arasında devam etti. Şam halkı, "İyi ve temiz bir insan olan Ömer b. Hattâb'ın iyi ve temiz olan oğlu Ubeyd bizimledir!" dediler. Bunun üzerine Ali'nin ashabı, "Bilakis iyi adamın kötü oğlu sizlerledir!" diye cevap verdiler.

Beşinci günde savaş Abdullah b. Abbâs ile Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt arasında devam etti. Velîd, Abdülmuttaliboğullarına sövüyor ve şöyle diyordu: "Sıla-i rahimi kestiniz ve elde edemeyeceğiniz şeyleri talep ettiniz."

Velîd'in savaşa katılmadığını öne sürenler "[Savaşın] beşinci günü çarpışma, Abdullah b. Abbâs ile Milhân b. Hârise b. Sa'd b. Haşrec et-Tâî arasında devam etti." demişlerdir. Milhân Şam'daki Tay kabilesindendir. Şair onun hakkında şöyle demiştir:

Ağlasın Milhân'a zelil olmuş, küçük düşürülmüş bir misafir
Ve geceleyin, miskin bir adamı güçlükle önüne katıp götüren dul bir kadın

Savaşın altıncı gününde çarpışma Saîd b. Kays veya Kays b. Sa'd ile İbn Zülkelâ' arasında cereyan etti. Yedinci gününde yine Eşter ile Habîb b. Mesleme arasında cereyan etti.

Sekizinci gün olunca Ali, insanları daha önce koyduğu sıralamaya göre yeniden savaşa hazırladı. Muâviye de Şam halkını yeniden hazırladı ve şiddetli bir şekilde savaşa başladılar. Ali, Kûfeli her kabileye, "Beni, kabilenizle Şam halkından koruyun." diyordu.

Ertesi gün -Perşembe- çok daha şiddetli bir şekilde savaştılar. Sonunda Ali [ve ordusu] mağlup olmaya başladı. Hasan ve Hüseyin [babaları] Ali ile birlikte çarpıştılar. Ziyâd b. Nadr el-Hârisî ve Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ el-Huzâ'î öldürüldü. Ali'nin sağ cenahı hezimete uğradı. Sonra yeniden hamle yaptılar [ve başarılı oldular]. Şam halkı kendi derdine düştü, aralarında pek çok ölü ve yaralı vardı. Muâviye atına binerek İbn İtnâbe el-Ensârî'nin -İbn İtnâbe, Amr b. Âmir el-Hazrecî'dir, annesi Belkayn'den İtnâbe bt. Şihâb'dır- şiirini söylemeye başladı:

Ve bir de yüreğim her sarsılıp çoştuğunda şu sözü söylerim
Geri adım atma! Böylece ya övülürsün ya da kafan rahat eder

Muâviye Sıffîn Savaşı'ndan sonra "Atıma bindim ve kaçacaktım. Sonunda İbnü'l-İtnâbe'nin şiirini hatırladım, bu şiir beni kaçmaktan alıkoydu:

İffetim engel oldu bana, beni hayâm menetti
Ve de gayretli yiğitlerin üzerine gidişim

Ve bir de yüreğim her sarsılıp çoştuğunda şu sözü söylerim:

Geri adım atma! Böylece ya övülürsün ya da kafan rahat eder." demiştir.

Şam halkından Hâbis b. Sa'd et-Tâî de öldürüldü. Onu, Kûfelilerden Humâris öldürdü. Bunun üzerine Zeyd b. Adî b. Hâtim, Humâris'in üzerine hamle yapıp onu öldürdü ve Muâviye'nin tarafına geçti. Zeyd, daha sonra Kûfe'ye geri döndü. Muâviye'nin Kûfe valisi oldu. Bir gün yolu kontrol etmek üzere bir grupla yola çıkmıştı ki Muğîre b. Şu'be'ye ait süvariler onu öldürdüler. Bazılarına göre ise Zeyd b. Adî, Nehrevân'da Hâricîlerle birlikte öldürüldü.

Şakîk b. Sevr es-Sedûsî dedi ki: "Ey Rebî'a topluluğu! Sizden bir tek şahıs sağ kaldığı sürece Ali'nin öldürülmesi sizi mazeret sahibi yapmaz!"

Ali, onlardan birisinin Cemel günü söylediği sözü misal getirmiş ve şöyle demişti:

Gölgesi dalgalanan siyah bayrak kimindir?
"Ey Hudayn, bayrağı ileri taşı!" denildiğinde ve o da bayrakla ilerlediğinde!

Medâinî, Îsâ b. Yezîd'den rivayet etti, dedi ki: Sıffîn'de Ali ile Muâviye arasında harp başladı. İki taraf birkaç gün boyunca birbirleriyle çarpıştılar. Muâviye bu günlerden birinde Amr b. Âs'a, "İnsanların başı, Ali ile birlikte Abdullah b. Abbâs'tır. Ona bir mektup yazsan da merhametini celbetsen. Bu savaş bizi yiyip bitirdi. Eğer o bir söz söylerse Ali onun sözünden çıkmaz." dedi. Bunun üzerine Amr, "Abdullah b. Abbâs çok zeki bir insandır, [öyle kolay] kandırılmaz. Eğer böyle [merhamet celbetmek için] bir mektup yazmayı arzu etseydim Ali'ye yazmak isterdim!" dedi. Muâviye "Doğru dersin, o zeki bir insandır. Fakat yine de bu konuda ona bir mektup yazıver!" diye karşılık verdi.

Amr b. Âs, Abdullah'a şöyle bir mektup yazdı:

"Amr b. Âs'tan Abdullah b. Abbâs'a. Sadede gelince bil ki bizim ve sizin içinde bulunduğumuz durum, belânın yönettiği ve kötü sonucun sevk ettiği ilk iş değildir. Bir de sen Ali'den sonra bu işin başındaki kişisin. Geçmişe bakmadan geleceğe bak! Vallahi bu savaş ne bize ne de size bir çare bırakmıştır. Ayrıca bil ki Irak helâk olmadan Şam'a sahip olunmaz. Yine Şam yok olmadan Irak'a da sahip olunmaz. Savaş sizi bitirdikten sonra bizim hayrımız, bizi bitirdikten sonra da sizin hayrınız kalmaz. Ben, 'Keşke bir daha savaşsak!' demiyorum. Bilakis 'Keşke savaş hiç olmasaydı!' diyorum. Üstelik bizim aramızda sizinle savaşmayı istemeyenler olduğu gibi sizde de bizimle savaşmak istemeyenler var. [Bizim veya sizin safınızda bulunanlar] ya itaat edilen bir emîr ya itaat eden bir memur ya da güvenilir bir müsteşardır ki bu [sonuncusu] sensin. Ahmağa gelince o, şûrâ ehlinin güvenilir zâtlarından veya gizli müzakereler yapan bir zümrenin hususi fertlerinden sayılmaya layık değildir."

Amr b. Âs mektubunun sonunda şu beyitleri de yazdı:

Belâ uzadı gitti ve Allah'tan sonra İbn Abbâs'ın yumuşaklığı dışında

Bu durumu telafi edecek bir şey de yok!
Ona sevinçli bir söz söyleyin lütfen
Sen nasibini unutma çünkü unutan, işi bırakandır
Her biri, arkadaşına eşdeğer bir efendidir
Birbirleri ile karşılaşan aslanlardır onlar, aslan inleri arasında
Bak! Feda olsun bu can sana, bel kırılmazdan evvel!
Zira kırılınca onu düzeltecek ve tedavi edecek biri yoktur
Irak ve Şam halkları hayattan bir tat alamayacaklar
Şu helâk edici savaştan dolayı
Bekâ [hayat] vardır barışta, bunu bilmeyen yoktur!
Ancak kara cahiller bilmez ve zaten ahmaklarla akıllılar bir değildir
Sen, [isabetli karar ve] görüşünü kavminin görüşüne galip kıl!
Onlar doğan kuşunu gören diğer küçük [ve zayıf] kuşlar gibidir

İbn Abbâs mektubu ve şiiri okuyunca onu Ali'ye de okuttu. Ali, "Allah, İbnü'l-Âs'ın canını alsın! Senin hakkında nasıl da kendi kendini kandırmış!

Ey İbn Abbâs ona cevabını ver. Şiirine de Fadl b. Abbâs b. Ebû Leheb cevap versin!" dedi.

İbn Abbâs, Amr b. Âs'a şöyle yazdı:

"Sadede gelince bil ki Araplar arasında senden daha hayâsız bir adam tanımıyorum. Kuşkusuz ki nefsinin hevâsı seni Muâviye'nin yanına sürükledi ve sen dinini az bir bedelle ona sattın! Sonra, devleti ele geçirmek için karanlık bir gecede, körü körüne insanların arasına daldın. Fakat bir sonuç görmeyince din ehliymişsin gibi kanların heder edilmesini önemsemeye başladın ve takva sahiplerindenmişsin gibi böyle bir durumu hiç arzu etmediğini ifade eder oldun! Sen bununla sadece savaşın kızıştırılmasını ve Iraklıların kırılmasını istiyorsun. Eğer bundan maksadın Allah'ın rızası ise o zaman Mısır'ı bırakıp evine dön. Kuşkusuz bu öyle bir savaştır ki bu savaşta Muâviye, Ali ile bir değildir. Ali haklı olarak bu savaşa başladı ve bu konuda mazeret sahibidir. Muâviye ise zulümle bu savaşa başladı, sonunda da haddini aştı. Bu savaşta Şamlılar ile Iraklılar da bir değildir. Çünkü Irak halkı Ali'ye biat etti, Ali onlardan daha hayırlıdır. Şamlılar ise Muâviye'ye biat etti, oysa Şamlılar ondan daha hayırlıdırlar. Ben ve sen de bu savaşta bir değiliz. Çünkü ben Allah rızasını istedim, sen ise Mısır'ı istedin. Eğer bir kötülük istiyorsan bize zararı olmaz. Eğer bir iyilik istiyorsan o iyilikte bizi geçemezsin."

Sonra Fadl b. Abbâs b. Utbe'yi çağırdı ve "Amca oğlu, Amr b. Âs'a bir cevap ver!" dedi. Fadl şu şiiri söyledi:

Ey Amr! Bu kadar desise ve hile yeter sana!
Çekil git, hidayeti terkedişine karşılık bir telafi edici yoktur senin için
Boğazlarınızı kesecek kılıç uçları
Ve baş derilerinizden kan akıtacak âni darbeler dışında
Budur her bir savaşta sizler için hazırlığımız
Siz Ali'ye ve İbn Abbâs'a itaat edinceye dek!
Ali'ye gelince Allah onu faziletli kıldı kuşkusuz
Ve onun insanları aşan yüce bir şerefi vardır
Allah bereketini koymasın Mısır'a
Ki böyle bir şerre sebep oldu
Bununla beraber senin oradan nasibin, sudan bir yudum alanın nasibi kadar olacak!

Muâviye mektubu okuyunca, "Bu [mektubun] bize bir faydası olmadı!" dedi.

Hişâm b. Amr ed-Dımaşkî, yukarıdaki hadis için "Bu, sizin İbn Dâb'ınızın[33] uydurduğu bir hadistir." diyordu.

Heysem b. Adî et-Tâî şöyle dedi: Sıffîn günü Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ savaşıyor ve şöyle diyordu:

Benim için artık şunlardan başkası kalmadı
Sabır, tevekkül, bir kılıç darbesi ve yarası...

Sonunda Abdullah b. Büdeyl öldürüldü. Muâviye, "Vallahi bu tıpkı şairin dediği gibidir." dedi ve şu beyti okudu:

Savaş adamı öyledir ki eğer savaş onu ısırırsa o da onu ısırır
Eğer savaş ona karşı paçalarını sıvarsa o da ona karşı paçalarını sıvar

Hişâm b. Kelbî babasından rivayetle dedi ki: Zeml b. Amr b. Anz el-Uzrî Resûlullah'ın (sav) yanına gelmiş, Resûlullah (sav) da ona bir sancak vermişti. Ziml, bu sancak ile birlikte Muâviye'nin safında Sıffîn savaşına katıldı. Muâviye'nin kendi davasına getirdiği delillerden biri de buydu.

Ammâr b. Yâsir el-Ansî Ebü'l-Yakzân'ın (ra) Sıffîn'de Öldürülmesi

Dediler ki: Ammâr b. Yâsir Sıffîn günü çarpışıyor ve şöyle diyordu:

Biz sizi Kur'ân'ın tenziline dayanarak vurduk
Ve yine onun tevîline dayanarak vurduk
Öyle bir vuruş ki başı boyundan ayırır!
Ve unutturur dostu dosta
Yahut da hak yerini bulur!

Onu Ebü'l-Gâdiye öldürdü. Ebû Mihnef, "O Âmil kabilesine mensuptu." dedi. Hişâm b. Kelbî ise "O Mürre kabilesine mensuptu." dedi.

Bana Ebû Muhammed b. Sâib anlattı, dedi ki: Haccâc zamanında, Ebü'l-Gâdiye el-Mürrî'yi Vâsıt şehrinde gördüm. Üzerinde bir kaftan var-

---

33 İbn Dâb, bu hadisin râvisidir. İsmi, İsâ b. Yezîd b. Bekr b. Dâb'dır. Künyesi Ebü'l-Velîd'dir. "Münkerü'l-hadîs" olarak bilinir. Ayrıca hadis uydurmakla itham edilmiştir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afa ve'l-Metrûkûn*, II, 243, Beyrût, M. 1986. (çev.)

dı, kaftanın arka yüzünde "Fetihlerin fethinde -Sıffîn'i kastediyor- hazır bulundum." yazılıydı.

Medâinî, Ebû Amr'dan nakletti. O da İnebe b. Ömer el-Mahzûmî'den rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Gâdiye'nin Vâsıt'ta ölümüne şahit oldum. Haccâc, "Ebü'l-Gâdiye el-Mürrî'nin cenazesinden ancak bir münafık geri kalır." dedi. Ben de cenazesinde hazır bulundum.

Şam halkı şöyle diyorlardı: Ammâr'ı, Huvey b. Mâti' b. Zür'a b. Yubhis es-Seksekî öldürdü.

Bana Ahmed b. Hişâm b. Behrâm anlattı, dedi ki: Bize Amr b. Avn anlattı, dedi ki: Bize Hüşeym b. Beşîr haber verdi. O Avvâm b. Havşeb'den, o Esved b. Mes'ûd'dan, o da Hanzale b. Huveylid'den -ki kendisi hem Ali hem Muâviye'nin yanında güvencedeydi- rivayet etti, dedi ki: Bir ara ben Muâviye'nin yanında iken, yanına iki adam geldi, Ammâr'ın başı hakkında tartışıyorlardı. [Onları duyan] Abdullah b. Amr b. Âs "Ammâr'ın başı hakkında her birinizin gönlü hoş olsun [lüzumsuz yere birbirinizle tartışmayın]! Zira ben Resûlullah'ın (sav) 'Ammâr'ı zalim bir gürûh öldürecektir.' dediğini işittim!" dedi.

Bu söz üzerine Muâviye Amr b. Âs'a dönerek, "Bu deli oğlunu bizden uzaklaştıramaz mısın? Madem öyle neden bizimle birlikte savaşıyor?" dedi. Abdullah "Resûlullah (sav) bana babama itaat etmeyi emretti. Bu sebeple sizinle birlikteyim ama savaşmıyorum!" diye karşılık verdi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Hâris b. Fudayl'dan, o babasından, o da Umâre b. Huzeyme b. Sâbit'ten rivayet etti, dedi ki: Huzeyme, Cemel Vak'ası'nda hazır bulundu fakat kılıcını kınından çıkarmadı. Sıffîn'de hazır bulundu ve şöyle dedi: "Ammâr öldürülünceye kadar kimseyle savaşmayacağım. Bakayım onu kim öldürüyor. Çünkü ben Resûlullah'tan (sav) 'Ammâr'ı zalim bir gürûh öldürecektir!' diye işittim." [Râvi] dedi ki: Ammâr öldürülünce Huzeyme, "Dalâlet apaçık ortaya çıktı!" dedi. Sonra [Ali'nin tarafına] yanaştı ve öldürülünceye kadar savaştı.

Dedi ki: Ammâr'ı öldüren Ebû Gâdiye el-Mürrî idi. Onu mızrağıyla yaraladı ve Ammâr yere düştü.

Dedi ki: Ammâr öldürüldüğünde 94 yaşındaydı. Yere düştüğü zaman başka bir adam onun üzerine atıldı ve başını kesti. [Onu yaralayıp yere düşüren ile o düşünce atılıp başını kesen] bu iki kişi Ammâr'ın başı için birbirleriyle tartışmaya başladılar. Bunun üzerine Amr [b. Âs], "Siz ancak cehennem için tartışmaktasınız!" dedi. Bunun üzerine Muâviye, "Sen bunu, kendilerini bizim için feda edenlere mi söylüyorsun?" dedi. Amr ise "Vallahi bu böyledir ve sen de bunu biliyorsun. Gerçekten ben bundan yirmi yıl önce ölmüş olmayı isterdim!" dedi.

Vâkıdî dedi ki: Ammâr'ın 91 yaşındayken öldürüldüğü de söylenmiştir fakat doğru olan onun 93 yaşında öldürüldüğüdür.

Vâkıdî isnadında dedi ki: Ammâr Sıffîn günü çarpışırken karşısına üç kişi çıktı. Bunlar Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Amr b. Hâris el-Havlânî ve Şerîk b. Seleme el-Murâdî'dir. Üçü birden ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Denildi ki: Onu Ukbe b. Âmir öldürdü. Bu şahıs, Osman'ın emri üzerine Ammâr'ı döven adam idi.

Bize Affân b. Müslim es-Saffâr anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı, dedi ki: Bize Külsûm b. Cebr haber verdi. O da Ebû Gâdiye'den rivayet etti, dedi ki: Ammâr'ın Medine'de Osman hakkında konuştuğunu ve ona sövdüğünü işittim. Bu sebeple onu öldürmeye söz verdim. Sıffîn günü geldi. Ammâr insanlara hamle yapıp duruyordu. "İşte bu Ammâr'dır!" denildi. Bunun üzerine ona hamle yaptım ve onu dizinden yaraladım. Ammâr yere düştü, ben de onu öldürdüm. Durum Amr b. Âs'a haber verilince o, "Ben Resûlullah'ın (sav), 'Ammâr'ı öldüren de eşyasını alan da ateştedir.' dediğini işittim!" dedi. Bu kez Amr'a, "İşte sen de ona karşı savaşıyorsun!" denildi. Amr bu söze "Resûlullah (sav) sadece 'onu öldüren ve eşyasını alan' demişti!" diye karşılık verdi.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bana Affân b. Müslim anlattı, dedi ki: Bize Rebî'a b. Külsûm b. Cebr anlattı, dedi ki: Bana babam haber verdi, dedi ki: Ben Vâsıtulkasab şehrinde, Abdüla'lâ b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in yanındaydım. İzin isteyen [hizmetçi], "Ebü'l-Gâdiye kapıdadır." dedi. Kendisine izin verildi. Öyle bir adam içeri girdi ki sanki bu ümmetten değildi. Oturunca, "Ben Resûlullah'a biat

etmiştim." dedi. Ben de "Bu sağ elinle mi?" dedim. Ebü'l-Gâdiye "Evet!" dedi. Sonra [biat esnasında] Resûlullah'tan (sav) işittiği hadisi nakletti.[34] Sonrasında şöyle -veya benzer şekilde- konuştu:

"Biz Ammâr'ı kendi aramızda bir rahmet ve bereket vesilesi sayardık. Bir gün ben Kubâ Mescidi'nde idim. Baktım Ammâr 'Bu ahmak ihtiyar [Osman'ı kastediyor] şöyle şöyle yaptı!' diyor. İçimden 'Eğer bu adama karşı kendime yardımcılar bulabilirsem kesinlikle onu öldürene dek ayaklarımın altında çiğneyeceğim! dedim. Ayrıca, 'Allah'ım! Eğer istersen Ammâr'a karşı bana fırsat verirsin.' dedim. Sıffîn günü geldi. Ammâr kendi bölüğünün başında ilerliyordu. İki ordunun ortasında bir yere vardığında adamın biri onu mızrakla dizinden yaraladı. Ammâr yalpaladı ve miğferi başından düştü. Anında ona bir darbe indirdim ve gördüm ki Ammâr'ın başı yerde!"

[Râvi Külsûm b. Cebr şöyle devam etti:] Ben dalâleti Ebû Gâdiye'den daha açık kimse görmedim. Adam Ammâr hakkında Resûlullah'tan (sav) hadis işitiyor sonra da kalkıp onu öldürüyor! [Külsûm şöyle devam etti ve] dedi ki: Daha sonra Ebü'l-Gâdiye su istedi. Kendisine cam testide su getirildi. Ancak Ebü'l-Gâdiye bu sudan içmedi. Bu kez toprak testide su getirildi ve Ebü'l-Gâdiye bu suyu içti. [Bu duruma şahit olan] bir adam şöyle dedi: "İşe bak! Adam cam bardakta su içmekten sakınıyor da Ammâr'ı öldürmekten sakınmıyor!"

Bana Vehb b. Bakıyye, Süreyc b. Yûnus ve Ahmed b. Hişâm b. Behrâm anlattılar, dediler ki: Bize Yezîd b. Hârûn haber verdi, dedi ki: Bize Şerîk haber verdi. O Muhammed b. Abdullah el-Murâdî'den, o Amr b. Mürre'den, o da Abdullah b. Selime'den nakletti, dedi ki: Sıffîn'de Ammâr'ın yanındaydık. Yanında da Muâviye ve Amr [b. Âs]'ı hicveden bir şair vardı. Ammâr da ona, "Yapıştır şu iki ihtiyara!" diyordu. Bunun üzerine bir adam ona, "Sizin yanınızda şiir söylenip Resûlullah'ın (sav) ashabına ve [özellikle] Bedir ashabına sövülür mü?" dedi. Ammâr şöyle cevap verdi. "İstersen

34 Rivayete göre Ebü'l-Gâdiye, bahsi geçen mecliste, Akabe Biatı günü Resûlullah'tan (sav) işittiği uzunca bir hadîs-i şerifi nakletmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber'in "Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olarak gerisin geri dönmeyin!" şeklindeki ifadesi de yer almaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut 1388/1968, III, 260. (Yazma eser uzman notu.)

dinle, istemezsen git! Kuşkusuz ki Muâviye ve Amr Allah'ın yoluna oturmuş insanları oradan çeviriyorlar! Allah da bütün müslümanlar da onlara sövüyorlar. Müşrikler bizi hicvettiklerinde durumu Resûlullah'a (sav) bildirdik. Resûlullah (sav), 'Onların size söylediği gibi siz de onlara söyleyin.' buyurdu. Bu yüzden bizler Medine'de câriyelere hiciv öğretiyorduk."

Bize Amr b. Muhammed ve İshâk el-Fervî anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Muâviye ed-Darîr anlattı, dedi ki: Bize A'meş anlattı. O Abdurrahmân b. Ziyâd'dan, o da Abdullah b. Hâris'ten rivayet etti, dedi ki: Muâviye Sıffîn'den dönerken, ben de onunla birlikte onunla Amr b. Âs arasında yürüyordum. Bu sırada Abdullah b. Amr "Ey babacığım! Ben Resûlullah'ın (sav) Ammâr'a, 'Yazık sana ey İbn Sümeyye! Seni zalim bir gürûh öldürecek!' dediğini işittim." dedi. Bunun üzerine Amr, Muâviye'ye "Onun ne dediğini duymuyor musun?" dedi. Muâviye, "Sen hâlâ bize bevlinin içinde kayıp gidecek bir fenalıktan mı söz ediyorsun? Ammâr'ı biz mi öldürdük? Asıl onu öldüren, onu oraya getirenlerdir!" dedi. Muâviye bu sözüyle Ali ve Iraklıları kastediyordu.

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukrî anlattı, dedi ki: Bana Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı, dedi ki: Bize Şu'be haber verdi, dedi ki: Bize Amr b. Mürre haber verdi, dedi ki: Abdullah b. Selime'den işittim, şöyle diyordu: Sıffîn'de Ammâr b. Yâsir'i gördüm. *Harbe*si [kısa kılıç] elinde titremekte olan siyah tenli bir ihtiyardı. Ammâr -Amr b. Âs'ın elinde bir sancak gördü- dedi ki: "Bu sancakla üç kere Resûlullah (sav) ile birlikte savaştım. Vallahi bizi vurup Hecer[35] hurmalıklarına kadar sürseler dahi yine de bizim hak onların da dalâlet üzere olduklarını biliyorum!"

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize Cüveyriye b. Esmâ haber verdi. O Yahyâ b. Saîd'den, o da amcasından rivayet etti, dedi ki: Ammâr'ın öldürüldüğü gün büyükçe bir atın üzerindeki iri yarı bir adam acıklı bir sesle "Ey Allah'ın kulları! Cennete koşun! Cennet kılıçların ve okların gölgesindedir." diye nidâ ediyordu. Bir de baktım ki o Ammâr'dır. Bundan kısa bir süre sonra Ammâr katledildi.

---

35 Bahreyn'de bulunan ve hurmalarıyla ünlü bir beldenin adıdır. (ZZ)

Vâkıdî isnadında dedi ki: Sıffîn'deki şiddetli savaş üç gün ve üç gece devam etti. Savaşın son gecesi, Kâdisiye gecesine benzetilen Herîr[36] gecesiydi. Sıffîn Savaşı'nın üçüncü gününde Ammâr, Hâşim b. Utbe el-Mirkâl'e -sancak onun yanındaydı- "Sancağı kaldır [ve ilerle]! Anam babam sana feda olsun!" dedi. Hâşim ise "Ey Ebü'l-Yakzân! Sen savaşın hafife aldığı bir adamsın. Ama ben [savaşta] hafife alınırsam helâk olmaktan emin olamam!" dedi. Ammâr ısrar edinde Hâşim [onun dediğini yaptı ve] sancağı kaldırdı. Peşi sıra Ammâr bölüğünün içinden düşmana doğru atıldı. İbn Zülkelâ' da ona doğru atıldı ve çarpışmaya başladılar. Diğer taraftan Huvey b. Mâti' b. Zür'a b. Yubhis es-Seksekî ve Ebü'l-Gâdiye el-Mürrî de Ammâr'a saldırdılar ve onu öldürdüler. [Sancağı taşımakta olan] Hâşim de öldürüldü.

Bana Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ma'în ve Muhammed b. Hâtim el-Mervezî anlattılar, dediler ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı. O Eş'as'tan, o da Ebû İshâk'tan rivayet etti, dedi ki: Ali, Ammâr b. Yâsir ve Hâşim b. Utbe'nin cenaze namazını kıldırdı. Hâşim'in cenazesini önüne, Ammâr'ın cenazesini de onun arkasına koydu ve ikisi için tek tekbir getirdi.

Dediler ki: Zülkelâ' el-Ekber, Vuhâze b. Sa'd kabilesinden Yezîd b. Nu'mân el-Himyerî'dir. Himyer'den bazı kabileler onun yanında toplanmıştı. Muâviye'nin yanındaki kişi ise [yine Zülkelâ' kabilesinden] Sumeyfi' b. Nâkûr idi. Hem Sumeyfi' hem de Nâkûr'un yanında çeşitli kabileler toplanmıştı. [Sumeyfi'in babası] Nâkûr, Nâkûr b. Amr b. Ya'fur b. Yezîd b. Nu'mân'dır. Resûlullah (sav) Cerîr b. Abdullah'ı işte bu Sumeyfi'in yanına göndermişti. -[Babası] Nâkûr'a gönderdiği de söylenmiştir.- [Cerîr'in gelişi üzerine] Sumeyfi' dört bin kölesini azat etmiştir.

Şürahbîl b. Sumeyfi', Zülkelâ', Muhtâr zamanında Hâzir[37] gününde öldürüldü.

---

36 Herîr, kelime olarak köpek hırlaması (ve aslan kükremesi) manasındadır. Sıffîn Savaşı Safer'in 12. Cuma gecesi sona ermiştir. O gece çok şiddetli bir çarpışma olmuş ve taraflar âdeta birbirilerine aslanlar gibi kükredikleri için o geceye "*Leyletü'l-Herîr*" denilmiştir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, V, 261. (çev.)

37 Hâzir, Kuzey Irak topraklarında bulunan bir nehrin adıdır. (ZZ)

Bana Ahmed b. Hâşim b. Behrâm anlattı, dedi ki: Bize Vekî' anlattı. O Süfyân'dan, o Habîb b. Ebû Sâbit'ten, o da Ebü'l-Bahterî'den rivayet etti, dedi ki: Ammâr Sıffîn günü şöyle dedi: "Bana bir yudum süt getirin. Çünkü Resûlullah (sav) bana, 'Senin son içeceğin bir yudum süt olacaktır' demişti." [Getirilen] sütü içti ve öldürülünceye kadar savaştı.

Bana İshâk el-Fervî anlattı. O da Ebü'l-Fadl el-Ensârî'den rivayet etti, dedi ki: Bazı arkadaşlarımızdan işittim, şöyle diyorlardı: Ebü'l-Heysem et-Teyyihân Sıffîn'de hazır bulundu. Ammâr'ın öldürüldüğünü görünce, öldürülünceye kadar savaştı. Ali, cenaze namazını kıldırıp onu defnetti.

Vâkıdî dedi ki: Heysem b. Mâlik -et-Teyyihân- hicretin 20. yılında vefat etti. Heysem, Belî kabilesine mensup bir anlaşmalıydı. Kelbî onun Evs'ten olduğunu söylemiştir. Heysem'in aslen Belî kabilesinden olup Evs ile anlaşmalı olduğu da aktarılmıştır.

Dediler ki Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs, Sıffîn günü savaşırken şöyle diyordu:

Bir budala mamur bir mekân arzu ediyor!
Çokça kınadı ve sözü azaltmadı
Ya kılıcını köreltmelidir ya da köreltilmeli
Bıkıncaya kadar hayata yapışıp durdu
Onları mızraklarla kovacağım, dedi

Hâris b. Münzir et-Tenûhî Heysem'e bir hamle yaptı ve onu öldürdü. Bunun üzerine Haccâc b. Gaziyye el-Ensârî şöyle dedi:

Eğer Büdeyl'in iki oğlunu ve Hâşim'i öldürmekle övünecekseniz
Bilin ki biz de Zû'l-Kulâ'ı ve Havşeb'i öldürdük!

Hâris, Hemdân kabilesinden olan Havşeb b. et-Tubâ'î el-Elhânî'yi kastediyor. Büdeyl'in iki oğlundan maksat Abdullah Ebû Alkame ve Abdurrahmân Ebû Amre'dir.

Büsr b. Ebû Ertât el-Kureşî, Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'yi yaraladı. Fakat bu yara onu öldürmedi.

Bazı râviler, âbidlerden olan Üveys el-Karanî'nin, Ali ile birlikte Sıffîn'de savaşırken öldürüldüğünü söylemişlerdir.[38] Üveys'in Sicistan'da vefat ettiği de nakledilmiştir.

Dediler ki: Ali (as) elli bin kişilik bir ordu ile Sıffîn'de idi. Bazılarına göre yüz bin kişiydiler. Muâviye (ra) ise yetmiş bin kişiyle gelmişti. Yüz bin kişiyle geldiği de söylenmiştir. Şamlılardan kırk beş bin kişi öldürüldü. Iraklılardan de yirmi beş bin kişi öldürüldü. [Her şeyi] en iyi bilen Allah'tır.

Dediler ki: Saîd b. Kays el-Hemdânî, İbnü'l-Hadramî'yi yaraladı ve onu öldürdü. Bunun üzerine Ali şöyle bir beyit okudu:

Eğer bir cennet kapısında bekçi olsaydım
Hemdânlı'ya, "Buyur cennete selâmetle!" derdim

Deniliyor ki: Avn b. Ca'fer b. Ebû Tâlib ve kardeşi Muhammed, Ali'nin yanında Sıffîn'de öldürüldüler. Bu ikisinin Hüseyin b. Ali ile birlikte [Kerbelâ'da] öldürüldükleri de söylenmiştir. Basralılardan bazıları, onların Ehvâz bölgesinde bulunan Tüster'in fethi sırasında öldürüldüklerini ileri sürmektedirler.

Amr b. Âs Sıffîn'de çarpışırken şöyle diyordu:

Kibirdir, ölümü insanlardan örten
Bir gün Hemdân için bir gün de Sadif için
Sedûs için de değişmeyen benzeri bir gün vardır
Kılıçla vururuz onu, çekilip gidinceye kadar
Temîm için de bunun benzeri vardır, itiraf edinceye kadar

---

38 Üveys el-Karanî'nin Sıffîn'de şehid edildiği görüşü tarihçiler arasında yaygındır. İbn Asâkir'in *Târîhû Dımaşk* adlı eserinde yer alan Üveys'in tercümesinde bu konu dile getirilmiştir. (Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medineti Dımaşk*, Beyrut, Daru'l-Fikr, M. 1995, VI, 69). *Mecmau'z-Zevâid*'te yer alan bir rivayete göre ise, İbn Ebû Leylâ şöyle demiştir: Sıffîn'de, Şam ehlinden bir adam Irak ehline, "*İçinizde Üveys el-Karanî var mı?*" diye seslendi. Onlar da "*Evet, o bizim aramızdadır!*" dediler. Adam, "*Ben Resûlullah'ın (sav), 'Uveys tâbiînin en hayırlılarındandır' diye buyurduğunu işittim!*" dedi. (Nureddin el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid,* Beyrût, Dâru'l-Me'mûn Li't-Türâs, tarihsiz, II, 13). Diğer taraftan Hâkim en-Nisâbûrî *el-Müstedrek*'te, Üveys'in Sıffîn'de Ali'nin yanı başında şehit edildiğini kaydetmektedir (Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek Ala's-Sahihayn*, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, M. 1998, III, 402). Yine Diyarbekrî *Târîhü'l-Hamîs*'te şöyle der: "Sıffîn günü Ali'nin yanında Huzeyme b. Sâbit (Zu'ş-Şahâdeteyn) ve *tâbiînin* zâhidlerinden olan Üveys el-Karanî öldürüldüler." Bkz. Hüseyin ed-Diyârbekrî, *Târîhü'l-Hamîs Fî Ahvâli Enfesi'n-Nefîs,* Beyrût, tarihsiz, II, 277. (çev.)

Dediler ki: Herîr gecesinin -hicretin 37. yılı, Safer ayının 12. Cuma gecesi- sabahında taraflar, kuşluk vaktine kadar savaştılar. Sonra Amr b. Âs, Iraklıların sabır ve üstünlüklerini görüp Şamlıların hezimete uğrayacağından korkunca, mushafların yukarı kaldırılmasını istedi. Şamlılar de mızraklarla mushafları yukarı kaldırdılar ve şöyle seslendiler: "Bu sizinle bizim aramızda duran Allah'ın kitabıdır. Şamlılar helâk olduktan sonra Şam'ın serhadlerini kim tutacak? Ya Iraklılardan sonra Irak'ın serhadlerini kim koruyacak?"

Bunun üzerine Ali, "Vallahi onlar Kur'ân ehli değillerdir. Fakat onlar Kur'ân'ı alet ederek hile ve tuzak kurmaktalar! Benim Cemel ehline karşı Kur'ân'ı havaya kaldırmamı duydular, onlar da bunun benzerini yapıyorlar. Fakat onlar benim istediğimi istemiyorlar. Siz onların yaptıklarına bakmayın. Kendi yakîn ve niyetinizle beraber [savaşa] devam edin!" dedi.

Fakat Ali'nin adamlarının çoğu onların davet ettiğine [ateşkese] meylettiler ve [daha fazla] savaşmayı haram kabul ettiler. Bu şekilde insanlar ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Ali, mushafları havaya kaldırma sebeplerinin ne olduğunu sormak üzere Eş'as b. Kays el-Kindî'yi Muâviye'ye gönderdi. Muâviye, "Mushafları kaldırdık, ta ki siz bir adam, biz de bir adam gönderelim ve bunlar iki hakem olsunlar. Bu iki hakem neyin üzerinde ittifak ederlerse biz de ona göre amel edelim." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî haber verdi, dedi ki: Bana A'meş'ten haber verildiğine göre Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'ye "Sen Sıffîn'de hazır bulundun mu?" diye soruldu. Şakîk, "Evet, ne kadar fenaydı Sıffîn [Savaşı]! Biz mızrakları onların göğsüne sapladık, onlar da bizim göğüslerimize sapladılar. [Mızraklar öyle bir kuvvetle saplanmıştı] ki insanlar onların üzerine basıp yürüseler bile mızraklar saplandıkları yerden daha ileri gitmezdi!" dedi.

Medâinî Şu'be'den nakletti. O Ebû Avn el-A'ver'den, o Ebü'd-Duhâ'dan, o Süleymân'dan, o da Hasan b. Ali'den rivayet etti, dedi ki: [Sıffîn'de] savaş şiddetlendiği zaman babamı gördüm, şöyle diyordu: "Ey Hasan, bundan yirmi yıl önce ölmeyi arzu ederdim."

Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb'ın Sıffîn'de Öldürülmesi

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Sıffîn'de savaş şiddetli bir hal alınca Ubeydullah b. Ömer de çarpıştı. Bu, Sıffîn Savaşı'nın son günlerindeydi. Hânî b. Hattâb, Ubeydullah'ı öldürdü. Onu Benî Teymullah b. Sa'lebe'den Muhriz b. Sahsah'ın öldürdüğü de söylenmiştir. Bazılarına göre onu Hurays b. Câbir el-Hanefî öldürdü. [Ubeydullah ölünce] kılıcı *Zü'l-Vişâh* elinden alındı. Bu kılıç önceden Ömer b. Hattâb'a aitti. Muâviye iş başına gelince Ubeydullah'ın katilinden kılıcı geri aldı ve Ömer'in ailesine iade etti.

Bize Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize Cüveyriye b. Esmâ anlattı, dedi ki: Bana Saîd b. Ebû Arûbe anlattı. O da Katâde'den rivayet etti, dedi ki: Sıffîn'de Yemenlilerin çarpışması kızışmıştı. Ali b. Ebû Tâlib, Rebî'a kabilesini [Muâviye'ye tâbi olan] Yemenlilere karşı hazırlamıştı. Rebî'a kabilesi, İslâm'a girdiğinde savaşçı bir kabileydi. Onlar savaşta iki takım oluşturuyorlardı. Bir takım savaşırken diğer takım duruyordu. Bir takım savaştan bıktığında duruyor, diğeri savaşmaya başlıyordu. Yemen [kabileleri] bütünüyle [Sıffîn'de] hamle yapıyordu. Ancak o gün Yemen tükendi. Muâviye arkadaşlarına, "Kim Rebî'a'nın hakkından gelecek?" dedi. Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb, "Eğer bana istediğimi verirsen onların hakkından gelirim!" dedi. Muâviye, "İste bakalım!" dedi. Ubeydullah, "Gamâme'yi benimle beraber yöneteceksin!" dedi. -"Gamâme" Muâviye'nin bölüğüydü. Ona ayrıca "Hadrâ" ve "Şehbâ" da denilmekteydi.- Bunun üzerine Muâviye Gamâme bölüğüne "Ubeydullah b. Ömer ile birlikte gidin!" dedi. Ubeydullah çadırına yöneldi. Yanında eşi Bahriyye bt. Hânî b. Kabîsa eş-Şeybânî de vardı. Sonra bir zırh istedi ve gelen zırhı giymekte olduğu zırhın üzerine geçirdi. Bunun üzerine eşi, "Bu nedir ey Ubeydullah?" dedi. Ubeydullah, "Muâviye beni Gamâme bölüğü ile birlikte senin kavminle [çarpışmak üzere] görevlendirdi. Bu konuda ne dersin?" dedi. Hanımı, "Zannederim onlar beni dul bırakacaklar!" dedi. Ubeydullah fazla çarpışmadan öldürüldü.

Akşam olup da insanlar [karargâhlarına] dönünce Ubeydullah'ın hanımı Bahriyye üzerinde siyah bir aba ve yanında birkaç hizmetçisiyle birlikte katırına binerek Rebî'a kabilesinin yanına gitti. Önce selam verdi sonra

"Ey Rebî'a topluluğu! Allah bu yüzleri utandırmasın! Vallahi bu yüzlerin utanacak olmasını istemem!" dedi. Onlar, "Sen kimsin?" dediler. O da "Ben Bahriyye'yim." dedi. Onlar, "Hânî b. Kabîsa'nın kızı Bahriyye mi?" dediler. Bahriyye, "Evet!" dedi. Onlar, "Hanımlarımızın efendisine ve efendimizin kızına merhaba! İhtiyacın nedir?" dediler. Bahriyye, "Ubeydullah b. Ömer'in cenazesini istiyorum." dedi. Onlar, "Tamam, cenazeyi alman için sana izin veriyoruz." dediler ve Ubeydullah b. Ömer'in öldürüldüğü yeri gösterdiler. Öğleden sonra rüzgâr şiddetlenmiş ve çadırlarının direklerini yerlerinden söküp atmıştı. Baktı ki Benî Hanîfe'den bir adam çadırının iplerinden birini Ubeydullah b. Ömer'in ayağına bağlamış, yine gördü ki Ubeydullah'ın tüm teçhizat ve eşyaları alınmış. Bahriyye, Ubeydullah'ı böyle görünce abasını onun üzerine attı ve hizmetçilerinden bir çukur kazmalarını istedi. Onlar bir çukur kazdılar. Bahriyye onu defnetti ve döndü. Eşi Ubeydullah için Ka'b b. Cu'ayl'in şu şiirini okudu:

Hey gidi hey! Sıffîn'de kendisi durduğu halde
Atı kendisini terk etmiş olan bir süvari için ağlanır
Ubeydullah'ı yere kapanmış halde meydanda bıraktılar
Kan fışkırırken, kansız kalan damarlarından

Ebû Mihnef dedi ki: Ubeydullah b. Ömer Sıffîn'de öldürüldüğü zaman hanımları onun cenazesi için Muâviye ile konuştular. Muâviye emretti, cenazesinin alınması karşılığında Rebî'a kabilesine on bin dirhem verildi. Rebî'alılar Ali'den bu mal üzerinde [dilediği şekilde] tasarrufta bulunmasını istediler. Ali, "Hayır, o parayı [Ubeydullah'ın hanımı olan] Hânî b. Kabîsa'nın kızına verin!" dedi. Onlar da öyle yaptılar.

[Tahkîm]

[Mushafların Havaya Kaldırılması]

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı, dedi ki: Bize babam anlattı. O Nu'mân b. Râşid'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Talha, Zübeyr ve onlarla birlikte olanların haberi Muâviye'ye ulaştığı zaman, şûrâ yapılması ve Osman'ın kanının talep edilmesi için Şam halkını savaşa davet etti. Şam halkı ona halife olarak

değil, bir emîr olarak biat etti. Sonra Ali geldi. Muâviye ve Ali, İslâm'ın daha önceki döneminde benzeri asla görülmemiş bir biçimde Sıffîn'de savaştılar. Şamlılardan Ubeydullah b. Ömer, Zülkelâ', Havşeb ve Hâbis b. Sa'd et-Tâî öldürüldüler. Iraklılardan da Ammâr, Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs ez-Zührî, Büdeyl el-Huzâ'î'nin iki oğlu, Huzeyme b. Sâbit ve İbn Teyyihân öldürüldüler.

Şamlılar Iraklıların onlara galip gelmesinden korkunca Amr b. Âs -savaş devam ederken- Muâviye'ye şöyle dedi: "Sana göstereceğim bir işte bana uyar mısın? Bir adama emret, mushafı[n yapraklarını] dağıtsın. Sonra, 'Ey Iraklılar! Aramızda Allah'ın kitabı olsun. Sizi Kur'ân'ın başı ile sonu arasındaki hükümlerle amel etmeye davet ediyoruz!' desin. Eğer bunu yaparsan onlar [kendi aralarında] ihtilafa düşerler. Şamlılar ise kendi içlerindeki ittifakı güçlendirir ve [sana] itaatlerini arttırırlar!"

Muâviye, Şamlılardan İbn Lehiyye denilen bir adama bu şekilde yapmasını emretti. [Adam emri yerine getirdi.] Bunun üzerine Iraklılar ihtilafa düştüler. Onlardan -savaştan hoşlanmayan- bir grup, "Allah'ın kitabına icâbet edelim!" dedi. Diğer grup da "Biz zaten Allah'ın kitabı, ettiğimiz biat ve hakkı talep üzere değil miyiz? Eğer bunda bir kuşku ve şüphe olsaydı biz hiç savaşır mıydık?" dediler. Böylece Iraklılar arasına husûmet girmiş oldu.

Ali b. Ebû Tâlib adamlarının içinde bulunduğu durumu, aralarındaki ihtilaf ve münakaşayı, savaşa karşı olan zaaflarını ve savaşmak istemeyenlerin hoşnutsuzluğunu görünce, Muâviye'nin davet ettiği şeye yaklaştı ve "Biz Allah'ın kitabını kabul ettik. Sizinle bizim aramızda Allah'ın kitabı olsun!" dedi. Muâviye, "Siz aranızdan bir adam seçin, biz de aramızdan bir adam seçelim!" dedi. Şamlılar Amr b. Âs'ı seçti, Iraklılar ise Ebû Mûsâ Abdullah b. Kays el-Eş'arî'yi seçti. İki taraf Allah'ın kitabı ve -ayıran değil birliği sağlayan- sünnete göre hükmedeceklerine dair aralarında bir mektup yazdılar.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Cüveyriye'den, o Yahyâ b. Saîd'den, o da amcasından rivayet etti, dedi ki: Sıffîn'e indik ve orada savaştık. Ölüler çoğaldı ve atlar telef oldu.

Bunun üzerine Ali "Ölüler çoğaldı. İnsanlar ölülerini defnedinceye kadar çarpışmayı durdurun!" diye Amr'a haber gönderdi. Amr ona [olumlu] cevap verdi. İnsanlar böyle -râvi bunu derken parmaklarını birbirine geçirdi- birbirlerine karıştılar. Ali'nin adamlarından biri saldırır, Muâviye'nin askerleri arasında öldürülür ve sonra oradan çıkarılırdı. Amr kendi hendeğinin girişinde oturuyordu. Her iki taraftan öldürülenler onun gözünden kaçmıyordu. Bir ara Ali'nin adamlarından, Muâviye'nin askerleri arasında öldürülen bir kişi Amr'ın yanından götürüldü. Amr [onu görünce] ağladı ve "Bu adam müçtehid idi. Allah'ın emrine titizlikle bağlı nice insan öldürüldü. Ali ve Muâviye onların kanından berî olduklarını mı zannediyorlar?" dedi.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: Bana İbn Ayyâş el-Hemdânî anlattı, dedi ki: Muâviye Amr'a, "Hatırlıyor musun, Sıffîn'de Ebû Tâlib'in oğlu [Ali] ansızın senin karşına çıktığında ona avretini göstererek kurtulmaya çalışmıştın?" dedi. Bunun üzerine Amr, "Ben ölümün Ali ile birlikte bana doğru geldiğini görmüştüm. Senin de gördüğün gibi bu şekilde ondan korundum. Ali çok takva sahibi bir insandı. Utandığı için benden yüz çevirdi. Ancak ben Ali'nin [Sıffîn'de] seni karşılıklı çarpışmaya davet ettiğini hatırlıyorum da dudağının rengi çekilmiş, vücudun titremiş ve rengin değişmişti!" dedi.

Bana Bekr b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Abdürrezzâk anlattı. O Ma'mer'den, o da Katâde'den rivayet etti, dedi ki: Şamlılar Sıffîn'de mushaf yapraklarını kaldırdıklarında onlara meyledenler meylettiler. Eşter ise şiddetli bir şekilde çarpışıyordu. Sonunda Ali, kesinlikle geri çekilmesi için ona bir veya iki kere haber yolladı. Eşter, "Tam da zafer kazanmayı umduğum zaman mı döneyim?" dedi. Anlaşmaya taraftar olanlar Ali'ye, "Sen ona savaşmayı emrediyorsun!" dediler. Bunun üzerine Ali ona kati surette emrini bildirdi. Eşter savaşmayı bıraktı ve "Vallahi sizler kandırıldınız!" dedi.

Bize Züheyr b. Harb Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize babam anlattı, dedi ki: Muhammed b. Ebû Ya'kûb'dan işittim, şunu anlatıyordu: Ali, Ebû Mûsâ'yı hakem olarak seçmek istediği zaman Ahnef b. Kays Ali'ye şöyle dedi: "Şüphesiz sen köylü, duy-

gusal ve derinliği az birisini [hakem olarak] gönderiyorsun! Onun yerine beni gönder ki senin hakkın olanı sağlam ve güvenilir bir şekilde alayım ve bu meselede seni olman gereken yere koyayım!" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs, "Bırak bizi ey Ahnef! Biz işimizi senden daha iyi biliyoruz!" dedi.

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O, İbn Cu'dube'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Ali, Muâviye b. Ebû Süfyân'a doğru ilerledi, Muâviye de Ali'ye doğru ilerledi. Nihayet Sıffîn'de konakladılar. Ali, Ebû Mes'ûd el-Ensârî'yi Kûfe'de yerine vekil olarak bıraktı. Ali ve Muâviye Sıffîn'de Allah'ın takdir ettiği kadar kaldılar. Sonra Büdeyl b. Verkâ'nın oğulları Abdullah ve Abdurrahmân Ali'nin yanına girdiler ve "Ne zamana kadar onlarla savaşmayacaksın?" dediler. Ali onlara, "Acele etmeyin!" dedi. Abdullah b. Büdeyl, "Senin yanında basiret ve Kur'ân ehli insanlar olduğu halde ne diye onları bekliyorsun?" dedi. Bunun üzerine Ali, "Sakin ol ey Ebû Alkame!" dedi. Bunun üzerine İbn Büdeyl, "Bence onlarla savaşmalıyız bizi bırak ki gece onlara baskın yapalım!" dedi. Ali ise "Ey Ebû Alkame! İnsanlara gece baskını yapmayacağız, yaralılarını öldürmeyeceğiz ve kaçanlarının peşine düşmeyeceğiz!" dedi. İnsanlar bundan iki gün sonra savaşmaya başladılar. Muâviye adamlarını savaşa teşvik ediyor ve şöyle diyordu: "Anam babam size feda olsun, saldırın! Ali, sizin bu ganimette hakkınızın olmadığını söylüyor!" Muâviye bu husus ilgili olarak İbnü'l-İtnâbe'nin şu şiirini söylüyordu:

Ve bir de yüreğim her sarsılıp çoştuğunda şu sözü söylerim
Geri adım atma! Böylece ya övülürsün ya da kafan rahat eder

O sırada Muhammed b. Amr b. Âs onun önündeydi, şiddetli bir şekilde savaşıyor ve şöyle diyordu: "Ey müminlerin emîri! Arkamda dur!" Muhammed b. Amr, Muâviye'nin en sıkı taraftarlarından biriydi.

Amr b. Âs oğlu Abdullah'a, "Yemin ettim, sancağı sen alacaksın ve onu asla bırakmayacaksın!" dedi. Ölüler artmaya başladı. Muâviye Amr'a şöyle diyordu: "Ey Ebû Abdullah! Yerimize, yerimize [dönelim]!" Sonra insanların bazıları geri döndü.

Dedi ki: İyâd b. Halîfe şöyle dedi: Çıktım, öldürülenler arasında dolaşıyordum. Yanında su dolu bir matarası olan bir adam gördüm. Öte yan-

da kana bulanmış bir adam şöyle seslendi: "Ben, Benî Cumah kabilesinin anlaşmalısı olan Abdurrahmân b. Hanbel'im. -Kendisi aslen Yemen ehlindendi.- Müminlerin emîrine selam söyleyin ve ona 'Zafer, öldürülenleri arka tarafında bırakan -yani defneden- kişinindir!' deyin. Ey İyâd! Sen burada ne arıyorsun?" dedi. Ben de "Arkadaşlarımı arıyorum, kardeşimi ve İbn Büdeyl'i." dedim. Adam, "Heyhât, bulamazsın. Onlar dün, günün başlangıcında öldürüldüler." dedi. Yanında matarası olan adamdan ona su vermek istedim ancak o şöyle dedi: "Suyu vermeden önce bana ne istediğini sor çünkü ben suyu içtikten sonra ölürüm." dedi. [Râvi] dedi ki: Ben de ona aklıma gelenleri sordum, sonra da ona su içirdim. Su içer içmez de vefat etti. Ali'ye geldim, adamın söylediklerini ona haber verdim. Ali, "Doğru söylemiş!" dedi ve insanlara gelmeleri için seslendi. Sonra da onlara öldürülenleri [defnenip] arkalarında bırakmalarını emretti. Böylece Ali, adamlarının görmemesi için tüm cenazeleri defnettirdi.[39]

Sonra şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Sonunda "Muâviye yenildi!" denmeye başlandı. Bu sırada atının iki kulağı arasına koyduğu bir mushafla beraber İbn Lehiyye çıkageldi. İnsanlar da geldiler, yanlarında atların üzerinde ve mızraklarında mushaflar vardı. Mushafları yaprak yaprak ayırmışlar ve "Mushaf'ın içindekiler aramızda hakem olsun!" diyorlardı. Bunun üzerine Ali ayağa kalktı ve "Kabul ettim!" dedi. Sonra aralarında iki hakem seçmek için birbirlerini davet ettiler. Dediklerine göre her iki taraf birlikte Ensar'dan iki kişi olan Ubâde b. Sâmit ve Şeddâd b. Evs b. Sâbit'i [hakemlik için] çağırdılar. Bunun üzerine Muâviye'ye "Sen ensardan iki kişiyi mi hakem tayin ettin? Vallahi onlar senin aleyhine karar vereceklerdir!" denildi. Muâviye derhal "Benim hakemim Amr'dır!" dedi. Ali de "Benim hakemim de Ebû Mûsâ el-Eş'arî'dir." dedi. Her iki taraf razı oldu. Bir anlaşma metni kaleme aldılar ve her ordudan onar kişiyi şahit tuttular.

Ali (as) [bu durum karşısında] şu beyitle misal getirdi:

Hayret doğrusu! Şu iki günümün hangisinden kaçayım?
Takdir edilmemiş günden mi yoksa takdir edilmiş günden mi?

---

39 Hz. Ali (ra) öldürülenlerin çokluğu sebebiyle askerlerinin moral bozukluğu yaşayıp hezimete uğramasından endişe ederek henüz savaş sona ermeden cenazeleri defnettirmiştir. (Yazma eser uzman notu.)

Muâviye de şöyle diyordu:

Annen seni kaybetsin [sana ağlasın]!
Onların denizi köpüklü büyük dalgalarla çoşup dururken
Senin denizin sütliman ise!

Bana Vehb b. Bakıyye anlattı, dedi ki: Bize Yezîd b. Hârûn anlattı. O İmrân b. Hudeyr'den, o da Ebû Miclez'den rivayet etti, dedi ki: [Adamlarından bazıları] hakemlerin hüküm vermesini kabul ettiği için Ali'yi kınadılar. Ali onlara şöyle dedi: "Allah bir kuş için bile iki hakem tayin etti.[40] Ben müslümanların kanları konusunda iki hakem tayin etmeyeyim mi?"

Bana Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ma'în anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı, dedi ki: Bize A'meş haber verdi, dedi ki: Bize Ebû Sâlih haber verdi, dedi ki: Ali şöyle dedi: "Ey Ebû Mûsâ! Boynumun kesilmesine bile mal olsa hükmünü ver!"

Ebû Mûsâ el-Fervî dedi ki: İbn Nümeyr'in şöyle dediğini işittim: "Eğer Kur'ân'ın hükmüyle hüküm verselerdi hangi grubun zalim olduğuna bakarlardı!"

Bana Medâinî anlattı. O Amr b. Esved'den ve İsmâîl b. Ayyâş Ebû Gâlib el-Cezerî'den rivayet etti, dedi ki: İnsanlar tahkîme razı olup da iki adam seçmeye karar verdiklerinde Muâviye, "Ben Amr b. Âs'ı seçtim." dedi. Ali de "Ben de Abdullah b. Abbâs'ı kabul ettim." dedi. Bunun üzerine Eş'as, "Sen ve İbn Abbâs aynı sayılırsınız, insanlar buna razı olmaz." dedi. Ali "O halde Eşter'i seçiyorum." dedi. Eş'as bu kez de "Vallahi o zaman iş başa döner. Biz zaten Eşter'in başımıza açıtığı belânın içinde değil miyiz?" dedi. Ali, "O halde Şeddâd b. Evs olsun." dedi. Muâviye, "Bu işte bir Yesribli hükmedemez!" dedi. Bunun üzerine Eş'as ve kurrâların tamamı, "Ebû Mûsâ olsun. O bizim savaşımıza katılmadı." dediler. Ali ise "Ebû Mûsâ insanları benden uzaklaştırdı ve yapacağını yaptı!" dedi. Fakat Muâviye ve arkadaşları, Ebû Mûsâ dışında kimseyi kabul etmeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine Ebû Mûsâ'ya oraya gelmesi için mektup yazıldı. Kendisi

---

40 Hz. Ali, ihramlı bir kimsenin avlanması halinde av kefaretinin iki kişi tarafından takdir edilmesi gerektiğine dair hükme işaret etmektedir. Bkz. "*İçinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık havıyan.*" (Mâide, 5/95). (çev.)

fitneden sakınmak için bir bâdiyeye (çöl) yerleşmişti. Yanına giden elçi, "İnsanlar barıştılar ve seni de hakem tayin ettiler!" dedi. Ebû Mûsâ "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn!*" dedi ve Ali'nin yanına geldi. Eş'as, "Eğer sana gelmeseydi, seninle birlikte ne bir mızrakla yaralanır ne de bir kılıç darbesi alırdı!" dedi.

Dediler ki: Ali ile Muâviye arasındaki barış antlaşması şöyleydi:

"Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Ali b. Ebû Tâlib ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında imzalanan antlaşmadır. Ali, Iraklılar ve onların taraftarı olan mümin ve müslümanlar adına, Muâviye ise Şamlılar ve onların taraftarı olan müminler ve müslümanlar adına şöyle anlaştılar, dediler ki: Biz Allah'ın hükmüne razı olduk. İhtilaf ettiğimiz konularda, Allah'ın kitabı başından sonuna kadar tüm hükümleriyle aramızda hakem olacaktır. Kur'ân'ın dirilttiğini diriltecek, öldürdüğünü de öldüreceğiz. İki hakem, Kur'ân'da bulduklarına tâbi olacaklardır. İhtilaf edip de Kur'ân'da bulamadıkları hususlarda -ayırıcı olmayıp toparlayan, âdil ve mutebersünnet ile hükmedeceklerdir.

Hakemler Abdullah b. Kays (Ebû Mûsâ) ve Amr b. Âs'tır. Allah'ın kitabında bulduklarıyla amel edeceklerine dair, Allah adına onlardan söz aldık. Allah'ın kitabında ismen bulamadıkları [meseleler] konusunda ayırıcı olmayan ve bir araya getiren sünnetle amel edeceklerdir. Hakemler; Ali, Muâviye, mevcut iki ordu ve yine bu iki emîre tâbi olan diğer insanlardan kendilerinin hükmedecekleri hususları kabul edeceklerine dair söz almışlardır. Ayrıca hakemler, insanların kendi rızalarıyla onlara söz ve güvence vermesi karşılığında kendi nefisleri, aileleri ve malları hususunda güvende olacaklarına dair de söz aldılar.

Ümmet, hakemlerin Ali ve Muâviye ile her iki taraftaki mümin ve müslümanlar hakkında verecekleri hükümler konusunda hakemlere yardımcı olacaktır. Ümmeti ıslah etmek, onları ayrılığa ve savaşa sürüklememek noktasında Allah'ın ahid ve mîsâkı Abdullah b. Kays ve Amr b. Âs'ın üzerindedir. Bu antlaşmanın süresi Ramazan ayına kadardır. Eğer hakemler süreyi daha öne almak isterlerse yapabileceklerdir. Eğer hakemler, taraftgirlik kastı olmaksızın süreyi tehir etmek isterlerse tehir edebileceklerdir.

Eğer karar vermeden önce hakemlerden birisi ölürse, vekâlet ettiği emîr ve şîası başka bir adam seçerler. [Bu seçimlerinde] adalet, nasihat ve insaf ehlinden uzak kalamazlar.

Hakemlerin karar verecekleri mekânın, Kûfe, Şam ve Hicâz arasında bir orta yerde olması gerekir. Hüküm meclisinde hakemlerin istemediği kişiler bulunamaz. Eğer onun dışında bir mekâna razı olurlarsa nerede isterlerse orada karar verirler. Ayrıca hakemler her iki taraftan istedikleri kadar şahit tutmalı ve bu kişilerin şahitliklerini -yazılı hükümleri terk edenlere karşı yardımları istenmek üzere- yazacakları belgeye kaydetmelidirler.

Allah'ım! Bu [kaleme aldığımız] sahîfeyi terkedenlere ve onu inkâr etmek yahut haksızlık yapmak isteyenlere karşı senden yardım istiyoruz."

İki taraf için her ordudan onar kişi şahitlik yaptı. Iraklılardan; Abdullah b. Abbâs, Eş'as b. Kays, Saîd b. Kays el-Hemdânî, Vikâ b. Sümey -bazıları Vikâ ismi yerine Verkâ b. Sümey, diğer bazıları ise Vefâ b. Sümey demişlerdir ancak Vikâ ismi daha doğrudur-, Abdullah b. Tufeyl, Hucr b. Yezîd el-Kindî, Abdullah b. Hacal el-Bekrî, Ukbe b. Ziyâd, Yezîd b. Huceyye et-Teymî ve Mâlik b. Ka'b el-Erhabî.

Şamlılardan; Ebü'l-A'ver Amr b. Süfyân es-Sülemî, Habîb b. Mesleme el-Fihrî, Muhârık b. Hâris ez-Zübeydî, Ziml b. Amr el-Uzrî, Hamza b. Mâlik el-Hemdânî, Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî, Subey' b. Yezîd el-Hadramî, Subey'in kardeşi Alkame b. Yezîd, Utbe b. Ebû Süfyân ve Yezîd b. Hür el-Absî.

[Tahkîmi Kabul Edenler ve Karşı Çıkanlar][41]

Dediler ki: Antlaşma metni yazılınca Eş'as onu alıp insanlara okumak için dışarı çıktı. Benî Temîm'den bir grubun yanından geçti. İçlerinde Urve b. Üdeyye de vardı. -Üdeyye onun annesinin adıydı. Babası ise Benî Rebî'a b. Hanzale'den Hudayr idi. Urve, Mirdâs b. Üdeyye'nin kardeşi olup Muhârib kabilesindendir.- Urve, "Allah'ın işinde insanları mı hakem yapıyorsunuz? Allah'ın kitabından daha sağlam bir kitap ve bir şart var mı-

41 Tahkîm, Hz. Ali ile Muâviye arasındaki savaşı sona erdirmek ve hilâfet meselesini Kur'an'a göre çözümlemek üzere işin hakemlere havale edilmesi olayıdır. Bkz. İsmail Yiğit, "Sıffîn Savaşı", *DİA* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/107-108. (çev.)

dır? Siz savaşırken de kuşku içinde miydiniz? Hüküm ancak Allah'ındır (*lâ hükme illâ lillah*)!" dedi -Urve [tahkîm olayından sonra] bu sözü söyleyen ilk kişidir- ve Eş'as'a kılıçla saldırdı. Eş'as katırının üzerindeydi ve darbe onu ıskaladı. Bunun üzerine Urve kılıcıyla katırın gerisine vurdu.

İlk defa "lâ hükme illâ lillah" diyenin Yezîd b. Âsım el-Muhâribî olduğu da söylenmiştir. Bürek es-Sarîmî -Benî Temîm'den, sonra Benî Mukâ'ıs b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydümenât'tandır- dedi ki: "Siz mızrakların uçlarıyla verilecek olan daha taze bir hüküm ister misiniz?" Sonra Urve kılıcını eline aldı ve Eş'as b. Kays'ın hayvanının arkasına vurdu.

Bu olay üzerine kavmi Eş'as için [ve ona yapılan saldırı sebebiyle] öfkelendi. Ahnef b. Kays, Câriye b. Kudâme, Ma'kıl b. Kays, Mis'ar b. Fedekî el-Anberî ve Şebes b. Rib'î, Benî Temîm'den bir toplulukla birlikte Eş'as'ın yanına gelip kendisinden özür dilediler. Eş'as da razı oldu ve Urve'yi affetti. Urve'nin kılıcı, tahkîm olayından sonra çekilen ilk kılıçtır.

Ali'ye, "Eşter antlaşma metnine razı olmamıştır. O sadece onlarla çarpışmayı uygun görüyor." denildi. Bunun üzerine Ali, "Vallahi ben de razı olmadım. Fakat yazı yazıldıktan sonra dönmek olmaz." dedi.

Medâinî Îsâ b. Abdurrahmân'dan rivayet etti. O Ebû İshâk'tan, o da Alkame b. Kays'tan rivayet etti, dedi ki: Ali'ye, "İki hakem karar versin diye Muâviye ile anlaştın mı?" dedim. Ali, "Ne yapayım? Zulme uğradım." dedi.

Medâinî, Süleymân b. Dâvûd b. Husayn'dan nakletti. O da babasından nakletti, dedi ki: İbn Abbâs'a, "Ali'yi hakemleri kabul etmeye zorlayan neydi?" denildi. Dedi ki: "Iraklılar kılıçtan bıkmış, Şamlıların göstermediği kadar tahammülsüzlük göstermiş ve aralarında ihtilafa düşmüşlerdi. Ali onlardaki bu zafiyeti görünce hezimete uğrayıp dağılmalarından korktu. Bu yüzden antlaşmaya yanaştı. Bununla birlikte Ali, -Allah'ın kitabında karı koca arasındaki tartışma ve av [kefareti] konusunda da iki hakeme müracaat edildiği için- Allah'ın kitabındaki hükme göre hareket etti. Eğer onun yanında kılıçlarıyla beraber sabredenler olsaydı fetih yakın olurdu."

Ebû Mihnef dedi ki: Antlaşma Safer ayının Cuma gününde yapıldı. İki hakemin bir araya gelmeleri için sekiz ay sonra Ramazan ayına kadar süre verildi. Sonra insanlar ölülerini defnettiler. Ali ve Muâviye ellerindeki esirleri serbest bıraktılar. Antlaşmadan iki gün sonra da yola çıktılar. Ali, geri dönüş için geldikleri yoldan gitmeye başladı. Nihayet Hît ve Sandevdâ'ya geldi. Hicretin 37. yılı Rebîülevvel ayında Kûfe'ye ulaştı.

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı, dedi ki: Bize Ebû Ubeyde anlattı. O Ebû Amr b. Alâ'dan rivayet etti, dedi ki: Ali ile Muâviye arasındaki antlaşma, hicretin 37. yılı Safer ayının bitmesine 11 gece kala Cuma günü yazıldı. Benî Yeşkür'den bir adam Ali'ye geldi ve "Ey Ali! İmandan sonra dinden mi döndün? Yakînden sonra şüpheye mi düştün? Allah'ım! Ben onların sahîfesinden ve onun ihtiva ettiklerinden berî olduğumu sana arz ediyorum!" dedi, sonra Ali'nin adamlarından bir adama mızrakla vurup onu öldürdü. Bunun üzerine Hemdânlı bir adam da onun üzerine hamle yaparak onu öldürdü. Onların şairlerinden bazıları şöyle dedi:

O akşamüstü, alıkoymadı Yeşkürlü'yü
Ateşten daha sıcak ve kavurucu olanın içine atılmaktan!
Ki nidâ ediyordu, mızraklar kendisine çarparken
"Ben Ali'yi de Muâviye'yi de azlettim!" diye

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Ebû Nu'aym'dan, o Hasan b. Sâlih'ten, o da Abdullah b. Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Ali hakemlere, "Siz benim için Allah'ın kitabındaki ile hükmedeceksiniz. Eğer Allah'ın kitabındaki ile hükmetmezseniz, vereceğiniz hükmün bir değeri yoktur!" dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih b. Müslim anlattı, dedi ki: Bize İbn Künâse el-Esedî anlattı. O İsmâîl b. Mücâlid'den, o babasından, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Ali ve Muâviye iki adamı hakem yapma konusunda bir araya geldiklerinde [etrafındaki] insanlar Ali'nin bu tutumundan dolayı ihtilafa düştüler. Büyük çoğunluk tahkîme razı olup onu kabul ediyordu. Fakat onlardan bir fırka -bu fırka yaklaşık dört bin kişi civarında olup ileri gelen görüş sahiplerinden ve kölelerden oluşuyordu- tahkîme karşıydı. Diğer küçük bir grup ise çekimser kalmıştı.

Tahkîmi kabul etmeyen fırka Ali'nin yanına gelip ona "Savaşa geri dön!" dediler. Aslında Ali de bunu arzu ediyordu. Fakat tahkîme razı olanlar, "Vallahi onlar [yani karşı taraf] bizi sadece hakka, insafa ve adalete davet ediyor!" dediler. Tekrar savaşa dönmeye davet edenlere en şiddetli muhalefeti, Eş'as b. Kays ve Yemenliler gösteriyordu. Bunun üzerine Ali, savaşa çağıranlara, "Ey insanlar! Arkadaşlarınızın ihtilafını görüyorsunuz. Üstelik sizler çoğunluk karşısında azınlık durumundasınız. Eğer savaşa dönerseniz Şamlılardan çok daha fazla zorlanırsınız. Eğer size muhalif olan arkadaşlarınız ve Şamlılar bir araya gelirlerse sizi tamamen yok ederler. Vallahi ben bu olanlara razı değildim ve böyle olmasını arzu etmedim. Fakat sizler için endişe ettiğimden dolayı aranızdaki çoğunluğa uydum." dedi. Sonra da şu şiiri okudu:

Benim Gaziyye ile olan meselem şudur
Eğer o azarsa ben de azarım, doğru yola gelirse ben de gelirim

Bunun üzerine Ali'den ayrıldılar ve bazıları antlaşma yazılmadan önce Kûfe'ye döndü. Bazıları ise tahkîmi kabul etmeyip yadırgamalarına rağmen Ali'nin yanında kaldılar. Bunlar "Umarız ki Ali tövbe eder ve geri döner!" diyorlardı.

Antlaşma yazılınca Eş'as antlaşma metni ile dışarı çıktı. Urve b. Hudeyr, "Ey Eş'as! Nedir bu alçaklık? Allah'ın şartından daha sağlam bir şart var mı?" deyip ona kılıçla saldırdı. Akabinde Eş'as'ın katırının arkasına vurup *lâ hükme illâ lillah* sözünü söyledi. Yemenliler Eş'as için öfkelendiler. Hatta Ahnef, Câriye b. Kudâme, Ma'kıl b. Kays, Şebes b. Rib'î ve Temîm kabilesinin ileri gelenleri [Urve'nin kabahati sebebiyle özür dilemek için] Yemenlilerin yanına vardılar. Yemenliler bu şekilde razı olup onları bağışladılar.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize Esved b. Şeybân anlattı, dedi ki: Hasan'dan işittim, fitneyi anlatıyor ve şöyle diyordu: İnsanlar dinleri hakkında uykuya dalmış gibiydiler.

Bize Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Osman'ın öldürülmesinden ve insanların Ali'ye biat

etmesinden sonra, Ali ile Muâviye arasına girmek için Ziyâd b. Eşheb b. Verd el-Ca'dî Ali'nin yanına geldi. Rivayete göre Muâviye, kendisini vali olarak tayin etmesine karşılık Ali ile barış yapacağını söyledi. Fakat Talha ve Zübeyr barışı bozduklarında Muâviye de onlarla birlikte bozdu. İşte bu süreci takiben el-Ca'dî [Ali'nin yanına geldi ve] şöyle dedi:

Ziyâd'ın yeri Hâşim oğlunun kapısının yanıdır
Ve o, [Muâviye ile] aranızda bir barış ve yakınlık tesis etmek istiyor!

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Uryân b. Heysem'den rivayetle şöyle dedi: Babam Heysem, Osman taraftarıydı. Şebes b. Rib'î ise Ali taraftarıydı. Şebes b. Rib'î, vefatına sebep olan hastalığına yakalanınca babam beni onun yanına gönderdi. Şebes'e "Babam size selam ediyor ve haliniz nasıl diye soruyor." dedim. - Bu arada babam [Heysem], Şebes'in Sıffîn'de [Muâviye'ye karşı] savaşmasını çokça kınardı.- Şebes cevaben "Ben dünyadaki hayatımın son, ahiretteki hayatımın ise ilk günündeyim. Babana benden selam götür ve ona Sıffîn'de Muâviye'ye karşı savaştığım için hiç pişman olmadığımı bildir. Kuşkusuz ben orada, taş ve sopa dışında her türlü silahla savaştım." dedi. [Uryân] dedi ki: Babama geldim ve durumu ona haber verdim. Şebes öldü, babam ise [onun ardından] şöyle dedi:

Bana mühlet verilmiş olsa bile, bugün ben
Ömrü az olan biriyim, Şebes'ten sonra
O doksan yıl yaşadı, tek amacı
Kazandığını toplamaktı, haram katmadan
Ne başı eğdirecek ne de ahdi bozduracak
Bir kuralı çiğnemeden, Benî Temîm'de
Nefsi onu kandırdı bir kez
Sıffîn gününde yanlış yaptı, bozdu yeminini
Umulur ki Allah rahmet eder ona
Gece namazları
Susatıp bitkin düşüren oruçları
Daima sürdürdüğü takvâsı ve de
Gece karanlığındaki dua ve ağlayışları hürmetine

Ebû Mihnef isnadında dedi ki: İnsanlar [Ali'nin taraftarları], dost ve ahbap oldukları halde Sıffîn Savaşı'na katıldılar. Fakat birbirlerine kamçı vuracak derecede düşmanlaşmış ve kızgın bir halde geri döndüler. Hâricîler [Ali ve adamlarına] şöyle diyorlardı: "Allah'ın emrine muhalefet ettiniz, O'nun kitabı hakkında hakem tayin ettiniz ve cemaatten ayrıldınız." Diğerleri ise [Hâricîlere], "İmamımızdan ve cemaatimizden ayrıldınız!" diyorlardı. İnsanların birbirlerine kızmaları ve ihtilafları Ali'yi kederlendirdi. Şöyle diyordu:

Öyle bir kaydı ki ayağım, özür dahi beyan edemiyorum
Bundan sonra daha akıllı davranıp devam edeceğim
Ve dağılıp gitmiş şu işi toparlayacağım diye

Ali, Rebîülevvel ayında Kûfe'ye geldi. [Kendisine muhalif olan Hâricîler] onunla birlikte gelmediler ve Harûrâ denilen yere gidip oraya yerleştiler. On iki bin kişiydiler. Tellalları şöyle nidâ etti: "Savaşın emîri Şebes b. Rib'î'dir. Namazın imamı Abdullah b. Kevvâ el-Yeşkürî'dir. İş (hilâfet) şûrâdan sonra belli olacaktır. Biat ise emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker konusunda Allah'adır." Bu fırkaya -Harûra'ya yerleştikleri için- "Harûriyye" denilmiştir. Ali'ye itaat eden askerler ise Nuhayle'de bulunuyorlardı. Şebes, Harûriyye fırkasına meyletmişti. Sonra oradan döndü ve Ali'nin (as) yanına geldi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Ali antlaşmayı imzalayınca [bazı askerler] bu antlaşmadan geri durdular. İçlerinden bazıları *tahkîm* sözünü[42] söyledi. Sonunda üç fırkaya ayrıldılar. Birinci fırkadakiler, Ali'nin onlara durum hakkında bilgi vermesinden sonra şehirlerine ve ilk yerlerine dönüp oralarda yerleştiler. Ahnef, Şebes b. Rib'î, Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye ve İbnü'l-Kevvâ bu grubun içindeydi.

Ali bu gruptakilere şöyle hitap etmişti: "Bu antlaşma üzerinde sabırlı olun. Eğer benim alçaklığı kabul ettiğimi görürseniz o zaman benden ayrılın." Onlar bu hitaptan sonra Irak'a, evlerine döndüler.

---

42 Daha önce geçtiği üzere bu "lâ hükme illâ illah" sözüdür ve "Allah'ın hükmünden başka bir hüküm yoktur." anlamına gelmektedir.

İkinci bir fırka ortaya çıktı ve "Ali'nin durumunun ne olacağına bakacağız ve acele etmeyeceğiz." dediler.

Ali ve adamlarının müşrik olduklarını söyleyen [üçüncü] bir fırka daha belirdi. Bunlar, Ali ile savaşan Nehrevân ehlidir.

Hakemlerin Görüşmesi ve Verdikleri Karar

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı. O Vehb'den, o İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Taraflar antlaşma yapıp memleketlerine döndüler ve -Sıffîn'de savaştıkları- senenin geri kalanını oralarda geçirdiler. Nihayet hicretin 36 ya da 37. yılı Ramazan ayı gelince Abdullah b. Abbâs ve Amr b. Âs yola çıktılar, yanlarında askerleri arasından sevdikleri de bulunuyordu. İbn Abbâs, Ali'nin kadısıydı. -Ya da "Ali'nin vekiliydi." demişti.- Sonunda Tedmür'e varıp bir ay boyunca orada kaldılar. Sürekli arkadaşlarına [Ali ve Muâviye'ye] mektup yazıyor, arkadaşları da onlara mektup yazıyorlardı. [Süreç böyle devam ederken] bir sonraki yıla girdiler. Akabinde Tedmür'den Dûmetülcendel'e geçtiler. Orada da bir ay kaldıktan sonra Dûmetülcendel'den Ezruh'a gittiler. [Abdullah ve Amr] buradan arkadaşları [Ali ve Muâviye] ile arzu ettikleri diğer bazı kişilere yazdılar. Sonra Ma'n b. Yezîd b. Ahnes es-Sülemî ile birlikte Ali'ye bir mektup gönderdiler. Muâviye de içlerinde Abdurrahmân b. Esved b. Abdüyağûs, Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd ve Habîb b. Mesleme'nin bulunduğu Şamlılardan bir grup adamla beraber randevu yerine geldi.

[Muâviye'nin adamları], içlerinde Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in de bulunduğu bazı Medinelilere de mektuplar yazdılar. Fakat Saîd b. Zeyd onlarla birlikte hareket etmeyi reddetti. Ayrıca Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Abdurrahmân b. Ebû Bekir, Abdullah b. Zübeyr, Abdurrahmân b. Erkam ez-Zührî ve Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm'a mektup yazdılar. Deniliyor ki: Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm, kendisine mektup yazılmadan onların yanına geldi.

Onlar Ezruh'ta iken yanlarına Ebû Cehm b. Huzeyfe de geldi. Ali'ye gönderilen elçi geri döndü. Ali onunla birlikte gelmemişti. Sa'd b. Ebû Vakkâs, "Ben bu işte herkesten daha çok hak sahibiyim. Ne Osman'ın kanına ortak oldum ne de bu fitnenin hiçbir aşamasında hazır bulundum." dedi.

İbnü'z-Zübeyr, İbn Ömer'e "Bana destek ol, şüphesiz ki insanlar senin hakkında ihtilaf etmezler!" dedi. İnsanlar, İbn Ömer'e karşı kuşku [ve suizan] beslemezlerdi. Ebû Mûsâ el-Eş'arî de İbn Abbâs[43] ile beraberdi.

Hakemler kendi aralarında konuşmaya başladılar. Ebû Mûsâ, Abdurrahmân b. Esved b. Abdüyağûs ez-Zührî'ye işaret etti. [Ancak bu konuda] ihtilaf ettiler. Amr, "İkimizin ihtilaf etmeyeceği bir işe ne dersin?" dedi. Ebû Mûsâ, "Nedir o?" dedi. Amr, "Hangimiz arkadaşını yetkili kılarsa o, bu işi (hilâfeti) uygun gördüğü kişiye verecek. Allah'ın ahdi ve mîsâkı da müslümanlar için ciddi bir gayret sarfetmesi noktasında onun üzerinde olacak!" dedi.[44] Ebû Mûsâ, "Peki!" diye cevapladı. Amr, "Allah'ın ahdi ve mîsâkıyla birlikte bu yetki sana ait olsun!" deyince Ebû Mûsâ, "Hayır. Kabul etmem!" diye karşılık verdi. Bu sefer Amr, "O halde Allah'ın ahdi ve mîsâkıyla birlikte bu yetkiyi bana ver!" dedi. Ebû Mûsâ, "Yetkiyi sana verdim!" dedi. Amr, "Tamam, ben de kabul ettim." dedi.

Daha sonra Ebû Mûsâ pişman oldu ve Amr'a, "Ey Amr! Senin durumun neye benzer biliyor musun? Senin durumun sırtına kitap yüklenmiş merkebe benzer![45] Ne dini umursuyorsun ne de sana verilen emanete ve ahde riayetin var!" dedi. Bunun üzerine Amr, "Senin durumun da köpeğin durumuna benziyor. Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur.[46] Yetkiyi ben aldığımda da kabul etmiyorsun, sana verdiğimde de kabul etmiyorsun!" dedi.

Sonra Amr b. Âs, Abdullah b. Ömer ile yalnız olarak görüştü. Abdullah'a, "İnsanların görüşü senin üzerinde birleşti. Sen bu konuda herkesten daha çok hak sahibisin. Çünkü Ali bizden geride kaldı ve anlaşarak ayrıldığımız hususları terk etti. İnsanların işlerini üstlenecek, onları himaye edecek ve onlar için savaşacak bir imam gereklidir." dedi. Bunun üzerine İbn Ömer, "Ben başkalarıyla savaşacak biri değilim ki siz beni insanlar için yönetici tayin edesiniz! Benim emirliğe ihtiyacım yok." dedi. Dediler ki:

---

43 Dârulfikr neşrinde yer alan dipnota göre burada geçen "İbn Abbâs" ismi müstensih hatası olup doğrusu "İbn Ömer" olmalıdır. (Yazma eser uzman notu.)

44 Amr b. Âs, Ebû Mûsâ'ya "Ya sen bana oy hakkını ver, ya ben sana oy hakkımı vereyim. Hangimiz arkadaşına oy hakkını verirse o sorumluluğu alsın ve halifeyi seçsin!" demek istiyor. (çev.)

45 Cum'a, 62/5.

46 A'râf, 7/176.

Amr b. Âs, Abdullah b. Ömer'e "[Seni halife yaptığımızda] beni Mısır'a vali yapar mısın?" dedi. Abdullah, "Vallâhi eğer başa getirilirsem seni hiçbir işte görevlendirmem!" dedi.

Dedi ki: Amr, İbn Ömer ile yalnız olarak görüştüğünde Muâviye de İbn Ömer'e biat etmek için geldi. Kapıdaki bir adam ona, "Acele etme! Onlar ihtilafa düştüler, İbn Ömer hilâfeti kabul etmiyor." dedi. Bunun üzerine Muâviye geri döndü. Abdullah b. Ömer hilâfeti kabul etmeyince [hakemlerin yanındaki] insanlar dağılıp kendi diyarlarına döndüler. Ebû Mûsâ da Mekke'ye döndü ve Ali'nin yanına gitmedi. Muâviye de döndü ve kendisine biat edilmedi. Hakemlerin ve insanların Ezruh'tan dağılmaları Şâban ayında vuku buldu. Ka'b b. Cu'ayl et-Tağlibî şöyle dedi:

Sanki Ezruh'un akşamında Ebû Mûsâ
Kandırmak için Lokman Hekim'in etrafında dolaşıyordu
Muhammed'in (sav) mirası için bir araya geldiğimizde
Hind'in oğlu ile yükseldi onun Kureyş'teki çadırları

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize babam anlattı, dedi ki: Ya'lâ b. Hakîm'in Nâfi'den şöyle rivayet ettiğini işittim: [Hakemler ve şahitleri] Dûmetülcendel'de bir araya geldiklerinde Amr, İbn Ömer'e "Sana biat etmeyi düşündük. Şimdi biz sana bir mal versek sen bu malı senden daha hırslı olan birisine bırakır mısın?" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer öfkelenerek ayağa kalktı. İbnü'z-Zübeyr onu elbisesinden tuttu, o da oturdu ve "Yazık sana ey Amr! Dünyan için ahiretini satmışsın. Vallahi ben ahiret[imi satmak] karşılığında ne bir mal veririm ne de bir mal kabul ederim! Bütün insanların rızası olmadan da hilâfeti kabul etmem." dedi.

Bana Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb anlattı. O Cüveyriye b. Esmâ'dan, o da Nâfi'den rivayet etti, dedi ki: İbn Ömer tahkîm için onların Ezruh'taki toplantılarında hazır bulundu. Amr b. Âs orada kendisine, "Ben bu işi sana bıraksam bana ne verirsin?" dedi. Abdullah b. Ömer, "Vallahi sana hiçbir şey vermeyeceğim. Ayrıca iki kişi bile benim hakkımda ihtilâf etse ben bu işi kabul etmem!" dedi.

Bize Ali b. Muhammed el-Medâinî anlattı. O Muhammed b. Sâlih'ten, o da Muhammed b. Sâib el-Kelbî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Rebîülevvel ayının bitmesine on gece kala, Sıffîn'den Kûfe'ye geldi. Altı ay boyunca Kûfe'de [zekât ve vergi] malı toplamak, valileri tayin etmek ve insanların işlerini görmekle meşgul oldu. Ali böyle bir durumda iken ve Hâricîler de hükümete karşı kıyam etmişlerken baktı ki Muâviye tarafından gönderilen Ma'n b. Yezîd b. Ahnes es-Sülemî yanına gelmiş. Ma'n, Ali'ye şöyle dedi: "Şüphesiz Muâviye sözünde durdu. Onun sözünde durduğu gibi senin de sözünde durman gerekir!" Bunun üzerine Ali, Abdullah b. Abbâs'ı dört yüz kişilik bir grupla gönderdi. Ebû Mûsâ el-Eş'arî de onlarla beraberdi. İbn Abbâs onlara namazlarını kıldırıyor ve işlerini görüyordu. Ebû Mûsâ ise hakem idi. Topluluk Dûmetülcendel'de konakladı. Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Abdurrahmân b. Esved ez-Zührî, Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî, Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî ve Muğîre b. Şu'be es-Sekafî de onların yanına geldiler. Muğîre ilk başlarda tarafsız idi.

Sağlam olan rivayete göre Sa'd [b. Ebû Vakkâs] orada bulunmadı. Oğlu Ömer babasının oraya gitmesini şiddetle istediyse de Sa'd bunu yapmadı.

Medâinî Ebü'l-Fadl et-Tenûhî'den rivayet etti. O da Meymûn b. Mihrân'dan işitenlerden Ömer b. Abdülazîz'in şunu anlattığını rivayet etmiştir: Hicretin 37. yılında Ramazan ayı başlayınca Muâviye dört yüz kişilik bir grupla Dımaşk'tan yola çıktı ve Dûmetülcendel'e vardı. Ayrıca, Dûmetülcendel'e geldiğini bildirmek amacıyla Yezîd b. Hür el-Absî'yi de Ali'ye gönderdi. Ali'den, sözünde durmasını istiyordu. Yezîd, Ali'nin yanına geldi ve onu Dûmetülcendel'e gitmeye teşvik etti. Ali'ye şöyle dedi: "Senin bu iş için orada hazır bulunmanda hayır ve selâmet vardır. Savaşın sona ermesi, kin ve düşmanlığın sönmesi buna bağlıdır." Bunun üzerine Ali, "Ey İbnü'l-Hür! Şu insanları ben zabtediyorum. Eğer bu vaziyette onları bırakıp gidersem bu şehrin insanları arasındaki fitne, onlarla Şamlılar arasındaki savaştan daha büyük olur. Fakat ben Ebû Mûsâ'yı göndereceğim. İnsanlar ona razı oldular. İbn Abbâs'ı da göndereceğim, o beni temsil edecek. İbn Abbâs'ın orada bulunması benim orada bulunmam gibidir." Ali böyle yaptı. İbn Abbâs'a haber gönderdi ve onu Basra'dan getirtti, sonra Ebû Mûsâ'yı getirtti. Ebû Mûsâ o sırada başka bir yere gitmişti. İkisi de onun

yanına geldiler. Ali onları bir süvari müfrezesi ile gönderdi ve kendisi Kûfe'de kaldı.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesi Muhammed b. Sâib ve Şarkî b. Katâmî'den rivayet etti, dediler ki: İnsanların şöyle konuştuklarını işittik: İbn Abbâs, Ebû Mûsâ'yı [hakem olarak] göndermek isteyen Ali ile yalnız olarak bir araya geldi ve ona "Ben Muâviye ve Amr'ın Ebû Mûsâ'yı kandırmalarından korkuyorum. Hakem olarak beni gönder, onu değil! Ebû Mûsâ'yı seçen Eş'as[47] ve diğerlerinin sözlerine de itibar etme!" dedi. Fakat Ali bu teklifi kabul etmedi. [Daha sonra] Amr'ın Ebû Mûsâ'yı kandırmasıyla ilgili olanlar olunca Ali, "Helal olsun İbn Abbâs'a! Âdeta ince bir perdeden gayba doğru bakıyormuş!" dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukrî anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o Şerîk'ten, o A'meş'ten, o da Ebû Vâil'den rivayet etti, dedi ki: Sıffîn'de hakemler tespit edilirken, Sehl b. Huneyf el-Ensârî şöyle dedi: "Bu işimiz dışında, bugüne kadar ne zaman bir iş için kılıçlarımızı boynumuzdan indirmişsek mutlaka bizi kolayca tanıdık bir yere götürmüştür."

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ ve Avâne'den rivayet etti, dediler ki: Ali Kûfe'ye geldi. Muhakkime fırkası -onlar Hâricîlerdir- Ali'den ayrılmıştı. Hemen şîası Ali'nin yanına koştular ve ona, "Senin biatın bizim boynumuzdadır. Biz senin dost olduğuna dost ve düşman olduğuna da düşmanız!" dediler. Bunun üzerine Hâricîler, "Bunlar [Iraklılar] ve Şamlılar, küfre doğru yarışmada atbaşı beraber giden iki yarış atı gibidirler. Şamlılar hem sevdikleri hem de sevmedikleri şeyler üzerine Muâviye'ye biat ettiler, bunlar da Ali'nin dost olduklarına dost, düşman olduklarına düşman olmak üzere Ali'ye biat ettiler!" dediler.

[Abdullah b. Abbâs'ın Harûriyye'ye Gönderilmesi]

Ali, Abdullah b. Abbâs'ı Hâricîlere gönderdi. Onlar Harûrâ denilen yere çekilmişlerdi. Bu yüzden onlara "Harûriyye" denilmiştir. İbn Abbâs onlara şöyle dedi: "Söyleyin bakalım, siz neden iki hakemi yadırgadınız? Üstelik Allah, [karı koca arasındaki] anlaşmazlık hakkında '… *erkeğin ai-*

47 Alman Enstitüsü neşrinde "Eş'as" yerine "Eşter" ismi geçmektedir. (Yazma eser uzman notu.)

lesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin.[48] diyor. Ayrıca ihramlı bir kimsenin avlanması halinde avın kefareti konusunda, '… *içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan…*'[49] buyuruyor!" Hâricîler şöyle dediler: "Allah'ın, hükmünü insanlara bıraktığı ve görüş beyan etmelerini emrettiği kısımlar insanların tasarrufundadır. Ancak şeriatlar, sünnetler ve kesinleşmiş kanunlarda kulların görüş beyan etme hakları yoktur. Allah'ın; zina eden, hırsızlık yapan, irtidat eden ve devlete isyan edenlerle ilgili hükümlerinde kulların görüş beyan edemeyeceğini ve bunları araştırma konusu yapamayacağını görmüyor musun?" Ayrıca şunları söylediler: "Evet Allah, '*İçinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği…*'[50] buyuruyor. Peki, Amr b. Âs âdil midir? Allah'ın Muâviye ve taraftarları hakkındaki hükmü, [halifeye] isyanları sebebiyle, onlar Allah'ın emrine dönene dek kendileriyle savaşmaktır!" Onlardan hiçbiri İbn Abbâs'a olumlu cevap vermedi. Diğer bir rivayete göreyse iki bin kişi onun çağrısına icâbet etti. Bu grubun dört bin kişi olduğu da söylenmiştir.

Sonra Ali, Yezîd b. Kays el-Erhabî'yi sordu. Kendisine, "Hâricîler onun etrafında dönüp dolaşıyorlar ve onu yüceltiyorlar." denildi. Bunun üzerine Ali yola çıktı ve Yezîd'in karargâhına gitti. Orada iki rekât namaz kıldı ve sonrasında insanlara hitap ederek şöyle dedi: "Allah aşkına söyleyin! Şamlılar ile aramızda tahkîm yapılması ve savaşın sona ermesi hususunda içinizde en isteksiz olan ben idim, bunu bilmez misiniz? Üstelik onların ancak bizi kandırmak ve hile yapmak için mushaf yapraklarını havaya kaldırdıklarını size bildirdim. Ama benim görüş ve emrime itibar edilmedi. Diğer taraftan sözleşmede hakemler için, Kur'ân'ın ihya ettiğini ihya etmelerini ve öldürdüğünü öldürmelerini şart koştum. Eğer Kur'ân'ın hükmü ile hükmederlerse bizim ona muhalefet etmemiz mümkün değildir. Ancak böyle yapmaz da haktan saparlarsa biz onların hükmünden berîyiz! Aslında biz Kur'ân'ı hakem yaptık, insanları değil. Çünkü o insanlar ancak iki kapak arasında yazanı söyleyebilirler [aksini söyleme hakları yoktur]."

Hâricîler ise şöyle dediler: "Neden [anltlaşmada] sadece ismini yazdın da kendini 'müminlerin emîri' olarak zikretmedin? Kendi durumun hak-

48 Nisâ, 4/35.
49 Mâide, 5/95.
50 Mâide, 5/95.

kında kuşku mu duyuyordun?" Ali şöyle dedi: "Resûlullah (sav) kendisi ile Kureyş arasındaki antlaşmayı yazdırırken bana "Bu, Allah'ın resulü Muhammed ile Süheyl b. Amr'ın üzerinde anlaştıkları metindir.' şeklinde yaz!' buyurdu. Fakat Mekke ehli, 'Eğer biz senin Allah'ın resulü olduğunu kabul etseydik zaten seninle savaşmazdık!' dediler. Bunun üzerine 'Muhammed b. Abdullah' diye yazıldı."

Hâricîler buna cevaben şöyle dediler: "Sen bize söyleyeceğini söyledin! Bizim aramızdan tahkîm olayına meyilli olanlar Allah'a tövbe ettiler, onlardan ayrı durmaya ve onlarla savaşmaya karar verdiler. Eğer sen de tövbe edersen [ne âlâ], eğer tövbe etmezsen seni terk ederiz." Ali, "Ben Allah'a tövbe ediyorum ve yaptığım bütün günahlardan ötürü ondan mağfiret diliyorum." diye cevap verdi. Sonra da onlara "Şehrinize girin, Allah size merhamet etsin!" dedi. Bunun üzerine son fertlerine kadar şehre girdiler. Yeniden savaşmak üzere Ali'ye biat ettiler ve "Haracı toplar, atlarımızı besler ve onlara doğru sefere çıkarız!" dediler.

[İki Hakemin Tartışması]

Bu arada, Muâviye tarafından gönderilen Ma'n b. Yezîd b. Ahnes es-Sülemî, Ali'nin yanına geldi, onu tahkîm konusunda ağır davranmakla suçluyordu. Ali'ye, "Muâviye sözünde durdu, sen de dur. Temîm ve Bekr'in bedevileri seni fikrinden caydırmasın!" dedi. Bunun üzerine Ali, başlarında Şüreyh b. Hânî bulunan dört yüz adamını gönderdi. Onlara namaz kıldırmak, işlerini yönetmek ve aralarında kadılık yapmak üzere İbn Abbâs'ı da gönderdi. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi de onlarla birlikte gönderdi.

Muâviye de Amr'ın başkanlığında Şamlılardan dört yüz kişilik bir grup gönderdi. İki grup Dûmetülcendel'de buluştular. İki hakem de bir araya geldi. Amr, "Ey Ebû Mûsâ! Osman'ın zulmen öldürüldüğünü bilmiyor musun?" dedi. Ebû Mûsâ, "Evet, buna şâhidim." dedi. Amr bu sefer "Peki Muâviye'nin Osman'ın velisi olduğunu bilmez misin?" diye sordu. Ebû Mûsâ, "Evet, biliyorum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Amr "Allah, *'Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir.'*[51] buyurmaktadır. Muâviye'nin bütün bu konum ve şerefine rağmen seni onu seç-

51 İsrâ, 17/33.

mekten alıkoyan nedir? Üstelik iş tutuşundaki isabetlilik ve siyasetindeki yumuşaklık başkalarınınkinden çok daha üstündür. Eğer Muâviye halifeliğe atanırsa onun yanında ileri gelenlerden olur ve yönetimi altındaki yerlerden dilediğini alırsın!" dedi.

Ebû Mûsâ cevap olarak şöyle dedi: "Bu hilâfet işi şerefle veya anlattığın diğer şeylerle kâim değildir! Bu vazife ancak din ve fazilet ehli olup Allah'ın emrine sıkı sıkıya bağlı olanlara verilir. Kaldı ki eğer bu işi Kureyş'in en şereflisine verecek olsaydım onu yine Ali'ye verirdim. [Muâviye'nin vereceği] valiliğe gelince eğer ben bana verilen yetki ile Muâviye'yi halife tayin etsem, Muâviye de sahip olduğu tüm nüfuz ve gücü bana devretse yine de Allah'ın dininde ve O'nun hakkı hususunda alçaklığa razı olmam. Fakat dilersen Ömer'in hatırasını ihya edebiliriz!" Bunun üzerine Amr, "Eğer İbn Ömer'e biat edilmesini istiyorsan, benim oğlum Abdullah b. Amr'ı seçmekten seni alıkoyan nedir? Üstelik sen onun faziletini ve sâlih biri olduğunu biliyorsun!" dedi. Ebû Mûsâ, "Doğrusu senin oğlun dürüst bir adamdır. Ancak sen onu da fitneye bulaştırdın. Eğer istersen güzel adamın güzel oğlu Abdullah b. Ömer'i tayin edebiliriz!" dedi. Amr ise cevaben "Bu iş ancak dişli olup o dişle yemek yiyen ve yediren adamın işidir!" dedi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ, "Yazık sana ey Amr! Araplar kılıç ve mızraklarıyla vuruşup çarpıştıktan sonra işlerini sana emanet ettiler, sakın onları tekrar öyle bir duruma sevk etme!" dedi.

[Bundan sonra] Amr b. Âs, Ebû Mûsâ'yı namazda öne geçirmeye ve söz hakkını hep ona vermeye başladı. Onu hep tazim edip yüceltiyor ve ona, "Sen benden önce Resûlullah'ın (sav) arkadaşıydın. Yaşın ve faziletin [benden] büyüktür!" diyordu. Konuşacağı zaman hep Ebû Mûsâ'dan sonra söz alıyordu. Nihayet onu bu duruma alıştırdı.

[Süreç böyle devam ederken] Ebû Mûsâ, Amr'a "Peki, sen ne düşünüyorsun?" diye sordu. Amr, "Bana göre bu iki adamı da görevden indirelim ve işi şûrâya bırakalım. Müslümanlar kendilerine halife seçsinler, savaş da sona ersin!" dedi. Ebû Mûsâ, "Çok güzel düşünmüşsün!" dedi. Amr, "O zaman buyur sen konuş, Allah sana merhamet etsin. Sen Allah Resûlü'nün (sav) arkadaşısın!" dedi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ, "Ey insanlar! Biz bir görüş üzerinde ittifak ettik. Umarım ki Allah bununla şu ümmetin işini

düzeltir!" dedi. Amr, "Doğru ve isabetli konuştu! İstediğini konuş ey Ebû Mûsâ!" dedi.

İbn Abbâs Ebû Mûsâ'ya seslendi ve kendisine, "Yazık sana, onun seni kandırdığını düşünüyorum! Eğer bir iş üzerinde ittifak ettiyseniz onu öne geçir, önce o konuşsun. Sen sonra konuş. Çünkü o, ahde vefasız bir adamdır!" dedi. Ebû Mûsâ, aldatılmaya müsait bir kişiydi. "Biz ittifak ettik, aramızda ihtilaf yoktur!" dedi ve Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra konuşmaya başladı:

"Biz vaziyeti dikkatle inceledik. Bu iki adamı görevden almaktan daha doğru bir şey bulamadık. Bu şekilde ümmet yeniden kendi işini üstlenmiş olur. İşlerini şûrâ ile yürütür, istediklerini de tayin ederler. Ben Ali ve Muâviye'yi görevden aldım. İşlerinizi kendiniz üstlenin ve istediğiniz kişiyi iş başına getirin!" [Konuşması bittikten] sonra Ebû Mûsâ kenara çekildi. Bu kez Amr geldi ve şöyle dedi: "Bu adam, sizin de işittiğiniz gibi söylediğini söyledi ve kendi arkadaşını [Ali'yi] görevden aldı. Ben de aynı şekilde onu görevden alıyor, onun yerine arkadaşım Muâviye'yi göreve getiriyorum. Çünkü o, Osman'ın velisi ve onun kanını talep edendir. Üstelik Muâviye'nin siyaseti çok daha düzgün ve görüşleri daha sağlamdır."

Rivayete göre Amr "Kuşkusuz Ebû Mûsâ arkadaşı Ali'yi görevden aldı. Ben de aynı şekilde şu ayakkabımı çıkardığım gibi onu görevden alıyor, arkadaşım Muâviye'yi ise görevinde bırakıyorum." demiştir.

Bunun üzerine Ebû Mûsâ, Amr'a, "Ne oluyor sana? Allah seni muvaffak etmesin! Sen ahdi bozdun ve günahkâr oldun. Senin durumun şu köpeğin durumuna benzer ki o üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur!'[52]" dedi. Amr, "Senin durumun da sırtına kitap yüklenmiş merkebe benzer![53]" diye karşılık verdi.

O sırada Şüreyh b. Hânî, Amr'ın üzerine saldırıp ona kamçıyla vurdu. Muhammed b. Amr b. Âs yahut Amr'ın diğer çocuklarından biri de Şüreyh'e saldırıp kamçısıyla onu vurdu. İnsanlar kalkıp onların arasına girdi. Kûfeliler Ebû Mûsâ'yı [ellerine geçirmek] istediler. O ise hemen devesine binip Mekke'ye gitti.

---

52 A'râf, 7/176.
53 Cum'a, 62/5.

İbn Abbâs dedi ki: "Allah, Ebû Mûsâ'nın reyine gün yüzü göstermesin! Ben onu uyarmış ve görüşümü onunla paylaşmıştım. O bunu ne anladı ne de kabul etti."

Ebû Mûsâ şöyle derdi: "Şüphesiz İbn Abbâs, beni o fâsığın aldatıcılığı hususunda uyardı. Ne var ki ben ona güvenmiştim."

Şamlılar Muâviye'nin yanına döndüler, halife olarak ona selam verip ona biat ettiler. İbn Abbâs ve Şüreyh b. Hânî de dönüp Ali'ye haberi getirdiler.

[Bu olaydan itibaren] Ali sabah namazlarını kılarken kunut yapar ve şöyle dua ederdi: "Allah'ım Muâviye'ye, Amr'a, Ebü'l-A'ver'e, Habîb b. Mesleme'ye, Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd'e, Dahhâk b. Kays'a ve Velîd b. Ukbe'ye lânet eyle!" Bu durum Muâviye'ye haber verilince o da Ali, Eşter, Kays b. Sa'd, Hasan, Hüseyin, İbn Abbâs ve Abdullah b. Ca'fer'e -radıyallâhu anhüm- lanet okumaya başladı.

[İlk Hurûc Edenler]

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten, o da İbn Ebû Hurre el-Hanefî'den rivayet etti, dedi ki: Bir gün Ali minbere çıkıp hutbe okudu. O hutbede iken bir de baktılar ki Muhakkime (Hâricîler) mescidin etrafında "*lâ hükme illâ lillah*" deyip duruyorlar. Ali dedi ki: "[Bu] hak bir sözdür ancak onunla bâtıl murat ediliyor. Evet, *hüküm ancak Allah'ındır*. Fakat onlar 'emirlik de yoktur' diyorlar. Oysa bir emîr/hükümdar elbette gereklidir. Ta ki müminler onun idaresi altında çalışsın, fâcirler de ondan [onun hizmet ve irşadından] istifade etsin.[54] Eğer [Hâricîler] susarlarsa onları kendi hallerine *bırakırız*. -Ali 'bırakırız' yerine '*affederiz*' demiş de olabilir.- Eğer [böyle] konuşurlarsa onları delillerle ikna ederiz. Yok, eğer bize karşı hurûc ederlerse onlarla savaşırız!"

---

54 Hz. Ali'nin sözünde ve "faydalansın" diye çevirdiğimiz kelime hem RK neşrinde hem de ZZ neşrinde (يستمع) "Dinlesin" şeklinde yazılmıştır. Ancak ZZ neşrinde yazılan dipnotta belirtildiği gibi RK neşrinin kenarında onun yerine (يستمتع) "Faydalansın" kelimesi yazılmıştır. Üstelik BAE neşrinde ve Ensâb'ın "*Emru Vak'ati'n-Nehrevân*" bölümünde yer alan Hz. Ali'nin Nehrevân'da yaptığı konuşmada o kelime yine (يستمتع) şeklinde yazılmıştır. (Bkz. *Ensâbu'l-Eşrâf*, III, 135, 151) Bu yüzden çeviride "Faydalansın" anlamındaki bu kelimeyi esas aldık. (çev.)

Bu konuşmanın üzerine Yezîd b. Âsım el-Muhâribî ayağa kalktı ve "Allah'ım! Dinimiz hususunda alçaklığa razı olmaktan sana sığınırız. Kuşkusuz bu, Allah'ın gazabına götürecek olan bir nifak ve zillet halidir!" dedi. Yezîd ve kardeşi hurûc ettiler ve ardı sıra Nehrevân'da öldürüldüler.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Nu'mân b. Râşid'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib, Sıffîn'den Kûfe'ye döndükten sonra Harûriyye fırkası altı ay boyunca onunla tartışıp durdu. Ona, "Sen işinde kuşkuya düştün, düşmanını hakem yaptın ve cihad konusunda gevşek davrandın!" dediler. Kur'ân'ı ona karşı tevil edip "Bak, Allah Kur'ân'da '*Allah hak ve adaletle hükmeder.*'[55] buyuruyor!" dediler. Bu şekilde Ali'ye karşı olan husumetleri uzadıkça uzadı. Sonra kendi sancaklarıyla [şehirden] ayrıldılar. Beş bin kişiydiler ve başlarında İbnü'l-Kevvâ vardı. Bunun üzerine Ali onların üzerine Abdullah b. Abbâs ve Sa'sa'a b. Sûhân'ı gönderdi. Bu ikisi onları cemaatle birleşmeye davet ettiler ve onlara nasihat ettiler. Ancak onlar tüm bunları reddettiler.

Ali bu durumu görünce onlara, "Bizler bir süreliğine sizi bırakıyoruz. Bu müddet zarfında Allah'ın kitabını müzakere edelim, belki uzlaşmaya varırız." diye haber gönderdi ve "İçinizden on iki temsilci seçin. Ben de bir o kadar temsilci seçeyim. Sonra falanca yerde toplanalım. Bizim hatiplerimiz bizim hüccetlerimizi, sizin hatipleriniz de sizin hüccetlerinizi ortaya koysun!" dedi. Harûriyye fırkası bu teklifi kabul edip [şehre] geri döndü.

Ali ayağa kalktı. Allah'a hamd ve sena etti, sonra şöyle dedi: "Sadede gelince bilin ki ben bu antlaşma ve tahkîm konusunda sizin en istekliniz hiç olmadım. Ne var ki sizler savaşta zafiyet gösterdiniz ve bana karşı farklı görüşler beyan ettiniz. Karşı taraf ise Kur'ân'a dayanarak benimle münakaşa etmeye başladı ve beni Kur'ân'a davet etti. Beni davet etmekte oldukları Kur'ân'ı ve onunla hükmü reddettiğim takdirde Allah'ın şu âyetlerini bana karşı tevil etmelerinden endişe ettim: '*Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun ki aralarında hüküm vermesi için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidi-*

55 Gâfir, 40/20.

yor.'[56], '*Ey iman edenler! İhramlı iken av hayvanını öldürmeyin… İçinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan…*'[57], '*Eğer karı kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin.*'[58]

İşte bu yüzden hakeme başvurmayı reddetmedim. Onların 'Allah, en küçük bir işte bile hakeme müracaatı farz kılmışken nasıl olur da uğrunda kan dökülen, akrabalık bağları kesilen ve hürmetlere tecavüz edilen böyle bir işte hakemlere müracaat edilmez?' demelerinden ve sizlerin de zaaf gösterip dağılıp gitmenizden korktum."

Daha sonra Harûriyye'nin hatipleri kalktılar ve şöyle dediler: "Sen bizi Allah'ın kitabına ve onunla amel etmeye davet ettin, biz de buna icâbet ettik ve sana biat ettik. Üstelik sana itaat ettiğimiz için Cemel ve Sıffîn'de insanlarımız öldürüldü. Ancak sonrasında sen Allah'ın emri hususunda kuşkuya düştün ve düşmanını hakem yaptın. Biz senin terkettiğin görüş üzereyiz. Sen ise bugün başka bir görüştesin. Bizler, sen kendi nefsinin dalâlete düştüğüne şehâdet edip bundan dolayı tövbe edene dek senin tarafında değiliz!"

Onlar konuşmalarını bitirince Ali şöyle dedi: "Nefsimin dalâlete düştüğüne şehâdet etmek mi? Ben müslüman olduğum günden bu yana [dinimde] kuşku duymuş olmaktan yahut hidayete erdiğim günden beri [bir kez olsun] dalâlete sapmış olmaktan Allah'a sığınırım! Aksine, Allah bizim vasıtamızla sizleri dalâletteyken hidayete erdirdi, küfürden kurtardı ve cehaletten çekip çıkardı. Ben ancak Allah'ın kitabına ve ayırmayıp birleştiren sünnete göre hüküm vermeleri için hakemlere razı oldum. Eğer hakemler Allah'ın kitabıyla hükmedecek olurlarsa ben herkesten daha çok onların hükmüyle amel ederim. Eğer bunun dışında hükmederlerse bu durumda onların ne benim ne de sizin üzerinizde hükmü vardır."

Sonra dağıldılar. Fakat Ali, Abdullah b. Abbâs ve Sa'sa'a'yı onlara tekrar gönderdi. Sa'sa'a onlara, "Allah için sizi uyarıyorum, sözüm ona gelecek yılın fitnesinden endişe edip bu yıl fitne koparmaya kalkışmayın!" dedi.

---

56 Âl-i İmrân, 3/23.
57 Mâide, 5/95.
58 Nisâ, 4/35.

Bu sözün üzerine İbnü'l-Kevvâ [taraftarlarına] "Sizi bu işe (hurûc etmeye) davet eden bendim, bunu biliyorsunuz değil mi?" dedi. Onlar, "Evet!" dediler. İbnü'l-Kevvâ, "Şu an bu adama [Sa'sa'a'ya] ilk itaat edecek olan da benim! Şüphe yok ki o şefkatli bir nasihatçidir!" dedi. Bunun üzerine İbnü'l-Kevvâ ile birlikte yaklaşık beş yüz kişi onlardan ayrılarak Ali'nin cemaatine iltihak etti. Yaklaşık beş bin kişi de orada kaldı. [Kalanlar hakkında] Ali, "Haksız yere bir insanı alıkoyup öldürünceye dek onları bırakın!" dedi. Böyle de yapıldı.

Bize Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlat. O babasından, o da Salt b. Behrâm'dan rivayet etti, dedi ki: Ali Sıffîn'den Kûfe'ye döndükten sonra insanlara hitap ediyordu. O minberde iken Hâricîler "Hakemlerin hükmünü kabul ederek alçaklığa razı oldun ve belâya sabredemedin! Allah'ın hükmünden başka hüküm yoktur!" demeye başladılar. Bunun üzerine Ali "Allah'ın sizin hakkınızdaki hükmünü bekliyorum!" dedi. Bu sefer "*Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar!*"[59] âyetini okudular. Ali buna "*Sabret, şüphesiz Allah'ın vadi gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni gevşekliğe ve tedirginliğe sevk etmesinler.*"[60] âyetiyle karşılık verdi.

Bana Bekr b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Ebü'l-Hakem el-Abdî anlattı. O Ma'mer'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Ali'nin taraftarlarından bir grup, tahkîm olayı sebebiyle Ali'yi yadırgadı. Bunlar Sıffîn'den kendi beldelerine döndüler. Ancak içlerinden on iki bin kişi -altı bin kişi oldukları da söylenir- Kûfe yakınlarında, Harûrâ denilen bir yere yerleştiler. Ali, İbn Abbâs ve Sa'sa'a'yı onların yanına gönderdi. Sa'sa'a onlara vaazda bulundu, İbn Abbâs da delillerle onları ikna etmeye çalıştı. Bunun üzerine içlerinden iki bin kişi geri döndü, diğerleri bir müddet daha kendi hallerinde kaldılar. Sonra onlar da Kûfe'ye geldiler.

Sözleşmenin müddeti sona erip de Ali [tahkîm için] Ebû Mûsâ'yı göndermek isteyince Hurkûs b. Züheyr et-Temîmî, Zeyd b. Hısn et-Tâî ve Zür'a b. Burc et-Tâî adlı şahıslar, Harûriyye'den bir grupla birlikte Ali'nin yanına geldiler. Ali'ye, "Allah'tan kork ve hem bizim hem de senin düş-

59 Zümer, 39/65.
60 Rûm, 30/60.

manın olanların üzerine git, yaptığın hatadan dolayı Allah'a tövbe et ve antlaşmadan geri dön!" dediler.

Ali şöyle dedi: "Düşmanlarınız konusunda ben sizi onlarla savaşmaya yönlendirdim. Onların yurdundaydınız. Fakat işi birbirinize havale edip zaafa düştünüz ve yaraların acısı sizi etkiledi. Bu yüzden sabırsızlaştınız ve bana isyan ettiniz. Antlaşmaya gelince o bir günah değildir. Fakat o sizden kaynaklanan bir kusur ve acizliktir. Ben antlaşmayı istemiyordum. İşlediğim her günahtan ötürü Allah'tan af ve mağfiret talep ediyorum." Bunun üzerine Zür'a ona, "Vallahi eğer Allah'ın emri hususunda tahkîmi bırakmazsan seninle savaşacağım!" dedi. Ali ona, "Yazıklar olsun sana! Ne kadar da yoldan çıkmışsın! Seni yarın bir gün öldürülmüş yerde yatarken ve rüzgârlar da üzerine toprak saçarken görür gibiyim!" dedi. Zür'a, "Öyle olmasını isterim!" dedi. Daha sonra, *lâ hükme illâ lillah* diyerek ayrıldılar ve Kûfe'ye girdiler. Ali namaz kılıp hutbe okuduğu zaman onlar, *lâ hükme illâ lillah* diyorlardı. Ali ise "Bu, kendisiyle bâtıl kastedilen hak bir sözdür!" demekteydi.

Ali'nin Zür'a b. Burc'a söylediği söz Yezîd b. Âsım el-Muhâribî'ye ulaştı. Hemen Ali'ye gelip şöyle dedi: "Ey Ali! Sen bizi öldürmekle mi korkutuyorsun? Asıl biz bu zırhsız ve az sayımızla size karşı savaşmak istiyoruz! Böylece orayı [cehennemi] boylamaya hangimizin daha layık olduğunu görürsün. Allah'ım! Dinin hususunda alçaklığa rıza gösterilmesinden sana sığınıyoruz. Kuşkusuz bu bir nifak ve zillettir!"

Bir adam Ali'ye doğru ayağa kalktı ve "*Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar.*"[61] dedi. Ali ise "*Sabret, şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni gevşekliğe ve tedirginliğe sevk etmesin.*"[62] dedi.

Bize Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebü'l-Münzir'den, o da Avâne ve Ebû Mihnef'ten nakletti, dediler ki: Ali (as) şöyle dedi:

Ey Allah'ın şahidi, bana şahitlik yap!
Ahmed'in velisine [rabbine] iman ettim

---

61 Zümer, 39/65.
62 Rûm, 30/60.

Allah hakkında kuşkuya kapılan kimmiş?
Asıl doğru yolda giden benim!

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o Hasan b. Sâlih'ten, o Firâs'tan, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Ali Harûrâ ehlini delillerle ikna edince hepsi Kûfe'ye girdiler. Ali, Zeyd b. Hısn et-Tâî'ye baktı. Sonra arkadan eliyle omuzlarına vurdu ve "[Keklik gibi] sekerek beni müdafaa et!" dedi. Zeyd şöyle dedi:

Gerçekten kılıçların kenarıyla savundum
Sıffîn ve Cemel günlerinde

Bunun üzerine Ali "O, küçük bir ordu idi." dedi. Zeyd, "Senin yanında ordunun bir önemi mi var?" dedi.

Hâricîler Kûfe'ye girdiklerinde şöyle demeye başladılar: "Müminlerin emîri [Ali] tövbe etmiş ve tahkîmin küfür ve dalâlet olduğunu söylemiştir. Biz atlarımızı semirtmeyi bekliyoruz. Sonra Şam'ın üzerine gideceğiz." Bu sözler Ali'ye ulaştı. Ali, "Benim, antlaşmadan vazgeçtiğimi ve 'Tahkîm dalâlettir.' dediğimi iddia eden yalan söylemiştir!" dedi. Harûriyye fırkası o sıralar sakindi fakat bundan sonra tekrar *lâ hükme illâ lillah* demeye başladılar.

Medâinî isnadında dedi ki: Muhakkime fırkası (Hâricîler) Kûfe'ye gelip Harûrâ'ya yerleşti. Yol yorgunlukları geçince onlardan bir grup Ali'nin yanına giderek "Cemel günü biz ne uğruna savaştık?" dediler. Ali, "Hak uğruna!" dedi. Onlar, "Peki, Basralılar [ne için savaştı]?" dediler. Ali, "Onlar ahdi bozmak ve isyan etmek için savaştılar." dedi. Onlar, "Ya Şamlılar?" dediler. Ali, "Onlar ve Basralılar aynı durumdadırlar." dedi. Bunun üzerine onlar "O halde neden savaşın sona ermesi için Muâviye ile anlaştın?" dediler. Ali, "Siz bana muhalefet ettiniz, ben de fitneden korktum." dedi. "O zaman şimdi işine dön!" dediler. Ali buna "Ben bir müddete kadar onlara [Şamlılara] güvence verdim. Bu müddet sona ermeden onlarla savaşmak helal olmaz. Üstelik biz hakemlerden, Allah'ın kitabına göre hüküm vereceklerine dair söz aldık. Eğer onlar Allah'ın kitabına göre hüküm verirlerse o hükme tâbi olmak herkesten çok bana yaraşır!" şeklinde karşılık verdi. Onlar ise "Kuşkusuz Muâviye de senin iddia ettiğini iddia ediyor!" dediler ve Ali'nin yanından ayrılıp gittiler.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bana Abdurrahmân b. Gazvân anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Talha b. Musarrif haber verdi. O, Zübeyd el-Yâmî'nin Mürre b. Şürâhîl et-Tayyib'e şöyle dediğini rivayet etti: "Sıffîn'e, Ali'nin yanına gitmeyecek misin?" dedi. O da şöyle dedi: "Kuşkusuz Ali, Bedir ve benzeri yerlerde yaptığı hayırlı işlerle beni geçmiştir. Ben [şu an] giriştiği işte ona ortak olmak istemiyorum."

Nehrevân Vak'ası

Bana Abdullah b. Sâlih b. Müslim el-İclî anlattı, dedi ki: Bana Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Süfyân haber verdi. O A'meş'ten ve diğerlerinden rivayet etti, dediler ki: Ali Harûrâ ehlinin yanına gitti, onlarla konuştu ve onları delillerle ikna etmeye çalıştı. Ali'nin gidişi, onlara İbn Abbâs'ı göndermesinden sonraydı. Bunun üzerine hepsi birden Kûfe'ye girdiler.

Onlardan bir adam çıkar, antlaşmayı diline dolar, akabinde "lâ hükme illâ lillah" demeye başlardı. Ali ise şöyle derdi: "Onları ganimetten mahrum edemez ve onlarla Allah'ın mescitleri arasına giremeyiz. Onlar bir kan dökmedikçe veya bir haram işlemedikçe onlarla savaşmayacağız."

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O İbn Mücâlid b. Saîd'den, o babasından, o da Âmir eş-Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Ebû Mûsâ'nın hakemlik görevini icra etmesini isteyince Hurkûs b. Züheyr et-Temîmî, Şüreyh b. Evfâ el-Absî, Ferve b. Nevfel el-Eşca'î, Abdullah b. Şecere es-Sülemî, Cemre b. Sinân el-Esedî ve Abdullah b. Vehb er-Râsibî Ali'nin yanına geldiler. Bu [sonuncu] kişiye [yani er-Râsibî'ye] yüz ve ellerindeki [nasırlaşmış] secde izleri sebebiyle "Zü's-sefinât" denmekteydi. Zira onun bu izleri, devenin, üzerine çökmesinden dolayı katılaşıp nasır bağlayan diz kapaklarına (*sefinât*) benzetilmiştir.

Bu kişiler Ali'den, Ebû Mûsâ'yı göndermemesini ve Şam'ın üzerine yürümesini istediler. Ali bu isteklerini reddetti ve "Biz, o insanlarla bir konu üzerinde anlaşarak ayrıldık. Ahdi bozmak caiz değildir!" dedi.

Bunun üzerine o kişiler Abdullah b. Vehb'in evine -ya da Zeyd b. Hısn'ın evine- gittiler. Orada Ali'nin ashabından Ammâr b. Yâsir, Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs, Huzeyme b. Sâbit, Ebü'l-Heysem b. Teyyihân ve

benzerleri gibi Sıffîn'de şehit olanları andılar. Ayrıca hakemlerin durumunu konuştular, tahkîme razı olanları tekfir ettiler ve Ali'den ayrılmaya karar verdiler. Daha sonra Harûriyye'den olanlar birbirlerinin yanına gidip gelmeye başladılar. Abdullah b. Şecere onlara, "Ey kavmim! Medâin'e gidin ve oraya yerleşin. Ta ki size katılmasını arzu ettiğiniz kimseler de sizin yanınızda toplanmaya başlasın. *Ahalisi zalim olan bu şehir*den[63] ayrılın!" dedi. Zeyd b. Hısn, "Sa'd b. Mes'ûd Medâin valisidir. O, sizin oraya girmenizi engeller. Size karşı Medâin'i koruma altına alır!" dedi.

Hâricîler başkanlığı içlerindeki önde gelen kişilere arz ettiler. Fakat kabul eden olmadı. Nihayet Zü's-Sefinât Abdullah b. Vehb er-Râsibî başkanlığı kabul etti ve "Vallahi bu makamı dünya hırsı sebebiyle almıyorum ve onu ölüm korkusu sebebiyle de bırakmam!" dedi. Sonra birlikte Nehrevân'a gittiler.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o bir adamdan, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Abdullah b. Abbâs'ı Harûriyye'ye gönderdi. İbn Abbâs onlara, "Ey insanlar! Siz Ali'yi neden yadırgadınız?" diye sordu. Onlar da "Üç sebepten dolayı: [1.] Ali, Allah'ın dini hakkında insanları hakem yaptı. [2.] Savaştı fakat ne esir ne de ganimet aldı. [3.] Antlaşma yazılırken [isminin başındaki] 'müminlerin emîri' unvanını sildirdi ve sadece kendi ismiyle yetindi." şeklinde cevap verdiler.

Abdullah b. Abbâs onlara şöyle dedi: "Sizin 'Ali, insanları hakem yaptı.' şeklindeki sözünüze gelince ihramlı bir kimse, dirhemin dörtte biri kadar bir değeri olan bir tavşan veya benzeri bir hayvanı öldürdüğünde Allah bu konudaki hükmü insanlara havale eder. Yine karı koca [arasındaki tartışmanın sona erdirilmesi] hususunda da böyle yapmıştır. Allah aşkına söyleyin; insanların, kadının nikâh akdi veya dirhemin dörtte biri kadar değeri olan tavşan hakkında hüküm vermesi mi daha faziletlidir yoksa müslümanların barışması ve akan kanın durması hakkında hakkında hüküm vermesi mi?" Onlar, "Elbette bu [ikincisi] daha faziletlidir." dediler.

---

63 Nisâ sûresi 75. âyette yer alan ifadeye atıf yapılmaktadır: "Size ne oldu da Allah yolunda ve 'Rabbimiz, bizi **halkı zalim olan bu şehir**den çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!' diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?" (Yazma eser uzman notu.)

İbn Abbâs bu kez "Sizin 'Ali, esir ve ganimet almadı.' demenize gelince anneniz Âişe bt. Ebû Bekir es-Sıddîk'i mi esir alacaktınız?" diye sordu. Onlar da "Hayır!" diye cevapladılar. [Son olarak] İbn Abbâs "Sizin, 'Ali, [antlaşma metnindeki] 'müminlerin emîri' unvanını sildi.' şeklindeki sözünüze gelince bilirsiniz ki Hudeybiye günü müşrikler Resûlullah'a, 'Eğer biz senin Allah'ın resulü olduğunu bilseydik zaten seninle savaşmazdık!' dediler. Resûlullah (sav) da 'Ey Ali! 'Allah'ın resulü' lafzını sil ve onun yerine sadece 'Muhammed b. Abdullah' yaz.' dedi. Oysa Resûllah, Ali'den daha hayırlıdır!" dedi. Bunun üzerine Hâricîlerden iki bin kişi geri döndü. Diğerleri ise oldukları hal üzere kaldılar.

Ali, tahkîm görüşmesini yapmak üzere Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Şam'a göndermek isteyince Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî ile Tay kabilesinden Zeyd b. Hısn ve Zür'a b. Burc bir grupla birlikte Ali'nin yanına geldiler. Ondan Ebû Mûsâ'yı göndermemesini, Muâviye ve Amr b. Âs ile savaşmak üzere Şam'a yürümesini talep ettiler. Ali bu teklifi kabul etmedi.

Ebû Mûsâ Ramazan ayında yola düştü. Muhakkime [Hâricîler] Zeyd b. Hısn et-Tâî'nin evinde toplandılar. Burada Abdullah b. Vehb'e biat ettiler. Bu kişiye "Zü's-sefinât" denilirdi. Zira alın, burun, el ve dizlerindeki secde izleri, çöken devenin yere değip nasırlaşan âzalarına (*sefinât*) benzetilmiştir. Muhakkime'nin Abdullah b. Vehb'e biat etmesi, Şevvâl'in onundaydı. Sonra çıkıp Nehrevân'da bir araya geldiler, *lâ hükme illâ lillah* diyerek ilerliyorlardı. Bunun üzerine Ali, "Bunlar, 'Emirlik yoktur!' diyorlar. Oysa bir emîr gereklidir. Mümin kişi, emîrin idaresi altında amelini eda eder, fâcir kişi [onun irşadından] istifade eder ve böylece yazgı, kendisi için takdir olunan vadeye ulaşır. *Lâ hükme illâ lillah* hak bir sözdür, ne var ki onunla bâtıl murat ediliyor! Eğer onlar konuşurlarsa delillerle onları ikna ederiz. Eğer sükût ederlerse, onları görmezden geliriz." dedi.

Hakemler [görüşmeyi tamamlayıp birbirlerinden] ayrılınca Ali, Nehrevân'da toplanmış olan Hâricîlere bir mektup yazdı ve onlara "Hakemler anlaşamadan dağıldılar. Daha önce bulunduğunuz yere dönün ve savaş için bizimle Şam'a yürüyün!" dedi. Onlar bunu kabul etmediler ve "Hayır, sen tövbe edip nefsinin küfre düştüğüne şahitlik etmedikçe bu olmaz!" dediler. Ali bunu reddetti.

Mis'ar b. Fedekî, Muhakkime'den üç yüz kişilik bir grupla Nehrevân'a yöneldi. Behresîr'e vardılar. Adî b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî Behresîr'de görevliydi. Onları engellemek için mücadele başlattı. Fakat Eşres b. Avf eş-Şeybânî onu öldürdü. "Al sana! Yolu senden ayrılan amca oğlundan. Hak uğruna olmasa amca oğlun sana hiç kıyamazdı." diyerek Adî'ye mızrağını sapladı. -Adî'nin Eşres'in mızrak darbesinden kurtulduğu, Ali'nin vefatından sonra hâlâ hayatta olduğu ve Hasan'ın onu Behresîr'e vali tayin ettiği de söylenmiştir.-

Adî, Nehrevân'dan sonra hurûc eden Eşres b. Avf'a karşı koyanlar arasındaydı. Eşres ona vurdu ve "Al sana, amca oğlundan kınayan ve ayıplayan bir darbe!" dedi.

Hâricîler daha sonra Abdullah b. Habbâb b. Eret'le karşılaştılar. Yanında çocuğunun annesi olan câriyesi vardı. Abdullah'ı yakalayıp onu ve câriyesini boğazladılar. Bunun üzerine Ali onlara "İbnü'l-Hâris ve İbn Habbâb'ın katillerini bana gönderin ki sizi bırakıp Şam'a gideyim!" diye haber gönderdi. Onlar ise bunu kabul etmeyip "Onu hep birlikte öldürdük!" dediler.

Ali, hicretin 38. yılı Muharrem ayında onların üzerine gitti. Önce onları [isyandan vazgeçmeye] davet etti. Bu şekilde bazıları topluluktan ayrıldı ve Ali ile savaşmadı. Diğerleri ise yerlerinde kaldılar. Ali, Nehrevân'a onlarla savaştı. Safer ayının dokuzunda [hezimete uğrayarak] öldürüldüler. Abdullah b. Vehb er-Râsibî de öldürüldü. Onu, Ziyâd b. Hasafe ve Hânî b. Hattâb el-Hemdânî birlikte öldürdüler. Rivayete göre Şebes b. Rib'î de o ikisine yardım etti. Şebes, Ali'nin ordusunun sol kanadını idare ediyordu. Kendisi İbn Abbâs'ın delillerle ikna çabasından sonra tahkîmden dönen Hâricîlerdendi.

Yine [Hâricîlerden] Şüreyh b. Ebû Evfâ da öldürüldü.

İbnü'l-Kevvâ Hâricîlerden ayrıldı ve Ali ile savaşmadı.

Hurkûs b. Züheyr ve Zü's-südeyye [memeli] de öldürüldü. Zü's-südeyye [denilen kişi]nin pazılarında memeye benzer tarzda bir ben vardı. [Bu yüzden ona bu isim verilmişti.]

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ'dan, o da Abdülmelik b. Ebû Hurre el-Hanefî'den rivayet etti, dedi ki: Hâricîlerin ileri gelenleri, Abdullah b. Vehb er-Râsibî'nin yanında toplandılar. Abdullah onlara hitapta bulundu, onları iyiliği emredip kötülüğü yasaklamaya (emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker), acı ve zarar verse bile hakkı söylemeye davet etti. Şöyle dedi: "Ey kardeşlerimiz! Bizi, halkı zalim olan bu beldeden çıkarın ve şu çirkin bidatları reddederek Sevâd ve Kûru'l-cebel taraflarına götürün!" dedi.

Sonra Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî ayağa kalktı ve konuşmaya başladı. Sonra hepsi dünya hayatını zemmedip onu terk etmeye, hakkı arama konusunda gayretli olmaya ve zulüm ile bidatları reddetmeye davet eden konuşmalar yaptılar. Başkanlığı içlerinden birkaç kişiye teklif ettiler. Fakat hiçbiri kabul etmedi. Nihayet Abdullah b. Vehb er-Râsibî başkanlığı kabul etti. Ona biat ettiler. Bu olay hicretin 37. yılında, Şevvâl ayının bitmesine on gece kala, Cuma gecesi Zeyd b. Hısn'ın evinde gerçekleşti.

Ebû Mihnef dedi ki: Bana Nadr b. Sâlih anlattı, dedi ki: Harûriyye grubu, Abdullah b. Vehb'i kendilerine başkan yaptıktan ve Ebû Mûsâ'nın tahkîm için yola çıkmasından sonra, Şüreyh b. Evfâ el-Absî'nin evinde toplandılar. İbn Vehb dedi ki: "Bu insanlar verdikleri hükmü, o bâtıl hükmü yürütmek için yola çıktılar. Allah size merhamet etsin. Siz de bizi, buradan uzak bir yere götürün. Sizler, rabbinizin nimeti sayesinde hak ehli oldunuz." Bunun üzerine Şüreyh, "Ne bekliyorsunuz? Bizi Medâin'e götürün. Orada konaklayalım ve Basra'daki kardeşlerimize haber gönderelim, yanımıza gelsinler!" dedi. Fakat Zeyd b. Hısn, Medâin'e girme konusuna güvenmemeleri gerektiğine işaret etti. Ayrıca birilerinin onları görüp takip etmemesi için teker teker ve gizlenerek yolculuk yapmalarını ve Medâin köprüsü civarında konaklamalarını söyledi. Topluluk bu görüşe göre hareket etti. Basra'daki kardeşlerine mektup yazarak onları da harekete geçirdiler. Mektubu, Benî Abs'tan bir adamla gönderdiler.

Zeyd b. Hısn ve Şüreyh b. Evfâ bineklerine binip evlerinden çıktılar. Diğerleri de yola çıktı. Savaş gereçleri için birbirlerine yardımcı oldular. Abdullah b. Mes'ûd'un arkadaşı İtrîs b. Urkûb eş-Şeybânî de Hâricîlerle birlikte yola çıktı. Bunun üzerine Sayfî b. Füşeyl eş-Şeybânî kavminden

bazı adamlarla birlikte İtrîs'i geri çevirmek üzere onun arkasından gitti. Onu aradılar fakat bulamadılar.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem'den, o da Mücâlid'den ve diğerlerinden nakletti, dediler ki: İlk defa hurûc eden kişi, sabah namazı vaktinde, "*Ey rabbimiz! Bizleri, halkı zalim olan şu memleketten çıkar*"[64] âyetini okuyan Şüreyh b. Evfâ idi. Arkadaşları onu engellemek için mescitten dışarı çıktılar. Şüreyh ise "Vallahi sizden biri yanıma yaklaşırsa mızrağımı ona saplarım!" dedi. Bunun üzerine arkadaşları "Allah seni hayırdan uzaklaştırsın! Biz sadece sana acıdık." dediler.

Zeyd b. Hısn da hurûc etti, o sırada "*Şehirden hemen çık; şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim, dedi. Mûsâ korku içinde etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve 'Ey rabbim! Beni bu zalim kavimden kurtar!' dedi.*"[65] âyetini okuyordu. Fırat'ı geçerken ise "*Medyen'e doğru yöneldiğinde 'Umarım rabbim beni doğru yola iletir.' dedi.*"[66] âyetini okudu. Sonra peş peşe hurûc etmeye başladılar. Daha sonra Ka'kâ b. Nefr et-Tâî de hurûc etti. Kardeşi Hakem b. Nefr b. Kays b. Cahder b. Sa'lebe bazı kişilerden yardım aldı ve böylece Ka'kâ'yı alıkoyup hapsettiler. Hakem denilen bu şahıs, şair Tırımmâh b. Hakîm b. Hakem'in dedesidir. Ka'kâ için "Büyük Tırımmâh" denilmekteydi. Şu beyitleri o söylemiştir:

Şüphesiz ki atımı sürecek
Onu ve kendimi ölümün kucağına sürükleyeceğim!
Rabbim! Eğer öleceksem cenazem
Olmasın, yeşil ipekli kumaşlarla örtülen bir tabutun içinde
Fakat öleceğim gün şehit olayım, hem de öyle bir grubun içinde ki
Korkuyla durdukları topraktan bir vadide hedef alınırlar
Lahdim bir akbabanın karnında olsun ki onun meskeni
Gökyüzünden ayrılmak bilmez akbabaların arasındadır!
[O erler ki] çeşitli diyarlardan düşüp gelirler, Allah korkusu onları bir araya toplar
Orduların harekete geçtiği demlerde [beraber] çarpışırlar

---

64 Nisâ, 3/75.
65 Kasas, 28/20-21.
66 Kasas, 28/22.

Bazılarına göre bu şiir, Tırımmâh el-Asğar'ındır. Ancak bu görüş bâtıldır.

İtrîs b. Urkûb eş-Şeybânî de hurûc etti. Onu aramak ve geri çevirmek için amcasının oğlu Sayfî b. Füşeyl eş-Şeybânî bir grupla birlikte yola çıktı. Fakat İtrîs'i bulamadılar.

Zeyd b. Adî b. Hâtim de hurûc etti, babası Adî b. Hâtim onun peşinden çıktı fakat onu bulamadı ve geri getiremedi. Adî dönüp onları Ali'ye anlattı.

Bazıları diyorlar ki: Hâricîlerle birlikte çıkan ve babası Adî'nin kendisini takip ettiği kişi, oğlu Tarîf'tir. Ancak bu görüş bâtıldır. Çünkü Tarîf, Cemel günü Ali'nin yanında şehit edilmiş, babası Adî'nin de gözü çıkmıştı. Tarafe ise Nehrevân günü Ali'nin yanında öldürüldü. Harûriyye ile birlikte hurûc eden Zeyd b. Adî'dir.

Ka'b b. Umeyre de hurûc etti. Bir at ve bir silah almış ve şöyle birkaç beyit söylemişti:

Budur işte savaşlar için hazırlığım
Umarım sabreder halde karşılarım ölümü
Ancak Allah'tandır gücüm, çabam ve kuvvetim
Güçlü adamları bile yaşlandıran savaşa girdiğimde
Yirmi yaşımdan beridir arzu etmekteyim
Atımı sürüp zırhlılara karşı savaşmayı!
Savaş için yerde iz bırakacak bir at hazırlıyorum
İnciği güçlü olan, öyle [bir at] ki kuş [gibi uçtuğu] zannedilir!
Kamçım onu dürttüğünde yorulmak bilmeden ilerler, fevkalade bir gururla
Ve şenlenir ona bakanların gözleri!

Bunun üzerine Abdullah b. Vehb, Ka'b b. Umeyre "Hayırla mükâfat göresin! Nice erken ölümler vardır, seni ateşten kurtarır ve öyle bir yere ulaştırır ki oraya vardıktan sonra bir daha asla susamazsın." dedi. Ailesi Ka'b'ı evde alıkoydu ve Nehrevân ehli öldürülünceye kadar da bırakmadı. Ka'b hapsi sırasında şu beyitleri söylemiştir:

Ey Amr! Bir deve, yavrusuna karşı şefkatli davrandığı sürece
Rabbime sığınırım dönmekten, önceden meyletmiş olduğum şeye!
Ey Amr! Bir tek Allah'tan kork ve bana güven!
Korktum helâk olmaktan, esaret bağının beni ısırmasıyla

Ubeyde b. Hâlid el-Muhâribî de hurûc etti, Şu'be b. Arîd'ın şu şiirini söylüyordu:

Eğer bir şahıs, güvenli olarak olaylardan emin olur
Ve hayata umutla bakarsa nasip okunu hedefe vurmuş gibidir

Amcası Ubeyde'yi geri çevirmek istedi ancak o kabul etmedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, babası Ebû Mihnef'ten; o, Ebû Ravk el-Hemdânî'den; o, Âmir eş-Şa'bî ve Mua'llâ b. Küleyb'den, onlar da Ebü'l-Veddâk Cebr b. Nevf ve diğerlerinden naklettiler, dediler ki: Ebû Mûsâ Mekke'ye kaçmış, İbn Abbâs vali olarak Basra'ya dönmüş, Hâricîler de Nehrevân'a gelmişlerdi. Ali, Kûfe'de insanlara hitap etti ve şöyle dedi: "Zaman, ağır durumlar ve büyük musibetler getirse bile Allah'a hamd olsun. Allah'tan başka ilâh bulunmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Sadede gelince biliniz ki hayırhah, şefkatli ve önceden denenmiş bir idareciye isyan etmek sonunda böyle esef verir ve pişmanlık getirir! Bu iki adam [hakemler] hakkında ben size emîr verdim ve tahkîm işi benim emrimle oldu. Ben size iyice hesap edip en isabetli görüşü sundum, eğer Kasîr'in sözü dinlenseydi [böyle olmazdı].[67] Fakat siz kendi istediğinizden başka bir şey kabul etmediniz. Benim ve sizin durumumuz, Hevâzinli'nin [Zuveyd es-Simme] dediği gibidir:

Onlara emrimi verdim, eğimli, eğri büğrü kumluklarda
Ancak ertesi gün kuşluk vaktinde buldular, doğru yolu

Bilmiş olun ki sizin hakem olarak seçmiş olduğunuz iki adam, Kur'ân'ın hükmünü arkalarına atmış ve kendi nefislerine göre görüş beyan etmişlerdir. Onlar, Kur'ân'ın ihya ettiğini öldürmüş, öldürdüğünü ise ihya etmiş-

---

67 *Kasîr b. Sa'd b. Amr el-Lahmî* zekâ ve ileri görüşlülüğüyle temayüz etmiş bir kişi olup Hîre kralı Cezîme b. Abraş'ın mevlâsıdır. Arz ettiği bir görüşün dikkate alınmaması üzerine söylediği bu söz darb-ı mesel haline gelmiştir. Bkz. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd, (Kâhire: 1374/1955), II, 238. (Yazma eser uzman notu.)

lerdir. Sonra da kendi hükümlerinde birbirleri ile ihtilafa düşmüşlerdir. Her ikisi de doğru yolu bulamamış ve isabetli karar verememiştir. Allah, Allah'ın resulü ve sâlih müminler o ikisinden berîdir! Cihad için hazırlanın, yürüyüş için hazırlık yapın ve pazartesi günü inşallah toplanma yerinde olun!"

Bana Vehb b. Bakıyye anlattı. O Yezîd b. Hârûn'dan, o Süleymân et-Teymî'den, o Ebû Miclez'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Hâricîler bir olay çıkarmadıkça, arkadaşlarının onlara saldırmalarını yasakladı. Hâricîler ise Abdullah b. Habbâb ile karşılaştıklarında hemen onu yakaladılar. Sonrasında ağaçtan düşmüş hurmaların yanından geçtiler, içlerinden biri yerden bir hurma alıp ağzına attı. Bir diğeri ona "Ne suretle bu hurmayı kendine helal saydın?" diye sordu. [Bu soru üzerine] adam hemen hurmayı ağzından çıkarıp attı.

Daha sonra bir domuzun yanından geçtiler, içlerinden biri domuzu öldürdü. Diğerleri ona, "Güvenceye alınmış olduğu halde neye dayanarak onu öldürmeyi kendine helal saydın?" dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Habbâb onlara "Katledilmesi, şu domuzun katledilmesinden daha büyük bir haram olan kişiyi size göstereyim mi?" dedi. Hâricîler "Kimdir o?" diye sordular. Abdullah da "Benim!" dedi. Abdullah'ı hemen orada öldürdüler. Bunun üzerine Ali onlara, "Bana Abdullah b. Habbâb'ın katilini gönderin!" diye haber gönderdi. Onlar ise "Hepimiz onun katiliyiz!" dediler. Ali bu yüzden onlarla savaşmayı emretti.

Ali Hâricîlere, "İstediğiniz yere gidin ancak yeryüzünde fesat çıkarmayın. Bir olay çıkarmadığınız sürece ben sizinle savaşacak değilim." diye haber gönderdi. Onlar da Nehrevân'a gittiler. Ali, [tekrar] Sıffîn'e gitmek üzere askerleri topladı. Bu haber Muâviye'ye ulaştı. O da yola çıkıp Sıffîn'e geldi.

Ali, Nehrevân'daki Hâricîlere şunları yazdı: "Sadede gelince biliniz ki istediğiniz şey size gelmiştir. İki hakem, ittifak edemeden ve herhangi bir karar veremeden ayrılmışlardır. Şimdi sizler de önceden bulunduğunuz hale geri dönün! Çünkü ben Şam'a yürümek istiyorum." Hâricîler ise ona şu cevabı verdiler: "Nefsinin küfre düştüğünü ikrar edip bizim tövbe ettiği-

miz gibi tövbe etmezsen, bu kâfir halinle seni imam olarak kabul etmemiz câiz olmaz. Sen Allah için öfkelenmedin, bilakis nefsin için öfkelendin!"

Ali, mektubuna verilen cevabı okuyunca onlardan ümidini kesti ve Nuhayle'deki karargâhından Şam'a doğru hareket etmeyi düşündü. -Hakemlerin haberi kendisine ulaşınca Ali karargâhını Nuhayle'ye taşımıştı.-

Ali Basra ehline de kendisiyle birlikte hareket etmeleri için bir mektup yazdı. Bunun üzerine Ahnef b. Kays, bin beş yüz kişilik bir kuvvetle Ali'nin yanına geldi. Yine Câriye b. Kudâme üç bin kişiyle geldi. Onun beş bin kişiyle geldiği de söylenmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Câriye b. Kudâme beş binden daha fazla kişiyle birlikte gelmiştir. Bunlar Nuhayle'de Ali'ye katıldılar. Ali, onlarla birlikte Enbâr'a yürüdü. Oradan Şâhî köyünün yolunu tuttu, oradan -Fellûce'de yer alan- Debâhâ'ya, oradan da Dememâ'ya geçti.

[Hâricîlerin Çelişkileri]

Mis'ar b. Fedekî ile beraber Basra'dan gelen Hâricîler yolda ilerlerken rastladıkları insanları öldürüyorlardı. Derken hanımının bindiği eşeği sürüp götürmekte olan bir adamla karşılaştılar. Adamı yanlarına çağırdılar ve azarlayıp korkuttular. Sonra "Sen kimsin?" diye sordular. O, "Mümin bir kimseyim." diye cevap verdi. Onlar, "İsmin ne?" dediler. Adam, "Ben, Allah Resûlü'nün arkadaşı Habbâb b. Eret'in oğlu Abdullah'ım." dedi. Bunun üzerine onu rahat bıraktılar. Sonra "Sen Ali hakkında ne düşünüyorsun?" diye sordular. Abdullah, "O, müminlerin emîri ve müslümanların imamıdır. Babamın bana naklettiği bir hadise göre Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: 'İleride bir fitne çıkacak ve kişinin kalbi o fitne sebebiyle ölecektir. Öyle [bir fitne] ki kişi mümin olarak sabahlar, kâfir olarak akşamlar; mümin olarak akşamlar, kâfir olarak sabahlar.'"

Bu cevap üzerine onlar, "Vallahi, seni [daha önce] kimsenin öldürülmediği bir biçimde öldüreceğiz!" dediler ve onu yakaladılar. Omuzlarından tutup onu ve hamileliğinin son demine gelmiş karısını alıp meyvesi bol bir hurma ağacının altına getirdiler. O sırada hurma ağacından bir hurma düştü, içlerinden biri düşen hurmayı ağzına attı. Bir diğeri de ona, "Helal olmadan ve ücretini ödemeden mi onu yiyorsun?" dedi. Adam hemen

hurmayı ağzından attı. Sonra kılıcını kınından çıkardı. Kılıcını sallamaktayken yanlarından zimmî birine ait bir domuz geçiverdi. Adam kılıcıyla onu öldürdü. Bunun üzerine arkadaşlarından biri ona "Bu yaptığın, yeryüzünde bozgunculuk yapmaktır!" dedi. Adam da gidip domuzun sahibini buldu ve onu razı etti. [Bunları gören] İbn Habbâb "Eğer şu şahit olduğum ve işittiğim şeylerde samimi iseniz ben de sizin şerrinizden emin sayılırım." dedi.

[Râvi devamında] dedi ki: [Bu söz üzerine] Hâricîler onu getirip bir nehrin kenarında yere yatırdılar ve [biraz önce] öldürülen domuza doğru fırlattılar. Sonra da ölü hayvanın üzerinde onu boğazladılar. İbn Habbâb'ın kanı pıhtı halinde iplik iplik suya karıştı.

Sonra karısını aldılar ve karnını deştiler. Kadın "Siz Allah'tan korkmuyor musunuz?" diyordu. Onun yanındaki üç kadını daha öldürdüler.

İbn Habbâb, karısı ve yanındaki kadınların ölüm haberi Ali'ye ulaştı. Yine onların Niffer'de karşılaşıp öldürdükleri bir köylünün [hurma bekçisi] haberi de geldi. Ali, gelen haberlerin gerçek olup olmadığını öğrenmek için Hâris b. Mürre el-Abdî'yi onlara gönderdi. Hâris, Nehrevân'a vardı, onlara doğru yaklaşmaktayken gelip onu da öldürdüler. Bu haber Ali'ye ve onun yanındakilere ulaştı. Yanındakiler Ali'ye "Bu adamları, mallarımıza ve ailelerimize zarar vermeleri için mi geride bıraktık? Bizi onların üzerine sal, onların işini bitirdikten sonra batıdaki düşmanlarımızın üzerine gideriz. Çünkü bunlar düşmanlık ve haddi aşmada daha ileri gitti." dediler. -Doğru olan şudur: Ali'nin, adamları arasından Nehrevân'a gönderdiği kişi [Hâris değil] İbnü'l-Hâris'tir. Zira Hâris b. Mürre hicretin 42. yılında, Sind toprağındaki Kaykân'da öldürülmüştür-.

Eş'as b. Kays da ayağa kalkarak benzeri şekilde konuştu. Bunun üzerine Ali sefer hazırlığı için çağrıda bulundu. Müsâfir b. Afîf el-Ezdî onun yanına geldi ve "Ey müminlerin emîri, bu saatte yola çıkma!" dedi. Ali ise ona, "Neden? Sen bu atın karnında ne olduğunu biliyor musun?" dedi. Müsâfir, "Eğer bir bakarsam bilirim." dedi. Bunun üzerine Ali, "Senin bu sözünü tasdik eden Allah'ın kitabını tekzip eder. Çünkü Allah kitabında, '*Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir*

ve rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini bilemez.'[68] buyurmaktadır." dedi ve bu hususta uzunca konuştu. Ali ayrıca, "Eğer yıldızlara baktığını duyarsam, yetkili olduğum sürece seni hapsederim. Vallahi Muhammed'in ne müneccimi ne de kâhini vardı!" dedi ya da bunun bir benzerini söyledi.

Bize Süreyc b. Yûnus anlattı, dedi ki: Bize İsmâîl b. Uleyye anlattı. O Eyyûb'dan, o Humeyd b. Hilâl'den, o da Abdülkays kabilesine mensup bir adamdan nakletti. Bu adam önceleri Hâricîlerle berabermiş, sonra onlardan ayrılmış, dedi ki: Hâricîler bir köye girdiler, Abdullah b. Habbâb korkmuş bir şekilde onlara göründü. Onlar kendisine, "Sen Resûlullah'ın (sav) arkadaşının oğlusun. Babandan hiç hadis duydun mu?" dediler. Abdullah, "Evet duydum. Babam, Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu söylerdi: 'İleride bir fitne vuku bulacaktır. [O fitne sırasında] oturan kişi ayakta durandan, yürüyen kişi koşandan daha hayırlı olacaktır. Eğer bu fitneye denk gelirsen Allah'ın öldürülen (*maktûl*) kulu ol, Allah'ın öldüren (*kâtil*) kulu olma!'"

Onlar, "Sen bunu babandan, o da Resûlullah'tan mı işitti?" dediler. Abdullah, "Evet." dedi. Hâricîler onu alıp öldürdüler. Abdullah'ın kanı pıhtı halinde iplik iplik suya karıştı. Sonra da onun çocuğunu taşıyan câriyesinin karnını deştiler.

Ali Medâin'e geldi. Kays b. Sa'd b. Ubâde de oraya gelmişti. Ali onu önceden göndermişti. Sonra Ali Nehrevân'a geldi ve "Onları öldürmem için bana İbn Habbâb, benim elçim ve kadınların katillerini teslim edin. Sonrasında batıdakilerle olan meseleyi halledinceye kadar sizi kendi halinize bırakacağım. Umarım Allah kalplerinizi doğrultur ve sizi, sizler için en hayırlı ve en liyakatli olana yönlendirir." diye Hâricîlere haber gönderdi. Hâricîler ise "Küfürde olduğunu kabul edip bizim tövbe ettiğimiz gibi tövbe etmediğin sürece seninle aramızda kılıçtan başka bir şey yoktur!" dediler. Bunun üzerine Ali, "İman edip Resûlullah (sav) ile birlikte cihat ettikten sonra kalkıp küfre düştüğümü mü ikrar edeceğim? *Şüphesiz o takdirde ben yoldan sapmış olurum ve hidayete erenlerden olmam!*"[69] dedi. Sonra da şu beyitleri söyledi:

---

68 Lokmân, 31/34.
69 En'âm, 6/56.

Ey Allah için şahitlik eden, benim şahidim ol!
Ben, Ahmed'in velisine [rabbine] iman ettim
Allah hakkında kuşku duyan duysun, ben hidayeti buldum!

Sonra onlara şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bilin ki ben -Allah'ın, cemaatten ayrılmama konusunda sizden söz alması ve itaat üzerinde kalplerinizi bir araya getirmesinden sonra- dinlerinden ayrılıp gruplara ayrılmış kimselerden olmamanız için sizi uyarıyorum. Yine '*kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenlerden olma[ma]nız*'[70] hususunda da [ikaz ediyorum]."

Ali mektubunda ayrıca onları Allah'tan korkmaya, iyiliğe ve hakka dönmeye davet etti. Bunun üzerine İbn Vehb er-Râsibî, Ali'ye şöyle bir mektup yazdı: "*Şüphesiz ki bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.*[71] Allah, Muhammed'i hak ile gönderdi. Onu nusret ve zafere ulaştıracağını taahhüt etti. Hz. Peygamber de risaleti tebliğ etti. Sonra Allah onu vefat ettirip rahmetine aldı.

Ondan sonra senin de görüp bildiğin gibi Ebû Bekir -Allah'ın dinine sımsıkı yapışarak ve O'nun rızasını her şeyden önde tutarak- bu vazifeyi ifa etti. Nihayet Allah'ın emri [ölüm] ona da geldi. Ebû Bekir, arkasında Ömer'i halife bıraktı. Ömer'in seciye ve yaşayışını biliyorsun, Allah'ın dini söz konusu olunca hiçbir kınayıcının kınamasına kulak asmazdı. Allah son nefesinde ona şehâdet nasip etti. Sonra Osman'ın döneminde olanlar oldu. Osman, nefsinin arzularını öne geçirip Allah'ın hükmünü değiştirince bir grup insan ona doğru harekete geçti ve onu öldürdüler.

Daha sonra Allah seni kulları üzerine halife yaptı. Müminler sana biat ettiler. Onlara göre sen hem Resûlullah'ın akrabası hem de İslâm'da kıdemli olduğun için buna ehildin. Yapmacıksız bir halde ve gevşeklik göstermeden, nefsini Allah'ın rızası uğruna feda ederek Sıffîn'e vardın. Harp kızışıp da Ammâr b. Yâsir, Ebü'l-Heysem et-Teyyihân ve benzeri sâlih kişiler şehit düşünce senin etrafını Eş'as b. Kays ve arkadaşları gibi din hususunda kavrayış sahibi olmayan ve cihad etmek istemeyen kişiler sardı. Seni aşağıya

70 Âl-i İmrân, 2/105.
71 Ra'd, 13/11.

çekmek için uğraşıp durdular ve sonunda sen dünyaya meylettin. Bir hile olarak mushaflar havaya kaldırılınca seni aşağı çekmek isteyenler hemen bu işin başına üşüştüler.

Bizde de bu konuda bir ayak kayması oldu fakat sonrasında Allah rahmetiyle bizi kurtardı. Sen ise Allah'ın kitabı ve de kendi [durumu]n hakkında hakem tayin ettin. Dinin hakkında ve düşmanlarının dalâlette olup sana âsi gelmeleri hususunda [yersiz bir] kuşkuya düştün. Hayır, vallahi ey Ebû Tâlib'in oğlu! '*Siz kötü zanda bulundunuz ve yok olmayı hak eden bir kavim oldunuz.*'[72] Ayrıca sen, 'Ben Resûlullah'ın akrabasıyım ve dinde kıdem sahibiyim, insanlar Muâviye'yi bana denk tutmazlar.' diyordun. Şimdi Allah'a tövbe edip günahını ikrar et! Eğer bunu yaparsan, düşmanın karşısında sana destek oluruz. Eğer kabul etmezsen Allah seninle bizim aramızda hükmünü verecektir."

[Ali'nin Hâricîlere Son Uyarıları ve Savaş]

Dediler ki: Kays b. Sa'd b. Ubâde onların yanına gitti ve onlara, "Ey Allah'ın kulları! İsteklerimize kulak verin ve hem bizim hem de sizin düşmanınıza doğru bizimle birlikte harekete geçin!" diye seslendi. Abdullah b. Şecere es-Sülemî ona, "Kuşkusuz hakikat bize açıkça göründü. Bize Ömer gibi bir imam getirmediğiniz sürece artık ebediyyen sizin arkanızdan gelmeyeceğiz!" dedi. Kays ise "Vallahi Ömer gibisini bilmiyoruz ve ancak bizim arkadaşımız [Ali'yi kastediyor] onun gibi olabilir!" dedi.

Ali, Hâricîlere "Ey insanlar! Kuşku yok ki inat ve münakaşa size tamamen hâkim olmuş! Nefsinizin arzularına tâbi olmuşsunuz, şeytanın süslemeleri sizi alıp götürmüş. Ben sizleri şu vadinin içlerinde ve şu nehrin ortasında öldürülmemeniz için uyarıyorum!" dedi.

Ali sürekli bir şekilde onlara vaaz veriyor ve onları [hakka] davet ediyordu. Ali onların yanında bir itaat eseri görmeyince insanları savaş için hazırladı. -Bu sırada on dört bin kişilik ordusunun başındaydı.- Sağ tarafında Hucr b. Adî el-Kindî'yi görevlendirdi. Sol tarafına da Şebes b. Rib'î'yi yerleştirdi. Süvari birliğinin başına Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'yi

72 Fetih, 48/12.

getirdi. Piyadelerin başına Ebû Katâde el-Ensârî'yi -esas adı Nu'mân b. Rib'î b. Büldüme el-Hazrecî'dir- getirdi. Şehir ahalisinin başına ise -ki bunlar yedi yüz elli veya sekiz yüz kişi kadardılar- Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'yi tayin etti.

Bu aşamadan sonra Ali [yine] Hâricîlere eman verip onları [son kez] itaate davet etti. Bunun üzerine Ferve b. Nevfel el-Eşca'î, "Vallahi ne uğruna Ali'ye karşı savaşacağımızı bilmiyoruz!" diyerek beş yüz kişilik süvari birliği ile geri çekildi ve gidip Bendenîceyn ve Deskere taraflarına yerleştiler.

Hâricîlerden bir diğer grup dağılarak Kûfe'ye döndü. Mis'ar b. Fedekî et-Teymî bin kişi ile Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin sancağına sığındı. Diğer taraftan Abdullah b. Hevsâ da -bu kişinin İbn Ebî'l-Hevsâ et-Tâî olduğu da söylenmiştir- üç yüz kişiyle ayrıldı.

Hâricîlerden üç yüz kişi ise Ali'nin yanına gelip onun yanında kaldılar.

Hâricîler dört bin süvariydi, yanlarında piyadelerden oluşan bir topluluk daha vardı. Havsere b. Vedâ üç yüz kişiyle birlikte onlardan ayrıldı. Ebû Meryem es-Sa'dî de iki yüz kişiyle ayrıldı. Daha başkaları da ayrıldı. Nihayet İbn Vehb er-Râsibî ile birlikte, süvari ve piyadelerden oluşan bin üç yüz kişi kaldı. Kalanların bin beş yüz kişi olduğu da söylenmiştir.

Ali adamlarına, "Onlar size saldırmadan siz onlara dokunmayın!" dedi. [Hâricîlerden] Cemre b. Sinân, "[Haydi] cennete gidin!" diye seslendi. İbn Vehb ise "Vallahi cennete mi yoksa cehenneme mi gideceğimizi bilmiyoruz." dedi. Sonra Harûriyye grubu birbirine, "Cennete koşun ey huşû ve tevâzu cemaati, ey namaz kılan abâ (*bornos*) sahipleri! Ali'nin adamlarına şiddetli ve tek bir saldırı düzenleyin!" diye seslendiler. Ali'nin süvarileri iki gruba ayrıldılar. Bir grup sağa, diğer grup da sola yöneldi. Sonra da ordu, piyadelere doğru yöneldi. Okçular onlara doğru ok yağdırmaya başladı. [Karşıdakiler] tıpkı boynuzlarıyla yağmurdan korunmaya çalışan keçiler gibiydi [o şekilde oklardan korunmaya çalışıyorlardı]. Sonra süvariler sağdan ve soldan onları kuşattılar. Ali de kılıç ve mızrak[lı]larla birlikte ordunun merkezinden onların üzerine doğru harekete geçti. Bir saat geçmeden hepsi yerle bir oldular.

Ebû Eyyûb [Hâlid b. Zeyd] el-Ensârî, Zeyd b. Hısn et-Tâî'yi öldürdü. -Diğer rivayete göre onu Kays b. Sa'd öldürmüştür.- Hânî b. Hattâb ile Zeyd b. Hasafe et-Teymî, Abdullah b. Vehb er-Râsibî'nin öldürülüşü hakkında münakaşa ettiler zira ikisi de onu kendisinin öldürdüğünü iddia ediyordu. Hanaş b. Rebî'a, Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî'yi öldürdü. Abdullah b. Decn el-Havlânî, Abdullah b. Şecere es-Sülemî'yi öldürdü. Hâricîlerin sağ kanadının başında Zeyd b. Hısn, sol kanadının başında ise Abdullah b. Şecere vardı.

Cemre b. Sinân el-Esedî üç yüz kişiyle birlikte mevzilenmişti. Ali onun karşısına iki bin kişilik bir kuvvetle Esved b. Yezîd el-Murâdî'yi yerleştirdi. Diğer bir rivayete göre iki bin kişiden daha az idiler.

Şüreyh b. Evfâ el-Absî bir duvarın dibine gitti. Hemdânlı bir grup, sabah uzun bir süre boyunca duvarın delik olan tarafından Şüreyh'le savaştı. Şüreyh şu şiiri söylüyordu:

Ailesinin yanında refah ve kifayet içinde yaşayan
Absli câriye kesinlikle bildi ve anladı ki
Deliğimi akşama dek koruyacağım!

Kays b. Muâviye el-Mürhibî ona bir hamle yaptı ve bir ayağını kesti. Şüreyh yine de onlarla vuruşup şöyle diyordu:

Asil kişi, yaralansa (engellense) dahi haysiyet ve şerefini korur
İşte bu yüzden nefsim beni menediyor, buradan ayrılmaktan

Sonra Kays b. Muâviye ona ikinci bir hamle yaptı ve Şüreyh'i öldürdü.

Şair şöyle demiştir:

Bir gün Hemdânlılar ile bir adam
Sabahtan ta akşama kadar savaştılar
Nihayet Allah [o tek] adama karşı Hemdanlılar'a zafer verdi

Yine İbn Evfâ'nın o günkü şiirlerinden biri şöyleydi:

Vuruyorum onlara… Ve eğer ki görseydim Ebü'l-Hasan'ı
Kendisi mutmain olana dek ona da vururdum kılıçla!

Yine onun şiirlerinden biri şudur:

Vuruyorum onlara… Ve eğer ki görseydim Ali'yi
Bu şerefli kılıcımla vururdum ona da!

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı, dedi ki: Bana Ârim b. Fadl anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı. O Âsım'dan rivayet etti, dedi ki: Bir adam Nehrevân günü şu şiiri söyledi:

Vuruyorum onlara ancak Ali'yi göremiyorum
Ben onlarla savaşmaktan aciz değilim ve
Giydireceğim onlara şerefli beyaz kılıcımı!

Dedi ki: Bir diğer kişi de şöyle söylemiştir:

Vuruyorum onlara fakat göremiyorum Ebü'l-Hasan'ı
İşte bu hüzünlerden bir hüzündür!

Dedi ki: Ali'nin adamlarından sadece on veya daha az kişi öldürüldü. Urve b. İnnâf b. Şüreyh et-Tâî ile Havt b. Hâris'in neslinden olan Salt b. Katâde b. Seleme b. Hullâde el-Kindî Ali'nin yanında olup öldürülenlerdendir.

Bazılarının rivayetine göre duvar deliğinin orada savaşan kişi Abdurrahmân b. Kays el-Huddânî'dir. Ancak doğru olan, duvar deliğinin gerisinde savaşanın Şüreyh b. Evfâ olduğudur.

İddân b. Mu'âzzir savaşırken şöyle diyordu:

Ölümden kaçış ve kurtuluş yoktur yiğit için
Ey Ebû Minhâl sen de sabret, sabret bu takdire!
Zaten mahlûkatın varacağı yer ölüm ve helâktır
Ve seni ölümden kurtaracak değildir alacağın tedbir
Öyleyse kendin için hayırlar biriktir, mızrak uçlarıyla [düşmanı biçerek]
Ve de sabret, çünkü yiğit kişi için sabır daha evlâdır

Sonunda İddân öldürüldü.

Ali'nin yanında bulunan Zâide b. Sümeyr b. Abdullah b. Nehâr el-Murâdî de öldürüldü.

Dediler ki: Ali (as), can vermek üzere olan dört yüz kadar yaralıyı öldürmeyip aşiretlerine gönderdi. Kûfe'ye geldikten sonra [esir alınan] köleleri de ailelerine geri gönderdi. Ancak at, silah ve savaş malzemelerini adamları arasında taksim etti.

Adî b. Hâtim, Hârûriyye fırkası ile birlikte hurûc eden oğlunu öldürülmüş olarak buldu ve onu Nehrevân'da defnetti.

Zebrekân b. Bedr'in kardeşi olan Cevâd b. Bişr de Hâricîlerin safında öldürüldü. Yine Yezîd b. Âsım el-Muhâribî, dört kardeşiyle birlikte öldürüldü. Cemre b. Sinân el-Esedî de öldürüldü.

İbnü'l-Kevvâ Nehrevân'da hazır bulunanlardandı ve onlardan ayrılmıştı. Denildiğine göre o, Nehrevân'a hareket etmeden önce onlardan ayrılmıştı.

Nehrevân ehlinin öldürülmesi 38 yılında, Safer ayının sekizinde vuku bulmuştur.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ali, Nehrevân ehliyle savaşmak üzere Kûfe'den ayrıldığında yerine Hânî b. Hevze b. Abdüyeğûs b. Amr b. Addâ en-Neha'î'yi vali olarak bıraktı.

Dediler ki: Ali, Zü's-südeyye'yi aradı. Ona, su için açılmış bir çukurda öldürülen diğer kişilerin yanında rastlanıldı. Zü's-südeyye'nin pazusunda meme gibi sarkan bir ben bulunuyordu ve benin üzerinde kedi bıyığına benzer kıllar vardı. Eli çolaktı. Asıl adı "Nâfi'" idi.

Nu'aym b. Hakîm'den rivayet edildi. O Ebû Meryem'den, o da Ali'den Resûlullah'ın (sav) şöyle dediğini rivayet etti: "Bazı insanlar Kur'ân'ı okuyacaklar fakat Kur'ân boğazlarını geçmeyecek. Onlar tıpkı bir okun yaydan fırladığı gibi dinden çıkacaklar. Onları öldürenleri ve onların öldürdüğü kimseleri cennetle müjdeleyin. Onların alâmeti, içlerinde eli çolak bir adamın olmasıdır." Ebû Meryem dedi ki: Vallahi o çolak adam o gün mescitte bizimle beraberdi. Üstelik o, gece gündüz Ali ile birlikte bulunurdu. Kendisi fakirdi, gelir ve Ali'nin yanında yemeğe katılırdı.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o İsrâîl'den, o İbrâhim b. Abdüla'lâ'dan, o da Târık b. Ziyâd'dan rivayet etti, dedi ki: Ali, Nehrevân'da ayağa kalktı ve "Şüphesiz Allah'ın peygamberi 'İleride bir

kavim ortaya çıkacak ve hak sözler söyleyecekler ancak sözleri kendi boğazlarını geçmeyecek! Tıpkı bir ok gibi hak yoldan çıkıp uzaklaşacaklar. Onların alâmeti, içlerinde, çolak elinin üzerinde siyah kıllar olan bir adamın bulunmasıdır.' buyurmuştur. Eğer kendisinden bahsedilen bu adam onların [düşman cesetlerinin] içinde ise bilin ki insanların en şerlisini öldürdünüz!" dedi. O adam arandı ve bulundu. Bunun üzerine Ali ve adamları [şükür için] secdeye kapandılar.

Hammâd b. Seleme rivayet etti. O Atâ b. Sâib'den, o da Ebû Cuhayfe es-Sevâî'ye ait bir köleden rivayet etti, dedi ki: Ali, Nehrevân ehlini ortadan kaldırdıktan sonra bir türlü yerinde duramıyor ve şöyle diyordu: "Yazık size! Durmayın, bir eli çolak olan adamı arayın! Onun kolunda kadınların meme ucuna benzeyen bir beze bulunmaktadır. Bezenin üzerinde de uçları kıvrık beş kıl -yahut yedi kıl- bulunmaktadır." Ali'nin adamları, "Aradık ancak onu bulamadık!" dediler. Ali, "Burası Nehrevân değil midir?" diye sordu. Onlar da "Evet, öyle!" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Ali "Vallahi ne ben yalan söyledim ne de bana yalan söylendi. Onu arayın!" dedi. Râvi şöyle devam etti: Onu [tekrar] aradık ve nihayet bir su kanalında bulduk. Ali bu duruma ziyadesiyle sevindi.

Ahnes b. Ayzâz et-Tâî es-Sinbisî, Nehrevân ehli Hâricîler için mersiye söylüyor ve Zeyd b. Hısn'ı şöyle anlatıyordu:

Allah'a arz-ı hal ederim ki her kabilenin
Ancak en hayırlı insanlarını öldürür kamçılar
Allah, Zeyd'i suya kandırsın, güneş her doğduğunda
Ve onu Aden cennetlerine yerleştirsin

Yine Habîb b. Hadira, kendisine ait uzun bir kasidede şöyle demişti:

Ey rabbim! Onlar sana isyan edip her melun zorbayı
Din hususunda hakem tayin ettiler
Onlar dalâlet ve kötülük yoluna çağırır
Hak ise apaçıktır güneşin aydınlığı gibi
Onlar sapık imamlarının yolunu hidayet olarak görüyorlar
Ben ise onların yolunu ateş yolu olarak görüyorum
Ey rabbim! Dostluk açısından bizlerle onların arasını aç!

Şüphesiz ki ben kerih görmekteyim onların yapıp ettiklerini
Nehr günü peşpeşe biat etmelerini
Cebbâr [olan Allah]ın rızasına karşı beraberce günah yüklenmelerini

Yine kendisine ait bir kasidede şöyle der:

Hey! Keşke ben geri dönmeseydim ey Ümmü Safvân
Ve öldürülenler arasında helâk olup gitseydim, Sıffîn'de
İnsanların rabbine yemin olsun ki o topluluk, Allah rızası uğruna
İnsanın işini bitiriveren ölümden korkmadı, o Nehr günü
İçlerinden Zeyd ile İbn Hâtim'i hatırlarım, o korku gününde her biri
Önceden olduğundan daha heybetli ve ürpertici yiğitler idi

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) bazı dirhemleri taksim etmişti. Muhdec (çolak) de kendisinden bir pay istedi fakat Resûlullah (sav) ona bir şey vermedi. Muhdec [itiraz ederek], "Vallahi sen taksimatta âdil davranmadın!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Yazıklar olsun sana! [Ben âdil davranmazsam] kim âdil davranır?" dedi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı, dedi ki: Bize Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî anlattı, dedi ki: Bize Şu'be haber verdi, dedi ki: Bize Ebû İshâk haber verdi, dedi ki: Âsım'dan işittim şöyle diyordu: Ali döneminde Haruriyye taifesi *lâ hükme illâ lillah* diyor, Ali ise "Bu doğrudur. Fakat onlar aynı zamanda 'Emirlik yoktur!' diyorlar. Oysa iyi veya kötü, insanlar için mutlaka bir emîr gereklidir. Mümin onun yönetimi altında amel eder, kâfir [emân içinde] hayatını yaşar ve böylece takdir edilmiş olan vadeye erişilir." diye karşılık veriyordu.

Nehrevân'dan Sonra Ali b. Ebû Tâlib'in Yaptığı İşler

Dediler ki: Ali Nehrevân'dan ayrılmaları için insanlara emir verdi, onlara dedi ki: "Kuşkusuz ki Allah sizi desteklemiş ve korktuğunuz şeyleri sizden gidermiştir. Şimdi hemen Şam'a doğru gidin!"

Eş'as b. Kays dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Oklarımız bitti, kılıçlarımız körleşti ve mızraklarımız köhnedi. Şehre gelsek, istirahat etsek, hazırlık yapsak da sonra düşmanımızın üzerine gitsek." dedi. İnsanlar da bu görüşe meyletti. Eş'as çokça mırıldanırdı. Ali ona, "Ateş tüyü" ismini vermişti.

Dediler ki: Ali yola çıktı ve Medâin'e kadar gitti. Sonra yoluna devam edip Nuhayle'de konakladı. Ali'nin adamları Kûfe'ye gitmeye başladılar. Öyle ki Ali'nin yanında üç yüz kişiden daha azı kaldı. Ali bu durumu görünce [mecburen] Kûfe'ye geçti. Böylece Ali'nin Nehrevân üzerinden Şam'a yürüme planı boşa çıkmış oldu. Bu yüzden insanlara bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Ey insanlar! Düşmanınızın üzerine gitmek için hazırlık yapın! Çünkü Allah için yapılan cihatta Allah'a kurbiyet ve O'nun katında vesîleye erişmek vardır. '*Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın'*[73] *ve* Allah'a tevekkül edin! *'Allah vekil olarak kâfidir.'*[74] *'Allah yardımcı olarak kâfidir.'*[75]"

Fakat halk hiçbir şey yapmadı. Ali onları bir müddet [kendi hallerine] bıraktı. Sonunda onlardan ümidini kesince kendilerine bir konuşma yaptı. Allah'a hamdüsenâ edip elçisine (sav) salâtüselâm getirdikten sonra şöyle dedi:

"*Ey Allah'ın kulları! Ne oldu da size sefere çıkmanızı emrettiğimde yere çakılıp kaldınız?*[76] Yoksa ahiretten vazgeçip onun yerine dünya hayatına, izzet ve şeref sahibi olmak yerine zillet ve alçaklığa mı razı oldunuz? Ben sizleri cihada davet ettikçe sanki can çekişiyormuşçasına gözleriniz başlarınızda dönmeye başladı. Kalpleriniz âdeta kaskatı kesilmiş gibi. Sizler bolluk ve refah zamanlarında cesur aslanlarsınız. Fakat savaşa çağrıldığınız vakit hilekâr tilkiler oluyorsunuz. Çevreniz kuşatılıyor ama [savaşmak suretiyle bu durumdan] sakınmıyorsunuz! Sizler böyle gaflet içinde yüzerken düşmanınız asla uyumamaktadır. Kuşkusuz sizin benim üzerimde hakkınız, benim de sizin üzerinizde hakkım var. Sizin benim üzerimdeki hakkınız, samimiyet üzere bulunduğunuz sürece size karşı samimiyet ve içtenlik beslemem, ganimetlerinizi aranızda [âdilce] bölüştürmem, sizlere cahil kalmamanız için ilim ve azıtmamanız için de edep öğretmemdir. Benim sizin üzerinizdeki haklarım ise biate vefa göstermeniz, bana karşı hem yanımda hem de gıyabımda samimi ve muhlis olmanız, sizi çağırdığımda icâbet etmeniz ve size bir emir verdiğimde itaat etmenizdir."

---

73 Enfâl, 8/60.
74 Ahzâb, 33/3.
75 Nisâ, 4/45.
76 Tevbe, 9/38.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten, o Hâris b. Hasîra'dan, o Ebû Sâdık'tan, o da Cündeb b. Abdullah el-Ezdî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Nehrevân'dan sonra orduyu Şam için sefere çıkmaya çağırdı fakat onlar bunu yapmadılar. Bunun üzerine Ali onlara şöyle hitap etti: "Ey bedenleri bir arada, kalp ve arzuları ise farklı farklı yerlerde olan insanlar! Sizi [cihada] davet edenin çağrısı izzet bulmaz [zaferle neticelenmez]. Sizi [savaşa] zorlayan da yine rahat yüzü görmez. Sözleriniz en çetin kayaları bile [deler geçer ve] zaafa uğratır fakat davranışlarınız, düşmanınızın [sizi mağlup etmeye yönelik] ihtirasını kamçılıyor! Sizi cihada davet ettiğim zaman şöyle şöyle söylediniz ve geçersiz mazeretler öne sürdünüz. Benden [savaşı] ertelememi istediniz ve borcunu ödemeyi sürekli erteleyen kişinin yaptığı gibi kem küm edip durdunuz. [Bilin ki] zillete razı olan, zulmü başından defedemez. Hakka ulaşmak ancak ciddiyet, azim ve de sabra sarılmak ile mümkündür. Sizler yurdunuzu değilse ya nereyi savunacaksınız? Benim yanımda değilse ya hangi imamın yanında savaşacaksınız? Vallahi aldanan kimse, sizin tehlikeye atıp bıraktığınız kimsedir.[77] Sizi kazanan kişi, en talihsiz payı kazanmıştır.[78] Bugün artık sizin yardımınızı ümit etmiyor ve sizin sözünüze güvenmiyorum. Allah bizi birbirimizden ayırsın ve sizleri benim için daha hayırlı olacak kişilerle değiştirsin."

"Bilin ki benden sonra yaygın bir zillet, keskin bir kılıç ve zalimlerin size karşı âdet haline getirdikleri bencilliklerini göreceksiniz. Birliğiniz bozulacak, gözleriniz yaş dökecek, evlerinize fakirlik girecek. Çok geçmeden beni görüp de desteklemiş olmayı temenni edecek ve söylediklerimin hakikat olduğunu anlayacaksınız. Allah sadece zulmedip günah işleyenleri [rahmetinden] uzaklaştırır."

Dediler ki: Ali bundan sonra da onlara çokça hitap etti. Onlara gizli ve âşikâr hep çağrıda bulundu. Onlar ise Ali'nin davetine icâbet etmediler ve onun hiçbir sözüne aldırış etmediler. Ali onlara çok kere şöyle derdi: "Ken-

---

77 Hz. Ali kendisini kastetmekte, onlara güvenmekle aldanmış olduğunu dile getirmektedir. (Yazma eser uzman notu.)

78 Hz. Ali'nin bu sözü "biri hakkındaki umut ve beklentinin boşa çıkması" anlamında bir darb-ı meseldir. Bkz. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd, (Kâhire: 1374/1955), II, 308. (Yazma eser uzman notu.)

di yurtlarının ortasında saldırıya uğrayan hiçbir kavim yoktur ki perişan olmasın!"

Ebû Eyyûb el-Ensârî ayağa kalktı. -Bu, Ali'nin onu Medine'ye vali tayin etmesinden az bir zaman önce idi.- Dedi ki: "Şüphesiz müminlerin emîri iki kulağı ve [anlayıp] hıfzeden bir kalbi olanlara sesini duyurdu. Kuşkusuz ki Allah, Ali ile size apaçık bir şeref ihsan etti, o halde bu ihsanı layık olduğu şekilde kabul edin! Cenâb-ı Hak, peygamberinizin amcasının oğlunu sizin yanınıza gönderdi. O size ilim öğretmekte, sizi irşad etmekte ve sizi, sizler için hayırlı olan şeylere davet etmektedir."

Hucr b. Adî el-Kindî, Amr b. Hamık el-Huzâ'î, Habbe b. Cüveyn el-Becelî ve Abdullah b. Vehb el-Hemdânî -bu sonuncusu İbn Sebe' diye maruftur- Ali'nin yanına gelip ona Ebû Bekir ve Ömer (radıyallâhu anhumâ) hakkındaki düşüncesini sordular. Ali onlara, "Şimdi meşgaleniz bitti de buna mı kaldınız? Bakın, Mısır fethedildi ve oradaki taraftarlarım öldürüldü!" dedi. Sonra Ali bir mektup yazdı, o mektup her gün onun taraftarlarının yanında okunuyordu fakat bu mektuptan da istifade edilmedi. Bu mektubun bir nüshası İbn Sebe'nin yanındaydı ve İbn Sebe' bu nüshayı tahrif etmişti.

Bana Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı, dedi ki: Bana Sadaka b. Hâlid anlattı. O Zeyd b. Vâkıd'dan, o babasından, o da şeyhlerinden rivayet etti, dedi ki: Muâviye'ye biat edilip Ali'nin Nehrevân ehli ile savaştığı haberi kendisine ulaşınca Muâviye, Ali'nin yanında yer alan Eş'as b. Kays ve benzeri önemli kişilere mektuplar gönderdi. Muâviye onlara vaadlerde bulunuyor, umut veriyor ve çeşitli ihsanlar arz ediyordu. Sonunda Muâviye'ye meylettiler ve Ali ile beraber Şam'ın üzerine gitmekten kaçındılar. Ali bir şey söylüyor ancak onun söylediklerine aldırış edilmiyordu, çağrıda bulunuyor fakat çağrısına kulak verilmiyordu. [Bu sebeple sonraki süreçte] Muâviye, "Ben Sıffîn'den sonra Ali ile ordusuz olarak ve sıkıntı çekmeden -diğer rivayete göre hazırlık yapmadan- savaştım." derdi.

Bana Yahyâ b. Ma'în anlattı, dedi ki: Bize Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî anlattı, dedi ki: Bize Şu'be b. Haccâc haber verdi, dedi ki: Bize Muhammed b. Ubeydullah es-Sekafî haber verdi, dedi ki: Ebû Sâlih'ten işittim,

şöyle diyordu: Ali'yi gördüm, Kur'ân'ı başının üzerine koymuştu. -Hatta o esnada yaprakların hışırtısını işittim.- Ali şöyle dedi: "Allah'ım! Ben onlardan bunun içindekini istedim, onlarsa beni bundan menettiler. Allah'ım! Ben onları bunalttım, onlar da beni bunalttılar. Ben onları kızdırdım, onlar da beni kızdırdılar. Beni kendi seciyemin dışına ve benden sâdır olduğu görülmeyen ahlâkî vasıflara sürüklediler. Allah'ım! Onları, benim için daha hayırlı olacak kişilerle değiştir. Benim yerimi ise onlar için daha şerli olacak biri ile değiştir. Tuzun suda erimesi gibi onların kalplerini erit [onları zelil et]!"

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Lût b. Yahyâ'dan -Ebû Mihnef- rivayet etti, dedi ki: Umâre b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt Kûfe'den bir mektup yazarak Ali'nin ashabından kurrâ ve âbid olanların kendisine karşı ayaklandığını, bu yüzden Ali'nin onların üzerine gidip onları öldürdüğünü, ordunun ve şehir ahalisinin içinde karışıklık başladığını, insanların aralarında düşmanlık baş gösterip gruplara ayrıldıklarını Muâviye'ye bildirdi. Bunun üzerine Muâviye gülerek Velîd b. Ukbe'ye "Kardeşinin bizim için casus olmasını istemez misin?" dedi. Velîd de güldü ve "Şüphesiz bu durumda senin için bir nasip ve menfaat bulunmaktadır." dedi.

Velîd, kardeşi Umâre'ye şöyle seslenmiştir:

Eğer benim annemin oğlu[79] *hakkındaki zannım doğru ise*
Ey Umâre, kin ve intikam davası hiç gütme
O öyle bir yerde mukim ki İbn Affân'ın katili onun etrafındadır
Orada Cisr ile Havarnak[80] *arasında yürüyüp gezersin*
Gönül rahatlığıyla ve güçlerin dağınık bir vaziyette geceyi geçirirsin
Ebû Amr'ın[81] *öldürülüşünden habersizmişsin gibi*
Bil ki üç kişiden[82] *sonra insanların en hayırlısı*
Mısır'dan gelen Tucîbî'nin öldürdüğü o zâttır[83]

---

79 Velîd b. Ukbe, anne bir kardeşi olan Hz. Osman'ı kastetmektedir. (Yazma eser uzman notu.)
80 Irak'ta bir sarayın ismidir.
81 Ebû Amr, Hz. Osman'ın künyesidir. (Yazma eser uzman notu.)
82 Bu üç kişi Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'dir. (Yazma eser uzman notu.)
83 Hz. Osman kastedilmektedir. *Mısır'dan gelen* kişi Kinâne b. Bişr b. Attâb et-Tucîbî olup Hz. Osman'ın katillerindendir. (Yazma eser uzman notu.)

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den ve diğerlerinden rivayet etti, dedi ki: Muâviye, Ali'nin insanları kendisine karşı savaşa çağırdığı ve ikisi arasında yeniden bir savaş başlayacağı haberini alınca bu durum onu ürküttü. Hemen askerî karargâhına intikal etmek üzere Şam'dan çıktı ve Şam'ın her tarafına ulaklar gönderdi. Ulaklar "Bilin ki Ali üzerinize doğru geliyor!" diye nidâ ettiler. Muâviye ayrıca [bölgelere] mektuplar gönderdi. Mektubunda şöyle diyordu: "Biz Ali ile aramızda bir sözleşme yazmış, sözleşmeye çeşitli şartlar koymuş ve hakkımızda Allah'ın kitabıyla hüküm vermeleri için iki adamı da hakem olarak tayin etmiştik. Benim hakemim, halife olarak beni kendi makamımda bıraktı, onun hakemi ise kendisini görevden azletti. Ali zalim, âsi ve ahdi bozmuş bir şekilde üzerinize geliyor. '*Verdiği sözden dönen bir kimse kendi aleyhine dönmüş olur.*'[84] '*Gerek yaya olarak gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın!*'"[85]

Muâviye'nin çağrısı üzerine Şam halkı her bir yandan gelip toplandılar ve ikinci kez Sıffîn'e gitmek istediler. Bu esnada Ali'nin adamlarının ihtilafa düştükleri yolundaki haber onlara ulaştı. Bu haberi Umâre b. Ukbe mektup yazarak Muâviye'ye bildirmişti. Muâviye, orduyu karargâhta toplamış ne olacağını bekliyordu ki Ali'nin (ra) öldürüldüğü haberi kendisine ulaştı.

Ali'nin Hilâfeti Döneminde Mısır'ın Durumu ve Muhammed b. Ebû Bekir ile Muhammed b. Huzeyfe'nin (radıyallâhu anhum) Öldürülmesi

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a b. Abdüşems Yemâme günü şehit edildi. Geride oğlu Muhammed b. Ebû Huzeyfe kaldı. Onun himayesini Osman b. Affân üstlendi, ona baktı ve güzel bir eğitim verdi. Muhammed b. Ebû Huzeyfe zahitliğe meyletmiş ve ibadete yönelmişti. Denildiğine göre onun zühde meyletmesi, Osman'ın ona şarap içme haddi uygulamasından sonra olmuştu. Sonrasında Osman'a "Ben deniz cihadına katılmak istiyorum. Mısır'a gitmeme izin ver." dedi. Osman da ona izin verdi. Mısır'a geldiğinde insanlar Muhammed'in ibadete düşkünlüğünü gördüler, onun yanından ayrılmayıp kendisini tâ-

84 Fetih, 48/10.
85 Tevbe, 9/41.

zim etmeye ve ona meyletmeye başladılar. Muhammed b. Ebû Huzeyfe Mısır'a Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh el-Kureşî ile birlikte gitmişti. -Diğer rivayete göre Muhammed, Abdullah b. Sa'd'ın Mısır'a gittiği yılın içinde ancak daha sonraki bir vakitte Mısır'a gelmiştir.-

Hicretin 34. yılında Muhammed b. Ebû Huzeyfe, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in yanında deniz seferine çıktı. Bir keresinde Abdullah b. Sa'd namaz kıldırıyordu. Muhammed b. Ebû Huzeyfe arkasından öyle bir tekbir getirdi ki Abdullah'ı ürküttü. Bunun üzerine Abdullah b. Sa'd onu bu şekilde tekbir getirmekten menetti ve "Sen ahmak bir gençsin. Eğer öyle olmasan adımlarını birbirine yaklaştırırdın [itidalli ve vakur bir şekilde yürürdün]!" dedi.

İbn Ebû Huzeyfe, Abdullah b. Sa'd'ı ve onu Mısır'a vali tayin etmesi sebebiyle de Osman'ı ayıplıyor ve şöyle diyordu: "Osman öyle bir adamı vali yaptı ki Resûlullah (sav) fetih günü onun kanını helal saymış ve kendisi hakkında '*Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken 'Bana vahyolundu!' diyen ya da 'Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim!' diye laf edenden daha zalim kim olabilir?*'[86] âyeti nâzil olmuştur."

Muhammed b. Ebû Bekir de Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ile birlikte Mısır'a gitmişti. Kendisi -Abdullah b. Sa'd ve Osman'ı eleştirmesi noktasında- Muhammed b. Ebû Huzeyfe'yi destekliyor ve ona yardım ediyordu. Bunun üzerine Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Osman'a bir mektup yazarak onları şikâyet etti. Mektubunda bu iki kişinin, kendisine karşı Mağribi [Mısır'ı] karıştırıp ifsat ettiklerini yazdı.

Osman [mektubu alınca] şöyle dedi: "Allah'ım ben merhamet gösterip akrabalık bağını gözeterek onu büyütüp yetiştirdim. Hatta [yemesi için kemikten] iliği çıkarır ve sadece ona verirdim, kendime ve çocuklarıma ayırmazdım." dedi ve Abdullah b. Sa'd'a cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Muhammed b. Ebû Bekir'e gelince o Ebû Bekir ve Âişe için bağışlanır. İbn Ebû Huzeyfe'ye gelince o benim oğlum, yeğenim ve yetiştirmemdir, Kureyş'in yavrusudur." Bunun üzerine İbn Ebû Serh, Osman'a "Bu yavrunun kanatları çıkmış ve bir tek uçması kalmıştır." şeklinde bir cevap yazdı.

---

86 En'âm, 6/93.

Akabinde Osman, İbn Ebû Huzeyfe'ye otuz bin dirhem ve giysi yüklü bir deve gönderdi. İbn Ebû Huzeyfe emretti, gönderilenlerin tümü mescide konuldu. Sonrasında İbn Ebû Huzeyfe "Ey müslümanlar! Osman'ı görmüyor musunuz? Beni dinim hususunda aldatmaya ve karşılığında da bana rüşvet vermeye çalışıyor!" dedi. Bu durum Mısır halkının Osman'a daha çok dil uzatmasına ve İbn Ebû Huzeyfe'yi daha çok yüceltmesine sebep oldu. Sonra Mısırlılar onun yanında toplandılar ve kendilerine reis olması için ona biat ettiler. Bunun üzerine Osman ona mektup yazdı. Mektubunda ona yaptığı iyiliklerden, onu büyütüp yetiştirmesinden ve onun işlerini kollamasından bahsediyor ve şöyle diyordu: "Kuşkusuz ki sen, teşekkür ve mukabelene en çok ihtiyaç duyduğum anda bana nankörlük ettin!"

Ne var ki İbn Ebû Huzeyfe Mısır halkını Osman'a karşı kışkırtıp bir araya getirmeye devam etti ve sonunda onları bölük bölük Medine'ye sevk etti. Mısır'dan gelenler diğer iki şehir ehliyle[87] birleştiler. Osman'a karşı en şedit olanlar Mısır'dan gelenlerdi. Muhammed b. Ebû Bekir de onlarla birlikte gelmişti. Osman kuşatılınca Muhammed b. Ebû Huzeyfe, Abdullah b. Sa'd'a saldırdı ve onu Mısır'dan kovdu. Sonra insanlara kendisi namaz kıldırmaya başladı ve bu şekilde Mısır'ın yönetimini üzerine almış oldu.

Abdullah b. Sa'd önce Filistin'e geçti, sonra da Muâviye'nin yanına gitti. Daha sonra ise Afrika'ya gitti ve orada öldürüldü. Diğer rivayete göre Abdullah Filistin'e yerleşmiş ve orada ölmüştür. Onun ölümü Ali'nin hilâfetinin son zamanlarındaydı.

Osman'ın şehit edilmesinden sonra Ali'ye biat edildi. Ali, Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'yi Mısır'a vali olarak tayin etti. Kays cömert ve akıllı bir adamdı. İbn Ebû Serh, "Allah İbn Ebû Huzeyfe'yi rahmetinden ırak eylesin! O ki amcasının oğluna, ailesinin en hâlis kişisine karşı ayaklandı ve onun üzerine yürüdü. Ta ki o zâttan sonra İbn Ebû Huzeyfe ile bir yıl hatta bir ay bile memleketin yetkisini paylaşmayacak ve onu buna layık dahi görmeyecek bir adam Mısır'a vali oldu." dedi.

---

87 İki şehir ehli (ehlü'l-mısrayn) ile kastedilen Basra ve Kûfe'den gelenlerdir. (Yazma eser uzman notu.)

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o isnadıyla Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ'dan rivayet etti, dedi ki: Ali kendisine biat edildiği sırada Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi çağırdı ve onu Mağrib'e [Mısır'a] tayin etti. Kays Mısır'a yöneldi. Ailesi de onunla birlikteydi. Nihayet Mısır'a girdi ve Mısır halkına Ali'nin yazdığı mektubu okudu. Ali mektubunda Muhammed'den (sav), Allah'ın ona peygamberlik ihsan edişinden, kitabını ona indirişinden ve müminlere, ona tâbi olma pâyesi ile ikramda bulunuşundan bahsetmekteydi. Daha sonra Ebû Bekir ve Ömer'i zikredip onların fazilet, adalet, güzel sîret ve amellerinden söz ediyor ve onlara rahmet okuyordu. Ali mektubunun devamında ise şöyle diyordu:

"Ebû Bekir ve Ömer'den sonra gelen yönetici ise bazı icraatlarda bulundu ve insanlar bu icraatlar sebebiyle onun aleyhinde konuşmaya başladılar. Onu cezalandırıp görevden aldıktan sonra beni başa getirdiler ve bana biat ettiler. Allah'tan hidayet diliyor ve takvâ ile hareket için ondan yardım diliyorum."

Ali [mektubunda], hayırlı bir insan olduğunu düşündüğü, hakkı önceleyeceğini, adalet ve ihsan üzere ilerleyeceğini, şaibeli kişilere göz açtırmayacağını ve hem avama hem de havasa karşı yumuşak davranacağını umut ettiği Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi Mısır'a vali tayin ettiğini insanlara bildirdi. Onlara Kays'a arka çıkıp yardım etmelerini, hak ve hak ile amel hususunda ona destek olmalarını emretti.

İnsanlar ayağa kalkıp Ali'ye biat ettiler. Yezîd b. Hâris denen bir adam hariç Mısır halkı Kays'a sahip çıktı. Yezîd toplumdan ayrılmış olarak orada bir köyde yaşıyordu. Kays'a bir mektup göndererek, "Biz sana biat etmiyoruz fakat yetkilerin konusunda da sana engel olmayacağız. [Zekât] âmilini gönder, arz senin arzındır [sana tâbidir]. Biz insanların işi nereye varacak görene dek durup bekleyeceğiz." dedi.

Ensardan Mesleme b. Muhalled es-Sâ'idî öne atılarak Osman'ın vefatını dile getirdi ve onun kanının talep edilmesi için çağrıda bulundu. Bunun üzerine Kays ona, "Yazıklar olsun sana, bana karşı mı harekete geçiverdin? Vallahi Şam ve Mısır'ın mülkü benim olsa dahi seni öldürmek istemem." diye ona haber gönderdi. Bunun üzerine Mesleme bu tutumundan vazgeç-

ti ve Kays da onu kendi haline bıraktı. Bu şekilde Kays [Mısır'ın] haracını topladı ve hiç kimse onunla çekişmeye girmedi.

Kays Mısır'da iken Ali Cemel'e gitti ve yine o orada iken Basra'dan Kûfe'ye geçti. Kays, Muâviye'nin -Allah'ın yarattıkları arasında- en hazzetmediği kişilerden biriydi. Bu yüzden Sıffîn'e çıkmadan Kays'a "Sizler Osman'ın bazı menfaatleri kendisine tahsis ettiğini düşündüğünüz için ona kızdınız ve bunun dışındaki şeyleri [yani Osman'ın iyi taraflarını, hizmetlerini] ise görmezden geldiniz. Biliyorsunuz ki onun kanı size helal değildi. Siz büyük bir günah işlediniz ve '*ortaya çok çirkin bir şey attınız*'.[88] Senin arkadaşına [Ali'ye] gelince bizler, insanları Osman'ın aleyhinde toplayanın, ona karşı kışkırtanın ve onu öldürmeye sevk edenin o olduğuna inanıyoruz. Kendisi bazen bunu inkâr ediyor, bazen de ikrar ediyor." şeklinde bir mektup yazdı ve Kays'ı Osman'ın kanını talep etmeye davet etti.

Kays, Muâviye'ye şöyle cevap verdi: "Yazdıklarını anladım. Osman'ın öldürülmesine gelince ben ona hiç yaklaşmadım ve o işin peşine düşmedim. Arkadaşıma gelince senin anlattıklarını onda görmedim. Beni davet ettiğin şeye gelince o konuda düşünüp taşınmam lazım. Ben senden elimi çekiyorum, benden sana senin hoşuna gitmeyecek bir şey erişmeyecek!"

Muâviye daha sonra ona başka bir mektup yazdı. Kays, onun mektubuna cevap verdi ancak Ali'ye karşı onun yanında yer alma düşüncesine ve Osman'ın kanını arama isteğine yanaşmadı. Bunun üzerine Muâviye ona "Yahudi oğlu yahudi!" diye seslenerek bir mektup yazdı. Kays ise ona, "Ey putperest oğlu putperest! İslâm'a istemeyerek girdiniz ama ondan isteyerek çıktınız!" diye cevap verdi.

Muâviye Kays'tan ümidini kesince onun yazdıklarını gizledi ve çevresindekilere Kays'ın kendisine biat etmeyi, isteklerine tâbi olmayı ve kendisiyle ortak hareket etmeyi kabul ettiğini söyledi. Bir de Kays'ın dilinden şöyle bir mektup yazdı: "Kays b. Sa'd'dan emîr Muâviye'ye. Sadede gelince Osman'ın öldürülmesi İslâm'da büyük bir olaydır. Dönüp nefsime ve dinime baktım, gördüm ki hayır hasenat sahibi, müttaki ve dinen katli haram (canı mukaddes) bir müslüman olan imamlarını öldüren bir kavme arka

88 Meryem, 19/89.

çıkmak içime sinmiyor. Günahlarımız için Allah'tan istiğfarda bulunuyor ve dinimizi korumasını ondan diliyoruz. Sana barış elimi uzatıyor ve o mazlum hidayet imamını öldürenlerle savaşma konusunda sana icâbet ediyorum."

Bunu takiben Kays'ın Muâviye ile anlaştığı ve barıştığı haberi insanlar arasında yayılmaya başladı. Kervanlar bu haberi Irak'a götürdüler. Haber Ali'ye de ulaştı. Bunun üzerine Ali, Kays'ın durumu hakkında Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib ile istişarede bulundu. Abdullah, Ali'ye Kays'ı azletmesini söyledi. Ali iyice düşünüp tartıyor, gelen haberin bazen doğru bazen ise yalan olduğunu düşünüyordu. Nihayet Ali'ye Kays'tan bir mektub geldi. Kays mektubunda Kinânî ve onun mensup olduğu köy halkının haberleri ile İbn Muhalled aşiretinin haberlerini aktarıyor, İbn Muhalled ile mütareke yaptığını ve onlardan el çektiğini söylüyordu.

Bunun üzerine İbn Ca'fer Ali'ye, "Ey müminlerin emîri, Kays'a İbn Muhalled ile savaşmasını emret! Böylece onların sana biatı terk etmeleri karşısında Kays'ın tutumunu görür ve sana gelen haberin doğru ya da başka türlü olup olmadığını anlarsın." dedi. Ali, onun dediğini yaptı ve bu konuda Kays'a bir mektup yazdı. Kays, Ali'ye şöyle cevap verdi: "Senin, -kendileriyle savaşmamı emrettiğin mezkûr düşmanlarına karşı- savaş açmam konusundaki aceleciliğine hayret ettim. Ben bunu yaparsam, sana düşman olanların birbirlerine daha çok yardım edip kenetlenmeyeceklerinden ve her bir taraftan kalkıp bir araya gelmeyeceklerinden emin olamam. O takdirde durum daha kötüye gider ve düşmanın kuvveti artar."

Bunun üzerine İbn Ca'fer, Ali'ye şöyle dedi: "Sence gelen haberlerin doğru olduğu ortaya çıkmadı mı? Hemen Muhammed b. Ebû Bekir'i Mısır'a tayin et, orası için Muhammed sana yeter. Kays'ı da azlet zira Kays'ın 'Ancak Mesleme b. Muhalled'in öldürülmesiyle ayakta kalabilen bir iktidar şüphesiz ki kötü bir iktidardır!' dediği bana aktarıldı." -İbn Ca'fer, annesi Esmâ bt. Umeys tarafından Muhammed b. Ebû Bekir ile kardeşti. Esmâ, Ca'fer ile evliydi. [Ca'fer şehit olduktan] sonra onunla Ebû Bekir evlendi.-

Bu konuşma üzerine Ali, Kays'ı azletti ve Muhammed'i onun yerine tayin etti. Muhammed Mısır'a varınca Kays öfkelendi ve "Vallahi göz açıp

kapamak kadar bir sürede bile seninle birlikte çalışmam!" dedi ve Medine'ye döndü. Yolda Benî Kayn'dan bir adamın yanından geçti. Adam onu misafir etti ve ona ikramda bulundu. Kays da ona dört bin dirhem verilmesini emretti. Ancak adam kabul etmedi ve "Misafire yapmış olduğum ikram karşılığında para almam." dedi. Kays, lütufkâr ve cömert bir insandı.

Kays, Medine'ye vardığında Hassân b. Sâbit -Osman taraftarıydı- Kays'ın başına gelenlere sevinmiş bir vaziyette onun yanına geldi ve kendisine "Osman'ı öldürdüğün halde Ali seni görevden aldı. Hem günah senin boynunda kaldı hem de sana [bu yaptığına karşılık] güzelce şükranda bulunmadı!" dedi. Bunun üzerine Kays, "Ey kalbi ve gözü kör adam! Eğer benim kavmim ile senin kavmin arasına husumet koyacak olmasaydım boynunu vururdum. Çık yanımdan!" dedi. Hassân, Hazrec'in Benî Neccâr kolundandı.

Sonra Kays b. Sa'd, Sehl b. Huneyf ile birlikte çıkıp Kûfe'de bulunan Ali'nin yanına geldiler. Ona haberi verdi, Ali de onu tasdik etti. Kays, Ali ile beraber Sıffîn'de bulundu. Sehl de Sıffîn'e katılmıştı.

Muhammed b. Ebû Bekir (radıyallâhu anhümâ) Mısır'a gelince [Ali tarafından verilen] ahitnameyi Mısır halkına okudu. Belgede şunlar yazıyordu:

"Bu; Allah'ın kulu, müminlerin emîri Ali'nin, Muhammed b. Ebû Bekir'i Mısır'a vali olarak tayin ettiğine dair yazdığı ahitnamedir. Ali, Muhammed'e, özel genel, gizli âşikar tüm işlerinde Allah'tan sakınıp O'na itaat etmeyi, hem insanların içinde hem de onlardan ayrı bulunduğunda Allah'tan korkup O'nun murakabesi altında olduğunu unutmamayı, Allah'a isyan edenlere karşı sert, müslümanlara karşı yumuşak davranmayı, zalime karşı haşin olup mazluma arka çıkmayı ve insanlara karşı affedici olup mümkün mertebe onlara iyilikte bulunmayı emretmiştir. Çünkü Allah iyilikte bulunanları mükâfatlandırır ve ıslah edenlere bol sevap verir. Ayrıca ona, toprak haracını daha önce olduğu gibi toplayıp eksik almamasını ve başka bir şey ihdas etmemesini emretti. Yine insanların kendisine ulaşması noktasında kolaylık göstermesini, kapısını onlara açık tutmasını, oturup kalkmasıyla, bakış ve yüz ifadesiyle insanlara eşit muamelede bu-

lunmasını, adaletle hükmedip hakkaniyetli davranmasını, hevâsına uymamasını ve Allah'ın dini söz konusu olduğunda hiçbir kınayıcının kınamasına aldırmamasını Muhammed'e emretti. [Bu mektubu] Ubeydullah b. Ebî Rafî yazdı."

[Muhammed b. Ebû Bekir ve Muâviye'nin Mektupları]

Dediler ki: Muhammed b. Ebû Bekir, Muâviye'ye şöyle bir mektup yazdı: "Muhammed b. Ebû Bekir'den azgın Muâviye b. Sahr'a. -Bazıları Muhammed'in [azgın kelimesi yerine] uluyan kelimesini kullandığını söylemiştir ancak azgın kelimesi[nin geçtiği rivayet] daha sağlamdır.- Selam, Allah'ın velayet ehli ile barışık olan Allah'ın itaat ehli üzerine olsun. Sadede gelince bil ki Allah celal, kudret ve azametiyle, kendisinde bir zaaf olmaksızın ve yarattıklarına ihtiyaç duymaksızın mahlûkatı yaratmıştır. Bilakis onları kendisine kul olarak yaratmış ve onlardan bazısını şakî, bazısını saîd, bazısını azgın, bazısını da rüşd sahibi kılmıştır. Sonra ilmiyle onlar arasında seçim yapmış, kudretiyle onlar arasında tercihte bulunmuştur. Böylece içlerinden en iyisini, Muhammed'i (sav) ihtiyar etmiş ve onu bir elçi, bir yol gösterici, bir rehber, bir uyarıcı, bir müjdeci ve nur saçan bir kandil olarak göndermiştir. Muhammed (sav), hikmet ve güzel mev'izalarla insanları rabbinin yoluna davet etmiştir.

Ona (sav) icâbet edip yönelen, muvafakat eden ve teslimiyet içerisinde İslâm'ı benimseyen ilk kişi, kardeşi ve amcasının oğlu olan Ali b. Ebû Tâlib'dir. Ali gizlenmiş gayba/meçhule rağmen onu tasdik etti, onu her yakın dostuna tercih etti ve her tehlikeye karşı onu korudu. Her zaman onu teselli etti, kederini paylaştı. Onun savaştıklarıyla savaştı, barıştıklarıyla barıştı. Nihayet ona tâbi olanlar arasında benzersiz bir önceliğe sahip oldu. Onun fazilet konusunda ortağı yoktur.

Ancak görüyorum ki sen, sen olduğun halde onunla pazarlık yapıyorsun. Hâlbuki her türlü hayırda önde giden ve temayüz eden odur. Zürriyet bakımından insanların en güzeli, zevcesi bakımından insanların en faziletlisi ve amca oğlu itibariyle insanların en hayırlısı odur. Onun kardeşi [Ca'fer], Mûte günü nefsini Allah'a satmıştır. Onun amcası [Hamza] Uhud günü şehitlerin efendisi olmuştur. Onun babası [Ebû Tâlib] Resû-

lullah'ı (sav) müdafaa etmiştir. Sana gelince sen mel'un oğlu mel'unsun. Sen ve baban, Allah'ın dini ve resulü için kötülük ve belâ temenni etmekten, peygamberin aleyhinde kabileleri bir araya getirmekten, bu uğurda para harcamaktan ve insanları bu gaye üzerinde birleştirmekten hiçbir zaman geri durmamış kişilersiniz. Baban bu uğurda öldü, sen ise aynı amaç uğrunda çalışmak üzere onun yerine geçtin. Bunun delili, münafıkların başlarını, oradan buradan toplananların (ahzâbın) artıklarını ve Resûlullah (sav) ile ehl-i beytine düşmanlık edenleri yanında tutup barındırmandır! Ali'nin delili ise önden gitmedeki kıdemi ve apaçık üstünlüğü ile birlikte Kur'ân'da zikredilen dinin yardımcılarıdır ki bunlar Ali'nin etrafında kenetlenmiş ve onun iki yanında ordu birlikleri oluşturmuşlardır. Bu kişiler ona ittibâ etmekle fazilete nâil olmayı umuyor ve ona karşı gelirlerse şakîlerden olmaktan korkuyorlar.

Ali, Resûlullah'a ilk tâbi olan ve onunla en uzun süre yaşayan kişidir, peygamber onu kendi işlerine ortak etmiş, sırlarına muttali kılmıştır. Sen ise hem peygamberin düşmanı hem de düşmanın oğlusun. Hal böyleyken nasıl oluyor da kendini Ali ile denk kabul ediyorsun? İçinde yüzdüğün bâtılın keyfini sür, hatta Amr [b. Âs] da senin azgınlığını artırsın! Zira süren dolmuş ve tuzağın bozulmuş gibi görünüyor. Güzel âkıbetin kime nasip olacağı yakında ortaya çıkacaktır.

Ey Muâviye! Bil ki sen ancak, ceza ve te'dibinden emin olup rahmetinden ümidini kestiğin rabbine karşı hile yapmaktasın. Oysa O seni gözetlemektedir ve sen O'na karşı bir aldanış içindesin. Allah, Allah'ın resulü ve onun ehl-i beyti sayesinde sana ihtiyacımız yoktur. Selam, tövbe edip Allah yoluna dönenlerin üzerine olsun."

Muâviye ona şöyle cevap verdi: "Muâviye b. Ebû Süfyân'dan, babasını ayıplayan Muhammed b. Ebû Bekir'e. Selam hidayete tâbi olanlara ve takvayı azık yapanlara olsun. Sadede gelince mektubun bana geldi. Mektubunda Allah'ı, O'nun şanına yaraşır kelimelerle ve elçisinin O'nu tâzim için seçip kullandığı sözlerle anmış, sonra da kalkıp -kendi görüşünü desteklemek için- uydurduğun lafları serdetmişsin. Kaldı ki senin görüşün, isabetsiz ve zayıf olup şiddetli bir kınama ve azarlanmaya layıktır! Sonra Ali b. Ebû Tâlib'in hukukunu, geçmiş hizmetlerini, Resûlullah'a (sav) yakın-

lığını ve ona olan desteğini zikretmişsin. Bana karşı kendi faziletini değil de başkalarının faziletini delil getirebilmişsin, öyleyse o fazileti senden alıp başkasına veren Allah'a hamdet! Peygamberimiz hayatta iken -baban da dâhil olmak üzere- bizler, İbn Ebû Tâlib'in hakkının bizler için bağlayıcı olduğunu ve onun bize nazaran daha yüksek bir fazilete sahip olduğunu görüyorduk. Ne zaman ki Allah, elçisini kendi katındakilere mazhar etmeyi seçti, ona olan vaadini yerine getirdi, onun hüccetini ortaya koydu ve davetini yüceltti, işte o zaman onu yanına aldı.

Senin baban -ki Resûlullah'ın sıddîkıdır- ve Ömer -ki Resûlullah'ın fârûkudur-, Ali'nin mevkiini ilk olarak düşüren kişilerdir. Onlar Ali'yi kendilerine [biat etmeye] davet ettiler, Ali de onlara biat etti. O ikisi vefat edip hükümleri son bulana dek Ali'yi işlerine karıştırmadılar ve sırlarına ortak etmediler. Sonra üçüncü halife olarak Osman göreve geldi. O da onların yolundan gitti ve onların izinde yürüdü. Fakat sen ve arkadaşın [Ali], Osman'ı kınayıp durdunuz. Ta ki en uzak bölgelerde yaşayan isyankâr zümreler bile Osman'a karşı kötü niyetler beslemeye başladılar. Amacınıza ulaşıncaya kadar gerek alenî gerekse gizli ona kötülük yaptınız.

Ey Ebû Bekir'in oğlu! Tedbirini al ve bulunduğun taraf ile karşı tarafın durumunu iyice mukayese edip tart! Zira sen, hilmi ve sağduyusu dağlarla denkleşen, ilmiyle şek ehlini dağıtan ve zorbalığa göz yummayan bir zâtın [Osman] mertebesine çıkamaz, onunla boy ölçüşemezsin! Onun döşeğini senin baban [Ebû Bekir] serdi, -hüküm ve idaresi için- onun yastığını o hazırladı. Bizim vardığımız yer doğru ise bu işin öncüsü Ebû Bekir'dir, yok eğer yanlış ise bu işi başlatan kişi senin babandır ve biz ancak onun ortaklarıyız. Onun görüşüne uyduk ve yaptığını örnek aldık. Şayet bu işe bizden önce senin baban adım atmasa ve Ali'yi hilâfet makamı olarak görmemiş olmasa biz Ali b. Ebû Tâlib'e muhalefet etmez ve ona teslim olurduk. Ancak gördük ki baban [böyle] bir iş yapmış, biz de ona uyduk ve onun izinde yürüdük. Artık bu durum sebebiyle ya kendi babanı ayıpla yahut da bu işten vazgeç! Selam icâbet edenlere ve azgınlığını bertaraf edip tövbe edenlere olsun."

[Mısır'ın Karışması ve Eşter'e yapılan Suikast]

Dediler ki: Muhammed b. Ebû Bekir fazla geçmeden Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin kendileriyle mütareke yaptığı ayrılıkçı gruba haber gönderip onlara şöyle dedi: "Ya [Ali'ye] biat edip bize itaat edeceksiniz ya da diyarınızdan göçüp gideceksiniz!" Topluluk biata yanaşmadı ve de tedbirlerini aldı. Zira ondan çekiniyorlardı. Ne zaman ki iki hakemin haberi geldi, iyice cesaretlenip Muhammed'e karşı çıktılar. Bunun üzerine Muhammed, İbn Cümhân el-Belevî'yi, Yezîd b. Hâris el-Kinânî ile taraftarlarının yaşadığı köye gönderdi. Oradakiler İbn Cümhân ile savaştı ve onu öldürdü. Bu kez İbn Ebû Bekir onlara Kelb kabilesinden bir adam gönderdi, onu da öldürdüler.

Muâviye b. Hudeyc el-Kindî es-Sekûnî hurûc edip Osman'ın kanını talep etti. Anlatılanlara göre Muâviye [b. Ebû Süfyân] bu şahısla gizlice irtibat kurmuş, onunla yazışarak kendisini bu işe teşvik etmişti. İbn Hudeyc'in çağrısına pek çok insan olumlu cevap verdi. Böylece Muhammed b. Ebû Bekir için Mısır'da işler karıştı. Onun işinin bozulduğu ve karışıklığın yayıldığı haberi Ali'ye ulaştı.

Ali Nehrevân'dan sonra Kays b. Sa'd'ı Azerbaycan'a, Eşter'i de Cezîre'ye tayin etmişti. Eşter'in makamı Nusaybin'de idi. [Mısır'daki karışıklık haberini alınca] Ali, "Mısır için ancak bu iki adamdan biri gerek!" dedi ve Mâlik Eşter'e şöyle bir mektup yazdı: "Sen, dini ayakta tutmak için kendisinden güç aldığım, gücü ve kuvvetiyle suçlunun kibrini yıktığım, kendisiyle ve doğru görüşüyle korkutucu gedikleri kapattığım insanlardansın." Sonra İbn Ebû Bekir'in durumunu ona haber verdi ve olanları anlattı. Güvendiği bir adamını yerine vekil bırakarak İbn Ebû Bekir'in yanına gitmesini emretti. Mâlik de böyle yaptı. Böylece Ali onu Mısır'a tayin etti.

Muâviye'nin casusları, Eşter'in Mısır'a vali olarak atandığını kendisine haber verdiler. Bunun üzerine Muâviye Kulzum'da [ikamet edip] haraç ödeyen ahalinin başındaki kişiye bir adam gönderip ona şöyle dedi: "Eşter senin yanına gelecek. Eğer onun hakkından gelmem konusunda yardımcı olursan yaşadığın sürece senden harac almayacağım. Eşter'e karşı yapabildiğin hileyi yap!"

Eşter yola çıktı, Kulzum'a vardığında -Eşter, Irak'tan deniz yoluyla gelmişti- adam onu karşıladı. Onu misafir etti, ona ikramda bulundu ve yemek yedirdi. Eşter yemeğini yiyince adam ona, "Ey emîr, hangi şerbet hoşuna gider?" dedi. Eşter, "Bal şerbeti." dedi. Adam içine zehir koyduğu bal şerbetini ona getirdi. Eşter, onu içince zehir o gün veya ertesi gün onu öldürdü.

Eşter'in vefat haberi Muâviye'ye ulaştı. Muâviye, "Ali'nin iki eli vardı. -Kays b. Sa'd ile Eşter'i kastediyor- Onlardan birisini kestik!" dedi. Bir de "Şüphesiz Allah'ın baldan da bir ordusu vardır." dedi.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Ebû Bekir'in durumu zayıflayınca Ali Eşter'i Mısır'a vali olarak gönderdi. Eşter, Aynişems denilen yere gelince baldan yapılan bir şerbet içti -denildiğine göre içine zehir konulmuştu- ve vefat etti. Bu binaen Amr b. Âs, "Allah'ın baldan da bir ordusu vardır!" derdi.

Dediler ki: Eşter'in vefat haberi kendisine ulaşınca Ali, Muhammed b. Ebû Bekir'e -Muhammed, Eşter'in kendi yerine atanmasından rahatsızdı- şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki ben Eşter'i, senin çalışmalarını yavaş bulduğumdan ya da senin iş tutuşunu yetersiz gördüğümden dolayı oraya vali yapmadım. Eğer ben elinin altındaki yetkileri senden alacak olsaydım şüphesiz ki seni, senin için daha elverişli bir mevkiye ve daha çok hoşlanacağın bir valiliğe tayin ederdim. Mısır'a vali olarak tayin ettiğim adam bize karşı samimi, senin ve bizim düşmanlarımıza karşı ise şedit bir adamdı. O, [dünyadaki] günlerini tamamladı ve eceline kavuştu. Biz ondan razıydık. Şimdi sen düşman için meydana çık, savaş için hazırlık yap ve *rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır*.[89] Allah'tan yardım dile ve ondan sana yetmesini niyaz et ki sana yardım etsin ve de yetsin inşallah!"

---

89 Nahl, 16/125.

[Muâviye'nin Amr b. Âs'ı Mısır'a Vali Yapması ve Muhammed b. Ebû Bekir'in Öldürülmesi]

Dediler ki: Muâviye'ye biat edilip iki hakem [yurtlarına] geri döndükten sonra Muâviye'nin eli güçlendi ve konumu yüceldi. Iraklılar ise Ali ile ihtilaf etmeye başladılar. Böylece Muâviye'nin Mısır dışında [önemli bir] arzusu kalmamıştı. Aslında Muâviye Mısır halkından korkuyordu. Çünkü Ali'ye yakın, Muâviye'nin görüşlerini paylaşanlara karşı serttiler. Muâviye, Amr b. Âs'ı çağırdı ve daha önce anlaştıkları üzere onu Mısır'a vali tayin etti. Deniliyor ki: Muâviye; Amr b. Âs, Habîb b. Mesleme, Dahhâk b. Kays el-Fihrî, Büsr b. Ebû Ertât, Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd, Ebü'l-A'ver es-Sülemî, Humra[90] b. Mâlik el-Hemdânî ve Şürahbîl b. Sımt el-Kindî'yi çağırdı. Mısır valiliği ile Muhammed b. Ebû Bekir'e karşı savaşmayı onlara arz ve teklif etti. Amr b. Âs dışında kimse bu tekliften hoşlanmadı.

Deniliyor ki: Amr b. Âs, Mısır ve kendisine vadedilen Mısır valiliği konusunda Muâviye'nin ağırdan aldığını düşünüyordu. Bu sebeple aşağıdaki iki beyti okuması için bir adamı gizlice Muâviye'nin huzuruna sevk etti:

Ey elinde nice hayırlar bulunan, bu fırsatı kaçırma!
Soğuyup kurumakta olan [kişi] için coştur ateşi!
Ver ona Mısır'ı ve hatta daha fazlasını
Mısır ancak üstün olup galip gelenin hakkıdır!

Amr b. Âs Mısır'a gitmek isteyince Muâviye, Muhammed b. Ebû Bekir ile savaşması için ona tavsiyede bulundu. İbn Ebû Bekir de Ali'ye mektup yazarak Amr b. Âs'ın Muâviye tarafından Mısır'a vali olarak atandığını bildirdi. Mektupta Ali'ye şöyle diyordu: "Amr kalabalık bir ordu ile geliyor. Benim yanımda olanlar ise öyle bir başarısızlık ve zafiyet içindeler ki Amr'a karşı bana bir faydaları dokunmaz. Eğer senin Mısır'a ihtiyacın varsa beni mal ve adamla destekle!"

Ali ona sakınıp korunmasını, [gerekli yerlere] casuslar gönderip taraftarlarını bir araya getirmesini ve Kinâne b. Bişr b. Attâb b. Avf es-Sekûnî'yi -Kinâne, bir değnekle Osman'ın kafasına vuran kişidir- düşmanın üzerine göndermesini emreden bir mektup yazdı. Ayrıca ona, her türlü çareye

90 Dârulfikr neşrinde bu isim "Mürre" olarak geçmektedir. (çev.)

başvurarak adam göndereceğini ve Allah'ın iki grup arasından sayıca az olanları hak yolda oldukları için aziz kılacağını, sayıca fazla olanları da bâtıl yolda oldukları için zelil edeceğini söyledi.

Ali, Kûfe halkına hitap etti ve onları Mısır'da bulunan Muhammed b. Ebû Bekir ve yanındakilere yardıma çağırdı. Fakat onlar çıkmak istemediler. Sonra onlardan bir müfreze seçip onları, Ka'b b. Mâlik el-Hemdânî ile birlikte Mısır'a gönderdi. Ancak onlar daha Mısır'a varamadan Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürüldüğü haberi Ali'ye ulaştı. Bunun üzerine Ali onları yarı yoldan geri çağırdı. Sonra da topluluğa hitap ederek şöyle dedi: "Emir verdiğimde bana itaat etmeyen ve çağrıda bulunduğumda bana kulak asmayan insanlarla beni imtihan eden Allah'a hamd olsun."

Muâviye, Muhammed b. Ebû Bekir'e bir mektup yazarak ona geri çekilmesini ve [bulunduğu makamdan] ayrılıp uzaklaşmasını emretmişti. Amr b. Âs, Muâviye'nin emrine verdiği altı bin kişilik kuvvetle Mısır'a doğru yola çıktı. Mısır'a yaklaşınca İbn Ebû Bekir'e şöyle bir mektup yazdı: "Kanını dökmemem için benden uzak dur! Benden sana bir ezâ dokunsun istemiyorum. Ülke ahalisinin sana buğzettiği, senin görüşünü reddettiği ve sana tâbi olmaktan dolayı pişmanlık duyduğu bana malum ve âşikârdır." Muhammed b. Ebû Bekir cevap mektubunda, Muâviye ve Amr'ın iddialarını tekzip ederek o ikisinin isteklerine boyun eğmeyeceğini bildirdi. Sonrasında da Amr b. Âs'a karşı koymaya karar verdi ve Kinâne b. Bişr et-Tücîbî'yi ordunun önüne geçirdi. -Kinâne, Mezhic kabilesinden Tücîb bt. Sevbân b. Süleym'e nispet edilmekte olup Tücîb, Eşres b. Şebîb b. Sekûn'un ümmü veledidir.- Muhammed b. Ebû Bekir, Kinâne'nin emrine yaklaşık iki bin adam verdi ve kendi de bir o kadar adamla onun arkasına mevzilendi.

Amr b. Âs Mısır'a geldi ve taburları peş peşe sıraladı. [Muhammed b. Ebû Bekir'in komutanı] Kinâne öne atılıyor ve yanındakilerle birlikte karşısına çıkan her taburla cansiperâne savaşıyordu. Nihayet Muâviye b. Hudeyc b. Cefne b. Kuteyr es-Sekûnî kalabalık bir ordu ile geldi. Kinâne ve yanındakiler, ön ve arkalarından kuşatılıp hedef haline geldiler. Kinâne meydana atıldı ve öldürülünceye kadar kılıcıyla savaştı. Daha sonra Amr'ın ordusu Muhammed b. Ebû Bekir'in bulunduğu tarafa yöneldi. Muhammed'in adamları onun yanından ayrılıp dağıldılar, öyle ki meydanda sade-

ce kendisi kaldı. Vaziyeti görünce aceleyle yola çıktı. Nihayet bir harabeye varıp oraya sığındı.

Amr geldi ve oradaki saraya girdi. Muâviye b. Hudeyc ise Muhammed b. Ebû Bekir'i aramak için yola düştü. Yol üzerinde bir grup kaba Kıptî ile karşılaştı ve onlara, "Buradan tanımadığınız ya da şüphelendiğiniz bir kimse geçti mi?" diye sordu. Onlardan biri, "Hayır vallahi! Fakat ben bu harabeye girdim, orada oturan bir adam gördüm." dedi. Bunun üzerine İbn Hudeyc, "Kâbe'nin rabbine yemin olsun ki o, odur!" dedi. Hemen hayvanlarını koşturup oraya doğru gittiler ve Muhammed'in yanına girip onu harabeden çıkardılar. Muhammed neredeyse susuzluktan ölmek üzereydi. Onu Fustât tarafına getirdiler. Muhammed'in kardeşi Abdurrahmân b. Ebû Bekir, Amr'ın yanındaydı, yerinden fırlayarak ona "Kardeşim tutsak edilip öldürülecek mi yani? İbn Hudeyc'e haber gönder, ondan vazgeçsin!" dedi. Bunun üzerine Amr, İbn Hudeyc'e haber göndererek Muhammed b. Ebû Bekir'i kendisine getirmesini emretti. İbn Hudeyc ise "Sizler amcamın oğlu Kinâne b. Bişr'i öldürdünüz, ben ise Muhammed'i serbest bırakacağım, öyle mi? Yok, olacak iş değil!" dedi.

Muhammed b. Ebû Bekir biraz su istedi. İbn Hudeyc ona, "Osman'ı sudan mahrum ettiniz ve onu oruçlu iken öldürdünüz. Allah ise el değmemiş saf içecek (*rahîk-i mahtûm*)[91] ile onu karşıladı. Vallahi seni susuz bir şekilde öldüreceğim, ta ki Allah seni *kaynar su ve irin*[92] ile karşılasın!" dedi. Muhammed b. Ebû Bekir, "Anasız kalasıca! Bu senin harcın değil, vallahi eğer kılıcım elimde olsaydı beni bu duruma getiremezdiniz!" dedi. -Muhammed, insanların içine karışınca tanınmamak için kılıcını bırakmıştı.- Bunun üzerine Muâviye b. Hudeyc, "Seni mazlum halife Osman'a karşılık öldüreceğim!" dedi. Muhammed, "Osman haksızlık yaptı ve kitab'ın hükmünü terk etti. Biz bu yüzden onu yadırgadık." dedi. İbn Hudeyc, Muhammed'i öldürdü, sonra da onu bir eşek leşinin içine koyup yaktı.

Bu haber kendisine ulaşınca Âişe, [kardeşi] Muhammed için çok kederlendi ve onun çoluk çocuğunu yanına aldı. Vefat edinceye kadar da

---

91 "Onlara, *mühürlü (el değmemiş) saf bir içecek*ten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar." (Mutaffifîn, 83/24-25)

92 "İşte (azap), onu tatsınlar: *Bir kaynar su ve bir irin.*" (Sâd, 38/57)

bir daha ateşte kızartılmış et yemedi. Âişe'nin ayağı sürçse "Muâviye b. Hudeyc kahrolsun!" derdi.

Vâkıdî'ye ait bir rivayete göre Kinâne b. Bişr, *Dâr* gününde[93] öldürülmüştür ancak bu doğru değildir.

Dediler ki: Amr b. Âs, Muâviye b. Ebû Süfyân'a şöyle bir mektup yazdı: "Muhammed b. Ebû Bekir ve Kinâne b. Bişr ile karşı karşıya geldik, Mısırlılardan müteşekkil birlikler içindeydiler. Onları hidâyet ve beyyineye davet ettik. Onlar ise bile bile hakkı inkâr ettiler ve ahmakça dalâlete daldılar. Onlara karşı cihad başlattık ve Allah bizi onlara karşı muzaffer kıldı. Allah onların yüzlerine ve arkalarına vurdu ve onların omuzlarını bize teslim etti. Allah Muhammed b. Ebû Bekir'i, Kinâne b. Bişr'i ve onlarla birlikte olan benzerlerini öldürdü. Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Vesselâm."

Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi haberi kendisine ulaşınca Ali insanlara şöyle hitap etti: "[Ey insanlar!] Bilin ki Muhammed b. Ebû Bekir öldürüldü ve İbnü'n-Nâbiga -yani Amr b. Âs- Mısır'ı ele geçirdi. Muhammed'i kaybedişimize sabrediyor ve mükâfatını Allah'tan umuyoruz. Muhammed b. Ebû Bekir, başına gelecek olanı [*kazâ*yı] bekleyip ceza günü için çalışan bir insandı."

Ali o gün uzun bir konuşma yaptı, adamlarını ayıplayarak onları ağırdan almakla suçladı ve şöyle dedi: Sizleri elli küsur günden fazla Mısır'daki arkadaşlarınıza yardım etmeye çağırdım fakat siz karnı ağrıyan deve gibi homurdanıp durdunuz. Cihada niyeti olmayan, âhiret yurdunda ecir kazanmak istemeyenler gibi yere çakılıp kaldınız. Sonra sizden zayıf bir müfreze *sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi*[94] yola çıkıp oraya gitti.

Ali'ye "İbn Ebû Bekir için çokça kederlendin." denildi. O da "Allah, Muhammed'e rahmet etsin, o genç bir adamdı. Ben Mısır'a Hâşim b. Utbe'yi vali olarak atamak istedim. Muhammed'i zemmetmiyorum ancak eğer Hâşim'i vali yapmış olsaydım, meydan onlara kalmayacaktı. Muhammed benim yetiştirmemdi ve kardeşim Ca'fer'in çocuklarının kardeşiydi. Ben onu oğlum olarak kabul ediyordum."

---

93 "Dâr" ev, hâne anlamında olup "yevmü'd-dâr (dâr günü)" ile Hz. Osman'ın evinde öldürüldüğü gün kastedilmektedir. (çev.)

94 Enfâl, 8/6.

Abdullah b. Ca'fer'in annesi Esmâ bt. Umeys idi. [Ca'fer'in şehit edilmesinden] sonra onunla Ebû Bekir (ra) evlendi. [Ebû Bekir'in vefatından] sonra da Ali (ra) evlendi. Muhammed, [üvey evladı olduğu] Ali'nin evinde büyüyüp yetişmişti.

Bana Züheyr b. Harb Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babası Cerîr b. Hâzim'den rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Sîrîn'den işittim, şöyle dedi: Ali, Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi Mısır'a vali olarak gönderdi. Muâviye ve Amr b. Âs ona çok sert bir mektup gönderdiler. Mektupta ona sövüp sayıyorlardı. Sa'd ise onlara yumuşak üsluplu bir mektup gönderdi ve mektupta kendilerine yakınlık gösterdi. Bu kez ikisi ona bir mektup yazarak mektupta onun şerefinden ve faziletinden söz ettiler. Sa'd yine onlara ilk mektubuna benzer [yumuşak] bir mektup gönderdi. Bu kez dediler ki: "Bizler Kays b. Sa'd'ın zekâ ve planına güç yetiremiyoruz fakat ona karşı Ali'yi kullanarak bir plan tertip edebiliriz!" Hemen Kays'ın yazdığı ilk mektubu Ali'ye gönderdiler.

Ali mektubu okuyunca Kûfeliler, "Vallahi Kays hainlik yapmış, onu hemen azlet!" dediler. Ali ise "Yazıklar olsun size, Ben Kays'ı biliyorum. Vallahi o hainlik yapmadı; bu, Kays'ın mûtat davranışlarından biridir!" dedi. Fakat Kûfeliler, "Onu azletmediğin sürece [senden] razı olmayız!" dediler. Ali de onu azledip yerine Muhammed b. Ebû Bekir'i Mısır'a vali yaptı. Muhammed b. Ebû Bekir, Kays b. Sa'd'ın yanına vardığında Kays, "Kuşkusuz Muâviye ve Amr sana hile yapacaklardır. Sana şöyle şöyle bir mektup yazdıkları zaman sen de onlara şöyle şöyle bir mektup yaz. Şöyle yaptıklarında sen de şöyle yap. Sakın sana tavsiye ettiklerime muhalefet etme. Eğer muhalefet edersen öldürülürsün!" dedi.

Dediler ki: Ali, Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürüldüğünü bir mektupla Abdullah b. Abbâs'a bildirdi. Abdullah Basra'daydı. Bu mektup, Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin Abdullah b. Abbâs hakkında Ali'ye mektup yazmasından ve [bu sebeple] Ali ile Abdullah'ın arasına husumet girmesinden önceydi. Abdullah b. Abbâs Nehrevân'da Ali'ye kızmış ve Mekke'ye gitmişti.

Muhammed b. Ebû Huzeyfe'nin Durumu

Muhammed b. Ebû Huzeyfe'ye gelince Muhammed b. Ebû Bekir, Amr b. Âs ile savaşmaya gidince elinin altındaki yetkileri ona devretmişti. İbn Ebû Bekir öldürülünce İbn Ebû Huzeyfe yaklaşık olarak İbn Ebû Bekir'in yanında yer alanlar kadar bir cemaat topladı. Sonra da Amr ve adamlarına doğru ilerledi. Amr önce ona güvence verdi, sonra da hâinlik ederek onu Filistin'de bulunan Muâviye'nin yanına gönderdi. Muâviye de onu kendisine ait bir hapishaneye koydu. Muhammed b. Ebû Huzeyfe uzun sayılmayacak bir müddet hapiste kaldı, sonra oradan kaçtı. -Muâviye de onun [hapisten] kurtulmasını istiyordu.- Has'am kabilesinden Ubeydullah b. Amr b. Zallâm adında -Osman taraftarı- bir adam "Ben onun peşine düşerim!" dedi. Birkaç süvariyle onu aramaya çıktılar ve Havrân'da ona yetiştiler. Muhammed bir mağaraya girmişti. Mağara Ubeydullah b. Amr b. Zallâm'a gösterildi ve Ubeydullah, Muhammed b. Ebû Huzeyfe'yi oradan çıkardı. Ubeydullah, kendisine götürdüğü takdirde Muâviye'nin onu öldürmeyeceğinden korktuğu için oracıkta Muhammed'in boynunu vurdu.

Yine deniliyor ki: İbn Ebû Huzeyfe saklanmıştı. Amr b. Âs onu aradı, sonunda onu bulup Muâviye'ye gönderdi. Muâviye de onu hapsetti. Sonra hapsinden kaçtı, yakalandı ve öldürüldü.

Bazıları da diyorlar ki: Muhammed b. Ebû Huzeyfe yakalandıktan sonra Hucr b. Adî'nin öldürülmesine kadar Muâviye'nin hapsinde kaldı. Sonra hapisten kaçtı. Mâlik b. Hübeyre b. Hâlid el-Kindî es-Sekûnî, Muhammed'i ele geçirmek için izlettirmeye başladı. Onu yakaladığında da Hucr için duyduğu öfke sebebiyle Muhammed'i öldürdü. Zira Mâlik b. Hübeyre denilen bu zat, Hucr, Muâviye'nin yanına getirildiğinde onun canının bağışlanmasını temenni ve talep etmişti. Fakat onu öldürülmüş olarak bulmuştu. Bunun üzerine Muâviye onu razı etmek için kendisine yüz bin dirhem verilmesini emretmişti.

Bana Bekr b. Heysem anlattı, dedi ki: Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Leys b. Sa'd'dan rivayet etti, dedi ki: Bize gelen habere göre Kays b. Sa'd Mısır'a vali olarak tayin edilince Muhammed b. Ebû Huzeyfe Medine'ye -veya Ali'nin yanına- gitmek üzere Mısır'dan ayrıldı. Onun ayrılış haberi

Muâviye'ye ulaştı ve Muâviye onu izlettirmeye başladı. Sonunda Muhammed yakalandı ve Muâviye'ye götürüldü, Muâviye de onu hapsetti. Daha sonra Muhammed hapisten kurtuldu ancak Yemenlilerden bir adam onu takip edip öldürdü.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ebû Huzeyfe Muâviye'nin yanına gitmek üzere Mısır'dan ayrılmıştı ki Muâviye onu hapsettirdi. Ancak Muhammed hapisten kurtuldu ve Filistin'de bir mağaraya sığındı. Bineği üzerinde giden ve onun yerini bilmeyen bir adam geldi. Bir at sineği hayvanının burnuna girmişti. Hayvan huylanıp kaçmaya başladı ve sonunda mağaraya girdi. Bunun üzerine İbn Ebû Huzeyfe'nin yanında olanlardan bir kişi adamı öldürmek istedi. Onu tanımışlardı. İbn Ebû Huzeyfe buna engel oldu. Adam çıkıp gitti ve [İbn Ebû Huzeyfe'yi arayanlara] onların yerini gösterdi. Aynı gün içinde İbn Ebû Huzeyfe öldürüldü.

Bana Ebû Hayseme ve Halef b. Sâlim anlattılar, dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Muâviye ile Amr b. Âs Cemel'den sonra ve Sıffîn'den önce anlaştıkları zaman Amr, bir ordunun başında Mısır'a gitti. Mısır'a yaklaştığında Muhammed b. Ebû Huzeyfe insanlarla birlikte onun yanına gitti. Amr, Muhammed b. Ebû Huzeyfe'nin yanındaki adamların çokluğunu görünce ona haber gönderdi, ikisi buluşup bir araya geldiler. Amr ona şöyle dedi: "Senin de bildiğin gibi olanlar oldu ve ben bu adama [Muâviye'yi kastediyor] biat ettim, tâbi oldum. Üstelik onun pek çok işinden razı değilim. Fakat onun bir yaşı var. Biliyorum ki arkadaşın Ali hem şahsiyet hem de kıdem bakımından Muâviye'den daha üstün ve bu işe (hilâfete) daha layık. Buluşmamız için bana bir randevu ver! Ben de sen de ordusuz olarak orada buluşalım, yanlarında sadece kınlarındaki kılıçları olan yüz atlı ile oraya gelirsin, ben de aynı şekilde gelirim." İkili bu minval üzere konuşup ahitleştiler ve Arîş'te buluşmak üzere aralarında bir vakit tayin ederek ayrıldılar.

Amr, Muâviye'nin yanına döndü ve ona haberi verdi. İkilinin sözleştikleri zaman gelince onlardan her biri yüz atlı ile diğerinin yanına vardı. Fakat Amr, arkada bir ordu daha hazırlamıştı. İbn Ebû Huzeyfe ondan

önce gelmiş, onun haberini bekliyordu. Arîş'te bir araya geldiklerinde Amr'ın ordusu hemen ardından geldi. Muhammed, Amr'ın kendisine hıyanet ettiğini anladı. Hemen Arîş'te bulunan bir konağa çekildi ve orada mevzi aldı. Amr mancınık ile konağa saldırdı ve Muhammed yakalandı. Amr onu Muâviye'nin yanına gönderdi ve Muâviye de onu hapse attı.

Karaza'nın kızı, Muâviye'nin eşi ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe'nin de halasının kızıydı. -Annesi, Fâtıma bt. Utbe b. Rebî'a'dır.- Karaza'nın kızı, Muhammed hapisteyken ona yemek yapıp gönderiyordu. Muâviye Sıffîn'e gidince Karaza'nın kızı İbn Ebû Huzeyfe'ye içinde demir parçaları da bulunan bir şeyler hazırlayıp gönderdi. İbn Ebû Huzeyfe zincirini bu demir parçalarla kesti ve [kaçarak] Filistin'deki Zîb dağında bir mağaraya saklandı. Nebatîler'den bir adam onun yerini babası Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı olan Rişdîn'e gösterdi. -Muâviye Rişdîn'i Filistin'de görevlendirmişti.- Rişdîn Muhammed'i yakaladı. Muhammed ona, "Allah aşkına, beni serbest bırak!" dedi. Bunun üzerine Rişdîn, "Seni serbest bırakayım da gidip Ali b. Ebû Tâlib'in yanında hem halanın oğluna hem de amcanın oğlu Muâviye'ye karşı savaşasın, öyle mi? Üstelik sen Osman'ın öldürülmesi için Ali'ye taraftarlık yapanlardansın!" dedi ve Muhammed'i karşısına geçirip boynunu vurdu.

Medâinî dedi ki: Denildiğine göre Muhammed b. Ebû Huzeyfe Muhammed b. Ebû Bekir'in ordusundaydı. Yakalandı ve Muâviye'ye gönderildi.

Allah, en iyi bilendir.

Ali'nin (as) Hilâfeti Döneminde Hirrît b. Râşid es-Sâmî'nin Durumu

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Hirrît b. Râşid es-Sâmî -Sâme b. Lüeyy'in torunlarından- Benî Nâciye'den üç yüz kişilik bir güçle Ali b. Ebû Tâlib'in yanındaydı. Onunla birlikte Basra'daki Cemel Vak'ası'nda bulundu. Yine Sıffîn'de bulundu ve onunla birlikte savaştı. Hakemler karar verince Kûfe'de Ali'nin huzuruna vardı ve ona "Vallahi bundan böyle senin emirlerine itaat etmem ve arkanda namaz kılmam!" dedi. Ali ise ona, "Anan seni kaybedesice! O zaman rabbine isyan etmiş ve ahdini bozmuş olursun. Bu şekilde ancak kendi nefsine zarar verirsin. Neden bunu yapı-

yorsun?" dedi. Hirrît, "Çünkü sen Kur'ân karşısında hakemlere hükmetme yetkisi tanıdın ve iş tam ciddiye binince hakka karşı zafiyet gösterdin. Ayrıca kendi nefislerine zulmedenlere meylettin. Seni kınıyor, karşı tarafa ise öfke duyuyorum!" dedi. Bunun üzerine Ali onu münazaraya ve açık bir şekilde konuşmaya davet etti, Hirrît ise "Yarın sana döneceğim." diye karşılık verdi.

Hirrît, kavminin yanına geldi ve onlara kendisiyle Ali arasında olanları bildirdi. [Ertesi gün] Ali'nin yanına gelmedi ve o gece kavmiyle birlikte Kûfe'den ayrıldı, Kesker'e[95] yöneldi. Yolda bir müslümanla karşılaştılar, Hirrît ve yol arkadaşları ona Ali hakkında ne düşündüğünü sordular. Adam Ali hakkında iyi şeyler söyledi. Bunun üzerine onun üzerine çullanıp kılıçlarıyla onu parçaladılar.

Irak vergilerini toplamakla görevli olan Karaza b. Ka'b, Ali'ye şöyle bir mektup yazdı: "Yanımıza bir yahudi çıkıp geldi ve bize şunu anlattı: Kûfe tarafından gelen bir grup süvari 'Niffer'[96] denilen bir köye girmiş ve köy ahalisinden Zâzân Ferrûh adında bir adamla karşılaşıp ona dinini sormuş. Adam 'Ben müslümanım.' deyince ona müminlerin emîri [Ali] hakkındaki kanaatini sormuşlar. Adam, 'O bir hidayet imamıdır.' diye cevap verince de kılıçlarıyla onu oracıkta parçalamışlar. Sonra yahudiye dinini sormuşlar, adam 'Ben yahudiyim.' deyince onu serbest bırakmışlar. İşte bu zat bize geldi ve bu olayı bize haber verdi."

Bunun üzerine Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye[97] şöyle bir mektup yazdı: "Ben, nefislerine zulmeden ve dindaşlarına karşı azgınlık içinde olanların durumu açıklığa kavuşana dek, yanına verdiğim adamlarla birlikte *Ebû Mûsâ Manastırı*'nda kalmanı sana emretmiştim. Ancak bana gelen bir habere göre bir grup [çapulcu], Niffer denilen bir köyden geçmişler ve Irak

95 Küsker veya Keşker, III. miladî asırda Sâsânî imparatoru I. Şâbûr tarafından, Romalı esirleri yerleştirmek için Irak topraklarında ve Dicle nehrinin kenarında kurulan tarihi bir şehirdir. Hıristiyanlığı ilk kabul eden kentler arasında sayıldığı için İncil'in şerhi "Amâlü'r-Rüsül"de bu kentin ismi geçmektedir. Bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, IV, 461. (çev.)

96 Bâbil taraflarında Kûfe'ye bağlı bir köydür. (ZZ)

97 Hz. Ali'nin Ebû Mûsâ'ya mektup yazmış olması imkânsızdır. Çünkü Hz. Ali, Ebû Mûsâ'yı çoktan azletmişti. Daha sonra Ebû Mûsâ hakemliğe atanmış ve hakem olayından sonra da Mekke'ye kaçmıştı. Bu yüzden Dârulfikr neşrinin dipnotunda ifade edildiği gibi Ali'nin mektup yazdığı şahsın "Ziyâd b. Hasafe" olması daha uygundur. (çev.)

halkından bir adamı namaz kılarken öldürmüşler. Allah'ın adıyla hemen onlara doğru hareket et. Eğer onlara yetişirsen onları hakka davet et. Eğer kabul etmezlerse onlarla savaş ve onlara karşı Allah'tan yardım dile!" Onlar Ebû Mûsâ'yı geçtiler ve Ebû Mûsâ onlara yetişemedi. Bu olay, Ebû Mûsâ'nın hüküm vermek (tahkîm) için tayin edilmesinden önceydi.

Diğer rivayete göre Ali bu konuda Ebû Mûsâ'ya bir şey yazmamıştır. Esasen Ali o grubu ele geçirmek üzere Ziyâd b. Hasafe ile Abdullah b. Vâil et-Teymî'yi Basra'ya göndermişti. Ziyâd, Mezâr denilen yerde onlara yetişti, yollarına devam etmek üzere -istirahat için- orada konaklamışlardı. Ziyâd bu vaziyettelerken onlarla savaşmak istemedi çünkü rıfk sahibi, tecrübeli ve kararlı biriydi. Ziyâd, Hirrît'i, münazara etmek üzere bir yere çekilmeye davet etti. Bir odaya çekildiler, her birinin yanında beş arkadaşı vardı. Ziyâd, kendisini hurûc etmeye sevk eden sebepleri Hirrît'e sordu. Hirrît, "Ben sizin arkadaşınızdan ve onun gidişatından razı değildim. Bu yüzden ondan ayrılmak ve şûrâyı isteyenlerle beraber olmak istedim." dedi. Ziyâd ondan namaz kılan adamın katillerini kendisine teslim etmesini istedi. Hirrît bunu kabul etmedi ve "Bu mümkün değil. Hem senin arkadaşın [Ali'yi kastediyor] Osman'ın katillerini teslim etti mi?" dedi. Bunun üzerine her birisi arkadaşlarını çağırdı ve şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Nihayet mızraklar kırıldı, kılıçlar eğildi ve atların tümü yaralandı. Sonra gece oldu, bu yüzden çarpışmaya ara verdiler.

Akabinde topluluk o gece Basra'ya gitti. Sabah olunca Ziyâd b. Hasafe onların peşine düştü. Ziyâd Basra'ya varınca onların Ehvâz'a gittiklerini haber aldı. Ehvâz'a vardıklarında, Kûfe'den ayrıldıklarında peşlerine düşen bazı arkadaşları da onlara katıldılar. Ayrıca bazı kaba saba gruplar ve bir kısım Kürtler de onlara katılmıştı. Ziyâd onların haberini ve Mezâr'da aralarında geçenleri Ali'ye iletti. Ali de ona mektup yazarak yanına gelmesini istedi.

Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî ayağa kalkarak şöyle dedi: "Allah emîrülmü'minîni ıslah etsin, bizim bu düşmanlarımızla onların sayıları kadar bir sayıyla karşılaşmamız onları yaşatmak anlamına gelir. Bu bir Arap kavmidir. Bir topluluk diğer topluluğa tahammül eder, sonra da ondan intikamını alır. İsabetli görüş şudur ki onları kökten yok etmek için onlardan her

bir adamın üzerine müslümanlardan onar kişi yönlendirmek gerekir." Bunun üzerine Ali, Ma'kıl'a onların üzerine gitmesini emretti. Kûfeliler, içlerinde Yezîd b. Muğaffel'in de bulunduğu iki bin kişilik bir kuvveti onunla birlikte gönderdi. Ayrıca İbn Abbâs'a bir mektup göndererek Makıl'a katılmak üzere Ehvâz'a bir tabur asker göndermesini emretti. İbn Abbâs, Hâlid b. Ma'dân et-Tâî'nin başkanlığında, Basra halkından oluşan iki bin kişilik bir birliği Ehvâz'a gönderdi. Bu birlik de kendisine katılınca Ma'kıl hemen Hirrît ve yanındaki toplama adamlarıyla çarpışmak üzere harekete geçti.

Ma'kıl, Hirrît'in Râmhürmüz'deki bir kaleye gitmek istediğini haber almıştı. Bu yüzden o kaleye doğru yürümeye başladı, nihayet dağın yakınında onlara yetişti ve savaşa başladı. Sağ tarafındaki birliklerin başında Yezîd b. Muğaffel, sol tarafındaki birliklerin başında ise Basra halkından Mincâb b. Râşid ed-Dabbî vardı. Sâmî (Hirrît) ve arkadaşları daha savaş meydanında tutunamadan Benî Nâciye'den 70 kişi öldürüldü. Yine Hirrît'e tâbi olan kaba gruplar ile Kürtlerden de üç yüz kişi öldürüldü. Böylece Hirrît ve arkadaşları mağlup bir şekilde geri çekildiler, sonunda deniz sahiline (esyâfü'l-bahr) vardılar. Orada, kavimleri Benî Sâme b. Lüeyy'den ve Abdülkays'tan bir topluluk bulunuyordu. Hirrît onları Ali'ye karşı doldurdu ve onları Ali'ye karşı gelmeye davet etti. Bu şekilde hem onlardan hem de onların müttefiki olan diğer Arap kabilelerinden birçok insan Hirrît'le birlikte hareket etmeye başladı. Hirrît, "Ali'nin tayin ettiği hakem onu görevden almıştır. Artık iş müslümanlar arasında bir şûrâya kalmıştır!" dedi. Ayrıca Osman taraftarlarına da "Osman zulmen öldürülmüştür ve ben onun kanının karşılığını talep ediyorum!" diyordu.

Ali ise kıyı ahalisine (ehlü'l-esyâf) bir mektup göndererek onları itaate davet etti. Ayrıca Ma'kıl b. Kays'a onlar için bir emân bayrağı dikmesini emretti. Ma'kıl emân bayrağını dikti, bunun üzerine Hirrît'e tâbi olan insanların pek çoğu kendisinden ayrıldı.

Hirrît'in yanında, önceleri İslâm'a girmiş olup sonra onun başlattığı fitneyi fırsat bilerek dinden dönen ve onun saflarında yerini alan hıristiyan bir grup bulunuyordu. Bunların peşinden bir diğer grup daha dinden dönmüştü.

Hirrît kavmine, "Ey kavmim! Bölgenizi koruyun!" dedi. Bunun üzerine onlardan bir adam, "Bu yaptığın, bize karşı işlediğin bir suçtur!" dedi. Hirrît ise "Kılıç ayıplamayı geçmiş[98] ve başa gelen gelmiştir!" dedi.

Hirrît, Hâricîlere kendisinin onların görüşünde olduğu, Osman taraftarlarına da Osman'ın kanını talep etmek için hareket ettiği intibaını vermeye çalışıyordu.

Derken Ma'kıl adamlarını savaşa hazır hale getirdi. Hirrît ve yanındakiler ile Ma'kıl arasında şiddetli bir savaş başladı. İki taraf da bir müddet dayandılar. Nu'mân b. Suhbân, Hirrît üzerine bir hamle yaptı ve onu yaralayarak yere serdi. Atından indi ve onu tek başına kalmış olarak buldu. Bu kez Hirrît ona bir hamle yaptı. Birbirlerine ikişer darbe vurdular ancak Nu'mân vurduğu darbeyle onu öldürdü. [Hirrît'e tâbi olan] topluluktan çoğu kişi öldürüldü, geri kalanlar da sağa sola kaçmaya başladılar.

[Benî Nâciye Kabilesinden Esir Alınan Hıristiyanların ve Dinden Dönmüş Olanların Durumu]

Ma'kıl, Benî Nâciye kabilesinin bulundukları tahmin edilen yerlere süvari birlikleri gönderdi ve bunlar bazı adam, kadın ve çocuklarla birlikte geri geldiler. Ma'kıl müslüman olanlara iyilikte bulundu ve onları serbest bıraktı. Hıristiyan olanlara ya da dinden dönenlere İslâm'a girmeyi teklif etti. İslâm'ı kabul edenleri bıraktı, kabul etmeyen ve hıristiyan olarak kalanları ise esir aldı.

Ma'kıl, Ali'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince ben müminlerin emîrine şunu bildirmek isterim ki kılıçlarımızla düşmanlarımıza saldırdık. Karşımızdakileri sayıca fazla, savaşa hazır ve şedit çeşitli kabileler olarak bulduk bize karşı toplanıp birleşmişlerdi. Onları cemaate davet ettik, doğru yolu gösterdik ve emân bayrağını çektik. Bunun üzerine onlardan bir grup bizim tarafımıza geçti. Diğer grup ise düşman olarak kaldı. Biz de onlarla savaştık. Allah onların yüzüne vurdu ve biz onlara galip geldik. On-

98 "Kılıç ayıplamayı geçti!" (سَبَقَ السَّيْفُ الْعَذَلَ) tabiri Arap dilinin darb-ı mesellerinden olup Türkçe'deki "iş işten geçmek" deyimiyle benzer anlamdadır. Rivayete göre Dabbe b. Edd adında bir adam, oğlunun katilini Harem içinde öldürünce insanlar onu ayıplayıp kınadılar, Dabbe de bunun üzerine "Artık iş işten geçti!" anlamında "Kılıç ayıplamayı geçti!" dedi. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XII, 233.(çev.)

lardan müslüman olanlara iyilikte bulunduk, biatlerini aldık ve mallarının zekâtını tahsil ettik. Dinden dönmüş olanlara gelince onlara İslâm'ı arz ettik, bir tek adam dışında hepsi müslüman oldular. O adamı öldürdük. Hıristiyanlara gelince kendilerinden sonraki zimmet ehline ibret olsun diye onları esir aldık ve getirdik. Ta ki cizye vermekten kaçınmasınlar ve [bir daha] ehl-i kıble ile savaşmaya cüret etmesinler."

Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî de Fâris bölgesinde küçük bir belde olan Erdeşîr Hurre'de görevliydi. Ma'kıl, esir alınan hıristiyanları Maskala'nın bölgesinden geçirmekteydi, toplam beş yüz kişiydiler. Bu sırada hepsi birden [vali] Maskala'ya seslenerek, "Ey Ebü'l-Fadl! Ey esirleri serbest bırakan, ağırlıkları yüklenen ve fakirlerin yardımına koşan adam! Bize iyilik yap, bizim için fidye ver ve bizi esirlikten kurtar!" dediler. -Maskala'nın künyesi Ebü'l-Fudayl idi. Fakat onlar Maskala'nın künyesini ism-i tasgîrle söylemek istememişlerdi.- Bunun üzerine Maskala, esirleri satın almak üzere Ma'kıl b. Kays'a bir adam gönderdi. Ma'kıl esirler karşılığında adamdan bir milyon dirhem istedi. Fakat adam sürekli Ma'kıl'a yalvardı ve fiyatı aşağı çekmeye çalıştı. Nihayet Ma'kıl beş yüz bin dirheme onları, Maskala'nın gönderdiği adama teslim etti. Diğer bir rivayete göre esirleri dört yüz bin dirheme teslim etti. Esirler Maskala'nın yanına varınca Ma'kıl ona, "Parayı hemen isterim!" dedi. Maskala, "Paranın bir kısmını hemen şimdi vereceğim, diğer kısmını da -üzerimde hiçbir borç kalmamak üzere- müteakiben göndereceğim." dedi.

Ma'kıl Ali'nin yanına geldi ve ona durumu haber verdi. Ali, onun yaptıklarını tasvip etti. Fakat Maskala parayı göndermedi, sözünden caydı ve esirleri serbest bıraktı. Bunun üzerine Ali, Maskala'ya parayı ödemesi için bir mektup yazdı ve mektubu Ebû Hurre el-Hanefî ile gönderdi. Ebû Hurre'ye parayı vermesi için Maskala'yı zorlamasını, yine de vermezse -borcu karşılığında kendisini alıkoyması için- onu İbn Abbâs'ın huzuruna götürmesini emretti. Zira Ali Basra, Ehvâz ve Fâris bölgelerine vali olarak İbn Abbâs'ı tayin etmişti. Bu bölgelerdeki malların kendisine getirilmesinden o sorumluydu.

Maskala, Ebû Hurre'ye parayı ödemedi, Ebû Hurre de onu önüne katıp Basra'ya [İbn Abbâs'ın yanına] götürdü. Şehre varınca kendisine, "Eğer bu

borcu kavmine havale edersen şüphesiz onlar bunu öderler!" denildi. Fakat Maskala bu borcu onlara yüklemek istemedi. Bunun üzerine İbn Abbâs kendisiyle tartıştı ve "Vallahi, eğer ben Osman b. Affân'dan bu paradan daha fazlasını istesem şüphesiz verirdi. O, Azerbeycân'ın tüm haracını Eş'as'a vermişti." dedi.

Sonra Maskala hileye başvurdu ve kaçıp Muâviye'nin yanına gitti. Bunun üzerine Ali "Ne biçim adam bu? Allah ona keder versin! [Esirleri kurtararak] beyler gibi iş yaptı ama köleler gibi kaçtı gitti." dedi.

Deniliyor ki: Hirrît ile ilgili olay, İbn Abbâs'ın tahkîm meselesi için Şam'a gitmesinden önce gerçekleşmiştir. Yine deniliyor ki bu hadise İbn Abbâs'ın Şam'dan dönmesinden sonra olmuştur.

Bize Ali b. Abdullah el-Medînî anlattı, dedi ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı. O Ammâr ed-Dühnî'den, o da Ebü't-Tufeyl'den işitti, dedi ki: Ali, hıristiyan olan Benî Nâciye kabilesini esir aldı. Onlar önce müslüman olmuş, sonra irtidat etmişlerdi. Ali onların savaşçılarını öldürdü, kadın ve çocuklarını esir aldı. Akabinde yüz bin [dirhem] karşılığında onları Maskala'ya sattı. Maskala elli bini ödedi, diğer elli bin ise [borç olarak] duruyordu. Hal böyleyken Maskala esirleri serbest bırakıp Muâviye'nin yanına gitti ve ona katıldı. Ali esirlerin serbest bırakılmasını caiz gördü. Ammâr [ed-Dühnî] dedi ki: Ali [Maskala'nın] evine geldi ve orayı dağıttı.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı, dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O Ammâr ed-Dühnî'den rivayet etti, dedi ki: Mekke'ye geldim, orada Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile ile karşılaştım. Kendisine, "Bazı insanlar, 'Benî Nâciye kabilesi müslüman oldukları halde Ali onları esir aldı!' diyorlar." dedim. O şöyle dedi: "Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî, Hirrît b. Râşid el-Harûrî ile savaşı bitirdikten sonra gruplar halindeki Farslıların üzerine yürüdü. Orada Benî Nâciye'den bir grubun yanına vardı ve onlara, 'Siz kimsiniz?' diye sordu. 'Müslüman bir topluluğuz!' dediler. Ali onlara dokunmayıp yoluna devam etti. Sonra yine Benî Nâciye'den başka bir grubun yanına geldi ve onlara, 'Siz kimsiniz?' diye sordu. Onlar, 'Bizler hıristiyanız, daha önce müslüman olmuştuk fakat hıristiyanlığın diğer dinlerden daha üstün olduğunu anladığımız için için geri döndük.' dediler. Bunun üzerine

Ali onlarla savaşılmasını emretti ve hem öldürdü hem de esir aldı. Ali'nin Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî'ye sattığı esirler bunlardı."

Dediler ki: Bekr b. Vâil'in ileri gelenleri Maskala'ya mektup göndererek Ali'den ayrılmasını ve Muâviye'ye katılmasını zemmediyorlardı. Maskala mektubu Muâviye'ye okuttu. Muâviye ona, "Benim yanımda kuşku duyulan biri değilsin. Bu yüzden böyle şeyleri bana okumak zorunda değilsin." dedi.

Maskala, Ali'nin şîasından olan kardeşi Nu'aym b. Hübeyre'ye, "Yanıma gel! Seni emîr yapması, sana önem vermesi ve istediğini sana vermesi için Muâviye ile konuştum." şeklinde bir mektup yazdı. Mektubu, Celvân denilen Tağlib hıristiyanlarından birisiyle gönderdi. Fakat Ali onu ve mektubu fark etti. Ayrıca onun casusluk yaptığı da Ali'ye anlatıldı. Ali'nin emri üzerine elleri kesildi ve öldü. Nu'aym b. Hübeyre şöyle bir şiir okumuştu:

Allah seni doğru yola iletsin, güvenme zamanın hadiselerine
Ve gönderme elçi olarak, Celvân gibi adamları
Ne istedin ki onu boş yere göndererek?
Hain olmayan bir adamın düşmesini mi istedin yoksa?
Ali'ye hedef yaptın onu
Ali ki Haffân aslanlarını bile geçen bir aslandır
Sen bu konuyu görüp işitmiştin
Irak'a sığınıyorsun ve Şeybân'ın nimetlerine davet ediliyorsun
Eğer sen halkın malını verseydin, hak için sabrederek
Ölülerimizi diriltirdin bu iyilikle
Ancak sen Şam'a sığındın, Hind'in oğlunun fazlını arayarak
İşte bu görüş bizi hüzünlendirmiştir
Şimdi çokça dişlerini gıcırdatıyorsun pişmanlıktan
Olan da olmuş artık, bir şey söyleyemiyorsun
Öyle bir hale geldin ki bütün canlılar öfke duyuyor sana
Allah kinle yüceltmez hiçbir insanı çünkü

Muâviye bundan sonra Maskala'yı büyük bir orduyla gönderdi ve onu Taberistân'a vali yaptı. Ancak düşman onu sıkıştırdı, kendisi de ordusu da helâk oldu. Bu yüzden [olmayacak bir iş için] darb-ı meselde "Maskala Taberistân'dan dönünceye kadar." denilmiştir.

Benî Tağlib kabilesi, Ali'nin Celvân'a yaptıklarını duyunca Maskala'ya, "Arkadaşımızı ölüme hedef yaptın!" dediler. Bunun üzerine Maskala onun diyetini verdi.

Kelbî dedi ki: Maskala Muâviye'nin yanına kaçınca Ali onun evini yıktı ve şairin sözüyle misal getirdi:

Dağınık bir savaş görüyorum ve bir de
Sağlam olmayan bir antlaşma ve bir barış

Ali'nin öldürülme haberi Maskala'ya ulaşınca Maskala şöyle dedi:

Ali, ölümden yana isteğini yerine getirdi [şehit edildi]
Devletinin içimizdeki durumu ise binicinin konuşmaları gibidir

Yine Maskala şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun eğer Irak halkı
Ayıplarsa Benî Nâciye'yi kurtarmamı
Onların köle yapılmaları serbest bırakılmalarından daha büyük bir ayıptır!
Benim elim, onları serbest bırakmakla yücelmiştir!
Üstelik arttırdım fiyatı, onları serbest bırakmak için
Ve pahalı bir fiyatla aldım onları, yücelik pahalıdır çünkü

Maskala kaçınca Ali'ye, "Benî Nâciye'nin esirlerini tekrar köle yap, zira sen onlar için talep ettiğin bedeli tam olarak teslim almış değilsin!" denildi. Ali, "Hukukta böyle bir şey yoktur, onlar bir kere âzad edildiler." dedi ve şöyle devam etti: "Onları, satın alan serbest bıraktı. Satış bedeli de onları serbest bırakanın üzerine borç oldu."

Şair, Benî Nâciye için şöyle dedi:

Atlarla sert bir kısas yaptı sizin için
Ömrü boyunca savaşan, güvenilir bir adam
Piyadeleri ve süvarileriyle akın yaptı size
Öyle bir darbe vurdu ki onu gören silahlı adam âşık olur
Kibir ve gururdan sonra sopanın kulu oldunuz
Engelleyemez oldunuz çoluk çocuğun esir olmasını

Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Hilâfeti Döneminde Abdullah b. Âmir el-Hadramî'nin Durumu

Dediler ki: Muhammed b. Ebû Bekir, Amr b. Âs'ın emriyle Muâviye b. Hudeyc tarafından öldürülüp de Muâviye Mısır'a hâkim olunca, -bu olay Cemel, Sıffîn ve hakem olayından sonraydı- Muâviye Abdullah el-Hadramî'yi Basra'ya gönderdi ve ona dedi ki: "Basra halkının çoğu bizim Osman hakkındaki görüşümüzü benimsiyorlar. Üstelik onlar Osman'ın kanını talep ederlerken öldürüldüler. Bu yüzden onlar, kendilerini toparlayacak, işlerini nizama koyacak, onların intikamını alacak ve imamlarının kanını arayacak kimselerin kendilerine gelmelerini arzu ederler. Sen Ezd kabilesiyle muhabbet et çünkü onların hepsi seninle barışıktır. Rebî'a kabilesini bırak! Onlardan başka hiç kimse senden ayrılmayacaktır. Çünkü onlar toprakla uğraşan çiftçilerdir." Amr b. Âs'a da şöyle bir mektup yazdı:

"Basra'nın durumunu düşündüm, baktım ki oranın ahalisinin çoğu bizimle dost; Ali ve taraftarlarına da düşmandırlar. Senin de bildiğin gibi onların başına bir vaka [Nehrevân] da gelmiştir. Bu vakanın kini ve öfkesi onların kalbinde duruyor. O vakaya duydukları kin kalplerinden çıkmış değildir. Kuşkusuz ki Allah, Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi ve Mısır'ın fethiyle, memleketlerin onunla yanıp tutuştuğu ve alevlendiği bir ateşi söndürmüştür. Ayrıca onun öldürülmesi yardımcılarımızı ve taraftarlarımızı, bulundukları memleketlerde yüceltmiştir. Abdullah b. Âmir el-Hadramî'yi Basra'ya göndermeyi düşündüm. [İnşallah] kendisi oraya gider de Ezd kabilesiyle iyi ilişkiler kurar ve Osman'ın kanının intikamı konusunu taze tutmaya çalışır. Ayrıca onlara Ali'nin vakasını [Nehrevân] hatırlatır. Çünkü bu vaka onların sâlih olan kardeşleri, babaları ve çocuklarının başına gelmiştir."

Amr ise ona şöyle bir mektup yazdı: "Kılıçları kınından çıkarıp ehline harp ilan ederek bu savaşa kalkıştığımız günden beri, senin ilham ettiğin ve üzerinde durduğun bu fikrin kadar düşmanına zarar veren ve dostlarını daha çok sevindiren bir görüşün olmamıştır. Ey müminlerin emîri! Doğrudan doğruya bu görüşünü uygula. Muhakkak ki sen, sağlam, zeki itham edilmeyen ve samimi olan birisini gönderiyorsun."

Amr'ın mektubu kendisine gelince Muâviye İbnü'l-Hadramî'yi Basra'ya gönderdi. Ona Mudar kabilesine gitmesini, Rebî'a'dan uzak durmasını ve Ezd ile muhabbet etmesini tavsiye etti. İbnü'l-Hadramî Basra'ya vardığında Benî Temîm'in yanına indi. Osman'ın taraftarları, onu selamlayarak, yücelterek ve onunla sevinmiş olarak yanına geldiler. O da onlara hitap etti, dedi ki: "Ali b. Ebû Tâlib, sizin hidayet imamınız Osman'ı, zulme uğramış bir şekilde öldürdü. Siz de onun kanını aradınız ve onu öldürenlerle savaştınız. Mısır halkının temennisi olarak Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın."

Onu dinleyenlerden Dahhâk b. Kays b. Abdullah el-Hilâlî -Abdullah b. Abbâs, valiliği sırasında onu emniyet güçlerinin başına getirmişti- ayağa kalkarak şöyle dedi: "Allah senin bize getirdiğin ve bizi davet ettiğin bu görüşlerin belâsını versin. Vallahi, tıpkı Talha ile Zübeyr'in bize getirdiklerini getirmişsin. Onlar da Ali'ye biat ettiğimiz ve işlerimiz rayına oturduğu halde yanımıza geldiler. Bizi ayrılığa sevk ettiler, sonunda birbirimize vurduk. Biz şu anda yine bu adamın [Ali'nin] biatı üzerinde birleştik. Kuşkusuz Ali hataları görmezden geldi ve kötülükleri affetti. Sen şimdi, Muâviye emîr olsun diye kılıçlarımızı kınlarından çıkarıp birbirimizi vurmamızı emrediyorsun. Vallahi Ali'nin Resûlullah (sav) ile geçirdiği bir tek gün, Muâviye ve âl-i Muâviye'den daha hayırlıdır."

Sonra Abdullah b. Hâzim es-Sülemî ayağa kalktı ve Dahhâk'a, "Sus! Sen halkın işiyle ilgili olarak konuşacak ehliyette birisi değilsin." dedi. Sonra İbnü'l-Hadramî'ye yönelerek, "Biz senin yardımcılarınız ve senin elin gibiyiz. Söz senin sözündür."[99] dedi.

Sonra İbnü'l-Hadramî, Muâviye tarafından yazılan ve yanında olan mektubun okunmasını emretti. Muâviye mektupta, Osman'ın onlar için yaptıkları eserleri, onlar için dilediği sağlık ve afiyet temennilerini, onları birleştirmelerini ve onlara haklarını verişini anlatıyordu. Ayrıca kendi durumunu ve birinin kanına girmediği halde Osman'ı haram bir şekilde ve müslüman olarak öldürenlerle nasıl savaştığını anlatıyor ve onları Osman'ın kanını talep etmeye çağırıyordu. Ayrıca onların içinde sünnetle

99 "Senin sözüne uyacağız" anlamındadır. (E)

amel etme garantisini veriyor ve yılda iki defa atıyye vereceğini ve hiçbir zaman onların ganimetlerinden arta kalanını götürmeyeceğini onlara vaat ediyordu.

Mektubun okunması bitince Ahnef b. Kays ayağa kalktı ve "Bu işte ne erkek devem ne de dişi devem vardır."[100] dedi ve topluluktan ayrıldı.

Amr b. Mercûm el-Abdî ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! İtaatinize ve cemaatinize sahip çıkın! Biatınızı bozmayın ki başınıza olaylar ve felaketler gelmesin." dedi.

Osman taraftarı olan bir cemaat, Mısır'ın fethi ve Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi dolayısıyla Muâviye'yi tebrik eden mektuplar yazmışlardı. Ayrıca ondan kendilerine, Osman'ın kanını talep edecek bir adam göndermesini istemişlerdi. Ta ki ona itaat edip onun sözünü dinlesinler. Deniliyor ki: Bu mektup Muâviye'yi, İbnü'l-Hadramî'yi Basra'ya yönlendirmeye teşvik etmişti.

Abbâs b. Suhâr el-Abdî, Ali'nin sevgisi konusunda kavmine muhalif biriydi. İbnü'l-Hadramî insanları Muâviye'ye biat etmeye ve Osman'ın kanını talep etmeye davet ettiğinde Abbâs onun yanında yer aldı ve "Kendisi için ibadet ettiğim ve ondan korktuğum Allah'a yemin ederim ki elimizle ve dilimizle sana yardım edeceğiz." dedi. Bunun üzerine el-Müsennâ b. Mahrebe el-Abdî [İbnü'l-Hadramî'ye] şöyle dedi: "Vallahi eğer geldiğin yere geri dönmezsen, kılıçlarımız, oklarımız ve mızraklarımızla sana karşı cihad edeceğiz. Bu adamın -Abbâs b. Suhâr'ı kastediyor- sözü seni aldatmasın. Peygamberimizin amcasının oğluna itaat etmeyi bırakıp da herhangi bir grubun itaatine gireceğimizi hiç düşünebiliyor musun?"

Sonra İbnü'l-Hadramî Sabre b. Şeymân el-Ezdî'ye yöneldi ve "Ey Sabre! Sen Arapların efendilerinden ve Osman'ın kanını talep edenlerden birisin. Bana yardım et!" dedi. Sabre, "Eğer evime gelirsen sana yardım ederim." dedi.

Dediler ki: İbnü'l-Hadramî'nin dostları ve etbâı çoğalmaya başladı. Bu durum Ziyâd b. Ebû Süfyân'ı endişelendirdi, onu korkuttu ve ürküttü.

---

100 "Ben bu işte yokum" demek istiyor. (E)

-İbn Abbâs Ali'ye kızıp Mekke'ye giderken Ziyâd'ı kendisinin yerine bırakmıştı. Ali de onu görevden almadı. Ali, İbn Abbâs'ın vekilidir diye İbn Abbâs üzerinden onunla mektuplaşıyordu. Sonra Ali, İbn Abbâs'ı devreden çıkararak onunla mektuplaştı- Bunun üzerine Ziyâd Ali ile mektuplaştı. Ziyâd, İbnü'l-Hadramî'nin durumunun geldiği noktayı görünce Mâlik b. Mismâ' ve onun gibi Basra'nın ileri gelenlerini yardıma çağırdı. Onlar ise ne uzak durdular ne de bir şey yaptılar. İbn Mismâ', "Seni teslim etmeyeceğiz." dedi. Bunun üzerine Ziyâd Sabre b. Şeymân'a haber göndererek ondan korunma talep etti. Sabre ona, "Eğer evime gelinceye kadar dayanabilirsen seni himaye eder, seni korurum." dedi. O da dediğini yaptı ve geceleyin Huddân'daki Sabre'nin evine intikal etti. Ayrıca beytülmâldeki paraları da yanında götürdü.

Deniliyor ki: Ebü'l-Esved ed-Düelî Ziyâd'a, Sabre'ye gitmesini ve ondan korunma talep etmesini söyledi. İbn Abbâs Basra'dan ayrılırken Ebü'l-Esved'e herhangi bir yetki vermemişti. Çünkü Ebü'l-Esved bu konuda Ali'ye mektup yazmıştı. Ziyâd da kendisi hakkında Ali'ye mektup yazmıştı. Bazılarına göre Ziyâd, Ali'ye İbn Abbâs vasıtasıyla mektup yazmıştı. Bazılarına göre ise İbn Abbâs Ali'nin yanındaydı. Ziyâd İbn Abbâs'a mektup yazdı, o da mektubu Ali'ye teslim etti. Bunu söyleyen şöyle dedi: "İbn Abbâs, Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesinden sonra Ali'nin yanına gelmişti. Sonra Basra'ya dönmüştü." Ancak bu görüş doğru değildir.

Dediler ki: Ziyâd vilayet binasını boşaltınca, Osman taraftarları İbnü'l-Hadramî'nin oraya yerleşmesini söylediler. İbnü'l-Hadramî bunun için hazırlık yapıp arkadaşlarını çağırınca Ezd kabilesi mensupları atlara binip "Vallahi oraya yerleşmeyecektir." dediler. Ahnef b. Kays da atına bindi ve İbnü'l-Hadramî'nin arkadaşlarına, "Vallahi siz bu binada oturmaya, diğer insanlardan daha layık değilsiniz." dedi. Bunun üzerine onlar durdular. İbnü'l-Hadramî Temîm kabilesine Senbîl'in evine inmişti. Bazı Basralılar Sınbîl diyorlardı.

Dediler ki: Sabre b. Şeymân kendi mescitlerinde -Huddân Mescidi idi- Ziyâd için bir minber ve bir taht yaptı. Ziyâd burada onlara cuma namazını kıldırdı. İbnü'l-Hadramî gittiği her yerde taraftar buluyordu. Ziyâd konuştu, Ezd kabilesinden övgüyle söz etti ve onları kendisine yardım etmeye

teşvik etti. Konuşmasında şöyle dedi: "Kanım sizin zimmetinize geçmiş oldu ve ben sizde konacak bir emanet haline geldim. Biz Cemel gününde yaptıklarınızı gördük. Bâtıla karşı sabrettiğiniz gibi hakla birlikte kalmaya da sabredin. Sizler öyle kabilesiniz ki bir korku karşısında pes etmez ve haince bir davranış karşısında kendinizi mazur göstermezsiniz."[101]

Ebû Sufre -Cemel'de bulunmamıştı- ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Sizler dün Ali'ye yardım ettiniz, bugün de onun yanında olun! Biliniz ki onun komşuluğunu reddetmeniz bir zül, onu terk etmeniz bir ayıptır. Üstelik sizler, geleneği sabır ve amacı vefa olan bir kavimsiniz."

Bazıları, bu sözleri söyleyenin Ebû Sufre'nin dışında bir adam olduğunu söylüyorlar. Onlara göre Ebû Sufre İbn Abbâs ile birlikte Sıffîn'e gitti ve yolda vefat etti.

Dediler ki: Sabre ayağa kalktı ve "Ey kavmim! Nefsinizi bize hibe edin ve komşunuzu koruyun." dedi. Temîm kabilesi Ezd kabilesine şöyle bir haber gönderdi: "Siz adamınızı çıkarın biz de adamımızı çıkaralım ve her ikisini de güvenli yerlerine ulaştıralım. Sonra insanlar bir imam üzerine ittifak edene kadar bizim bir emîrimiz sizin de bir emîriniz olur." Ancak Ezd kabilesi bu teklifi reddetti ve "Biz Ziyâd'ı koruma altına aldık. Onu rahatsız etmez, onu teslim etmez ve isteği dışında onu herhangi bir işe bulaştırmayız." dediler.

Bunun üzerine Ziyâd Benî Temîm'in durumuyla ilgili olarak Ali'ye mektup yazdı. Mektup Ali'ye ulaşınca A'yen b. Dubey'a Mücâşi'î'yi çağırdı ve ona şöyle dedi: "Ey A'yen! Senin kavminin, İbnü'l-Hadramî'ye olan meyilleri ile ilgili haber sana gelmedi mi? Beni zora sokmak ve bana karşı çıkanlara taraftar olmak amacıyla İbnü'l-Hadramî'ye yardım ederek valime isyan etmişler." A'yen, "Beni ona gönder, senin için ben ona kâfiyim." dedi. Ayrıca onunla birlikte Ziyâd'a bir mektup gönderdi. Mektupta, kavmini İbnü'l-Hadramî'den ayırmak için A'yen'i gönderdiğini Ziyâd'a bildiriyordu. Eğer İbnü'l-Hadramî'den ayrılıp ondan yardımı kesseler ne ala! Eğer ondan ayrılmazlarsa İbnü'l-Hadramî, ona itaat edip ona tâbi olanlarla ve

---

101 Bu son cümlenin Arapçası ZZ neşrinde (ولا تَعْذُرُونَ بِعَذْرٍ وَحَيْرٍ) şeklindedir. RK neşrinde ibare (ولا تَعْذُرُونَ بِعُذْرٍ وَحَتْرٍ) şeklindedir. BAE neşrinde ise (ولا تَعْذَرُونَ بِعَدرٍ وَحَتْرٍ) şeklindedir. Bu durumda çeviri "…ve haince bir davranış karşısında kendinizi mazur göstermezsiniz" şeklinde olmalıdır. Çeviri buna göre yapıldı. (çev.)

diğerleriyle savaşmak üzere bir birlik göndereceğini, onu bir olan ve şeriki olmayan Allah'a havale ederek onunla savaşacağını bildirdi.

A'yen b. Dubey'a Basra'ya gelince onun kavminin ileri gelenleri etrafında toplanmaya başladılar. A'yen onlara nasihat etti. Sonra onlardan bir grupla çıkarak İbnü'l-Hadramî'nin adamlarından olan bir grupla karşılaştılar ve birbirlerine saldırmaya başladılar. Sonra ayrıldılar. A'yen evine döndü, on kişi de onu takip ediyordu. İnsanlar onların Hâricîler olduklarını sanıyorlardı. -onlar Kays kabilesindendiler- A'yen yatağına girince kılıçlarıyla şiddetli bir şekilde yatakta ona saldırdılar. A'yen çıplak olarak dışarı çıkıp koşmaya başladı. Adamlar ona yetişip onu yolda öldürdüler.

A'yen b. Dubey'a öldürülünce Ziyâd İbnü'l-Hadramî ile savaşmak istedi. Temîm kabilesi Ezd kabilesine şöyle bir haber yolladı: "Vallahi biz sizin komşunuza kötülük yapmak istemedik. Ne diye siz bizim komşumuza kötülük yapmak istiyorsunuz?" Bunun üzerine onlar vazgeçip durdular.

Sonra Ziyâd Ali'ye şöyle bir mektup yazdı: "A'yen b. Dubey'a ciddiyetle, sıdk ve yakîn ile ve nasihat etmek üzere bize geldi. Ona itaat edenler etrafında toplanıp onunla ilgilendiler. -A'yen'in öldürülmesiyle ilgili haberi Ali'ye izah etti sonra şöyle dedi:- Bu dinden çıkan, Allah'tan ve onun Resûlü'nden uzak olan Harûriyye'den bir grup onu takip etmeye başladı. A'yen yatağına girince onu öldürdüler."

Bana Ali b. Esrem anlattı. O da Ma'mer b. Müsennâ'dan rivayet etti, dedi ki: İbnü'l-Hadramî, A'yen'i öldüren adamları gizlice ayarladı.

Deniliyor ki: A'yen onlarla birlikteydi fakat onları tanımıyordu. Geceleyin kapısını çaldılar. Ona vurduklarında, "Ey Temîm, ey Temîm! Ey Hanzale, ey Hanzale! Ey Mücâşi, ey Mücâşi!" demeye başladı. Cenazesi Ezd'e götürüldü ve orada defnedildi. Kabri Ezd kabilesinin yanındadır.

Dediler ki: Ziyâd'ın, A'yen b. Dubey'a'nın öldürülmesiyle ilgili mektubu Ali'ye ulaşınca Câriye b. Kudâme et-Temîmî'yi çağırdı. -Daha önce İbn Abbâs Nehrevân ehlinin savaşı için onu yanına çağırmıştı ve henüz Basra'ya dönmemişti- Ali ona dedi ki: "Senin kavmin değişti, ahitlerini bozdular ve biatımı tanımaz oldular. Ezd'in benim valimi koruması, Mudar'ın da bana

karşı gelmesi ve bana karşı harp ilan etmesi acayiptir doğrusu." Câriye, "Ey müminlerin emîri, beni gönder." dedi. Ali de onu gönderdi.

Câriye b. Kudâme Basra'ya gelince Ziyâd'dan başladı. Ona selam verdi. Ziyâd onu, arkadaşının karşılaştığı akıbete karşı dikkatli olmasını söyledi. Câriye b. Kudâme çıktı ve Ezd kabilesinde kaldı, onları hayırla yâd etti ve onlara, "Başkaları hakkı bilmezken sizler hakkı tanıdınız. Başkaları hakkı zayi ederlerken sizler onu korudunuz." dedi. Ayrıca Ali'nin Basra ehline yönelik olarak yazdığı ve onunla birlikte gönderdiği mektubu okudu. Ali bu mektupta Basra ehlini şiddetli bir şekilde kınıyor, onları sert bir şekilde ayıplıyor, kendisini mecbur bıraktıkları takdirde onların üzerine geleceğini söylüyor; başlarına öyle bir hadise getirecek ki Cemel Vak'ası onun yanında çok hafif kalacağı tehdidinde bulunuyordu.

Sabre mektubun okunması esnasında oradaydı, dedi ki: "Baş-göz üstüne. Bizler müminlerin emîriyle savaşanlara karşı savaşırız ve onunla barışanlarla barışırız." dedi. Bu kez Ebû Sufre kalktı ve Ziyâd'a, "Vallahi eğer ben Cemel Vak'ası'na yetişseydim, kavmim Ali ile savaşmazdı. Bir gün bir güne karşılıktır. Bir iş bir işe karşılıktır. Vallahi iyilikle cezalandırılmak, kötülükle mükâfatlandırılmaktan daha iyidir. Tövbe günah iledir. Af ise pişmanlık iledir."

Sabre -veya başka birisi- dedi ki: "Vallahi biz, dünyada Muâviye ile savaşmaktan korktuğumuzdan daha fazla, ahiret için Ali ile savaşmaktan korkuyoruz."

Sabahladıklarında Ezd kabilesi Ziyâd b. Ebû Süfyân ile birlikte yürümeye başladı. -O günlerde Ziyâd Ubeyd'e nispet edilirdi- Câriye b. Kudâme, kendisiyle birlikte gelenlerle ve Benî Temîm'den yanına koşanlarla birlikte yürüdüler ve İbnü'l-Hadramî'nin üzerine gittiler. İbnü'l-Hadramî'nin süvarilerinin başında Abdullah b. Hâzim es-Sülemî vardı. Bir saat savaştılar. Şerîk b. A'ver el-Hârisî Câriye'nin yanında yer almak için geldi. İbnü'l-Hadramî ve arkadaşları fazla geçmeden mağlup oldular. Onları Senbîl es-Sa'dî'nin evine gitmeye zorladılar. O gün onları orada kuşatma altında tuttular. İbnü'l-Hadramî ile birlikte evde Abdullah b. Hâzim de vardı. Annesi geldi, -İsmi Aclâ idi ve Habeşliydi- oğlunu çağırdı. Oğlu ona göründü. Annesi memelerini çıkararak, "Bunlardaki süt hakkı için aşağı in!" dedi.

Fakat oğlu inmeyi reddetti. Bunun üzerine annesi, "Vallahi ya ineceksin ya da soyunacağım." dedi ve eliyle [çıkarmak için] elbiselerini tuttu. Oğlu onun bu halini görünce indi ve onu evine götürdü. Deniliyor ki: Annesi başörtüsünü çıkardı, saçının beyaz olduğu görüldü. Kadın, "Eğer inmezsen soyunacağım." dedi.

Dediler ki: Câriye b. Kudâme evin etrafını odun ve ateşle çevirdi. Bunun üzerine Ezd, "Biz ateş işinde yokuz. Onlar senin kavmindirler, sen daha iyi bilirsin." dedi. Câriye b. Kudâme evi yaktı, evin içinde İbnü'l-Hadramî ve 70 kişi yandılar. Onlardan birisi de Abdurrahmân b. Umeyr idi. Bu sebeple Câriye b. Kudâme'ye "Muharrık" [ateşle yakan] denilirdi.

İbnü'l-Hadramî ölünce Ezd Ziyâd'a, "Üzerimizde bir hak kaldı mı?" dedi. Ziyâd, "Hayır, kalmadı." dedi. Bunun üzerine, "O halde seni koruma işinden bizi uzak tut." dedi. Ziyâd, "Tamam." dedi. Onlar da eşyalarının yanına gittiler. Ziyâd'ın işi rayına oturdu, kendisi hükümet konağına indi ve beytülmâli de oraya getirdi. Sonra fetihle ilgili şöyle bir mektup yazıp Zubyân b. Umâre ile Ali'ye gönderdi: "Sadede gelince bil ki Allah'ın sâlih kulu Câriye b. Kudâme, savaşmak için yanına verdiğin adamlarla beraber yanından geldi ve İbnü'l-Hadramî'nin güruhu ile savaştı ve onu dağıttı. Sonra İbnü'l-Hadramî, yanındaki birkaç arkadaşıyla birlikte Basra'nın evlerinden birine sığınmak zorunda kaldı. Kılıçla öldürülenlerden başka onlardan bazıları ateşle yakıldı, bazılarının üzerine duvar düşürüldü, bazılarının üzerine de yukarıdan ev yıktırıldı. İsyan edip dalâlete düşenlere yazıklar olsun, vesselâm."

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı, dedi ki: Senbîl konağı -Sınbîl de deniliyordu- İranlılara ait câhiliye döneminden kalma bir konaktı. Etrafı da hendeklerle çevriliydi.

Bana Akavî ed-Dellâl anlattı. O Ebü'l-Yakzân'dan, o da şeyhlerinden nakletti, dediler ki: İbnü'l-Hadramî'nin adamları ile Ali'nin adamları köprünün yanında şiddetli bir şekilde çarpıştılar. İbnü'l-Hadramî'nin adamları hezimete uğradılar, sonunda Senbîl konağına sığındılar. İbnü'l-Hadramî Câriye b. Kudâme'den eman istedi fakat Câriye ona eman vermedi. Yine Ziyâd'dan eman istedi, Ziyâd ona olumlu cevap vermedi. Abdullah b. Hâzim de onunla birlikteydi. [Konağın önüne gelen] annesi, onun inmesi

için çağrıda bulundu. Kadın başını açtı, başı yandık otu gibi bembeyazdı. Sonra her birisi birer kova kadar olan memelerini çıkardı ve soyunmak istedi. Durumu gören oğlu aşağıya indi. Câriye b. Kudâme konağı yaktı, İbnü'l-Hadramî, Zirâ b. Bedr el-Guddânî ve 70 kadar diğer adamları konağın içinde yandılar. Ziyâd da hanımının yanına döndü.

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den rivayet etti, dedi ki: Câriye b. Kudâme Ali'nin yanından bin veya bin beş yüz kişilik bir kuvvetle geldi. İbnü'l-Hadramî bunu haber alınca kuşatılma düşüncesiyle yiyecek ve içecek hazırlığı yaptı. Ayrıca yüksek bir tepe üzerinde olan İranlılara ait bir kaleyi de tamir etti. Muâviye ona yardım vaadinde bulunmuştu. Kendisi ve Câriye b. Kudâme köprünün yanında çarpışmaya başlayınca hezimete uğradı ve kaleye girdi. Kale o gün Senbîl denilen bir adama ait idi. Câriye b. Kudâme İbnü'l-Hadramî'yi orada kuşattı. Abdullah b. Hâzim b. Esmâ b. Salt es-Sülemî de onunla birlikteydi. Abdullah b. Hâzim'in annesi -Annesi Habeşli bir kadındı. Kendisine Aclâ deniliyordu- başını ve göğüslerini açtı ve soyunmak istedi. Abdullah annesinin bu durumunu görünce aşağı indi. İbnü'l-Hadramî'nin durumu için kendi kendine çok üzüldü ve [onun için] eman istedi. Ancak [Câriye b. Kudâme] eman vermedi. Sonra Câriye b. Kudâme konağın etrafına odun toplanmasını emretti. Duvarların üstüne kadar odun toplandı. Sonra ateş yaktı, bu da konağın yıkılmasına sebep oldu. İbnü'l-Hadramî ve onunla birlikte olanlar yandılar. Sonra Ziyâd hükümet konağına döndü. Ezd kabilesinden bazıları şöyle dediler: -Medâinî'ye göre şiiri söyleyen Arendes adlı birisidir-

Ziyâd'ı koruduk, oysa Temîm onun aleyhinde
İttifak etmişti, o da korkmuştu helâk olmaktan
Onun arkasında olduğumuzu gördüklerinde
Ve bütün Araplar geri çekildiğinde
Tıpkı köpekler gibi havladı Hadramî
Ve salladı kuyruğunu, korkumuzdan
Ezd kimin yardımcısı ise
Onların yardımıyla elde eder istediğini
Sonunda Ziyâd'ı gönderdik evine
Ve kül olup gitti, Temîm'in konağı

Ebü'l-Esved ed-Düelî de şöyle demişti:

Allah var, Ezd kabilesinin fazileti vardır
Ve onlar her memleketin önderleridirler
Korudular Ziyâd'ı, kendisini onlara teslim ettiğinde
Ziyâd'ın görüşüydü, doğru olan görüş
Huddân'da sabahladı, Ezd de arkasındaydı
Derin kuyuların ipi gibi keskin olan mızraklarla
Her cuma üzerine çıktığı bir minberi vardır
Bir de güvenlik teşkilatı ve müezzini

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı, dedi ki: Bize Kurre b. Hâlid es-Sedûsî anlattı. O Muhammed b. Sîrîn'den, o da Abdurrahmân b. Ebû Bekre'den rivayet etti, dedi ki: Dâr günü -İbnü'l-Hadramî'nin [içinde yandığı] konağını kastediyor- İbn Ebû Bekre'nin yanına gidip ona küfretmeye başladılar. Bunun üzerine Câriye b. Kudâme onlara, "Ebû Bekre'ye eziyet etmeyin ve ona hayırdan başka bir şey söylemeyin." dedi. Dedi ki: Annemin bana haber verdiğine göre Ebû Bekre, "Eğer benim yanıma gelselerdi bir çubukla dahi onlara yardım etmezdim." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bana Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'den işittim, şöyle dedi: İbnü'l-Hadramî Basra'ya gelip arkasından Câriye b. Kudâme de gelince İbnü'l-Hadramî Ebû Bekre'nin evinin yanındaki Huddânî'nin evine indi. Ali'nin adamları gelip bulunduğu evi kuşattılar. Evde bir adam daha vardı. O adamın annesi onun yanına geldi. -Kadına Aclâ deniliyordu ve Habeşli bir çobandı- Kadın oğluna, "Eğer inersen in, yoksa başörtümü atarım." dedi. Dedi ki: Kadın başörtüsünü attı, bir de baktık ki saçları yandık otu gibi bembeyaz. Oğlu inmedi. Bunun üzerine kadın, "Eğer iniyorsan in, yoksa feracemi atarım." dedi ve feracesini çıkardı. Fakat oğlu inmedi. Annesi, "Eğer inersen in, yoksa gömleğimi atarım." dedi ve gömleğini çıkardı. Oğlu yine inmedi. Kadın bir peştemalın içindeydi. Oğluna, "Eğer inersen in yoksa üzerimdeki peştemalı atarım." dedi. Bunun üzerine oğlu indi. Ali'nin adamları gelip evi kuşatıp içindekilerle birlikte yaktılar.

Bize Halef b. Sâlim anlattı, dedi ki: Bize Vehb anlattı. O babasından, o da Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'den rivayet etti, dedi ki: Muâviye Abdullah b. Âmir el-Hadramî'yi -Osman'ın halasının oğluydu. Onun annesi Küreyz'in kızı Ümmü Talha idi- [Basra'ya] gönderdi. Câriye b. Kudâme Muâviye'nin yanına geldi ve ona dedi ki: "Benimle birlikte bir adam gönder kuşkusuz senin Basra'da taraftarların vardır." dedi. Muâviye de onunla birlikte İbnü'l-Hadramî'yi gönderdi. İbnü'l-Hadramî Basra'ya gelince Ezd kabilesi onun yanına gelip "Bizim evlerimize intikal et çünkü biz Benî Sa'd'ın sana zarar vermelerinden korkuyoruz." dediler.

Bunun üzerine İbnü'l-Hadramî, "Ziyâd'ı buradan çıkarın. Ben onunla birlikte aynı kavmin içinde kalamam." dedi. Ziyâd, İbn Abbâs'ın Fâris valisiydi. Ziyâd biraz mal aldı ve Ezd kabilesine sığındı. Sabre b. Şeymân el-Huddânî onu koruma altına aldı, Ziyâd onun yanında kaldı. Böylece Ziyâd'ı Basra'dan çıkarmayı reddettiler. İbnü'l-Hadramî de Ziyâd'ı çıkarmadan onların yanına intikal etmeyeceğini söyledi. Bu kez Câriye b. Kudâme onu Ahnef'in yazlığında bir eve yerleştirdi. Onun yanına bazı adamlar geldiler. İçlerinde Abdullah b. Hâzim de vardı. Sonra Câriye onu [İbnü'l-Hadramî'yi] terk etti. Böylece Ali'nin adamları onun üzerine giderek evini kuşattılar. Sonra, "Kim bu evden çıkarsa güvencededir." dediler. Bazı insanlar çıktılar. Fakat Abdullah b. Hâzim çıkmadı. Annesi yanına geldi. -Habeşli bir çoban olup ismi Aclâ idi- Kadın oğlunu çağırdı, oğlu ona göründü. Annesi, "İn!" dedi ve üstündeki örtülerini atıp sadece peştemalın içinde kaldı, dedi ki: "Eğer ineceksen in aksi halde üzerimdeki peştemalı da atıp seni rezil edeceğim." dedi. Abdullah b. Hâzim indi. Sonra İbnü'l-Hadramî'nin içinde bulunduğu evde ateş alevlenmeye başladı. O ve onunla birlikte olanlar evde yandılar. Bunun üzerine İbn Ebü'l-Arendes şöyle dedi:

Ziyâd'ı gönderdik evine
Temîm'in evi ise duman olup gitti
Komşularını pişiren ve onları alevin sıcaklığından
Korumayan kavme Allah lanet etsin

Doğru olan Câriye'nin Muâviye'nin yanına gitmediğidir. Doğru olan haber birincisidir.

Ali ile Muâviye Arasında Yaşanan Gece Akınları

1. Dahhâk b. Kays el-Fihrî'nin Yaptığı Akın

Dediler ki: Ali'nin, Muâviye'nin üzerine gitmek için insanları davet ettiği fakat adamlarının Ali ile ittifak halinde olmadıkları haberi kendisine ulaşınca Muâviye, Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi -künyesi Ebû Üneys idi- piyadeleri olmayan güçlü bir süvari birliğinin başında gönderdi. Muâviye, her yerin en aşağısından ve en uzak noktasından geçmesini ona emretti. Dahhâk [bu seferinde] yol esnasında karşılaştığı Ali'nin itaatinde olan bedevi Araplara ve diğerlerine akın düzenleyecekti. Muâviye ayrıca ed-Dehhâk'a bir beldede sabahlamasını, başka bir beldede akşamlamasını ve eğer atlılar üzerine gönderilirse mukavemet etmemesini, ama eğer karşısına çıkarlarsa onlarla savaşmasını emretti. Bu, Muâviye'nin düzenlediği akınların ilkiydi.

Dahhâk, üç bin-dört bin arası bir süvari birliğiyle Kutkutâne[102] denilen yere yöneldi. Orada, Ali'ye bağlı olduğunu tahmin ettiği veya [Osman taraftarlığı dışında] herhangi bir görüş benimsediği bedevilerin ve diğerlerinin mallarını alıyor ve onları öldürüyordu. Nihayet Sa'lebiyye'ye[103] ulaştı. Burada hac ibadetini eda etmek üzere yola çıkanlara akınlar düzenledi ve eşyalarını aldı. Daha sonra yine Kutkutâne'ye geri döndü. Kutkutâne'de, hacıların yolunda, Abdullah b. Mes'ûd'un kardeşi Amr b. Umeys b. Mes'ûd ile karşılaştı ve onu öldürdü. Muâviye [daha sonra] onu [Dahhâk'ı] Kûfe'ye vali yapınca, "Ey Kûfe halkı! Ben İbn Umeys'in katili Ebû Üneys'im!" derdi. O bununla, öldürmekten ve kan akıtmaktan korkmadığını Kûfelilere bildirmek istiyordu. Dönerken Semâve[104] yolunu tuttu.

Dahhâk'ın haberi Ali'ye ulaşınca Ali Kûfe halkına hitap ederek onları düşmanlarıyla savaşmaya ve haremlerini korumaya davet etti. Ancak Kûfe halkı çok zayıf bir cevap verdiler. Ali onlarda bir üşengenlik ve bir acizlik gördü ve dedi ki: "Vallahi, sizden her on kişiye bedel Şamlı bir tek adama sahip olmayı ve altın harcanır gibi sizi harcamayı çok isterdim. Vallahi,

---

102 Kutkutâne, Kâdisiye'den Şam'a giderken yol üzerinde bulunan ve Kûfe'ye 20 mil mesafede olan bir yerdir. *Mu'cemü'l-Büldân* (ZZ)

103 Sa'lebiyye, Kûfe'den Mekke'ye giderken yol üzerinden bulunan bir yerdir. (ZZ)

104 Semâve: Fırat nehri üzerinde kurulmuş bulunan ve Bağdat'a 280 km. mesafede olan, Müsennâ vilayetine bağlı bir Irak kentidir. (ZZ)

onlarla karşılaşıp ölmeyi çok isterdim. Böylece Allah beni, tıpkı yorgun düşmüş genç bir devenin ve eskimiş bir elbisenin vaziyeti idare etmeleri gibi vaziyeti idare etmenizden kurtarmış olurdu. Nitekim elbise bir taraftan dikilirken diğer taraftan sökülüveriyor."

Sonra Ali batı tarafında bulunanlara doğru yürümeye başladı. Sonunda Abdullah b. Ca'fer bir binekle ona ulaştı. Ali bineğe bindi, sonra insanlar ona yetiştiler. Ali onu [Dahhâk b. Kays'ı] aramak üzere Hucr b. Adî el-Kindî'yi dört bin kişilik bir kuvvetle yola çıkardı. Onların her birisine ellişer dirhem verdi. Hucr yola çıktı, nihayet Tedmür[105] yakınlarında Dahhâk'a yetişti. Hucr onunla savaştı ve onun adamlarından 19 kişiyi -17 kişi olduğu da söyleniyor- öldürdü. Ali'nin adamlarından da iki adam öldürüldü. Bunlar da Ezd kabilesinden Hevze'nin çocukları Abdullah ve Abdurrahmân idiler. Gece olunca Dahhâk kaçtı. Hucr ise orada bir veya iki gün daha kaldı, kimse ile karşılaşmayınca geri döndü.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukrî anlattı, dedi ki: Bana Ebû Bekir b. Ayyâş anlattı, dedi ki: Bize Ebû Husayn haber verdi, dedi ki: Dahhâk Kûfe'de -Ziyâd ölünce Muâviye onu Kûfe'ye vali olarak atamıştı- bir konuşma yaptı, dedi ki: "Kuşkusuz ki içinizde hidayet imamı Osman'a söven ve onu küçük düşüren adamlar bulunduğu yolunda bana haber geldi. Vallahi eğer vazgeçmezseniz, Ziyâd'ın kılıcını ve kamçısını size göstereceğim. Sonra beni hiddeti zayıf ve bıçağı kör bir kişi olarak göremezsiniz. Vallahi İslâm'da ilk defa memleketinize sefer düzenleyen ve akın düzenleyen benim. Ben Dahhâk b. Kays Ebû Üneys'im ve İbn Umeys'in katiliyim. Benden korkun!"[106]

Dediler ki: Ali bazı insanların Ebû Bekir ve Ömer'i küçük düşüren laflar ettiklerini haber aldı ve onlara bir konuşma yaptı. Ali konuşmasında önce Ebû Bekir'den söz etti, dedi ki: "Vallahi Resûlullah'tan (sav) sonra kalanların en hayırlısıdır. Resûlullah (sav) onu rahmet bakımından Mîkâîl'e, ahlak güzelliği ve ağırbaşlılık bakımından da İbrâhim'e benzetmişti. Vefat edinceye kadar Resûlullah'ın (sav) yolunda yürüdü. Allah'ın rahmeti Ebû Bekir es-Sıddîk'ın üzerine olsun. Ondan sonra Ömer

---

105 Tedmür, Suriye'nin ortasında yer alan, tarihi ve kültürel eserleriyle meşhur olan bir kenttir. (ZZ)
106 Dahhâk bunu vezinli bir şekilde söylüyordu: (أَنَا الضَّحَّاكُ بِنُ قَيْسٍ أَبُو أُنَيْسٍ، قَاتِلُ ابْنِ عُمَيْسٍ). (çev.)

göreve getirildi. Ömer, yönetimde müslümanlarla istişarede bulundu. Bazıları ondan razı oldular, bazıları da hoşlanmadılar. Ben ondan razı olanlar arasındaydım. Ondan hoşlanmayanlar bile, ondan razı olmadan dünyadan ayrılmadı."

"Ömer, kendisinden önceki iki arkadaşının metodu üzerine işi götürdü. Yavrunun annesini izlemesi gibi Ömer de onların izlerini takip etti. Vallahi Ömer zayıflara karşı merhametli, mazlumlara yardımcı ve zalimlere karşı şiddetliydi. Allah'ın emri konusunda güçlüydü, Allah'ın emrini yerine getirirken bir kınayıcının kınamasına aldırmazdı. Allah Ömer'in lisanı üzerine hakkı indirmiştir [onu doğrulamıştır]. Hatta bizler bir meleğin, Ömer'in lisanına uygun konuştuğunu sanırdık. Resûlullah (sav), düşmana karşı sertliğinde ve kâfirlere karşı öfkesinde onu Cibrîl'e benzetmişti. Beni seven bu ikisini de sevsin. Ebû Bekir ve Ömer'e kızan olursa bana kızmış gibidir ve ben onlara kızanlardan uzağım. Eğer onlar hakkında söz söyleyen kişi karşıma getirilseydi onu cezalandırırdım. Çünkü huzura getirilmeden ceza vermek uygun olmaz. Böyle söyleyen birisi yanıma getirilecek olursa ona "iftira eden kişi" cezasını tatbik ederim."

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O babasından, o Ebû Bekir b. Ayyâş'tan, o da Ebû Husayn'dan bunun benzerini nakletti.

2. Süfyân b. Avf b. Muğaffel el-Ezdî el-Gâmidî'nin Yaptığı Akın

Dediler ki: Muâviye, Süfyân b. Avf el-Ezdî el-Gâmidî'yi çağırdı ve onu, Şamlılardan oluşan güçlü, kuvvetli savaş araç gereçlerine sahip altı bin kişilik bir orduyla yola çıkardı. Kendisine Fırat'ın batısında ilerlemesini, Hît kentine geldiğinde, orada ve onun etrafında bulunan Ali ve adamlarının silah merkezlerine saldırmasını emretti. Sonra Enbâr'a, oradan Medâin'e gitmesini ve oralarda da aynı saldırılarda bulunmasını söyledi. Muâviye, Kûfe'ye yaklaşmaması konusunda onu uyardı ve ona şöyle dedi: "Kuşkusuz ki akınlar kalplerine korku salar, onların azimlerini kırar, bizim dostlarımızın da nefislerini ve minnetlerini güçlendirir."

Süfyân, yanına verilen altı bin kişilik kuvvetle yola çıktı. Hît ahalisi Süfyân'ın kendilerine yaklaştığını öğrendiklerinde Fırat'ın doğu tarafına geçtiler. Süfyân orada kimseyi bulamadı. Oradan Enbâr'a geldi. Orada Ali

taraftarı olanlar onunla savaştılar. Süfyân onlardan çoğunun üzerine gitti ve insanların mallarını aldı. Ali'nin Enbâr'daki valisi Eşres b. Hassân el-Bekrî öldürüldü. Sonra Süfyân oradan döndü. Kaba çöl adamlarından birisi Ali'ye geldi ve durumu ona haber verdi. Ali o sıralarda hastaydı ve konuşamıyordu. Bunun üzerine bir mektup yazdı ve o mektup insanlara okundu. Ali, okunan mektubu dinleyebilmek için çıkış kapısına kadar yaklaşmıştı. Mektup şöyleydi:

"Sadede gelince bilinsin ki cihad cennetin kapılarından birisidir. Cihadı terk edene zillet elbisesi ve belâ örtüsü giydirilir, küçümsenir, perişan olur ve insaftan yoksunlaşır. Sizi gece gündüz, gizli ve açık şu kavme karşı cihad etmeye çağırdım. Onlar size saldırmadan siz onlara saldırın, dedim. Çünkü evinin ortasında saldırıya uğrayan hiçbir kavim yoktur ki zillete düşmesin. Ama siz işleri birbirinize havale edip savaşmaktan kaçındınız. Sözüm size ağır geldi, emrime isyan ettiniz ve bana sırt çevirdiniz. Sonunda her taraftan size akınlar gelmeye başladı. İşte Gâmidli… Onun süvarileri Enbâr'a gelmişler. İbn Hassân el-Bekrî'yi öldürmüş ve silahlıklarınızı yerinden sökmüşler. Ayrıca sizden çok sayıda sâlih adam öldürmüşler. Bana gelen habere göre Şamlılardan bir adam bir müslüman kadının evine giriyor, bir başkası zimmî bir kadının evine giriyor. Onun halhalını, bileziklerini, küpelerini ve gerdanlığını alıyor. Doğrusu hayretler içindeyim, nasıl da kalp ölüyor, himmet ve gayret çekiliyor, sizin hakkınızdan geri durmanız ve bunların bâtıl yoldaki gayretleri sebebiyle nasıl da hüzünler alevleniyor!"

"Ne kadar yazık ve ne kadar çirkindir ki sizler [ok] atılan hedef haline geldiniz. Size akın düzenleniyor ve siz akın yapamıyorsunuz. Allah'a isyan ediliyor ve siz buna rıza gösteriyorsunuz. Ben size, 'Sıcakta düşmanınızın üzerine gidin' dediğimde, 'Bu sıcağın ortasıdır. Kim bu sıcakta sefere çıkar? Sıcaklıklar bitene kadar bize mühlet ver' dediniz. Ben size, 'Kışın ortasında onların üzerine gidin' dediğimde siz, 'Şiddetli soğuk var' dediniz. Bütün bunlar sıcaktan ve soğuktan kaçmak için mi?' Vallahi sizler daha çok kılıçtan kaçansınız."

"Ey adamlara benzeyip de adam olmayanlar! Ey çocukların rüyaları ve gerdeğe giren kadınların akılları! Vallahi sizi görmemeyi ve Allah'ın beni aranızdan çıkarmasını çok isterdim. Siz göğsümü öfke ile doldurdunuz ve birkaç nefeste öfkeyi bana yudumlattınız. Savaştan geri kalmak ve bana isyan etmekle düşüncemi bozdunuz. Sonunda Kureyş, "İbn Ebû Tâlib kahramandır fakat harp sanatını bilmiyor." demeye başladı. Hayret bir şey doğrusu! Acaba onlarda harp için benim kadar sert ve şiddetli birisi var mıdır? Ben henüz 20 yaşında iken harbin içine girdim. İşte şimdi altmış yaşımı geçtim. Fakat hakikat şu ki itaat edilmeyenin görüşü yoktur. Vesselâm."

Sonra Saîd b. Kays el-Hemdânî Ali'yi takip etti. Bazılarına göre onu Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî takip etti. Bazıları 'Onu Hânî b. Hattâb takip etti' dediler. Ali Sıffîn'e yetişti sonra geri döndü. Deniliyor ki: Saîd veya Kays Hânî b. Hattâb'ı gönderdi. Hânî, Kınnesrîn toprağının en aşağısına ulaşıncaya kadar Ali'yi takip etmişti.

3. Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'nin Yaptığı Akın

Dediler ki: Muâviye, Ebû Müslim el-Havlânî'den sonra Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî ile Ebû Hüreyre ed-Devsî'yi Ali'nin yanına gönderdi. Onlar Ali'yi, Osman'ın katillerini teslim etmeye davet edeceklerdi. Ta ki onlar da katilleri öldürsünler, insanların işi düzelsin ve böylece savaş sona ersin. Aslında Muâviye Ali'nin bunu yapmayacağını biliyordu. Fakat Muâviye Şamlıları, Ali'nin bu katilleri teslim etmek istemediğine ve onlardan uzak durmayacağına inandırmak istiyordu. O zaman Muâviye için, "O halde Ali Osman'ı öldürmüştür." demek meşru hale gelirdi. Böylece Şamlılar Ali'ye karşı daha fazla kin ve öfke besleyecekler, ona karşı savaşmakta ve ona düşmanlık yapmakta daha çok basiretli davranacaklardı.

Nu'mân b. Beşîr ve Ebû Hüreyre Ali'nin yanına geldiklerinde ve Muâviye'nin isteklerini ona bildirdiklerinde Ali onların getirdikleri [tekliflere] cevap vermekten kaçındı. Bunun üzerine Ebû Hüreyre Şam'a döndü. Muâviye Ebû Hüreyre'ye, Ali ile arasında olanları halka anlatmasını emretti. Nu'mân ise Ebû Hüreyre'den sonra birkaç ay orada kaldı. Zahirde Ali'ye, onunla birlikte olduğunu gösteriyordu. Sonra Nu'mân çıktı ve Aynüttemr[107]

107 Irak'ın Enbâr şehrinin batısında yer alan ve İranlılar tarafından kurulan eski bir kenttir. (ZZ)

denilen yerden geçti. Orada Mâlik b. Ka'b el-Hemdânî görevliydi. Mâlik, haberini Ali'ye bildirmek için onu hapsetti. Bu sebeple Karaza b. Ka'b el-Ensârî -bu zat Nehreyn, Felâlîc ve bunların çevresinde ve ardından gelen Tasâsîc'in haracını toplamakla görevliydi- Ali'ye geldi ve Nu'mân hakkında onunla konuştu. Ali onu serbest bıraktırdı. Nu'mân Muâviye'nin yanına geldi. Ebû Hüreyre'nin haber verdiği gibi o da olanları ona haber verdi. Bu işin başlangıcındaydı.

Dediler ki: Muâviye arkadaşlarını Irak'a yönelik bir akın yapmaya davet etti. Buna Nu'mân b. Beşîr cevap verdi. Muâviye onu iki bin kişilik bir birlikle gönderdi, şehirlerden ve topluluklardan uzak durmasını, ayrıca silah merkezlerine akın yapmamasını ve akınlarını hep Fırat kenarındaki yerlerde oturanlara yapmasını ve akınlardan sonra aceleyle dönmesini ona emretti.

Nu'mân yola çıktı, nihayet Aynüttemr'e yaklaştı. Mâlik b. Ka'b yüz kişi ile birlikte oradaydı. Aslında yanında daha fazla insan vardı fakat ihtiyaçlarını karşılamak üzere Kûfe'ye gitmeleri için onlara izin vermiş, onlar da Kûfe'ye gitmişlerdi. Bunun üzerine Mâlik Karaza'ya bir mektup yazarak ondan asker istedi. Karaza cevaben, "Ben haraç toplamakla görevliyim ve yanımda sadece [haraç toplamakla ilgili] emrimi yerine getirecek adamlar vardır." dedi. Mihnef b. Süleym el-Ezdî, başlarında Abdurrahmân b. Mihnef'in olduğu elli kişilik bir kuvvet gönderdi. Abdurrahmân, Karaza'nın yönettiği bölgelerde harpten sorumlu birisiydi. Mâlik b. Ka'b, Nu'mân'ı köyden kovuncaya kadar onunla savaştı. Şamlılar, Abdurrahmân b. Mihnef b. Süleym'i ve onunla birlikte olanları gördüklerinde, Mâlik'e büyük bir yardımın gelmiş olduğunu sandılar. Böylece hezimete uğradılar ve Muâviye'nin yanına geri döndüler. Onlardan üç adam, Ali'nin adamlarından da bir adam öldürüldü.

Nu'mân dedi ki: Bir gece yola çıktım ve yolu kaybettim. Sonra Benî Kayn kabilesine ait bir suya rastladım. Baktım ki bir kadın çadırında hamur pişiriyor ve şöyle diyordu:

Çeşmenin başında kandıran bir bardak su içtim
Bir diğerini de göçerken ağaçlık bölgede içtim

Parlak bir ışık vardı orada, Kureyş onu korurdu
Osman'ın katli helal olunca, o ışık da söndü

[Bu kadını dinleyince] Şam bölgesinde olduğumu, doğru yola geldiğimi ve güvenli yere ulaştığımı anladım.

Deniliyor ki: Bu akın Süfyân b. Avf'ın akınından önceydi.

Nu'mân'ın haberi geldiğinde Ali Kûfe'deydi. İnsanlara hitap etti, Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra dedi ki: "Hayret size ey Kûfeliler! Size Şamlılardan bir seriyye yaklaştıkça ve bir öncü birlik size geldikçe her biriniz, tıpkı kelerin deliğine girmesi ve sırtlanın ininde saklanması gibi kapınızı kapatıyorsunuz. Vallahi zillet içinde olan, sizin ona [sözde] yardım ettiklerinizdir. Size güvenerek ok atan, gezi kırılmış ve demiri çıkmış olan bir yayla atmış gibidir. Yazıklar olsun size. Sizi hem açık hem de gizli olarak davet ettim. Ancak açık çağrıda özgür insanlar ve gizli konuşmada da kardeşler yoktu. Sizin içinizde işitmeyen sağırlar, akletmeyen dilsizler ve görmeyen körlerle imtihan edildim."

Deniliyor ki: Ali b. Ebû Tâlib, Nu'mân'ı takip etmek üzere Adî b. Hâtim et-Tâî'yi gönderdi. Adî, Kınnesrîn'i görünceye kadar onu takip etti, sonra döndü. Deniliyor ki: Abdurrahmân b. Hevze el-Ezdî o gün Mâlik b. Ka'b'ın yanında öldürüldü. Onun kardeşi Abdullah b. Hevze ise Hucr b. Adî, Dahhâk b. Kays el-Fihrî ile karşılaştığında öldürüldü. Deniliyor ki: Abdurrahmân b. Hevze, Hüseyin [b. Ali] ile savaşanların içindeydi. Fakat doğru olan, Hüseyin ile savaşan Abdullah b. Hevze adında Temîm kabilesinden bir adamdı. Bu, Abdurrahmân'dan ayrı birisidir.

4. İbn Mes'ade el-Fezârî'nin Yaptığı Akın

Dediler ki: Muâviye Abdullah b. Mes'ade b. Hakeme b. Mâlik b. Huzeyfe el-Fezârî'yi çağırdı ve onu Teymâ'ya[108] gönderdi. Yanına bin yedi yüz kişilik bir birlik verdi. Muâviye ona, yanından geçtiği her Arab'a [Muâviye'nin halifeliğini] tasdik ettirmesini, ona itaat edecek olanlardan biat almasını ve isyan edenlerin kılıçtan geçirilmesini emretti. Ayrıca ona Mekke

108 Teymâ, Şam ile Vâdi'l-Kurâ arasında (Medîne-i Münevvere'nin kuzeydoğusunda ve Medine'den 420 km. uzaklıkta, Tebûk'a da 264 km. uzaklıkta) bulunan bir yahudi yerleşim yeridir. (çev.).

ve Medine'ye ve Hicâz toprağına gitmesini ve her gün yaptıkları ve yapacaklarıyla ilgili olarak kendisine mektup yazmasını emretti. İbn Mes'ade onun emrine göre hareket etti. Onun haberi Ali'ye ulaştı. Ali, İbn Mes'ade'yi aramak üzere Müseyyeb b. Necebe el-Fezârî'yi ve çok sayıda insanı [onun peşine] gönderdi ve ona, "Ey Müseyyeb! Sen, gücüne ve sâlihliğine güvendiğim bir adamsın." dedi. Müseyyeb Cenâb'a[109] gelinceye kadar yola devam etti. Sonra Teymâ'ya geldi. Bu arada Abdullah b. Mes'ade'nin kavmi olan Benî Fezâre'den bir grup onun yanında yer almaya başladı. Bir grup da İbn Necebe'nin yanında yer aldı. İbn Necebe ve İbn Mes'ade karşılaştılar ve aralarında çok şiddetli bir çarpışma oldu. İbn Mes'ade çok sayıda yara aldı. Onun adamlarından bir grup hezimete uğramış bir şekilde, arkalarına bakmadan Şam'a döndüler. Onlardan bir grup da onunla birlikte kaldılar. Hem İbn Mes'ade hem yanındakiler Teymâ kalesinin yanındaki, etrafı çevrili ve eski bir bahçeye sığındılar. Bunun üzerine Müseyyeb bahçenin etrafına odun topladı ve ateş yaktı. İbn Mes'ade ve arkadaşları onlara yalvararak kendilerini yakmamalarını istediler. Onlar hakkında konuşuldu ve Müseyyeb ateşin söndürülmesini emretti.

Şam yoluna çıkılan kavşakta [Müseyyeb'in arkadaşlarından] Abdurrahmân b. Esmâ el-Fezârî vardı. Bu adam o gün savaşıyor ve şöyle diyordu:

Ben Esmâ'nın oğluyum ve bu da benim doğruluğumun delilidir
İşte onları parlak bir kılıçla vuruyorum

Gece karanlık olunca Abdurrahmân onların yolundan çekildi. Onlar da Muâviye'nin yanına döndüler. Sabah olunca Müseyyeb kalede kimseyi bulamadı. Bazı arkadaşları, onları takip etmesini istediler. Ancak o kabul etmedi.

Müseyyeb Ali'nin yanına geldi, daha önce haber Ali'ye ulaşmıştı. Ali onu birkaç gün alıkoydu, sonra onu çağırıp azarladı ve "Kavmini korudun, ikiyüzlü davrandın ve kaybettirdin." dedi. Müseyyeb, Ali'den özür diledi. Hatta Kûfe'nin ileri gelenleri ondan razı olması için Ali ile konuştular. Ali onlara cevap vermedi ve onu mescidin direklerinden birine bağladı. Deniliyor ki: Ali onu hapsetti, sonra onu çağırıp "Kuşkusuz, senin hakkında benimle öyle adamlar konuştu ki sen benim yanımda onlardan çok daha

109 Teymâ yakınlarında bulunan bir yerdir. (ZZ)

değerlisin. Doğrusu, onlardan birisinin minneti altında olmandan hoşlanmadım." dedi ve ondan razı olduğunu açıkça belirtti. Sonra onu Kûfe'de zekâtı toplamakla görevlendirdi. Onu ve Abdurrahmân b. Muhammed el-Kindî'yi aynı işe ortak yaptı. Sonra Ali her ikisini de muhasebeye çekti ancak onların üzerinde [zimmetlerinde] herhangi bir şey bulamadı. Daha sonra görevlendirdiği her işte onların herhangi bir kusurunu bulamadı. Bunun üzerine Ali, "Eğer bütün insanlar bu iki sâlih adam gibi olsaydılar, bir koyun sahibi koyunlarını çobansız salıverir, müslüman kadınlar kapılarını üzerlerine kilitlemezler ve bir tüccar ticaret mallarını sahipsiz bir yere bıraktığında zarar etmezdi." dedi.

5. Büsr b. Ebû Ertât el-Kureşî'nin Yaptığı Akın

Dediler ki: Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib -Ali'nin Yemen valisiydi- San'a halkına karşı şiddetli davranmaya başladı. Hatta Osman'ın taraftarlarından bazılarını San'a'dan kovmuştu. Saîd b. Nimrân el-Hemdânî de ordunun başındaydı. O da benzer bir şey yaptı. Osman taraftarları bir araya geldiler, halifeliğin Muâviye'ye geçtiğini ve insanların Muâviye'nin etrafında bir araya geldiğini iddia ettiler. İkisi [vali ve askerin başındaki komutan] konuyu bir mektupla Ali'ye bildirdiler. Ali Cebr b. Nevf Ebü'l-Veddâk adında bir adamı bir mektupla onlara gönderdi. Ali mektupta onları acz ve zafiyetle suçluyordu. Bu kez Ubeydullah ve Saîd b. Nimrân, Yezîd b. Kays el-Erhabî'nin büyük bir orduyla Ali'nin yanından ayrılıp üzerlerine geldiği yolunda uydurma bir haberi yaydılar ve Ebü'l-Veddâk'tan bu haberi konuşmasını ve yaymasını talep ettiler. O da böyle yaptı. Bunun üzerine Muâviye'ye şöyle yazdılar:

Ey Muâviye! Eğer aceleyle gelmezsen bize taraf
Ya Ali'ye biat ederiz veya Yemenli Yezîd'e
Eğer bizim sana bir ihtiyacımız varsa
Bize zayıf olmayan bir vali gönder

Bunun üzerine Muâviye Büsr b. Ebû Ertât b. Uveymir'i -Benî Âmir b. Lüeyy kabilesinden birisiydi- iki bin altı yüz kişilik bir kuvvetle gönderdi. Muâviye onları gizli olarak seçmişti, ona dedi ki: "Ey Büsr! Muhakkak ki Mısır fethedildi. Oradaki dostlarımız güç kazandılar ve düşmanlarımız

zillet içinde kaldılar. Allah'ın adıyla yürü onların üzerine. Medine'den geç, Medine halkını ayıpla, onları korkut ve tehdit et. Öyle ki senin onlarla savaşacağını sansınlar. Sonra onlardan vazgeç ve Mekke'ye git. Ancak orada kimseye dokunma! Sonra oradan San'a'ya geç. Orada bizim taraftarlarımız var. Onlara yardım et ve Ali'nin valilerine karşı onları yardıma çağır. Çünkü onların mektubu bana gelmiştir. Bize biat etmekten kaçındığı takdirde Ali'ye itaat eden herkesi öldür ve onların malından ne bulursan al."

Büsr, Medine'ye girince halkını korkuttu ve şöyle dedi: "Sizin beldeniz Peygamberinizin hicret ettiği, zevcelerinin ve ondan sonraki raşid halifelerin yaşadığı bir yerdir. Siz Allah'ın size olan nimetine karşı nankörlük yaptınız ve imamlarınızın hakkını koruyamadınız. Sonunda Osman aranızda öldürüldü. Sizler, ona hainlik yapanlar ve ona yardım edenler arasında bulunuyorsunuz." Büsr onları o kadar tehdit etti ki Medineliler kendileriyle savaşacaklarını sandılar. Sonra insanları Muâviye'ye biat etmeye çağırdı. Bazıları ona biat ettiler, bazıları da kaçtılar. Büsr kaçanların evlerini yıktı.

O günlerde Ali'nin Medine valisi Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî idi. Hâlid saklandı. Bunun üzerine Büsr, namaz kıldırması için Ebû Hüreyre'ye emir verdi.

Büsr, Mekke'ye yaklaşınca Kusem b. Abbâs saklandı. Kusem o sırada Mekke valisiydi. Bunun üzerine Büsr gelinceye kadar Şeybe b. Osman el-Abderî namaz kıldırdı. Büsr gelince Mekke ehline saldırmadı ve onlara karışmadı.

Ali'nin Şam'daki casusu Ali'nin yanına gelip Büsr'ün durumunu ona haber verdi. -Denildiğine göre o adam Kays b. Zürâre b. Amr b. Hutbân el-Hemdânî idi. Kays Ali'nin Şam'daki casusu idi. Ali'ye haberleri mektupla bildiriyordu- Deniliyor ki: Kays'ın Büsr hakkındaki mektubu Ali'ye geldi. Ali insanlara bir konuşma yaptı, onları kınadı ve onları, Büsr'ün üzerine gitmeye davet etti. Câriye b. Kudâme et-Temîmî Ali'nin davetine icâbet edip yola çıktı. Ali ona Basra'ya gitmesini ve oradan Büsr'ü aramaya çıkmasını emretti. Yine Kûfe'den Vehb b. Mes'ûd el-Has'amî'yi de onun yanına gönderdi.

Büsr Tâif'e yaklaşınca Muğîre b. Şu'be –Muğîre Tâif'e çekilmiş, onların işleriyle ilgilenmiyordu. Ne Basra'ya [Cemel'e] ne de Sıffîn'e gitmiş-

ti. Ancak Muğîre hakemlerle birlikte gidenlerin arasındaydı, sonra Tâif'e dönmüştü- onu karşıladı[110] ve Büsr'e dedi ki: "Allah seni mükâfatlandırsın! Bana senin düşmana karşı çok şiddetli ve dosta karşı çok iyiliksever olduğun haberi geldi. Üzerinde bulunduğun iyi işleri yapmaya devam et! Çünkü Allah, hayrı ancak ehline vermek ister." Büsr şöyle dedi: "Ey Muğîre! Ben, müminlerin emîri Muâviye'ye biat edene kadar Tâiflilerle mücadele etmek istiyorum." dedi. Muğîre ise "Ey Büsr! Neden böyle yapacaksın? Sen düşmanlarına saldırdığın gibi dostlarına da mı saldıracaksın? Bunu yapma! O zaman bütün insanlar sana düşman olur." Bunun üzerine Büsr, "Doğru söyledin ve bana nasihatte bulundun." dedi.

Büsr, Ka'b b. Abde'yi -o Zü'l-Habeke'dir- Teslîs[111] denilen yerde öldürdü. Büsr yoluna devam etti, nihayet Yemen'e geldiğinde Ubeydullah b. Abbâs ve Saîd b. Nimrân kaçtılar. -Doğrusu budur- Deniliyor ki: İkisi de orada kaldılar. Büsr geldiğinde kaleye sığındılar. Sonra geceleyin çıkıp Ali'nin yanına geldiler. Ubeydullah b. Abbâs [giderken] Yemen'e Abdullah b. Abdülmeddân el-Hârisî'yi vali tayin etti. Büsr Yemen'e geldiğinde onu ve oğlu Mâlik b. Abdullah'ı öldürdü. Sonra insanları Muâviye'ye biat etmeye davet etti. Muâviye hesabına Büsr'e biat ettiler. Büsr Ali taraftarı olan bazı insanları öldürdü.

Heysem b. Adî dedi ki: Bana Ya'kûb b. Dâvûd anlattı, dedi ki: Ubeydullah [b. Abbâs] Ali'nin Yemen valisiydi. Ubeydullah Ali'nin yanına gitti, yerine de Amr b. Erâke es-Sekafî'yi bıraktı. Muâviye tarafından gönderilen Büsr onu öldürdü. Bunun üzerine Amr'ın kardeşi Abdullah b. Erâke Büsr'e karşı çıktı. Ebû Erâke de şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun, İbn Ertâ San'a'da bir süvariyi öldürdü ki
Ecer çölündeki güçlü Hizebr aslanı gibiydi
Dedim ki Abdullah'a yas tutup ağladığında
Şereflendin ve göz pınarının suyu aşağı doğru akıyor
Eğer sen gözünü geçmiş zamana göndersen
Ya da güvercin kabre sevk olunsa

---

110 ZZ neşrinde (تَلْقَاءَ) kelimesi yer almaktadır. Bu da "karşısında" manasına gelmekte ve çeviri bozulmaktadır. Ancak RK neşrinde bu kelime (تَلَقَّاهُ) şeklinde yazılmıştır. Bu da "Onu karşıladı" anlamındadır. Biz RK neşrindeki ibareyi çeviride esas aldık Nitekim BAE neşrinde de aynı ifade yer alıyor. (çev.)

111 Teslîs, Mekke yakınlarında bulunan bir yerdir. (ZZ)

O zaman ihtiyaç duyulan suyu
Eğer denizin ortasından bile getirecek olsan yine bitecektir
Eğer ağlamak bir ölüyü geri getirecekse
O zaman Amr için ağla
Ali, Abbâs ve Ebû Bekir'in ölüleri gibi
Büyük ölülerden sonra artık bir ölü için ağlama!

Ubeydullah b. Abbâs iki oğlu Abdurrahmân ve Kusem'i annelerinin kavmine göndermişti. -Anneleri Ümmü Hakîm idi. İsmi de Cüveyriye bt. Kârız el-Kinânî idi- Büsr Cüveyriye'nin kavmine geldiğinde, "Bana Ubeydullah b. Abbâs'ın çocuklarını getirin!" dedi. Yanına getirildiklerinde, Büsr onları hemen öldürdü. Bunun üzerine Benî Kinâne'den bir grup kadın, "Tut ki adamlar öldürüyorlar. Peki, çocukların suçu ne? Vallahi câhiliye döneminde bile öldürülmüyorlardı. Eğer bir hükümdâr ancak çocukları öldürmekle destekleniyorsa o kötü bir hükümdardır." dediler. Büsr o kadınlara müdahale etmek istedi, sonra vazgeçti.

[Bazılarına göre] Büsr, babaları gelir ümidiyle iki çocuğu birkaç gün sakladı, sonra onları öldürdü. Büsr onları [hayvan keser gibi] kesti. Anneleri onlara birkaç beyitle mersiye söyledi:

Hey! Sadeften parlayan iki inci gibi olan
Çocuklarımı kim hisseder?
Hey! Kim hisseder o iki çocuğumu?
Onlar kalbim ve kulağım fakat kalbim bugün alıp götürülmüş
Hey! Kim hisseder çocuklarımı?
Onlar kemiklerin içindeki ilik gibiydiler
Bugün beynim ölümle yüz yüzedir
Büsr bana anlatılmıştı fakat doğru çıkmadı dedikleri
İşledikleri büyük iftira!
İki çocuğuma, canlarıma yas tutuyorum nazikçe
Ve bilenmiş olarak günah böyle kazanılır
Keklik yavrusu yarın ortaya çıktığında kim gösterecek?
Yavrusunu yitirmiş ve ona yas tutan bir kadına kaybolan çocuklarını?

Anneleri yine şöyle demişti:

Hey! Çocuklarını kaybetmiş bir annenin her iki çocuğunu gören var mı?

İki oğlunu gören var mı, diye soruşturuyor ve istiyor fakat isteğine cevap verilmiyor

Câriye b. Kudâme es-Sa'dî yola çıktı, nihayet Yemen'e geldi. Orada bazı yerleri yaktı ve Osman'ın taraftarlarından bazı insanları öldürdü. Sonra Büsr'ün peşine düştü, Büsr kaçtı. Câriye Mekke'ye doğru onu takip etti ve onun adamlarından bazılarını ele geçirip öldürdü. Câriye Mekke ehline, "Ey Allah'ın kulları! Müminlerin emîri Ali'ye biat edin!" dedi. Onlar, "Ali öldü." dediler. Câriye, "Ali'ye biat eden adamlarına biat edin!" dedi. Onlar böyle yaptılar. Sonra Medine'ye geldi. Medine halkı, kendilerine Ebû Hüreyre'nin namaz kıldırması üzerine anlaşmışlardı. Bunun üzerine Câriye onlara, "Ey Allah'ın kulları! Hasan b. Ali'ye biat edin!" dedi. Onlar da biat ettiler. Sonra onları bırakıp Kûfe tarafına yöneldi. Ebû Hüreyre'yi geri çağırdılar, o da onlara namaz kıldırdı. Sonunda insanlar anlaştılar.

Vehb b. Mes'ûd el-Has'amî'ye gelince o da yola çıktı fakat Büsr'e yetişemedi ve onun adamlarından herhangi birisini ele geçiremedi. Deniliyor ki: Ali onu yolun yarısından geri çağırdı.

Bize Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Vâil b. Hucr el-Hadramî Osman taraftarıydı. Yemen'deki karışıklığı ıslah etmek için Ali'den izin istedi. [İş düzeldikten sonra] hemen geri dönecekti. Ali ona izin verdi. O da Büsr'ün tarafına geçti ve Ali'nin taraftarlarına karşı Büsr'e yardım etti.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da isnadında Ebû Mihnef'ten şunu nakletti: Muâviye'nin Büsr b. Ertâ'yı Yemen'e gönderdiği yolundaki haber Ali'ye ulaşınca minbere çıktı, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi:

"Sadede gelince bilin ki sizi tekrar tekrar davet ettim. Gizli açık, gece gündüz, sabah ve akşam… Benim davetim ancak kaçışınızı ve arkanızı dönmenizi arttırdı. Nasihat ve hidayete çağrı hiç sizde tesir etmiyor mu? Vallahi sizi ıslah edecek ve eğriliğinizi düzeltecek şeyleri biliyorum. Fakat vallahi sizin ıslahınızı nefsimin fesadında görmüyorum. Ebû Süfyân'ın oğlu-

nun kötüleri davet ettiğinde olumlu cevap vermeleri ve sizler daha faziletli ve iyi olduğunuz halde, sizi davet ettiğimde didişmeniz ve mücadele etmeniz, müslümanların zilletini ve bu dinin helâk olduğunu gösteren şeylerdendir."

Ali b. Ebû Tâlib, Benî Teymullah b. Sa'lebe'den Yezîd b. Hucciye b. Âmir'i, Rey,[112] Destebâ[113] ve Tüster'e[114] vali olarak atadı. Adam haracı zimmetine geçirdi. Bunun üzerine Ali onun üzerine adam gönderdi ve onu hapse attı. Sonra hapisten çıktı ve Muâviye'nin yanına gitti.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Ubeydullah b. Abbâs, Hasan b. Ali'den ayrılıp Muâviye'nin yanına vardığında orada Büsr'ü gördü. Ubeydullah Muâviye'ye, "Sen mi bu meluna iki çocuğumun öldürülmesini emrettin?" dedi. Muâviye, "Vallahi ben emretmedim ve onların öldürülmeleri hoşuma gitmedi." dedi. Büsr, onların bu sözleri üzerine öfkelendi ve kılıcını Muâviye'nin üzerine atarak, "Al bunu benden. Fakat sen halkı bununla vurup kırmamı istedin ve ben de senin emrini yerine getirdim. Sonra, o adam dün senin düşmanın olduğu halde yanına gelmiş ve sana söylediğini söylüyorsun. Oysa ben senin samimi dostun ve ona karşı senin yardımcındım." dedi. Muâviye, "Kılıcını al! İki oğlunu öldürdüğün Benî Hâşim'den bir adamın önünde kılıcını atıyorsan kuşkusuz ki sen düşüncesi zayıf bir adamsın." dedi. Büsr kılıcını aldı. Ubeydullah dedi ki: "Ben, oğullarımdan birine karşılık Büsr'ü öldürecek değilim. O, buna değmeyecek kadar hakir ve alçak bir adamdır. Vallahi ancak Yezîd ve Abdullah'ı [Muâviye'nin çocukları] öldürdüğüm takdirde onların intikamlarını alabileceğimi düşünüyorum." Bunun üzerine Muâviye güldü ve "Yezîd ve Abdullah'ın ne suçları var? Vallahi onların öldürülmelerini ne emrettim ne bildim ne de arzu ettim." dedi. -Muâviye Abbâs'ın çocuklarına karşı meyilli idi. Çünkü onun babasının annesi [ninesi] Safiyye bt. Hazn idi. Benî Abbâs'ın anneleri de Lübâbe bt. Hâris b. Hazn idi- Bunun üzerine Ubeydullah'ın, Cümâne isimli bir câriyeden olan bir oğlu, "Vallahi Abdullah ve Yezîd olmadan razı olmayız." dedi. Muâviye ise "Anasız kalasıca! Vallahi eğer babanın hatırı olmasaydı senin mahpusluğunu uzatırdım." dedi.

---

112 İran'ın başkenti Tahran yakınlarında bulunan tarihî bir kenttir. (ZZ)
113 Destebâ, Rey ile Hemdân arasında olan bir yerdir. (ZZ)
114 İran'ın Huzistan eyaletinde yer alan Ehvâz'ın kuzeyinde yer alan bir kenttir. (ZZ)

Daha sonra bu Büsr bunalıma girdi. Sürekli kılıç sayıklıyordu. Kendisine tahtadan veya odundan bir kılıç yapılmıştı. Yastık kendisine yaklaştırıldığında bayılıncaya kadar ona vurmaya başlıyordu. Çoğu zaman kendisine bir tulum yaklaştırılırdı, bu kez tuluma vururdu. Büsr'ün bu hali, Abdülmelik b. Mervân hilâfeti döneminde ölünceye kadar devam etti. Diğer taraftan Muâviye, Ubeydullah'ın yüreği soğuyuncaya kadar ona büyük miktarlarda paralar vermeye devam etti.

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Beyyâğ el-Kelbî, Bekr b. Vâil kabilesinin üzerine akın yaptı. Onların kadın ve çocuklarını aldı. Bunun üzerine Ali, Esved b. Umeyre b. Cüz en-Nehdî'yi ona gönderdi. Beyyâğ çocukları ve kadınları geri verdi ve şöyle dedi:

Tüm Kudâ'a kabilesinde rehin bıraktım, sağ elimi
Onların içinde övülmüş olarak ve bağlı olmadan döndüm

6. Yezîd b. Şecere er-Rehâvî'nin Mekke'ye Gelmesi

Dediler ki: Muâviye, Yezîd b. Şecere er-Rehâvî'yi hac farizasını eda etmek üzere Mezhic'den Mekke'ye gönderdi. Ali tarafından da o yılki hac mevsiminde Kusem b. Abbâs b. Abdülmuttalib hac emîri olarak görevlendirilmişti. Yezîd b. Şecere dindar ve takva sahibi bir insandı. Muâviye onun gitmesini emredince Muâviye'ye, "Eğer sadece sertlik ve masumları korkutmak seni razı edecekse benden başkasını gönder." dedi. Bunun üzerine Muâviye ona, "Sen doğru yolda yürü, senin görüşüne razı oldum." dedi. Yezîd, Osman'ın taraftarlarından olup Muâviye ile birlikte Sıffîn'de hazır bulunmuştu.

Yürümeye başladı ve işini gizledi. Vâdi'l-Kurâ'ya geldi. Oradan Cuhfe'ye, oradan da Zilhicce'nin başında Mekke'ye geldi. [Onun gelişinden haberdar olan Mekke valisi] Kusem b. Abbâs Mekke'den uzaklaşmak istedi. Çünkü bir koruması bulunmuyordu. Ebû Saîd el-Hudrî de hac için gelmişti. Kusem'in onunla bir dostluğu vardı. Ebû Saîd, kendisine uzaklaşmamasını söyledi. Kusem, İbn Şecere'nin Şam'dan ayrılışını duyan Hz. Ali'nin Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî komutasında bir birlik gönderip onu destekleyeceği haberini de almıştı.

Kusem Mekke'de kaldı. İbn Şecere tellalına, insanların güvencede olduklarını ilan etmesini emretti ve şöyle dedi: "Ben savaşmak için gelmedim. İnsanlara namaz kıldıracağım. Eğer isterseniz bunu yaparım. İstemiyorsanız, sizin için hac ibadetini yerine getirecek bir emîr seçin. Vallahi Kusem'in koruması yoktur. Eğer onu tutuklamak istersem yaparım. Fakat ben yapmayacağım ve onunla birlikte de namaz kılmayacağım." dedi. Sonra Ebû Saîd'e geldi ve ona dedi ki: "Mekke valisinin gelişimizden hoşlanmadığını düşünüyorum, biz de onunla birlikte namaz kılmaktan hoşlanmıyoruz. Eğer isterse namaz kıldırmaktan vazgeçsin ben de vazgeçeceğim. Böylece Mekke halkını kendi hallerine bırakıp istediklerini [imam olarak] seçmiş olurlar." Sonuçta, imamlık yapması için Şeybe b. Osman b. Ebû Talha el-Abderî üzerinde anlaştılar. Bunun üzerine Ebû Saîd el-Hudrî, "Şamlılar içinde bu adam gibisini görmedim. Biz ondan istemeden o bize hibe etti." dedi.

Ma'kıl, Yezîd b. Şecere'yi ele geçirmek üzere [Mekke'ye] geldi. Vâdi'l-Kurâ'da Yezîd'in geride kalan arkadaşlarıyla karşılaştı. Onlardan bazılarını esir aldı ancak öldürmedi. Sonra Dûmetülcendel'e geldi ve oradan Kûfe'ye döndü.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten nakletti. Ebû Mihnef isnadında dedi ki: Ali, Muâviye'nin Yezîd b. Şecere'yi gönderdiğini haber alınca Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî'yi çağırdı ve kendisine, "Seni Mekke'ye göndermek istiyorum. Oraya gitmiş olan Şamlılardan bir kavmi geri çevireceksin." dedi. Ma'kıl, "Ben onların hakkından gelirim." dedi. Ali, onun için sancak bağladı ve insanları onunla birlikte yola çıkardı. Sonra (insanlara) hitap etti, dedi ki: "Kendisiyle mücadele edeni güçlendirmeyen ve ona hile yapanları iflah etmeyen Allah'a hamd olsun. Kuşkusuz bana gelen habere göre bir süvari birliği Mekke'ye yönelmiş. İçlerinde bir adam var, bana ismi söylendi. Sizler de Mekke'ye doğru yola çıkın. Allah size merhamet etsin. Cihadınızın sevabını Allah'tan bekleyin! Ma'kıl ile birlikte yola çıkmak sevapların en büyüğü ve azıkların en hayırlısıdır."

Kûfeliler sustular. Ma'kıl ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Cihad için hazırlanın! Bunlar inşallah tersine dönecek sayılı günlerdir. Vallahi,

sizin onlara doğru yola çıktığınızı işittikleri an, tıpkı memeleri sütle dolu olan keçiler gibi dağılacaklarını umuyorum. Vallahi Allah yolunda cihad etmek, evlerin tavanları altında oturmaktan ve kadınların kalçaları arkasında yatmaktan daha hayırlıdır."

Reyyân b. Sabre b. Hevze el-Hanefî ayağa kalktı ve "İlk yola çıkacak olan benim." dedi. Sonra Za'în b. Hâris el-Kindî ayağa fırladı ve "Ben de çıkıyorum." dedi. Böylece insanlar sefer için yola çıkmaya hazırlandılar. Ma'kıl, Zilhicce'nin bitmesine 12 gece kala bin dokuz yüz kişilik bir kuvvetle yola çıktı. Bazılarına göre bin yedi yüz kişiydiler. Onlara [nafakalarını] yüzer yüzer verdiler.

Yezîd b. Şecere, Zilhicce'nin bitmesine iki gece kala Mekke'den yola çıktı. Mekke ve Medine topraklarından çıkıncaya kadar yürüyüşünü hızlandırdı. Yezîd haccını tamamlayıp Harem'de savaşmadığı için Allah'a hamdediyordu. Ma'kıl, Vâdi'l-Kurâ'nın berisinde, Yezîd'in geride kalan adamlarına yetişti. Onlardan on kişiyi esir aldı, İbn Şecere ise savaşmak için geri dönmeyi uygun görmedi ve Muâviye'nin yanına gitti.

7. İbnü'l-Uşbe ve Adamlarının Semâve'de Yaptıkları İşler

Dediler ki: Muâviye Kelb kabilesinin Benî Âmir el-Ecdâr kolundan Züheyr b. Mekhûl adlı bir adamı Semâve'ye gönderdi. Adam [Muâviye'nin halifeliğini] insanlara tasdik ettiriyordu. Ali bunu haber aldı ve üç kişiyi gönderdi. Ca'fer b. Abdullah el-Eşca'î, Kelb kabilesinin Benî Abdüvedd kolundan Urve b. Uşbe ve Benî Adî b. Cenâb el-Kelbî kolundan Cülâs b. Umeyr. Ali, Kelb kabilesinden ve Benî Vâil'den olup onun itaatinde olanlar tasdik etsinler diye Cülâs'ı kendisine kâtip olarak tayin etti. Onlar Fırat'ın kenarındaki yolu tutup yürüdüler, sonunda Kelb toprağına yetiştiler. Orada Züheyr el-Ecdârî ile karşılaştılar ve çarpışmaya başladılar. Züheyr Ali'nin adamlarını mağlup etti. Ca'fer b. Abdullah öldürüldü ancak Cülâs kurtuldu. İbnü'l-Uşbe Ali'nin yanına geldi. Ali ona kızdı ve "Asabiyet yaptın, korktun ve hezimete uğradın." dedi ve kamçı ile ona vurdu. O da Muâviye'nin yanına gitti. Ali onun evini yıktı. Züheyr, İbnü'l-Uşbe'yi bir ata bindirmişti. Bu yüzden Ali onu itham etti. İbnü'l-Uşbe şöyle dedi:

Haber ver Ebü'l-Hasan'a, ona geldiğinde
Yaklaştırır seni ona, sabah ve akşam
Eğer sen gelecek olsan, Ca'fer'in akşamına
Kabarır sana doğru, nefes ve kucaklar
Hani, İbn Şecerlerin süvarilerini arkamızda sanırdık ya?
Hani önümüzde sahra vardı ya?
Bir toplulukla karşılaştık ki hayâları iğdiş edilmiş
Sanki ağaç gibiydiler onlar, savaş gününde

Cülâs bir çobanın yanından geçti, çobana ipek karışımı kumaştan yapılmış bir cübbe verdi. Çoban da ona bir aba verdi. Çoban [süt] kabını da eline aldı ve süvariler ona yetiştiler, dediler ki: "Bu Turabîler [Ali taraftarları] hangi yoldan gittiler?" İşaretle ona, "Şuradan gittiler." dedi. Sonra kendisi Kûfe'ye geldi. Bu sebeple Cevvâs b. Ka'tal şöyle demişti:

Kurtardı Cülâs'ı bir kap ile bir aba
Ve senin "Ben güzel meme bağlarım, süt sağarım" şeklindeki sözün
Eğer yakalasalardı onu, Şu'ayb'da onların süvarileri
Helâk olurdu, tıpkı gece müsamere yapan ve odun toplayan gibi
Sonra iki grup arasında müslüman ve zalim bir adama rastladı
Ve ondan hiçbir zaman intikam alınamayacak

Hişâm b. Kelbî dedi ki: O Urve b. Uşbe'dir. Avf b. Amr b. Abdüvedd'e Uşbe denilmesinin sebebi, onun kavmi için yeşillik gibi olmasıdır. Urve onun torunlarındandır. Bazıları ona Amr b. Uşbe diyorlar. Bu yanlıştır.

8. Müslim b. Ukbe el-Mürrî'nin Dûmetülcendel'deki İşleri

Dediler ki: Muâviye, İbn Ukbe el-Mürrî'yi Dûmetülcendel ahalisine gönderdi. -Onlar hem Ali'ye hem de Muâviye'ye biat etmekten geri durmuşlardı- İbn Ukbe onları Muâviye'ye itaat etmeye ve ona biat etmeye davet etti. Haber Ali'ye ulaştı. Mâlik b. Ka'b el-Hemdânî'ye, "Yerine güvendiğin bir adam görevlendir ve hemen bana gel!" diye haber gönderdi. O da yerine Abdurrahmân b. Abdullah el-Kindî'yi görevlendirdi ve geldi. Ali, onu bin kişilik bir süvari birliğiyle Dûmetülcendel'e gönderdi. Müslim farkına varmadan Mâlik ona yetişti. Bir gün savaştılar. Sonra Müslim hezimete uğramış bir şekilde geri döndü. Mâlik ise birkaç gün kalarak Dûme-

tülcendel ahalisini Ali'ye biat etmeye davet etti. Fakat onlar biat etmediler ve "İnsanlar bir tek imam üzerine icmâ etmedikçe biz biat etmeyeceğiz." dediler. Bunun üzerine Mâlik geri döndü.

9. Hâris b. Nemir et-Tenûhî'nin Yaptığı Akın

Dediler ki: Yezîd b. Şecere, Muâviye'nin yanına gelince Muâviye Hâris b. Nemir et-Tenûhî'yi muhtemel bir süvari birliğine karşı hazırladı. Cezîre'ye gitmesini ve Ali taraftarı olanları alıp getirmesini emretti. Hâris, Dârâ'da[115] yaşayan Benî Tağlib kabilesinden yedi kişiyi aldı ve onları [Şam'a] getirdi. Şebîb b. Âmir el-Ezdî de Ali'nin Nusaybin valisiydi. -Bu zat Horasan'ın sahibi el-Kirmanî'nin dedesiydi- [Daha önce] Benî Tağlib'den bir grup Ali'den ayrılarak Muâviye'nin yanına gitmişlerdi. Onlar, kendilerinden olan o yedi kişinin serbest bırakılması için Muâviye ile konuştular. Fakat Muâviye onları serbest bırakmadı. Onlar da ondan ayrıldılar. Bunun üzerine Muâviye Ali'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sizin elinizde bize taraftar olan, Yezîd b. Şecere'nin maiyetinde iken Ma'kıl b. Kays'ın Vâdi'l-Kurâ bölgesinde ele geçirdiği esirler bulunmaktadır. Bizim elimizde de size taraftar olan bazı adamlar var. Eğer arzu edersen biz elimizdeki esirleri, siz de elinizdekileri serbest bırakırsınız." Bunun üzerine Ali, İbn Şecere er-Rehâvî'nin adamlarından olup Ma'kıl b. Kays'ın getirdiği adamları çıkardı. Onlar hapisteydiler. Ali onları, mevlâsı Sa'd ile Muâviye'ye gönderdi. Muâviye de Dârâ'da ele geçirdiği yedi kişiyi serbest bıraktı.

Dediler ki: Ali, halkı sakinleştirmek amacıyla, Has'am kabilesinden Abdurrahmân adında bir adamı Musul ve Cezîre'ye gönderdi. Hem Muâviye'den hem de Ali'den ayrılan Tağlib cemaati yolda onunla karşılaştılar. Önce birbirlerine sövmeye başladılar, sonra savaştılar. Tağlibliler Abdurrahmân'ı öldürdüler. Bunun üzerine Ali onlara bir askeri birlik göndermek istedi. Ancak Rebî'a kabilesi [mensupları] Ali ile konuştular ve "Onlar senin düşmanından ayrılmış ve senin itaatine girmiş insanlardır. Onlar

115 Dârâ, Mardin ve Nusaybin arasında bir dağın eteğinde bulunan bir kenttir. (Bkz. *Mucemü'l-Büldân*, II, 418.) Dârâ, İran hükümdarlarınan Melik Daryûs'un başkenti anlamındadır. Ancak yapılan araştırmalara göre (Arkeolog Metin Ahunbay'ın tezine göre) Dârâ antik kenti, Roma krallarından Anastasius tarafından kurulmuştur. Bu yüzden kantin adı Anastasiyopolis'tir. Mardin'e 20 km.lik mesafede bulunan Dara, zindanı ve yer altı sarnıçlarıyla meşhurdur. (çev.)

Has'amî'yi yanlışlıkla öldürmüşlerdir." dediler. Bunun üzerine Ali [askerî birlik] göndermekten vazgeçti. Tağliblilerin bu grubu üzerinde, Karsa b. Hâris et-Tağlibî vardı.

10. Mâlik Eşter'in Yaptığı Akın ve Yerine Şebîb b. Âmir'i Cezîre'ye Görevlendirmesi

[Mâlik el-Eşter, Ali'nin Cezîre valisiydi ve bu akın Mısır'a gitmesinden önceydi]

Dediler ki: Muâviye Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi, kendi yetkisinde kabul ettiği Cezîre, Rakka, Harran, Ruhâ ve Karkîsiyâ'ya gönderdi. Haber Eşter'e geldi. Eşter, Dahhâk'a gitmek üzere Nusaybin'den yola çıktı. Dahhâk ise Rakka ahalisinden yardım istedi. Orada bulunanların çoğu, Ali'den kaçıp Osman taraftarı olmuşlardı. Onlara Simâk b. Mahreme el-Esedî'yi yardımcı olarak gönderdi. Hepsi Rakka ve Harran arasında karargâh kurdular. Mâlik Eşter onların üzerine geldi ve şiddetli şekilde çarpıştılar. İçlerinde yaralılar çoğalmaya başladı, Eşter onları zorladı. Gece araya girince Dahhâk o gece Harran'a indi. Sabah olunca Eşter onların peşine düştü ve onları Harran'da kuşattı.

Yardım çağrısı Muâviye'ye ulaştı. Muâviye Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî'yi çağırdı ve ona Dahhâk'a yardım için yola çıkmasını emretti. Eşter bu durumdan haberdar olunca birliklerini toplayarak Dahhâk'a acil bir akın yapmak istedi. Sonra şöyle bağırdı: "Hey! Topluluk şeref ve güç sahibidir. Namus ve şeref kuvvetle korunmaktadır. Ey hilekâr tilkiler! Yerlerinizden çıkmaz mısınız?" Sonra çıkıp gitti, Rakka'ya geldi ve orayı kuşattı. Oradan Karkîsiyâ'ya geldi, orayı da kuşattı. Onun dönüş haberi Abdurrahmân b. Hâlid'e ulaştı. Kendisi orada kaldı. Bunun üzerine Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî şöyle dedi:

Eğer aşiretimin yeri ve yaraları olmasaydı
Ve onların kılıçlı yiğitleri… Ama ne yiğitler
Mezhic'in Eşter'i sana gelirdi, elinde kılıçla
Ne kindarı ayırırdı ne de korkağı

11. Abdurrahmân b. Kabâs b. Eşyem el-Kinânî'nin Yaptığı Akın

Dediler ki: Kümeyl b. Ziyâd en-Neha'î, Hît kentinde, Ali'ye ait bir ordunun başında bulunuyordu. Süfyân b. Avf Enbâr'a akın yapınca Kümeyl, Hît üzerine akınlar yapmak için bir araya gelen bir grupla karşılaşmak üzere Karkîsiyâ taraflarına gelmişti. Kümeyl, "Onlar bana saldırmadan ben onlara saldıracağım. Çünkü 'Bastır feryadı, kaçacaktır' deniliyor." dedi. Kümeyl kendi yerine Hît'e bir adam görevlendirdi ve bütün adamlarıyla yola çıktı. Süfyân'ın askerleri yaklaşınca Hît ahalisi ve Kümeyl'in adamlarından olup orada kalanlar geçip gittiler [ve Kümeyl onlara dokunmadı]. Onlar 50 kişiydiler. Bu durum Ali'yi kızdırdı ve öfkelendirdi. Bunun üzerine Kümeyl'e şöyle bir mektup yazdı: "Bir insanın görevlendirildiği şeyi zayi ederek yapmayıp başkasının yeterli olduğu ve kendisine ihtiyaç duyulmayan bir iş üstlenmesi acizliktir. Senin işini bırakıp Karkîsiyâlılara karşı saldırıda bulunmayı üstlenmen [böylece serhatleri korumasız bırakman] hatadır, cehalettir ve dağınık bir görüştür." Ali ona öfkelenmiş ve "Benim yanımda özrün kabul edilmeyecektir." demişti.

Kümeyl Ali'nin bu sözü sebebiyle uykusuz kalmış ve kederlenmişti. Bu durumdayken bir de ne görsün! Şebîb b. Âmir el-Ezdî'nin, tıpkı köpek dili gibi olan bir deri parçasına yazdığı mektubu geldi. Şebîb mektubunda, kendisine ait bir casusun, Muâviye'nin Abdurrahmân b. Kabâs'ı Cezîre tarafına gönderdiğini kendisine bildirdiğini ancak amacının kendi tarafına mı, yoksa Fırat ve Hît tarafına mı gelmek olduğunu bilmediğini Kümeyl'e haber veriyordu. Bunun üzerine Kümeyl, şöyle düşündü: "Eğer İbn Kabâs bizim üzerimize gelmek istiyorsa onunla karşılaşırız. Eğer bizim Nusaybin'deki kardeşlerimizin üzerine gitmek istiyorsa önlerinde siperleneceğiz. Eğer zafere ulaşırsak, müminlerin emîri'nin öfkesini giderir ve ondan kurtulurum. Şehit olursam bu büyük bir kazançtır. Sağ kalırsam büyük bir mükâfat ümit ederim." Fakat kendisinden Ali ile istişare yapılması istendi, Kümeyl bunu kabul etmedi ve İbn Kabâs'ın üzerine gitmek için dört yüz kişilik bir süvari birliğin başında hareket etti. Altı yüz kişiden oluşan yayalarını da arkasına aldı. Kümeyl ayrıca, düşmanından haber alabilmek için yetiştiği

herkesi alıkoyuyordu. Derken kendisine İbn Kabâs'ın Rakka'dan ayrılıp Re'sül'ayn'a ve oradan Kefertûsâ'ya[116] doğru gittiği haberi geldi. Kümeyl yolda çok şiir söylerdi:

Ey kendisine en hayırlı kader takdir edilenlerin en hayırlısı
Nimetlerin sahibi olan Allah her şeyden yüce ve her şeyden daha değerlidir
İstediğini perişan eder, istediğine de yardım eder

Sonra yürüyüşünü Kefertûsâ'ya çevirdi. İbn Kabâs ve Ma'n b. Yezîd es-Sülemî dört yüz kişilik bir orduyla onunla karşılaştılar. Kümeyl onlara saldırdı, onların askerlerini dağıttı, İbn Kabâs'ı yendi ve onların adamlarından Bişr'i öldürdü. Kümeyl, kaçanın takip edilmemesini ve yaralıların öldürülmemesini emretti. Kümeyl'in adamlarından iki adam öldürüldü. Kümeyl Ali'ye fetih müjdesini verdi. Ali ona hayır duasında bulundu ve ona güzel bir cevap verdi.

Dediler ki: Şebîb b. Âmir altı yüz kişilik bir süvari birliği ve yayalarla Nusaybin'den geldi. Bazılarına göre bundan daha fazla bir sayı ile gelmişti. Kümeyl'in onları püskürttüğünü ve onları dağıttığını gördü ve onun zaferini tebrik edip şöyle dedi: "Vallahi ben kavmi takip edeceğim. Benim onlarla karşılaşmam onlara ancak ölüm ve kılıcın körlüğünü getirecektir. Eğer onlarla karşılaşmazsam Şam topraklarına basmadan atların dizginini çekmeyeceğim." Sonra Şebîb'in haberini arkadaşlarından gizledi. Nereye gideceğini onlara bildirmedi. Menbic köprüsüne varıncaya kadar yoluna devam etti. Oradan Fırat'ı geçti ve atlarını Ba'lebek'e[117] ve onun topraklarına yönlendirdi.

Şebîb'ın haberi Muâviye'ye ulaştı. Onunla karşılaşmak üzere Habîb b. Mesleme'yi gönderdi. Bunun üzerine Şebîb döndü ve Rakka civarındaki bölgelere akınlar yaptı. Osman taraftarlarının tüm hayvanlarını önüne kattı, at ve silahlarına da el koydu. Sonra Nusaybin tarafına döndüğünde bunları Ali'ye yazdı. Bunun üzerine Ali ona bir mektup yazarak insanların hayvanlarını ve mallarını almamasını, sadece savaştıkları silah ve atlarına el

116 Cezîre'ye bağlı büyük bir köy olup onunla Dârâ arasında beş fersah vardır (Bir fersah, yaklaşık 6 km'dir) Kefertûsâ, Dârâ ile Re'sül'ayn arasındadır. Bkz. *Mu'cemü'l-Büldân, IV, 469.* (çev.)

117 Ba'lebek, Lübnan'ın doğusunda bulunan eski ve tarihi bir kenttir. Roma dönemine ait mabetleriyle meşhurdur. (Bkz. *Mucemü'l-Büldân*, I, 453) Bu duruma göre Şebîb'in oraya yönelmiş olması oldukça zordur. (çev.)

koymasını ona bildirdi ve şöyle dedi: "Allah Şebîb'e merhamet etsin, akını uzaklaştırıp zaferi acilleştirdi."

12. Ziyâd b. Hasafe b. Sakaf et-Temîmî'nin Şam Tarafına Akın Yapması ve Ali'nin, Muâviye'yle Savaş İçin Kûfe Halkını Teşvik Etmesi

Dediler ki: Ali, Kûfe halkını sefere davet edip de onlar yere yapışıp ağır davranınca onları kınadı ve azarladı. Onların acizliği apaçık ortaya çıkıp onların tümden yardım etmeyeceklerinden endişe edince Kûfe halkının ileri gelenlerini topladı, ayrıca kendisine itaat eden ve samimiyetlerine güvendiği taraftarlarını da davet edip onlara hitaben şöyle dedi:

"Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka mabud olmadığına, Muhammed'in (sav) onun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Sadede gelince ey insanlar bilin ki siz beni bu biate davet ettiniz ve ben sizi reddetmedim. Sonra bana yönetici olarak biat ettiniz. Üstelik onu sizden ben istemedim. Ama saldırganlar üzerime salıverildi. Allah o saldırganların hakkından gelmiş, onları yüzüstü düşürmüş, dedelerini helâk etmiş ve kötülük girdabını onlara vermiştir. [Onlardan] kalan bir grup ise İslâm'da bidatler çıkardılar. Nefis ve arzularına göre hareket edip hakkın dışında hükmediyorlar. Onlar iddia ettiklerinin ehli değillerdir. Onlar öyle insanlardır ki kendilerine, 'Bir adım öne gelin' denildiğinde öne gelirler. Onlara, 'Gelin' denildiğinde, gelirler. Bâtılı tanıdıkları kadar hakkı tanımıyorlar ve hakkı iptal ettikleri kadar bâtılı iptal etmiyorlar. Bana gelince artık sizi kınamaktan ve size hitap etmekten bıktım. Ne yapmak istiyorsanız [lütfen] onu bana açıklayın."

"Eğer benimle birlikte düşmanımın üzerine gelecekseniz o, sevdiğim ve arzu ettiğim şeydir. Eğer yapmayacaksanız, bana görüşünüzü açıkça ortaya koyunuz ki ben de ne yapacağıma bakayım. Vallahi eğer sizler toplu halde düşmanınıza karşı çıkıp Allah onlarla aramızda hüküm verinceye kadar -ki Allah hüküm verenlerin en hayırlısıdır- onlarla savaşmayacaksanız size beddua edeceğim, sonra da benimle birlikte sadece on kişi bile olursa düşmanınızın üzerine gideceğim. Şam'ın ahmakları ve bedevileri dalâletin zaferi üzerine daha mı çok sabredicidirler? Onların bâtıl üzerinde birleşmeleri, sizin hakkınız ve hidayetiniz üzerinde birleşmenizden daha mı çok

zordur? Size ne oluyor? İlacınız nedir? Onlar kıyamete kadar öldürülseler bile sizin gibi dağılmıyorlar."

Bunun üzerine Saîd b. Kays el-Hemdânî ayağa kalktı ve "Ey müminlerin emîri! Emrin ne ise söyle. Vallahi eğer aşiretlerimiz helâk olsa ya da sana itaat ve sana yardım konusunda mallarımız tükenecek olsa bile sabırsızlığımız büyük olmayacaktır." dedi. Ziyâd b. Hasafe ayağa kalkarak, "Ey müminlerin emîri! Vallahi kendisine itaat ettiğimiz ve güzel nasihatini aldığımız herkesten daha çok hak sahibisin. Senden sonra, herhangi birisine sana ettiğimiz gibi itaat edebilir miyiz? Beni itaatin konusunda sınayarak istediğini bana emret!" dedi. Teymü'r-Ribâb'dan olan Süveyd b. Hâris et-Teymî ayağa kalkarak, "Ey müminlerin emîri! Senin taraftarların olan reislere emret, onlardan her biri adamlarını bir araya getirsin ve seninle birlikte sefere çıkmaları için onları teşvik etsin, onlara Kur'ân okusun ve onları hıyanetin ve isyanın sonuçlarıyla korkutsun. Ayrıca itaat edenleri yanına alsın ve yola çıkmak üzere onları alıp getirsin." dedi.

Bunun üzerine insanlar birbirleriyle konuşmaya başladılar. Birbirlerini kınayıp ayıpladılar ve eğer Ali beddua ederse bedduasının kabul olmasından ötürü duydukları korkuyu birbirlerine anlattılar. Böylece insanlar sefere çıkma konusunda fikir birliği yaptılar. Hucr b. Adî, Ali'nin şîasından dört bin kişiden ölümüne biat aldı. Ziyâd b. Hasafe yaklaşık iki bin adamdan biat aldı. Yine Ma'kıl b. Kays yaklaşık iki bin kişiden biat aldı. Kezâ Abdullah b. Vehb es-Sebeî yaklaşık bin kişiden biat aldı.

Ziyâd b. Hasafe Ali'nin yanına gelip "Gördüğüm kadarıyla insanlar seninle birlikte sefere çıkma konusunda birleşmişler. Allah'a hamdet, ey müminlerin emîri!" dedi. Ali Allah'a hamdetti, sonra "Köylerden ve çevreden insanları toplayacak asalet sahibi ve sert bir adam bana gösterebilir misiniz?" dedi. Saîd b. Kays, "Vallahi ben sana göstereceğim, Ma'kıl b. Kays el-Hanzalî. O, tecrübe ettiğin ve sınadığın asil ve sert bir adamdır. Biz de onu tanıyoruz, sen de tanıyorsun." dedi. Ali hemen onu çağırdı ve ona sefere çıkmak için insanları acilen toplamasını emretti. Çünkü insanlar çıkmak için itaat etmişlerdi.

Daha sonra Zeyd b. Hasafe, "Ey müminlerin emîri! Yanımda toplananlar toplandılar. Bana izin ver de onların güçlü olanlarıyla yola çıkayım. Sonra Fırat kıyısından gidip Şam topraklarının bir kısmına akınlar düzenleyeyim, çıkıştan önce ve müminlerin emîri'nin asker toplamak için gönderdiği zat gelmeden aceleyle döneyim. Bu onları korkutacak ve susturacak bir şey olur." dedi. Ali, "Allah'ın bereketi üzerine git. Ancak kimseye zulmetme! Sadece seninle savaşanlarla savaş ve bedevilere karışma!" dedi. Ziyâd b. Hasafe, Fırat'ın kıyısındaki yolu tuttu. Şam civarına akınlar düzenleyip geri döndü. Muâviye, Ziyâd'ı aramak üzere Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd'i gönderdi fakat onu bulamadı. Ziyâd Hît'e geldi ve Ali'nin gelmesini beklemeye başladı.

Ma'kıl da görevlendirildiği iş için yola çıktı. Deskere'den geçince Kürtlerin Şehrezûr'a[118] saldırdıkları haberini aldı. Onların peşine düştü, nihayet dağ bölgesine kadar gitti ve onları takip etmekten vazgeçti. Ma'kıl insanları toplama işini bitirip dönünce Medâin'e geldiğinde Ali'nin öldürülme haberini aldı. Hemen yola çıkıp Kûfe'ye geldi. Ziyâd da Hît'ten döndü.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Avâne b. Hakem'den rivayet etti, dedi ki: Ali insanlara hitap etti ve insanları, Şamlılarla savaşmak üzere sefere çıkmaya davet etti. Ayrıca Hâris el-A'ver'e, insanların içinde çağrıda bulunmasını emretti. Fakat yaklaşık üç yüz şahıstan başka kimse ona olumlu cevap vermedi. Bu kez Ali onlara hitap etti ve onları azarladı. Bunun üzerine çıkış için utandılar ve onlardan binlerce insan toplandı. Bu insanlar, kışı geçirdikten sonra baharda sefere çıkma konusunda birleştiler. Onlar bu beklentide iken, Ali şehit edildi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Azerbeycan'daki valisi Kays b. Sa'd'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince kendi yerine Abdullah b. Şübeyl el-Ahmesî'yi görevlendir ve gel çünkü insanların fikirleri birleşti, güzel bir şekilde itaat edip tamamı bana boyun eğdi. Senin için durma ve aksama olmasın. Kuşkusuz ki biz ciddi bir hazırlık yaptık ve yola çıkmak için acele ediyoruz. Bizler cahil bidatçıla-

118 Şehrezûr, Irakın kuzeyinde Erbil ve Hemzân arasında yer alan ve Zûr b. Dahhâk tarafından kurulan bir şehirdir. (Bkz. *Mucemü'l-Büldân*, III, 375) Şu anki konumnu itibariyle Irak'ın Süleymaniye vilayetine bağlı tarihi bir kazadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1700 m.dir. Yerlilerinin büyük çoğunluğu Kürtlerden oluşmaktadır. (çev.)

rın [isyancıların] üzerine gidiyoruz. Sefere çıkışı, sadece senin bize gelişini beklediğimiz için erteliyoruz inşallah, vesselâm."

Ebû Mes'ûd dedi ki: Avâne şöyle dedi: Amr b. Âs, -Ali'nin Şam'a doğru geldiği ve Kûfelilerin kendisine boyun eğdiği haberi kendisine ulaşınca- şöyle dedi:

Ey Ali, gafil sanma bizi!
Kabileleri Kûfe'ye yığacağım
Ve 60 binlik atlı ve yayalardan oluşan bir orduyu

Bunun üzerine Ali şöyle dedi:

Ulaştıracağım, Allah'a isyan eden İbnü'l-Âs'a
Zırha bürünmüş ve
Perçemleri bağlı altmış bin kişilik bir orduyu

Eşres b. Avf eş-Şeybânî'nin Ali'nin Hilâfeti Dönemindeki Durumu

Dediler ki: Nehrevân ehlinin öldürülmesinden sonra ilk olarak Ali'ye karşı çıkan [hurûc eden] Eşres b. Avf eş-Şeybânî idi. Önce Deskere'de iki yüz kişiyle isyan etti ve oradan Enbâr'a gitti. Ali, Ebraş b. Hassân'ı üç yüz kişilik bir grupla üzerine gönderdi. Ebrâş onunla çarpıştı, Eşrâs, hicretin 38. yılı, Rebîülevvel ayında öldürüldü.

Eşres Nehrevân'a doğru giderken, Ali b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym onunla karşılaştı, onu engellemek istiyordu. Bu yüzden, "Sizden ayrılan amca oğlundan al sana! Eğer onun hakka yardım isteği olmasaydı, sana karşı çok cimri davranırdı." dedi ve onu yaraladı. Deniliyor ki: Ali b. Hâris onu öldürdü. Fakat doğru olan görüşe göre o zaman öldürülmedi, hayatta kaldı. Ancak Ali b. Hâris onunla karşılaşanlar arasındaydı. "Ayıplayan bir amca oğlundan al sana!" diyerek ona bir darbe indirdi.

Hilâl b. Ullefe'nin Durumu

Dediler ki: Sonra Teymü'r-Ribâb'dan Hilâl b. Ullefe hurûc etti, yanında kardeşi Mücâlid de vardı. Bazıları dedi ki: Reislik Mücâlid'e ait idi. Hilâl onunla birlikteydi. Mâsebezân'a geldi, yanından geçtiği herkesi kendi görüşüne davet ediyor ve kendisiyle savaşanlarla savaşıyordu. Ali, Ma'kıl b.

Kays er-Riyâhî'yi onun üzerine gönderdi. Ma'kıl onu ve iki yüz'den fazla adamını öldürdü. Onların öldürülmeleri, hicretin 38. yılı, Cemâziyelevvel ayındaydı.

Eşheb b. Bişr el-Urenî

Bazıları "Becîle'den Eş'as" diyorlar. Ama o aslen Kûfelidir.

Dediler ki: Sonra Eşheb, hicretin 38. yılının Cemâziyelâhirinde, 130 kişilik bir grupla hurûc etti, İbn Ullefe ve adamlarının öldürüldükleri savaş alanına geldi. Onların cenaze namazını kıldırdı ve defnedebildiklerini defnetti. Ali, Eşheb'in üzerine Câriye b. Kudâme et-Temîmî'yi gönderdi. Deniliyor ki: Ali Hucr b. Adî el-Kindî'yi gönderdi. Eşheb onlara doğru yürüdü ve Cûhâ[119] topraklarında, Cercerâyâ[120] denilen yerde karşılaştılar. Hicretin 38. yılının, Cemâziyelâhirinde Eşheb ve adamları öldürüldüler.

Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Saîd b. Kafal et-Teymî'nin Durumu

Dediler ki: Daha sonra Receb ayında Saîd b. Kafal et-Teymî Bendenîceyn'de hurûc etti. Yanında iki yüz adam vardı. Derzîcân köprüsüne kadar geldi. Burası Medâin'e üç fersahlık bir mesafededir. Ali, Saîd'in işiyle ilgili olarak Sa'd b. Mes'ûd es-Sekafî'ye -Muhtâr b. Ebû Ubeyd b. Mes'ûd'un amcasıydı ve Ali'nin Medâin valisiydi- mektup yazdı. Sa'd, İbn Kafal ve adamlarının üzerine gitti, onlarla çarpıştı ve onları hicretin 38. yılı, Receb ayında öldürdü. Bazıları, [öldürülen kişinin] Sa'd b. Kafal olduğunu söylediler.

Ebû Meryem es-Sa'dî'nin [Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm] Durumu

Dediler ki: Ali Nehrevân'dan Kûfe'ye döndü, orada hala üç bin Hâricî vardı. Ayrıca İbn Vehb'den ayrılıp Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin sancağının altına giren ve Ali'nin ordusunda olan bin kadar Hâricî daha vardı. Bir de Nehrevân'dan önce Şamlılarla savaşmak için yola çıkan ve Nuhayle'de kalanlar da vardı. Ali, Nehrevân ehliyle savaşınca onlar Ali ile birlikte Neh-

119 Cûhâ, Nâsıriye bölgesinde, Zîkâr denilen yere yakın tarihi bir kenttir. (ZZ)

120 Vâsıt ile Bağdad arasında bulunan, tarihi ve kültürel yönden ünlü olan bir kenttir. *Mu'cemü'l-Büldân* (ZZ)

revân ehliyle çarpışmadılar. Ayrıca Kûfe'de olup ne Ali ile savaşmayı ne de onun yanında savaşmayı düşünmeyenler de vardı.

Ebû Meryem ise iki yüz kişilik bir grupla Şehrezûr'a geldi. Askerlerinin çoğu mevâlîdendi.[121] Ebû Meryem birkaç ay Şehrezûr'da kalarak Nehrevân'ı anlatıyor ve arkadaşlarını teşvik ediyordu. Ayrıca onun adamları dışında bir grup daha ona katıldı. Böylece dört yüz kişiyle Medâin'e geldi. Sonra Kûfe'ye geldi ve kente beş fersah kala bir yerde durdu. Ali, ona haber gönderip şehre girmesini ve kendisine biat etmesini istedi. Ebû Meryem, Ali ile savaşmayan fakat Ali'nin yanında da savaşmayanlarla birlikte kentte kalacaktı. Ali'nin bu davetine karşı Ebû Meryem, "Benimle senin aranda savaştan başka bir şey yoktur." dedi.

Ali, Şüreyh b. Hânî'yi, yedi yüz kişilik bir birlikle onun üzerine gönderdi. Şüreyh onu ya Ali'ye biat etmeye ya da ne Ali'ye karşı ne de onun yanında savaşmama koşuluyla kente girmeye davet etti. Ebû Meryem, "Ey Allah'ın düşmanları! Abdullah b. Vehb, Zeyd b. Hısn, Hurkûs b. Züheyr ve diğer sâlih kardeşlerimizi öldürdüğünüz halde Ali'ye biat edip sizin aranızda kalarak hükümlerinizin altına mı gireceğiz?" dedi. Sonra "lâ hükme illâ lillâh" sloganını atarak Şüreyh ve adamlarına saldırmaya başladılar. Şüreyh'in adamları çekildiler. Şüreyh iki yüz kişiyle kaldı. Bunun üzerine bazı köylere çekildi ve bazı arkadaşları ona geri geldiler, böylece beş yüz kişi oldular. Geri kalanlar Kûfe'ye girdiler. Ancak Şüreyh'in öldürülmesiyle sarsıldılar. Bu kez bizzat Ali çıktı ve Câriye b. Kudâme'yi beş yüz kişilik bir kuvvetle önden gönderdi. Sonra arkasından iki bin kişi daha gönderdi.

Câriye, Hâricîlerin karşısına gelinceye kadar yürüdü. Ebû Meryem'e, "Yazıklar olsun sana! Bu kölelerle birlikte ölmeye razı mısın? Vallahi onlar eğer demirin [kılıcın] acısını hissederlerse seni hemen teslim ederler." dedi. Ebû Meryem, "*Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'ân dinledik ve ona inandık. Rabbimize artık hiç kimseyi ortak koşmayacağız.*"[122] âyetini okudu. Ali de onlara yetişti. Ali onları kendisine biat etmeye davet etti. Onlar reddettiler ve Ali'nin üzerine hamle yaparak onun adamların-

121 Arap değillerdi.
122 Cin, 72/1-2.

dan bazılarını yaraladılar. Sonra 50 kişi dışında hepsi öldürüldü. Onlar da Ali'den eman istediler, Ali onlara eman verdi. Hâricîlerde 40 yaralı vardı. Ali, onların Kûfe'ye getirilip tedavi edilmelerini emretti. Sonra onlara, "İstediğiniz memlekete gidin!" dedi. Ebû Meryem'in öldürülmesi hicretin 38. yılı, Ramazan ayındaydı.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Ebû Meryem acemlerden ve mevâlîden oluşan dört yüz kişilik bir grubun başındaydı. Onların içinde sadece Benî Sa'd kabilesinden beş kişi vardı. Altıncıları da Ebû Meryem idi.

İbn Mülcem ve Arkadaşlarının Durumu ve Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Öldürülmesi

Medâinî Mesleme b. Muhârib'den, o Dâvûd b. Ebû Hind'den, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Hicretin 39. yılında Hâricîlerden bir grup hac yapmak istediler. Ali'nin [Mekke] valisi ile Muâviye'nin adamları ihtilaf etmişler, bu yüzden insanlar Şeybe b. Osman üzerinde birleşmişlerdi. Hac mevsimi sona erince bazı Hâricîler Kâbe'nin yakınına yerleştiler ve şöyle dediler: "Bu Kâbe câhiliye döneminde çok tazim edilirdi. İslâm'da da şanı yüce idi. Fakat bunlar Kâbe'nin hürmetini bozdular. Bazıları kendilerini feda edip yeryüzünde fesat çıkaran ve bu Beyt'in hürmetini ihlal eden bu iki adamı [Ali ve Muâviye'yi] öldürebilseler biz de bu ümmet de rahat ederdi. İnsanlar da kendilerine bir imam seçerlerdi."

Abdurrahmân b. Mülcem, "Ali'yi ben öldüreceğim." dedi. Haccâc b. Abdullah es-Sarîmî -ona Bürek denilirdi-, "Ben de Muâviye'yi öldüreceğim." dedi. Benî Hârise b. Ka'b b. Anber'in mevlâsı Zâdeveyh -ismi Amr b. Bekr idi- de "Vallahi Amr b. Âs da onların gerisinde değildir. Ben de onu öldüreceğim." dedi. Bunun üzerine anlaştılar. Sonra onlar Receb ayında umre yaptılar.

İbn Mülcem Kûfe'ye geldi ve yapacağı işi gizli tuttu. Teymü'r-Ribâb'dan Katâm bt. Alkame ile evlendi. Ali onun kardeşini öldürmüştü. İbn Mülcem yapmak istediği işi eşine bildirdi ve onun yanında üç gece kaldı. Üçüncü gecede Katâm ona, "Ailene ve evine şiddetli sevgi bağın sebebiyle, yapmaya geldiğin işinden vazgeçtin." dedi. İbn Mülcem, "Benim zamanım var ve o iş için arkadaşlarımı hazırlamış bulunuyorum. Asla bu işten vazgeçme-

yeceğim." dedi. Sonra İbn Mülcem, Ali'ye tuzak kurdu ve onu öldürdü. Darbeyi Ali'nin başına vurdu, onun amcasının oğlu da pazusunun iki yan dilmelerine vurdu. Ali, başına kılıç indiği zaman, "Kâbe'nin rabbine yemin olsun, ben kazandım." dedi.

Kelbî dedi ki: O [Ali'yi öldüren şahıs] Himyer kabilesinden Abdurrahmân b. Amr b. Mülcem b. Meşkûh b. Nefer b. Kelede'dir. Rivayete göre Kelede Himyerlilerden [kendi kabilesinden] bir adam öldürmüştü. Murâd kabilesine geldi ve "Size geldim [ancak gelirken] devem beni yere düşürdü." dedi. Bu yüzden kendisine "Tecûb" denildi.[123]

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattılar, dediler ki: Bana Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı, dedi ki: Bize Şu'be haber verdi, dedi ki: Bize Sa'd b. İbrâhim haber verdi, dedi ki: Ubeydullah b. Ebû Rafî'den işittim şöyle dedi: Ali'yi gördüm. İnsanlar üzerinde toplanmışlar, hatta ayaklarını yere uzatmışlardı. Ali [o sırada], "Allah'ım! Ben onlardan, onlar da benden bıkmışlardı. Beni onlardan, onları da benden kurtar." dedi ve sadece o gece hayatta kaldı.

Bize Züheyr b. Harb Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı, dedi ki: Bize İbn Cu'dübe anlattı. O Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Hudeyc Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk'i öldürdükten sonra Muâviye Şam'da, Ali Irak'ta, Amr b. Âs da Mısır'da kalıyordu. Sonra bir grup insan, bu üçüne de aynı saatte saldırı düzenlemek, onları öldürmek güya ümmeti onlardan kurtarmak için bir araya gelip konuştular. Ali'nin adamı, sabah namazı için evden çıkarken onu öldürdü. Muâviye'nin adamı, onu yaraladı ancak Muâviye zırhlı olduğu için darbesi ona zarar vermedi. Amr b. Âs'a gelince onu öldürecek adamın önüne, Benî Adî b. Ka'b'dan Hârice b. Ebû Hârice çıkmıştı. Adam onu Amr b. Âs zannetti. Ona hamle yaptı ve onu öldürdü. Amr ise geri döndü.

Ali öldürülünce Şamlılar Muâviye'ye biat edilmesi için çağrıda bulundular. Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd, "Biz müminleriz ve Muâviye bizim emîrimizdir. O müminlerin emîri'dir." dedi. Hicretin 40. yılı, Rebîülevvel ayının beşinde, Muâviye İlyâ'da [Kudüs'te] iken Şamlılar ona biat etti.

---

123 Bu sözün Arapçası (أَتَيْتُكُمْ تُجُوبُ بِي نَاقَتِي الْأَرْضَ) şeklindedir. Bu yüzden kendisine "Tecûb" denilmiştir. (çev.)

Osman'ın şehâdeti ile Muâviye'ye yapılan biat arasında dört yıl, iki ay ve on yedi gece vardır.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Şa'bî şöyle dedi: Hakemlerin hüküm vermesinden ve Ali'nin Nehrevânlıların üzerine gitmesinden beri insanlar Ali için Hâricîlerden endişe ediyorlardı. Sonunda [bir haricî olan] İbn Mülcem onu öldürdü. -Allah ona lanet etsin- Muhammed b. Sa'd, bunu bana Vâkıdî'den nakletti.

Muhammed b. Sa'd Abbâs b. Hişâm el-Kelbî'den, o babasından, o Lût b. Yahyâ, Avâne b. Hakem ve diğerlerinden nakletti, dediler ki: Hâricîlerden üç kişi Mekke'de bir araya geldi. Abdurrahmân b. Mülcem el-Himyerî, -O Murâd kabilesinden sayılırdı. Kinde kabilesinden Benî Cebele'nin anlaşmalısıydı. Denildiğine göre Murâd kabilesi onun dayılarıydı- Bürek b. Abdullah et-Temîmî es-Sarîmî, -Sarîm, Mukâ'ıs b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm idi. Denildiğine göre Bürek'in ismi Haccâc idi- Amr b. Bükeyr -Denildiğine göre adı Bekr idi. Bekr, Benî Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm'den biriydi-.

Bu üç kişi, Nehrevân'da öldürülen kardeşlerinin durumunu müzakere edip dediler ki: "Vallahi, onlardan sonra yaşamamızın bir anlamı yoktur. Şayet nefsimizi feda etsek de bu dalâlet ve fitne imamlarına gitsek ve insanları onlardan kurtarsak, böylece kardeşlerimizin de intikamını alsak, bununla yarın Allah'ın yanında kurtuluşa ereceğimizi umarız." Bu üç kişi, Ali b. Ebû Tâlib'i, Muâviye b. Ebû Süfyân'ı ve Amr b. Âs'ı öldürecekleri konusunda sözleşip anlaştılar. Sonra her biri, [öldüreceği] kişinin bulunduğu beldeye yöneldi. Abdurrahmân b. Mülcem Kûfe'ye geldi. Bürek Şam'a gitti. Amr b. Bükeyr ise -Bekr de denilirdi- Mısır'a gitti. [Düşmanlarıyla olan] randevularını aynı geceye koydular. Bu, Ramazan'ın on yedinci gecesiydi.

Bürek'e gelince o sözleştikleri gecede Muâviye'yi beklemeye başladı. Sabah namazını kılmak için çıkarken kılıcıyla ona hamle yaptı. Muâviye sırtını döndü, adam kılıcı onun kalçasına/kasığına vurdu ve yardı. Kılıç sığ etin içine girdi. Hemen yakalandı. Adam dedi ki: "Ey Muâviye! Yanımda seni sevindirecek bir haber var. Bu gece Ali b. Ebû Tâlib de öldürüldü"

Sonra üç arkadaşıyla anlaştıkları konuyu anlattı. Muâviye'ye tedavi uygulandı ve iyileşti. Bürek ise öldürüldü.

Denildi ki: Muâviye secdede iken Bürek ona vurdu. O günden beri korumalar namazda halifelerin başı ucunda beklemeye başladılar. Bundan sonra Muâviye imama mahsus özel bir odacık edindi. Rivayete göre o darbeden sonra Muâviye'nin çocuğu olmadı. Muâviye Bürek'in el ve ayaklarının kesilmesini emretti, sonra da onu bıraktı. Bürek Basra'ya gitti. Ziyâd zamanında onun bir çocuğu oldu. Ziyâd ona, "Senin çocuğun oluyor, ama müminlerin emîri'ni kısır bıraktın." diyerek onu öldürüp astı.

Amr b. Bükeyr'e gelince -Ona Bekr de deniliyordu-, o da Ramazan'ın 17. gecesinde Amr b. Âs'ı gözetlemeye başladı. Ancak Amr, karnındaki bir hastalık sebebiyle o gece çıkmadı. Onun yerine Hârice b. Huzâfe el-Adevî namaz kıldırdı. Amr b. Bükeyr, onu Amr zannederek hamle yaptı ve onu öldürdü. Amr b. Bükeyr yakalandı. Amr b. Âs'a götürüldü ve öldürüldü. Adam, "Ben Amr'ı istedim, Allah Hârice'yi istedi." dedi ve bu sözü darb-ı mesel oldu.

Ali'nin katili olan İbn Mülcem'e gelince o Kûfe'ye geldi. Yapacağı işi gizliyor ve asıl maksadını açıklamıyordu. O bu durumda Hâricîlerden olan arkadaşlarını ziyaret ediyor ancak ne yapmak istediğini onlara hissettirmiyordu. Sonra İbn Mülcem Teymü'r-Ribâb'dan bir kavmin yanına geldi. Orada, Katâm bt. Şicne isminde güzel bir kadın gördü. Ali, Nehrevân'da babası Şicne b. Adî'yi ve kardeşi Ahdar b. Şicne'yi öldürmüştü. İbn Mülcem Şicne'nin kızı Katâm'a âşık oldu, o kadar ki aşkı onu asıl işinden alıkoydu. Bunun üzerine kadını istemeye gitti. Kadın ona, "Ben seninle ancak bir köle, bir câriye, üç bin dirhem ve Ali b. Ebû Tâlib'in öldürülmesi karşılığında evlenirim." dedi.

İbn Mülcem buna cevap olarak, "Bir köle, bir câriye ve üç bin dirheme gelince bunlar mehirdir. Ali b. Ebû Tâlib'in öldürülmesine gelince beni arzu ettiğinde ondan söz etmemiştin." dedi. Katâm ise "Evet, sen onun gafil bir anını arayacaksın. Eğer onu öldürür ve kurtulursan, yüreğim soğur ve benimle birlikte yaşamak sana menfaat verir. Yok, eğer kurtulmazsan Allah'ın yanındaki benden daha hayırlıdır." dedi. İbn Mülcem, "Vallahi beni [buraya] getiren, Ali'yi öldürmekten başka bir şey değildir." dedi.

İbn Mülcem, Eşca‘ kabilesinden bir adamla karşılaştı. Ona “Şebîb b. Becere” deniliyordu. İbn Mülcem, Ali’yi öldürme konusunda onu yardıma çağırdı. Şebîb, “Ali’nin ilk müslüman oluşuna ve Resûlullah (sav) ile olan akrabalığına rağmen mi onu öldüreceğim?” dedi. İbn Mülcem, “O bizim kardeşlerimizi öldürdü. Biz de onların bazılarına karşılık onu öldüreceğiz.” dedi. Bunun üzerine Şebîb ona olumlu cevap verdi.

Hicretin 40. yılı, Ramazan ayının bitmesine 13 gece kala, bir cuma gecesinde [bu olay gerçekleşmiştir.] Doğru olan [tarih] budur. Bazıları, “İbn Mülcem Ramazan ayının bitmesine 11 gece kala geldi.” dediler. Yine, “Ramazan ayının dışındaki bir ayın 11. gecesinde geldi.” de denilmiştir. Bu [iki rivayet] batıldır. Bu gece, [Hâricîlerin] Ali ve iki arkadaşını, yani Ali, Muâviye ve Amr’a suikast düzenlemek için belirledikleri gecedir. İbn Mülcem Ali’nin çıktığı kapının yanında durdu. Ali konağa inmedi bilakis, “Ali’nin Rahbesi [açık alanı]” diye bilinen geniş yere açılan bir gedikten indi. Ali, sabah namazı için çıkınca İbn Mülcem “Hüküm Allah’ındır, senin değildir ey Ali!” dedi ve kılıcıyla başının üstüne vurdu. Ali hemen “Adam sizi atlatmasın.” demeye başladı. İnsanlar onun üzerine üşüştüler ve onu yakaladılar. Deniliyor ki: Muğîre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib bir keçe parçasıyla onu karşıladı, keçeyle ona vurdu; sonra üzerine gidip onu yere yıktı ve onu bağladı.

Şebîb b. Becere de bir darbe vurdu ancak Şebîb’in darbesi Ali’ye değil kapıya değdi. Sonra insanların arasına girip kurtuldu. Sonra bu Şebîb, Kûfe yakınlarında insanların önüne çıkmaya başladı. Kûfe valisi Muğîre b. Şu‘be, üzerine süvariler gönderdi ve onu öldürttü.

İbn Mülcem ve Şebîb ile birlikte bir adam daha vardı, ismi Verdân b. Mücâlid et-Teymî idi. -Bu adam Katâm bt. Şicne’nin amcasının oğluydu- Adam kaçmaya başladı. Teymü’r-Ribâb’dan biri olan Abdullah b. Necebe b. Ubeyd onunla karşılaştı ve “Seninle birlikte kılıç görüyorum, ne oluyor?” dedi. Verdân yakalandığında kurtulabilsin diye ipek elbise giymişti. Abdullah b. Necebe ona kılıçtan sorunca gevelemeye başladı ve “İbn Mülcem ve Şebîb b. Becere müminlerin emîri’ni öldürdüler.” dedi. Abdullah hemen kılıcı elinden aldı ve onun kılıcıyla boynunu vurdu. Böylece Ribâb kabilesinde öldürülmüş oldu.

Ali esmerdi, esmerliği güçlüydü. Gözleri büyüktü, karnı büyük ve önden saçı yoktu. Pazıları ve omuzları genişti. İki kulağında, kulaktan dışarıya kadar çıkan kıllar vardı. Kısa boyluluğa daha yakındı.

Dediler ki: O gece İbn Mülcem hep Eş'as b. Kays'ın yanında kaldı, onun kulağına bir şeyler söylüyordu. Sonunda Eş'as ona, "Kalk, sabah seni rezil etti." dedi.[124] Eş'as'ın İbn Mülcem ile olan ilişkisi, Hucr b. Adî'nin sözünden de anlaşılmıştır. Nitekim Ali öldürüldüğü zaman Hucr, Eş'as'a, "Ey kör adam, onu sen öldürdün." dedi.

Medâinî dedi ki: Mesleme b. Muhârib şöyle dedi: Eş'as'ın İbn Mülcem'e söylediği sözü, onun amcası Afîf işitmişti. Ali öldürülünce Afîf, "Ey kör, bu senin işin ve senin planındır." dedi.

Deniliyor ki: Hadramut'tan bir adam İbn Becere'ye yetişti, onu yere yıkıp kılıcını aldı. Bunu gören insanlar, "Kılıcın sahibini yakalayın." dediler. Hadramutlu adam onu tanımayıp dinlememelerinden korkarak hemen kılıcı attı ve gitti. İbn Becere de kaçtı.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî ve başkaları anlattılar, dediler ki: Avâne b. Hakem, İbn Mülcem'in Bekr b. Vâil kabilesinde olduğunu anlattı. Ebcer b. Câbir el-İclî'nin cenazesi onun yanından geçti. -Ebcer hıristiyan idi ve Hîre'nin hıristiyanları cenazesini taşıyorlardı.- Ayrıca oğlu Haccâr b. Ebcer'in yanında Şakîk b. Sevr, Hâlid b. Mu'ammer, Hureys b. Câbir ve müslümanlardan bir grup, Haccâr'a olan saygılarından dolayı [cenazenin eşliğinde] yürüyorlardı. İbn Mülcem onları görünce bunun büyük bir günah olduğunu düşündü ve onlara karşı öfkelendi. Sonra, "Eğer kılıcımı, Allah'ın yanında sevabı ve mükâfatı daha çok olan bir vuruş için hazırlamamış olsaydım, onlara girişirdim. Çünkü onlar çok sakıncalı bir iş yapmışlardır." dedi. Bunun üzerine hemen yakalandı ve Ali'nin yanına götürüldü. Ali, "Herhangi bir olaya karışmış mı?" dedi. "Hayır." dediler. Ali onu serbest bıraktı.

---

124 İbn Sa'd'ın *Tabakat* adlı eserinde (قُمْ فَقَدْ فَضَحَكَ الصُّبْحُ) ifadesi yerine, "Sabah seni aydınlattı; kalk artık!" anlamında (قُمْ فقدْ صبّحك الصُّبْحُ) ibaresi yer almaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *Târihu't-Tabakâti'l-Kebîr,* İstanbul, Siyer Yayınları, M. 2014, Terc. Heyet, III, 37. (çev.)

Dediler ki: İbn Mülcem kılıcını gösteriyordu. "Kılıcında bir kusur var." denildiği zaman hemen onu düzeltiyordu. Ali öldürüldüğü zaman, "Kılıcımı şu kadara keskinleştirdim ve şu kadara da zehirledim. Onunla Ali'ye öyle bir darbe vurdum ki eğer o darbe şehir halkına vurulmuş olsaydı onlara yeterli gelirdi." derdi.

Rivayet edildiğine göre Hasan b. Ali şöyle dedi: Şafak vakti babama gittim ve yanına oturdum. Bana, "Bu geceyi hep uyanık geçirdim. Sonra ben otururken gözlerimin kapanmasına mâni olamadım. Birden Resûlullah'ın (sav) silüeti karşımda belirdi. Ona, 'Ey Allah'ın Resûlü! Ümmetinden gördüğüm bu aşırı eğrilik ve husumet nedendir?' dedim. Resûlullah (sav), 'Onlara beddua et!' dedi. Ben de 'Allah'ım! Bana onların yerine onlardan daha hayırlı olanlarını, onlara da benim yerime benden daha kötü birini ver!' dedim. Bu konuşma üzerine müezzin İbn Nebbâh içeri girdi ve 'Namaz!' dedi. Babamın elinden tuttum, ayağa kalktı. İbn Nebbâh önde yürüyor, ben de onun arkasında yürüyordum. Kapıdan çıkınca, 'Ey insanlar! Namaz! Namaz!' diye bağırdı. O her gün böyle yapar, kamçısını yanına alarak çıkar ve halkı uyandırırdı. Derken karşısına iki adam çıkıverdi. Ben kılıcın parıltısını gördüm ve birisinin de 'Hüküm sadece Allah'a aittir, ey Ali sana ait değildir!' dediğini duydum. Sonra ikinci bir kılıç gördüm. İbn Mülcem'in kılıcı onun alnından, başının yan tarafına doğru isabet etti ve dimağına kadar ulaştı. İbn Becere'nin kılıcı ise [kapının] kemerine isabet etti. Ali o esnada, 'Adam sizi atlatmasın' dedi. Halk onları her taraftan kuşattı. Şebîb b. Becere kurtuldu, İbn Mülcem ise yakalandı ve Ali'nin huzuruna getirildi. Ali, 'Ona güzel yemek ve yumuşak yatak verin. Şayet yaşarsam kendi kanım konusunda öncelikle ben hak sahibiyim. Ben onu ya affederim ya da [yaralama için] kısas uygularım. Eğer ölürsem onu benim arkamdan [ahirete] gönderin. *Aşırı gitmeyin. Allah aşırı gidenleri sevmez.*' dedi."[125]

Dediler ki: Ümmü Külsûm bt. Ali ağladı ve tutuklu olan İbn Mülcem'e, "Ey Allah'ın düşmanı! Müminlerin emîri'ni öldürdün!" dedi. İbn Mülcem ise "Ben müminlerin emîri'ni öldürmedim. Fakat senin babanı öldürdüm" dedi. Ümmü Külsûm, "Vallahi ben ona bir zarar gelmemesini

125 Bakara, 2/190.

ümid ediyorum." dedi. İbn Mülcem, "O halde niye ağlıyorsun? Bana mı ağlıyorsun?" dedi. [Sonra kılıcını kastederek], "Vallahi ben kılıcı biledim, korkuyu yok ettim, [gelmesi için] eceli teşvik ettim ve [hayattan] umudu kestim. Ona öyle bir darbe vurdum ki eğer Ukâz ehline -bazılarına göre Rebî'a ve Mudar'a- vurulmuş olsaydı onlar için de yeterli olurdu. Vallahi o kılıcı bir ay boyunca zehirledim. Eğer beni yalancı çıkarırsa Allah böyle bir kılıcı kahretsin, onu mahvetsin!" dedi.

Deniliyor ki: Ümâme bt. Ebü'l-Âs b. Rebî', Leylâ bt. Mes'ûd en-Nehşeliyye ve Ümmü Külsûm Ali'ye ağladılar ve "Ey Allah'ın düşmanı! Müminlerin emîri'ne zarar gelmeyecektir." dediler. İbn Mülcem ise "O zaman kime ağlıyorsunuz? Bana mı?" dedi.

Dediler ki. Ali'nin vurulduğu günün sabahında Eş'as b. Kays, oğlu Kays b. Eş'as'ı gönderdi ve "Oğlum git bak, adam nasıl sabahladı, durumu nicedir?" dedi. Oğlu da gidip Ali'ye baktı ve döndü, dedi ki: "İki gözünün kafasının içine girdiğini gördüm." Bunun üzerine Eş'as, "Kâbe'nin rabbine yemin olsun ki sen dimağı yerinden fırlamış bir insanın gözlerini görmüşsün." dedi.

Dediler ki: Ali cuma ve cumartesi günleri hayattaydı. Ramazan ayının bitmesine 11 gece kala, pazar gecesi vefat etti. Onu Hasan, Hüseyin, Abdullah b. Ca'fer ve İbnü'l-Hanefiyye yıkadılar. İçinde kamîs (gömlek) olmayan üç parça ile kefenlendi. Bu kişilerin tamamı onun kabrine de indiler. Ubeydullah b. Abbâs da onlarla birlikte onu defnetti. Cenazenin ardında önce ehl-i beyti sonrasında da diğer insanlar hazır bulundular. Onun cenaze namazını oğlu Hasan dört tekbirle kıldırdı.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved ve başkaları anlattılar, dediler ki: Bize Vekî' anlattı. O Yahyâ b. Müslim'den, o Âsım b. Küleyb'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Yine bana Amr en-Nâkıd anlattı. O Şebâbe b. Sevvâr'dan, o Kays b. Rebî'den, o Beyân'dan, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali, Ali'nin cenaze namazını kıldırdı ve dört tekbir getirdi.

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o el-Kelbî'den, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Ali öldürülünce Hasan

onun cenaze namazını kıldırdı. Ali vasiyetini ona yapmıştı.[126] Hasan dört tekbir getirdi.

Bana Amr b. Muahammed, Bekr b. Heysem ve Ebû Bekir el-A'yen anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı. O Hâlid b. İlyâs'tan, o da İsmâîl b. Amr b. Saîd b. Âs'tan bunun benzerini anlattı.

Dediler ki: Ali, insanlar sabah namazından dönmeden önce Kûfe'de, Kinde kapılarının bitişiğinde olan meydandaki cemaat mescidinin yanında defnedildi. Denildiğine göre Garî[127] denilen yerde defnedildi. Bazılarına göre Künâse'de defnedildi. Bazılarına göre Südde denilen yerde defnedildi. Ali'nin kabri, Hâricîlerin onu kabirden çıkarmaları endişesiyle, tanınmasın diye üstü çamurla örtüldü. Şerîk b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hasan'ın Muâviye ile anlaşmasından sonra Hüseyin babasının tabutunu taşıyarak onu Medine'de, Fâtımatü'z-Zehrâ'nın yanına defnetti.

Dediler ki: Hüseyin Medâin'deydi. Babası Şam'ın üzerine gitmek istediği için onu oraya göndermişti. Hasan, Zahr b. Kays el-Cu'fî vasıtasıyla, babasının başına gelenleri ona bildirdi. Zahr Hüseyin'e mektubu getirince hemen yanındaki insanlarla Kûfe'ye döndü. Bazılarına göre Hüseyin babasının öldürülmesi esnasında oradaydı.

Ali'nin (ra) halifelik dönemi dört yıl, dokuz aydı. Bazılarına göre on aydır. Vefat ettiği gün 63 yaşındaydı. Doğru olan budur. Bazıları onun 59 yaşında vefat ettiğini söylemişlerdir.

Bize Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den naklederek anlattı. O İbn Ebû Sebre'den, o Abdullah b. Muhammed b. Akîl'den rivayet etti, dedi ki: Hicretin 81. yılı olunca -bu yıla Cuhâf yılı denirdi-[128] İbnü'l- Hanefiyye yüksek sesle bana, "Bu yıl benim 65. yaşımdır, babamın yaşını geçtim." dedi. Ben ona, "Baban öldürüldüğünde kaç yaşındaydı?" dedim. Muhammed b. Hanefiyye, "63 yaşında şehit edildi." dedi.

---

126 Yani kendisinden sonra Hasan'ın halife olmasını istemişti. (E)

127 Kûfe'nin dışında kilise gibi bir bina idi. *Mu'cemü'l-Büldân* (ZZ)

128 Mekke'de önüne gelen her şeyi silip süpüren ve hacılara zarar veren büyük bir sel meydana geldiği için hicretin 80. yılına "Senetü'l-Cuhâf" denir. (Bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarih*ü'l-Ümemi ve'l-Mülûk,, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1971, VI, 325). (çev.)

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Abdullah b. Ebû Şeybe anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı. O Şerîk'ten, o da Ebû İshâk'tan rivayet etti, dedi ki: Ali vefat ettiğinde 63 yaşındaydı.

Bize Muhammed b. Rebî'a el-Kilâbî anlattı. O Talk el-A'mâ'dan, o da ninesinden rivayet etti, dedi ki: Ben ve Ümmü Külsûm Ali için ağlıyorduk.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd ve İshâk el-Fervî Ebû Mûsâ anlattılar, dediler ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı. O İsmâîl b. Ebû Hâlid'den, o Ebû İshâk'tan, o da Hübeyre b. Yerîm'den rivayet etti, dedi ki: Hasan'ı hutbede, babasının müslümanların ilki olduğundan ve faziletinden söz ederken işittim. Şöyle dedi: "Vallahi o, bir hizmetçi almak için malından geriye kalan yedi yüz dirhem dışında, arkasında ne çil altınlar ne de ak gümüşler bıraktı."

Medâinî Ya'kûb b. Dâvûd es-Sekafî'den nakletti. O da Hasan b. Bezî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, öldürüleceği sabahın gecesinde dışarı çıktı, şöyle diyordu:

Ölüm için hazırla göğsünü
Mutlaka gelecektir ölüm sana
Ölümden dolayı sabırsızlık gösterme!
Senin vadine konduğu zaman

İbn Mülcem ona vurduğu zaman Ali, "Kâbe'nin rabbine yemin olsun ki ben kazandım." dedi. Ali'nin son söylediği ise "*Artık kim zerre miktarınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.*"[129] âyeti oldu.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ haber verdi. O Mûsâ b. Ubeyde'den, o Ebû Bekir b. Abdullah b. Enes'ten -ya da Eyyûb b. Hâlid'den veya her ikisinden. Ubeydullah b. Mûsâ şüpheye düştü- rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav), "İlklerin ve sonrakilerin en şerlileri kimlerdir ey Ali?" diye sorunca Ali, "Allah ve Resulu en iyisini bilir." diye cevap verdi. Resûlullah de bunun üzerine, "İlk insanların en

129 Zilzâl, 99/7-8.

şakîsi [en kötüsü] deveyi kesendir. Sonradan gelenlerin en kötüsü de seni öldürecek olan şahıstır ey Ali!" dedi ve yaralandığı yeri gösterdi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Ebû Nu'aym'dan, o Fıtır'dan, o da Ebu't-Tufeyl'den rivayetle dedi ki: Ali insanları biat için davet etti, Abdurrahmân b. Mülcem el-Murâdî yanına geldi. Ama Ali onu iki kere geri çevirdi. Sonra tekrar ona gelince Ali, "Onların en şerlisine [beni gelip öldürmesi için] ne mâni oluyor?[130] Mutlaka bu [sakal] şununla boyanacaktır." dedi. Veya "Bu sakal bu alından gelen kanla boyanacaktır." dedi. Sonra şu iki beyitle misal getirdi:

Ölüm için hazırla göğsünü
Mutlaka gelecektir ölüm sana
Ölümden dolayı sabırsızlık gösterme!
Senin vadine konduğu zaman

Muhammed başka bir hadiste Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Vallahi bu, ümmî peygamberin bana verdiği bir sözdür."

Bana Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize İsmâîl b. İbrâhim anlattı. O Umâre b. Ebû Hafsa'dan, o Ebû Miclez'den rivayet etti, dedi ki: Ali, mescitte iken Murâd kabilesinden bir adam yanına geldi ve "Kendini koru! Şurada Murâd kabilesinden bazı adamlar seni öldürmek istiyorlar." dedi. Bunun üzerine Ali, "Her insanın yanında, onu muhafaza eden iki görevli melek bulunur. Kader geldiği zaman melekler insanı onunla baş başa bırakırlar. Gerçekten ecel sağlam bir kalkandır." dedi.

Bana Ebû Bekir el-A'yen ve Muhammed b. Sa'd anlattılar, dediler ki: Bize Fadl b. Dükeyn Ebû Nu'aym anlattı, dedi ki: Bize Süleymân b. Kâsım es-Sekafî anlattı, dedi ki: Benim annem, Ali'nin câriyesi Ümmü Ca'fer'den rivayetle bana anlattı, dedi ki: Ali'nin iki eline su döküyordum. Birden

130 Gerek RK neşrinde gerek ZZ neşrinde "Onların en şerlisini (burada) ne oturtuyor?" anlamına gelecek (مَا يَجْلِسُ أَشْقَاهَا) ifadesi yer almaktadır. Ancak İbn Sa'd gibi diğer tarihî kaynaklarda "Onların en şerlisine ne mâni oluyor?" (مَا يَحْبِسُ أَشْقَاهَا) ibaresi yer alıyor. Hatta *Ensâbü'l-Eşrâf*'ı tahkik eden Bakır el-Mahmûdî'nin bastırdığı matbu nüshada bu ifade (Bkz. *Ensâbü'l-Eşrâf,* c. III, Tahkik, Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut, H. 1397/1977) cümlenin başına soru edatı da getirilerek (أما يحبس أشقاها؟) şeklinde yer almaktadır. Biz çeviride hem RK neşri hem de ZZ neşrinde aynı sayfanın sonunda yer alan (مَا يَحْبِسُ أَشْقَاكُمْ أَنْ يَجِيئَ فَيَقْتُلَنِي) rivayetini de göz önünde bulundurarak burada da RK neşrindeki ifadenin yerine BAE neşrinde de yer alan (ما يحبس أشقاها) ifadesini esas aldık ve çeviriyi buna göre yaptık. (çev.)

başını kaldırıp sakalını tuttu ve burnuna doğru kaldırdı, sonra, "Vah sana! Kanla boyanacaksın." dedi. Ümmü Ca'fer dedi ki: "Ali cuma günü yaralandı."

Bize Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Ali sakalını burnuna doğru kaldırdı ve "Bu, bunun kanıyla [alnını kastediyor] boyanacaktır." dedi.

Bize Vehb b. Bakıyye anlattı. O [Yezîd] İbn Hârûn'dan, o Hişâm b. Hassân'dan, o da Muhammed b. Ubeyde'den rivayet etti, dedi ki: Ali şöyle dedi: "Sizin en şerlinizin gelip beni öldürmesine ne engel oluyor? Ey Allah'ım! Ben onlardan bıktım, onlar da benden bıktılar. Onları benden, beni de onlardan kurtar."

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Hâlid b. Mahled ve Muhammed b. Salt anlattılar, dediler ki: Bize Rebî' b. Münzir anlattı. O babasından, o da İbnü'l-Hanefiyye'den rivayet etti, dedi ki: Ben, Hasan ve Hüseyin hamamda otururken İbn Mülcem geldi. O geldiğinde sanki Hasan ve Hüseyin işkillendiler ve kendisine, "Ne cüretle bizim yanımıza geldin?" dediler. Ben onlara, "Bırakın onu! Ömrüme yemin ederim ki onun size yapmak istediği şey, bundan daha büyüktür [utanç vericidir]." dedim. İbn Mülcem tutuklu olarak getirildiği gün İbnü'l-Hanefiyye, "Ben onu bugün, hamamda yanımıza geldiği günden daha fazla tanımıyorum." dedi. Ali ise "O tutukludur, onu güzelce ağırlayın, misafirperverlikte kusur etmeyin, yerini güzel yapın. Eğer sağ kalırsam onu öldürür veya affederim. Şayet ölürsem, kısas olarak siz de onu öldürün. Ancak *aşırı gitmeyin. Allah aşırı gidenleri sevmez*" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Affân anlattı, dedi ki: Bize Yezîd b. İbrâhim et-Tüsterî anlattı. O Muhammed b. Sîrîn'den rivayet etti, dedi ki: Ali Murâd kabilesine mensup adama şöyle dedi:

Ben ona ihsanda bulunmak istiyorum, o ise beni öldürmek istiyor
Murâd aşiretinden dostuna karşı seni mazur göstereni çağır

Bize Amr en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Ebû Muâviye anlattı. O Haccâc'dan, o Ebû İshâk'tan, o da Amr b. Asam'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali'ye denildi ki: "Ebü'l-Hasan'ın taraftarlarından olan bazı insanlar

onun Dabbetü'l-Arz olduğunu ve kıyametten önce diriltileceğini söylüyorlar?" Hasan, "Yalan söylemişler. Onlar onun taraftarı değil, bilakis düşmanlarıdır. Şayet biz böyle bir şey bilseydik, onun mirasını taksim etmez, eşlerini evlendirmezdik." dedi.

Bize Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân ve Şücâ' b. Mahled el-Fellâs anlattılar, dediler ki: Bize Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî anlattı, dedi ki: Bize Muğîre anlattı. O Ali'nin mevlâsı Kusem'den rivayet etti, dedi ki: Ali vasiyetinde şunu yazdı: "Benim vasiyetim, midesi veya uçkuru konusunda ta'n edilmemek şartıyla oğullarımın en büyüğünedir."

Bana Amr b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Mücâlid'den, o Şa'bî'den, o da Zahr b. Kays'tan rivayet etti, dedi ki: Ali öldürüldüğü zaman Medâin'e geldim. Bir adamla karşılaştım, Ali ile ilgili haberi bana sordu. Ona Ali'nin öldürüldüğünü bildirdim. Adam, "Eğer onun beynini bir torbaya koyup getirseydin o sizi sopasıyla kovalamadan ölmeyeceğini anlardık."

Bana Muhammed b. Abdullah b. Hâlid et-Tahhân anlattı. O babasından, o İbn Ebû Leylâ'dan, o da Abdurrahmân b. Cündeb'den rivayet etti, dedi ki: Ali vurulduğu zaman ben, "Ey müminlerin emîri! Hasan'a biat edeyim mi?" diye sordum. Ali, "Biat etmen için ne sana emir veririm ne de seni biat etmekten nehyederim." dedi. Sonra çocuklarını çağırdı ve onlara Allah korkusunu, dünyada zühd ile yaşamayı ve ellerinden çıkan dünyaya üzülmemelerini emretti.

Medâinî Ali b. Hâşim'den rivayet etti. O da Dahhâk b. Umeyr'den rivayet etti, dedi ki: Ali'nin içinde yaralandığı gömleğini gördüm, etekleri uzun ve sert pamuklu kumaştan yapılmıştı.[131] Üzerinde kan izini gördüm, tıpkı kararmış bir bitki gibi.

Ali b. Hâşim dedi ki: Babam bana anlattı, dedi ki: Zeyd b. Ali'den işittim, şöyle diyordu: Ebû Bekir, Ömer ve Ali'den teberrî etmenin [uzak durmanın] günahı aynıdır.

---

131 RK ve ZZ'de "*Sünbülânî*" ifadesi yer almaktadır. Abdülvahhab el-Ğanevî'ye göre Sünbülânî diye adlandırılan elbiseler önden veya arkadan veya her iki taraftan aşağıya kadar sarkan boyalı elbiselerdir. Sünbülânîn elbisenin, bir yere nisbet edilen elbise manasında olduğunu söyleyenler de vardır. Bkz. *Lisânü'l-Arab*, XI, 348. (çev.)

Bana Hüseyin b. Esved anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o da Şerîk'ten ve diğerlerinden rivayet etti, dedi ki: Ali şöyle vasiyet etmişti: "Bu, Ali b. Ebû Tâlib'in vakfettiğidir. Vakfettiği dağ ve deniz arasında yer alan arazisinin şu şekilde kullanılmasını vasiyet etti: 'O arazinin gelirinden dul kadınlar evlendirilecek ve borçluların borcu verilecektir. Yeryüzüne ve üstündeki her şeye vâris olan Allah o araziye vâris oluncaya kadar satılmayacak, alınmayacak ve hibe edilmeyecektir." Ayrıca midesi ve uçkuru konusunda ta'n edilmemek şartıyla Hasan b. Ali'ye vasiyet etti.

Dediler ki: Ali ayrıca Mevlâlarından üç kişinin arazisine yerleşmelerini ve azıklarının verilmesini, "Hasan ölürse ondan sonra gelen ve [şer'î bir suçla] ta'n edilmeyen çocuklarımdan en büyük oğlum, sonra [sırasıyla] ondan sonra gelen en büyük oğlum vasiyetimi yerine getirecektir." şeklinde vasiyet etti.

Dediler ki: İbn Mülcem esmer, güzel yüzlü, kulak memeleriyle saçlarının arası ayrık olan ve alnı secdeli birisiydi. -Yani yüzünde secdenin izleri vardı, demek istiyorlar- Ali'nin defnedilmesinden sonra İbn Mülcem, [hapisten] çıkarıldı ve onu [kısas yoluyla] öldürmesi için Hasan'ın yanına götürüldü. İnsanlar yanlarında neft [yanıcı sıvı madde], hasır ve ateş olduğu halde toplandılar. [Bazıları] "Onu yakalım." dedi. Ancak Ali'nin çocukları ve Abdullah b. Ca'fer, "Onu bize bırakın da onunla yüreğimizi soğutalım." dediler. Ümmü Külsûm, "Ey Allah'ın düşmanı! müminlerin emîri'ni öldürdün." dedi. İbn Mülcem ise "Eğer müminlerin emîri olsaydı onu öldürmezdim." dedi.

Sonra Abdullah b. Ca'fer aceleyle onun ellerini ve ayaklarını kesti. İbn Mülcem [bu halde] konuşmadan susuyordu. Sonra kızgın bir çivi ile gözlerine mil çekti. Ama o yine sızlanmadı ve şöyle demeye başladı: "Amcanın gözlerine keskin ve acı veren sürme çekme aletiyle sürme çektin." dedi. Sonra, "*Yaratan rabbinin adıyla oku. O insanı alaktan (rahim duvarına tutunan döllenmiş yumurtadan) yarattı.*"[132] mealindeki âyetleri okudu. Nihayet gözleri aka aka sureyi sonuna kadar okudu.

---

132 Alak, 96/1-2.

Sonra dilinin çıkarılması emredildi. Kesilmesi için dili tutulunca sızlanmaya başladı. Ona, "Sızlandın mı yoksa?" denildi. Adam, "Hayır fakat bir vakit Allah'ı zikretmeden yaşamaktan hoşlanmıyorum." dedi. Onun dilini kestiler. Sonra onu kamıştan yapılmış bir hurma sepetine koyup yaktılar. Abbâs b. Ali o gün henüz küçüktü ve reşit değildi.[133]

Denilir ki: Hasan onun boynunu vurdu ve "Ona müsle yapmayacağım." dedi.

Süfyân b. Ümeyye b. Ebû Süfyân b. Ümeyye b. Abdüşems, Ali'nin öldürüldüğü haberini Hicâz'a götürdü. Ancak haberi ilan etmedi. Ali'nin ölüm haberi Âişe'ye ulaşınca Bârıkî'nin şu beytini okudu:

O (kadın için) asasını attı ve evde ikamet etti
Yolcunun dönmesiyle gözün aydınlanması gibi

Bazılarına göre İbn Mülcem'in kılıcı duvara isabet etti ve İbn Becere'nin kılıcı ise Ali'ye isabet etti. Ancak bu rivayet asılsızdır.

Medâinî bazı rivayetlerinde dedi ki: Mülcem'in çocukları olan Abdurrahmân, Kays ve Yezîd Resûlullah (sav), Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın durumlarını, onlardan sonrakilerin durumunu ve iki hakemin olayını kendi aralarında konuştular. Bunlar Ali, Muâviye ve Amr b. Âs'ın öldürülmeleri üzerinde anlaştılar. Ancak babaları Mülcem onları bu işten nehyettiği halde anneleri bu işi yapmalarını emretti. Bunun üzerine babaları, "Ailenizle vedalaşın çünkü siz dönemeyeceksiniz." dedi. Kalkıp gittiler. Abdurrahmân Kûfe'ye gitmek üzere yola çıktı. Kays Şam'a, Yezîd de Mısır'a gitti. İşlerini yapmayı üstlendiler. Ancak Kelb kabilesinden bir adam Kays'a saldırıp onu öldürdü.

Kuşkusuz bu şâz bir haberdir ve Hâricîlerden başka kimse bunu rivayet etmemektedir. Bu haberi rivayet edenlere göre İbn Mülcem şöyle demiştir:

---

133 Bu haberin doğru olması mümkün değildir. *Tabakâtu İbn Sa'd*, *Üsüdü'l-Gâbe* ve *Tarîhu Dımaşk* gibi eserlerde yer alan bu rivayetin Hâricîler tarafında uydurulmuş olma ihtimali yüksektir. Çünkü bu rivayette yer alan şeyler İslâm'ın genel ahlak prensiplerine aykırıdır. Özellikle dili kesileceği zaman İbn Mülcem'in sızlanması üzerine, "Sızlandın mı yoksa?" denildiğinde onun, "*Hayır fakat bir vakit Allah'ı zikretmeden yaşamaktan hoşlanmıyorum*." demesi bu haberin bir Hâricî uydurması olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Kaldı ki Ali yaptığı vasiyette, "Kısas yaparken aşırı gitmeyin." demişti. (çev.)

Anneniz teşvik etti cahillikle
Her taraftan çirkin olan bir alet üzerine
O alet için bırakmadı sizde bir umut
Babaların, kayıp olan evladının gelmesini umut etmesi için

Şair, İbn Mülcem'in Ali'yi öldürmesiyle ilgili olarak şöyle dedi:

Allah belâsını versin, bir güzele meftun olmuştu
Sarp bir engelle karşılaştı fakat yanıp tutuşmadan yendi onu
Ali'den daha pahalı bir mehir yoktur, ne kadar değerli olsa da
Ve İbn Mülcem'in tuzağından daha alçakça yoktur hiçbir tuzak
[Güzelin mehri] üç bin dirhem, bir köle ve bir câriye [idi]
Bir de Ali'yi vurmak zehirlenmiş bir kılıçla

Ümmü'l-Uryân bt. Heysem Ali için şöyle demişti:

Bizler hayır içindeydik, onun öldürülmesinden önce
Allah Resûlü'nün dostunu görürdük içimizde
Hadleri uygular ve tereddüt göstermezdi
Adaletle uygulardı, hem yabancılarda hem de akrabalarda

Kümeyt ise Ali'nin öldürülmesini anlatırken şöyle der:

Bir Halife ki Tecûbî adam [İbn Mülcem]
Ümmetin tahtını yıkmaya yeltendi
Öldürdükleri gün öldürdüler
Öyle bir hükümdarı ki diğer hükümdarlar gibi olmayan

Şiirde geçen (التجوبي) "et-Tecûbî" kelimesiyle İbn Mülcem'i kastediyor. Çünkü onun dedesinin adı "Tecûb" idi. Osman'ı öldüren de Tücîbî idi. Daha önce bunun haberini anlatmıştık.

Bana Abdurrahmân b. Sâlih el-Ezdî anlattı. O İbn Künâse'den, o kendisine anlatanlardan, onlar da Şa'bî'den, o da Ka'b b. Züheyr'in şiiriyle Ali'ye ağıt yakan bir kadından naklen şöyle demişlerdir:

Nefsi mübârek olan biridir Ali
İyi amellerle kuşatılmıştır Ali
Peygamber'in damadı ve tüm insanların en hayırlısı

Mağlup olur her kim ki ona yönelirse övünçle
Allah ümmî olan Resûl'e selam gönderdi
İnsanlardan önce ve insanların rabbi inkâr edilirken
Yalan ve bühtan sahipleri olan dalâlet ehli ona muhalefet ettiklerinde
Karşı koydu onlara, kendinden emin bir şekilde
Ey peygamberlerin izinde yürüyenlerin en hayırlısı!
Ve yanında zulüm bulunmayan adam

Ebü'l-Esved ed-Düelî şöyle dedi:

Hey! Muâviye b. Harb'e bildiriyorum
Gözleri aydın olmasın Şamlıların
Bineklere ve gemilere binenlerin en hayırlısını öldürdünüz
Ve onların en şereflisini
Ayakkabı giyenlerin ve takip edenlerin en hayırlısını
Fatihayı ve Kur'ân'ı okuyanların en hayırlısını
[Ey Ali!] Her hâlukârda bildi Kureyş
Senin nesep ve din yönünden onların en hayırlısı olduğunu

Hişâm b. Kelbî dedi ki: İbn Mînâs el-Murâdî şöyle dedi:

Ey hayrın kızı! Biz Haydar'ı vurduk
Tâbi olunan Ebü'l-Hasan'ı vurduk ve parçalandı
Yükselip güçlendiğinde
Kökünden söktük onun devletini, kafatasına vurmakla
Hükümdarları öldürmektir bizim geleneğimiz
Zırhları giydiğimizde gücümüz, mızrakların başıdır
Bizler sabahları kerim insanlarız, şeref sahipleriyiz
Ve ölüm ölümle [geceyle] örtülürken

Şair Necâşî ise şöyle dedi:

Bizler, bir yılan efsunlamaktan yorulup da
İçine, dişlerinden zehir damlayan bir kese getirince
Sakladık onun için İbn Mülcem'i, toz duman altında
Bir nefse eceli geldiği güne doğru koşar adımlarla

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Avâne'den, o da Abdülmelik b. Umeyr'den rivayet etti, dedi ki: Haccâc b. Yûsuf Kûfe'deki hükümet konağında bir iş yapıyordu. Orada, başı ve sakalı beyaz olan bir yaşlının defnedilmiş olduğunu gördü. Hâccâc, "Vallahi bu Ebû Türâb'dır." dedi ve onu asmak istedi. Ancak Anbese b. Saîd bu konuda onunla konuştu ve ondan yapmamasını rica etti. O da vazgeçti.

Maskala b. Hübeyre şöyle dedi:

Ali hilâfetten yana isteğini yerine getirince
Bir binicinin konuşmalarına dönüverdi, bizdeki hilâfeti

Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib (as)

Hasan b. Ali "Ebû Muhammed" diye künyelendirilmişti. Başının yukarısından göbeğine kadar Resûlullah'a (sav) benziyordu. Hüseyin ise göbeğinden ayaklarına kadar Resûlullah'a (sav) benziyordu. Deniliyor ki: Hüseyin'in yüzünde de Resûlullah'a (sav) bir benzerlik vardı ancak yüz bakımından Hasan'daki benzerlik daha fazlaydı. Hz. Fâtıma Hasan'ı oynattığı zaman şu beyti söylerdi:

Yemin olsun ki Ali'ye değil
Peygamber'e benziyor

Bana A'yen anlattı. O Ravh b. Ubâde'den, o Muhammed b. Ebû Hafsa'dan, o Zührî'den, o Ebû Seleme'den, o da Ebû Hüreyre'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Hüseyin'i öpüyordu. Akra b. Hâbis ona, "Benim on çocuğum var. Asla onlardan birisini öpmedim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Merhanet etmeyene merhamet edilmez." buyurdu.

Hasan seyyid, cömert ve yumuşak ahlaklıydı. Rivayet edildiğine göre Ali şöyle dedi: "Ben ailemi size anlatayım, Hasan'a gelince o sıradan bir genç olup sofra ve üzerine konan sini erbabıdır. Abdullah b. Ca'fer eğlenceyi seven birisidir. Hüseyin ve Muhammed'e gelince onlar benden, ben de onlardanım."

Medâinî söyledi. O Ebû Ma'şer'den, o ed-Damrî'den, o da Zeyd b. Erkam'dan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) minberde hutbe okurken

Hasan üzerinde hırka ile dışarı çıktı. Hasan'ın ayağı kaydı ve yere düştü. Resûlullah (sav) minberden indi, insanlar da aceleyle onu kaldırıp kendisine getirdiler. Hasan kendini Resûlullah'ın (sav) kucağına attı, Resûlullah (sav) onu omuzuna aldı ve hücresine götürdü. Sonra, "Çocuk bir imtihandır." buyurdu.

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı, dedi ki: Bize Ebû Şihâb el-Hayyât anlattı. O Yahyâ b. Saîd'den, o da İkrime'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Hasan ve Hüseyin için akika kurbanı kesti sonra, "Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir." buyurdu.

Benî Esed kabilesinden bir adam Hasan için şöyle dedi:

Masanın üzerine konulduğunda onun kazanları
Tıpkı göle benzeyen havuzlar gibiydi
Faydalı olanı verirdi, hatta her şeyi
Sadece midesini ve fercini vermezdi

Medâinî Hallâd b. Ubeyde'den, o da Ali b. Zeyd'den rivayet etti, dedi ki: Hasan (ra) yaya olarak on beş kere hac yapmıştır. Eşraftan olan insanlar da onun arkasından yürüyorlardı. Hasan iki kere tüm malını Allah rızası için infak etti. Üç kere de malını Allah için [fakirlere dağıtılmak üzere] ikiye böldü. Hatta bir ayakkabı verir, birini yanında bırakırdı. Bir mest verir, diğerini yanında tutardı.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) Hasan ile Hüseyin arasında bir yarışma düzenledi. [Önce] Hasan [Hüseyin'i] geçti, Resûlullah (sav) onu sağ dizinin üzerine oturttu. Sonra Hüseyin geldi, onu da sol dizinin üzerine oturttu. Ona, "Ey Allah'ın elçisi! Bunlardan hangisini daha çok seviyorsun?" denildi. Resûlullah (sav), "İbrâhim'in dediği gibi diyeceğim, İbrâhim'e 'Hangi oğlunu daha çok seviyorsun?' denildi. İbrâhim, 'Büyüğünü seviyorum' demiş. İşte Muhammed'i doğuran odur -İsmâîl'i (as) kastediyor-."

Medâinî İbrâhim b. Muhammed'den, o da Zeyd b. Eslem'den rivayet etti, dedi ki: Bir adam Medine'de Hasan'ın yanına girdi, Hasan'ın elinde bir sahife vardı. Adam "Anam babam sana feda olsun, bu nedir?" dedi. Hasan, "Bu Muâviye'den gelen bir mektuptur, hem vaatlerde bulunuyor hem

de tehdit ediyor." dedi. Bunun üzerine adam, "Sen onun adaletli olduğunu düşünüyordun." dedi. Hasan, "Doğru ancak kıyamet günü, şah damarlarından kan akan yetmiş-seksen bin veya daha fazla ya da daha az insanın gelip 'Ey rabbim! Neden kanım akıtıldı?' demelerinden korktum." dedi.

Medâinî Kays b. Rebî'den, o Bedr b. Halîl'den, o da Hasan b. Ali'nin bir mevlâsından rivayet etti, dedi ki: Hasan şöyle dedi: "Sen Muâviye b. Hudeyc'i görsen tanır mısın?" dedi. Mevlâsı, "Evet, tanırım." dedi. Hasan, "O halde onunla karşılaştığında bana göster." dedi. [Bir gün] onu, Kûfe'de, Amr b. Hureys'in evinden çıkarken gördü ve "İşte o budur." dedi. Hasan ona, "Sen ciğer yiyici kadının oğlunun yanında Ali'ye sövüyorsun öyle mi? Vallahi eğer Havz-ı Kevser'e varırsan -ki asla varamazsın-, onun [Mu'aviye b. Hudeyc'in] cehennemde ayaklarını ve kollarını sıvadığını ve münafıkları üstünden kovmaya çalıştığını görürsün!" dedi.

Medâinî, Süleymân b. Eyyûb'dan, o da Esved b. Kays el-Abdî'den rivayet etti, dedi ki: Bir gün Hasan, Habîb b. Mesleme el-Fihrî ile karşılaştı ve ona, "Ey Habîb! Senin birçok seferin Allah'a itaatin dışında olmuştur." dedi. Habîb ona, "Ama benim senin babanla olan seferlerim öyle değildi." dedi. Bunun üzerine Hasan, "Doğru fakat sen geçici ve az bir dünya malı için Muâviye'ye itaat ettin. Bu mal seni dünyanda ayağa kaldırsa bile ahiretinde çökertecektir. Eğer bir şer işlediğinde hayır söylersen, senin bu tutumun, Allah'ın şu sözü gibi olur ki şöyle buyurdu: '*İyi bir ameli kötü bir amel ile karıştırdılar*'[134] Fakat [asıl] sen, Allah'ın şu âyetinde dediği gibisin: '*Hayır! Bilakis onların işledikleri kötülükler kalplerini kirletmiştir.*'"[135]

Ali, bir gün oğlu Hasan'ın abdest aldığını görünce ona "Abdestini eksiksiz al." dedi. Bunun üzerine Hasan, "Siz dün, abdestini eksiksiz alan birisini öldürdünüz." dedi. Ali ise "Kuşkusuz Allah senin Osman üzerindeki hüznünü uzatmıştır." dedi.

Saîd b. Abdülazîz et-Tenûhî, Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Kureyş Muâviye'nin yanında övünmeye başladı. Hasan da onun yanında sessiz duruyordu. Muâviye, "Ey Ebû Muhammed! Seni konuşmaktan alıkoyan

134 Tevbe, 9/102.
135 Mutaffifîn, 83/14.

nedir? Vallahi sen ne dilsiz ne de soyu karışık birisin." dedi. Bunun üzerine Hasan, "Vallahi onaların zikrettiği hiçbir şeref ve fazilet yoktur ki onun özü ve hülasası benim olmasın." dedi sonra şu şiiri söyledi:

Konuşma kimin hakkındadır? Oysa ben açıkça geçtim
Tıpkı atın müsabakanın sınırını geçmesi gibi

Medâinî Muhammed b. Abdullah'tan, o da Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali Benî Şeybân kabilesinden bir kadın istedi. Kendisine, "Bu kadın Hâricîlerin görüşünü benimsiyor." denildi. Bunun üzerine Hasan, "Koynuma cehennemden bir kor ateşi koymak istemem." dedi.

Medâinî Abdullah b. Selm el-Fihrî'den rivayet etti, dedi ki: Ali, Saîd b. Kays'ın kızı Ümmü Ümrân'ı oğlu Hasan için istedi. Bunun için Eş'as ile istişarede bulundu. Eş'as, "Onu oğlum Muhammed ile evlendir. Çünkü o, kızın amcasının oğludur." dedi. Bunun üzerine kızı onun oğlu ile evlendirdi. Sonra Eş'as Hasan'ı davet etti. Ona öğle yemeği verdi. Hasan su istedi. Eş'as kızına, "Çık, Hasan'a su ver." dedi. Kız Hasan'a su verdi. Eş'as, "Hiçbir zaman erkeklere hizmet etmeyen bir kız sana su verdi. O benim kızımdır." dedi. Hasan durumu babasına haber verdi. Ali, "Onunla evlen." dedi.

Medâinî dedi ki: Denildiğine göre Ali Eş'as'a, "Hasan için Saîd b. Kays'ın kızını iste!" dedi. Eş'as da Saîd'e geldi ve onun kızını oğluna istedi. Bunun üzerine Ali, "Sen hainlik yaptın." dedi. Eş'as ise "Ben Hasan'ı, ondan geri olmayan birisiyle evlendireceğim." dedi ve Hasan'ı, kızı Ca'de bt. Eş'as ile evlendirdi. O da Hasan'ı zehirledi. Hasan'dan sonra onunla Ya'kûb b. Talha, ondan sonra da Abbâs [b. Talha], daha sonra Abdullah b. Abbâs evlendi.

Medâinî dedi ki: İbn Fesve et-Temîmî Hasan b. Ali için şunu söyledi:

Keşke elbisem çıkarılsaydı ya da onu götürseydim
Hasan'ın ve İbn Ca'fer'in evine
Takvayı emreden Resûlullah'ın oğlunun evine
Tertemiz kitabın âyetlerini okuyan oğlunun evine

Medâinî Abdullah b. Selâm'dan, o da Amr b. Meymûn b. Mihrân'dan rivayet etti, dedi ki: Amr b. Saîd ve Hasan b. Ali münakaşa ettiler. Amr Hasan b. Ali'ye, "Vallahi, fitne ve ayrılığı körüklemek için, yokuş çıkma gibi zorlukla tuttuğunuz yol çok uzadı ve Allah sizin istediğiniz sonucu size göstermedi." dedi. Bunun üzerine Hasan ona, "Hiç şüphesiz eğer sen kendi fiilinle yükselecek olsan, ne iki dağ arasındaki bir yolu kat eder ne de şerefte bir tümseğe tırmanırdın. Üstelik sen oradan buradan toplanan düşman başlarının çeneleri arasına düşecek olursun da kemerin iki halkası üstüne birleşince hilekârlık da seni kurtaramazdı." dedi.

Medâinî Abdurrahmân el-Aclânî'den, o da Saîd b. Abdurrahmân'dan rivayet etti, dedi ki: Kureyş'ten bazı adamlar övünmeye başladılar. Her biri kendisindeki meziyetleri anlatmaya başladı. Bunun üzerine Muâviye Hasan'a, "Ey Ebû Muhammed! Seni konuşmaktan alıkoyan nedir? Sen dilsiz değilsin." dedi. Hasan, "Ey müminlerin emîri! Onların zikrettiği hiçbir şeref ve fazilet yoktur ki onun özü ve hülasası benim olmasın." dedi. Sonra şunu söyledi:

Konuşma kimin hakkındadır? Oysa ben açıkça geçtim
Tıpkı atın müsabakanın sınırını geçmesi gibi

Medâinî Hüzelî'den, o da İbn Sîrîn'den rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali bir adamın kızıyla evlenmek istedi. Adam kızını ona verdi ve şöyle dedi: "Kuşkusuz, senin muğlâk ve çokça kadın boşayan biri olduğunu bildiğim halde kızımı sana vereceğim. Ancak sen nefis olarak insanların en hayırlısı, deden ve ailen itibariyle de insanların en yücesisin."

Medâinî Ebü'l-Yakzân'dan rivayet etti, dedi ki: Sinân b. Seleme'nin kardeşi Seleme b. Muhabbık Basra'da, Hasan'ın öldüğünü Ziyâd'a haber verdi. Bunun üzerine Hakem b. Ebü'l-Âs dışarı çıktı ve onun ölüm haberini insanlara bildirdi. İnsanlar ağlamaya başladılar. Ebû Bekre de ağlama seslerini işitiyordu, "Bu nedir?" diye sordu. Suhâme'nin kızı olan Ebû Bekre'nin karısı, "Hasan b. Ali ölmüş. Onun ölümüyle insanları rahatlatan Allah'a hamd olsun." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekre, "Sus! Yazıklar olsun sana! Vallahi Allah onu uzun [sürecek] bir kötülükten kurtardı ve insanlar onun ölümüyle çok şey kaybettiler." dedi.

Cârûd b. Ebû Sebre şöyle dedi:

Bir kötülük olduğu zaman bir gün bir gece yürür [çabuk duyulur]
Eğer olan bir hayır ise yürüyüş dört gün olur
Kötülük bize doğru gelmek istediği zaman
Kaçın! Çünkü gri bir belâ geliyor demektir

Bize Bessâm el-Hammâl anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Sâbit'ten, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) secdede iken Hasan b. Ali onun yanına gelir ve başının yanında otururdu. Resûlullah (sav) başını secdeden kaldırdığı zaman onu alır ve odasında oturturdu.

Medâinî dedi ki: Ebû Hüreyre Hasan b. Ali ile karşılaştı ve ona, "Bana izin ver, Resûlullah'ın (sav) öptüğü yeri ben de öpeyim." dedi. [Hasan izin verdi], Ebû Hüreyre, göbeğinin üzerinden gömleğini kaldırdı ve öptü."

Zübeyr'in mevlâsı Behî'den, o da Abdullah b. Zübeyr'den rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sav) rükûda iken Hasan gelirdi, Resûlullah (sav) onun diğer tarafa geçebilmesi için namazda bacaklarını açardı.

Bazı Medinelilerin rivayetine göre Resûlullah (sav), "Hasan benim dünyadaki reyhanımdır. O seyyiddir. Allah onunla, müslümanlardan iki grubu barıştıracaktır. Allah'ım! Ben onu seviyorum ve onu sevenleri de seviyorum." dedi.

Bize Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı, dedi ki: Bize Îsâ b. Yûnus anlattı, dedi ki: Bize Evzâ'î anlattı. O Yahyâ b. Kesîr'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Hasan ve Hüseyin'in ağlamalarını işitti, birden korkuyla ayağa kalktı ve "Ey insanlar! Ben kalktım ama neden kalktığımı bilmiyorum." dedi.

Bana Ebü's-Salt el-Herevî anlattı. O Muhammed b. Serî'den, o da Abdullah b. Hasan b. Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan şöyle dedi: Beş vakit namazla ilgili talimi Resûlullah'tan (sav) hıfzettim. Ayrıca bana söylediği [şu duayı da] hıfzettim: "Allah'ım! Hidayet ettiklerin içinde bana da hidayet ver. Afiyet verdiklerin içinde bana da afiyet ver. Dost edindiklerin içinde beni de dost edin. Bana verdiklerine bereket ihsan eyle. Hakkında

hüküm verdiğin şeylerin şerrinden beni koru. Hiç şüphesiz sana dost olanlar zelil olmaz ve sana düşman olanlar da aziz olmaz. Ey rabbimiz! Sen yüce ve mütealsin."

Medâinî dedi ki: Bana gelen habere göre Hasan b. Ali hanımlarından birisini boşamak istediği zaman onun yanına oturur ve "Sana şunları şunları vermemi ister misin?" derdi. Kadın da "Sen bilirsin." ya da "Tamam." derdi. Hasan da "O halde onlar senindir." derdi. Yanından çıktığı zaman ona verdiği malı gönderir ve onu boşadığını da haber verirdi.

Dedi ki: Hasan Hind bt. Süheyl b. Amr ile evlendi. Bu kadın önceleri Abdullah b. Âmir ile evliydi. Abdullah onu boşadı. Muâviye, Ebû Hüreyre'ye bir mektup göndererek onu Yezîd'e istemesini söyledi. Hasan b. Ali onu yolda gördü ve "Nereye gidiyorsun?" dedi. Ebû Hüreyre, "Hind bt. Süheyl b. Amr'ı Yezîd b. Muâviye'ye istemeye gidiyorum." dedi. Hasan, "Beni ona hatırlat!" dedi. Ebû Hüreyre kadının yanına gitti ve Hasan'ı ona hatırlattı. Kadın, "Bu ikisinden birini benim için seç!" dedi. Ebû Hüreyre, "Senin için Hasan'ı seçiyorum." dedi. Hasan onunla evlendi. Sonra Abdullah b. Âmir Medine'ye geldi ve Hasan'a, "Benim o kadının yanında bir emanetim var." dedi ve Hasan ile birlikte kadının yanına gitti. Kadın önünde oturdu. İbn Âmir duygulandı. Bunun üzerine Hasan, "Ben senin için kadından ayrılayım mı? Gâliba ikiniz için benden daha iyi hulleci bulunmuyor!" dedi. Bunun üzerine İbn Âmir kadına, "Emanetim!" dedi. Kadın, içinde mücevher bulunan iki çanta çıkardı ve onları açtı. İbn Âmir her bir çantadan bir avuç aldı ve geri kalanını bıraktı. Kadın, Abdullah b. Âmir'le evlenmeden önce Abdurrahmân b. Attâb b. Esîd ile evliydi. Kızın bekâretini alan Abdurrahmân idi. Kadın hep şöyle derdi: "Kocalarımın en efendisi Hasan, en cömert olanı İbn Âmir ve en sevdiğim ise Abdurrahmân b. Attâb idi."

Medâinî Muhammed b. Ömer el-Abdî'den, o da Ebû Saîd'den rivayet etti, dedi ki: Muâviye Medine ehlinden Kureyşli bir adama, "Bana Hasan hakkında bilgi ver." dedi. Adam şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Hasan sabah namazını kıldığı zaman, güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde oturur. Sonra sırtını [duvara] verir. Şöhret sahibi olup da Resûlullah'ın (sav) mescidinde olan herkes onun yanına gelir ve kuşluk vaktine kadar

onun yanında sohbet ederler. Kuşluk vakti olunca iki rekât namaz kılar, sonra çıkar ve müminlerin annelerinin yanına gelir, onlara selam verir. Onlar da çoğu zaman ona hediyeler verirler. Sonra evine döner, daha sonra [öğle namazı için] mescide gider ve insanlar onunla sohbet etmek için yanına gelirler." Bunun üzerine Muâviye, "Bizim onunla bir meselemiz yok." dedi.

Bana bir arkadaşımız anlattı. O Zübeyr b. Bekkâr'dan, o da amcası Mus'ab'dan rivayet etti, dedi ki: Bana gelen habere göre Hasan hiç kimseye, ne yüzüne karşı ne de arkasından kötü bir söz söylememiştir. [Ama] bir ara Hüseyin ile Amr b. Osman arasında bir husumet vardı. Hasan dedi ki: "Bizim yanımızda onun için, sadece onu kötüleyecek ve burnunu sürtecek şeyler vardır."

Medâinî'nin nakline göre Saîd b. Osman -kendisi çok akıllı biri değildi- Hasan'a dedi ki: "Acaba neden bizim şakaklarımız çenelerimizden önce beyazlaşıyor da sizin çeneleriniz şakaklarınızdan önce beyazlaşıyor?" Hasan buna cevaben, "Bizim ağızlarımız tatlıdır. Dolayısıyla kadınlarımız onları öpmemizden sıkılmazlar. Sizin kadınlarınız ise ağızlarını öpmenizden hoşlanmadıkları için yüzlerini çevirirler ve nefeslerini şakaklarınızda bırakırlar. Bu sebeple şakaklarınız erken beyazlaşıyor." dedi.

Medâinî Suhaym'dan, o Hafs'tan, o da Îsâ b. Ebû Hârûn'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan, Hafsa bt. Abdurrahmân b. Ebû Bekir ile evlendi. Fakat Münzir b. Zübeyr ona âşıktı ve Hasan'a kadınla ilgili bazı şeyler duyurdu. Bunun üzerine Hasan kadını boşadı. O, çok kadın boşayan biriydi. Münzir de onu istedi. Fakat kadın kabul etmedi ve "Beni el âleme rezil etti." dedi. Bunun üzerine Âsım b. Ömer b. Hattâb kadını istedi ve onunla evlendi. Fakat Münzir, bu kez kadınla ilgili aşkını Âsım'a iletti. Âsım onu boşadı ve Münzir yine onu istedi. Kadına, "Münzir ile evlen ki insanlar onun sana iftira ettiğini bilsinler." denildi. Kadın onunla evlendi ve insanlar Münzir'in yalan söylediğini anladılar.

Bunun üzerine Hasan b. Ali, Âsım b. Ömer'e "Gel birlikte Münzir'in yanına gidelim ve Hafsa ile konuşalım." dedi. Kalkıp gittiler ve içeri girmek için izin istediler. Münzir kardeşi Abdullah b. Zübeyr'le istişare etti.

Abdullah, "Bırak, kadının yanına girsinler." dedi. Hafsa'nın yanına girdiler, kadının bakışları Hasan'dan çok Âsım b. Ömer'e daha fazla yönelikti ve onunla konuşurken daha fazla açılıyordu. Hasan Münzir'e, "Bu kadının elinden tut!" dedi. Hasan ve Âsım da çıktılar. Aslında Hasan onu seviyordu. Sadece Münzir'in ona âşık olmasından ötürü onu boşamıştı.

Bir gün Hasan, Hafsa'nın yeğeni İbn Ebû Atîk'a, yani Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahmân'a [Hafsa onun halasıydı]: "Akîk'a gidelim mi?" dedi. Abdullah, "Gidelim!" dedi. Birlikte çıktılar ve Hafsa'nın evinin bulunduğu yerden geçtiler. Hasan, Hafsa'nın yanına girdi ve uzun bir süre görüştükten sonra çıktı. Sonra birkaç gün geçtikten sonra yine Abdullah İbn Ebû Atîk'a, "Akîk'a gidelim mi?" dedi. Abdullah, "Gidelim!" dedi. Birlikte çıktılar ve Hafsa'nın evinin bulunduğu yerden geçtiler. Hasan, Hafsa'nın yanına girdi ve uzun bir süre görüştükten sonra çıktı. Sonra yine bir defa Hasan, Abdullah b. Ebû Atîk'a "Akîk'a gidelim mi?" dedi. Bunun üzerine Abdullah, "Ey anasının oğlu! Sen şuna, 'Hafsa'ya gidelim mi?' desene!" dedi.

Medâinî Ebû Eyyûb el-Kureşî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali bir şaire biraz mal verdi. Bir adam ona, "Sübhânallah! Sen Rahmân'a isyan eden ve iftira atan bir şaire mi iyilik yapıyorsun?" dedi. Bunun üzerine Hasan, "Malından verdiğinin en hayırlısı senin ırzını koruyan kısımdır. Ayrıca şerden sakınmak da hayrı aramaktır." dedi.

Dediler ki: Hasan b. Ali ile Muâviye bir iş konusunda tartışmaya başladılar.[136] Hasan, "Sa'd b. Ebû Vakkâs aramızda hakem olsun." dedi. Muâviye ise "Bedir ehlinden olan bir adamı hakem yapmam." dedi. Bunun üzerine Hasan, "O halde Irak'ta bulunan Ubeydullah b. Ebû Bekre'ye razı olur musun?" dedi. Muâviye, "Hayır, ona da razı olmam." dedi.

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den, o da Yûnus b. Habîb'den rivayet etti, dedi ki: Bir şair Hasan b. Ali'yi methetti, Hasan ona on bin dirhem verdi. Hasan'a, "Sen bu adama on bin dirhem mi veriyorsun?" denildi. Hasan şöyle dedi: "Malın en hayırlsı, ırzı koruyan ve onunla

136 ZZ neşrinde (وتداق) kelimesi geçiyor. Oysa RK neşrinde ve BAE neşrinde, "Tartışmak ve münakaşa etmek" anlamına gelen (وَتَدَارَأَ) kelimesi yer almaktadır. Biz bunu esas aldık. (çev.)

güzel konuşmalar elde edilendir. Vallahi ben birisinin, 'Sen Resûlullah'ın (sav), Ali'nin ya da Fâtıma'nın oğlu değilsin' demesinden korkmuyorum. Fakat birisinin, 'Sen Resûlullah'a, Ali'ye veya Fâtıma'ya benzemiyorsun' demesinden korkuyorum. Vallahi onlar benden daha hayırlıydılar. Ayrıca adam benden umutlandı ve beklenti içinde kaldı."

Medâinî İbn Cu'dübe'den, o da İbn Ebû Müleyke'den rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali Havle bt. Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr b. Amr el-Fezârî ile evlendi. Bir gece etrafı açık bir damda geceledilerler. Kadın eşarbının bir ucunu Hasan'ın ayağına, bir ucunu da kendi halhalına bağladı. Hasan gece [namaz için] kalktı: "Bu nedir?" dedi. Kadın, "Uyku sersemliğiyle gece kalkıp damdan düşmenden korktum. Ben o zaman Arapların en kötü kadını olurdum." dedi. Hasan onu çok sevdi ve yedi gece birlikte geçirdi. İbn Ömer, "Birkaç gündür Ebû Muhammed'i [Hasan'ı] göremiyoruz. Bizi ona götürün." dedi. Ona götürdüler. Havle Hasan'a, "Onlara yemek hazırlayana kadar onları tut." dedi. Hasan, "Tamam!" dedi. İbn Ömer dedi ki: "Hasan konuşmaya başladı, yemek gelene kadar bizi kendine hayran bırakarak dinletmekle eğlendirdi." Havle daha önce Muhammed b. Talha'nın eşiydi. [Boşandıktan] sonra onunla Hasan evlendi. Havle'nin kız kardeşi de Abdullah b. Zübeyr'in eşiydi. Abdullah Havle'yi Hasan'la evlendirdi. Havle'nin kız kardeşinin ismi Temâdır bt. Manzûr idi. Babası [bu evlilik sebebiyle önce] kızdı, sonra razı oldu. Bir topluluk dedi ki: Eşarbını Hasan'ın ayağına bağlayan kadın, Hind bt. Süheyl b. Amr idi. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Dediler ki: Hasan b. Ali Yemenli bir kadınla evlenmişti. Hasan ona on bin dirhem göndererek onu boşadığını haber verdi. Kadın, "Ayrılan bir sevgiliden gelen azıcık mal." dedi. Bunun üzerine Hasan, "Eğer bir kadını geri alabilseydim bunu alırdım." dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali doksan kadınla evlendi. Bunun üzerine Ali, "Hasan o kadar evlenip boşandı ki bazı kavimlerin bize düşman olmalarına sebep olacak diye korktum." dedi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukrî anlattı, dedi ki: Bize Mu'temir anlattı. O Kurre b. Hâlid'den, o da İbn Sîrîn'den rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali şöyle diyordu: "Yemek, bir adamın yemek yemesi için davet edildiği yemeği yememesi üzerine (yemeği yemesi için) yeminle ısrar edilmesinden daha kolay bir iştir."

Medâinî, Ebû Zekeriyyâ el-Aclânî'den rivayet etti, dedi ki: Mahreme b. Nevfel şöyle dedi: Benî Hâşim cömertlik açısından Benî Ümeyye'den daha mükemmeldir. Cübeyr b. Mut'im, "Benî Ümeyye daha cömerttir." dedi. Bunun üzerine Mahreme ona, "Bunu dene, biz de deneyeceğiz." dedi. [Birkaç gün sonra] Cübeyr Saîd b. Âs, Mervân ve İbn Âmir'in yanına geldi, bir şeyler istedi. Her biri Cübeyr'e on bin dirhem verdi. Mahreme de Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer'in yanına geldi. Onlardan her biri Mahreme'ye yüz bin dirhem verdi. Ancak Mahreme paraları onlara geri verdi ve "Ben sadece sizi sınadım." dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da Câbir b. Abdullah'tan rivayet etti, dedi ki: [Çocukluğunda] Hasan b. Ali'nin konuşması biraz gecikmişti. Bir gün Resûlullah (sav) eve doğru çıktı, Hasan da onunla birlikteydi. Resûlullah (sav) tekbir getirince Hasan da tekbir getirdi. Bu durum Resûlullah'ı (sav) sevindirdi. O kadar ki sevinç alâmeti yüzünde belirmişti. Sonra yine Resûlullah (sav) tekbir getirdi, Hasan da yedi tekbire kadar tekbir getirdi ve yedincide durdu. Resûlullah (sav) [Fatiha ve zamm-ı sure] okudu, rükûya gitti, sonra ikinci rekâta kalktı. Resûlullah (sav) tekbir getirdi, Hasan da tekbir getirdi. Sonunda beşinci tekbire kadar devam etti. Hasan da tekbir getirdi ve beşincide durdu. Bu namaz, sünnet olan Bayram namazıydı.

Medâinî Hüzelî'den, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Bir gün Fâtıma, Hasan ve Hüseyin (as) ile birlikte Resûlullah'ın (sav) yanına gelmişti. Fâtıma, "Bunlar için Allah'tan bir şeyler iste." dedi. Resûlullah (sav), "Hasan için hilm ve hayâyı, Hüseyin için de cömertlik ve heybetli olmayı Allah'tan istedim." dedi. Sonra Hasan'ı sağ dizine, Hüseyin'i de sol dizine oturttu.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Hammâd b. Seleme'den, o Hişâm b. Urve'den, o da Urve'den rivayet etti, dedi ki: Bir gün Ebû Bekir hutbe okuyordu, Hasan geldi ve "Babamın minberinden in!" dedi. Bunun üzerine Ali, "Bu, bizim meşveretimizle olan bir şey değildir." dedi.

Bana Ebû Hayseme Züheyr b. Harb anlattı, dedi ki: Bize Cerîr anlattı. O Kâbûs b. Ebû Zubyân'dan, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Muğîre b. Abdullah b. Ebû Akîl es-Sekafî Hasan b. Ali'yi çekiştirdi ve ona sövdü. Bir adam, "Ey Ebû Zubyân! Muğîre Hasan'ı çekiştirdi ve ona sövdü." dedi. Ebû Zubyân, "Neden ama? Onun hakkında hayır söyle. Vallahi Resûlullah (sav) onun bacaklarını açar ve zekerini öperdi." dedi.

[Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'e (as) Biat Edilmesi]

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef ve Avâne b. Hakem'den isnadlarıyla nakletti. Ayrıca bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O sika insanlardan, onlar İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dediler ki: Ali b. Ebû Tâlib Kûfe'de öldürülünce Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî ayağa kalktı, bir konuşma yaptı. Önce Allah'a hamd ve senada bulundu. Sonra Ali'nin faziletini ve ilklerden oluşunu, Resûlullah'a (sav) olan akrabalığını, üzerinde bulunduğu hidayetini, adalet ve zühdünü anlattı. Sonra Hasan'ı methetmeye başladı. Onun halini, Resûlullah'a (sav) olan yakınlığını, sahip olduğu hidayet yolunu, onun hilmini ve babasından sonra hilâfeti hak ettiğini anlattı ve insanları ona biat etmeye ve itaat etmeye teşvik etti. Hasan'a ilk biat eden Kays idi. Sonra diğer insanlar da biat etmeye başladılar. Kays, Ali'nin Azerbeycân valisiydi. Ali, gelip birlikte savaşması için ona mektup gönderdi. Kays geldi ve onun şehâdetine şahit oldu.

Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib, Ali'nin vefatından ve defninden sonra insanların yanına çıktı ve şöyle dedi: "Müminlerin emîri [Allah'ın rahmeti üzerine olsun] iyi, müttakî, âdil ve Allah'ı rızasına nail olmuş bir insan olarak vefat etti. [O her zaman] peygamberinin ve amca oğlunun sünnetini ihya etti. Onun ümmeti içinde adaletle hükmetti. Ali arkasında çok değerli, mübârek ve hilm sahibi bir halef bıraktı. Eğer arzu ederseniz, yanınıza çıkar ve ona biat edersiniz. Eğer bundan hoşlanmazsanız kimsenin, herhangi bir kimse üzerinde bir baskısı olamaz."

İnsanlar ağlamaya başladılar ve "O, [inşallah] itaat edilen şerefli bir insan olarak çıksın." dediler. Hasan dışarı çıktı ve insanlara hitap edip şöyle dedi: "Ey insanlar! Allah'tan hakkıyla korkunuz! Bizler sizin emîrleriniz ve misafirleriniziz. Biz Allah'ın, *Allah sizden günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.*"[137] dediği ehl-i beytiz. Vallahi eğer Câbelk ile Câbers[138] arasında, konumum ve akrabalığım itibariyle Resûlullah'a benim kadar yakın olan bir adam arasanız bulamazsınız."

Sonra babasının üzerinde bulunduğu fazileti, zühdü, tuttuğu en iyi hidayet yolunu ve arkasında sadece atıyyesinden artan ve onunla bir hizmetçi almak istediği yedi yüz dirhemi bırakarak aç bir şekilde dünyadan ayrılışını anlattı. İnsanlar ağlamaya başladılar ve Hasan'a biat ettiler. Hasan'ın insanlardan aldığı biat, savaştığı kimselerle savaşmaları ve barıştığı kimselerle barışmaları üzerine idi. Bunun üzerine orada hazır bulunanlardan bazıları, "Vallahi Hasan'ın barışı telaffuz etmesi ancak Muâviye ile barışmak düşüncesinde olduğu içindir." dediler ya da benzerini söylediler.

Sonra günlerce durdu. Denildiğine göre 50 gece bekledi. Bu esnada ne bir savaştan ne de Şam'ın üzerine gitmekten söz ediyordu. Abdullah b. Abbâs Hasan'a bir mektup yazarak ona şunları bildiriyordu: "Ali, kitapla [Kur'ân'la] hükmettiğinde emrin kitab'a döneceğini düşündüğü için tahkimi kabul etmişti. Ancak insanlar heva ve heveslerine meylettiklerinde ve arzularına göre hüküm verip kitab'ın hükmünü arkalarına attıklarında Ali ilk emrine döndü, harp için hazırlıklar yapmaya başladı ve kendisine itaat edenleri savaşa davet etti. Dünyadan ayrılırken kafasındaki düşünce, [kitap'tan ayrılan] bu insanlara karşı cihad etmekti. Bu düşünce kendisine, onlara karşı çıkmayı, karşılarına dikilmeyi, acizlik ve zafiyet göstermemeyi işaret ediyordu."

Dediler ki: Ali'nin öldürülme haberi Şamlılara gelince Muâviye kalkıp bir hitabede bulundu ve Ali'den bahsedip şöyle dedi: "Allah, zulmü ve sıla-i rahmi kesmesi sebebiyle öldürülmeyi ona nasip etti. Ondan sonra onun oğlu Kûfe'de işin başına geçmiştir. Ancak o daha genç ve tecrübesiz-

137 Ahzâb, 33/33.

138 Ebû Ravh'ın Dahhâk'tan, onun da İbn Abbâs'tan yaptığı rivayete göre, Câbelk Mağrib ülkesinin en uzak kentlerinden birisidir. Oranın halkı Âd neslindendir. Cabres'in halkı ise Semûd neslindedir. *Mu'cemü'l-Büldân* (ZZ)

dir, savaş hakkında bilgisi yoktur. Onun tarafından bazı ileri gelenler bana mektup yazarak eman istediler. Askerî birlikler bulunduranlar da Hasan'la birlikte hareket ettiler."

Amr b. Âs Filistin halkıyla, Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd de Ürdün halkıyla birlikte [Muâviye'nin yanına] geldiler.

Hasan b. Ali Muâviye'ye mektup yazarak, babasından sonra insanların kendisine biat ettiklerini ona bildirdi ve onu itaat etmeye davet etti. Muâviye Hasan'a yazdığı cevabî mektupta işin hakkından kendisinden daha iyi geldiğini, insanları zapt u rapt altına alabileceğini, düşmana karşı daha hilekâr davranabileceğini, müslümanları koruyabileceğini, siyaseti daha çok bilebileceğini ve kendisinden daha fazla mal toplayabileceğini bildiği takdirde, istediğini yapacağını, çünkü onun her hayırlı iş için ehil olduğunu ona bildirdi."

Yine Muâviye mektubunda ona, "Benim ve sizin işiniz, Resûlullah'ın (sav) vefatından sonra Ebû Bekir ile sizin işinize benziyor." dedi. Ayrıca [hilâfet davasında bulunmamak kaydıyla] Irak beytülmâlinde bulunan malları ve istediği bölgenin haracını kendisine teslim edeceğini, bu malları kendi ihtiyaçları ve nafakaları için harcayacağını ona vadetti.

Hasan b. Ali'nin mektubunu Muâviye'ye getiren Cündeb b. Abdullah b. Dab idi. Bu adama Cündeb'ü'l-Hayr el-Ezdî denilirdi. Cündeb, Hasan'ın mektubunun cevabını getirince ona Şam halkının toplu halde oluşlarını, çokluklarını ve asker sayısı bakımından üstünlüklerini haber verdi. Cündeb, onlar gelmeden aceleyle Şam'ın üzerine gitmesini Hasan'a işaret etti. Hasan herhangi bir şey yapmadı. Sonunda kendisine, "Muâviye sana doğru yola çıkmış Menbic köprüsüne yetişmiş." denildi. Hasan bunun üzerine harekete geçti ve sefer için ciddi çalışmaları ve kendisiyle birlikte hareket etmek üzere hazırlık yapmaları için Hucr b. Adî el-Kindî'yi valilere gönderdi. Saîd b. Kays el-Hemdânî Hasan'ın yanına geldi ve ona, "Çık, karargâh kur, biz de seninle birlikte yürürüz." dedi. Hasan hemen insanlara hitap ederek onları savaşmaya teşvik etti. Cihadın faziletini ve cihad üzerine sabretmenin sevabını onlara anlattı. Sonra karargâha çıkmalarını emretti. Fakat bir tek kişi çıkmadı. Bunun üzerine Adî b. Hâtim et-Tâî,

"Sübhânallah! Siz imamınıza cevap vermeyecek misiniz? Mudar'ın hatipleri nerede?" dedi. Sonra Hasan'a, "Ey müminlerin emîri! Allah seninle doğru yolu göstermiştir. Biz işittik ve itaat ettik. İşte karargâha yönelerek gidiyorum." dedi ve gitti.

Sonra Kays b. Sa'd, Ziyâd b. Hasafe ve Ma'kıl b. Kays ayağa kalkıp güzel konuşmalar yaptılar, emîrlerini yerine getirmek için acele edeceklerini haber verdiler ve Hasan'la birlikte cihad etmeleri için onları uyardılar. Ayrıca kendilerinin asla ona hıyanet etmeyeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Hasan onların konuşmalarını tasdik etti ve onlara hayırla mukabelede bulundu.

Sonra Hasan kendi karargâhında olan Ubeydullah b. Abbâs'ı çağırdı ve ona, "Ey amca oğlu! Ben Arap süvarilerinden ve şehrin ileri gelenlerinden on iki bin kişiyi senin yanına vereceğim. Onları götür, onlara karşı tevazu göster, onlara karşı güler yüzlü ol ve onları meclisinden uzak tutma. Sonra, Fırat'tan [karşı taraftaki] Enbâr ve Meskin toprağına geçinceye kadar Fırat kenarından git. Sonra yoluna devam edersin ve Muâviye ile karşılaşırsın. Ben sana gelinceye kadar onu alıkoy. Bana her gün haberini gönder. Kays b. Sa'd ve Saîd b. Kays el-Hemdânî ile istişare yap. Onları dinle ve onlardan habersiz bir işe kesin karar verme. Eğer ben gelmeden Muâviye seninle savaşırsa sen de onunla savaş! Eğer şehit olursan emîr Kays b. Sa'd'dır. Eğer o şehit olursa emîr Saîd b. Kays'tır." Ubeydullah da Şâhî köyünün yolunu tuttu. Sonra Fellûce'ye varıncaya kadar Fırat'ı takip etti. Sonra Fırat'ı geçerek Dimmemâ'ya, oradan da Uhnûne'ye geldi.

Bazılarının rivayetine göre Kays b. Sa'd ordu komutanıydı, Ubeydullah da onunla beraberdi. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Ubeydullah b. Abbâs'tan sonra Hasan da yola çıktı. Muğîre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'i de Kûfe'ye vali olarak bıraktı. Bu, biatından iki ay, bazılarına göre üç ay sonraydı.

Hasan yola devam edip Ka'b kilisesine geldi ve orada geceledi. Sonra [tekrar] yola devam etti, sonunda Medâin kentinin kemerlerine kadar geldi. Kûfe tarafındaki köprünün gerisinde indi. Orada insanlara hitap ederek şöyle dedi: "Hiç şüphesiz halkına karşı en iyi nasihat eden bir halef olmayı

umuyorum. Hiç kimseye karşı ne bir kin ne bir düşmanlık taşıyorum ne de kimse için bir felaket ya da kötülük istiyorum. Biliniz ki cemaatte hoşlanmadığınız bir şey, ayrılıkta sevdiklerinizden daha hayırlıdır. Yine biliniz ki kendi nefisleriniz için istediğinizden daha fazla sizin için hayır istiyorum. O halde benim emrime muhalefet etmeyin ve bana [olumsuz] cevap vermeyin. Allah beni ve sizleri mağfiret eylesin."

[Hasan konuşmasını bitirince] bazı insanlar birbirlerine baktılar ve "Vallahi Hasan Muâviye ile anlaşmaya karar vermiş, korkmuş ve gevşemiştir." dediler. Sonra onun çadırına doğru hareket edip çadıra girdiler ve altından namazlığını çekip üstünden elbiselerini aldılar. Sonra Abdurrahmân b. Abdullah b. Ebû Ce"âl el-Ezdî Hasan'ın üzerine gitti ve boynundan şalını çıkardı. Hasan, boynunda kılıcıyla korku içinde kaldı. Sonra kendine geldi, atına bindi ve insanların arasında dolaşmaya başladı. Bazı insanlar onu taciz ettiler, bazıları da bunları ondan uzaklaştırıyor ve ona zarar vermelerine engel oluyorlardı.

Benî Esed b. Huzeyme'den Benî Nasr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed'den Haricîlerin görüşünü benimseyen Cerrâh b. Sinân denilen bir adam çıkıp kemerlerin karanlık tarafında oturdu ve Hasan'ı beklemeye başladı. Hasan onun yanından geçince adam onun atına yanaştı, geminden tuttu, yanında bulunan uzun ve sivri kamayı çıkarıp "Daha önce baban şirke girdiği gibi sen de şirke girdin ey Hasan!" dedi ve onu kasığından yaraladı. Kasığında öyle bir yara açtı ki neredeyse kemiğe dayanıyordu. Hasan da onun yüzüne vurdu. Sonra boğaz boğaza sarılıp yere düştüler. [Bu esnada] Abdel b. Hasıl et-Tâî -Bazıları Abdullah b. Hasıl olduğunu söylediler- fırlayıp Cerrâh'ın elinden kamayı aldı, Zubyân b. Umâre et-Temîmî de adamın burnundan tutup kesti. Sonra bir tuğla parçasını aldı ve ölünceye kadar onunla yüzüne ve başına vurdu.

Hasan [tedavi için] Medâin'e götürüldü. Oranın valisi, Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'nin amcası Sa'd b. Mes'ûd idi. Ali onu oraya tayin etmişti. Muhtâr ona Cûhâ'nın bir yıllık haraç geliri karşılığında Hasan'ı bağlamasını ve onu Muâviye'ye götürmesini önerdi. Ancak vali bunu kabul etmedi ve Muhtâr'a, "Allah senin görüşünü kahretsin! Ben onun babasının valisiyim. Onun babası bana güvendi ve bana şeref kazandırdı. Kabul

et ki onun babasının iyiliğini unuttum. Ben Resûlullah'ı (sav) unutabilir miyim? Onun kızının oğlunu ve sevgilisini muhafaza etmeyecek miyim?" dedi. Sonra Sa'd b. Mes'ûd, Hasan için bir doktor getirdi ve iyileşinceye kadar onun üzerinde durdu. [İyileştikten sonra] onu Medâin'in Fâris tarafındaki bölgeye gönderdi.[139]

Muâviye, Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi yerine bırakıp Irak'a yöneldi ve ciddi bir şekilde yürümeye başladı ve şöyle dedi: "Beni kendilerine gelmeye davet eden Iraklıların mektupları bana geldi. Ben onların görüşlerine güveniyorum [değer veriyorum], onlar da benim istediklerimi verecekler. Bu hususta elçileri de bana geldi. Ey insanlar, Irak'a doğru yürüyün! Çünkü cemaatin kederi, ayrılığın sefasından daha hayırlıdır." Iraklılar onu "müminlerin emîri" diye çağırıyorlardı.

Amr [b. Âs] Muâviye'nin, kendisini bir kenara bırakıp ciddi bir şekilde [Irak'a] yürüdüğünü görünce, "Vallahi Muâviye, Aslan Ali'nin öldüğünü ve etrafının dağınık olduğunu biliyor." dedi.

Dediler ki: Muâviye Rakka'dan geçti, sonra Nusaybin'e uğradı. Muâviye insanları teskin ediyor ve geçtiği yerlere eman veriyordu. Oradan Musul'a geldi. Musul'dan Uhnûniyye'ye vardı. Orada Ubeydullah b. Abbâs'ın karşısında bir yere yerleşti. Abdurrahmân b. Semüre b. Habîb b. Abdüşems'i Ubeydullah ve adamlarına gönderdi, dedi ki: "Hasan'ın mektupları elçileriyle birlikte bana geldiler ve barış istiyorlar. Ben de barışmak için geldim ve adamlarıma size karşı savaşmamalarını emrettim. Benimle Hasan arasındaki görüşmeleri bitirinceye kadar onlara sataşmayın." Fakat [Ubeydullah b. Abbâs'ın adamları] Muâviye'yi yalanlayıp ona sövmeye başladılar.

Muâviye bundan sonra Abdurrahmân b. Semüre'yi Ubeydullah'ın yanına gönderdi ve onunla yalnız konuştu. Hasan'ın Muâviye'ye barış teklif ettiğini yeminle söyledi. Ayrıca Muâviye'nin yanına geldiği takdirde Ubeydullah'a bir milyon dirhem vereceğini vaat etti.

---

139 Arapça ibare (وحوّله الي ابيض المدائن) şeklindedir. İbn Manzûr (أُعطِيتُ الكُنْزَيْنِ الاحْمَرَ وَالَابْيَضَ) "Bana Kırmızı (Şam) ve beyaz (faris) iki hazine verildi" hadisine dayanarak (الأبيض) kelimesinin aynı zamanda Faris topraklarına verilen isim olduğunu söylemektedir. (Bkz. Lisânu'l-Arab, VII, 125] Buna göre "*Ebyadu'l-Medâin*", Medâin'in Faris toprakları tarafına düşen bölgesi anlamındadır. (çev.)

Ubeydullah Hasan'ın sadece barışı ve kanların durmasını istediğini anlayınca Muâviye'nin yanına gitti. Muâviye ona ikramda bulundu, ona iyi davrandı ve yanına çabucak gelişini dikkate alarak ona değer verdi.

Ubeydullah'tan sonra ordunun başına Kays b. Sa'd geçti ve Ubeydullah hakkında çirkin sözler söyledi. Ayrıca onun kardeşinden ve onunla Ali arasında geçenlerden söz etti ve Ubeydullah'ı hıyanet, zafiyet ve korkaklıkla suçladı. Dört bin kişi ölümüne Kays'a biat etti.

Muâviye, Ubeydullah'ın yanına gelmesinin Hasan'ı perişan ettiğini sandı. Hemen Büsr b. Ebû Ertât'a -Büsr Muâviye'nin öncü kuvvetlerinin başında bulunuyordu- ve onunla birlikte olan insanlara emretti. Asker içinde insanlara seslendiler, yorgun oldukları halde onları dinlediler. Kays b. Sa'd'ın ordusuna doğru çıkıp onlarla vuruştular. Büsr'ün yanında bazı adamlar toplandılar. Fakat Kays ve adamları onları hezimete uğrattı.

Büsr ertesi gün karanlıkta onlara geldi ve savaşmaya başladılar. Büsr ve arkadaşları üstün geldiler ve iki grup arasında çok sayıda öldürülenler oldu. Muâviye, Ubeydullah'a teklif ettiğini Kays'a teklif etti ancak Kays reddetti. Sonra ikinci kez ona elçi gönderdi ve ona, "Hasan'ın adamları onunla ihtilafa düştükleri halde ne diye savaşıyorsun? Üstelik Hasan kemerlerin [Sâbât'ın] karanlığında yaralanmış ve sağlığı tehlikededir." dedi. Bunun üzerine Kays savaşmayı bıraktı ve Hasan'ın durumunun ne olacağına bakıp öyle hareket etmeye karar verdi. Bu arada Irak'ın ileri gelenleri Muâviye'ye gelip ona biat ediyorlardı. Ona ilk gelen Hâlid b. Mu'ammer idi. Hâlid, "Ben bütün Rebî'a kabilesi adına sana biat ediyorum." dedi. Muâviye de biatını kabul etti. Sonra İfâf b. Şürahbîl b. Rühm et-Teymî ona biat etti. Bu yüzden şair şöyle diyordu:

Ey Muâviye! Hâlid b. Mu'ammer'e ikramda bulun
Çünkü eğer Hâlid olmasaydı sen emîr olamazdın

Bu haber Hasan'a ulaştı. Hasan, "Ey Iraklılar! Sizler benim babamı savaşa ve tahkîme zorladınız sonra da ona muhalefet ettiniz. Bana gelen habere göre sizin ileri gelenleriniz Muâviye'ye gidip ona biat etmişler. Artık yeter! Beni nefsim ve dinim konusunda aldatmayın." dedi.

Medâinî dedi ki: Muâviye Kays'a bir mektup yazarak onu kendisine itaat etmeye davet ediyordu. Kays, o sırada on bin kişilik bir gücün başında Meskin'de bulunuyordu. Kays ona cevap vermeyi reddetti. Sonra yine Muâviye ona şöyle bir mektup yazdı: "Sen ancak yahudi oğlu yahudisin. Eğer iki gruptan en sevdiğin bir grup muzaffer olursa seni görevinden azledecektir. Eğer en sevmediğin bir grup muzaffer olursa ibret olsun diye seni öldürecektir. Senin baban, başka yaylara kiriş takar ve başka hedeflere atardı. Çokça çentik atar fakat eklemin bulunduğu yeri şaşırırdı. Onun kavmi de onu yüzüstü bıraktı. Nihayet eceli ona yetişti ve kovulmuş olarak Havrân'da öldü. Vesselâm."

Kays b. Sa'd b. Ubâde ise Muâviye'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince ey Muâviye! Bil ki sen Mekke'nin putperestlerinden bir putperestin putperest oğlusun. İslâm'a istemeyerek girdin fakat isteyerek çıktın. İmanın öne çıkmadı, münafıklığın da ortaya çıkmadı. Benim babam yayını kirişliyor ve hedefine de atıyordu. Ancak onun topuğuna yetişemeyenler ve onun derecesine asla ulaşamayanlar ona itiraz ettiler. [Onun yaptığı iş] yapılmayan ve vazgeçilen bir işti. Ve biz, senin çıktığın dinin yardımcıları ve girdiğin dinin düşmanlarıyız." Bunun üzerine Amr [b. Âs], "Ona cevap ver." dedi. Muâviye ise "Bundan daha kötü [bir mektupla] bana cevap vermesinden korkuyorum." dedi.

[Hasan b. Ali ile Muâviye'nin Barışması]

Dediler ki: Muâviye, Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rebî'a b. Hâbîb b. Abdüşems'i Hasan'a gönderdi. İbn Âmir Hasan'a şunları söyledi: "Bir parça dünya elde etmek ya da bir saltanat elde etmek uğruna ümmet-i Muhammed'in kanını dökmen konusunda Allah'tan kork! Muhtemelen elde edeceğin dünya malı da az olur. Kuşkusuz ki Muâviye inatçı davrandı. Allah aşkına sen de inatlaşıp da insanlar aranızda helâk olmasın. Muâviye kendisinden sonra işi sana bırakacak ve sana şu kadar [dirhem] verecektir." Yine Abdurrahmân b. Semüre, Abdullah'ın konuşmasına benzer bir konuşma yaptı. Hasan onlardan [gelen] bu teklifi kabul etti ve Amr b. Seleme el-Hemdânî'yi onlarla birlikte gönderdi. Sonra şartları yazmak ve ona anlaşmaya razı olduğunu bildirmek üzere Erhabî'yi ve Muhammed b. Eş'as el-Kindî'yi Muâviye'ye gönderdi.

Muâviye aşağıdaki belgeyi yazdı: "Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla. Bu, Hasan b. Ali'ye, Muâviye b. Ebû Süfyân'dan gönderilen bir belgedir. Benden sonra hilâfet senin olmak üzere seninle barıştım. Allah'ın ahdi, güvencesi, zimmeti ve resulü Muhammed'in (sav) zimmeti senindir. Allah'ın, insanların birinden aldığı ahd ve misak'a bağlılık derecesinde senin için ne bir felaket ne de bir kötülük isteyeceğime söz veriyorum. Ayrıca sana beytülmâlden yılda bir milyon dirhem vereceğim. Yine Fesâ ve Derâbcird'in haraçları senin olacak. Oralara valilerini gönderir ve istediğini yaparsın."

Bu belgeye Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Seleme el-Hemdânî, Abdurrahmân b. Semüre ve Muhammed b. Eş'as el-Kindî şahitlik yaptılar. Belge, hicretin 41. yılı, Rebîülâhir ayında yazıldı.

Hasan mektubu okuyunca, "Muâviye öyle bir iş konusunda bana ümit bağlamıştır ki eğer istersem o işi ona teslim etmeyebilirim." dedi. Sonra Hasan Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib ve annesi Hind bt. Ebû Süfyân'ı [Muâviye'ye] gönderdi ve ona şöyle dedi: Dayına git ve ona de ki: "Eğer insanlara güvence verirsen sana biat edeceğim." Muâviye Hasan'a, altı mühürlü ve [yazısız] beyaz bir sahife gönderdi ve "Buna istediğini yaz." dedi. Hasan da şunları yazdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Hasan b. Ali'nin Muâviye b. Ebû Süfyân'la üzerinde anlaştıkları bir ahitnamedir. Muâviye'ye müslümanların işini [hilâfeti] devredeceği konusunda Allah'ın kitabı, Peygamberinin sünneti ve sâlih halifelerin yoluyla amel etmek üzere onunla anlaştı. Ayrıca Muâviye, kendisinden sonra bu işi kimseye vasiyet edemeyecek ve hilâfet işi şûrâya kalacaktır. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar insanlar canları, malları ve çoluk çocukları hakkında güvencede olacaklardır. Muâviye, Hasan b. Ali için, gizli ya da açık bir fitne çevirmeyecek ve onun adamlarından hiç kimseyi korkutmayacaktır."

Abdullah b. Hâris ve Amr b. Seleme buna şahitlik ettiler. Hasan, şahitlik yapsınlar diye onları mektupla birlikte Muâviyeye gönderdi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Kureyş'ten bir adamdan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Hasan'ı gördü ve "Allah Hasan vasıtasıyla, müslümanlardan iki grubu barıştıracaktır." dedi.

Dediler ki: Muâviye Meskin'den Kûfe'ye doğru yola çıktı. Nuhayle ile Dâru'r-Rızk arasında konakladı. Şamlıların hikâyecileri ve kurraları da onunla birlikteydiler. Ka'b b. Cu'ayl et-Tağlibî şöyle dedi:

Menbic köprüsünden [geçip] kuşluk vakti ulaştı, Aşire vadisine
Çevresinde sureler okunuyordu, Meskin hurmalıklarında

Dediler ki: İbn Âmir ve İbn Semüre barış mektubunu Hasan'a getirip de -ki Muâviye o mektupta istediğini vermişti- Hasan Medâin'den ayrılıp Kûfe'ye gitmek isteyince insanlara hitap etti ve şöyle dedi: "*Olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsanız da Allah ondan pek çok hayır yaratmış olur.*"[140] Sonra Kûfe'ye doğru yola çıktı. Kûfe'de Muâviye ile karşılaştı ve ona biat etti. Amr b. Seleme el-Hemdânî de biat etti. Muâviye Hasan'a, "Ey Hasan! -ya da ey Ebû Muhammed!- Kalk ve fitne hususundaki mazeretini anlat!" dedi. Hasan kabul etmedi. Muâviye yemin ederek kalkmasını istedi. Bunun üzerine Hasan ayağa kalktı, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi:

"Kuşkusuz insanların en akıllısı Allah'tan korkandır. İnsanların en ahmağı ise facir [günahkâr] olandır. Ey insanlar! Eğer Câbelk ile Câbers arasında dedesi Allah'ın peygamberi olan birisini ararsanız, benden ve kardeşim Hüseyin'den başkasını bulamazsınız. Allah, ilkimiz olan Muhammed (sav) ile bizi hidayete erdirdi. Kuşkusuz ki Muâviye, bana ait olan bir hak konusunda benimle tartışmaya girdi. Ben ümmetin barışı ve kanlarının dökülmemesi için bu hakkımı ona bıraktım. Sizler de barıştıklarımla barışmak üzerine bana biat etmiştiniz. Ben Muâviye ile barışmanın doğru olduğunu düşündüm ve ona biat ettim. Yine kanın akıtılmamasının akıtılmasından daha hayırlı olduğunu düşündüm. [Böylece] sizin barış içinde yaşamanızı ve yaptığım bu işin, kanın akıtılmasını temenni edenlerin aleyhine delil olmasını istedim. *Bilmem, belki de bu mühlet sizin için bir imtihan ve bir vakte kadar yararlanmadır.*"[141] Sonra sustu ve insanlar dağılmaya başladılar.

Deniliyor ki: Muâviye Hasan'a, "Ey Ebû Muhammed! Sen öyle bir iş yaptın ki insanlar bu tür işlerden memnun kalmaz. İnsanların önüne çık

---

140 Nisâ, 4/19.
141 Enbiyâ, 21/111.

da bunu onlara açıkça söyle." dedi. Bunun üzerine Hasan ayağa kalktı ve şöyle dedi: "En üstün akıllılık Allah'tan korkmaktır [takvadır]. En büyük ahmaklık ise günahlara girmektir. Muâviye'ye bıraktığım bu iş, ya bu konuda benden daha çok hak sahibi olan bir adamın hakkıydı ve bu hakkını almış oldu ya da benim hakkımdı ve ben, ümmetin barışı ve kanlarının akıtılmaması için bu hakkımı Muâviye'ye terk etmiş oldum. Bizim vasıtamızla ilk neslinize [hidayet] ikramında bulunan ve son neslinizin kanını döktürmeyen Allah'a hamd olsun."

Bana Ahmed b. Süleymân el-Bâhilî anlattı. O Abdullah b. Bekir es-Sehmî'den, o Hâtim b. Ebû Sağîra'dan, o da Amr b. Dînâr'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan Muâviye ile barış yaptığı zaman insanlara şöyle hitap etti: "Ey insanlar! Ben bu işin [fitnenin] başlangıcında insanları zorluyordum. Fakat ya bu konuda benden daha çok hak sahibi olduğu için ya da ümmet-i Muhammed'in selâmeti için hakkımdan vazgeçerek bu konuda bir hak sahibi ile anlaştım. Ey Muâviye! Ya Allah'ın bildiği sendeki bir hayır için ya da sendeki bir kötülükten dolayı bu işe tayin edildin. *Bilmem, belki de bu mühlet sizin için bir imtihan ve bir vakte kadar yararlanmadır.*"[142]

Dediler ki: Hânî b. Hattâb el-Hemdânî Muâviye'nin yanına geldi ve "Ben Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünneti üzerine sana biat ediyorum." dedi. Muâviye ise "Senin için şart yoktur." dedi. Hânî de "O halde senin için de biat yoktur." dedi. Sonra Muâviye şöyle dedi: "O halde bana biat et! İçinde Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünneti bulunmayan bir işte hayır olmaz." dedi. Bunun üzerine Hânî ona biat etti. Kinde'ye göre bu sözü söyleyen Saîd b. Esved b. Cebele el-Kindî'dir.

Dediler ki: Sonra Muâviye ayağa kalktı ve insanlara bir konuşma yaptı. Konuşmasında şöyle dedi: "Ben fitne sırasında bazı şartlar ortaya koymuştum. Amacım, dostluğu geliştirmek ve savaşı sona erdirmekti. Bilin ki o şartlar ayaklarımın altındadır." Müseyyeb b. Necebe el-Fezârî Hasan'a şöyle dedi: "Senin emrin altında kırk bin kişi olduğu halde Muâviye ile barıştın, üstelik kendin için bir güvence istemedin. Onun sözlerini işittin. Vallahi o bu sözleriyle seni kastediyor, senden başkasını değil."

---

142 Enbiyâ, 21/111.

Süfyân b. Leyl el-Hemdânî Hasan'ın yanına gitti ve "Ey müminleri zillete düşüren adam!" dedi. Yine Hucr b. Adî el-Kindî de Hasan'ı kınadı ve "Sen müminlerin yüzünü karartttın!" dedi. Bunun üzerine Hasan ona, "Herkes senin sevdiğini sevecek değildir. Herkesin görüşü de seninki gibi olmaz. Ben bunu sizin selâmette kalmanız için yaptım." dedi.

Deniliyor ki: Hasan şöyle dedi: "Babamdan işittim, şöyle diyordu: 'Bu işin başına, boğazı geniş ve çok yemek yiyen birisi gelecek.' O kişi Muâviye'dir." Sonra Hasan Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Muâviye onu Hîre köprüsüne kadar yolcu etti.

Bir Hâricî Muâviye'ye karşı isyan etti. Bunun üzerine Muâviye Hasan'a yetiştirilmek üzere bir mektup göndererek gelip Hâricî ile savaşmasını istiyordu. O Hâricî de İbnü'l-Havsâ et-Tâî idi. Bunun üzerine Hasan, "Seninle savaşmayı bıraktım. Ümmetin dostluğu ve barışı adına benim için helal olan buydu. Şimdi de gelip seninle birlikte savaşacağımı mı düşünüyorsun?" dedi. Mektup Kâdisiye'de ona ulaşmıştı.

[Muâviye'ye Biat Edildikten Sonra Irak'ta Yaptığı İlk İşler]

Dediler ki: Muâviye de Nuhayle'de insanlara hitap etti ve şöyle dedi: "Ben düşündüm ve anladım ki insanları ancak üç haslet ıslah eder. Birisi, düşmanın memleketine gelmektir. Eğer siz onun memleketine gitmezseniz o size gelir. Diğeri bu atıyyelerin ve erzakın zamanında taksim edilmesidir ve yakın ekibin altı ay boyunca, uzak ekibin ise bir yıl boyunca görev yapmasıdır. Ayrıca bir memleketin bitkilerinin bol olması gerekir. Eğer bitkisiz kalırsa harabe haline gelir. Ben fitne ateşini söndürmek, savaşı sona erdirmek, insanları idare edip onları sakinleştirmek için bazı şartlar ileri sürmüş ve bazı vaatlerde ve temennilerde bulunmuştum."

Sonra en gür sesiyle şöyle bağırdı: "Herkes bilsin ki biat için çıkıp gelmeyenler Allah'ın zimmetinden uzaktırlar. Yine herkes bilsin ki ben Osman'ın kanını aramak -Allah onun katillerinin belâsını versin- ve bazı kavimlerin burnunun rağmına işi ehline vermek istedim. Yine herkes bilsin ki ben size üç gün mühlet verdim, biat etmeyenler için zimmet ve yanımızda eman yoktur." Bunun üzerine insanlar her taraftan gelip ona biat ettiler. Ziyâd

o günlerde Ali'nin valisiydi. İbn Âmir'in Basra'ya vali olarak atandığını duyunca kaçtı ve Fâris kalesine sığındı.

Dediler ki: Muâviye Abdullah b. Âmir'i Basra'ya vali olarak tayin etti. Muğîre b. Şu'be'yi de Kûfe'ye tayin etti. Sonra Şam'a gitti. Hasan da memurlarını Fesâ ve Derâbcird'e yönlendirdi. Muâviye, insanları Hasan'a karşı tahrik etmesi için valisi İbn Âmir'e emir vermişti. Bunun üzerine insanlar bağırıp çağırdılar ve "Muâviye'nin Hasan'a verdikleri sebebiyle atıyyelerimiz azaldı. Bu mal bizimdir, nasıl olur da bizden başkasına verilir?" demeye başladılar.

Denildiğine göre insanlar Hasan'ın memurlarını her iki beldeden de kovdular. Muâviye de Hasan'a, iki milyon dirhem vermekle yetindi. Isfahan ve diğer bazı yerlerden toplanan haraçtan bir milyon da denmiştir. Hudayn b. Münzir er-Rekâşî Ebû Sâsân şöyle diyordu: "Muâviye, Hasan için söz verdiği hiçbir şeyi yerine getirmedi. Hucr b. Adî ve arkadaşlarını öldürdü, oğlu Yezîd'e biat etti ve halifeyi belirlemeyi şûrâya bırakmadı. Sonra da Hasan'ı zehirledi."

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten, o Ebü'l-Kenûd Abdurrahmân b. Ubeyd'den rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali, Muâviye'ye biat edince [Ali'nin] şîası, [Hasan] savaşı terk etti diye üzüntü ve kederlerini ifade etmek için bir araya gelmeye başladılar. Muâviye'ye biatın üzerinden iki yıl geçtikten sonra Hasan'ın yanına geldiler. Süleymân b. Surad el-Huzâ'î Hasan'a şöyle dedi: "Senin Basra ve Hicâz'daki taraftarlarından başka, yanında Kûfe ehlinden kırk bin savaşçı varken Muâviye'ye biat etmenle ilgili hayretimiz henüz sona ermiş değildir. Üstelik savaşçıların tümü atıyye alıyorlar ve evlerinin kapısında bekliyorlardı. Ayrıca onların sayısı kadar çocukları ve etbâı da vardı. Sonra sen sözleşmede kendin için bir güvence ne de atıyye istedin. Eğer sen yaptığını yaparken doğu ve batı halklarının ileri gelenlerini Muâviye'nin aleyhine şahit göstermiş olsaydın ve 'Muâviye'den sonra hilâfetin sana ait olduğunu bir belgeyle yazmış olsaydın, iş bizim için daha kolay olurdu. Fakat Muâviye, ikinizin arasında kalmak üzere [sözde] sana bir şeyler verdi, sonra o sözünü yerine getirmedi. Sonra fazla geçmeden Muâviye insanların gözü önünde, 'Ben, savaş ateşini söndürmek ve fitnenin kesilmesi konusunda vaziyeti

idare etmek için bazı şartlar söylemiş ve bazı vaatlerde bulunmuştum. Ama Allah bizim için sözü ve dostluğu bir araya getirip bizi ayrılıktan emin kılınca bu şartlar ayaklarımın altındadır' dedi. Vallahi barışla ilgili olarak aldandığım tek şey, seninle Muâviye arasında geçip de yerine getirilmeyen sözlerdir. İstediğin zaman hemen savaşa dönebilirsin. Kûfe'ye dönüşün için Muâviye'nin valisini oradan çıkarmama ve onu hal ettiğini ilan etmeme izin ver. *Sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez.*"[143]

Hasan'ın yanındaki diğer insanlar da Süleymân b. Surad gibi konuştular. Bunun üzerine Hasan şöyle dedi: "Sizler bizim şîamız ve sevenlerimizsiniz. Eğer ben dünya işinde gayret edip dünya saltanatı için diz çökmüş olsaydım Muâviye ne benden daha cesur ne de [savaşta] benden daha çok sabırlı olurdu. Ancak ben sizin düşündüğünüzden farklı bir şey düşünüyorum. Yaptığımla, insanların kanının dökülmemesinden başka bir şey istemedim. Siz de Allah'ın hükmüne razı olun ve onun emrine teslim olun. Evlerinize gidin -ya da elinizi çekin, dedi- ve iyi insanlar rahatlayıncaya kadar -veya kötülerden kurtuluncaya kadar- yerinizde oturun."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Muhammed b. Hâtim el-Mervezî anlattılar, dediler ki: Bize, Teyâlise'nin arkadaşı olan Ebû Dâvûd anlattı. O Şu'be'den, o Yezîd b. Humeyr'den, o Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ben Hasan'a, "İnsanlar senin hilâfet peşinde olduğunu söylüyorlar." dedim. Bunun üzerine bana, "Arapların kelleleri benim elimdeydi. Barışacaklarımla barışacak ve savaşacaklarımla savaşacaklardı. Ben Allah rızası için hilâfeti terk ettim. Şimdi kalkıp hilâfeti Hicâz ehli ile mi isteyeceğim?" dedi. Râvilerden birisi, "Sonra onu Hicâz tekeleriyle mi isteyeceğim?" dediğini söyledi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib öldürülüp de Şamlılar hilâfet için Muâviye'ye biat edince Muâviye insanlarla birlikte Irak'a gitti. Hasan b. Ali ve yanındaki Kûfeliler de oraya gittiler. Hasan, Ubeyddullah b. Abbâs ve Kays b. Sa'd

143 Enfâl, 8/58.

b. Ubâde'nin emrinde büyük bir orduyu harekete geçirdi. Nihayet Irak topraklarındaki Meskin'de konakladılar. Fakat Hasan'ın durumu zayıflamaya ve Iraklılar işi birbirlerine havale etmeye başladılar. Hatta Hasan'a saldırdılar ve ridası sırtından, sergisi de altından alındı ve çadırı parçalandı. Bunun üzerine Hasan Ubeydullah b. Abbâs'ı, [Muâviye'nin adamı] Abdullah b. Âmir'e gönderdi. Ona, "Birkaç süvari ile yanına gelmesini ve birlikte Muâviye'ye gidip onunla barışmasını." emrediyordu. Abdullah b. Âmir denilenleri yaptı. Bunun üzerine Ubeydullah b. Abbâs Muâviye'ye katıldı ve ordusunu komutansız bıraktı. Onların içinde Kays b. Sa'd da vardı. Kays bu ordunun komutasını aldı. Muâviye de 40 gece boyunca ona haber göndererek gelip biat etmesini istedi. Ancak Sa'd bunu reddetti. Sonunda Muâviye onunla savaşmak istedi.

Bunun üzerine Amr b. Âs, "Ey Muâviye! Şamlılardan onların sayısı kadar insan öldürülmeden onları öldürmeye muvaffak olmazsın." dedi. Bu kez Muâviye, Hasan'ın kendisi ve şîası için istediği şartları ona vermeye yanaştı. Sonra Kays yanındakilerle birlikte birliğe dâhil oldu ve Muâviye'ye biat etti. Muâviye, Hasan'ın bütün istediklerini verinceye kadar Hasan'la birlikteydi. Hatta "Muâviye başı Medine'de ve sonu Şam'da olan bir kervanı Hasan'a vermiştir." denilirdi. Muâviye [barıştan sonra] Kûfe minberine çıktı. Ali ile savaşında Velîd b. Ukbe'nin kendisini gevşek bulması ile ilgili sözünü hatırlayarak ona şöyle dedi:

Hey! Harb'ın oğlu Muâviye'ye bildir!
Sen kardeşlerimdensin, güvenilir ve kınayıcı...

Sonra, "Ey Ebû Vehb, nasıl gördün? Sen kınadın mı?" dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı, dedi ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Muhammed b. Sîrîn'den işittim, şöyle diyordu: Muâviye Hasan'ın bulunduğu yere ulaşınca Hasan ordusuyla onun yanına gitti. Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi de arkasına aldı. İkisi ordunun içine girdiklerinde insanlar, "Kays geldi." dediler. İkisi birlikte Muâviye'nin yanına girdiklerinde Hasan hemen ona biat etti, sonra Kays'a, "Biat et!" dedi. Kays da eliyle şöyle [biat işareti] yaptı ve elini Muâviye'ye doğru kaldırmadan kucağında tuttu. Muâviye de tahtın üzerindeydi. So-

nunda Muâviye iki dizi üzerine kalktı ve elini, kucakta olan Kays'ın elini meshedene dek uzattı ve "Bana gel!" dedi. Muhammed [b. Sirîn] onun yaptıklarını bize anlattı ve gülmeye başladı. Kays iri yarı bir adamdı.

Bize Halef b. Sâlim anlattı, dedi ki: Bize Vehb anlattı, dedi ki: Bana babam söyledi. Sanırım babam bunu Hasan el-Basrî'den rivayet etmişti, dedi ki: Kûfe halkı Hasan'a biat edince ona itaat ettiler ve onu babasından daha çok sevmeye başladılar. Elli bin asker onun için bir araya geldi. Hasan onlarla birlikte yola çıktı, nihayet Medâin'e geldi. Kays b. Ubâde el-Ensârî'yi de yirmi bin kişilik bir kuvvetin başında önden göndermişti. Kays Meskin'de konakladı. Muâviye de bir ordunun başında Şam'dan geldi. Sonra Hasan Hüseyin'le yalnız olarak bir araya geldi ve ona, "Kardeşim, işimi düşündüm de Irak ve Şamlılardan kanlarını kaldıramayacağım birçok insanlar ölmeden bu işin bir temele oturacağını görmüyorum. Ben işi Muâviye'ye bırakmayı düşündüm. Böylece onun iyiliklerine ortak olurum ama kötülükleri onun aleyhine olur." dedi. Hüseyin, "Allah aşkına, babasını ayıplayan, onu yaralayan ve onun sürdürdüğü işten yüz çeviren ilk kişi olma!" dedi. Fakat Hasan, "Ben senin dediğin gibi düşünmüyorum. Vallahi eğer bana tâbi olmazsan seni zincire vurur ve işim bitinceye kadar seni bırakmam." dedi. Bunun üzerine Hüseyin, "Kendin bilirsin." dedi. Hasan da konuşma yapmak üzere ayağa kalktı. Kanın dökülmesinden ve savaşın devam etmesinden hoşlanmadığı için sulh ve esenlik hakkındaki görüşlerini anlattı. Bunun üzerine Kûfe halkı ona saldırıp mallarını aldılar ve çadırlarını bozdular. Ona sövüp onu taciz ettiler, sonra ondan ayrılıp Kûfe'ye geldiler. Haber Kays'a ulaştı, hemen adamlarının yanına çıkıp şöyle dedi:

"Ey insanlar! Bu kavim[144] Muhammed'i tekzip ettiler ve ellerinden gelinceye kadar onu inkâr ettiler. Melekler önden, arkadan, sağdan ve soldan onları almaya başlayınca, içlerinde nifak olduğu halde zoraki bir şekilde İslâm'a girdiler. İslâm'ın hilafına bir şeyler söyleme fırsatı bulunca içlerindekini açığa çıkardılar. Hasan ise acizlik ve zafiyet gösterdi ve Muâviye'nin yanında yer almaya başladı. Eğer imamsız olarak savaşmak isterseniz yaparsınız eğer fitneye girmek isterseniz girersiniz." Onlar, "Biz fitneye gireceğiz." dediler. Muâviye, Hasan'a gönderdiği mühürlü bir sahifede ona

144 Benî Ümeyye'yi kastediyor. (çev.)

istediğini verdi. Hasan o sahifeye [kendi lehine] şartlar koymuştu. Hasan Muâviye'ye biat edince Muâviye, Hasan'ın yazdıklarından hiçbir şey vermedi. Hasan Medine'ye, Muâviye de Şam'a döndü.

Dediler ki: Hasan Muâviye'ye biat edince Humrân b. Ebân saldırıya geçip Basra'yı aldı. Muâviye ise Şamlılardan Belkayn'dan bir adamı Basra'ya göndermek istiyordu. Ubeydullah b. Abbâs bu konuda Muâviye ile konuştu, o da durdu. Utbe b. Ebû Süfyân'ı Basra'ya vali olarak atadı. İbn Âmir ona [Muâviye'ye], "Benim Basra'da mallarım ve emanetlerim vardır. Eğer beni oraya atamazsan mallarım gider." dedi. Bunun üzerine onu Basra'ya tayin etti.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O İbn Avn'dan, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Muâviye Ziyâd'ın, Ebû Süfyân'ın oğlu olduğunu iddia edip onu vali olarak tayin ettiğinde Ziyâd, Hasan'ın barışından haberdar olan ve onun emanına girmiş olan bir adam istedi. Hasan adamla ilgili olarak Ziyâd'a bir mektup yazdı ancak Ziyâd'ı bir babaya nispet etmedi.[145] Bunun üzerine Ziyâd [öfkeyle] Hasan'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki mektubun bir fâsıkın eliyle bana ulaştı. Ancak senin ve babanın şîasından olanlar onun gibi fâsıkları barındırıyor. Allah'a yemin olsun ki senin derin ile etin arasında bile olsa onu arayıp bulacağım. Kuşkusuz benim yediğim ve bana en çok tatlı gelen et, senin ondan olduğun ettir."

Hasan mektubu okuyunca "Ziyâd kâfir oldu." dedi ve mektubu Muâviye'ye gönderdi. Muâviye mektubu okuyunca öfkelendi ve Ziyâd'a şöyle yazdı: "Sadede gelince ey Ziyâd bil ki senin hakkında iki görüş vardır: Birisi Ebû Süfyân'ın, diğeri Sümeyye'nin görüşü. Ebû Süfyân'ın senin hakkındaki düşüncesi bir ihtiyat ve bir hoşgörüdür. Sümeyye'nin senin hakkındaki kanaati de ona benzer şeylerdir. Hasan'ın arkadaşına sataşma! Ona zarar vermen için sana fırsat vermeyeceğim. Hasan, kendisiyle alay edilecek insanlardan değildir. Senin onu babasına nispet etmemene hayret ettim doğrusu. Yoksa onu annesine mi bıraktın? Onun annesi ise

145 Rivayetlere göre Ziyâd, Ebû Süfyân ile gayri meşru ilişki yaşayan Sümeyye adında bir kadının oğludur. Bu yüzden Ziyâd kendisini Ebû Süfyân'ın oğlu (Muâviye'nin üvey kardeşi) olarak tanıtırdı. Bu Sümeyye'nin iddiasıydı. Fakat Ebû Süfyân sağlığında böyle bir nesebi doğrulamamıştı. Dolayısıyla Ziyâd'ın bu arzusu, sahih bir nesep için yeterli olmamıştı. Bu yüzden Hasan b. Ali gibi birçok sahâbî Ziyâd için ya (Ziyâd b. Ebîhi) ifadesini kullanırlardı veya onu herhangi bir babaya nispet etmezlerdi. (çev.)

Resûlullah'ın (sav) kızı Fâtıma'dır. Artık şimdi onun için bir seçim yaparsın, vesselâm."

Ebû Mihnef dedi ki: Hasan'a, hicretin 40. yılı, Ramazan ayında biat edildi. Hicretin 41. yılı Rebîülâhir ayında Muâviye ile barıştı. Onun hilâfeti altı ay ve birkaç gün idi.

Vâkıdî ve başkaları dediler ki: Hasan hicretin 41. yılında Muâviye ile anlaştı. Bu yılda insanlar Muâviye'nin etrafında bir araya geldiler. Dediler ki: Hasan Irak'tan Medine'ye döndükten sonra onun hastalığı uzun sürdü. Hatta hastalığının verem olduğu söylendi.

Sonra Hasan bir yudum bal şerbeti içti ve ondan öldü. Denildiğine göre Hasan dört defa zehirlendi ve sonuncusunda öldü. [Bir gün] Hasan hasta yatağında iken yanına Hüseyin geldi ve ona, "Sana kimin zehir içirdiğini bana söyle!" dedi. Hasan, "Onu öldürmen için mi?" dedi. Hüseyin, "Evet." dedi. Hasan, "Ben sana haber vermeyeceğim. Eğer bunu yapan tahmin ettiğim arkadaşım ise Allah'ın ondan intikamı daha şiddetli olacaktır. Eğer değilse, vallahi benim yüzümden bir masum öldürülmeyecektir." dedi.

Denildiğine göre Muâviye, Hasan'ın eşi Ca'de bt. Eş'as b. Kays'a gizli bir şekilde ulaştı ve onu zehirleyene kadar onu teşvik etti. Karısı ondan nefret ederdi.

Heysem b. Adî dedi ki: Muâviye, gönderdiği zehirin bir yudumunu Hasan'a içirmeleri için Hasan'ın karısı Süheyl b. Amr'ın kızına gizlice yüz bin dinar vereceğini vaat etti. O da onu zehirledi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı, dedi ki: Bana amcam anlattı. O Ezher b. Avn'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan b. Ali, meclisinde bulunanların yanına varıp "Az önce, ciğerimden bir parça attım, en ufağı şu odun parçası kadardı. Bana birden fazla zehir içirildi. Fakat bu sefer kadar şiddetli bir zehir bana içirilmedi." dedi. Ertesi gün de can çekişmeye başladı.

[Hasan b. Ali'nin Vefatı]

Medâinî Selâm b. Miskîn'den nakletti. O da İmrân Hazzâ'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan rüyasında, alnının üzerinde sanki "Kul Huvellahu

Ahad, Allahu's-Samed" şeklinde İhlâs Sûresinin yazılı olduğunu gördü. Onun ailesi, "Bu hilâfete işarettir." dediler. Rüya Saîd b. Müseyyeb'e soruldu. Saîd, "Hasan vefat edecek. Çünkü Kur'ân haktır. Bu durum, Hakk'a yürüyüşü ifade eder." dedi. Hasan üç gün sonra vefat etti.

Bize Hafs b. Ömer ed-Dûrî el-Mukrî anlattı. O Abbâd b. Abbâd'dan, o Hişâm b. Urve'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ölüm döşeğinde Hasan, "Beni Resûlullah'ın (sav) kabri yanında defnedin. Ancak eğer bunda bir kötülük olacağından korkarsanız beni annemin yanına defnedin." dedi. Hasan vefat etti. Onun [Resûlullah'ın (sav) kabri yanında] defnedilmesi istenince Mervân buna engel oldu ve "Osman, Haşşu Kevkeb'e defnedilmemişken Hasan mı buraya defnedilecek?" dedi. Bunun üzerine Benî Hişâm ile Benî Ümeyye silahlanıp geldiler. Bazı insanlar onlara, bazıları da bunlara yardım etti. Ebû Hüreyre Mervân'a, "Ey Mervân! Sen Hasan'ın buraya defnedilmesine mi karşı çıkıyorsun? Oysa ben Resûlullah'tan (sav) işittim, Hasan ve kardeşi için, 'Bu ikisi, cennet gençlerinin efendisidirler.' diyordu." dedi. Mervân ise "Sen bizi rahat bırak! Eğer senden ve Ebû Saîd el-Hudrî'den başka hiç kimse Resûlullah'ın hadislerini hıfzetmemişse Resûlullah'ın (sav) hadisleri zayi oldu demektir. Sen ancak Hayber günlerinde müslüman oldun." dedi. Ebû Hüreyre, "Doğru söyledin, ben Hayber günlerinde müslüman oldum. Ancak ben Resûlullah'a yapıştım ve ondan ayrılmadım. Ben ona sorardım. Bu işe o kadar önem verdim ki sonunda kimi daha çok sevdiğini, kimden kızdığını, kimi kendisine en yakın gördüğünü, kimi kendisinden uzak tuttuğunu, kimi kabul edip kimi sürgüne gönderdiğini, kime dua ettiğini ve kimi lanetlediğini bildim ve öğrendim." dedi.

Âişe, adamları ve silahı görüp aralarında kötülüğün büyüyeceğinden ve kanın akıtılacağından korkunca, "Ev benim evimdir, kimsenin burada defnedilmesine izin vermeyeceğim." dedi.

Muhammed b. Ali [el-Hanefiyye] kardeşine şöyle dedi: "Bak kardeşim, eğer buraya defnedilmesini vasiyet etseydi, biz ya onu defneder ya da bu uğurda ölürdük. Fakat kendisi bir istisna koydu ve 'Eğer kötülükten korkmazsanız.' dedi. Acaba bu gördüğünden daha büyük hangi kötülük vardır?" Bunun üzerine Hasan Bakî'de, annesinin yanına defnedildi.

Denilir ki: Hasan, Resûlullah'ın (sav) yanında defnedilmesini vasiyet etmişti. Hasan vefat etmeden önce Hüseyin bunu açıkça ortaya koydu. Fakat Mervân b. Hakem ona karşı çıktı ve Hüseyin'in sözlerini Muâviye'ye yazdı. Muâviye ise Mervân'a şöyle bir mektup yazdı: "Hasan ölünce, Osman'ın Resûlullah'ın (sav) yanına defnedilmesinden menedildiğimiz gibi onun da oraya defnedilmesine şiddetli bir şekilde engel ol!"

Hüseyin Hasan'ın yanına geldi ve ona haberi verdi. Hasan ona, "Kardeşim! Hayatımda hep savaştan uzak durdum. Sen savaşın tabutumun yanıbaşında mı olmasını istiyorsun?" dedi. Bunun üzerine Hüseyin ona, böyle yapmayacağına dair söz verdi.

Deniliyor ki: Onunla Hüseyin arasında böyle bir şey cereyan etmemiştir. Hasan vefat edince Hüseyin onu Resûlullah'ın (sav) yanına defnetmek istedi. Mervân ise ona engel oldu. Neredeyse onunla Hüseyin arasında bir kötülük olacaktı ancak Hüseyin vazgeçti.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Muâviye Mekke'ye geldi, Abdullah b. Abbâs onunla karşılaştı. Muâviye ona, "Hayret! Hasan Tâif balının şerbetini içti, kanmadı ve ondan öldü." dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs, "Eğer Hasan ölmüşse senin ecelin tehir edilmez." dedi. Muâviye "Ve sen de o gün kavminin efendisi olacaksın." dedi. İbn Abbâs, "Ebû Abdullah [Hüseyin] sağ olduğu sürece hayır!" dedi.

Medâinî, İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: Muâviye Mekke'de İbn Abbâs ile karşılaştı, Hasan'ın vefatından dolayı ona taziyede bulundu ve "Allah seni kötü durumlara düşürmeyecek ey Ebü'l-Abbâs!" dedi. İbn Abbâs ise "Sen hayatta kaldığın sürece Allah beni kötü durumlara düşürmez ey müminlerin emîri!" dedi. Bunun üzerine Muâviye ona giyeceklerle beraber yüz bin dirhem, hatta daha fazla verilmesini emretti.

Anlatanlardan işittim, diyorlardı ki: Hasan'ın vefat haberi Muâviye'ye ulaştığında İbn Abbâs da onun yanındaydı. Muâviye İbn Abbâs'a, "Hasan'a hayret ettim. Rûme kuyusunun suyu ile bal içti ve vefat etti." dedi. Sonra Hasan'dan dolayı İbn Abbâs'a taziyede bulundu ve "Allah seni kötü

durumlara düşürmesin." dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs, "Ey müminlerin emîri! Allah seni hayatta bıraktığı müddetçe Allah beni kötü durumlara düşürmez." dedi. Bunun üzerine Muâviye, İbn Abbâs'a yüz bin dirhem verilmesini emretti.

Dediler ki: Hasan'ın vefatı hicretin 49. yılındaydı. Bazılarına göre hicretin 50. yılı, Rebîülevvel ayının beşinci gecesindeydi. Bazıları ise Hasan'ın hicretin 51. yılında vefat ettiğini söylediler.

Dediler ki: Hasan Bakî' mezarlığına defnedildi. Onun cenaze namazını Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye kıldırdı. Saîd Medine valisiydi.

Ebû Mihnef dedi ki: Mervân Hasan'ın, Resûlullah'ın (sav) yanına defnedilmesine engel oldu. Hatta neredeyse onunla Hüseyin arasında bir savaş meydana gelecekti. Benî Hâşim, Benî Muttalib ve onların mevlâları Hüseyin'in yanında toplanmaya başladılar. Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre Mervân'a şöyle dediler: "Hasan dedesinin yanına defnedilmekten alıkonuluyor. Oysa Resûlullah (sav), 'Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendisidirler' dedi." Bunun üzerine Mervân, "Eğer senden ve Ebû Saîd el-Hudrî gibilerden başka kimse Resûlullah'ın (sav) hadislerini rivayet etmemişse hadisleri zayi oldu demektir. Öyle mi?" dedi. Hasan Bakî' mezarlığına defnedildi. Vefat ettiği gün Hasan'ın ömrü 47 yıl ve birkaç ay idi.

Vâkıdî dedi ki: Hasan hicretin 49. yılı, Rebîülevvel ayında vefat etti. Vefat ettiğinde 47 yaşındaydı. Bakî' mezarlığına defnedildi ve cenaze namazını Saîd b. Âs kıldırdı.

Bana Cüveyriye b. Esmâ'dan anlatıldığına göre dedi ki: Hasan b. Ali vefat edince onun cenazesini çıkardılar, Mervân onun tabutunu omuzuna aldı. Bunun üzerine Hüseyin ona, "Sen onun tabutunu mu kaldırıyorsun? Vallahi sen ona öfke kusuyordun." dedi. Mervân ise "Ben, hilmi dağlar kadar büyük olanın tabutunu kaldırıyorum." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı, dedi ki: Bize babam anlattı, dedi ki: Nu'mân b. Esed'in Zührî'den naklettiğini işittim, şöyle dedi: Hasan'a, babasının vefatından sonra biat edildi. Biat esnasında adamlarına, "Sizler barıştığım kimselerle barışacak ve savaştıklarımla savaşacaksınız." dedi. İnsanlar onun şartını

işitince kuşkulandılar [ve ona saldırmaya başladılar]. Bir adam onu kasığından yaraladı. Onlar Hasan'a buğzetmeye, Hasan da onlardan ürkmeye başladı. Muâviye'ye bir mektup göndererek mektuba şartlarını yazdı ve "Eğer mektupta yazdıklarımı bana verirsen sana biat ederim." dedi.

Muâviye Hasan'a, sonu mühürlenmiş beyaz bir sayfa gönderdi ve "İstediğini bu sayfaya yaz." dedi. Hasan istediğini oraya yazdı. Sonra Amr b. Âs Muâviye'den Hasan'ın bir konuşma yapmasını söylemesini istedi. Hasan Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle dedi: "Sadede gelince bilin ki Allah sizleri bizim ilkimizle [Resûlullah ile] hidayet etti, sonuncumuzla da [Hasan b. Ali] kanlarınızın akıtılmasını durdurdu. Kuşkusuz bu işin bir müddeti vardır. *Bilmem, belki de bu mühlet sizin için bir imtihan ve bir vakte kadar yararlanmadır.*"

Sonra Hasan Medine'ye geldi. Muâviye Amr b. Âs'a, "Benim için Kûfe'ye vali ol!" dedi. Amr, "Mısır için ne düşünüyorsun?" dedi. Muâviye, "Oraya oğlunu gönder." dedi.

Muâviye, insanların işinden çekilmiş olduğu bir sırada Tâif'te [tatilde] iken Muğîre b. Şu'be es-Sekafî yanına geldi ve ona, "Sen Amr'ı Kûfe'ye, oğlunu da Mısır'a mı vali yapıyorsun? O zaman aslanın iki sakalı [çenesi] arasında oturan kimseye benzersin." dedi. Muâviye, "Peki, sen ne düşünüyorsun?" dedi. Muğîre, "Kûfe için ben sana kâfiyim." dedi. Muâviye, "Çok güzel düşündün." dedi. Bu haber Amr'a ulaştı. Bunun üzerine Muâviye'ye, "Ben sana Kûfe emîrini göstereyim mi?" dedi. Muâviye, "Göster." dedi. Amr, "Muğîre b. Şu'be. Onu Kûfe'ye tayin et, onun görüşünden ve hilesinin kuvvetinden istifade et ancak onu mal ve haraçtan uzak tut. Ömer ve Osman ona böyle yaparlardı." dedi. Muâviye, "Çok güzel düşündün." dedi.

Muğîre Muâviye'nin yanına girdi. Muâviye kendisine, "Ben senin için mal ve askerleri topladım. Sonra benden önceki iki halifenin seni askerlerin başına atadıkları ve haracı senden uzak tuttuklarını hatırladım." dedi. Muğîre hemen dışarı çıktı ve arkadaşlarına, "Ben haraçtan uzaklaştırıldım. Bu görüş, kesinlikle Ebû Abdullah'ın [Amr b. Âs'ı kastediyor] meçhulü olan bir görüş değildir ve Muâviye onun istişaresiyle bunu bana söylüyor." dedi.

[Hasan'a Yazılan Mersiyeler]

Bazı râviler dedi ki: Süleymân b. Katte Hasan için şu mersiyeyi söyledi:

Umarım Allah yalancı çıkarır, Hasan'ın öldüğünü haber vereni
Onun sözünü yalanlamanın yoktur bir bedeli
Dolaşıyorum evde… Bulamıyorum, komşusu iriyarı olan insanları
Sen benim dostum, candan dostumdun
Ailesinden olan her canlıya bir sığınaktın
Seni onlara değiştim, keşke onlar
Gitselerdi de onlarla aramda Aden olsaydı!

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Bu mersiye Ali b. Sâbit b. Yezîd b. Vedî'a el-Ensârî'nin oğlu için söylediği mersiyedir.

Şair Necâşî el-Hârisî dedi ki:

Ey Ca'd! Ağla ona ve bıkma ağlamaktan!
Bu gerçek bir ağlamadır, bâtıl değil
Tâhir olan Mustafa'nın kızının
Ve faziletli olan amcasının oğlunun oğlu için ağla!
Onun ateşi tutuşmaya başlayınca
Gelecek olan yücelikle yakardı onu
Başında kum bulunan ümitsiz bir adam
Yahut toz toprak içinde akraba olmayan birinin onu görmesi için
Ayakkabılı ya da yalın ayak, insanlar arasında bulunan
Kapatamayacaksın, onun gibisine kapıyı
O savaş gününün ne güzel delikanlısıdır!
Hem söyleyen hem de söylediğini yapan bir seyyid

Gatafânlı bir adam da şöyle demişti:

Hasan'ın çocukları eskiden beri kervanlarımızın sığınaklarıydı
Ve biz tâbi olmazdık, İbn İmrân'a

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Hemdânlı bir şair şöyle demişti:

Hakk'ın imamı, dün barış anlaşması yaptı diye
Meskin toprağından, vadinin üzerinden bir haber geldi bana

Büyük keder içindeyim, bana söylendiğinden beri
Yıldızları gözetliyordum, gözü korkmuş ve suskun bir şekilde
Nefsimle hasbihal ettim, sonra ona, "Sabret!" dedim
Çünkü İmam [Hasan] Allah'ı bilen birisiydi

Heysem b. Esved'in annesi şöyle demişti:

Boyunlarında çaput bulunan Şamlıların atları
Gelince gözüm aydınlandı
Taşıdılar, hal hareketi tatlı olan her delikanlıyı
Onun gibisiyle aşılır gerginlikler ve öfkeli haller

[Hasan b. Ali'nin (as) Çocukları]

Hasan b. Hasan: Ebü'l-Yakzân ve başkaları dediler ki: Hasan b. Ali'nin "Hasan" adında bir oğlu dünyaya geldi. Onun annesi Havle bt. Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr el-Fezârî'dir. Havle'nin annesi de Müleyke bt. Hârice b. Sinân el-Mürriyye'dir. "Eğer Allah'a itaat edersek bizi seviniz. Eğer ona isyan edersek bize buğz ediniz. Eğer Allah Peygamber'e yakınlığı sebebiyle bir insana menfaat verecek olsaydı onun anne ve babasına menfaati olurdu. O halde bizim hakkımızda hakkı söyleyin ve aşırılıktan vazgeçin." diyen Hasan budur.

Bir de diğer oğlu Zeyd b. Hasan'dır. Şair onun hakkında şöyle demiştir:

Bütün kışlarda insanların baharıydı Zeyd
Fırtınaları ve gök gürültüleri, ortalığı yakıp yıktığı zaman
O sabırlıydı, diyetlerin yüklerine karşı
Karanlıkların lambası gibiydi, eğer şansı birlikte olsaydı

Benî Cumah'tan biri olan Kudâme onun hakkında şöyle demiştir:

Eğer yeryüzü Zeyd'in şahsını helâk ederse
Orada bilinen bir varlık ortaya çıkacaktır

Ümmü'l-Hasan vardı. O, Abdullah b. Zübeyr'in eşiydi. Onun annesi, Ümmü Beşîr bt. Ebû Mes'ûd'dur.

Hüseyin Esrem ve Abdullah, Bunların annesi bir ümmü veled[146] olan Zamyâ'dır.

Ebû Bekir, Abdurrahman ve Kâsım, bunların annesi de ümmü veled idi. Onların nesilleri devam etmemiştir.

Talha b. Hasan, onun annesi, Ümmü İshâk bt. Talha b. Ubeydullah'tır. Onun annesi de Tay kabilesinden Kasâme'nin kızıdır.

Amr b. Hasan, onun annesi Sakîf kabilesindendi. Bazılarına göre annesi ümmü veled idi.

Ümmü Abdullah, bu, ümmü veledden doğma kızıydı. Onunla Ali b. Hüseyin evlendi.

Hasan b. Hasan b. Ali babasının vasisi idi. Hasan, Ali'nin zekât malların sorumlusu yapılmıştı. Medine'de vali olan Haccâc b. Yûsuf, ondan Amr b. Ali'yi de vasiyete dâhil etmesini istedi ancak Hasan bunu kabul etmedi. Daha sonra [bir gün] Hasan b. Hasan b. Ali, Abdülmelik b. Mervân'ın yanına geldi, Mervan onun gelmesinden hoşnut oldu. Hasan'ın saçı erken yaşta beyazlaşmıştı. Abdülmelik ona, "Erken yaşta beyazlaşmışsın." dedi. Bunun üzerine [Abdülmelik'in yanında bulunan] Yahyâ b. Hakem, "Onun yaşlanması, Iraklıların her gün yanına gelip hilâfeti temenni etmeleri sebebiyledir." dedi. Hasan ise "Senin dediğin gibi değildir. Ancak biz erken yaşta beyazlaşan bir ailedeniz." dedi. Abdülmelik onu buraya getiren şeyin ne olduğunu sordu. Hasan, Haccâc'ın kendisinden istediği hususu ona haber verdi. Bunun üzerine Abdülmelik Haccâc'a, Hasan'dan vazgeçmesini ve ona sıla-i rahimde bulunmasını emretti. [Bir gün] Hasan, Yahyâ b. Hakem ile karşılaştı ve ona, "Seni bu sözü söylemeye sevk eden neydi?" dedi. Yahyâ, "Senin hakkındaki düşünceydi. Vallahi eğer [Abdülmelik] senden korkmasaydı senin ihtiyacını yerine getirmezdi." dedi.

---

146 Ümmü Veled, çocuğun anası; sahibinden çocuk dünyaya getiren cariye anlamında bir fıkıh terimidir. İslam Fıkhında ümmü velede ait özel hükümler vardır. O, efendisine hizmet bakımından cariye gibiyken bazı açılardan ise hür gibidir. Mesela sahibinin onu satması, caiz değildir. Ancak onu özgürleştirtme yetkisine sahiptir. Şayet sahibi onu özgürleştirmeden ölürse ümmü veled kendiliğinden özgürleşir. Bkz. Ali b. Ebû Bekr el-Merğınânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Kahire, Mektebetu el-Bâbî el-Halebî, M. 1976, II, 68. (çev.)

[Hasan b. Hasan b. Ali'nin Çocukları]

Abdullah b. Hasan b. Hasan [b. Ali], Hasan b. Hasan b. Hasan [b. Ali] ve İbrâhim b. Hasan: İbrâhim Bağdat'ta vefat etti. Anneleri, Fâtıma bt. Hüseyin b. Ali'dir. Hasan b. Hasan [b. Ali]'nin dayılarından biri onun yanına gelerek, "Kimle evlisin?" dedi. Hasan, "Amcam Hüseyin'in kızıyla." dedi. Dayısı, "Senin amcanın kızlarıyla ne işin var? Amca kızlarının kemikleri zayıftır. Yabancılar daha çok doğurgandırlar. Bana oğullarını göster." dedi. Bunun üzerine Abdullah'ı çağırdı. Dayısı, "Bu seyyiddir." dedi. Sonra Hasan b. Hasan b. Hasan'ı çağırdı. Adam, "Bunun zararı yok." dedi. Sonra İbrâhim b. Hasan'ı çağırdı. Bu kez adam, "O kadından bu sana yeterlidir." dedi.

Ca'fer b. Hasan b. Hasan ve Dâvûd b. Hasan b. Hasan: Bu ikisinin anneleri ümmü veled idi.

Muhammed b. Hasan b. Hasan, onun annesi Remle bt. Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl idi.

[Abdullah b. Hasan b. Ali'nin Çocukları]

Abdullah b. Hasan b. Ali'nin Muhammed, İbrâhim, İdrîs ve Mûsâ adlarında çocukları vardı. İdrîs Kuzey Afrika'da öldü. Bu üçünün anneleri Hind bt. Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Zeme'a b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ idi.

İsa b. Abdullah, onun annesi Âtike bt. Abdülmelik b. Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî idi

Bir de Yahyâ vardı. Onun annesi [Karîbe] bt. Rukeyh bt. Ubeyde b. Abdullah b. Zeme'a idi.

Bana anlatıldığına göre Hasan b. İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan, [işlediği bir suç sebebiyle] müminlerin emîri Mehdî'ye görünmüyordu. Bir ara Mehdî tavaf ederken yanına Fâtıma bt. Muhammed b. Abdullah b. Hasan örtüsüyle geldi ve Mehdî'ye, "Ey müminlerin emîri! Resûlullah'a olan akrabalığını vesile yaparak kocama eman vermeni istiyorum." dedi. Mehdî, "Sen kimsin?" dedi. Kadın, "Ben Fâtıma bt. Muhammed b.

Abdullah'ım. Kocam da Hasan b. İbrâhim'dir." dedi. Mehdî, "O nerede?" dedi. Kadın, "Benimle birliktedir." dedi. Mehdî ona güvence verdi ve tavafını bitirince elinden tuttu sonra Hasan b. İbrâhim'le yalnız kaldı.

[Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın Durumu]

Abdullah b. Hasan'a gelince o belâgat sahibi ve kibirli bir nefse sahipti. Kendisi validen ihtiyacını ister. İsteğini yerine getirmeyince de onu azlettirinceye kadar aleyhinde çalışırdı. Geliri yüz bin [dirhemi] bulmadan vefat etmedi. Hasan b. Hasan'ın çocukları için "Memleketleri boşaltanlar" denilirdi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Abdullah b. Hasan oğluna şöyle derdi: "Sakın adamlara düşmanlık yapma! Kuşkusuz ki sen düşmanlıkla, bir ahlaklı adamın hilesini ve bir cahilin pervasızlığını yok edemezsin."

Abdullah, müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs halife seçilmeden önce oğulları Muhammed ve İbrâhim'i hilâfet için aday gösteriyordu. Onun oğlu Muhammed'e "Mehdî" ve "Nefsü'z-Zekiyye" denilirdi. Muğîriyye fırkasının nispet edildiği Becîle'nin mevlâsı Muğîre ve Beyânü't-Tebbân da bunu onun için rivayet etmişlerdir. Bu ikisi Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in adamlarını tekfir ediyorlardı. Bu yüzden Ebû Hüreyre el-İclî -Ebû Hüreyre Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in şîasındandı- şöyle demişti:

Ey Ebû Ca'fer! Sen imamsın
İmamın razı olduğuna razı olur, onu sever ve biat ederiz
Bazı adamlar bize geldiler, sizinle ilgili yeni şeyler [hadisler] taşıyorlar
Sineler daralmıştır o hadislerle
Muğîre'nin sizden naklettiği bazı hadisler
Oysa işlerin en kötüsü yeni çıkarılan bidatlardır

Beyân adlı şahıs bir gün, Muhammed b. Abdullah b. Hasan için Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye karşı isyan etti. Hâlid el-Kasrî de Irak'ta valiydi. Beyân'ın hurûc etmesi onu şaşırtmıştı. Hemen, "Bana biraz su getirin!" dedi ve süvarileri ona yönlendirdi. Beyân tutuklandı ve Hâlid'e getirildi. Hâlid onu öldürdü ve cenazesini [ibret için] astı.

Beyân'dan sonra Muğîre ona karşı hurûc etti. Hâlid onu da tutukladı ve Beyân'ın karşısında onu da astı. Bunun üzerine şair Hâlid hakkında şöyle dedi:

Sana karşı hurûc edenler olunca
"Bana su içirin" dedin sonra tahtın üzerinde bevlettin
İyi insanlar hayırlı bir günle anıldıklarında
Bir emîrin zekeri senin ananın fercinde olsun

Yine denilir ki Muğîre, Beyân'ın öldürülmesinden sonra saklandı. Ama yeri Hâlid'e gösterildi. Hâlid onu aldı ve astı. Şair şöyle dedi:

Uçup gitti, Beyân'ın ve Muğîre'nin komşuluğu
Onlar Âşir köprüsünün yanında asıldıklarında

Dediler ki: Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik öldürüldüğü zaman -o zaman fitne vardı- Fadl b. Abdurrahmân b. Abbâs b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib, Abdullah b. Hasan'a şu beyitleri yazdı:

Sakın alâmetleri ortaya çıkmış olan
Ve okundan kılları dökülen bir iş tutma!
Kuşkusuz [doğru] yol açıktır
Ve [elimizde] sadece kılıcın delmesi/kesmesi kalmıştır

Bunun üzerine Abdullah b. Hasan, oğlu Muhammed'e biat etmeleri için ehl-i beytinden bazı adamları çağırdı. Sonra oğlu Muhammed'e biat etmesi için Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in yanına geldi. Ca'fer b. Muhammed kabul etmedi ve "Ey Ebû Muhammed! Allah'tan kork! Nefsini ve aileni korumaya çalış. Bu iş bizde değildir. Bu iş amcamız Abbâs'ın soyundadır. Eğer [dediklerimi] kabul etmiyorsan, kendin için biat iste. Çünkü sen oğlundan daha faziletlisin." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Hasan kendini tuttu ve konuşmadı

Muhammed b. Abdullah'a, ehl-i beytinden ve Kureyş'ten bazı insanlar biat etmişlerdi. Bu yüzden gizlenmeye başladı. Çoğu zaman kırlara çıkar ve orada uzun süre kalırdı. Sonra bazen ortaya çıkar, bazen de saklanırdı. Nihayet müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs'a biat edilinceye kadar bu şekilde devam etti. Muhammed b. Abdullah o sıralarda, Gatafân'da, Ertâ

b. Süheyye'nin yanındaydı. Oradan çöle çıkıyordu. Kendisine "Mehdî" denilirdi.

Mervân b. Muhammed b. Mervân, Muhammed b. Abdullah ile korkutuluyordu. Kendisi şöyle derdi: "Onu tahrik etmeyin! O, bize karşı hurûc etmesinden korkulan biri değildir."

Dediler ki: Ebü'l-Abbâs'a biat edilip de halife oluşu ortaya çıkınca Muhammed b. Abdullah saklanmaya başladı. Babası ise hasta numarası yaparak oğlu Muhammed'in öldüğünü açıkladı. Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Hasan'a bir mektup yazarak kendisine gelmesini emretti. Bunun üzerine ailesinden bazı adamlarla birlikte onun yanına gitti. Halife Ebü'l-Abbâs onlara ikramda bulundu, onlara iyilik yaptı ve sıla-i rahimde bulundu. Sonra ona, "Ey Ebû Muhammed! Benim yanıma gelmeden senin oğluna Medine'de biat edilmesine razı olacağımı mı sanıyorsun?" dedi. Abdullah b. Hasan ise "Vallahi ey müminlerin emîri, onun nerede olduğunu bilmiyorum." dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, "Ben onu aramayacağım fakat vallahi hem Muhammed hem de İbrâhim öldürülecektir." dedi. Abdullah onun yanından çıkınca kardeşi Hasan b. Hasan'a, "Bu adamın Muhammed ve İbrâhim'i çokça anmasından dolayı, ikramlarından bir şey anlamadık." dedi.

Ebü'l-Abbâs onun, "Hiçbir zaman bir milyon dirhemi bir arada görmedim." dediğini işitti. Bunun üzerine onun için bir milyon dirhem hazırlattı ve ona verdi. Abdullah b. Hasan ise "O ancak bir kısım hakkımızı bize verdi." dedi. Abdullah b. Hasan kıskançlığını izhar etmekten çekinmezdi. Bir gün halife bina inşa etmek istediği bir şehirde dolaşmaya başladı. Abdullah şöyle bir şiir okuyordu.

Havşeb'i görmez misin ki evler bina ediyor
Onların faydası Benî Bukayle'ye olacak
Adam bin yıl yaşayacağını sanıyor
Oysa Allah'ın emri olan ölüm her gece kapıyı çalabilir

Halife Ebü'l-Abbâs onun bu şiiri okumasından huylandı ve "Yazıklar olsun sana! Hasetçi adam diline çok az sahip olabilir." dedi. Abdullah b. Hasan, "Beni affet ey müminlerin emîri, amacım kötülük değildi." dedi.

Halife, "Seni affedersem Allah beni affetmesin." dedi. Onu birkaç gün terk etti ve iki oğlunu arayıp bulması için ona baskı yaptı. Abdullah, "Onlar kayıptırlar, onların nerede olduklarını bilmiyorum." dedi. Halife, "Sen onları kayıplara gönderdin." dedi. Sonra tekrar onu affettiğini izhar etti ve ona iyilikte bulundu. Bir gün Abdullah Halife'nin yanına girdi, önünde de Mushaf vardı. "Ey müminlerin emîri! Bu Mushaf'ın içindekilerin hakkına, Mushaf içindeki hakkımızı bize ver." dedi. Halife, "Baban halife olduğu zaman sana verdiğinin aynısını vereceğim." dedi.

Sonra Abdullah b. Hasan Medine'ye gitmek için ondan izin istedi. Ona izin verildi. Gidebilmesi için ona iyilikte bulundu, ona ve yanındakilere sıla-i rahimde bulundu. İhtiyaçlarını yerine getirdi ve Abdullah'a bazı araziler verdi. Ayrıca onun kardeşi Hasan b. Hasan b. Hasan'a Zû Huşub'da[147] bulunan Aynu Mervân'ı iktâ olarak verdi. Abdullah'ın geliri yüz bin dirhem olmadan vefat etmedi.

Osman b. Hayyân el-Mürrî, Velîd tarafından Medine'ye vali tayin edilmişti. Fakat Abdullah b. Hasan ile Hasan b. Hasan'a kötülük yaptı. Azledilince onun yanına geldiler ve ihtiyaçlarını ona arz ettiler. O da onları hayırla mükâfatlandırdı ve "Allah peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir." dedi.

[Hasan b. Hasan b.] Hasan, bir vali ile ihtiyacını konuştuğu zaman, eğer vali onun ihtiyacını yerine getirmezse onun azledilmesi için çalışırdı. Çocuklarına da "Sakın adamlara düşmanlık yapmayın! Kuşkusuz ki sizler düşmanlıkla, iki şeyden birisini yok edemezsiniz: Ahlaklı bir adamın hilesini ve bir cahilin pervasızlığını."

Abdullah b. Hasan şöyle dedi:

Bazı insanlar [kadınlar] vardır, aldatıcı ve şüpheye aldırmayan
Tıpkı Mekke'nin ceylanları gibi haramdır avlanmaları
Konuşmanın verdiği dostluktan, zinacı oldukları sanılır
Ve sadece İslâm'dır, onları fuhuştan koruyan

147 Zû Huşub, Medine'ye bir gecelik mesafede bulunan bir vadidir. (ZZ)

Ebü'l-Abbâs Medine'ye amcası Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı vali olarak tayin etti. Dâvûd Medine'de, Muhammed b. Abdullah b. Hasan için çalışan davetçiler buldu. Ancak [Dâvûd'un gelmesiyle birlikte bir anda] ortadan kayboldular. Dâvûd hicretin 133. yılı, Safer ayının 13'ünde, cuma günü Medine'de vefat etti. Ondan sonra yerine oğlu Davût b. Ali işleri idare etti. Sonra hicretin 133. yılı Rebîülâhir ayında, Ebü'l-Abbâs tarafından Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî Medine'ye vali olarak tayin edildi. Bunun üzerine Muhammed b. Abdullah bâdiyeden Medine'ye geldi. Ziyâd insanlarla beraber Muhammed b. Abdullah'ı da biat etmeye davet etti. Muhammed b. Abdullah da insanlarla birlikte biat etti. Vali insanların, Muhammed b. Abdullah'ın tek başına biat etmesinde hazır bulunmalarını istedi. Bunun için Muhammed arandı fakat kendisi gizlendi. İnsanlar bu yüzden konuşmaya başladılar. Birisi, "Muhammed b. Abdullah biat etti." derken diğeri, "Biat etmemiştir." dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Hasan'a şu beyti yazıp gönderdi:

Ben ona ihsanda bulunmak istiyorum, o ise beni öldürmek
Murâd aşiretinden dostuna karşı seni mazur göstereni çağır

Abdullah b. Hasan ise ona şu beyitleri yazdı:

Sen benden olduğun halde, ben nasıl böyle bir şey isterim?
Çakmağın da benim çakmağımdan yandığı halde
Sen benden olduğun halde, ben nasıl böyle bir şey isterim?
Kalp için şah damarı konumunda olduğu halde
Sen benden olduğun halde, ben nasıl böyle bir şey isterim?
Ve sen kazananın başı ve rehberi olduğun halde

Bazıları dedi ki: Abdullah b. Hasan, oğlu Muhammed ortaya çıktığı zaman bu beyti ona yazmıştı. Abdullah ona bu beyitleri yazdı fakat kendisi görünmek ve gizlenmek arasında gidip geliyordu.

Bana Esrem anlattı. O Asma'î'den, o Nâfi' b. Ebû Nu'aym'dan rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali, Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi. Ömer ona, "Sen, ailenin sahip olamadığı, nefsinden daha hayırlı hiçbir ganimet elde edemezsin." dedi. Bunun üzerine Abdullah döndü ve ihtiyaçları karşılanarak ardından ona gönderildi.

Abdullah b. Hasan çocuklarına, "Sabredin! Bu durum ancak bir sabah ya da bir öğleden sonradır. Sonunda Allah darlıktan çıkış kapısını açacaktır." diyordu.

[Mansûr'un Muhammed b. Abdullah'a Yazdığı Mektup]

Dediler ki: Ebü'l-Abbâs vefat edip de yerine müminlerin emîri Mansûr halife olunca Ziyâd b. Ubeydullah'a bir mektup yazarak ona Abdullah b. Hasan'a oğlu Muhammed ile birlikte yayına gelmesi için baskı yapmasını emretti. Söyleneni yapmadı ve mazeretler ileri sürmeye başladı. Ziyâd'ın kâtibi Şîa taraftarıydı. Bu haber Mansûr'a ulaştı. Mansûr hemen Ziyâd'a, "Kâtibin Hafs'ı kendinden uzaklaştır." diye bir mektup yazdı. O da onu uzaklaştırdı. Sonra Ziyâd, Îsâ b. Mûsâ'ya bir mektup yazdı. Îsâ da kâtibin görevine iade edilmesi için Mansûr ile konuştu. O da onu görevine iade etti.

Mansûr Ziyâd'ı yavaş olmakla suçluyordu. Sonra hicretin 140. yılında Medine'ye yöneldi. Medine halkına mükemmel manada hediyeler verdi ve onlara mal taksim etti. Mansûr gelince Ziyâd emirlik [valilik] makamından ayrıldı ve Ebü'l-Abbâs'ın kendisi için tahsis ettiği yeri terk etti. Bu emirlik konağı Bilât'ta idi. Ona "Daru Muâviye (Muâviye'nin konağı)" denilirdi.

Ziyâd Mansûr'un yanına girdi, Mansûr selamını almadı ve oturmasını emretmedi. Ziyâd gece yarısına kadar ayakta kaldı. Sonra Mansûr başını ona doğru kaldırdı ve "Eğer seni öldürmezsem Allah beni kahretsin! Abdullah'ın iki oğlunu korudun, sonunda ortaya çıkmışlarken tekrar kaçtılar. Muhammed'e de 'İstediğin yere git' dedin." dedi. Ziyâd şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri, sen o iki adamla ilgili olarak Ukbe b. Selm'i görevlendirmiştin. Ukbe Kûfe'den yola çıktı, nereye vardıysa içinde bıçaklar bulunan bir sepet ortaya koyup 'Müminlerin emîri bana filanca ve filancayı kesmemi emretti' demekteydi. Bu haber onlara ulaşınca korkup kaçtılar. Eğer bana fırsat verirsen, onlarla arkadaş olup ortaya çıkmalarını sağlayabilirim."

Sonra Mansûr Ziyâd'a, Abdullah b. Hasan'ı tutuklamasını emretti. Ziyâd onu tutuklayıp Mervan'ın konağında hapsetti. Mansûr Medine'ye gelmeden, Muhammed b. Abdullah'tan haber alması için Ukbe b. Selm b. Miledd'i Medine'ye göndermişti. Ukbe tebdîl-i kıyâfet ederek Medine'ye

geldi. Kendisi Medine'de koku satıyordu. Ayrıca koku satan ve haber araştıran casus gençler de oluşturdu. Ukbe, Muhammed b. Abdullah'ı bulmak için bol hediye veriyor ve haberleri yazıyordu.

Mansûr, haber toplamak amacıyla memleketlerde ticaret yapan casuslar oluşturmuştu. Yine bir casus tutmuş, ona para vermiş ve Abdullah b. Hasan'ın yanına göndermişti. Mansûr'un casusu, Şiîlik yapar ve "Yanımda bir kısım paralar vardır, onları size vereceğim." derdi. [Şiîlik konusunda] kendisine güven duyulurdu. Ona güvenen ve yakınlık gösterenlerden birisi onu Muhammed b. Abdullah'ın yanına götürdü. Muhammed Cüheyne dağındaydı. Daha sonra Abdullah o adamın casus olduğunu anladı. Bunun üzerine, Müzeyne kabilesinden bir adamı Muhammed'e göndererek ondan sakınmasını söyledi. Muhammed de casusun el ve ayaklarını bağlayarak onu bazı Cüheynîlerin yanında hapsetti.

Sonra adam bir plan yaparak [üzerine] dikili olan çuvalın içinde kaçtı. Ancak casus, Müzeyneli olan [ve Muhammed b. Abdullah'a gönderilen] elçinin ismini bilemedi. Ebû Ca'fer Mansûr, Müzeynelilerden yüz adamın kendisine gönderilmesini istedi. Onun adamı da o yüz kişinin içindeydi. Onu görünce, ona işaret etti ve kendisine dokuz yüz kamçı vuruldu. Müseyyeb ed-Dabbî Abdullah b. Hasan'ın boynunun vurulmasını istedi ancak Mansûr onu bundan menetti.

Dediler ki: Mansûr Medine'den Kûfe'ye doğru yöneldi. Abdullah hapisteydi. Mansûr Muhammed ve İbrâhim'i araması için Ziyâd'a emir verdi. Ziyâd onları kaybettirdi ve Mansûr'un emrini yerine getirmedi. Bu haber Mansûr'a ulaştı. Mansûr hemen Ziyâd'ı azletti. Deniliyor ki: Mansûr Ziyâd'a [büyük miktarda] borç çıkardı. Medine'ye de Kesîr b. Salt ailesinden Abdülazîz b. Abdülmuttalib'i vali olarak tayin etti. Sonra Abdülazîz'i de azletti. Onun yerine Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi Medine'ye vali tayin etti. Muhammed b. Hâlid, hicretin 141. yılı, Receb ayında Medine'ye geldi. Onun kulağına gelen habere göre Medine beytülmâlinde bir milyon dirhem ve yedi yüz bin dinar bulunuyordu. O parayı harcamak için acele etti. Bu yüzden Mansûr onu hicretin 144. yılında azletti ve onun yerine Riyâh b. Osman b. Hayyân el-Mürrî'yi Medine'ye vali yaptı. Riyâh, [önceki vali] Muhammed b.

Hâlid'in kâtibini görevden aldı. Kendisine "Rizâm" denilirdi. Vali onu dövdü ve ona işkence yaptı. Ayrıca Muhammed b. Hâlid'i de hapsetti. Oğlu Ali'yi davetçi olarak Mısır'a gönderdi. Onun yeri gösterildi ve Mansûr'a götürüldü. Mansûr onu hapsetti.

Muhammed b. Abdullah Basra'ya gelmişti. Hasan'ın arkadaşı Amr b. Ubeyd'e haber gönderdi ve onunla karşılaştı. Aralarındaki gizli konuşma uzunca devam etti. Ancak Amr ona herhangi bir konuda [olumlu] cevap vermedi, ona nasihat etti ve onu kanlardan ve kötü akıbetlerden sakındırdı.

Mansûr Basra'ya geldi ve "Bütün insanlar senin Muhammed b. Abdullah'a biat ettiğin konusunda icmâ etmişlerdir." diye Amr'a haber gönderdi. Bunun üzerine Amr, "Vallahi eğer insanlar, bir imam seçmem konusunda yetkilerini bana verselerdi onu imam olarak seçmezdim. Hal böyle iken, ben nasıl Muhammed'e biat ederim?" dedi.

Mansûr Muhammed tarafından yazılmış gibi Amr b. Ubeyd'e bir mektup yazdı. Amr mektubu okuyunca elçiye şöyle dedi: "Bu konuyla ilgili olarak ona [olumlu] cevap yoktur. Ona de ki: "Allah seni affetsin, bizi bırak! Bize ölüm gelinceye kadar bu gölgede yaşayalım ve bu serin sudan içelim." Elçi Mansûr'un yanına dönünce durumu ona haber verdi. Mansûr, "Artık bu adamdan emin olduk." dedi.

Dediler ki: Vali Riyâh Abdullah b. Hasan'ı sıkıştırmaya başladı, kardeşi Hasan b. Hasan'ı ve ailelerinden çok sayıda insanı tutuklayıp hapse attı. Mansûr hicretin 144. yılında hacca gitti. Riyâh Rebeze'de onunla karşılaştı. Abdullah ve onunla birlikte olanlara ne yaptığını Mansûr'a haber verdi. Riyâh onları [yola] götürmüş, Mansûr onlarla karşılaşmıştı. Bunun üzerine Mansûr Abdullah'ı çağırdı. Abdullah, Mansûr'a sert sözler söyledi. Bunun üzerine Mansûr, Abdullah'ın eşyasının satılmasını ve malının tasfiye edilmesini emretti. Onun eşyası satıldı ve malı Medine'deki beytülmâle devredildi. Fakîh Mâlik b. Enes de kendi isteğiyle yiyeceklerini o mallardan aldı.

Mansûr Ukbe b. Selm'i çağırdı ve Abdullah'a, "Sen bunu tanıyor musun?" dedi. Abdullah [adamı görünce] dehşete kapıldı. Aslında Abdullah onu görürdü fakat kendisi ve çocukları için görevlendirilen bir casus oldu-

ğunu bilmiyordu. Mansûr Abdullah ve onunla birlikte tutuklananların ve Muhammed'in Radvâ[148] dağlarına götürülmelerini emretti.

Diğer taraftan Muhammed b. Abdullah Mutraf b. Amr b. Osman b. Affân kızını, Abdullah'ın oğlu İbrâhim'le evlendirmişti. Mansûr, İbrâhim'in yerini göstermesi için onu göz altına aldı. Ancak o bunu kabul etmedi. Mansûr Rebeze'de ona 60 kamçı vurdu. O da Mansûr'a sertçe sözler söyledi ve aşırı gitti. Bunun üzerine Mansûr ona 150 kamçı vurdu ve diğerleriyle birlikte götürüldü. Bu Muhammed için "Dîbâc" denilirdi.

Mansûr amcası Îsâ b. Ali'yi Rebeze'de bulunan Abdullah'ın yanına gönderdi. Îsâ ona, "Nefsin ve ailen hakkında Allah'ı şahit tutarak söylüyorum, oğullarını ortaya çıkar ve müminlerin emîri'nden istediğin ahit ve güvenceyi al!" dedi. Abdullah, "Müminlerin emîri, kendisiyle konuşmama izin vermezse bir şey konuşmayacağım." dedi. Ancak Mansûr bunu kabul etmedi ve "Başkalarını efsunladığı gibi beni de lisanıyla efsunlayacaktır." dedi.

Bazı râviler, Abdullah ve ailesinin, Rebeze'de Riyâh ile birlikte olmadıklarını söylediler. Fakat Mansûr Ebü'l-Ezher'i görevlendirip onları Medine'den Rebeze'ye getirmişti. Abdullah insanlarla birlikte yürüdü, hatta Mansûr ile birlikte Mekke'ye gitti. Sonra Mansûr Irak'a döndü, Abdullah da onunla birlikteydi. Abdullah b. Hasan hapiste vefat edinceye kadar Mansûr'un yanında, Hâşimiyetü'l-Kûfe'de[149] hapisteydi. Abdullah vefat ettiğinde 72 yaşındaydı.[150] Fırat kenarında bulunan Hâşimiyetü'l-Kûfe yakınındaki Kantaratü'l-Kûfe'de defnedildi.

Hasan b. Hasan b. Ali Hâşimiye'de Ebû Ca'fer Mansûr'un hapsinde vefat etti. Hasan ciddi bir insandı. Bir gün Ebû Ca'fer Mansûr döneminde Seyyâle'ye gelmişti.[151] Orada, arkadaşlarıyla içki içen İbrâhim b. Herme[152]

---

148 Radvâ, Medîne-i Münevvere bölgesinde yer alan Yenbu' vilayetinde bulunan bir dağın ismidir. (ZZ)

149 Abbâsîlerin ilk halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh, hilâfetinin 4. yılında Kûfe yakınlarında "Hâşimiyye" adında bir belde inşa etmişti. Tarihçiler bu belde için "Hâşimiyyetü'l-Kûfe" derler. (Bkz. el-Kandûzî, *Yenâbî'u'l-Meveddeh*, Tahran, tarihsiz, II, 149;Taberi, *Târîh*, VI/146.).

150 RK neşrinin hâmişinde yer alan bir notta, Abdullah'ın o gün 70 yaşında olduğu kaydedilmiştir. (çev.)

151 Seyyâle, Medine'ye 49 mil uzaklıkta bulunan bir köydür. Köyün şöhreti, hacıların yolu üzerinde olmasındandır. Burası Hasan b. Hasan'ın çocuklarına ait bir yer idi. Bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, III/292. (çev.)

152 İbrahim b. Herme Halc'teki Aylân Kays'ından olup içki müptelası birisiydi. Mansûr halife olunca onun yanına gitti ve onu methetti. Mansûr şiirlerini beğendi ve kendisine, "İhtiyacın neyse söyle" dedi. İbn Herme, "Medine valisine yazacaksın; eğer sarhoş olarak yanına götürülürsem bana had vurmasın" dedi. Ebû Ca'fer Mansûr, "Bu Allah'ın hadlerinden birisidir. Ben onu iptal edemem" dedi. İbn Herme,

de vardı. Hasan b. Hasan'ın yanındaki [erzak] tükenmişti. Bunun üzerine durumu Mansûr'a bildirmek üzere bir mektup yazdı, bazı insanların kendisine geldiklerini fakat yanında bir şey olmadığını ona bildirdi. Mektubunun altında da şu beyitleri yazdı:

İhtiyaçlarım için söz söylemekten tenzih ederim seni
Mektubumu okuyunca anlayacaksın umarım
Yemin olsun ki eğer yapsan da yapmasan da
O durumu Seyyâle halkına ihbar edeceğim

Demek istedi ki: Allah'a yemin olsun onları ihbar edeceğim. Ardından İbrâhim b. Herme ve arkadaşlarının durumunu valiye bildirdi. Bu haber İbn Herme'ye ulaşınca o ve arkadaşları kaçtılar.

Babasının hapse atıldığı haberini -bazılarına göre ölüm haberini- alan Muhammed b. Abdullah birkaç gün sonra Medine'de ortaya çıktı. İbrâhim ise Basra'ya gitti, oradan Ehvâz'a vardı.[153] Mansûr emriyle Osmanî öldürüldü. Ebü'l-Yakzân dedi ki: Mansûr onu idam ederek öldürdü.[154] Başını da teşhir etti ve onun Muhammed'in başı olduğunu söyledi. Sonra başını Horasan'a gönderdi.

Medâinî dedi ki: Mansûr, Osmanî'nin Muhammed b. Abdullah'a yazdığı bazı mektupları buldu ve onları muhafaza etti. Onu çağırdı, emriyle boynu vuruldu. Başını da Horasan'a gönderdi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukrî anlattı, dedi ki: Abdullah b. Hasan düz bir sedyede bağlı iken Mansûr onun yanından geçti. Abdullah b. Hasan, "Ey müminlerin emîri, Resûlullah (sav) Bedir esirlerine bile böyle bir muamelede bulunmadı." dedi. Fakat Mansûr onunla bir şey konuşmadı.

"O zaman benim için biraz indirim yapsın Ya Emîre'l-Müminîn" dedi. Mansûr bunun üzerine valiye, "İbn Herme'yi senin yanına sarhoş olarak getirene 100 değnek vur; İbn Herme'ye de 80 değnek vur!" şeklinde bir mektup yazdı. Avn, sarhoş olan İbn Herme'nin yanından geçiyordu. İbrahim ona, "Kim sekseni yüz ile satın alacak?" diyordu. (Bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, Kahire, Dâru'l-Ma'arif, M. 1982, s. 473-474. (çev.)

153 Ehvâr (Irak'ın Ehvâr'ı), Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştiği sulak bir bölgedir. Ancak BAE neşrinde kaydı, "Ehvaz" şeklindedir.

154 Kaynaklarda (قتل صبرا) ifadesi kullanılmaktadır. Bu deyim, savaş dışında bir kimsenin ceza olarak silahla öldürülmesi anlamına gelir. Genelde kılıçla boyunları vuruluyordu. Bazen bu öldürülmede işkence de uygulanmaktaydı. (Bkz. *Lisânu'l-Arab*, IV, 439). Günümüzde bu öldürme şekli için "kurşuna dizme" veya "idam" ifadesi kullanılmaktadır.

Bana arkadaşlarımızdan biri anlattı. O Zübeyr b. Bekkâr'dan, o Ahmed b. Muhammed'den, O Muhammed b. Havb'den rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Abdullah Mansûr'dan saklanmak istediği zaman babası Abdullah b. Hasan ona dedi ki: "Bak oğlum! Sana nasihat etme konusunda Allah'ın bana tevdi ettiği görevimi yerine getiriyorum. Sen de Allah'ın sana tevdi ettiği dinleme görevini yerine getir. Oğlum! Eziyetten uzak dur ve nefsin seni konuşmaya davet ettiği yerlerde, susmak suretiyle selâmette kal. Çünkü eğer konuşmak için bir imkân yoksa susmak her halükârda daha hayırlıdır. İnsan için bazı zamanlar vardır ki hata yapması zarar verir de doğru yapması menfaat vermez. Bil ki en büyük hata imkândan önce acele etmek ve fırsat ele geçtikten sonra da sabretmektir. Akıllı insan sana düşman olduğunda ondan uzak durduğun gibi sana nasihat bile yapsa cahil insandan da uzak dur!"

Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın İsyan Etmesi ve Öldürülmesi

Dediler ki: Muhammed b. Abdullah b. Hasan Riyâh b. Osman b. Hayyân b. Ma'bed el-Mürrî'nin valiliği döneminde, hicretin 150. yılında, bir eşek üzerinde -bazılarına göre dişi bir eşek üzerinde- olduğu halde [Medine'ye] geldi. Nihayet Ensar'dan Benî Seleme'nin yanına geldi. Orada kıyam etti, arkadaşları da yanına geldiler. Sonra hapishaneye geldi ve içindeki mahpusları dışarı çıkardı. Yürümeye devam etti, sonunda Âtike bt. Yezîd b. Muâviye'nin evine geldi. Ahvas b. Muhammed el-Ensârî bu ev hakkında şöyle demişti:

Ey Âtike'nin evi! O ev ki düşmanlığın korkusundan
Ayrılıyorum ondan fakat ona bağlıdır kalp

Muhammed b. Abdullah evin kapısında durdu ve arkadaşlarına, "Kimseyi öldürmeyin ve odalara girin!" dedi. Onlar da içeri girdiler ve büyük kapı içindeki küçük kapıyı tahrip ettiler. Ayrıca içinde Riyâh olduğu halde Mervân'ın evine girdiler. Riyâh, "Bu ev ayırıcı ve göç ettiricidir. Bundan ilk göç edecek olan da benim." diyordu. Riyâh evin meyilli bir yerine çıktı ve merdiveni de yıktı. Ancak onlar onun yanına çıktılar ve onu indirdiler. Muhammed b. Abdullah onun ve ümmü veledinin hapsedilmesini emretti. Ayrıca Muhammed b. Hâlid el-Kasrî'yi de hapis-

ten çıkardı. Vali el-Mürrî onu ve kardeşinin oğlu Nezîr b. Yezîd b. Hâlid b. Abdullah'ı hapse atmıştı.

Ertesi gün sabah insanlar Muhammed'e biat ettiler. O da insanlara şu şekilde hitap etti: "Ey Medine halkı! Vallahi ben sizinle güç kazanmak için hurûc etmedim, başkaları sizden daha güçlüdürler. Sizler güç ve kuvvet ehli insanlar değilsiniz. Fakat benim akrabalarım ve dedemin yardımcılarısınız. Bu yüzden nefsimi size feda ediyorum. Vallahi içinde Allah'a ibadet edilen hiçbir şehir yoktur ki davetçilerim o şehir halkının biatını benim için almış olmasınlar. Eğer beni karalamaları sebebiyle gerginleşmiş olmasaydım hurûc etmezdim."

Hasan b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer Mekke'ye [tayinle] gönderildi. Bunun üzerine Hasan b. Muâviye Mekke'ye varmadan önce Ebû Adî Abdullah b. Hârise b. Rebî'a b. Abdüluzzâ b. Abdüşems'i gönderdi. Ebû Adî, Velîd 'e şöyle demişti:

Bir memleketin köleleri arasından sana doğru gelişim
Kararlılıktan ve doğru işlerden birisidir
Babandır Abdüşems, o bizim de babamız
Seni çağırmıyoruz uzak bir yerden
Aramızdaki akrabalık giriftir
Doğru bir akitle yapılmış ve muhkemdir melekeleri
İyilik yap bana, senin gibilerin benim gibilere yapacağı türden
Göreceksin, iyiliği inkâr etmediğimi

Ebû Adî de Medinelilerden birisinin mevlâsı olan ait Selcem'i[155] önden göndermişti. Nihayet Mekke'ye vardılar. Mekke valisi de Serî b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs b. Abdülmuttalib idi. Selcem, "Çık ortaya ey İbn Ebû Adal, çık ortaya!" diye sesleniyordu. Hâris b. Abbâs'ın lakabı "Ebû Adal" idi. Çünkü onda bir kekemelik vardı. Bunun üzerine Serî Mekke'den uzaklaştı.

Muhammed b. Abdullah'ın hurûcu hicretin 145. yılı, Cemâziyelâhir ayının bitmesine iki gece kala başlamıştı. Deniliyor ki: Aynı yılın Ramazan ayının 14'ünde hurûc etmişti. Medine halkı Muhammed b. Abdullah'ın

155 Bu kölenin Türk asıllı olması ve kelimenin aslının "Şalgam" olması ihtimali vardır. (çev.)

biatı için koşuştular ve "İşte bizim duymak istediğimiz bu! Hayret ki ne hayret! Cemâzî ile Receb arasında!"[156] dediler. Muhammed b. Abdullah, İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim b. Talha b. Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'e, kendisine biat etmesini emretti. Ancak o kabul etmedi ve ona, "Ben müminlerin emîri Ebû Ca'fer Mansûr'a biat ettim." dedi. Mansûr, Muhammed b. Abdullah'ın öldürülmesinden sonra İbrâhim b. Muhammed'e, "Eğer Medine'de senin gibi başkaları da olsaydı Muhammed b. Abdullah kendisini öldürmezdi." derdi. Muhammed b. Abdullah ile birlikte yola çıkanlar Cüheyne, Müzeyne ve Medine halkıydı.

[Muhammed'in hurûcundan] dokuz gün sonra bir adam Kûfe'ye gelerek Muhammed'in hurûc ettiğini haber verdi. Mansûr adamın doğru söylediğini anlayınca adama, her gece için bin dirhem verilmek üzere dokuz bin dirhem verilmesini emretti.

Bu adam Kûfe'ye varınca Mansûr'a bir mektup yazarak durumu ona haber verdi. Mansûr o sırada Bağdat'ta, kendi şehrini kurmanın planlarını yapıyordu. Mansûr [haberi alır almaz] aynı gün döndü, Kûfe'ye geldi ve adama, "Onların kulaklarını ez ve Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a yardımlarını engelle. Çünkü onlar bu ailenin yardımına çabuk koşarlar." dedi.

[Hapisten çıkarılan] Muhammed b. Hâlid el-Kasrî Muhammed b. Abdullah'a hıyanet etti ve yanına gelerek, "Beni hapisten çıkardığın için bu el senin hizmetinde olacak. Iraklılardan sana biat edenlerin isimlerini bana ver, ta ki onlarla birlikte hareket etmeleri ve onlara omuz vermeleri için oradaki mevlâlarıma ve aileme haber vereyim." dedi. Muhammed de Irak'ta kendisine biat edenlerin isimlerini ona verdi. Muhammed b. Hâlid el-Kasrî hemen bu isimleri bir mektupla Mansûr'a bildirdi. Ancak Muhammed hem mektubu hem de elçiyi ele geçirdi.

Muhammed b. Hâlid el-Kasrî yine Muhammed b. Abdullah'a şöyle demişti: "Ben Şam'da itaat edilen birisiyim. Şam'da insanları sana itaat etmeye davet etmeleri ve senin adına biat alması için kardeşin Mûsâ b. Abdullah'ı, kardeşimin oğlu Nezîr b. Yezîd b. Hâlid'i ve mevlâm Rizâm'ı Şam'a gönder." Muhammed b. Abdullah da söylenenleri aynen yaptı. [Nezîr b. Yezîd

156 Arapçası (العجب كُلُّ العجب بيْن جمادي ورجب) şeklindedir. (çev.)

b. Hâlid ve mevlâ Rizâm] Mûsâ b. Abdullah'ı Dûmetülcendel'de bıraktılar ve ona, "İşleri senin için sağlamlaştırıncaya kadar bizi burada bekle, sonra sana döneriz" dediler. Bu ikisi sonra Mansûr'un yanına gittiler ve üzerine adam göndermesi için Muhammed b. Abdullah'ın haberini ona bildirdiler. Ancak Mûsâ, iki adam ondan ayrılırlarken kuşkuya düştüğü için Dûmetülcendel'de kalmadı ve Medine'ye döndü. Bu olaylar üzerine Muhammed b. Abdullah, Muhammed b. Hâlid el-Kasrî'yi yakalayıp hapse attı.

[Mansûr'un Muhammed b. Abdullah'a Gönderdiği Mektup]

Muhammed b. Abdullah hurûc ettiği zaman Mansûr ona şöyle bir mektup yazdı: "Allah ve resûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya (acımadan) öldürülmeleri ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvalığıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır. Ancak siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tövbe edenler müstesna, bilin ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.[157] Seni yenmeden önce eğer tövbe edip [yolundan] dönersen sana, bütün kardeşlerine, çocuklarına, ehl-i beytine ve etbâına eman verip sana bir milyon dirhem vereceğim."

Muhammed b. Abdullah da ona şunları yazdı: "*Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Tâ Sîn Mîm… Bunlar kitabın apaçık âyetleridir. İman eden bir kavim için (faydalı olmak üzere) Mûsâ ve Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek şekliyle nakledeceğiz. Firavun Mısır toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını da sağ bırakıyordu. Biz ise o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve (mukaddes topraklara) vâris kılmak istiyorduk. Ve o yerde onları hâkim kılmak, Firavun ile Haman'a ve ordularına, onlardan korktukları şeyi göstermek istiyorduk.*"[158]

Muhammed ayrıca mektubunda şunları da yazdı: "Allah bizi seçmiş ve bizim için seçmiştir. Bizi, peygamberlerin en faziletlisi olan Muham-

157 Mâide, 5/33-34.
158 Kasas, 28/1-6.

med'den (sav), ilk müslüman olan seleften, zevcelerin en hayırlısı olan Hatice'den ve ilk olarak kıbleye yönelip namaz kılanlardan dünyaya getirmiştir. Yine kızların en hayırlısı, cennet ehlinin hanımefendisi olan Fâtıma'dan ve cennet gençlerinin efendileri olan Hasan ve Hüseyin'den dünyaya geldik. Hâşim Ali'yi iki defa dünyaya getirmiş, Abdülmuttalib de Hasan'ı iki kez dünyaya getirmiştir. Ben nesep olarak Benî Hâşim'im ortası, babası ve annesi en çok belli olan birisiyim. Acemler bende terlememiştir [beni doğurmamıştır]. Ben cennetteki derecesi en yüksek ve ateşteki azabı en hafif olan insanların oğluyum. Eğer bana itaat edersen sana eman vereceğim. Ben, işin başında olmak ve ahde vefa bakımından senden daha fazla sorumluluk altındayım. Sen hangi emanı bana vereceksin acaba? İbn Hübeyre'nin emanını mı yoksa amca oğlun Abdullah b. Ali'nin emanını mı?"

Mansûr cevap olarak Muhammed'e şunları yazdı: "Mektubun bana geldi. Eğer senin övünmenin tümü kadınların akrabalığı sayesinde ise sen bununla ancak kaba adamları ve ayak takımlarını aldatabilirsin. Hâlbuki Allah kadınları amcalar ve amca çocukları kadar [değerli] kılmamıştır. Üstelik Allah amcayı baba kabul etmiş ve kitabında babadan önce amcayı zikretmiştir: '*Onlar senin ve ataların İbrâhim, İsmâîl ve İshâk'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz. Biz ancak ona teslim olmuşuz, dediler.*'[159] İsmâîl, Ya'kûb'un amcası olduğu halde Allah bu âyette onu da 'baba' olarak isimlendirmiştir. Allah Muhammed'i (sav) peygamber olarak gönderdi. Onun dört amcası vardı. Onları [yeni dine] davet etti ve onları uyardı. Bunlardan ikisi inandı, ikisi de kabul etmedi. İki kişi İslâm'ı kabul etmemişti. Onlardan birisi senin babandır [Ebû Tâlib]. Allah onların verasetlerini ve velayetlerini peygamberden kesti."

"Bir de sen, kıyamet günü azabı en hafif olan ve kötülerin en hayırlısı olan birisinin oğlu olduğunu söylüyorsun. Oysa Allah'ın yanında küçük bir küfür yoktur ve Allah'ın, hafif olan hiçbir azabı yoktur. Ayrıca kötülerde hayırlı biri olamaz ve bir müslümanın, ateş ehli olan birisiyle iftihar etmesi ona yakışmaz. Senin 'Hâşim iki kere Ali'yi dünyaya getirmiş, Abdülmuttalib de babası Ebû Tâlib ve annesi Benî Hâşim'in efendisinin kızı olan Fâtıma, Hasan'ı iki defa dünyaya getirmiştir.' şeklindeki övünmene gelince

159 Bakara, 2/133.

[bilinmelidir ki] ilklerin ve sonrakilerin en hayırlısı olan Resûlullah'ı (sav), Hâşim ya da Abdülmuttalib sadece bir kere dünyaya getirmiştir."

"Sen ayrıca acemlerin seni doğurmadıklarını ve ümmü veledlerin sende terlemediklerini övünerek söylemişsin. Sen [aslında] nesep olarak da baba olarak da ilk ve son olarak senden daha hayırlı olanlara, Resûlullah'ın (sav) oğlu İbrâhim'e karşı övünmüşsün ki onun annesi Mâriye el-Kıbtiyye idi. Bir de sizin ailede dünyaya gelen Ali b. Hüseyin'in annesi de ümmü veled idi. O senin deden olan Hasan b. Hasan'dan daha hayırlıdır. Bir de ondan sonra sizin ailenizde dünyaya gelen Muhammed b. Ali b. Hüseyin. Onun da annesi ümmü veled idi."

"Senin, 'Biz Resûlullah'ın çocuklarıyız' şeklindeki sözüne gelince kuşkusuz Allah teâlâ şöyle buyuruyor: '*Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur*.'[160] Fakat sizler onun kızlarının çocuklarısınız. O kız ise -Allah ona rahmet etsin- mirası hak etmeyen, velayeti miras almayan ve imam olması kendisi için helal olmayan birisidir. O bu konumuyla nasıl imâmeti hak edebilir? Ali hakkında söylediklerine gelince [bilirsin ki] Resûlullah (sav) vefat edeceği zaman Ali'nin dışında birisini namazı kıldırmakla görevlendirmiştir. Bu konuyla ilgili uzun bir söz vardır."

Dediler ki: Ali b. Hüseyin'in annesi, Sülâfe adında Sicistanlı bir hanımdı. Abdülmelik b. Mervân, "İnsanların alçaldığı yerde Ali b. Hüseyin yüceliyor." derdi.

Dediler ki: Muhammed b. Abdullah, güzel bir gidişatla Medine'de ikamet etmeye başladı. Kardeşi İbrâhim'in Basra'da hurûc ettiği haberi kendisine ulaştı. Muhammed adamlarına, "Basra'daki kardeşleriniz için Allah'a dua edin ve düşmanlarınıza karşı onlar için Allah'tan yardım dileyin." derdi.

Dediler ki: Mansûr, Selm b. Kuteybe'nin yanına getirilmesi için mektup yazdı. Selm Rey'de, Mehdî'nin yanındaydı. Selm yanına gelince Mansûr, "Ebû Abdullah'ı nasıl bıraktın?" dedi. Selm, "Eğer elini ona uzatırsan, o insanların en mükemmelidir." dedi. Mansûr, "Ey Ebû Kuteybe! İkimizin babası, fesat işler bilmeyen iki adamdılar." dedi. Sonra ona, "Muhammed

160 Ahzâb, 33/40.

b. Abdullah b. Hasan Medine'de hurûc etmiştir." dedi. Selm, "Önemli değildir zira at ve silah olmayan bir toprakta hurûc etmiştir." dedi. Mansûr, "[Kardeşi] İbrâhim de Basra'da hurûc etmiştir." dedi. Selm, "İbrâhim öyle bir yerde hurûc etmiştir ki eğer orada ikamet etmek isterse her gün ona bin adam biat eder ve her gün bin kılıç onun için çarpışır da kimse bu imkâna sahip olduğunun farkına bile varmaz." dedi. Sonra, "Ey müminlerin emîri, affetmeyi kalbine koyarsan muzaffer olursun." dedi. Mansûr, "Benim de görüşüm odur." dedi. Selm, "Müjdeler olsun, kazanacaksın ey müminlerin emîri!" dedi.

Dediler ki: Mansûr, Muhammed b. Abdullah'ın üzerine gitmesi için Îsâ b. Mûsâ'yı Medine'ye gönderdi ve ona şöyle dedi: "Ey Ebû Mûsâ! Sen Allah'ın haremine gidiyorsun. Oranın halkı üç gruptur. Kureyşliler, bunlar Resûlullah'ın (sav) akrabaları ve kavmi olup benim de içinden çıktığım yumurtamdırlar. Bir de muhacirler ve ensar vardır. Üçüncü bir grup da Resûlullah'ın (sav) kabrine komşu olan ve onun haremine yerleşen tüccarlardır. Muhammed öldürüldüğü zaman kılıcı kaldır! Kaçanları kovalama ve yaralıları öldürme! Orada herhangi bir kuş kesme! Eğer Muhammed eman dilerse ona eman ver! Anladın mı ey Ebû Mûsâ?" Bunu üç kere tekrarladı. Ebû Mûsâ, "Evet." edi. Mansûr, "Allah'ım şahit ol! Allah'ım şahit ol!" dedi.

Îsâ b. Mûsâ dört bin kişilik bir orduyla yola çıktı. Yanında [ilk Abbâsî halifesi] müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs'ın oğlu Muhammed de vardı. Ordunun içinde Muhammed b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin ve Ali'nin soyundan başkaları da vardı.

Sonra Ebû Ca'fer Mansûr Îsâ b. Mûsâ'ya şöyle dedi: "Ben sana vasiyeti tekrar ediyorum. Eğer Muhammed'i öldürür ya da onu esir alırsan başka herhangi birisini öldürme! Eğer Muhammed b. Ebü'l-Abbâs, Muhammed'in öldürülmesinden ya da esir alınmasından sonra fazladan bir adam öldürürse ona kısas uygula! Eğer Muhammed'i elinden kaçırır ve Medine halkı onun etrafında bir araya gelirlerse, eline geçirebildiğin her Medineliyi öldür!"

Îsâ b. Mûsâ ile birlikte Humeyd b. Kahtabe et-Tâî de vardı. Îsâ bu orduyla yola çıktı. Îsâ'nın geliş haberi Muhammed'e ulaştı. Muhammed Medi-

ne'nin etrafına ve sokakların ağzına hendekler kazdı. Îsâ Feyd'e geldiğinde Muhammed'e bir mektup göndererek ona eman verdiğini bildirdi. Ayrıca Medine halkının güvencede olduklarını bildirdi. Mektubu, Muhammed b. Zeyd b. Ali ve Kâsım b. Hüseyin b. Zeyd ile gönderdi. Geldiklerinde Muhammed b. Zeyd, "Ey Medine halkı! Biz müminlerin emîri'ni -Allah onu ıslah etsin- afiyet ve sıhhat içinde bıraktık. Bu da Îsâ b. Mûsâ'dır, size gelmiş, onun emanını kabul edin!" dedi. Onlar ise "Şahit ol ki bizler Ebü'd-Devânîk'i[161] [Ebû Ca'fer Mansûr'u] hilâfetten aldık." dediler.

Îsâ b. Mûsâ Medine'ye geldi. Onunla ilk karşılaşan, Vâkım[162] tepesi üzerinde bulunan İbrâhim b. Ca'fer ez-Zübeyrî idi. İbrâhim'in atı kaydı, İbrâhim attan düştü ve öldürüldü. Îsâ Kanâ'nın[163] iç taraflarına doğru yoluna devam etti. Nihayet Curuf'a kadar geldi ve hicretin 145. yılı, Ramazan ayının 12. gününün sabahında Süleymân b. Abdülmelik'in sarayına indi. O gün cumartesiydi. Îsâ b. Mûsâ, iftara kadar savaşı tehir etmek istedi. Ancak Muhammed'in, "Horasan halkı bana biat etmek üzeredirler. [Îsâ'nın arkadaşı] Humeyd b. Kahtabe bana biat etmiştir. Eğer beni görürse yanıma gelecektir." şeklinde sözler söylediği kulağına geldi. Mansûr komutanlara, Muhammed'le anlaşmalarını ve onun kendilerine umut bağlamasını sağlamalarını emretmişti. Çünkü Muhammed Yemen'e gitmek üzereydi. Onlar böyle yapınca orada kaldı ve Medine'den ayrılmadı. Deniliyor ki: Humeyd tek başına Mısır'da ona biat etmiş veya ona biat edeceğini vadetmişti.

Dediler ki: Îsâ ondan [Humeyd'den] önce davrandı. Medine halkı Ramazan'ın yarısında, pazartesi günü, sabahın aydınlığıyla birlikte süvarilerin kendilerini kuşattığını fark etmediler bile. Îsâ Humeyd'e, "Senin yağcılık yaptığını görüyorum." dedi ve ona Muhammed'i yalnız bırakmasını emretti. Karşı karşıya gelmeye başladılar. Îsâ b. Zeyd onlarla savaştı. Muhammed de Musallâ'da[164] oturuyordu. Aralarındaki savaş şiddetlenmeye başladı. Sonra Muhammed ayağa kalktı ve bizzat savaşa katıldı. Muhammed Humeyd b. Kahtabe'nin karşısındaydı. Kesîr b. Husayn el-Abderî'nin

---

161 Ebü'd-Devânık "para pul babası" anlamında, cimri adamlar için kullanılan bir deyimdir. Devânık, "Dânık" kelimesinin çoğuludur. Bir dânık, bir dinarın altıda biridir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, X, 105. (çev.)

162 Medine'deki tepelerden birisinin adıdır. (ZZ)

163 Uhud'a yakın bir yerdir. (ZZ)

164 Medine'de bir yer adıdır. (ZZ)

karşısında da Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'in iki oğlu Yezîd ve Sâlih vardı. Müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs'ın oğlu Muhammed ve Ukbe b. Selm Cüheyne tarafındaydılar. Sâlih ve Yezîd Kesîr'den eman istediler. Kesîr onlara eman verdi ve bu durumu Îsâ'ya bildirdi. Ancak Îsâ onların emanını kabul etmedi. Bunun üzerine Kesîr onlara, "İstediğiniz yere gidin" dedi. Onlar da kaçtılar. Yezîd ve Sâlih'in anneleri Fâtıma bt. Hüseyin b. Ali idi. Abdullah b. Hasan onların dayısıydı. Muhammed de onların dayılarının oğluydu.

Öğleye yakın bir zamana kadar savaştılar. Horasanlılar onlara "Nüşşâb" denilen oklar atıyorlardı. Bu yüzden onlarda çok sayıda yaralı vardı. İnsanlar Muhammed'in arkasından dağıldılar. Muhammed, Mervân'ın evine [Dâru Mervân] geldi ve orada öğle namazını kıldı. Yıkandı ve kokular süründü. Bunun üzerine Abdullah b. Ca'fer b. Abdullah b. Misver b. Mahreme ez-Zührî ona, "Gördüğün orduya karşı güç yetiremezsin. Mekke'ye git!" dedi. Muhammed ise "Eğer Medine'yi kaybedersem, Medine halkı, Harre halkı gibi öldürülecektir. Ey Ebû Ca'fer! Benim açımdan sen serbestsin, istediğin yere git!" dedi.

Muhammed tepeye çıktı. Onunla savaşmaya devam ettiler. Muhammed, "Ey Humeyd! Sen biatını bozup benimle savaşıyor musun? Gel seninle çarpışayım." dedi. Bunun üzerine Humeyd, "Ey Ebû Abdullah! Önümde bunca acemi varken seninle çarpışamam. Onlardan boş kalırsam seninle çarpışırım." dedi. Bana Humeyd b. Kahtabe'nin çocuklarından biri anlattı, dedi ki: Muhammed'in bu sözü, Humeyd için bir hileydi.

Dediler ki: Muhammed dizleri üzerine çöktü ve kılıcıyla kendini savunarak, "Yazıklar olsun size! Ben köşeye sıkışmış mazlum bir insanım." diyordu. İnsanlar [onun] etrafından dağılıyorlardı. [Muhammed'in arkadaşlarından] İbrâhim b. Hudayr[165] -Bu şahıs, Mus'ab b. Mus'ab b. Zübeyr'dir. Lakabı Hudayr olup annesi ümmü veled idi- Muhammed'e, "Eğer istersen Irak'taki kardeşin İbrâhim'e katılırsın." dedi. Bunun üzerine Muhammed, "Medine halkını hurûcum ve sonrasıyla iki kez korkutacak değilim." dedi.

165 Hudayr, Mus'ab b. Mus'ab b. Zübeyr'dir. Bkz. Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretu Nesebi Kureyş*, Kâhire, H. 1381; s. 338-341. (ZZ)

İbrâhim b. Hudayr hapishaneye gitti ve orada Riyâh b. Osman el-Mürrî'yi kesti ve işini bitirmeden bıraktı. Riyâh ölünceye kadar can çekişti. İbrâhim b. Hudayr Muhammed b. Abdullah'ın emniyet teşkilatına bakıyordu. Oradan Muhammed b. Hâlid el-Kasrî'nin yanına gitti. Onu hapiste öldürmek istiyordu. Ancak Muhammed b. Hâlid uyarıldı ve evin kapısını üzerine kapattı. İbn Hudayr onu öldürmek için uğraştı ancak bitkin düştü ve onu bıraktı. Muhammed b. Hâlid kurtulup Kûfe'ye gitti. İbn Hudayr Muhammed'in yanına geri döndü ve onun önünde savaşmaya başladı. Sonunda İbn Hudayr öldürüldü ve onunla birlikte Ali b. Mâlik b. Haysem b. İrâk el-Gıfârî, Saîd b. Ebû Süfyân es-Sayrefî ve diğer bazıları da öldürüldü.

Muhammed ikindiye kadar onlarla savaşarak sabırda yarıştı. İnsanlar etrafından dağılıyorlardı. Muhammed ise "Ey özgür insanların çocukları! Nereye gidiyorsunuz?" diyordu. Muhammed kendi eliyle 12 kişiyi öldürdü. Humeyd b. Kahtabe akşama doğru onunla savaşmakla görevlendirildi. Muhammed ona, "Ey Humeyd! Allah'tan kork ve biatını hatırla!" dedi. Deniliyor ki: Humeyd ona, "Sen de sırrını çocuklara açıkla!" dedi. Onun çocuklarına göre Muhammed b. Abdullah Humeyd'e, "Benim gibilere bu yapılır mı?" demişti. Başkalarına göre ise Humeyd'e, "Biz ancak seni kandırdık." demişti.

Bir adam Muhammed'e saldırmaya başladı ve çenesine bir darbe vurdu, sakalı göğsünün üzerine düştü. Muhammed eliyle sakalını kaldırdı ve "Bunu bağlamam için bana bir şey verin." dedi. Orada bir damdan kendisine bir şataviyye[166] atıldı ve onunla sakalını bağladı. Göğsüne bir ok atıldı, bir adam da arkadan onu mızrakla atından düşürdü. Önce elleri üzerine düştü sonra ayağa kalktı. Bir adam ona bir kaya parçası attı. Kaya parçası omuzlarına isabet etti ve onu bitkin düşürdü. Humeyd ise onun göğsüne mızrak sapladı ve onu tam anlamıyla yere yıktı. Sonra yanına inip başını kesti ve onu Îsâ b. Mûsâ'ya getirdi. Yanında da Kâsım b. Hasan b. Zeyd ve diğerleri vardı. Onlar, "Bu bizzat Muhammed'in kafasıdır." dediler. İnsanlar hezimete uğradılar. Îsâ b. Mûsâ ise Mansûr'un kendisine emrettiği sınırlara çekildi. Îsâ çok sayıda sancak gönderdi ve onlar birçok yere dikil-

166 Şataviyye, Mısır'da (شطا) denilen bir köye mensubiyeti (orada yapılan bir çeşit başörtüsünü) ifade etmektedir. Bkz. es-Suyûtî, *Lübbü'l-Elbâb Fî Tahrîri'l-Ensâb*, Bağdat, Dâru'l-Müsennâ. (ZZ)

diler. Sonra onun tellalı, "Kim bu dikilmiş sancaklardan birini getirirse o güvencededir." diye seslendi. Muhammed b. Abdullah'ın cenazesi o gün ve gece boyunca öldürüldüğü yerde kaldı. Sabah olduğunda soyulmuş ve yüzüstü bırakılmıştı. O gece gökten bol miktarda yağmur yağdı.

Onun kız kardeşi Zeyneb, Îsâ b. Mûsâ'ya şöyle bir haber gönderdi: "Onunla ilgili olarak amacınıza ulaştınız, bari defnetmemiz için bize izin verin!" Onlara izin verildi ve Muhammed b. Abdullah Bakî' mezarlığına defnedildi. Îsâ b. Mûsâ Muhammed b. Abdullah'ın başını, İbn Ebü'l-Kirâm Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib ile birlikte gönderdi. İbn Ebü'l-Kirâm onun başıyla birlikte Mansûr'un yanına girdi, Mansûr burnunu tutmuş bir haldeydi.[167]

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî ve başkaları anlattılar, dediler ki: Muhammed b. Abdullah b. Muhammed -Ebû Abdullah diye künyelenirdi- öldürüldüğü gün şöyle diyordu:

Mesleri yırtık, yalın ayak olmaktan şikâyetçi
Çiziyor keskin olan beyaz taşlar ayaklarını
Yalnız bıraktı beni korku, güvence yok benim için
Tıpkı çarpışmanın sıcaklığından hoşlanmayan biri gibi
Rahatlık vardır ölümde, onun için
Çünkü kulların boynunda bir borçtur ölüm

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı, dedi ki: Muhammed b. Abdullah el-Gâdırî'ye şöyle dedi: "Müjde! Şam, Horasan ve iki şehirde[168] [Kûfe ve Basra'da] bana biat edildi." dedi. Gâdırî, "Ey ananın oğlu! Bütün yeryüzü sana mı verildi? Üstelik Îsâ A'vas'ta[169] iken sana bir menfaati olmayacak. Vallahi bizim gibi ecellerini bekleyen bir kavim sabahlamayacaktır." dedi.

Dediler ki: Ebü'l-Abbâs, Zeyneb bt. Muhammed b. Abdullah'ı, oğlu Muhammed'le evlendirmişti. Muhammed b. Abdullah öldürülünce, Ebü'l-Abbâs'ın oğlu Muhammed [eşinin] halası Zeyneb bt. Abdullah b.

167 Mansûr'un burnunu tutmuş olması, muhtemelen Muhammed b. Abdullah'ın kesilmiş olan kafasından gelen kötü kokular sebebiyle olabilir. (çev.)

168 "İki şehir" diye çevirdiğimiz ifade Arapça metinde "el-Mısrayn" (iki şehir) şeklinde geçiyor. Genelde Kûfe ve Basra şehirleri İslâm tarihinde "el-Irakayn" (iki Irak) olarak geçer. (Bkz. *Lisânu'l-Arab*, X, 248). Bazen de burada olduğu gibi "el-Mısrayn" şeklinde de geçiyor. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, V, 176. (çev.)

169 A'vas, Medine'ye birkaç mil mesafede bulunan bir yerdir. *el-Mağânimü'l-Mutâbe* (ZZ)

Hasan'a, "Ben ailemin yanına girmek istiyorum. Onu yalnız bırakın!" şeklinde bir haber gönderdi. Bunun üzerine eşinin halası Zeyneb bt. Abdullah Îsâ b. Mûsâ'ya, "Fesübhânallah! Muhammed bana böyle bir haber gönderdi. Siz [yeğenimin] babasını dün öldürdünüz, bugün [kocası] onunla birleşmek istiyor? Vallahi henüz onun babasının kanı kurumuş değildir." şeklinde haber gönderdi.

Bunun üzerine Îsâ ona, "Ey amcakızı! Bunu bilmiyordum. Ancak o genç ve edepsiz bir adamdır." şeklinde bir mesaj yolladı. Sonra Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'a haber gönderip onu aptal durumuna düşürdü. Sonra onunla karşılaştığında, kamçısıyla ona vurdu ve "Ey ahmak! Vallahi o kadın geri zekâlı değildir. Sen nasıl o kadına güvenirsin? Kadının aklı başına gelip intikamını almak isteyebilir. Sonra bir bıçak alır, sen onunla birleşmeye başladığında seni öldürür. Böylece babasının kanı kurumadan intikamını almış olur" dedi.

Daha sonra onunla Îsâ evlendi. Deniliyor ki: bu olaydan sonra Muhammed'in yanına bırakıldı. Muhammed vefat ettikten sonra Îsâ onunla evlendi. Îsâ'dan sonra onunla İmam Muhammed b. İbrâhim evlendi. Sonra onunla İbrâhim b. İbrâhim b. Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali evlendi. Sonra onunla Abdullah b. Hasan b. İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan evlendi. Kadın onun yanında vefat etti.

Muhammed, hicretin 145. yılı, Ramazan'ın 14. gününde öldürüldü.

Îsâ insanlara güvence verdi Ramazan'ın 19'unun sabahında Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Melel'de iken kendisine, İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'ın Basra'da hurûc ettiğini anlatan Mansûr'un mektubu geldi. Mansûr mektubunda, hemen yanına gelmesini ona emrediyordu. Yine deniliyor ki: Mansûr'un mektubu ona Arc'da[170] geldi. Bunun üzerine hemen Medine'ye döndü ve orada geceledi. Sonra Kesîr b. Husayn el-Abdî'yi Medine'de vali bırakarak yola devam etti ve A'vas'ta geceledi. Sonra yoluna devam ederek müminlerin emîri Mansûr'un yanına vardı.

Hasan b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer Mekke'deydi. Muhammed öldürülünce Mekke'den çıktı. [Mekke valisi] Serî b. Abdullah da ortaya çıktı.

170 Arc, iki harem arasında, Medine'ye iki buçuk gün (78 mil) mesafede olan bir yerdir. (ZZ)

Hişâm b. Urve ve Eyyûb b. Seleme el-Mahzûmî Muhammed b. Abdullah'a biat etmişlerdi. Özür dilediklerinde kendilerine eman verildi. Muhammed, biat için İbn Herme el-Fihrî'yi davet etmiş ancak ona cevap vermemişti. Bunun üzerine İbn Herme el-Fihrî şöyle demişti:

İlklerin düşüncelerine hayret ettim, sapkındır görüşleri
Onlar hakkın bir tarafında yollarına devam ediyorlar
Çağırdılar beni bir de bayrak çekilmiş İblis adına
Kötüler için de yıldız böceğinin ateşi yakılmış
Onlara "Bu kötülükten bir oyundur" dedim
Bu izzet-i nefse aykırıdır ve ben onda oynayacak değilim
Aldanıyorsunuz! Ben inini ısıtan aslanım
Ve bilmeden karşılaştırıyorsunuz tilkilerle, o inin aslanını
Eğer hala size ibret vermemişse, ne yaşım
Ne de geçmiş tecrübeler bana menfaat vermiştir

Kardeşi Muhammed'in öldürülme haberi İbrâhim'e gelince şöyle dedi:

Ey mübârek baba, ey süvarilerin süsü!
Acı çeksinler, senin gibisine acı çektirenler!
Allah biliyor ya eğer korksaydım onlardan
Ve kalp onlardan korkup endişe etseydi
Öldüremezlerdi onu ve teslim etmezdim kardeşimi onlara
Hep birlikte yaşayıp beraber ölünceye kadar

Muhammed şöyle derdi: Kûfe, Basra, Vâsıt, Cezîre ve Musul halkı bana biat etmeyene kadar hurûc etmezdim. Onlar bana, hurûc edeceğim gecede benimle birlikte hurûc edeceklerini vaat ettiler.

Osman b. İbrâhim et-Teymî, Yemâme'yi Muhammed'e almak için yola çıktı. Fakat Yemâme'ye ulaşmadan Muhammed'in öldürüldüğü haberini aldı.

Dediler ki: Muhammed 60 yaşlarında, esmer, benekli ve başı sarıya boyanmış bir şahıstı. Kardeşi İbrâhim ise genç, saçına beyaz düşmüş, güzel yüzlü, hafif sakallı ve kekeme bir adamdı. İbrâhim güçlü ve kuvvetli bir adamdı. Künyesi Ebû İshâk idi. Künyesinin "Ebu'l-Hasan" olduğu da söylenmiştir.

Bana şeyhlerimizden biri anlattı, dedi ki: Muhammed b. Abdullah'ın hurûcundan önce Mansûr, [gelmesi için] Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali'ye haber gönderdi. Mansûr'un yanına girince Muhammed ve İbrâhim'in işini ona anlattı ve şöyle dedi: "Bunların işi beni çok yordu. Babalarını, amcalarını ve akrabalarını tutukladığımda, barışmak ya da savaşmak üzere ortaya çıkacaklarını sandım. Ama bunlar ağıllarında ve pusularında sessizce oturup bana kötülükler yapmaya çalışıyorlar ve başıma bir felaketin gelmesini bekliyorlar. Oysa şeytanın kor ateşi alevlenmeden söndürmek gerekir. Kor ateşi söndürmemek, devletin gücünü zayi etmek anlamına gelir. Devletin gücünün zayi olmasında belâların gelmesi vardır. Onları ağıllarından uyandırıp çıkarmak, pusularından ayağa kaldırmak ve onlarla savaşmak istiyorum. Allah'ın nebisinin vârislerine yardım etmesini ve onlar için kıldığı hak ile onları şereflendirmesini ve onlara ikramda bulunmasını, ayrıca Allah'ın hükmünün hakkımızda nasıl cereyan edeceği şekilde O'nun, biz ehl-i beytten kıskanan ve bize düşmanlık yapanlardan intikamımızı almasını arzu ediyorum. Sana anlattıklarım hakkında düşüncelerin nelerdir ve sana bildiğim şeyler hakkında ne yapmak gerekir?" Îsâ şöyle dedi: "Kötü tedbir, korktuğun bir durumun vukuundan önce hazırlık yapmamış olmandır. Allah müminlerin emîri'ni doğru yola iletsin ve onu muvaffak etsin. Doğrusu ey müminlerin emîri! Medine'ye ehl-i beytinden, hile sahibi ve şiddetli bir adamı vali olarak tayin etmen gerekir. O iki adamı araştırıp bulmak ve aralarına casuslarını sokmak için valiye emîr verirsin. Ta ki Allah seni onlara karşı muzaffer kılsın." Mansûr şöyle dedi: "Ey Ebû Mûsâ! Onların bize düşmanlıkları gizlidir, onu ortaya çıkarmıyorlar. Eğer ehl-i beytimden bir adamı onların işiyle görevlendirirsem, merhamet duygusu sebebiyle onların yanlışlarını görmezden gelir ve akrabalık bağı onları aramaktan alıkoyar." Ebû Mûsâ şöyle dedi: "O zaman, Horasan ehlinden ciddi ve sert bir adamı vali olarak tayin et. Valiye, onları her yerde aramasını ve onları ele geçirinceye kadar aramaktan vazgeçmemesini emret."

Mansûr şöyle dedi: "Ey Ebû Mûsâ! Horasan ehlinin kalbinde, Ebû Tâlib ailesinin muhabbeti ile bizim muhabbetimiz ayrılmaz durumdadır. Eğer onların işine bakmak üzere Horasan ehlinden bir adam tayin edersem, onlara olan muhabbeti, onları aramasına ve haklarında araştırma yapmasına perde

olur. Fakat Şamlılar Ali'ye kızdıkları için onlara emîr olmasın diye onunla savaştılar. Sonra Ali vefat etti, onunla savaşanlar da ölüp gittiler. Ali'den sonra onun çocukları emirliği talep ettiler. Bunun üzerine, Ali ile savaşan Şamlıların çocukları emirliğin onun çocuklarına geçmesine engel oldular. Bunun için, babalarından miras aldıkları öfkeleri sebebiyle kanlarını döktüler. Doğru olan, Medine'ye Şamlılardan birisini tayin etmemdir."

Sonra Riyâh b. Osman b. Hayyân el-Mürrî'yi Medine'ye vali olarak tayin etti ve ısrarla Muhammed ve İbrâhim'i aramasını ona emretti. Riyâh Medine'ye gelince minbere çıktı ve şöyle hitap etti: "Ey Yesribliler! Artık sizin için durma zamanı değil, evinizde oturun. Ben, baskısı şiddetli olan Müslim b. Ukbe'nin amcasının oğluyum. O, size korkunç olaylar yaşatan ve içinizdeki gidişatı kötü olan birisiydi. Sonra sizler bugün, kılıcın biçtiği adamların torunlarısınız. Allah'a yemin olsun ki sizden [kelle] biçenlerin torunlarını biçeceğim ve zilleti giydirenlerin torunlarına zilleti giydireceğim."

Sonra Muhammed ve İbrâhim için pusu kurmaya başladı. Sonunda Muhammed Medine halkı içinde hurûc etti ve [Medine valisi] Riyâh öldürüldü. Riyâh hapsedildiği yerde öldürülünce Medine halkının çocukları dışarı çıkıp cenazesi etrafında tekbir getirerek şöyle dediler:

Pisledi [pislik yapar gibi doğurdu] Riyâh'ın annesi
Ve bize Riyâh'ı getirdi
Bir emîr getirdi ki bize
Salah ehlinden değildir
Duymadık böyle bir emîri
Bundan önce bir zinadan

Dediler ki: Muhammed b. Abdullah'ın hurûc ettiği haberi Mansûr'a gelince şöyle dedi: "Sıla-i rahimi kesen ve bize düşmanlık eden bu adama hayret etmez misiniz? Emirlik, Ümeyyeoğullarında iken bu işin peşini bırakmıştı fakat biz emirliği yırtıp onda gedik açtıktan sonra kulpları inceldiğinde, çadır ipleri gevşeyip direkleri zayıfladığında ve bu kez [emirlik] bizim için kulpu sağlam, bağı ve gücü muhkem hale gelince [adam] ölüm ve helâk için ortaya atıldı. Kuşkusuz ona ve her isyancıya karşı Allah'tan yardım isteyeceğim."

Dedi ki: Muhammed b. Abdullah'ın hurûc ettiği haberi Mansûr'a geldiğinde, kendisi Bağdat'ın Serâ bölgesinde bulunan kilisenin çevresinde kendisi için bir ev arıyordu. Mansûr [ev için], "Huld" denilen yeri seçti. Muhammed'in haberini kendisine bildiren mektubu okuyunca ayakta durdu ve şu âyeti okudu: "Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah, bozguncuları sevmez."[171] Sonra sefer hazırlığı için emretti ve çağrı yapıldı. Mansûr, "Kûfe'ye varıp onların beyinlerini ezeceğim, boyunlarına oturup onları durduracağım." dedi. Sonra bineğini ve elbiselerini istedi. Binmesi için binek yaklaştırılınca Cezel et-Ta"ân el-Kinânî'nin şu sözünü söyledi:

Ey Huzâ'a! Kavmin üzerine gidin!
Ve onlarla karşılaşmaktan bir korkuya kapılmayın!
Sizin gibidirler onlar da
Başlarında saçları var
Öldürüldüklerinde de hortlamazlar

Sonra Mansûr bineğine bindi, Sarsar nehrinin yanında geceledi. Ertesi gün Kûfe'ye doğru yola çıktı ve mevlâsı Ebü'l-Hasîb'in evinde konakladı.

Dedi ki: Muhammed b. Abdullah Medine'de ve İbrâhim b. Abdullah da Basra'da öldürülünce, Mansûr Bağdat'a yönelmişti. Yanında Abdullah b. Rebî' el-Hârisî de vardı, onunla birlikte yürüyordu. Abdullah b. Rebî' ona, "Abdülmelik azimli ve kararlı bir insandı." dedi. Mansûr, "Doğru, o kavminin adamıydı. Onunla ilgili sana neler geldi?" dedi. Abdullah b. Rebî', "Ey müminlerin emîri, ondan bana gelen habere göre, Ahtal'ın,

Bir kavim ki savaştıklarında uzak dururlar kadınlardan,

Kadınlar, temizlik halinde gecelemiş olsalar bile[172] şeklindeki sözü söylendiğinde Abdülmelik, "Vallahi Abdurrahmân b. Muhammed b. Eş'as'ın savaşının başlayıp bitmesine dek bir kadına yaklaşmadım." derdi. Bunun

171 Mâide, 5/64.

172 Çeviride esas aldığımız ZZ neşrinde ve BAE neşrinde (وَلَوْ بَاتُوا بِأَطْهَارِ) "O erkekler abdestle gecelemiş olsalar bile!" şeklinde yazılmıştır. Ancak bu ifade, devlet adamlarının savaş zamanlarındaki kararlılıklarını ve her türlü zevkten uzak kalışlarını anlatmaya çalışan şiirin temasına aykırıdır. Nitekim Ahtal'ın divanında ve diğer birçok kaynakta bu ifade (وَلَوْ بَاتَتْ بِأَطْهَارِ) "Kadınlar, temizlik halinde gecelemiş olsalar bile." şeklinde yer almaktadır. Biz çeviride bunu esas aldık. (çev.)

üzerine Mansûr, "Vallahi ey Ebü'r-Rebî', Muhammed ve İbrâhim'in savaşının başlayıp bitmesine kadar ben de bir kadına kucak açmadım." dedi.

Sindî b. Şâhek dedi ki: Muhammed ve İbrâhim'in savaş günlerinde Mansûr'un yanı başında hizmetçiydim. İşleri şiddetlenmeye başlayınca 50 küsur gece namazlığında durdu. Oradan uzaklaşmıyor ancak onun üzerinde oturup yatıyordu. Üzerinde de renkli bir cübbe vardı. Cübbenin yakası ve sakalının altına gelen kısmı kirlendi. Mansûr muzaffer oluncaya kadar o cübbeyi değiştirmedi. İnsanların yanına oturduğunda cübbenin üzerine siyah bir şey giyerdi ve "Bu işin bana mı yoksa Muhammed ve İbrâhim'e mi ait olduğunu bilinceye kadar onu değiştirmeyeceğim." derdi.

Sindî dedi ki: Mansûr'un câriyelerinden sorumlu Reysâne adlı kadın Mansûr'un yanına geldi. Ben de onun başucundaydım. Onun mevlâsı İshâk el-Ezrak da Kureyş'ten iki kadınla gelmişti. Mansûr, onları istemek üzere onu görevlendirmişti. O kadınlardan birisi Îsâ b. Talha b. Ubeydullah'ın neslinden Fâtıma bt. Muhammed, diğeri ise Hâlid b. Esîd'in neslinden Emetü'l-Kerîm bt. Abdullah idi. Reysâne Mansûr'a, "Ey müminlerin emîri! Bu iki kadına karşı sert davranınca kendilerini kötü hissetmişler ve sana suizanda bulunmuşlar." dedi. Mansûr ona kızdı ve onu azarladı. Sonra, "Bu günler kadınların günleri mi? İbrâhim'in başı mı benim olacak yoksa benim başım mı onun olacak bilmeyinceye kadar onlarla ilgilenmeyeceğim." dedi.

Dediler ki: Yanında, Muhammed ve İbrâhim'den Kûfe halkına yazılmış mektuplar bulunan bir adam Mansûr'a getirildi. Mansûr derhal boynunun vurulmasını emretti. Ancak zorlandığı, fakir olduğu ve çoluk çocuk sahibi olduğu anlatılınca serbest bırakılmasını emretti. [Adam serbest kalınca], "Ey müminlerin emîri, yakalanmadığım sürece mektupları sahiplerine ulaştırmam konusunda bana yemin ettirildi. Müminlerin emîri de bana iyilikte bulunmuştur." dedi. Mansûr, "Al bunları, annen seni kaybedesice!" dedi. Adam mektupları aldı ve gidip sahiplerine ulaştırdı. Mansûr vefat edinceye kadar kendilerine mektup yazılan o şahıslar gizli bir şekilde yerin altında yaşadılar. Mansûr'un vefatından sonra o adamlardan bir ya da iki kişi kalmıştı.

Dediler ki: Muhammed hurûc etti, ardından İbrâhim hurûc etti, bunun üzerine Mansûr şöyle dedi:

Dağılmaya başladı ceylanlar, Hıdâş'ın önünde
Hıdâş bilmiyor, hangisini avlayacağını

Öldürüldükleri zaman da Mansûr şöyle dedi:

Asasını attı ve hedef bununla istikrar buldu
Tıpkı yolcunun, dönmesiyle gözleri aydınlattığı gibi

Dediler ki: İbrâhim b. Herme Mansûr'un yanına gelince -Muhammed'in kendisini [biat için] davet ettiğini ancak İbn Herme'nin ona cevap vermediğini ve bu konuda söylediği şiiri söylediğini biliyordu- Mansûr, "Ey İbrâhim! İhtiyaçlarını benden iste!" dedi. İbrâhim, "Bende bazı hastalıklı ruhlar vardır. Onun devası da nebîz içmektir. Eğer müminlerin emîri, nebîzden dolayı bana had vurmaması için valisine mektup yazarsa iyi olur." dedi. Mansûr, "Buna imkân yoktur. Fakat valiye mektup yazıp onu getirene yüz [değnek], kendisine de 80 [değnek] vurulmasını bildirin." dedi. İbrâhim, "Kanaat ettim." dedi. İbrâhim Medine'de sarhoş olunca, "Kim sekseni yüze satın alır?" derdi.

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî ve Ebü'l-Abbâs Fadl b. Abbâs el-Hâşimî anlattılar. Onlar Zübeyr b. Bekkâr'dan, o amcası Mus'ab b. Abdullah'tan ve diğerlerinden rivayet etti, dedi ki: Ben onların hadisini sevk ettim ve bazısını bazısına havale ettim. Dediler ki: Ebû Bekir b. Ebû Sebre, [Medine valisi] Riyâh adına, Esed ve Tay kabilelerinin zekât sorumlusuydu. Muhammed b. Abdullah hurûc edince yanındaki malları ona verdi ve "İşin konusunda bu mallardan istifade et!" dedi. Muhammed öldürülünce Ebû Bekir'e, "Buradan kaç!" denildi. O ise "Benim gibiler kaçmaz." dedi, esir alındı ve Medine hapsine konuldu. Onu hapse atan da Îsâ b. Mûsâ idi. Deniliyor ki: Onu hapse attıran Îsâ'nın vekili Kesîr b. Husayn el-Abdî idi.

Îsâ b. Mûsâ'dan sonra Medine'ye Abdullah b. Rebî' el-Hârisî atandı. "Ebü'r-Rebî'" diye künyelenirdi. Ordusu bozguna ve fesada uğradı. Bunun üzerine Medine halkı onlara saldırıp onlardan bazılarını öldürdüler, kalanlarını da kovdular. Abdullah'ı da Medine'den çıkardılar ve mallarını müsadere ettiler. Bunun üzerine Abdullah Muttalib kuyusunun yanına indi,

amacı Irak'a gitmekti. Bazı siyahîler ve çobanlar bir araya geldiler ve reisliği "Ûtîyo" adlı bir siyahîye verdiler. Hirmâzî'nin naklettiğine göre siyahîler, reislerine "müminlerin emîri" diye hitap ediyorlardı.

Bunlar gelip hapsin kapısını kırıp içinde bulunanları dışarı çıkardılar. Ebû Bekir b. Ebû Sebre'yi de çıkardılar. Onun [ayağındaki] demirini çözmek istediler. Ancak kendisi bunu kabul etmedi. Ayağa kalkıp hitap etti ve oradakileri Mansûr'a itaat etmeye çağırdı. Kendisine, "Öne geç ve namaz kıldır." denildi. O ise "Esir imamlık yapamaz." dedi ve hapse dönüp orada kalmaya başladı. Kureyşliler toplandılar, giden askerleri kadar veya daha fazla bir askerle İbnü'r-Rebî'in yanına gittiler ve geri kalan askerlerini de hoşnut ettiler.

İbn Ebü'z-Zi'b bu siyahîleri görmüştü. Onların bazılarına, "Bu kimdir?" dedi. Adam, "Bu emîrimiz Ûtîyo'dur ve müminlerin emîri'dir." dedi. Bunun üzerine İbn Ebü'z-Zi'b tebessüm ederek, "Ey rabbim, eğer senin ilm-i ezelinde başımıza emîr olarak Ûtîyo denilen bu zat gelecekse bize onun adaletini nasip et!" dedi.

Muhammed b. İmrân b. İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah Ûtîyo'nun üzerine geldi. Onun yanındakiler azalmışlardı. Muhammed b. İmrân, eline fırsat geçinceye kadar sürekli olarak onu kandırdı. Sonunda onu yakaladı ve bağlanmasını emretti. Ûtîyo yakalandıktan sonra siyahîler dağıldılar ve siyahî olan bütün adamları tutuklandılar. Ûtîyo demirlerle bağlıydı ve hapiste öldü. Deniliyor ki: Ûtîyo açlıktan öldü. Hirmâzî onun idam edilerek öldürüldüğünü söyledi.

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Mansûr Muhammed b. İmrân b. İbrâhim b. Muhammed b. Talha'yı Medine kadılığına atadı. Sonra Ca'fer b. Süleymân'ı Medine'ye vali yaptı. Ona İbn Ebû Sebre'yi serbest bırakmasını söyledi ve "Eğer kötülük yapmışsa yaptığı kötülüğün karşılığında iyilik de yaptı." dedi.

İbrâhim b. Abdullah'ın Durumu ve Öldürülmesi

Dediler ki: İbrâhim ve Muhammed Basra'ya gelip Küdeyr el-Mâzinî ailesinin mevlâsı Ebû Hafs'a misafir oldular. Sonra Muhammed Medi-

ne'ye döndü. İbrâhim de dönüp Behdele b. Avf b. Ka'b b. Zeydümenât b. Temîm kabilesinden olan Muğîre b. Fez b. Abdullah b. Rebî'a b. Cendel'in evine gitti. Daha sonra Benî Râsib'e döndü. Bu şekilde hep oradan oraya gelip gidiyordu. İbrâhim, öğretmen olan ve yanında saklanan adamlara hizmet eden Mes'ade adındaki bir adama şöyle diyendir:

Öğretmen İbn Mes'ade'nin zannına göre
Kendisi, güzel konuşma ve beyan bakımından geçmiş insanları
Güvercinin ötüşünü tefsir eden odur
Odur, ondan sonra karganın ötüşünü besteleyen

İbn Mes'ade, "Güvercin şöyle der." der ve onun ötüşünü tefsir ederdi. Yine, "Karga hatalı ötüyor. Aslında o 'Gak gak' demelidir." derdi.

İbrâhim hicretin 145. yılı, Ramazan ayının ilk gününde isyan etti. Aslında kendisi o gün isyan etmek istememişti fakat kuşatılmasından endişe etti. Kendisine, "Hurûc yap, yoksa sana asker gönderiliyor, tutuklanacaksın." denildi. Yanında 20 veya daha fazla adamla hurûc etti. Muğîre b. Fez, Abdullah b. Misver b. Amr b. Abbâd b. Husayn et-Temîmî ve Abdülvâhid b. Ziyâd b. Amr el-Atekî onunla birlikteydi. İbrâhim Benî Yeşkür mezarlığına geldi ve bir saat kadar orada oturdu. Bazı insanlar etrafında toplandılar. Sonra hükümet konağına gelinceye kadar yürüdü. Konakta Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb vardı. Kendisi Basra valisiydi. Süfyân İbrâhim'in hurûc etmesinden korktuğu için korunma sağlamış ve kuşatılmaya karşı yanına çok sayıda asker almıştı. Süfyân ile birlikte binada 16 kişi vardı. İbrâhim, Ensar mescidinin yanında konakladı, sonra Harûriyye mescidinin yanında karargâhını kurdu. İbrâhim'in hurûcundan bir gece önce bir komutan, Süfyân'ın emriyle Basra'ya gelmişti. İbrâhim o komutanın karşısına Medâ b. Kâsım et-Tağlibî'yi gönderdi. Komutan onu silahla karşıladı ancak Medâ onu hezimete uğrattı.

İbrâhim ayrıca Lubta b. Ferazdak'ı Nümeyle b. Mürre b. Abdülazîz et-Temîmî'nin yanına, sonra Melâdis b. Abşems[173] b. Sa'd kabilesinden birisinin yanına gönderdi. Onu İbrâhim'in biatına davet etti. Fakat biat etmeyi reddetti. Bu kez Lubta, "Ebû Ca'fer'in kamçılarının korkusundan mı İbrâ-

173 Abdüşems'in kısa şekli olarak kullanılır. (çev.)

him'e biat etmekten çekiniyorsun?" dedi. Bunun üzerine İbrâhim'in yanına geldi ve ona biat etti. İbrâhim'in günlerinde Sevvâr b. Abdullah el-Anberî kadılıktan ayrıldı. [İbrâhim] Abbâd b. Mansûr'u kadılığa tayin etti.

Dediler ki: Süleymân b. Ali'nin çocukları Ca'fer ve Muhammed silah kuşanıp Mevlâları ile sert bir bölük oluşturdular ve beyaz elbiseli İbrâhim'in adamlarıyla çarpıştılar.[174] Muhammed b. Süleymân da savaş bölüklerini deve pazarında bir araya getiriyordu. Bâhile'nin mevlâsı Abdülcebbâr b. Katarî ona, "Bu hazırlık sokakta olmaz. Fakat sen yerinde dur, bir gedik görürsen onu kapat." dedi. Ancak Muhammed b. Süleymân bunu kabul etmedi.

İki grup karşı karşıya geldi, aralarında büyük bir çarpışma çıkmadan Muhammed ve Ca'fer mağlup oldular. Muhammed o gün Melebbed el-Hâricî'ye ait bir atın üzerindeydi. Ona Melebbedî deniliyordu. İbrâhim, Muğîre b. Fez'a, hapishaneye gitmesini ve orada bulunanları oradan çıkarmasını emretti. O da emredileni yaptı.

İbrâhim hükümet konağının yanında durdu. [Basra valisi] Süfyân ondan eman istedi. İbrâhim ona eman verdi. İbrâhim çıktı, sonra Süfyân'ın ortalığı karıştırıp fesatlık yapacağından endişe etmeye başladı ve onu tekrar hapse attı.

İbrâhim hükümet konağına yerleşti ve orada birkaç gün kaldı. Sonra oradan ayrıldı ve Hureybe'de konakladı, kabileler de beyaz bayrak çektiler. İbrâhim [Medine'ye] bir adam gönderdi. Adam, İbrâhim'in kardeşi Muhammed'in öldürüldüğünü gördü.

İbrâhim şurta teşkilatının başına Muâviye b. Harb'i koymuştu. Muğîre b. Fez'ı da Ehvâz'ın savaşına gönderdi. Ehvâz'ın haracını toplama görevini de Afvullah b. Süfyân es-Sekafî'ye vermişti. Muhammed b. Husayn el-Abdî onlarla savaştı. Ancak İbrâhim'in taraftarları Ehvâz'ı ele geçirip Muhammed'i mağlup etti. Yine Muhriz el-Hanefî Kirman'ı ele geçirdi. İbrâhim

---

174 RK neşrinin hâmişinde şöyle bir not yer almaktadır: İnsanlar, Abbâsîlerin itaatinden çıkmak istedikleri zaman bunu, Abbâsîlerin şiarı olan siyah elbiselerine muhalif olarak beyaz elbiseleriyle ortaya çıkıyorlardı. Gerçekte bu şerh bazı hakikatleri ortaya koyuyor. Çünkü Emevî devletinin şiarı beyazdı. Şianın şiarı da beyazdı. Bazılarına göre Abbâsîler, bunlara muhalefet olsun diye siyahı şiar edindiler. Buna göre, burada beyazın ortaya çıkması muhalefeti değil mezhebî bir taklidi ifade ediyor. (çev.)

öldürülünce Muhriz Sind'e kaçtı. Uman ve Bahreyn'in halkı Mansûr'un itaati üzerine kaldılar. Yine Kusem b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs Yemâme'den hurûc etmek istedi. Fakat oranın halkı, "Biz Mansûr'un itaatindeyiz." dediler. Bunun üzerine o da yerine oturdu.

İbrâhim şeker kamışı emdiği sırada Muhammed'in öldürüldüğü haberi kendisine ulaştı. İbrâhim telaş göstermeden kuşanmaya başladı. Sonra insanlar ona taziyelerini sundular. Bürd b. Lebîd el-Yeşkürî onun adına Kesker'e hâkim olmuştu. Oradan Vâsıt'a gitti. Yanında da Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'nin neslinden Hafs b. Ömer vardı. Hasf insanlara namaz kıldırıyordu. Savaş işleri de Bürd b. Lebîd'e ait idi. Mansûr [savaşmak üzere] Harb b. Abdullah, Esed b. Merzübân ve Benî Mahzûm'un mevlâsı Ömer b. Alâ'yı gönderdi. İbrâhim de Abdulhâlık el-Hulkânî'yi gönderdi. Yanında da Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî er-Râviyye vardı. Mufaddal İbrâhim'i koruyor ve hurûcundan önce onun haberini araştırıyordu. İbrâhim'in hurûcu yaklaşınca Mufaddal Basra'ya gitti. İnsanlar birkaç gün onun gelmesini konuşuyorlar fakat neden geleceğini bilmiyorlardı. Nihayet İbrâhim hurûc etti, Mufaddal da onunla birlikte hurûc etti. Mansûr'un adamları Bürd, Abdulhâlık ve beraberindekilerle savaştılar. Bürd, Abdulhâlık ve onlarla beraber olanlar mağlup oldular. Horasan birlikleri [?] ise onlardan elini çekti.

Bana Esrem anlattı. O da Ebû Ubeyde'den rivayet etti, dedi ki: [Basra valisi] Süfyân İbrâhim konusunda ikiyüzlüydü. İbrâhim hurûc edince arkadaşları, kuşatılmış halde bulunan Süfyân'a "Filanca günkü biatını hatırla." şeklinde sesleniyorlardı. Onun şurta teşkilatından sorumlu görevlisi "Benî Yeşkür kabristanının yanından geçtiğimde bana taş atıldı." dediğimde Süfyân şöyle dedi: "Benî Yeşkür kabristanından başka yolun yok muydu?"

Kerdûm es-Sedûsî sabah Süfyân'ın yanına geliyor, akşam da İbrâhim'in yanına gidiyordu. Ne o ona yüz veriyordu ne de diğeri. Süfyân, İbrâhim'in komutanlarından birisine, "Yanımda otur, arkadaşlarının hepsi benimle İbrâhim'in arasındakini bilmiyorlar." dedi. Ca'fer b. Süleymân b. Ali Mansûr'un yanına geldi. Onu Basra'ya vali olarak tayin etti. Sonra Selm b. Kuteybe'yi de gönderdi ve Basra için ona bir ahitname yazdı. Selm ona, "Benim için Basra halkının yeminlerini al!" dedi. O da "Basra halkının yeminleri senin için olacak." dedi.

Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali Hicâz'dan döndü. Mansûr hemen onu Basra ve beyaz bayraklılarla savaş için görevlendirdi. Deniliyor ki: Mansûr ona, kendi kurallarına göre hareket etmesini ve Kûfe'ye girmemesini emretti. Mansûr ayrıca halka atıyyelerinin düzenli bir şekilde verilmesini emretti. Bu haber İbrâhim'e ulaştı. Bunun üzerine İsa'nın üzerine gitmek üzere hazırlık yapılmasına karar verdi. Medâ ona, "Bunu yapma ve yerinde dur. Sonra askerleri onlara yönlendir." dedi. İbrâhim yoluna devam etti ve oğlu Hasan b. İbrâhim'i Basra'ya vekil olarak bıraktı. Şurta teşkilatının başına da Nümeyle b. Mürre'yi getirdi. İbrâhim İbn Dârâ köprülerine geldiğinde, Bâhumrâ'da[175] ikamet etmeye başladı. Ashabı da etrafında toplanmıştı. İbrâhim, Süfyân'ı hapse attığında onu hafif bir şekilde bağlamıştı. Ta ki Ebû Ca'fer'in [Mansûr'un] yanında İbrâhim'e destek ithamından kurtulsun. Bu [plan] Süfyân'dan gelen bir istekle yapılmıştı. Süfyân da Bâhumrâ'ya götürüldü.

Dediler ki: Ca'fer b. Süleymân erzak ve yemleri, kendisine ait bir karargâhta toplamıştı. Yanında da Selm b. Kuteybe ve Ebû Düfâfe el-Absî vardı. İbrâhim Îsâ'yı aramak üzere yola çıktı, arkasında da Ca'fer vardı. Medâ İbrâhim'e, "Ca'fer'in içinde bulunduğu karargâhına git ve orada kendini koruma altına al." dedi. İbrâhim bunu kabul etmedi. Zeydiyye [koluna mensup olanlar] da bunu kabul etmedi. İbrâhim'in yanında on bir bin asker vardı. Bunlardan yedi yüz'ü atlıydı, geri kalanlar piyade idi. İbrâhim sağ tarafındaki birliklerin başına Abdurrahmân b. Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi, sol tarafındaki birliklerin başına da Bürd b. Lebîd el-Yeşkürî'yi yerleştirdi ve Îsâ'nın ordusuna doğru hamle yaptılar. Sonunda askerin içine karıştılar. Îsâ'nın askerleri bozguna uğradı, tekrar hamle yaptılar ancak hezimete uğradılar.

Ca'fer b. Süleymân ve adamları İbrâhim'in arkasından geldiler. Onlar arkalarındaki bir nehirden geçmişlerdi. Nehri ilk geçen de Selm b. Kuteybe ve arkadaşlarıydı. Selm insanlara, "Tuzak! Tuzak!" diye seslendi. İbrâhim'in adamları hezimete uğradılar. Bu kez Îsâ b. Mûsâ'nın adamları yeniden hamle yaptılar ve kılıçlarla onları iki taraftan öldürmeye başladılar. İbrâhim öldürüldü. Zeydîlerden bazıları dayandılar ancak onlar da öldürüldüler. Bürd, Abdurrahmân b. Ziyâd ve Abdülvâris b. Havârî de öldürüldüler.

175 Bâhumrâ, Kûfe yakınlarında, çölde bulunan bir köydür. İbrâhim b. Abdullah'ın kabri oradadır. (ZZ)

Îsâ'nın tellalı, "Kim silahını atarsa o güvendedir." diye seslendi. Sonra geriye kalan askerlerin öldürülmelerinin durdurulmasını emretti. Ukbe b. Müslim, İbrâhim'i kendisinin öldürdüğünü iddia etti. Oysa onu başkası öldürmüştü.

İbrâhim sıcaklıktan çok etkilendiği için zırhını çıkarmış ve [zırhsız] savaşmaya başlamıştı. Ona bir ok isabet etti ve ondan öldü. Deniliyor ki: İbrâhim suya girmek için elbiselerini çıkarmıştı. Ancak yakalandı ve öldürüldü.

Îsâ, Mansûr'a göndermek üzere İbrâhim'in başını kesecek olan birisini görevlendirdi. Îsâ emretti, onun başı Kûfe'de dolaştırıldı. Mansûr ise "Ey Kûfe halkı! Ey pis tepenin ahalisi! İbrâhim'in ordusunu Resûlullah'ın (sav) ordusuna benzeterek, onun ordusu içinde 'İlerle ey Hayzûm' diyen birisinin sesi işitilmiş, diyorsunuz." dedi ve onları kınadı. Sonra, "Allah senin gibi beldeye ve belde halkına lanet etsin! Vallahi Benî Ümeyye'nin nasıl sizin savaşçılarınızı öldürmediklerine ve sizin çoluk çocuğunuzu esir almadıklarına hayret ediyorum." dedi.

İbrâhim öldürülünce Ca'fer kendisine verilen sözü ortaya çıkardı, Selm de kendisine verilen sözü ortaya çıkardı. Ancak Ca'fer b. Süleymân Selm'e, "Benim ahdim senin ahdinden önceydi. Bırak beni, emîr olarak Basra'ya gireyim, benden sonra sen gelirsin." dedi. Selm yerinde kaldı ve Ca'fer Basra'ya girip insanlara güvence verdi. Daha sonra Selm geldi, Basra'da birkaç ay kaldı. Sonra Mansûr, Muhammed b. Süleymân b. Ali'yi Basra'ya vali yaptı ve "İbrâhim Basra'da iken, ben Selm ve Ca'fer'i onunla savaşmaları ve halkın emniyetini sağlamaları için Basra'ya atamıştım. Ancak onlar bunu ihmal ettiler." dedi. Denildiğine göre Mansur Selm'e Basra ahalisinden İbrâhimle beraber başkaldıranların hurmalıklarını kesmesini emrettiği bir mektup göndermiş o da bunu onlardan gizlemiş. Bu yüzden Mansur onu azletmişti.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukrî anlattı, dedi ki: İbrâhim hicretin 145. yılında hurûc edince Süleymân b. Ali'nin çocukları Ca'fer ve Muhammed'e bir mektup yazarak, onların bulundukları bir şehre İbrâhim'in, onlardan habersiz olarak gelmiş olmasından dolayı onları taciz edip kınamış sonra da şu şiiri okumuştu:

Hidayet bulasıca! Yetiş, Benî Sa'd'ın içlerine nüfuz ederek
Uyandılar ve "Bu kınayıcının bir işidir" dediler
Köpekleri olmayanların üzerine salıyorsun kurtları
Yardım isteyen ve koruyanın hamlesinden korunuyorsun

İbrâhim ve Muhammed'in haberi Mansûr'a gelince meclisinde yere vurmaya başladı ve şöyle dedi:

Hedef yaptım kendimi mızraklara!
Kuşkusuz reis olan, yapar böyle şeyleri

Mansûr şöyle diyordu: "İbrâhim'i Basra'ya götüren şey, Kûfe halkı ile kırsaldaki halkların ihtilaf, günah ve günaha meyletmek üzerine toplanmalarıydı. Her tarafa uygun bir taş ve her bölgeye uygun bir ok attım. Sonra mübârek ve cesur olan Îsâ b. Mûsâ'yı onun üzerine gönderip Allah'tan yardım istedim ve onun hakkından geldim."

Bir Şiî olan Hârûn b. Sa'd el-İclî İbrâhim'in hurûcunu ayıplayarak şöyle demişti:

Ey bizden olup da düşünce ve tavır sahibi olan!
Ve dinde tâbi olunan!
Ümmetin zirvedeki umudu olduktan sonra mı [hurûc ettin]?
Hani senin için, "Bidatçı oldu" denildiği zaman
Yazık! O hareketten dağılanların
Senin etrafında birleşmelerine çok yazık!

Dediler ki: Mansûr Ebû Huzeyme Hâzim b. Huzeyme et-Temîmî'yi, Ehvâz'da bulunan Muğîre b. Fez'ın üzerine gönderdi. Ebû Huzeyme ona saldırdı, onu ve arkadaşlarını hezimete uğrattı. Muğîre Basra'ya kaçıp orada saklandı. Müminlerin emîri'nin mevlâsı Hassân Basra'nın posta işlerinden sorumluydu. Hassân Mansûr'dan İbnü'l-Fez'a verilmiş uyduruk bir eman yazdı. Bu sözde emanda Mansûr, onu tahrik edip korkutmayacağına ve onun nefsine, malına, kılına, vücuduna ve çocuklarına zarar vermeyeceğine ve yaptıkları sebebiyle onu muaheze etmeyeceğine, akrabalık hakkına riayet edeceğine, onun kadrini yücelteceğine ve kavminde zekât malını isteyerek verenlerin üzerine onu sorumlu yapacağına söz vermişti.

Sonra Benî Kuray'ın mevlâlarından bir adam çağırdı ve emanı ona okuttu. Ayrıca İbnü'l-Fez'ın durumuyla ilgili olarak Mansûr'dan gelmiş gibi ona bir mektup vererek şöyle dedi: "Biliyorum, Muğîre seni dinler ve sözünü kabul eder. Sen eğer istersen onun yerini öğrenebilir ve onunla görüşürsün. O halde bu mektubu ve bu emanı al ve Muğîre'ye oku." Adam Muğîre'nin yanına gidince ona mektubu ve emanı okudu ve onun artık ortaya çıkmasını istedi. Bunun üzerine Muğîre kavmini çağırdı ve onlarla istişare etti. Hepsi de onun artık ortaya çıkması gerektiği yolunda görüş bildirdiler. Muğîre de bunu kabul etti ve [gizlendiği yerden] çıktı. Nihayet Hassân'ın yanına geldi. Hassân, Muhammed b. Süleymân'a onun hakkında bilgi vermişti. Bu yüzden Muhammed'in elçileri onu bulup yakaladılar ve onu getirip hapse attılar. Muhammed b. Süleymân, onun durumu hakkında Mansûr'a bir mektup yazdı. Mansûr, onu öldürmesi için Esed b. Merzübân'ı görevlendirdi. Yanında müminlerin emîri'nin mevlâsı Reyyân da vardı. Muhammed Muğîre'yi hapisten çıkarıp onlara teslim etti. Esed Muğîre'nin iki elini ve iki ayağını kesti. Sonra onu Kâfulâniyyûn[176] mahallesinde astı. Bazıları dedi ki: Muhammed b. Süleymân ona eman vererek onu aldı, sonra onu öldürdü.

Mufaddal ed-Dabbî er-Râviye de bir saklanıp vadilerde dolaştıktan sonra, Müseyyeb b. Züheyr ed-Dabbî onun için eman aldı. İbrâhim'in arkadaşları ve valileri [birer birer] yakalanıp vadilerde öldürüldüler. Hişâm b. Amr et-Tağlibî, Hasan b. İbrâhim b. Hasan'ı Sind'de öldürdü. Hasan b. İbrâhim oraya kaçmıştı. Yine Abdullah b. Muhammed b. Abdullah da Sind'de öldürüldü. Medâ b. Kâsım et-Tağlibî saklandı.

Nümeyle, Süfyân'ı serbest bırakmış ve onu hapisten çıkarmıştı. Bu yüzden Nümeyle'ye eman verildi ve [normal hayatına dönerek] Süfyân'ın arkadaşı oldu.

Mansûr, Süfyân b. Muâviye'nin, "İbrâhim'in kanına ortak olduğum için, kırmızı ve siyah develer benim olsaydı yine sevinmezdim." dediğini haber aldı. Mansûr bununla ilgili olarak, "O sadece benimle kendisinin arasını karartmıştır." diyordu. Mansûr, insanlara eman vermek ve onları

176 Basra'da gemi yapımı ve ticaretinin yapıldığı bir yerdir. (ZZ)

sakinleştirmek için Sevvâr b. Abdullah'ı görevlendirdi. O da [istenilenleri] yaptı.

Ebû Âsım Nebîl'in şöyle dediği bana rivayet edildi: Süfyân hükûmet konağından çıkıp da İbrâhim oraya girince kendisi için bir hasır serildi. Fakat rüzgâr o hasırı ters çevirdi. Bu da onun için bir uğursuzluk sayıldı.

İbrâhim Süleymân'ın iki oğlu Muhammed ve Ca'fer'e haber gönderdi. Onların annesi Hasan b. Ca'fer b. Hasan b. Hasan'ın annesiydi. Onlara şöyle diyordu: "Dayınız size söylüyor. Eğer isterseniz benim yanı başımda, emniyet ve genişlik içinde olursunuz. Eğer istemezseniz istediğiniz yere gidin ve aramızda bir kan akıtmayın."

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı, dedi ki: İbrâhim Basra'da hurûc etti ve orayı ele geçirdi. Oradan Ehvâz ve Fâris'e yöneldi. Afvullah b. Süfyân es-Sekafî'yi, Ehvâz'ın haracını toplamakla görevlendirdi. [Basra valisi] Süfyân b. Muâviye'yi kuşattı, sonra ona eman verdi. O da hükûmet konağından çıktı. Mansûr, Âmir b. İsmâîl es-Sülemî'yi büyük bir ordunun başında [Basra'ya] yönlendirdi. Önce Vâsıt'ta konakladı, oradan da [düzenli bir] ordu halinde Basra'ya yöneldi.

İbrâhim Basra halkının hıyanet etmelerinden, ihtilafa düşüp uzak durmalarından endişe ediyordu. Bu yüzden Vâsıt'a doğru yola çıktı. Âmir b. İsmâîl onunla orada savaştı. Sonra İbrâhim Kûfe'ye gitmek istedi. Oraya da Hicâz'dan Îsâ b. Mûsâ gelmişti. Mansûr, İbrâhim ile savaşması için onu oraya yönlendirmişti. İki ordu, "Bâhumrâ" denilen bir köyde karşılaştılar. İbrâhim kısa bir süre için Îsâ'yı hezimete uğrattı. İbrâhim'in adamlarının çoğu piyade idi. Sonra Îsâ'nın süvarileri ve piyadeleri İbrâhim'e saldırdı. İbrâhim orada öldürüldü. Îsâ Kûfe'ye döndü.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Muğîre b. Fez', İbrâhim'in işi konusunda insanların en şiddetlisiydi. O da yakalanıp öldürüldü. Onun öldürülmesini üstlenen Ebü'l-A'ver el-Kelbî idi. Ebû Ziyâd el-Kelbî şöyle demişti:

Ey Temîm! Kim Ali'ye bildirecek
Nehrin kenarındaki limana bayrak diktiğimizi?
Muğîre'nin başını açıkça diktik!
Cesedi de çırılçıplaktı, kırsalda

Dediler ki: İbrâhim, Hekne bt. Ömer b. Seleme el-Hecîmî ile evlenmişti. Yûnus en-Nahvî şöyle diyordu: "İbrâhim bir devleti yıkmak için geldi ancak bir kadın, kokusuyla ve boyasıyla onu bundan alıkoydu. Mansûr'a Teymiyye [adlı câriye] getirildi. Mansûr İbrâhim'in işini bitirinceye kadar câriyeyi köpek yerine koydu [ona hiç değer vermedi]. Ömer b. Seleme alacalı bir atın üzerindeydi." İbrâhim şöyle dedi:

Savaşa gelince seni savaşçı olarak görmüyorum
Eğer savaştan kaçarsan, alaca atın tanınır

Dediler ki: Muhammed ve İbrâhim'in başları Horasana götürüldü. Sonra oradan geri getirildiler. Geri getiren şahıs onları, Ebû Ca'fer'in şehri Bağdat'a, Ebû Hanîfe sokağında bulunan evinin merdiven altına defnetti. Benî Mücâşi'den bazıları Mansûr'a şöyle dediler:

Çık ortaya! Sen beyaz bir aslanla karşılaştın
Dedesinin Ali olduğunu söylüyor
Anne tarafından da dedesinin peygamber olduğunu

Dediler ki: İbahim Benî Abbâs'ı zikredip şöyle diyordu: "Allah'ın küçük düşürdüğünü yücelttiler, Allah'ın yücelttiğini de küçülttüler." Beşşâr el-A'mâ, İbrâhim hakkında şöyle dedi:

Üzerinde azamet bulunan güler yüzlüye söylüyorum
Cömert adamların içinde cömertçe bir hayat geçiren
Kıyam edip hidayete çağıran Fâtımîlerden biri
Fâtıma'nın oğlu kadar kimse sana hidayet veremez

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî ve başkaları anlattılar, dediler ki: Benî Hâşim'in mevlâsı Südeyf b. Meymûn, Muhammed b. Abdullah'a meyledenlerdendi. Halifeliğinden önce de Mansûr'a meylediyordu. Mansûr halife olunca ona bin dinar ihsanda bulundu. Muhammed hurûc edince Südeyf, aldığı bin dinarı destek için Muhammed'e verdi ve onunla birlikte

hurûc etti. Mansûr'la savaşmak üzere adam topladı ve Abbâsîleri hicvetmeye başladı. Muhammed öldürülünce Basra'ya, Muhammed'in kardeşi İbrâhim'in yanına geldi. İbrâhim de öldürülünce Südeyf kendi nefsi için korkmaya başladı ve Hasan oğullarını hicvetmeye başladı, şöyle dedi:

Hasan oğulları bir tövbe ihdas etmişler
Ama söz sizin dediğiniz gibi değil
"Bizim için kıyam eden biri olacak" mı dediniz?
Biz sizin kıyam edicinize [mehdinize] inanmıyoruz

Yine şöyle demişti:

Muhammed'in rabbine yemin olsun ki
Hasan oğulları yalan söylediler çünkü
Mirasta amca, amca oğlu gibi değildir

Mansûr da şöyle diyordu: İbrâhim'in yanında Südeyf'le alay edildiğini görür gibiyim.

Dediler ki: İbrâhim minbere çıktığı sırada Südeyf şöyle dedi:

Ey Ebû İshâk! Sus! Onu [halifeliği] temenni etmiştin
Uzun bir ömürde ve sıhhat içinde
Allah hayrını versin, hatırla ilklerin felaketini [Kerbelâ'yı]
Yürüttün onları, kelepçelerin içinde bilinmeyene doğru

Südeyf bu şiirinde İbrâhim'in babasını ve onunla birlikte [savaşmak için] yürütülenleri kastediyor. İbrâhim öldürülünce Südeyf kaçtı ve saklanmaya başladı. Ayrıca Mansûr'a şunları yazdı:

Ey Mansûr, ey Arabın en hayırlı insanı!
Kendisine "Abdülmuttalib" nispet edilenlerin en hayırlısı!
Affınızı talep ediyorum senin kölen olarak
Bugün beni affet, helâk olmadan önce!

Mansûr'un yanına varıncaya kadar, mektubu hileli bir şekilde gizledi. Yanına varınca da mektubun içine şunu yazdı:

Eğer savaştan sonra veliye bile benzesem
Değişmez, Muhammed b. Ali'nin hakkımdaki fikri

Daha sonra Südeyf öldürüldü.

Şair İbrâhim b. Ali b. Herme İbrâhim b. Abdullah'tan özür dileyerek şöyle diyordu:

Ey Fâtımaların oğlu!
Övünme konusunda bütün insanların en hayırlısı ve en temiz olanları!
Ben özrümü taşıyor sonra da onu yayıyorum
Çünkü fayda vermez, yayılmayan bir özür
Yemin ederim, yalan olmayan bir yeminle
Allah'a ve kesilmek için yüzüstü devrilen kurbana yemin ederim
Düşman benden sana kötülük haberini
İsrafla ve abartarak yalan yere bir şey getirdiler
İşitemezsin, bizden bir yalan ya da iftira
Ey yücelik sahibi! Ey hayır ve şeref sahibi!

Kurre es-Sayrefî Ebû Ca'fer Mansûr'un İbrâhim'i gözetleyen casusu idi. [Onu fark eden] İbrâhim onu dövdü ve hapse attı. İbrâhim öldürülünce Ebû Ca'fer ona, "Merhaba ey Ebû Kurre! Ben hep selâmette kalman için Allah'a dua ettim." dedi ve ona iyilikte bulundu.

Yahyâ b. Abdullah b. Hasan'ın Hurûcu

Dediler ki: Yahyâ b. Abdullah b. Hasan dağlık bölgede hurûc etti. [Medine'den] ed-Deylem[177] tarafına gitmişti. Hârûnürreşîd'in veziri Fadl b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek ona yöneldi. Deylem melikine bir milyon dirhem verildi, Reşîd'in Yahyâ'yı öldürmeyip eman vermesi şartıyla onu Fadl'a teslim etti. Yahyâ, Sindî b. Şâhek'in yanında hapisteyken öldü.

Hüseyin b. Ali. b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Hurûcu

Hicretin 169. yılında Hüseyin b. Ali b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib Medine'de hurûc etti. Sonra Mekke'ye gitti. Mûsâ b. Îsâ b. Mûsâ, Abbâs b. Muhammed b. Ali, Muhammed b. Süleymân b. Ali ve Süleymân b. Ebû Ca'fer onunla karşı karşıya geldiler. Süleymân b. Ebû Ca'fer Hac mevsiminde görevliydi. Hüseyin b. Ali Fah vadisinde öldü-

177 Deylem, İran'ın kuzeyinde Deylem ırkının yaşadığı bir bölgenin adıdır. Deylemîler erken dönemde İslâm'a girdiler. Merkezi Ceylan'dır. (ZZ)

rüldü.[178] Başı müminlerin emîri Mûsâ el-Hâdî'ye gönderildi ve Bağdat'ta köprüye dikildi. Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Hasan Mısır'a gitti. Ancak oradan gönderildi ve Bağdat'ta vefat etti.[179]

İdrîs b. Abdullah b. Hasan Fah vakasında Hüseyin b. Ali ile beraberdi. Hâdî'nin hilâfeti döneminde Mısır'a kaçtı. O günlerde "Miskîn" olarak bilinen Sâlih b. Mansûr'un mevlâsı Vâdıh, posta işlerinden sorumluydu. Vâdıh Şiî olarak bilinirdi. Bu yüzden İdrîs'i posta ile Mağrib'e gönderdi, o da Tanca'ya yerleşti. İdrîs Mağrib'in bazı şehirlerine geldi, o şehirlerdeki Berberîler onun davetine olumlu cevap verdiler.

Mûsâ el-Hâdî'den sonra Reşîd halife olunca bu durum kendisine bildirildi, o da Vâdıh'ın boynunu vurdu. Mehdî'nin mevlâsı Şemmâh gizlendi. Şemmâh [casus olduğunu bildirmek] için Reşîd'in Afrika valisi İbrâhim b. Ağleb'e mektup yazıldı. Vali onu Tanca'ya gönderdi. Casus Şemmâh orada tabip olduğunu iddia etti. Bunun üzerine İdrîs, dişinde meydana gelen bir ağrıyı sormak için onu davet etti. Şemmâh, yanında bulunan ve içinde zehir olan bir diş macununu ona verdi. Sonra kaçtı. Arandı fakat bulunamadı. İdrîs öldü. Ondan sonra oğlu İdrîs yerine geçti. Şair şöyle dedi:

Ey İdrîs! Kurtulacağını mı sandın, Halife'nin hilelerinden?
Ya da tedbir ve ihtiyatın seni koruyacağını mı sandın?
Halife'nin öfkesi kılıç çektiği zaman
Kılıç uzar fakat ömürler kısalır onun yanında

Mûsâ b. Abdullah b. Hasan b. Hasan fesahat ve belâgat sahibi bir insandı. Mansûr onu tutukladı, sonra onu affetti. Onun hakkında şair şöyle diyordu:

Sen siyah ve beyaz karışımından yaratılmışsın
[Bu yüzden] onlara zarar ve menfaat vermenden endişe ediyorum
Beyaz develer de geniş bir yola girmişler
Arkadaşlarından kopmuş halde veya grup halinde

---

178 Mekke'de bir vadidir. (ZZ)
179 Daha fazla bilgi için bkz. Ebû Farac el-Isfahânî, *Makatilu't-Tâlibîn*, Kâhire, 1949; s. 341-360. (ZZ)

Mûsâ esmer birisiydi ve annesi 60 yaşındayken onu doğurmuştu. Mûsâ b. Abdullah [kendisi için] bir çeşme ihdas etmişti. Fakat sulama sahipleri bunu hoş karşılamadılar. O da şöyle dedi:

Yazık onlara! Bu akıtılan [kanlar] kimindir?
Akşam memeleri açılmış olduğunda
Ve sabahleyin yüzleri çirkin olduğunda

Bunun üzerine Benî Adî b. Ka'b kabilesinden Mutî'î'nin çocuklarından Muhammed b. İsmâîl adında birisi ona, "Ey Ebü'l-Hasan! Yaptığınla ve söylediğinle uygun bir şey yapmış olmadın." dedi. Mûsâ[180] ona, "Sen kimsin ki? Sen ancak Kureyş'in kuyruğundansın [ardılısın!]" dedi. Mutî'î ise [onun bu tavrı karşısında] kendine hâkim oldu, sustu ve cevap vermedi. Daha sonra yine karşılaştılar. Mûsâ b. Abdullah ona sert bir bakış attı. Bunun üzerine Mutî'î, "Kaşlarını çatıp bana kibirli halini devam ettiren sen misin? Benim sana karşı sabırlı oluşum ve seni affedişim seni gurura sevk etti. Topal ayağına dayanman, zafiyetini karışınla ölçmen ve halinin başkasının halinden [farklı olduğunu] bilmen senin için daha hayırlı olacaktır." dedi.

Bunun üzerine Mûsâ b. Abdullah ona şöyle dedi: "Vallahi seni saymıyor ve sana itibar etmiyorum. Vallahi sen geri zekâlı bir azgın, her kötülüğe yakın fakat her hayırdan uzak birisin. Benim zafiyetim ve karışım hakkındaki sözüne gelince benim zafiyetim karışımdandır, karışım da zafiyetimden, el ayasının ve kolun genişliğinden ve boyumun uzunluğundandır. Seni oturtan onu ayakta tutuyor, seni alçaltan da onu yüceltiyor. Benim hakkımda ne kadar cahil de olsan, burnun yere sürtülüp nefsine ağır gelse de ben nefis, baba ve anne bakımından senden daha hayırlı olduğumu biliyorum."

Mûsâ b. Abdullah şair idi. Ümmü Selime bt. Muhammed b. Talha b. Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Sıddîk onun yanında mutlu olmuştu. Bu kadın için şöyle denilmişti:

---

180 Hem RK neşri hem de ZZ neşrinde (فقال له موسي) veya (فقال له أبو حسن) yerine yanlışlıkla (فقال له حسن) şeklinde geçmektedir. (çev.)

Ümmü Selime gibi
Her müslüman kadının yaptığı beni hayrete düşürür
Her câriyenin kocasından uzak kalması
Çünkü kendisi eskiden şerefi yücelten birisiydi

Mûsâ bu kadına bir mektup yazarak, Irak'a, yanına gelmesini istedi. Kadın kabul etmedi. Bunun üzerine Mûsâ ona şöyle bir şiir yazdı:

Kumaları hakkında feraset sahibi olan (hileci)
Bir kadın getirmeyi düşünüyorum

Bunun üzerine Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın mevlâsı Rebî' b. Süleymân şöyle dedi:

Ebû Bekir'in kızı mı bir kumaya hile yapacak?
Yemin ederim, büyük günahlardan birini işlemeye çalıştın

Mûsâ kadına şöyle yazdı:

Yalnız bırakma beni Irak'ta
Çünkü içinde hıyanet ve zulüm ehli olan bir beldedir Irak!
Ben bir kadın getirmek istiyorum ki
Güzel kokulu olsun ve ecdada denk olsun
Sülalece Şeybân'a ve Mürre'ye nispet edildiğinde
Ebû Bekir'in faziletine denk gelmeyecek biri olsun

Ca'fer b. Hasan b. Hasan, Abdullah b. Hasan'ın kardeşi, aynı zamanda Benî Hâşim'in ileri gelenlerinden olan Muhammed ve İbrâhim'in amcasıydı. Hasan ve Hüseyin'in çocukları Ali'nin vasiyeti konusunda kavga ettiler. Her birisi, "Vasiyet bizdedir." dedi. Zeyd b. Ali b. Hüseyin, Hüseyin'in soyu için, Ca'fer b. Hasan ise Hasan'ın soyu için kavga ediyordu.

Süleymân b. Ali, Hasan b. Ca'fer'in annesiyle evlendi. Ondan, Süleymân'ın iki oğlu Muhammed ve Ca'fer dünyaya geldiler. Ca'fer Medine'de vefat etti.

Rakka'da ise Muhammed b. İbrâhim b. İsmâîl b. İbrâhim b. Hasan b. Hasan b. Ali vardı. İbrâhim b. Hasan'a, "Tabâtabâ" lakabı takılmıştı. Ebü's-Serâyâ Serî b. Mansûr eş-Şeybânî, [Abbâsîlerin] komutanı Herseme

b. A'yen'den ayrılarak, kavminden yedi yüz kişilik bir gücün başında [Rakka'ya] geldi. Muhammed b. İbrâhim onu davet etti. O da daveti kabul edip geldi ve ehl-i beytten Rıdâ adına çalışmak üzere ona biat etti.

İkisi yola çıkıp sonunda Kûfeye geldiler. Ebü's-Serâyâ Abbâs b. Mûsâ'nın sarayına gitti. Abbâs b. Mûsâ ve yanındakiler kapılarını kapattılar, ona ve yanındakilere ok atmaya başladılar. Ebü's-Serâyâ'nın yanında, künyesi Ebü'ş-Şevk olan bir adam vardı. Balkonda bulunan bir hizmetçiye bir ok attı, hizmetçi başı üzerine devrildi. Sonra saraya girip saray içindeki eşyaları aldılar. Kûfe halkı ona biat etti. Bu olay hicretin 199. yılında olmuştu. Onun üzerine Bağdat'ta Halife olan Me'mûn'un veziri Hasan b. Sehl gönderildi. Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî de dört bin kişilik bir kuvvetle Şemmâsiye'de konaklamıştı. Ebü's-Serâyâ, Kûfe köprüsünün yanında onu hezimete uğrattı ve yanındaki malları aldı. Züheyr Bağdat'a geri döndü.

Sonra Muhammed b. İbrâhim et-Tâlibî Kûfe'ye geldikten bir ay geçmeden -denildiğine göre 40 gün sonra- Kûfede vefat etti.

Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Durumu

Dediler ki: Hasan Hüseyin'den bir yaş büyüktü. Bir yıldan az büyük olduğu da söylenmiştir. Hüseyin'in künyesi "Ebû Abdullah" idi. Hüseyin hem cesur hem cömert bir insandı. Hüseyin, Hz. Peygamber'e (sav) benzetilirdi. Ancak Hasan yüz bakımından ondan daha çok Resûlullah'a (sav) benziyordu. Deniliyor ki: Hüseyin, göbeğinden ayaklarına kadar Resûlullah'a benziyordu. Resûlullah (sav), "Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim. Hüseyin'i seveni Allah sevsin. Hüseyin torunlardan bir torundur." dedi.

Bize Muhammed b. Mûsaffâ el-Hımsî anlattı, dedi ki: Bize Abbâs b. Velîd anlattı. O Şu'be'den, o Büreyd b. Ebû Meryem'den, o Ebü'l-Havrâ es-Sa'dî'den rivayet etti, dedi ki: Ben Hüseyin b. Ali'ye, "Resûlullah'tan (sav) ne hatırlıyorsun?" dedim. Hüseyin, "Resûlullah'a zekât malı bir hurma getirilmişti. Ben de bir hurma alıp ağzımda çiğnemeye başladım. Resûlullah (sav) o hurmayı tükürüğüyle birlikte [ağzımdan] aldı, hurmaların içine attı ve "Muhammed'in ailesi için zekât helal değildir." dedi.

Hüseyin dedi ki: Resûlullah (sav), "Seni kuşkuya düşüren şeyi bırak ve kuşkuya düşürmeyen şeyi al. Yalan kuşkudur, doğruluk ise mutmain olmaktır." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Bize Îsâ b. Yûnus anlattı, dedi ki: Bize Evzâ'î anlattı. O Yahyâ b. Kesîr'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Hasan veya Hüseyin'in ağlama sesini işitti. Bunun üzerine, "Ey insanlar! Çocuk imtihandır. [Onun ağlama sesini işitince] düşünmeden ayağa kalktım." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İsrâîl b. Ebû İshâk'tan, O Hânî'den, o da Ali'den (as) rivayet etti, dedi ki: Bir oğlan çocuğum oldu, ona "Harb" ismini koydum. Resûlullah (sav), "Ona ne isim koydunuz?" dedi. Biz de "Ona 'Harb' ismini koyduk." dedik. Resûlullah (sav), "O Hasan'dır." dedi. Sonra başka bir oğlan çocuğum oldu. Ona "Harb" ismini koydum. Resûlullah (sav), "Ona ne isim koydunuz?" dedi. Biz de "Harb" dedik. Resûlullah (sav), "O Hüseyin'dir" dedi. Sonra benim diğer bir oğlum dünyaya geldi. Resûlullah (sav), "Ona ne isim koydunuz?" dedi. Biz de "Harb" dedik. Resûlullah (sav), "O Muhsin [muhassin]dir. Ben bu oğullarıma, Hârûn'un çocuklarının isimlerini verdim: Şebber, Şübeyr ve Müşebbir." dedi.

[Hüseyin b. Ali'nin (as) Çocukları]

Ali el-Ekber: Onun annesi Sakîf'liydi. Ali el-Ekber, Taf'ta [Kerbelâ'da] öldürüldü. Savaşırken şöyle diyordu:

Ali b. Hüseyin b. Ali'yim
Ben ve Allah'ın evi, Peygamber'e daha layığız
Şemir'den, Şebes'ten ve İbnü'd-Da'î'den[181]

Ali el-Asğar: Nesli devam eden oğlu budur. Ali el-Asğar'ın annesi, Selâfe adında bir ümmü veleddir. Zührî dedi ki: Ali b. Hüseyin'den daha faziletli bir Kureyşli görmedim. 58 yaşında Medine'de vefat etti. 60 yaşında vefat

181 İbnü'd-Daî'den maksat o zamanın Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyâd'dır. Önceleri Ziyâd "Ziyâd b. Ebîh" (babasının oğlu Ziyâd) şeklinde babasız anılırken Muâviye, Onun Ebû Süfyân'ın oğlu olduğunu söyledi. Ancak hiç kimse bu nesebin sahih olduğuna inanmadı. Bu yüzden kendisine, babası dışında birine nispet edilen anlamında, "Daî" (الدَّعِيُّ) denildi. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XIV, 261. (çev.)

ettiği de söylenmiştir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Onun vefatı hicretin 94. yılındaydı. Bakî' mezarlığına defnedildi. Hicretin 92. yılında vefat ettiği de söylenmektedir.

Fâtıma bt. Hüseyin: Annesi Ümmü İshâk bt. Talha b. Ubeydullah'tır.

Sükeyne: Annesi Rebâb bt. İmruülkays'tır. Bununla ilgili açıklamayı daha önce yaptık. Fâtıma bt. Hüseyin, Hasan b. Hasan b. Ali'nin eşiydi. [Ondan ayrılınca] onunla Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân evlendi.

[Ali b. Hüseyin'in Çocukları]

Muhammed, Abdullah ve Hüseyin: Bunların annesi Ümmü Abdullah b. Hasan b. Ali'dir.

Amr ve Zeyd: Bunların anneleri ümmü veleddir.

Ali ve Hadîce: Anneleri ümmü veleddir.

Ümmü Mûsâ, Ümmü Hasan, Külsüm ve Müleyke: Bunlar da başka ümmü veledlerdendir.

[Muhammed b. Ali'nin Çocukları]

Ca'fer ve Abdullah: Bunların anneleri Ümmü Ferve bt. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir'dir. Ca'feriye mezhebine mensup olanlar, Ca'fer b. Muhammed b. Ali'ye nispet edilirler. O, Mûsâ b. Ca'fer'in babasıdır. Künyesi Ebû Abdullah idi, Medine'de vefat etti.

Abdullah b. Muhammed'e gelince ona "Devrak" [testi] diye bir lakap takılmıştı. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'e gelince künyesi Ebü'l-Hüseyin olup Kûfe'de öldürüldü. Meymûne bt. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin Mehdî'nin eşiydi. Hüseyin b. Zeyd âmâ idi. Zeyd'in Îsâ adında bir oğlu vardı. Kûfe'de vefat etmiştir. Ali b. Ali b. Hüseyin'e gelince ona Eftas [yassı burunlu] lakabı verilmişti, nesli devam etmiştir.

Bana Bekr b. Heysem anlattı, dedi ki: Bana Ali b. Abdullah el-Medenî anlattı. O Süfyân b. Uyeyne'den, o İbrâhim b. Meysere'den, o Tavûs'tan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Hüseyin b. Ali hurûc etme konusunda benimle istişare etti. Ben kendisine, "Eğer benim için ya da senin için

ayıp olmasaydı, ellerimi başına geçirirdim." dedim. Bunun üzerine Hüseyin, "Vallahi, eğer şöyle şöyle bir yerde öldürülürsem benim için, Mekke'de (Harem'de) öldürülmekten daha iyidir!" dedi.

Bana Yûsuf b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize Hakkâm anlattı, dedi ki: Bize Amr b. Ma'rûf haber verdi. O Leys'ten, o da Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: Ali Kûfe'de iken şöyle dedi: "Güçlüleri zayıflarını taşımakta olan Peygamberinizin ehl-i beyti size geldiğinde ne yaparsınız?" Onlar, "Şöyle şöyle yaparız." dediler. Bunun üzerine Ali başını salladı ve "Onları getireceksiniz, sonra kaçıracaksınız. Daha sonra beratınızı talep edeceksiniz fakat sizin için berat yoktur." dedi.

[Hüseyin'in Hasan ile Muâviye Arasında Yapılan Anlaşmadan Duyduğu Rahatsızlık ve Şiâ'nın Tahriki]

Dediler ki: Hüseyin b. Ali, Hasan'ın Muâviye ile barışmış olmasını hazmedemiyordu. Barış olunca Cündeb b. Abdullah el-Ezdî, Müseyyeb b. Necebe el-Fezârî, Süleymân b. Surad el-Huzâ'î ve Saîd b. Abdullah el-Hanefî Hüseyin'in yanına geldiler. Hüseyin o sırada Kûfe sarayında eşyalarını taşımaları için hizmetçilerine acele etmeleri için emir veriyordu. Gelenler Hüseyin'e selam verdiler. Hüseyin onlardaki üzüntüyü ve kötü vaziyeti görünce konuşmaya başladı ve "Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek yazılmış bir kaderdir. Allah'ın emri yerine getirilmiştir." dedi ve bu anlaşmadan hoşlanmadığını anlattı. Sonra şöyle devam etti: "Bu anlaşmayı görmektense ölmek isterdim. Fakat kardeşim onları bana tercih etti ve razı olmam için bana yalvardı. Ben de ona itaat ettim. Ama sanki burnumu ustura ile kesiyor ve kalbimi bıçakla parçalıyordu. Allah (c.) şöyle buyuruyor: '*Eğer onlardan hoşlanmamışsanız [biliniz ki] Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz*'[182] '*Gerçi o size hoş gelmez fakat olur ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız, oysa o, hakkınızda hayırlıdır. Olur ki siz bir şeyi seversiniz ama o, sizin hakkınızda bir fenalıktır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*'[183]

182 Nisâ, 4/19.
183 Bakara, 2/216.

Bunun üzerine Cündeb ona, "Vallahi biz sadece senin zulme uğramandan ve perişan edilmenden korkuyoruz. Bize gelince ellerinden geldiğince bizim sevgimizi kazanmaya çalışacaklarını biliyoruz. Fakat biz sizin şîanız ve onların da düşmanı iken kalkıp zalimlere arka çıkmaktan ve günahkârları desteklemekten Allah'a sığınırız." dedi. Süleymân b. Surad el-Huzâ'î, "Cündeb'in sana söyledikleri sözler, hepimizin seninle konuşmak istedikleridir." dedi. Bunun üzerine Hüseyin, "Allah size merhamet etsin, doğruyu söylediniz ve isabet ettiniz." dedi.

Sonra Süleymân b. Surad ve Saîd b. Abdullah el-Hanefî, barış antlaşmasından vazgeçmesi için ona teklifte bulundular. Hüseyin, "Bu olmayacak ve uygun olmayan bir şeydir." dedi. Onlar, "Sen ne zaman gidiyorsun?" dediler. Hüseyin, "Yarın inşallah." dedi. Hüseyin yola çıkınca onlar da onunla birlikte yola çıktılar. Hind kilisesini geçtiklerinde Hüseyin Kûfe'ye baktı ve Zümeyl b. Übeyr el-Fezârî'nin -İbn Ümmü Dînâr- şu şiirini okudu:

Topluluktan ayrılışım, öfkemden değil
Ancak onlardır, haremime ve şerefime engel olanlar
Ne var ki takdir edilen olacaktır
Bekle ve gözetle olacakları, bekle!

Dediler ki: Hasan Muâviye'ye biat edip gidince Şîa, bir araya gelerek, savaşı terk etmek ve biatı kabul etmek konusunda hasret ve pişmanlık izhar ettiler. Onlardan bir grup Hasan'a barış konusunda yanlışlık yaptığını söylediler, bu konuda onu tenkit edip barışı kabul etmediler. Hasan, onların arzu ettiklerinin dışında onlara cevap verdi. Sonra onlar Hüseyin'in yanına geldiler, Hasan'a söylediklerini ona arz ettiler ve Hasan'ın onlara verdiği olumsuz cevabı haber verdiler. Bunun üzerine Hüseyin, "Barış olup bitmiştir. Benim arzu etmediğim bir biat idi. O halde bu adam [Muâviye] sağ olduğu sürece bekleyin. Eğer ölürse biz de bakacağız, siz de bakacaksınız." dedi. Onlar Hüseyin'in yanından döndüler. [Denilebilir ki] hem o adamlara hem de Şîa'ya, Muâviye'nin ölümü kadar sevimli gelen bir şey yoktu. Onlar hem atıyyelerini alıyorlar hem de gazalarına koşuyorlardı.

Dediler ki: Muhammed b. Neşr el-Hemdânî ve Süfyân b. Leyl el-Hemdânî Hasan'ın yanına gittiler. Yanında, daha önce gelmiş olan Şîa'dan bir

grup vardı. Süfyân Irak'ta ona söylediği gibi "es-Selâmu aleyke ey müminlerin emîri!" dedi. Hasan ona, "Babanın hayrına otur! Vallahi eğer biz Muâviye'ye dağlar ve ağaçlarla gitmiş olsaydık verilen hüküm dışında bir şey olmayacaktı." dedi. Sonra Hüseyin'in yanına geldiler. Hüseyin onlara, "Bu adam sağ olduğu sürece sizlerden her birisi onun evinin hasırlarından biri olsun. Eğer o ölür de sizler sağ kalırsanız, umarız Allah bizim için seçimi kolaylaştırır, bize doğru yolu gösterir ve bizi nefsimize teslim etmez. "*Çünkü Allah [kötülükten] sakınanlar ve güzel amel işleyenlerle beraberdir.*"[184]

Dediler ki: Barış sebebiyle Hasan'ı ilk kötüleyen Hucr b. Adî idi. Hasan Kûfe'den çıkmadan önce Hucr ona, "Adaletten çıkıp zulme girdik. Üzerinde bulunduğumuz hak yolu terk ettik, kötülediğimiz bâtıla dâhil olduk. Bize alçaklık verildi ve rezilliğe razı olduk. Onlar bir şey istediler, biz de bir şey istedik. Onlar istediklerini alarak sevinçli bir şekilde döndüler, biz ise arzu etmediğimiz bir şekilde ve boyun eğerek dönüyoruz." dedi. Bunun üzerine Hasan ona, "Ey Hucr! Bütün insanlar senin arzu ettiğini arzu etmiyor. Ben insanları sınadım. Eğer senin gibi basiretli ve iyi niyetli olsalardı savaşı sürdürürdüm." dedi.

Hucr daha sonra Hüseyin'e geldi ve ona, "Ey Ebû Abdullah! İzzeti verip zilleti satın aldınız. Çoğu terk etmekle azı kabul ettiniz. [Senden rica ediyorum] sadece bugün bana itaat et, diğer günlerde bana karşı çık. [Lütfen] Hasan'ı bırak ve şîanı topla! Sonra Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi çağır ve asker toplamak için onu görevlendir. Ben de süvarilerin başında olurum. Hind'in oğlu farkına varmadan bir de bakar ki onunla birlikte karargâhındayız. Allah aramızda hüküm verinceye kadar onunla çarpışacağız. Allah hâkimlerin en hayırlısıdır. Onlar şu anda dalıp gitmişler." dedi. Hüseyin, "Biz biat ettik. Senin dediğin şey asla olamaz." dedi.

Dediler ki: Hasan b. Ali vefat edince Şîa Süleymân b. Surad'ın evinde toplandı, onlarla birlikte Benî Ca'de b. Hübeyre b. Ebû Vehb el-Mahzûmî de vardı. Ca'de'nin annesi Ümmü Hânî bt. Ebû Tâlib'dir. Şîa Hüseyin'e bir taziye mektubu yazdılar ve mektupta, "Allah, geçmişlere halef olma konusunda sende büyük bir kabiliyet yaratmıştır. Bizler, senin sevincinle

184 Nahl, 16/128.

sevinç duyan, senin emrini bekleyen ve senin gibi musibete uğramış şîanızız." dediler.

Benî Ca'de ona mektup yazarak, Kûfe halkının onun hakkında iyi düşündüklerini, gelmesini çok arzu ettiklerini ve ona görünmek istediklerini bildirdiler. Ayrıca onun emrini kabul edecek ve sözlerinden mutmain olacak yardımcıları ve ihvanlarıyla karşılaştıklarını, bunların onun gücünü ve cesaretini bildiklerini bildirdiler. Hüseyin'den, İbn Ebû Süfyân'ın düşmanlığı üzerinde bulunan ve ondan kurtulmak isteyen bu zatların yanına gelmesini istediler. Ayrıca Hüseyin'in kendi görüşünü bir mektupla kendilerine bildirmesini istediler.

Hüseyin onlara şöyle yazdı: "Umarım kardeşimin (ra) barış antlaşmasıyla ilgili görüşü ve benim zalimlere karşı cihad yapma ile ilgili düşüncem doğrudur. Yere yapışın, şahsı gizleyin ve arzuları açığa çıkarmayın. Hind'in oğlu sağ olduğu sürece zandan sakının! Eğer başına bir iş geldiğinde ben sağ olursam, görüşüm size gelecektir inşallah."

[Muâviye ile Hüseyin'in Mektuplaşması]

Iraklılardan ve Hicâz eşrafından[185] bazıları [sık sık] Hüseyin'in yanına gidip geliyor, onu tazim edip yüceltiyor, faziletlerini anlatıyor ve onu kendilerine [gelmeye] davet ediyorlardı. Ona ulaşabilmek için, "Biz sana arka çıkacağız, destek olacağız." diyorlardı. Üstelik onlar, Muâviye öldüğü zaman insanların hiç kimseyi Hüseyin'e denk tutmayacaklarını biliyorlardı.

İnsanların Hüseyin'in yanına gidip gelmeleri çoğalınca, Amr b. Osman b. Affân, zamanın Medine valisi Mervân'ın yanına geldi ve ona, "İnsanların Hüseyin'in yanına gidip gelmeleri sıklaştı. Vallahi, onun tarafından zor günlerin sizleri beklediğini düşünüyorum." dedi. Mervân bu durumu hemen Muâviye'ye yazdı. Muâviye de ona şunları yazdı: "Hüseyin sana karışmadığı ve düşmanlığını açıkça ortaya koymayıp affedici olduğu süre-

185 "Irak ehlinden bazı adamlar ve Hicâz eşrafından bazıları" şeklinde çevirdiğimiz cümle RK neşrinde (وَكَانَ رِجالٌ مِنْ اَهْلِ الْعِرَاقِ وَاَشْرَافُ اَهْلِ الْحِجَازِ) şeklindedir. Kuşkusuz cümlede yer alan (اَشْرَافُ) kelimesinin bir anlamı yoktur. ZZ neşri bu yanlışı aynen tekrarlanmış ancak şerh olarak dipnotta, "kadın tarafından ağzın üzerine atılan örtü" manasındaki (اللثام) kelimesi konulmuştur. İki kelime arasında bir yakınlık olmadığı için siyak ve sibaka en uygun ibarenin (وَاَشْرَافُ اَهْلِ الْحِجَازِ) şeklinde olduğunu düşünüyoruz. Bu yüzden çeviride bunu esas aldık. (çev.)

ce, sen de ona karışma! Nem toprakta nasıl gizleniyorsa sen de ondan öyle gizlen. Vesselâm."

Muâviye Hüseyin'e de şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki senden tarafa bana bazı şeyler bildirildi. Eğer doğru ise senin onlardan vazgeçeceğini tahmin ediyorum. Eğer batıl ise sen onlardan uzak durma konusunda insanların en mutlu olanısın. Çünkü sen nefsinin hazzından vazgeçmekle işe başlayan ve Allah'ın ahdini yerine getirensin. Senden sıla-i rahmi kesmeye ve sana kötülük yapmaya beni mecbur etme! Kuşkusuz ben ne zaman seni inkâr edersem sen de beni inkâr edersin. Sen ne zaman bana hile düşünürsen ben de sana düşünürüm. Ümmetin asasının yarılması ve ümmeti fitne içine sürüklemen konusunda Allah'tan kork ey Hüseyin!"

Bunun üzerine Hüseyin Muâviye'ye çok sert bir mektup yazdı. Mektubunda Ziyâd'ın işiyle ilgili yaptıkları ve Hucr'un öldürülmesi gibi yaptığı kötülükleri sayıyordu. Hüseyin Muâviye'ye şöyle diyordu: "Halife olduğun günden beri salih insanlara hile yapmakla fitnenin içine girmişsin. Benim için ne planların varsa yap!" Mektubun sonunda da "Selam hidayete tâbi olanların üzerine olsun." ifadesi yer alıyordu.

Muâviye, Hüseyin'in kendisine yazdıklarını insanlara şikâyet ediyordu. Kendisine, "Ona, onu ve babasını ayıplayacağın bir mektup yaz." denildi. Muâviye şöyle dedi: "Yalan söylemem dışında onun babası hakkında bir şey söyleyecek değilim. Benim gibiler haksız yere kimseyi ayıplayamazlar. Ben Hüseyin hakkında da bir şey söyleyemem ve onu, ayıplara mahal bir şahıs olarak görmüyorum. Ancak ben ona bir mektup yazıp ona bazı vaatlerde bulunmak ve onu tehdit etmek istedim. Sonra ona cevap vermemeyi düşündüm."

Muâviye Hüseyin'e verdiği atıyyeyi ve yaptığı iyilikleri kesmedi. Muâviye her yıl ona bir milyon dirhem ve her türden mallar ve hediyeler gönderiyordu.

[Hüseyin b. Ali'ye Irak'tan Gelen Mektuplar]

Muâviye hicretin 60. yılı Receb ayının on beşinde vefat etti. Yerine oğlu Yezîd geçince [Medine'deki] valisi Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'a bir mektup

göndererek Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr'den biat almasını istedi. Hüseyin biatı reddetti ve Mekke'ye doğru yola çıktı. Kureryş'ten Abdullah b. Mutî el-Adevî ona rastladı ve "Canım sana feda olsun, nereye gidiyorsun?" dedi. Hüseyin, "Şu anda Mekke'ye gitmek istiyorum. Mekke'ye vardıktan sonra Allah'tan istiharede bulunacağım." dedi. Abdullah b. Mutî, "Allah sana hayır versin ve beni sana feda etsin ey Resûlullah'ın (sav) kızının oğlu! Ancak Mekke'ye vardığın zaman Allah'tan kork ve Kûfe'ye gitme! Çünkü Kûfe uğursuz bir beldedir, baban orada öldürüldü, kardeşin de orada yaralandı. Bana göre sen harem-i şerife git ve orada kal! Çünkü sen Arapların efendisisin. Vallahi Hicâz ehli arasında senin dengin yoktur. Vallahi eğer sana bir şey olursa senden sonra köleler haline getiriliriz." dedi.

Deniliyor ki: Abdullah b. Mutî, Hüseyin Mekke'den Kûfe'ye giderken yol üstündeki bir çeşme üzerinde ona bu sözleri söylemişti. Abdullah, "Bana göre sen harem-i şerife dön, orada kal ve Kûfe'ye gitme." demişti.

Hüseyin Mekke'ye gelince Mekke ahalisi, orada bulunan umreciler ve diğer bölgelerden gelenler onun yanına gidip gelmeye başladılar. İbnü'z-Zübeyr de Mekke'deydi. Kendisi Kâbe'nin yanında duruyor, namaz kılıyor ve tavaf yapıyordu. Hüseyin de Mekke'ye geldi. Ancak Hüseyin, İbnü'z-Zübeyr'e en ağır gelen insanlardan biriydi.

Bana Ebû Mihnef'ten anlatıldı. O Abdülmelik b. Nevfel'den, o Müsâhık'tan, o da Ebû Saîd Makburî'den rivayet etti, dedi ki: Hüseyin'i, Resûlullah'ın (sav) mescidine girdiğinde iki adam arasında yürürken gördüm, şöyle diyordu:

Sabahın erken saatlerinde, saldırarak ürkütmedim hayvanları
Yezîd'e hilâfet verildiği gün çağrılmadım, ölüm korkusundan
Ve gözetliyor ölüm beni, uzaklaşmam için

[Hüseyin'den bu sözleri işitince] onun fazla kalmadan hurûc edeceğini anladım. Zaten çok geçmeden Mekke'ye, oradan da Irak'a doğru yola çıktı.

Utebî dedi ki: Velîd b. Utbe Irak halkını Hüseyin'den saklıyordu. Bunun üzerine Hüseyin, "Ey nefsine zulmeden ve rabbine isyan eden adam! Senin ve amcanın bilmedikleri hakkımı tanıyan adamlarla benim arama

ne diye perde koyuyorsun?" dedi. Bunun üzerine Velîd ona şöyle dedi: "Keşke sana karşı olan yumuşak başlılığımız, seni tanımıyoruz anlamında başkalarının cehline sebep olmasaydı! Ellerin sakin olduğu sürece lisanındaki cinayet affedilecektir. Elini tehlikeye atma yoksa o da seni tehlikeye atar. Eğer bizden sonra ne olacağını bilseydin, bugün bize öfke duyacağına bizi sevecektin."

Muâviye'nin ölüm haberi ve Hüseyin'in Yezîd'e biat etmekten imtina etmesi Kûfe'deki Şiîlere ulaştı. Hemen ona bir mektup yazdılar. Mektubu şöyle başlıyordu:

"Süleymân b. Surad, Müseyyeb b. Necebe, Rifâ'a b. Şeddâd, Habîb b. Muzahhir -Bazıları b. Mutahhir demiştir- ve onun şîasından olup Kûfe'de bulunan müslümanlardan ve müminlerden bir mektuptur. Sadede gelince zalim ve inatçı olan düşmanını helâk eden Allah'a hamd olsun. Öyle bir düşman ki bu ümmetin üzerine çullanıp işini gasp etti ve ümmetin rızası olmadan idaresini zorla ele geçirdi. Sonra ümmetin hayırlılarını öldürüp kötülerini bıraktı. Allah'ın malını da zenginler arasında dolaşan bir mal haline getirdi. Semûd kavmi gibi o da Allah'ın rahmetinden uzak olsun. Bizim imamımız yoktur. Bize gel, umarız Allah seninle bizi hak üzerinde bir araya getirir. Bil ki Nu'mân b. Beşîr hükümet konağındadır. Biz cuma günü ya da bayram günü onunla bir araya gelmiyoruz. Eğer senin bize gelişinle ilgili haber bize ulaşırsa onu oradan çıkarır, Şam'a göndeririz. Vesselâm."

Muâviye Abdurrahmân b. Ümmü'l-Hakem'den sonra Nu'mân b. Beşîr'i Kûfe'ye vali olarak tayin etmişti. Nu'mân Osman taraftarı olup Ali'ye açıkça buğz ediyor ve onun hakkında kötü sözler söylüyordu. Mektubu, Abdullah b. Sebu el-Hemdânî ve Abdullah b. Vâl et-Teymî ile gönderdiler. Ramazan ayının onunda mektubu Mekke'de, Hüseyin'e getirdiler. İki gün sonra da Benî Esed'den Kays b. Müshir b. Huleyd es-Saydâvî, Abdurrahmân b. Abdullah b. Keden el-Erhabî ve Umâre b. Abd es-Selûlî'yi Hüseyin'in yanına gönderdiler. Yanlarında 50 kadar mektup vardı. Her bir mektup bir kişiden, iki kişiden, üç kişiden veya dört kişiden geliyordu. O mektuplarda [özetle] şunları yazmışlardı: "Sadede gelince size selam olsun. İnsanlar bekliyorlar ve senden başka imamları yoktur. Acele gel! Acele gel! Acele gel! Vesselâm."

Dediler ki: Şebes b. Rib'î el-Yerbû'î, Muhammed b. Umeyr b. Utârid b. Hâcib et-Temîmî, Haccâr b. Ebcer el-İclî, Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî, Azre b. Kays el-Ahmesî ve Amr b. Haccâc ez-Zübeydî gibi Kûfe'nin eşrafından olan bazı adamlar da Hüseyin'e şöyle bir mektup yazdılar: "Sadede gelince bil ki ortalık yeşillendi, meyve olgunlaşmaya ve kab[ın içindeki su] taşmaya başladı. Yanımıza gel! Gelirsen, senin için hazırlanmış donanımlı bir orduya gelmiş olursun, vesselâm."

Bütün elçiler onun yanında birleşip toplandılar. Son gelen mektuplarına göre onlara cevap verdi. Ayrıca Kûfe halkının itaatini ve işlerini öğrenmek üzere Müslim b. Akîl b. Ebû Tâlib'in oraya geleceğini, onların durumlarını ve kendi görüşünü kendisine yazacağını onlara bildirdi. Hüseyin Müslim'i çağırdı ve Kays b. Müshir, Umâre b. Abd ve Abdurrahmân b. Abdullah b. Keden ile birlikte onu Kûfe'ye gönderdi. Müslim Irak yolundan Hüseyin'e şöyle bir mektup yazdı: "Medineli iki rehberle birlikte yola çıktım. Adamlar yolu şaşırdılar ve susuzluktan öldüler. Biz suya yetiştik ve canımızı zor kurtardık. Doğrusu bu yürüyüşümden uğursuzluk hissetmeye başladım. Eğer beni bu görevden affedip yerime başka birisini gönderirsen yap, [iyi olur]."

Hüseyin ona şunları yazdı: "Sadede gelince bil ki korkarım ki bana istifa mektubunu yazmaya sevk eden şey, senin korkak yüzündür. Sana emrettiğimi yapmak üzere yola devam et!"

Müslim b. Akîl yola devam etti. Müslim'in öldürülmesinden itibaren meydana gelen hususları, daha önce Akîl b. Ebû Tâlib'in çocukları bahsinde zikretmiştik. Müslim, Kûfe'ye hicretin 60. yılı, Zilhicce ayının sekizinde, salı günü vardı. Deniliyor ki: Hicretin 60. yılı Zilhicce'nin dokuzunda, çarşamba günüydü. Yani Hüseyin'in Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıkışından bir gün sonra, Arefe günüydü.

Hüseyin hicretin 60. yılı, Receb'in bitmesine iki gün kala, pazar günü Medine'den Mekke'ye doğru yola çıkmıştı. Şaban'ın üçünde, cuma günü Mekke'ye girmişti. Şaban, Ramazan, Şevvâl ve Zilkâde aylarında Mekke'de ikamet etti. Sonra Zilhicce'nin sekizinde, salı günü olan terviye gününde Mekke'den çıktı. Müslim de aynı gün Kûfe'ye varmıştı. Deniliyor ki: Müslim, Arefe günü olan çarşamba günü Kûfe'ye vardı.

Bana Kureyş'ten birisinin anlattığına göre Yezîd İbn Ziyâd'a şöyle bir mektup yazdı: "Bana Hüseyin'in Kûfe'ye doğru yürüyüş haberi geldi. Zamanlardan senin zamanın ve beldelerden de senin belden Hüseyin'le imtihan ediliyor. İdarecilerden de ben onunla sınanıyorum. Savaşta ya onu azat edersin ya da kölelere yapıldığı gibi onu köle olarak koruma altına alırsın."

Hüseyin b. Ali'nin Mekke'den Kûfe'ye Gidişi

Dediler ki: Kûfeliler [gelmesi için] Hüseyin'e mektup yazıp onun gelişini gizli tuttuklarında Ömer b. Abdurrahmân b. Hişâm el-Mahzûmî Mekke'de Hüseyin'in yanına geldi. Hüseyin'e, "Bana gelen habere göre Irak'a gitmek istiyormuşsun. Doğrusu ben, gidişinden ötürü senin için korkuyorum. Çünkü sen öyle bir beldeye gidiyorsun ki orada onun [Yezîd'in] valileri, görevlileri var ve yanlarında da beytülmâller vardır. İnsanlar ise dinar ve dirhemin kölesidirler. Bu yüzden sana yardım edeceğini vaat edenlerin yanında savaşacaklarına emin değilim. Üstelik sen onlara, seninle savaşacak olanlardan daha sevimli değilsin" dedi. Hüseyin, "Sen [bana] nasihat ettin ancak hükmü Allah verecektir." dedi.

Abdullah b. Abbâs onun yanına geldi ve ona, "Ey amca oğlu! İnsanlar senin Irak'a gideceğin hakkında söylenip duruyorlar." dedi. Hüseyin, "Evet, [gideceğim.]" dedi. İbn Abbâs şöyle dedi: "Allah'a sığınarak seni bu işten sakındırıyorum. Allah sana hayrını versin, sen emîrlerini öldüren, memleketlerini zapt eden ve düşmanlarını kovan bir kavmin yanına mı gideceksin? Eğer böyle yapmışlarsa onların yanına git. Eğer seni davet etmişler fakat başlarında otoriter emîrleri varsa valiler de beldelerinin haracını topluyorlarsa o takdirde onlar seni ancak savaş için çağırmışlardır. Seni kandırmayacaklarından, seni yalanlamayacaklarından ve yardım etmek için seni çağırmış olmalarından emin olma! O zaman sana karşı insanların en şiddetlisi olurlar." Bunun üzerine Hüseyin, "Ben Allah'tan istiharede bulunacağım ve bakacağım." dedi.

Sonra İbn Abbâs Hüseyin'in yanına tekrar geldi ve şöyle dedi: "Ey amca oğlu! Ben sabretmeye çalışıyorum fakat sabredemiyorum. Ben senin helâk olmandan korkuyorum. Çünkü Irak halkı hıyanet ehlidirler. Sen bu beldede [Mekke'de] kal! Zira sen Hicâz ehlinin efendisisin. Eğer Irak halkı

seni isteyip yardım etmek istiyorlarsa onlara mektup gönder, [önce] düşmanlarını başlarından kovsunlar, sonra onların yanına gidersin. Eğer böyle yapmayacaklarsa Yemen'de dağlar, vadiler ve kaleler vardır ki Irak'ta bunun benzerleri bulunmuyor. Yemen uzun ve geniş bir topraktır ve babanın orada taraftarları vardır. Sen Yemen'e git, davetçilerini ve mektuplarını orada dağıt. İnsanlar sana geleceklerdir."

Bunun üzerine Hüseyin ona, "Ey amca oğlu! Sen şefkatli bir nasihatçisin. Fakat ben gitmeye niyetlendim ve karar verdim" dedi. İbn Abbâs ise "Eğer gideceksen kadınların ve çocuklarınla gitme! Vallahi tıpkı Osman gibi öldürülürken hanımları ona bakakaldıkları gibi senin de öldürülmenden korkuyorum" dedi.

Sonra İbn Abbâs onun yanından çıktı, İbn Zübeyr'in yanından geçti ve ona, "Hüseyin'in senden uzaklaşması ve seni Hicâz'la baş başa bırakması sebebiyle gözün aydın ey İbnü'z-Zübeyr!" dedi. Sonra ona şu beyitleri söyledi:

Ey Ma'mer'deki tarla kuşu!
Meydan sana kaldı, yumurtla ve dolaş
Ve gagala artık sağı solu, istediğin gibi

Rivayet edildiğine göre İbn Abbâs Hüseyin'in yanından çıkarken, "Vah Hüseyin Vah! İşitenlere Hüseyin'in ölüm haberini veriyorum." diyordu.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Şebâbe b. Sevvâr anlattı. O bir adamdan rivayet etti. -Sanıyorum o adam Yahyâ b. İsmâîl b. Sâlim el-Ezdî idi.- O da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Hüseyin Mekke'den Kûfe'ye çıkmak isteyip de İbn Ömer'le vedalaştığı zaman İbn Ömer, "Beni dinle ve burada kal! Vallahi Allah, hakkınızı elinizden almakla ancak sizin için hayır murad etmiştir." dedi. Vedalaştığı zaman da "Bir ölüyü Allah'a emanet ediyorum." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim'in dışındakiler anlattılar. Onlar Şebâbe'den, o Yahyâ b. İsmâîl'den, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: İbn Ömer Mekke'deydi ve Medine'ye geldi. Kendisine Hüseyin'in Mekke'den çıktığı haber verildi. Medine'ye üç gecelik mesafede bir yerde ona yetişti ve ona, "Nereye gidiyorsun?" dedi. Hüseyin, "Irak'a" dedi. İbn Ömer, "Onlara git-

me! Çünkü sen Resûlullah'tan bir parçasın. Vallahi ebediyyen sizden hiçbir kimse halife olamaz. Allah sadece sizin için daha hayırlıdır diye bu işi sizden savmıştır!" dedi.

Bunun üzerine Hüseyin, "Bu, onların bana yazdıkları mektuplar ve biatleridir." dedi. İbn Ömer onun boynuna sarıldı ve "Bir ölüyü Allah'a emanet ediyorum, vesselâm" dedi.

Bana Hüseyin b. Ali anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o da Ebû Bekir b. Ayyâş'tan rivayet etti, dedi ki: Ahnef, Hüseyin'in çıkmak üzere olduğu haberini alınca ona şöyle bir mektup yazdı: "*Sen şimdi sabret! Bil ki Allah'ın vaadi haktır. Buna iyice inanmamış olanlar seni gevşekliğe sevk etmesin.*"[186]

Dediler ki: İbnü'z-Zübeyr Hüseyin'e, Mekke'de kalmasını, kendisinin ona biat edeceğini ve insanların da ona biat edeceğini teklif etti. Aslında İbnü'z-Zübeyr, Hüseyin'in onu itham etmemesi ve sözünde mazeret sahibi olması için bu teklifte bulunmuştu. Hüseyin ona cevaben, "Mekke'nin bir karış dışında öldürülmem, bana Mekke'nin içinde öldürülmemden daha sevimlidir. Mekke'nin iki karış dışında bir yerde öldürülmem, bana Mekke'nin bir karış dışında öldürülmemden daha sevimlidir." dedi.

Dediler ki: Amr b. Saîd el-Eşdak'ın elçileri Hüseyin'e engel olmak istediler. Başlarında da Eşdak'ın kardeşi Yahyâ b. Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha vardı. Onlar Hüseyin'e, "Dön! Nereye gidiyorsun?" dediler. Ancak Hüseyin onlara karşı çıktı ve iki grup kamçılarla çarpıştılar. Sonra Hüseyin ve adamları güçlü bir savunma ile onlara karşı koydular. Hüseyin kendi istikametinde yürümeye devam etti. Onlar [arkadan] ona, "Ey Hüseyin! Allah'tan korkmaz mısın? Sen cemaatten mi ayrılıyorsun?" dediler.

Dediler ki: Hüseyin Ten'îm'de, Yemen'den gelen bir kervanla karşılaştı. Büceyr b. Reysân el-Himyerî, bu kervanı Yezîd b. Muâviye'ye gönderiyordu. Büceyr Yezîd'in Yemen'deki valisiydi. Kervanda bitki boyası ve elbiseler vardı. Büceyr'in elçileri de kervan içinde, Yezîd'in yanına gidiyorlardı. Hüseyin kervanı aldı ve yanında götürdü. Deve sahiplerine de "Sizi zorlamayacağım, bizimle Irak'a gelmek isteyenlere kirasını verecek ve onunla güzel sohbette bulunacağız. Ama bu mekanımızda bizden ayrılmak isteyenlere,

186 Rûm, 30/60.

katettiğimiz mesafe kadar kirasını vereceğiz. Bunun üzerine ayrılmak isteyenlere Ten'îm'de ücretlerini verdi. Onunla birlikte Irak'a devam etmek isteyenlere de kiralarını verdi. Deniliyor ki: o deve sahiplerinden sadece 3 kişi Kerbelâ'ya yetiştiler. Hüseyin onlara fazladan onar dinar ve birer deve vererek onları gönderdi.

Hüseyin Sifâh'a[187] varınca, şair Ferezdak b. Gâlib ile karşılaştı. Hüseyin, arkasında insanların işlerinin nasıl olduğunu ona sordu. Ferezdak, "Tam da bir bilene sordun. Kuşkusuz insanların kalbi seninledir fakat kılıçları Benî Ümeyye ile beraberdir. Hüküm semadandır. Allah istediğini yapar." dedi. Hüseyin, "Doğru söyledin." dedi.

Bana İshâk el-Fervî Ebû Mûsâ anlattı. O Süfyân b. Uyeyne'den, o Lubta b. Ferezdak'tan, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Hüseyin Mekke'nin dışında, bir cemaatin içinde benimle karşılaştı. Üzerlerinde atlastan elbiseler vardı. Hüseyin bana, "Arkanda ne var?" dedi. Ben de "Sen İnsanlara en sevimli gelen insansın. Fakat kılıçlar Benî Ümeyye ile beraberdir. Hüküm de semadan gelir." dedim.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne b. Hakem'den, o Lubta b. Ferezdak'tan rivayet etti, dedi ki: Bana babam haber verdi, dedi ki: Ben Hüseyin'e, "Kalpler seninledir ama kılıçlar Benî Ümeyye ile beraberdir." dedim. O zaman, Irak'ta yakalandığı zâtülcenb hastalığı sebebiyle [babamın] dilinde bir ağırlık vardı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Zübeyr b. Hırrît'ten rivayet etti, dedi ki: Ferezdak'ın şöyle dediğini işittim: Zâtüırk[188] denilen yerde Hüseyin ile karşılaştım, kendisi Kûfe'ye gitmek istiyordu. Bana, "Kûfe halkının ne yapmaya çalıştıklarını düşünüyorsun? Yanımda onların bana yazdıkları birçok mektupları var." dedi. Ben de ona, "Seni yüzüstü bırakacaklar, oraya gitme! Öyle bir kavmin yanına gidiyorsun ki kalpleri seninle beraberdir fakat elleri senin aleyhindedir." dedim. Ancak beni dinlemedi.

---

187 Sifâh, Hüneyn ile Harem'in sınırları arasında bulunan bir yerdir. *Mu'cemü'l-Büldân*. (ZZ)
188 Necid ile Tihâme çölü arasında sınır olan bir bölgedir. (ZZ)

Dediler ki: Avn b. Abdullah b. Ca'de b. Hübeyre Zâtüırk'ta Hüseyin'e yetişip babasının mektubunu verdi. Babası mektupta, Hüseyin'den dönmesini istiyordu. Ayrıca gitmesinden duyduğu endişeleri anlatıyordu. Ancak Hüseyin onun düşüncelerine katılmadı.

Hüseyin'in Irak'a gidiş haberi İbnü'l-Hanefiyye'ye ulaştı. Kendisi o sırada abdest alıyordu. Gözyaşlarının leğene düşüş sesleri işitilecek kadar ağladı.

Bize Abbâs b. Hişâm b. Kelbî anlattı, dedi ki: Bize Muâviye b. Hâris anlattı. O Şemir Ebû Amr'dan, o da Urve b. Abdullah el-Cu'fî'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Yesâr -Yesâr Ebû Akb'dır- yanımıza geldi ve bize, "Hüseyin geliyor, ona yardım ediniz." dedi ve bizi onun yanında savaşmaya teşvik etti. Abdullah b. Yesâr, "Beni Ubeydulah adında bir adam öldürecektir." diyordu. Bunun üzerine İbn Ziyâd onu arayıp bulmak istedi fakat o saklandı ve Murâd kabilesinden bir kadınla evlendi. Ubeydullah b. Hür onun yanına geldi ve onu oradan çıkardı. Ubeydullah onu Sebeha'ya[189] getirdi ve onu öldürdü.

[Müslim b. Akîl'in Ölüm Haberinin Hüseyin'e Verilmesi]

Dediler ki: Hüseyin'in Kûfe'ye doğru yola çıkış haberi Ubeydullah b. Ziyâd'a ulaşınca Husayn b. Temîm b. Üsâme et-Temîmî'yi, sonra da Beni Cüşeyş b. Mâlik b. Hanzâle kabilesinden şurta teşkilatı şefi olan adamını gönderdi. Nihayet Husayn b. Temîm Kâdisiye'ye indi. Süvari birliğini de Kâdisiye ile Hiffân[190] ve Hiffân ile Kutkutâne[191] arasına yerleştirdi. Hatta süvari birliği La'lâ'ya[192] kadar uzanıyordu.

Hüseyin Hâcir'e[193] yetişince Benî Esed'den Kays b. Misher es-Saydâvî vasıtasıyla Kûfe halkına bir mektup gönderdi. Mektup şöyleydi: "Sadede gelince bilin ki Müslim b. Akîl'in mektubu bana geldi. Mektubunda sizin güzel görüşlerinizden, topluluğunuzun bize yapacağı yardım hakkında bir araya gelmelerinizden ve bizim hakkımızı talep edeceğinizden söz ediyor.

189 Sebeha, Suriye'nin Rakka vilayetine bağlı bir kasabadır. (ZZ)
190 Hiffân Kûfe yakınlarında olan bir yerdir. (ZZ)
191 Kutkutâne, Kûfe'ye yakın bir yerdir. (ZZ)
192 La'lâ, Basra ile Kûfe arasında olan bir yerdir. (zz)
193 Hâcir, çölde hacıların konakladığı bir yerdir. (ZZ)

Allah bu konuda en büyük sevabı size versin. İşinizi kavrayın ve onda ciddi olun. Birkaç gün içinde size geliyorum inşallah. Vesselâm."

Müslim [b. Akîl] de öldürülmeden 20 küsur gece önce ona bir mektup yazmıştı, şöyle diyordu: "Sadede gelince bil ki rehber olan kişi, ehline yalan söylemez. Bütün Kûfeliler seninle birliktedirler. Mektubum sana geldiğinde [durma] gel."

Kays b. Misher Kâdisiye'ye varınca Husayn b. Temîm onu yakaladı ve İbn Ziyâd'a gönderdi. İbn Ziyâd da ona, [hükûmet] binasının üzerine çıkıp orada Ali'ye lanet okumasını ve Hüseyin'i tekzip etmesini emretti. Kays b. Misher binanın üzerine çıkınca, "Ey insanlar! [Bilin ki] Hüseyin Allah'ın yarattığı mahlûkatın en hayırlısıdır. Ben onu Hâcir'de bıraktım. Ona cevap verin ve ona yardım edin" dedi, sonra Ziyâd'a ve oğluna lanet edip ve Ali için Allah'tan mağfiret diledi. Bunun üzerine Kays, İbn Ziyâd emriyle binanın üzerinden atıldı ve parçalanarak öldü. Allah rahmet eylesin.

Dediler ki: Züheyr b. Kayn el-Becelî Mekke'deydi ve Osman'ın taraftarıydı. Aceleyle Mekke'den ayrıldı. Ancak onun ve Hüseyin'in yolu kesişti. Züheyr Hüseyin'le birlikte yürüyor fakat onun konakladığı yerde konaklamıyordu. Hüseyin bir yerde konaklıyor, o başka bir yerde konaklıyordu. Bunun üzerine Hüseyin [yanına] gelmesi için ona haber gönderdi. Züheyr'in karısı Deylem bt. Amr, Hüseyin'in yanına gitmesini istedi ancak Züheyr kabul etmedi. Bunun üzerine karısı, "Sübhânallah! Resûlullah'ın kızının oğlu seni çağırıyorken sen onun yanına gitmez misin?" dedi. Züheyr Hüseyin'in yanına gidip yükünün yanına dönünce karısına, "Sen benden boşsun. Git ve ailene katıl. Çünkü benim yüzümden sana hayırdan başka bir şeyin dokunmasını istemiyorum." dedi. Sonra arkadaşlarına, "Sizden benimle beraber gelmek isteyen varsa gelsin yoksa bu benim sizinle son buluşmam olacak." dedi ve Hüseyin'e katıldı.

Bekr b. Mu'annaka b. Rûd adında bir adam Hüseyin ve onunla beraber olanlarla karşılaştı. Adam onlara Müslim b. Akîl ile Hânî'nin öldürüldüklerini haber verdi ve "Onları, çarşıda ayaklarından sürüklendiklerini gördüm." dedi. Bunun üzerine Hüseyin'in dönmesi istendi. Ancak Akîl'in çocukları öne atılarak, "Vallahi intikamımızı almadan ya da kardeşlerimizin

tattığını tatmadan dönmeyeceğiz." dediler. Hüseyin ise "Bunlardan sonra yaşamanın hayrı yoktur." dedi. Bu sözünden, onun gitmeye azimli olduğu anlaşılmış oldu. Esed kabilesinden olan Abdullah b. Süleym ve Mederî b. Müşem'il Hüseyin'e, "Allah sana hayırlı bir sonuç versin." dediler. Hüseyin de "Allah size merhamet etsin." dedi.

Sonra Zübâle denilen yere geldi. Oranın suyu çoktu. Hüseyin hangi suya varsa başka bir grup ona tâbi oluyordu. Hüseyin, Müslim b. Akîl'in öldürüldüğü haberini daha almamışken süt kardeşi Abdullah b. Yaktur'u Müslim'in yanına göndermişti. Husayn b. Temîm onu da yakaladı ve İbn Ziyâd'a gönderdi. İbn Ziyâd, Hüseyin'e lanet okuması, onu ve babasını yalanlaması için binanın üzerine çıkarılmasını emretti. Abdullah b. Yaktur binanın üzerine çıkınca, "Ben Resûlullah'ın kızının oğlu Hüseyin'in size gönderilmiş elçisiyim. Ona yardım etmeniz, İbn Mercâne ve İbn Sümeyye ed-Da'î ve İbnü'd-Da'î'ye -Allah ona lanet etsin- karşı ona arka çıkmanız için gönderildim." dedi. İbn Ziyâd emriyle binanın üzerinden yere atıldı. Kemikleri kırıldı ve son nefesini vermek üzere can çekişmeye başladı. Bir adam yanına geldi ve onu kesti. Kendisine, "Yazıklar olsun sana! Ne yaptın?" denildi. Adam, "Onu rahatlatmak istedim." dedi. Abdullah b. Yaktur'un öldürülme haberi Hüseyin'e ulaşınca insanlara, "Ey insanlar! Taraftarlarımız bizi yüzüstü bıraktı. Müslim, Hânî, Kays b. Misher ve Abdullah b. Yaktur da öldürüldüler. Sizden dönmek isteyen varsa dönsün." şeklinde bir konuşma yaptı. Hüseyin'e arkadaşlık yapan insanlar, bir daha bir araya gelmeyecek şekilde sağa sola dağıldılar.[194] Sonunda, yanında sadece Hicâz'dan gelenler kaldılar.

[Hüseyin'in Medine'ye Geri Dönmek istemesi]

Hüseyin Eşrâf'a gelinceye kadar yoluna devam etti. Seher vakti olunca, hizmetçilerine emretti, bolca su çektiler. Sonra Eşrâf'tan yola devam etti. Gün ortasına kadar yapacakları işlerin planlarını yaptılar. Henüz hızlan-

---

194 "Bir daha bir araya gelmeyecek şekilde sağa sola dağıldılar" şeklinde çevirdiğimiz cümle, çeviride esas aldığımız ZZ neşrinde ve BAE neşrinde (فتفرّق النّاسُ أيدي سبأ) şeklinde doğru bir şekilde yazılmıştır. Oysa yazma nüshada (ليرى شيئا فتفرّق النّاسُ) şeklinde yazılmıştır. Şâmile'nin esas aldığı matbu nüshada da bu ifade aynen alınmıştır. Ne var ki bu ifadenin konuyla hiçbir alâkası yoktur. Çünkü (تفرق القوم أيدي سبأ) bir darb-ı meseldir. Kur'an'ın 34. Suresi olan Sebe Sûresinin 15 ve daha sonraki âyetlerinde, Sebe kavmini darmadağın edildikleri anlatılır. Araplar buna kıyasla, bir daha bir araya gelmeyecek şekilde dağılanlar için (تفرق القوم أيدي سبأ) demişlerdir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, 1, 94. (çev.)

mamışlardı ki süvarilerin öncüleri onlara görünmeye başladı. Onları uzaktan gördüklerinde hurma zannettiler. Sonra araştırıp anladılar. Hüseyin hemen çadırlarının kurulmasını emretti, çadırlar kuruldu. Hür b. Yezîd et-Temîmî el-Yerbû'î ile birlikte bin kişilik bir ordu geldi. Nihayet Hür ve atlıları Hüseyin'in karşısında durdu. Bu olay, tam öğle vaktindeydi. Hüseyin hizmetçilerine, "Kavme su verin ve susuzluklarını giderin. Atlara da doyunca su verin." dedi. Onlar da öyle yaptılar.

Hür, Kâdisiye'den Hüseyin'e gelmişti. Husayn b. Temîm bin kişilik bir birlikle onu gözetim altına almıştı. Hür, sürekli Hüseyin'i takip etmeye başladı. Hüseyin namaz kıldı, Hür de arkasında namaz kıldı. Sonra Hüseyin, Hür ve adamlarına, "Eğer Allah'tan korkuyor ve hak sahiplerinin hakkını tanıyorsanız bu Allah'ın hoşuna daha çok gider. Eğer bizden hoşlanmaz ve hakkımızı tanımazsanız ve görüşünüz, elçilerinizin bana getirdiği mektuplarınızdaki görüşle aynı değilse, sizden ayrılıp döneceğim." dedi. Bunun üzerine Hür, Hüseyin'e, "Vallahi anlattığın mektupları bilmiyoruz." dedi. Hüseyin hemen mektup dolu iki heybe çıkardı ve onların önüne serdi. Hür, "Bizler sana mektup yazanlardan değiliz. Biz ancak seninle karşılaştığımızda savaşmayıp Kûfe'ye, Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanına götürmekle emrolunduk" dedi. Bunun üzerine Hüseyin, "Ölüm sana bundan daha yakındır." karşılığını verdi.

Sonra Hüseyin adamlarına, "Kalkın ve bineklerinize binin!" dedi. Kadınlar bindiler. Sonra dönmek istedi ve adamlarına da dönmelerini emretti. Dönmek istediklerinde ise Hür ve adamları buna engel oldular. Bunun üzerine Hüseyin Hür'e, "Annen seni kaybedesice, ne istiyorsun?" dedi. Hür, "Vallahi eğer senden başkası bu sözü bana söyleseydi onun annesini söylemeden bırakmazdım. Fakat vallahi yapabileceğim tek şey anneni güzel bir şekilde zikretmektir." dedi. Hüseyin, "Ne istiyorsun?" dedi. Hür, "Seni Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanına götürmek istiyorum." dedi. Hüseyin ise "Vallahi seninle gelmem." dedi. Hür de "Vallahi seni bırakmayacağım." dedi.

Karşılıklı söz söylemeye başlayınca Hür, Hüseyin'e şunu söyledi: "Seninle savaşmam emredilmedi. Ancak seni Kûfe'ye götürmem emredildi. Bunu kabul etmediğin takdirde, ben Vali Ubeydullah b. Ziyâd'a, mektup

yazıncaya kadar seni Kûfe'ye ya da Medine'ye de geri götürmeyecek bir yol tut. Sen de eğer istersen Yezîd b. Muâviye'ye, istersen de Ubeydullah b. Ziyâd'a mektup yaz. Bu ikimiz için orta yol olur. Umarım Allah beni senin işinle ilgili sınamaktan affeder."

Hüseyin sol taraftan Uzeyb ve Kâdisiye yoluna girdi. O zaman Hüseyin ile Uzeyb arasında 38 mil bulunuyordu. Hüseyin adamlarıyla yola devam ediyordu, Hür b. Yezîd de onu takip ediyordu.

Hüseyin bir konuşma yaptı, dedi ki: "Bunlar Rahmân'ın itaatini bırakıp şeytanın itaatine giren bir kavimdir. Bunlar bozgunculuk yapıyor, hadleri iptal edip ganimetleri kendilerine alıyorlar. Ben, bu işi bozmakla herkesten daha fazla sorumluluk altındayım. Elçileriniz ve mektuplarınız bana geldi. Eğer biatınızı tamamlarsanız doğru yolu bulursunuz." Sonra onları, daha önce babasına ve kardeşine yaptıkları [haksızlık] sebebiyle kınadı. Bunun üzerine Züheyr b. Kayn ayağa kalktı ve "Vallahi, eğer dünyada ebedi kalacak olsaydık bile, sana yardım etmek ve sana teselli vermek uğruna dünyadan ayrılmayı göze alırdık." dedi. Hüseyin ona hayır duasında bulundu.

Hür b. Yezîd geldi ve "Ey Hüseyin! Allah'tan kork! Eğer savaşırsan seninle savaşılır. Eğer seninle savaşılırsa helâk olursun." dedi. Hüseyin ise "Beni ölümle mi korkutuyorsun? Ben Evslinin dediği gibi derim:

Gideceğim, ölüm insan için ayıp değildir
Müslüman olarak cihad edince ve hakkı niyetlenince
Nefsiyle sâlih adamları teselli edince
Haktan sapmışlardan ayrılıp günahkârlara muhalefet edince
İşte o zaman, eğer yaşarsam kötülenmem, ölürsem kınanmam
Yaşarken zillete uğraman, sana yeterdir zillet olarak"

Hür b. Yezîd, bunları duyunca adamlarıyla birlikte develerin otlatıldığı Uzeyb'e [Uzeybü'l-Hicânât'a] yöneldi. Burada Nu'mân b. Münzir'in develeri otlatılıyordu. Bir de baktılar ki develerin üzerinde dört kişi karşıdan geliyorlar. Nâfi' b. Hilâl'e ait "Kâmil" denilen bir atı kenara çekiyorlardı. O dört kişi, Nâfi' b. Hilâl el-Murâdî, Amr b. Hâlid es-Saydâvî, onun mevlâsı Sa'd ve Mezhic kabilesinden Mücemmi b. Abdullah el-Âizî adlı şahıs-

lardı. Hür, "Bu adamlar seninle birlikte gelenlerden değillerdir. Ben ya onları hapsedeceğim ya da geri çevireceğim." dedi. Bunun üzerine Hüseyin, "O zaman, nefsimi savunduğum gibi onları da savunacağım. Onlar benim yardımcılarımdır. Kaldı ki sen, İbn Ziyâd'ın mektubu sana gelinceye kadar bana karışmamaya söz verdin." dedi. Hür, onlardan vazgeçti.

Hüseyin [gelenlere] Kûfe'deki insanları sordu. Şöyle dediler: "Eşraf kısmına gelince sevgilerini başka yere aktarmak için rüşvetleri büyütülmüş, çuvalları dolmuş ve samimiyetleri ayaklar altına alınmıştır. Senin aleyhinde onlarla birliktedirler. Onlar ancak seni piyasaya sürüp seni elde etmek için sana mektup yazdılar. Diğer insanlara gelince onların kalpleri sana bağlıdır fakat yarın kılıçları sana çekilecektir."

Tırımmâh b. Adî bu dört kişinin rehberiydi. Onları Gariyyeyn'dan alıp Cevf'e götürdü. Orada onları Beyda'ya, oradan da Uzeybü'l-Hicânât'a götürdü. Kendisi yol alırken şöyle diyordu:

Ey devem! Bağırdığım için paniğe kapılma!
Ve yolculuğa hazırlan, şafak sökmeden önce!
Hayırlı binicilerle ve hayırlı bir yolculukla ilerle!
Necr'in şerefli adamını görünceye kadar
Allah onu en hayırlı bir emîrle getirdi
Allah ömür boyu onu orada bıraksın

Tırımmâh b. Adî Hüseyin'e yaklaştı ve ona şöyle dedi: "Vallahi bakıyorum da hiçbir [kabilenin] büyüğünü seninle birlikte göremiyorum. Eğer senin yanında bulunan bu adamlar dışında kimse Hür ile savaşmayacaksa bu bir belâ olur. Nasıl oluyor? Ben Kûfe'den çıkmadan bir gün önce Kûfe'nin adamlarla dolu olduğunu gördüm. Onların kim olduklarını sordum, 'Bunlar Hüseyin'i karşılamak üzere ortaya çıkmışlar.' denildi. Ya da 'Hüseyin'in yanına gitmek için.' dedi. Allah aşkına, eğer yapabilirsen, onların tarafına bir karış bile ilerlemezsen iyi olur!" Sonra Hüseyin'e, Tay kabilesinin dağlılarından biri olan Ece veya Selmâ'nın onu ağırlamasını arz etti. Hüseyin de ona dua etti, onunla vedalaştı. Sonra ailesinin yanına döndü. Sonra adam Hüseyin'in yanına gelmek istedi. Fakat öldürüldüğü [şehâdet] haberi kendisine ulaştı ve geri döndü.

[Hüseyin'in Çölde Kuşatılması ve Kerbelâ'ya Yönlendirilmesi]

Bize Sa'deveyh anlattı, dedi ki: Bize Abbâd b. Avvâm anlattı, dedi ki: bana Husayn anlattı, dedi ki: Bize Hilâl b. İsâf anlattı, dedi ki: İbn Ziyâd emretti. Şam yolu üzerindeki Vâkısa'dan Basra yoluna kadar her taraf tutuldu. Herkesin girmesi veya çıkması engelleniyordu. Hüseyin ise Yezîd b. Muâviye'nin yanına gitmek üzere Şam yolunda ilerlemeye başladı. Ancak süvarilerile karşılaştı, Kerbelâ'ya inmek zorunda kaldı.

Hüseyin'in yanına gönderilenler Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Şemir b. Zülcevşen ve Husayn b. Nümeyr idi. Hüseyin b. Ali, onlardan ricada bulunarak Yezîd'e gitmek ve durumunu ona arz etmek için kendisine yol vermelerini istedi. Ancak onlar İbn Ziyâd'ın hükmü dışında hiçbir şeyi kabul etmediler. İbn Ziyâd tarafından Hüseyin'e gönderilenlerden birisi de Hür b. Yezîd el-Hanzalî idi. [Durumu gören] Hür, "Hüseyin'in Yezîd'in yanına gitmesini kabul etmiyorsunuz, öyle mi? Vallahi eğer Türkler ve Deylemîler bunu sizden talep etseler onları engellemezdiniz." dedi ve atının yüzüne vurarak Hüseyin'in tarafına geçti. Hür, Hüseyin'e yaklaşınca ona ve adamlarına selam verdi ve İbn Ziyâd'ın adamlarıyla savaştı. Onlardan iki adam öldürdü, kendisi de öldürüldü.

Dediler ki: Hüseyin b. Ali, İbn Mukâtil'in[195] sarayına gitti ve orada konakladı. Baktı ki açılmış bir çadır vardır. Sahibini sordu. Ona, "Sahibi Abdullah b. Hür el-Cu'fî'dir." denildi. Hüseyin ona bir elçi gönderip gelmesini istedi. İbnü'l-Hür elçiye, "Vallahi benim Kûfe'den çıkışım ancak Hüseyin'in Kûfe'ye girmesi ve tekrar ona dönmesi korkusundandı. Eğer Hüseyin ile savaşsaydım bu Allah'ın yanında büyük bir günah olurdu. Eğer onunla birlikte olsaydım, ona ihtiyaç duymadan ilk öldürülenlerden olurdum. Vallahi ben onu görmeyeceğim, o da beni görmeyecek." dedi.

Bunun üzerine Hüseyin ayakkabısını giydi ve onun yanına geldi. Onu, kendisiyle birlikte hurûc etmeye davet etti. İbnü'l-Hür, elçisine söylediklerini ona tekrar etti. Hüseyin, "Eğer yardımımdan kaçınacaksan [bari] benim aleyhimde bulunma!" dedi. İbnü'l-Hür, "Bundan emin olabilirsin." dedi.

---

195 Aynu't-temr ile Şam arasında bulunan ve Kutkutâne'ye yakın olan bir saraydı. (ZZ)

Sonra İbnü'l-Hür, Hüseyin'e yardımı terk ettiği için pişmanlık gösterdi. Hatta bu konuda bir şiir söyledi. İnşallah onu yeri geldiğinde yazacağız.

Enes b. Hârise el-Kâhilî Hüseyin'in İbnü'l-Hür'e söylediği sözü duydu. O da İbnü'l-Hür'ün Kûfe'den çıktığı gerekçelerle Kûfe'den çıkmıştı. Hüseyin İbnü'l-Hür'ün yanından çıkınca Enes ona selam verdi ve ona şöyle dedi: "Vallahi, beni Kûfe'den çıkaran gerekçe, onu çıkaran gerekçenin aynısıdır. Seninle savaşmak ya da senin yanında savaşmak istememek. Fakat Allah sana yardım etmeyi kalbime ilham etti ve bana seninle birlikte yürüme cesaretini verdi." Hüseyin ona, "Hem doğru yola girerek hem de korunmuş olarak bizimle birlikte çık." dedi.

Hüseyin kafilenin yanına varınca bir ara uyukladı ve başı öne eğildi. Rüyasında "Topluluk ilerliyor, ölüm de onlara doğru ilerliyor." diyen bir adam gördü. Daha sonra Ninevâ'ya[196] varıncaya kadar ilerlemeye devam etti. Bir de baktı ki asil bir at üzerinde bulunan bir yolcu Kûfe'den geliyor. Onların yanına vardığında Hür b. Yezîd'e selam verdi ancak Hüseyin'e selam vermedi. Sonra Hür, İbn Ziyâd'dan gelen bir mektup kaldırdı. İçinde şunlar yazılıydı: "Sadede gelince mektubum ve elçim sana ulaştığında Hüseyin'i sarp yerlerden yürüt. Konaklama yerlerinin ve suyun bulunmadığı açık yerler dışında onu konaklatma!"

Hür, "Bu, vali Ubeydullah'ın mektubudur." dedi ve onları [bineklerinden] indirdi. Ancak onları köy olmayan ve suyu bulunmayan bir yerde konaklattı. Onlar ise Ninevâ veya Gâdiriyye'de[197] konaklamak istediler. Ancak Hür bunu kabul etmedi. Züheyr b. Kayn b. Hâris el-Becelî, Hüseyin'e onlarla savaşmasını işaret etti ve "Bu adamlar [sonra gelecek olanlara göre] bize daha kolay gelirler. Fırat üzerindeki köylere sığınabilmek için onlarla savaşalım." dedi. Fakat Hüseyin [söylediğini] yapmadı ve indi. Bu olay, hicretin 61. yılı, Muharrem'in ikinci gecesi, perşembe gününde olmuştu.

Ertesi gün Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Kûfe'den dört bin kişilik bir orduyla geldi. Aslında Ubeydullah b. Ziyâd, Ömer b. Sa'd'ın, Destebâ'ya[198] gitmesini istemişti. Çünkü Deylemîler oraya saldırıp ele geçirmişlerdi.

---

196 Kerbelâ'nın bulunduğu Kûfe kırsalında bir yerdir. *Mu'cemü'l-Büldân*. (ZZ)
197 Gâdiriyye, Kûfe'e yakın bir köydür. (ZZ)
198 Destebâ, Rey ve Hemezân arasında bölünmüş bir bölgedir. *Mu'cemü'l-Büldân*. (ZZ)

Ubeydullah da onu Destebâ ve Rey bölgesine tayin etmişti. Ömer b. Sa'd çıkış için Hamâm A'yen'de[199] karargâh kurmuştu. Hüseyin'in durumuyla ilgili emîr İbn Ziyâd'a gelince Ömer b. Sa'd'a, Hüseyin'in üzerine gitmesini emretti. Onun işini bitirdikten sonra işine [Destebâ üzerine] gidecekti. Ancak Ömer b. Sa'd, Ubeydullah b. Ziyâd'dan, Hüseyin ile savaşmaktan muaf tutulmasını istedi. İbn Ziyâd, "Evet, emrimizi Rey ve Destebâ'ya götürmenden seni muaf tutacağım." dedi. Ömer b. Sa'd ise "Sadece bugün bana müsaade et." dedi. Bunun üzerine, kız kardeşinin oğlu olan Hamza b. Muğîre b. Şu'be ona geldi ve "Dayı! Eğer Hüseyin'in üzerine gidersen rabbine karşı isyan etmiş ve sıla-i rahmi kesmiş olursun. Vallahi dünyanı ve [tüm] malını kaybetmen, Hüseyin'in kanıyla Allah'a kavuşmandan daha hayırlıdır." dedi.

Sonra İbn Ziyâd Ömer b. Sa'd'ın yanına geldi ve ona, "Ya ordumuzla Hüseyin'in üzerine gideceksin veya yetkiyi iade edeceksin." dedi. Ömer b. Sa'd istifasını kabul etmesi konusunda ısrar etti, İbn Ziyâd da sözlerinin benzerini ısrarla söyledi. Bunun üzerine Ömer b. Sa'd dört bin kişilik bir ordu ile Hüseyin'in üzerine gitti ve karşısında konakladı. Sonra Hüseyin'in yanına adam göndererek neden geldiğini sordu. Hüseyin, "Kûfe halkı kendilerine gelmemi istediler. Eğer beni istemezlerse dönerim." dedi.

Ömer'in Hüseyin'e gönderdiği elçi, Kurre b. Kays el-Hanzalî idi. Habîb b. Muzahhir ona, "Yazıklar olsun sana ey Kurre! Sen zalim olan bir kavmin yanına mı dönüyorsun?" dedi. Kurre, "Arakadaşıma cevabı götürüyorum, sonra düşünürüm." dedi.

Ömer b. Sa'd, Hüseyin'in söylediği sözü bir mektupla İbn Ziyâd'a bildirdi. İbn Ziyâd şöyle dedi:

Şu an pençelerimiz onu yakalamışken
Kurtulmak istiyor ancak kurtuluş zamanı değil

Sonra İbn Ziyâd Ömer'e, "Hüseyin'e, kendisi ve tüm adamlarının Yezîd b. Muâviye'ye biat etmesini teklif et. Bunu yaparsa biz de o zaman ne yapacağımıza karar veririz." diye mektup yazdı. Fakat Hüseyin bunu kabul etmedi.

---

199 Kûfe'de bir yerdir. *Mu'cemü'l-Büldân.* (ZZ)

Dediler ki: İbn Ziyâd, Ömer b. Sa'd'ı Hammâm A'yen'den gönderince insanlara emretti, onlar da Nuhayle'de toplandılar. Hiç kimsenin geride kalmamasını da emretti. Sonra minbere çıktı. Muâviye'yi methetti; iyiliklerini, verdiği atıyyeleri ve uç bölgelere verdiği önemi anlattı. Dostluğun ve sevginin onun sayesinde ve onun eliyle meydana geldiğini zikretti ve şöyle dedi: "Kuşkusuz Yezîd, devletin başına geçmiş, onun yolunda yürüyen ve onu kendisine örnek alan oğludur. Yezîd atıyyelerinizi yüzde yüz arttırmıştır. Tanınmış insanlardan, tüccarlardan, yerlilerden ve tarafımız olanlardan, benimle birlikte toplanma yerine gelmeyen kimse kalmasın. Bugünden sonra askerden geri kalmış herhangi bir adam görürsek, onun için güvence sona ermiş demektir."

Daha sonra İbn Ziyâd karargâha gitti. Dört bin kişilik bir orduyla Kâdisiye'de bulunan Husayn b. Temîm'e haber gönderdi, o da yanındaki bütün askerlerle Nuhayle'ye geldi. İbn Ziyâd; Küseyyir b. Şihâb el-Hârisî, Muhammed b. Eş'as b. Kays, Ka'kâ b. Süveyd b. Abdurrahmân el-Minkarî ve Esmâ b. Hârice el-Fezârî'yi çağırdı ve onlara, "İnsanların arasında dolaşın ve onlara itaat ve istikamet üzere olmalarını emredin. İsyanın, fitnenin ve [kötü] işlerin sonuçlarıyla onları korkutun ve onları askerî karargâha [gitmeye] teşvik edin." dedi. Bunlar çıktılar ve Kûfe'de dolaştılar. Sonra Küseyyir b. Şihâb'ın dışında başkaları da bunlara iltihak etti. Küseyyir [bu konuda] olağanüstü güç harcıyordu. Kûfe'de dolaşır, cemaat etrafında birleşmeyi insanlara emreder, fitneden ve ayrılıktan uzak durmalarını tavsiye eder ve Hüseyin ile alâkalarını kesmelerini söylerdi.

İbn Ziyâd, Ömer b. Sa'd'ın gitmesinden bir veya iki gün sonra Husayn b. Temîm'in idaresindeki dört bin kişiyi de Hüseyin'in üzerine gönderdi. Diğer taraftan, Haccâr b. Ebcer el-İclî'yi de bin kişilik bir birlikle gönderdi. Şebes b. Rib'î hasta numarası yaptı. İbn Ziyâd ona haber gönderdi, onu çağırdı ve bin kişilik bir birlikle Hüseyin'in üzerine gitmesini ısrarla emretti. O da emredileni yaptı. Şebes bin kişiyle gönderilecekti fakat bu sayı üç yüz-dört yüz ya da daha az kişiye bile ulaşamadı.

Yine Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym bin kişilik veya daha az bir birlikle gönderildi. Sonra İbn Ziyâd kendi yerine Kûfe'ye Amr b. Hureys'i vali olarak tayin etti. İbn Ziyâd ayrıca Ka'kâ b. Süveyd b. Abdurrahmân

b. Büceyr el-Minkarî'ye, bir süvari birliğiyle Kûfe'de dolaşmasını emretti. O da [çarşıda], Kûfe'de kendisine ait bir mirası talep etmek için gelen Hemdânlı bir adam gördü ve onu hemen İbn Ziyâd'a götürdü. İbn Ziyâd onu öldürdü. Böylece Nuhayle'deki askerî karargâha gelmeyen reşit bir tek kimse dahi kalmadı.

Sonra İbn Ziyâd Ömer b. Sa'd'ı desteklemek üzere sabah, kuşluk vakti, gün ortası ve akşam vakitlerinde yirmişer, otuzar, ellişer ve yüzer kişilik birlikleri gönderiyordu. Ömer b. Sa'd, Hüseyin'in ölümünün kendi eliyle olmasından rahatsız oluyordu. Kendisi, barışın olmasından başka hiçbir şey istemiyordu.

İbn Ziyâd, insanların Hüseyin'in yardımına gitmelerinden korktuğu ve hiç kimsenin askerden ayrılmaması için Kûfe'ye gözetleyiciler koymuştu. Diğer taraftan Kûfe'nin çevresine gözetleyicileri yerleştirmiş, Kûfe'nin ve askerin emniyeti için Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi görevlendirmişti. Ayrıca kendisiyle Ömer b. Sa'd'ın ordu merkezi arasına, yeterince yemlendirilmiş ve koşarken kıvılcım çıkaran atlar yerleştirmişti. Bu sayede kendisine gelen haberi hemen alabiliyordu.

[Bu arada] Ammâr b. Ebû Selâme ed-Dâlânî, Ubeydullah b. Ziyâd'ın Nuhayle'deki askerlerini dağıtmak istedi ancak imkân bulamadı. O da Hüseyin'in yanına varıncaya kadar gizlendi ve onunla birlikte öldürüldü. Habîb b. Muzahhir Hüseyin'e şöyle dedi: "Şurada Benî Esed kabilesinden bir grup bedevî yaşıyor. İki nehir arasında konaklamışlar. Bizimle onlar arasında sadece bir gecelik mesafe var. Onların yanına gidip onları davet etmek için bana izin verir misin? Belki Allah onlar sebebiyle sana bir fayda sağlar veya senden bir kötülük defeder." Hüseyin bu konuda ona izin verdi. Habîb onların yanına geldi ve onlara şöyle dedi: "Ben sizi ahiretin şerefine, fazlına ve sevabının büyüklüğüne davet ediyorum. Sizi Peygamberinizin kızının oğluna yardım etmeye davet ediyorum. O şu anda mazlum bir durumdadır. Kûfe halkı yardım etmek için onu davet ettiler. Onların yanına gelince de ona ihanet ettiler ve onu öldürmek için saldırdılar." [Bunun üzerine] onlardan 70 adam onunla birlikte gitti.

Oradan, Cebele b. Amr adında bir adam Ömer b. Sa'd'ın yanına geldi ve onların haberini ona bildirdi. Ömer b. Sa'd hemen Ezrak b. Hâris es-Saydâvî'yi bir süvari birliğinin başında onlara gönderdi. Bu birlik, [ona yardıma gelecek olan] adamlarla Hüseyin arasına girdiler ve yardımın Hüseyin'e gelmesini engellediler. İbn Muzahhir de Hüseyin'in yanına geldi ve durumu ona bildirdi. Hüseyin, "Allah'a çokça şükür olsun!" dedi.

Firâs b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî Hüseyin ile beraberdi. Hüseyin onun savaştan geri duracağını düşünüyordu. Ancak Firâs, işin [gittikçe] zorlaştığını görünce korkmaya başladı. Hüseyin dönmesi için ona izin verdi, o da geceleyin döndü.

[Fırat Suyu ile Hüseyin ve Ashabı Arasına Girilmesi]

İbn Ziyâd'ın, Hüseyin ve adamları ile su arasına girmesini emreden mektubu geldi. Mektupta takva sahibi, temiz ve mazlum olana [Osman'a] yapıldığı gibi bunların da bir damla su tatmamalarını istiyordu. Ömer b. Sa'd beş yüz süvari gönderdi. Bunlar hemen su yoluna inip Hüseyin ve adamları ile suyun arasına girdiler. Böylece su almalarına engel oldular. Bu, Hüseyin'in öldürülmesinden üç gün önceydi. Abdullah b. Hısn el-Ezdî, Hüseyin'e seslendi ve ona, "Ey Hüseyin! Suya bakmaz mısın? [mübârek] sanki göğün ciğeri gibi. Vallahi susuzluktan ölene kadar ondan bir damla tatmayacaksın." dedi.

Hüseyin ise "Allah'ım! Onu susuzluktan öldür ve onu ebediyyen affetme!" dedi. Bu adam susuzluktan öldü. Çok su içmesine rağmen hiç kanmıyordu. Canı çıkıncaya kadar bu şekilde devam etti. Susuzluk Hüseyin'i zorlayınca Abbâs b. Ali b. Ebû Tâlib'i ve Benî Kilâb'dan olan annesi Ümmü'l-Benîn bt. Hizâm'ı otuz atlı ve yirmi piyade ile [suya] gönderdi. Onlarla birlikte [su için] yirmi kırba da gönderdi. Nihayetinde su yoluna vardılar. Nâfi' b. Hilâl el-Murâdî el-Cemelî önlerindeydi. Suya varmalarına engel olmaktan sorumlu olan Amr b. Haccâc ez-Zübeydî ona, "Kimsin be adam?" diye sorunca "Nâfi' b. Hilâl" dedi. Amr, "Ne için geldin?" dedi. Nâfi', "Bizi ondan kovduğunuz şu sudan içmek için geldik." dedi. Amr, "Afiyetle iç." dedi. Nâfi', "Ben içeyim de Hüseyin ve gördüğün adamları

susuz kalsınlar, öyle mi?" dedi. Amr, "Onlara su yok. Biz buraya, onların su içmelerine engel olmak için konuşlandırıldık." dedi.

Nâfi' arkadaşlarına, kırbalarını doldurmak için suya dalmalarını emretti. Bunun üzerine Amr b. Haccâc ve arkadaşları onlara saldırdılar. Abbâs ve Nâfi' b. Hilâl onlara hamle yapıp onları defettiler. Sonra kırbalarını doldurmuş olarak eşyalarının yanına döndüler.

Deniliyor ki: Onlar, Nâfi' ve adamları ile suyu doldurma arasına girdiler. Bu yüzden az bir su ile döndüler.

Muhâcir b. Evs et-Temîmî şöyle seslendi: "Ey Hüseyin! Görmüyor musun? Su, yılanların karnı gibi parlıyor. Vallahi ölünceye dek onu tatmayacaksın." dedi. Hüseyin ise "Umarım Allah beni ulaştırır, sizi de ondan uzaklaştırır." dedi.

Deniliyor ki: Amr b. Haccâc, Hüseyin'e seslenerek şöyle dedi: "Ey Hüseyin! Bu Fırat'tan köpekler, eşekler ve domuzlar su içiyorlar. Vallahi, cehennemdeki sıcak sudan tadıncaya kadar sen ondan bir damla bile tatmayacaksın."

[Hüseyin'in İbn Ziyâd'a Biat Etmeye Zorlanması]

Dedi ki: Hüseyin ile Ömer b. Sa'd, ikisi yalnız bir araya geldiler. Hüseyin şöyle dedi: "Geldiğim yere geri dönmemi sağlayın veya amca oğlum Yezîd'in elini tutmam için izin verin ki benim hakkındaki görüşü bilinsin. Yahut beni müslümanlara ait uç bir bölgeye gönderirsiniz, oranın halkından biri olurum. Onların lehine olanlar benim de lehime olur, sorumlu oldukları şeylerden ben de sorumlu olurum." Deniliyor ki: Hüseyin, ondan Medine'ye geri dönmekten başka bir şey istemedi.

Bunun üzerine Ömer b. Sa'd, Hüseyin'in isteğini Ubeydullah b. Ziyâd'a bir mektupla iletti. Ubeydullah bu isteğini olumlu karşılamak istedi. Ancak Şemir b. Zülcevşen el-Kilâbî ed-Dıbâbî, "Hüseyin sana teslim olmadıkça bunu ondan kabul etme! Çünkü eğer o bunu yapmazsa güç ve kuvvet bakımından senden daha önde olur. Sen ise acziyet ve zafiyet bakımından ondan aşağı olursun. Hüseyin ve adamlarının, senin hükmünü kabul etmeleri dışında onlardan hiçbir şeye razı olma! Eğer onu cezalandırırsan

bu senin lehine olur. Eğer affedersen, yaptığın işe daha layık olursun. Bana gelen habere göre Hüseyin ve Ömer ordunun bir kenarında oturmuşlar, gece boyunca gizlice bir şeyler konuşmuşlar."

Bunun üzerine İbn Ziyâd, "Ne güzel düşündün! Bu mektubu Ömer b. Sa'd'a gönder. Hüseyin ve adamlarına, benim hükmümü kabul etmelerini teklif etsin. Eğer kabul ederse onları sağ salim bana göndersin. Eğer reddederlerse onlarla savaşsın. Ömer [bu dediğimi] yaparsa onu dinle ve ona itaat et! Onlarla savaşmayı kabul etmezse, ordunun komutanı sensin. Ayrıca Ömer b. Sa'd'a saldır, boynunu vur ve başını bana gönder." dedi.

İbn Ziyâd'ın Ömer b. Sa'd'a gönderdiği mektup şöyle idi: "Sadede gelince bil ki Hüseyin'e mühlet vermek, ona güvence umudunu vermek ve yanımda onun için şefaatçi olman için seni ona göndermedim. Bak! Eğer Hüseyin ve adamları [benim verdiğim] hükmü kabul ederlerse onları sağ salim bana gönder. Eğer kabul etmezlerse onları öldürüp müsle yapıncaya kadar onlarla savaş. Çünkü onlar buna müstahaktırlar. Eğer Hüseyin'i öldürürsen verdiğim bir söz ve yaptığım bir adaktan dolayı, onun göğsünü ve sırtını atlara çiğnet. Çünkü o isyankâr, şakî, sıla-i rahmi kesen ve çok zalim olan biridir. Eğer bunu yaparsan, seni, [emri] dinleyen ve itaat eden biri olarak mükâfatlandırırız. Eğer kabul etmezsen bizim işimizi ve ordumuzu bırak ve Zülcevşen'i, orduyla ve insanların emriyle baş başa bırak! Biz senin hakkındaki emrimizi ona bildirdik. Vesselâm."

Şemir mektubu Ömer'e ulaştırınca Ömer, "Ey kel adam! Ne oluyor sana? Allah seni evine yaklaştırmasın, yerini kolaylaştırmasın; seni ve senin yaptığın her şeyi çirkin yapsın! Vallahi senin, İbn Ziyâd'a gönderdiğim mektubun içeriğini kabul etmekten onu vazgeçirdiğini düşünüyorum." dedi.

Bunun üzerine Şemir, "Valinin emrini kabul ediyor musun? Kabul etmiyorsan beni asker ve insanların emriyle baş başa bırak." dedi. Ömer ise o şerefi sana vermeyeceğim. Fakat ben emri üstleniyorum." dedi. Şemir, "Buyur, al." dedi.

Ömer Şemir'i piyadelerin üzerine görevlendirdi ve [savaşmak için] insanları cuma gecesi hazırladı. Şemir durdu ve şöyle dedi: "Kız kardeşimizin

çocukları nerede?" dedi. Şemir bu sözle, Abbâs, Abdullah, Ca'fer, Osman b. Ali b. Ebû Tâlib ve Şair Lebîd b. Rebî'a el-Kilâbî'nin kardeşi Hizâm b. Rebî'a el-Kilâbî'nin kızı ve anneleri Ümmü'l-Benîn'i kastediyordu. Onlar onun yanına çıktılar. Şemir, "Size eman veriyorum." dedi. Onlar ise "Allah sana ve senin emanına lanet etsin. Sen bize eman veriyorsun da Resûlullah'ın kızının oğluna eman yok, öyle mi?" dediler.

Sonra Ömer b. Sa'd şöyle bağırdı: "Ey Allah'ın süvarileri! İlerleyin ve müjde getirin!" Ömer atına bindi ve ikindi namazından sonra Hüseyin'e ve adamlarına doğru ilerledi. Hüseyin de kılıcına dayanmış bir şekilde oturuyordu. Abbâs b. Ali Hüseyin'e, "Kardeşim, kavim sana doğru geliyor." dedi. Hüseyin ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Abbâs! Atına bin! Ey kardeşim, sen benim vekilim olarak onlara yetiş ve 'Size ne oluyor? Siz ne istiyorsunuz?' de!" Abbâs 20 atlıyla beraber onlara geldi. İçlerinde Züheyr b. Kayn ve Habîb b. Muzahhir de vardı. Onlara ne yapmak istediklerini sordular. Onlar, "Bize valinin emri geldi, ya onun hükmünü kabul edeceksiniz ya da sizinle çarpışacağız." dediler.

Abbâs tek başına döndü ve onların sözlerini Hüseyin'e aktardı. Habîb b. Muzahhir onlara, "Vallahi Allah'ın yanında en kötü kavim, peygamberlerinin zürriyetini ve neslini ve şehrin ibadet eden insanlarını öldürenlerdir." dedi. Azre b. Kays ona, "Sen kendi nefsini temize çıkarıyorsun." dedi. Azre, ayrıca Züheyr b. Kayn'a, "Sen bizim yanımızda Osman taraftarıydın. Ne oldu sana?" dedi. Züheyr şöyle dedi: "Vallahi ben Hüseyin'e ne bir mektup yazdım ne de bir elçi gönderdim. Fakat yol beni ve onu bir araya getirdi. Onu görünce, onunla Resûlullah'ı (sav) hatırladım ve sizin daha önce ona yaptığınız hıyaneti, sözünüzde durmamayı ve dünyaya olan meylinizi anladım. Kaybettiğiniz Resûlullah'ın (sav) hakkını koruyabilmek için ona yardım etmeye ve onun topluluğunda yer almaya karar verdim."

Hüseyin onlara, işi konusunda düşünme fırsatı bulabilmek için bu akşam kendisinden çekilmelerini istemek üzere onlara haber gönderdi. Hüseyin bu teklifle, ailesine vasiyetini yapmak ve ne yapacağını onlara bildirmek istiyordu. Ömer b. Sa'd insanlara yöneldi ve "Ne düşünüyorsunuz?" dedi. Amr b. Haccâc b. Seleme ez-Zübeydî, "Sübhânallah! Eğer bu adamlar Deylemîlerden olsaydılar ve böyle bir istekte bulunsaydılar onlara

olumlu cevap vermen gerekirdi." dedi. Kays b. Eş'as b. Kays, "Onların isteğini yerine getir, yemin ederim yarın savaşta seninle birlikte olacağız." dedi. Ömer ise "Vallahi eğer [aleyhimizde bir şey] yapacaklarını bilseydim onları ertelemezdim." dedi ve o gece geri çekildiler.

Hüseyin ailesine ve kendisiyle birlikte olanlara dağılmalarını ve geceyi toparlayarak geçirmelerini istedi, dedi ki: "Onlar beni arıyorlardı ve buldular. Bana mektup yazanların mektupları sadece bana bir tuzaktı ve beni Muâviye'nin oğluna yaklaştırmak için bir araçtı." Hüseyin'in adamları, "Senden sonra yaşamanın Allah belâsını versin!" dediler.

Müslim b. Avsece el-Esedî, "Hakkını sana teslim etme konusunda Allah'a karşı bir mazeretimiz olmadan seni bırakıp gideceğiz, öyle mi? Hayır vallahi, mızrağımı onların göğüslerinde kırmadan ve kılıcımın kabzası elimde kalıncaya kadar onlara kılıcımla vurmadan [bir yere gitmeyeceğim.] Eğer silahım benim yanımda olmasaydı senin için onlara taş atardım." dedi. Saîd b. Abdullah el-Hanefî de buna benzer şeyler söyledi. Hüseyin'in adamları benzer sözler söylediler. Hüseyin'le beraber Ebû Zer el-Gıfârî'nin mevlâsı Huvey de vardı. Hem kılıcının bakımını yapıyor hem de şöyle diyordu:

Ey zaman! Yazık sana bir dosttan dolayı
Parlak ve asalet sahibi niceleri gelip geçti
Hakkı arayan, sohbette bulunan ve öldürülen
Ve zaman alternatif ile ikna edilmiyor
Emir ancak Celîl olan Allah'a gider
Her canlı da o yola gidecektir

Huvey ezberleninceye kadar bu beyitleri tekrar edip durdu. Bu beyitleri işiten Zeyneb bt. Ali ona doğru ayağa kalktı ve elbiselerini çekiştirerek, "Vay çocuğunu kaybedesice, vay! Keşke ölüm bugün benim hayatıma son verseydi! Annem Fâtıma, babam Ali ve geçmişin halifesi ve kalanların sığınağı olan kardeşim Hasan öldüler." dedi. Bunun üzerine Hüseyin, "A benim kız kardeşim, şeytan sabrınla oynamasın!" dedi. Zeyneb ise "Sen boyun mu eğeceksin?" dedi. Sonra yüzüne yüzüne vurmaya ve yakalarını yırtmaya başladı. Hüseyin de onu teselli ediyor ve onu sabretmeye davet

ediyordu. Sonra Hüseyin adamlarına çadırlarını birbirlerine yaklaştırmalarını, ipleri birbirlerine geçirmelerini ve çadırların aralarında durmalarını emretti. Düşman bir taraftan onlara gelecekler; çadırlar ise arkalarında, sağlarında ve sollarında olacaktı. Böylece çadırlar onları kuşatmış olacak, sadece düşmanlarının gelecekleri taraf açık olacaktı.

Gece kararmaya başlayınca Hüseyin ve adamları kalkıp gece boyunca namaz kılmaya başladılar. Sabaha kadar tesbih ve istiğfarda bulundular. Dua edip Allah'a yalvardılar.

Hüseyin b. Ali'nin (as) Öldürülmesi

Dediler ki: Ömer b. Sa'd sabah namazını kılınca -o gün cumartesi idi. Deniliyor ki: Cumaya denk gelen Aşûrâ günüydü- yanındaki insanlarla çıktı. Hüseyin de arkadaşlarını hazırladı. Onunla beraber 32 atlı ve 40 yaya vardı. Züheyr b. Kayn'ı sağ tarafında bulunan adamlarının başında görevlendirdi. Habîb b. Muzahhir'i da sol tarafında bulunan adamlarının başında görevlendirdi. Sancağı da kardeşi Abbâs b. Ali'ye verdi. Çadırları arkalarına aldılar.

Hüseyin'in emretmesi üzerine kendisine biraz kamış ve odun getirilmiş ve arkalarındaki alçak yere konulmuştu. Orası âdeta bir dere gibiydi. Onu gecenin bir vaktinde kazımışlar ve hendek haline getirmişlerdi. O kamışları ve odunları hendeğe attılar ve "Sabahleyin gelip savaştıklarında, arkamızdan gelemesinler diye orayı ateşe veririz." dediler. Öyle de yaptılar.

Ömer b. Sa'd sağ taraftaki birliklerin başına Amr b. Haccâc ez-Zübeydî'yi, sol taraftaki birliklerin başına da Şemir b. Zülcevşen ed-Dıbâbî'yi görevlendirdi. Süvari birliğinin başına Azre b. Kays el-Ahmesî'yi görevlendirdi. Piyadelerin başına da Şebes b. Rib'î er-Riyâhî'yi getirdi. Sancağı mevlâsı Zuveyd'e verdi.

Hüseyin'in emri üzerine bir çadır kuruldu. Hüseyin çadırda kıl döken ilaçla [koltuk altı ve eteğindeki] kıllarını aldı. Sonra kendisine bir sahan veya tabak getirildi. İçinde biraz misk eritildi ve koku süründü. Ondan sonra Berîr b. Hudayr el-Hemdânî girdi, o da kıllarını aldı ve bu misk-

ten süründü. Hüseyin ve bütün adamları güzel koku süründüler. Ateş de Hüseyin ve adamlarının çadırlarının arkasında alevlenip duruyordu. Şemir b. Zülcevşen, "Ey Hüseyin! Ateşe [girmekte] acele ettin." dedi. Hüseyin, "Sen mi bunu söylüyorsun ey keçi çobanının oğlu? Vallahi sen orayı boylamaya daha çok müstahaksın!" dedi. Bunun üzerine Müslim b. Avsece, "Ey Resûlullah'ın oğlu! Ona bir ok atayım mı? Tam da onu vurmaya fırsat buldum." dedi. Hüseyin ise "Ona ok atma! "Ben onlarla savaşa başlamak istemiyorum." dedi.

Hüseyin'in yanında "Lâhık" denilen bir at vardı. Denildiğine göre Abdullah b. Hür, Hüseyin ile karşılaştığında bu atı ona vermişti. Hemen oğlu Ali b. Hüseyin'i o ata bindirdi. Sonra devesini istedi, ona bindi ve en yüksek sesiyle, "Ey insanlar! Sözümü dinleyin!" dedi ve ehl-i beytinin faziletlerinden söz eden bir konuşma yaptı. Sonra, "Sizler benden öldürdüğüm bir adamın kanını mı talep ediyorsunuz? Yahut [gasp edip] tükettiğim bir malı mı istiyorsunuz? Yoksa yaraladığım bir adamdan ötürü kısas mı istiyorsunuz? Ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar ise susup konuşmadılar.

Sonra Hüseyin, "Ey Şebes b. Rib'î! Ey Haccâr b. Ebcer! Ey Kays b. Eş'as! Ey Yezîd b. Hâris! Siz bana, 'Ortalık yeşillendi, meyve olgunlaşmaya ve kab [içindeki su] taşmaya başladı. Yanımıza gel! Gelirsen, senin için hazırlanmış donanımlı bir ordunun üzerine gelmiş olacaksın' diye mektup yazmadınız mı?" diye seslendi. Onlar, "Hayır, böyle bir şey yapmadık." dediler. Sonra Hüseyin, "Ey insanlar! Benden hoşlanmıyorsanız, beni bırakın. Güvenli yerime döneyim." dedi. Bu kez Kays b. Eş'as ona, "Sen neden amcazadelerinin yönetimini kabul etmiyorsun? Onlar ancak senin sevdiğini sana gösterirler." dedi. Hüseyin şöyle dedi: "Sen kardeşinin kardeşisin. Hâşimoğullarının, kardeşinin kandırdığı Müslim b. Akîl'in kanından daha fazlasını senden talep etmelerini ister misin? Vallahi zillet içinde olan kimsenin teslim etmesi gibi kendi elimle [kendimi] size teslim etmeyecek ve kölenin kaçtığı gibi kaçmayacağım. Ey Allah'ın kulları! *Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a sığındım. Bana inanmadıysanız benden uzak durun.*"[200]

---

200 Duhân, 44/20-21.

[Bunu duyan] kız kardeşleri ağlamaya başladı. Hüseyin onları susturdu. Sonra, "İbn Abbâs Allah'tan uzak değildir." [Allah'ın velisidir] dedi. Çünkü İbn Abbâs, hiç olmazsa ailesini ve çocuklarını yanında götürmemesini ona söylemişti.

Züheyr b. Kayn, "Ey Allah'ın kulları! Kuşkusuz ki Fâtıma'nın çocukları, Sümeyye'nin çocuklarından sevgi ve yardıma daha çok müstahaktırlar. Eğer onlara yardım etmeyecekseniz onları öldürmeyin! Onu amcasının oğlu Yezîd'le baş başa bırakın. Yemin ederim Yezîd, Hüseyin'i öldürmeseniz de sizin itaatinizden razı olacaktır." dedi.

Bunun üzerine Şemir ona bir ok attı ve "Sus! Allah senin sesini kessin!" dedi. Züheyr de ona, "Kıyamet gününde [cehennemde] yanacağını sana müjdelerim." dedi. Şemir ise "Allah seni ve adamlarını bir saat içinde öldürecektir." dedi.

Berîr b. Hudayr ve diğerleri onlarla konuşup onlara nasihat ettiler. Onların Hüseyin'i mektuplarıyla nasıl kandırdıklarını anlattılar. Hür b. Yezîd el-Yerbû'î, -Bu adam Hüseyin ile karşılaşmış ve onunla birlikte yürümüştü- "Vallahi ateşi cennete tercih etmeyeceğim." dedi, sonra atını mahmuzlayıp Hüseyin'in yanına gitti ve onunla birlikte öldürüldü. Hür, Hüseyin'in yanına geldiğinde Hüseyin ona, "Vallahi sen hem dünya da hem ahirette hürsün." dedi. Hür b. Yezîd hakkında şair şöyle demiştir:

En iyi hür, Hür b. Riyâh'tır
O, mızrakların çarpışması esnasında da hürdür
En iyi hür odur ki
Hüseyin onu çağırır ve sabahleyin canını feda eder

Sonra Hür, Kûfelilere yöneldi ve onlara şöyle dedi: "Anaları çocuksuz kalasıcalar ve geberesiceler! Onu davet ettiniz, size geldiğinde onu teslim aldınız. Elinizde bir esir gibi oldu. Onu ve adamlarını, yahudilerin, hıristiyanların ve mecusilerin içtiği, çöl domuzlarının içinde debelendiği şu akan Fırat suyunun üzerinden kovdunuz. Muhammed'in zürriyeti hakkında ne kötü bir halef oldunuz! Bırakın bu adamı, Allah'ın memleketinde yürüsün, gitsin. Siz mümin değil misiniz? Muhammed'in peygamber olduğuna inanmıyor musunuz? Ahirete inanmıyor musunuz?"

Onların piyadelerinden birisi hamle yapıp ona bir ok attı. Ok, Hüseyin'in önüne kadar geldi. Ömer b. Sa'd onlara doğru ilerledi ve "Ey Zuveyd! Yaklaştır sancağını!" diye seslendi. O da bayrağı yaklaştırdı. Sonra Ömer yayının ortasına bir ok yerleştirdi ve "Şahit olun! İlk atan benim." dedi. Ömer b. Sa'd [ilk oku] atınca insanlar da atmaya başladılar.

Ziyâd'ın mevlâsı Yesâr ve İbn Ziyâd'ın mevlâsı Sâlim öne çıkıp [teke tek] çarpışmaya davet ettiler. Abdullah b. Umeyr el-Kelbî Hüseyin'e, "Ey Ebû Abdullah! Allah sana merhamet etsin, bana izin ver de bunların yanına çıkayım." dedi. Uzun boylu, esmer, kolları güçlü ve omuzları geniş olan bir adam onlara hamle yaptı ve onları öldürdü. Öldürürken şöyle diyordu:

Eğer tanımıyorsanız ben Kelb'in çocuğuyum
Kelb'deki ailem yeter bana, evet yeter
Ben güçlü ve sert bir kişiyim
Felaket anında korkak değilim
Ey Ümmü Vehb, garanti ederim sana
Öne geçerek mızrakla ve kılıçla vurmayı
Rabbe inanmış bir oğlanın vuruşu

Hanımı ona yöneldi ve "Hüseyin ve Muhammed'in zürriyeti için savaş! Anam babam sana feda olsun!" dedi. O da hanımına yönelip onu kadınların arasına geri gönderdi.

Ordunun sağ tarafında bulunan Amr b. Haccâc ez-Zübeydî bir hamleyle saldırmaya başladı. Hüseyin ve adamlarına yaklaştığında kafilenin üzerine gelmemeleri için önlerini kesip mızrakları Amr b. Haccâc'a ve adamlarına doğrulttular. Bunun üzerine atlar mızrakların üzerine gitmeyip geri döndüler. Hüseyin'in adamları onlara ok attılar ve bazı adamları öldürüp bazılarını da yaraladılar.

Şemir sol birliklerin tarafından sol taraftaki kuvvetin üzerine hamle yaptı. Hüseyin'in adamları onları mızraklarla karşıladılar. Bu yüzden atlar onların üzerine gitmeyip döndüler. Hüseyin'in adamları da onlara oklar atmaya başladılar, bazı adamları öldürüp bazılarını da yaraladılar.

Benî Temîm'den Abdullah b. Hevze denilen [atlı] bir adam Hüseyin'in karşısında duruncaya kadar geldi ve "Ey Hüseyin! Seni ateşle müjdeliyo-

rum." dedi. Hüseyin, "Hadi oradan! Ben Rahîm, şefaat eden ve itaat olunan bir rabbin yanına gideceğim. Kim bu adam?" dedi. Onlar, "İbn Hevze'dir." dediler. Hüseyin, "Allah onu ateşle bir araya getirsin." dedi. Birden atı kanalda titremeye başladı ve adamın ayağı üzengiye takılarak başı yere düştü. At koşmaya başladı. Koştukça, ölünceye kadar başını taşlara ve ağaç köklerine çarpıyordu. Deniliyor ki: Adamın sol ayağı üzengide kaldı. Müslim b. Avsece el-Esedî onun üzerine gitti ve sağ ayağına vurdu, ayak uçtu. Sonra atı koşmaya başladı, ölünceye kadar başını her şeye çarpıyordu.

Yezîd b. Ma'kıl, Berîr b. Hudayr ile mübâreze yaptı. Yezîd Berîr'e hafif bir darbe vurdu. Berîr ise onun miğferini delecek bir darbe vurdu ve kılıcı beyninin içinde gidip gelmeye başladı.

Radî b. Münkiz el-Abdî bir hamle yaptı ve Berîr ile boğaz boğaza geldi. İkisi bir saat boyunca vuruştular. Sonra Berîr onun göğsüne oturdu. Radî, "Saldırı ve müdafaa ehli nerede?" dedi. Bunun üzerine Ka'b b. Câbir b. Amr el-Ezdî mızrakla bir hamle yaptı ve Berîr'i sırtından yaraladı. Berîr mızrağın dokunuşunu hissedince Radî'nin burnunu ısırdı ve bir parçasını kopardı. Ka'b üzerine gitti ve kılıçla vurup onu öldürdü.

Ka'b b. Câbir dönünce kız kardeşi Nevvâr bt. Câbir ona, "İbn Fâtıma'nın düşmanına yardım ettin ve kurranın efendisi Berîr'i öldürdün. Sen büyük bir günah işledin. Vallahi ebediyyen seninle konuşmayacağım." dedi.

Amr b. Karaza b. Ka'b el-Ensârî çıktı. Hüseyin'i korumak için çarpışıyor ve şöyle diyordu:

Ensar'ın bölüğü bildi ki ben
Namus ve şeref alanını koruyacağım
Başı eğmeden vuracağım, güzel yüzlü olarak

Öldürülünceye kadar savaştı. Zübeyr b. Karaza b. Ka'b onun kardeşiydi ve Ömer b. Sa'd'ın tarafındaydı. Hüseyin'e, "Ey Hüseyin! Ey kezzâb, ey kezzâbın oğlu! Kardeşimi yoldan çıkardın ve onu kandırdın, sonunda onu öldürdün." şeklinde seslendi. Hüseyin ise "Kuşkusuz ki Allah senin kardeşini yoldan çıkarmadı, aksine ona hidayet nasip etti ve seni yoldan çıkardı." dedi. Zübeyr, "Eğer seni öldürmezsem Allah beni öldürsün." dedi ve Hüseyin'in üzerine yürüdü. Nâfi' b. Hilâl el-Murâdî, onu karşıladı ve

mızrakla yaralayarak yere düşürdü. Daha sonra kurtarıldı ve iyileşti. Bazılarına göre, Ömer b. Sa'd'ın yanındaki İbn Karaza'nın adı Ali idi. Birinci rivayet el-Kelbî'nindir.

Hür b. Yezîd, kendisiyle çarpışan iki adamı öldürdü. Onlardan birisi Benî Temîm'in Şakira boyundan, Yezîd b. Süfyân adında birisiydi. Diğeri ise Benî Zübeyd'in Benî Kutay'a boyundan Müzâhim b. Hüreys adında birisiydi. Amr b. Haccâc bunu görünce, "Ey ahmaklar! Kiminle savaştığınızı biliyor musunuz? Sizler kentin en gözde süvarileriyle savaşıyorsunuz. Öyle bir kavim ki savaşçıdırlar ve ölümüne savaşıyorlar. Sakın sizden birisi onlarla [teke tek] çarpışmasın. Onlar azdırlar ve sağ kalmaları da az bir ihtimaldir. Vallahi eğer sadece onlara taş atsanız onları öldürürsünüz." dedi. Bunun üzerine Ömer b. Sa'd, "Doğru söyledin, bu doğru bir görüştür." dedi ve "Sizden hiçbir adam Hüseyin'in adamlarından birisiyle [teke tek] çarpışmasın." diye seslendi.

Sonra Amr b. Haccâc Fırat tarafında bulunan Ömer b. Sa'd'ın sağından Hüseyin'in üzerine hamle yaptı. Bir saat kadar çarpıştılar. Hüseyin'in adamlarından ilk olarak yere düşen, Müslim b. Avsece el-Esedî idi. Yere düştü ve çok geçmeden vefat etti. Onun bir câriyesi, "Vah Avsece'nin oğlu vah! Vah efendim vah!" diye bağırdı. Onu öldüren, Müslim b. Abdullah ed-Dıbâbî ve Abdurrahmân b. Huşkâre el-Becelî idi.

Amr b. Haccâc'ın adamları Müslim'in öldürülmesiyle sevindiler. Bunun üzerine Şebes b. Rib'î onlara, "Yazıklar olsun size! Müslim'in öldürülmesiyle mi seviniyorsunuz? Vallahi Azerbeycân gününde [savaşında], müslümanların süvarileri öne çıkmadan müşriklerden 6 kişiyi öldürdüğünü gördüm. Sizden birisi onun gibi öldürülebilir mi? Bir de seviniyorsunuz?" dedi.

Bize Ömer b. Şebbe anlattı, dedi ki: Bize Ebû Ahmed ez-Zübeyrî anlattı, dedi ki: Bana amcam Fudayl b. Zübeyr anlattı. O babam Ömer el-Bezzâr'dan, o Muhammed b. Amr b. Hasan b. Ali'den rivayet etti, dedi ki: Biz Hüseyin ile beraber Kerbelâ'nın iki nehri arasındaydık. Bir adam bize geldi ve "Hüseyin nerede?" dedi. Hüseyin, "İşte Hüseyin benim!" dedi. Adam, "Sana ateşi müjdeliyorum. Bir saat içinde oraya varacaksın!" dedi. Hüseyin

ise "Aksine ben Rahîm, şefaat eden ve itaat olunan bir rab ile müjdeleneceğim. Sen kimsin?" dedi. Adam, "Muhammed b. Eş'as" dedi.

Sonra başka bir adam geldi ve "Hüseyin nerede?" dedi. Hüseyin, "İşte Hüseyin benim!" dedi. Adam, "Sana ateşi müjdeliyorum. Bir saat içinde oraya varacaksın!" dedi. Hüseyin ise "Aksine ben Rahîm, şefaat eden ve itaat olunan bir rab ile müjdeleneceğim. Sen kimsin?" dedi. Adam, "Şemir b. Zülcevşen" dedi. Hüseyin ise "Allahu Ekber! Resûlullah (sav), 'Benekli bir köpeğin ehl-i beytimin kanını yalayarak içtiğini gördüm.' demişti" dedi. Dedi ki: Sonra Hüseyin öldürüldü ve başı Yezîd'e götürüldü. Biz de götürüldük. Yezîd beni odasında oturttu. Bir oğlunu da odasında oturttu. Sonra bana, "Onunla güreşebilir misin?" dedi. Ben de "Bana bir bıçak ver, ona da bir bıçak ver. Sonra ikimizi baş başa bırak!" dedim. Yezîd, "Ne küçük ne büyük, bizim düşmanlığımızı terk etmiyorsunuz." dedi.

Sol tarafta bulunan Şemir hamle yaptı. Fakat [Hüseyin'in adamları] onun karşısında durup onu yaraladılar. O da adamlarına seslendi. Hemen her taraftan Hüseyin ve adamları üzerine hamleler yapıldı. Abdullah b. Umeyr el-Kelbî öldürüldü. Hanımı başında ağlıyordu. Şemir, "Rüstem" adındaki bir köleye emretti, bir sopayla kadının kafasına vurdu, kafasını parçaladı ve orada öldü.

Dediler ki: Hüseyin kendisine ait bir hayvana bindi. Kur'ân'ı da odasında, önüne koydu. Ancak bu durum, onların ona saldırılarını arttırdı. Ömer b. Sa'd, Husayn b. Temîm'i çağırdı, onunla birlikte [çok sayıda] zırh ve beş yüz kadar okçu gönderdi. Hüseyin ve adamlarını ok yağmuruna tuttular. Hatta [Hüseyin ve adamlarının atlarını] kestiler ve hepsi yaya kaldılar. Gün ortasında ve sıcaklığın en çok bastırdığı bir vakitte şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Onlar Hüseyin ve adamlarına sadece bir taraftan gelebiliyorlardı. Çünkü evlerini bir araya getirmişler ve yanaştırmışlardı. Ayrıca arkalarında yaktıkları ateş hendeği vardı.

Ömer b. Sa'd çadırlarını bozmalarını emretti. Mızraklar ve kılıçlarla çadırlarını yıkmaya başladılar. Şemir soldan hamle yaparak Hüseyin'in çadırını mızrağıyla parçaladı ve "Bana ateş getirin! Bu çadırı sahiplerinin üzerine yakacağım." diye seslendi. Kadınlar bağrıştılar, ağıt yaktılar ve ça-

dırdan dışarı çıktılar. Hüseyin ona, "Yazıklar olsun sana! Çadırımı ailem üzerine yakmak için ateş mi istiyorsun?" dedi.

Şebes b. Rib'î, "Fesübhânallah! Senin durumundan daha kötü bir durum ve senin sözünden daha çirkin bir söz görmedim." dedi. Şemir ondan utandı.

Züheyr b. Kayn on kişiyle birlikte Şemir'in üzerine hamle yaptı, onu ve arkadaşlarını evlerden uzaklaştırdı. Husayn b. Temîm, Habîb b. Muzahhir'e saldırdı. Habîb de ona doğru hamle yaptı ve atının yüzüne bir kılıç darbesi indirdi. At şaha kalktı ve Husayn b. Temîm üzerinden düştü. Ancak arkadaşları onu kurtardılar. Habîb de şöyle demeye başladı:

Ben Habîb'im, babam da Muzahhir'dir[201]
Alevli savaşın ve şiddetli çarpışmanın süvarisiyim
Yemin olsun sizler bizden çoksunuz
Ancak sizden daha vefalı ve daha sabırlıyız
Bizim hüccetimiz daha yüce ve hakça daha açık
Sizden daha çok kalıcıyız ve daha fazla mazeret sahibiyiz

Habîb şiddetli bir şekilde savaştı. Büdeyl b. Suraym adında Benî Temîm'den bir adamın üzerine hamle yaptı, kılıçla başına vurdu ve onu öldürdü. Bu kez Benî Temîm'den bir adam ona hamle yaptı, onu mızrakla yaraladı. Habîb yere düştü. Husayn b. Temîm de kılıçla başına vurdu. Temîmli adam yanına indi ve başını kesti. Husayn, Habîb'in kafasını aldı ve bir saat kadar atının boynuna astı. Sonra onu Temîmli adama geri verdi. O da bununla İbn Ziyâd'a yakınlaşmak istiyordu. Sonra onu Kûfe'ye getirdi. Kâsım b. Habîb b. Muzahhir onu gördü ve babasının kafasını kendisine vermesini istedi. O da kabul etmedi. Kâsım bundan dolayı Temîmli adama kin bağladı: Sonunda Mus'ab b. Zübeyr günlerinde, gün ortasında uyurken onu öldürdü. Vücudu soğuyuncaya [canı çıkıncaya] kadar ona kılıçla vurdu. Hür b. Yezîd çarpışırken şöyle diyordu:

---

201 Hem RK neşri hem ZZ neşrinde bu mısra (أنا حبيب و أبي مظهر) "Ben Habib'im, babam da Muzahhir'dir." şeklindedir. BAE neşrinde ise (أنا حبيب و أبي مُطَهَّرٌ) şeklinde harekeli varilmiştir. Şiiri Habîb b. Muzahhir söylediği için biz çeviride RK neşri ve ZZ neşrindeki şekli tercih ettik. (çev.)

Bedenlerine vuruyorum kılıçla
Benden Hayf toprağına [Kerbelâ'ya] gelenleri korumak için

Hür b. Yezîd ve Züheyr b. Kayn şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Şemir'in piyadeleri Hür'ün üzerine hamle yaptılar, Hür öldürüldü. Namaz vakti geldi. Hüseyin adamlarıyla korku namazını [Salâtu'l-havf] kıldı. Namazı bitirdiklerinde düşman onlara saldırılarını arttırdı. Öğleden sonra şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Hüseyin'e ulaşıldı. Saîd b. Abdullah el-Hanefî kendisini onun önünde [oklara] hedef yaptı. Yere düşünceye kadar kendisine ok atıldı. Deniliyor ki: kendisini Hüseyin'in önüne atan Saîd b. Abdullah değil, Benî Hanîfe'den başka birisiydi. Züheyr b. Kayn savaşırken şöyle diyordu:

Ben Züheyr'im ve ben Kayn'ın oğluyum
Kılıçla onlara karşı Hüseyin'i savunuyorum

Şöyle de diyordu:

Hidayet bulasın, ilerle hâdî ve mehdî olarak
Bugün kavuşacaksın, Nebi olan ceddine
Bir de Hasan'a ve Aliyyü'l-Murtazâ'ya

Muhâcir b. Evs ve Kesîr b. Abdullah eş-Şa'bî saldırıp onu öldürdüler.

Ebû Zer'in mevlâsı Huvey Hüseyin'in önünde savaşıyor ve şöyle diyordu:

Kötüler nasıl görürler bu siyahînin vuruşunu?
Benî Muhammed'den gelen pürüzsüz bir kılıç darbesini
Savuyorum [kötülüğü] onlardan, el ve lisan ile
Cenneti umuyorum varış günü onunla

Öldürülünceye kadar hamle yapıp durdu. Beşîr b. Amr el-Hadramî savaşırken şöyle diyordu:

Ey Nefis! Bugün Rahmân'a kavuşuyorum
Bugün sen her türlü ihsanla mükâfatlandırılırsın
Sıkıntıya girme! Her şey fanidir
Deyyân'ın yanında sabrın hazzı senin için daha çoktur

Abdurrahmân b. Abdullah b. Keden şöyle diyordu:

Beni tanımayanlar için söyleyeyim: Ben İbnü'l-Keden'im
Ben Hasan ve Hüseyin'in dini üzereyim

O da öldürülünceye kadar savaştı. Nâfi' b. Hilâl ise oklarını işaretliyor ve atarken şöyle diyordu:

Oklarımın ucunu işaretleyerek atıyorum
Nefse acımak elbet ona fayda sağlamaz

Nâfi' b. Hilâl, Ömer b. Sa'd'ın adamlarından 12 adam öldürdü. Sonra pazısı kırıldı ve esir alındı. Şemir onun boynunu vurdu.

[Hüseyin'in Adamlarının Öldürülmek İçin Yarışa Girmeleri]

Dediler ki: Hüseyin'in adamlarının geri kalanları Hüseyin'i koruyamayacaklarını ve savunamayacaklarını anlayınca, öldürülmek için yarışmaya başladılar. Onlar öldürülünceye kadar Hüseyin'in önünde savaşmaya başladılar. Âbis b. Ebû Şebîb gelip "Ey Ebû Abdullah! Vallahi, benim için nefsimden daha aziz olan bir şeyle zulmü ve öldürmeyi senden savamıyorum. Sana selam olsun." dedi ve kılıcıyla savaşmaya başladı. Cesaretinden dolayı insanlar etrafından çekiliyorlardı. Sonra her taraftan üzerine çullandılar, sonunda öldürüldü.

Hemdânlı Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakî, Hüseyin ve ehl-i beyti için her şeyin bittiğini ve adamlarının öldürüldüğünü görünce Hüseyin'e şöyle dedi: "Ben, savaşçı bulduğum sürece senin yanında savaşmak için sana arkadaşlık ettim. Artık dönmem için bana izin ver. Çünkü ben seni savunamıyorum, kendimi de savunamıyorum." Hüseyin ona izin verdi. Ömer b. Sa'd'ın adamlarından Yemâme'den bir grup geri çekilip [gitmesi için] ona yol verdiler. O da gitti.

Ebü'ş-Şa'sâ Yezîd b. Ziyâd b. Muhâsır b. Nu'mân el-Kindî Hüseyin'in önünde diz çöktü. O da sekiz ok attı. Beşi isabet etti ve beş adam öldürdü. O şöyle dedi:

Ben Yezîd'im, babam da Muhâsır
Sık ormanda gizlenmiş aslandan da cesurum
Ey Rabbim, ben Hüseyin'e yardımcıyım
İbn Sa'd'ı da terk ediyor ve ondan kaçıyorum

Aslında Ebü'ş-Şa'sâ Ömer b. Sa'd ile beraber çıkanlardandı. Hüseyin'in istediklerini reddedip yerine getirmeyince o da Hüseyin'in yanına geldi ve öldürülünceye kadar savaştı.

Hüseyin ile birlikte öldürülenlerden birisi de Hemdânlı Ziyâd b. Amr b. Urayb es-Sâ'idî idi. Kendisi Ebû Sümâme diye künyelenirdi. Hüseyin'in yanında savaşıp öldürülenlerden bir diğeri Murad kabilesinden Ciyâd b. Hâris es-Selmânî idi. Onunla birlikte savaşıp öldürülenlerden birisi de Benî Fehm Câbirîlerden olan Sevvâr b. Ebû Humeyr el-Hemdânî idi. Bir yara aldı ve vefat etti. Yine Seyf b. Hâris b. Serî el-Hemdânî ve Mâlik b. Abdullah b. Serî -onun amcasının oğlu ve anneden kardeşiydi- de öldürüldüler. Yine Bedr b. Ma'kıl b. Ce'ûne b. Abdullah b. Hutayt b. Utbe b. Kidâ[202] el-Cu'fî de Hüseyin ile beraber savaştı. Savaşırken şöyle diyordu:

Ben İbn Cu'fî'yim, babam da Kidâ'dır
Sağ elimde keskin ve parçalayan bir kılıç vardır
Mızrağının kabzası yaralıyor

Bedr de öldürüldü. Hüseyin ile birlikte öldürülenlerden birisi de Haccâc b. Mesrûk b. Mâlik b. Kesîf b. Utbe b. Kidâ el-Cu'fî'dir. Yine Âizullah b. Sa'dü'l-Aşîre'den Mücemmi b. Abdullah b. Mücemmi, Abdüla'lâ b. Zeyd b. Şücâ el-Kelbî ve Azre el-Gıfârî'nin iki oğlu Abdullah ve Abdurrahmân da Hüseyin ile beraber öldürülenlerdendir.

[Hüseyin'in Ailesinden İlk Öldürülenler]

Dediler ki: Ebû Tâlib ailesinden ilk öldürülen kişi Ali el-Ekber b. Hüseyin b. Ali'dir. Onu, Mürre b. Munkiz b. Şücâ el-Abdî öldürdü. Amr b.

---

202 ZZ neşrinde "Utbe b. Kilâ'" diye geçmektedir. Oysa RK neşrinde ve BAE neşrinde, "Utbe b. Kidâ'" şeklinde geçmektedir. *Tâcü'l-Ârûs*'un (كدع) maddesinde, "Hüseyin ile birlikte Kerbelâ'da öldürülen şahsın, Bedr b. Ma'kıl b. Ceû'ne b. Abdullah b. Hutayt b. Utbe b. Kidâ' olduğu" şeklinde bir açıklama yer almaktadır. (Bkz. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Kuveyt, M. 1985, XXII, 113.) Bu da yazma nüshada geçen kelimenin daha doğru olduğunu göstermektedir. Biz çeviride bunu esas aldık. (çev.)

Sabîh es-Saydâvî Abdullah b. Müslim b. Akîl'e bir ok attı. İnsanlar başına üşüşüp onu öldürdüler. Deniliyor ki: Rukâd el-Cenbî şöyle diyordu: "Hüseyin'in ailesinden bir gence ok attım, eli alnının üzerindeydi. Tam isabet ettirdim. Ben okumu çıkarmak için çekiyordum. Sonunda alnından çekebildim. Fakat okun ucu alnında kaldı."

Abdullah b. Kutbe et-Tâî, Avn b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in üzerine hamle yaptı ve onu öldürdü. Yine Bişr b. Şavt el-Osmanî ve Osman b. Hâlid el-Cühenî, Abdurrahmân b. Akîl'in üzerine saldırıp onu öldürdüler.

Benî Teymullah b. Sa'lebe'den Âmir b. Neşhel, Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in üzerine hamle yaptı ve onu öldürdü. Abdullah b. Urve el-Has'amî Ca'fer b. Akîl'e bir ok attı. Ok onun kalbine isabet etti. Amr b. Saîd b. Nüfeyl el-Ezdî, Kâsım b. Hasan'ı öldürdü. [Darbeyi alırken] Kâsım, "Amcaaa!" diye bağırdı. Bunun üzerine Hüseyin bir aslan sıçrayışı gibi sıçradı ve Amr b. Saîd'e bir darbe vurdu, eli çınlayarak ses çıkardı. Arkadaşları onu kurtarmaya geldiler ancak atların ayakları arasına düştü, ölünceye kadar atlar onu ezdiler.

Abdullah b. Ukbe el-Ganevî, Ebû Bekir b. Hasan b. Ali'ye bir ok atarak onu öldürdü. Bu konuda İbn Ebû Akıb şöyle demiştir:

Ganî kabilesinin yanında bir damla kanımız vardır
Esed kabilesinde de vardır, söylenir ve anlatılır bunlar

Bazıları dedi ki: Harmele b. Kâhil el-Esedî el-Vâlibî bir cemaatle birlikte Abbâs b. Ali b. Ebû Tâlib'i öldürdü. Onlar [hep birlikte] başına üşüştüler. Onun elbisesini, Hakîm b. et-Tufeyl et-Tâî alıp götürdü. Hüseyin'e de bir ok attı, ok gömleğine isabet etti. Yine Harmele b. Kâhil el-Vâlibî, Abdullah b. Hüseyin'e bir ok attı, ok boğazına isabet edip boğazını kesti.

Hânî b. Sübeyt el-Hadramî, Abdullah b. Ali'nin üzerine saldırdı. Onu öldürdü ve başını kesti. Osman b. Ali de öldürüldü. Havlî b. Yezîd ona bir ok attı. Sonra Benî Ebân b. Dârim'den bir adam saldırıp onu öldürdü.

Dediler ki: Hüseyin b. Ali'nin (as) susuzluğu şiddetlendi. Sudan içmek için suya yaklaştı. Husayn b. Temîm ona bir ok attı, ok ağzına isabet et-

ti. Hüseyin kanı ağzından alıp atıyordu. Sonra, "Allah'ım onları kuşat ve onları başarısız kıl! Onları dağıtarak öldür! Onlardan yeryüzünde kimseyi bırakma!" diyordu.

Deniliyor ki: Hüseyin'in askerleri dağılınca Hüseyin Fırat'a doğru gitti. Benî Ebân b. Dârim'den bir adam ona bir ok attı. Ok damağına isabet etti. Hüseyin, "Allah'ım! Bana yapılanları sana şikâyet ediyorum." dedi.

Dediler ki: Şemir b. Zülcevşen, Kûfe ehlinden on veya benzeri sayıda adamla Hüseyin'in çadırına doğru yöneldi. Çadırda onun eşyası ve çocukları vardı. Hüseyin onlara doğru yürüdü. Onlar onunla ailesi arasına girdiler. Bunun üzerine Hüseyin, "Yazıklar olsun size! Eğer sizin bir dininiz yoksa o zaman dünyanızın emrinde hürsünüz demektir. Ailemi, alçak ve sefih adamlarınızdan koruyun." dedi.

Bunun üzerine Şemir ona, "Bu söylediklerini aynen sana iade ediyorum, ey Fâtıma'nın oğlu!" dedi ve piyadeleriyle üzerine gitti. Piyadeler, Ebü'l-Cenûb Abdurrahmân b. Ziyâd b. Züheyr el-Cu'fî, Havlî b. Yezîd el-Esbahî, Kaş'am b. Amr b. Nezîr el-Cu'fî, -Bu adam Ali'den ayrılanlar arasındaydı- Sâlih b. Vehb el-Yeznî ve Sinân b. Enes en-Neha'î'den oluşuyordu. Şemir, Hüseyin'in üzerine gitmeleri için onları teşvik ediyordu. Şemir Ebü'l-Cenûb'a, "Hüseyin'in üzerine git." dedi. Ebü'l-Cenûb ise "Seni bu işten alıkoyan nedir?" dedi. Şemir, "Sen mi bunu bana söylüyorsun?" dedi. Ebü'l-Cenûb, "Okumu senin gözüne sallamayı düşündüm de." dedi. Şemir hemen ondan ayrıldı. Ebü'l-Cenûb cesur ve atılgan biriydi. Sonra Şemir 50 piyade ile geldi. Hüseyin onlara saldırıyor, onlar geri çekiliyorlardı. Sonunda onu kuşattılar. Hüseyin onlarla çarpıştı ve onları başından savdı.

Bahr b. Ka'b b. Abdullah, Hüseyin'in üzerine saldırdı. Kılıcını ona doğru kaldırırken, Hüseyin ile birlikte olan ailelerden bir çocuk Hüseyin'in yanına geldi. Hüseyin onu kucakladı. Çocuk, "Ey kötü kadının oğlu! Amcamı mı öldüreceksin?" dedi. Adam Hüseyin'e kılıçla vurdu. Çocuk eliyle onu korumaya çalıştı. Kılıç çocuğun eline takıldı.

Hüseyin üç veya dört adamla kalınca, kenarı süslemeli bir don istedi ve onu giydi. Bahr b. Ka'b et-Teymî'nin, Hüseyin'i öldürdüğünde o donu

üzerinden aldığını anlattılar. [Ka'b'ın] elleri kışın su sızdırıyorlardı. Yazın ise iki odun gibi kupkuru idiler.

Hüseyin, etrafından çekilinceye kadar sağdan ve soldan piyadelere hamle yapıyordu. Üzerinde de ipekle karışık kumaştan bir elbise veya cübbe vardı. Başında da sarık vardı. İnsanlar onun kadar korkutucu ve onun kadar soğukkanlı kimseyi görmemişlerdi. Kurt saldırdığı zaman keçilerin kurttan kaçtığı gibi insanlar ondan kaçıyorlardı.

[Hüseyin'i Öldürüp Başını Kesen Adam]

Dediler ki: Hüseyin uzun bir müddet durdu. Bir adam onu öldürmeye fırsat buldukça, onun ölümünden sorumlu olmak istemediği için çekiliyordu. Sonra Mâlik b. Nüseyr el-Kindî denilen bir adam -Kendisi suikastçı olup üzerine gittiği kimseyi önemsemeyen birisiydi- Hüseyin'e geldi ve başına bir kılıç darbesi vurdu. Üzerinde [bornoz] kapşonlu bir cübbe vardı. Kapşon parçalandı ve kılıç kafasına isabet etti. Başını kanattı, hatta bornoz kanla doldu. Hüseyin bornozu attı ve bir başlık istedi. Sonra adama, "[O elinle] yemeyesin ve içmeyesin! Allah seni zalimlerle beraber haşretsin!" dedi. el-Kindî bornozu aldı. Deniliyor ki: O hayatında hep fakir kaldı ve elleri felç oldu.

Zeyneb bt. Ali, Ömer b. Sa'd'a dedi ki: "Ey Ömer! Ebû Abdullah öldürülüyor ve sen bakıyorsun, öyle mi?" Ömer ağladı ve yüzünü ondan çevirdi.

Sonra Şemir insanlara, "Ne oluyor size, bu adamdan çekiniyorsunuz? Ne bekliyorsunuz? Ananız sizi kaybedesiceler! Öldürün onu!" diye seslendi. Bu kez her taraftan Hüseyin'e hamle yaptılar. Zur'a b. Şerîk et-Teymî sol avucuna vurdu. Boynuna da bir darbe vuruldu. Sonra, Hüseyin tökezlerken üzerinden çekildiler.

Hüseyin bu halde iken Sinân b. Enes b. Amr en-Neha'î ona bir hamle yaptı ve mızrakla onu yaraladı. Hüseyin yere düştü. Sonra Sinân, Havlî b. Yezîd el-Esbahî'ye, "Başını kes!" dedi. Havlî kesmek istedi ancak zafiyet gösterip titremeye başladı. Bunun üzerine Sinân ona, "Allah gücünü yok etsin ve iki elini senden ayırsın!" dedi. Sonra Hüseyin'in yanına indi ve başını kesip Havlî'ye verdi.

Bundan önce Hüseyin kılıçla vurulmuş ve mızraklarla yaralanmıştı. Vücudunda 33 mızrak darbesi ve 34 kılıç darbesi bulundu. Deniliyor ki: Sinân'ın izniyle Hüseyin'in başını kesmeyi üstlenen Havlî b. Yezîd idi.

Hüseyin'in üzerinde bulunan her şey alındı. Kays b. Eş'as b. Kays el-Kindî Hüseyin'e ait bir kadifeyi aldı. Kadife, ipekle karışık bir kumaştı. Benî Evd'den Esved adında bir adam onun ayakkabısını aldı. Benî Neşhel b. Dârim'den bir adam Hüseyin'in kılıcını aldı. İnsanlar bitkisel boyaları, elbiseleri ve develeri alıp eşyasını yağmaladılar. Ruhayl b. Züheyr el-Cu'fî, Cerîr b. Mes'ûd el-Hadramî ve Useyd b. Mâlik el-Hadramî bu boyaların ve elbiselerin çoğunu aldılar. Ebü'l-Cenûb el-Cu'fî, su taşıyan bir deveyi aldı ve ona "Hüseyin" adını verdi.

Süveyd b. Amr b. Ebü'l-Mutâ yere düşürülmüş ve yorgun haldeydi. Bir adamın, "Hüseyin öldürüldü." diye bağırdığını işitti. Hemen ayağa kalktı ve yanındaki bir bıçakla savaşmaya başladı. Azre b. Bitân es-Sa'lebî ve Zeyd b. Rukâd el-Cenbî onu öldürdüler. Son öldürülen kişi o idi. Ömer b. Sa'd'ın adamları, kadınların çarşaflarını omuzlarından çekiştirmeye başladılar. Ancak Ömer b. Sa'd buna engel oldu, onlar da vazgeçtiler.

Ömer b. Sa'd adamlarına, "Kim Hüseyin'i atıyla çiğneme görevini üstlenmek istiyor?" diye seslendi. On kişi bu görevi üstlendi. İshâk b. Hayve el-Hadramî onlardan birisiydi. Bu adam Hüseyin'in elbisesini alan kişidir ve sonunda kel olmuştur. Bu adamlar atlarıyla Hüseyin'i çiğnediler. Sonunda göğsünü ve sırtını ezdiler.

Sinân b. Enes cesur bir adamdı ve onda [biraz] ahmaklık vardı. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi ki: Muhammed b. Sâib bana şöyle dedi: Ben onun elbisesinde abdestini bozduğunu gördüm. Sinân b. Enes, Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'den kaçmış ve Cezîre'ye gelmişti. Sonra Kûfe'ye döndü.

Dediler ki: Sinân b. Enes gelip Ömer b. Sa'd'ın çadırının kapısında durdu. Sonra en yüksek sesiyle şöyle bağırdı:

Yükümü altın ve gümüşle doldur
Ben şerefli bir hükümdarı öldürdüm
Babası ve annesi insanların en hayırlısı
Ve nesep açısından en şereflisi olan bir adamı öldürdüm
Ve bütünüyle kavminin en hayırlısını

Bunun üzerine Ömer b. Sa'd ona, "Senin deli olduğuna şehâdet ederim ve sen asla iyileşmeyeceksin. Onu yanıma koyun!" dedi. Onu yanına soktuklarında ona çubukla vurdu, sonra, "Ey ahmak! Sen ne diye bunu söylüyorsun? Vallahi İbn Ziyâd seni duyarsa boynunu vurur." dedi.

Hüseyin ile beraber, Sükeyne bt. Hüseyin'in annesi [Hüseyin'in zevcesi] Rebâb bt. İmruülkays el-Kelbiyye'nin mevlâsı Ukbe b. Sem'ân da vardı. [O da sağ kalanlar arasındaydı.] Ömer b. Sa'd ona, "Kimsin sen?" dedi. Ukbe, "Bir köleyim." dedi. Ömer onu serbest bıraktı.

Murakka b. Kumâme el-Esedî de Hüseyin'le beraberdi. Benî Esed'den bir kavim geldi ve onun için eman aldılar. Murakka onların yanına gitti. Ömer b. Sa'd onu İbn Ziyâd'a götürünce onun haberini ona bildirdi. İbn Ziyâd onu Bahreyn'deki ez-Zâre'ye sürdü.

Dediler ki: Hüseyin'le birlikte öldürülen adamlarının tamamı 72 kişiydi. Benî Esed kabilesinden Gâdiriyye halkı Hüseyin'in cesedini defnettiler. Öldürülen adamlarını da bir gün sonra defnettiler. Ömer b. Sa'd'ın adamlarından, yaralananlar hariç, 88 kişi öldürüldü. Ömer onların cenaze namazını kıldırdı ve onları defnetti.

Ömer aynı gün Hüseyin'in başını, Himyer'den Havlî b. Yezîd el-Esbahî ve Humeyd b. Müslim el-Ezdî ile birlikte İbn Ziyâd'a gönderdi. Geceleyin onu getirdiler. Hükûmet konağının kapısının kapalı olduğunu gördüler. Havlî onu kendi evine getirdi ve bir leğene koydu. Evinde, Nevvâr bt. Mâlik el-Hadramî adında bir kadın vardı. Kadın ona, "Ne haber?" dedi. Havlî, "Zamanın servetini getirdim, işte Hüseyin'in başı seninle birlikte evdedir." dedi. Kadın, "Yazık sana! İnsanlar altın ve gümüşle geldiler, sen Resûlullah'ın kızının oğlunun başıyla gelmişsin. Vallahi benimle senin başını [bundan böyle] hiçbir şey bir araya getiremez." dedi.

Ömer b. Sa'd o gün ve ertesi gün [orada] kaldı. Sonra Humeyd b. Bükeyr el-Ahmerî'ye emretti, Kûfe'ye gitmeleri için insanlara seslendi. Hüseyin'in kız kardeşleri, kızları ve onunla birlikte olan çocuklar Ömer b. Sa'd ile birlikte Kûfe'ye götürüldüler. Ali b. Hüseyin el-Asğar hastaydı. Kadınlar Hüseyin'in yanından geçerken bağırıp çağırdılar ve yüzlerine vurdular. Zeyneb bt. Ali şöyle diyordu:

Ey Muhammed! Semanın rabbi salât ve selam etti sana!
İşte Hüseyin bu çölde, azaları kesik ve kana bulanmış halde
Ey Muhammed! Zürriyetin öldürülmüş, kızların esir
Sabâ rüzgârı kaldırıyor tozları üzerlerinden

Zeyneb bu sözlerle dost ve düşman herkesi ağlattı.

Öldürülenlerin başları kesildi ve 72 baş, Şemir b. Zülcevşen, Kays b. Eş'as, Amr b. Haccâc ez-Zübeydî ve Büceyle'den Azre b. Kays el-Ahmesî'nin maiyetinde İbn Ziyâd'a götürüldü. Bunlar başları İbn Ziyâd'a takdim ettiler.

Ebû Tâlib sülalesinden bazılarının bana anlattığına göre İbn Ziyâd, Ali b. Hüseyin'in [el-Asğar] başına ödül koymuştu. Bu yüzden Ali bağlı bir şekilde ona getirildi. İbn Ziyâd ona, "Allah, Ali b. Hüseyin'i öldürmedi mi?" dedi. Ali b. Hüseyin, "Benim kardeşime Ali b. Hüseyin [el-Ekber] deniliyordu. Onu insanlar öldürdüler." dedi. İbn Ziyâd, "Hayır, onu Allah öldürdü." dedi. [Onu öldüreceğini anlayan] Zeyneb bt. Ali bağırarak, "Ey İbn Ziyâd! Kanımızı döktüğün yeter! Eğer onu öldüreceksen beni onunla birlikte öldür!" dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd onu bıraktı.

Hammâd b. Zeyd'in rivayetine göre Yahyâ b. Saîd şöyle dedi: Ali b. Hüseyin'den daha faziletli bir Kureyşli görmedim. O, "Ey insanlar! Bizi İslâm'ın sevgisiyle seviniz. Sizin bize sevginiz, bizim için âr olmaya başladı." derdi.

[İbn Ziyâd'a Getirilen Başlar]

Ebû Mihnef dedi ki: Hüseyin öldürüldüğü zaman onun ehl-i beytinin ve adamlarının başları İbn Ziyâd'a getirildi. Kinde 13 baş getirmişti. Getiren de Kays b. Eş'as idi. Hevâzin 20 baş getirmişti. Getiren Şemir b. Zülcevşen idi. Benî Temîm 17 baş getirmişti. Benî Esed 16 baş getirmişti. Mezhic 7 baş getirmişti. Kays'ın diğer boyları ise 9 baş getirmişti.

Dediler ki: İbn Ziyâd Hüseyin'in ön dişlerini çubukla karıştırmaya başladı. Bunun üzerine Zeyd b. Erkam ona, "Bu çubuğu kaldır ve bu ön dişlerden başka bir yere koy. Vallahi Resûlullah'ın (sav) iki dudağının bu dişleri öptüğünü gördüm." dedi. Sonra yaşlı olan [Zeyd b. Erkam] ağla-

maya başladı. İbn Ziyâd ise "Allah senin iki gözünü ağlatsın! Vallahi eğer ahmaklaşmış bir yaşlı olmasaydın boynunu vururdum." dedi. Bunun üzerine [Zeyd] ayağa kalktı ve insanlara şöyle dedi: "Ey Araplar! Artık bundan sonra köle olacaksınız. Fâtıma'nın oğlunu öldürdünüz ve İbn Mercâne'yi emîr yaptınız. O da sizin iyilerinizi öldürecek ve kötülerinizi köleleştirecektir. Âr ve zillete razı olanlara yazıklar olsun."

Hüseyin'in ailesi İbn Ziyâd'ın yanına götürüldüğünde İbn Ziyâd, Ali b. Hüseyin'e baktı ve "Bakın bakalım, koltuk altı kılları çıkmış mı?" dedi. "Evet, çıkmış." denildi. İbn Ziyâd, "Boynunu vurun." dedi. Ali b. Hüseyin, "Eğer seninle bu kadınlar arasında bir akrabalık varsa onlarla birlikte, onları koruyacak bir adam gönder." dedi. İbn Ziyâd onu öldürmekten vazgeçti ve "Adam sensin." dedi ve onu kadınlarla gönderdi.

Bize Saîd b. Süleymân anlattı, dedi ki: Bize Abbâd b. Avvâm anlattı. O Ebû Husayn'dan rivayet etti, dedi ki: Hüseyin öldürüldüğünde, iki veya üç ay boyunca, sabah namazından güneş doğuncaya kadar sanki bahçeler kana bulanmış gibiydi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Mûsâ b. İsmâîl'den, o Hammâd b. Seleme'den, o da Sâlim el-Kâs'dan rivayet etti, dedi ki: Hüseyin'in öldürüldüğü günlerde kan gibi yağmur yağdı.

Bize Ömer b. Şebbe anlattı. O Affân'dan, o Hammâd'dan, o Hişâm'dan, o da Muhammed b. Sîrîn'den rivayet etti, dedi ki: Hüseyin öldürülünceye kadar bu kızıllık semanın ufuklarında görülmezdi.

Bize Amr anlattı. O İbn Vehb'den, o İbn Lehî'a'dan, o da Ebû Kabîl'den rivayet etti, dedi ki: Hüseyin'in öldürüldüğü gün gökyüzü karardı. Öyle ki insanlar yıldızları gördüler.

Dediler ki: İbn Ziyâd insanlara bir konuşma yaptı, dedi ki: "Kezzâbın oğlu kezzâbı ve onun şîasını öldüren Allah'a hamd olsun." Bunun üzerine Abdullah b. Afîf el-Ezdî el-Gâmidî -kendisi Şiî idi. Cemel günü sol gözü gitmişti. Sıffîn günü de sağ gözü gitmişti. Kendisi hiçbir zaman büyük camiden ayrılmazdı- İbn Ziyâd'ın sözünü duyunca ona, "Ey Mercâne'nin oğlu! Kezzâb oğlu Kezzâb baban ve sensin, babanı vali yapan kişidir ve onun babasıdır. Ey Mercâne'nin oğlu! Siz Peygamberlerin çocuklarını

öldürüyorsunuz sonra da sıddîkler gibi mi konuşuyorsunuz?" dedi. İbn Ziyâd, "Onu bana getirin." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Afîf el-Ezdî kabilesinin parolasıyla Ezd kabilesine seslendi: "Mebrûr! Ey Mebrûr." dedi.

O gün Kûfe'de Ezd'den yedi yüz kişi hazır bulundu. Ezd kabilesi saldırarak onu kurtarıp ailesine getirdiler. Bunun üzerine İbn Ziyâd eşrafa, "Bunların ne yaptıklarını görmediniz mi?" dedi. Onlar, "Evet, gördük." dediler. İbn Ziyâd, "Ey Yemenliler! Siz gidin ve bana arkadaşınızı [Abdullah b. Afîf'i] getirin." dedi. Tıpkı babasının Hucr [b. Adî] ile ilgili olarak Yemenlileri gönderdiği gibi o da yaptığının aynısını yaptı. Amr b. Haccâc ona Mescitte bulunan ve Ezd kabilesinden olan herkesin tutuklanmasını söyledi. Hepsi hapse atıldılar, içlerinde Abdurrahmân b. Mihnef ve diğerleri de vardı. Bunun üzerine Ezd kabilesi ve Yemenliler şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Ancak İbn Ziyâd Yemenlileri yavaş buldu. Onlara gönderdiği elçiye, "Bak bakalım, ne durumdalar." dedi. Elçi şiddetli bir savaş gördü. Bunun üzerine, [İbn Ziyâd'ın tavrından sıkılan] Yemenliler elçiye şöyle dediler: "Emire söyle, sen bizi Cezîre'nin Nebâtîlerine veya Musul'un Cerâmika'sına göndermedin. Sen ancak bizi kafaları siyah Ezd'e karşı gönderdin. Onlar yudumlanacak bir yumurta veya ezilecek bir üzerlik otu değillerdir."

Ezd kabilesinden Ubeydullah b. Hevze el-Vâlibî ve Muhammed b. Habîb el-Kebîrî[203] öldürüldüler. İki kabile arasında öldürülenler çoğaldı. Yemenliler Ezd'e galip geldiler. Sonra İbn Afîf'in evinin üzerindeki bir kulübeye vardılar. Onu kırıp parçaladılar. İbn Afîf'in kızı ona kılıcını verdi. İbn Afîf onunla kendisini savunuyordu. Ancak her taraftan ona saldırdılar ve onu İbn Ziyâd'a götürdüler. O şöyle diyordu:

Yemin ederim, eğer gözüm açılsaydı
Götürülüşüm ve göğsüm zor olurdu, sizin için

Süfyân b. Yezîd b. Muğaffel, İbn Afîf'i savunmak üzere çıktı. Ancak onu da onunla birlikte tutukladılar. İbn Afîf öldürüldü ve Sebeha'da asıldı. Sonra Cündeb b. Abdullah getirildi. İbn Ziyâd ona, "Vallahi, seni öldürmekle Allah'a yakınlaşacağım." dedi. O ise "Sen ancak beni öldürmekle Al-

---

203 RK neşrinin hâmişinde "Benî Kebîr'den" diye bir kayıt vardır. (ZZ)

lah'tan uzaklaşırsın." dedi. İbnü'l-Muğaffel'e de "Seni amca oğlun Süfyân b. Avf için bıraktık. O senden daha hayırlıdır." dedi.

Ömer b. Sa'd şöyle diyordu: "Benim kadar ailesine kötülükle dönen biri olmamıştır. Fâcir ve zalim olan İbn Ziyâd'a itaat ettim, Hakem ve Adl olan [Allah'a] isyan ettim ve çok şerefli olan akrabalık bağlarını kestim."

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Ebû Âsım'dan, o Kurre b. Hâlid'den, o da Ebû Recâ'dan rivayet etti, dedi ki: Hüseyin öldürüldüğü zaman bir komşum bana, "Görmedin mi Allah o fâsık oğlu fâsıka ne yaptı? Allah onun gözüne iki yıldız attı." dedi.

[Yezîd'e Gönderilen Hüseyin'in Başı]

Dediler ki: İbn Ziyâd Hüseyin'in başını Kûfe'de [bir sopanın başına] dikti ve başı Kûfe'nin içinde dolaştırıldı. Sonra Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi çağırdı. Hüseyin'in akrabalarının ve yanında olanların başlarını onunla Yezîd b. Muâviye'ye yolladı. Zahr ile birlikte Ebû Bürde b. Avf el-Ezdî ve Târık b. Zubyân el-Ezdî de vardı. Yezîd'in yanına vardıklarında Yezîd şöyle dedi: "Hüseyin'i öldürmeden de sizin itaatinizden razı olurdum. Allah İbn Sümeyye'ye lanet etsin. Vallahi eğer ben orada olsaydım onu affederdim. Allah Hüseyin'e rahmet eylesin. Onu öyle bir adam öldürdü ki aralarında ebediyyen sıla-i rahim kesilmiş oldu." Yezîd b. Muâviye, başları getiren Zahr b. Kays'a hiçbir iyilikte bulunmadı.

Ömerî Heysem b. Abdülmelik b. Umeyr'den rivayet etti, dedi ki: Ben bu sarayda acayip şeyler gördüm. Hüseyin'in başını, İbn Ziyâd'n önünde, bir kalkanın üzerinde gördüm. Sonra [yine bu sarayda], İbn Ziyâd'ın başını Mus'ab [b. Zübeyr]'in önünde gördüm. Yine Muhtâr'ın başını Mus'ab'ın önünde, sonra Mus'ab'ın başını Abdülmelik b. Mervân'ın önünde gördüm.

Heysem b. Adî Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Hüseyin'in başı Yezîd'in önüne konulduğu zaman, Husayn b. Humâm el-Mürrî'nin beytini örnek olarak söyledi:

İki parçaya ayırıyorlar, bizden daha şerefli adamların başlarını
Onlar daha fazla isyankâr ve daha zalimdiler

Bana Amr en-Nâkıd ve Ömer b. Şebbe anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Ahmed ez-Zübeyrî anlattı. O amcası Fudayl b. Zübeyr ve Ebû Ömer el-Bezzâr'dan, o Muhammed b. Amr b. Hasan b. Ali'den rivayet etti, dedi ki: Hüseyin b. Ali'nin başı Yezîd'in önüne konulduğu zaman şu şiirle misal getirdi:

İki parçaya ayırıyorlar, bizden daha şerefli adamların başlarını
Onlar daha fazla isyankâr ve daha zalimdiler

Dediler ki: Ubeydullah b. Ziyâd Ali b. Hüseyin'in boğazına kadar bir zincirle [bukağı] bağlanmasını emretti. Onun kadınlarını ve çocuklarını hazırladı ve onları Kureyş'in sığınmacılarından biri olan Mihfez b. Sa'lebe ve Şemir b. Zülcevşen ile gönderdi. Bazıları diyorlar ki: Hüseyin'in başını da Mihfez b. Sa'lebe ile gönderdi. Yezîd'in kapısında durduklarında Mihfez sesini yükseltti ve "Ey müminlerin emîri! İşte Mihfez b. Sa'lebe, alçak ve fâcirlerin [günahkârların] başını sana getirdi." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Mihfez'in annesi ondan daha alçak ve daha fâcir birini doğurmamıştır." dedi.

Yezîd, Hüseyin'in başını hanımlarına gönderdi. Kızı Âtike başını aldı. Âtike Yezîd b. Abdülmelik'in annesiydi. Sonra onu yıkadı ve yağlayıp güzel koku sürdü. Yezîd ona, "Ne yapıyorsun?" dedi. Âtike, "Amca oğlumun başını, dağınık bir şekilde bana gönderdin. Ben de onu taradım ve koku sürdüm." dedi.

Hüseyin'in başı Dımaşk'ta bir bahçede defnedildi. Bu bahçe emirlik sarayının bahçesi veya başka bir bahçe olabilir. Bazıları, "Emirlik sarayında defnedildi, onun için bir mezar kazıldı ve derinleştirildi." dediler.

Dediler ki: Hüseyin'in başı Yezîd'in önüne konulunca Yezîd bir çubukla ön dişlerini karıştırdı. Bunun üzerine Ebû Berze el-Eslemî, "Hüseyin'in ön dişlerini mi karıştırıyorsun? Muhakkak ki senin çubuğun, çoğu zaman Resûlullah'ın (sav) öptüğünü gördüğüm bir yere değiyordu. Şunu bil ki ey Yezîd, sen kıyamet günü geleceksin, şefaatçin de İbn Ziyâd olacaktır. Hüseyin ise gelecek ve şefaatçisi Muhammed olacaktır." dedi, sonra ayağa kalktı. Deniliyor ki: Bu sözü söyleyen Ensar'dan bir adamdı.

Bana fakih İbn Bürd el-Entâkî anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Anlattıklarına göre Şamlılardan bir adam, Ali'nin bir kızına baktı ve Yezîd'e, "Bu kızı bana ver." dedi. Bunun üzerine ona Zeyneb [onun ağırına gidecek] bir şeyler söyledi. Yezîd öfkelendi ve "Eğer ona vermek isteseydim verirdim." dedi ya da benzer bir söz söyledi.

Yezîd, Hüseyin'in yüzünü görünce, "Asla bu yüzden daha güzel bir yüz görmedim." dedi. Bunun üzerine ona, "O Resûlullah'a (sav) benziyordu." denildi. Bunun üzerine Yezîd sustu.

Muâviye'nin kadınlarından bazıları bağırıp çağırdılar, ağıtlar yaktılar ve Hüseyin'in üzerine matem tuttular. Deniliyor ki: Yezîd bu konuda onlara izin vermişti.

Yezîd, Hüseyin'in kadınlarına, ellerinden giden mallarının birkaç kat fazlasını verdi ve "İbn Sümeyye acele etti. Allah'ın laneti onun üzerine olsun." dedi.

Yezîd çocukları ve kadınları bir elçiyle birlikte Medine'ye gönderdi ve [iyi muamele görmeleri için] ona vasiyet etti. O elçi, onları Medine'ye götürünceye kadar onlara karşı yumuşakça davrandı. Yezîd, Ali b. Hüseyin'e, "Eğer istersen yanımızda kalırsın, sana iyilik yapar, akrabalık hukukunu yerine getiririz." dedi. Ancak Ali b. Hüseyin Medine'ye gitmeyi tercih etti. Yezîd de onu oraya gönderdi.

Hüseyin'in öldürülme haberi Medine halkına ulaşınca onun için ağlamalar ve bağrışmalar çoğaldı. Ağıtlar Benî Hâşim evlerinde şiddetliydi. Amr b. Saîd el-Eşdak, "Osman'ın ağıtına karşılık bu ağıt." dedi. Mervân bunu duyunca şöyle dedi:

Zübeyd ailesinin kadınları bir çığlık attılar ki
Tıpkı kadınlarımızın poyraz sabahında attıkları çığlık gibi[204]

Amr b. Saîd [el-Eşdak], "Vallahi müminlerin emîri'nin Hüseyin'in başını bize göndermemesini arzu ederdim." dedi. Mervân ise "Sen çok kötü söyledin. Al sana!" dedi ve şu şiiri okudu:

---

204 Bu beyitte "poyraz" anlamına gelen (الأزيب) kelimesi başka kitaplarda (İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*) yer alan metinlerde (الأرنب) "tavşan" şeklinde geçmektedir. Biz RK neşrinde ve BAE neşrinde geçen (الأزيب) kelimesini çeviride esas aldık. (çev.)

Ah ey Hüseyin! Ölümün soğukluğu ellerimde
Kırmızı rengin yanaklarında

Bize Ömer b. Şebbe anlattı, dedi ki: Bana Ebû Bekir Îsâ b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Resûlullah'ın (sav) minberi üzerinde Amr b. Saîd'in burnu kanadı. Bunun üzerine Niyâr el-Eslemî -kendisi azarlayıcı bir adamdı-, "Kuşkusuz bugün kan günüdür." dedi. Dedi ki: Hüseyin'in başı getirildi ve dikildi. Ebû Tâlib'in kadınları bağırdılar. Bunun üzerine Mervân şöyle dedi:

Zübeyd ailesinin kadınları bir çığlık attılar ki
Tıpkı kadınlarımızın poyraz sabahında attıkları çığlık gibi

Sonra kadınlar tekrar bağırdılar. Bunun üzerine Mervân şöyle dedi:

Kötülük yapan adam, onlara bir darbe vurdu ki
Bir mülkün temellerini sağlamlaştırdı ve ülke istikrar buldu[205]

Amr [b. Saîd el-Eşdak] hitap ederken İbn Ebû Hubeyş ayağa kalktı ve "Allah, Fâtıma'ya rahmet eylesin." dedi. Hutbesinde bazı eleştirilere yer verdi. Sonra, "Şu peltek adama bakın be! Sen kim Fâtıma kim?" dedi. İbn Ebû Hubeyş, onun Benî Esed b. Abdüluzzâ'dan olduğunu ifade kastıyla "Annesi Hadîce'dir." dedi. Amr, "Evet, vallahi o Muhammed'in kızıdır. Onu sağdan da aldım [akrabam çıktı], soldan da aldım [akrabam çıktı]. Vallahi müminlerin emîri'nin onu benden uzaklaştırmasını ve bana göndermemesini arzu ederdim.[206] Vallahi isterdim ki Hüseyin'in başı boynunun üzerinde olsun ve ruhu cesedinde olsun." dedi.

Avâne b. Hakem dedi ki: Hüseyin Kerbelâ'da öldürüldü. Onu Sinân b. Enes öldürdü. Başını Havlî b. Yezîd kesti ve onu İbn Ziyâd'a getirdi. Mihfez b. Sa'lebe ile Yezîd'e gönderildi.

---

205 Hem ZZ neşri hem de RK neşrinde bu beyit (أَثْبَتَتْ أَنْ كَانَ مُلْكٌ فَاسْتَقَرَّ) şeklinde geçmektedir. Ancak bazı matbu nüshalarda (*Ensâbü'l-Eşrâf*'ı tahkik eden Bakır el-Mahmûdî'nin bastırdığı matbu nüshada) ve BAE neşrinde bu ifade (أَثْبَتَتْ أَرْكَانَ مُلْكٍ فَاسْتَقَرَّ) şeklinde geçiyor. Çeviride bu ifadeyi esas aldık. (çev.)

206 "Vallahi Müminlerin emîri'nin onu benden uzaklaştırmasını ve bana göndermemesini arzu ederdim." şeklinde çevirdiğimiz cümle hem RK neşrinde hem de ZZ neşrinde (وَدِدْتُ واللهِ أَنَّ أَمِيرَالْمُؤْمِنِينَ كَانَ نَحَّاه عَنِّيْ وَلَمْ يُرْسِلْ بِهِ إِلَيَّ) şeklindedir. Ancak bunun bir tashif olduğunu düşünüyoruz. Doğru olan (كَانَ نَحَّاه عَنِّيْ) cümlesinin, (كَانَ نَحَّاه عَنِّي) şeklinde olmasıdır. Biz çeviride bunu esas aldık. (çev.)

Deniliyor ki: Haccâc, Sinân b. Enes'e, Hüseyin'i nasıl öldürdüğünü sormuş. Sinân, "Onu mızrak ile yaraladım ve kılıçla parçaladım." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Vallahi ikiniz ebediyyen cennette bir araya gelemezsiniz." dedi. Sonra, "Ona beş yüz dirhem verin." dedi. Adam çıkınca Haccâc, "Ona bir şey vermeyin." dedi.

Dedi ki: Hüseyin öldürüldüğü gün 58 yaşındaydı. Onun ölümü hicretin 61. yılı, Âşûrâ günüydü.

Vâkıdî dedi ki: Hüseyin'i Şemir b. Zülcevşen öldürdü. Hüseyin'in sakalının boyası çıkmıştı. Sakalını siyaha boyuyordu. Şemir onu atıyla çiğnedi. Bu olay, hicretin 61. yılı, Âşûrâ gününde meydana gelmişti. Hüseyin 58 yaşındaydı. Ancak 56 yaşında olduğu da söylenmiştir.

Kelbî dedi ki: Hasan hicretin 3. yılında doğdu. Hüseyin ise 4. yılında doğdu. Dedi ki: Yezîd onun başını Medine'ye gönderdi. Başı bir oduna dikildi. Sonra Dımaşk'a geri götürüldü ve orada bir bahçede defnedildi. Denildiğine göre, emirlik sarayında defnedildi. Yine kabristanda defnedildiği de söylenmiştir.

Bana Şücâ' b. Mahled el-Fellâs anlattı. O Cerîr'den, o da Muğîre'den rivayet etti, dedi ki: Hüseyin öldürüldüğü zaman Yezîd, "Allah İbn Mercâne'ye lanet etsin. Onu kendisinden uzak bir akraba olarak gördü." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Bana Velîd b. Müslim anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Hüseyin'in başı Yezîd b. Muâviye'ye getirilip ailesi Hadrâ sarayına konulunca Muâviye'nin kızları ve kadınları ağıt yakarak bağırmaya başladılar. Yezîd de şu beyti söylüyordu:

Güzelce bağıran kadınlardan duyulan bir sayha
Ölüm ağıt yakan kadınlara kolay değildir

Sonra Yezîd şöyle dedi: "Allah bir şeye hükmettiği zaman, o mutlaka yerine getirilir. Biz, Hüseyin öldürülmese de bu adamların itaatinden razı olurduk."

Ali b. Hüseyin Yezîd'in yanına çıkarıldığı zaman, "Ey dostum! Baban benim akrabalık hakkımı kesti ve bana zulmetti. Allah da ona şu gördüğünü yaptı." dedi. Bunun üzerine Ali b. Hüseyin, "*Yeryüzüne ve sizin başınıza*

gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitapta bulunmasın."[207] dedi. Yezîd oğlu Hâlid'e, "Ona cevap ver." dedi. Oğlu, babasının ne dediğini anlamadı. Bunun üzerine Yezîd, ona şöyle de "*Ve size gelip çatan her felâket, ellerinizle kazandığınız bir şeydir ancak çoğunu da bağışlar.*"[208]

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Mücâlid b. Saîd'den rivayet etti, dedi ki: Yezîd İbn Ziyâd'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince Kûfe halkının, bizi dinleyen ve itaat eden kısmının atıyyelerini yüzde yüz arttır." Heysem b. Adî dedi ki: Süleymân b. Katte şöyle dedi:

Fırat kenarındaki Benî Hâşim'in ölüleri
Bükmüştür, Kureyş'ten bazılarının boynunu
Ganimettiler bizim için fakat musibet oldular!
Ve büyüdükçe büyüdü, bu musibet
Kanımızdan bir damla vardır, Ganî kabilesinin yanında
Bir gün gelir cezalandırırız onları, nerede olsalar
Geçtim, Muhammed ailesinin evlerinin yanından
Yıkık gördüm onları da tıpkı benzerleri gibi

Ebû Dehbel el-Cumahî şöyle dedi:

Çokça yatıyorlar Ümeyye'nin sarhoşları
Oysa uyuyamıyorlar Fırat kenarında öldürülenler

Zeyneb bt. Akîl, Fırat kenarında öldürülenlere mersiye söylemişti. Ayrıca Bakî' mezarlığında ağıtlar yakıyordu. Mersiyesi şöyledir:

Eğer Peygamber size, "Siz ümmetlerin sonu olduğunuz halde
Benim ehl-i beytime ve Ensarıma, ne yaptınız?" derse
Ne dersiniz acaba?
Şerefle verdiğiniz bir sözünüz yok mu?
Sözü yerine getirmez misiniz?
Zürriyetim ve amca çocuklarım, bir çölde
Bazıları esir, bazıları da kana bulanmış ve öldürülmüş haldeler
Size nasihat ettiğimde

---

207 Hadîd, 57/22.
208 Şûrâ, 42/30.

"Akrabalarıma kötülük yaparak bana muhalif davranırsanız
Size vereceğim ceza nedir?"

Ebü'l-Esved ed-Düelî şöyle derdi: "*Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.*"[209]

Bu Zeyneb [bt. Akîl], Benî Muttalib b. Abdümenâf'tan Ali b. Yezîd b. Rükâne'nin eşiydi. Ondan çocukları oldu. Onlardan birisi de Abde idi. Abde ise Ebü'l-Bahterî Kâdî Vehb b. Vehb'i dünyaya getirmişti.

Muğîre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib de şöyle demişti:

Zaman beni güldürdü de ağlattı da
Zaman ki hem tüketimin hem renklerin sahibidir
Vah nefsim vah!
Bir nefis ki keder ve üzüntülerden ayrı kalmaz
Fırat kenarında öldürülen ve kefenlerde rehin olan
Dokuz insan için vah vah!
Ve altı tanesi daha, Benî Akîl'den
Görmedim onlar gibi iyi süvarileri

Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs'ın kardeşi Abdurrahmân b. Hakem şöyle dedi:

Fırat'ın kenarında büyük bir ordu, yaklaştırdı
Soysuz ve köle olan İbn Ziyâd'ın akrabalığını
Sümeyye'nin nesli kum kadar olmaya başladı
Ve kalmadı, Resûlullah'ın (sav) kızının nesli

Anlatıldığına göre Abdurrahmân b. Hakem bu beyitleri Yezîd'e okuyormuş, Yezîd göğsüne vurarak "Sus!" diyormuş.

Heysem dedi ki: Hüseyin'in üzerine gönderilenlerden Ezd kabilesine mensup bir adamın karısı onu gitmekten alıkoymak istemişti. Adam dönünce şöyle dedi:

---

209 A'râf, 7/23.

Haber vermez misin benden Hüseyin'in sabahında?
Ayıplanmış olduğun halde ve mızraklar sana çevrilmiş iken
Gelmez miyim ben, hoşlanmadığım en uzak şeye?
Ve korku sabahında ayıplanmadım yaptığım şeyden

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Hişâm b. Hassân'dan, o İbn Sîrîn'den, o da Enes b. Mâlik'ten rivayet etti ve dedi ki: Hüseyn'in başı İbn Ziyâd'a getirildiğinde, önünde bulunan bir leğene konuldu. İbn Ziyâd bir çubukla onun yanaklarını dürtüyor ve "Bu yüzün güzelliği gibisini asla görmedim." diyordu. Ben de ona, "Kuşkusuz o Peygamber'e benziyordu." dedim.

Bize Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Ebû Ya'kûb'dan, o Abdülmelik b. Umeyr'den rivayet etti, dedi ki: "Ben Kûfe sarayında acayip şeyler gördüm. Hüseyin'in başını bir kalkan üzerinde, İbn Ziyâd'ın önünde gördüm. Sonra İbn Ziyâd'ın başını Muhtâr'ın önünde gördüm. Sonra Muhtâr'ın başını Mus'ab'ın önünde gördüm. Daha sonra Mus'ab'ın başını bir kalkan üzerinde, Abdülmelik b. Mervân'ın önünde gördüm."

Sürâka el-Bârikî dedi ki:

Ey çok ağlayan göz, ağıt yak Resûlün âline
Gözyaşlarıyla, eğer ağıt yakacaksan
Ali'nin sulbündendi onlardan beş tanesi
Helâk edildiler ve yedisi Akîl'in soyundan

Medâinî dedi ki: Ali'nin çocuklarından Hüseyin, Abbâs, Osman ve ümmü veledden olma Muhammed öldürüldüler. Hüseyin'in çocuklarından Ali b. Hüseyin [el-Ekber] Hasan'ın çocuklarından Abdullah, Ebû Bekir ve Kâsım öldürüldüler. Abdullah b. Ca'fer'in çocuklarından Avn ve Muhammed öldürüldüler. Akîl'in çocuklarından Avn, Abdurrahmân ve Abdullah öldürüldüler. Yine Akîl'in torunlarından Abdullah b. Müslim b. Akîl ve Muhammed b. Ebû Saîd b. Akîl öldürüldüler.

Bize Saîd b. Süleymân anlattı, dedi ki: Bize Abbâd b. Avvâm anlattı. O Husayn'dan rivayet etti, dedi ki: Kûfe halkı Hüseyin'e, "Biz seninle beraberiz ve yanımızda yüz bin kılıç vardır." diye yazdılar. Bunun üzerine Hüseyin onlara Müslim b. Akîl'i gönderdi. Müslim Kûfe'ye, Hânî b. Urve'nin

evine indi. İbn Ziyâd Hânî'yi çağırdı ve yanındaki bir çubukla onu vurdu. Sonra emretti, elleri arkadan bağlandı ve boynu vuruldu. Bu haber Müslim b. Akîl'e ulaştı. Müslim çok sayıda insanla hurûc etti.

Husayn dedi ki: Bana Hilâl b. İsâf anlattı, dedi ki: İnsanlar Müslim b. Akîl'in etrafından dağıldılar. Yiyecekler azalınca İbn Ziyâd'a, "Onunla birlikte hiçbir kabilenin büyüklerini görmedik." denildi. İbn Ziyâd emretti, yakılmış bir hurma dalı kaldırıldı, onunla baktılar. Müslim'in yanında ancak 50 kadar insan olduğunu anladılar. İbn Ziyâd insanlara, "Dört gruba ayrılın!" dedi. Her kavim, grup başkanının yanına gitti. Böylece Müslim ile savaşan bir kavim onların karşısına dikildi. Müslim ciddi bir yara aldı. Onun adamlarından da bazıları öldürüldü. Sonunda Müslim Kinde kabilesine mensup bir eve sığındı.

Bir adam İbn Ziyâd'ın yanında oturan Muhammed b. Eş'as'ın yanına geldi ve durumu ona haber verdi. Muhammed İbn Ziyâd'a şöyle dedi: O adam bana, "Müslim filancanın evindedir." dedi. İbn Ziyâd, "Onu hemen bana getirin." dedi. Müslim'in bulunduğu eve girildi. Müslim bir kadının yanındaydı. Kadın ona ateş yakmış, kanını siliyordu. Gelenler ona, "Valinin yanına gidelim." dediler. Müslim, "Beni affedin." dedi. Onlar, "Bizim böyle bir yetkimiz yok." dediler. Bunun üzerine Müslim onlarla birlikte İbn Ziyâd'ın yanına gitti. İbn Ziyâd onu görünce emretti, elleri arkadan bağlandı ve ona, "Ey Huleyye'nin oğlu! Devletimi benden almaya mı geldin?" dedi. Sonra emretti, boynu vuruldu. Dedi ki: Huleyye Müslim b. Akîl'in annesiydi ve ümmü veled idi. İbn Ziyâd daha sonra, Vâkısa'dan Şam'a ve Basra'ya giden yolun tutulmasını emretti.

Hüseyin hiçbir şeyden haberi olmadığı halde yolda bedevilerle karşılaşıncaya kadar [Kûfe'ye doğru] gitmeye devam etti. Onlara durumları sorunca onlar, "Vallahi bilmiyoruz. Ancak ne girebiliyor ne de çıkabiliyoruz." dediler. Hüseyin Şam'a doğru, Yezîd'in yanına gitmeye başladı. Fakat süvariler onu Kerbelâ'da karşıladılar. Hüseyin, Allah için kendisini bırakmalarını istedi. Ömer b. Sa'd, Şemir b. Zülcevşen ve Husayn b. Nümeyr onunla savaşmak üzere gönderilmişlerdi. Hüseyin, durumu Yezîd'e arz etmek üzere kendisini Yezîd'in yanına göndermeleri için onlara yalvardı. Onlar, "Hayır, sadece İbn Ziyâd'ın hükmünü kabul etmen gerekir." dediler. Hüseyin'e karşı gönde-

rilenlerden birisi de Hür b. Yezîd el-Hanzalî idi. Hür onlara, "Ey kavmim! Eğer Türkler ve Deylemîler bunu sizden talep etselerdi onları engellemek size helal olmazdı." dedi. Fakat onlar, İbn Ziyâd'ın hükmüne razı olması dışında hiçbir şeyi kabul etmediler. Bunun üzerine Hür atına binip Hüseyin'in yanında yer almaya başladı. Sonra İbn Ziyâd'ın adamları üzerine hamleler yaptı ve onlarla savaştı. İki adam öldürdü, kendisi de öldürüldü.

Anlatıldığına göre Züheyr b. Kayn el-İclî [yolda] hacca giderken Hüseyin ile karşılaşınca ona katıldı.

Dediler ki: İbn Ziyâd İbn Ebû Hezîre el-Murâdî, Amr b. Haccâc ve Ma'n es-Sülemî'yi de Hüseyin'in üzerine göndermişti. Husayn dedi ki: Sa'd b. Ubeyde bana anlattı, dedi ki: Kûfe halkından olan büyüklerimiz bir tepenin üzerinde durmuş, ağlıyor ve "Allah'ım! Bize yardımını indir." diye dua ediyorlardı. Ben onlara, "Ey Allah'ın düşmanları! Neden siz inip ona yardım etmiyorsunuz?" dedim.

Dedi ki: Hüseyin geldi ve İbn Ziyâd'ın kendisine gönderdiği adamlarla konuşmaya başladı. Ben de ona bakıyordum. Üzerinde hırka türü bir cübbe vardı. Onlar Hüseyin'in kendilerine söylediklerini kabul etmeyince Hüseyin durduğu yere geri döndü. Hüseyin ve adamları yüz kişi veya yüze yakın bir gruptu. İçlerinde Ali'nin sulbünden 15-16 kadar Hâşimoğullarından insanlar vardı. İçlerinde ayrıca onların anlaşmalısı Süleym'den ve Kinâne'den birer adam daha vardı.

Husayn dedi ki: Bana Sa'd b. Ubeyde haber verdi, dedi ki: Biz Ömer b. Sa'd ile suda serinliyorduk, baktık bir adam ona geldi ve kulağına bir şey söyledi ve dedi ki: İbn Ziyâd sana İbn Huveyze b. Bedr et-Temîmî'yi gönderdi ve ona savaşmadığın takdirde senin boynunu vurmasını emretti. Dedi ki: Ömer b. Sa'd çıktı ve atının üzerine fırladı. Sonra silahını istedi ve Hüseyin'in yanına gidip onlarla savaştı. Hüseyin'in başı İbn Ziyâd'a getirildi ve önüne konuldu. İbn Ziyâd kendisine ait bir çubukla onun başını dürtüyor ve şöyle diyordu: "Bakıyorum Ebû Abdullah'ın başı beyazlamış." Sonra onun kızlarına ve kadınlarına tenha bir yerde bir ev hazırlanmasını ve onlara yiyecek giyecek ve nafaka verilmesini emretti. İbn Ziyâd'ın onlara karşı yaptığı en iyi şey buydu.

Abdullah b. Ca'fer'in iki oğlu Tay kabilesinden bir adama iltica ettiler. Adam hemen onların boyunlarını vurdu ve başlarını İbn Ziyâd'a getirdi. İbn Ziyâd o adamın boynunun vurulmasını ve evinin de yıkılmasını emretti.

Husayn dedi ki: Hüseyin öldürülünce iki veya üç ay beklediler. Sabah namazından güneşin yükseldiği zamana kadar, bahçeler âdeta kana bulanmış gibiydi.

Husayn dedi ki: Bana, Yezîd b. Muâviye'nin bir mevlâsı anlattı, dedi ki: Hüseyin'in başı Yezîd'in önüne konulduğu zaman onun ağladığını ve şöyle dediğini gördüm: "İbn Mercâne'nin bana yaptıkları yüzünden yazıklar olsun bana! Vallahi eğer onunla Hüseyin arasında bir akrabalık olsaydı böyle yapmazdı."

Bana Ubeydullah b. Muhammed b. Âişe anlattı. O Mehdî b. Meymûn'dan, o Muhammed b. Ebû Ya'kûb ed-Dabbî'den, o da İbn Ebû Nu'aym'dan rivayet etti, dedi ki: Bir adam, ihramlı bir kimseye sivrisinek kanı değdiği zaman ne yapılması gerektiğini İbn Ömer'e sordu. İbn Ömer, "Nerelisin sen?" dedi. Adam, "Ben Iraklıyım." dedi. İbn Ömer, "Peygamberlerinin kızlarının oğlunu öldürdükleri halde sivrisineğin kanını soran bir kavim ne kadar acayiptir!" dedi.

Bana Ebû Hayseme anlattı, dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: İbn Ziyâd Ömer b. Sa'd'ı bir ordunun başında gönderdi. Şemir b. Zülcevşen'i de onunla birlikte gönderdi. Gönderirken Şemir'e, "Onunla birlikte git eğer Hüseyin'i öldürürse [ne âlâ] eğer öldürmezse sen onu öldür ve komutayı üstlen!" dedi. Onlar Hüseyin ve ailesinden 19 kişinin karşısına çıktılar. Hüseyin onlara, "Ey Kûfeliler! Gelmem için bana mektuplar yazdınız, sonra şu gördüklerimi yapıyorsunuz! Ben Yezîd'in hükmünü kabul ediyorum" dedi. Onlar ise "Hayır, emîrin hükmünü kabul etmeye razı ol!" dediler. Hüseyin, "Hayır, İbn Mercâne'nin hükmünü kabul edecek değilim." dedi. Hüseyin ve yanındakiler öldürülünceye kadar savaştılar. Şair şöyle dedi:

Hangi musibet Hüseyin'in musibetine denktir?
Sinân'ın iki avucu ona saldırdığı sabah

Bize Amr b. Şebbe anlattı, dedi ki: Bize Salt b. Mes'ûd el-Cahderî anlattı, dedi ki: Bize Âsım b. Karhad anlattı. O Ebû Bekir el-Hüzelî'den, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Hüseyin öldürüldüğü zaman Hasan el-Basrî, yanları titreyinceye kadar ağladı. Sonra, "En zelil ümmet, soysuzun oğlu peygamberinin oğlunu öldüren bir ümmettir." dedi.

Bana İbn Âsım en-Nebîl'den anlatıldı. O İbn Cüreyc'den, o da İbn Şihâb'dan rivayet etti, dedi ki: Hüseyin'in öldürüldüğü gün, Şam'da hiçbir taş kaldırılmadı ki kanlı olmasın.

Bize Yûsuf b. Mûsâ anlattı. O Cerîr'den, o da A'meş'ten rivayet etti, dedi ki: Bir adam Hüseyin'in kabri üzerinde abdestini bozdu; adam önce cüzama yakalandı, sonra kel oldu, sonra delirdi. Bu hastalıklar tevarüs yoluyla çocuklarına da geçti.

Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'in (as) Durumu

Zeyd b. Ali fesahat sahibi hatip bir adamdı. [Bir gün] Hişâm b. Abdülmelik'in yanına girdi ve kendisine, "Allah'ın takvasını vasiyet etmeyen bir kimse olamayacağı gibi hiç kimse kendisine Allah'ın takvasının vasiyet edilmesinin dışında kalamaz." dedi. Sonra bir husumet edası içinde karşısında durdu. Kapısından ayrılınca, Hişâm b. Abdülmelik Medine'deki valisine şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki Zeyd b. Ali yanıma geldi. Ben onu, sözü çeşitlemek ve süslemek konusunda evirip çeviren bir adam olarak gördüm." Sonra onu araştırmasını, gözetim altında tutmasını ve ona karşı dikkatli olunmasını valiye emretti.

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib, Ali b. Ebû Tâlib'in sadaka malları hakkında Abdullah b. Hasan b. Hasan ile tartıştı. Muhammed ve Abdullah Medine valisi İbrâhim b. Hişâm'ın yanında tartışıyorlardı. Muhammed kardeşi Zeyd'i tartışma konusunda vekil tayin etti. Zeyd'in annesi Sind bölgesinden idi. Abdullah Zeyd'e, "Ey büyücü Sindiyye'nin oğlu! Sen hilâfete mi gözünü diktin?" dedi. Bunun üzerine Zeyd ayrıldı ve halası Fâtıma bt. Hüseyin b. Ali'nin yanına gitti. Fâtıma, Abdullah b. Hasan'ın ve kardeşleri İbrâhim ile Hasan b. Hasan b. Hasan'ın annesiydi. Zeyd Abdullah'ı ona şikâyet etti ve ağladı.

Bunun üzerine Fâtıma, "Eğer senin annene sövmüşse bana sövmüş demektir." dedi. Zeyd tartışmak için geri döndü. Abdullah da ona geri döndü ve annesine sövdü. Bunun üzerine Zeyd ona, "Sen [Yezîd b. Abdülmelik'in Medine Valisi] Abdullah b. Dahhâk b. Kays'ı[210] hatırlıyor musun? Hani senin annen ona kırmızı, yeşil ve sarı sakızlar gönderiyordu. Annen ona gider ve 'Ağzını aç!' derdi. Adam ağzını açtığında annen sakızları onun ağzına atardı." Zeyd'in sözü üzerine hemen, Hasan b. Hasan b. Ali'nin çocukları Abdullah, Hasan ve İbrâhim gidip bunu annelerine haber verdiler. Anneleri öfkelendi ve şöyle dedi: "Oğlum, siz gençtiniz. Ben o adamı idare ediyordum. Onunla evlenecek gibi onu oyalıyordum. Çünkü onunla evlenmediğim takdirde beni tehdit ediyordu. Sonunda Yezîd b. Abdülmelik'e mektup yazdım, onu görevden aldı."

Dedi ki: Hasan b. Ali ve Hüseyin'in çocukları bu münakaşa sebebiyle Hişâm'ın [b. Abdülmelik] yanına gittiler. Zeyd b. Ali ve Hasan b. Hasan onun yanında bir araya geldiler. Ömer b. Ali de Hasan'a karşı Zeyd'e yardım etti.[211] Bunun üzerine Hişâm, Ömer'e, "Sen nasıl kendin için bu sadakayı istemiyorsun?" dedi. Hasan, "Onu bundan Havle ve Rebâb engelliyor. İçinde şarap bulunan iki testisi. Ebân b. Osman Medine valisi iken o testilerin içindekilerini başına dökmüştü." dedi.

Bazılarının rivayetine göre Zeyd b. Ali rüyasında görüyor ki Irak'ta bir ateş yakıyor, sonra o ateşi söndürüyor. Bu rüyasını oğlu Yahyâ'ya anlattı. Zeyd, Yahyâ'nın görüşlerine önem veriyordu. Bu arada yanına gitmesi için Hişâm'ın mektubu kendisine geldi. Hişâm'ın yanına gelince "Sen emîrin Yûsuf b. Ömer'e yetiş." dedi. O da onun yanına geldi, emîr onu Hişâm'dan sakındırdı.

---

210 Yezîd b. Abdülmelik'in hilâfet döneminin anlatıldığı *Ensâbü'l-Eşrâf*'ın matbu nüshanın [ZZ neşri] VIII. cilt, 248. sayfasında bu konu tekrar anlatılmaktadır ve Medine valisinin "Abdullah" değil, "Abdurrahman" olduğu ifade edilmektedir. (çev.)

211 Burada Zeyd ile bir araya gelen kişinin Hasan b. Hasan değil, Abdullah b. Hasan b. Hasan olması gerekir. Çünkü aynı konu, II. cildin sonunda, Ali b. Ebû Tâlib'in çocukları anlatılırken "Zeyd b. Ali'nin Abdullah b. Hasan ile Olan Tartışması" başlığı altında işlenmiştir. Orada yer alan rivayet aynen şöyledir: 'Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den nakletti, dedi ki: Zeyd ve Abdullah b. Hasan Hişâm'ın yanında bir araya geldiler [ve tartıştılar]. Ömer b. Ali el-Asğar Zeyd b. Ali'ye yardım etti. Bunun üzerine Hişâm ona, 'Sana ne oluyor? Sen ne diye başkasının yerine tartışıyor ve kendi nefsin için [sadakadan] bir şey istemiyorsun?' dedi. Abdullah b. Hasan, 'Onu bundan Havle ve Rebâb engelliyor. İçinde şarap bulunan iki testisi… Ebân b. Osman Abdülmelik b. Mervân zamanında Medine valisi iken o testilerin içindekilerini başına dökmüştü.' dedi." (çev.)

Medâinî İbn Cu'dübe'den rivayet etti, dedi ki: Ca'fer b. Hasan b. Hasan b. Ali Benî Hâşim'in adamlarındandı. Hasan ve Hüseyin'in çocukları Ali'nin vasiyeti konusunda tartıştılar. Her bir aile "Vasiyet bizdedir." diyordu. Zeyd Hüseyin'in çocukları için tartışıyordu. Ca'fer ise Hasan'ın çocukları için tartışıyordu.

Medâinî Cüveyriye b. Esmâ'dan rivayet etti, dedi ki: Hasan ve Hüseyin'in çocukları Ali'nin malları konusunda tartıştılar. Hüseyin'in çocuklarını temsil eden Zeyd idi. Hasan'ın çocuklarını temsil eden ise Ca'fer b. Hasan b. Hasan b. Ali idi. Onlar tartışıyorlardı. Sonra Ca'fer b. Hasan b. Hasan vefat etti. Onun yerine Abdullah b. Hasan b. Hasan geçti.

Sonra Kûfe'de, Zeyd ve Hâlid [b. Abdullah el-Kasrî] arasında bir konuşma olmuştu. Bunun üzerine O, Abdullah b. Hasan, Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib ve Muhammed b. Ömer, Hişâm [b. Abdülmelik]'in yanına gittiler. [Kûfe valisi] Yûsuf b. Ömer, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin kölesi Târık'a işkence yapınca Târık, Zeyd b. Ali, Ömer, Muhammed b. Ömer ve Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanında, [kendisine ait] mal olduğunu iddia etti. -Dâvûd b. Ali, Hâlid b. Abdullah'ın beraber onun arkadaşları arasındaydı- [Yine Târık'ın iddiasına göre], Eyyûb b. Seleme el-Mahzûmî'nin yanında [kendisine ait] mallar ve emanetler vardı. Bunun üzerine Yûsuf b. Ömer bu durumu Hişâm'a bir mektupla bildirdi. Hişâm da onları bindirip Yûsuf b. Ömer'e gönderdi. Ancak Mahzûmîler onun dayıları olduğu için el-Mahzûmî'yi göndermedi.

Ömer [b. Ali] yaşlı bir adamdı. Ona karşı yumuşak davranılmasını emretti. Hişâm ayrıca Yûsuf b. Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "Eğer onların üzerinde bir hak sabit olursa onları tutukla. Eğer sabit olmazsa onlardan bir şey isteme." Hişâm ayrıca onlarla birlikte bir adam da gönderdi. Onlar ve Târık bir araya getirilince Târık, "Elçi gitsin ve onlar getirilsinler diye bana yapılan işkenceden kurtulmak için bunu yaptım. Hâlid'in onlara karşı bir şeyi yoktu." dedi.

Ömer b. Ali, "Bize lanet eden birisi nasıl bize emanet bırakır?" dedi ve serbest bırakıldılar. Muhammed b. Ömer ve Dâvûd b. Ali Medine'ye gittiler. Zeyd de onlarla birlikte çıktı. Kûfe halkından bir grup kendisine biat etmek için peşine düştüler. Bunun üzerine Zeyd döndü ve Kûfe'de

kaldı. Yûsuf b. Ömer'e onun haberi gitti. Yûsuf, "İnanmıyorum! Ben Zeyd ile konuştum, onda yüksek bir zekâ ve akıl gördüm. O nefsini ifsat edecek birisi değildir." dedi.

Zeyd'in Kûfe'deki konumu ve insanları [biat etmeye] davet ettiği haberi Hişâm'a ulaştı. Hemen Yûsuf'a şöyle bir mektup yazdı: "İnsanları mescitte hapset ve doğru söylediklerinden emin oluncaya kadar, Zeyd'in haberi ve durumuyla ilgili olarak adamlara teker teker yemin ettir."

İnsanlar mescitte toplanınca Fil kapısı dışında bütün kapılar kapandı. Zeyd'in durumunu araştırmak üzere insanlara yemin ettirildi. Sonra Zeyd öldürüldü. Yûsuf onun başını Hişâm'a gönderdi. Hişâm da onu Dımaşk'a dikti. Bazı şairler şöyle dediler:

Astık Zeyd'i sizin için, bir hurma kütüğüne
Bir mehdi kütüğün üzerine asılmaz kuşkusuz

Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs Şam'da ortaya çıkınca, şiiri söyleyen şairi yakaladı ve beynini dağıtıncaya kadar bir odunla kafasına vurdu.

Dedi ki: Kümeyt b. Ziyâd el-Esedî şöyle dedi:

Resûl'ün oğlu çağırdı beni, ona cevap veremedim
Vah vah, yazık! Şu ürkek kalbime!
Zorunlu bir ölümden sakın!
Ölümün gerisinde başka yol var mı ki?

Yine Kümeyt şöyle dedi:

Resûl'ün oğlu çağırdı beni, ona cevap veremedim
Vah vah yazık bugün! Aldatılmış aklıma
Zeyd'e destek olmadığım için, ah pişmanlığım ah!
Âmine'nin Emîn olan oğlunun hakkını korumak için

Zeyd ve Dâvûd gönderildikleri zaman şair şöyle demişti:

Ceylanlar ve güvercinler güvendedirler
Fakat âl-i Nebi güvende değillerdir, makamlarında
Evin ne güzel, ailen de ne güzel!
Peygamber ve İslâm evinin ailesi ne güzel!

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebû Mihnef'ten rivayet etti. Yine Medâinî'nin yanında okudum, zikrettiği bazı şeyhlerden nakletti. Yine bana Abdullah b. Sâlih haber verdi. O Abser b. Kâsım b. Zeyd ve İbn Künâse'den rivayet etti, dediler ki: Zeyd b. Ali, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ile birlikte olup Kûfe'de onun arkadaşları arasındaydı. Hâlid de Irak valisiydi. Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs da Hâlid ile beraberdi. Hâlid b. Abdullah'ın yerine Yûsuf b. Ömer es-Sekafî Irak'a vali yapılınca ona, Hâlid'in Zeyd b. Ali b. Hüseyin ve Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a mal emanet ettiği haberi ulaştı. Bu ikisi bunun için yemin ettiler ve yeminleri kabul edildi. Sonra Mekke'ye döndüler. Nasr b. Huzeyme el-Absî onlarla karşılaştı ve onları hurûc etmeye davet etti. Zeyd b. Ali ona olumlu cevap verdi. Bunun üzerine Dâvûd Zeyd'e, "Amca oğlu yapma! Onlar seni kandırıp onlara teslim edeceklerdir." dedi. Abdullah b. Sâlih'in İbn Künâse'den naklettiği hadisinde, Dâvûd'un şöyle dediğini de zikrediyor:

İlim ve tecrübe yönünden onların en iyi bilenlerinin oğluyum
Sa'd'a sor! İnsanların en çok bileni olarak bulursun beni

Dediler ki: Zeyd Dâvûd'a, "Amca oğlu! Hişâm'a daha ne kadar sabredeceğiz?" dedi. Dâvûd, "Fırsatı buluncaya kadar sabredeceğiz ey Ebü'l-Hüseyin!" dedi. Zeyd, "Amca oğlu! Hayatı seven zelil olur." dedi. [Bunu duyan] Dâvûd, durmadan gitti. Sonra Kûfe'ye döndüğünde Zeyd asılmıştı. Onu [darağacından] indirmek istedi ancak Yûsuf b. Ömer'in süvarileri ona yetiştiler. O da onu [kendi haline] bıraktı.

[Zeyd'in hurûc etmesini istemeyen] Seleme b. Küheyl Zeyd'e, "Senin baban senden daha hayırlıydı. Sana biat edenlerden daha fazla insan ona biat etmişti. Ona biat edenler sana biat edenlerden daha hayırlıydılar. Hadi yoluna devam et!" demişti. [Ancak Zeyd hurûc etmek dışında hiçbir alternatifi kabul etmedi. Bunun üzerine Seleme onu bırakıp Yemâme'ye geldi.][212] Seleme Yemâme'ye gelince Hişâm Yûsuf'a, "Seleme senin için şehirde on

212 Köşeli parantez arasına aldığımız bu kısım, başka bir matbu nüshada [*Ensâbü'l-Eşrâf*'ı tahkik eden Bakır el-Mahmûdî'nin bastırdığı matbu nüshada], (فَأَبَى زَيْدٌ إِلَّا الخُرُوجَ ، فَتَرَكَهُ سَلَمَةُ وَأَتَى الْيَمَامَةَ) şeklinde yer almaktadır. Çeviriye esas aldığımız RK neşri, ZZ neşri ve BAE neşrinde bu kısım yer almıyor. Ama bir sonraki cümlede, bir eksiklik olduğu hissediliyor. Çeviriyi buna göre yaptık ve parantez içine aldık. (çev.)

bin zırhlıdan daha iyidir. Kûfe'den ayrılışına engel olman gerekir." diye bir mektup yazdı.[213]

Deniliyor ki: Seleme ve Huceyye b. Eclah el-Kindî ona biat etmişlerdi. Huceyye de onunla birlikte öldürüldü.[214]

Amr b. Muhammed, İbn İdrîs'ten, o da Leys'ten rivayet etti, dedi ki: Mansûr [b. Mu'temir] Zübeyd el-Yâmî'nin yanına geldi, ağlıyordu ve "Sizin peygamberinizin kızının oğluydu." diyordu. Bunun üzerine Ziyâd, "Ben ancak bir peygamberin yanında hurûc ederim ve ben onun yanında olamam." dedi. O da sustu.

Medâinî Ebû Mihnef'ten ve diğerlerinden rivayet etti, dedi ki: Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî -Yûsuf b. Ömer onu kamçılamış ve onu tıraş etmişti-, Zeyd b. Ali, Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib, Dâvûd b. Ali b. Abdullah, Sa'd b. İbrâhim b. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî ve Eyyûb b. Seleme b. Abdullah b. Seleme b. Velîd el-Mahzûmî'nin yanında mal bulunduğunu ve babasının bu malı onlara [emaneten] verdiğini iddia etti. Bunun üzerine Yûsuf b. Ömer bunlarla ilgili olarak Hişâm b. Abdülmelik'e bir mektup yazdı. Zeyd b. Ali ve Muhammed b. Ömer de o sıralarda, [Rakka yakınlarında bulunan] Rusâfetu Hişâm'da[215] bulunuyorlardı.

Onlar burada, Ali'nin sadakası ve vasiyeti hakkında, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali ile tartışıyorlardı. Yûsuf b. Ömer'in mektubu Hişâm'a gelince Hişâm onlara haber gönderdi ve Yûsuf'un yazdıklarını onlara anlattı. Onlar inkâr ettiler. Bunun üzerine Hişâm, Muhammed ve Zeyd'i Yûsuf'un yanına gönderdi ve Yûsuf'a şöyle bir mektup yazdı: "Yezîd b. Hâlid'in bunlara ve arkadaşlarına yönelik iddiasına bak! Eğer Hâlid şahit getirirse onları bana gönder, eğer şahit getiremezse onları ikindiden sonra

---

213 RK neşrinde bu ifade (وَقَدْ كَانَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ لا تُحَلَّ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الشُّجوصِ عَنِ الكوفةِ) şeklindedir. ZZ neşrinde, (وَقَدْ كَانَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ لا تَحُولَ بَيْنَهُ وَبينَ الشُّجوصِ عَنِ الكوفةِ) şeklindedir. BAE neşrinde ise (وَقَدْ كَانَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ لا تُخَلِّيَ بَيْنَهُ وَبينَ الشُّجوصِ عَنِ الكوفةِ) şeklindedir. Oysa siyaka uygun ibarenin (لا) olmadan (وَقَدْ كَانَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَحُولَ بَيْنَهُ وَبينَ الشُّجوصِ عَنِ الكوفةِ) "Zeyd'in Kûfe'den ayrılışına engel olman gerekir." şeklinde olmasıdır. Biz çeviride bunu esas aldık. (çev.)

214 RK neşrinde (وَقُتِلَ حُجَيَّةُ مَعَهُ) "Huceyye Zeyd'le birlikte öldürüldü." yerine, (وَقِيلَ حُجَيَّةُ مَعَهُ) şeklinde bir ifade yer almaktadır. ZZ neşri ve BAE neşrinde bu değiştirilmiş ve (وَقُتِلَ حُجَيَّةُ مَعَهُ) şeklinde kabul etmiştir. Çeviriyi buna göre yaptık.

215 Resâfetu Hişâm, Suriye'nin kuzeyinde, Rakka'ya 30 km. uzaklıkta, Fırat kenarında bulunan tarihî bir kenttir. Yunanca'da bu kentin adı, "Sergyopolic"tir. Hişâm b. Abdülmelik'in burada bir sarayı vardı. Bu yüzden onun adıyla anılmaktadır. (çev.)

mescide çıkar ve doğru olduklarına dair onlara yemin ettir. Eğer yemin ederlerse onları serbest bırak!"

Zeyd b. Ali Hîre'ye geldi ve orada Abdülmesîh denilen bir adama misafir oldu. O adamın bir çocuğu oldu, ona "Îsâ" ismini koydu. Yûsuf b. Ömer, Zeyd, Muhammed b. Ömer ve arkadaşlarıyla münazara etti. İbn Hâlid, "Onlardan taraf benim bir şeyim yoktur." dedi. Bunun üzerine Yûsuf, "Sen benimle mi yoksa müminlerin emîriyle mi alay ediyorsun?" dedi. İbn Hâlid şöyle dedi: "Hayır fakat böyle söylemekle rahatladım ve 'Mektup yazılıp adamlar buraya getirilinceye kadar [Yûsuf b. Ömer] bana işkence etmekten vazgeçer.' dedim."

Bunun üzerine Yûsuf b. Ömer öldürüldüğünü tahmin edinceye kadar ona işkence etti. Sonra Zeyd ve arkadaşları mescide çıkarıldılar. Yanlarında Hâlid veya oğlu Yezîd'e ait bir mal bulunmadığına dair yemin ettiler. Yeminin üzerinde sıkı sıkıya durdular. Yûsuf b. Ömer bu durumu Hişâm'a yazdı. Hişâm onları serbest bırakmasını ve onları Medine'ye göndermesini ona emretti.

Rivayet edildiğine göre İbn Davûd, Zeyd ve Muhammed b. Ömer [Şam'da] Hişâm'ın ordusundaydılar ve Yûsuf b. Ömer bunların dışındakileri Hişâm'a gönderdi. Hişâm onlara yemin ettirdi ve onları serbest bıraktı.

Dediler ki: Zeyd b. Ali, el-Ebraş el-Kelbî ile karşılaştı. Zeyd Hişâm'ın yanından çıkıyordu. Zeyd, "Vallahi cihadı terk eden bir kavim mutlaka zillete düşer." dedi. Hişâm'ın bir hizmetçisi veya Ebraş onu işitti. Ebraş o sözü Hişâm'a iletti. Hişâm o sözden dolayı onu [kenara] çekti ve "Ey Zeyd! İstediğin yere git ancak Kûfe'ye girme!" dedi.

Dediler ki: Zeyd Kûfe'den ayrılınca Şîa'dan bir grup ona yetişti ve ona, "Biz senin Allah'ın yardımına mazhar olacak kişi olmanı ve bu zamanın, Benî Ümeyye'nin helâk olma zamanı olduğunu umuyoruz." dediler. Zeyd Kûfe'ye gitmek isteyince onun durumuna muttali olan Dâvûd, "Ey Ebü'l-Hüseyin! Kûfe halkı Ali'nin ve Hüseyin'in adamlarıdırlar. Onlardan sakın!" dedi. Fakat Zeyd kabul etmedi ve gizli bir şekilde Kûfe'ye döndü. Muhammed b. Ömer b. Ali ona, "Amca oğlun sana doğruyu söyledi, sakın hurûc etme!" dedi. Ancak Zeyd'in kabul etmediğini görünce onu bırakıp Medine'ye döndü.

Dediler ki: Zeyd Kûfe'ye gelince Şîa onun yanına gelip gitmeye başladı ve Hâricîler de onun yanına geldiler. Hepsi ona biat ettiler. Hatta divanında on beş bin kişinin adı sayıldı. Deniliyor ki: Sadece Kûfe halkından on iki bin kişi biat etmişti. Medâin, Basra, Musul, Horasan, Rey, Cürcân ve Cezîre bu sayının dışındaydı. Zeyd Kûfe'de birkaç ay kaldı. Sonra Basra'ya geldi, orada da iki ay kaldı.

Zeyd b. Ali, davetçilerini İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine göndermişti. Her bölgenin insanlarından ona [olumlu] cevap veren oldu. Kûfe'de, Ahmes'te [mahallesinde] bulunan Humeyd b. Dînâr adlı bir mevlâsının evine misafir idi. Sonra Nasr b. Huzeyme el-Absî'nin evine misafir olarak kaldı. Onun Kûfe'de Abs kabilesinin yanında olduğu yolundaki haber Yûsuf b. Ömer'e ulaştı. Bunun üzerine Zeyd, Bârık kabilesine yöneldi. Orada Nasr b. Abdurrahîm el-Bârıkî'nin evinde kaldı. Sonra oradan Benî Yerbû'a, oradan Benî Bekr b. Vâil'e yöneldi. Zeyd [biat için Medâin kadısı] Hilâl b. Habbâb'a mektup yazdı. Hilâl da ona [olumlu] cevap verdi.

Zeyd, kendisine biat edildiği zaman şöyle diyordu: "Sizi Allah'ın kitabına, Peygamberinin sünnetine, zalimlere karşı cihad etmeye, mustazafları savunmaya, fakirlere vermeye, ganimeti ehline dağıtmaya, zulümleri reddetmeye, içki içilen yerlerin kapatılmasına[216] ve bize savaş ilan edenlere karşı biz ehl-i beyte yardım etmeye davet ediyorum. Bunların üzerine bana biat ediyor musunuz?" Onlar da ona biat ederlerdi. Zeyd elini adamın elinin üzerine koyardı sonra, "Bize karşı vefalı olacağına, gizlide ve açıkta, darlıkta ve genişlikte, fakirlikte ve zenginlikte bize karşı samimi olacağına dair, Allah'ın ahd u mîsâkı senin üzerine olsun." der ve eliyle onun başını mesh ederdi.

Hişâm'ın kâtibi olan Sâlim'in kitapları arasında, [Kûfe valisine yazılan] Hişâm'ın mektubunu okudum. Şöyle diyordu: "Sadede gelince bil ki sen Kûfe halkının ehl-i beyte olan sevgilerini ve onları asıl yerlerine koymadıklarını biliyorsun. Ayrıca onların ehl-i beyte itaat etmeyi kendi

---

216 RK neşrinde (المخمرة) şeklinde geçen ifade ZZ neşrinde (المُحَمَّرَة) şeklinde harekelenmiştir. Eğer bu doğru ise (المحَمَّرَة) kelimesi toplanma yerleri anlamında olur. Ancak bu mana, siyaka uygun değildir. Eğer RK neşrinde olduğu gibi kelime (المخَمَرة) şeklinde okunursa "içki içilen yerler" anlamında olabilir. Bu durumda, (إقفال المخمرة) "içki içilen yerlerin kapatılması" anlamında olur. Bu mana siyaka daha uygundur. BAE neşrinde de bu ifade yer almaktadır. Biz de çeviride bunu tercih ettik. (çev.)

nefislerine farz kabul etmelerini ve olabilecek en büyük ilim mertebesini onların tekeline verdiklerini, [onların bu yaklaşımlarının] cemaati dağıtmaya ve [müslümanların] imamlarına karşı hurûc etmeye yol açtığını da biliyorsun. Zeyd b. Ali, tartıştığı bir konu hakkında müminlerin emîri'nin yanına geldi. Müminlerin emîri onu, fesahat sahibi, mücadeleci, sözü çeşitlemek ve süslemek konusunda evirip çeviren, tatlı lisanıyla adamları yanına çeken, çokça delil getirme yeteneği bulunan ve tartışma sırasında, hasmına karşı ifade üstünlüğü sağlayan ve bölmeye yol açacak kadar güçlü bir tartışma gücüne sahip olan bir adam olarak gördü. Onu hemen Hicâz'a gönder! Yumuşak sözleri ve tatlı konuşmasından dolayı Resûlullah'a olan yakınlığını ifade edebilmesi ve ona yol bulmaları sebebiyle, bu yıl onu yanında bırakma!"

Zeyd b. Ali de İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine mektuplar yazarak, Benî Ümeyye'nin zulmünü ve kötü gidişatlarını anlatıyor, onları cihada teşvik ediyor ve kendisine davet ediyordu. Zeyd mektubunda, "Biz size kızdığımız için hurûc ettik, demeyiniz. Fakat biz Allah ve onun dini için kızdığımızdan dolayı hurûc ettik, deyiniz." dedi.

Zeyd b. Ali, Sâlim b. Ebü'l-Ca'd'ın kız kardeşinin oğlu olan Atâ b. Müslim'i, Zübeyd el-Yâmî'ye gönderdi. Onu, kendisiyle birlikte cihad etmeye davet etti. Zübeyd el-Yâmî, "Ona söyle, ona yardım etmek haktır ve [benim için] bir hazdır fakat dedesi Hüseyin gibi yüzüstü bırakılıp muvaffak olmamasından korkuyorum." dedi.

Zeyd b. Ali, [birlikte cihad etmesi için] Ebû Hanîfe'ye de haber gönderdi. Ebû Hanîfe neredeyse endişeden bayılacak oldu ve "Fakîhlerden ona gelen kimler var?" dedi. Ona, "Seleme b. Küheyl, Yezîd b. Ebû Ziyâd, Hâşim b. Berîd, Ebû Hâşim er-Rümmânî ve başkaları" denildi. Ebû Hanîfe, "[Onunla birlikte] hurûc etmeye gücüm yetmez." dedi ve onu destekleyecek bir [miktar] mal gönderdi.

Denildiğine göre Seleme b. Küheyl, bütün insanlardan daha çok Zeyd'i hurûc etmekten vazgeçirmeye çalışmıştı. Yine deniliyor ki Seleme ona biat etmişti.

Zeyd Süleymân A'meş'e haber gönderdi. Süleymân, "Ona söyleyin, senin için [çalışan] insanlara güvenmiyorum. Eğer senin için [çalışan] üç yüz adama güvenmiş olsaydım, [devletin] etrafını senin için değiştirirdik." dedi.

Yine bir elçisiyle birlikte Zührî'ye bir mektup göndererek onu, kendisiyle birlikte cihad etmeye davet etti. Zührî, "Ama Hişâm sağ olduğu sürece olmaz. Eğer hurûcu Velîd dönemine ertelersen ben de seninle birlikte hurûc ederim." dedi.

Bize Yûsuf b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize Hakkâm er-Râzî anlattı. O Anbese'den rivayet etti, dedi ki: Ebû Husayn'dan işittim, Kays b. Rebî'a şöyle diyordu: Ebû Husayn, "Ey Kays!" dedi. Kays, "Buyur!" dedi. Ebû Husayn, "Ne buyur demen olsun ne de mutluluklar dilemen olsun! Resûlullah'ın soyundan bir adama biat ediyorsun, sonra onu yüzüstü bırakıyorsun!" dedi. Kays Zeyd'e biat edenlerdendi.

Dediler ki: Vâsıt halkından Zeyd'e biat edenlerin haberi Yûsuf b. Ömer'e ulaştı. Hemen Vâsıt'ı kuşattı, kapılarını üzerlerine kapatıp kilitledi. Medâin'de aynı şekilde oldu. Ayrıca Vâsıt'ı süvarilerle doldurdu.

Yûsuf b. Ömer'in Kûfe'deki vekili Hakem b. Salt b. Muhammed b. Hakem b. Ebû Akîl idi. Yûsuf Kûfe'ye geldi, oradan Hîre'ye gitti ve orada konakladı. Biat eden Zeyd'in adamları, Yûsuf b. Ömer'in Zeyd'in işinden haberdar olduğunu, Zeyd'in haberinin onun yanında doğrulandığını, Yûsuf b. Ömer'in Zeyd'i aradığını, haberini araştırdığını ve bu işi gizli yaptığını görünce, onların liderlerinden bir grup Zeyd'in yanında toplandı. Onlar Zeyd'e, "Allah sana merhamet etsin, Ebû Bekir ve Ömer hakkındaki görüşün nedir?" dediler. Bunun üzerine Zeyd, "Resûlullah'ın (sav) devletine [sahip olma konusunda] bütün insanlardan daha çok hak sahibiyiz. Fakat onlar bize tercih edildiler. Onlar hem bize hem de diğer insanlara imam olarak tayin edildiler. Ancak kitap ve sünnetle amel etmekten ayrılmadılar." dedi. Bunun üzerine adamları ondan ayrılıp biatından vazgeçip "Kuşkusuz gerçek imam olan, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin'dir. Ca'fer b. Muhammed [el-Bâkır], babasından sonraki imamımızdır. Zeyd onun kardeşi bile olsa o, [imâmet konusunda] Zeyd'den daha çok hak sahibidir." dediler. Onlar kendisini terk edince Zeyd onlara "Râfiza" ismini koydu.

Zeyd onlara, "Ebû Ca'fer'e bir elçi yollayın. Eğer benimle birlikte hurûc etmeyi size emrederse siz de hurûc edin." dedi. Onlar Zeyd'e karşı sertleştiler ve "Eğer seninle birlikte hurûc etmeyi bize emretse bile seninle çıkmayız. Çünkü biz onun takıyye yapıp senden utandığından böyle söyleyeceğini biliyoruz." dediler. Bunun üzerine Zeyd, "Çekin elinizi benden!" dedi. Zeyd, "Hâricîler Ali'yi terk ettikleri gibi Râfizîler de beni terk ettiler." dedi.

Deniliyor ki: Onlardan bir grup, Zeyd'in hurûcundan önce Muhammed b. Ali'ye, "Senin kardeşin Zeyd bizdedir ve kendisine biat ediliyor." dedi. Muhammed b. Ali, "Ona biat edin. O bugün bizim en faziletlimizdir." dedi. Zeyd, Kûfe'ye gelince Muhammed b. Ali'nin, Zeyd için söylediklerini ondan gizlediler.

Dediler ki: Abdullah b. Hasan, Zeyd'e şöyle bir mektup yazdı: "Ey amca oğlu! Kûfe halkı öyle bir kavimdir ki açıkta kibirli ve gururlu, gizlide ise korkak ve zayıftırlar. Rahatlıkta ortalığı karıştırırlar, [savaş için] karşılaşmada bağırıp çağırırlar. Dilleri önlerinde gider fakat kalpleri dillerine eşlik etmez. Bir varlık karşısında umutlanıp oturmazlar, bir düşmanlık karşısında da sabit kalıp korkutulmazlar. Kuşkusuz onların bana gönderdikleri mektuplar çok fazlaydı. Onların sesinden kulağımı kapattım. Onlardan ümitsiz olduğum için ve onları [kalbimden] atmak istediğim için, söz konusu olduklarında kalbime bir örtü giydirdim. Onlar ancak Ali'nin (ra) dediği gibidirler: 'İhmal edildiğinizde dalıyorsunuz. Sizinle savaşıldığında yere kapanıyorsunuz. Eğer insanlar bir imam üzerinde ittifak ederlerse, onu kötülüyorsunuz. Eğer bir sıkıntıya davet edilirseniz itiraz ediyorsunuz.'"[217]

Ali b. Hâşim dedi ki: Ben Zeyd'in şöyle dediğini işittim: "Ebû Bekir ve Ömer'den teberrî etmek, Ali'den teberrî etmektir."

Dediler ki: Zeyd'in hurûc etmesi kesinleşince hicretin 122. yılı, Safer ayının ilki, çarşamba gecesi, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in hilâfetlerini tanıma

---

217 Hz. Ali'nin, *Nehcü'l-Belâğa*'da yer alan bir hutbesinden alınan bu söz (وَإِنْ دُعِيتُمْ إِلَى مَشَاقَةٍ أَجَبْتُمْ) ifadesinin karşılığıdır. Ancak hem RK neşrinde hem de ZZ neşrinde geçen bu ifade lafzen, "Bir sıkıntıya davet edildiğinde cevap veriyorsunuz." anlamındadır. Biz çeviride "cevap vermek" yerine "itiraz ediyorsunuz" anlamını esas aldık. Eğer buradaki "cevap" "itiraz" manasına alınmazsa siyaka uygun olmaz. Çünkü Hz. Ali Kûfe halkını kınayan bir konuşma yapıyor. Cevap vermek ise tam bir kınama değildir. Nitekim Şerîf Radî'nin bir araya getirdiği *Nehcü'l-Belâğa*'da geçen ifade (وَإِنْ أُحِثُّمْ إِلَى مَشَاقَةٍ نَكَصْتُمْ) "Eğer bir sıkıntıya uğratılırsanız geri dönersiniz." şeklindedir. (Bkz. Şerîf Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, s. 179; Tahran, 1990) Bu mana siyaka daha uygundur. (çev.)

konusunda, kendisine biat eden Zeydiyye'den olan adamlarıyla anlaştı ve [tayin edilen] zamandan önce hurûc etti. Şöyle ki: Onun durumuyla ilgili bilgi Yûsuf b. Ömer'e ulaşmıştı. Bu yüzden Yûsuf b. Ömer, halifesi Hakem'e, Kûfe'nin bütün ileri gelenlerini büyük mescitte toplamasını, sonra onları mescitte kuşatmasını emretti.

Bunun üzerine Hakem tanınmış insanlara, şöhret sahiplerine, emniyet güçlerine ve ileri gelen savaşçılara, mescide gelmeleri için haber gönderdi. Onları Mescide koydu. Sonra onun tellalı, "Arapların ileri gelenlerinden veya mevâlîden herhangi bir adamı bu gece eşyasının yanında görürsek onun güvencesi yoktur. Hepiniz büyük mescide gelin!" diye seslendi.

Çağrılanlar mescide geldiler. Zeyd b. Ali'yi, İshâk b. Muâviye el-Ensârî el-Evsî'nin evinde aradılar. Onlara, Zeyd'in orada olduğu haberi gelmişti ancak onu yakalayamadılar. Çünkü kendisini tutuklamak üzere geldiklerini duyunca oradan kaçmıştı.

Zeyd, hicretin 122. yılı, Muharrem'in bitmesine 7 gece kala, çarşamba günü, etrafındaki bir cemaatle ve kendilerine elçi gönderip de muvafakatlarını aldığı diğer bazı insanlarla birlikte hurûc etti. Zeyd emri üzerine hurma dalları [meşale olarak] yakıldı. Ateş bir dalı yedikçe diğerini kaldırıyorlardı. Bu şekilde sabah namazına kadar devam ettiler. Soğuk bir geceydi. O gece dört yüz adam dışında hiç kimse Zeyd'e yönelmedi. Bunun üzerine Zeyd, "Nerede bu insanlar? Soğuktan mı geride kaldılar dersiniz?" dedi. Ona, "Hayır fakat mescitte toplanmışlar ve onları senden koparmak için kapılar üzerlerine kapatılmış." denildi.

Kûfelilerden bazılarının anlattığına göre Zeyd'in etrafında dört bin kişi toplanmış ancak sabaha doğru yanında üç yüz veya daha az kimse kalmıştı.

Ebû Mihnef dedi ki: Abbâs b. Hişâm'ın babasından nakledip bana anlattığına göre Zeyd, yanında 218 adamla sabahladı. Avâne dedi ki: 250 adamla sabahladı.

Denildi ki: Yûsuf b. Ömer bozuk bir aksanla konuşan Horasanlı bir köleyi, gizliden ayarladı. O köleye beş bin dirhem vererek bazı Şiîlerin yanına sokulup "Horasan'dan ehl-i beyti çok seven birisinin geldiğini ve yanında mal getirerek buradaki ehl-i beytin sevenlerine destek vermek için dağıt-

mak istediğini" söylemesini emretti. Bu köle Zeyd'in yanına sokuluncaya kadar gizli bir şekilde çalıştı. Sonra Yûsuf böylece Zeyd'in nerede olduğunu öğrendi. Süvariler ona gönderildi. Zeyd dışarı çıktı ve parolasını seslendirdi. Onunla birlikte üç yüz kişiden az bir grup çıktı. [Vaziyeti gören] Zeyd, "Ey Dâvûd! Sen Allah'tan uzak değilsin."[218] dedi.

Dedi ki: Zeyd, insanlara Resûlullah'ın (sav), "Yâ mansûr emit!"[219] şeklindeki parolasını insanlara bildirmek üzere Hadramut'tan Kâsım b. Abdullah et-Tin'î'yi gönderdi. Zeyd'in adamlarının üzerinde ittifak ettikleri parola buydu. [Yolda] onunla Ca'fer b. Abbâs b. Zeyd el-Kindî karşılaştı, ona ve adamlarına saldırdı ve adamlarından bir kişiyi öldürdü. Kâsım da ağır bir şekilde yaralandı. Yûsuf b. Ömer'e getirildi ve hükûmet konağının kapısında boynu vuruldu. Bunun üzerine Nasr b. Huzeyme el-Absî Zeydiyye'den bir cemaatin içinde Zeyd'i aramaya başladı. [Yolda] Hakem b. Salt'ın vekili onunla karşılaştı. Nasr b. Hüzeyme ona saldırdı, onu öldürdü ve yanındakiler de hezimete uğradılar.

Yûsuf b. Ömer, Zeyd ile savaşmak üzere Ubeydullah b. Abbâs b. Yezîd el-Kindî ve Asbağ b. Züâle b. Lukaym b. Lece b. Hârise b. Zâmil el-Kelbî'yi görevlendirdi. Yûsuf yine Zeyd'le savaşmak için, Kaykâniye'deki Belî'den Reyyân b. Süleyme el-İrâşî'yi de görevlendirdi. Onlar iki bin kişiydiler ve Sind ahalisindendiler. Deniliyor ki: Onlar Buhara'dan gelmişlerdi. Ancak lakapları Kaykâniye idi.

Çarşamba günü sabahı Zeyd arkadaşlarını hazırladı. Üzerinde bir zırh vardı ve beyaz bir kaftanın altındaydı. Bir de kılıç ve kalkanı vardı. Sağ taraftaki birliklerin başına Nasr b. Hüzeyme'yi, sol taraftaki birliklerin başına da Muâviye b. İshâk el-Ensârî'yi görevlendirdi. Sonra bir konuşma yaptı. Ebû Bekir ve Ömer'den bahsetti ve onlara Allah'tan rahmet diledi. Sonra Osman'ı ve onun döneminde meydana gelen olayları anlattı. Muâviye'yi ve Benî Ümeyye'yi zemmetti. Sonra Hemedân yakınlarındaki avcılar meydanı tarafına çekildi. Orada Şamlılardan beş yüz süvari vardı. Onların üzerine hamle yapıp onları hezimete uğrattı. Zeyd, kendisine ait asil bir atın üzerin-

218 Zeyd b. Ali'nin dedesi Hüseyin b. Ali'nin Abdullah b. Abbâs için söylediği gibi Zeyd de Davud b. Ali b. Abdullah b. Abbâs için aynısını söylüyor ve onun evliyadan olduğuna işaret ediyor. (çev.)

219 Bu parola, "Ey Allah'ın yardımına mazhar olmuş asker, öldür!" manasına gelmektedir. (Yazma eser uzman notu.)

deydi. Kendisine biat eden Enes b. Amr adındaki bir adamın kapısında durdu ve ona, "Ey Enes! Hak geldi, bâtıl zâil oldu." diye seslendi. Ancak Enes b. Amr ona cevap da vermedi, yanına da çıkmadı. Bunun üzerine Zeyd, "Sizin yaptıklarınıza müdahale edemem. Allah size kâfidir." dedi.

Daha sonra Zeyd Künâse'ye geldi. Orada bulunan Şamlılardan bir gruba hamle yaptı, onları hezimete uğrattı ve onları kabristana girmeye zorladı. Yûsuf b. Ömer de bir tepenin üzerinde Zeyd ve adamlarına bakıyordu. Yanında da iki yüz kişi vardı. Eğer Zeyd b. Ali Yûsuf'u öldürmek isteseydi öldürürdü. Fakat onu öldürmekten vazgeçti.

Zeyd, Künâse'de halkı [biat etmeye] davet etti ve onları teşvik etti. Fakat iki veya üç adam dışında ona cevap veren olmadı. Bunun üzerine Zeyd, Nasr b. Hüzeyme'ye, "Vallahi bu işin sonunun Hüseyin'in sonu gibi olacağını görüyorum." dedi. Nasr ise "Bana düşen ölünceye kadar [senin yanında] kılıcımla savaşmaktır." dedi.

Dediler ki: Nasr Zeyd'e, "İnsanlar mescitte mahsur kalmışlar. Hadi oraya gidelim." dedi. Zeyd onunla birlikte çıktı, mescide gitmek istiyordu. Hâlid b. Urfuta'nın evinin yanından geçti. Zeyd'in [oralarda olduğu] haberi, Yûsuf b. Ömer'in Kûfe'deki komutanlarından biri olan Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî'ye ulaşmıştı. Ubeydullah Kûfe'de bulunan Şamlılarla birlikte ona doğru gitti. Zeyd de ona yöneldi. Tam Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs ez-Zührî'nin kapısında karşılaştılar. Ubeydullah'ın sancağını taşıyan adam korkmaya başladı. O da "Süleymân" adında Ubeydullah'ın mevlâsıydı. Ubeydullah ona, "Hamle yap ey kötü kadının oğlu!" dedi. Adam hamle yaptı ancak geri döndü. Hatta sancağı [kırmızıya] boyanmıştı. Deniliyor ki: Onlar Sebî Meydanı'nda karşılaştılar.

Abbâs b. Hişâm bana anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten rivayet etti, dedi ki: [İki grup] karşılaştıklarında Vâsıl el-Hannât el-Ahvel, Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî'ye bir darbe vurdu. Vururken, "Al sana! Ben zahireci [el-Hannât] oğlanım!" dedi. Ubeydullah ise "Valahi seni zahire ölçemeyecek halde bırakacağım" dedi. Vâsıl el-Hannât ona [yine] hamle yaptı ve ona vurdu. O ise bir şey yapamadı. Ubeydullah b. Abbâs hezimete uğradı, sonunda Amr b. Hureys'in evine kadar gitti.

Zeyd ve yanındakiler [mescidin] fil kapısına geldiler. Nasr b. Hüzeyme de mescitteki halka, "Ey mescit ehli! Zilletten izzete çıkın! Dalâletten hidayete girin! Dine ve dünyaya gelin! Çünkü sizler bu ikisinden birinde değilsiniz" diye seslendi.

Şamlılar mescidin üzerinde onları görüyorlardı ve onlara taş atmaya başladılar. O gün Kûfe'nin çevresinde bir çatışma da vardı. Zeyd'in tellalı onun önünde, "Silahını atan emniyettedir." diye bağırdı. Zeyd de adamlarına, böyle çağrıda bulunmalarını emretti. Kûfe kadınlardan bazıları Zeyd'in yanına gelerek savaşmak istediklerini Zeyd'e bildirdiler. Fakat Zeyd, "Evinizde oturun! Vallahi erkeklerinizde bir umut yok, kadınlarda nasıl olabilir? Kadınlar ve hastalar için savaşmak yoktur." dedi.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş el-Hemdânî'den rivayet etti, dedi ki: Zeyd'in öldürülmesinden önce ben Yûsuf b. Ömer'in başında duruyordum. Bana, "Ey İbn Ayyâş! -Zeyd'i kastederek- Bu zinacı oğlu zinacı Ecemetü Sâlim'de hurûc etmiştir." dedi. Bunun üzerine ben de "Allah emîri ıslah etsin, Ecemetü Sâlim Kûfe'ye 15 fersah uzaklıktadır, hatta daha fazla uzaktır. Muhtemelen o Cebbânetü Sâlim'de [Sâlim Meydanı'nda] hurûc etmiştir." dedim. Yûsuf b. Ömer, "Yazık sana! Evet, Cebbânetü Sâlim, olacak!" dedi.

Dedi ki: Bana gelen habere göre Zeyd'in emniyetinden Nasr b. Seyyâr sorumluydu. Ben, "Nasr b. Huzeyme el-Absî mi?" dedim. O da "Evet" dedi. [Yûsuf b. Ömer] onların haberlerini almak için bir elçi gönderdi. Elçi, "Nasr b. Hüzeyme, Hakem'in vekili Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahmân'la karşılaşmış ve onu öldürmüştür" dedi. Dedi ki: Yûsuf b. Ömer, gece gündüz içkiden sarhoştu ve ayılmıyordu.

Dediler ki: Zeyd mescit ehline seslenip de onlardan hiç kimse yanına çıkmayınca Dâru'r-Rızk tarafına yöneldi. Yûsuf b. Ömer süvarileri onun üzerine gönderdi. Süvariler bölük bölük geçiyorlardı. Yûsuf'un tellalı, "Fâsık Zeyd b. Ali'nin başını getirene bin dinar vardır." diye çağrıda bulundu. O gün, şiddetli bir şekilde savaşıldı ve şiddetli bir tarzda sabredildi.

Âmir b. Dubâre el-Mürrî Yûsuf'un yanına geldi. "Zeyd'e biat edilmiştir." şeklinde bir haber Hişâm b. Abdülmelik'e ulaşınca, Hişâm Yûsuf'a

yardım maksadıyla onu göndermişti. Yanında sekiz bin asker vardı. İbn Dubâre'nin adamlarından bir adam öne çıkıp [teke tek] çarpışmak istedi. Nasr b. Huzeyme el-Absî onun karşısına çıktı. Şamlılar ona, "Sen kimsin?" dediler. "Nasr b. Hüzeyme el-Absî" dedi. Şamlı, "Senin kadar öfkeyle öldürmek istediğim hiç kimse olmamıştır." dedi. Nasr, Kays kabilesine mensuptu. Şamlılar Nasr'a bağırdılar, "Allah seni bildiği gibi yapsın!" dediler ve onu azarlayıp ayıpladılar. Şamlı adam Nasr'ın üzerine çullandı. Bir saat kadar çarpıştılar. Sonra her biri arkadaşını vurdu ve yaraladı. Nasr ağır yaralı bir şekilde döndü. Nasr, Şamlı adamın ayaklarını baldırından kesmişti. O da ağır yaralı olarak döndü. Hem Şamlı adam hem de Nasr vefat ettiler. Yeri bilindiği için Yûsuf b. Ömer Nasr'ı getirtti ve asılmasını emretti.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Zeyd hurûc ettiği zaman ilk gece dört yüz kişi onun yanında yer aldı. Sabahlayınca yanındakiler üç yüz kişiden az kaldılar. Sonra sürekli sayı azalmaya başladı. Nasr b. Hüzeyme, Kays kabilesinden bir grubu davet etti. [Onlardan] bin kadar adam Zeyd'e yöneldi. Onlar İbn Dubâre'nin adamlarıyla karşılaştılar. Onların vakası Sâlim Meydanı'ndaydı [Cebbânetü Sâlim]. Başka yerde olduğu da söylenmiştir.

[Zeyd b. Ali'nin Öldürülmesi]

Dediler ki: Nasr b. Hüzeyme öldürülüp de süvariler Zeyd b. Ali'yi kuşatınca Zeyd, "Bu tağutlarla [burada] savaşmak bir risktir. Eğer biz duvara iltica edip duvarı arkamıza alsaydık, onlar bize ancak bir taraftan gelebilirlerdi!" dedi. Zeyd'in adamları onun sözünü doğruladılar. Bu kez Zeyd atının başını çevirdi. Şamlılar ona, "Ey Ebû Türâb'ın oğlu! Ey münafığın oğlu! Ey Sindiyye'nin oğlu! Nereye gidiyorsun?" dediler. Zeyd bunları duyunca onlara doğru hamle yaptı, geri çekildiler. İnsanlar [o güne kadar] ondan daha cesur bir süvari görmemişlerdi. Onlar bu halde onu öldürmekten çekiniyorlardı. Zeyd'in onlarla karşılaşması Kûfe'de, Dâru'r-Rızk'ın yanındaydı. Akşam olunca Zeyd'in alnının sol tarafına bir ok atıldı. Doğru olan görüş budur. Deniliyor ki: Ok ayağına isabet etti.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Kûfe'de Zeyd b. Ali ile savaşmayı, Ubeydullah b. Abbâs

el-Kindî ve el-Asbağ b. Züâle el-Kelbî üstlendi. Yûsuf b. Ömer, Hîre'den bir cemaati el-Asbağ'ın yanına göndermişti. Yûsuf Irak'ta görevli olduğu halde o zaman Hîre'deydi. Hakem b. Salt b. Muhammed b. Hakem b. Ebû Akîl es-Sekafî, Yûsuf b. Ömer'in Kûfe'deki vekiliydi. Kûfeliler şöyle diyorlardı: Zeyd'e ok atan şahıs, Bişr b. Umâre b. Hassân b. Cebbâr el-Kelbî'nin mevlâsı olan Dâvûd b. Süleymân b. Keysân idi. Keysân Dımaşk'ta kapıcıydı. Oysa Dâvûd'un çocukları bu durumu reddedip inkâr ediyor ve "Zeyd'e, Kaykâniye'den bir adam ok attı." diyorlardı. Ok alnına isabet etti. Bu da akşam vaktiydi. Onun için bir hacamatçı çağrıldı. Oku çıkardı fakat canı da okla birlikte çıktı.

Ebû Mihnef dedi ki: Zeyd'in alnına bir ok atıldı. Ok beyne ulaştı. Zeyd geri döndü, adamları da geri döndüler. Şamlılar ise onların, akşam olup karanlık bastığı için döndüklerini sandılar. Zeyd dayandı. Nihayet tuzlu arazide bulunan çömlekçilerin evine girdi. Oğlu Yahyâ'ya Allah'tan korkmasını ve Benî Ümeyye'ye karşı cihad etmesini vasiyet etti. Çok geçmeden cuma gecesi vefat etti. Çömlekçilerin evinde defnedildi. Belli olmasın diye tuzlu sudan kabrinin üzerinden bir kanal geçirdiler. Onlarla birlikte Sindli bir köle vardı. Günün başlangıcında, savaşmak üzere bir grubun içinde Zeyd'in yanına gelmişti. Ancak Zeyd bunu kabul etmedi ve "Bir köle mevlâsının izni olmadan savaşamaz." dedi. Zeyd'in kabri o köleye gösterildi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Hamza ez-Zeyyât'tan rivayet etti, dedi ki: Zeyd çömlekçinin evine girdi. Çömlekçi ona, Benî Ruâs'ın mevlâsı olan Süfyân adında bir doktor getirdi. Atılan oku alnından çekti ancak fazla kalmadan vefat etti.

Ebû Mihnef dedi ki: Zeyd hacamatçı Humeyd er-Ruâsî'ye haber gönderdi. Hacamatçı Zeyd'e, "Eğer oku çıkarırsam, çıkarır çıkarmaz ölürsün." dedi. Bunun üzerine Zeyd, "Ölüm, benim bulunduğum durumdan daha kolaydır." dedi. Hacamatçı kerpeteni aldı ve oku çıkardı. Zeyd'in canı da onunla birlikte çıktı. Zeyd, içinden çamur çıkarılan bir çukura defnedildi. Sindli köle Hakem'in yanına gitti ve onun durumunu [kabrinin bulunduğu yeri] ona haber verdi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o da Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Zeyd'e bir ok atıldı ve ok alnına veya gözüne isabet etti ve yere düştü. Oğlu Yahyâ ve onunla birlikte olan ileri gelenler onu savunarak kendi karargâhlarına taşıdılar. Orada, karanlıkta son nefesini vermek üzereydi. Sonra onu Kûfe'deki Fırat köprüsünden geçirdiler ve oku [alnından] çektiler. Onunla birlikte canı da çıktı. Sonra onu defnedip dağıldılar. Sabah olunca onun nerede defnedildiğini gören kaba bir adam onun kabrini Hakem'e gösterdi. Hakem onun kabrini açtı ve başını kesti. Sonra onu Yûsuf b. Ömer'e gönderdi. Cesedi de bir deveye yüklendi Kûfe'deki Künâse'de asıldı. Üzerinde, Herât'tan gelme sarı bir elbise vardı. Bundan önce [yine] savaşta öldürülmüş olan Muâviye b. İshâk el-Ensârî, Nasr b. Huzeyme el-Absî ve Ziyâd en-Nehdî de onunla birlikte asıldılar. Sonra mescit ehli serbest bırakıldılar.

Yûsuf b. Ömer, Zeyd'in başını ve onunla birlikte öldürülenlerin başını Hişâm b. Abdülmelik'e gönderdi. Yahyâ b. Zeyd de arandı ancak yakalanamadı.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı, dedi ki: Yûsuf Hîre'de iken kendisine Zeyd'in başı getirilince insanlar ona baktılar. Sonra dağıldılar. Zeyd'in başı Yûsuf'un evinin bir kenarına atılmıştı. Bir horoz geldi ve onu gagaladı. Bunun üzerine Zümeyl el-Kilâbî şöyle dedi:

Horozu kov Zeyd'in perçeminin üzerinden
Çoktan beridir ezmiyordu tavuk onu
Mahlûkatın eşrefi Peygamberin kızının oğlu
Elçilerin ve hacıların süsü
Şam'a götürdüler başını, koşarak
Geceleyin, sabah erkenden ve karanlıkta

Bana Muhammed b. A'râbî anlattı. O Sa'd b. Hasan b. Kahtabe'dan rivayet etti, dedi ki: Zeyd'e ok atan, Kelb'in mevlâsı Keysân'ın çocuklarından bir adamdı. Daha sonra Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs onu Şam'da yakaladı, öldürdü ve astı.

Zeyd öldürüldüğü zaman İbn Ayyâş el-Kelbî, Yahyâ b. Zeyd'in annesi ve Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye'nin kızı Rayta'ya şöyle dedi:

İbn Abbâs'ın ve İbn Zâmil'in kılıçlarıyla
Kadının göz çanakları ortaya çıktı, parmaklar da kınalıydı

İbn Ayyâş el-Kelbî burada Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî ile Asbağ b. Züâle'yi kastediyor. Ubeydullah şöyle derdi: "Bu kılıcımla Zeyd'in adamları mağlup oldu ve onun saygınlığı ortaya çıktı."

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukrî anlattı, dedi ki: Bana arkadaşlarımız anlattılar, dediler ki: Yûsuf, kendisine Nasr b. Hüzeyme'nin başını getiren ve onun cesedinin bulunduğu yeri gösterene bin dirhem verdi. Kendisine Muâviye b. İshâk el-Ensârî'nin başını getiren ve onun cesedinin bulunduğu yeri gösterene de yedi yüz dirhem verdi. Hilâl kabilesinden olan bazıları Zeyd hakkında şöyle dediler:

Ey Ebü'l-Hüseyin! Eğer yardım eden adamlar olsaydı
Onların topluluğu için bir çıkarma olurdu
Ey Ebü'l-Hüseyin! Nasıl seni teslim edip kaybolan
Hain ve kötü bir topluluğa sığındın?
Senin babanı da aldatmış ve teslim etmişlerdi
Onlardan önce de Vasî'yi [Ali'yi] aldattılar
Onların tümü aldatıcıdırlar

Ebû Nümeyle bir kasidesinde şöyle diyor:

Ey Ebü'l-Hüseyin! Yokluğun geri getirdi ıstırabı
Senin başına gelenler kimin başına gelseydi çok üzülürdü
Sen beklenen biriydin büyük işler için
Ve bölünmüş ümmetin işi için umut bağlanan biri
Korku Âl-i Muhammed'in evlerinde iken
Dininizde, güven içinde kalmaya razı mıydınız?
Sizin kadınlarınız tazelik ve sevinç içindeyken
Onların kadınları ziyaretçiler arasında ağlasınlar, öyle mi?
Ağarmış saçlarıyla ağlasınlar kadınlar Künâse'de
Toprağı atsınlar üzerinden, ona yastık koymayanlar

Bir diğeri şöyle dedi:

Havşeb'e, Hirâş'a ve Mezyed'e lanet olsun
Onlar Allah'la savaştılar ve Muhammed'e eziyet ettiler
Ey Hirâş b. Havşeb! Sen mahlûkatın en şakisisin!

Hirâş, Yûsuf b. Ömer'in emniyet teşkilatının başındaydı. Zeyd'i kabirden çıkarıp asma işini o üstlenmişti.

Bana Yûsuf b. Mûsâ anlattı. O Cerîr b. Abdülhamîd'den, o Muğîre'den rivayet etti, dedi ki: Ben çokça gülen birisiydim. Zeyd b. Ali öldürüldüğü zaman gülmem [birden] kesiliverdi.

Dedi ki: Yûsuf b. Ömer, Zeyd'in Ezd kabilesine mensup kayınvalidesinin evinin yıkılması için adam gönderdi. Adam evini yıktı ve kadın Yûsuf b. Ömer'e götürüldü. Yûsuf kadına, "Sen mi Zeyd'i evlendirdin?" dedi. Kadın, "Evet, onu ben evlendirdim. O dinleyen ve itaat eden birisiydi. Eğer bu haliyle senin kızını da isteseydi onu evlendirirdin!" dedi. Bunun üzerine Yûsuf, "Bu kadının elbiselerini yırtın!" dedi ve onu sopaladı. Kadın da ona sövüyor ve "Sen Arab olamazsın. Beni hem soyuyor hem de dövüyorsun! Allah sana lanet etsin!" diyordu. Kadın sopaların altında vefat etti. Sonra [cenazesinin] çöle atılması emredildi. Onun ailesi de gizlice onu alıp makberlerinde defnettiler.

Dediler ki: Zeyd'in emri üzerine kendisine yiyecek hazırlayan bir kadın da tutuklandı, Yûsuf el ve ayaklarının kesilmesini emretti. Kadın, "Önce ayaklarımı kesin ki elbiselerimi üzerime toplayabileyim." dedi. Kadına acıma gösterilmeden el ve ayakları kesildi. Sonunda vefat etti. Ayrıca kocasının boynu da vuruldu.

Bir kadına, annesine Zeyd'in kızına bakmasını söylediği için beş yüz sopa vuruldu. Ayrıca çokça ev yıkıldı.

Utbe b. Farkad'ın çocuklarından Abdullah b. Ya'kûb es-Sülemî Yûsuf'a getirildi. Bu zat kızını Yahyâ b. Zeyd ile evlendirmişti. Yûsuf ona, "Kızını bana getir!" dedi. Adam, "Ne yapacaksın ona? O genç bir kızdır ve evdedir" dedi. Yûsuf, "Yemin ederim ya onu bana getirirsin ya da senin boynunu vururum" dedi. Yûsuf b. Ömer, Hişâm'a nasıl itaat ettiğini an-

latan mektuplar yazmıştı. Adam kızını getirmeyi kabul etmeyince boynu vuruldu. Etrafı tanıyan, bilen bir adama Abdullah b. Ya'kûb'un kızının getirilmesini emretti. Ancak o şahıs da kızı getirmeyi reddetti. Bunun üzerine el ve ayakları kırıldı.

Yûsuf b. Ömer Zeyd'in darağacını korumak üzere dört yüz adam görevlendirmişti. Her gece yüz adam nöbetleşe bekliyorlardı. Asıldığı hurma kütüğünün etrafında, kemer gibi tuğladan bir bina yapmıştı. Züheyr b. Muâviye onu bekleyenlerden birisiydi. Hişâm b. Abdülmelik ölüp de yerine Velîd gelince Yûsuf elçi olarak Velîd'in yanına gitti. Yûsuf onun yanından Kûfe'ye dönünce Zeyd'in yakılmasını emretti. Odunlar ve kamış toplandı. Bundan dolayı çok gürültü patırtı oldu. [Bunu kabul etmek istemeyenlere] çok miktarda dirhemler verdi. Sonra emriyle yakıldı ve külleri Fırat nehrine atıldı.

Deniliyor ki: Velîd Yûsuf'a, "Kûfe halkının darağacına dikkat et! Zeyd'i[n cesedini] yak, sonra suyun kenarında savur" dedi. Deniliyor ki: Velîd ona, konuyla ilgili bir mektup yazdı.

Yûsuf, üç evladı olan Zeyd'in ümmü veledi hakkında Hişâm'a bir mektup yazdı. Hişâm, kendilerine en yakın insanlara teslim edilmelerini emretti. Bunlar [ümmü veled ve çocukları] Fadl b. Abdurrahmân b. Abbâs b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib'e teslim edildi. O şöyle diyen biriydi:

Eğer bir dost tutacak olursan
Dostunu Temîm'den tutma!
Onların hür ve köleleriyle başımız derde girdi
Köle olan hakiki hürden fark edilmiyor
Kölelerimiz bize muhtaç olduklarında
Dünyanın ortasından bir seyirle istekleri yerine getirilir
Ve ayak zelil olduğunda
Harim-i ısmetimize ilk saldıran düşmanlar olurlar

Yine Fadl, Zeyd b. Ali için yazdığı uzun bir mersiyede şöyle diyendir:

Ey gözüm! Cömertçe davran gözyaşlarınla
Evet, cömertçe davran, durgunluk zamanı değil
Tahammül zamanı da değil, bağırarak ağla!

Zeyd'den sonra gözyaşların nasıl durgunlaşır?
Peygamber'in oğlundan, Hüseyin'den sonra mı?
Künâse'de bir kütüğün üzerinde asılmışken
Direkleri üzerinde durur
Ve direkler üzerinde akşamlar kemikler, benimle
O şımarık ve zorba adam saldırdı
Ve onu çıkardı, kabrindeki lahdinden
Babası Hüseyin'i kandıran bir topluluk onu da davet etti
Ona güçlü bir şekilde sözler verdikten sonra

Dediler ki: Yûsuf Zeyd'in işini bitirince Kûfe minberine çıktı ve Kûfe halkına sövüp saydı, dedi ki: "Ey bu pis toprağın [tepenin] halkı! Vallahi kırba tıkırdatılarak korkutulmam. Ve zorluk [elimi ayağımı hiçbir zaman] bağlamaz. Kuşkusuz memleketinizi tahrip edip mallarınızı elinizden almak istedim. Vallahi sadece hoşunuza gitmeyecek şeyleri size duyurmak için minberime çıkıyorum. Çünkü sizler zulüm ve ihtilaf ehlisiniz. Sizinle ilgili [kararlarım hakkında] müminlerin emîri'nden izin istedim. Eğer bana izin verseydi sizin savaşçılarınızı öldürür, çoluk çocuğunuzu köle yapardım. Kuşkusuz Yahyâ b. Zeyd, babasının yaptığı gibi sizin kadınlarınızın gerdek odalarında dolaşıyor. İçinizde, Hakîm b. Şerîk el-Muhâribî dışında itaat eden kimse yok. Vallahi eğer sizin Yahyâ'nızı yakalarsam, babasının husyelerini sıyırdığım gibi onun husyelerini de sıyırırdım."

Yûsuf b. Ömer, Kûfe halkı hakkında Hişâm b. Abdülmelik'e mektup yazdı. Hişâm ona şöyle cevap verdi: "Kûfe halkı dinleyen ve itaat eden bir halktır. Onlara atıyyelerinin verilmesini emret." Yûsuf bunun üzerine Kûfelilere şöyle dedi: "Müminlerin emîri atıyyelerinizin verilmesini emretti. Alın, Allah bereketini koymasın!"

Şerîk b. Hakîm Zeyd'i kötülemeye çalışıyordu. Bir kadın Zeyd üzerinde güzel bir hırka gördü. Bu, Zeyd'in hurûc etmesinden önceydi. Kadın kocasına, onun gibi bir tane almasını söyledi. Kocası şöyle dedi:

Zeyd'in hırkalarını ve nakışlarını bana teklif ediyorsun
Oysa ben, çarşıda alışveriş yapan bir tüccar değilim

Deniliyor ki: Bunu söyleyen, Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib idi.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Ensar'dan bir adam Zeyd b. Ali ile Abdullah b. Hasan'ın arasına girdi. Zeyd ona, "Kahtânlı biri olduğun halde sen kim, aramıza girmek kim?" dedi. Adam ise "Vallahi ben senden daha hayırlıyım" dedi. Bunun üzerine Kureyş'ten bir adam ona karşı diklenerek, "Vallahi sen yalan söyledin. O senden hem nefsi bakımından hem annesi babası hem ilki ve sonu bakımından hem de yerin altında ve üstünde senden daha hayırlıdır." dedi. Bunun üzerine Zeyd, Vali'nin yanında Abdullah ile tartışmamaya yemin etti ve ayağa kalktılar.

Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in (as) Hurûc Etmesi

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O Kureyş'in mevlâsı Ali el-Kasîr'den rivayet etti, dedi ki: Zeyd b. Ali öldürülünce oğlu Yahyâ saklanmaya başladı. Sonra aramasına ara verilince Horasan bölgesine kaçtı. Yahyâ b. Zeyd orada öldürüldü. Nasr b. Seyyâr'ın adamlarından biri ona bir ok attı ve onu öldürdü. Başını aldı ve Nasr onu Yûsuf b. Ömer'e gönderdi.

Yahyâ b. Hüseyin b. Zeyd'e "Zü'd-Dem'a" [gözyaşı sahibi] denilirdi. Onun gözü neredeyse yaşlardan hiç kurumazdı. Bu konu ona soruldu, kendisi şöyle dedi:

İki ok bende gülmeyi bırakmış mı ki?
Zeyd'in oku ve Yahyâ b. Zeyd'in oku

Kûfeliler dediler ki: Zeyd öldürülünce Yahyâ, Sebî Meydanı'na [Cebbânetü's-Sebî] denilen yere geldi. Uzun süre orada kaldı. Yanında on kişi vardı. Ona, "Gün ışığı seni ortaya çıkaracak, nereye gidiyorsun?" denildi. Yahyâ Nineva'ya geldi. Sonra İbn Hübeyre sarayının [bulunduğu] köye geldi. O zaman saray henüz yoktu. Sâlim denilen Kûfeli bir adamın evine geldi. Arkadaşları etrafından dağıldılar. Sonra Medâin'e geldi. O zaman bu [güzergâh] insanların Horasan yolu idi. Onun haberi Yûsuf'a ulaştı. Yûsuf onu arayıp bulmak üzere Hureys b. Ebû Cehm el-Kelbî'yi görevlendirdi. Adam [Kûfe'den] yola çıktı, nihayet Medâin'e geldi. Yahyâ ise oradan yola devam etti, sonunda Rey şehrine geldi.

Birkaç gün orada kaldı. Sonra oradan Serahs'a yöneldi. Orada, Yezîd b. Ömer'in yanında altı ay kaldı. Orada iken Hâricîlerden bir grup yanına gelerek, Emevîlere karşı savaşmak üzere kendisine biat etmek istediklerini söylediler. Bu durum onun hoşuna gitti ancak Yezîd b. Ömer onu vazgeçirdi ve ona, "Ali'den ve ehl-i beytten teberrî eden bir kavimle birlikte nasıl savaşacaksın?" dedi. Bunun üzerine Yahyâ b. Zeyd onlara güzel sözler söyledi ve onları dağıttı. Yahyâ b. Zeyd Serahs'tan Belh kentine gitti. Orada, Rebî'a'dan bir adam olan Harîş'in yanında kaldı. Hişâm b. Abdülmelik vefat edinceye kadar Yahyâ orada kaldı. Yahyâ b. Zeyd Horasan'dan Benî Hâşim'e şunları yazdı:

Dostum, benden Medine'deki Benî Hâşim'e tebliğ et!
Şeref ve tecrübe ehli olan insanlara
Ne zamana kadar Ümeyye'den intikamınızı almayacaksınız?
Çünkü acayipliklerle doludur zaman
Bir topluluk var, her öldürülenin kanını talep eden
Fakat yoktur Zeyd için, Irak'ta kanını talep eden

Dediler ki: Yahyâ'nın haberi Yûsuf b. Ömer'e ulaştı. Bunun üzerine Nasr b. Seyyâr'a bir mektup göndererek, Yahyâ b. Zeyd'i sana getirinceye kadar Zeyd'e karşılık Harîş'i tutuklamasını ona emretti. Nasr ise bu konuda, Belh kentindeki valisi Akîl b. Ma'kıl'a bir mektup yazdı. Ancak Harîş, Yahyâ'nın yerini bildiğini inkâr etti. Onu Nasr'ın yanına gönderdi. Harîş yine, Yahyâ'nın yanında olduğunu veya yerini bildiğini Nasr'ın yanında itiraf etmedi. Bunun üzerine Nasr, Harîş'e altı yüz sopa vurdu. [Her vuruşunda] ona, "Bana Yahyâ'nın yerini göster." diyordu. Harîş, "Vallahi eğer ayaklarımın altında bile olsa ayaklarımı üzerinden kaldırmam. Ne yapacaksan yap!" dedi. Fakat Harîş'in oğlu Kureyş durumu[n vahametini] görünce onlara Yahyâ'nın yerini gösterdi. Yahyâ b. Zeyd bir evde bulundu. Yanında Yezîd b. Ömer ve kendisiyle birlikte Kûfe'den gelen Abdülkays'tan başka bir adam da vardı. Onu Nasr'ın yanına götürdüler. Nasr onu hapse attı.

Nasr onun haberini bir mektupla Yûsuf'a bildirdi. O da durumunu Velîd'e bildirdi. Velîd, Yahyâ ve adamlarına eman verilmesini ve serbest bırakılmalarını emretti ve "O, kaçmış ve gizlenmiş bir adamdır." dedi. Bunun

üzerine Nasr onu serbest bıraktı ve ona Velîd'in yanına gitmesini emretti. Ayrıca ona iki katır ve iki bin dirhem de para verdi. Yahyâ b. Zeyd oradan çıktı ve Serahs'a geldi. Ancak Nasr, onu rahatsız edecek bazı adamları yanına gönderdi. Ayrıca rahatsız edilmesi için valilere mektup göndererek, onu birbirlerine teslim etmelerini emretti. Yahyâ b. Zeyd, Benî Ümeyye, Velîd, Yûsuf b. Ömer ve Hişâm konusunda samimi bir dil kullanıyordu. Bu sebeple ondan vazgeçiyorlardı.

Yahyâ b. Zeyd Eberşehr[220] kentine vardığında Eberşehr'in valisi Amr b. Zürâre'ye teslim edildi. Amr ona iyilikte bulundu ve nafaka olarak da ona bin dirhem verdi. Deniliyor ki: Ona beş bin dirhem vermiştir. Beyhak'a geldiğinde, Yûsuf'un yanına varmaktan ve Yûsuf'un kendisine suikast yapmasından endişe etti. Beyhak Horasan'ın en uzak bölgelerindendir. Yahyâ b. Zeyd, arkadaşlarını bindirmek için birkaç hayvan satın almıştı. Onlar 70 kişiydiler. Bu yüzden Amr b. Zürâre'ye döndü ve "Ben Belh kentine gitmek istiyorum. Senin vilayetinde kalmayacağım. Ancak rahatlayıp istirahat edinceye kadar burada kalmak istiyorum. Ben bir rahatsızlık hissediyorum." dedi. Böylece Eberşehr'de birkaç gün daha kaldı.

Amr b. Zürâre bu durumu Nasr'a yazdı. Bunun üzerine Nasr Amr'a destek olmak amacıyla bir askeri birlik gönderdi. Yahyâ 70 adamıyla onlarla çarpıştı ve onları mağlup etti. Ayrıca Amr'ı ve çok sayıda adamını da öldürdü ve silahlarını alarak oradan hareket etti, nihayet Herât'a ve oradan da Cûzcân'a geldi. Cûzcân, Tâlekân, Belh ve Fâryâb'ın halkından bazıları ona iltihak ettiler. Onunla birlikte olanların sayıları 150 kişiye ulaştı.

Amr b. Zürâre'nin öldürülmesi ve Yahyâ b. Zeyd'in Cûzcân'a geldiği haberi Nasr'a ulaşınca Benî Kâbiye b. Hurkûs b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Temîm'den Selm b. Ahvez et-Temîmî'yi, Şam halkından ve Horasanlılardan oluşan sekiz bin kişilik bir ordunun başında Yahyâ'nın üzerine gönderdi. Selm yola çıktı ve onunla karşılaştı. Selm adamlarını savaş için hazırlamış, Sevre b. Muhammed b. Abdullah b. Azîz el-Kindî'yi sağ cenahtaki birliklerin başına, Hammâd b. Amr es-Sa'dî'yi de sol cenahtaki birliklerin başına görevlendirmişti. Yahyâ b. Zeyd de adamlarını savaş için hazırlamış-

220 Eberşehr veya Ebherşehr, Sasanî döneminden kalma, Nişâbûr yakınlarında eski bir şehir olup Horasan bölgesindedir. (ZZ)

tı. Üç gün çarpıştılar. Her biri diğerinden intikam alma peşindeydi. Fakat Yahyâ'nın adamlarından hiçbiri geri çekilmedi.

Üçüncü günün sonunda Anze'nin mevlâlarından bir adam Yahyâ'ya bir ok attı. Ok alnına isabet etti. Adamları etrafını sardılar. Şimdiye kadar duyulmuş en şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Yahyâ'nın adamları, ölünceye kadar ondan ayrılmadılar. Sevre b. Muhammed b. Abdullah Yahyâ'yı öldürülmüş olarak buldu, onun başını kesti. Ona ok atan da elbisesine varıncaya kadar onun eşyasını aldı.

Ebû Müslim [el-Horasanî] daha sonra hâkim olunca Sevre b. Muhammed b. Abdullah b. Azîz el-Kindî ile Yahyâ'ya ok atan adamı tutukladı, onların el ve ayaklarını kesti ve onları astı. Abdullah b. Azîz İbnü'l-Hanefiyye'nin adamlarındandı. Aynülverde Savaşı'nda "Tevvâbûn" denilen grupla birlikte öldürüldü.

Selm b. Ahvez, Yahyâ'nın başını Nasr'a gönderdi. Nasr da onu Yûsuf b. Ömer'e gönderdi. Yûsuf da onu Velîd b. Yezîd'de gönderdi. Hicretin 125. yılında Yahyâ'nın cesedi Cûzcân kapısında asıldı. Müsevvide[221] ortaya çıkıncaya kadar Yahyâ'nın cesedi asılı kaldı. Müsevvide ortaya çıkınca onu indirdiler, yıkadılar ve kefenlediler. Cenaze namazını kılıp defnettiler. Bu işi Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim, Hâzim b. Huzeyme ve Îsâ b. Mâhân üstlendiler.

Kuyumcu İbrâhim b. Meymûn'un, Yahyâ b. Zeyd'in öldürülmesine yardımcı olduğu yolunda Ebû Müslim'e haber ulaştı. Ebû Müslim [el-Horasânî] Yahyâ ve adamlarının katillerini araştırdı ve onları öldürmeye başladı. Kendisine, "Eğer onları derinlemesine araştırmak istiyorsan o zaman bir toplantı yap" denildi. Ebû Müslim, Yahyâ b. Zeyd'e gönderilen ordunun içinde yer alan askerlerden, ele geçirebildiği herkesi öldürdü.

İbrâhim el-Beytâr, Yahyâ'ya herkesten daha fazla düşmanlık yapıyordu. Ebû Müslim bir gün güvercinle oynayan çocukların yanından geçti. Çocuklardan birisi, "Benim güvercinim İbrâhim el-Beytâr'ın evine düştü." dedi. Ebû Müslim onun evini sordu. Çocuklar ona gösterdiler. Emretti, İbrâhim el-Beytâr evinden çıkarıldı. Ebû Müslim onu, anlatılan vasıflarıyla

221 Siyah sancaklar taşıyan Abbâsîleri kastediyor. (çev.)

tanıdı. İbrâhim, Yahyâ'nın öldürülmesine yardımcı olduğunu itiraf etti. Ebû Müslim ellerini kesti ve onu astı. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Ey gözüm! Yazık sana, mutlu etsene beni!
Cûzcân'da öldürülen bir şerefli adam için

Kahtabe Irak'a gitmek üzere Cürcân'a geldiğinde Selm b. Ahvez Cürcân'da öldürüldü. Selm, Merv'de Cehmiyye'nin kurucusu Cehm b. Safvân'ı öldüren kişidir.

Bana Muhammed b. A'râbî anlattı, dedi ki: Yahyâ Cûzcân'da öldürüldü ve orada bir kemere asıldı. Ebû Müslim Horasan'a hâkim oluncaya kadar da orada asılı kaldı. Ebû Müslim'in emri üzerine cesedi indirildi, yıkandı ve kefenlendi. Ebû Müslim cenaze namazını kılıp onu defnetti. Sonra, [sıradan] Horasan halkı ve yakalamaktan aciz kaldığı kimseler dışında, onu öldürenlerin hepsini araştırıp onları öldürdü.

Ebû Ubeyde dedi ki: Yahyâ kaçtı, yanında Züheyr b. Muhammed el-Âmirî vardı. Züheyr, onu Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'a ait olan bir köyde sakladı. Yahyâ ele geçirilemedi. [Onunla ilgili] dedikodular durunca Horasan'a gitti. Yanında, Benî Abs'in mevlâsı Ebû Nümeyle de vardı. Ebû Nümeyle, Nasr b. Seyyâr'ın Yahyâ'yı bulmak için görevlendirdiği rehberiydi.

Bana Ali b. Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan, o da Ebû Cünâde el-Adevî'den rivayet etti, dedi ki: Ebû Müslim, Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'in (as) kanını talep etmek üzere Ramazan ayında harekete geçti. Siyah bir sancak bağladı. O ve onunla birlikte olanlar, yas için giyilen elbiseler gibi siyah elbiselerle çıktılar. Bu, ilk olarak gördüğümüz bir siyahlıktı ve ondan ürkmüştük.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Yahyâ b. Zeyd kaçtı ve saklandı. Ömer b. Yûsuf onu ele geçirmeye muvaffak olamadı. Yahyâ ile ilgili haberler Yûsuf'tan gizlenmeye başladı. Onu aramaktan vazgeçilince Yahyâ Horasan'a gitti. Nasr b. Seyyâr onun yerini belirledi ve Belh'teki valisine haber yolladı. Belh valisi onu yakaladı ve demir zincirler içinde Nasr'a gönderdi. Nasr ona, "Horasan'dan çık ve istediğin yere git. Ben bugün seni öldürmek ya da öldürülmeye maruz bırakmak istemiyorum" dedi. Yahyâ onun sözlerini kabul etmedi ve oradan Neysâbûr'a geldi. Neysâbûr'da etra-

finda bazı adamlar toplandı. Yahyâ Benî Süleym'den olan Neysâbûr valisini öldürdü ve beytülmâldeki paraları aldı.

Bunun üzerine Nasr b. Seyyâr, Temîm kabilesinden olup şurta teşkilatının başında olan Selm b. Ahvez el-Mâzinî'yi onun üzerine gönderdi. Selm bir cuma gününde, namaz vaktine kadar onunla savaştı. Sonra savaşmaya ara verdiler. Yahyâ ve adamları abdest alıp namaz kılmak için bir bakkala girdiler. Onlar habersiz bir şekilde abdest alırken Selm ve adamları saldırarak onları öldürdü. Kinde kabilesinden Sevre b. Muhammed isminde bir adam Yahyâ'nın üzerine hamle yaparak onu öldürdü ve başını keserek Nasr'a getirdi. O da onun başını Velîd b. Yezîd'e gönderdi. Velîd, Yahyâ'nın başını Dımaşk'ta dikti. Şair, zincirlenerek götürülen Yahyâ için şöyle demişti:

Yaptıklarınızı Allah görmüyor mu?
Akşam vakti Yahyâ'nın zincirlere vurulduğunu
Havlayan köpeklerdi, Allah başarıya götürmesin işlerini
Bir av getirdi ki bir yiyen için helal değildir

Bazıları diyorlar ki: Yahyâ b. Zeyd Tâlekân'da asıldı. Bu yanlıştır.

Medâinî dedi ki: Zeyd b. Ali şöyle derdi: "Seni ilgilendiren şeylerin peşine düş, ama seni ilgilendirmeyen şeyleri bırak. Çünkü seni ilgilendirmeyen şeyleri bırakman, seni ilgilendiren şeylere ulaştıracaktır. Öne çıkardığın şeylerin üzerine cesaretle git, ertelediğin şeylerin üzerine değil. Yarın elde edeceğin bir şeyi, asla elde edemeyeceğin şeye tercih et."

Muhammed b. Muhammed b. Zeyd b. Ali'nin (as) Durumu

Dediler ki: İbn Tabâtabâ vefat edince Ebü's-Serâyâ, o gün henüz çocuk olan Muhammed b. Muhammed b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali için [bir sancak] bağladı. Muhammed hitap etti ve güzel konuştu. Konuşmasında, "Bazı insanlar Benî Abbâs ailesinin mallarının bizim için ganimet olduğunu söylüyorlar. Onlar cahil ve sapkındırlar. İlimsiz hükmediyorlar ve düşünmeden konuşuyorlar" dedi. Abdülazîz b. Îsâ b. Mûsâ ayağa kalktı ve ona teşekkür etti. Abdullah b. Riâb da ona, "Bu söz benim göğsümde gidip geliyordu. Nihayet Allah senin dilin üzerine bunu ortaya koydu" dedi.

Hasan b. Sehl, çocukların komutanlarından birisi olan Abdûs b. Ebû Hâlid el-Mervruzî'yi kalabalık bir grup insanla onun [Ebü's-Serâyâ'nın] üzerine gönderdi. Abdûs onunla savaştı. Onu ve bütün adamları öldürüldüler. Vâsık Billâh'ın hilâfeti döneminde Sind'de öldürülen Abdûs'un kardeşi Hârûn da esîr alındı ve Kûfe'de hapsedildi. Ebü's-Serâyâ İbn Hübeyre sarayına indi. Oradan Sarsar nehrine geldi. Esir aldıklarını da Medâin'e gönderdi.

Bu kez Hasan b. Sehl, Mansûr b. Mehdî ve diğerlerinin meşveretiyle Herseme b. A'yen'i üzerine gönderdi. Ali b. Ebû Saîd dedi ki: "Farz edin ki Herseme öldü, hilâfeti zayi mi edeceksiniz?" Herseme gönderildi. Kendisi Horasan'a gitmek istiyordu. Halife Me'mûn da oradaydı. Dönüşünde ona gitti. Muhammed b. İbrâhim el-İfrîkî ve Mûsâ b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek de ona katıldılar. Firk denilen yerde karargahını kurdu ve Sarsar nehrinin yanına geldi. Nehrin üzerinde, zincirlerle tutturduğu bir köprü yaptı ve Ebü's-Serâyâ ile savaştı. Ebü's-Serâyâ onu mağlup etti. İbn Ebû Saîd'in süvarileri Medâin'de onunla karşılaştılar. Onun adamlarından Ebü'l-Hirmâs adında bir adam öldürüldü.

Ebü's-Serâyâ yoluna devam etti. İbn Hübeyre'nin sarayına gitmek istiyordu. Herseme de kendisine ait bir tayı, ormanlık alana sürdü. Yapacak bir şeyi kalmamıştı. Onun için şöyle seslendi: "Ey Ebü's-Serâyâ! Seninle savaşmaya gelmedim. Fakat Me'mûn'un vefat haberi bize geldi. Ben, onun yerine halife olacak bir adam üzerinde anlaşalım diye geldim." Herseme bu şekilde Ebü's-Serâyâ'yı geciktirmiş oldu. Sonunda [tehlikeden] kurtuldu ve adamları onunla bir araya geldiler. Hemen Ebü's-Serâyâ ve adamlarının üzerine hamle yaptı. Savaş şiddetlendi. Herseme onları mağlup etti. Kûfe ehlinden yaklaşık otuz bin kişi öldürüldü. Ebü's-Serâyâ da mağlup edilmiş olarak Kûfe'ye döndü.

Kum ahalisinden bir kavim gelip Ebü's-Serâyâ'nın yanında yer aldılar. Ebü's-Serâyâ Herseme ile karşılaştı. Fakat onun adamları, Kum'dan gelenlerin onlara iltihak etmesiyle dağılma sürecine girdiler. Sonra Herseme durmadan adamlarını savaş için teşvik etti ve 40 gün boyunca onları kendisine bağlamaya çalıştı. Sonunda Kûfe halkından çok sayıda insan öldürüldü ve mağlup bir şekilde dağıldılar. Silah için çağrı yapılıyordu fakat bir tek kişi çıkmıyordu.

Ebü's-Serâyâ Basra'ya yöneldi. Onun Basra'daki görevlisi Abbâs b. Muhammed el-Ca'ferî idi. Zeyd b. Mûsâ onu Basra'da mağlup etti. Ali b. Ebû Saîd, Ebü's-Serâyâ'dan önce Basra'ya gelmişti. Basra halkı ve oradaki Aleviler onunla savaştılar. Ahmed b. Saîd b. Selm, İbn Ebû Saîd'in öncü kuvvetlerinin başındaydı. Zeyd b. Mûsâ, Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Ebü's-Serâyâ Ehvâz'a yöneldi. Orada onunla Me'mûnî lakabıyla bilinen Bâzğîsî karşılaştı. Ordunun geri kalanı da Sürra men raâ [Semerrâ] kentindeydi. Ebü's-Serâyâ'nın adamları her yerde öldürüldüler. Ebü's-Serâyâ da hastalandı. O, Muhammed b. Muhammed, Ebü'ş-Şevk ve Tabakî -Tabakî Ebü's-Serâyâ ile gelmişti- tanınmayacak şekilde yola devam ettiler.

Nihayet Hânikîn tarafına vardılar. Orada bir adam onları misafir etti. Hammâd Kündeğûş da Horasan yolu üzerindeydi. Onları misafir eden adam ona, "Eğer Ebü's-Serâyâ, Muhammed b. Muhammed ve Ebü'ş-Şevk'i arıyorsan onlar benim yanımdadırlar" diye haber gönderdi. Hammâd hemen bineğine atladı ve adamlarına savaşın olacağını hissettirdi. Bir duvara tırmanıp dağ tarafına gittiler. Hammâd onları aradı, nihayet onların başında durdu. Onları tutukladı ve Hasan b. Sehl'e getirdi. Hasan b. Sehl Nehrevân'daydı. Onları onun yanına soktu. Hemen Ebü's-Serâyâ'nın boynunun vurulmasını emretti. Hârûn b. Hâlid onun boynunu vurdu. Muhammed b. Muhammed ve Ebü'ş-Şevk'i de Me'mûn'un yanına gönderdi. Bir müddet sonra Muhammed b. Muhammed vefat etti. Ebü'ş-Şevk ise bir müddet daha yaşadı, sonra o da vefat etti.

Ali'nin soyu Hasan, Hüseyin ve Abbâs b. Kilâbiyye, Ömer b. et-Tağlibiyye ve Muhammed b. Hanefiyye'den (as) devam etti.

Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib [b. Havle el-Hanefiyye]'nin Durumu

Bize Hüseyin b. Ali Esved el-İclî anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o Abdullah b. Mübârek'ten, o Hasan b. Amr el-Fukaymî'den, o Münzir es-Sevrî'den, o İbnü'l-Hanefiyye'den rivayet etti, dedi ki: "İnsanlarla ilişkilerinde olumlu bir çıkış yolu bulamayan bir kimse, Allah ona bir çıkış kapısı ihsan edene kadar eğer onlara karşı iyilikle muamelede bulunmazsa güzel ahlak sahibi değildir."

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukrî anlattı. O İbn Künâse'den rivayet etti, dedi ki: Bana bazı şeyhlerimiz anlattılar, dediler ki: Yezîd b. Kays, Hasan ve Hüseyin'e hediye verdi. Bunun üzerine Ali, İbnü'l-Hanefiyye'nin omuzuna eliyle vurdu ve misal olarak şöyle dedi:

Ey Ümmü Amr! Bu üçüncünün ne kötülüğü olmuştur
Bize sahip çıkmayan senin arkadaşına?

Bunun üzerine [Yezîd b. Kays], onlara hediye verdiği gibi Muhammed b. Hanefiyye'ye de hediye verdi.

Bize Ebü'l-Hüseyin el-Medâinî anlattı, dedi ki: İbnü'l-Hanefiyye şöyle dedi: "Kemal üç şeydedir: Dinde iffet sahibi olmak, belâlara sabretmek ve maişet için güzel bir planlama yapmak."

Medâinî Ebü'l-Abbâs et-Temîmî'den rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Hanefiyye şöyle dedi: "Nefsi şerefli olan bir kimsenin gözünde dünya küçülür."

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Hâlid b. Muhâcir b. Hâlid b. Velîd, İbnü'l-Hanefiyye ile beraberdi. Muhâcir'in babası Ali ile birlikte Sıffîn'de savaşırken öldürülmüştü. Abdullah b. Zübeyr Hâlid b. Muhâcir'i aldı ve şarapla dolu bir testiyi boynuna astı. Sonra ona had uyguladı. İbnü'l-Hanefiyye dedi ki: "İbnü'z-Zübeyr, kolları kendisine zarar verecek şekilde genişletti."

İbnü'l-Hanefiyye şöyle derdi: "Ancak bu gününde Allah'tan korkan bir kimse yarınından emin olur." Bir de şöyle derdi: "İnsanın en kötü âdetleri, nefsin arzularına tâbi olmasıdır."

Medâinî dedi ki: İbnü'l-Hanefiyye Şam'da iken bir adam ona, "Ali mi daha üstün yoksa Osman mı?" dedi. İbnü'l-Hanefiyye, "Beni bırak" dedi. Ancak adam [cevap için] ısrar etti. Bu kez İbnü'l-Hanefiyye şöyle dedi: "Sen Firavun'a benziyorsun. Mûsâ'ya şöyle sormuş ve '*Öyle ise önceki milletlerin hali ne olacak?*' demişti. Mûsâ ise '*Onlar hakkındaki bilgi, rabbimin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim, ne yanılır ne de unutur*' dedi" Bunun üzerine insanlar Şamlı adama "Ey Firavun'a benzeyen adam!" diye seslendiler. Sonunda adam Mısır'a kaçtı.

İbnü'l-Hanefiyye'den rivayet edildiğine göre kendisi şöyle dedi: "İşinde nazik olmayan bir kimse, ameliyle insanlara zarar verir."

[Muhammed b. Hanefiyye'nin Çocukları]

Muhammed b. Hanefiyye'nin künyesi "Ebü'l-Kâsım" idi. Çocukları şunlardır:

Hasan b. Muhammed: Bunun nesli devam etmemiştir. Annesi, Cemâl bt. Kays b. Mahreme b. Muttalib b. Abdümenâf b. Kusayy'dır. Cemâl'in annesi, Ensar'dan Dürre bt. Ukbe'dir. Hasan b. Muhammed, "İrcâ"[222] ile ilgili olarak ilk söz söyleyendir. Sürekli ibadet eden bir insandı. Ömer b. Abdülazîz'in hilâfeti döneminde vefat etmiştir. Onun anneden kardeşi ise Ensar'ın Benî Neccâr kabilesinden Salt b. Sa'd b. Hâris b. Sımme'dir.

Abdullah b. Muhammed: Künyesi Ebû Hâşim'dir.

Ca'fer el-Ekber, Hamza ve Ali: Bunların annesi "Nâile" diye çağrılan ümmü veleddir.

Ca'fer el-Asğar ve Avn: Bunların annesi Ümmü Ca'fer bt. Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'dir.

Kâsım b. Muhammed ve Abdurrahmân: Bunların nesli devam etmemiştir.

Ümmü'l-Kâsım, Ümmü Ebîhâ, Rukayye ve Habbâbe: Bunların anneleri, Şehbâ bt. Abdurrahmân b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Şehbâ'nın annesi, Muttalib b. Ebû Vedâ'a es-Sehmî'nin kızıdır.

İbrâhim b. Muhammed: Annesi, Mâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe'nin çocuklarından Müşarre'a -Yüsrâ da denir- bt. Abbâd b. Şeybân b. Câbir b. Nesîb b. Vüheyb'dir. Onun annesi, Ümeyme bt. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Ümeyme'nin annesi, Ümmü'l-Hakem bt. Zübeyr b. Abdülmuttalib'dir.

---

222 "İrcâ" lugatte "ertelemek ve ihmal etmek" manasındadır. "Mürcie", ameli imandan ayıran sapkın bir grubun adıdır. Onlar ameli imandan ayırdıkları, bir bakıma ertelediklerî için "Mürcie" ismi onlar için uygun düşmüştür. Onlara göre iman, sadece kalb ile tasdik etmekten ibarettir. İmanın artması veya eksilmesi söz konusu olmadığı için amelin iman üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Bkz. Mürcie, https://islamansiklopedisi.org.tr/. (çev.)

[Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye ile İlgili Haberler]

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye'nin soyu devam etmemiştir. Başkaları dediler ki: Onun Hâşim ve Muhammed el-Ekber adında çocukları oldu. Bunların annesi, Âbî Lahm el-Gıfârî'nin çocuklarındandı. Bir de Muhammed el-Asğar ve diğerleri.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O İbn Künâse'den, o Kays b. Rebî'den rivayet etti, dedi ki: Şîa, Ali b. Ebû Tâlib'den sonra imamın Muhammed b. Hanefiyye olduğunu iddia ediyordu. Muhammed vefat edince Şîa, [geçerli] imamın, onun oğlu Ebû Hâşim olduğunu söyledi. Bir adam Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'a Ebû Hâşim'i şikâyet ederek Irak'ta taraftarlarının olduğunu ve kendisine "müminlerin emîri" dedirttiğini ihbar etti. Velîd bunu ciddiye aldı ve Abdullah b. Muhammed'e haber gönderdi. Abdullah Ebû Hâşim, Velîd'in yanına getirildi. Ebû Hâşim Dımaşk hapishanesinde hapsedildi. Sonra hapishaneden bir eve nakledildi. Nihayet Ali b. Hüseyin b. Ali Velîd'in yanına geldi. Ali b. Hüseyin onlar tarafından sevilen birisiydi. Ebû Hâşim hakkında onunla konuştu. Velîd onu serbest bıraktı ve sarayında ağırladı. Ebû Hâşim geceleyin Velîd'le sohbet ediyordu. Gecelerin birinde Velîd ona, "Erken yaşlandın ey kızların babası!" dedi. Onun evlatlarının çoğu kızdı. Ebû Hâşim halifeye, "Sen beni kızların babası olmaklamı ayıplıyorsun? Oysa Allah'ın elçisi Lût, Şu'ayb ve Allah'ın peygamberi Muhammed (sav) kızların babasıydılar." dedi. Velîd bunun üzerine öfkelendi ve "Sen yaman bir hasımsın." dedi ve huzurundan çıkmasını emretti. Ebû Hâşim, bunun üzerine Medine'ye gitti. Belkâ'ya gelince hastalandı. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanına yöneldi. Onun yanında vefat etti ve vasiyetini ona yaptı.

Medâinî Gassân b. Abdülhamîd'den rivayet etti, dedi ki: Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye, Emevî halifesi Süleymân b. Abdülmelik'in yanına gitti. Halife ona yakınlık gösterdi. Sonra hazırlık yaptı ve yükünü getirdi. Vedalaşmak için Süleymân'ın yanına geldi. Sıcak bir gündü. Süleymân, yanında öğle yemeği yesin diye onu hapsetti. Böylece tam gün ortasında yola çıktı ve şiddetli bir şekilde susadı. Birkaç çadırın yanından geçti. Bir çadırın yanına varıp su istedi. Kendisine su verildi. [Su içer içmez] gevşedi ve yere yığıldı. Hemen Muhammed b. Ali b. Abdullah

b. Abbâs'a bir elçi gönderdi ve ona, "Bu öyle bir iştir ki ilk olarak bununla ilgilenecek olan sensin. Bu işin sonu da çocuklarına ait olacak." dedi.

Medâinî dedi ki: İbrâhim b. Muhammed b. Talha, Hasan b. Hasan'ın anneden kardeşiydi. Kendisi mücadeleci bir yapıya sahipti. Benî Hasan'a ait olan mallara da el koydu. Onlar da bu durumu Ebû Hâşim b. Muhammed b. Hanefiyye'ye şikâyet ettiler. Ebû Hâşim o sırada, Medine valisi Hişâm b. İsmâîl el-Mahzûmî'nin yanındaydı. Bir de ne görsün, İbrâhim b. Muhammed b. Talha içeri girdi. Ebû Hâşim, "Allah emîri ıslah etsin, eğer zalim ve topal birini arıyorsan işte bu adamdır." dedi. İbrâhim aksaktı. Bunun üzerine İbrâhim ona sertçe sözler söyledi ve "Vallahi ben sana kızıyorum." dedi. Ebû Hâşim, "Bu hususta senden daha fazla hak sahibi yoktur. Nasıl bana kızmayacaksın ki dedem babanı öldürdü. Amcam da anneni becerdi." dedi. Onun annesi Havle bt. Manzûr idi.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Ma'n b. Yezîd el-Hemdânî'den rivayet etti, dedi ki: Süleymân b. Abdülmelik halife seçilince Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye, içlerinde Ebû Meysere, Kureyş'in mevlâsı Ebû İkrime, İbrâhim b. Selime'nin dayısı Hayyân ve diğerleri gibi bir grup Şîa'nın olduğu bir heyet içinde Süleymân b. Abdülmelik'in yanına geldi. Muhammed b. Hanefiyye vefat edeceği zaman vasiyetini ona yapmış ve Şîa'nın emrini ve onların işleriyle ilgilenmeyi ona bırakmıştı. Ebû Hâşim Süleymân'ın yanına girince onun fesahatini ve aklını beğendi ve "Sanıyorum, [Emevîlerin saltanatına son verecek diye] anlatılan şahıs bundan başkası değildir." dedi.

Süleymân onu güzel karşıladı ve ihtiyaçlarını giderdi. Sonra ayrıldı. Süleymân onunla birlikte bir rehber gönderdi ve rehbere ona hizmet etmesini emretti. Fakat rehber onu [ana] yoldan çıkardı. Rehber onun için, koyunları olan ve yanında zehir de bulunan bir bedevi ayarlamıştı. Onun yanına vardı. Susuzluk da Ebû Hâşim'i bitirmek üzereydi. Ebû Hâşim bedeviden su istedi. Bedevi ona, içine zehir koyduğu bir süt içirdi. Ebû Hâşim onu içtiğinde hastalandı. Hemen Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanına yöneldi. O Humeyme'deydi. Ebû Hâşim orada vefat etti.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye, Süleymân b. Abdülmelik'in yanına geldi. Süleymân ona iyilikte bulundu ve ikram etti. Sonra onu gönderdi. Yolda da çadırlarda olan bir bedevi adam ayarladı. Bedevinin koyunları da vardı. Süleymân ayrıca özel maiyetinden, onu ağırlayacak ve onun ihtiyaçlarını yerine getirecek bir adam görevlendirdi. Çadırlara yetişince ona süt teklif etti. Ebû Hâşim çok susamıştı. Yanındaki adam bağ bekçisinin bardağına biraz süt koydu, sonra sütün içine Süleymân'ın kendisine verdiği zehirden kattı. Ebû Hâşim farkında değildi. Sütü içince zehrin tesirini hissetmeye başladı. Hemen Humeyme'ye yöneldi. Orada, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanında vefat etti. Muhammed b. Ali'ye, "Amca oğlu! Biz imâmetin bizde olduğunu sanıyorduk. Şek zâil oldu ve yakin hâsıl oldu ki babamdan sonra sen imamsın." dedi, kitaplarını ona verdi ve [samimi olan] şîasının isimlerini ona söyledi.

Muhammed b. Hanefiyye, İbnü'z-Zübeyr ve Abdülmelik b. Mervân'ın Haberleri

Dediler ki: Muâviye, Yezîd için insanlardan biat alırken Muhammed b. Hanefiyye, içine atmadan ve kıvırmadan Yezîd b. Muâviye'ye biat etti. Muâviye bundan dolayı ona teşekkür ediyor ve ona yakınlık gösteriyordu. Muâviye Muhammed b. Hanefiyye için, "Bütün Kureyş içinde Muhammed b. Ali kadar hilm sahibi, ilmen daha faziletli, daha ağırbaşlı, her türlü kibirden, tutarsızlıktan ve lekeden daha fazla uzak bir adam yoktur." diyordu. Bir gün Mervân Muâviye'ye şöyle dedi: "Vallahi biz onun hakkında sadece hayır biliyoruz. Hakkında anlatılanlara gelince bu dedikodular onun dışındaki Kureyş şeyhleri için daha uygundur." Muâviye, "Bize karşı ahlaklı görünmeye çalışan ve fazilet intihal edenlerle, Allah'ın hayır üzerine yarattığı ve doğruluk üzerine yürüttüğü insanları bir tutma! Vallahi ben seni ancak, etrafa ihtilaf dağıtan bir kimse olarak bildim." dedi.

Yezîd de Muhammed b. Hanefiyye'nin böyle bir karaktere sahip olduğunu biliyordu. Nitekim Yezîd hilâfete getirilince İbnü'l-Hanefiyye'den güzellikten başka bir şey duyulmadı. Onun biatı da vefa ve güven duymaktan başka bir şey değildi. Biat etmesi, ona teşekkürü ve iyilikte bulunmayı

arttırmıştı. Hüseyin b. Ali öldürülünce ve İbnü'z-Zübeyr'den, ileride inşallah zikredeceğimiz gibi birtakım şeyler sadır olunca Yezîd, İbnü'l-Hanefiyye'yi görmeyi arzu ettiğini, onun kendisini ziyaret etmesini istediğini bir mektupla bildirdi ona ve kendisine gelmesini emretti. Fakat İbnü'l-Hanefiyye'nin oğlu Abdullah kendisine, "[Şu anda] onun yanına gitme! Çünkü ben senin için ona güvenmiyorum." dedi. Ancak İbnü'l-Hanefiyye oğluna muhalefet etti ve Yezîd'e gitti.

İbnü'l-Hanefiyye, Yezîd'in yanına gelince güzel ağırlandı. Onun işine yarayan ve onu rahatlatan icraatlar yapıldı. Sonra onu davet edip meclisine yaklaştırdı, nihayet onunla bir araya geldi. Yezîd daha sonra İbnü'l-Hanefiyye'ye şöyle dedi: "Allah bizi ve seni Hüseyin b. Ali konusunda mükâfatlandırsın. Vallahi eğer onun öldürülmesi seni ıstıraba koymuşsa beni de koymuştur. Eğer senin canını acıtmışsa benim de canımı yakmıştır. Eğer ben onun işini üstlenmiş olsaydım ve ondan ölümü ancak parmaklarımın kesilmesi veya gözlerimin gitmesiyle defedebilseydim feda ederdim. Her ne kadar o bana zulmedip akrabalık bağlarını kestiyse de onu hesaba katmıyorum. Ancak, bizim onu kötülediğimiz ve onu zemmettiğimiz sana ulaşmıştır. Yemin olsun, biz bunu yapmıyoruz ki aziz olan dostlarımız [bize düşman olmasınlar]. Fakat biz insanlara şunu bildirmek istiyoruz: Allah'ın bize tahsis ettiği ve bizi onun için seçtiği bir iş [hilâfet] konusunda bizimle tartışılmasına razı olmayız."

İbnü'l-Hanefiyye dedi ki: "Allah seni kendine yakın yapsın ve Hüseyin'e de rahmet edip onu affetsin, biz biliyoruz ki bizi ıstıraba koyan seni ıstıraba koyar. Bizi üzen şey senin için de üzücüdür. Ancak Hüseyin, kalkıp da eksikliklerini anlatacağın ve onu çekiştireceğin birisi değildir. Ben senden şunu istiyorum: Lütfen Hüseyin hakkında hoşlanmayacağım bir şeyi bana duyurma!" Bunun üzerine Yezîd, "Amca oğlu! Sen, onunla ilgili olarak hoşlanmayacağın bir şeyi benden işitmeyeceksin." dedi. Sonra İbnü'l-Hanefiyye'ye borçlarını sordu. İbnü'l-Hanefiyye, "Borcum yoktur." dedi. Bunun üzerine Yezîd oğlu Hâlid b. Yezîd'e şöyle dedi: "Oğlum! Bu amcan yalandan, hileden ve kötülükten uzak biridir. Eğer başkaları olsaydı, 'Benim üzerimde şu kadar şu kadar borç vardır' derdi." Sonra ona üç yüz bin dirhem verilmesini emretti. O da aldı.

Deniliyor ki: Yezîd ona beş yüz bin dirhem ve yüz bin dirheme tekabül eden değerli mallar verdi.

Yezîd İbnü'l-Hanefiyye'ye karşı yapmacık sözler söyler, fıkıh ve Kur'ân'dan ona soru sorardı. İbnü'l-Hanefiyye vedalaşmak için geldiğinde Yezîd, "Ey Ebü'l-Kâsım! Eğer bende hoşlanmadığın bir ahlak görürsen bana söyle, ondan sıyrılır ve bana gösterdiğin ahlaka bürünürüm." dedi. Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye, "Vallahi eğer sende doğru olmayan bir ahlak görürsem, mutlaka seni ondan nehyeder ve Allah için sana hakkı söylerdim. Çünkü Allah, ilmi insanlara açıklamadıkları ve ilmi ketmettikleri takdirde ilim ehlini muaheze edecektir. Ben sende hayırdan başka bir şey görmedim." dedi.

İbnü'l-Hanefiyye Şam'dan ayrılıp Medine'ye geldi. İnsanlar Yezîd'e saldırıp onu hilâfet makamından indirmek istedikleri, İbnü'z-Zübeyr'e meylettikleri ve Müslim b. Ukbe el-Mürrî Şam halkı için onlara geldikleri zaman, Abdullah b. Ömer b. Hattâb ve Abdullah b. Mutî, Kureyş'ten bazı adamlarla İbnü'l-Hanefiyye'nin yanına geldiler ve ona, "Bizimle beraber çık, Yezîd'le savaşalım." dediler. İbnü'l-Hanefiyye onlara, "Ne diye onunla savacağım ve neden onu görevden alacağım?" dedi. Onlar, "O küfre girmiş ve fâcir [günahkâr] olmuştur, içki içip dinden çıkmıştır." dediler. İbnü'l-Hanefiyye onlara, "Allah'tan korkmuyor musunuz? Sizlerden birisi, anlattıklarınızı yaptığını gördü mü? Ben sizin onunla yaptığınız sohbetten daha fazla onunla sohbet ettim, onun bir kötülük yaptığını görmedim." dedi.

Onlar, "Kuşkusuz o, yaptıkları kötülükleri sana gösterecek değildir." dedi. İbnü'l-Hanefiyye şöyle dedi: "Peki, siz onun yaptıklarına muttali oldunuz mu? Eğer o yapmışsa [ve siz de ona bakıyor idiyseniz] siz de onun ortağısınız. Eğer size göstermemişse, o zaman bilmediğiniz bir şey hakkında şahitlik yapıyorsunuz demektir."

Onlar, İbnü'l-Hanefiyye'nin insanların yanında oturmasının, insanları Yezîd'e karşı hurûc etmekten vazgeçireceğinden korktular. [Bu sebeple] ona İbnü'z-Zübeyr'e biat etmek istemediği takdirde insanların kendisine biat etmesini teklif ettiler. İbnü'l-Hanefiyye, "Ben ne tâbî olarak ne de

metbû olarak savaşırım." dedi. Onlar, "Ama sen babanla birlikte savaştın?" dediler. İbnü'l-Hanefiyye, "Nerede bugün babam gibi birisi?" dedi.

[Bununla beraber] onlar onu istemeyerek çıkardılar. Çocukları da silahlanmış olarak yanındaydı. Ayağında ayakkabısı, üzerinde de ridası vardı. O şöyle diyordu: "Ey kavmim! Birbirinizin kanını dökmeyin!" İnsanlar, onun kendilerine tâbi olmayacağını görünce peşini bıraktılar. Bu kez Şam halkı ona saldırmak üzere yanına gittiler. Çocukları onu korumak için savaştılar. Oğlu Kâsım b. Muhammed öldürüldü. Ebû Hâşim de kardeşinin katiline vurdu ve onu öldürdü. İbnü'l-Hanefiyye eşyalarına doğru gitti. Hazırlık yaptı ve aceleyle Mekke'ye gitti. Abdullah b. Zübeyr'in birinci defa kuşatılmasına kadar Mekke'de kaldı. Ne onunla birlikte oluyordu ne de yanına gidiyordu.

Kûfe'de Şîa'dan bir grup İbnü'l-Hanefiyye'nin nerede olduğunu sordu. Onlara, Mekke'de olduğu bildirildi. Hemen ona yöneldiler. Bunlar 17 kişiydiler: Hucr b. Adî el-Kindî'nin kardeşinin oğlu Muâz b. Hânî b. Adî, Muhammed b. Yezîd b. Miz'al el-Hemdânî es-Sâidî, Muhammed b. Neşr el-Hemdânî, Ebü'l-Mu'temir Haneş b. Rebî'a el-Kinânî, Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâile el-Kinânî, Hânî b. Kays es-Sâidî, Suhayr b. Mâlik el-Müzenî, Serh b. Mâlik el-Has'amî, Nu'mân b. Ca'd el-Gâmidî, Şüreyh b. Ahnâ el-Hadramî, Hemdân'dan Yûnus b. Amr b. İmrân el-Câbirî, Abdullah b. Hânî el-Kindî -Bu adam daha sonra Muhtâr ile birlikte öldürülmüştür-, Cündeb b. Abdullah el-Ezdî, Mâlik b. Hizâm b. Rebî'a -Muhtâr bu adamı, Sebî Meydanı'nda [Cebbânetü's-Sebî'de] öldürdü. Bu, Şair Lebîd b. Rebî'a'nın kardeşinin oğludur-, Kays b. Ca'ûne ed-Dıbâbî ve Abdullah b. Verkâ es-Selûlî.

Abdullah b. Zübeyr, Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden ve Şam halkının Mekke'den ayrılmasından sonra, Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî ile İbnü'l-Hanefiyye'ye, "Hemen gel ve bana biat et!" diye haber gönderdi. İbnü'l-Hanefiyye ona biat etmeyi reddetti. İnsanlar Mekke, Medine ve Kûfe'de İbnü'z-Zübeyr'e biat ettiler. İbnü'z-Zübeyr [tekrar], "İnsanlar bana biat ediyorlar, sen de gel biat et." diye haber yolladı. İbnü'l-Hanefiyye ona, "Benden başka kimse kalmazsa sana biat ederim." dedi.

Abdullah b. Zübeyr, [İbnü'l-Hanefiyye'nin yanına gelen] 17 kişinin halini sordu ve kendisine biat etmelerini emretti. Onlar ise şöyle dediler: "Bizler Kûfe ehliyiz. İnsanlar ihtilafa düştükleri zaman biz onlardan ayrıldık ve bu hareme geldik ki ne biz kimseye eziyet edelim ne kimse bize eziyet etsin. Ümmet, bir adam üzerinde icmâ ederse onların dâhil olduğuna biz de dâhil oluruz. Bu, bizim arkadaşımızın [hocamızın] mezhebidir. Biz bu ilkeler üzerine onun sohbetinde bulunuyoruz." dediler.

Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr İbnü'l-Hanefiyye'nin aleyhinde konuşmaya başladı ve onu tenkit etti, dedi ki: "Vallahi sizin arkadaşınızın dini, Allah'ın razı olduğu bir din değildir. Onun görüşleri de makbul değil, aklı da üstün değildir. O bu iş [hilâfet] için de ehil değildir."

Abdullah b. Hânî ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Senin amca oğlun hakkında söylediğin kötü sözleri anladım. Oysa biz onu senden daha iyi biliyor ve onunla senden daha fazla bir araya gelmiş bulunuyoruz. Üstelik sen, sana biat etmeyenleri öldürüyorsun. O ise 'Vallahi Muâviye'nin mevlâsı Sa'd dışında bütün ümmet bana biat etse bile, onun üzerine gönderilip de onu öldürmek istemezdim.' diyor." Bunu neden söylüyor? Çünkü o Sa'd'ın üzerine gönderilmiş ve onu öldürmüştü."

Abdullah b. Hânî ona uzun bir konuşma yaptı. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Onu vurunuz!" dedi. Kafasına bir [yumruk] vuruldu. Abdullah b. Hânî, "Allah'ın hareminde, emanında ve evinin komşuluğunda mı bunu yapıyorsun?" dedi. Onlar, "Kuşkusuz senin biatını terk etmemizden başka sana ebediyyen bir zarar gelmeyecek ve sana bir kötülük dokunmayacaktır." dediler. [Sonra Abdullah b. Hânî] ona nasihat etti. Abdullah b. Zübeyr, "Yeter! Sen bana mı darb-ı meseller getirip bana mı örnekler getiriyorsun?" dedi. Abdullah b. Hânî, "*Doğrusu ben, hesap görülecek güne inanmayan böbürlenenlerin hepsinden, benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a sığınırım.*"[223] dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Uzaklaştırın onları benden! Allah böylesi topluluğa lanet etsin!" dedi. -Onlar İbnü'l-Hanefiyye'nin yanına gelip kendileriyle İbnü'z-Zübeyr arasında olanları ona bildirdiler. İbnü'l-Hanefiyye onları tebrik etti ve onlara kendisin-

223 Mü'min (Gâfir), 40/27.

den ayrılmalarını teklif etti. Onlar kabul etmediler ve "Biz hem darlıkta hem genişlikte hem kolaylıkta hem zorlukta seninle beraberiz. Allah sana bir genişlik ve bir çıkış kapısı vermedikçe senden ayrılmayacağız." dediler ve bu konuda ona biat ettiler.

Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye onlara, "Doğrusu ben sizinle çok ünsiyet ediyorum." dedi. Onlardan bazıları, İbnü'z-Zübeyr'i gözetleyip haremden çıktığında onu öldürmek istediler. Ancak İbnü'l-Hanefiyye bunu uygun görmedi ve "Burnu kesik Habeşli bir insanı öldürdükten sonra bile, bütün Arapların yetkisinin bende olması beni asla sevindirmez." dedi.

Bu on yedi adamın yanına üç tane çocukları da geldiler: Bişr b. Serh, Tufeyl b. Ebü't-Tufeyl b. Âmir b. Vâile ve Bişr b. Hânî b. Kays. İbnü'z-Zübeyr, İbnü'l-Hanefiyye ve adamlarının biat etmesinden umudunu kesti. Kûfe'deki durum da onun için bozulmuştu. Çünkü Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî Kûfe'ye hâkim olmuş, [İbnü'z-Zübeyr'in] valisi İbn Mutî'i Kûfe'den kovmuş, Şîa da Kûfe'de İbnü'l-Hanefiyye için davette bulunmuştu. Bütün bunlar olunca, İbnü'l-Hanefiyye'nin Mekke'deki konumu İbnü'z-Zübeyr'e ağır gelmeye başladı ve insanları kendisine biat etmeye çağırmasından korktu. Bu yüzden İbnü'l-Hanefiyye'yi, ailesini ve onunla birlikte olan adamlarını hapse attı. Onlar Zemzem'in oradaydılar ve insanların onlarla görüşmelerini yasakladı. Yanlarına bekçiler koymuştu. Sonra onlara, "Allah'a ant olsun eğer bana biat etmezseniz sizin boynunuzu vurur, sizi ateşle yakarım." şeklinde bir haber gönderdi. Onun bu haberini getiren elçisi Amr b. Urve b. Zübeyr idi. İbnü'l-Hanefiyye ona, "Amcana söyle: Sen kan dökmeye cüretkâr, hürmete karşı saygısız olmuş ve fitnenin içine girmişsin." dedi.

[Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtar es-Sekafî'den Yardım İstemesi]

17 kişilik grubun içinde bulunan İbn Miz'al İbnü'l-Hanefiyye'ye şöyle dedi: "Gördüğün gibi bu adam bizi kuşatmış ve bildiğin şeylerle bizi korkutmuştur. Vallahi biz ancak onun gelip bizi götürmesini bekliyoruz. Oysa Kûfe'de senin biatına çağıran ve senin ehl-i beytinin kanlarını arayan insanlar ortaya çıkmıştır. Senin ve ailenin durumunu Kûfe'dekilere bildirecek bir elçinin senin tarafından gönderilmesine müsaade et lütfen!"

İbnü'l-Hanefiyye, "Aranızdan birkaç kişi seçin." dedi. Onlar Tufeyl b. Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâile, -Bu adam İbnü'l-Eş'as ile birlikte öldürülen kişidir- Muhammed b. Neşr, Ebü'l-Mu'temir ve Hânî b. Kays'ı seçtiler. İbnü'l-Hanefiyye onlara işlerini gizli tutmalarını emretti. Onlara ayrıca dört asil at verilmesini emretti. Bir de zaman belirleyerek gidiş gelişlerinin 26 gece olmasını kararlaştırdı. İbnü'l-Hanefiyye, gözler kapanıp da köpeklerin sesleri kesildiğinde, bekçiler yorgun düştüğünde ve onların ağır bir uykuya daldıklarını gördüğünde, kendisi tarafından Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'ye ve onun yanındaki Şiîlere yazılmış bir mektubu onlara teslim etti. O bu mektupta, durumlarını ve İbnü'z-Zübeyr'den olan korkularını onlara haber veriyordu. Mektupta şöyle diyordu: "Allah için bize yardım edin! Allah için bize yardım edin!" Elçilere de şöyle dedi: "Eğer Muhtâr'da hoşunuza giden şeyler görürseniz, bunun için Allah'a hamdedersiniz. Eğer onda yanlışlıklar görürseniz, başınıza gelenleri ve bizi içinde bıraktığınız durumu insanlara bildirin."

Muhtâr mektubu okuyunca adamlarını çağırdı ve onlara okudu. Sarayda bulunan herkes ağlamaya ve bağrışmaya başladılar ve Muhtâr'a, "Acil olarak bizi ona gönder." dediler. Bunun üzerine Muhtâr insanlara bir konuşma yaptı ve dedi ki: "Bu sizin mehdinizin mektubu ve peygamberinizin ehl-i beytinin ve yanındaki kardeşlerinizin çığlığıdır. Koyun ağılı gibi bir yerde kuşatılmış olarak tutuluyorlar ve gece gündüz öldürülmeyi veya yakılmayı bekliyorlar. Eğer onlara destek sağlayacak bir yardımda bulunmazsam bana da Ebû İshâk demesinler. Yazıklar olsun Kâhiliyye'nin oğlunu -Kâhiliyye'nin oğlu ile İbnü'z-Zübeyr'i kastediyor. Çünkü Ebü'l-Avvâm Huveylid'in annesi, Benî Kâhil b. Esed b. Hüzeyme'den Zühre bt. Amr b. Hanser idi- yakalayıncaya dek onların üzerine, tıpkı sel gibi birbirini izleyen süvariler göndereceğim."

Muhtâr İbnü'l-Hanefiyye'nin mektubunun cevabını Muhammed b. Neşr ve Tufeyl b. Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâile'ye verdi. Onlarla askerî birlik göndersin diye Ebü'l-Mu'temir ile Hânî b. Kays'ı yanında tuttu.

Sonra Muhtâr, Vâile b. Amr b. Nâc b. Yeşkür b. Advân b. Amr b. Kays b. Aylân'ın çocuklarından olan Ebû Abdullah b. Abd'ı, -Bu zat Ebû Abdullah el-Cedelî olarak bilinen kişidir. Çünkü Advân b. Amr b. Fehm b. Amr'ın

annesine "Cedeliyye" denilirdi. Bunlar da ona nispet ediliyorlar- 70 süvari ile birlikte gönderdi. Yine Ukbe b. Târık el-Cüşemî'yi 40 süvariyle, Yûnus b. Amr b. İmrân el-Câbirî'yi de 40 süvariyle gönderdi. Bu dört şahsın Kûfe'ye gelmesinden önce Yûnus b. Amr Kûfe'ye dönmüştü. Bunların sayısı 150'ye ulaştı.

Nihayet Mekke'ye ulaştılar. İbnü'l-Hanefiyye, ailesi ve yanındaki adamları Zemzem'de bekliyorlardı. Onların ve insanların kanaatine göre İbnü'z-Zübeyr, biat etmedikleri takdirde onları yakmak üzere odun hazırlamıştı. [Kûfeden] gelenler hayvanlarını kapıda bağladılar, içeri girip tekbir getirdiler ve "Hüseyin'in intikamı[nı almaya geldik!]" diye bağırdılar. Sonra İbnü'l-Hanefiyye ve adamlarını beklemekle görevli bekçilere saldırıp onları kovdular. Sonra içeri girip "Anam babam sana feda olsun, bizi İbnü'z-Zübeyr'le baş başa bırak!" dediler. İbnü'l-Hanefiyye, "Allah'ın hareminde savaşı helal kabul etmem." dedi.

İbnü'z-Zübeyr, "Ben Hüseyin'in katiliymişim gibi benden ayrılıp benim topraklarımda Hüseyin'in intikamından söz eden bu Haşebiyye'ye[224] hayret doğrusu! Vallahi eğer onun katillerini ele geçirebilseydim onları öldürürdüm." dedi.

Onlar, Haremde ve Mescid-i haramda kılıç çekmek istemediklerinden ellerinde odunlarla İbnü'z-Zübeyr'in yanına girmişlerdi. Bazıları dediler ki: Hayır, onlar, İbnü'z-Zübeyr'in İbnü'l-Hanefiyye'yi ve adamlarını yakmak için topladıkları odunlara yönelip her birisi eline bir odun aldığı için onlara "Haşebiyye" denilmiştir.

İbnü'z-Zübeyr, Ebû Abdullah el-Cedelî ve adamlarına gelerek onlara, "Arkadaşınız ve sizler bana biat etmeden onları serbest bırakacağımı mı sanıyorsunuz?" dedi. Cedelî ise ona, "Rüknün ve makamın, hill ve haremin[225]

---

224 Muhtâr'ın yönettiği hareketin adı Keysâniyye'dir. Bu hareket, dine yeni bazı fikirler sokmuştur. Odundan [Haşeb] yapılan silahlar vasıtasıyla dinî tören ve ayinle adam öldürmek, bu yeni fikirlerden bir tanesidir. Haşebiyye, Muhtâr'dan hemen sonra gizlenmeye başladı. Ancak yaklaşık bin yıl sonra Mağrib'de ortaya çıktı. Yûsî konferanslarında ve hicrî 11. yüzyılda onun zamanında bulunan "Akâkize" adında bir cemaatten yola çıkarak, onların dini törenle öldürmeyi esas aldıklarını ifade ediyor. Onlar, ölünceye kadar odunla vurarak düşmanlarından kurtuluyorlardı. Bkz. Keysâniyye, https://islamansiklopedisi.org.tr/ (Çev.)

225 Harem, Mescid-i Harâm ve çevresinde Allah ve resûlü tarafından sınırları belirlenen harem bölgesinin adıdır. Hill ise haremin dışında kalan bölgenin adıdır.

rabbine yemin ederim, ya onu serbest bırakacaksın, o Mekke'de istediği yere yerleşir ve sevdiği toprağa gider veya kılıçlarımızla seninle mücadele ederiz." dedi.

Kendi adamlarının mescidi doldurduklarını ve İbnü'l-Hanefiyye'nin adamlarının iki yüz kişiyi geçmediklerini görünce İbnü'z-Zübeyr, "Bunlar kim? Vallahi eğer adamlarıma izin verseydim, [bunların işini bitirmek], onlara göre bir kelleyi yemek kadar bir şeydir." dedi.

Suhayr b. Mâlik, "Eğer bunları [okları] atacak olsan, umarım seni sevindirecek bir şey görmeden [oklar] sana ulaşır." dedi. Tufeyl b. Âmir kalktı ve şöyle dedi:

Kanı talep eden gençlerin sahibi
Ve dolgun tenli, güçlü insanlar anladılar
Aslan oğlu aslanlar olduğumuzu

Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye Âmir'e, "Ey Ebü't-Tufeyl! Oğluna söyle, sussun." dedi. İbnü'l-Hanefiyye konuştu ve şöyle dedi: "Allah'tan korkmayı ve kanlarınızı dökmemeyi size emrediyorum. Ümmet birleşinceye kadar ben bu fitnenin içinde olmayacağım. Eğer ümmet ihtilafa düşüp birbirinden ayrılırsa bana itaat edin."

Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib İbnü'z-Zübeyr'e, "Seni bu adamdan [İbnü'l-Hanefiyye'den] sakındırmıştım. Onun seninle tartışmak istemediğini sana söylemiştim. Ondan ve adamlarından vazgeç!" dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Vallahi o da siz de bana biat etmedikçe [dediğinizi] yapmayacağım. Neden Yezîd'e biat ediyor da bana biat etmiyor?" dedi.

[İbnü'l-Hanefiyye'nin yardımına gelen] kavim üç gün boyunca saflar halinde mescitte beklediler. Umre için gelenler de onları barıştırmak için aralarında gidip geliyorlardı. Üçüncü gün olunca, muhtâr tarafından gönderilen yeni adamlar da geldi: Ebü'l-Mu'temir başkanlığında yüz kişi, Hânî b. Kays başkanlığında yüz kişi ve Zubyân b. Umâre et-Temîmî başkanlığında da iki yüz kişi geldiler. Muhtâr, Zubyân ile birlikte çok miktarda para da göndermişti. Gönderilen miktar dört yüz bin dirhemdi. Sonra hep birlikte gelip mescide girdiler ve "Hüseyin'in intikamı[nı almaya geldik!]" diye bağırdılar. İbnü'z-Zübeyr'in adamları onları görünce korktular.

İbnü'l-Hanefiyye, kendisinin ve adamlarının korunduklarını görünce, "Bizi vadiye çıkarın." dedi. İbnü'z-Zübeyr'in onları hapsetmeye gücü yetmedi. İbnü'l-Hanefiyye çıktı ve Ali'nin vadisine yerleşti. Yanındaki paraları da aldı. Şîa birer, ikişer, onar ve yirmişer adamlar olarak yanına geldiler. Nihayet onun yanında dört bin adam bir araya geldi. Deniliyor ki: Dört bin'den azdı. İbnü'l-Hanefiyye'ye gelen paraları aralarında bölüştürdüler. İbnü'l-Hanefiyye bu topluluğun içinde olunca, onun yanına gelen bazı adamlar, ailelerine bakmak üzere Kûfe'ye gidip sonra dönmek için ondan izin istediler. Abdullah b. Hânî el-Kindî, Ukbe b. Târık el-Cüşemî, Mâlik b. Hizâm b. Rebî'a el-Kilâbî ve Abdullah b. Rebî'a el-Cüşemî onlardan bazılarıydı. Bunlar Kûfe'ye gittiler. Cebbânetü's-Sebî vakası olunca, Abdullah b. Hânî dışında diğerleri Muhtâr ile savaştılar. Deniliyor ki: Abdullah b. Hânî İbnü'l-Hanefiyye'nin yanına geri döndü.

Sonra Muhtâr, Abdurrahmân b. Ebû Umeyr es-Sekafî, Abdullah b. Şeddâd el-Cüşemî, es-Sâib b. Mâlik el-Eş'arî ve Abdullah vasıtasıyla, -O Abdel b. Hasıl et-Tâî'dir- İbnü'l-Hanefiyye'ye otuz bin dinar gönderdi. Onlarla birlikte ayrıca Ubeydullah b. Ziyâd, Husayn b. Nümeyr ve İbn Zülkelâ'ın başlarını da gönderdi. Bu başlar mescidin kapısına dikildi. İbnü'l-Hanefiyye bu malı adamları arasında dağıttı, adamları kuvvetlenip güçlendiler.

[Muhammed b. Hanefiyye'nin Mekke'den Ayrılışı ve Geri Dönmesi]

Dediler ki: İbnü'l-Hanefiyye, Muhtâr öldürülüp de Mus'ab b. Zübeyr Kûfe'ye hâkim oluncaya kadar bu vadide korundu ve aziz olarak kaldı. Kuşkusuz İbnü'z-Zübeyr'in durumu güçlendi ve İbnü'l-Hanefiyye ve adamlarının durumu zayıflamaya ve gıda maddeleri kesilmeye başladı. İhtiyaçları şiddetlendi. İbnü'z-Zübeyr İbn Abbâs'a, "Kezzâb'ın ölüm haberi sana gelmedi mi?" dedi. İbn Abbâs, "Kezzâb kim ki?" dedi. İbnü'z-Zübeyr, "İbn Ebû Ubeyd!" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs, "Bana Muhtâr'ın ölüm haberi geldi." dedi. İbnü'z-Zübeyr, "Sanki onun 'kezzâb' olarak adlandırılmasından hoşlanmıyor ve rahatsız oluyorsun." dedi. İbn Abbâs, "Bu, bizim katillerimizi öldüren, kanımızı talep eden ve yüreklerimizi soğutan bir adamdır. Bizim ona vereceğimiz karşılık sövüp sayma değildir." dedi. İbnü'z-Zübeyr, "Anlamadım, sen bizimle beraber misin, aleyhimizde misin?" dedi.

İbn Abbâs, Urve b. Zübeyr'in yanından geçti. Urve, "Kezzâb olan Muhtâr öldürüldü ve bu da onun başıdır." dedi. İbn Abbâs, "Kuşkusuz sizin için bir engel kaldı.-Abdülmelik ve Şam halkını kastediyor- Eğer onu da aşarsanız siz sizsiniz." dedi.

İbnü'z-Zübeyr İbnü'l-Hanefiyye'ye, "Ülkeler fethedildi, işler sağlamlaştı. Yanımıza gel, sen de insanların girdikleri şeye gir! Aksi takdirde seninle mücadele edeceğiz." diye bir haber gönderdi. Bu haberi götüren elçisi Urve b. Zübeyr idi. İbnü'l-Hanefiye ona, "Yazıklar olsun senin kardeşine! Allah'ı öfkelendirme konusunda ne kadar ısrarcı ve Allah'ın zatı hakkında ne kadar gâfildir." dedi.

Sonra İbnü'l-Hanefiyye adamlarına bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Bana gelen habere göre, evi yakın, komşuluğu kötü ve nefreti şiddetli olan düşman, bu günümüzde ve bu yerimizde bize saldırmak istiyor. Bu hususla ilgili olarak bizden ayrılmak isteyenlere izin vermiş bulunuyorum. Ayrılmak isteyenlerin üzerinde bizim bir bağımız ya da bir kınamamız olmayacaktır. Allah benimle onun arasında bir kapı açıncaya kadar ben buradayım. Allah kapı açanların en hayırlısıdır." Abdullah el-Cedelî, Muhammed b. Neşr ve Abdullah b. Sübey onun huzurunda ayağa kalktılar, onunla konuştular ve ondan ayrılmayacaklarını ona bildirdiler.

Dediler ki: İbnü'z-Zübeyr, İbnü'l-Hanefiyye ile savaşmak için hazırlıklar yaptı. Ancak İbnü'l-Hanefiyye haremde onunla savaşmak istemiyordu. Derken İbnü'l-Hanefiyye'nin haberi ve İbnü'z-Zübeyr'in onun başına neler getirdiği Abdülmelik b. Mervân'a ulaştı. Abdülmelik İbnü'l-Hanefiyye'ye haber göndererek, yanına geldiği takdirde kendisine iyilik yapılacağını bildirdi. Ayrıca insanların işi düzelinceye kadar Şam'da istediği yere yerleşebileceğini ona teklif etti. Abdülmelik'in İbnü'l-Hanefiyye'ye gönderdiği elçisi, mevlâları Habîb b. Küre idi.

[Öte yandan] Abdullah b. Abbâs, İbnü'l-Hanefiyye hakkında Abdülmelik'e bir mektup yazdı. Mektupta Abdülmelik'ten, İbnü'l-Hanefiyye'nin durumuna önem atfetmesini, ona vasiyette bulunmasını ve ona dikkat etmesini istiyordu. Abdülmelik, İbn Abbâs'ın mektubuna güzel bir mektupla karşılık verdi. Mektubunda vasiyetini kabul ettiğini ona bildirdi. Ayrı-

ca ihtiyaçlarını bildirmesini istedi. [Bunun üzerine] İbnü'l-Hanefiyye ve adamları Şam'a gitmek üzere yola çıktılar. Şair Küseyyir b. Azze de yola çıkmış, onların önündeydi, şöyle diyordu:

Doğru yolu bulmuşsun ey Muhtedî'nin oğlu mehdimiz
Razı olduğumuz ve umut bağladığımız önder sensin
Nebiden sonra insanların en hayırlısının oğlusun sen
Şüphe etmiyoruz, sen hak imamsın
Ey Ali'nin oğlu ve ey Ali gibi olan! Yürü, yola devam et!

İbnü'l-Hanefiyye Medyen'e geldi. Orada Abdülmelik'in valisi Muzahhir b. Huyey el-Akkî vardı. Medyen valisinin adamları İbnü'l-Hanefiyye ile konuştular. Abdülmelik'in, kendisine teyitli sözler verdiği halde, Amr b. Saîd b. Âs'a [Eşdak] yaptığı hıyaneti anlattılar ve dikkatli olmasını söylediler. İbnü'l-Hanefiyye Eyle'ye yerleşti. İnsanlar, Muhammed b. Hanefiyye'nin fazileti, çokça namaz kılması, zühdü ve güzel hidayeti hakkında konuşmaya başladılar. Bu durum Abdülmelik'e ulaşınca, İbnü'l-Hanefiyye'nin kendi beldesine [Şam'a] gelmesi için izin vermiş olmasından pişmanlık duydu ve ona bir mektup göndererek şöyle dedi: "Sen bizim iznimizle beldemize gelmiş bulunuyorsun. Ancak bana biat etmeyen birisinin emrim altındaki topraklarda bulunmasının doğru olmadığını düşündüm. bir milyon dirhem senin olsun. İki yüz bin dirhemini hemen şimdi sana vereceğim. Ayrıca Mısır'da limana yanaşmış olan [eşya dolu] gemiler de senin olsun." Mısır'da yiyecek ve eşya dolu gemiler vardı.

Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye Abdülmelik b. Mervân'a cevaben şöyle yazdı: "Senin için uygun olduğu zaman, izninle beldene geldik. Bizim komşuluğumuzdan hoşlanmadığın zaman da beldenden ayrılıyoruz."

İbnü'l-Hanefiyye Mekke'ye gelip bir vadiye yerleşti. İbnü'z-Zübeyr ona haber gönderdi, dedi ki: "Bu vadiden çekil, git! Ya buradan vazgeçip ayrılacaksın ya da Allah sana ve senin adamlarına türlü türlü azaplar verecektir." Ayrıca kardeşi Mus'ab b. Zübeyr'e bir mektup yazarak İbnü'l-Hanefiyye'nin adamlarından ileri gelenlerinin isimlerini ona bildirdi ve onların kadınlarını Kûfe'den çıkarmasını emretti. Bunun üzerine Mus'ab onlardan birkaç kişinin kadınlarını Kûfe'den çıkardı. Onların içinde Tufeyl b. Âmir

b. Vâile'nin hanımı Ümmü Seleme bt. Amr el-Kinâniyye de vardı. Kadın kocasının yanına geldi. Tufeyl bu konuda şöyle demişti:

Eğer Mus'ab onu [eşimi] çıkarmışsa
Ben Mus'ab'a karşı suçluyum
Teçhizatımı giyinmiş olarak birliği komuta ediyorum
Sanki ben uyuzum ve uyuzun kardeşiyim
Bir zırh var üzerimde, onu seçtim
Avucumda da parlayan bir kılıç
Tutuşturdum ateşi onlara, tutuşturanlarla birlikte
Söndüğü zaman paramparça ediyor
Keşke Yahyâ'da bir güç olsaydı da
Kavimle birlikte savaşsaydı veya binseydi
Fakat kartal yavrusu gibidir Yahyâ
Kanatlarının önündeki tüyler fazladır

İbnü'z-Zübeyr, hac zamanına kadar İbnü'l-Hanefiyye'ye karışmadı. Hacıların Mekke'den ayrıldıkları gün ona, "Bu yerden uzaklaş ve insanlarla birlikte sen de çık! Aksi takdirde seninle savaşacağım." diye ona haber gönderdi. Bunun üzerine onun adamlarından Muâz b. Hânî ve diğerleri, İbnü'z-Zübeyr'le çarpışmak için kendilerine izin vermesini istediler ve "Sana zulmetmeye başladı, seni ve bizi [haklarımızdan] imtina etmeye mecbur etti." dediler. Fakat İbn Mutî ona, "Bunların sözleri seni aldatmasın. Onlar senin babanın ve kardeşinin katilleridirler." dedi.

Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye şöyle dedi: "Allah'ın hükmüne sabredeceğiz. Allah'ım! İbnü'z-Zübeyr'e zillet ve korku libasını giydir. Ona, taraftarlarına ve yardımcılarına, insanları zelil edenler gibi onları zelil edecek adamları onlara musallat kıl! Allah'ım! Hatalarıyla onu suskun hale getir! Kötülük çemberini onun başına geçir! Haydi, Allah'ın adıyla bizi Tâif'e götürün."

İbn Abbâs kalktı, İbnü'z-Zübeyr'in yanına gitti ve "Muttaliboğullarını itip kakmanla ilgili hayretim bitmemiştir. Onları Allah'ın hareminden çıkarıyorsun, oysa vallahi onlar haremde kalma konusunda senden daha fazla hak sahibi ve daha büyük nasibe sahiptirler. [Şunu bil ki] hiç kuşkusuz zulmün akıbeti bir gün mutlaka cezaya dönüşür." dedi.

İbnü'z-Zübeyr, "Sana hayret etmiyorum doğrusu fakat kendime hayret ediyorum ki yanımda ağız dolusu konuşmana izin veriyorum." dedi. İbn Abbâs ise "Vallahi [şimdiye kadar] senden daha alçak hiçbir yöneticinin yanında konuşmadım. Vallahi ben çocukken Resûlullah'ın (sav) ve Ebû Bekir'in yanında konuştum. Büyüdüğümde de Ömer, Osman ve Ali'nin yanında konuştum. Onlar beni en doğru şekilde konuşan biri olarak görüyorlardı, görüşüm dinleniyor ve meşveretim kabul ediliyordu. Bu insanlar senden ve senin babandan daha hayırlıydılar." dedi.

Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Vallahi eğer sen bana ve aileme karşı kızgın isen, sen bu öfkeni ve babanın ailesinin [bize karşı olan] öfkesini 40 yıldan beri gizliyordun." dedi. İbn Abbâs ona şöyle dedi: "Vallahi şunu dübürünün iki tarafına bildir: Vallahi benim öfkem senin kötülüğüne ve günahınadır ki bu günahın seni konuşmalarında Resûlullah'a (sav) salât getirmeyi terk etmeye davet etmişti. Bundan dolayı kınanınca da 'Onun kötü akrabacıkları da vardır. Resûlullah'a salât getirdiğim zaman boyunları uzuyor ve başları yüceliyordu.' dedin."

Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, "Yanımdan çık ve bir daha bana yaklaşma!" dedi. İbn Abbâs, "Ben sana senden daha fazla yaklaşmak istemiyorum. Kuşkusuz seni zemmeden ve senden iğrenen bir adamın edasıyla senin yanından çıkacağım." dedi. İbn Abbâs hemen Tâif'e gitti ve çok geçmeden vefat etti. İbnü'l-Hanefiyye cenaze namazını kıldırdı ve dört tekbir aldı. Ayrıca kabri üzerinde bir çadır kurdu.

Haccâc b. Yûsuf, Abdülmelik b. Mervân tarafından İbnü'z-Zübeyr'in üzerine gönderilinceye kadar İbnü'l-Hanefiyye Tâif'te kaldı. Haccâc onu kuşatınca İbnü'l-Hanefiyye vadiye döndü.

Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesinden ve Haccâc'ı Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderdikten sonra Abdülmelik b. Mervân İbnü'l-Hanefiyye'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki mektubum sana geldikten sonra benim valim olan Haccâc'ın yanına git ve ona biat et!" İbnü'l-Hanefiyye ise ona şöyle bir mektup yazdı: "Bütün insanlar senin üzerinde icmâ etmedikleri sürece biat etmeyeceğim. Herkes senin biatın üzerine icmâ ederse ben sana ilk biat edenlerden olurum."

Abdullah b. Zübeyr öldürülünce -İbnü'l- Hanefiyye o gün vadideydi- Ebû Abdullah el-Cedelî'yi bir mektupla Abdülmelik'in yanına gönderdi. Bu mektupta kendi şahsı ve adamları için eman istiyordu. Haccâc ise ona haber göndererek biat etmesini emrediyordu. Ancak İbnü'l-Hanefiyye bunu kabul etmedi ve şöyle dedi: "Ben Abdülmelik'e bir mektup yazdım. Eğer mektupta istediklerimin cevabını verirse biat ederim." dedi.

Haccâc, "Sen isteyerek ve istemeyerek bana biat etmen için müminlerin emîri'ne şart mı koşuyorsun?" dedi. Abdullah b. Ömer, Haccâc'ın yanına geldi ve ona, "Bizim zamanımızda [ilimde ve takvada] benzerini bilmediğimiz bir adamdan ne istiyorsun? Amcasının oğlunun mektubu ona gelinceye kadar onu rahat bırak!" dedi.

[Aslında] Abdullah b. Zübeyr öldürülmeden önce Abdülmelik'in mektubu Haccâc'a gelmiş ve İbnü'l-Hanefiyye'yi rahat bırakmasını, ona karşı saygılı davranmasını emretmişti. Bu yüzden Haccâc, İbnü'l-Hanefiyye'nin elçisi Ebû Abdullah el-Cedelî mektubunun cevabını getirinceye kadar İbnü'l-Hanefiyye'yi rahat bıraktı. Mektupta, kendisine genişçe eman verildiğinden, sözünün tasdik edildiğinden ve yaşadığı İslâm'dan, iffetinden, faziletinden, akrabalığından ve hakkının büyüklüğünden söz ediliyordu. Ayrıca ona şöyle diyordu: "Yemin ederim, eğer korku içinde yeryüzünde yürümeye seni mecbur etseydim sana zulmetmiş, sana işkence yapmış ve akrabalık ilişkisini kesmiş olurdum. O halde Allah'ın bereketiyle Haccâc'a biat et!" Ayrıca İbnü'l-Hanefiyye'ye emin olarak ve emniyeti sağlanmış bir şekilde, genişlik ve ferahlıkla, şeref, itibar ve eşitlik içinde yanına gelmesini emretti.

Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye, Haccâc'ın yanına gitti ve Abdülmelik için ona biat etti. Haccâc onu bir cemaatin içinde Abdülmelik'e gönderdi. Abdullah b. Amr b. Osman, Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Urve b. Zübeyr o cemaatin içindeydiler. İbnü'l-Hanefiyye Abdülmelik'in yanına girince Abdülmelik onu yüceltti, ona ikramda bulundu, ona yöneldi ve ona iyilik yaptı. Haccâc, Abdülmelik'in onu hoş karşılamasından dolayı İbnü'l-Hanefiyye'yi kıskandı. Abdülmelik'e, "Vallahi ey müminlerin emîri, eğer senin onun hakkında bana gönderdiğin mektup olmasaydı, biatten geri kalıp ağır davrandığı için boynunu vuracaktım." dedi. Abdülmelik

ona, "Yavaş ol ey Haccâc!" dedi. İbnü'l-Hanefiyye de Haccâc'ın kendisi hakkında yetki kullanmamasını Abdülmelik'ten istedi. Abdülmelik, "Benim dışımda, onun ya da bir başkasının senin aleyhinde bir yetkileri olmayacaktır. Senin için her yıl bana bir yolculuğun olacaktır. O yolculukta ihtiyaçlarını bana bildirirsin, ben de ihtiyaçlarını karşılarım." dedi.

Deniliyor ki: İbnü'l-Hanefiyye, "Ey müminlerin emîri, seninle yalnız olarak görüşebilir miyim?" dedi. Abdülmelik, "Haccâc'dan saklanacak bir sır yoktur." dedi. Bunun üzerine İbnü'l-Hanefiyye, "Beni onun tasallutundan çıkar. Kendisi sabah-akşam yanına gelmemi istiyor ve meyve olgunlaşmadan borçlularımı üzerime salıyor." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "[Ey Haccâc], meyve olgunlaşmadan senin ne İbnü'l-Hanefiyye ne de Abdullah b. Ca'fer üzerinde bir yetkin vardır. Onlar [borçlarını ödemek için] ya ürünü ya da bizim onlara yapacağımız iyilikleri bekleyeceklerdir." dedi.

Sonra İbnü'l-Hanefiyye Abdülmelik'in yanından döndü. Adamlarından bir grup da onunla birlikteydiler: Âmir b. Vâsile Ebü'l-Tufeyl, Muhammed b. Neşr ve Muhammed b. Yezîd b. Miz'al. Bunlar Medine'ye kadar onunla birlikte geldiler.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O İbn Cu'dübe'den, o da İbn Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: İbnü'l-Hanefiyye Abdülmelik'in yanına geldiğinde, ikisi yalnız iken Abdülmelik ona, "Dâr gününde [Osman'ın öldürüldüğü gün] yaptığını hatırlıyor musun?" dedi. İbnü'l-Hanefiyye, "Allah aşkına ey müminlerin emîri, bunu akrabalık hakkıma ver!" dedi. Abdülmelik, "Vallahi [bir daha] anlatmadım ve anlatmayacağım." dedi. Muhammed b. Hanefiyye, Mervân'ın Dâr günü Ali'ye şöyle dediğini işitmişti: "Allah bu gece senin soyunu kessin!" Bunun üzerine Muhammed b. Hanefiyye, Mervân'ın kılıcının askılığından tutmuştu. Sonra Ali dönmüş ve onları birbirinden ayırmıştı.

Deniliyor ki: Haccâc İbnü'l-Hanefiyye'yi elçi olarak Abdülmelik'in yanına gönderdi. Abdülmelik ona iyilik yaptı ve ikramda bulundu, sonra onu Medine'ye geri gönderdi. Sonra ona, "Her yıl yanıma gel!" dedi. Haccâc onu kendisiyle götürmemişti.

[İbnü'l-Hanefiyye'nin Vefatı]

Muhammed b. Hanefiyye hicretin 81. yılında Medine'de vefat etti ve Bakî' mezarlığında defnedildi. Deniliyor ki: Hicretin 82. yılında vefat etti.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den rivayet etti, dedi ki: İbnü'z-Zübeyr, İbnü'l-Hanefiyye ve Abdullah b. Abbâs'a haber göndererek biat etmelerini istedi. Onlar, "İnsanlar bir adam üzerinde toplanırlar, sonra biz de biat ederiz. Sen fitnenin içindesin." dediler. İbnü'z-Zübeyr bu cevaptan dolayı çok öfkelendi ve İbnü'z-Zübeyr ile ikisi arasındaki durum gittikçe şiddetlendi, hatta [ondan] korkmaya başladılar. İbnü'l-Hanefiyye Zemzem'de hapsedildi. O da içinde bulunduğu şartlar ve İbnü'z-Zübeyr'in durumu hakkında Kûfe'ye haber gönderdi. Muhtâr, Ebû Abdullah el-Cedelî'nin komutasında dört bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Onlar Mescid-i harama geldiler. İbnü'z-Zübeyr bunu görünce evine girdi. İbnü'z-Zübeyr ayrıca İbn Abbâs'a da sıkıntılar vermişti. Hatta İbn Abbâs'ın kapısında ve İbnü'l-Hanefiyye'nin Zemzem'deki hapishanesinin çevresinde odunlar toplamıştı. Ancak Kûfe'den gelen bu ordu onu yapmak istediğinden alıkoydu.

İbnü'l-Hanefiyye vadiye yerleşti. Sonra Muhtâr öldürülüp de Mus'ab b. Zübeyr Kûfe'ye hâkim olunca İbnü'z-Zübeyr İbnü'l-Hanefiyye'ye karşı güçlenmeye başladı. İbn Abbâs ve İbnü'l-Hanefiyye'yi yanından [Mekke'den] çıkardı ve "Onlar bana biat etmiyorlar, benim komşuluğumda da durmayacaklardır." dedi. İkisi de Tâif'e gittiler. İbn Abbâs sekiz gün hastalandı ve Tâif'te vefat etti. İbnü'l-Hanefiyye dört tekbir alarak onun cenaze namazını kıldırdı ve onu defnetti. İbnü'l-Hanefiyye ile birlikte onu [mezara] taşıyan ve defnedenler, İbn İbnü'l-Hanefiye'nin Şiî adamlarıydı.

Bazı râviler, İbnü'l-Hanefiyye'nin Eyle'de vefat ettiğini söylüyorlar. Bu yanlıştır. Doğru olan İbnü'l-Hanefiyye'nin 65 yaşında iken Medine'de vefat etmiş olmasıdır. Onun cenaze namazını Medine valisi Ebân b. Osman b. Affân kıldırdı. İbnü'l-Hanefiyye'nin oğlu Ebû Hâşim ona, "Biz imamın namaz kıldırmakta hak sahibi olduğunu biliyoruz. Eğer böyle olmasaydı seni öne geçirmezdik." dedi. Vâkıdî'nin rivayetine göre İbnü'l-Hanefiyye

Cühâf[226] yılında, hicretin 81. yılında, "Ben şimdi 65 yaşındayım. Babamın ömrünü 2 yıl geçtim." dedi ve aynı yıl içinde vefat etti.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Îsâ b. Yezîd el-Kinânî'den rivayet etti, dedi ki: Şeyhlerimizden işittim, şöyle anlatıyorlardı: İbnü'l-Hanefiyye'nin durumuyla ilgili olanlar olunca, Sudanlılardan bir grup İbnü'l-Hanefiyye'ye buğz etmek ve İbnü'z-Zübeyr'e destek olmak için Medine'de toplandılar. İbn Ömer onların içinde, kılıcını çekmiş halde bulunan bir kölesini gördü. İbn Ömer, "Ey Rebâh! Ne işin var bunların içinde?" dedi. Rebâh, "Vallahi sizi bâtıl yolunuzdan hak yolumuza getirmek için ortaya çıktık." dedi. Bunun üzerine İbn Ömer ağladı ve "Allah'ım! Bu bizim günahlarımız sebebiyledir." dedi.

Îsâ b. Yezîd'in dışındakiler dediler ki: Onlar Harre günlerinde bir araya gelmişler ve Yezîd'in İbnü'z-Zübeyr'e galibiyetini kutlamak için toplanmışlardı. İbn Ömer'in kölesi de onlarla birlikte çıkmıştı.

Abbâs b. Abdülmuttalib b. Hâşim ve Çocukları

Abbâs b. Abdülmuttalib Resûlullah'ı (sav) severdi ve ona düşkündü. Resûlullah (sav) onun evine gelir ve kaylûle[227] yapardı. Resûlullah (sav) peygamberlikle müjdelendiği zaman Abbâs'ın hanımı Lübâbe bt. Hâris müslüman olmuştu. Şair bu konuda şöyle dedi:

Onunla üçlendi İslâm, Muhammed'den
Ve Resûlullah'ın (sav) eşi, Huveylid'in kızından sonra

Bana Yahyâ b. Ma'în anlattı, dedi ki: Bize Cerîr b. Abdülhamîd anlattı, dedi ki: Bize Muğîre anlattı. O Ebû Rezîn'den rivayet etti, dedi ki: Abbâs b. Abdülmuttalib'e, "Sen mi büyüksün yoksa Resûlullah (sav) mı?" denildi. Abbâs, "O benden büyüktür ama ben ondan önce dünyaya geldim." dedi.

Medinelilerden bazıları anlattılar, dediler ki: Abbâs şöyle dedi: Aklıma gelen şeylerden biri de anneme "Âmine bir erkek çocuk dünyaya getirdi." denilmesiydi. Annem çıktı, ben de onunla birlikte çıktım. [Bebeğin] aya-

---

226 Buna *Cühâf* seli veya *Cürâf* seli denilir. (ZZ)

227 Kaylûle, "öğle sıcağının şiddetli olduğu bir zamanda uyumak" anlamında bir kelimedir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût, Dâru Sâdır, tarihsiz, XI, 577. (çev.)

ğını hareket ettirdiğini görüyor gibiydim. Kadınlar beni çekip "Öp kardeşini!" dediler. Abdülkâbe b. Abdülmuttalib'e gelince o küçükken Abdülmuttalib'in çocuğunu kurban etmek konusunda yapmış olduğu adaktan önce vefat etmişti.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Ebû Sâlih'ten Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Resûlullah'tan (sav) üç yaş büyüğüm. O Fil yılında dünyaya geldi, ben ise Fil yılından üç yıl önce dünyaya geldim.

Bana, Yemen ehlinden olan Ebû Meş'ar anlattı. O Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Kureyş'ten bir adam Abbâs'ı gördü ve "[O] Peygamber'in (sav) amcasıdır. Bir kâfir kalmayıncaya kadar müslüman olmadı." dedi. Abbâs onun sözünü Resûlullah'a (sav) şikâyet etti. Resûlullah (sav) öfkeyle dışarı çıktı ve "Amcam Abbâs'a eziyet eden bana eziyet etmiş gibidir. Çünkü kişinin amcası, babası yerindedir." buyurdu.

Dedi ki: Resûlullah (sav) Bedir günü şöyle dedi: "Ben anladım ki Benî Hâşim'den ve diğer kabilelerden bazıları [savaşa] zorla çıkarıldılar. Onlardan biri de amcam Abbâs'tır. Sizden biri onunla karşılaşırsa sakın ona sataşmasın. Çünkü o zorla çıkarılmıştır. Kim Ebü'l-Bahterî -el-Âs b. Hâşim b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy- ile karşılaşırsa ona da sataşmasın." -Ebü'l-Bahterî; Benî Hâşim ve Benî Muttalib b. Abdümenâf vadiye (Ebû Tâlib vadisine) girdikleri zaman, Kureyş'in müslümanların aleyhine yazdıkları sahifenin iptali için çabalayanlardandı.- Bunun üzerine Ebû Huzeyfe, "Biz babamızı, çocuklarımızı ve kardeşlerimizi öldüreceğiz de Abbâs'ı mı bırakacağız? Vallahi eğer onunla karşılaşırsam yüzüne kılıçla vuracağım." dedi. Bu söz Resûlullah'a (sav) ulaştı. Resûlullah (sav) Ömer b. Hattâb'a, "Resûlullah'ın amcasının yüzüne mi vurulacak ey Ebû Hafs?" dedi. Ömer, "Müsaade et de Ebû Huzeyfe'nin boynunu vurayım, o münafık oldu." dedi. Ebû Huzeyfe şöyle derdi: "Ben [o] söylediklerinin vebalinden kurtulamadım. Hala korku içindeyim. Allah bu sözlerimi bir şehâdetle affederse o başka." Ebû Huzeyfe Yemâme günü öldürülmüştür.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bana Ebü'l-Hakem el-Adenî anlattı. O babasından, o İkrime'den, o Resûlullah'ın mevlâsı Ebû Râfi'den rivayet etti, dedi ki: Ben Abbâs'ın kölesiydim. İslâm ev halkı arasında yaygınlaşmıştı. Abbâs müslüman oldu ve Akabe günü bir tepe üzerinde ensar ile birlikte Resûlullah'a (sav) biat etti. [Bu sırada] Kureyş Resûlullah'ı (sav) [öldürmek için] aramaktaydı. Ümmü'l-Fadl da müslüman oldu. Kendisi Hadîce'den sonra [müslüman] kadınların ikincisi veya üçüncüsü idi. Ancak Abbâs kavminden korkuyor, Müslümanlığını gizliyordu. Diğer taraftan Abbâs'ın bazı Kureyşlilerden alacağı vardı. Ayrıca kendisinin ve Abdülmuttalib çocuklarının cömertliğinin eseri olarak sikâye[228] ve rifâdeyi[229] yerine getiriyor ve bu iki görevin elinden çıkmasından endişe ediyordu. Bedir günü müşriklerle beraber [savaşa] çıktı ve yolda müşriklerin ordusuna yemek yedirenlerle birlikte o da yemek yedirdi. Abbâs müşriklerin haberlerini ve Uhud gününe hazırlık yaptıklarını Resûlullah'a (sav) yazıyordu. Ayrıca Resûlullah'ı, habersiz bir anında yakalamamaları için onlara karşı uyarıyordu.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da Câbir b. Abdullah'tan rivayet etti, dedi ki: Müslümanlar Bedir'e çıktıkları zaman Abbâs b. Abdülmuttalib Resûlullah'a (sav) bir mektup yazarak Kureyş ile birlikte göstermelik olarak [savaşa] çıktığını, kendisinin müşriklerle birlikte savaşmayacağını, eğer onları kırma ve hezimete uğratma imkânını bulursa bunu yapacağını bildirdi. Bedir günü esir edilince Resûlullah'a (sav) haber göndererek kendisinden, herhangi bir kimseden alınan fidyeden çok daha ağır bir fidyenin alınmasını istedi. Mekke'den Resûlullah'a (sav) gönderdiği mektup Benî Kinâne'den bir adamdaydı. Yine Abbâs'ın, Kureyş'in Uhud Gazvesi'ne yaptıkları hazırlıklara karşı Resûlullah'ı (sav) uyarmak için yazdığı mektup da o adamdaydı.

228 Sözlükte "sulamak, su kabı, sulama yeri, suculuk" gibi anlamlara gelen sikâye, terim olarak "Mekkelilerin ve hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için gelenlerin su ihtiyaçlarının karşılanması görevi" demektir. [Bkz.: Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Sikâye", *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009,XXXVII, 177. (çev.)

229 Sözlükte "yardım etmek, desteklemek; bağışlamak" anlamlarına gelen rifâde kelimesi, Câhiliye döneminde "hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için gelenlerin yemek ihtiyaçlarının karşılanması" mânasında kullanılmıştır. Câhiliye devri Arapları arasında misafirperverliğin çok yaygın olması ve İslâmiyet'ten sonra da Mekke ve Medine halkının, şehirlerine gelen yabancılara yemek ikramının sürdürülmesi rifâde geleneğinin köklü bir geçmişi olduğunu göstermektedir. [Bk: Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Rifâde", *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, XXXV, 97. (çev.)

Hayber'in fethedildiğini duyunca Abbâs, "Ebû Zebîbe" künyeli kölesini âzat etmişti.

Dediler ki: Huneyn günü Abbâs Resûlullah'ın atının dizginini tutuyordu. Atın gemini de tuttuğu söylenmiştir. O gün Kinâne kabilesinin Benî Leys kolundan bir grup Resûlullah'ı (sav) öldürmek istediler. İçlerinden biri Resûlullah'a yaklaşınca Abbâs hemen onu kucaklayıp engelledi, Resûlullah'ın mevlâları da etrafını sardılar. Bunun üzerine Abbâs kendisine en yakın mevlâya, "Vur, beni boş ver; hangimizin öldürüleceğini önemseme!" dedi. Mevlâ, Leys'ten olan adamı öldürdü. Maktulün kardeşi geldi, o da elini Resûlullah'a (sav) doğru kaldırdı. Abbâs onu da kucaklayıp çekti ve daha önce söylediğini tekrarladı. O adam da öldürüldü. Onlardan altı kişinin âkıbeti böyle oldu. Bunun üzerine Resûlullah (sav) Abbâs'a dua etti ve onun yüzünü öptü. Huneyn günü Abbâs şöyle diyordu:[230]

Hey! Geldi mi cesaret, ileri atılma ve hamle zamanı?
Huneyn vadisinde… Mızrakların başı doğrultulup
Herkes heyacanla coştuğu zaman dedim ki
"Hey, gözümü aydınlat!" Başlar yuvarlandığı zaman
Nasıl geri çevirdim ama saldıran süvarileri!
Elimdeki yayla
Ve Fadl düşmana saldırdığında dedim ki
"Oğlum bir daha… Bir daha…" O da dönüp saldırıyordu
Sanki birer yıldız gibiydi, gönderilen oklar
Parlıyorlardı, yayın kabzasından ayrıldıklarında
Biz yedi kişi, yardım ettik Resûlullah'a
Ve kaçıp dağıldılar, yanından kaçıp gidenler

Abbâs "yedi kişi" ifadesiyle kendisi ile Ali b. Ebû Tâlib, Fadl b. Abbâs, Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib, Resûlullah'ın (sav) mevlâsı Üsâme b. Zeyd b. Hârise, Resûlullah'ın mevlâsı Ebû Râfi' ve Üsâme'nin anneden kardeşi Ümmü Eymen'in oğlu Eymen b. Ubeyd'i kastediyor. Yedincisinin Eymen yerine Hâris b. Abdülmuttalib'in bir evlâdı olduğu da söylenmiştir. O yedi kişinin Abbâs, Ali, Ebû Süfyân b. Hâris, Akîl b. Ebû Tâlib, Abdul-

230 Bu şiirin ilk altı beytinin Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî'ye ait olduğu söylenmektedir. Bkz. Ebû Hasan el-Basrî, *el-Hamâsetü'l-Basriyye*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, tarihsiz, I, 4. (çev.)

lah b. Zübeyr, Zübeyr b. Avvâm ve Üsâme b. Zeyd olduğu da söylenmiştir. Hâris'in evlâtları, Câ'fer b. Ebû Süfyân'ın da Huneyn Gazvesi'nde bulunduğunu söylemişlerdir.

Bana Muzaffer b. Müreccâ anlattı. O İbn Ebû Üveys'ten, o babasından, o Muhammed b. Abdurrahmân'dan, o Süheyl b. Ebû Sâlih'ten, o babasından, o da Ebû Hüreyre'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) amcası Abbâs'a, "Nübüvvet de sizde, hilâfet de sizdedir." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Bana İbrâhim b. Hamza ez-Zübeyrî anlattı. O İsmâîl b. Kays el-Ensârî'den, o Ebû Hâzim b. Dînâr'dan, o da Sehl b. Sa'd'dan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) bir yere indi ve yıkanmaya başladı. Abbâs bir örtü (elbise) alıp onu onunla örttü. Ben Resûlullah'ı (sav), başını örtünün kenarından çıkarıp şöyle derken gördüm: "Allahım! Abbâs'ı ateşten koru!" Ya da "Abbâs'ı ve çocuklarını ateşten koru!" dedi.

Bana Muzaffer b. Müreccâ anlattı, dedi ki: Bize İbrâhim el-Herevî anlattı. O Abdullah b. Osman el-Vakkâsî'den, o da dedesinden yani annesinin babası Mâlik b. Hamza b. Ebû Esîd es-Sâ'idî'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Abbâs ve çocuklarının yanına girdi ve "Yaklaşın!" dedi. Onlar da birbirlerine yanaştılar. Resûlullah (sav) giysisini (çarşafı) onların üzerine attı ve "Allahım! Bu benim amcam ve babamın kardeşidir. Bunlar benim Ehl-i beytimdir. Ben onları bu çarşafımla örttüğüm gibi sen de onları ateşten koru!" dedi. Böylece evin eşiği ve duvarları eman buldu.

Bana Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı. O İsmâîl b. Ayyâş'tan, o Safvân b. Amr'dan, o Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr'den, o da Kesîr b. Mürre el-Hadramî'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Amr b. Âs'tan işittim, şöyle diyordu: Resûlullah (sav) şöyle dedi: "Allah İbrâhim'i halîl (dost) edindiği gibi beni de halîl edindi. Benim cennetteki yerim İbrâhim'in yerinin karşısındadır. Amcam Abbâs'ın yeri de benimle İbrâhim arasındadır. Abbâs iki dost arasında güvencededir."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Hallâd b. Yahyâ anlattı. O Süfyân'dan, o babasından, o Ebü'd-Duhâ'dan rivayet etti, dedi ki: Abbâs b. Abdülmuttalib Resûlullah'a (sav) "Bazı kimselerin bize kin beslediklerini biliyorum." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Onlar

sizi sevmedikçe hayra ulaşamazlar. Silhim kabilesi benim şefaatimi umacak da Abdülmuttalib'in evlâtları mı ummayacak?" dedi. Silhim, Hakem b. Sa'dü'l-Aşîre'nin soyundan bir kabiledir ve Murâd kabilesi içinde sayılır.

Bana Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf anlattı. O Mûsâ b. Kerdem'den, O Mücâlid b. Saîd'den, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: Peygamber (sav) amcası Abbâs'ı gördüğünde ona çok sevgi gösterir ve "Bu amcamdır ve babalarımın yâdigârıdır." derdi.

Bana bazı arkadaşlarımız anlattılar. Onlar Zübeyr b. Bekkâr'dan, o Atîk b. Ya'kûb'dan, o Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî'den, o Yezîd b. Abdullah b. Hâd'dan, o da Abdullah b. Ebû Bekir'den, Resûlullah'ın şöyle dediğinin kendisine ulaştığını söyledi: "Amcam Abbâs konusunda bana itaat edin! Çünkü o, babamın kardeşidir."

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Ebû Sâlih'ten Ali b. Ebû Tâlib'in şöyle dediğini nakletti: "Amcam Abbâs kadar güvenilir ve sağlam görüşlü kimse görmedim."

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Bekir b. Ayyâş anlattı. O Ebû Husayn'dan rivayet etti, dedi ki: Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Abbâs'la özel olarak ilgilenip ona ihtimam gösterdiği zaman Abbâs b. Abdülmuttalib oğluna şöyle dedi: "Oğlum! Ona yalan söyleme ki seni kovmasın. Yanında kimsenin gıybetini etme ki senden nefret etmesin. Sana sormadıkça ona bir şey söyleme. Onun sırrını ifşa etme ki seni hor görmesin" Abbâs'ın ona şöyle dediği de söylenmiştir: "Kuşkusuz bu adam seni kendisine yaklaştırdı ve sana ikramda bulundu. Şu üç nasihatimi tut: Ağzından yalan çıkmasın! Onun hiçbir sırrını ifşa etme ve onun yanında kimsenin gıybetini etme!"

Bana A'yen anlattı, dedi ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı, dedi ki: Bize Züheyr anlattı. O Leys'ten, o Mücâhid'den, O Ali b. Abdullah b. Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Abbâs vefat edeceği zaman yetmiş köleyi âzat etti.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Mübârek et-Tafâvî anlattı. O Süfyân b. Habîb'den, o Şu'be'den, o Amr b. Mürre'den, o Zekvân'dan, o da Abbâs'ın mevlâsı Suheyb'den rivayet etti,

dedi ki: Ali'nin, Abbâs'ın elini ve ayağını öptüğünü ve "Ey amca, benden razı ol!" dediğini gördüm.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Vekî' b. Cerrâh anlattı. O İsrâîl el-Mellây'dan, o Hakem b. Uteybe'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Ömer b. Hattâb'ı zekât memuru olarak görevlendirmişti. Ancak Abbâs onu Resûlullah'a (sav) şikâyet etti. Bunun üzerine Resûlullah (sav) [Ömer'e] "Sen amcanın babanın kardeşi olduğunu ve Abbâs'ın zekâtını bir yıl öncesinden aldığımızı [ve üzerinden henüz bir yıl geçmediğini] bilmiyor musun?" dedi.

Bana Ebû Mûsâ İshâk el-Fervî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Muâviye ed-Darîr anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Abdullah el-Ömerî anlattı. O Nâfi'den rivayet etti; dedi ki: Ömer Remâde yılında[231] yağmur duasına çıktı ve şöyle dedi: "Allahım! Biz peygamberimizi vesile yaparak senden su istiyorduk; bize su verdin. Şimdi peygamberimizin amcasını vesile yaparak istiyoruz, bize su ihsan et." Bu dua üzerine yağmur yağdı.

Bana İshâk el-Fervî anlattı, dedi ki: Bize Vekî' anlattı. O Üsâme b. Zeyd'den, O Meymûn b. Meysere'den, o Sâib b. Yezîd'den rivayet etti, dedi ki: Remâde yılında, yağmur duasına çıktığı gün Ömer'e baktım, tevazu ve haşyet içindeydi; üzerinde, dizine yetişmeyen bir hırka vardı. Yağmur duası etmeye başladı. Ağlıyor, gözyaşları yanağına ve sakalına dökülüyordu. Abbâs da onun sağında duruyordu. Ömer kıbleye yöneldi ve rabbine [sesli] dua etmeye başladı. Abbâs'ın elinden tuttu ve "Allahım! Bizler senin peygamberinin amcasını kendimize şefaatçi yapıyoruz." dedi. Abbâs da yanında durmuş duaya katılıyor ve gözlerinden yaşlar akıyordu.

Bana Ebû Bekir el-Verrâk anlattı, dedi ki: Bize İshâk b. Behlûl anlattı. O Muhammed b. İsmâîl b. Ebû Füdeyk'ten, o Hişâm b. Sa'd'dan, o Zeyd b. Eslem'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ömer yağmur duasına çıktı. Abbâs'ın pazularından tuttu ve "Allahım! Bu senin peygamberinin amcasıdır, bize su ver Allahım!" dedi. İnsanlar henüz oradan ayrılmadan yağmur yağmaya başladı.

---

231 Hz. Ömer döneminde, hicretin 17. yılının sonu ile 18. yılının ortalarına kadar, dokuz ay boyunca kıtlığın devam ettiği bir kriz yılının adıdır. Çok sayıda insan ve hayvan bu yılda açlıktan helak olduğu için bu ismi almıştı. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, V, 186. (çev.)

Kelbî'den rivayet edildi. O da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Ömer zamanında toprak çoraklaştı. [Kuraklık öyle bir hâl aldı ki] sonunda çobanlar toplaştılar, asâlar atıldı ve sürüler başıboş bırakıldı. Ka'b, "Ey müminlerin emîri! Bizim başımıza gelen [kuraklık] Benî İsrâîl'in başına geldiği zaman onlar, peygamberlerinin akrabalarıyla yağmur duasına çıkıyorlardı." dedi. Bunun üzerine Ömer, Abbâs ile yağmur duasına çıktı. Hem Ömer hem de Abbâs dua edip durdular.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesi Muhammed b. Sâib'den, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Ömer Remâde yılında Abbâs ile birlikte yağmur duasına çıktı, şöyle dedi: "Allahım! Bunlar senin kulların ve senin kullarının çocuklarıdır. Senin peygamberinin amcasını vesile yaparak aşk u şevkle sana geldiler. Bize bütün memleketleri kapsayacak ve kulları ihya edecek faydalı bir yağmur ihsan et. Allahım! Senin peygamberinin amcasını vesile yaparak senden yağmur istiyoruz. Onun yaşlılığı hürmetine senden yağmur istiyoruz." [Bunun üzerine] hemen yağmur yağdı. Bu konuda Fadl b. Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb b. Abdülmuttalib şöyle dedi:

Allah Hicaz'a ve halkına yağmur verdi, amcam hürmetine
Bir akşam vakti… Onun yaşlılığını vesile yaptı Ömer
Kurak [bir yılda], Abbâs ile yöneldi Allah'a
Yağmur yağıncaya kadar, istemeye devam etti Ömer
Bizdendir Resûlullah, bizdedir onun mirası
Övünecekler için var mı bundan daha üstün bir övünç vesilesi?

İbn Afîf en-Nadrî de şöyle dedi:

Abbâs b. Şeybe her zaman insanlar için
Koruyucu olmuştur, kötü zamanlarda
Sesine, semanın [kapılarının] açıldığı bir adam
İslâm'ın faziletiyle dua ettiği zaman
O (Resûlullah), peygamber olduğu zaman Kureyş anladı ki
Onun sayesinde, diğer kavimlere karşı fazileti olduğunu

Başka bir şair şöyle dedi:

Bizdendir, Resûlullah (sav) ve şehitler
Bulutları yırtan Abbâs da

Vâkıdî, rivayetinde dedi ki: Remâde yılı -kurak geçen, hicretin 18. yılı- olduğu zaman Ömer, Abbâs'ı yanına alarak yağmur duasına çıktı ve şöyle dedi: "Allahım! Kuraklık olduğunda senden Peygamberimiz'i vesile yaparak yağmur istiyorduk. Bu da onun amcasıdır ve aramızdadır. Biz onu vesile yaparak senden yağmur istiyoruz." Henüz [duayı tamamlayıp] dönmemişti ki [gökyüzünü] bulutlar kapladı. Dedi ki: Üç gün sonra yağmur yağmaya başladı. Şam'daki Amvâs[232] tâunu da Remâde yılında olmuştu.

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı. O Hâlid b. Abdullah el-Vâsıtî'den, o Yezîd b. Abdullah b. Hâris'ten rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) şöyle dedi: "Kim Abbâs'a eziyet ederse bana eziyet etmiş gibidir. Çünkü kişinin amcası babası yerindedir."

Bize Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Abbâs'a şöyle dedi: "Ey amca! Sizden kim beni korursa Allah da onu korur. Kişi senin faziletini tanımadıkça imanını kemale erdiremez."

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı, dedi ki: Bana Hişâm b. Muhammed el-Kelbî anlattı. O babasından, o Salt b. Abdullah'tan Câbir b. Abdullah el-Ensârî'nin Muğîre b. Nevfel el-Hâşimî'ye şöyle dediğini rivayet etti: Anam babam size feda olsun ey Benî Hâşim! Peygamber, içlerinde amcasını bıraktığı halde, bu ümmet onun görüşünü dikkate almıyorsa nasıl iflâh olur ve peygamberinin şefaatini nasıl umar?

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Hz. Peygamber (sav) Abbâs'a şöyle dedi: "Senden Câhiliye veya İslâm döneminde kötü bir şey ne işittim ne de gördüm. Rabbimden beni, kendisine ve bana en sevimli olan amcalarımla desteklemesini istedim. Beni Hamza ve seninle destekledi."

Bana Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî anlattı, dedi ki: Bana Şebâbe anlattı. O İsrâîl'den, o Abdüla'lâ'dan, o da Saîd b. Cübeyr'den rivayet etti, dedi ki: Bir adam Abbâs'ın ecdadına sövdü. Abbâs da ona bir tokat attı.

---

232 Amvâs, Remle yakınlarında yer alan bir köydür. Orayı Amr b. Âs fethetmişti. Amvâs, müslümanların askerî karargâhı olmuştu. (Muhammed Şürrâb, *Mu'cemu Büldâni Filistîn*, Dımaşk, 1987) (ZZ)

Bunun üzerine adamın yakınları silâha sarıldılar. Bu durum Resûlullah'a (sav) ulaştı. Hemen minbere çıktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Allah katında, yaratılmışlardan en şerefli olan hangisidir?" Onlar, "Sensin ey Allah'ın resulü" dediler. Resûlullah (sav), "Abbâs bendendir, ben de Abbâs'tanım. Ölülerimize sövmeyin ki dirilerimize eziyet etmeyesiniz." dedi. Onlar, "Senin gazabından Allah'a sığınırız, bizim için Allah'tan mağfiret dile ey Allah'ın elçisi!" dediler.

Bana Velîd b. Sâlih anlattı. O Vâkıdî'den, o Ebü'z-Zinâd'dan, o Mûsâ b. Ukbe'den, o da İbn Abbâs'ın mevlâsı Küreyb Ebû Rişdîn'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) insanlar arasında, tıpkı bir evlâdın babasına saygı göstermesi gibi Abbâs'a saygı gösteriyordu. Küreyb'in şöyle dediği bana anlatıldı: "Bir peygamberin, babası veya amcası dışındakilere saygı göstermesi uygun değildir."

Bana Velîd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o Hişâm b. Urve'den, o babasından, o da Âişe'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah'ın (sav) amcası Abbâs'a şaşılacak derecede saygı gösterdiğini gördüm. Şöyle ki: Resûlullah (sav) hastalığında bayılmıştı. Ona ağızdan ilaç verdik. Biraz rahatladı ve ayıldı. Kendisine ilaç verildiğini anlayınca, "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki amcam Abbâs dışında bu evde olan herkesin ağzına ilaç konulacaktır." dedi. Ben oradakilerin ağızlarına tek tek ilaç konulduğunu gördüm. Evde de saygın insanlar vardı. Hatta [o zaman evde bulunan] oruçlu bir kadının ağzına da ilaç konuldu.

Bana, arkadaşlarımızdan biri anlattı. O Zübeyr b. Bekkâr'dan, o İsmâîl b. Abdullah'tan, o Bekkâr b. Muhammed'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o Hişâm b. Urve'den, o babasından, o da Âişe'den rivayet etti, dedi ki: [Zaman zaman] Resûlullah'ın (sav) beli ağrıyordu. Fakat biz ona "bel ağrısı" demezdik de "siyatik" derdik. Bir gün yine ağrısı tuttu, ona ağızdan ilaç verdik. Ayılınca, "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki amcam Abbâs dışında bu evde olan herkese ağızdan ilaç verilecektir." dedi. Âişe, "Evde saygın adamlar vardı. Birer birer kendilerine ağızdan ilaç verildi." dedi.

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı. O İbrâhim b. Hamza'dan, o Muhammed b. Talha'dan, o Nâfi' Ebû Sehl'den, o da Saîd b. Müseyyeb'den rivayet

etti, dedi ki: Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan işittim, şöyle dedi: Resûlullah (sav) "Nakî'ü'l-hayl" denilen yere geldi. Orası, bugün bakırcılar çarşısının bulunduğu yerdir. Abbâs göründü. Resûlullah (sav) "Şu Abbâs, el açıklığı açısından Kureyş'in en cömerdi ve en iyilikseveridir." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o Ebû Bekir b. Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm'dan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) vefat ettiği hastalıktan mustarip iken ağrının şiddetiyle yüzünü buruşturdu. Onlar da ona ağızdan ilaç verdiler. Kendisine gelince "Bunu kim yaptı?" dedi. Çevresinde olanlar, "Zâtülcenp (zatürre) olmandan korktuk ey Allah'ın elçisi" dediler. Resûlullah (sav), "Allah beni o hastalıkla tazip edecek değildir." dedi. Sonra, "Bu evde bulunanlardan, amcam Abbâs dışında, ceza olarak ağzından ilaç verilmeyecek hiç kimse kalmayacak." dedi. [O zaman evde bulunanlardan] Meymûne, oruçlu olduğu halde, kendisine ağızdan ilaç verildi.

Bana Bekir b. Heysem anlattı. O Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o Saîd b. Müseyyeb'den, o da Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) bir heyete bakmak -veya onu hazırlamak- üzere dışarı çıktı. Tam o sırada Abbâs göründü. Resûlullah (sav) onu görünce, "Bu, peygamberinizin amcasıdır. Kureyş'in en cömerdi ve sıla-i rahmi en ziyade yerine getirenidir." dedi.

Bana Velîd b. Sâlih anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o babasından, o da Osman ailesinin ve diğerlerinin sika olanlarından rivayet etti, dedi ki: Ömer [b. Hattâb] ve Osman [b. Affân] binek üzerinde iken Abbâs yaya olarak yanlarından geçecek olsa ona saygı göstermek için, o geçinceye dek, mutlaka bineklerinden inerler yahut Abbâs evine veya gideceği yere varıncaya kadar onunla yürürlerdi.

Bana Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân anlattı, dedi ki: Bana Cerîr b. Abdülhamîd anlattı. O Yezîd b. Ebû Ziyâd'dan, o da Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: Abbâs'ın dostu olan Abdurrahmân b. Safvân, Mekke'nin fethi günü, babasıyla birlikte, hicret üzerine biat etmek üzere Resûlullah'ın (sav) yanına geldi. Resûlullah (sav), "Kuşkusuz artık hicret yoktur." dedi. Bunun üzerine Abbâs Resûlullah'a, "Yemin olsun, onun biatını alacaksın." dedi.

Resûlullah (sav) elini [Abdurrahmân b. Safvân'a] vererek, "Hayhay, amcamın yeminini bozmayacağım ancak artık hicret yoktur." dedi.

Bana Ebû Müslim el-Ahmerî el-Müeddib anlattı, dedi ki: Bana Hişâm el-Kelbî anlattı. O babası Muhammed b. Sâib'den, o Ebû Sâlih'ten, o da Hâşimîlerden pek çok kimseden rivayet etti, dedi ki: Peygamber (sav) Medine'nin yaylalarına çıkmış olan amcası Abbâs'ı özlemişti, onu ziyarete gidip birkaç gün yanında kaldı.

Bana Ebû Bekir A'yen anlattı, dedi ki: Bize İshâk b. İsmâîl anlattı. O Süfyân'dan, o Ebû Hârûn Mûsâ b. Îsâ'dan rivayet etti, dedi ki: Abbâs'ın Mescid-i Nebevî'de, [yağmur sularını bahçeye] döktüğü bir oluğu vardı. Ömer [b. Hattâb] onu düşürdü. Bunun üzerine Abbâs, "Onu eliyle oraya Resûlullah (sav) yerleştirmişti." dedi. Ömer "Vallahi [oluğu eski yerine yerleştirmek için] herhangi bir merdivene değil, sadece benim sırtıma basacaksın." dedi. Böylece Ömer eğildi, Abbâs da onun sırtına basarak oluğu yerleştirdi.

Anlattıklarına göre Abbâs, mescidin yanındaki evini yaparken şöyle diyordu:

Onu kerpiç ve taşla inşa ettim
Mübârek olsun, bu evin halkı için

Resûlullah (sav) onun için bereket duası yaptı.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bana Yahyâ b. Âdem anlattı. O Ebû Bekir b. Ayyâş'tan, o da Ebû Husayn'dan rivayet etti, dedi ki: Ömer, mescidin [bahçesine] akan bütün olukların sökülmesini emretti. Bunun üzerine Abbâs ona geldi ve "Ne dersin, eğer Mûsâ'nın (as) amcası müslüman olarak senin yanına gelse ne yapardın?" dedi. Ömer, "Şöyle şöyle yapardım." diyerek ona büyük saygı göstereceğini anlattı. Abbâs, "Ben de Muhammed'in amcasıyım." dedi. Ömer, "Buyur, istediğini yap!" dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o İkrime'den şöyle rivayet etti: Abbâs yolculukta İkrime'ye emrediyordu. Sofrası kurulur, orada olanlar ve yoldan geçenler sofradan yerlerdi. Artakalan da kuşlara ve yırtıcılara atılırdı.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Yahyâ b. Âdem'den, o Abdullah b. Mübârek'ten, o Yûnus b. Yezîd'den, o Zührî'den, o da İbnü'l-Müseyyeb'den rivayet etti, dedi ki: İslâm'ın geldiği dönemde Abbâs'ın aşı Benî Hâşim'in fakirleri arasında dolanır, kamçısı ve sopası da onların sefihleri için yanında bulunurdu. Abbâs açları doyurur ve sefahat ehlini te'dip ederdi. Zührî "Vallahi büyüklük budur!" demiştir.

Şair İbrâhim b. Ali b. Herme şöyle dedi:

Abbâs'ın, sayılan üç özelliği vardı
Kış geldiği zaman o, [insanlara yardım eden] bir kahraman olurdu
Karanlıkları açan bir zincir ve herkese açık bir sofra
Kesilmiş bir hörgüç koyardı oraya
Bir de dürülmüş elbiseler hep hazır tutulurdu
Fakir ve elbisesi yıpranmışlar için

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da Medineli birinden rivayet etti, dedi ki: Hüseyin b. Ali'nin yanındaydım. Yanına bir adam geldi. Hüseyin "Nereden geliyorsun?" dedi. Adam "Abdullah b. Abbâs'ın yanından. [Bize] yemek yedirdi ve güzel bir konuşma yaptı." dedi. Bunun üzerine Hüseyin şöyle dedi: "Onun babası, tartışmasız Kureyş'in efendisiydi. Resûlullah (sav) da 'Ey Benî Hâşim! Yemek yedirin ve güzel konuşun.' buyurmuştu. Vallahi Abbâs ve çocukları, Resûlullah'ın bu emrini tuttular."

Bana Ebû Hassân ez-Ziyâdî anlattı, dedi ki: Bize Mûsâ b. Dâvûd anlattı. O Hakem b. Münzir'den, o Ömer en-Neha'î'den, o da Ebû Ca'fer'den rivayet etti, dedi ki: Abbâs b. Abdülmuttalib, üzerinde bir elbise olduğu halde geldi. Abbâs beyaz [yüzlü] idi ve iki örgüsü vardı. Resûlullah (sav) onu görünce tebessüm etti. Abbâs "Ey Allah'ın elçisi, neden tebessüm ettin?" dedi. Resûlullah (sav) "Senin güzelliğinden, amca!" dedi. Abbâs "Anam babam sana feda olsun, erkekte cemâl nedir?" dedi. Resûlullah (sav) "Dildir." dedi. Ebû Ca'fer dedi ki: "Senin diline ve anlatış tarzına hayranım." demek istiyor.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize İsrâîl haber verdi. O Semmâk'tan, o İkrime'den,

o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Bedir Savaşı bitince Resûlullah'a (sav) "[Kureyş] kervanını ihmal etme! Seninle kervan arasında çok bir mesafe yok." denildi. Bunun üzerine Abbâs Resûlullah'a (sav) seslenerek, "Kervan[ı ele geçirmen] uygun olmaz." dedi. Resûlullah (sav), "Neden?" dedi. Abbâs, "Çünkü Allah sana iki topluluktan birini vaat etmişti,[233] vaat ettiğini de verdi." dedi. -Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî, "Başka bir hadiste de benzer ifadeler vardır." dedi.- Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Amcam doğru söyledi." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı. O Şu'be'den, o Amr b. Mürre'den, o Zekvân'dan, o da Abbâs'ın mevlâsı Suheyb'den rivayet etti, dedi ki: Abbâs beni, Osman b. Affân'ı çağırmaya gönderdi. Yanına vardığımda Osman insanlara yemek veriyordu. İşini bitirince Abbâs'ın yanına geldi ve "Yüzün aydınlık olsun ey Ebü'l-Fadl!" dedi. Abbâs, "Senin yüzün de ey müminlerin emîri!" dedi. Sonra Osman, "Elçin bana geldiğinde insanlara yemek veriyordum. Onlara yemek verdiğim zaman sana gelmek için zaman ayıramadım." dedi ve bazı konuşmalar daha yaptı.

Bize Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Saîd anlattı. O Ubeydullah'tan, o Nâfi'den, o da -başkasından değil- muhakkak İbn Ömer'den rivayet etmiştir, dedi ki: Abbâs Mina günlerinde Mekke'de gecelemek için Resûlullah'tan izin istedi. Resûlullah (sav) ona izin verdi.

Bana bir arkadaşımız anlattı. O Zübeyr b. Bekkâr'dan, o Sâide b. Ubeydullah'tan, o Dâvûd b. Atâ'dan, o Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî'den, o Muhammed b. İbrâhim b. Hâris et-Teymî'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) "Allahım! Amcam Abbâs Mekke'de beni müşriklere karşı himaye etti, benim için ensardan biat aldı ve İslâm [davetin]de bana yardım etti. Allahım, onu himaye et ve onu koru. Onun zürriyetini her türlü kötülükten muhafaza eyle." şeklinde dua etti.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Velîd b. Müslim'den işittim, şöyle diyordu: Müminlerin emîri Ebû Ca'fer'in mektubu yanımızda okundu. Mektupta, dedesi Abbâs'ın geçmişinden söz ediyor ve şöyle diyordu:

---

233 Enfâl, 8/7.

Yaptıklarından biri de Ceyşü'l-usre'nin (Tebük Savaşı'na hazırlanan ordu) donanımı için 80.000 dirhem harcamasıydı.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da Câbir b. Abdullah'tan rivayet etti, dedi ki: Abbâs b. Abdülmuttalib'in "Kilâb" adındaki kölesi, Medine'de Resûlullah'a (sav) -amcası- Abbâs'ın gönderdiği bir takım hediyeler getirdi. Resûlullah (sav) [o sıralarda insanlara hitap ederken] ayakta durmaktan şikâyetçiydi. Kilâb da iyi bir marangozdu. Resûlullah (sav) ona ormandaki ılgın ağacından kendisine bir minber yapmasını emretti. Minberin iki basamağı ve oturacak bir yeri vardı. Bu, Mekke'nin fethinden önceydi.

Bize Vehb b. Bakıyye el-Vâsıtî anlattı, dedi ki: Bize Yezîd b. Hârûn anlattı, dedi ki: Bize Ebû Ümeyye b. Ya'lâ haber verdi. O Sâlim Ebü'n-Nadr'dan rivayet etti, dedi ki: Ömer zamanında müslümanlar çoğalınca Mescid-i Nebevî onlara dar gelmeye başladı. Ömer, Abbâs'ın ve müminlerin annelerinin evleri dışında, mescidin etrafında bulunan bütün evleri istimlâk etti. Ömer, Abbâs'a şöyle dedi: "Ey Ebü'l-Fadl! Mescit daralmaya başladı. Ben de mescidi genişletmek için onun çevresindeki, senin evin ve müminlerin annelerinin evleri dışında kalan evleri satın aldım. Müminlerin annelerinin evlerine dokunamayız. Senin evine gelince ya beytülmâlden istediğin fiyata onu bana satarsın veya Medine'de istediğin yerde sana bir arsa veririm ve müslümanların beytülmâlinden orada sana bir ev yaptırırım ya da evini müslümanlara sadaka olarak verir, mescitlerini genişletmiş olursun." Abbâs "Hayır, bunlardan hiçbiri olmaz." dedi. Bunun üzerine, Ömer, "Sen daha iyi bilirsin. [Bundan böyle] evine karışmam." dedi. Abbâs ise "Mademki böyle söyledin, o halde ben de evimi sadaka olarak müslümanlara bağışladım." dedi. Ömer hemen Abbâs'ın -bugünkü- evinin projesini hazırlayıp evi beytülmâlden yaptırdı.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o Üsâme b. Muhammed b. Üsâme b. Zeyd'den, o babasından, o da Dıhye b. Halîfe el-Kelbî'den rivayet etti, dedi ki: Şam'dan getirdiğim biraz kuru üzüm ve inciri Resûlullah'a (sav) hediye ettim. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Allahım! Senin en sevdiğin akrabam yanıma gelsin." şeklinde dua etti. Hemen Abbâs içeri girdi. Resûlullah (sav) "Şöyle gel amca, al bunları ye." dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Sikâye (hacılara su verme) ve rifâde (hacılara yemek verme) Abdümenâf b. Kusayy'ın çocuklarına geçince kura çektiler. Hâşim'in oku isabet etti. Böylece Hâşim bu iki görevi üstlendi ve onları yerine getirdi. Hâşim Gazze'de vefat edince, sikâye ve rifâde görevini, onun vasiyetiyle kardeşi Muttalib b. Abdümenâf üstlendi. Muttalib vefat edince bu görevi Abdülmuttalib b. Hâşim yerine getirdi. Abdülmuttalib'den sonra oğlu Zübeyr b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf, ondan sonra Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib bu görevi [sırayla] üstlendiler. Sonra Ebû Tâlib fakirleşip maddi durumu bozulunca sikâye ve rifâde görevlerini yerine getiremedi. Bu işi yapabilmek için kardeşi Abbâs'tan 10.000 dirhem borç aldı. Ertesi yıl ondan 15.000 -veya 14.000- dirhem daha borç istedi. Bunun üzerine Abbâs ona şöyle dedi: "Sendeki bu alacağımı ödemen güç. İstediğin miktarı vereceğim ancak bunun karşılığında, eğer gelecek yıl alacağımın tümünü ödeyemezsen bu şerefli işleri [sikâye ve rifâdeyi] bana devredeceksin, mal da senin olsun." Ebû Tâlib bu teklife olumlu baktı. Ertesi yıl Ebû Tâlib, elindeki imkânların azlığı sebebiyle daha da fakirleşti ve âciz duruma düştü. Para bulamadı ve Abbâs'a borcunu ödeyemedi. Böylece sikâye ve rifâde Abbâs'a geçmiş oldu. Abbâs'ın Tâif'te bir bağı vardı. Onun kuru üzümünü getirir, hacılara içireceği suyu tatlandırırdı.

Resûlullah (sav) Mekke'yi fethedince Kâbe'nin anahtarını aldı ve onu Abbâs'a vermek istedi. Bunun üzerine, "*Allah size, mutlaka emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah, her şeyi işitendir, her şeyi görendir.*"[234] âyeti nâzil oldu. Bu âyet [doğrultusunda] sikâye ve rifâde hizmeti Abbâs'ta bırakıldı, Kâbe'nin anahtarları da Osman b. Talha b. Ebû Talha b. Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr b. Kusayy'a tevdi edildi. Resûlullah (sav) Mekke'yi fethedince şöyle dedi: "Hey! Herkes şunu bilsin ki Kâbe'nin sidânesi (korunması) ve hacıların sikâyesi (onlara su verilmesi) dışında, Câhiliye döneminde ne kadar iyi ve şerefli [addedilen] işler varsa hepsini ayaklarımın altına aldım."

---

234 Nisâ, 4/58.

Bana Ali el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den rivayet etti, dedi ki: Abbâs sikâye ve rifâde hizmetini yerine getirdi. Ondan sonra bu görevi Abdullah b. Abbâs yaptı. Sonra Ali b. Abdullah yaptı. Sonra Muhammed b. Ali yaptı. Sonra Dâvûd b. Ali yaptı. Sonra Süleymân b. Ali, ondan sonra da Îsâ b. Ali bu görevi üstlendi. Ebû Ca'fer [Mansûr] hilâfete getirilince, "Sizler bu işi mevlâlarınıza yaptırıyordunuz, halifenin mevlâları bu işi yapmak için daha çok hak sahibidir." dedi. Bunun üzerine sikâye görevini, "Zerbâ" adında bir mevlâsı üstlendi. Rifâde de beytülmâlden karşılanmaya başladı.

Medâinî, İbn Cu'dübe'den rivayet etti; dedi ki: Osman b. Affân, Abbâs'ın yanına girdi. Abbâs, Osman'ın annesi Ervâ bt. Küreyz'in dayısıydı. Osman "Dayı, bana bir tavsiyede bulun!" dedi. Abbâs, "Kalp selâmeti [içinde olma]nı, hak konusunda insanları razı etmeye çalışmayı terketmeni ve dilini tutmanı sana tavsiye ediyorum. Kuşkusuz ne zaman böyle yaparsan rabbini razı edersin, vatandaşların da sana iyi davranırlar" dedi.

Medâinî, İbn Cu'dübe'den, o Muhammed b. Ali b. Abdullah'tan rivayet etti, dedi ki: Abbâs, Abdullah b. Abbâs'a şöyle dedi: "Oğlum! Allah seni dünyanın şerefine ulaştırmıştır, artık âhiret şerefine talip ol! Nefsine hâkim ol ve sana faydalı olacak şeyler dışında dilini tut!"

Bana Ömer b. Hammâd b. Ebû Hanîfe anlattı. O Muhammed b. Fudayl b. Gazvân'dan, o Zekeriyyâ b. Atıyye'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Kâ'b el-Ahbâr Abbâs'ın elinden tuttu ve "Bu elini, bana şefaat için sakla!" dedi. Abbâs, "Benim şefaat etme hakkım var mı ki?" dedi. Ka'b "Evet, Peygamber'in fazilet sahibi akrabalarından müslüman olmuş hiçbiri yoktur ki onun için şefaat etme hakkı olmasın." dedi.

Bize Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı. O Ebû Üsâme ve Abdurrahmân b. Ebü'z-Zinâd'dan, o Hişâm b. Urve'den, o da Urve b. Zübeyr'den rivayet etti, dedi ki: Akabe Biatı'nda ensardan 70 kişi Resûlullah'a biat edince Abbâs Resûlullah'ın (sav) elinden tuttu; onun adına biat alıyor, onları biat etmeye ikna ediyor ve Peygamber[i korumaları] için şartlar koşuyordu. Urve dedi ki: Bu, İslâm'ın başlangıcındaydı, o sırada henüz Allah'a açıktan ibadet edilmiyordu.

Bana Ali b. Hammâd b. Kesîr anlattı, dedi ki: Bize el-Hizâmî anlattı. O Muhammed b. Talha'dan, o İshâk b. İbrâhim el-Ensârî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Safvân b. Ümeyye el-Cumahî Resûlullah'ın (sav) yanına gelince Resûlullah (sav) ona, "Kimin yanında kalıyorsun ey Ebû Vehb?" dedi. Safvân, "Amcan Abbâs'ın yanında." dedi. Resûlullah, "Kureyş'i en çok seven Kureyşlinin yanında konaklamışsın." dedi.

Medâinî, Hammâd b. Seleme'den, o Ali b. Zeyd'den, Hasan'dan, o da Ahnef b. Kays'tan rivayet etti, dedi ki: Ömer b. Hattâb'ın şöyle dediğini işittim: "Kureyş, insanların reisidir. Kureyş'ten hiç kimse yoktur ki bir işe girdiği zaman onunla birlikte bir grup daha o işe girmiş olmasın." Ömer yaralanınca [halifelik için] altı kişiden biri üzerinde ittifak edilinceye kadar -üç gün boyunca- insanlara namaz kıldırması ve yemek yedirmesi için Suheyb'e emir verdi. Sofralar kurulunca insanlar yemeğe el uzatmadılar. Bunun üzerine Abbâs "Ey insanlar! Kuşkusuz Resûlullah (sav) vefat etti, ardından yemek yiyip su içtik. Ebû Bekir vefat etti, ardından yemek yiyip su içtik. [Şimdi de] yememiz gerekir." dedi. Kendisi yedi, insanlar da yemeye başladılar. Râvi "Ben Ömer'in bu sözü ne maksatla söylediğini anlamıştım." dedi.

Vâkıdî'nin -ve başkalarının- hadisi şöyledir: Allah, Hayber'in fethini peygamberine müyesser kıldı. Haccâc b. İlât es-Sülemî Hayber günü, yaptığı bir akından döndü. Müslüman oldu ve Mekke'de bulunan hanımı ve Mus'ab b. Umeyr el-Abderî'nin kardeşi olan Ümmü Şeybe bt. Umeyr'in yanında bulunan bazı mallarını almak üzere Mekke'ye gitmek için Resûlullah'tan (sav) izin istedi. Resûlullah (sav) da ona izin verdi. Haccâc Mekke'ye geldi. Mekke halkı Hayber'in fethinden ve Haccâc'ın müslüman oluşundan haberdar değillerdi. Haccâc, Mekkelilere yakın görünmek [ve mallarını alabilmek] için, "Muhammed esir alındı, adamları da perişan edildi." dedi.

Bu haber Abbâs'a ulaşınca zoruna gitti ve çok üzüldü. Şaşkın bir şekilde evden çıktı, nihayet tenha bir yerde Haccâc ile buluştu ve ona haberin aslını sordu. Haccâc, "Anam babam sana feda olsun, lütfen sırrımı gizle; malımı hanımımın yanından alıncaya kadar, tüm bu [oyun] sadece üç gün sürecek. Sonra durumu açıkça söyleyeceğim. Ben müslüman oldum, Resû-

lullah (sav) da [Hayber'de] zafer kazandı. Sana geldiğimde Resûlullah (sav) Hayber reisinin kızıyla evleniyordu." dedi.

Bunun üzerine Abbâs sevindi. Üç gün geçtikten ve Hâccâc Resûlullah'ın (sav) yanına gitmek üzere [Mekke'den] ayrıldıktan sonra Abbâs Kureyş'e gitti. Boyanmış ipekten bir elbise giymiş, kokular sürünmüştü. Ümmü Şeybe'nin kapısında durdu ve "Haccâc nerede?" diye sordu. Ümmü Şeybe, "Hayber ehlinin Muhammed ve adamlarından aldıkları ganimetleri satın almaya gitti." dedi. Abbâs, "Vallahi bu yalandır. O malını [senden] kurtardı ve sen, onun dinine girmedikçe artık ona helâl değilsin." dedi. Ümmü Şeybe, "Yıldızlara yemin olsun, doğru söyledin." dedi. Abbâs sonra Kureyş'in yanına geldi. Kureyş'in adamları, "Ne bu giyim kuşam ey Ebü'l-Fadl?" dediler. Abbâs onlara durumu haber verdi. Adamlar kötü oldular ve üzüldüler, bazıları [durumu] kabul edip bazıları yalanladı. İki gün veya üç gün sonra onlara haberi vermiş oldu. Bu olay hicretin 7. yılında olmuştu.

Bana Velîd b. Sâlih anlattı. O İbrâhim b. Sa'd'dan, o Muhammed b. İshâk b. Yesâr'dan, o bir adamdan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti. Yine Velîd b. Sâlih, Muhammed b. İshâk'tan, o Yezîd b. Rûmân'dan, o da Urve b. Zübeyr'den rivayet etti, dedi ki: Âtike b. Abdülmuttalib, Damdam b. Amr el-Gıfârî'nin Ebû Süfyân'ın mektubunu Mekke'ye getirmesinden üç gün önce bir rüya görmüştü. Ebû Süfyân, Damdam'ı ücretle tutup Kureyş'e göndermişti. Mektubunda Resûlullah'ın (sav), Ebû Süfyân'ın Şam'dan getirmekte olduğu ticaret kervanını ele geçirmek istediğini Kureyş'e bildiriyor ve Kureyş'in bunu engellemek için harekete geçmesini emrediyordu. -Âtike rüyasında şöyle gördü:- Bir yolcu deve üzerinde geliyor ve Ebtah'ta durup yüksek sesle, "Üç gün içinde, öldürüleceğiniz yere gidin ey hainler!" diye bağırıyordu. Sonra Mescid-i Harâm'a giriyordu, insanlar da arkasındaydı. Sonra devesiyle Kâbe'nin üzerine dikildi, [orada da] aynı şekilde bağırdı. Sonra devesiyle Ebû Kubeys dağının üzerine dikildi. Orada da aynı şekilde bağırdı. Sonra bir kaya [parçası] aldı ve [aşağıya doğru] bıraktı. Kaya yuvarlanmaya başladı ve parçalandı. Mekke'de o kayadan bir parçanın girmediği hiçbir ev kalmadı.

Bunun üzerine Abbâs Âtike'ye "Rüyanı kimseye anlatma kardeşim." dedi ve çıktı. Yolda Velîd b. Utbe b. Rebî'a b. Abdüşems ile karşılaştı. Velîd,

Abbâs'ın dostu ve Ebû Süfyân'la birlikte içki arkadaşıydı. Abbâs rüyayı ona anlattı. Velîd de babası Utbe'ye anlattı. Böylece rüya duyuldu. Hatta Kureyş, "Velîd b. Utbe'nin yanına gidelim de ona, Muhammed'in halasının gördüğü rüyayı soralım." demeye başladılar. Sonra Ebû Cehil Abbâs ile karşılaştı ve ona, "Ey Abdülmuttaliboğulları! İçinizden bu kadın peygamber ne zaman ortaya çıktı? Erkekleriniz peygamber oldu, yetmedi, şimdi de kadınlarınız mı peygamber oluyor? Vallahi eğer üç gün geçer de bu rüyanın bir yorumu çıkmazsa sizin Arapların en yalancıları olduğunuzu yazıp neşredeceğiz." dedi.

Abbâs dedi ki: "Ben rüyayı inkâr ettim." Sonra fazla geçmemişti ki Damdam çıkageldi. Devesinin burnunu kesmiş, yükünü bir tarafa eğmiş, elbisesini de yırtmış, şöyle bağırıyordu: "Aman ha! Ticaret kervanınıza sahip çıkın! Mallarınıza sahip çıkın! Muhammed kervanınızı ele geçirmek üzere! İmdat! İmdat!" İnsanlar hemen hazırlık yapmaya başladılar. Abbâs da kendisi adına korkmaya başladı. Kendisini onlardan göstermek için onlarla birlikte [yola] çıktı. Hatta [yolda orduya] yemek yedirenlerle birlikte o da yemek yedirdi. "Abbâs müslüman olmuş!" denilip kendisine bir kötülük yapmasınlar diye onların dâhil oldukları meseleye kendisini de dâhil olmuş gösterdi. Âtike Bedir'den sonra şöyle dedi:

Rüya tam da gerçekleşmedi mi hakkınızda
Tastamam, hani kaçmıştı topluluk, darmadağın
Geldi; evet, gerçekten geldi size, gören kişi
Keskin kılıçların biçtiğini, gözleriyle
Siz bana "Yalan söyledin!" dediniz, oysa yalan söylemedim
Ancak beni yalancılıkla suçlayanlar yalancılardır

Duyduğuma göre Abbâs, Ebû Cehil kendisine, "Arapların en yalancıları olduğunuzu yazıp neşredeceğiz." dediğinde ona şöyle dedi: "Ey mâbadına sarı koku süren adam![235] Sen yalana bizden daha ziyade yaraşırsın." dedi. Kureyş'ten bazıları bana bir şiir okudular, denildiğine göre bu şiiri Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib -veya başkası- söylemiştir:

235 Cümlenin orijinali (يا مُصْفِرَّ إِسْتِهِ) şeklindedir. Bu deyim, hakaret için kullanılmaktadır. (çev.)

Ey kavmim! Ne dersiniz?
Âtike'nin rüyasının yorumuna
Siz ona, "Ey yalancı!" dediniz
Bilmeden, oysa o yalancı değildi
Sonunda çıktı rüyanın yorumu
Kedâ'da;[236] *ateşkes de olmadı*
Hem onu hem berikini etkiledi, onlardan
İç içe geçmiş akrabaları
Hepsi de helâk oldular Bedir'de
Ağlattılar, helâk olan canları

Dediler ki: Umretü'l-kazâ zamanında Resûlullah (sav) Mekke'ye geldiğinde Abbâs onu eşi Ümmü'l-Fadl Lübâbe bt. Hâris'in kız kardeşi olan Meymûne bt. Hâris ile evlendirdi.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Sâlih el-Mısrî anlattı. O Muâviye b. Sâlih'ten, o da Ali b. Ebû Talha'dan rivayet etti, dedi ki: Abbâs Mekke'den müslüman ve muhacir olarak çıktı. Mekke'ye gelmekte olan Resûlullah (sav) ile Zülhuleyfe'de karşılaştı. Bunun üzerine Resûlullah (sav) Abbâs'a yüklerini Medine'ye göndermesini ve kendisiyle birlikte Mekke'ye dönmesini emretti ve ona "Ey amca! Peygamberliğim son peygamberlik olduğu gibi senin hicretin de son hicrettir." dedi.

Abbâs'ın Resûlullah (sav) ile Sukyâ denilen yerde karşılaştığı da rivayet edilmiştir. Abbâs, Mekke'ye girinceye kadar Resûlullah'tan ayrılmadı. Resûlullah (sav) Mekke'yi fethetti. Sonra Abbâs onunla birlikte Medine'ye döndü. Resûlullah (sav) Mekke'de iken Abbâs ona kölesi Ebû Râfi'i hediye etmişti. Abbâs gelince Ebû Râfi' onun Müslümanlığını açıklayarak gelişini Resûlullah'a (sav) müjdeledi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) onu âzat etti.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebü's-Sâib el-Mahzûmî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Abbâs Kureyş'in en cömertlerinden idi. Onların çıplaklarını giydirir, açlarını doyurur, cahillerini de te'dip ederdi. Abbâs Câhiliye döneminde Ebû Süfyân'ın içki arkadaşıydı.

236 Mekke'nin yakınlarında bir semtin adıdır. (ZZ)

Benî Süleym kabilesinden bir adam bir başka adama komşu oldu.[237] Ancak komşuluğu güzel değildi. Bunun üzerine Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî ona şöyle dedi:

Şayet memnun değilsen komşunun geçiminden
Seni hor görüyorsa gizliden gizliye
Aslanlara yönel, onlardan ol, doğruca
İbn Harb ile karşılaşırsın [böylece] ve Abbâs'la ki tam bir beyefendi
Kureyş'in iki efendisi ve ileri gelenleri
Onur ve azimle yönettikleri sürece bu [ikili]
Hacıların sâkîsi, saygın, beyefendi
Saygınlık ise miras alınır beş duyu ve altı cihetle[238]

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Sâlih anlattı. O Muâviye b. Sâlih'ten, o Ali b. Ebû Talha'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Babam beyaz ve nazik tenliydi. Saçı ne düz ne de kıvırcıktı [dalgalıydı]. Sakalı yumuşak ve güzeldi. Boyu uzun, alnı geniş ve kirpikleri uzundu -ya da "boldu" dedi.- Burnu kemerli, gözleri iri, yanakları yumuşaktı. İri cüsseliydi. Gençliğinde saçlarını iki örük yapardı. Vefat etmeden beş yıl önce gözleri kör oldu. Önceleri saçını sakalını boyardı. Daha sonra bunu bıraktı.

Vâkıdî ve diğerleri şöyle dediler: Abbâs, hicretin 32. yılında Ramazan ayında vefat etti. Vefat ettiğinde 88 yaşındaydı. Orta boylu idi. Medine'de Bakî' Mezarlığı'na defnedildi. Cenaze namazını Osman b. Affân kıldırdı. İnsanlar Osman'ın meselesi hakkında tartıştıklarında Abbâs "Allahım! Hoşlanmadığım şeyle beni karşılaştırma." diyordu.

Dediler ki: Onun mezarına Ali b. Ebû Tâlib, Abbâs'ın çocukları Abdullah ve Ubeydullah, Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin ile Kusem b. Abbâs indiler. Osman b. Affân'ın da onun kabrine indiği söylenir. Abdullah b. Abbâs, "Babam iri yapılı ve cüsseli olduğundan, onu kabre indirmek için birçok kimsenin yardımı gerekti." demiştir.

---

237 Civâr veya mücâvere, zayıf bir kişi ya da kabilenin güçlü birisine sığınması ve himayesine girmesidir. (ZZ)

238 ZZ neşrinde ve BAE neşrinde bu kelime (يُورِثُ) "Miras bırakır." şeklinde harekelenmiştir. Ancak Mâverdî'nin kitabını tahkik edenler şiirde yer alan bu kelimeyi (يُورَثُ) "Miras alınır." şeklinde harekelemişlerdir. Biz çeviride Mâverdî'deki şeklini esas aldık. Bkz. Ebu'l-Hasan Ali el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye,* Kahire: Dârü'l-Hadîs, tarihsiz, s. 160. (çöev.)

Abbâs b. Abdülmuttalib'in Çocukları

Fadl b. Abbâs -Abbâs onunla künyelenirdi-, Abdullah, Ubeydullah, Kusem, Abdurrahmân, Ma'bed b. Abbâs ve Ümmü Habîb: Bunların annesi Lübâbe bt. Hâris b. Hazn b. Büceyr b. Hüzem b. Rüeybe b. Abdullah b. Hilâl b. Âmir b. Sa'sa'a'dır. Onun annesi de Hind bt. Amr'dır. Ona "Havle" de denilir. Onun babasının Hamâme'nin Cüreş kolundan Avf olduğu söylenmiştir.

Temmâm b. Abbâs ve Kesîr b. Abbâs: Bunların annesi ümmüveleddir.

Hâris b. Abbâs: Annesi Huceyle bt. Cündeb b. Rebî'dir.

Hüzeyle bt. Abbâs ve Safiyye bt. Abbâs: Bunların annesi ümmüveleddir.

Âmine bt. Abbâs: Ona "Ümeyne" de denilir. Âmine, Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb'in eşiydi. Ondan şair olan Fadl'ı dünyaya getirdi. Âmine'nin annesi ümmüveleddir.

Ümmü Habîb, Esved b. Süfyân b. Abdülesed el-Mahzûmî'nin eşiydi. Ondan Rızk b. Esved ve Lübâbe bt. Esved'i dünyaya getirdi. Bunlar Mekke'de yaşıyorlardı. Safiyye ise, Muhammed b. Abdullah b. Mesrûh'un eşiydi. Onun adı Hâris b. Ya'mer idi. Benî Sa'd b. Bekir kabilesindendi. Abdullah b. Büreyd el-Hilâlî şöyle demiştir:

Dünyaya getirmedi hiçbir asil kadın
Bildiğimiz kadarıyla ne dağda ne de ovada
Ümmü'l-Fadl'ın doğurduğu altı evlât gibisini
Ne kadar şereflidirler! Hem kadınları hem erkekleri
Fazilet sahibi [Abbâs], amcası, Peygamber Mustafa'nın
Peygamberlerin sonuncusu ve en hayırlısının

Yine şöyle dedi:

Biz Fadl'ı dünyaya getirdik ve Habr'ı[239] *ondan sonra*
Dindar ve cömert Ebü'l-Abbâs'ı kastediyorum
Evet, bir de Ubeydullah'ı, sonra annesinin oğlu
Uzun elli, cömert Kusem'i kastediyorum

239 Hibrü'l-Ümme deyimi "ümmetin bilgesi" anlamındadır. (çev.)

İsteyenlerin yardımına koşarlar, kötü söze karşı dilsizdirler
Savaş ateşi yandığında ise birer aslan kesilirler
Kureyş bir gün iftihar ettiğinde, göreceksin
Yüceltecekler onları, ahlâk, cömertlik ve şeref bakımından

Bir de şöyle demiştir:

Hey! Herkes bilsin ki ben, Muhammed Nebî'nin dünürüyüm
Ve Abbâsoğullarının dayısıyım, dayı da baba gididir

Fadl b. Abbâs

Fadl b. Abbâs b. Abdülmuttalib: Künyesi Ebû Muhammed'dir. Resûlullah (sav) [bineğiyle] Müzdelife'den Mina'ya geldiğinde Fadl da onun arkasındaydı. Bu yüzden ona -"Resûlullah'ın arkasında oturan" anlamında- "er-Redif" denilmiştir. Resûlullah'ın (sav) naaşını yıkayan ve onu kabrine indirenlerdendir. Resûlullah (sav) ona şöyle demiştir: "Ey çocuk! Allah'ın emrini muhafaza et, Allah da seni muhafaza etsin! Bil ki Allah'ın senin başına getirmeyi takdir ettiği bir şey seni ıskalamaz [mutlaka gerçekleşir]. Allah'ın senin başına getirmemeyi takdir ettiği bir şey de asla sana isabet etmez. Bütün mahlûkat, senin için takdir edilmemiş olan bir şeyi sana vermeye kalksalar buna güçleri yetmez. Senin için takdir edilmiş bir şeyi engellemeye kalksalar buna da güçleri yetmez." Resûlullah'ın (sav) bu sözleri Abdullah b. Abbâs'a söylediği de rivayet edilir.

Bana Ömerî diye bilinen Hafs b. Ömer anlattı. O Hişâm b. Kelbî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Fadl b. Abbâs Şam'a gitmek istediği zaman babasıyla vedalaşmaya gitti. Babası ona şöyle dedi: "Oğlum! Cihadın temeli niyettir. Onun tamamlanması da sabır ve samimiyet iledir. Sen sabırlı bir şekilde ve sadece Allah için cihad et! Çünkü Resûlullah (sav), 'Cihad, İslâm'ın ruhbanlığıdır.' buyurdu. Kuşkusuz sen, Resûlullah'a olan konumun itibariyle onun hadisinden sorulacaksın. Bu konuda yakînden (kesin bilgi) ayrılma ve [kalbinden] şüpheyi at. Ondan rivayet ettiklerini dindarlık ruhuyla naklet, onları övünç vesilesi yapma!"

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş el-Hemdânî'den, o Ebû İlâka el-Hadramî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Fadl b.

Abbâs'ın Şam seferinde onun yanındaydım. Yemeğini yer, sonra fazlasının sadaka olarak verilmesini emreder ve şöyle derdi: "Yolculukta yemeğin çokluğu ve bolluğu mürüvvettendir." Fadl yolculukta atının üzerinde hızla ilerler, ağırlıklarını ve arkadaşlarını geçerdi. Onlar ona yetişinceye kadar hep namaz kılardı. [Bu esnada] atını istirahate bırakırdı. Atı otlar, yuları da onun elinde olurdu. Her farz namaz için yeni bir abdest alırdı. Gecenin ilk vakitlerinde yatar, sonra kalkar ve yolculuk vaktine kadar namaz kılardı. Müslüman bir kafilenin yanından geçerken onlara selâm verirdi. İnsanlar Amvâs'ta tâun hastalığına yakalandıkları zaman bir mevlâsı yanına geldi ve "Anam babam sana feda olsun, [buradan ayrılıp] başka bir yere gitseydin ya." dedi. Bunun üzerine Fadl "Vallahi ecelimin gelmesinden korkmuyor, beni bulmasından endişe etmiyorum. Şüphesiz ölüm meleği, kişi her nereye gitse onu bulur." dedi.

Medâinî, Hubâb b. Mûsâ'dan Ca'fer b. Muhammed'in Abbâs ve çocuklarından söz edip şöyle dediğini nakletti: Abdullah b. Abbâs herkesten daha bilgiliydi. Ubeydullah, insanların en cömerdi ve eli en açık olanıydı. Fadl ise, yüz bakımından insanların en güzeli, en zâhidi ve en doğru sözlü olanıydı.

Bana Ali b. Muhammed en-Nevfelî anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Güzelliği, ilmi ve cömertliği [görmek] isteyen Abbâs b. Abdülmuttalib'in hanesine gelsin, denilirdi. Güzellik Fadl'da, ilim Abdullah'ta, cömertlik de Ubeydullah'ta idi.

Bana Amr en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî anlattı. O Benî Hâşim'in mevlâsı Yezîd b. Ebû Ziyâd'dan, o Abdullah b. Hâris'ten, o Abdülmuttalib b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib'den rivayet etti, dedi ki: Abdülmuttaliboğulları Abbâs'ın yanına gittiler ve ona, "Bizim için Resûlullah (sav) ile konuş, başkalarına verdiği zekâttan bize de versin." dediler. Bunun üzerine Abbâs, oğlu Fadl'ı Resûlullah'ın (sav) yanına gönderdi. Babam Rebî'a b. Hâris de beni gönderdi. Resûlullah'ın (sav) yanına girdik, sağına ve soluna oturduk. Sonra Resûlullah (sav) benim ve Fadl'ın kulaklarımızdan tuttu ve "İçinizdekini açığa çıkarın." dedi. Biz de "Bizi amcan gönderdi. Abdülmuttaliboğulları onun yanında bir araya geldiler. Zekâttan onlara bir pay vermeni istiyorlar."

dedik. Resûlullah (sav), "Ey Abdülmuttalib'in çocukları! Allah insanların elinin kirini size yedirmek istemedi -ya da "insanların ellerini yıkadıkları suyu" dedi-. Fakat sizi sever ve size değer veririm. Ey Fadl, seni filanca kızla evlendirdim. Sana gelince ey Abdülmuttalib, seni de filanca kızla evlendirdim." dedi. Biz de döndük ve Resûlullah'ın (sav) sözünü onlara bildirdik.

Bana Amr en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Ebû İshâk ve diğerlerinden rivayet edildiğine göre Abbâs, Fadl ve Abdülmuttalib b. Rebî'a b. Hâris ile beraber Resûlullah'ın (sav) yanına gitti. Allah'ın kendisine verdiğinden onlara da vermesi için Resûlullah (sav) ile konuştu ve "Bu ikisi senin amcanın çocuklarıdır. Bulûğ çağına geldiler ve henüz evlenemediler. İnsanların aldıkları [zekât malları]ndan onlar da alsalar, belki evlenebilirler." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Zekât insanların [mallarının] kiridir. Ben [zekâtı] onlara verecek değilim." dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Ebü's-Sâib el-Mahzûmî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Bana Kureyş'ten bir adam, Fadl b. Abbâs'ın Şam'da şöyle dediğini anlattı: "Vallahi, [verdiğinin] yerine geleceğine inanan kimse mal konusunda cimrilik yapmaz. Az malın gözünü doyurmadığı kimsenin gözünü çok mal da doyurmaz. İnsanların şerrinden emin olan bir kimse gelecekten korkmaz."

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi ki: Fadl b. Abbâs ölüm döşeğinde iken, "Bu, Allah'ın geri çevrilemez emridir. Bana düşen; sabır, rıza ve tevekküldür. Vallahi, ölümden korkmuyorum, [nasılsa] ölmek için yaratıldım fakat amelde kusur [etmiş olmak]tan korkuyorum." dedi.

Bana Ebû Hafs eş-Şâmî anlattı, dedi ki: Bana Ebü'z-Zübeyr ed-Dımaşkî anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Bana gelen habere göre tâun hastalığı ortaya çıktığı zaman, Fadl b. Abbâs şöyle dedi -o zamanlarda Fadl zekâ, güzellik, cesaret ve mertlik bakımından Kureyş'in [parmakla gösterilen bir] delikanlısı idi-: "En çok sabredilmesi gereken şey, değiştirilmesi mümkün olmayan şeydir."

Bana Ebû Hafs anlattı. O Ebü'z-Zübeyr'den rivayet etti, dedi ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Bir yolculukta Fadl b. Abbâs'ın yol arkadaşı olan bir adamın atı öldü. Fadl yanındaki atı adama verdi. Biri onu kınadı. Bu-

nun üzerine Fadl ona "Bana cimri olmamı mı öğütlüyorsun? Kuşkusuz, iyiliğe mani olman ve yardımlaşmaman kınama sebebi olarak [sana] kâfidir. Vallahi Allah'ın, kitabında 'kendileri ihtiyaç içinde oldukları halde başkalarını kendi nefislerine tercih edenlerden'[240] başka kimseyi övdüğünü görmedim." dedi.

Dediler ki: Fadl b. Abbâs, Şam'daki Amvâs tâununda, hicretin 18. yılında vefat etti. Resûlullah (sav) vefat ettiği zaman Fadl 18 yaşını biraz geçiyordu. Onun Ümmü Külsûm bt. Fadl'dan başka çocuğu olmadı. Onun annesi, Benî Cumah kabilesinin anlaşmalısı Safiyye bt. Mahmiye b. Cez ez-Zebîdî idi. Safiyye'nin annesi ise Cumah kabilesindendi. Ümmü Külsûm ile Hasan b. Ali evlendi, [Hasan'ın] evlendiği ilk kadın oydu. Ümmü Külsûm ondan üç oğlan ve bir kız dünyaya getirdi, hepsi de vefat ettiler. Hasan onu boşadı, bu kez onunla Ebû Mûsâ Abdullah b. Kays el-Eş'arî evlendi. Ümmü Külsûm ondan Mûsâ b. Ebû Mûsâ'yı dünyaya getirdi. Ondan iki çocuğunun daha olduğu söylenir. Ebû Mûsâ vefat etti, bu kez onunla İmrân b. Talha b. Ubeydullah evlendi. Sonra İmrân onu boşadı. Ümmü Külsûm Ebû Mûsâ'nın Kûfe'deki evine yerleşti ve orada vefat etti. Kûfe'de defnedilen ilk Kureyşli kadın odur. Ondan önce Kûfe'de Amr b. Saîd el-Eşdak'ın annesinin defnedildiği de söylenir. Kûfe'de defnedilen ilk erkek ise, hicretin 36. -veya 37.- yılında [şehit edilen] Habbâb b. Eret'tir.

Râvilerden bazıları şöyle dediler: Ümmü Külsûm bt. Fadl, Ebû Mûsâ'nın eşiydi. Ebû Mûsâ vefat edince onunla Hasan b. Ali evlendi. Hasan da hicretin 49. veya 50. yılında vefat etti. Bunun üzerine onunla İmrân b. Talha evlendi. İmrân'ın soyu devam etmemiştir.

Abdullah b. Abbâs

Künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. "Ümmetin bilgini" anlamında kendisine "Hibrü'l-ümme" denilirdi. Hicretten üç yıl önce dünyaya geldi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs, Abdülmuttaliboğulları [muhasaradan dolayı] Ebû Tâlib'in mahallesinde (Şi'bu Ebî Tâlib) iken

---

240 Haşr, 59/9.

dünyaya geldi. Bu da Peygamber'in (sav) Medine'ye hicretinden üç yıl önceydi. Babası onu Peygamber'in (sav) yanına getirdi. Resûlullah (sav) onu öptü, elini yüzüne sürdü ve ona "Allahım, onun yüreğini ilim ve anlayışla doldur ve onu sâlih kullarından eyle!" şeklinde dua etti. Sonra, "Ey amca! Bu çocuk, en azından ümmetimin âlimi, fakihi ve Kur'an'ın te'vilini yerine getiren olacaktır." dedi.

Ebû Sâlih dedi ki: Abdullah b. Abbâs; Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın yanında çok değerli biriydi. Osman kuşatma altında iken onun emriyle 35 yılında hac emîri olarak görev yaptı. Ali b. Ebû Tâlib onu Basra'ya vali yaptı ve onu kendisiyle birlikte Sıffîn'e götürdü. Sonra Basra'ya vali olarak döndü. Sonra Ebü'l-Esved, onun [yolsuzluk yaptığı] hakkında Ali'ye mektup yazdı. Bunun üzerine İbn Abbâs, Ali'ye kızdı ve Hicaz'a geri döndü.

Bana Velîd b. Sâlih anlattı. O Vâkıdî'den, o Hâlid b. İlyâs'tan, o İbn Abbâs'ın mevlâsı Şu'be'den, o da Abdullah b. Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: [Ailem] Ebû Tâlib vadisinde iken, hicretten üç yıl önce dünyaya geldim. Resûlullah (sav) vefat ettiğinde 13 yaşındaydım.

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O babasından, o Mâlik b. Enes'ten, o Zührî'den, o Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: "Ben Resûlullah'ın (sav) [Vedâ] haccında ergenlik çağındaydım."

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı. O Süfyân b. Uyeyne'den, o da Ubeydullah b. Ebû Yezîd'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'tan işittim, şöyle diyordu: "Ben, Resûlullah'ın (sav), yükleriyle birlikte Müzdelife'den Mina'ya göndermiş olduğu ailesinin [yürümeye takati olmayan] zayıflarından biriydim."

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Züheyr b. Muâviye anlattı. O Abdullah b. Osman b. Haysem'den, o da Saîd b. Cübeyr'den, Abdullah b. Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) elini iki omuzum arasına koydu ve "Allahım! Onu dinde ilim sahibi yap ve ona te'vili öğret." diye dua etti.

Bize Affân b. Müslim anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme haber verdi, dedi ki: Bize Abdullah b. Osman b. Haysem haber verdi. O Saîd

b. Cübeyr'den, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah (sav) Meymûne'nin evindeydi. Ben geceleyin abdest alması için ona su koydum. Meymûne, "Ey Allah'ın elçisi! Abbâs'ın oğlu abdest alman için su koydu." dedi. Resûlullah (sav) "Allahım! Onu dinde ilim sahibi yap ve ona te'vili öğret." şeklinde dua etti.

Bize Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Ebû Küdeyne Yahyâ b. Mühelleb el-Becelî haber verdi. O babasından, o Mücâhid'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Cibrîl'i iki defa gördüm, Resûlullah (sav) da Allah'ın bana hikmet vermesi için iki kez dua etti.

Bize Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe anlattı, dedi ki: Bize Muâviye b. Hişâm anlattı, dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O Ebû Bükeyr'den, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan şunu rivayet etti: İbn Abbâs bir gün Resûlullah'ın (sav) yanına girmiş ve yanında birinin olduğunu görmüştü. İbn Abbâs "Bu kimdir ey Allah'ın elçisi?" deyince Resûlullah (sav), "Bu Cibrîl'dir." dedi.

Bize Abdullah b. Sâlih el-Mukri' anlattı. O Hammâd b. Seleme'den, o Ammâr b. Ebû Ammâr'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Ben ve babam Resûlullah'ın (sav) yanındaydık. Sanki bizden yüz çevirir gibiydi. Çıktığımızda babam bana, "Oğlum! Görmedin mi, sanki Resûlullah benden yüz çevirir gibiydi?" dedi. Ben, "Kuşkusuz, Resûlullah bir adamla özel konuşuyordu." dedim. Sonra onun yanına geri döndük. Babam Resûlullah'a, "Ben Abdullah'a böyle böyle dedim, o da bana böyle böyle dedi. Ey Allah'ın elçisi! Gerçekten senin yanında biri mi vardı?" dedi. Resûlullah (sav), "Ey Abdullah! Sen onu gördün mü?" dedi. Ben de "Evet, ey Allah'ın elçisi!" dedim. Resûlullah (sav) "O, Cibrîl idi." dedi.

Bana Âsım b. Ali b. Âsım yoluyla anlatıldı. O Zeyneb bt. Süleymân b. Ali'den rivayet etti, dedi ki: Bana babam anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs Resûlullah'ın yanına girdi, yanında bir adam vardı. Abdullah ayağa kalktı ve o adamı gördü. Peygamber (sav) ona döndü ve "Ne zaman geldin yavrucuğum?" dedi. Abdullah, "Biraz önce." dedi. Peygamber (sav) "Yanımda kimseyi gördün mü?" dedi. İbn Abbâs,

"Evet, bir adam gördüm." dedi. Resûlullah (sav), "O, Cibrîl idi; -peygamberler dışında- onu görüp de kör olmayan hiç kimse yoktur. Fakat Allah'tan, bu körlüğü sana ömrünün sonunda vermesini isteyeceğim." dedi. Sonra, "Allahım! Onu dinde ilim sahibi yap, ona te'vili öğret ve onu iman ehlinden kıl." diye dua etti.

Bize Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî anlattı, dedi ki: Bize Abdülvâris anlattı, dedi ki: Bize Hâlid el-Hazzâ haber verdi. O İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) beni göğsüne bastırdı ve "Allahım! Ona hikmeti öğret." diye dua etti.

Bize Abdullah b. Ebû Şeybe anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Bekir es-Sehmî anlattı. O Hâtim b. Ebû Sağîre'den, o Amr b. Dînâr'dan, Küreyb'in kendisine İbn Abbâs'ın şöyle dediğini haber verdi: Resûlullah (sav), Allah'ın ilim ve anlayışımı arttırması için bana dua etti.

Bana Muhammed b. Hâtim el-Mervezî anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Abdullah el-Ensârî anlattı. O İsmâîl b. Müslim el-Mekkî'den, o Amr b. Dînâr'dan, o Tâvûs'tan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) beni çağırdı. Sonra başımı sıvazladı ve "Ey Rabbim, ona hikmeti ve Kur'an'ın te'vilini öğret!" dedi.

Bize Süreyc b. Yûnus Ebü'l-Hâris anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Fudayl b. Gazvân anlattı. O Kelbî'den, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs "*Onları pek az kişi bilir.*"[241] âyeti hakkında "Ben o az kimselerdenim." dedi.

Bize Vehb b. Bakıyye anlattı. O Yezîd b. Hârûn'dan, o Cüveybir'den, o Dahhâk'tan, o da İbn Abbâs'tan bu rivayetin benzerini nakletti.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. İdrîs el-Evdî haber verdi. O Leys'ten, o da Tâvûs'tan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah'ın (sav) ashabından 70 yaşlı sahâbîye yetiştim. Bir şey hakkında tartıştıkları zaman İbn Abbâs'a gelirlerdi. İbn Abbâs [mevzuyu] onlara anlatır ve açıklardı. Onlar da onun sözüne uyarlardı.

---

241 Kehf, 18/22.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. İdrîs haber verdi. O Leys'ten, o da Tâvûs'tan rivayet etti, dedi ki: Muhammed'in ashabından 70 yaşlı sahâbîye yetiştim. [Ancak] onlara değil bu gence [İbn Abbâs'ı kastediyor] takıldım. Ondan çok istifade ettim.

Bize Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Kabîsa anlattı. O Süfyân'dan, o İbn Cüreyc'den, o da Tâvûs'tan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'tan daha âlim kimseyi görmedim.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Yahyâ b. Yemân'dan, o Süfyân'dan, o Mis'ar'dan, o Habîb b. Ebû Sâbit'ten, o da Tâvûs'tan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'a muhalefet eden bir kimse görmedim ki İbn Abbâs kendi dediğini ona kabul ettirmeden onu bırakmış olsun.

Bize Abdurrahmân b. Sâlih el-Ezdî ve Hüseyin b. Ali b. Esved anlattılar, dediler ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Kays b. Rebî' haber verdi. O A'meş'ten, o Ebü'd-Duhâ Müslim b. Sabîh'ten, o Mesrûk'tan, o da Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etti, dedi ki: Kur'an'ı en iyi izah eden Abdullah b. Abbâs'tır.[242]

Bana Muhammed b. Hâtim b. Meymûn el-Mervezî anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Nümeyr anlattı. O Mâlik b. Miğvel'den, o Seleme b. Küheyl'den, o da İbn Mes'ûd'dan bunun benzerini rivayet etti.

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı, dedi ki: Bize Şerîk b. Abdullah anlattı. O A'meş'ten, o Ebü'd-Duhâ'dan, o da Mesrûk'tan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ı görünce "O, insanların en güzelidir." derdin. Konuştuğu zaman "O, insanların en düzgün konuşanıdır." derdin. Hadis anlattığı zaman da "O, insanların en âlimidir." derdin.

Bana Hasan b. Arefe anlattı. O Ammâr b. Muhammed'den, o Haşîş b. Ferkad'dan, o Hasan'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) bana şöyle dedi: "Ey çocuk! -ya da "ey küçük çocuk" dedi- Sana [yaptığın takdirde] Allah'ın onunla sana fayda vereceği bir şey öğreteyim mi? Allah'ı[n hudûdunu] muhafaza et, Allah da seni muhafaza etsin. Al-

---

242 "Tercümanu'l-Kur'an" Kur'an'ın müfessiri anlamında bir deyimdir. (Bkz. *Lisânbu'l-Arab*, XII, 229.) Tefsir ilmindeki yetkinliği sebebiyle Abdullah b. Abbâs'a, Arapça metinde de geçtiği üzere, "Tercümânü'l-Kur'ân" denilmiştir. (çev.)

lah'ı zikret, Allah da seni zikretsin. Bollukta Allah'ı tanımaya çalış, o da darlıkta seni tanısın [sana imdad etsin]. [Bir şey] istediğin zaman Allah'tan iste. Yardım dilediğin zaman Allah'tan dile. Bil ki zafer, iman (yakîn) iledir. Rahatlık, kederle beraberdir. Zorlukla birlikte kolaylık da vardır. Bütün mahlûkat Allah'ın senin için takdir etmediği bir şeyi sana vermeye kalksa buna güçleri yetmez. Eğer Allah'ın senin için takdir ettiği bir şeyden seni menetmeye kalksa buna da güçleri yetmez."

Bize Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Ebü'z-Zinâd haber verdi. O babasından, o da Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayet etti, dedi ki: Sünneti İbn Abbâs'tan daha iyi bilen, onun kadar sağlam fikirli ve onun kadar isabetli görüşe sahip hiç kimse görmedim. Ömer b. Hattâb ona "[Ey Abdullah!] Öyle güç meseleler karşımıza çıktı ki sen tam bu ve benzeri işlerin adamısın." derdi. Abdullah b. Abbâs o meseleler hakkında görüş bildirdiğinde Ömer onun sözüne razı olurdu. Ömer, müslümanlar[ın meselelerin]e bakışı ve Allah'a [kulluktaki] gayretinde son derece titizdi.

Bize Amr en-Nâkıd ve Ali b. Abdullah anlattılar, dediler ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı, dedi ki: Bize İbn Ebû Necîh haber verdi. O da Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah'ın (sav) ağzından bizzat aktaranlarınki müstesna, İbn Abbâs'ın fetvasından daha güzel bir fetva duymadım.

Bana Nasr b. Ali el-Cehdamî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı. O Şu'be'den, o Mansûr'dan, o da Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ın Kur'an'ı tefsir ettiğini gördüğüm zaman, yüzünde bir nur görürdüm.

Bize Abdula'lâ b. Hammâd en-Nersî Ebû Yahyâ anlattı, dedi ki: Bize Abdülcebbâr b. Verd anlattı. O da Atâ b. Ebû Rebâh'tan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ın meclisinden daha cömert bir meclis görmedim. Ne bu kadar büyük sofra gördüm ne de bu kadar çok ilim. Kur'an tefsiri öğrenenler bir tarafta, fıkıh öğrenenler bir tarafta, şiirle ilgilenenenler de bir diğer taraftaydı. İbn Abbâs geniş bir alanda onlara ders veriyordu.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Ahmed b. Abdullah b. Yûnus anlattı. O Saîd b. Sâlim el-Kaddâh'tan, o Abdülcebbâr b.

Verd'den, o da Atâ'dan bunun benzerini rivayet etti. Ancak "Arap tarihi ve neseple ilgilenenler bir tarafta" kaydını da ilâve etti.

Bize Muhammed b. Sabbâh el-Bezzâz anlattı, dedi ki: Bize Hüşeym b. Beşîr anlattı. O Ebû Bişr'den, o Saîd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etti: "Resûlullah'ın (sav) döneminde muhkemi bir araya getirdim." Kendisine "Muhkem nedir?" dedim. "Mufassaldır." dedi.[243]

Bize Affân b. Müslim anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı. O Ali b. Zeyd'den, o Saîd b. Cübeyr ve Yûsuf b. Mihrân'dan, onlar da İbn Abbâs'tan naklettiler, dediler ki: İbn Abbâs'a Kur'an'dan bir yer sorulurdu, İbn Abbâs "Bu şöyledir. Şairin şöyle dediğini duymadın mı?" derdi.

Bize Muhammed b. Sabbâh ve Amr en-Nâkıd anlattılar, dediler ki: Bize Hüşeym anlattı. O Ebû Bişr'den, o Saîd b. Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: "Ömer, [yanına girmeleri için] Bedir ashabın[dan olanlar]a izin verirdi, onlarla birlikte bana da izin verirdi." Anlatıldığına göre Ömer, İbn Abbâs'a da onlara da soru sorardı. Ancak Ömer'e [isabetli] cevabı İbn Abbâs verirdi. Ömer de onlara, "Durumu gözlerinizle gördüğünüz halde İbn Abbâs['a ihtimam göstermem] konusunda ne diye beni kınıyorsunuz?" derdi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Fudayl'dan, o babasından, o da Atâ b. Yesâr'dan rivayet etti, dedi ki: Ömer ve Osman, Bedir ashabıyla birlikte İbn Abbâs'ı da [meclislerine] davet ederlerdi. Osman vefat edinceye kadar İbn Abbâs, onun döneminde fetva verirdi.

Bize Ali b. Abdullah el-Medînî anlattı, dedi ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı. O Ubeydullah b. Ebû Yezîd'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'a Kur'an'da olan bir şeye dair soru sorulduğu zaman onu hemen söylerdi. Kur'an'da olmayan fakat Peygamber'den (sav) vârid olan bir şey olsaydı onu da söylerdi. Ne Kur'an'da ne de sünnette olan fakat Ebû Bekir ve Ömer'den vârid olan bir şey olsaydı onu da söylerdi. Eğer bunlardan hiçbirinde yoksa o zaman kendi içtihadıyla fetva verirdi.

---

243 Burada geçen "muhkem"den maksat Kur'an'ın, içinde neshedilmiş âyetler bulunmayan kısımlarıdır. Muhkem bazen müteşabih âyetlerin zıddı olarak da kullanılır. Mufassal ise Kur'an'ın 49. sûresi olan Hucûrât sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan sûrelerdir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Riyad, 2001, VIII,714. (çev.)

Bize Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî anlattı, dedi ki: Bize Cerîr b. Abdülhamîd anlattı. O Muğîre'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'a "Bu ilmi ne ile elde ettin?" diye soruldu, o da "Soruşturan bir dil ve düşünen bir kalp ile…" dedi.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Sâlih el-Mısrî anlattı. O Muâviye b. Sâlih'ten, o Ali b. Ebû Talha'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: "Bana tefsiri sorun. Kuşkusuz rabbim bana soruşturan bir dil ve düşünen bir kalp vermiştir."

Bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı. O Zübeyr b. Hırrît'ten, o da İkrime'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs Kur'an'ı Ali b. Ebû Tâlib'den daha iyi biliyordu. Ali de Kur'an'daki mübhemâtı İbn Abbâs'tan daha iyi biliyordu.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme anlattı, dedi ki: Bize A'meş anlattı. O da Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs'a ilminin çokluğundan dolayı "el-Bahr" denilirdi.

Bana Ebû Sâlih Ferrâ el-Entâkî anlattı, dedi ki: Bize Haccâc b. Muhammed anlattı. O İbn Cüreyc'den Atâ'nın: "el-Bahr şöyle dedi… el-Bahr şu şekilde fetva verdi…" dediğini rivayet etti. -İbn Abbâs'ı kastediyordu.-

Bize Muhammed b. Hâtim b. Meymûn el-Mervezî ve Amr b. Muhammed anlattılar, dediler ki: Bize İshâk b. Yûsuf el-Ezrak anlattı. O Abdülmelik b. Ebû Süleymân'dan, o da Saîd b. Cübeyr'den rivayet etti, dedi ki: Bazı muhacirler Ömer b. Hattâb'ın, İbn Abbâs'ı kendisine onlardan daha yakın tutmasına içerlediler [ve konuyu Ömer'e açtılar]. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Şimdi size İbn Abbâs'ın, faziletini tanıyacağınız bir özelliğini göstereceğim." dedi ve onlara "*İzâ câe nasrullâhi ve'l-feth*" sûresini sordu. Bazıları "Allah, resulüne insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğü zaman bundan dolayı O'na hamd edip istiğfarda bulunmasını emretmiştir." dediler. Bunun üzerine Ömer "Ey İbn Abbâs! [Sen] söyle!" dedi. İbn Abbâs "Allah bununla resulünün vefat edeceğini ona bildirmiştir. Şöyle buyuruyor: '*Allah'ın yardımı ve zafer geldiği zaman ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün vakit…*' âyeti ölüme dair sana bir işarettir."

Daha sonra Ömer onlara Kadir gecesini sordu. Bu konuda uzun uzun konuştular. Bazıları "Ramazan'ın 21. gecesidir.", bazıları "23. gecesidir.", bazıları da "27. gecesidir." dediler. Bunun üzerine Ömer "Ey İbn Abbâs! [Sen] söyle!" dedi. İbn Abbâs şöyle dedi: "Allah tektir ve tekliği sever. Göğü yedi [kat olarak] yarattı, yeri de yedi [tabaka halinde] yarattı. Haftanın günlerinin sayısını da yedi olarak yarattı. İnsanı da yedi merhalede yarattı ve '*Andolsun biz insanı çamurdan, bir özden yarattık, sonra onu sağlam bir karargâhta bir nutfe haline getirdik. Sonra bu nutfeyi alaka*[244] *haline getirdik. Alakayı da mudga yaptık. Mudgayı*[245] *da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere et giydirdik. Sonra onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!*'[246] dedi. Sonra insanın rızkını da yedi yerden yarattı ve '*Yağmurlar yağdırdık. Sonra toprağı göz göz yardık da oradan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. Bütün bunlar sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için…*'[247] dedi. [İlk] yedisi insan içindir. '*el-Ebb* (çayır)' ise yerin hayvanlar için bitirdiği bitkidir. [Kadir gecesine gelince] biz onu ancak, Ramazan'ın bitmesine yedi gün kala, yirmi üçüncü gece olduğunu görüyoruz." Bunun üzerine Ömer [onlara] "[Şu halde] İbn Abbâs hakkında beni nasıl kınıyorsunuz?" dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Avâne b. Hakem'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs'a "Günahı çok ancak iyilikleri de fazla olan birini mi daha çok seversin, yoksa günahları da iyilikleri de az olan birini mi?" diye soruldu. İbn Abbâs, "Hiçbir şeyi selâmete denk tutmam." dedi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukrî anlattı, dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleymân anlattı. O babasından, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: İlk defa Basra'da ilim öğreten İbn Abbâs'tır. İlmi çoktu. Bakara sûresini okur, sonra onu âyet âyet, harf harf tefsir ederdi.

---

244 Sperm ile döllenmiş yumurtadan bir hafta zarfında oluşan hücrenin rahim duvarına gömülmüş halidir. (ZZ)

245 Ceninin henüz uzuvları belirmemiş halidir. (ZZ)

246 Mü'minûn, 23/12-14.

247 Abese, 80/25-32.

Bize Vehb b. Bakıyye anlattı. O Yezîd b. Hârûn'dan, O Muhammed b. Amr'dan, O Ebû Seleme'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: "Resûlullah'ın (sav) hadislerinin çoğunu ensarın yanında buldum. Ben onlardan birine gidip de onu uyuyor bulursam, dilersem uyandırırdım. [Uyanmayacaksa] uyanana dek kapısında otururdum, rüzgâr da yüzüme toprak savururdu. [Uyanınca] ona soracağımı sorar ve dönerdim."

Bana Ebû Mes'ûd Kattât anlattı, dedi ki: Bana Bakıyye b. Velîd el-Hımsî anlattı. O Süleymân el-Ensârî'den İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: "Kim yumuşak huylu olursa yücelir, kim kavrarsa ilmini arttırır."

Bize Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize İsmâîl b. Uleyye anlattı. O İbn Avn'dan, o da İkrime'den Ali'nin İslâm'dan dönen bazı insanları yaktığını nakletti. Bu haber İbn Abbâs'a ulaştı. İbn Abbâs "Ben olsaydım onları yakmazdım. Çünkü Resûlullah (sav) 'Allah'ın azabıyla azap etmeyin.' dedi. Ancak onları öldürürdüm. Çünkü Resûlullah (sav) 'Sizden kim dinini değiştirirse onu öldürün.' dedi. Bu söz Ali'ye ulaşınca o "Allah için, İbn Abbâs ne kadar da güzel söyledi!" dedi.

Bize Yahyâ b. Eyyûb ez-Zâhid anlattı, dedi ki: Bize İsmâîl b. Uleyye anlattı. O Uyeyne b. Abdurrahmân b. Cevşen'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs yolculukta olduğu bir sırada kendisine, kardeşi Kusem'in ölüm haberi verildi. Hemen "*İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn*" dedi. Sonra hemen yoldan döndü; devesini çökertti ve uzun süren iki rekâtlık bir namaz kıldı. Sonra devesinin yanına döndü ve ona bindi. Kendisine "Senin yaptığın gibisini görmedik." denildi. İbn Abbâs "Siz Allah'ın, '*Sabır ve namazla Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz bunlar, Allah'a karşı derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.*'[248] âyetini duymadınız mı?" dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Bana Yahyâ b. Yemân anlattı. O Süfyân es-Sevrî'den, o İbn Tâvûs'tan, o da babasından, Muâviye'nin İbn Abbâs'a şöyle dediğini nakletti: "Sen Ali'nin dini üzere misin?" İbn Abbâs, "Hayır, Osman'ın dini üzere de değilim. Fakat ben Allah'ın elçisi Muhammed'in (sav) dini üzereyim." dedi.

---

248 Bakara, 2/45.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Abdülvehhâb b. Atâ anlattı. O Saîd b. Ebû Arûbe'den, o da Katâde'den rivayet etti, dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib "*Ve'l-âdiyâti dabhan*"[249] âyeti hakkında, "Onlar develerdir." dedi. İbn Abbâs ise "Onlar atlardır." dedi. Bu sözü Ali'ye ulaşınca o "Vallahi İbn Abbâs doğru söylüyor." dedi.

Bize Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî anlattı. O Yezîd b. Ebû Ziyâd'dan, o da Abdullah b. Hâris'ten rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Abbâs'ın çocuklarından Abdullah, Ubeydullah ve Kesîr'i yan yana oturtur ve onlara "Kim önce yanıma gelirse şu ve şu onun olsun." derdi. Onlar da Resûlullah'a kavuşmak üzere yarışırlar, onun göğsü ve sırtı üzerine düşerlerdi. Resûlullah (sav) da onları öper ve sırtına alırdı.

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O İbnü'd-Derâverdî'den, o Ca'fer b. Muhammed'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) bizden buluğ çağına ermemişlerden Abdullah b. Abbâs, Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer dışında hiç kimseden biat almadı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Vekî' anlattı. O Süfyân'dan, o Abdurrahmân b. Âbis'ten rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'a "Resûlullah'la (sav) birlikte bayram gününe şahit oldun mu?" diye sordum. İbn Abbâs "Evet, eğer benim Resûlullah'a olan yakınlığım olmasaydı şahit olamazdım." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Mehdî anlattı, dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O Seleme b. Küheyl'den, o Hasan el-Urenî'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Biz, Benî Abdülmuttalib ailesinin çocukları Müzdelife gecesinde merkeplerimizin üzerinde geldik. Resûlullah (sav) eliyle baldırlarımıza vurarak "Güneş doğmadan cemrelere taş atmayın." dedi.

Bize Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân anlattı, dedi ki: Bize Cerîr b. Abdülhamîd anlattı. O Leys'ten, o da Tâvûs'tan nakletti, dedi ki: "İbn Abbâs'ın haftayı oruçsuz geçirdiğini görmedim [haftanın bir günü olsun mutlaka oruç tutardı]."

---

249 Âdiyât, 100/1.

Bana Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd anlattı, dedi ki: Bize Nu'aym b. Hammâd anlattı, dedi ki: Bize Nuh b. Ebû Meryem anlattı. O Yezîd en-Nahvî'den, o da İkrime'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs, ilimde deniz gibiydi. Kör olduğu zaman Tâif ehlinden, onun ilminden ilim sahibi olan bazı insanlar yanına gelirlerdi -ya da "yanlarında onun kitaplarından bazı kitaplar bulunanlar" dedi-. Onlar ona okutmaya çalışıyorlardı. Ancak İbn Abbâs, [okuduğunu] karıştırmaya başladı. Bu durumu farkedince "Bu musibet (körlük) başıma gelmiş bulunuyor. Benim ilmimden bir şeyler bilen bana okusun. Çünkü benim ona [sükûtumla] ikrarda bulunmam, ona okumam gibidir." dedi. Dedi ki: Onlar da ona okudular.

Bana Ebû Bekir el-A'yen anlattı, dedi ki: Bize İshâk b. İsmâîl anlattı, dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O Nâfi'den, o da İbn Ebû Müleyke'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs Suffe'de oturuyordu. İnsanlar onun fetvalarını dinlemiş dağılıyorlardı. Sucular "İbn Abbâs âdeta gönderilmemiş bir peygamber!" diyorlardı.

Bize Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize İbn Yemân el-İclî anlattı. O Ammâr b. Ruzeyk'ten, o Umeyr b. Bişr el-Has'amî'den rivayet etti, dedi ki: İbn Ömer şöyle dedi: "İbn Abbâs, Muhammed'e (sav) nâzil olanı en iyi bilen insandır."

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı, dedi ki: Bana Sâide b. Abdullah anlattı. O Dâvûd'dan, o İbn Atâ'dan, o Zeyd b. Eslem'den, o da İbn Ömer'den rivayet etti, dedi ki: [Bir gün] Ömer, İbn Abbâs'a şöyle dedi: "Bir gün Resûlullah'ın seni çağırdığını gördüm. Senin başını meshetmiş ve ağzına tükürmüştü, sonra 'Allahım! Onu dinde âlim yap ve ona te'vili öğret!' diye dua etmişti." İbn Abbâs da bunu tasdik etti.

Bana Abdullah b. Sâlih ve Amr anlattılar, dediler ki: Bize Yahyâ b. Yemân anlattı. O Abdülmelik b. Ebû Süleymân'dan, o da Saîd b. Cübeyr'den rivayet etti, dedi ki: Ömer b. Hattâb, İbn Abbâs'a şöyle dedi: "Sen bizim bilmediğimiz bir ilmi öğrendin."

Bize A'yen anlattı, dedi ki: Bize İshâk b. İsmâîl anlattı. O Süfyân'dan, o Ebû Bekir el-Hüzelî'den, o da Hasan'dan rivayet etti, dedi ki: Kuşkusuz İbn Abbâs'ın İslâm'da müstesna bir yeri vardı. Kur'an ilminde de yüksek

bir makama sahipti. Ömer ondan söz ettiği zaman "O, gençlerin [kemal bakımından] ihtiyarıydı." derdi.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize İsmâîl b. Uleyye anlattı. O Saîd b. Ebû Arûbe'den, o da Katâde b. Di'âme'den rivayet etti, dedi ki: "İbn Abbâs'ın görüşleri isabetliydi."

Bize Süreyc b. Yûnus anlattı, dedi ki: Bize Mervân b. Şücâ' anlattı, dedi ki: Bize Sâlim el-Eftas, Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etti: Hîre yahudilerinden bir adamla karşılaştım. Bana "Ey Allah'ın kulu! Mûsâ [kendisine teklif edilen] iki süreden hangisini tamamladı?" diye sordu,[250] "Bilmiyorum." dedim. Daha sonra İbn Abbâs'la karşılaştım ve ona sordum. İbn Abbâs, "Mûsâ (as) iki sürenin sayıca büyük (on yılı) ve eksiksiz olanını yerine getirmiştir." dedi. Sonra ben yahudi ile karşılaştım ve durumu ona bildirdim. Yahudi, "Vallahi arkadaşın gerçekten âlimmiş!" dedi.

Bana Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Hafs b. Gıyâs anlattı. O A'meş'ten rivayet etti, dedi ki: Bize Şakîk b. Seleme anlattı, dedi ki: Hac mevsiminde İbn Abbâs'ı gördüm, [halka] hitap ediyordu. Sonra Nûr sûresini okudu ve tefsir etti. Bir adam, "Bundan daha güzel bir konuşma görmedim. Vallahi eğer Rumlar ve Türkler bu sözleri işitselerdi müslüman olurlardı." dedi.

Bana Yahyâ b. Ma'în anlattı, dedi ki: Bize Yezîd b. Hârûn anlattı. O Kehmes'ten, o da Hasan b. Abdullah b. Büreyde'den rivayet etti, dedi ki: Bir adam İbn Abbâs'a sövdü. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: "Bana sövdün ancak bende üç haslet vardır. Ben müslümanların âdil hâkimleri [olduğu]nu duyar ve sevinirim fakat belki de hiçbir zaman o hâkimin önünde muhâkeme olma[yacağı]m. Yine bir müslüman memleketine yağmur yağdığını duyunca sevinirim fakat benim o beldede [yağmurdan faydalanacak] bir tek hayvanım yoktur. Kezâ ben Allah'ın kitabından bir âyete denk gelirim. Bütün insanların, o âyet hakkında bildiklerimi bilmelerini arzu ederim."

---

250 Kasas, 28/28. Buradaki "süre"den maksat Hz. Şu'ayb'ın Hz. Mûsâ'ya verdiği sürelerdir. Bilindiği gibi Şu'ayb Peygamber Hz. Mûsâ'ya, *"Sekiz yıl bana çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer bunu on yıla tamamlarsan o da senden olur. Seni zora sokmak istemem."* demişti. (Kasas, 28/27). Hz. Mûsâ da buna karşılık, *"Bu seninle benim aramda bir iş, iki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husumet yok."* demişti. (Kasas, 28/28). Yahudi, Hz. Mûsâ'nın Şu'ayb'a on yıl mı yoksa sekiz yıl mı hizmet ettiğini soruyor. (çev.)

Bize Abbâs b. Velîd ve Ravh b. Abdülmü'min anlattılar, dediler ki: Bize Mu'temir b. Süleymân anlattı. O Şu'ayb b. Dirhem'den, o Ebû Recâ el-Utâridî'den rivayet etti, dedi ki: "[Elini yanaklarına koyarak] İbn Abbâs'ın buralarının, gözyaşlarından dolayı çürümüş ayakkabı bağına döndüğünü gördüm." dedi ve elini oraya koydu. Abbâs dedi ki: Mu'temir [de] elini yaşların aktığı yere koydu.

Bize Halef b. Hişâm anlattı, dedi ki: Bize Hüşeym anlattı. O Avvâm b. Havşeb'den, o da İbrâhim et-Teymî'den rivayet etti, dedi ki: Bir gün Ömer tek başına oturdu ve "Bu ümmetin peygamberi bir, kıblesi bir ve kitabı bir olduğu halde ne diye ihtilâfa düşecekler?" diye düşündü. Sonra İbn Abbâs'ı çağırdı ve bunu ona sordu. İbn Abbâs "Kur'an bize nâzil oldu, onu okuduk ve ne hakkında nâzil olduğunu öğrendik. Ama bizden sonra gelecek topluluklar, Kur'an'ı okuyacaklar fakat ne hakkında nâzil olduğunu bilemeyecekler. Dolayısıyla bu konuda bir görüş belirtecekler. Böyle olunca da ihtilâfa düşecekler." dedi. Ömer onu azarladı. Sonra Ömer ona haber gönderdi ve "Söylediklerini tekrarla!" dedi. İbn Abbâs sözlerini tekrarladı. Bu kez Ömer, onun haklı olduğunu anladı ve onu takdir etti.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Şücâ' b. Mahled el-Fellâs anlattılar, dediler ki: Bize Yezîd b. Hârûn anlattı, dedi ki: Bize Avvâm b. Havşeb haber verdi, dedi ki: Bana Kâsım b. Avf eş-Şeybânî anlattı, dedi ki: Abdullah b. Abbâs Kâ'b el-Ahbâr'a, "Sana bazı şeyler soracağım ancak bana tahrif edilmiş kitaptan veya falancaların sözlerinden cevap verme. Eğer bilmiyorsan, 'Bilmiyorum.' dersin. Kuşkusuz bu senin için ilme daha uygun [bir tavır]dır." dedi.

Bize Süreyc b. Yûnus ve Kâsım b. Sellâm anlattılar, dediler ki: Bize Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Sevbân anlattı. O, Dahhâk'tan işitenlerden İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Resûlullah (sav) bana şöyle dedi: "Konuşturulduğun zaman konuş [sana sordukları zaman çekinmeden anlat]. Ancak anlattıklarını kavrayamayan, bu sebeple de fitneye düşebilecek kişilere anlatma." [Râvi] dedi ki: İbn Abbâs bazı şeyleri [sadece] ilim ehliyle paylaşırdı.

Bize Ravh b. Abdülmü'min anlattı, dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleymân anlattı. O Ebû Âmir el-Hazzâz'dan, o da Abdullah b. Ebû Müleyke'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'la birlikte yolculuk yaptım. Kendisi gündüz yürür, gece konaklardı. Gece yarısı kalkar ve namaz kılar, Kur'an okurdu. "*Herkes beraberinde bir sevk edici bir de şahitlik edici [melek] ile gelir.*"[251] âyetini çok okur ve ağlardı. Öyle ki iç çekişlerini duyardık.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı. O Talha b. Amr'dan, o da Atâ'dan İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklletti: "Eğer Kur'an'ın bazı yorumlarını insanlara anlatsam beni taşlarlar."

[İbn Abbâs'la İbnü'z-Zübeyr'in Tartışmaları]

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Ma'în anlattı; dedi ki: Bize Haccâc b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bana İbn Cüreyc anlattı, dedi ki: İbn Ebû Müleyke bana dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'e ilk defa bir mal gelmişti. Kendisi Kuaykıân'da[252] bulunuyordu. İbn Abbâs onun yanına gitti ve ona, "Sen insanları bildiğin şeye [biat etmeye] davet ettin. Sana biraz mal geldi, insanların da ihtiyaçları var." dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr "Sen neden bununla ilgileniyorsun? Sen körsün, Allah kalbini de kör etmiş." dedi. İbn Abbâs "Allah senin kalbini kör etmiştir." dedi. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr "Vallahi sen fakih [filân] değilsin!" dedi. İbn Abbâs ise "Vallahi ben, senden de babandan da daha fakihim." dedi. İbn Abbâs çıkınca kılavuzuna "Yanında kim vardı?" dedi. Kılavuz "Kızı ve karısı vardı." dedi. İbn Abbâs "Neden bana haber vermedin? Vallahi eğer bilseydim, onun kaba sözlerini onlara duyurmazdım." dedi. Dedi ki: Sonra İbnü'z-Zübeyr yanına Ebû Kays ez-Zürakî'yi göndererek İbn Abbâs'a "Tartışan ilk amca çocukları biz değiliz. Meseleyi uzatma, ben de uzatmayayım." şeklinde bir mesaj yolladı. İbn Abbâs ise, "Eğer o, meseleyi bitirirse ben de bitiririm. Eğer ifşa ed[ip uzat]ırsa ben de ifşa ederim." dedi.

İbn Cüreyc dedi ki: İbn Ebû Müleyke şöyle dedi: Abdullah b. Abbâs ile Abdullah b. Zübeyr arasında bir tartışma yaşandı. Ertesi gün İbn Abbâs'ın

---

251 Kâf, 50/21.
252 Mekke'ye 12 mil mesafede bulunan bir yer. (ZZ)

yanına gittim ve ona "Sen İbnü'z-Zübeyr ile savaşıp Allah'ın haremini ihlâl etmek mi istiyorsun?" dedim. İbn Abbâs şöyle dedi: Allah korusun! Allah Benî Ümeyye ile İbnü'z-Zübeyr'i haremi ihlâl eden kimseler olarak yazmıştır. Ben Allah'ın haremini asla ihlâl etmeyeceğim. İnsanlar bana, "İbnü'z-Zübeyr'e biat et." dediler. Ben onlara, "O kim, hilâfet makamı kim! Ancak onun babası [Zübeyr] Resûlullah'ın (sav) havârisiydi. Dedesi ise Peygamber'in (sav) mağara arkadaşıydı. -Ebû Bekir'i kastediyor.- Onun annesi ise Zâtünnitâk'tır (Esmâ bt. Ebû Bekir). Teyzesi müminlerin annesi Âişe'dir. Halası Peygamber'in (sav) zevcesi Hadîce'dir. Resûlullah'ın (sav) halası Safiyye, babaannesidir. O iffet sahibi bir müslüman olup Kur'an kâriidir. Vallahi Ebû Bekir ve Ömer'e karşı yapmadığım bir nefis muhasebesini ona karşı yapacağım. İbnü'l-Âs'ın oğlu çıkıp böbürlenerek yürüyor -Abdülmelik'i kastediyor-, o da kuyruğunu eğiyor -İbnü'z-Zübeyr'i kastediyor-" dedim.

Medâinî İbn Mücâlid'den, o babasından, o da Şa'bî'den rivayet etti, dedi ki: İbnü'z-Zübeyr İbn Abbâs'a "Sen müminlerin annesiyle [Âişe] ve Resûlullah'ın havârisiyle savaştın ve mut'a evliliğine fetva verdin." dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs "Müminlerin annesine gelince sen ve baban onu [evinden] çıkardınız. O bizimle 'müminlerin annesi' ismini aldı ve biz ona hayırlı evlât olduk. Allah onu affetsin. Ama sen ve baban Ali ile savaştınız. Eğer Ali mümin ise, siz müminlere karşı savaşmakla dalâlete düşmüş oldunuz; eğer Ali kâfir ise, savaştan kaçtığınız için Allah'ın gazabına uğradınız. Mut'a nikâhına gelince bana gelen habere göre Resûlullah (sav) mut'a yoluyla evliliğe ruhsat vermiştir. Üstelik mut'a konusunda ortaya çıkan ilk hadise (aşk macerası), Zübeyr ailesindeki hadisedir.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, Ebû Mihnef'ten ve Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs'ın da orada olduğu bir gün Abdullah b. Zübeyr Mekke minberinde şöyle dedi: "Şurada Allah'ın, gözlerini kör ettiği gibi kalbini de kör ettiği bir adam var. Dediğine göre kadınlarla mut'a yoluyla evlenmek, Allah ve resulünün emriyle helâlmiş. Bit ve karınca hakkında fetva veriyor. Basra halkını çekirdek kırar (aç, sefil) halde bırakarak beytülmâldeki malları zimmetine geçirdi. Fakat müminlerin annesiyle, Resûlullah'ın havârisiyle ve Resûlullah'ı el-

leriyle korumuş olan kişiyle -Talha'yı kastediyor- savaşması [bırakılıp] bu yaptıkları için ne diye kınansın?" Bunun üzerine İbn Abbâs kılavuzuna -kılavuzunun Benî Esed b. Huzeyme'nin mevlâsı olan Saîd b. Cübeyr olduğu söylenir- "Beni İbnü'z-Zübeyr'e götür!" dedi. Sonra kollarını açtı ve şöyle dedi: "Ey İbnü'z-Zübeyr!

Biz bir grupla karşılaştığımızda
Altüst ederiz onları
Sonunda zillete düşerler
'Lutfetti, el-Karre ile ok atış[mayı teklif ed]en.'

Ey İbnü'z-Zübeyr! Körlüğe gelince Allah '*Gerçek şu ki gözler kör olmaz, fakat asıl sinelerdeki kalpler kör olur.*'[253] buyuruyor. Benim bit ve karınca hakkındaki fetvama gelince bunda senin ve adamlarının bilemeyeceği iki hüküm vardır. Basra mallarını zimmetime geçirmeme gelince onlar bizim topladığımız (tahsil ettiğimiz) mallardı. Sonra her hak sahibine hakkını verdik. O mallardan bize, Allah'ın kitabına göre bize düşen paydan ve hakkımız olandan daha azı kaldı. O malları hakkımızla aldık (gasp etmedik). Mut'aya gelince kuşkusuz mut'a konusunda ilk hadise (aşk macerası) Zübeyr ailesinde ortaya çıkmıştır. İstersen Avsece'nin iki hırkasını annene (Esmâ bt. Ebû Bekir'e) sor.[254] Müminlerin annesi ile savaşmaya gelince [herkes bilir ki] o bizim sayemizde 'ümmü'l-müminîn' ismini almıştır; senin ve babanın sayesinde değil. Üstelik baban ve dayın [Talha'yı kastediyor] Allah'ın ona giydirdiği [ağırbaşlılık] örtüsünü üzerinden çıkardılar.

---

253 Hac, 22/46.

254 Daha çok Şiî kaynaklarda yer alan Avsece'nin iki hırkasının öyküsü şöyledir: Avsece adında bir adam Resûlullah'a (sav) iki hırka hediye etmişti. Zübeyr de Resûlullah'ın (sav) korumasıydı ve bekârlıktan şikâyet ediyordu. Güya Resûlullah (sav) mut'a yoluyla evlenmesi için iki hırkayı Zübeyr'e hediye etmiş, Zübeyr de hırkaları Esmâ'ya vererek onunla geçici olarak evlenmiş. Bu yüzden İbn Abbâs, Abdullah b. Zübeyr'e, "Mut'anın Resûlullah döneminde mübah olduğunu öğrenmek istiyorsan git annene sor." diyor. [Bkz. Fethullah Cevvâd el-Isbehânî, *el-Kavlü's-Sirâh fi'l-Buhârî, Tahran, tarihsiz,*,s. 196–197,] Ne var ki burada farklı rivayetler birbirine karıştırılarak bambaşka ve ilgisiz bir rivayet oluşturulmuştur. Şöyle ki: Resûlullah'ın ashâbından olan Sebre b. Ma'bed b. Avsece el-Cuhenî, Mekke'nin fethi günü bir arkadaşıyla dolaşırken Benî Âmir kabilesinden güzel bir câriye ile karşılaştılar. Her birisinin üzerinde birer hırka bulunuyordu. İkisi de ayrı ayrı o câriyeye mut'a yoluyla evlenmeyi teklif ettiler. Sebre diyor ki: Kadın, "Bana ne vereceksiniz?" dedi. Bizler de "Üzerimizdeki hırkayı vereceğiz." dedik. Câriye benim daha genç olduğumu gördü. Ancak arkadaşımın hırkası benim hırkamdan daha güzeldi. Sonunda câriye beni tercih etti. Ben onunla evlendim ve üç gün beraber kaldım. Sonra Resûlullah (sav) ondan ayrılmamı istedi. (Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, tarihsiz, II, 14) Bu duruma göre İbn Avsece'nin iki hırkasından maksat Sebre'nin rivayetinde geçen iki hırkadır. (çev.)

Sonra onu bir cephe haline getirerek arkasında savaştılar. Kendi hanımlarını ise evlerinde muhafaza ettiler. Vallahi baban ve dayın bu hususta Allah'a ve Muhammed'e haksızlık ettiler. Bizim sizinle savaşmamıza gelince eğer kâfir olduğumuz halde size karşı savaş açtıysak sizler savaştan kaçmakla küfre girmiş oldunuz. Eğer mümin isek, siz bize karşı savaşmakla küfre girmiş oldunuz. Allah'a yemin ederim ki eğer Hadîce'nin bizdeki konumu ve Safiyye'nin sizdeki konumu olmasaydı sende kırılmamış bir kemik bırakmazdım."

İbnü'z-Zübeyr [minberden] inince annesine Avsece'nin iki hırkası [meselesi]ni sordu. Annesi, "İbn Abbâs ve Benî Hâşim'den uzak durmanı sana söylemedim mi? Kuşkusuz, onları ne kadar sıkıştırsan da altta kalmaz, muhataplarını sustururlar." dedi. Abdullah, "Haklısın, seni dinlemedim." dedi. Annesi "Ondan uzak dur. O, Kureyş'in nice kirli çamaşırlarını bilir." dedi. Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî bu konuda şöyle dedi:

Ey İbnü'z-Zübeyr! Belâlardan bir belâ ile karşılaştın kuşkusuz
Bari nazik davran, bir hilekâr gibi
Kökü iki yönden de iyi olan bir Hâşimî ile karşılaştın
Evet, onun amcası da dayısı da cömerttir
O her zaman güçlü bir şekilde cevap verebilir sana
Yüksek ve duyulur bir sesle
Hatta seni gördüm, mahfenin arkasında, azarlanmış bir köpek gibiydin
Halbuki sen ilklerdendin ve değerliydin
Kuşkusuz, hikmeti [dilden dile] taşınan İbn Abbâs
İnsanların en hayırlısı olup, [farklı] bir hal vardır onda
Sen onu, sünnette uyulan mut'a ile kınadın
Ve savaş ile… Bir de mal [toplamak] ile ayıpladın
Ama sakince oklarını sana attığında
Kapladı seni, [ağır] bir ruh ve kalp hali
Bilmiş ol ki onu ayıplamaya çalışırsan eğer
Rezillik sana döner, ziyadesiyle

Hassân b. Sâbit el-Ensârî Abdullah b. Abbâs hakkında şöyle dedi:

Söyleyecek bir söz bırakmaz kimseye, yerli yerinde konuştuğunda
Bir kesiklik göremezsin konuşmasında
Yetişir, şifadır sözü yüreklere
Bırakmaz sözde bir şey, aklı olana, ne gerçekten ne şaka
Yükseldin yüceliklere, kolayca
Zirvelere çıktın, ne bir alçak ne bir tufeyli olarak[255]

Hassân'ın bu şiiri İbn Abbâs [Ali'nin Basra] valisi iken ensar[ın ihtiyaçları] hakkında konuş[up girişimde bulun]duğu zaman inşad ettiği söylenmiştir. Başkaları da ensar hakkında konuştu, ancak hiç kimse onun seviyesine ulaşamadı. Neticede ensarın ihtiyaçları karşılandı.

Bana Muhammed b. Hâtim es-Süğrî anlattı. O Haccâc b. Muhammed el-A'ver'den, o İbn Cüreyc'den, o Atâ'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: "İyilik, kalelerin en sağlamı ve [yapılan] işlerin en doğrusudur. İyilik ancak hemen, gizlice ve abartılmadan yapılırsa iyilik olur. Zira iyilik konusunda acele ettiğin zaman muhatabını mutlu edersin. İyiliği gizlediğin zaman tamamlamış olursun. Onu abartmadığın zaman yüceltmiş olursun. İyiliği geciktirdiğin zaman onu güçleştirmiş ve hakkını vermemiş olursun."

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahîm b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bana Ebû Ravh Umâre b. Ebû Hafsa anlattı. O Abdullah b. Büreyde'den, o da Ka'b el-Ahbâr'dan rivayet etti, dedi ki: Ka'b Muâviye'nin yanındaydı. Muâviye Kehf sûresindeki bir âyeti (فِي عَيْنٍ حَامِيَةٍ) şeklinde okudu. Ka'b ise âyetin [256](فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ) şeklinde olduğunu söyledi. Ancak Muâviye Ka'b'ın okuyuşunu kabul etmedi ve "Bana İbn Abbâs'ı getirin." dedi. Geldiğinde ona "O âyeti nasıl okuyorsunuz?" diye sordu. İbn Abbâs da Ka'b gibi okudu. Ancak Muâviye görüşünden vazgeçmedi. Ka'b kızmaya başladı. Bunun üzerine İbn Abbâs ona "Öfkelenme ey Ka'b! Sen kendilerine kitap verilip ona inananlardansın. Muâviye ise kitabın bir kısmını inkâr eden

---

255 Bu mısraın Arapçası (فتلتَ ذُراها لا دنيّاً ولا وَغْلًا) şeklindedir. "Tufeyli" diye çevirdiğimiz (وَغْلًا) kelimesi, Kandehlevî'nin *Hayâtü'ş-Sahâbe* adlı kitabı dışındaki bütün kaynaklarda ve Hassân b. Sâbit'in divanında gayın ile (وَغْلًا) "tufeyli, asalak" olarak geçmektedir. *Hayâtü'ş-Sahâbe*'de ise (وَعْلًا) "kötü kişi" olarak geçer. Bkz. Muhammed Yusuf el-Kandehlevî, *Hayâtü'ş-Sahâbe*, 1. baskı, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1999,I, 489.(çev.)

256 Kehf, 18/86.

gruptan." dedi. Muâviye "Ey İbn Abbâs! Sen bana sövmek mi istiyorsun?" dedi. İbn Abbâs "Eğer istersen!" dedi. Muâviye "[Evet] istiyorum!" dedi. İbn Abbâs "Şayet bendeki biatın ve mevkiin olmasaydı söverdim." dedi. Muâviye "Benim sende biatım da yok, devletim de. Söyleyeceğini söyle!" dedi. İbn Abbâs "Hayır ey müminlerin emîri! Ben seni yüceltmek ve sana ikramda bulunmak istiyorum." dedi. Muâviye'nin öfkesi biraz dindi. Sonra namaza kalktı ve [hizmetlisine] "Ey çocuk! Mushafı kapat! Görüyorum ki doğrusu onların (Ka'b ve İbn Abbâs'ın) okuduğu gibi." dedi.

Bana İshâk el-Fervî Ebû Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize Zâfir b. Süleymân anlattı. O Ebû İsâm el-Horasanî'den rivayet etti, dedi ki: Hâricîler, Ali'ye karşı hakemlerin hükmünü kabul etmeyip Ali'den ayrıldıklarında İbn Abbâs onların yanına gitti. Hâricîler ona "Merhaba ey İbn Abbâs! Seni buraya getiren nedir?" dediler. "Size Muhammed'in (sav) ashabından haber vermeye geldim. Aranızda onlardan kimse yok." dedi. Bunun üzerine onlar kendi aralarında "Onunla tartışmayın. Çünkü Allah, '*Şüphesiz onlar kavgacı bir topluluktur*'[257] buyuruyor." dediler. İbn Abbâs onlara "Söyleyin bakalım, sizi Resûlullah'ın (sav) amcasının oğlu Ali'ye karşı kinlendiren nedir?" dedi. Onlar "Şunun için kinlendik: Ali Allah'ın dini konusunda [bir takım] adamları hakem yaptı. Oysa hüküm ancak Allah'ındır. Ayrıca Ali savaşta adam öldürdü, esir almadı. Bir de antlaşma metninden 'emîrü'l-mü'minîn' unvanını silip kendi ismini yazdı." Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: "Sizin 'Ali adamları hakem yaptı.' şeklindeki sözünüze gelince Allah (cc), dininde karı koca arasındaki anlaşmazlıkta ve değeri çeyrek dirhem olan bir tavşanın ihramlı biri tarafından öldürülmesinde adamları hakem yapmış ve şöyle buyurmuştur: '*Ey iman edenler! İhramda iken avlanmayınız. Sizden kim avı kasten öldürürse, öldürdüğü hayvanın dengi bir cezası vardır. Buna, Kâbe'ye ulaştırılacak bir kurban olmak üzere, içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder.*'[258] Oysa kan dökülmesine mani olma ve ara bulma konusundaki hüküm daha önemlidir." Hâricîler "Evet!" dediler. İbn Abbâs devamla şöyle dedi: Sizin "Ali öldürdü, esir almadı." şeklindeki sözünüze gelince Âişe anneniz [esirlerin içinde] olduğu halde hanginiz müminlerin annesi Âişe'yi kendi hissesine alır? Eğer "Hayır, o bizim annemiz değildir."

257 Zuhruf, 43/58.
258 Mâide, 5/95.

diyorsanız küfre girmiş olursunuz. Eğer sizler "Onu hissemize alırız." diyorsanız dalâlete girmiş olursunuz. "Ali ismini sildi." şeklindeki sözünüze gelince Ali'den daha hayırlı olan Resûlullah (sav), Kureyş'le antlaşma yaptığı zaman şunu yazmıştı: "Bu, Allah'ın elçisi Muhammed'in [Süheyl b. Amr ile] üzerinde uzlaştığı bir antlaşmadır." Müşrikler "Senin Allah'ın elçisi olduğuna inansaydık sana muhalefet etmezdik." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sav) Ali'ye "Onu sil ve şöyle yaz: Bu, Muhammed b. Abdullah'ın [Süheyl b. Amr ile] üzerinde uzlaştığı bir antlaşmadır." [Râvi] dedi ki: Bunun üzerine iki bin kadar kişi İbn Abbâs'a tâbi oldu, diğerleri [eski görüşleri üzerinde] kaldılar.

Bize Osman b. Muhammed b. Ebû Şeybe anlattı, dedi ki: Bize Ebü'l-Ahvas haber verdi. O Semmâk'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Rüyamda bana "Bu gece Leyletü'l-Kadr'dir." denildi. Kalktım ve hâlâ uykuluydum. Hemen Resûlullah'ın (sav) çadırının direklerine asıldım. Baktım, Ramazan'ın 23. gecesiydi.

Bana Ebû Muhammed eş-Şâmî el-Müeddib anlattı. O babası Kurrân b. Temmâm'dan, o Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî'den, o da Muhammed b. Ka'b'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs gözlerini kaybettikten sonra şöyle dedi: Yaya olarak hacca gitmemiş olmam hariç, geçmiş[teki] hiçbir şeye üzülmüyorum. Çünkü ben Allah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "*İnsanlara haccı duyur! Yaya olarak veya yorgun develer üzerinde… sana gelsinler.*"[259]

Bana Velîd b. Sâlih anlattı. O Feyyâd b. Muhammed'den, o Amr b. İsa'dan, o Vebere b. Abdurrahmân el-Müslî'den İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Seni ilgilendiren sözü, yeri değilse sakın söyleme! Ne ahmakla ne de hilim sahibiyle tartış. Çünkü ahmak sana eziyet eder; hilim sahibi de sana darılır. Müslüman kardeşini, yokluğunda seni anmasını arzu ettiğin şekilde an; seni bırakmasını arzu ettiğin şekilde onu bırak!"

Medâinî anlattı, dedi ki: İbn Abbâs Vebere'ye şöyle dedi: "Seni ilgilendirmeyen konularda konuşmayı bırak. Çünkü böyle yerlerde konuşmak gereksizdir. Eğer yeri değilse, seni ilgilendirse bile yine konuşma. Çünkü böyle yapmak cahilliktir."

---

259 Hac, 22/27.

Medâinî, Yahyâ el-Ensârî'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'a "Abdullah b. Zübeyr seni ayıplayıp duruyor." denildi. İbn Abbâs "Yürüyüşü, karganın sekerek yürümesi gibi.[260] Dengim olan biri bana sataşsaydı[261] [gam yemezdim]. Vallahi ben fitneyi de bilirim fitneciyi de. Ben Yahyâ b. Hakem dışında hiçbir Kureyşliyle karşılıklı sövüşmedim. O semiz bir etten yüreğini soğuttu, ben de onun benzerinden." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den rivayet etti, dedi ki: Muâviye, Hasan b. Ali'nin vefatı dolayısıyla Abdullah b. Abbâs'a tâziyede bulundu. "Allah başka keder göstermesin." dedi. İbn Abbâs "Müminlerin emîri sağ olduğu sürece Allah beni kötü duruma düşürmez." dedi. Sonra İbn Abbâs'ın yanına Yezîd geldi ve tâziyede bulunan[ların oturduğu] yere oturdu. Kalkıp gideceği zaman İbn Abbâs [ona] "Sende de Emevî ailesinin akıl ve kereminden var." dedi.

Bana A'yen anlattı. O Ravh b. Ubâde'den, o Sevrî'den, o Kâbûs b. Ebû Zubyân'dan, o babasından, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Doğru bir hayat tarzı, güzel bir gidişat ve işlerde orta yolu seçmek peygamberliğin cüzlerindendir.

Bize Saîd b. Süleymân anlattı, dedi ki: Bize Abbâd b. Avvâm anlattı, dedi ki: Bize Dâvûd b. Hind haber verdi. O Muhammed b. Ebû Mûsâ'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs, bir kölesini kaybetmişti. Bunun üzerine [bulduğunda] onu döveceğine yemin etti. Köle gelince ona "Neredeydin?" diye sordu. O da "Filânca yerdeydim." dedi. İbn Abbâs onu affetti ve dövmedi. Kendisine "[Döveceğine dair] yemin etmemiş miydin?" denildi. İbn Abbâs "Onu affetmedim mi? Biri (af) diğerini (yemini) götürdü." dedi.

---

260 Metinde yer alan (دُبَي حَجِل) ifadesi, "karganın sekerek yürümesi" anlamında hakaret içeren bir deyimdir. Demek istiyor ki İbnü'z-Zübeyr'in hilâfete doğru yürümesi, karganın sekerek hedefine yaklaşmasına benziyor. (çev.)

261 Metinde (لـو ذاتُ سِـوَارٍ لطمتني) "Keşke bilezikli birisi beni yumruklamış olsaydı." şeklinde geçen ifade bir darbımeseldir. Rivayete göre Hâtim et-Tâî bedevîler tarafından esir alınmış ve bir câriye kendisine yumruk atmıştı. Bu onun çok zoruna gitmiş ve "Bana yumruk atan kişi, [altın] bilezikli birisi -yani hür bir kadın- olsaydı gam yemezdim." demişti. O günden sonra, "kendisinden daha aşağı biri tarafından zulme uğrayıp da elinden bir şey gelmeyen" anlamında bu darbımesel söylenegelmiştir. Bkz. Muhammed Abdülazîz en-Neccâr, *Diyâ'u's-Sâlik ilâ Evdahi'l-Mesâlik*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, H. 1422, IV, 67. (çev.)

Bana Amr b. Ebû Amr eş-Şeybânî anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Bana anlatıldığına göre İbn Abbâs, gözleri kör olduğunda şöyle dedi [veya şöyle misal getirdi]:

Ömrümün günleri azalıp durmakta
Nihayet kocadım, hayat ise zor
Bastonu önüme koyuyorum ve izliyorum onu
Ben yürüyorum ama yürümüyor baston benimle

Bize İshâk b. Ebû İsrâîl ve İshâk el-Fervî anlattılar, dediler ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı, dedi ki: Bize Amr haber verdi, dedi ki: İbn Abbâs'ın gözlerine su inince tedavi olmak istedi. Kendisine, "Şu kadar gün yatakta kalacak ve namazını yatıp uzanmış halde kılacaksın." denildi. İbn Abbâs bunu kabul etmedi.

Bana İshâk el-Fervî anlattı. O Abbâs el-Ensârî'den, o Ebû Amr b. Alâ'dan, o Abdullah b. Kesîr el-Ensârî'den, [sanıyorum] o da Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs Osman b. Affân'ın yanına geldi; Zeyd b. Sâbit de oradaydı. [Sonra] birlikte çıktılar. Zeyd bineğine binmeye davranınca İbn Abbâs Zeyd'in üzengisinden tuttu. Zeyd bundan rahatsız oldu ve "Anam babam sana feda olsun, bu nedir?" dedi. İbn Abbâs, "Resûlullah (sav) âlimlerimize karşı böyle davranmamızı emretti." dedi. Bunun üzerine Zeyd, İbn Abbâs'ın elini öptü ve "Resûlullah (sav) bize Peygamberimizin Ehl-i beyti'ne karşı böyle davranmamızı emretti." dedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ ve Zeyd b. Hubâb el-Uklî anlattılar, dediler ki: Bize Süfyân b. Saîd es-Sevrî anlattı. O İbn Cüreyc'den, o da Osman b. Ebû Süleymân'dan şöyle rivayet etti: İbn Abbâs bir ridâyı (cübbeyi) bin dirheme alırdı.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Muâviye b. Ebû Hayyân et-Teymî anlattı. O Habîb b. Ebû Sâbit'ten rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ın üzerinde [sâbirî türden] bir gömlek gördüm. İnceliğinden dolayı kıyafeti görünüyordu.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Kelbî'den, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Ahvas b. Muhammed b. Abdullah el-Ensârî, İbn Abbâs'a şöyle dedi:

Allah benimle [Medine'nin] idarecisi arasında olsun
Şehir içinde benden kaçıyor ve ben onu izliyorum

Bunun üzerine İbn Abbâs, "Allah benim, idarecinin ve senin arasında olsun." dedi.[262]

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî Ömer b. Îsâ anlattı, dedi ki: İbn Künâse'den işittim, şöyle diyordu: Ömer b. Rebî'a "Yarın uzak olacak, komşumuzun evi" diye başlayan kasidesini İbn Abbâs'a okudu. Ömer, "Yarın uzak olacak komşumuzun evi." deyince İbn Abbâs, "Kuşkusuz ev yarından sonra daha da uzaklaşacak." dedi. Bunun üzerine Ömer b. Rebî'a, "Canım sana kurban, vallahi ben de böyle söylemek istedim." dedi. İbn Abbâs, "Söz müşterektir." dedi. Ömer, "Dayandı ayrılığa komşularımız." deyince İbn Abbâs, "Onların yakınlığı ne güzeldi!" dedi. Ömer, "Vallahi böyle söylemek istedim." dedi ve İbn Abbâs'ın elini öptü.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı, dedi ki: Ebû Bekir b. Ayyâş şöyle dedi: Bana gelen habere göre İbn Abbâs şöyle diyordu: "[Bir meclise ilk defa] giren herkes bir tedirginliğe kapılır. Selâm vererek onunla ünsiyet edin, onun tedirginliğini giderin."

Bana Ebû İshâk el-Fervî anlattı. O Abdullah b. Nümeyr'den, o Hâlid b. Tahmân'dan, o da Husayn'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs oturuyordu, bir dilenci yanına geldi ve ona "Sen namaz kılıp oruç tutan bir müslüman değil misin?" diye sordu. İbn Abbâs, "Öyleyim." dedi. Adam, "Sana iyilikte bulunmak vâciptir." dedi ve elbisesini çıkarıp İbn Abbâs'ın üzerine attı.

Bize Muhammed b. Mûsâffâ el-Hımsî anlattı, dedi ki: Bize Ebü'l-Fadl et-Temîmî anlattı, dedi ki: Bize Şu'be anlattı. O Katâde'den, o da Ebü't-Tufeyl'den rivayet etti, dedi ki: Muâviye hacca gitmişti. [Kâbe'de] İbn Abbâs ile karşılaştı, onun Kâbe'nin bütün rükünlerini istilâm ettiğini (selâmladığını) gördü. Muâviye, "Resûlullah (sav) sadece iki rüknü selâmlardı." dedi. İbn Abbâs, "Kuşkusuz, Kâbe'nin rükünlerinden hiçbiri terkedilmez." dedi.

Bana Muzaffer b. Müreccâ anlattı, dedi ki: bize Ebû Rebî'a anlattı. O Ebû Avâne'den, o A'meş'ten, o Dahhâk'tan, o da İbn Abbâs'tan riva-

262 "Allah benimle filâncanın arasında olsun." deyimi beddua ifade eder. (çev.)

yet etti, dedi ki: "Mehdî, Mansûr ve Seffâh bizden (Abbâsoğullarından) çıkacaktır."

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Ben ve İkrime İbn Abbâs'ın yanındaydık. Yanında bizden başkası da yoktu. Ali'nin iki oğlu Hasan ve Hüseyin geldiler ve İbn Abbâs'a selâm verdiler. Sonra gittiler. İbn Abbâs şöyle dedi: "Bu ikisi, Mehdî'nin kendi nesillerinden olacağını söylüyor. Herkes bilsin ki Seffâh, Mansûr ve Mehdî benim neslimden çıkacaktır."

Bana Ali b. Abdullah el-Medînî anlattı, dedi ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı. O Amr b. Dînâr'dan, o Ebû Ma'bed'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim: "Dilerim ki biz Ehl-i beyt'ten [âhir zamanda] dini ayağa kaldıracak biri çıksın; [meselâ] bir genç, ma'rûfu (iyiliği) emredecek ve münkeri nehyedecek, ne kendisi fitnelere bulaşmış olacak ne de fitne kendisine bulaşacak. Bu işin bizimle başladığı gibi, bizimle sonlanacağını umarım." dedi. Ben kendisine, "Yaşlılarınız bunu yapamadılar, gençlerinizin yapacağını mı umuyorsunuz?" dedim. İbn Abbâs, "Allah istediğini yapar." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Mâlik'ten, o Vehb b. Keysân'dan, o Muhammed b. Amr'dan, o da Atâ'dan İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: "Selâm (barış) hayra/nimete dönüşür."

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O Utbî'den, o babasından rivayet etti, dedi ki: Bir adam İbn Abbâs'a, "Rabbini ne ile tanıdın?" dedi. İbn Abbâs, "Yazıklar olsun sana! Kıyasla dini talep eden; ömür boyu şüpheden, yoldan sapmaktan ve eğriliğe düşmekten kurtulamaz. Ben rabbimi görmeden, O'nun kendisini tarif ettikleriyle tanıyorum. Herhangi bir sûret olmadan, O'nu kendisini vasfettikleriyle tavsif ediyorum. O, duyularla idrak edilmez ve insanlarla kıyas edilmez. O daima Hayy'dır, verdiği hükümlerde zulmetmez, insanların ne yaptıklarını ve onların O'na [ne zaman] varacaklarını bilir. İlmi her şeyi kuşatmış olan ve meşîeti (iradesi) her şeye nüfuz eden Allah [Tebâreke ve Teâlâ] ne kadar yücedir!"

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs Abdullah b. Zübeyr'le bozuşup

Tâif'e yerleştiği zaman oranın iyi insanları yanına gelirlerdi. Yoldan geçenler de yanına gelip ona soru soruyor ve fetva alıyorlardı. Hiç terketmediği şu sözü her gün söylerdi: "Bizi İslâm'a hidayet eden, bize Kur'an'ı öğreten, bizi Muhammed aleyhisselâm ile şereflendiren, onunla bizi helâk olmaktan ve dalâlete düşmekten kurtaran Allah'a hamd olsun. İmamların en efdali, onun sünnetine en güzel şekilde ittibâ eden ve -karşılığını sadece Allah'tan umarak- Peygamber'in [getirdiği] kitabını en iyi bilendir. Kuşkusuz [önceleri], rabbinizin kitabıyla ve peygamberinizin sünnetiyle amel eden sâlih insanlar oldu. Onların mükâfatları Allah'a aittir. Onlar vefat ettiler, arkalarında ne kendilerine benzeyen ne de onlara denk olacak kimse bıraktılar. Arkalarında bir takım insanlar kaldı ki âhiret ameliyle dünyayı elde etmeye çalışıyorlar. Onları zâhidlerden sansınlar diye dana derisinden elbise giyiyorlar. Görünüşleriyle sizi memnun ediyorlar, ancak iç[teki gerçek] halleriyle Allah'ı kızdırıyorlar. Söz verdiklerinde sözlerini yerine getirmezler, hüküm verdiklerinde âdil davranmazlar. Hıyaneti bir tedbir, ahdi bozmayı da bir hile sayıyorlar. Hakları sahiplerine vermiyorlar. Allah'tan bu ümmetin kötülerini helâk etmesini ve işleri hayırlı insanların eline teslim etmesini diliyoruz."

İbn Abbâs'ın bu söyledikleri İbnü'z-Zübeyr'e ulaştı. Hemen ona şöyle bir mektup yazdı: "Bana gelen habere göre sen çağdaşlarınla oturuyor, cehaletle fetva veriyor, iyilik ve fazilet ehlini ayıplıyormuşsun. Sanırım sana karşı yumuşaklığım ve sana bir şey yapmamam, üzerime gelmene sebep olmuştur. Şiddetli elini benden çek, takat getiremeyeceğin işleri yapma ve kendi nefsini korumaya çalış."

İbn Abbâs ona cevaben şunları yazdı: "Mektubunu anladım. Cehaletle fetva veren, kendisine hiç ilim verilmemiş olanlardır. Oysa Allah, sana vermediği ilmi bana vermiştir. Söylediğine bakılırsa bana olan yumuşaklığın beni sana karşı cesaretlendirmiş. Bu, sırtlanın mâbadıyla konuşmasına benziyor.[263] Sen ne zaman eziyet etmekten sakındın ve haddini aşmaktan çekindin acaba? Sonra bana, senden el çekmediğim takdirde bana karşı sert davranacağını ve kötülüklerinin bana ulaşacağını çarçabuk göreceğimi

263 Arapçası, (فَهَذِهِ أَحَادِيثُ الضَّبعِ اسْتَها) "Bu, sırtlanın mâbadıyla konuşmasıdır." şeklindedir. Konuşurken ne dediğini bilmeyenler için kullanılan bir deyimdir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XIII, 496. (çev.)

söylüyorsun. Sen bana cehaletle ne kadar sataştıysan, bana kötülük etmek istediysen de sadece kendine ettin. Eğer [bana] merhamet edersen Allah sana merhamet etmesin, eğer [beni] korursan Allah seni korumasın! Vallahi, Allah'ı razı etmek için seni öfkelendirmekten vazgeçmeyeceğim."

[İbn Abbâs'la İlgili Muhtelif Rivayetler]

Bize Amr b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Ebû Muâviye ed-Darîr anlattı, dedi ki: Bana Amr b. Osman anlattı. O Abdurrahmân b. Sâib'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: "Benim için insanların en değerli olanı, meclisimde oturandır. Onun üzerine sinek konsa bu bana sıkıntı verir."

Bize Süreyc anlattı, dedi ki: Bize Ali b. Sâbit anlattı. O Abdullah b. Müemmel'den, o Abdullah b. Ebû Müleyke'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: "Benim için insanların en değerli olanı, meclisimde oturandır." Ya da: "İnsanları aşıp yanıma kadar gelerek oturandır." dedi.

Bana Medâinî anlattı. O Süfyân b. Uyeyne'den, o da Amr b. Dînâr'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs şöyle dedi: "Benim yanımda oturana üç şey vardır: Geldiğinde onu selâmlarım. Oturduğu zaman ona yer veririm. Konuştuğu zaman susar ve onun konuşmasını dinlerim."

Bana Saîd b. Rebî' ed-Dabbî anlattı, dedi ki: Bize Abdülcebbâr b. Verd anlattı. O İbn Ebû Müleyke'den rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs şöyle dedi: "Üç kişi var ki onları ödüllendirmeye gücüm yetmez. Biri, susamış olarak geldiğimde bana su verendir. Biri, sıkıştığım zaman bana yer verendir. Biri de evime gelip gitmekten ayakları tozlanandır. Bir dördüncüsü de var ki onun üzerimde herkesten daha fazla hakkı vardır: Bir adam ki gece boyunca uyumamış, (ihtiyacını) insanlara arzetmiş ama sabaha ihtiyacını görecek benden başkasını bulamamış."

Bana İshâk el-Fervî anlattı. O Mu'âfâ b. İmrân el-Mevsılî'den rivayet etti, dedi ki: Bize Ebû Avvâm anlattı. O da Atâ'dan rivayet etti, dedi ki: Biz İbn Abbâs'ın yanına gelirdik. Yemeği getirilirdi. Ben, "Oruçluyum." derdim. Ancak [sofraya] yaklaşıp onunla beraber yiyene kadar bana yemin verdirirdi.

Bana Mus'ab b. Abdullah anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o Mûsâ b. Ukbe'den, o da Kâsım b. Muhammed'den rivayet etti, dedi ki: Ben İbn Abbâs'ın meclisinde asla bâtıl bir şey görmedim.

Bana Zübeyr b. Bekkâr ez-Zübeyrî anlattı, dedi ki: Bana Muhammed b. Îsâ b. Kesîr el-Ensârî anlattı. O Fuleyh b. İsmâîl'den, o Abdülmelik b. Sâlih b. Ali'den, o kardeşi Süleymân b. Ali'den, o da İkrime'den rivayet etti, dedi ki: Biz arefe günü İbn Abbâs ile beraberdik. Bir de ne görelim; bir grup genç, yüzü ter içinde ve oldukça zayıf bir genci taşıyorlar. Onu İbn Abbâs'ın önüne getirip, "Ey Allah'ın elçisinin amcazadesi! Bu genç için Allah'tan şifa iste." dediler. İbn Abbâs, "Nesi var?" diye sordu. [Hasta] genç şöyle dedi:

Bir kara sevda var ki bizde, ıstıraplı, elemli
Eriyecek oluyor neredeyse, merhametli olanın ciğeri
Ne var ki bir son nefes kaldı, feryâd halinde
Şuracıktaki güçlü ve sağlam [yüreğimde]

Sonra onu kaldırdılar, hasta genç, [o kişilerin] ellerinde son nefesini verdi. Bunun üzerine İbn Abbâs, "Bu, aşkın maktulüdür. Ne kısası var ne de diyeti." dedi. Ben İbn Abbâs'ın bu kişinin başına gelen musibetten dolayı [dua edip] Allah'tan âfiyet istediği gibi âfiyet istediğini hiç görmemiştim, akşama kadar [böyle dua etti].

Bana Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî anlattı. O Nadr b. İshâk'tan, o Ebü'l-Melîh'ten rivayet etti, dedi ki: Muâviye şöyle dedi: "İbn Abbâs kadar aklıyla beni zorlayan hiç kimseyle tartışmadım."

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs Hasan b. Ali'ye şöyle bir mektup yazdı: "Müslümanlar Ali'den sonra işlerini sana emanet ettiler. Savaşın için hazırlık yap ve düşmanına karşı cihad et! Arkadaşlarını idare et, kendisine güvenilmeyenlerin dinini satın al ancak dinini verme! Şerefli ailelerle dostluk kur, böylece onların aşiretlerini ıslah edersin. Bilmiş ol ki sen Allah'a ve O'nun resulüne karşı gelenlerle savaşacaksın! Seninle arzu ettiğin şey arasına ölüm bile girse haklı bir konuma sahip iken haktan ayrılma!"

Bana Abbâs anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs şöyle dedi: "Kim dini kavga ile talep ederse, tartışma onu şaşkına çevirir. Ancak hüccetin gücünün âciz bıraktığı kimse üstün gelmek ister."

Bana Ömer b. Hammâd anlattı. O Mâlik b. Enes'ten, o Zeyd b. Eslem'den, o Atâ b. Yesâr'dan rivayet etti, dedi ki: Abbâs, oğlu Abdullah'a şöyle dedi: "Sen benden daha bilgilisin, ancak ben senden daha tecrübeliyim. Bu adam -Ömer'i kastediyor- seni kendisine yaklaştırdı ve sana kıymet verdi. Sakın onun sırrını kimseye ifşa etme! Onun yanında bir müslümanın gıybetini yapma! Sana bir şey sormadan sen ondan önce [anlatmaya] başlama!"

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Abbâs el-Hemdânî'den, o babasından rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ın yanında yetim bir kız vardı. Bir adam onu İbn Abbâs'tan istedi. İbn Abbâs, "Onu senin için uygun görmüyorum." dedi. Adam, "Kız senin yanında ve evinde yetiştiği halde bu nasıl olur?" dedi. İbn Abbâs, "Kızın ağzı bozuk ve [sağı-solu] gözetliyor." dedi. Adam, "Bunlar önemli değil." dedi. Bu kez İbn Abbâs, "Şimdi de seni onun için uygun görmüyorum." dedi.

Heysem dedi ki: Bize Avâne haber verdi. O Medine ehlinden olan bir şeyhten rivayet etti, dedi ki: Bir adam kızının kocasını (damadını) İbn Abbâs'a şikâyet etti. İbn Abbâs ona, "Ben sana, kızını sefih bir adamla evlendiren kimse onu kurban etmiş sayılır, demedim mi?" dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etti: "Benimle arası iyi olup da kendisine iyilik yapmadığım kimseyi görmedim. Benimle arası kötü olup da kendisine kötülüğümün dokunmadığı kimseyi de görmedim."

Bana Ebû Ömer el-Ömerî anlattı. O Hişâm b. Kelbî'den, o Müsâhık'tan, o da babasından İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: Âlim kişi "Bilmiyorum." sözünü terkettiği zaman onun [cehaletle olan] savaşı kesintiye uğrar.

Bana İshâk b. Îsâ b. Ali yoluyla anlatıldı. O babasından rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs bir arkadaşına bir şey sordu. Adam "Bilmiyorum." dedi. Bu-

nun üzerine İbn Abbâs, "İyi yaptın, denilmiştir ki (*lâ edrî*) 'Bilmiyorum.' ilmin yarısıdır." dedi.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: İbn Abbâs şöyle derdi: "Hoşgörülü davran ki sana da hoşgörülü davranılsın."

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Bize Velîd b. Müslim anlattı. O İbn Cüreyc'den, o Atâ'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) "Hoşgörülü ol ki sana karşı hoşgörülü olunsun." dedi.

Bana anlatıldığına göre İbn Abbâs Basra'da [vali iken] Ramazan ayında insanlara [akşam] yemek yedirir, onlara hadis ve fıkıh anlatırdı. Ramazan'ın son gecesi olunca onlarla vedalaşır ve şöyle derdi: "Hayatınızın özü dindir. Akrabalık ilişkisine riayet etmeniz vefadır. Süsünüz ilimdir. Selâmetiniz güzel ahlâktadır. Zenginliğiniz iyiliktir. Allah sizi gücünüzün yettiği kadar mükellef kılmıştır. Elinizden geldiği kadar O'ndan sakının!"

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre şöyle derdi: "Şeytan için bir tek âlim, sürekli ibadet eden bin kişiden daha tehlikelidir." Bu rivayet merfû değildir.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den, o Ravh b. Ebû Cenâh Ebû Saîd'den, o Mücâhid'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'tan şunu işittim: Resûlullah (sav) "Şeytan için bir tek âlim, sürekli ibadet eden bin kişiden daha tehlikelidir." dedi.

Bana Medâinî anlattı. O Mesleme'den rivayet etti, dedi ki: Ziyâd Muâviye'nin yanına girdi, İbn Abbâs da oradaydı. Ziyâd ona selâm vermedi. İbn Abbâs ona "Bu küslük nedir ey Ebü'l-Muğîre!" dedi. Ziyâd "Allah'a hamd olsun ki [aramızda] ne bir kötülük ne de bir küslük vardır. Fakat burası sadece müminlerin emîrinin hakkının îfâ edildiği bir meclistir." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Cu'dübe'den, o da İbn Şihâb'dan rivayet etti, dedi ki: Ebû Eyyûb el-Ensârî Muâviye'nin yanına gitti. Muâviye onun ihtiyaçlarını yerine getirdi. Sonra Ebû Eyyûb ona "Ey müminlerin emîri! Benim malım var ancak onu çekip çevirecek köle[m] yok. Köle alabilmem için bana para ver." dedi. Muâviye "Senin gelmene karşılık hem özel hem de genel ihtiyaçlarını gidermen için para

vermedim mi?" dedi. Ebû Eyyûb "Evet, verdin." dedi. Muâviye "Bundan başka benden alacak bir şeyin yoktur." dedi. Ebû Eyyûb "[Yine de] vermeyecek misin ey Muâviye? Kuşkusuz Resûlullah (sav) bize: 'Muhakkak ki siz benden sonra bencillikle karşılaşacaksınız. Bana kavuşuncaya kadar sabredin.' demişti" dedi. Muâviye "O zaman sen de sabret ey Ebû Eyyûb!" dedi. Ebû Eyyûb "Demek öyle ey Muâviye! Vallahi bir daha asla senden bir şey istemeyeceğim!" dedi. Muâviye'nin sözü İbn Abbâs'a ulaştı. -Kendisi o gün Muâviye'nin yanına gelmişti ve çıkmaya hazırlanıyordu.- İbn Abbâs Ebû Eyyûb'e yüz köle alacak kadar para verdi, ayrıca yanındaki her şeyi ona verdi, sonra ayrıldı.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr, Muhammed b. Hanefiyye'yi Mekke'den çıkarınca İbn Abbâs hiddetlendi ve ona "Orada senden daha fazla hak sahibi oldukları halde sen Abdülmuttalib'in çocuklarını Allah'ın hareminden mi çıkarıyorsun?" dedi. Abdullah b. Zübeyr "Evet, sen de ona yetiş!" dedi. İbn Abbâs Tâif'e gitti ve orada vefat etti. İbn Abbâs, oğlu Ali b. Abdullah'a Şam'a gitmesini ve İbnü'z-Zübeyr'in otoritesinden uzaklaşıp Abdülmelik'in himayesine girmesini vasiyet etti. Zira Abdülmelik ona karşı hoşgörülü davranıyordu.

Dediler ki: Ali b. Abdullah [b. Abbâs] Dımaşk'a gidince orada bir ev inşa etti. Sonra kendisi ve çocukları Dımaşk'ın yakınlarında bulunan Humeyme'ye ve Küdâd'a gittiler.

Bize Muhammed b. Sabbâh el-Bezzâz anlattı, dedi ki: Bize Hüşeym anlattı. O Ebû Cemre'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs Tâif'te vefat etti.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Sâlih el-Mısrî anlattı. O Muâviye b. Sâlih'ten, o da Ali b. Ebû Talha'dan rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs uzun boylu, zarif boyunlu, yuvarlak ve güzel yüzlü, açık tenli ve düz sakallıydı. Burnu kemerliydi. Vücudu orantılıydı. Kör olmadan önce insanların en güzel gözlüsüydü. Vefatından altı -veya daha fazla- yıl önce gözleri kör oldu. Tâif'te vefat etti.

Vâkıdî ve başkaları dediler ki: Abdullah b. Abbâs'ın defnini üstlenen ve onun kabrine inen Ali b. Abdullah, Muhammed b. Hanefiyye, Abbâs b. Muhammed b. Abdullah b. Abbâs ve mevlâları Safvân, Küreyb, İkri-

me ve Ebû Ma'bed idiler. İbn Abbâs [sakalına] kına yakar, sonra sarıya boyardı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Tevvezî'den, o İmrân b. Ebû Atâ'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ı kabre İbnü'l-Hanefiyye koydu. Namazını dört tekbirle kıldırdı. Sonra kabri üzerine üç gün boyunca orada kalmak üzere bir gölgelik yaptı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Muhammed b. Ömer Vâkıdî'den, o Umeyr b. Ukbe ve Hâlid b. Kâsım el-Ensârî'den, o İbn Abbâs'ın mevlâsı Şu'be'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs hicretin 68. yılında Tâif'te vefat etti. O sırada 71 yaşını biraz geçiyordu veya 72 yaşındaydı. Sakalını sarıya boyardı. Hastalığı sekiz gün sürdü. Cenaze namazını İbnü'l-Hanefiyye kıldırdı.

Basralılardan bazıları dediler ki: Resûlullah (sav) vefat ettiğinde İbn Abbâs 10 yaşını biraz geçiyordu. Kendisi vefat ettiğinde 70 yaşındaydı. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Bize Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe anlattı, dedi ki: Bize Vekî' anlattı. O Süfyân'dan, o Sâlim b. Ebû Hafsa'dan, o Külsûm'dan rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs'ın cenazesinde İbnü'l-Hanefiyye'den işittim, şöyle diyordu: "Bugün en muteber ilim adamı vefat etti."

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki. Bize Ebû Üsâme haber verdi. O Eclah'tan, o Ebü'z-Zübeyr'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs Tâif'te vefat etti, cenazesi götürülürken bir kuş gelip onun tabutuna girdi ve oradan çıktığı da görülmedi.

Bana Rakka kadısı Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı, dedi ki: Bize Mervân b. Şücâ' anlattı. O Sâlim el-Eftas'tan, o da Saîd b. Cübeyr'den rivayet etti, dedi ki: İbn Abbâs Tâif'te vefat etti, cenazesinde hazır bulundum. Benzeri görülmemiş bir kuş geldi ve onun tabutuna girdi.

Sâlim dedi ki: İsmâîl b. Ali ve Îsâ b. Ali şöyle dediler: İbn Abbâs defnedildiği zaman kabrin yanında "*Ey huzur içinde olan nefis! Sen ondan razı, o da senden razı olarak rabbine dön. İyi kullarımın arasına gir ve cennetime gir.*" [264] âyeti okundu, ancak [insanlar] okuyanın kim olduğunu görmediler.

---

264 Fecr, 89/27-30.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Ma'mer'den, o Kelbî'den Ebû Sâlih'in şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Abbâs'ın vefat haberi Râfi' b. Hadîc'e verildiği zaman şöyle dedi: "Vallahi doğu ile batının ve ikisi arasındakilerin ilmine muhtaç oldukları adam vefat etti."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Yahyâ b. Alâ'dan, o Ya'kûb b. Zeyd'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Câbir b. Abdullah'tan işittim, Abdullah b. Abbâs'ın ölüm haberi kendisine ulaştığı zaman bir elini diğerine vurarak şöyle diyordu: "İnsanların en âlimi ve en ahlâklısı vefat etti. Ümmet için bir musibettir bu."

Bana Zübeyr b. Bekkâr anlattı, dedi ki: Bana Sâide b. Ubeydullah el-Müzenî anlattı. O Dâvûd b. Atâ'dan, o Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî'den, o Muhammed b. Ömer b. Atâ'dan rivayet etti, dedi ki: [Bir keresinde] Resûlullah (sav) Abdullah b. Abbâs'ın geldiğini gördü ve "Allahım! Ben Abdullah b. Abbâs'ı seviyorum, sen de onu sev!" şeklinde dua etti.

Ubeydullah b. Abbâs

Künyesi "Ebû Muhammed" idi. Onunla kardeşi Abdullah arasında bir veya bir buçuk yaş vardır. Ubeydullah cömert bir insandı. Abdullah b. Abbâs ortak oldukları bir evi bölüşmek üzere kardeşi Ubeydullah'ı çağırdı. Taksimatı yapan kişi ipi [evin] ortasından uzattı. Abdullah "İpi benim tarafıma meylettirdin!" dedi. Bunun üzerine Ubeydullah "İpi [kardeşimin lehine] düzelt!" dedi. Adam düzeltti. Ubeydullah "İpi [senin lehine] bir karış uzatmamı ister misin?" dedi. Abdullah "Evet." dedi. O da uzattı. Sonra "İpi [senin lehine] bir zirâ uzatmamı ister misin?" dedi. Abdullah "Evet." dedi. Ubeydullah "İpi [tamamen] kaldırmamı ister misin?" dedi. Abdullah "Evet." dedi. Ubeydullah ipi tamamen kaldırdı ve kendi hissesini Abdullah'a hibe etti.

Dediler ki: Abdullah insanlara ilim öğretirdi, Ubeydullah ise onlara yiyecek veriyordu. Bir gün bir bedevî Abbâs'ın evine girdi. Baktı ki Abdullah evin bir köşesinde insanlara fetva veriyor, onlara Kur'an'ı öğretip tefsir ediyor. Ubeydullah'ın da bir başka köşede insanlara yemek yedirdiğini gördü. Bunun üzerine bedevî "Kim hem dünyayı hem âhireti isterse Abbâs'ın evine gelsin. Biri Kur'an'ı tefsir ediyor, diğeri de yemek yediriyor." dedi.

Bana Ali b. Muhammed en-Nevfelî anlattı. O babasından, o da hocalarından rivayet etti, dedi ki: Medine yakınlarında Zübeyr b. Avvâm ile Abdullah b. Ca'fer arasında [ortak] bir arazi vardı. Zübeyr öldürülünce Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ca'fer'e araziyi taksim etmek istediğini söyledi. İbn Ca'fer ona olumlu cevap verdi ve erkenden onunla buluşmak üzere sözleşti. İbnü'z-Zübeyr ise Hasan'a, Hüseyin'e, Ubeydullah b. Abbâs'a ve muhacir ile ensarın çocuklarından bazılarının yanına giderek kendisiyle İbn Ca'fer'in huzurunda hazır bulunmalarını istedi. Onlar da olumlu cevap verip sözleştikleri yere geldiler. İbn Ca'fer de geldi.

İbnü'z-Zübeyr yanında kesilmek için bir deve ve un getirdi ve yardımcısına "Deveyi bir kenarda çökert ve ben sana emretmedikçe onun kesilmesinden söz etme! Çünkü benimle İbn Ca'fer arasında bu işin biteceğine inanmıyorum." dedi. Sonra adamlardan Abdullah b. Ca'fer'e tarlanın çorak kısımlarını almasını ve tarıma elverişli olan kısımlarını kendisine bırakmasını söylemelerini istedi. Onlar Abdullah b. Ca'fer ile konuştular, Abdullah onlara olumlu cevap verdi. [Sonra] oradakiler acıktılar, öyle ki açlıktan şikâyet etmeye başladılar. Bunun üzerine Hasan b. Ali "Eğer beygirlerin eti yenilir olsaydı size beygirimi yedirirdim." dedi. Hüseyin b. Ali "Eğer katır yenilseydi katırımı [kesip] size yedirirdim." dedi. Ubeydullah b. Abbâs "Fakat buhtînin[265] eti yenir." dedi. Ubeydullah'ın altında dişi bir deve vardı. Eğitilmiş ve sadece bir kez doğurmuştu.

Ubeydullah hemen devenin yanına gitti, üzerinde bulunan eşyayı aldı. Sonra kılıcını alıp hayvanı boğazladı. İnsanlar da hemen kalkıp bıçaklarla, çakmak taşıyla ve diğer şeylerle [ona yardım edip] derisini soymaya başladılar. Etini aldılar ve hurma dallarını yaktılar. Ubeydullah b. Abbâs adam gönderdi, bolca tencere ve ekmek getirdiler, etleri pişirdiler. Abdullah b. Zübeyr et kokusu ve duman dışında hiçbir şeyin farkına varmadı. O yardımcısının, devesini kestiğini zannetti. Hemen ona sövmeye ve onu azarlamaya başladı. Yardımcısı ise "Allah sana merhamet etsin, senin deven olduğu gibi duruyor. Fakat Ubeydullah b. Abbâs buhtîsini [kesip] onlara yedirdi." dedi. Oradakiler yemek yiyip döndüler. Ubeydullah b. Abbâs'a başka bir hayvan getirildi, o da ona binip döndü.

---

265 Buhtî (بختي) Horasan'dan getirilen develere verilen isimdir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, II, 9. (çev.)

Bana Ubeydulah b. Sâlih anlattı. O İbn Künâse'den, o da Kâsım b. Ma'n'dan rivayet etti, dedi ki: Bir adam Ubeydullah b. Abbâs'ı [maddî açıdan] zarara sokmak istedi. Medine'nin ileri gelenlerinin yanına geldi ve onlara "Ubeydullah yarın sizi [evine] bekliyor." dedi. Ertesi gün insanlar Ubeydullah'ın evine gelmeye başladılar ve evini doldurdular. Ubeydullah adamların, evinde bir araya geldiklerini görünce çarşıya bir adam gönderdi, ne kadar meyve varsa hepsini satın aldırdı ve önlerine koydu. Onlar da yediler. Ayrıca onlara yemek, kebap, ekmek ve helva hazırlanması için adam gönderdi. Bol çeşitli ve zengin bir yemek yediler. İnsanlar gidince Ubeydullah "Elhamdülillah! Böylesini hep isteyip de bulmadık mı? Bundan böyle kim bana sataşırsa aldırış etmem." dedi.

Bana Muhammed b. A'râbî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne b. Hakem'den rivayet etti; dedi ki: Bana gelen habere göre Ubeydullah b. Abbâs [bir keresinde] Muâviye'nin yanına git[meye niyetlen]di. Çok sayıda insan yol arkadaşı olarak ona katıldı. Ubeydullah hepsinin geçimini üzerine aldı. Şam'a ulaşıncaya kadar kimseye ne bir ateş yaktırdı ne de başka bir iş yaptırdı.

Bana Muhammed b. A'râbî anlattı. O Heysem'den, o Avâne'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ubeydullah b. Abbâs yolculuklarından birinde iken hava şartları onu bir bedevînin evine gitmeye mecbur etti. Bedevî onun için bir keçi kesti -o keçiden başka bir şeyi de yoktu- ve onu ağırladı. Ubeydullah kâhyası ve mevlâsı olan Mıksem'e "Yanında ne kadar var?" dedi. Mıksem "500 dinar." dedi. Ubeydullah "Onu bedevîye ver." dedi. Mıksem "Adam sana değeri beş dirhem olan bir keçi kesti. Üstelik tanımadığın bir adam." dedi. Ubeydullah "Tut ki ben onu tanımıyorum, fakat ben kendi nefsimi ve kadrimi biliyorum. O bize bizim ona yaptığımızdan daha fazlasını yaptı. O bize tüm varını verdi, biz ise ona [bize göre önemsiz] bir miktar verdik." dedi.

[Râvi] dedi ki: Daha sonra Ubeydullah yolculuğundan -Medine'ye- dönerken o bedevîye uğradı, baktı ki adamın develeri, koyunları ve köleleri var. Bedevî onu misafir etmek istedi ve "Bunlar senin ihsanın ve cömertliğindir." dedi. Ancak Ubeydullah acele olarak gitmesi gerektiğini ona bildirdi. Sonra düşündü ve [kendi kendine] şöyle dedi: "Ya bedevî ona yar-

dım etmek istemediğimizden mazeret gösterdiğimizi düşünürse!" Hemen vekilini 500 dinarla bedevînin yanına gönderdi. Bedevî 500 dinarı aldı ve vekil ile birlikte Ubeydullah'ın yanına geldi, "[Her türlü] övgü senin için az gelir ama senin için bazı beyitler söylemiştim." dedi ve şu beyitleri okudu:

Heybetini görünce anlamıştım
"Hâşimoğullarındandır." dedim bu adam
"Ya da Kinde hükümdarlarındandır." dedim
Çünkü onlar şerefli, hükümdar oğlu hükümdardır
Hemen davrandım keçilerin sonuncusunu kesmeye
Yere yıktım onu memnun bir tavırla
Keçiye karşılık bir servet verdi bana ve cömert davrandı
Hiçbir insan elinin yapamayacağı bir cömertlikle
Ubeydullah'a de ki: Esen kal her daim
Aziz ol! Düşmanlarınsa sürünsün

Ubeydullah şöyle derdi: "Elbisen başkasının üzerinde, senin üzerinde durduğundan daha güzel durur."

Bana Bekir b. Heysem anlattı. O Ebü'l-Hakem es-San'ânî'den, o babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Ubeydullah b. Abbâs, Ali b. Ebû Tâlib'in Yemen valisiydi. Kendisine [bir miktar] amber (koku), elbise ve altın hediye edildi; hediyelerin tutarı oldukça yüksekti. Bu hediyelerin tamamını yanına gelenlere dağıttı. Hatta evinde merdiven yapan ustaya bile o hediyelerden değeri 200 dinar olan eşya verdi. Bekir dedi ki: Yemen ehlinden bir şeyhten işittim, Ubeydullah b. Abbâs'ın şöyle dediğini bana nakletti: "Cömert adam çok mala üzülen ve az malı tercih edendir." Ubeydullah şöyle derdi: "En iyi cömert, cahilin müsrif zannettiği kimsedir."

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Ebû Ma'şer'den rivayet etti, dedi ki: Bana Benî Ümeyye'nin mevlâsı Hâlid anlattı, dedi ki: Ubeydullah b. Abbâs Muâviye'nin yanına geldi. Hasan b. Ali'den ayrılıp kendi safına katıldığı zaman Muâviye ona her yıl bir milyon dirhem vermeyi kararlaştırmıştı. -İki milyon olduğu da söylenmiştir.- Muâviye kararlaştırdığı miktarı ona verdi. Henüz Dımaşk'tan ayrılmadan o paranın hepsini -veya çoğunu- dağıtmıştı. Kendisine "İsraf ettin!" denildi. Ubeydullah "Vallahi eğer

vermenin ve övülmenin lezzeti olmasaydı ne mal kazanmam ne Muâviye'yi görmem veya onun beni görmesi umurumda olurdu." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den rivayet etti, dedi ki: Ubeydullah b. Abbâs, Ali'nin Yemen valisiydi. Ali Kûfe'de defnedildiği zaman Ubeydullah onun kabrine inenlerden biriydi. Ubeydullah hep Hasan b. Ali ile birlikte hareket etti, ancak Hasan'ın işi yürütemeyeceğini anlayınca Muâviye'nin yanına gitti. Dedi ki: Deniliyor ki Ali hicretin 36. yılında Ubeydullah'ı hac emirliğine getirdi, Ubeydullah insanlara hac ibadetini yaptırdı. Sonra Yemen'e vali olarak gönderildi. [Râvi] dedi ki: Şöyle de deniliyor: Ali hicretin 37. yılında onu hac emirliğine getirmişti. Yemen'den gelip bu görevi yerine getirdi, sonra [Yemen'e] geri döndü.

Vâkıdî dedi ki: Bana İbn Ca'de[266] anlattı. O Sâlih b. Keysân'dan rivayet etti, dedi ki: [Bir gün] Ubeydullah b. Abbâs mescitte [Mescid-i Harâm] oturuyordu. Safâ'nın yanında bir ev yıkıldı. Ubeydullah'ın etrafındakiler korku içinde o tarafa koşuştular. Sadece bir genç, yanında kalıp onun konuşmasını bitirinceye kadar dinlemeye devam etti. Ubeydullah vekiline "Yanında ne kadar var?" diye sordu. Vekil "Bin dinar." dedi. Ubeydullah "Üçte ikisini bu gence ver, üçte birini bize ayır." dedi.

Dediler ki: Ubeydullah [deve] kesip insanlara yedirirdi. Onun hayvan kesim yeri çarşıdaydı. Orası "İbn Abbâs'ın kesimhanesi" diye bilinirdi.

Dediler ki: Ubeydullah b. Abbâs (ra) Muâviye zamanında Medine'de vefat etti. [Son zamanlarında] gözlerini kaybettiği söylenmiştir.

Dediler ki: Ma'n b. Evs el-Müzenî Ubeydullah b. Abbâs'ın yanına uğradı, Ubeydullah'ın gözleri zayıflamıştı. Ma'n'a "Nasılsın?" diye sordu. O "Borçlarım çok, vaziyetim kötü." dedi ve şu şiiri okudu:

Sermayeyi aldım nihayet onu tüketip bitirdim
Borç da aldım, o kadar ki borç verilmiyor bana artık
Sonunda servet sahiplerinden borç istedim
Şu adam ve şu adam borç vermeyi reddetti bana

---

266 ZZ neşrinde (ابن جعدبة) şeklinde yazılmıştır. Ancak RK neşrinde ve BAE neşrinde (ابن جعدة) şeklindedir. Biz çeviride RK neşrini esas aldık. (çev.)

Ubeydullah "Borcun ne kadar?" dedi. Adam "On bin dirhem." dedi. Ubeydullah ona on bin dirhem verdi. Bunun üzerine Ma'n onun hakkında şöyle dedi:

Kuşkusuz sen Kureyş'in soyundansın
Cömertlik saçarsın bundandır denizlerin enginliği
Dinin önderleridir onlar, onlarındır Mekke'nin vadisi
Ve hacıların nehir gibi akan sikâyesi
Onlar öldüğünde ağlamamıştır
Onlar gibisine asla yaş akıtan gözler

Ubeydullah b. Abbâs'ın Çocukları

Abbâs, Abdullah, Ca'fer ve Âliye: Anneleri Âişe bt. Abdullah b. Abdülmedân b. Deyyân el-Hârisî'dir. Âliye, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'n annesidir.

Abdurrahmân b. Ubeydullah ve Kusem b. Ubeydullah: Anneleri Ümmü Hakîm bt. Kâriz'dir. İsmi Cüveyriye'dir. Büsr b. Ebû Ertât'ın katlettiği çocuklar bunlardır. Bunları Ali ve Muâviye arasındaki akınlar [konusun] da yazmıştık.

Meymûne: Onunla Abdullah b. Ali b. Ebû Tâlib evlendi. Abdullah, Mus'ab b. Zübeyr ile birlikte öldürüldü. Sonra onunla Ebû Saîd b. Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî evlendi. Daha sonra onunla Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im evlendi.

Ubeydullah'ın soyundan gelenlerden biri de Kusem b. Abbâs b. Ubeydullah'tır. Halife Mansûr onu Yemâme'ye vali yapmıştır. Kusem çok cömert bir adamdı. İbnü'l-Mevlâ onu şu şekilde methetmiştir:

Ey devem! Yakınlaştırırsan beni Kusem'e
Kurtulmuş olursun her türlü bağdan ve yükten
Eğer yarın ona ulaştırırsan beni
Bize refah var [demektir] yokluk bitmiştir
Eli açıktır onun, yüzü ise
Aydınlıktır; kendisi şereflidir, yücedir

(Şair) recez bahrinden şöyle dedi:

Ey hayrın Kusem'i! Giydir kızlarımı ve annelerini
Cennetle mükâfatlandırılırsın
Vallahi vallahi yaparsın

Bunun üzerine Kusem "Vallahi yapacağım!" dedi ve ona biraz mal verdi. Kusem Medine'de -yahut Mekke'de- olduğu ve malı mülkü olmadığı zamanda, bir gün güzel ve boylu poslu bir câriye onun ve Dâvûd b. Selm'in yanından geçti. Kusem varlığı olmadığı için o câriyeyi satın alamadı. Onun Yemâme valisi olduğu zamanlarda Sâlih adında bir adam o câriyeyi satın aldı. Bunun üzerine Dâvûd b. Selm bir mektuba şunları yazıp Kusem'e gönderdi:

Ey asil devenin sahibi ve binicisi!
Bildir ona Kusem'in yanına vardığında
Harem'in ortasında
Yanımızdan geçen o ceylan var ya
Değiştirmiş onu Sâlih, o şimdi insanlarla beraber
Ve terketmiş yalnızlığı, esareti

Kusem [mektubu alınca] câriyeyi satın almak için adam gönderdi, ancak câriyenin vefat ettiğini haber aldı.

Bir gece Kusem'in arkadaşları onun yanında kaldılar. Soğuk bir geceydi. Kusem'in emriyle büyük bir ateş yakıldı. Kusem "Kim bu ateşi anlatırsa 10.000 dirhem onun olacak!" dedi. Bana Abdurrahmân b. Hazvere'nin haber verdiğine göre babası o ateş hakkında şöyle söylemiştir: -O Cerîr b. Atıyye'nin neslindendir.-

Görmedi gözlerim bu gece gibisini
Zamanda acayip ve garip şeyler vardır kuşkusuz
Gece yarısı bir ateş yakılmıştı bize
Tutuşuyordu ve odunla takviye ediliyordu gece boyunca
Takviye ediyordu onu çalı çırpıyla, saygın bir insan
Edepli ve arkadaşına uyum sağlayan biri
Yükseltti ateşi odunla ve dikildi ateş
Sonra alevle yükseldi semaya doğru

Kırmızı, parlak ve dumansız bir ateş
Âdeta altın parçaları vardı içinde
Parıldıyordu bir kralın meclisinde
İffetli, şerefli ve yücelerin soyundan bir kral
Huyları tatlı bir kral ki asla görülmemiştir
Öfkeden dolayı arkadaşına surat astığı

Bazıları bu şiiri Safvân b. Ümeyye el-Cumahî'nin soyundan olan Abdula'lâ'nın, Medine'de bulunan Ca'fer b. Süleymân b. Ali hakkında söylediğini iddia etmişlerdir. Şu iki beyti de ilâve etmiştir:

Alçak işlerle ilgilenmezdi
Çünkü engelliyordu onu iyilik, vefa ve izzet-i nefis
Gezdirildi onun için Hâşim kabilesi
Tıpkı değirmenin demir ekseninin gezdirilmesi gibi

Ubeydullah b. Abbâs'ın soyundan gelenlerden biri de Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah el-Cevvâd'dır. Annesi Esmâ bt. Abdullah b. Abbâs'tır. Hüseyin fakih idi, kendisinden hadis rivayet edilmiştir. Hicretin 140. veya 141. yılında vefat etmiştir. Künyesi "Ebû Abdullah" idi. Bazılarına göre Velîd b. Yezîd'e ait olduğu söylenen şu şiir ona aittir:

Hayat ancak Mâlik b. Ebû Semh ile olur
Bu yüzden beni ayıplama ve kınama!
Beyazdır o, tıpkı kılıç gibi
Ya da şimşeğin zifiri karanlıkta parladığı gibi

Hasan b. Abdullah onun kardeşidir. Onun annesi de Esmâ bt. Abdullah b. Abbâs'tır. Esmâ'nın annesi ümmüveleddir. (Şair) Hasan hakkında recez bahrinden şöyle dedi:

Esmâ'nın oğlunu kastediyorum, o adam ki
Şerefiyle sağlam bir arkadaş olmuş, ayrılmadılar bir gün olsun
İki anlaşmalı gibi kazârâ ittifak etmişler
Tıpkı Hukk'un Tabaka'ya kazârâ rastlaması gibi[267]

---

267 Bu bir darbımeseldir. Orijinali (وَافَقَ شَنٌّ طَبَقَةَ) şeklindedir. Rivayete göre Şen aşırı derecede zeki bir köleydi. Bir gün efendisi ona, "Neden evlenmiyorsun?" deyince, "Zekâ yönünden bu köyde dengim yoktur. Ben akılsız bir kadınla ömrümü geçiremem." dedi. Efendisi, "O zaman git ve başka bir köyde

Hasan bir ara Lübâbe bt. Fadl b. Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb eş-Şâir ile evliydi. Lübâbe ondan Esmâ bt. Hasan b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs isimli çocuğu dünyaya getirdi. Esmâ Medine'de ikamet ederdi. Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan zamanında Îsâ b. Mûsâ Medine'ye girdiği vakit Esmâ Mescid-i Nebevî'nin minaresine siyah bir bez astı. Bu da Mübeyyiza'nın[268] (beyaz elbise giyenler) moralini bozdu.

Zübeyr b. Bekkâr dedi ki: Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs Medine'de ikamet ederdi. Kendisinden hadis rivayet edilmiştir. Şiir de söylerdi. Âbidetü'l-Hasnâ bt. Şu'ayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Âs ile evliydi. Hanımı hakkında şöyle demiştir:

Ey Âbide! Hayat verildi size ölümlerden dönerken[269]
Allah içirsin sana yıldırımlarla gelen yağmurları
Ey Âbide! Gündüzün güneşi ortaya çıktığı zaman
İki gözünün arasındaki [aydınlık] kadar ihtişamlı duramaz

---

kısmetini ara." dedi. Şen devesine bindi ve yola çıktı. Yolda bir adamla karşılaştı. Adam Şen'e "Birlikte seyahat edelim mi?" dedi. Şen, "Neden olmasın? Ben mi seni taşıyayım yoksa sen mi beni taşırsın?" dedi. Adam, "İlâhi dostum, bu nasıl söz? Her birimizin altında binek yok mu?" dedi. Şen, "Kusura bakma, hata ettim." dedi. Hasat zamanı gelmişti, bir ekinin yanından geçtiler. Şen, "Bu ekinin sahipleri ekini yemişler mi, yememişler mi acaba?" dedi. Adam, "İlâhi dostum, henüz biçilmeyen bir ekin için bu laf söylenir mi?" dedi. Şen yine özür diledi. Adamın köyüne yaklaştılar. Bir cenaze omuzlarda mezara götürülüyordu. Şen, "Acaba bu tabuttaki adam yaşıyor mu yoksa ölmüş müdür?" dedi. Adam bu kez kahkaha atarak ve alaylı bir tarzda, "Yaşayan bir adamı tabuta koyarlar mı?" dedi. Şen, "Kusura bakma dostum. Tekrar özür dilerim. Zaten sen köyüne gelmiş oldun. Ben de yoluma devam edeceğim." dedi. Ancak adam ısrarla Şen'i evinde misafir etmek istedi. Şen kabul etti. Adam, Şen'in ahmaklığından ve deliliğe yakın bir akılsızlığa sahip olduğundan söz ederek, sorduğu anlamsız soruları birer birer kızı Tabaka'ya aktardı. Ne var ki Tabaka, Şen'i görür görmez gözlerinden zekâ fışkırdığını ve babasıyla aynı fikirde olmadığını anladı. Sonra babasına onun sorularını te'vil etti, dedi ki: Babacığım, bu adam çok zeki ancak sen onun sözlerini anlamamışsın. Onun ilk sorusu, "Yolun çabucak bitmesi için ben mi sana bir şeyler anlatayım, sen mi bana bir şeyler anlatacaksın?" anlamındadır. İkinci sorusuyla demek istiyor ki: Parasını peşin aldıkları bu ekinin parasını yemişler mi acaba? Üçüncüsünde ise, tabuttaki adamın, arkasında ismini devam ettirecek birini bırakıp bırakmadığını soruyor. Baba kızının zekâsına hayran kaldı ve onu misafiri Şen ile tanıştırdı. Şen de bu zeki kızı babasından istedi. Böylece aradığını bulmuş oldu. Bu yüzden Araplar (وَافَقَ شَنٌّ طَبَقَةً) [Şen, Tabaka'ya yaraştı.] demişlerdir. [Bkz. Ebu'l-Fadl el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, Beyrût, Dâru'l-Marife,tarihsiz, II, 211.] Bu darbımesel Türkçedeki, "Tencere yuvarlanmış ve kapağını bulmuş." atasözünün bir benzeridir. Ancak *Ensâbü'l-Eşrâf*'ta olduğu gibi bazen Şen yerine Hukk deniyor ve (وَافَقَ حُقٌّ طَبَقَةً) şeklinde ifade ediliyor. (çev.)

268 Mübeyyiza, Seneviyye fırkasından Mukanna' adlı bir şahsın etrafında toplanan grubun adıdır. Bunlar Abbâsîlerin simgesi sayılan siyah renge karşı muhalefet olsun diye beyaz elbise giyerlerdi. Bu yüzden onlara bu isim verilmiştir. Bkz. Mübeyyiza, https://islamansiklopedisi.org.tr/. (çev.)

269 "Hayat verildi size, ölümlerden dönerken." şeklinde çevirdiğimiz metin ZZ neşrinde (حُيِّيْتُمْ عَلَى النَّأيِ عَايِداً) şeklindedir. Buradaki (النَّأي) uzaklık mânasındadır. Bu durumda çeviri, "Hayat verildi size, uzaklıktan dönerken." şeklinde olur. BAE neşrinde bu ifade (حُيِّيتُم علي النأي عَابِداً) şeklinde, RK neşrinde cümle (حُيِّيتُم علي المَنَايَا عَايِداً) şeklindedir. Biz çeviride RK neşrini esas aldık.

Sen tıpkı kilisedeki [süslü] bir sanem gibisin
Âbidin gece boyunca secde ettiği bir sanem

Bekkâr b. Abdülmelik, bu Âbide'ye talip olmuştu ancak Âbide kabul etmedi ve Hüseyin ile evlendi. Bunun üzerine Bekkâr b. Abdülmelik Hüseyin'e "Âbide seni bu fakir halinle nasıl aldı?" dedi. Hüseyin "Allah bize Kevser'i bahşettiği halde sen bizi fakirlikle mi ayıplıyorsun?" dedi.

Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib, Hüseyin'in dostuydu. Sonra araları açıldı. Abdullah b. Muâviye onun hakkında şöyle dedi:

Kuşkusuz amcazaden ve annenin oğlu
Bilirler silah kuşanmayı
Sanma amcaoğluna eziyet etmenin
Develerin sütlerini içmeye benzediğini
Aksine küçük dilin arkasındaki kemiğe[270] *benzer*
[Ağzında] yara olan kimse yutkunduğu zaman
Düşmana boyun eğer fakat razı değildir
Koluyla kıskıvrak yakaladığı zaman
Bul kendine
Mızrakların kenarlarında sana cevap verecek birini
Ve seni ayıplayacak birini bul
Ve gıyabında onu hep kötüleyeni

Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah şöyle dedi:

Korkut korkanları
Ve titret silahla kavmin dışındaki insanları

Bu kez Ubeydullah b. Muâviye şöyle dedi:

Söyle dostluk ve sevgi insanı Hüseyin'e
Sevgiyi koysun aramıza karınca kaderince
Yoktur kaçış akıllı bir debbâğ için

270 Mısraın orijinal şekli (بـلْ كَالشَّـجَي وَرَاءَ اللُّهـاَةِ اذاجَرَعَـتْ مِـنَ الْقِـراحِ) şeklindedir. Mısrada yer alan (الشَّـجا) kelimesini "kemik" diye çevirdik. *Lisânü'l-Arab*'ın sahibi İbn Manzûr bu kelimeyle ilgili olarak şu açıklamayı yapıyor: (والشَّـجا: ما اعْتَرَض في حَلْقِ الإنسـانِ والدابَّةِ من عَظْـمٍ أَو عُـودٍ أوغيرهما) "Şecâ kelimesi, insanın ve hayvanın boğazında kemik, odun veya benzeri bir şeyden peydahlanan, kılçık gibi bir şeydir." Bkz. Lisânu'l-Arab, XIV, 422. (çev.)

Yüzü tabaklanan derinin kınamasından
Ben kardeşlik ve sevgi sahibi olup da
Başkasının izinden gidecek değilim yoldan sapıp
Aksine ayakta tutarım hem sevgiyi hem de mızrağı
Tâ ki Hakk'a tâbi olunsun ya da sonra izinden gidilsin[271]

Kusem b. Abbâs b. Abdülmuttalib

Kusem b. Abbâs b. Abdülmuttalib Peygamber'e (sav) benziyordu. Kusem küçükken babası Abbâs şöyle derdi:

Ey oğulcuğum, ey Kusem!
Ey [o] kerem sahibine benzeyen
İçimizden, kalkık burunlu [oğulcuğum]!

Bana gelen bilgiye göre Hüseyin b. Ali onun sütkardeşiydi. Abbâs'ın eşi Lübâbe bt. Hâris Hüseyin'i emzirmişti. Lübâbe rüyasında [sanki] Peygamber'in (sav) bir âzasının onun evinde bulunduğunu gördü. [Rüyasını anlatınca] Resûlullah (sav) Lübâbe'ye "Fâtıma bir çocuk doğuracak ve sen de onu emzireceksin." dedi. [Gerçekten de Hüseyin emzirilmek üzere ona getirildi.] Lübâbe bir gün Hüseyin'i Resûlullah'ın (sav) yanına getirdi. Hüseyin Resûlullah'ın üzerine bevletti. Lübâbe onu çimdikledi. Hüseyin ağlamaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Oğlumu ağlattın!" dedi. Sonra su getirildi, Resûlullah (sav) o suyla idrarı temizledi.

Kelbî dedi ki: Ali b. Ebû Tâlib Kusem'i Mekke'ye vali yaptı. Hicretin 39. yılında Muâviye, Yezîd b. Şecere er-Ruhâvî'yi hac emîri olarak ve kendisi için biat almak üzere [Mekke'ye] gönderdiğinde Kusem, Mekke valisi ve hac emîriydi. İbn Şecere'nin gelişi kendisine haber verilince Kusem bir konuşma yapmak üzere ayağa kalktı. Allah'a hamdüsenâ etti, O'nun resulüne salâtüselâm getirdi, sonra şöyle dedi: "İmdi Şam'dan büyük bir ordu size yönelmiş bulunuyor ve gelmek üzeredir. Eğer itaat edecek ve biatınıza sadakat göstereceksiniz benimle birlikte onlara karşı harekete geçin ki onlarla çarpışayım. Eğer [böyle] yapmayacaksanız bana durumunuzu açıklayın ve beni nefsinize karşı aldatmayın. Çünkü aldatma, düşünceyi

271 Son beytin son kelimesi ZZ neşrinde ve BAE neşrinde (أو أذره) okunmuştur. RK neşrinde ise, son beytin son kelimesi (أوائره) şeklinde kaydedilmiştir. Biz çeviride yazma nüshayı esas aldık. (çev.)

saptıran bir haksızlıktır ve akıllı insan onunla yerlere serilir." Ancak kimse ona cevap vermedi. Önce çekilmek istedi, sonra yine kaldı. [Daha sonra] Şeybe b. Osman b. Talha el-Abderî'nin hac emîri olarak görev yapmasına karar verildi.

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Kim Abbâs'ın çocuklarından -Ubeydullah, Ma'bed veya Temmâm- herhangi birinin o yıl hac mevsiminde görevli olduğunu söylerse yanlış söyler.

Dediler ki: Kusem, Saîd b. Osman b. Affân ile birlikte savaşmak üzere Horasan'a gönderildi. Muâviye Saîd'i Horasan'a vali yapmıştı. Saîd birkaç gazâda Kusem'e "Ey amcaoğlu! Ben sana yüz hisse vereceğim." demişti. Kusem "Hayır, bana bir hisse yeter, müslümanlara örnek olsun diye iki hisse de atımın olsun." dedi. Kusem Semerkand'da vefat etti. Orada şehit düştüğü de söylenmiştir. Nesli devam etmemiştir. Kusem'in şöyle dediği rivayet edilir: "Cömert o kimsedir ki kendisinden istenildiğinde büyük bir ele yetecek kadar verir ve yüzünü [bir şey isteme umuduyla] kendisine çevirene ihsanda bulunur."

Ma'bed b. Abbâs

Ma'bed b. Abbâs, Osman'ın hilâfeti döneminde İfrîkıyye'ye gazâya gitti. Ordunun başında da Kureyş'ten Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh el-Âmirî vardı. Ma'bed orada şehit düştü. Câriyesi -hamile idi- getirildi. O da "Übeyye" adında bir kız doğurdu. Sonra câriyelikten kurtarıldı. Übeyye bt. Ma'bed ile Yerîm b. Ma'dîkerib b. Ebrehe el-Himyerî evlendi. Übeyye ondan Nadr b. Yerîm adlı çocuğu dünyaya getirdi. Yerîm'in amcası Şemir b. Ebrehe Sıffîn'de Ali ile birlikte çarpışırken öldürüldü. Şemir Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kızıyla evliydi.

Bazıları şöyle demiştir: Übeyye bt. Ma'bed, Afrikalı bir câriye idi. Onu annesi getirmişti. Ali b. Ebû Tâlib onu özgürlüğüne kavuşturmalarını emretti. Onunla Yerîm b. Ma'dîkerib evlendi. Ma'dîkerib'in künyesi "Ebü'ş-Şa'sâ" idi. Ma'bed'in künyesi "Ebû Abdurrahmân" idi.

Ma'bed'in Çocukları

Oğlu Abdullah b. Ma'bed el-Ekber'den hadis rivayet edilmiştir. [Torunu] Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed'i Abbâsî halifesi Ebü'l-Abbâs Mekke ve Tâif valisi yapmıştı. Yönetimde ilk defa Hicaz'da siyah bayrak kullanan o idi. Muhammed b. Muhammed ve kardeşi Abbâs, Benî Hâşim'in adamlarındandı. Muhammed güzel konuşan, hatip ve âlim bir kimseydi. Halife Me'mûn onu İsfahan'a vali yaptı. Halife Mu'tasım-Billâh'ın yanında da hatırı sayılır biriydi. Mu'tasım'ın hilâfeti döneminde hac ibadetini yaparken vefat etti ve Arc'da[272] defnedildi. Evi Bağdat'ta, Dârü'l-Kutn'un yanında bulunan zât da budur. Künyesi "Ebû Abdullah" idi.

Abdurrahmân b. Abbâs

Nesli devam etmemiştir. Abdurrahmân, kardeşlerinin en küçüğü idi. Şam'da Amvâs tâunu sırasında vefat etti. Ömer'in hilâfeti döneminde Yermük Savaşı'nda şehit düştüğü de söylenmiştir. Abdurrahmân'ın, babasının adını taşıyan -"Abdurrahmân" isminde- bir oğlu oldu. Ancak küçükken vefat etti. Bazılarına göre Abdurrahmân İfrîkıyye'de öldürüldü. Ancak bu görüş yanlıştır.

Temmâm b. Abbâs

Temmâm b. Abbâs, güçlü kuvvetli ve cesaretli bir insandı. Künyesi "Ebû Ca'fer" idi. İbn De'b Ali'nin onu Mekke'ye vali yaptığını, İbn Şecere'nin Muâviye tarafından Mekke'ye gönderildiğinde Temmâm'ın Mekke'de vali olduğunu iddia eder. Ancak bu doğru değildir.

Temmâm'ın çocukları Ca'fer ve Kusem idi. Ebû Ca'fer Mansûr'un bir kızı, Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm'la evliydi. Kusem b. Temmâm'ın oğluyla evli olduğu da söylenmiştir. Temmâm'ın çocuklarından en son hayatta kalan Yahyâ b. Ca'fer idi. Mansûr onu beğenir ve severdi. Vefat ettiğinde çocuğu yoktu. Ali'nin çocukları onun vârisi oldular. Ondan aldıkları mirası Abdüssamed b. Ali'ye hibe ettiler.

---

272 Tâif yakınlarında bir köy. (*Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

Kesîr b. Abbâs

Sâlih ve fakih bir kimseydi. Kendisinden hadis rivayet edilmiştir. Medine'ye birkaç fersah mesafede bulunan Kureyş'te[273] ikamet ediyordu. Kesîr her cuma Medine'ye gelir, babası Abbâs'ın evine geçerdi. Namaz kıldıktan sonra dönerdi. Kesîr -vefat ettiğinde- sarılmasını istediği kefeninin üzerine şunu yazmıştı: "Kesîr b. Abbâs Allah'tan başka mâbud bulunmadığına, O'nun bir olduğuna, ortağının olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmektedir." Kesîr'in Hasan b. Kesîr adında bir çocuğu dünyaya geldi, ancak küçük yaşta vefat etti.

Bazılarına göre onun "Yahyâ" adında bir çocuğu dünyaya geldi. -Onun annesi de Ümmü Külsûm es-Suğrâ bt. Ali b. Ebû Tâlib idi.- Ancak küçükken vefat etmiştir.

Hâris b. Abbâs

Hâris, el-Hüzeliyye'nin oğludur. Bazılarına göre onun annesi ümmüveleddir. Künyesi "Ebû Adl" idi. [Bir keresinde] Abbâs ona öfkelendi, o da Zübeyr b. Avvâm'ın yanına gitti. Zübeyr o zaman askerî bir seferdeydi. Hâris Zübeyr ile birlikte seferden döndü. Zübeyr onun için Abbâs ile konuştu, bunun üzerine uzlaştılar.

Hişâm b. Kelbî ve Heysem b. Adî dediler ki: Abbâs Hâris'i kovdu, Hâris Şam'a geldi. Sonra Mısır'a Zübeyr'in yanına gitti. Zübeyr Mısır'dan gelince Hâris de onunla birlikte geldi. Zübeyr onu Abbâs'ın yanına getirdi. Abbâs onu görünce "Ey Zübeyr! Bana Ebû Adl'i mi getirdin? Rahmet ulaşmayasıca! Onu benden uzak tut!" dedi. Abbâs'ın ölümünden sonra Hâris kör oldu. Kör olunca "Siz her zaman onun babam olmadığını, benim de onun oğlu olmadığımı söylerdiniz. Oysa onun kör olduğu gibi ben de kör oldum." dedi.

Hâris b. Abbâs'ın torunlarından biri Serî b. Abdullah b. Hâris'tir. Mansûr onu Mekke'ye vali yapmıştı. Onu Medine'ye ve Yemâme'ye vali yaptığı da söylenir. Şair İbn Herme onu methedip şöyle demiştir:

---

273 Medine'ye yakın bir dağ. (ZZ)

Sen Hâşimoğullarındansın, şerefli bir aileden
Şerefli ve cesur kimselerden
O hayırlı Hazrecliler arasında doğdu
Aziz ve âlicenap kimseler arasında, bahtiyar
İslâm'ı desteklemişti onlar, şöyle ki dayandılar
Güçlüklere, nitekim Allah'tır zaferi veren ve yardım eden
İşte Serî'dir bu, olmasaydı şayet o engin
İyilikleri; mahvolurduk, [ayrı düşerdik] şeref ve cömertlik müttefikinden

Serî'nin annesi Cemâl bt. Nu'mân b. Ebû Hazm b. Atîk b. Nu'mân b. Amr b. Atîk b. Amr b. Mebzûl'dur. O Âmir b. Mâlik b. Neccâr'dır. Mes'ûd b. Evs b. Zeyd b. Sa'lebe ise Benî Ganm b. Mâlik b. Neccâr kabilesinden biridir. Serî çok cömert ve övülen biriydi. Nûh b. Cerîr b. Atıyye onun için şöyle demiştir:

Apaçık kasideler [işittim], miras aldım babamdan
Çok yaşlı bir adamdı o kasideleri söyleyen
Sana "Serî" adını koyan ne doğru koymuş
Kadınlar senin doğumunu müjdeledikleri zaman

Serî, Yemâme valiliğinden azledildiği zaman Habîb b. Şevzeb onun için şöyle demiştir:

Serî gitti ve cömertlik de onun ardından
Bir kısmı övülmüştür insanların, bir kısmı da yerilmiş
Kervanları gittiği zaman Hacr toprağından
Yemin olsun Kâbe'nin rabbine, cömertlik de gitmişti
Kim insanların isteklerini karşılayacak artık?
Ve kim [methiyeler] söyleyecek onlara yakacak verdiğinde?

Şair el-Ferazdak da onun için şöyle demiştir:

Ey Serî! Sana müminlerin emîri verdi
Ücretini azık olarak, o en hayırlı azıktı
Dünya ve âhiretin âfiyetini verdi
Ve [korudu seni] bilip bilmediğin kötülüklerden
Yoktur sendeki şerefte bir eksiklik kuşkusuz

Ve sen Allah'tan sonra bolca verensin[274]
Aç karınları doyuran ve çıplak sırtları giydirensin

Hanefî [onun hakkında] şöyle dedi:

Serî b. Abdullah hayır söyledi bize
Söylediğini yerine getiren biriydi o
Ne kadar çok olsalar da bir kalabalığın içinde gördüğümde seni
Görürdüm muhakkak sendeki cömertliği
Normalde çok veren bir cömert kardeşsin
Fitnelerde ise gafilleri vuran bir aslan gibisin

Abdullah b. Hâris b. Abbâs b. Abdülmuttalib'in çocuklarından biri Zübeyr b. Abbâs b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs'tır. Sind bölgesine vali olmuştur. İbn Herme onun için şöyle diyor:

Çareyi buldum Fihr'in soylu adamı Zübeyr'de
Akrabalar ve dostlar övülmüşlerdir
Yücedir Kureyş'ten gelen asaletle
Güzelleştiriyor yaptıklarını kadim olan şerefi
Cömertlikten yapılmıştır Zübeyr
Hep beğenilmiştir onun cömertlikleri

Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib'in Çocukları

Abbâs b. Abdullah: Abdullah b. Abbâs bu isimle künyelenirdi. Bazıları Abbâs için ["boynu uzun" anlamında] "el-A'nak" denildiğini söylemişlerdir.

Muhammed b. Abdullah ve Ali b. Abdullah: Ali, "Ebû Muhammed" diye künyelenirdi. [Çok âbid bir zât olduğundan kendisine] "Seccâd" [da denir]di. Ali b. Ebû Tâlib'in öldürüldüğü gece dünyaya gelmişti. Bu yüzden babası ona "Ali" adını koydu. Muâviye ona "Muâviye" ismini koymak istedi ancak [Abdullah] kabul etmedi. Ali b. Abdullah gece ve gündüz [toplam] bin rekât namaz kılardı. Bazıları "Bin secde yapardı." demişlerdir.

---

274 "Ve sen Allah'tan sonra bolca verensin." şeklinde çevirdiğimiz metnin Arapçası ZZ neşrinde ve BA-E'neşrinde (وأنْتَ بَعْدَ اللهِ مُعْطِي الْوَفْرِ) şeklindedir. RK neşrinde ise bu metin (وأنْتَ بَعْدَ اللهِ مُعْطِي الْوَقْرِ) "Ve sen Allah'tan sonra şerefi verensin." şeklinde kaydedilmiştir. Şiirin siyak ve sibakına bakarak çeviride ZZ neşrindeki metni esas aldık. (çev.)

Ubeydullah, Fadl, Abdurrahmân ve Lübâbe: Lübâbe ile İsmâîl b. Talha b. Ubeydullah evlendi. İsmâîl vefat edince Ali b. Abdullah b. Ca'fer Lübâbe'yle evlendi. Bu dördünün annesi Zür'a bt. Mişrah b. Ma'dîkerib b. Velî'a b. Muâviye b. Şürahbîl b. Muâviye b. Hucr el-Karid b. Hâris el-Vilâde b. Amr b. Muâviye b. Hâris b. Muâviye b. Sevr'dir. Velî'a b. Şürahbîl b. Muâviye b. Hucr olduğu da söylenmiştir. Onların dilinde "el-Karid" kelimesi "çok cömert" anlamındaydı. "Sevr" ise Kindî b. Ufeyr'dir.

Esmâ bt. Abdullah b. Abbâs: Annesi ümmüveleddir. Onunla Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs evlenmiştir.

Abbâs b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib: Onun "Avn" adında bir çocuğu dünyaya geldi. Abbâs onunla künyelenirdi. Annesi Habîbe bt. Zübeyr b. Avvâm idi. Avn çocukken vefat etti. Abbâs'ın nesli devam etmedi.

Muhammed b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib: Onun "Abbâs b. Muhammed b. Abdullah b. Abbâs" adında bir çocuğu oldu. Abbâs çok güzel yüzlü, hoş ve cömert biriydi. Ahtal onu methederek şöyle demiştir:

Tüccarların[275] *yanına geldin sabah erkenden, cömert halde*
Köpek gibi hırladılar onu ayıplayanlar
Güzel konuşandır, saadet onu bulur, öyle ki
Hasletleri altın suyuna batırılmış gibi
Kralların elbiselerini giyendir
Süzer onu her köşeden güzel gözlü muganniyeler
Ortaya çıkınca bakarlar ona perdelerin arasından
Tıpkı dişi beyaz develerin damızlık develere bakması gibi
Islatır bardakları, sarhoş olduğunda
Caymaz sözlerinden, aldatıcı bulut[276] *gibi*

---

275 Buradaki tüccarlardan maksadın şarap tüccarları olduğu söyleniyor. Rivayete göre Muhammed b. Abdullah b. Abbâs hıristiyan olan şair Ahtal'ın şarap arkadaşıydı. Şair Ahtal bu şiirinde, tıpkı bir hıristiyanı metheder gibi Muhammed b. Abdullah'ı methediyor. Onun sabahleyin, erkenden şarap tüccarlarına geldiğini, çok yakışıklı olduğunu ve kadınların gözünün hep onun üzerinde olduğunu söylüyor. Bkz. Kürd Ali, Muhammed b. Abdürrezzâk b. Muhammed, *Mecelletü'l-Muktebes*, sayı: 16. s. 57. (çev.)

276 Aldatıcı bulut, arkasında yağmur olmayan buluttur. Söz verip sözünde durmayana (إِنَّمَا أَنْتَ كَبَرْقٍ خُلَّبٍ) "Sen ancak kandıran bir şimşek gibisin." denilir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, I, 364. (çev.)

[Ahtal bu şiiri söyleyince] Muhammed b. Abdullah b. Abbâs ona bin dinar verdi. O da onunla borçlarını ödedi. Yakışıklılığı ve ten renginin güzelliğinden dolayı Muhammed'e "el-Müzheb" denilirdi. Bazıları "el-Müzheb" lakaplı kişinin Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib olduğunu söylemiştir. Bazılarına göre ise o, Abbâs b. Muhammed b. Ubeydullah b. Abdullah b. Abbâs'tır. Ancak ilk rivayet daha doğrudur.

Abbâs el-Müzheb bindiği atın onu üzerinden atması sonucu vefat etmiştir. Annesi Ümmü İbrâhim bt. Misver b. Mahreme b. Nevfel ez-Zührî'dir. Ali b. Abdullah b. Abbâs Seccâd dışında ne Abbâs el-Müzheb'in ne de Abdullah b. Abbâs'ın diğer çocuklarının nesli devam etmiştir.

Anlattıklarına göre Abdullah b. Abbâs'ın "Osman" adında bir oğlu daha vardı. Ancak küçükken vefat etmiştir. Annesi de ümmüveled idi.

Ali b. Abdullah'ın Çocukları

Muhammed b. Ali b. Abdullah: O "Zü's-sefinât"tır. Alnındaki, burnundaki ve ellerindeki secde izleri devenin dizindeki nasırlara benzetilmiştir. Künyesi "Ebû Abdullah"tır. Annesi Âliye bt. Ubeydullah b. Abbâs'tır. Babasıyla Muhammed arasında on dört buçuk yaş vardı. Yaşlandıklarında Ali saçını sakalını siyaha boyardı, Muhammed b. Ali de kına yakardı. Birbirlerine benzedikleri ve yaşları birbirlerine yakın olduğu için ancak boyalarıyla birbirinden ayırt edilirlerdi.

Dâvûd ve İsa: Anneleri ümmüveleddir.

Süleymân ve Sâlih: Anneleri "Su'dâ" adında bir ümmüveleddir.

İsmâîl ve Abdüssamed: Anneleri ümmüveleddir.

Ya'kûb: Annesi ümmüveleddir.

Abdullah el-Ekber: Annesi ümmüveleddir. Abdullah el-Ekber'in Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Ebîhâ'dan olduğu da söylenmiştir.

Ubeydullah: Annesi Harşiyye'dir.

Abdülmelik, Osman ve Abdurrahmân: Bunlar küçük yaşta vefat etmiş olup farklı ümmüveledlerdendirler.

Abdullah el-Asgar: Şam'da hurûc etmiştir.[277] Bazıları onu "eş-Şemmâh" diye adlandırırlar. Nesli devam etmiştir.

Yahyâ, İshâk, Ya'kûb, Abdülazîz, İsmâîl el-Asgar ve Abdullah Evsat: Bunlar farklı ümmüveledlerden olup erken vefat etmişlerdir. Abdullah'ın ayağı içe doğru meyilliydi.

Emîne ve Ümmü İsa: Ümmü Îsâ ile Hasan b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs'ın oğlu evlenmiştir.

Lübâbe: Onunla Kusem b. Abbâs b. Ubeydullah b. Abbâs'ın oğlu evlenmiştir. Bunlar farklı ümmüveledlerdendir. Ebü'l-Yakzân'ın anlattığına göre Emîne evlenmeden vefat etmiştir.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o Avâne b. Hakem'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Abdülmelik b. Abdullah b. Nüdeyre el-Uzrî, Velîd b. Abdülmelik'in yanına girdi ve ödemesi gereken bir diyet [için ondan para] istedi. Velîd onu reddetti ve "Sen şeytanın yetiminin damadısın!" dedi. Bununla Amr b. Saîd el-Eşdak'ı kastediyordu. O da "Ben Ebû Ümeyye Amr b. Saîd'in damadıyım." dedi. -Amr'ın hanımı, Benî Rezâh boyundan Ümmü Habîb bt. Hureys b. Süleym el-Uzrî idi. Ondan "Ümeyye" ve "Saîd"i dünyaya getirdi.- Uzrî, Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs'ın şiirini okumaya başladı:

Amr âciz değildi ancak
Farkında olmadan âniden ona gelmişti ölüm
Eğer Şam'da olsaydı Amr ziyaret ederdim onu
[Şehrin] müşkülâtına rağmen yahut bir gün Mısır'a gelseydi

Bunun üzerine perdenin arkasında oturan, Velîd'in hanımı Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz "Ey müminlerin emîri, kimdir bu ahmak?" dedi. Bunun üzerine Abdülmelik el-Uzrî -Amr b. Saîd, içkiden dolayı Ümmü'l-Benîn'in babası Abdülazîz b. Mervân'ı darp ettiği için- onu hicvetmeye başladı ve şöyle dedi:

---

277 Ebû Câfer Mansûr'a karşı hurûc etmiştir. (ZZ)

Allah'ın evine yemin olsun, fidye vermeyi isterdim ona
Ve Abdülazîz'e içkiden dolayı darp edildiği zaman

Ümmü'l-Benîn "Sana karşı mı bu cüret ey müminlerin emîri?" dedi. Velîd "Aman sus, yoksa daha başka şiirler söyler, dedemin lakabını diline dolar." dedi. Bu şiir hakkında şöyle denilmiştir:

Ey Hayt-ı bâtıl'ın[278] *çocukları! Kalleşlik ettiniz Yahyâ'ya*[279]
Esasen siz evleri ihanet üzerine bina edersiniz

Velîd, yanından çıkarılması için emir verdi. Bunun üzerine İbn Nüdeyre el-Uzrî, Ali b. Abdullah'ın yanına gitti ve durumunu ona haber verdi. Ali "Bu, boynumuzun borcudur, biz öderiz." dedi, ona diyetini[n bedelini] verdi, [başkaca] hediyeler ve giyecek de verdi. Bunun üzerine Uzrî şöyle dedi:

Şahitlik ettim kavminizin en hayırlısı olduğunuza
Ne de olsa neslindensiniz Muhammed Nebî'nin
Ne güzel mihmandarlar, ne güzel misafirler
Her mecliste cömertliğe ant içmiştir Ali
Sizler, o tertemiz vârisin çocukları iken
Yanlış yaparlar sizden başkasına umut bağlayanlar
Ve ben umuyorum sizler lider olacaksınız
İdarecilik yapacaksınız güçlü bir devlette
Şüphesiz ben dostum size dost olanlara
Ve kara bir zehirim size düşman olanlara

Bana Muhammed b. A'râbî anlattı. O İshâk b. Îsâ b. Ali'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ali b. Abdullah çocuklarına şöyle derdi: "Çocuklarım! Bilin ki iyilik (ma'rûf) bakımından iki kişiden daha bahtiyar olanı, iyiliği en iyi yapandır. İyilik hakkında yanlışa düşmeyin!"

---

278 Uzun boylu ve dikkatli olduğu için Mervân b. Hakem'in lakabı "Hayt-ı bâtıl" idi. Bkz. Lisânu'l-Arab, VII; 299. (Çev.)

279 Metinde Yahyâ yazsa da başka kaynaklarda Amr isminin geçtiği görülüyor. Nitekim Amr, bağlama daha uygun düşmektedir. Amr halifeden eman alarak teslim olmasına rağmen Abdülmelik ileride tekrar isyan edebileceğini düşünerek onu sarayına davet etti ve kendi eliyle öldürdü. (Geniş bilgi için Bkz. Eşdâk, https://islamansiklopedisi.org.tr/ (çev.)

Bana Ahmed b. Hâris anlattı. O Medâinî'den, o Mesleme b. Muhârib'den rivayet etti, dedi ki: Ali b. Abdullah b. Abbâs çok soğuk bir günde Abdülmelik b. Mervân'ın yanına girdi. [Odada] yanan odunun dumanı tütüyordu. Ali "İnsanlar soğukta iken içinde bulunduğun sıcaklıktan dolayı Allah'a şükret!" dedi ve ona dua etti. Bunun üzerine Abdülmelik "Ey Ebû Muhammed! Hind'in oğlundan (Muâviye) sonra mı? Kendisi tam 20 yıl valilik ve bir o kadar halifelik yapmıştı. Ama şimdi kabrinin üzerinde otlar sallanıp duruyor. Mesele tam da şairin dediği gibi." dedi [ve şu beyitleri okudu]:

Zaman ve günler [işte şu] gördüğüm gibidir
Bir malı kaybetmektir veya bir sevgiliden ayrılmak
Şayet insan zamanı tecrübe eder de
Korkmazsa onun getireceklerinden, âkil değildir

Daha sonra Abdülmelik, yemek istedi. Ali onunla birlikte yemek yedi. Arkasından bal şerbeti istedi, bir kadehte getirildi. Ali'ye içirdi, kendisi de Ali'den sonra içti.

Bana Hirmâzî anlattı. O Utbî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ali b. Abdullah b. Abbâs ve Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Abdülmelik b. Mervân'ın kapısında durmuşlardı. Aralarında bir konuşma geçti ve birbirlerine karşı sertleştiler. Ali Hâlid'e "Zalim selâmet bulmaz, kılıç onu görmezden gelip uyumaz." dedi. Dedi ki: Tam o sırada Abdülmelik dışarı çıktı. Hâlid'i çağırdı. Ona "Ne oluyor? Seni öfkelenmiş görüyorum." dedi. Hâlid "Hayır öfkeli değilim fakat [tartışırken] hüccetle mağlup edildim." dedi. Abdülmelik "Sende bu fesahat ve bu lisan varken kim seni hüccetle mağlup etti?" dedi. Hâlid "Ali b. Abdullah. Tanıdığım bir [saygı ve] hürmeti bana anlattı. Ayrıca öteleyemediğim akrabalıktan söz etti. Bana, borcunun olduğunu ve çoluk çocuk sahibi olduğunu bildirdi. Kuşkusuz onun gibisine iyilik etmemek olmaz." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik ona yüz bin dirhem verilmesini emretti. Bunun üzerine Hâlid gülerek Ali'nin yanına gitti ve ona "Hoşlanmadığın bir şey bizi sevdiğin bir şeye götürdü. Müminlerin emîri sana yüz bin dirhem verilmesini emretti." dedi. Ali onun hakkında güzel şeyler söyledi.

Bana Ebû Eyyûb Süleymân er-Rakkî el-Müeddib anlattı, dedi ki: Bana Haccâc b. Rusâfî anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Ali b. Abdullah, Dımaşk topraklarındaki Şerât[280] denilen yerdeydi ve oranın mescidinde kalıyordu. Orada her gün 500 rekât namaz kılar, kendisi için Zemzem'den getirilen bir levhanın üzerine secde ederdi. Hicaz'dan Şam'a veya Şam'dan Hicaz'a giden herkesi misafir edip ağırlar ve eğer dostluğu aranan kimselerden iseler onlara iyilikte bulunurdu. Kendisine "Masraf sana ağır gelmeye başladı." denildi. Bunun üzerine o, Selûlî'nin şu beyitlerini okudu:

Ne olurdu soframıza gelse
Güzel yüzlü, solgun, yorgun biri
Ne istediğini söylese bize, ne çıkar
Tenceremiz boşsa, ne anlatır ne araştırırız

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den rivayet etti, dedi ki: Kureyşli, yaşlı bir kadın Ali b. Abdullah b. Abbâs ile karşılaştı ve ona fakirlikten şikâyette bulundu. Ali hemen kölesine emretti, kadına 200 dinar verdi. Bunun üzerine kadın "Kurban olayım sana, sen tıpkı Ümmü Cemîl bt. Harb b. Ümeyye'nin dediği gibisin." dedi [ve şu beyitleri okudu]:

Bütün aşiretin süsüdür
Hem göçebelikte hem yerleşik hayatta
Aşiretin en cömerdidir musibet zamanında
Hem evde hem de yolculukta
Sofrası geniş, kendisi şereflidir
Bol bol verir hem de hiç yüksünmeden

Bana Ebû Adnân anlattı, dedi ki: Bana İbnü'l-Kelbî anlattı. O babası Muhammed b. Sâib'den rivayet etti, dedi ki: Ali b. Abdullah ve Hâris b. Hâlid b. Âs b. Hişâm el-Mahzûmî birlikte yürüyorlardı. Ali'nin üzengisi Hâris'in ayağına değdi. Hâris "Sübhânallah! Böyle bir üzengi ile birlikte insanlarla yürüyen bir kimse görmedim." dedi. Bunun üzerine Ali el-Âs b.

280 Şurât (اَلشُّراةُ), Hâricîlerin lakabıdır. Onlar kendi nefislerini Allah'a sattıklarını iddia ettikleri için kendilerine bu lakabı vermişlerdir. Fakat "Şerât" kelimesi [muhtemelen] Şam civarında bir yerin adıdır. *Lisânü'l-Arab*'ın sahibi şöyle der: (وقال الليث: شَراةُ أَرضٌ والنِّسبة إليها شَرَوِيّ) "Şerât bir yerin adıdır. Ona nispet ise 'Şereviyyün' şeklindedir. Bkz. Lisânu'l-Arab, XIV, 429. (çev.) [Bk. *Lisânü'l-Arab*, (شَرَي) maddesi].

Hişâm'a ta'rizde (îmâda) bulunarak "Bu üzengi Mekke'deki bir demircimizin işidir." dedi. Çünkü bir zamanlar Ebû Leheb b. Abdülmuttalib, Âs b. Hişâm'a bir demirci teslim etmişti.

Ebû Adnân dedi ki: Bana Heysem b. Adî ve Ma'mer b. Müsennâ haber verdiler, dediler ki: Âs b. Hişâm ile Ebû Leheb bir köle üzerinde kumar oynadılar. Ebû Leheb kumarda kazandı ve Âs'ı demirci yaptı. Sonra Âs tekrar oynadı, Ebû Leheb yine kazandı. Bu kez Âs b. Hişâm'ı kendi yerine Bedir Savaşı'na gönderdi. Ömer b. Hattâb onu Bedir'de öldürdü. Şair, Hâris b. Hâlid b. Âs hakkında şöyle dedi:

Örsünü hazırla ey Ebû Fâdıl
Ve kazanmana bak! Çünkü cimri çok kazanır

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Ali b. Abdullah b. Abbâs, Abdülmelik b. Mervân'ın yanında çok değerli ve itibar sahibiydi. Ancak Abdülmelik, [hanımı] Ümmü Ebîhâ bt. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'i boşayıp da Ali onunla evlenince Abdülmelik'in Ali'ye olan tutumu değişti. Ona dil uzatmaya başladı, "Onun namaz kılması gösterişten başka bir şey değildir." dedi. Velîd b. Abdülmelik bunları babasından işitirdi. Velîd halife olunca Ali'yi [merkezden] uzaklaştırdı, onu kötüledi, işlemediği suçları ona yükledi, hatta onu dövdü ve sürgüne gönderdi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Abdullah b. Abbâs'ın Araplar içinde doğmuş, sarışın bir câriyesi vardı. Bir defasında onunla birlikte oldu, ancak ondan çocuk sahibi olmak istemiyordu. Câriye bu durumu ganimet bildi ve Medine kölelerinden birine birlikte olmayı teklif etti. Köle onunla birlikte oldu, câriye hamile kaldı ve bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Abdullah b. Abbâs câriyeye had uyguladı, çocuğunu da [kendine] köle yaptı ve ona "Selît" ismini verdi. Çocuk çok güzeldi. Daima Ali b. Abdullah'a hizmet etti ve onunla birlikte Şam'a gitti.

Ali'nin Benî Ümeyye'nin yanında, özellikle de Velîd b. Abdülmelik'in yanında önemli bir konumu vardı. Ancak -içinde Ali b. Abdullah b. Abbâs'a karşı bir husumet olduğu için- Velîd Ali'ye karşı bir plan yaptı, Ab-

dullah b. Abbâs'ın Selît'in kendi oğlu olduğunu ikrar ettiğine dair yalancı şahitler getirdi.[281] Şahitler Dımaşk kadısı yanında bu şekilde şahitlik yaptılar. Velîd, Selît'in nesebinin tespit edilmesi için kadıya yol gösterdi. Kadıyla birlikte Ali'nin üzerine gitti ve Selît'in nesebinin Abdullah b. Abbâs'a ait olduğunu resmen tescil ettirdi. Velîd çok kötü bir adamdı. Neticede Selît de miras konusunda Ali b. Abdullah'la tartışmaya başladı. Öyle ki Ali'yi huzursuz etti, ona sıkıntı verdi.

Ali ile beraber Resûlullah'ın (sav) mevlâsı Ebû Râfi'in çocuklarından bir adam vardı. Kendisine "Ömer ed-Den" denilirdi. Kendisi sürekli Ali ile birlikteydi. Bir gün Ali'ye "Bu köpek oğlu köpeği öldürüp seni ondan kurtarayım mı?" dedi. Bu söz üzerine Ali b. Abdullah onu ayıpladı ve ona "Vallahi, bir daha benimle yola çıkmayacaksın ve seninle bir daha bir tek kelime konuşmayacağım!" dedi. Sonra Ali Selît'e karşı yumuşak davrandı, sonunda Selît onu bıraktı.

Ali bir gün Dımaşk'a bir fersah uzaklıktaki "Cüneyne" adlı bostanındaydı. Bostan dört cerîb (yaklaşık 15 dönüm) -veya daha az bir- genişlikteydi. Baktı ki Ömer ed-Den çıkageldi. Yanında da Selît vardı. İkisi Ali'ye hizmet etmeye başladılar. Ali yemek yiyip namaz kıldı. Sonra Ömer Selît ile birlikte bir kenara çekildi, meyve yemeye başladılar. İkisi arasında bir konuşma geçti, Ömer [sinirlenerek] Selît'in kafasına bir kaya parçası vur[up onu öldür]dü ve bir çukur kazarak onu gömdü. Ali'nin "Fâyid Ebü'l-Mühennâ" adında mevlâsı Selît'in gömülmesinde Ömer'e yardım etti. Urve Ebû Râşid'in yardım ettiği de söylenmiştir. Sonra kabrin yerini örttüler. Den ve kendisine yardım eden arkadaşı kaçtı. Ali b. Abdullah da namazda olduğu için olup bitenden hiç haberi olmadı.

Selît'in bir arkadaşı vardı, onun bostana geldiğini biliyordu. Onu aradı ancak bulamadı. Hemen Selît'in annesine gitti ve Selît'in bostana girip çıkmadığını haber verdi. Ali de [namazdan sonra] Denn'i, arkadaşını ve Selît'i aradı, ancak hiçbirini bulamadı. Ali bostandan çıktı. Kendisine hayvanı getirildi, hayvana bindi, Denn'i, arkadaşını ve Selît'i arıyordu. Bu arada Selît'in annesi de [Ali'nin Selît'i öldürmüş olabileceği iddiasıyla] Ali'ye

281 Bu durumda Ali b. Abdullah, kendi öz kardeşi olan Selît'i köleleştirmiş oluyordu. Bu da Ali b. Abdullah için büyük bir kusur ve ayıp sayılıyordu. (çev.)

karşı düşmanca bir tavırla Velîd'in kapısına geldi. Velîd'in arzu ettiği şey ayağına gelmişti. Hemen Ali b. Abdullah'ı çağırdı ve Selît'in haberini ona sordu.

Ali namaza kalktıktan sonra ondan hiç haber almadığına ve onun hakkında herhangi bir emir vermediğine dair yemin etti. Velîd Ali'den Ömer ed-Denn'i getirmesini istedi. Ali onun yerini bilmediğine dair de yemin etti. Bu kez Velîd Cüneyne'de su çıkaran bir adamı oraya yönlendirdi. Adam Selît'in gömüldüğü çukurun bulunduğu yere gelince oraya indi ve onu çıkardı. Velîd Ali'nin güneşte bırakılmasını ve başına zeytinyağı dökülmesini emretti. Ayrıca ona 60 veya 61 kırbaç vurdu. Sonra Selît'e ne olduğunu ve Den ile arkadaşının yerini kendisine söylesin diye ona yün bir cübbe giydirip hapse attı. Ali her gün hücreden çıkarılır ve güneşte bekletilirdi.

Abbâd b. Ziyâd, Ali b. Abdullah'ın dostuydu. Ali'nin yanına geldi ve üzerine kendi elbiselerini örttü. Sonra Ali için Velîd ile görüştü. Velîd onun Dehlek'e sürülmesini emretti. -Dehlek bir adadır.- Süleymân b. Abdülmelik de Ali için Velîd ile konuştu ve geri getirilmesini istedi. Bunun üzerine Velîd onu bulduğu yerde hapsedecek bir adam gönderdi. Sonra yine Abbâd b. Ziyâd Ali hakkında Velîd ile konuştu ve ona "Çölde [kalacağı] bir yer yok." dedi. Velîd izin verdi, Ali Hecer'e yerleşti. Velîd hicretin 96. yılında vefat edinceye kadar Ali Hecer'de kaldı. Süleymân b. Abdülmelik halife olunca onu Dımaşk'a geri getirdi. Ali Şerât'a inmeleri hakkında haber naklederdi. Bu yüzden oraya (Şerât'a) intikal etti.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Bize şeyhlerimiz anlattılar, dediler ki: Velîd'in huzurunda Ali b. Abdullah'ı darp etme görevini Velîd'in mevlâsı Ebü'z-Zu'ayzi'a el-Berberî üstlenmişti. Ali kaygılandı. Ebû Nizâr adında bir mevlâsı ona "Üzülme!" dedi. Ali ise "Atın iyisi kırbaçtan korkar." dedi. Sonra Velîd Ali'ye "Bana yakın bir yerde durma!" dedi. Bu yüzden Ali Şerât'a yerleşti.

Heysem b. Adî dedi ki: Velîd ona 500 kırbaç vurdu ve "Yakınıma yerleşme!" dedi. Bunun üzerine Ali, Humeyme'ye yerleşti.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî İbnü'l-Kattât anlattı. O İshâk b. Îsâ b. Ali'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Velîd b. Abdülmelik, Ali b. Abdullah'ı

hep kötülüyor ve ona sövüyordu. Bir gece Velîd, babası Abdülmelik'i rüyasında gördü. Babası ona "Be adam! Sen Ali b. Abdullah'tan ne istiyorsun? Ona zulmettin. Vallahi işinizi bozup devletinizi elinizden alacak olanlar onun neslidir." diyordu. Bu rüya ile Velîd'in Ali'ye karşı kini ve öfkesi arttı. Velîd onu darp ettiği zaman vilâyetlere mektuplar göndererek Ali b. Abdullah'ın kendi kardeşini (Selît'i) öldürdüğünü yazmıştı.

Ebû Mes'ûd dedi ki: Müminlerin emîri Mansûr'un Ebû Müslim'in başına kaktığı hususlardan biri de şuydu: "Selît'in oğlu olduğunu iddia etmişsin. Sonunda işi, Abdullah [b. Abbâs]'a çocuğu olmayan birini [çocuğu diye] nispet etmeye kadar götürdün. Doğrusu güç bir işe kalkışmışsın."

Dediler ki: Müslim b. Ukbe el-Mürrî Harre Savaşı'nı bitirince insanları, toprağa bağlı köleler olduklarına dair Yezîd b. Muâviye'ye biat etmek için alıp götürdü. Ayrıca Medine'de bulunan Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı çağırttı. -Bu olay babası Abdullah'ın vefatından dört yıl önceydi.- Ali b. Abdullah askerin arasında yürüyerek bir çadırın yanından geçti, kapısında bir grup vardı. Çadırın sahibini sordu, kendisine "Bu Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'dir." denildi. Hemen bir mevlâsına "Ona git ve yerimi ona bildir!" dedi. Mevlâsı hemen ona gitti ve "Kız kardeşinin oğlu Ali b. Abdullah buradadır. O evinden çıkarılmış, Müslim b. Ukbe tarafından aranıyor." dedi. Husayn hemen adam gönderdi, Ali'yi muhafızların elinden kurtardılar. Onları çağırdı, Husayn "Kırbaçlarla onlara saldırın!" dedi. Kaçana kadar onlara vurdular. Sonra Husayn Ali'yle birlikte Müslim'in yanına gitti. Sonunda hükümdara biat edildiği gibi Yezîd için ondan biat aldı. Sonra gitti.

Bana Medâinî anlattı. O Ebü'l-Velîd el-Kureşî'den, o Ali b. Abdullah'ın mevlâsı Ebû Nizâr'dan rivayet etti, dedi ki: Bir gün Ali b. Abdullah ile beraberdim. Yanında oğlu Muhammed b. Ali ve Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib de vardı. Ali "Ey Ebû Hâşim, Mağrib halkı sana umut bağlamış." dedi. Sonra oğlu Muhammed'e döndü ve "Doğu halkı da sana umut bağlamış." dedi. Sonra iki ağaç arasında bulunan bir eşeğe baktı ve "Vallahi bu eşek halife olmadan siz halife olamazsınız. Halifenin belirlenmesi işiyle ilgilenmediniz!" dedi.

Vâkıdî dedi ki: Ali b. Abdullah hicretin 118. yılında, 78 yaşında vefat etti. Orta boylu bir insandı.

Heysem b. Adî dedi ki: Ali b. Abdullah Dımaşk'a yakın bir yer olan Humeyme'de, hicretin 117. yılında, 78 yaşında vefat etti. Onun vefatı Hişâm b. Abdülmelik dönemine rastlıyordu.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ali b. Abdullah hicretin 117. yılında, 80 yaşına ulaşmış olarak Humeyme'de vefat etti.

Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Ona "Zü's-sefinât" denilmektedir. Künyesi "Ebû Abdullah"tır. Bize babası ile arasında az yaş farkı olduğu bilgisi gelmiştir. İkisinin vefatı arasında Hişâm b. Kelbî'ye göre yaklaşık beş yıl vardır. Muhammed b. Ali hicretin 122. yılında vefat etti.

Vâkıdî dedi ki: Doğru olan kavle göre Muhammed b. Ali hicretin 125. yılında, Yezîd b. Velîd'in öldürülmesinden az bir zaman önce vefat etmiştir. Vefat ettiğinde 70 yaşındaydı.

Müminlerin emîri Mehdî, Muhammed b. Ali'nin vefat ettiği yıl dünyaya geldi. Bu yüzden onun ismiyle isimlendirildi. Yine onun künyesi olan "Ebû Abdullah" ile künyelendi. Mehdî'nin vefatı hicretin 169. yılındaydı. Vefat ettiğinde 43 yaşındaydı.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Mehdî öldüğünde 38 yaşındaydı. Muhammed b. Süleymân b. Ali ile Mehdî aynı yılda dünyaya geldiler.

Medâinî dedi ki: Muhammed b. Ali hicretin 124. yılında vefat etti. Yezîd b. Velîd ise 126. yılında öldürüldü.

Dediler ki: Şîa'nın rivayetine göre imam, Muhammed b. Ali'dir. Bununla birlikte imamın İbnü'l-Hanefiyye olduğu da sanılıyordu. İbnü'l-Hanefiyye vefat edince Şiîler "Asıl imam, onun oğlu Abdullah b. Muhammed b. Ali'dir." dediler. Onun künyesi "Ebû Hâşim" idi. Ebû Hâşim Hicaz yolunda zehirlenince Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yanına Humeyme'ye döndü, vasiyetini yaptı ve kitaplarını ona verdi. Muhammed b. Ali'yi ve Şîa'dan bir grubu bir araya getirdi ve "Biz imâmet ve hilâfetin

bizde olduğunu tahmin ediyorduk. Artık şüphe kalktı ve gerçek ortaya çıktı ki imâmet ve hilâfet senin neslindedir." dedi. Bunun üzerine insanlar ona meylettiler, onun ve çocuklarının imâmetini tespit etmiş oldular.

Bize Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Bana Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin bazı akrabaları anlattılar, dediler ki: Hâlid, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın imâmetinden şüphe etmiyordu. Nitekim Hâlid -Hişâm'a gönderdiklerinin yanında- insanların ileri gelenlerine hediyeler gönderdiğinde Muhammed b. Ali'ye de para gönderirdi. Bir defasında üç bin dinar göndermişti. Herkes tarafından duyulmasın diye bir kereden başka [bu kadar yüksek meblağ] göndermemişti. Diğer taraftan ona bir mektup gönderdi, başlığı "Hâlid b. Abdullah'tan Muhammed b. Ali'ye…" şeklindeydi. [Yani kendi ismini onun isminden önce yazmıştı.] Ama mektubun içindeki başlık ise "Ebû Abdullah'a -Allah onu ıslah etsin- Hâlid b. Abdullah'tan bir mektuptur." şeklindeydi. Muhammed b. Ali "Allah, Ebü'l-Heysem'e merhamet edip onu muhafaza etsin. Vallahi vali olduğundan beri bize iyilik yapmaktadır." dedi.

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O Benî Hâşim'in mevlâsı Ebû Süleymân'dan rivayet etti, dedi ki: İmamı aramak üzere gelen Horasanlılar şöyle diyorlardı: "Bu ancak şerefli, dindar ve cömert biri için uygun bir mevkidir. Bazı insanlar onun şerefinden dolayı peşinden gider; bazıları dini için, bazıları da cömertliği için ona tâbi olurlar." Ali b. Ebû Tâlib'in neslinden bir adam kendilerine getirildi. O adam onlara Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı gösterdi ve "O, [bu işe lâyık olan] arkadaşınızdır, kendisi bizim ailenin en faziletlisidir." dedi. Onlar da onun yanına gittiler.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ali [merkez olarak] Horasan'ı seçti ve şöyle dedi: "Hangi memleketi görüyorsam onun ahalisi bizden başkasına meylediyor. Kûfe halkının meyli Ali b. Ebû Tâlib'in nesline yöneliktir. Basra halkı Osman taraftarıdır. Şam halkı da Süfyân ve Mervân'ı destekliyorlar. Cezîre halkı Hâricîdirler. Medine halkına gelince onlarda Ebû Bekir ve Ömer'in sevgisi egemendir. Onlardan bazıları Tâlibîlere meyillidir. Fakat Horasan halkı [sayıca] çok güçlü kuvvetli ve kahramandır. Kalpleri aşırı meyillerden ve kaprislerden hâlîdir." Bu yüzden Horasan'a haber yolladı. Daha önce

Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye onun için Kûfe halkından bir grubu ayarlamıştı.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Ma'n b. Yezîd'den rivayet etti. Ayrıca bana Muhammed b. A'râbî anlattı. O Kahtabe'nin bazı çocuklarından nakletti, dediler ki: Horasan halkından Şiî olan bazı kimseler, [oğlu] Ebü'l-Abbâs'ın doğumundan sonra Muhammed b. Ali'nin yanına geldiler. Muhammed Ebü'l-Abbâs'ı bir bezin içinde onların yanına getirdi ve "İşte, elinde hilâfetin tamamlanacağı arkadaşınız budur!" dedi. Şiîler hemen çocuğu öpmeye başladılar.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti. Yine bana Medâinî anlattı. O da İbn Fâyid'den ve diğerlerinden, ayrıca Ebü'l-Yesa' el-Entâkî'den, o da şeyhlerinden nakletti, dediler ki: Reyta bt. Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmeddân el-Hârisî, Abdullah b. Abdülmelik b. Mervân'ın eşiydi. Abdullah vefat etti. Ondan sonra onunla Haccâc b. Abdülmelik b. Mervân evlendi. Haccâc [bir müddet sonra] onu boşadı. Muhammed b. Ali b. Abdullah Şurât[282] [Savaşı'ndan] gelmiş, yaz seferine katılmak istiyordu. O dönem halife olan Ömer b. Abdülazîz'e, izin verdiği takdirde Reyta'yla evlenmek istediğini söyledi. Ömer b. Abdülazîz "Allah sana merhamet etsin, eğer Reyta'nın kendisi isterse seni bundan kim menedebilir? O [kendisiyle ilgili karar vermede] herkesten ziyade hak sahibidir" dedi. Bunun üzerine Muhammed b. Ali, Kınnesrîn'de, Talha b. Mâlik et-Tâî'nin evinde onunla evlendi. Reyta hamile kaldı ve hicretin 100. yılında -bazılarına göre 101. yılında- Ebü'l-Abbâs'ı dünyaya getirdi.

Bana Medâinî anlattı. O Hasan b. Reşîd ve Yahyâ b. Tufeyl'den rivayet etti, dedi ki: İmam Muhammed b. Ali şöyle dedi: "Bizim için üç [önemli] vakit vardır. Diktatör Yezîd'in ölümü, hicretin 100. yılı ve İfrîkıyye'nin (Berberîlerin) dağılması… O zaman davetçiler bizim için davette bulunur, sonra taraftarlarımız doğudan gelirler ve atları Mağrib topraklarına girer. Orada diktatörlerin sakladıkları hazineleri çıkarırlar." Yezîd b. Ebû Müslim İfrîkıyye'de öldürülüp Berberîlerin birliği dağılınca Muhammed b. Ali Horasan'a bir adam gönderdi. Ona Âl-i Muhammed'den rıza için davette

282 Hâricîlerin lakabıdır. (çev.)

bulunmasını ve kişi adı zikretmemesini tembih etti. Nasıl hareket etmesi gerektiğini söyledi. Bazı insanlar ona olumlu cevap verdiler. Yetmiş kişi olduklarında kendilerinden 12 nakib seçtiler.

Bana Ümeyye b. Hâlid el-Basrî'den haber verildi. O babasından, o Vaddâh b. Hayseme'den rivayet etti, dedi ki: Ömer b. Abdülazîz hilâfete getirilince Yezîd b. Ebû Müslim'i bana gönderdi, ben de onu hapse attım. Yezîd kanımı akıtacağına yemin etti. Sonra İfrîkıyye'ye vali oldu, ben de oradaydım. Ondan kaçmaya başladım. Sonunda beni ele geçirdi ve "Çoktan beridir seni öldüreceğime yemin ediyordum!" dedi. Ben de "Ben de çoktan beridir senden Allah'a sığınıyordum." dedim. Yezîd "Vallahi, Allah seni korumadı. Vallahi, eğer ölüm meleği benden önce senin canını almaya gelecek olsa ben ondan önce senin canını alacağım!" dedi. Meşin bir sergi getirtti. Sonra ellerim boynuma bağlandı ve boynumu vurmak için kılıç getirildi. Tam o sırada ikindi namazı için ezan okundu. Yezîd namaz kılmak için ayağa fırladı. Vallahi, Yezîd henüz namazını bitirmemişti ki âzaları birer birer kesildi. Sonra [onu öldürenler] gelip benim ellerimi çözdüler. Dedi ki: Onun askerleri Berberîlerdendi. Ellerine dövme yapmışlardı. Ellerinin birinde adamın ismi yazılıydı, diğerinde "Muhafız" yazılıydı. Yezîd onları kötü yönetiyordu. Bu yüzden saldırıp onu öldürdüler.

Bana Ebû Hafs eş-Şâmî anlattı. O babasından, o da Ebû Ma'n el-Küdâdî'den rivayet etti, dedi ki: Benî Ümeyye'nin serserilerinden bir grup Humeyme'den geçtiler. Muhammed b. Ali ve çocuğu hakkında çirkin sözler söylediler. Bunun üzerine Muhammed b. Ali "Onları çağırın! Bazen sükût cevap yerine geçer, bazen intikam yerine güzel ahlâk[la karşılık vermek] Allah'ın rızasını kazanmada daha etkili olur." dedi. Sonra şöyle demeye başladı: "*Kim [kendisine yapılana denk bir karşılık verir sonra tekrar] saldırıya uğrarsa Allah elbette ona yardım eder.*"[283]

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı. O Ebû Ubeydullah'tan rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ali el-İmâm şöyle derdi: "Doğruluk, her yerde övülmeye değer bir şeydir. Ancak söz taşıyanın doğru söylemesi, övünülecek bir şey değildir. Onun olabilecek en doğru sözü, en kötü sözdür."

---

283 Hac, 22/60.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Gâlib b. Saîd'den, o Ziyâd b. Ebû Âmir eş-Şerevî'den rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini işittim: "Çirkin bir söz işittiğin zaman başını eğ, seni aşıp gider." Dedi ki: Onun şöyle dediğini -yahut babasından şöyle naklettiğini- duydum: "Sevgiden dolayı itaat etmek, korkudan dolayı itaat etmekten daha hayırlıdır."

Bana İbnü'l-Kattât anlattı. O İshâk b. Îsâ b. Ali'den rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ali şöyle derdi: "Kişi zelil sayılmadıkça hilmin [yüksek] mertebesine ulaşmış olmaz." Ayrıca şöyle derdi: "Konuştuğun zaman anlatabilmen ve anlattığın zaman kısa tutabilmen belâgat olarak sana yeter."

Bana İbnü'l-Kattât anlattı, dedi ki: Muhammed b. Ali şöyle dedi: "[Saç sakalı] boyamakla gençlik, temenni etmekle zenginlik ve [âlimlik] taslamakla ilim olmaz." Dedi ki: Muhammed b. Ali şöyle derdi: "En kötü baba, iyiliğin kendisini aşırılıklar yapmaya sevk ettiği kimsedir. En kötü evlât da hoşgörünün, kendisini [ebeveynine karşı] isyana sevk ettiği kimsedir."

Bana Hâşimîlerden biri şöyle anlattı: Mûsâ b. Muhammed b. Ali, babasıyla birlikte Zü'ş-Şâme el-Mu'aytî'nin bazı gazvelerine katılmıştı. Mûsâ, Rum topraklarında vefat etti. Muhammed b. Ali Zü'ş-Şâme'ye [cenaze namazını kıldırmasını] teklif etti, o ise [kendisinin buna daha lâyık olduğunu söyleyerek namazı kıldırmak için] öne geçmedi. Zü'ş-Şâme, mevtâ defnedilinceye kadar kabrinin başından ayrılmadı. Abbâs'ın sülâlesi bunun için ona teşekkür ettiler. Onların Mu'aytî ailesinden kimseye bir kötülükleri dokunmadı.

Bana Ebû Mes'ûd b. Kattât anlattı. O Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ali el-İmâm, Hişâm b. Abdülmelik'e gitti. Yanına girince Hişâm "Seni buraya getiren nedir?" dedi. Muhammed "Bir ihtiyaç, ey müminlerin emîri!" dedi. Hişâm "İhtiyacını karşılamak için beklentisi içinde olduğunuz, hakkında hadis rivayet ettiğiniz ve gençlerinizi onun için yetiştirdiğiniz devletinizi bekle!" dedi. Muhammed "Böyle bir şey düşünmekten Allah'a sığınırım ey müminlerin emîri!" dedi. Sonra Hişâm, girmesine izin verdi diye kapı görevlisine öfkeli bir şekilde baktı. Görevli Hişâm'a yanaştı ve şöyle dedi: "Vallahi,

sana doğruyu söyleyeceğim ey müminlerin emîri. Çocuğum olmuyor. Bu adam bundan mustarip olduğumu işitti, bana '[Bildiğim] bazı dualar var. Onları babamdan işittim. O babasından, o da Resûlullah'tan (sav) rivayet etmiştir. Senin gibi biri bu duaları okuduğu zaman Allah kendisine çocuk ihsan eder. Eğer bu duaları sana öğretirsem benim için izin alır mısın?' dedi. Ben de ona söz verdim. O bana duaları öğretti, ben de onun yanına girmesine izin verdim."

Hişâm görevliye "Allah seni kahretsin, ne kadar ahmaksın! Az daha boynunu vurduracaktım. Bunlar, Resûlullah'ı (sav) kendilerine ticaret aracı yapan bir kavimdir." dedi. Sonra Muhammed b. Ali'ye "Sizin bölgenizin yöneticisi mektup yazmış, kendisinden önceki idarecilerin size hak etmeksizin birkaç yılda bir, haraçtan yüz bin dirhem ayırdığını haber veriyor. Hemen o parayı öde!" dedi. Hişâm daha sonra Muhammed b. Ali'nin o para sebebiyle yakalanmasını ve güneşte bırakılarak ona işkence yapılmasını emretti.

O sıralarda Hişâm'ın ordusunda Îsâ b. İbrâhim Ebû Mûsâ es-Serrâc adında, Ebû Müslim'in kendisinden saraçlık öğrendiği ve ona hizmet ettiği bir adam vardı. Ebû Müslim [sürekli] onunla birlikteydi. Îsâ, Kûfe halkındandı ve Şîa'nın reislerinden biriydi. Kendisi varlıklı bir adamdı, yaptığı eyerleri Kûfe, İsfahan, Cibâl, Rakka, Nusaybin, Âmid (Diyarbakır) ve diğer çevre bölgelere götürüyor ve onları orada satıyordu. Şiîlerden zengin bir cemaat topladı ve onlarla birlikte Hişâm'ın kâtibi Sâlim'in yanına gitti. Muhammed b. Ali'nin üstündeki borçları üzerlerine alarak sırayla borçlarını ödemeye başladılar. Ebû Müslim Muhammed b. Ali'ye gelerek ona arkadaşının mesajını, iyiliklerini ve gerekli haberleri bildiriyordu. [Muhammed b. Ali'nin borcu olan] yüz bin dirhem ödenince onun hakkında Hişâm'la konuşuldu, bunun üzerine Muhammed serbest bırakıldı ve Humeyme'ye geri döndü. Ebû Mûsâ es-Serrâc da Kûfe'ye döndü. Ebû Müslim de onunla birlikteydi. O zaman Ebû Müslim 20 yaşlarındaydı. Kendisine "İbrâhim b. Hayyekân" denilirdi. Ayrıca "Abdurrahmân b. Müslim" olarak da isimlendirilirdi. Bir başka rivayete göre ona "Abdurrahmân" ismini koyan ve "Ebû Müslim" künyesini takan İbrâhim b. Muhammed el-İmâm'dır.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O da şeyhlerinden rivayet etti, dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik, Muhammed b. Ali ve çocuklarını hapse koymaya niyetlendi ve "Onlar hilâfetin kendilerinde olduğunu ve haklarının gasp edildiğini söylüyorlar." dedi. Ebreş el-Kelbî -ismi Saîd b. Velîd b. Abdi Amr idi- Hişâm'a şöyle dedi: "Eğer hilâfete erişmeleri kaderde varsa vallahi onların halife olmaları kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden onlarla akrabalığını kesme ve onlar sebebiyle rabbine karşı günahkâr olma! Onlara karşı yumuşak davran, çünkü senin onlara karşı yumuşak davranışın âkıbetin için daha doğru ve tedbirli olur. Eğer bu işte bir kısmetleri yoksa kaderde olmayan bir şey için korkmana ne gerek var? Kaldı ki korktuğunu açıkça ortaya koyman, insanları ona karşı uyandırmana sebep olur. O halde bu işten vazgeç!"

Bana Süleymân el-Müeddib er-Rakkî anlattı. O Haccâc er-Rusâfî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Abdülmelik b. Mervân [bir keresinde] Muhammed b. Ali'ye baktı. Muhammed [o zamanlar] çocuk yaştaydı, [yüzü] güzeldi. Abdülmelik "Vallahi bu çocuk şerefli bir kadını [bile] fitneye düşürür!" dedi. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye "Vallahi onun çocukları bu işin (hilâfetin) sahibi [olacaklar]." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik "Kesinlikle olamazlar!" dedi. Hâlid ise "Vallahi böyledir. Çünkü Tübey'in Ka'b'dan naklederek bana haber verdiğine göre bu iş Abbâs'ın nesline geçecektir. Ayrıca Ebû Tâlib'in neslinden hiç kimse bu mevkie [tekrar] gelemeyecektir. Onlar ancak bir valiye karşı isyan edecek ve öldürüleceklerdir. Hilâfet Mesîh'in nüzûlüne kadar Abbâs'ın soyunda olacaktır." dedi. [Râvi] dedi ki: Tübey' Ka'b el-Ahbâr'ın karısının oğluydu.

Muhammed b. Ali her yıl Medine'ye gelir, orada bir iki ay kalırdı. Kendisine mal getirilir, o da onu dağıtırdı. [Bir keresinde] Muhammed b. Ali, Benî Ümeyye'nin kölelerinden -demir satan- birinin yanından geçiyordu. Demirci onu yanında aile halkıyla görünce "Bu zındıklar bâtıl bir davanın peşindedirler. Vallahi bu iş (hilâfet) asla [şimdiki] yerinden çıkmayacaktır." dedi. Bunun üzerine Muhammed, mevlâsı İbn Şu'be'ye "Git onunla arkadaşlık et, sonra da yanıma getir!" dedi. İbn Şu'be demircinin yanına geldi ve birkaç gün onunla arkadaşlık etti. Sonra ona iyilikte bulundu, nihayet onu Muhammed'in evine getirdi. Sonra emretti, evin kapısı ki-

litlendi. Onu ve yanında bulunan birkaç kölesini Muhammed'in yanına sokuncaya kadar onları yürüttü. O sırada Muhammed ile birlikte ailesi ve başka insanlar vardı, yemek yiyorlardı. Muhammed demirci ile selâmlaştı, onu buyur edip kendisiyle Abdullah b. Hasan arasına oturttu. Sonra kendi eliyle ona yedirmeye başladı. Sonra onu giydirdi. Ayrıca ona 300 dinar ve çocukları için elbiseler verdi. Daha sonra Muhammed [yine] aile halkıyla o demircinin yanından geçtiklerinde adam "Bunlar karanlığı [ışıta]n aydırlar. Nübüvvet, hilâfet ve hidayet ehlidirler." demeye başladı. Bunun üzerine Muhammed, İbn Şu'be'ye "Ona söyle, ne bütün bunları söylesin ne de daha önce söylediklerini!" dedi.

Bana Süleymân anlattı, dedi ki: Bize Haccâc er-Rusâfî anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: [Bir keresinde] Hişâm b. Abdülmelik, Rusâfe'de[284] bir avluda oturuyordu. Bir kervanın kendisine doğru geldiğini gördü. Hemen kölesine "Ey çocuk! Git bunların kim olduklarını öğren!" dedi. Yanında bulunanların bazıları onların yanına gittiler. İçlerinden biri "Siz kimsiniz?" dedi. Onlar "Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ve kardeşleri!" dediler. Hişâm'ın adamı "Sizi buraya getiren nedir?" dedi. Onlar "Müminlerin emîrine halimizi ve borcumuzu arzetmeye geldik." dediler. Adam hemen Hişâm'ın yanına döndü ve durumu ona haber verdi. Hişâm şöyle dedi: Geri dön ve Muhammed'e şunu söyle: "Geldiğin yere geri dön, İbnü'l-Hârisiyye'nin -Ebü'l-Abbâs'ı kastediyor- gelip senin ve kardeşlerinin borcunu ödemesini bekle!" [Adam aynısını Muhammed'e söyledi.] Muhammed b. Ali şöyle dedi: Müminlerin emîrine söyle: Eğer iş (hilâfet) İbnü'l-Hârisiyye'ye geçecekse on[lar]a yardım etmeniz gerekmez. Eğer onlara geçmeyecekse neden bizi fazlından, iyiliğinden ve yardımından mahrum ediyorsun?" [Elçi gitti, aynısını söyledi.] Bunun üzerine Hişâm elçiye şöyle dedi: "Git, sana söylediğimi ona söyle. Geldikleri yere dönünceye kadar onları rahatsız et!" Muhammed b. Ali ise "Bırakın bizi istirahat edelim, yorulduk." dedi. Elçi onların sözlerini Hişâm'a ulaştırdı. Hişâm onlara izin verdi, istirahat ettiler. Akşam olunca Hişâm'ın adamlarından bazıları Muhammed'in yanına gelerek ona kıymetli şeyler getirdiler. Fakat Muhammed onları kabul etmedi. Ayrıca ona İbnü'l-Hârisiyye'yi

284 Rakka'ya yakın bir belde olup kalıntıları hâlâ mevcuttur. (ZZ)

sordu[lar]. Muhammed, Ebü'l-Abbâs'ı gösterdi. O henüz çocuktu. Sonra Muhammed Şerât'a döndü ve "Allahım! Bu olanları görüyorsun." dedi.

Dediler ki: Muhammed b. Ali'nin Humeyme'de 500 ağacı vardı. Her bir ağacın altında iki rekât namaz kılardı. Muhammed hicretin 124. yılında vefat etti.

Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Künyesi "Ebû Süleymân" idi. Güzel konuşan ve hatip bir kimseydi. Ebü'l-Abbâs döneminde Mekke ve Medine valiliklerinde bulundu. Ebü'l-Abbâs ona bazı araziler verdi. Ebü'l-Abbâs hilâfete getirildiği gün [onun hilâfeti lehine tesirli] konuşan kişi Dâvûd b. Ali idi. Dâvûd Emevîlerin döneminde Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ile beraberdi. Hâlid ona ihtimam gösterirdi. Dâvûd Mekke'ye vali olarak gelince konuşmak için ayağa kalktı. Önce Allah'a hamdüsenâ etti, sonra şöyle dedi: "Vallahi, biz sadece Kitap ve Sünneti ihya etmek, hak ve adaleti yerine getirmek için harekete geçtik. -Elini Kâbe'nin duvarına koyarak- Bu binanın rabbine yemin olsun, sizden biri bugünden sonra suç işlemedikçe hiçbirinizi tahrik etmeyeceğiz. Bugünden itibaren bir suç işlemeyen, işimizi bozmaya kalkmayan veya bize karşı isyan etmeyen herkes kimden olursa olsun güvencededir. Kuşlar ve vahşi hayvanlar Allah'ın hareminde güvende iken nasıl olur da kendilerine eman verdiklerimiz daha önce yaptıklarından dolayı korkarlar?"

Bana Medâinî anlattı. O İshâk b. Îsâ b. Ali'den rivayet etti, dedi ki: İçimizde Mansûr ve Dâvûd b. Ali dışında onlar gibi irticâlen konuşabilen ve meramını apaçık dile getirebilen kimse yoktu. Ebü'l-Abbâs Kûfe'de [hilâfet için] ortaya çıktığı zaman Dâvûd, Kûfe minberine çıkıp onun lehine konuşmaya başladığında onun tatlı dili, kelimelerinin çeşitliliği ve güzel üslûbuyla kendi[ne biat ettirmek] için çağrı yapmasından korktuk. Oysa zaman ihtilâf zamanı değildi. Ancak [korktuğumuz olmadı.] Dâvûd, Ebü'l-Abbâs'a biat istedi, istediğimiz (Ebü'l-Abbâs'ın hilâfeti) gerçekleşti.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Bana Ebü'l-Hasan İshâk b. Îsâ anlattı, dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Ebû Tâlib ailesine meyli sebebiyle dâîler-

den[285] Ebû Seleme'yi öldürmek istediği zaman Dâvûd ona "Onu öldürme işini sen üstlenme ki Ebû Müslim bunu sana karşı bir delil olarak ileri sürmesin. Ancak ona Ebû Seleme'yi öldürecek birini göndermesi talebiyle bir mektup yaz." dedi. O da öyle yaptı. Doğrusu da böyleydi. İbn Herme, Dâvûd'u methedip onun hakkında birkaç beyitte şöyle dedi:

Ey Dâvûd, ey Dâvûd! Kurtulma tuzaklarından
Sevginin kalıntısını tut ellerinle, sılada bulunarak

Dediler ki: İbn Hübeyre ve Mervân'ın öldürüldükleri haberi -[o sırada] Hicaz'da bulunan- Dâvûd'a ulaşınca Benî Ümeyye'den bir grubu topladı ve onları "Mur"[286] vadisinde öldürdü. Ayrıca Ebû Hammâd İbrâhim b. Hassân el-Ebras'ı Yemâme'de bulunan Müsennâ b. Yezîd b. Amr b. Hübeyre'ye gönderdi. Müsennâ onu orada öldürdü. Ebû Hammâd'ı Irak'tan Yemâme'ye gönderdiği de söylenmiştir. Dâvûd hicretin 133. yılında Medine'de vefat etti. Onun yerine Mûsâ b. Dâvûd atandı, sonra görevden alındı. Ebü'l-Abbâs onun yerine Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'yi görevlendirdi. Benî Dâvûd'un Bağdat'taki su yolu Dâvûd b. Ali'nin çocuklarına nispet edilir.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o da İbn Ayyâş'tan rivayet etti, dedi ki: Dâvûd b. Ali, Zeyd b. Ali, Muhammed b. Ali ve Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib Irak'ta bulunan Hâlid el-Kasrî'nin yanına geldiler. Hâlid onlara hediyeler verdi, Medine'ye geri döndüler. Yûsuf b. Ömer Irak'a vali olunca onların durumunu Hişâm'a yazdı. Ayrıca Hâlid el-Kasrî'nin Medine'de Zeyd b. Ali'den 10.000 dirheme bir tarla satın aldığını, sonra tarlayı ona geri verdiğini yazdı. Bunun üzerine Hişâm Medine'deki valisine mektup yazarak [o dördünü] kendisine göndermesini istedi. O da denileni yaptı. Hişâm gelenlere Yûsuf b. Ömer'in yazdıklarını sordu. Onlar da hediyeleri itiraf ettiler ancak bunun dışındaki şeyleri inkâr ettiler. Zeyd ayrıca tarla işini de inkâr etti. Yemin ettiler, Hişâm onları tasdik etti. Sonra Hişâm Dâvûd'a "Sen hıristiyan kadının oğlundan (Hâlid b. Abdullah el-Kasrî) daha doğru bir adamsın. Yûsuf'a git ve yüzüne karşı onu yalanla!" dedi. İbn Herme, Dâvûd'u methettiği bir şiirinde şöyle demiştir:

---

285 Abbâsî döneminde Ehl-i beyt propagandası yapanlara "dâî" denilirdi. (ZZ)
286 Mur, Mekke-i Mükerreme'den beş mil uzaklıkta olan bir vadidir. (*Mucemü'l-Büldân*) (ZZ)

Kahraman bir adam, ne cayar sözünden
Ne de engel olur ihsanına bir mânia
Bilakis atıyyesi boldur
Ondan istendikçe elde edilir hâcetler
Yanındaki "acaba" demeden yapıverir [iyiliği]
Siliverir gecikmeyi onun âcil iyiliği
Yerleşmiştir şeref ve cömertlikler konusunda
Bir insanın yerleşebileceği en hayırlı yere

Îsâ b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Künyesi "Ebü'l-Abbâs"tır. Müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs, onu Fâris bölgesine vali yaptı. Oraya vardığında orada Ebû Müslim tarafından Horasan'dan gönderilen Muhammed b. Eş'as'ı buldu. Muhammed b. Eş'as, vilâyeti ona teslim etmedi ve onu öldürmek istedi. Sonra bir daha herhangi bir idarî görev almaması ve bir gazâ olmadıkça kılıç kuşanmaması için ona yemin ettirdi. Îsâ, Ebû Ca'fer ve Ebü'l-Abbâs'ın nezdinde etkili bir insandı. Bağdat'ta bulunan ve yolcuların su içme yerinden başlayıp Vâsıt ve Basra'ya kadar devam eden "Îsâ'nın nehri" ve "Îsâ'nın tarlası" ona nispet edilmektedir. Ayrıca "Îsâ'nın sarayı"[nın da ona ait olduğu] bilinmektedir. İshâk b. Îsâ orada vefat etmişti. Sonra Ümmü Ca'fer Zübeyde bt. Ca'fer b. Mansûr oraya yerleşti. Ondan sonra da saray Halife Me'mûn'un çocuklarına geçti.

İbrâhim b. Sindî b. Şâhek'ten işittim, babasından naklederek dedi ki: Mansûr beni Bağdat'ın doğu tarafında görevlendirmişti. Yanımdan Îsâ b. Ali geçti, ayağa kalkıp onun elini öptüm. Bana "Ey Sindî, darp etmeyi azalt, hapis süresini uzat ve aracılık yaparken bıyıkları gevşet."[287] dedi. Onun dediklerini yaptım ve Mansûr'un yanında sevilen biri oldum.

Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Künyesi "Ebû Eyyûb" idi. Ebü'l-Abbâs ve Ebû Ca'fer yanında hatırı sayılır biriydi. Ebü'l-Abbâs'tan sonra Mansûr'un Basra, Dicle bölgesi, Ahvaz, Bahreyn ve Uman valisi oldu. Kerem sahibi ve cömert bir adamdı. Üzerin-

287 Yani bir konuda aracı olduğunda işi yokuşa sürüp zorlaştırma. (çev.)

de on diyet bulunan bir adamın yanından geçti. Adam diyetleri ödemek için dilencilik yapıyordu. Süleymân b. Ali bütün diyetlerinin ödenmesi için emir verdi.

[Bir keresinde evinin] terasında oturuyorken ip eğiren birkaç kadının kendi teraslarında konuşmalarını duydu. Kadınlar "Keşke vali halimizi bilse de bizi zengin etse." diyorlardı. Süleymân hemen kalktı ve sarayında dolaşmaya başladı. Altın, gümüş ve mücevherlerden oluşan ziynetleri topladı ve bir mendile koydu. Sonra mendilin onların yanına atılmasını emretti. Kadınlardan biri sevincinden oracıkta vefat etti. Kadınların konuşmalarının kendisine haber verilmesi üzerine böyle yaptığı da söylenmiştir.

Süleymân b. Ali, Basra'da güzel eserler bıraktı. O gelinceye kadar insanlar tatlı suyu Übülle denilen yerden getiriyorlardı. Süleymân bu iş için yağmur suyu ile sulanan yeri tuttu ve setin (barajın) duvarını sel yatağında inşa etti. [Setin oluşturduğu göl Dicle'nin yakınlarında bulunan] Kandel köyünü içine aldı. Böylece Basra'nın suyunu tatlılaştırmış oldu. Sel yatağını ıslah etmek için bir milyon dirhem harcadı. Ayrıca çok sayıda cami yaptırdı. Şair şöyle dedi:

Nice yetimleri, dulları ve fakirleri
Fakirlikten kurtardın ey Süleymân!
Allah için mâmur ettin harap olmuş mescitleri
İçinde gençler, ihtiyarlar ve orta yaşlılar vardır

Yine Süleymân, Benî Hâşim toprağında bulunan havuzu açtırdı, Basra ile Mekke arasına yol işaretleri koydurdu. Şair recez bahrinde şöyle dedi:

Yol işaretleri yaptırdı vali
Açık işaretler, onlarla yollarını buluyor yolcular

Basra'daki Vâdil'akîk'te sel oldu ve Atîk evlerinden bazıları yıkıldı. Süleymân b. Ali hemen Cerîr b. Hâzim'a yüz bin dirhem verdi. [İnsanlar] yıkılan evlerini bu parayla yaptılar.

Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali, Süleymân'a bir mektup yazarak ondan yardım istedi. Süleymân hemen ona bin dinar gönderdi Ayrıca Hasan b. Hasan'a "Süleymân'ın üzerindeki sorumluluklar daha fazla göndermesi-

ne engel teşkil etmiştir." şeklinde bir mektup yazması için kâtibi Gassân b. Abdülhamîd'e emir verdi.

Süfyân b. Uyeyne dedi ki: Askalân halkının durumu hakkında Süleymân ile konuşuldu. O da hemen onlara 30.000 dirhem verilmesini emretti. Bazılarına göre bu atıyyeyi veren Süleymân b. Ali, bazılarına göre de Süleymân b. Abdülmelik'tir.[288]

Süleymân b. Ali Basra'ya vali olarak geldi. Haccâc b. Ertât da Basra kadılığı yapıyordu. Süleymân Haccâc'ı azletti ve yerine Abbâd b. Mansûr'u tayin etti. Sonra onu da azletti ve yerine Sevvâr b. Abdullah'ı tayin etti. Sevvâr [bir müddet sonra] istifa etti, Süleymân istifasını kabul etti. Abbâd'ı tekrar kadı yaptı. Şair bu hususta şöyle der:

Ey zulümden dolayı uzaklaştırılan kadı!
Göreve iade ettiler seni, doğru hüküm vermen için

Süleymân b. Ali, Ebü'l-Abbâs'ın valilerinden bayram namazlarında ilk defa hutbeden önce namaz kıldıran kişidir. [O böyle yapınca] insanlar bağırıp çağırdılar ve "Sünnet elden gitti!" dediler.

Dediler ki: Süleymân b. Ali yumuşak huylu ve halim bir insandı. Basra'da Benî Ümeyye'den olanlara kötülük yapmadı. Benî Ümeyye Basra'da oldukları kadar hiçbir beldede bu denli güven içinde yaşamadılar. Ebü'l-Abbâs, Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın çocuklarına ait malların müsadere edilmesi hususunda Süleymân b. Ali'ye mektup yazdı. Bunun üzerine Süleymân da Mesleme b. Muhârib b. Selm b. Ziyâd'a ve diğerlerine şöyle yazdı: "Kuşkusuz müminlerin emîri size ait bütün yeşil (bağ bahçe) ve beyaz (hububat) malların müsadere edilmesi için bana mektup yazmış bulunuyor. Şayet sizin için yeşil ya da beyaz hiçbir mal bulamadığımı [müminlerin emîrine] yazarsam korkarım bir başkası bu malları sizden almaya gelecektir. Eğer isterseniz mallarınızın göstermelik bir kısmını belirleyip bana [verin], böylece halifenin bir şey demesini ve suizannını önlemiş olurum." Onlar da mallarından 800 cerîb ayırdılar, Süleymân da onları aldı.

---

288 Askalân, Filistin'de bir şehirdir. Süleyman b. Abdülmelik Filistin valiliği yaptığı için, valiliği sırasında Askalân halkına bu atıyyeyi vermiş olması kuvvetle muhtemeldir. (çev.)

Abdullah b. Ali, Süleymân'ın yanına gittiğinde bir katır -ya da beygir- üzerinde bir adam gördü. Hayvanının üzerinde temiz bir eyer vardı. Yuları da süslüydü. Abdullah b. Ali "Kim bu adam?" dedi. Süleymân "Bu Selm b. Harb b. Ziyâd'dır." dedi. Abdullah b. Ali "Ziyâd ailesinden bunun gibileri kaldı mı ki?" dedi. Süleymân "Evet, onlara dokunmadım. Hak ve adalet beni bundan menetti." dedi. Abdullah "Vallahi, eğer sağ kalırsam onları yok edeceğim!" dedi. Bu söz Selm'e ulaştı. Hemen Basra'dan kaçtı ve Abdullah oradan gönderilinceye kadar bir daha Basra'ya girmedi.

Dediler ki: Salt b. Yûsuf b. Ömer'in çocukları Hakem, Muhammed ve Ömer Basra'ya geldiler. Saklanarak Benî Sa'd kabilesine misafir oldular. Onların giyim kuşamları ve yemeleri farklıydı. Bunun üzerine komşularından bazıları ev sahibini kıskanmaya başladılar ve onları Süleymân b. Ali'ye şikâyet ettiler. Süleymân onların yanına gizlice bir adam gönderdi ve kim olduklarını sordu. Onlar kim olduklarını söylediler. Süleymân'ın elçisi onlara "Ey kardeşimin çocukları! Bu bölgey[e gelmey]i tercih ettiğinizde sessizce ve boyun eğerek gizlenmeniz gerekiyor. Yoksa Abdülkays'a veya Benî Râsib'e gidersiniz." dedi ve onları serbest bıraktı.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Muhammed b. Ubeyd b. Ömer'den nakletti. Yine bana Târık b. Mübârek haber verdi. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Amr b. Muâviye b. Amr b. Utbe b. Ebû Süfyân bana şöyle dedi: Bu devlet (Abbâsî) kurulduğunda ben daha gençtim, mallarım dağınık bir vaziyetteydi. Herhangi bir kabilede bulunsam mutlaka herkesin benden haberi olurdu. Bu durumu görünce kendi kendime fedakârlıkta bulunmaya karar verdim. Zenginliğin Süleymân b. Ali'nin kapısında olduğunu duydum. Ben de onun yanına vardım. Baktım ki üzerinde yeni, güzelce sarılmış bir taylesân ve nakışlı, dökümlü bir entari var. Ona "Fesübhânallah! Moda neler yapıyor! Bunlar bugünün elbisesi mi?" dedim. O da "Hayır, ancak yanımda başka elbise yoktu. Olan da bu gördüğünden daha şatafatlıydı." dedi. Dedi ki: Ben ona kendi taylesânımı verdim, onunkisini aldım. Sonra entarisini dizine kadar sıvadım.

[Râvi] dedi ki: Amr b. Muâviye Süleymân'ın yanına girdi, sonra sevinçli bir şekilde çıktı. Ben Amr'a "Olanları bana anlat!" dedim. Amr şöyle dedi: İnsanların en cömerdi, en güzel huylusu ve en şereflisini tanıdım. Yanına

girdiğimde [ki beni daha önce hiç görmemişti] "Allah emîri ıslah etsin, yollar beni sana getirdi ve faziletin bana burayı gösterdi. Ya beni memnun edip kabul edersin ya da güvenli bir şekilde beni geri gönderirsin." dedim. Süleymân bana "Sen kimsin?" dedi. Kendimi tanıttım. Süleymân "Hoş geldin, otur ve rahatça konuş." dedi. Sonra bana yaklaştı ve "Bir ihtiyacın mı var ey kardeşimin oğlu?" dedi. Ben de "[İdareci olmak hasebiyle] kendilerine herkesten yakın olduğun kadınlar bizimle birliktedirler. Bizden sonra onlar hakkında en fazla söz sahibi sensin. Onlar bizim korkmamızdan dolayı korkmuşlar. Kuşkusuz korkan kimse için endişe duyulur." dedim.

Süleymân ağladı, sonra "Ey kardeşimin oğlu! Allah canını bağışlasın, seni ailenle birlikte muhafaza etsin ve malını artırsın. Eğer bu korumayı bütün ailen için verme imkânım olsaydı yapardım. Belli etmeden gizlen. İhtiyaçlarını ve durumunu bana mektupla bildir." dedi. Amr dedi ki: "İnsanın babasına ve amcasına mektup yazdığı gibi ona mektup yazardım." Dedi ki: Süleymân konuşmasını bitirince taylesânını ona geri verdim. Bunun üzerine "Dur bakalım, elbisemiz bizden ayrılınca artık bize geri dönmez." dedi.

Abdullah b. Ali, Süleymân'a "Gezinti için bizi bir yerlere götür!" dedi. İkisi çıktılar. Yanlarında Hamîd et-Tavîl de vardı. Atâ es-Süleymî'nin evinin yanından geçtiklerinden ona da uğradılar. Atâ durmadan onlara vaaz verdi. Sonunda Süleymân ağladı ve yanındaki yiyeceğin sadaka olarak Hureybe fakirlerine dağıtılmasını emretti. Sonra döndü. Bunun üzerine Abdullah b. Ali "Bu Atâ es-Süleymî de nereden çıktı?" demeye başladı.

Bana anlatıldığına göre Süleymân b. Ali pek çok kişiyi hürriyetine kavuşturmuştu. Her arefe akşamında yüz kişiyi âzat ederdi. Onlar Basra'nın muhtelif yerlerinde bulunuyorlardı. Özgürlüğe kavuşturma zamanı geldiğinde [kâtibi] Atâ'ya "Köleler hakkında yazı yazın!" diye emrederdi. Köleler yılın değişik zamanlarında satın alınmıştı. Arefe günü geldiğinde onları âzat ederdi. Bir başka rivayete göre Süleymân hac mevsiminde Kureyş, ensar ve diğer insanlara iyilik yapmak için beş milyon dirhem harcardı. Bir milyon dirhem harcadığı da söylenmiştir. Süleymân b. Ali, hicretin 142. yılında 63 yaşında vefat etti. Cenaze namazını Abdüssamed b. Ali kıldırdı.

Ebû Nuhayle[289] Süleymân b. Ali hakkında şöyle dedi:

Şerefli yüce bir beyle komşuluk yaptım Basra'da
Beylerin beyi oluverdi o bey
Ali'nin çocukları… Aştılar sıkıntıları
Onların ve Ali'nin babası ne kadar da şerefli!
Ey cesaret ve bağlayıcılık bakımından halkın en hayırlıları!

Yine Ebü'l-Kavâfî el-A'râbî uzun bir urcûzede Süleymân'ı methederken şöyle demiştir:

Methetmek isterler hemen, nasiplenenler
Süleymân'ın iyiliklerini… Değil ki o vermeyen biri
Kureyş'in içinde en hayırlısıdır onların mevkice
Dayı, amca ve baba olarak onların en hayırlısı
Kendisine yakınlık duyanların da en hayırlı akrabası

Yine Rü'be ve başkaları da onu methetmişlerdir.

Dediler ki: Mansûr, Süleymân'ın [vali olarak] topladığı bütün malları kendisine veriyordu. Süleymân bir yıl içinde çok miktarda mal dağıtırdı.

Süleymân b. Ali'nin farklı hanımlardan Ca'fer, Muhammed, İbrâhim, Hârûn, Mûsâ, Ali, Abdurrahmân, Abdurrahîm, Îsâ, Abdullah ve İshâk adlarında çocukları oldu. Süleymân'ın kızları da vardı. Onlardan biri Âişe bt. Süleymân idi. Onunla Abdülvehhâb b. İbrâhim el- İmâm evlendi. Bir başka kızı Zeyneb bt. Süleymân idi. Onunla Muhammed b. İbrâhim el-İmâm evlendi. Süleymân'ın oğullarından Ca'fer ve Muhammed'in annesi Ümmü'l-Hasan bt. Ca'fer b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'dir. "Ebü'l-Fadl" diye künyelenen Abdurrahmân b. Süleymân, Hârûnürreşîd'in Sind valiliğini yaptı. Künyesi "Ebü'l-Abbâs" olan Abdullah b. Süleymân Halife Mehdî'nin Yemen valiliğini yaptı. Şair bu konuda şöyle diyor:

Abdullah'a söyle: Ey yeminli cömert!
Ey kıtlık zamanında insanların baharı!
Bağdat'a geldiğinde nurlandı Bağdat
Ve Yemen toprağı titredi hüzünden

---

289 "Ebû Nuhayle" şairin künyesi değil, ismidir. (ZZ)

Ebû Ya'kûb diye künyelenen İshâk b. Süleymân, Hârûnürreşîd döneminde Medine, Basra, Sind ve Mısır valiliği yaptı. Daha sonra Muhammed b. Reşîd döneminde Hıms ve İrmîniyye valiliğinde bulundu.

[Muhammed b. Süleymân]

Künyesi "Ebû Abdullah" idi. Ebû Ca'fer Mansûr döneminde Kûfe ve Basra valiliğinde bulundu. Ondan önce bu vilâyetlerde Selm b. Kuteybe vali idi. Ebû Ca'fer Mansûr, İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan ile beraber hurûc edenlerin evlerinin yıkılması için Selm b. Kuteybe'ye mektup yazdı. Selm b. Kuteybe de onların bağışlanması yolunda Mansûr'a mektup yazdı. Bunun üzerine Mansûr "Bir yudum su için ona bir emir göndersem bana geri dönüyor." dedi ve onu azletti. Onun yerine Muhammed b. Süleymân'ı tayin etti. Muhammed daha sonra Mehdî, Mûsâ ve Hârûn dönemlerinde Basra, Dicle kasabaları, Fâris, Ahvaz, Yemâme, Uman ve Bahreyn valiliklerinde bulundu. Vefat ettiğinde 51 yaşındaydı.

Abdullah b. Sâlih el-Mukri dedi ki: Muhammed b. Süleymân, Ebû Ca'fer döneminde Kûfe valiliği yaptı. Şurta teşkilâtının başına Müsâvir b. Sevvâr el-Cermî'yi getirdi. Müsâvir'den sonra Zühdem ona halef oldu. Şair şöyle dedi:

Zühdem'in zalim biri olduğunu söyle Müsâvir'e
Tanrı'dan kork ve kurtar bizi Zühdem'den
Kim kınarsa kınasın -lânet olası- aldırmıyor
Allah'ın hiçbir kuluna, [nitekim] yolsuzluk yapıyor

Bana Ebû Muhammed et-Tevvezî en-Nahvî anlattı, dedi ki: Bana Ebû Ubeyde anlattı. O Ebû Süfyân b. Alâ'dan rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Süleymân ile birlikte Kûfe'deydik, Muhammed, İbrâhim en-Neha'î'nin Arap mı yoksa mevâlîden mi olduğunu sordu. Bu konuda ona değişik cevaplar verdiler. Bunun üzerine Muhammed, Neha'ın ileri gelenlerine haber yolladı. Onlar divanları getirdiler. İbrâhim en-Neha'î'nin mevâlîden olduğunu gördüler.

Tevvezî dedi ki: İbrâhim en-Neha'î'yi İbnü'l-Kelbî'ye sordum, şöyle dedi: "O İbrâhim b. Yezîd b. Esved b. Amr b. Rebî'a b. Hârise b. Sa'd b. Mâlik b. Neha'dır. Künyesi "Ebû İmrân"dır. Kendisi tek gözlüydü.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Ebû Zübeyd Abser'den rivayet etti, dedi ki: Ebû Ca'fer Mansûr, Muhammed b. Süleymân b. Ali'yi Îsâ b. Ali'ye danışarak Kûfe'ye vali tayin etti. Çarşı esnafından bir grup Abdülkerîm b. Nüveyre'nin -o İbn Ebü'l-Avcâ ez-Zühlî'dir- aleyhine şahitlikte bulundular. Kendisi şöyle demiş: Bir çuval gördüm, sahibi, üzerine Âyetü'l-kürsî'yi yazmıştı. Kendisine "Neden bunu yazdın?" dedim. Adam "Çalınmasın diye." dedi. Bunun üzerine Abdülkerîm "Biz çalınan Mushaf gördük." dedi. Abdülkerîm'in namaz kıldığına da şahitlik edildi. Kendisine "Muhammed'in getirdiğine inanmıyorsun, neden namaz kılıyorsun?" denildi. Abdülkerîm "Namaz kılmam bir alışkanlıktır, memleketin geleneğidir, aileyi ve çocukları rahat ettirmek içindir." dedi. Muhammed b. Süleymân onun hapsedilmesini emretti. Daha sonra [bazı kimseler] onunla ilgili ricacı oldular. Muhammed b. Süleymân "O adamı mı bana hatırlattınız?" dedi, onu çağırttı ve boynunu vurdurdu.

Abser dedi ki: Anlattıklarına göre Abdülkerîm öldürüleceğini anlayınca şöyle dedi: "Eğer beni öldürecekseniz şunu bilin ki sizin hadislerinizin arasına dört bin uydurma hadis koydum."

Abdullah b. Sâlih dedi ki: Mansûr Muhammed'in İbn Ebü'l-Avcâ'yı (Abdülkerîm'i) istişare etmeden öldürmesini hoş karşılamadı "Haberim olmadan Araplar'dan bir adamı nasıl öldürür?" dedi ve bu durum onu öfkelendirdi. Ma'n b. Zâide de Muhammed b. Süleymân'ın yaptıklarını Mansûr'a şikâyet edip şöyle dedi: "Kendisine isnat edilen suçtan tamamen uzak olan bir adamı öldürdü. Adamı 'Ben Hasan'ın tilmîziyim.' dediği için öldürdü. Muhammed b. Süleymân 'Tilmîz kelimesi zındıkların sözüdür.' dedi [ve bu yüzden onu öldürdü]."

Bunun üzerine Mansûr, Îsâ b. Ali'ye haber gönderdi ve ona "Muhammed b. Süleymân sefil, kim oldukları belli olmayan adamların şehâdetiyle bir adam öldürüyor öyle mi? Az daha bu yüzden onu tutuklayacaktım." dedi. Bunun üzerine Îsâ "Muhammed b. Süleymân adamın zındıklığı sebebiyle onu öldürdü. Eğer onu hakkıyla öldürmüşse durum senin lehinedir. Eğer haksız yere öldürmüş ise Muhammed'in aleyhinedir. Vallahi, eğer Muhammed'in yaptığı iş sebebiyle onu azledersen Muhammed'i över, ardından iyi söylerler fakat halk seni çekiştirir." dedi. Aslında Mansûr

Muhammed'in azledilmesini emretmiş ve [gerekli] mektuplar yazılmıştı. Îsâ'nın sözü üzerine mektupları geri istedi ve yırttı. Sonra Îsâ'ya "Beni bu çocuktan dolayı aldattın." dedi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ebü'z-Zahf b. Atâ b. Hatafî, Muhammed b. Süleymân'ın yanına geldi. Süleymân ona şiir söylemesini emretti. Adam sarhoştu ve şöyle dedi:

Ey Süleymân'ın oğlu! Bağışla hatalarımı!
Ey hükümdarların oğlu! Biraz mühlet ver bana!
Tâ ki çıksın yüreğimden kederim
Sonra kasidelerimi toplayayım saldırırken
Saçı yağlıdır bütün Fezârelilerin
Çölde yaşayan bir koyun sürüleri de vardır

[Ca'fer b. Süleymân]

Bana anlatıldığına göre Ca'fer b. Süleymân b. Ali, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın öldürülmesinden sonra Medine'ye vali oldu. Ebû Bekir b. Ebû Sebre el-Fakîh ise -O Ebû Bekir b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Sebre b. Ebû Rühm olup Benî Âmir b. Lüeyy'dendir- Mansûr'un valisi tarafından zekât toplamakla görevlendirilmişti. Muhammed b. Abdullah [b. Hasan b. Hasan] hurûc edince Ebû Bekir b. Ebû Sebre topladığı zekât mallarını ona verdi ve onu güçlendirmiş oldu. Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali, Muhammed b. Abdullah'ı öldürdüğü zaman Ebû Bekir b. Ebû Sebre'yi de hapse attı.

Bazı zenciler Medine'de hurûc etmişti. Başlarında da "Üveyto" adında biri vardı. Onlar hapishanenin kapısını kırarak çıkardıkları adamlarla birlikte Ebû Bekir b. Ebû Sebre'yi de çıkardılar. Onun kelepçesini açmak istediler ancak Ebû Bekir b. Ebû Sebre buna yanaşmadı ve hapishaneye geri döndü. Hapisten çıkarılınca kendisine "İnsanlara namaz kıldır!" denildi. Ebû Bekir "Bir esir, insanlara nasıl namaz kıldırır?" dedi. Bu söz Ebû Ca'fer Mansûr'a ulaştı. Mansûr ondan hoşnut idi. Onun hakkında Ca'fer b. Süleymân'a "Onu serbest bırak ve ona değer ver. Çünkü kötülükten sonra iyilik yapmıştır. Muhtemelen yaptığını da hayatta kalmak ve canını kurtarmak için yapmıştır." dedi. Ca'fer b. Süleymân Medine'ye geldiği

zaman Ebû Bekir b. Ebû Sebre'yi serbest bıraktı, ona iyilik ve ikramda bulundu. Ebû Bekir Ca'fer'e "Allah valiyi ıslah etsin, durumum kritik ve başıma gelenlerden dolayı borcum da çok. [Yemen'de bulunan] Ma'n b. Zâide ile aramız iyidir. Bana yardımcı olması için ona bir tavsiye mektubu yaz. Çünkü o senin mektubunu okuduğunda beni iyi karşılayacaktır." dedi. Ca'fer b. Süleymân da onun istediği mektubu yazdı.

Ebû Bekir b. Ebû Sebre, Râticî'nin[290] yanına gitti ve onu kendisiyle birlikte hurûc etmeye davet etti. Ayrıca çoluk çocuğunun nafakası için ona para verdi. Sonra [ikisi] Mekke'ye gittiler. [Beraber] umre yaptılar, sonra birlikte Yemen'e gittiler. Ma'n b. Zâide, İbn Ebû Sebre'ye "Kuşkusuz Ca'fer b. Süleymân sana iyilik yapmak konusunda benden daha kudretlidir. Seninle müminlerin emîri arasında olanlardan ve onun sana olan öfkesinden haberdar olduğum halde ne cesaretle yanıma geldin?" dedi. İbn Ebû Sebre durumunu ona anlattı ve Mansûr'un ondan razı olduğuna yemin etti. Bunun üzerine Ma'n "Borcun ne kadar?" diye sordu. İbn Ebû Sebre "Dört bin dinar." dedi. Ma'n ona 7.000 dinar verilmesi için emir verdi ve "[Kusura bakma] insanların yanında seninle öyle konuştum. Seni mahrum edecek değilim. Eğer hapiste iken benden yardım isteseydin sana ulaşırdım." dedi. Sonra ona Râticî'nin durumunu anlattı. Ma'n'ın yanına Râticî'yi de beraberinde götürdü. Râticî, Ma'n'a şu şiiri okudu:

Râticî der ki: Övme hususunda
Cömertliğin kardeşi, eli açık Ebü'l-Velîd'i
Nice mülkü vardır San'a'da
Onundur Kâbe ile Yemen vadisi arası
Şayet rüzgâr onunla cömertlikte yarışa kalkarsa
O cömertliğiyle rüzgârın esişini geçer
Ne hayırlı bir kadın onu karnında taşıdı
Hissetmedi âdeta ağırlığını

Ma'n "Hay Allah, sonra ne oldu?" dedi. Râticî şöyle dedi:

Nihayet dokuz ay tamamlanınca
Onu doğurdu Kadir gecesinin şafağında

290 Râticî, Medine yahudilerinin kalelerinden Râtic'e mensup biridir. İsmi Abâ'e b. Ömer er-Râticî'dir. (ZZ)

Ma'n "Hay Allah, sonra ne oldu?" dedi. Râticî şöyle dedi:

Annesi getirdi dünyaya onu, onunla sevindi
Güçlüklere karşı ona bel bağladı [insan]lar
Ebeler yüzünü sildi de ortaya çıktı
Yüzü, ay misali, belki daha güzel
Adadılar onun başını ilk gördüklerinde
Eğer yaşarsa söz verdiler adaklarını yerine getireceklerine
Allah için oruç [adadılar], nimetlerine bir şükür olarak
Allah'tır hamdüsenâya lâyık olan elbette

Ma'n "Hay Allah, sonra ne oldu?" dedi. Râticî şöyle dedi:

Allah'a şükür, dünyaya geldiğinde
Yiğitlikle geldi, [adı] hep anılacak
Nihayet terleyince bıyıkları
Krallar boyun eğdiler yenilgi nedir bilmeyen [o] beye
Bir de baktık ki bir geçit, ona deniliyor ki
"Ey Ma'n! Sen bu geçidi koruyan adamsın!"

Ca'fer b. Süleymân ona bin dinar verilmesi için emir verdi. Râticî parayı alıp İbn Ebû Sebre ile döndü. İbn Ebû Sebre de ona ayrıca bin dinar verdi.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Abdürrezzâk'ın anlattığını işittim, dedi ki: İbn Ebû Sebre Ma'n'ın yanına geldi. Ma'n ona yardımda bulundu ve onu giydirdi. Bunun üzerine İbn Ebû Sebre "Allah kullarından bazılarını fıtraten iyiliksever olarak yaratmıştır. Ma'n b. Zâide de onların en faziletlilerinden biridir." dedi. Bu durum Halife Mansûr'a ulaştı. Hemen Ca'fer b. Süleymân'a "İbn Ebû Sebre'ye Yemen'e gitmesi için izin vermeye ve Ma'n'ı ona yardıma teşvik etmeye seni sevk eden nedir?" şeklinde bir mektup yazdı. Ca'fer de Mansûr'a "Sen öyle istemiştin. Bana 'Onu serbest bırak ve ona karşı yumuşak davran!' dedin. Ona iyilik yapıp yumuşak davranmam sadece onun için Ma'n'a bir mektup yazmamdan ibarettir." şeklinde cevap yazdı. Bunun üzerine Mansûr Ma'n'a "İbn Ebû Sebre'ye karşı seni bu şekilde muamelede bulunmaya sevk eden nedir?" diye bir mektup yazdı. Ma'n ise ona "Ca'fer b. Süleymân bana müminlerin emîrinin ondan hoşnut olduğunu yazdı ve ona yardım etmemi istedi.

Müminlerin emîrinin izni olmadan Ca'fer'in böyle bir şey yapmayacağını düşündüm." şeklinde cevap yazdı.

İbrâhim b. Ali b. Herme, Ca'fer b. Süleymân'ı şöyle methetmiştir:

Hâşim [kabilesi] atlarını koşturduğu zaman kıvançla
Gelirler ona ve koştururlar alnı beyaz, ayakları sekili atları
Kazandı yarışı ve [işin] aslını
Rahatça, en kısa mesafede hiç acelesiz
Engin cömertlik çarşısında kesada uğradığında
Ca'fer gelir satın alır onu, sonra vermeye başlar
Ca'fer'i görüyorum vallahi Ca'fer[-i Tayyâr]'a komşu [olduğunu]
Şeref kazanmada cömert davranıyor ve hakkını veriyor cömertliğin

Yine İbrâhim b. Herme onun hakkında şöyle demiştir:

Kuşkusuz müminlerin emîri merhametlidir
Bize karşı, Ca'fer'i bize vali yaptı onun bu özelliği
Senden gelecek iyiliğe güvendik, hiç kötülük yok arkasında
Güvence içinde kolaylaştı müşküllerimiz

İbn Herme kendisini şiirle methedince Ca'fer b. Süleymân ona hediyeler verdi. İbnü'l-Mevlâ da Ca'fer hakkında şöyle demiştir:

"Cemmâ" [denilen yer] garip kaldı Ca'fer'siz
Oraya yapılan yardımların da ardı kesildi
Nice feryâd eden ve dertli olan var ki sesleniyorlar
"[Gel, neredesin] ey hayırların Ca'fer'i, ey Ca'fer [gel]!" diye

Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Künyesi "Ebü'l-Fadl"dır. Sâlih, Mervân b. Muhammed ile savaşmak için Mısır'a gitmiştir. Ondan önce Âmir b. İsmâîl el-Müslî [oraya] gitmişti. Sâlih, Mervân'ı öldürdü ve Mısır'ı fethetti. Ancak ne Ebü'l-Abbâs'ın emrinden çıktı ne de Abdullah b. Ali'ye meyletti. Onunla birlikte İbn Lehî'a ve Leys b. Sa'd da geldiler. Sâlih Mervân'a ait hadım bir köle yakaladı. Köle onlara yünlü giysilerin, çanakların, leğenlerin ve kılıçların [depolandığı] yeri gösterdi. Onun gösterdikleri arasında giysilerin olmadığı da söylenmiştir.

Bana Sâlih b. Ali'nin çocuklarından Ubeydullah b. Abdülazîz anlattı, dedi ki: Sâlih b. Ali'ye Mervân'ın kesik başı getirilince [üzerindeki] toz ve kirin silkelenmesini emretti, [o sırada] Mervân'ın dili kopup dışarı fırladı. Bir kedi de onu kaptı. Bunun üzerine Sâlih "Vay be! Zaman bize ne acayiplikler gösterdi! Bu Mervân'ın dili bir kedinin ağzında!" dedi. Şair şöyle dedi:

Allah Mısır'ı sizin için fethetti, zorla
Ve helâk etti Ca'dî'yi, ne zulmetmişti ama
Çekiştirip çiğnedi onun [kopmuş] dilini bir kedi
Rabbin elbette alır zalimden intikamını

Mervân'a "Ca'dî" denilmesinin sebebi onun hocası ve dostu olan Ca'd b. Dirhem'e nispet edilmesidir. Ca'd, Süveyd b. Gafele el-Cu'fî'nin kölesiydi. Mervân ailesinin kölesi olduğu da söylenir. Ca'd zındık -veya dehrî- idi. Hişâm b. Abdülmelik'e "Ca'd kâfirdir." denildi, aleyhinde şahitlik yapıldı. Meymûn b. Mihrân ona nasihatlerde bulunmuş fakat Ca'd ona "İple çekilen bir koyun, benim için senin din edindiğinden daha sevimlidir." demiştir. Meymûn da ona "Allah seni kahretsin, kahredecektir de!" dedi.

Bir başka rivayete göre Meymûn b. Mihrân onun aleyhinde şahitlik yaptı. [Hişâm] onun yakalanmasını emretti, o da Harran'a kaçtı. Daha sonra yakalandı ve Hişâm'ın yanına götürüldü. Hişâm onu Şam ve Cezîre'den çıkarıp Irak'a sürdü. Ayrıca Hişâm [Irak valisi] Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye mektup göndererek onu hapse atmasını emretti. Ca'd uzun bir müddet hapiste kaldı. Sonra karısı Hişâm'a gidip onun durumuyla ilgili ricada bulundu. Hişâm "O hala sağ mıdır?" dedi. Etraftakiler "Evet, sağdır." dediler. Bunun üzerine Hâlid'e onu hâlâ hapiste tuttuğu için kendisini kınayan ve onu öldürmesini emreden bir mektup yazdı. Hâlid kurban bayramında hutbeden sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Kurbanlarınızı kesmeye gidin. Ben de Allah düşmanı Ca'd b. Dirhem'i kurban edeceğim." İnsanlar ayrılıp gidince o da Ca'd'ı öldürdü. Hâlid'in onu kılıçla öldürdüğü söylenmiştir. Boynunu vur[arak öldür]düğü de söylenmiştir. Bazılarının söylediğine göre Ca'd, Gaylân'ın söylediklerini söylüyordu.[291] Ancak böyle diyenler yalan söylemişlerdir.

---

291 Gaylân ed-Dımaşkî için benim *Mi'etü Evâ'ilin Min Türâsinâ* adlı eserime bakınız. Bkz. Süheyl Zekkâr, *Mi'etü Evâ'ilin Min Türâsinâ*, Dımaşk: y.y. 1089, 327. [Bu not *Ensâb*'ın ZZ neşrinde yer almaktadır.] (çev.)

İsmâîl b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Künyesi "Ebü'l-Hasan"dır. Mansûr onu Fâris, Basra ve Kesker vilâyetlerine vali olarak tayin etti. Ebü'l-Abbâs vefat edince İsmâîl onun hanımı olan Ümmü Seleme bt. Ya'kûb ile evlendi. Mansûr bu yüzden ona kızdı ve "Müminlerin emîrinin eşiyle mi evleniyorsun?" dedi. Bunun üzerine İsmâîl onu boşadı. İsmâîl'in ona talip olduğu ancak Mansûr [bu işe] öfkelenince ondan vazgeçtiği de söylenmiştir. Sonra Mansûr'un İsmâîl'e olan öfkesi geçti.

İbnü'd-Dümeyne el-Has'amî, Ahmed b. İsmâîl'e şöyle dedi:

Ey İsmâîl'in oğlu, hayırların Ahmed'i!
Sana şikâyet ediyorum bukağıyı ve esaret zincirini
Ve Benî Selûl'un yaptığı haksızlığı, zulmü
Hızlı ve yaşlı bir hayvanı sürüyorum sana doğru
Ve bir tarafa meyletmiş bulunuyorum onun yükü üzerinde

Abdüssamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Künyesi "Ebû Muhammed"dir. Şam'da Abdullah b. Ali ile birlikteydi. Abdullah azledilince onu kendisine veliaht yaptı. Horasan halkıyla savaştı ve yenildi. İsmâîl b. Ali onunla ilgili olarak Mansûr ile görüştü. Mansûr ondan hoşnut oldu ve şu şiiri söyledi:

İsmâîl'e de ki: Eğer sen olmasaydın
Sağ kurtulamazdı elimden Abdüssamed

Ancak bu, Abdüssamed b. Abdula'lâ eş-Şeybânî hakkında söylenmiş bir şiirdir. Şöyle ki: Saîd b. Abdurrahmân b. Hassân b. Sâbit çocuk yaşlarda Şam'a gitmişti. Sık sık Abdüssamed b. Abdula'lâ'nın yanına gidip geliyordu. Abdüssamed de Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'i eğitiyordu. Abdüssamed eğitim sebebiyle Velîd'in kendisiyle birlikte olmasını istedi. Bunun üzerine Velîd öfkeyle Hişâm'ın yanına girdi ve şöyle dedi:

Vallahi eğer sen olmasaydın
Sağ kurtulamazdı elimden Abdüssamed

Hişâm "Neden?" dedi. Velîd şöyle dedi:

Çünkü o benden bir iş istedi ki
Ondan önce kimse bunu istememişti benden
Onun bunu benden istemesi
Tıpkı aslanın yatağında avlanmaya çalışan adama benzer

Abdüssamed, Mansûr ve diğerleri için çeşitli vilâyetlerde valilik yaptı. Pek çok sefer insanlara hac emirliği yaptı. Abdüssamed hicretin 185. yılında Bağdat'ta vefat etti. "el-Abdü's-Samediyye" diye adlandırılan kubbeler ona nispet edilir. Kendisine "Bebbe" denilen Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib b. Hâşim Peygamber (sav) zamanında dünyaya gelmişti. Abdüssamed'in doğumu ise hicretin 109. yılındaydı. Bu ikisi Hâşim'e olan nesep yakınlıkları bakımından eşittir. Abdüssamed hicretin 150. yılında hac görevini yaptı. Yezîd b. Muâviye de hicretin 50. yılında hac görevini yaptı. Bu ikisi de Abdümenâf'a akrabalık bakımından eşit mesafededir.[292]

Abdüssamed ile Hâlid b. Abdullah [Zü'l-ceddeyn] b. Amr b. Hâris b. Hemmâm b. Mürre b. Zühel b. Şeybân b. Sa'lebe b. Ukâbe b. Sa'b b. Ali b. Bekir b. Vâil b. Kâsıt b. Hind b. Efsâ b. Du'mî b. Cedîle b. Esed b. Rebî'a b. Nizâr, Nizâr'a kadar nesepte denktir. Zü'l-Ceddeyn Câhiliye döneminde yaşamıştır. Tarafe b. Abd b. Süfyân b. Sa'd b. Mâlik b. Dabî'a b. Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe ile Nizâr arasında yer alan babalar Abdüssamed ve Nizâr arasında yer alan babalardan sadece bir eksiktir. Abdüssamed ile Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl b. Abdüluzzâ b. Riyâh b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh b. Adî b. Ka'b arasında Ka'b'a dek yer alan babalar eşittir. Saîd Peygamber'in (sav) ashabındandı. Abdüssamed döneminde onunla Ali b. Abdullah arasında yer alan beş baba vardı. Onlar da Ca'fer b. Fadl b. Abbâs b. Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali idi.

---

292 Belâzürî, (وهما فِي القُعدُد سواء) ifadesini kullanmaktadır. (القُعدُد) kelimesi, zıt anlamlı kelimelerden olup hem nesepte yakınlık hem de nesepte uzaklık mânasında kullanılmaktadır. Nitekim (وَهُمَا فِي القُعدُدِ إِلَى هَاشِمٍ سَوَاءٌ) ifadesinde nesepte yakınlık mânasında iken, (وَهُمَا فِي القُعدُدِ إِلَى عَبْدِ مَنَافٍ سَوَاءٌ) ibaresinde nesepte uzaklık mânasındadır. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, III, 363. (çev.)

Bazıları dediler ki: Abdüssamed ile İsmâîl b. Muhammed b. Abdullah b. Kays b. Mahreme ve Abdullah b. Urve b. Zübeyr uzak nesep yoluyla Abdikusayy'dan kalanların en sonuncusuna vâris olmuşlardır. Şair, Abdüssamed'i methederken şöyle demiştir:

Dinle sana çabucak varan şu methiyeyi
Şiddet, sertlik ve yumuşaklığı bir araya getiren methiye
Birbirine kat, zorlanmayan beyitleri
Huysuz ve inatçı yarışın zorlaması gibi
Ey Taybe![293] Söyle her bir damlası için
Bizi gıpta etmeye sevk eden vali için

Ya'kûb b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

O "Ebü'l-Esbât"tır. Nesli devam etmemiştir.

Abdullah b. Ali el-Asgar b. Abdullah b. Abbâs

Künyesi "Ebû Muhammed"dir. Ebü'l-Abbâs onu Mervân b. Muhammed ile savaşmak için görevlendirdi. Horasan'ın meşhur kumandanlarını da onun yanına verdi. Abdullah b. Ali Musul yakınlarındaki Zâbî'de (Zap nehri kenarında) Mervân'la karşı karşıya geldi. Mervân yüz bin kişilik bir ordunun başındaydı. Abdullah b. Ali onu yendi ve hezimete uğrattı. Adamlarından çok sayıda insanı öldürdü. Zâbî'de boğulanlar, kılıçla öldürülenlerden daha fazlaydı. Boğulanlar arasında denildiğine göre halifelikten hal'edilen İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik de vardı. İbrâhim b. Velîd'in bu savaşa katılmadığı, Mervân'ın onu öldürtüp darağacına astığı da söylenmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Abdullah b. Ali -Benî Ümeyye'den öldürülenlerle birlikte- onu da [Filistin'deki Remle kasabasına yakın] Ebû Futrus nehrinde öldürmüştür. Bu vakada ayrıca Saîd b. Hişâm b. Abdülmelik de öldürüldü. Abdullah'ın onu Şam'da öldürdüğü de söylenmiştir. Mervân önce Harran'a, oradan Dımaşk'a yöneldi. Hıms halkı [yolda] onun eşyalarının bir kısmını parçaladı. Mervân Dımaşk'tan Mısır'a gitti. Dımaşk'ta kendi yerine Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân'ı bıraktı.

293 Yazma nüshanın hâmişinde, "Resûlullah'ın Medine'sindeki Taybe'yi kastediyor." diye yazılmıştır. (çev.)

Abdullah b. Ali on[un idaresindeki Dımaşk']ı kuşattı ve orayı fethetti. Velîd b. Muâviye'yi de öldürdü. Şöyle de denilmiştir: Onu Ebü'l-Abbâs'a gönderdi. Ebü'l-Abbâs onu öldürdü ve Hîre'de darağacına astı.

İnsanlar uzun süre şehirde (Dımaşk'ta) savaşmaya devam ettiler. Abdullah b. Ali Dımaşk'ın surlarını yıktı. Sonra Filistin'e yöneldi ve Ebû Futrus nehrine doğru gitti. Diğer taraftan kardeşi Sâlih b. Ali'yi Mervân'ı yakalamak üzere Mısır'a yönlendirdi. Onun öncü kuvvetlerinin başında Benî Müsliye'den Âmir b. İsmâîl b. Âmir b. Nâfi' vardı. O Amr b. Âmir b. Amr b. Ulle b. Hâlid'dir. Mervân, Mısır'ın Bûsîr kasabasında öldürüldü.

Şöyle de deniliyor: Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Ali'ye mektup yazarak kardeşi Sâlih'i Mısır'a göndermesini emretti. Sâlih, Mervân'ı [öldürüp] kafasını Abdullah'a, Abdullah da Kûfe'de bulunan Ebü'l-Abbâs'a gönderdi. O da kesik başı dik[ip sergile]di. Onu Ebü'l-Abbâs'a Sâlih'in gönderdiği de söylenmiştir.

Abdullah b. Ali, Ebû Futrus nehrine varınca Benî Ümeyye'ye güvence verildiğine dair çağrı yapılmasını emretti. Benî Ümeyye, Abdullah b. Ali'nin etrafında toplandılar. Ancak Horasanlı askerler onlara yönelip onları öldürdüler. Abdullah, Emevîlerden ve onların taraftarlarından bir grup insanı öldürdü. Sonra Muâviye'nin kabrinin açılmasını emretti. Muâviye'nin kabrinden bir çizgiden başka bir şey çıkmadı. Yezîd b. Muâviye'nin kabri açıldı. Onun kabrinde bazı ayak parmağı kemikleri bulundu. Abdülmelik b. Mervân'ın kabrinde bazı kafa kemikleri bulundu. Velîd ve Süleymân'ın kabrinde çürümüş, un ufak olmuş kemikler dışında bir şey bulunmadı. Burnu ve şakak kemiği dışında Hişâm'ın cesedi sağlam bulundu. Bunun sebebi onun cesedine civa, kökboya bitkisinin suyu ve kâfur sürülmüş olmasıydı. Mesleme [b. Abdülmelik]'in kafatası bulundu, hedef yapıldı, parçalanıncaya kadar ok atıldı. Ancak Ömer b. Abdülazîz'in kabrine dokunulmadı. [Diğer] kabirlerde bulunan kemikler toplanıp yakıldı.

Ebü'l-Abbâs vefat edince Îsâ b. Ali ve Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed Abdullah b. Ali'ye onun vefat haberini, Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed'i veliaht tayin ettiğini ve eğer hayatta ise ondan sonra da Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed'in veliaht olduğunu yazdılar. Ebû Ca'fer o sırada hacdaydı.

Konuyla ilgili haberi Ebü'l-Abbâs'ın hâcibi ve mevlâsı Ebû Gassân ve Heysem b. Ziyâd el-Huzâ'î bir mektupla Ebû Ca'fer'e yazdılar. Ebû Gassân'ın adı Ziyâd idi. Bazılarına göre Yezîd idi.

Ebû Ca'fer mektubu okuyunca şöyle dedi: "Müminlerin emîri, halkı Mervân'ın üzerine gitmeye çağırdı. Ancak insanlar ağırdan aldılar. Bunun üzerine 'Aile halkımdan kim Mervân'ın üzerine giderse o benden sonra halifemdir.' demişti. Onun üzerine ben gittim." Ebû Gassân onu tasdik etti ve hemen onu halife olarak selâmladı. Heysem de ona nasihat etmeye başladı ve şöyle dedi: "Allah aşkına sakın fitneyi alevlendirip kendini ve aileni tehlikeye atma! Bu nimetin elden gitmesine [yol açma]!"

Abdullah b. Ali bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Müminlerin emîri (rahimehullah) kendisinden sonra beni halefi olarak bırakmıştı." Ebû Gassân onu tasdik etti, ancak Heysem yalanladı. Abdullah emretti, Heysem'in boynu vuruldu.

Medâinî dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Ali'ye mektup yazarak onu yaz savaşları için görevlendirdi. Abdullah b. Ali, Hades Geçidi'nden Rum memleketine gitmek üzereyken kendisine Ebü'l-Abbâs'ın vefat haberi geldi. Abdullah bunun üzerine Abdülhamîd b. Rib'î et-Tâî (Ebû Gânim), Hufâf b. Mansûr el-Mâzinî, Nusayr b. Muhtefer el-Müzenî ve Habbâş b. Habîb et-Tâî'yi çağırdı. -Habbâş Bağdat'ta Humeyd b. Kahtabe civarındaki Habbâş düzlüğünün sahibiydi.- Onlara şöyle dedi: "Ebü'l-Abbâs beni kendisinden sonra halef olmak üzere Mervân'ın üzerine gönderdi." Bunun üzerine onlar ayağa kalktılar ve onu halife olarak selâmladılar.

Abdullah Hakem b. Dab'ân el-Cüzâmî, Züfer b. Âsım el-Hilâlî, Bekkâr b. Müslim el-Ukaylî ve Osman b. Surâka b. Abdüla'lâ b. Sürâka el-Ezdî'ye de haber gönderdi. Ebû Gânim ve adamlarına söylediklerinin benzerini onlara da söyledi. Bekkâr "Ben senin tarafındayım." dedi. Züfer "Siz Ehl-i beyt'siniz. Benî Ümeyye ihtilâf etmedikçe hilâfete göz dikmediniz. İhtilâf konusunda seni uyarıyorum. Eğer senin ve Enbâr'dakilerin görüşü aynı olursa güçlenirsiniz. Eğer ihtilâf ederseniz işte o fitnedir." dedi. İbn Dab'ân ise "Eğer vefatı esnasında seni veliaht tayin edip senin için karara varmış ise işin tamamdır. Aksi takdirde hilâfet konusunda güvencede değilsin." dedi.

İbn Sürâka "Doğrusu senin Şamlılar nezdinde verdiğin sınav pek hoş değil. Ancak benim gibi kendilerine lutufta bulunduğun, güçlü desteğe sahip kimseler ya da aşiret sahibi olup bu işte şeref elde etmek isteyen kişiler sana yardım edebilir." dedi. [Bu istişarelerden sonra] Abdullah b. Ali hilâfet düşüncesini sürdürmeye karar verdi ve Dülûk ve Ra'bân arasında insanlara hitap etti. O sıralarda Ebû Gassân ile Heysem b. Ziyâd onun yanına gelmişlerdi. Abdullah bu ikisini şahit tuttu. Ebû Gassân şahitlik yaptı, ancak Heysem "Ben şahitlik yaparım ki Ebü'l-Abbâs hilâfet için Ebû Ca'fer'i halef olarak belirlemişti." dedi. Abdullah b. Ali, Heysem'i öldürdü.

[Abdullah b. Ali ile Ebû Ca'fer Mansûr Arasındaki Savaş]

İnsanlar Abdullah b. Ali'ye biat ettiler. Humeyd b. Kahtabe de ona biat etti. Abdullah yola devam etti ve Kınnesrîn'e geldi. Oraya Züfer b. Âsım'ı vali yaptı. Osman b. Abdüla'lâ'yı da Dımaşk'a vali tayin etti. Hakem b. Dab'ân'ı da Filistin valisi yaptı. Ayrıca İrmîniyye'de bulunan Hasan b. Kahtabe'ye Azerbeycan'daki Mâlik b. Heysem'e ve 5.000 askerle Şemşât'ta ikamet eden Muhammed b. Sûl'a birer mektup yazdı. Ancak bunlar Abdullah b. Ali'ye olumlu cevap vermediler. Bu kez Harran'a yürüdü. Orada dört bin kişilik bir kuvvetin başında bulunan Mukâtil b. Hakîm el-Akkî vardı. Mukâtil o sırada Cezîre'deydi. Abdullah şehri (Harran'ı) kuşattı ve oraya mancınıklar yerleştirdi. Sonra Mukâtil barış talebinde bulundu. Abdullah onunla anlaştı ve hicretin 137. yılı Safer ayında Harran'a girdi. Daha sonra Rakka'ya girdi.

Abdullah, kardeşi Abdüssamed b. Ali'yi Cezîre'ye vali tayin etti ve onu kendisine veliaht yaptı. Şurtanın başına da Benî Âmir b. Rebî'a'dan olan Mansûr b. Ca'ûne b. Hâris'i tayin etti. Akkî'yi İbn Sürâka'nın üzerine gönderdi, onu ve oğlu Hâlid'i öldürmesini emretti. Ancak o bunu yapmayıp onu hapsetti. Görünüşte Züfer b. Âsım'ı azledip onun yerine Humeyd b. Kahtabe'yi Kınnesrîn'e tayin etti ve Züfer'e "Humeyd sana geldiği zaman hemen onu ve yanındakileri öldür!" şeklinde bir mektup yazdı. Ancak Humeyd bunun farkına vardı ve Mansûr'un yanına gitti. Mansûr da onun Ebû Müslim'e katılmasını emretti.

Ebû Müslim Ebü'l-Abbâs'a hacca gitmek için izin istemek üzere bir mektup yazdı. Ebü'l-Abbâs ona izin verdi. O da hacca gitti. Mansûr da o yıl hacdaydı. Enbâr'a geldiklerinde Ebû Müslim Ebû Ca'fer'e "İstersen bölgemden elbiselerimi toplar, sana hizmet ederim. İstersen Horasan'a gider orduyla sana destek olurum. İstersen de Abdullah b. Ali'ye yönelir, onunla savaşırım." dedi. Ebû Ca'fer onu Abdullah b. Ali ile savaşmaya yönlendirdi ve onu Ukberâ'ya[294] uğurladı.

Hasan b. Kahtabe ise İrmîniyye'deydi. Mansûr derhal ona bir mektup göndererek Ebû Müslim'e katılmasını emretti. Hasan bin kişilik bir kuvvetle Musul topraklarında bulunan Kühayl'de ona yetişti. Ebû Müslim onu öncü birliklerinin başına getirdi. Mansûr, Mâlik b. Heysem'e de bir mektup gönderip Ebû Müslim'e katılmasını ve onun emir ve itaatine girmesini emrettiği için o da Musul'da ona katıldı. Mansûr, Muhammed b. Sûl'ü imkân bulduğu takdirde Abdullah b. Ali'yi öldürmek ve haberlerini kendisine bildirmek üzere gizli bir şekilde ona [casus olarak] gönderdi. Muhammed b. Sûl, Abdullah b. Ali'nin yanına gitti, onunla yakınlık kurdu. Ancak Abdullah'ın Mansûr'un ordusunda bulunan bazı casusları Abdullah'a "İbn Sûl sana saldırmadan sen ona saldır." şeklinde mektup yazdılar. Bunun üzerine Abdullah b. Ali, Muhammed b. Sûl ve iki oğlunu öldürdü.

Ebü'l-Hasan'dan başkaları dedi ki: Ebû Ca'fer Kûfe'ye geldi. Oraya Talha b. İshâk b. Muhammed b. Eş'as'ı tayin etti, oradan Enbâr'a gitti. Ebû Müslim'i orada buldu. Hemen onu Abdullah b. Ali ile savaşmak için görevlendirdi, yanına verdiği orduya [harcanmak üzere] on iki milyon dirhem -on sekiz milyon olduğu da söylenir- verdi. Ebü'l-Abbâs hicretin 135. yılında erzakları altmışar altmışar verilmek üzere belirlemişti. Ebû Ca'fer Mansûr ise seksener seksener verilmesini emretti. Ayrıca Îsâ b. Mûsâ'nın onlara verdiği atıyyeyi de onlara bıraktı. Onlar bunun için Mansûr'a teşekkür ettiler. Mansûr amcalarından her birine bir milyon dirhem verdi. -Mansûr beytülmâl belgelerinde yer alan vesikalarla sâbit olarak bir milyon dirhem veren ilk halifedir.- Mansûr Enbâr'da sadece bir hafta kaldı. Cehver b. Merrâr el-İclî'yi şurtanın başından azletti. Onun yerine Abdülcebbâr b.

---

294 Ukberâ, Bağdat ile Sâmerrâ arasında, Dicle nehrinin kenarında yer alan ve Abbâsîler döneminde mâmur olan antik bir kenttir. (ZZ)

Abdurrahmân'ı tayin etti. Cehver b. Merrâr'ı Karkîsiye'ye gönderdi. Orada Abdullah b. Ali'nin adamlarıyla karşılaştı. Mansûr harekete geçti ve Dicle kenarında bulunan Câselik Kilisesi'nde karargâh kurdu. Îsâ b. Akîl'i de Hît'e gönderdi. Abdülcebbâr'ın kardeşi Abdülazîz'i de Beled'e gönderdi ve ona "Şayet sana İbn Ali'nin hezimete uğradığı haberi ulaşsa bile yerinden ayrılma ve mevzine bir zarar getirme!" dedi. Ayrıca bir komutanı da Tikrît'e gönderdi. Mûsâ b. Ka'b'a da "Oğlun Uyeyne'yi yerine bırak ve hemen gel. Ben sana 500.000 dirhem verilmesini emrettim. Onu da al." şeklinde mektup gönderdi. Yine İrmîniyye'de bulunan Hasan b. Kahtabe'ye de mektup gönderdi. O da geldi.

Dediler ki: Abdullah b. Ali Nusaybin'e geldi, hendekler kazdı[rdı] ve yiyecek toplayarak savaşa hazırlık yaptı. Hişâm b. Amr et-Tağlibî de Ebû Müslim ile beraberdi. Ebû Müslim onunla Mansûr arasında düşman kuvvetlerinin olmaması için ona, Nusaybin'in berisinde otağ kurmasını söyledi. O da "Bu önemli değil." dedi. Ebû Müslim İbn Ali'nin karşısında konakladı ve onun [istediği] yere gelmesi için ona bir hile düşündü, batı tarafına yerleşti ve müminlerin emîri onu Şam ve Cezîre'ye görevlendirmiştir diye güya Şam'a gitmek istediğini ve İbn Ali ile savaşmak üzere onun yerine başka birinin geleceği görüntüsünü verdi. Bunun üzerine [İbn Ali'nin ordusunda bulunan] Cezîre ve Şam ahalisi sızlanmaya başladılar ve "Eyvah! Şimdi Ebû Müslim memleketlerimize gidecek, mallarımızı toplayıp kadın ve çocuklarımızı esir alacak ve arkamızdaki adamlarımızı öldürecek. Biz ise dünya malı ve genişliği olarak bir hendeğin içindeyiz." dediler. Bunun üzerine Abdullah hendeğinden çıktı. Ebû Müslim de Re'sül'ayn'da konakladı. Sonra gerisin geriye döndü, nihayet Abdullah b. Ali'nin hendeğine yerleşti. Abdullah da hendeğine indi ve "Bu ancak bir kölenin yapacağı bir hiledir." dedi. Ebû Müslim Horasan halkıyla anlaşma yaptı. Onlardan birkaç kişi Ebû Müslim'in safına geçti. Abdullah b. Ali'nin kalbine, yanında kalan Horasanlılara karşı bir şüphe girdi ve onlara suizanda bulundu. Hemen şurtanın başında bulunan Habbâş'a emretti, onlardan birkaç kişiyi öldürttü. Ebû Müslim, İbn Ali ile dört ay boyunca savaştı. Bir gün çok şiddetli şekilde savaştılar. İbn Ali'nin adamları azalmış, Ebû Müslim'e yeni yardım kuvvetleri gelmişti. Ebû Müslim şöyle diyordu:

Ölümden kaçtı [ancak] tam da ölümün içine düştü
[Bir kez] ailesinden ayrılan artık dönmez

Ali'nin adamları çok kötü biçimde hezimete uğradılar. Abdullah b. Ali kaçtı; Harran tarafına, oradan da Rakka'ya gitti. Rakka Köprüsü'nden geçtikten sonra köprüyü yaktı. Karadan yoluna devam edip nihayet Basra'ya geldi. Orada kardeşi Süleymân b. Ali'nin yanına misafir oldu. Denildiğine göre babası [Süleymân b. Ali'ye] onu vasiyet etmişti.

Ebû Müslim başlarında Humeyd b. Kahtabe olan öncü kuvvetlerini Musul'dan gönderince Beled'de Abdüssamed b. Ali ile karşılaştılar. Humeyd onunla savaştı, onu mağlup edip esir aldı. Şöyle de deniliyor: Ebû Müslim Abdullah b. Ali ile savaştığı sıralarda Humeyd'i Cezîre'de bulunan Abdüssamed ile savaşmak üzere göndermişti. Humeyd onunla savaştı ve onu mağlûp etti. Abdüssamed Rusâfe'ye vardı. Orada yakalandı ve Ebû Müslim'in yanına getirildi. Mansûr mevlâsı Merzûk Ebü'l-Hasîb'i gönderdi, Merzûk da onu zincirleyip Mansûr'un yanına götürdü. İsmâîl b. Ali onun için Mansûr ile konuştu. Mansûr onu affetti ve ona bin dinar verilmesini emretti. Bazılarına göre onu Mansûr'un yanına Ebû Müslim götürdü.

Onun çocuklarından bazıları dediler ki: Abdüssamed Kûfe'ye geldi ve orada saklandı. Nihayet onun hakkında Mansûr ile konuşuldu. Mansûr ona güvence verdi ve ona iyilikte bulundu. Ebü'l-Hasan el-Medâinî bazı rivayetlerinde dedi ki: Abdüssamed mağlûp oldu ve Rusâfe'ye kaçtı. İbn Ali de mağlûp olarak kaçtı ve onunla [orada] karşılaştı. İbn Ali yoluna devam etti, ancak Abdüssamed yapmak istediği bir iş için kaldı. Sonra [işini bitirdiği gün] İbn Ali'ye tâbi olmaya karar verdi. Abdüssamed, Abdullah b. Ali'nin arandığını bilmiyordu. Zübâre b. Cerîr onunla karşılaştı. Zübâre, Karkîsiye'de yerleştirilenlerden biriydi. Onu ayağından çekti, sonra onu bağladı ve [o sırada] Mezâyâ tepesinde olan Ebû Müslim'e götürdü. Bu arada Sâlih b. Abdullah b. Ali Mansûr'a mutî olarak Mısır'dan gelmişti. Abdullah b. Ali'nin mağlûp edildiği günde İbn Dab'ân'la savaştı. Ebû Müslim İbn Ali'nin mallarına el koydu ve ordusunda bulunan malları topladı. Sonra esirleri serbest bıraktı ve her birine dört dirhem verdi. Ebû Müslim İbn Ali'ye yaptığı şahitlik için sadece Ebû Gassân'ı öldürdü. İbn

Ali'nin memuru Dımaşk'a varınca daha önce tutuklatmış olduğu Mukâtil b. Hakîm el-Akkî'yi ve onun oğlu Hâlid'i öldürdü.

Ebû Müslim Mansûr'a bir mektup yazarak ona, Cezîre ve Şam halkının düşmanı kovmak için bazı geçitlerde bulunduklarını ve bu geçitlerin ancak bu ahaliyle kapatılabileceğini bildirdi. Ebû Müslim, Mansûr'dan onları affetmesini, onların ileri gelenlerini kabul edip onlara iyi davranmasını istedi. Onların eşrafından bir grubu da yanında götürdü. Abdullah b. Ali yaz seferi için harekete geçince kendisine Ebân b. Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik'in 4.000 kişilik bir kuvvetle ona doğru geldiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Abdullah ona yöneldi ve üzerine önden Humeyd b. Kahtabe ile Abbâs b. Zübeyd'i gönderdi. Aralarında çok büyük bir savaş olmadan Ebân ve adamları mağlûp oldular ve Keysûm Kalesi'ne sığındılar. Abdullah onun üzerine gitti. Ebân'ın ordusundakiler güvence istediler. Abdullah onlara güvence verdi. Ebân ise kaçtı ancak bir mağarada olduğu Abdullah b. Ali'ye ihbar edildi. Abdullah onun iki elini ve iki ayağını kesti, sonra boynunu vurdu. Oradan Dâbık'a geldi. Dâbık'ta iken kendisine Ebü'l-Abbâs'ın vefat haberi ulaştı.

Dediler ki: Abdullah b. Ali, Emetü'l-Humeyd -veya onun kız kardeşi Ümmü'l-Benîn bt. Muhammed b. Abdülmuttalib b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib b. Hâşim- ile evliydi. Bir gün hanımı ona şöyle dedi: "Sen Şam halkını öldürdün ve zulmettin. Sonra Horasan halkını öldürdün. Oysa onlar sizin yardımcılarınız ve davetinizin destekçileriydi. Sonra hilâfetin sana ait olduğunu iddia ettin ve kardeşinin oğluyla savaştın. Oysa o halifeydi. [Ulaşmadığın] bir amaç, göstermediğin çaba kalmadı. Sonra kaçtığın yerler de güvenli ve korunaklı değildi. İyi bir kimse olarak ölsen ya? Vallahi, [öyle görünüyor ki] bizler uzun zaman zilletlerle boğuşacağız." Abdullah b. Ali [onun bu sözlerine] öfkelendi ve onu boşadı. Abdullah'ın ondan Muhammed, Îsâ, Ümmü Muhammed ve Ümmü Abdullah adlarında çocukları vardı.

Abdullah b. Ali kaçınca Abdülhamîd b. Rib'î Ebû Gânim'in Ruhâ'da[295] olduğu haberi Mansûr'a ulaştı. Abdülhamîd, Ebü'l-Ezher Mühelleb b.

295 Bugünkü Şanlıurfa ilimiz. (çev.)

Ubeysir el-Mehrî'nin dostuydu. Mansûr onu Hâricîlerin ve diğer bozguncu bedevîlerin aranması ve halkın sakinleştirilmesi için gönderdi. O da ahlâksız bedevîlerle çarpışarak nihayet Ruhâ'ya geldi. Ruhâ'da bulunan Ebû Gânim'e "Seni çok göresim geldi. Bir iş için gönderilmiş bulunuyorum. Ancak işimi bırakıp dostluk tazelemek için sana gelmek istiyorum." diye haber yolladı ve yanına gitti. Önce karşılıklı pişmanlıklarını dile getirdiler. Sonra Mühelleb ona Ebû Ca'fer'in yanına gitmekten söz etti. Ebû Gânim "Ben çok yabanice davrandım. Doğrusu yaptıklarımdan dolayı özür beyan etmem veya delil ileri sürmem imkânsızdır." dedi. Sonra bir gün Mühelleb gizlice yanına gitti, onu sarhoş etti ve yola çıkardı. Onu Cezîre valisi Humeyd b. Kahtabe'nin yanına götürdü. Humeyd de onu Mansûr'a gönderdi.

Mansûr ona "Yazık sana! Seni bu şekilde davranmaya iten sebep neydi?" dedi. Ebû Gânim "Bir mazeretim yok ki konuşayım." dedi. Mansûr "Kahtabe ailesinden bir adamı öldürmek istemem. Onların kötülerini iyilerine bağışlıyorum. Seni de Humeyd b. Kahtabe ve Hasan b. Kahtabe'ye bağışladım!" dedi. Bunun üzerine Ebû Gânim "Ey müminlerin emîri, eğer bende bir hayır yoksa öldür beni!" dedi. Mansûr "Sen ahmak ve aceleci bir adamsın. Haydi çık, onların hatırına kesin olarak bağışlandın!" dedi.

Bana Gâdırî er-Rakkî anlattı, dedi ki: Ebû Gânim günlerinin birinde Henâ'ya[296] gitti ve Rakka halkını tehdit edip "Karılarınıza söyleyin, benimle yatmak için tıraş olsunlar!" dedi, kötü konuştu. Bunun üzerine Mus'ab b. Dahdah el-Esedî ile Abdullah b. Bahterî el-Ukaylî bir grupla birlikte harekete geçtiler ve Ebû Gânim'in adamlarından birçok kişiyi öldürdüler. [Bu konuyla ilgili olarak] İbnü'd-Dahdah şöyle dedi:

Hamd olsun perşembe günü [bize] yardımını indiren Allah'a
Sana düşen ey İbnü'd-Dahdah
Fırat'ı geçmektir korkunç dehşetine rağmen
Asil atlar üstündeki zırhlılarla
Zırhlar giyinmiş, âdeta
Meydanda bahse tutuşmuş develer gibiler

---

296 Rakka yakınlarında, su içmek için Fırat'tan çıkarılan bir kanal.(ZZ)

Bu konuda şair Rebî'a, İbnü'd-Dahdah'ı teşvik ederek şöyle diyor:

Görmez misin siyahî topluluğun toplandığını
Benî Nizâr'dan değiller, bundan sonra ne beklenir ki?
Hazırlan, çünkü savaş yeniden alevlenmiş
İşi toparla, çünkü iş dağılmış vaziyette
Savaş alevlendiği zaman dikkatli ol
Savaşı ancak kararlı ve dikkatli olan kazanır

[Mansûr'un Abdullah b. Ali'yi Bağışlaması ve Sonra Öldürülmesi]

Dediler ki: Abdullah b. Ali Basra'ya yerleşince Süleymân b. Ali onun için eman almak üzere Halife Mansûr'un yanına gitti ve "Ey müminlerin emîri! Senin affın onu tedirgin etmez. O senin babanın oğludur, onu affetmekte hayır vardır." dedi. Mansûr "Eğer sen öyle düşünüyorsan o güvencededir." dedi. Sonra Süleymân Abdullah'ın hacca gitmesi için izin istedi. Mansûr "Eğer açıktan hacca giderse izin verdim." dedi. Ancak Abdullah hacca gitmedi.

Abdülkays'ın mevlâsı Yûnus b. Ubeyd el-Fakîh vefat etmişti. Abdullah ve Süleymân onun cenazesine katıldılar. Mansûr [Basra'nın] Batîha'sında (yakın düzlüğünde) çiftlik kurmak istedi. Ancak Basra halkı itiraz edip "Biz Batîha'dan tatlı su içiyoruz." dediler, sonra Abdullah b. Ali'nin yanına geldiler ve ona "Ortaya çık ey müminlerin emîri, sana biat edeceğiz!" dediler. Süleymân onları vazgeçirdi ve dağıttı. Abdullah Basra'da cuma namazını kılıyor ve Rekâşî'nin halkasında oturuyordu.

Mansûr, Süleymân b. Mücâlid'i gönderdi ve ona Abdullah b. Ali'yi kendisiyle beraber getirmesi için Süleymân b. Ali'ye haber vermesini emretti ve bu hususla ilgi olarak ona mektup yazdı. Ancak Süleymân b. Ali onu göndermedi ve "Onu güvencede tutacağıma Allah adına söz verdim." dedi. Bunun üzerine Mansûr, Süleymân b. Mücâlid'i Basra'nın berîd ve istihbarat işleriyle görevlendirdi. Ayrıca Ravh b. Hâtim b. Kabîsa b. Mühelleb'i güçlü kuvvetli ve kendisine bağlı 4.000 kişilik bir kuvvetin başında Basra'ya göndererek onu Uman ve civarına vali olarak tayin ettiğini açıkladı. Sonra Süfyân b. Muâviye'yi büyük bir orduyla Basra'ya vali olarak gönderdi. Diğer taraftan [Basra'daki bir] nehrin sahibi olan komutan Ebü'l-Esed'i de bir

ordunun başında gönderdi. Ebü'l-Esed'e Batîha'nın sonunda konaklamasını emretti. O da kendisine nispet edilen nehrin ağzında karargâh kurdu.

Süfyân Basra'ya girdi ve orayı Süleymân b. Ali'den teslim aldı. Böylece Süleymân'ın işi bozuldu, Abdullah'ı göndermemesi sebebiyle Mansûr ona kızmış ve Basra'ya Horasan ehlinden 12.000'den fazla asker yerleştirmişti. Süleymân b. Ali, Îsâ b. Ali'ye bir mektup yazarak tek başına Mansûr'un yanına gelebilmek için izin istemesini ondan talep etti. Süleymân geldi ve Îsâ ile beraber Mansûr'un yanına girdiler, Abdullah b. Ali'ye eman verilmesi için onunla konuştular. Mansûr onlara olumlu cevap verdi.

Abdullah b. Mukaffa', Îsâ b. Ali'nin kâtibiydi. Îsâ ona Abdullah b. Ali için halifelerin yazdığı tarzda bir eman mektubu yazmasını emretti. İbnü'l-Mukaffa' şöyle yazmıştı: "Eğer müminlerin emîri kendisi için koşulan şartları yerine getirmezse Allah ve resulünden berîdir ve ümmet onu azletme hakkına sahiptir."

Sonra Süleymân b. Ali ve Îsâ b. Ali, Abdullah b. Ali ile birlikte Basra'dan çıktılar; Ebû Süfyân, Ukbe b. Âzib adında bir komutanı 1.000 kişilik bir orduyla birlikte onların yanına görevlendirdi. Ebü'l-Esed de onlarla birlikte yola çıktı. Vâsıt'a vardıklarında oranın valisi Abdullah b. Ali'yi teslim aldı. Sonra onu Ebü'l-Esed'e teslim etti. O da onu Kûfe'ye götürdü. Mansûr ona yazdığı emanda "Bu eman Abdullah'ı gördüğüm takdirde geçerlidir." şeklinde bir not düşmüştü. Abdullah getirilip de Mansûr'un kapısına varınca Mansûr Ebü'l-Ezher Mühelleb b. Ubeysir'e "Sana Abdullah'ı içeri almanı emrettiğim zaman onun yüzünü bana gösterme ve onu mahzene kapat." dedi. O da böyle yaptı ve onun başına nöbetçi dikti. Ali'nin çocukları (Süleymân ve İsa) Abdullah için Mansûr ile konuştular. Abdullah şöyle diyordu: "Allah aşkına neden benim için onunla konuşmuyorsunuz? O hepimizin işini bozmaya kalktı." Abdullah dokuz yıl hapiste kaldı. Sonra Mansûr onu Îsâ b. Mûsâ'nın yanına gönderdi ve gizlice öldürülmesini emretti. Îsâ b. Mûsâ onu hapse koydu ve onu öldürmek istedi. Ancak kâtibi Ebû Avn Yûnus b. Ferve el-Enbârî ona "Eğer onu öldürürsen Mansûr onun katli sebebiyle seni de öldürecektir. Onu öldürmekten vazgeç!" dedi.

Bir müddet sonra Mansûr, Îsâ b. Mûsâ'ya Abdullah'ın durumunu sordu. Îsâ "Onu öldürdüm." dedi. Mansûr hemen öfkelendiğini gösterdi ve "Sen benim amcamı nasıl öldürürsün? Vallahi bu yüzden ben de seni öldüreceğim!" dedi. Bunun üzerine Îsâ "Vallahi senden korktum ve onu öldürmedim!" dedi. Mansûr "Onu Mühelleb b. Ubeysir'e gönder!" dedi. Îsâ da onu Mühelleb'e gönderdi. Mühelleb Abdullah'ı ve kendisine ait bir câriyeyi [bir yere] kapattı, onlar da [havasızlıktan] öldüler. Sonra câriyenin cesedini Abdullah'ın cesedinin yanıbaşına koydu, güya câriye Abdullah ile sevişiyor görüntüsünü verdi. Sonra evin sütunlarını yıktı, ev onların üzerine düştü. Bağdat kadısı İbn Ulâse ve şahitleri vücudunda [evin yıkılmasıyla oluşup ölümüne sebep olacak] bir yara izi bulunmadığını tespit ettikten sonra Abdullah b. Ali, Bağdat'ın Şam kapısındaki Ebû Süveyd Mezarlığı'na defnedildi.

Mansûr, Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî el-Mentûf'a "İsminin baş harfi 'ayn' olup isminin baş harfi 'ayn' olan en yakın üç akrabasını öldürmüş olan üç halifenin ismini bana gönder." diye bir mektup yazdı. O da şunu yazdı: "Abdullah b. Zübeyr, Amr b. Zübeyr'i öldürdü. Abdülmelik b. Mervân, Amr b. Saîd b. Âs'ı öldürdü. Abdullah b. Ali'nin üzerine ev yıkıldı." Bunun üzerine Mansûr "Üzerine ev yıkıldıysa benim ne suçum var?" dedi.

Bana Hammâd b. Bağsel el-Verrâk anlattı, dedi ki: Abdullah b. Ali Mansûr'un mahzenine hapsedildi ve yanına muhafızlar konuldu. Bunun üzerine Ali'nin çocukları Mansûr'a "Ey müminlerin emîri, Abdullah'ı hapse mi attın?" dediler. Mansûr "Horasan halkı kendilerine yaptığı kötülükten dolayı onu öldürmek için koşuşturuyorlar. Ona bir zarar vermeyeceklerinden emin değilim. Bana gelen habere göre halk onun aleyhinde ittifak etmiş. Onu yakınıma aldım ki [herhangi bir durumda] yanıma çağırtabileyim." dedi. Süleymân b. Ali ondan umudunu kesti ve Basra'ya gitti. Süleymân hicretin 142. yılında vefat etmiştir.

Dedi ki: Abdullah b. Ali daha önce Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer ile beraberdi. İbn Dubâre onu esir alıp Mervân'a gönderdi. Mervân "Ben onu desteğini almak için getirttim." dedi ve onu serbest bıraktı. Abdullah onunla savaşınca Mervân'a "Güçlü, beyaz, güzel yüzlü, sarışın, ince kollu, fasih konuşan ve sana getirildiğinde kendisini affettiğin adam işte bu!" denildi. Mervân "Nice iyilikler var ki sahibine kötülük getirir." dedi.

Abdullah b. Ali güldüğü zaman üst dudağı [yukarı] dönerdi. Hicretin 147. yılında 52 yaşında vefat etmiştir.

Dediler ki: Abdullah b. Ali, Mervân b. Muhammed'in Harran'daki sarayını yıktı. Mervân o saraya on milyon dirhem harcamıştı. Rü'be b. Accâc Abdullah b. Ali hakkında şöyle dedi:

Ey sözü eğip büken [yalancı]!
Boş fikrinden ve kibrinden söz söyleyen!
[Bil ki] Abdullah ancak [ümmet üzerindeki] zilletten dolayı kıyam etmiştir
İslâm'ın zayıflatılacağından korkarak
Ve din barışının geri bırakılacağından [endişe ederek]
Karanlıkta inindeki bir aslandan daha cesurdur o

Yine Rü'be b. Accâc şöyle demiştir:

Abdullah'ın bende emeği var
Ve iyilikleri… Bunların karşılığı ona teşekkür etmektir

Şair İbn Şübrüme de şöyle demiştir:

Sırıtan kindar [adam]a derim ki:
Babanın çocukları arasında alevlendirdin savaşı
Vâris oldun onların arasındaki şiddetli kine
Onların torunları ile babanın çocukları arasında
Sanki öldürücü bir ok değmiş sana
Ve teslim etmiş düşman seni en yakın akrabana

İbn Şübrüme Ebû Müslim hakkında da şöyle demiştir:

Yükseldi atları ve süvarileriyle
Şam'a doğru, tıpkı boynunu uzatmış bir aslan gibi

Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın Çocukları

İmâm İbrâhim: Annesi "Cân" adında bir ümmüveleddir.

Abdullah Ebü'l-Abbâs: Annesi Reyta el-Hârisiyye'dir.

Abdullah Ebû Ca'fer: Annesi Berberîler'den "Selâme" adında bir câriyedir.

Mûsâ: Annesi ümmüveleddir. Annesinin Ümmü İbrâhim olduğu da söylenir.

Yahyâ b. Muhammed: Annesi Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'in çocuklarından Ümmü'l-Hakem bt. Abdullah b. Hâris'tir. Nevfel'e "Bebbe" denilirdi.

Abbâs b. Muhammed: Annesi ümmüveleddir.

Lübâbe bt. Muhammed: Onunla Ca'fer b. Süleymân b. Ali evlenmiştir.

Bir başka rivayete göre Muhammed'in Dâvûd, Ubeydullah ve Ya'kûb adlı [başka] çocukları da vardı ancak nesilleri devam etmemiştir.

İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Babası Muhammed b. Ali, Ebû Hâşim Muhammed b. Hanefiyye kendisine geldiğinde ona ve beraberindeki Meysere'ye, Kureyş'in mevlâsı Ebû İkrime'ye ve diğerlerine -şöyle diyerek- İbrâhim'in imam olduğunu bildirmişti: "Bu benim oğlumdur, benim veliahdımdır ve benden sonraki imamdır." Onlar da Muhammed ve İbrâhim'e bu şart üzerine biat ettiler. Muhammed Benî Esed'in mevlâsı Ebû Riyâh Meysere'yi Ebû Hâşim'in tavsiyesiyle Kûfe'ye yolladı. Bir arkadaşı onu oraya götürdü. Ebû Hâşim Muhammed'e "Kûfe'ye sahip çık! Zira orada senin taraftarların ve seni seven insanlar var. Şam'dan da uzak dur. Zira Şam senin davetçilerini kaldıracak bir belde değildir ve orası onlara yaramaz. Ayrıca Horasan'la da ilgilen!" demişti. Bunun üzerine Muhammed Horasan'a bir adam gönderdi ve insanları herhangi bir kişinin adını zikretmeksizin Muhammed ailesini benimsemeye teşvik etmesini emretti.

Bir başka rivayete göre Meysere o adamı Kûfe'den Horasan'a göndermişti. O adam da Muhammed b. Huneys'tir. Ona olumlu cevap verenler oldu. Yetmiş kişiye ulaştıklarında onlardan on iki temsilci seçti. Onlar; Huzâ'a'nın mevlâsı Süleymân b. Kesîr -künyesi "Ebû Ali" idi. Onun, içlerinden Süleymân b. Kesîr b. Ümeyye b. İsmâîl b. Abdullah b. Mü'tenif olduğu da söylenir-, Mûsâ b. Ka'b et-Temîmî -künyesi "Ebû Uyeyne" idi-, Mâlik b. Heysem -künyesi "Ebû Nasr" idi-, Kâsım b. Mücâşi' et-Temîmî -künyesi "Ebû Hâmid" idi-, Lâhiz b. Kurayz -künyesi "Ebü'n-Nadr" idi-,

Îsâ b. A'yen -künyesi "Ebü'l-Hakem" idi-, Amr b. A'yen el-Huzâ'î -künyesi "Ebû Hamza" idi-, Kahtabe b. Şebîb et-Tâî -ismi "Ziyâd", künyesi "Ebû Abdülhamîd" idi-, Şibl b. Tahmân er-Rebe'î -künyesi "Ebû İsmâîl" idi-, Ebû Mu'ayt ailesinin mevlâsı İmrân b. İsmâîl -künyesi "Ebü'n-Necm" idi-, Hâlid b. İbrâhim -künyesi "Ebû Dâvûd" idi- ve Talha b. Ruzayk -künyesi "Ebû Mansûr" idi- idiler. Bazıları Ziyâd b. Sâlih'i Ebü'n-Necm İmrân b. İsmâîl'in yerine koyarlar. Kezâ Alâ b. Hureys'i Îsâ b. A'yen'in yerine koyarlar.

Adam vefat edinceye kadar Horasan'da ikamet etti. Kahtabe ve Süleymân b. Kesîr b. Ümeyye Kûfe'ye geldiler, ancak imamı tanımadılar. Oradan Medine'ye geldiler ve Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'den imamı sordular. Muhammed b. Ali "İmam bizdendir ve şu anda Şam'dadır." dedi. Oradan kalkıp Şam'a gittiler ve Muhammed b. Ali ile görüştüler. Durumlarını ona anlattılar ve bir adamı onlarla birlikte Horasan'a göndermesini istediler. Muhammed b. Ali, Ebû İkrime es-Sâdık'a bir mektup yazdı. -Onun adı Ziyâd b. Dirhem idi ve Kûfe'deydi.- Ziyâd onlarla birlikte Horasan'a gitti. Şöyle de deniliyor: Muhammed b. Ali güvenilir bir adamı Horasan'a göndermesi için Meysere'ye bir mektup yazmıştı. O da Ebû İkrime'yi göndermişti. Ebû İkrime Horasan'a varınca "Ebû Muhammed" künyesini ve "Mâhân" adını kullanmaya başladı. Ebû İkrime, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin kardeşi Esed b. Abdullah, Hâlid tarafından Horasan'a vali olarak tayin edilinceye kadar orada kaldı. Bu olaylar Hişâm b. Abdülmelik'in dönemindeydi. Hişâm Cebele b. Ebû Revvâd'ı -Ebû Revvâd'ın adı Hüseyin idi- Ebû İkrime ve arkadaşlarının üzerine gönderdi. Esed Ebû İkrime'yi öldürdü. Ebû Dâvûd'a da 1.000 -veya 300- sopa vurdu. Onun emriyle Ebû Dâvûd'un kafasına gözleri kör olana kadar vuruldu. Sonra onlar hakkında [bazı kimseler] devreye girdi. Bir kısmı rüşvet vererek kurtuldular. Muhammed bir yıl süreyle kimseyi [Horasan'a] göndermedi. Sonra Ebü'l-Hasan Kesîr b. Sa'd'ı gönderdi. Kesîr orada üç yıl kaldı, sonra geldi. Muhammed b. Ali bu kez Ammar b. Yezdâd'ı gönderdi. Bu zât "Hıdâş b. Yezîd" adıyla adlandırılırdı. Bir başka rivayete göre Ammâr denilen bu adam Fâhirân kabilesinden olup Hîre'nin hıristiyanlarındandı. Sonra Müslümanlığını açıkladı ve Kûfe'de öğretmen oldu. Meysere vefat edince Muhammed b. Ali Ebû Hâşim Bükeyr b. Mâhân'ı onun yerine gönderdi.

Şöyle de deniliyor: Muhammed b. Ali âmâ olan Ebü'l-Fadl Sâlim'i Meysere'nin vasiyeti ile Kûfe'ye gönderdi, Bükeyr de ondan sonra Kûfe'de görevlendirildi. Bükeyr Ammâr denilen bu adamı [Horasan'a] gönderdi. Ammâr imamın geleneklerini değiştirdi ve kendisinden öncekilerin gidişatında değişiklik yaptı. Ayrıca nahoş ve kabul edilmeyen bazı hükümler verdi. Bunun üzerine Muhammed b. Ali'nin adamları üzerine saldırıp onu öldürdüler. Onu Esed b. Abdullah'ın öldürüp astığı da söylenir.

Hişâm Hâlid'i Irak valiliğinden azletmişti. Böylece Esed b. Abdullah da - Hâlid tarafından atanmıştı- Horasan valiliğinden azledilmiş oldu. Hişâm Cüneyd b. Abdurrahmân'ı tayin etti. Sonra Eşres b. Abdullah es-Sülemî'yi tayin etti. Daha sonra Âsım b. Abdullah el-Hüzelî'yi tayin etti. Sonra Horasan Hâlid b. Abdullah'a geri verildi. O da oraya -tekrar- kardeşi Esed'i tayin etti. Esed bir propagandacı ya da aleyhte birini ele geçirirse mutlaka boynunu vurdurur ve onu astırırdı. Sonunda Süleymân b. Kesîr, Mâlik b. Heysem, Mûsâ b. Ka'b, Lâhiz b. Kurayz, Hâlid b. İbrâhim ve Talha b. Ruzayk'ı yakaladı. Onlara "Ey fâsıklar! İlk valiliğim sırasında sizi yakalayıp affetmedim mi?" dedi. Onlar "Vallahi bizler müminlerin emîri Hişâm'a itaatten başka şey bilmeyiz. Bize iftira ediliyor." dediler.

Esed b. Abdullah, Mûsâ b. Ka'b'ı çağırdı ve ona "Ey tavşan dişli! Bana saldırıyor ve benim mülkümde bana ihanet mi ediyorsun? Sonra bu beyhude davaya bu alçakları mı çağırıyorsun?" dedi ve ona bir eşeğin yularını taktı. -Başına hayvan başlığı taktığı da söylenir.- Sonra sökülünceye kadar dişlerinin çekilmesini emretti. Sonra onun emriyle burnu kırıldı. Lâhiz'e, 300 kırbaç vurulup hapse atılmasını emretti. Sonra Ezd kabilesinden bir grup onların mâsum olduklarına şehâdet edip affedilmelerini istediler. Böylece serbest bırakıldılar. Heysem b. Adî dedi ki: Ebû Dâvûd onlarla birlikteydi, o da dövüldü.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Hıdâş imamın geleneğini değiştirip hak yoldan çıktığı zaman "Hıdâş dini tırmaladı." denildi.[297] Bunun üzerine Ebü's-Serî el-A'mâ şöyle dedi:

---

297 (خدش) kelimesi tırmalamak, sıyırmak ve soymaya çalışmak anlamındadır. Cümleye letâfet katmak için Hıdâş ismine uygun bir kelime seçilerek ["dini bozdu, dine zarar verdi" anlamında] (خَدَشَ خِدَاشٌ الدِينَ) "Hıdâş dini tırmaladı." denilmiştir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, VI, 292. (çev.)

Her şeyi câiz gören Hıdâş dini tırmaladığında
Ve sapkınların davetini yerine getirdiğinde
Râfizîliği ve Hürremiyye'yi[298] *din edindi bir ara*
Kadınları ve çocukları öldürmeyi âdet etti
Ezrakî[299] *ve Râfizî olandan*
Daha tuhaf ne olur acaba?

Bükeyr Hıdâş'ın ifsat ettiğini düzeltmek üzere Horasan'a gönderildi, insanları tekrar imamın emrine ve geleneğine döndürdü.

Dediler ki: Bükeyr ölüm döşeğindeydi, Hemdân'ın mevlâsı ve kendi damadı olan dâî Ebû Seleme Süleymân b. Hafs'ı[n kendi yerine geçmesini] vasiyet etti. Ebû Seleme kuyumcu idi. -Sirke satıcısı olduğu da söylenir.- Bükeyr ayrıca İmam Muhammed b. Ali'ye bir mektup göndererek mezhebini, niyet ve nasihatini kabul ettiği için Süleymân b. Hafs'ı kendi yerine bıraktığını bildirdi. Bunun üzerine Muhammed b. Ali Bükeyr b. Mâhân'ın görevlerini devralması için ona mektup yazdı. Süleymân b. Kesîr Horasan'dan sorumlu kişiydi.

Esed [b. Abdullah] Horasan'da vefat etti. Hâlid [b. Abdullah] Horasan görevini Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî'ye verdi. Sonra Hâlid Irak valiliğinden alındı. Onun yerine Yûsuf b. Ömer vali oldu. Hişâm Horasan'a Nasr b. Seyyâr'ı tayin etti. Ayrıca ona Yûsuf b. Ömer ile mektuplaşmasını ve onunla işbirliği yapmasını emretti. Süleymân b. Kesîr, Lâhiz b. Kurayz ve Kahtabe b. Şebîb bir grup insanla birlikte İmam Muhammed b. Ali'nin yanına gelip yanlarındaki eşya ve giysileri ona verdiler. Muhammed b. Ali onlara "Bu yıldan sonra [bir daha] benimle buluşacağınızı sanmıyorum. Eğer başıma bir şey gelirse imamınız İbrâhim b. Muhammed'dir. Ona hayırla muamele etmenizi öğütlerim, ona da size böyle davranmasını öğütledim." dedi. Muhammed b. Ali vefat edince emir İbrâhim b. Muhammed el-İmâm'a geçti.

298 İtikadî bir mezhep. (çev.)
299 Ezârika, Hâricîlerden bir gruptur. (çev.)

[Ebû Müslim]

Ebû Müslim Abdurrahmân b. Müslim İsfahan'ın dağlık bölgesinde -veya başka bir dağlık bölgede- yerleşmiş bulunan ve İclîler'den olan Benî Ma'kıl'ın köy halkındandı. Kendisine "İbrâhim b. Hayyekân" denilirdi. Ona "Abdurrahmân" ismini koyan ve "Ebû Müslim" künyesini takan İmam İbrâhim idi. Ma'kıl'ın çocukları İdrîs ve Îsâ bir grupla birlikte Kûfe'de hapisteydiler. -Yûsuf b. Ömer Hâricîler sebebiyle dağlık yerdeki bu adamları hapse atmıştı.- Ebû Müslim, arkadaşı Ebû Mûsâ es-Serrâc ile birlikte onlara hizmet ediyor ve ihtiyaçlarını yerine getiriyordu. Ebû Mûsâ yular diker, eyer yapar, ayrıca dericilikle uğraşırdı. Âsım b. Yûnus el-İclî de bir karışıklık sebebiyle hapisteydi. Ebû Müslim ona da hizmet ediyordu. Âsım Şiî idi.

Süleymân b. Kesîr, Lâhiz ve Kahtabe Kûfe'ye geldiler, hacca gitmek istiyorlardı. Âsım'ın yanına girip selâm verdiler, yanında Ebû Müslim'in olduğunu gördüler. Onun aklı, kıvrak zekâsı, nezaketi, yiğitliği ve [adı geçenlere hizmet için] hapishaneye gitmesi onların çok hoşuna gitti. Ebû Müslim onlara yakınlık duydu, ne yapmak istediklerini öğrendi. Onlara "Ben sizinle arkadaşlık yapmak ve sizinle birlikte olmak istiyorum." dedi. Onlar da Ebû Mûsâ es-Serrâc'dan kendilerine yardım etmesini istediler. Ebû Mûsâ Şîa'nın büyüklerindendi. [İstenileni] yaptı ve onunla birlikte İmam İbrâhim'e bir mektup gönderdi. İbrâhim'in o yıl hacca gideceğini ve adamlarının onunla Mekke'de buluşmak üzere sözleştiklerini biliyordu. Ebû Müslim onlarla birlikte yola çıktı, İmam İbrâhim'i Mekke'de buldular. Ona yirmi bin dinar ve iki yüz bin dirhem verdiler. Ayrıca kendisi için getirdikleri giysileri de ona verdiler. Ebû Müslim İmam İbrâhim'i gördü, onu tanıdı ve [onun gerçekten o olduğunu] tasdikledi. Çünkü babasını hapiste ziyaret ettiği zamanlar İbrâhim'i görmüştü. Onun hilâfetini ve ahlâkını inceledi; onun konuşmasını, düşüncesini ve fesahatini çok beğendi. [Onun hakkında] "Bu keskin görüşlü kimselerden biridir." dedi. Onunla birlikte gitti ve ona hizmet etmeye başladı.

Daha sonra bu [Horasan'daki] nakibler İbrâhim'in yanına geldiler ve ondan kendileriyle birlikte Horasan'a gelecek birini istediler. İbrâhim, Süleymân b. Kesîr'e onlarla gitmesi için teklifte bulundu, ancak Süleymân

kabul etmedi. Sonra Kahtabe'ye teklif etti, o da kabul etmedi. Bu kez kendi ailesinden bir adamı göndermek istedi. O zât da bunu hoş karşılamadı. Ebû Müslim'den bahsetti, her ikisi de onu övdüler, onun aklını ve öngörüsünü takdir ettiler. İbrâhim Allah'tan yaptığı seçimin hayırlı olmasını diledi ve onu Horasan'a gönderdi. Ebû Müslim Süleymân b. Kesîr'in yanında misafir oldu. Süleymân ve [diğer] bütün Şiîler ona hürmet edip ikramda bulunuyorlardı. Onu dinliyor ve ona itaat ediyorlardı. Ebû Müslim [ayaklanma] planlarını işletti, ayaklanmada önemli rol oynadı.

Bana Abdüssamed b. Mûsâ b. Muhammed b. İmam İbrâhim anlattı, dedi ki: Ebû Müslim Herat -ya da Bûşenc-[300] ahalisinin yanındaydı. Onun mevlâsı, İmam İbrâhim'in yanına gelmişti. Mevlânın zekâsı İbrâhim'in çok hoşuna gitti. Onu Ebû Müslim'den iki bin yirmi dirheme satın alıp âzat etti. Mevlâ onun yanında birkaç yıl kaldı. Sonra İbrâhim onu Horasan'a gönderdi.

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Ebû Müslim'in babası Ma'kıl ailesinin çalışanlarındandı. Babası onu Ebû Mûsâ es-Serrâc'ın yanına teslim etti, onunla beraber kalıyordu. Bir ara Ebû Mûsâ Kûfe'ye geldi. Ebû Müslim elinde [deriden] bir şey dikerken insanların koşuşturduğunu gördü. Ebû Müslim "Bu nedir?" dedi. Onlar "Şurada bir fil var, insanlar ona bakıyor." dediler. Ebû Müslim "Filde şaşılacak ne var? Asıl bana şaşmalılar, bir devleti yıkıp yerine bir devlet kurdum." dedi.

İbnü'l-Kelbî'nin dışındakiler dediler ki: Ebû Müslim'in annesi, Benî Ma'kıl'ın câriyesiydi. Onun babası da onların köylerindendi. Onlarla birlikte Kûfe'ye geldi, imama satıldı. Bazıları onun İsfahan ahalisinden olduğunu, çocukken Dabbe kabilesinden bir adamın onu kandırıp Kûfe'ye getirdiğini söylemiştir. Yine denildiğine göre Ebû Müslim'in babası, Bâbil -veya Hatraniyye-[301] ahalisinden olup İclîler'in yardımcısıydı. İsmi Zâzân b. Bendâd Hürmüz idi. Annesinin adı Veşîke idi. Îsâ b. Ma'kıl ile beraber Irak'a geldi. Kûfe Hapishanesi'nde ona hizmet ediyor ve Şîa'nın görüşlerini dinliyordu. Böylece onlara sempati duydu. Bir topluluk onun "İbrâhim" olarak isimlendirildiğini, babasına da "Osman" denildiğini iddia ediyor. O Kisrâ'nın çocuklarındandı ve imam onu Horasan'a göndermişti.

---

300 Herat'a yakın bir şehir. (ZZ)
301 Bâbil yakınlarında bulunan bir Irak bölgesidir. (Mucemü'l-Büldân) (ZZ)

Kahtabe'nin çocuklarından bazılarının anlattığına göre Ebû Müslim İclîler'in kölesiydi. Onu getirip Ebû Mûsâ'ya teslim ettiler. Ebû Müslim ondan saraçlığı öğrendi. Yedi yüz dirheme satın alındı ve imama hediye edildi. Onu hediye edenler de Süleymân b. Kesîr ile Lâhiz b. Kurayz idi.

Bize Medâinî anlattı. O Şihâb b. Abdullah'tan rivayet etti, dedi ki: Ebû Müslim Horasan'a gidip geliyordu. İmam mektuplarını Süleymân b. Kesîr'e onunla gönderiyordu, o da merkebine biniyor ve yola düşüyordu. Süleymân'ın bir hizmetçisi şöyle dedi: "Bir kere Ebû Müslim bize geldi, kendisine yemek ikram etmedik. Bu yüzden Süleymân bizi kınadı. Halbuki Ebû Müslim bizim yanımızda iltifat edeceğimiz kadar değerli değildi."

Dediler ki: İbrâhim, Ebû Müslim'i Horasan'a gönderdi ve orada bulunan dostlarına Ebû Müslim'e itaat etmelerini ve onu dinlemelerini yazdı. Ayrıca davetçi olan Ebû Hafs Süleymân b. Seleme'ye de bir mektup yazarak Ebû Müslim'i kendilerine gönderdiğini bildiriyor ve onu Horasan'a göndermesini emrediyordu. Ebû Müslim yola çıktı ve Süleymân b. Kesîr'in yanında misafir oldu. Süleymân ona değer veriyor, saygı gösteriyor ve onun emrini önemsiyordu. Nihayet Ebû Müslim ve dâîlerin faaliyetleri Horasan'da ortaya çıktı.

[İmam İbrâhim b. Muhammed'in Yakalanması]

Horasan'da o sırada vali Nasr b. Seyyâr idi. Nasr bir adam ayarladı. Adam gizlice Ebû Müslim'in güvenini kazandı ve açıkça onun toplantılarına girebildi. Adam bunların mektuplaştıkları ve [reisleri] belledikleri şahsın İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs olduğunu öğrendi. Bu durumu Mervân b. Muhammed'e yazdı. Mervân da Velîd b. Muâviye b. Abdülmelik b. Mervân'a haber gönderdi. -Bunun Velîd b. Muâviye b. Mervân olduğunu söyleyenler yanlıştırlar. Çünkü Muâviye b. Mervân'ın "Velîd" adında bir oğlu yoktu.- Velîd Mervân'ın Dımaşk'taki valisiydi. Mervân mektubunda Belkâ'daki valisine yazmasını, onun hemen Küdâd ve Humeyme'ye gidip İbrâhim b. Muhammed b. Ali'yi yakalamasını, onu ip-le bağlamasını ve kalabalık bir süvari birliği ile güvenlik önlemleri altında yanına getirmesini emrediyordu. Onu ele geçirdiklerinde onu koruyacak olanlarla birlikte yanına gönderilmesini söyledi.

İbrâhim'i buldular. İbrâhim o sırada köyün mescidindeydi. Yakalandı ve başı bağlanarak Dımaşk'a götürüldü. Velîd onu Muâviye b. Mervân'a gönderdi. Beraberinde ailesinden kendisini yolcu etmeye gelmiş çok sayıda insan vardı. İçlerinde Abdullah b. Ali, Îsâ b. Ali ve Îsâ b. Mûsâ vardı, Harran'dan dönmüşlerdi. İbrâhim Mervân'ın yanına girince Mervân onu kınamaya başladı. Buna karşılık İbrâhim de sert konuştu. Mervân İbrâhim'e "Senin gibiler hilâfeti elde edebileceğine inanıyor mu?" dedi. İbrâhim "Sen Resûlullah'ın kovduğu ve lânetlediği adamın oğlu olduğun halde hilâfeti ele geçirmişsin de ben onun amcasının oğlu ve destekçisi olduğum halde neden ele geçirmeyeyim? Biz senin Benî Hâşim'e olan nefretini ve kimlerin o nefretle ne makamlara getirildiklerini biliyoruz!" dedi. Mervân derhal hapsedilmesini emretti. İmam İbrâhim, Harran Hapishanesi'ne atıldı. Orada Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz de vardı. Mervân bir gece hâcibi Saklâb'ı Hazar, Sakâlibe ve Rumlar'dan olan mevlâlarından 20 kadar kişiyle hapishaneye gönderdi. Hapishane müdürü de onlarla birlikteydi. Hapishane kapısını açtı, onlar da girdiler, [bir süre] sonra çıktılar. İbrâhim b. Muhammed ve Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz sabaha ölü bulundu. Karınlarının üzerine basılarak öldürüldükleri söylenir. Nefessiz bırakılarak ya da zehirle öldürüldükleri de söylenmiştir. Yine denildiğine göre ölünceye kadar şalvarlarının altındakiler (husyeleri) sıkılmıştı.

Heysem b. Adî şöyle dedi: İbrâhim'in başına kireç torbası geçirildi, diğeri de içi tüy dolu bir yastıkla boğduruldu. İbrâhim'in mevlâsı Mühelhil şöyle diyordu: "İbrâhim Harran Hapishanesi'ndeyken ona hizmet ediyor ve ihtiyaçlarını satın alıyordum. Şerâhîl b. Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik de Harran Hapishanesi'nde başka bir hücrede yatıyordu. Şerâhîl İbrâhim'in dostuydu. İkisi hapsedildikleri yerden konuşuyorlar ve birbirlerine hediye gönderiyorlardı. [Bir ara] İbrâhim'e zehirli bir süt -ya da başka bir içecek- getirildi, kendisine 'Bunu sana kardeşin Şerâhîl gönderdi.' denildi. Oysa onu Şerâhîl göndermemişti. İbrâhim onu içti ve vefat etti." Mühelhil "Onun cenaze namazını ben kıldırdım." dedi.

Ebû Mes'ûd el-Kûfî dedi ki: Bana gelen habere göre İbrâhim'in cenazesi çıkarıldı ve hapishanenin kapısına konuldu. Benî Sehm kabilesinden bir adam cenazeyi aldı, kefenledi; namazını kıldı ve onu defnetti. Dedi ki:

Bana gelen habere göre Ebü'l-Abbâs, kardeşi İbrâhim'e çok benziyordu. Elçi İbrâhim'i almak üzere geldiğinde İbrâhim'in orada olmadığını gördü. Onun yerine Ebü'l-Abbâs'ı aldı. İbrâhim Ebü'l-Abbâs'ın yakalandığını öğrenince "Ne ölümden kurtuluş vardır ne de Allah'ın emrini savacak bir şey!" dedi. Sonra gitti ve elçiye "Senin aradığın benim, kardeşimi bırak!" dedi. Elçi onu götürdü. Denildiğine göre İbrâhim vefat ettiği zaman 49 yaşındaydı. Bazılarına göre 34 yaşındaydı.

Ebü'l-Abbâs İbrâhim'in öldürülmesinden sonra Kûfe'ye kaçtı. Yanında ailesi de vardı. Şîa davetçilerinden olan Ebû Seleme onları Müsevvide[302] denilen grup gelinceye kadar Benî Evd'in evinde bir mahzende sakladı. O zaman şöyle deniliyordu: "Hiç kimse böyle [zor] durumda olup da bu derece gayretle ve bu kadar ileri görüşlülükle hilâfeti talep eden bir topluluk görmemiştir."

Heysem b. Adî dedi ki: İmam İbrâhim, Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın soyundan bir adam gördü; adam, elbisesini sürüyordu. İbrâhim de o sırada eyersiz olarak bir bineğin üstünde Mervân'a götürülüyordu. İbrâhim şöyle dedi:

Sürü bakalım uzun elbise fayda sağlıyorsa
Ana baba evlâdı kısa olduğunda

Heysem dedi ki: Horasan'da kavmiyetçilik ortaya çıkıp davetçilerin faaliyetleri iyice artınca İmam İbrâhim, Ebû Müslim'e şunları yazdı:

Dikkat et alâmetleri belirmiş olan işe
Dökülen tüyler oklara takılıyorsa
Kuşkusuz apaçıktır hidayetin yolu
Çare kalmadı kılıcın çekilmesinden başka
Şüphesiz bellidir gidilecek yol

Bana Rakka kadısı Dâvûd b. Abdülhamîd babasından naklederek anlattı, dedi ki: İmam İbrâhim Mervân'ın zindanında iken şöyle dua ediyordu: "Ey yedi göğün, yedi yerin, yedi denizin, yüce arşın, âyetlerin ve Zikr-i

302 Abbâsîler ve Abbâsî taraftarları tarafından kullanılan bir isimdir. Taşıdıkları bayrak veya başlarındaki sarıklar siyah olduğu için kendilerine bu isim verilmiştir. Bkz. Hüseyn b. Ali, https://islamansiklopedisi.org.tr/ (çev.)

Hakîm'in rabbi olan Allahım! Senin peygamberin ve seçkin kulun olan Muhammed'e, onun âline ve nesline salâtüselâm eyle. Bize, dinimizden ve davetimizden olan insanlara da salâtüselâm eyle, öyle ki o ayağı kayıp düşmüş olanı kaldıracak, hastayı iyileştirecek, esiri kurtaracak, hastaya şifa verecek bir salâtüselâm olsun. Allahım! Lânet evine lânet eyle! Onlara belâyı indir, onlar hakkındaki rivayeti gerçekleştir ve onları kılıçla biç Allahım! Kuşkusuz sen her şeye kadirsin ve her şeyi bilensin."

Bana Dâvûd anlattı, babasından rivayet etti, dedi ki: İmam İbrâhim günde 500 rekât namaz kılar ve "Bu, benim babamın ve dedemin namazıdır." derdi.

Bana Dâvûd anlattı, babasından rivayet etti, dedi ki: İbrâhim kendisini götürmekle görevlendirilenlerin gafletinden istifade ederek o sırada kardeşi Ebü'l-Abbâs'a bir mektup yazdı, mektubu mevlâsı Sâbık'a verdi ve ona ulaştırmasını emretti. İbrâhim Harran'da Mervân'ın kapısında durunca Sâbık'ın kulağına eğilip ona bir şey söyledi. Daha sonra "Sana ne söylemişti?" diye Sabık'a kendisine ne söylediği sorulduğunda şöyle dedi: İbrâhim, Ebü'l-Abbâs'a selâm söylememi ve kendisinden sonra İmam Muhammed b. Ali'nin emriyle onun halifesi olduğunu ona bildirmemi emretti. İbrâhim'in Ebü'l-Abbâs'a yazdığı mektup şöyle idi:

"Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Kardeşim, Allah seni ehl-i îmânın hıfzıyla muhafaza etsin ve seni hayra ve iyiliğe düşkün kılsın. Bu sana mektubumdur. Harran'a varmış bulunuyorum. Adam muhakkak beni öldürecek. Ben vefat ettiğimde davamızı sen üstlenecek, dostlarımızın ve davetçilerimizin saygınlığını gözetecek ve Allah'ın bizim kazandıklarımızı ve bize verilenleri kendisiyle ve eliyle tamamlayacak olan imamsın. Kardeşim, sana sözünde ve işinde Allah'tan korkmayı, O'na itaat etmeyi ve niyetini düzgün tutmanı tavsiye ediyorum, böylece işin rast gelir. Davamızın bağlılarına ve cemaatimize ihtimam göster. Vekilimiz olan ve işlerimizi takip eden Abdurrahmân'ı (Ebû Müslim'i) görüp gözet. Horasan halkına bize uymalarının gerekliliklerini anlat. Humeyme ve Küdâd'dan ayrılıp Kûfe'deki dostlarımızın ve cemaatimizin yanına yerleşmek dışında ne senin ne de ailemizden herhangi birinin bir kastı olsun. Giderken size suikast düzenlemelerinden ve sizi ihbar etmelerinden endişe ettiğiniz kimselerden

saklanarak ve gizlenerek gidin biiznillah. Sizi tek olan Allah'a emanet ediyorum. O'ndan size yardım etmesini ve sizi muvaffak kılmasını istiyorum. Allah'ın selâmı, rahmet ve bereketi üzerinize olsun."

Dostlarımızdan bazıları bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî'den naklederek anlattılar, dediler ki: İmam İbrâhim cömert ve vermeyi seven biriydi. Bir gün yanına ensardan bir adam geldi, İbrâhim yanında ne kadar dinar varsa hepsini ona verdi. Bir adam o ensarî ile karşılaştı, İbrâhim'in kendisine verdiğinden söz etti ve şöyle dedi: Vallahi o, şairin dediği gibidir:

Acı görüyor cimriliği, vermekten ise
Lezzet alıyor tatlı ve soğuk bir su içer gibi

Dediler ki: İmam İbrâhim Medine'ye geldi. Hâris b. Abdülmuttalib'in soyundan yaşlı bir kadın yanına geldi ve ona bir ihtiyacından yakındı. İbrâhim kadına "Biz yolcuyuz, sana çok veremeyiz. Aza da biz razı değiliz. O halde özrümüzü kabul et ve elde olana razı ol." dedi. Yaşlı kadına yüküyle birlikte bir deve, bir köle ve yüz dinar verdi.

Medâinî dedi ki: İmam İbrâhim şöyle derdi: "Biz öyle bir kavimiz ki bizden bir şey istenildiğinde korkmayız ve bizden merhamet dileyenlere karşı katı kalpli olmayız." [Yine] dedi ki: İbrâhim şöyle derdi: "Cömertlik kalbin inceliğinden kaynaklanır. Merhamet ise her iyiliğin aslıdır."

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O da Hişâm b. Kelbî'den rivayet etti, dedi ki: İmam İbrâhim şöyle derdi: "Mürüvveti kâmil olan insan dinini sağlamlaştıran, sıla-i rahimde bulunan ve kınanacağı şeylerden uzak duran kimsedir."

Bize Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den rivayet etti, dedi ki: İmam İbrâhim şöyle derdi: Babamın şöyle dediğini işittim: "Kişi kendisiyle istişarede bulunanlara nasihat ettikçe düşüncesinde ilerleme kaydeder." Ben de derim ki: "İstişare etmek isteyene nasihat etmek, sözün doğrusunu söylemek sadedinde nimetin hakkını eda etmektir."

Medâinî İsmâîl b. Hafs'tan rivayet etti, dedi ki: Bir adam İmam İbrâhim'in yanına geldi, ondan ricada bulundu. İbrâhim ona bir miktar para, giyecek ve binek verdi. Adam şöyle dedi: Vallahi şu beyit kim hakkında söylendi ise size onlardan daha ziyade yaraşır:

Asaletlerini ahlâkları süsledi
Güzel ahlâk da asalet için bir süstür

Bana Muhammed b. A'râbî anlattı, dedi ki: Ebû Müslim İbrâhim b. Muhammed el-İmâm'a belâgatı sordu. İbrâhim "Belâgat vaslı fasıldan ayırmak, mânada isabet etmek ve varmak istenen hedefe giden yolu kısaltmaktır." dedi.

Dediler ki: İbrâhim Medine'ye gelmişti. Yanına efendilerinden şikâyet eden bazı köleler geldi. İbrâhim onları satın aldı, âzat etti ve onlara [maddî] yardımda bulundu. İbrâhim [Medine'de] İbn Herme'yi sordu. Bir borcu sebebiyle saklandığı söylendi. İbrâhim hemen onun borcunu ödedi. Bunun üzerine İbn Herme [İbrâhim'i metheden] şu şiiri söyledi:

Öyle cömert ki bugün eline geçse
Bir miktar mal mülk, hemen saçar onu ertesi gün bol bol
Ay ışığı gibi nurlu, cömertlik akar üzerinden
Salınır sevinçle eldekini verip bitirdiğinde

Şiirin baş tarafı şöyleydi:

Allah İbrâhim'e verdi kavminde en ziyade
Doğru yolu (cömertliği), nitekim Allah dileyeni ulaştırır bu dereceye

Yine İbn Herme İmam İbrâhim hakkında şu mersiyeyi yazmıştır:

Bir haberci bana İbrâhim'in ölüm haberini getirdi, dedim ki ona:
"Ellerin kurusun, ömür boyu perişan olasın
Dönmeyesin evine ve çoluk çocuğunun yanına
Sağ olduğun ve 'insan' ismini taşıdığın sürece
İmamın, tüm insanların en hayırlısının ölüm haberini getiriyorsun."
Hıyanet etti ona Mervân el-Ca'dî'nin eli[303]
Kadir Mevlâ mühlet verdi Mervân'a!
Ne yücedir Ca'dî'ye mühlet veren, ne yüce!
Akıtılmaz olmuştu kavmin kanları
Ama yakınlaşmıştır Benî Mervân'ın helâkı

---

303 Hişâm b. Abdülmelik'in emriyle hapiste öldürülen Ca'd b. Dirhem, daha önce Mervân b. Muhammed'in dadılığını yapmıştır. Şiirde geçen (مروان الجعدي) "Ca'd'ın Mervân'ı" veya "Ca'dî olan Mervân" deyimi bunu ifade etmektedir. Bkz. İbrâhim b. Herme el-Kureşî, *Şi'ru İbrâhim b. Herme el-Kureşî*, thk. Muhammed Neffâ' ve Hüseyin Atvân,Dımaşk, Matba'atu Mecma'u'l-Lugati'l-Arabiyye, 1969, s. 217. (çev.)

Südeyf b. Meymûn da İmam İbrâhim için şöyle demişti:

Nasıl affedebiliriz onları?
Onlar ki öldürdüler bizi ve çiğnediler değerleri
Öldürdüler Ahmed'in torununu, bağışlamasın
Onları günahları affeden Allah
Zeyd nerede? Ya nerede Yahyâ b. Zeyd?
Aman Allahım! Ne musibetlerdi onlar, ne intikam duygusuydu!
Harran'da öldürülen imama gelince
Hidayet imamı ve güvenilir insanların başıydı o

Yine İbn Herme -ya da Südeyf- şöyle demiştir:

Kahraman sanırdım kendimi ama yerle bir etti beni
Dinin namusu olan Harran'daki kabir
İmamın kabri, tüm insanların en hayırlısının
Tenekeler ve taşlar arasında, çamur içinde bir kabir
Bir imamın kabri ki şüyû buldu musibeti
Akraba olmuştur o fakiriyle, zenginiyle
Affetmesin Allah Mervân'ın bu zulmünü
Çünkü mel'un oğlu mel'undur o

İmam İbrâhim b. Muhammed'in Çocukları

Abdülvehhâb ve Muhammed: Bu ikisinin küçükken vefat etmiş başka kardeşleri de vardı.

Ümmü Habîb: Kendisiyle Îsâ b. Mûsâ evlenmiş ve Mûsâ b. Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed adlı çocukları olmuştur.

İbrâhim'in nesli Abdülvehhâb ve Muhammed el-Asgar ile devam etmiştir. Mansûr Abdülvehhâb b. İbrâhim'i Şam valiliğine tayin etmişti, kendisi orada vefat etmiştir.

Abdülvvehhâb'ın çocukları: Muhammed b. Abdülvehhâb: Annesi Âişe bt. Süleymân b. Ali'dir.

Muhammed'in Çocukları: İbrâhim: Künyesi "Ebû İshâk"tır. Ona ninesine nispetle "İbn Âişe" de denilirdi. Onun babası da annesi Âişe'ye nis-

pet edilirdi. Muhammed'in oğlu olan bu İbrâhim, Halife Me'mûn'a karşı hurûc etmek istemişti. Hatta Bağdat'ta şehir halkından bazıları ona biat etmişlerdi. Muhammed b. İbrâhim el-İfrîkî, Ümmü Ca'fer bt. Ca'fer b. Mansûr'un mevlâsı Ferec el-Begvârî ve Mâlik b. Şâhî el-Kâtib ona biat edenlerdendi. Bu meselede onunla birlikte hareket etmeye başladılar. Ancak Me'mûn, aleyhinde çalışanların farkına vardı ve İbrâhim'i Bağdat'ta Mutabbak denilen yerde hapsetti. Onun ailesi kargaşa çıkararak isyan ettiler. Bir gece Me'mûn hayvanına binip Mutabbak'ın kapısına geldi. İbrâhim dışarı çıkarıldı. Me'mûn hemen boynunun vurulmasını emretti. Me'mûn [orada] dururken İbrâhim'in boynu vuruldu. Sonra o gecenin sabahında asıldı. Ancak günün sonunda darağacından indirildi.

Muhammed b. İmam İbrâhim'in çocukları: Abdullah: Annesi Zeyneb bt. Süleymân b. Ali'dir. Muhammed b. Süleymân b. Abdullah b. Muhammed b. İmam İbrâhim bu kadına "Zeynebî" diye nispet edilmiştir. Mansûr, Muhammed b. İbrâhim'i Mekke, Medine ve Yemen valisi yapmıştı. Daha sonra onu Cezîre'ye vali yaptı. Kardeşi Abdülvehhâb Şam'da vefat edince Mansûr onu Şam'a tayin etti. Anberî, Muhammed b. İbrâhim için şöyle diyor:

Yardım et ey Mustafa'nın amcazadesi!
Allah'a ve sana sığınıyorum borçlarımdan
[Kurtar beni] sövüp sayan zalim alacaklıdan
Çirkin suratlı ve ırzıma laf atan adamdan
Onun şerri bırakmaz yakamı
Yeryüzünde kaldığım sürece

[Râvi] dedi ki: Onun mushafı rehin alınmıştı. [Bunun üzerine şöyle dedi]:

Eğer Allah'ın kitabını rehin olarak bırakma yoluna gitmişsem
Demek ki bende bir şey bırakmadı bu zaman mal namına
Geri al Tâhâ'yı ve Yâsîn'i, nitekim o ikisi
Ve yedi muhkem âyet tehlikededir

Abdullah b. Muhammed b. Ali Ebü'l-Abbâs

Bana birden fazla kişinin anlattığına göre İmam İbrâhim öldürülünce Abdullah b. Muhammed Kûfe'ye gitmek üzere Humeyme'den çıktı. Babasının çocuklarından imâmetin kendisine geçmesini hedefleyerek nefsi için korkup kaçan ilk kişi Abdullah b. Muhammed'dir. Amcası Dâvûd onunla Dûmetülcendel'de karşılaştı ve "Yeğenim nereye gidiyorsun?" dedi. Abdullah b. Muhammed "Kûfe'ye gidiyorum." dedi. Dâvûd "Benî Mervân'ın şeyhi Harran'da, Arap süvarileri ve adamlarıyla gözü kulağı Irak'ta bekliyor ve sen Kûfe'ye gidiyorsun öyle mi?" dedi. Abdullah "Amca, eğer Allah bir şey murad ederse onu [kişiye] ulaştırır. Ayrıca hayatı seven zelil olur." dedi ve şu şiiri misal getirdi:

Zelil olarak ölmemişsem eğer ar değil benim için
Nefis ansızın felâkete uğradığı zaman

Bunun üzerine Dâvûd, oğlu Mûsâ'ya döndü -Onun annesi Ümmü Mûsâ bt. Ali b. Hüseyin b. Ali'dir-, dedi ki: "Amcazaden doğru söyledi. Bizi de onunla gönder, şerefimizle yaşayalım ya da şerefli bir şekilde ölelim." Ebü'l-Abbâs halife oluncaya kadar hep Kûfe'de kaldı.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Ma'n b. Yezîd el-Hemdânî'den rivayet etti, dedi ki: Kendi aramızda Ca'dî'nin İbnü'l-Hârisiyye tarafından öldürüldüğünü konuşurduk.

[Ebû Müslim'in Horasan'daki Hâkimiyeti]

Dediler ki: Horasan'da Ebû Müslim'in güçlenmesini sağlayan etkenlerden biri Mudar, Rebî'a ve Yemen kabileleri arasındaki asabiyet gücüydü. Çünkü vali Nasr b. Seyyâr el-Kinânî Benî Temîm kabilesini öne geçirip onları iş başına getiriyor, Rebî'a ve Yemenlilere karşı da kabilecilik yapıyordu. Sonunda Cüdey' b. Saîd öfkelendi. Bazılarına göre öfkelenen "el-Kirmânî" olarak bilinen İbn Ali el-Ezdî idi. Kirman'ın Cîreft köyünde doğduğu için ona "el-Kirmânî" denilmiştir.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: [Bu duruma] öfkelenen Cüdey' b. Saîd b. Kabîsa b. Sürâk idi. Nasr ile tekrar tekrar görüştü. Ancak Nasr ona karşı haşin davrandı ve onu hapse attı. Cüdey'in bir kölesi onu derisi soyulmuş halde

kanalizasyondan dışarı çıkardı. Yemenliler ve Rebî'a kabilesi onun etrafında bir araya geldi. Vali Nasr sürekli onunla savaş halinde oldu. Sonra onunla savaşan sadece Hâris b. Süreyc b. Yezîd el-Mücâşi'î kaldı. Hâris onu öldürdü, Nasr da darağacına asıp cesedine bir balık iliştirdi. Böylece onu Uman'da balık avlamakla ayıplıyordu. Bu kez Ali b. Cüdey' babasının yerine kıyam etti. Hâris onunla da savaştı. Fakat Hâris öldürüldü. Şöyle de deniliyor: Hâris Cüdey' ile savaştı, onu Cüdey' öldürdü. Sonra Temîm kabilesi Ali b. Cüdey'e saldırdı. İçlerinde Hâtim b. Hâris b. Süreyc de vardı. Hepsi Cüdey' ile savaştılar. Allah daha iyi bilir

Nasr b. Seyyâr Hâris'e şöyle dedi:

Ey kavmine zillet getiren!
Yazıklar olsun sana, geberesice!
Ezd ve taraftarları
Ne Amr'a ne de Mâlik'e tamah ediyorlar

Vali Nasr, Ebû Müslim için uygun bir fırsat arıyordu. [Bu amaçla] onu destekledi, hatta davetini açıkça yapmasını sağladı, köylerdeki davetçilerine davetlerini açıktan yapmaları için mektup yazdı.

Kirmânî öldürülünce askerinin başına oğlu Ali geçti. Ali, Mervân'ın hilâfetten indirildiğini açıkladı, bu yüzden bazı insanlar onun etrafında toplandılar.

Bu arada Şeybân b. Abdülazîz el-Hâricî -ona Şeybân es-Sagîr deniliyordu- Sicistan'dan Horasan'a gelmişti. Ali el-Kirmânî ona "Biz de siz de Mervân'ın görevden uzaklaştırılmasını istiyoruz. Gel de onun ve şeytanın destekçileriyle savaşmak üzere birleşelim" şeklinde bir mektup yazdı. Şeybân onun yanına geldi. İkisi Nasr b. Seyyâr'a karşı savaşıyorlardı. Ebû Müslim ortaya çıkan duruma bakarak İbnü'l-Kirmânî'nin yanında yer aldı, valilik yetkisini ona teslim etti ve ona "Senin konumun güçlendi, Nasr'ın konumu zayıfladı. Şu halde idarecilerini civar bölgelere gönder." dedi. Kirmânî, bir bölgeye bir vali gönderdiğinde onu bir toplulukla beraber gönderirdi. Ebû Müslim de aynı bölgeye bir arkadaşını daha kalabalık bir toplulukla gönderiyor, onlar da [halkı] Muhammed ailesini benimsemeye teşvik ediyorlardı.

Sonra Ebû Müslim kendi ordusuna sahip oldu. Nasr'a, İbnü'l-Kirmânî'ye ve Şeybân'a şöyle haber yolladı: "Ben [halkı] Muhammed ailesini benimsemeye teşvik eden bir kimseyim. Size karışmayacağım ve birinizi arkadaşı yerine tayin etmeyeceğim."

Nasr Ebû Müslim'in konumunun güçlendiğini görünce bir adam göndererek onunla anlaşmak istedi. Ayrıca Ebû Müslim'in Merv kentine girmesini istedi. Ebû Müslim Merv'e girmeye niyetlendi, İbnü'l-Kirmânî'nin ve Nasr'ın adamlarını da oradan uzaklaştırdı. Ebû Müslim hicretin 130. yılının Rebîülevvel ayında Merv'e girdi. Girerken "*Mûsâ, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi.*"[304] âyetini okuyordu. Ebû Müslim Merv'i istilâ edince Nasr "Bu adamın geleceğinin parlaklığını ve bizim durumumuzun gerileyişini görünce anlaşılan o ki artık bize iktidarda [yer] yok." dedi ve İbnü'l-Kirmânî'ye "Bu adam sana yakınlık gösteriyor ancak gayesi seni kandırmaktır. Sen benimle anlaş!" diye haber gönderdi. Böylece İbnü'l-Kirmânî ile Vali Nasr birlikte hareket etme konusunda anlaştılar. Eğer Ebû Müslim valiyle savaşacak olsa ikisi Merv tarafına gideceklerdi. Ebû Müslim İbnü'l-Kirmânî'ye tâzim ve hürmet gösteriyordu. Nihayet Horasan'ın yönetimine tamamen hâkim olup adamları ve davetçileri şehri ele geçirince, her taraftan insanlar onun tarafına geçince, siperi güçlenip yönetimi pekişince ve her tarafa hâkim olunca Ebû Müslim elçilerini Nasr b. Seyyâr'a gönderdi.

Ebû Müslim ona dostluk elini uzattı, ona iyi davrandı, onu kendi haline bırakacağına ve imamın yanında onun işiyle ilgileneceğine dair güvence verdi. Ayrıca imamdan kendisine gelen bir mektupta imamın ondan bahsettiğini, ona değer verdiğini ve kendisine saygıda kusur edilmeyeceğini ona bildirdi. Gönderdiği elçiler Lâhiz b. Kurayt, Süleymân b. Kesîr, İmrân b. İsmâîl ve Dâvûd b. Kerrâz idi. Ebû Müslim onlara "Onunla yüzyüze gelip imamın mektubunu kendisine okumak istediğimi ona bildirin." dedi. Elçiler ona geldiklerinde Lâhiz "*İleri gelenler seni öldürmek için aralarında müzakere ediyorlar.*"[305] âyetini okudu. Bunun üzerine Nasr onun uyarısını dikkate aldı, "Sizinle birlikte Emîr Ebû Müslim'in yanına geleceğim." dedi.

---

304 Kasas, 28/15.
305 Kasas, 28/20.

Sonra elbisesini değiştirme bahanesiyle bahçesine girdi, atına bindi ve Rey kentine kaçtı. Kıstâne'de[306] vefat etti. Ebû Müslim Nasr'ı sordu, kimsenin onu korkutup korkutmadığını öğrenmek istedi. Lâhiz'in o âyeti okuduğu kendisine haber verildi. Bunun üzerine Müslim "Ey Lâhiz! Dinde asabiyet var mı? Haydi onun boynunu vurun!" dedi. Hemen Lâhiz'in boynu vuruldu. Şöyle de deniliyor: Nasr Rey kentine ulaştı. Fakat kente girer girmez hastalandı, Hemedan'ın yakınlarındaki Sâve'ye kaldırıldı ve orada vefat etti.

Ebû Müslim İbnü'l-Kirmânî'ye de elçilerini gönderip onlara "İbnü'l-Kirmânî'yi bulur bulmaz bana getirin!" dedi. İbnü'l-Kirmânî'yi getirdiler, Ebû Müslim onu hapse attırdı. Kardeşi Osman, Herat tarafındaydı. Osman kardeşinin durumunu Ebû Dâvûd'a yazdı. Bunun üzerine Ebû Dâvûd ona "Ebû Müslim, senin de bildiğin bir mesele hakkında nehirden geçmek için bana mektup gönderdi. Döndüğümüzde seninle Mâverâünnehir'in arasını boş bırakacağım ve ona döneceğim." şeklinde bir mektup yazdı. Sonra adamlarına "Osman'ın adamlarından başka sizden hiç kimse nehirden geçmesin." dedi. Hepsi geçtiler. Sonunda Ebû Dâvûd birkaç kişiyle kaldı ve Osman'a saldırıp onu öldürdü. Kafasını da Ebû Müslim'e gönderdi. Ebû Müslim de Osman'ın kardeşi Ali el-Kirmânî'yi hapisten çıkarıp öldürdü.

Ebû Müslim bir süreliğine Şeybân [el-Hâricî] ile anlaşmıştı. Ancak daha sonra ona bir askerî müfreze gönderdi. Ona saldırdılar, ancak onu ellerinden kaçırdılar. Şeybân Ebîverd tarafına geçti. Oranın ahalisi ilk siyah bayraklılardı.[307] Ebû Müslim Şeybân'a bir mektup göndererek "Muhammed ailesine muvâfakat ettiğine dair biat et, ben de sana dokunmayayım!" dedi. Şeybân da ona "Asıl sen bana biat et!" diye mektup gönderdi. Bunun üzerine Ebû Müslim Şeybân'a engel olması için Benî Leys b. Bükeyr'in Ebîverd'de bulunan mevlâsı Bessâm b. İbrâhim'e mektup yazdı. Bessâm onunla mücadele etti, onu ve adamlarını öldürdü. Sadece çevre bölgelere dağılmış az sayıda adamı kurtuldu. Şeybân'ın adamlarının o kaçmadan önce Nasr'ın yanına gittikleri de söylenir.

---

306 Sâve yolunda, Rey kentine bir günlük mesafede olan bir köy (*Mucemu'l-Büldân*) (ZZ)
307 Yani, Abbâsîleri ilk destekleyenlerdi, demek istiyor. (çev.)

Bana Ebû Mes'ûd şeyhlerinden rivayetle anlattı, dedi ki: Ebû Müslim ortaya çıkınca Nasr, Arfece b. Verd'i onun yanına gönderdi ve "Git bakalım; kimdir, ne istiyor bir öğren." dedi. Arfece Ebû Müslim'in yanına geldi ve ona: "Senin adın nedir?" dedi. Ebû Müslim ona göz ucuyla baktı ve "Abdurrahmân b. Müslim" dedi. Arfece "Kimlerdensin?" dedi. Ebû Müslim ona öyle bir baktı ki [kimileri] "Onu öldürecek!" dediler. Sonra Ebû Müslim Arfece'ye "Şimdiki durumumu bilmen nesebimi bilmenden daha hayırlıdır." dedi. Bunun üzerine Ebû Nuhayle şöyle dedi:

Kurtardın Arfece b. Verd'i
Karanlıklardan, endişe ve yorgunluktan gelen

Sonra Arfece Basra'ya geldi ve bir müddet sonra orada vefat etti.

Dediler ki: Hadiscilerden bir cemaat Ebû Müslim'in yanına geldi, ona fıkıhtan bazı şeyler sordular. Ebû Müslim "Bu vakit fetva vakti değildir. Biz bu ve benzeri şeylerle ilgilenemeyecek kadar meşgulüz." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd ve başkaları anlattılar, dediler ki: Nasr b. Seyyâr b. Rafi' b. Cerî, Benî Cünda' b. Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne'den olan birine şöyle bir mektup yazdı ve dedi ki:

Bildir Merv'deki Rebî'a'ya ve Yemenlilere
[Şöyle ki:] Öfkelenin iş işten geçmeden
Ne oluyor size, savaşı kızıştırıyorsunuz aranızda
Akıllı insanlar uzaktır görüşünüzden
Düşmanı terkediyorsunuz, [halbuki o] sizi kuşatmış
Toplanıp gelmiş, ne dinleri var ne şerefleri
Ne tanıdığımız Araplardır sizin gibi
Ne de onurlu mevâlîlerdir, şayet olabilirlerse
Onların asıl dinlerini bana soranlara
Onların dinleri Arab'ı yok etmektir [diyorum]
Bir kavim ki işitmediklerimi söylüyorlar
Ne Peygamber'den gelmiş böylesi, ne de kitaplar getirmiş böylesini

Dediler ki: Ayaklanmalar başladığında Nasr, Mervân'ın Irak valisi Yezîd b. Amr b. Hübeyre'ye şunları yazdı:

Ulaştır Yezîd'e ki en hayırlı söz doğru olandır
İnanmış biriyim yalanda hayır olmadığına
[Ulaştır ki] bir yumurta gördüm Horasan toprağında
Acayiplikler konuşulacaktır eğer yavru çıkarırsa
Ve gördük yavruların çoğaldığını daha sonra
Uçmadılar henüz ancak kaplıydılar tüylerle
Eğer yetiştirmezsen Allah'ın atlarını sancaklarla
Tutuşturacaklar bir harbin ateşini nasıl tutuşursa

Yezîd "Yanımda ona yardıma göndereceğim bir tek adam yok." dedi. Aslında Yezîd Nasr'a kızgındı ve onun Horasan valisi olmasından pek hoşlanmıyordu.

Dediler ki: Nasr Mervân'a kendisinden yardım isteyen bir mektup yazdı. Mervân ona Nübâte b. Hanzale el-Kilâbî'yi gönderdi. Nübâte Cürcân'da öldürüldü. [Nasr] Mervân'a şöyle yazmıştı:

Külün kalıntılarını görüyorum kor ateşten kalan
Alevi olmalıydı elbet bu küllerin
Hayretimden "Ah keşke bilseydim!" dedim
"Uyanık mı yoksa uykuda mı Ümeyye sülâlesi?"
Savaşa (büyük bir yangına) dönüşür eğer söndürmezseniz o kıvılcımları
[Öyle bir yangın ki] boyunlar ve başlar olacak onun yakıtı

Nasr'ın "Temîm" adındaki oğlu asabiyet yüzünden öldürüldü. Bunun üzerine Nasr şöyle dedi:

Uzak olsun benden tâziye, ben ki yiğittim
Süvarileri Temîm'den uzaklaştıracak

Kahtabe'nin Durumu

Dediler ki: Ebû Müslim hicretin 130. yılında Zilkade ayında Kahtabe b. Şebîb'i Irak'a gönderdi. O Kahtabe b. Şebîb b. Hâlid b. Ma'dân b. Şems b. Kays b. Ekleb b. Sa'd b. Amr b. Sâmit b. Ganm b. Mâlik b. Sa'd b. Nebhân -O Esvedân idi- b. Amr b. Gavs b. Tay idi. Yanında da Ebû Gânim Abdülhamîd b. Rib'î b. Hâlid b. Ma'dân, Müseyyeb b. Züheyr b. Amr b.

Humeyl ed-Dabbî, Abdülcebbâr b. Abdurrahmân el-Ezdî ve Mûsâ b. Ka'b b. Uyeyne b. Âişe b. Serî et-Temîmî vardı.

Ayrıca İmruülkays b. Zeyd Menât b. Temîm'den bir kişi Benî Asabe b. İmruülkays'tan Hayye b. Abdullah b. Halde b. Nitâk, yine Asabeoğullarından Mâlik b. Tavvâf b. Hadramî b. Mâlik b. Kinâne, Ar'ara b. Âdiye b. Hâris b. İmruülkays sülâlesinden Kâsım b. Mücâşi' b. Temîm b. Habîb, Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd, Mukâtil b. Hakîm b. Abdurrahmân el-Akkî ve diğerleri de onun yanındaydılar.

Ebû Müslim onlara atiyye olarak yüklü miktarda para verdi. Atıyyeleri 60, 80 ve 100 dirhem seviyelerindeydi. Kahtabe'nin öncü kuvvetlerinin başında oğlu Hasan b. Kahtabe vardı. Cürcân'a geldiğinde Kahtabe dedi ki: "Ey Horasan halkı! Zafer sabırdadır. Tartışmak ise hüsrandır. Sizler Allah'ın kitabını ve evini yakan bu mevkii (hilâfeti) gasp eden ve haksız yere üzerine atılan bir topluluğun kalıntılarıyla savaşacaksınız."

Mervân da [Irak valisi] İbn Hübeyre'ye Nasr b. Seyyâr'a yardım etmek üzere Benî Bekir b. Kilâb b. Rebî'a b. Âmir'den olan Nübâte b. Hanzale'yi göndermesini emretmişti. Nübâte Ahvaz'da Süleymân b. Habîb b. Mühelleb b. Ebû Sufre ile karşılaşmıştı. Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib hurûc edip kendisi lehine çağrıda bulunduğu zaman Süleymân'ı Ahvaz'a vali tayin etmişti. Süleymân biraz çarpıştıktan sonra ondan kaçtı ve Fâris topraklarına gitti.

Bunun üzerine İbn Hübeyre Horasan yolunda ona, Nasr b. Seyyâr'a yardım etmesi için bir mektup yazdı. Bunun üzerine Süleymân İsfahan'a geldi, oradan da Rey şehrine geldi. Oradan da Kûmis[308] kentine geçti. Ancak şehir halkı onu ve adamlarını benimsemedi, oradan Cürcân'a geldi. Kahtabe de onun yanına [Cürcân'a] gitti. İkisi hicretin 130. yılı Zilhicce ayının başında bir cuma günü karşılaştılar. Kahtabe "Bu öyle bir gün ki bugünde Allah'tan zafer ve rahmetin nüzûlü umulur." dedi ve Muhammed ailesi lehine propagandaya başladı.

Horasan halkı "Ey Muhammed, ey Mansûr!" diye bağırıyordu. Şam halkı da "Ey Mervân, ey Mansûr!" diye bağırıyordu. Uzun süre savaştılar.

308 Bugünkü Kum kentini kastediyor. (çev.)

Nübâte b. Hanzale öldürüldü ve Şam halkı esaslı bir biçimde hezimete uğradı. Artık kıyım başlamıştı. Onlardan on bin kişi öldürüldü. Altı bin kişinin öldürüldüğü de söylenir. Kahtabe, Nübâte'nin kafasını Ebû Müslim'e gönderdi. Ebû Müslim kesik başın Horasan'ın köylerinde dolaştırılmasını emretti. Tay kabilesinden bazı şairler şöyle dediler:

Mudar kabilesi bize ok atınca
Kesti onları keskin kılıçlı Kahtabe
Onlar Mervân'ı çağırıyorlardı, ben de rabbimi

Hirmâzî dedi ki: Bana Horasan ulemâsından bazıları şöyle anlattı: Nasr b. Seyyâr Nübâte'nin yolunu bekliyordu. Ancak Nübâte öldürüldü, Nasr da Rey kentine geldi. Orada hastalandı, Sâve'ye götürüldü ve orada vefat etti.

Dediler ki: Kahtabe Rey kentine geldi. Ebû Müslim'e kendisinden yardım isteyen bir mektup yazdı. Ebû Müslim ona Bâhile'nin mevlâsı Ebû Cehm b. Atıyye'yi 700 kişilik -1.700 kişilik olduğu da söylenir- bir kuvvetle gönderdi. Âmir b. Dubâre el-Mürrî, Şeybân el-Hâricî ile savaşmak üzere gönderilmişti. Ancak Şeybân, Âmir'i atlatıp Kirman'a geldi. Âmir de Kirman'a geldi, Şeybân'a saldırdı ve askerini öldürmeye başladı.

Bunun üzerine Şeybân Sicistan'a gitti. Oradan Horasan'a geçti. Bundan önce de Âmir Abdullah b. Muâviye ile Fâris topraklarında savaşmış ve onu mağlup etmişti. Durumu öğrenen İbn Hübeyre Abdullah'a bir mektup göndererek ona Kahtabe'nin üzerine gitmesini emretti. Ayrıca oğlu Dâvûd b. Yezîd b. Hübeyre'yi de onunla birlikte gönderdi. İkisi 50.000 kişilik bir ordunun başında İsfahan'a kadar gittiler. Nasr b. Seyyâr'ın oğlu ve Horasan'daki Mervânîlerden bir grup da İsfahan'da onlara katıldı. Kahtabe ile karşı karşıya gelip savaşmaya başladılar.

Kahtabe'nin sağ tarafındaki birliklerin başında Hâlid b. Bermek ve Akkî vardı. Sol tarafındaki birlliklerin başında Ebû Gânim Abdülhamîd b. Rib'î et-Tâî vardı. Mâlik b. Tavvâf et-Temîmî de Ebû Gânim'le beraberdi. Kahtabe o gün 12.000 kişilik bir ordunun başındaydı. Çok geçmeden Şam halkı hezimete uğradı. Onlardan çok sayıda insan öldürüldü. Âmir b. Dubâre; Nasr b. Seyyâr'ın oğulları Müsâvir, Kudeyd ve Mübeşşir; Hâlid

b. Hâris b. Süreyc el-Mücâşi'î ve Âmir b. Umeyre es-Semerkandî öldürüldüler. Âmir b. Umeyre, Kahtabe ile birlikte savaşıyordu. Ancak daha sonra İbn Dubâre'nin tarafına geçti. Onun kafası Huzâ'a'nın mevlâsı Îsâ b. Mâhân ile Ebû Müslim'e gönderildi. Ebû Müslim Îsâ b. Mâhân'ı hapse koydu. Onu öldürünceye kadar Horasan'dan ayrılmadı. Dâvûd b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ise babasının yanına kaçtı.

Mâlik b. Edhem b. Mihrez el-Bâhilî Rey kentinde valiydi. Kahtabe oraya geldiğinde kaçtı ve Nihâvend'e gitti. Kahtabe ona güvence verdi ve Nihâvend'i fethetti. Bazılarına göre Nasr b. Seyyâr'ın oğulları Nihâvend'deydi ve Kahtabe onları orada öldürdü. Ancak doğru olan onların İsfahan'da öldürülmüş olmalarıdır. İsfahan ve Nihâvend'in haberi Hulvân valisi olan Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî'ye ulaştı. Ubeydullah haberi alır almaz kaçtı ve bir daha kendisine ulaşılamadı.

Kahtabe, Abdülmelik b. Yezîd el-Ezdî Ebû Avn ile Mâlik b. Tavvâf'ı 4.000 kişilik bir ordunun başında Şehrezûr'a gönderdi. Orada [vali olarak] Osman b. Süfyân vardı. Osman, Abdullah b. Mervân b. Muhammed'in öncü kuvvetlerinin başındaydı. Abdülmelik ve Mâlik onunla savaşıp onu öldürdüler. Bu olay hicretin 131. yılının ilk on gününde oldu.

Kahtabe, İbn Hübeyre'nin Deskere şehrinde olup kendisine doğru geldiğini haber aldı. Bunun üzerine Kahtabe Râzân tarafına gitti. Kâtûl nehrini geçti. Sonra Als'e gelerek oradan gemilerle Evânâ'ya geldi. Oradan Enbâr'a, sonra Fellûce'den Melikıyâ'ya geldi. Sonra Kahtabe, oğlu Hasan b. Kahtabe'yi Kûfe'ye gitmek üzere önden gönderdi. İbn Hübeyre onunla karşı karşıya geldi. İbn Hübeyre'nin yanında Muhammed b. Nübâte b. Hanzale ve Havsere b. Süheyl el-Bâhilî de vardı. Horasan halkı onları mağlup etti. Kahtabe kayboldu. Denildiğine göre Tay kabilesinden bir grup ona Mehâda [nehrinin] yolunu gösterdi, o da orada boğuldu. Bazılarına göre Kahtabe öldürülmüş olarak bulundu. Onu Ebû Cehm b. Atıyye defnetti. Bu savaş Fellûce'de ez-Zâbî nehrinin ağzında meydana gelmişti. Şöyle de deniliyor: Kahtabe öldürülmüş olarak bulundu, yanı başında da Harb b. Selm b. Ahvez vardı. Her biri diğerine birer darbe vurarak birbirlerini öldürmüşlerdi.

Ahlem b. İbrâhim b. Bessâm "Kahtabe'yi ben öldürdüm. Ona baktım, ayakta duruyordu. Onun için yaptığım [adağı] hatırladım ve onu öldürdüm." dedi. Bazılarına göre Kahtabe bir uçurumdan suya düştü. Atı huysuzluk etti ve boğuldu. Kahtabe'nin mevlâsı Selm dedi ki: Tay kabilesinin bize gösterdikleri Mehâda nehrini geçtik. Kahtabe geceleyin savaştı. Sabahleyin atı sahipsiz bulundu ve kendisinden haber alınamadı.

Söylediklerine göre Ma'n b. Zâide, Kahtabe'nin boyun damarına vurdu. Kılıç gırtlağını kesti ve Kahtabe suya düştü. Onu sudan çıkardılar. Kahtabe başına bir iş gelecek olursa Hasan b. Kahtabe'nin emîr olmasını vasiyet etmişti. [Kahtabe'nin ölümü üzerine] Hasan b. Kahtabe'ye haber gönderdiler. Onu Şâhî köyünden geri çevirdiler ve hemen kendisine biat edildi. Hasan b. Kahtabe Nuhayle'ye kadar insanlarla birlikte yürüdü ve orada İbn Hübeyre ile karşı karşıya geldi. [Çarpışmada] Şam halkından 3.000'den fazla insan öldürüldü.

Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Kûfe'de siyah bayrak açtı ve 11.000 kişilik bir ordunun başında yola çıktı. İnsanları Muhammed ailesinden rızaya davet etmeye başladı ve Kûfe'yi zaptetti. Kûfe valisi kaçtı. Hasan b. Kahtabe ve [beraberindeki] insanlar Kûfe'nin yakınlarındaki köylere girdiler. Ehl-i beyt'in veziri olan dâîlerden Ebû Seleme'yi sordular. [Oradakiler] Ebû Seleme'nin evini gösterdiler. Ebû Seleme onların yanına çıktı. Hasan b. Kahtabe'nin bineklerinden bir binek getirdiler. Ebû Seleme ona bindi ve Cebbânetü's-Sübey adlı yerde duruncaya kadar yola devam etti. Horasan halkı ve [başka] insanlar ona biat ettiler.

Sonra Ebû Seleme, Hasan b. Kahtabe'yi İbn Hübeyre'ye gönderdi. İbn Hübeyre Vâsıt'taydı. Ebû Seleme destek olarak Hasan'ın yanına Hâzim b. Hüzeyme et-Temîmî, Akkî, Bağdat'ta Müşkâniye'nin sahibi Ziyâd b. Mişkân, Osman b. Nevfel ve diğerlerini kattı. Muhammed b. Hâlid'i Kûfe'ye vali tayin etti. Humeyd b. Kahtabe'yi Medâin'e gönderdi. Yine Hâlid b. Bermek ve Müseyyeb b. Züheyr'i Deyr Kunnâ'ya gönderdi. Ayrıca Yezîd b. Hâtim'i de 400 kişilik bir kuvvetle Aynüttemr'e gönderdi. Bessâm b. İbrâhim'i Ahvaz'a gönderdi. Abdülvâhid b. Ömer b. Hübeyre oranın valisiydi. [Ebû Seleme] daha sonra Basra'ya gitti. Horasan halkı ile Şam halkı Vâsıt'ta defalarca çarpıştılar. Her defasında Şam halkı mağlup oldu. Muhammed

b. Hâlid, Talha b. İshâk el-Kindî'yi şurtanın başına getirdi. Muhammed b. Hâlid daha önce İbn Hübeyre tarafından atanan Kûfe valisi Ziyâd b. Sâlih el-Hârisî'nin şurtasının başındaydı. Ziyâd'a "Ebü's-Savâ'ık" deniliyordu. Huveys el-Eşca'î Muhammed b. Hâlid'i methetti, ancak onu razı edemedi. Huveys şöyle demişti:

Görüyorum bütün komşular şarkı söylüyorlar
Haşin komşu ise iflâh olmaz
Methe şayan bir neslin insanıyım ben
Ancak onlar ne iyilik yaptılar bana ne de ihtiyacımı giderdiler
Eğer insaflı olsalardı bana karşı derlerdi ki:
"Uzaklaştırın onu bizden, methedilmez bizim gibiler"

[Ebü'l-Abbâs'ın Halifeliğini İlân Etmesi]

Ebü'l-Abbâs ve ailesi Kûfe'deydiler. Ebû Seleme onları Benî Evd kabilesinde bir evde saklamıştı. Ebü'l-Abbâs ona haber gönderip durumlarını öğrenmek istediği zaman Ebû Seleme "Henüz sizin ortaya çıkma vaktiniz gelmedi." diyordu. Ortaya çıkmasından önceki 40 gece böyle geçti. Ebû Seleme hilâfeti Ebü'l-Abbâs'ın ailesinden Fâtıma'nın çocuklarına kaydırmak istiyordu. Horasan halkı ona imamı soruyorlardı. Ebû Seleme "Biz [de] onu bekliyoruz, ancak ortaya çıkma vakti henüz gelmedi." derdi. Sonra Ebü'l-Abbâs Ebû Seleme'ye "Bu gece yanına geleceğim. Bu vazifeye ehil olduğumu anladım." şeklinde bir haber gönderdi. Bunun üzerine Ebû Seleme Kahtabe'nin mevlâsı Selm'e ve Esed b. Merzübân'a "Bu gece yanıma bir adam gelecek. Eğer kalkıp yanından gidersem onu öldürün. Çünkü o bizim işimizi bozmaya çalışıyor." dedi. Ebü'l-Abbâs Ebû Seleme'nin yanına geldiğinde tartıştılar. Ebû Seleme öfkelendi ve kalkmak istedi. Ebü'l-Abbâs onun elbisesinden tuttu, daha sonrada onunla şakalaştı.

Sonra Ebü'l-Abbâs çıktı ve hayvanına bindi, ancak ona saldıran olmadı. Ebü'l-Abbâs ailesinin yanına geldiği zaman başından geçenleri anlattı ve "Vallahi onun istediğini yapmazsam elinden kurtulamam. Bu adam hilâfeti elimizden çıkarmaya çalışıyor!" dedi. Bunun üzerine Dâvûd b. Ali "Doğru olan, bizim kalkıp Medine'ye gitmemizdir." dedi. Abdullah b. Ali ise Ebü'l-Abbâs'a "Çık ve insanlara burada olduğunu bildir!" dedi. Ebü'l-Ab-

bâs'ın sütkardeşi Sâlih b. Heysem, yanında "Sâbık" adlı siyahî bir mevlâsıyla birlikte çıktı. Ebû Humeyd es-Semerkandî onlarla karşılaştı ve onları tanıdı. Çünkü o önceden imamın (İmam İbrâhim b. Muhammed) yanına gidip geliyordu. Sâlih'e "Sen İbnü'l-Hârisiyye'nin (Ebü'l-Abbâs) sütkardeşi değil misin?" dedi. Sâbık'a da "Sen imamın mevlâsı değil misin?" dedi. İkisi de "Evet." dediler. Ebû Humeyd "Burada ne yapıyorsunuz?" dedi. Onlar da "Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Hârisiyye ve ailesinden birkaç kişi şu zamandan beri buradadırlar." dediler.

Ebû Humeyd onları alıp Ebû Cehm b. Atıyye'nin yanına götürdü. Beraberce bir topluluk içinde Benî Evd kabilesine geldiler. Sonra Ebû Cehm Velîd'in evine girdi ve "Hanginiz Ebü'l-Abbâs'sınız?" dedi. Oradakiler de "Şu adamdır!" dediler. Bunun üzerine Ebû Cehm ona hilâfet selâmı verdi, sonra ağladı. Ebû Cehm ona "Ebû Seleme'yi şurada bıraktık. Siz de buralardasınız. Ancak bizim durumumuzu size bildirmemiş." dedi. Ebû Cehm hemen halkın ileri gelenlerine haber gönderdi. Abdülhamîd b. Rib'î, İbrâhim b. Seleme ve Bağdat'ta Şam Kapısı'nın üzerinde bulunan "Murabba'atu Şebîb"in sahibi olan Şebîb b. Râh bir toplulukla beraber geldiler. Ebü'l-Abbâs'a hilâfet selâmı verip biat ettiler. Haber Ebû Seleme'ye ulaştı. Ebû Seleme ne yapacağını bilemez halde kalakaldı. Sonra Ebü'l-Abbâs'a geldi ve ona hilâfet selâmı verdi. Ebû Humeyd ona "Sana rağmen ey İbnü'l-Hallâle!" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs "Sus!" dedi.

Ebû Seleme "Ben işleri onun lehine düzenledikten sonra müminlerin emîrinin ortaya çıkmasını istiyordum." demeye başladı. Ebû Cehm ve adamları, tek başına olmadıkça Ebû Seleme'nin Ebü'l-Abbâs'ın yanına girmesini yasakladılar. Ebû Cehm -veya bir başkası- Ebü'l-Abbâs'a alaca bir beygir getirdi. Ailesine de binekler getirdi. Ebü'l-Abbâs bindi, onlar da bindiler. Dâvûd b. Ali de Ebü'l-Abbâs ile birlikte [aynı hizada] yürüyordu, onun sol tarafındaydı. İnsanlar Dâvûd'a "Bu, müminlerin emîridir." diyorlardı. Çünkü onu tanımıyorlardı. Bunun üzerine Dâvûd b. Ali Ebü'l-Abbâs'ın gerisinde kalmaya başladı. Nihayet Ebü'l-Abbâs'ın halife olduğu anlaşılmış oldu. Ebû Cehm ve Abdullah b. Bessâm onun önünde yürüyorlardı. Ebû Seleme de kendisine ait bir at üzerinde onun arkasında yürüyordu. Ancak tedirginliği yüzünden okunuyordu.

Ebü'l-Abbâs mescide gitti ve minbere çıktı. Dâvûd b. Ali çıkıp onun bir basamak altında durdu. Ebü'l-Abbâs onun konuşmasını emretti. Dâvûd şöyle dedi: "Teşekkür ederim, teşekkür ederim, teşekkür ederim. Vallahi bir nehir kazmak ya da bir saray inşa etmek için sizin aranıza gelmedik. Sizi perişan eden ve size adaletsiz muamele eden cebbârların yolundan gitmeyeceğiz. Allah'ın düşmanı kendisine güç yetirilemeyeceğini mi sanıyor? Aslında dizgini gevşetiliyor ki yuların fazlalığı sebebiyle ayağı kaysın." Dâvûd b. Ali daha sonra Araplar'dan bahsetti. Onları ağırkanlı buldu[ğunu söyledi] ve Horasan ehlini övdü. Sonra şöyle dedi: "Şu anda iş olması gereken yere dönmüştür. Şu anda güneş [asıl] doğuş yerinden doğmuştur. Yayı ustası ele almıştır ve iş artık yayı mâhirce çekecek olana kalmıştır. Hak yerini bulmuş, [hilâfet] Peygamberinizin Ehl-i beyt'ine, merhamet ve şefkat sahibi olan vârislerine dönmüştür. Vallahi bizler yatağımızda uzanırken sizin acınızı duyuyorduk. Artık siyahlar ve beyazlar Allah'ın güvencesiyle güvence içinde ve O'nun zimmetiyle resulünün (sav) ve Resûlullah'ın (sav) amcası Abbâs b. Abdülmüttalib'in zimmetindedir. Vallahi sizinle Resûlullah (sav) arasında Ali b. Ebû Tâlib'den ve müminlerin emîrinden başka hiçbir halife yoktur. Bu biatınızdan daha doğru bir biatı da asla yapmış değilsiniz."

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Dâvûd b. Ali hutbesinde şunları söyledi: "Araplar bizim [hilâfet] hakkımızı inkâr etmek ve Benî Ümeyye'nin zulümlerine arka çıkmak üzere bir araya geldiler. Nihayet Allah bu Horasan ordusuyla bize fırsat verdi. Bizim davetimize icâbet ettiler ve bizim yardımımıza koştular."

Dediler ki: Sonra Ebü'l-Abbâs insanlardan biat almak üzere Mûsâ b. Ka'b'ı oturttu. Ebü'l-Abbâs cuma gecesini Kûfe hükümet konağında geçirdi. Sonra cuma günü insanlara namaz kıldırdı.

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Yezîd b. Abdülmelik'in hilâfetinin ilk günlerinde dünyaya geldi. Hicretin 132. yılında 12 Rebîülâhir Perşembe gününün akşamında Kûfe'de [halife olarak] ortaya çıktı. Dört yıl dokuz ay halifelik yaptı. Hicretin 136. yılında 36 yaşında iken 12 Zilhicce Pazar günü vefat etti. İbn Hişâm (Hişâm el-Kelbî'nin oğlu) dedi ki: Bazıları Ebü'l-Abbâs'ın bir çarşamba günü akşam vakti ortaya çıktığını söylüyorlar.

O gün ve perşembe günü [boyunca] kendisine biat edildi. Cuma günü de insanlara namaz kıldırdı.

Bana İbnü'l-Kattât anlattı. O Mufaddal ed-Dabbî'den rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs kıyamından birkaç gün sonra Kûfe ile Hîre arasında bir konuşma yaptı. Hutbesinde şunları söyledi: "Vallahi şiddet dışında başka çare kalmadıkça yumuşak davranacağım. Vallahi ileri gelenler halka güven verdikleri sürece onlara ikramda bulunacağım. Hak kılıcımı kınından çıkarmadıkça onu kınında tutacağım. Atıyye verecek yer bulamayıncaya kadar da atıyye vereceğim. Kuşkusuz o lânet evinin halkı sizin için azap olmuşlardı. Sizi perişan edip size zulmettiler. Sizi birbirinize düşürdüler. Kötülerinizi iyilerinize Mûsâllat ettiler. Kuşkusuz Allah onların zulümlerini yok etti ve yalanlarını geçersiz kıldı. Allah Peygamberinizin Ehl-i beyt'i vasıtasıyla onların bozduklarını ıslah etti. Biz size atıyye ve sadaka vermeye ve iyilik yapmaya söz veriyoruz, üzerinize birlikler göndermeden ve sizi tehlikeye atmadan."

İbnü'l-Kattât dedi ki: Ebü'l-Abbâs [halife olarak] ortaya çıktığı gün bir konuşma yaparak şöyle dedi: "İslâm'ı kendisi için din olarak seçen Allah'a hamd olsun. Dinini şerefli kılmış, onu yüceltmiş ve bizim için de onu seçmiştir. Dinini bizimle desteklemiş, bizi dinin ehli, sığınağı ve kalesi yapmıştır. Bizi dinini ayakta tutan, ona yapılan saldırıları engelleyen ve dinine yardım edenler kılmıştır. Bize takvâ kelimesini emretti ve bizi bu söze lâyık ve ehil kıldı. Hassaten bizleri Resûlullah'ın (sav) akrabaları yaptı, onun babalarından neslimizi devam ettirdi, bizi onun ağacından türetti, onun kaynağından çıkardı ve içimizden onu [seçip] peygamber yaptı."

"Bizi İslâm'da yüce bir mevkie koydu ve vahyedilen kitabında bizden bahsetti, dedi ki: "*Ey Ehl-i beyt! Allah sizden her türlü kiri giderip sizi tertemiz yapmak istiyor.*"[309] Sonra bizi onun vârisleri ve asabesi yaptı. Sapık Sebeîler ve cahil Mervânîler başkalarının bu işe bizden daha lâyık olduğunu söylediler. Yüzleri kararsın! Neden ve niçin? Oysa insanlar dalâletten sonra bizimle hidâyet buldular, cehâletten sonra bizimle basîret sahibi oldular ve helâk olmak üzereyken bizimle kurtarıldılar. Hak zâhir oldu ve bâtıl

309 Ahzâb, 33/33.

geçersiz hale getirildi. Rezalet kaldırıldı ve eksiklik tamamlandı. Dağınık topluluklar bir araya getirildi. Kuşkusuz tüm bunlar Peygamber (sav) sayesinde oldu."

"Allah, resulünü yanına alınca onun ardından ashabı işi ele aldı. Sahâbeler ümmetin mirasını bir araya getirdiler, bunda âdil davrandılar, [emanetleri] yerine koydular, ehline verdiler ve üzerlerinde kimsenin hakkı bulunmaksızın bu dünyadan çıkıp gittiler. Onlardan sonra Benî Harb ve Benî Mervân [ümmetin mirasına] saldırdılar, emaneti ehlinden gasp ettiler, âdil davranmadılar, kötü idare ettiler ve zulmettiler. Allah onlara mühlet verdi, sonunda O'nu öfkelendirdiler. Bu kez O bizim elimizle onlardan intikam aldı ve hakkımızı bize iade etti, bizi ümmetimize kavuşturdu, bize yardım etti ve işimizi yoluna koydu."

"Tıpkı buyurduğu gibi '*Biz ise o ülkedeki güçsüzlere ihsanda bulunmak, onları önderler yapmak ve [ülkeye] onları vâris kılmak istiyorduk.*'[310] Bizimle başlattığı işi tamamlamasını Allah'tan istiyorum. Kuşkusuz [gördüğünüz] zulüm ve kötülükten sonra hayır ve adalet size gelecektir. Başarımız ancak Allah sayesinde olacaktır. Ey Kûfe halkı! Sizler bizim davetçilerimizin yurdusunuz, dostlarımız ve sevdiklerimizsiniz. Sizler bizimle insanların en mutlularısınız ve bize göre en şereflilerisiniz. Sizin atıyyelerinizi yüzer yüzer arttırdım. Dikkat ederseniz ben helâl yolda çok kan akıtan ve helâk eden bir intikamcıyım." Ebü'l-Abbâs yorgun düşmüştü, minberin üzerinde oturdu. Bunun üzerine yanındaki Dâvûd [b. Ali] ayağa kalktı ve konuştu.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Kûfe'de saklananlar şunlardı: Ebü'l-Abbâs, Ebû Ca'fer, Dâvûd b. Ali, Dâvûd'un oğlu Mûsâ, [Ali'nin çocukları;] Îsâ, İsmâîl, Abdüssamed, Abdullah, Süleymân ve Sâlih, Abbâs b. Muhammed, Yahyâ b. Muhammed, Abdülvehhâb b. İmam, İbrâhim, Îsâ b. Mûsâ, Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm b. Abbâs, Muhammed b. Ca'fer b. Ubeydullah b. Abbâs ve Ma'bed b. Abbâs'ın bazı torunları.

Dedi ki: Bize Abser Ebû Zübeyd anlattı, dedi ki: Ebû Seleme, Muhammed b. Hâlid el-Kasrî'yi Kûfe'de namaz kıldırmak üzere görevlendirdi.

---

310 Kasas, 28/5.

Talha b. İshâk'ı ise şurtanın başına getirmişti. Ebü'l-Abbâs'a biat edilince Dâvûd b. Ali Kûfe valisi olarak atandı. Ebü'l-Abbâs Talha b. İshâk'ı şurtanın başında bıraktı. Sonra Dâvûd'u görevinden aldı ve onu Hicaz'a tayin etti. Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm b. Abbâs'ı da Kûfe'ye tayin etti. Sonra onu azletti ve yerine Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed'i getirdi.

Dedi ki: Rebî' b. Rükeyn -veya bir başkası- [Kûfe valisi] Îsâ için adam seçiyor, o da onları tayin ediyordu. Bunun üzerine Halv b. Halîfe -veya bir başkası- şöyle dedi:

Dönüverdi benim ve Rebî'in dini
Tıpkı Ebû Müslim'in dinine
İyi insanlar arıyormuşsun
Ne dersin ihramlı bir şaire?
Namazı kılar, zekâtı verir
Üstelik başını tıraş etmiş vakti gelince

Dediler ki: Îsâ tayin etmek istediği kişi hakkında Abdullah b. Şübrüme ve Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebû Leylâ ile istişarede bulunuyordu. Onların ikisi -yahut onlardan biri- ona birkaç isim verdi. Bir grup [tayin edildikten sonra] yolsuzluk yapıp haraç mallarını zimmetlerine geçirdiler. Bunun üzerine haracın başındaki Îsâ el-Batîn onları hapse atıp onlara işkence yaptı. Müsâvir el-Verrâk şöyle dedi:

İyi gördüm bakkalın pazularını
Kefal balıklarından ve semiz oğlaklardan
Hamd et başına bir belâ geldiği zaman
Eğer dönüş Batîn'e olacaksa
Ey hâkimlerimizin kadrini bilen!
Bu işin doğruluğuna tam mânasıyla inan!
Zira uzun zamandır yanlış biliyordun
Tıpkı alın üzerindeki hamam böceği gibi
Bir kitaba (sözleşmeye) yanaştıkları zaman söyle onlara
İnlerden herhangi bir ine sığındığımı

Bana birden fazla kişi anlattı, dediler ki: Îsâ, Cerîr b. Abdullah'ın ailesinden bir kadınla evlendi. Îsâ "Kim onu bana getirecek?" dedi. İbn Şübrü-

me "Ebü's-Semh onu getirir." dedi. Ebü's-Semh haraç işlerinde çalışan bir adamdı. Müsâvir şöyle dedi:

Biz Ebü's-Semh'ten umardık
Bir karış örtü ile biraz tatlı su
Zifaf gecesi bize söz verdiğinde
Keşke ölseydi [Ebü's-Semh] daha önce

Abdurrahmân b. Ziyâd b. En'um, Îsâ ile karşılaştı ve ona "Neden bana gelmiyorsun?" dedi. Îsâ "Senin yanında ne yapacağım? Bana yaklaşırsan beni fitneye sokarsın. Eğer benden uzak durursan beni üzersin. Senin yanında benim umacağım bir şey yok, benim yanımda da senin için endişe edeceğim bir şey yok." dedi. Îsâ'nın zekât toplamakla görevli memuru Cerrâh b. Melîh idi. Beytülmâlin başında da Humeyd er-Revâsî vardı. İbn Ebû Leylâ Kûfe kadısıydı. İbn Şübrüme de Hîre kadısıydı.

Dediler ki: Ebü'l-Abbâs kendisine biat edildiği zaman ailesine Mervân ile savaşmak için çağrıda bulundu. Abdullah b. Ali dışında hiç kimse ona olumlu cevap vermedi. Ebü'l-Abbâs da Abdullah'ı Mervân ile savaşmaya gönderdi. Daha sonra olaylar bilindiği gibi gelişti.

İbn Hübeyre'nin Durumu ve Öldürülmesi

Dediler ki: Ebû Seleme, Hasan b. Kahtabe'yi İbn Hübeyre'nin üzerine gönderdi. İbn Hübeyre Vâsıt'a sığınmıştı. Hasan b. Kahtabe orayı kuşattı. Ebû Seleme Ebû Müslim tarafından Sicistan'a vali olarak gönderilen Ebû Nasr Mâlik b. Heysem'e bir mektup göndererek onun Basra'ya gelmesini emrediyordu. Ebû Nasr Basra'ya geldiğinde Süfyân b. Muâviye'nin orada saygı gördüğünü ve Hâşimoğullarının hilâfeti için çalıştığını gördü. Bunun üzerine Ebû Seleme Nasr'a mektup göndererek Vâsıt'ta bulunan Hasan b. Kahtabe'nin yanına gitmesini emretti. O da emredileni yerine getirdi. Hasan, İbn Hübeyre ile çarpışmaya başladı. Şam halkı mağlup oldu ve onlardan çok sayıda kimse boğuldu. Sonra bir daha savaştılar, bu kez İbn Hübeyre onları mağlup etti. Ömer b. Hafs b. Osman b. Kabîsa b. Ebû Sufre şiddetli bir şekilde çarpıştı. Sonunda adamlar[ı tekrar] saldırıya geçtiler ve İbn Hübeyre mağlup edildi.

Sonra Ebü'l-Abbâs, Ebû Ca'fer Mansûr'un Vâsıt'a gönderilmesini uygun gördü. Şöyle ki: Horasanlılardan bazı insanların içlerinde, Hasan [b. Kahtabe'y]e karşı bazı şüpheler vardı ve ondan hoşlanmıyorlardı. Bu yüzden Ebü'l-Abbâs'tan onun yerine ailesinden kendisiyle uzlaşıp birlikte savaşacakları birini Vâsıt'a göndermesini istediler. Mansûr Vâsıt'a gelince Hasan derhal karargâhı ona bıraktı. Bu arada Ebü'l-Abbâs Hasan'a şöyle bir mektup yazdı: "İnsanlar onunla kaynaşsınlar ve eğer İbn Hübeyre eman talep ederse onun emanına güvensin diye kardeşimi senin tarafına gönderdim. Sen yine işinin ve ordunun başındasın, yönetim sendedir."

Sonra [Mansûr'un emrindeki] askerler ile Şam halkı savaşmaya başladı, Şam halkı mağlup oldu. İbn Hübeyre'nin yanında bulunan Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî direndi ve çarpışmaya devam etti. Ebû Nasr Mâlik b. Heysem yaya olarak savaştı, sonra [ordusu] dağıldı. Birkaç gün durduktan sonra Ma'n b. Zâide ve Muhammed b. Nübâte b. Hanzale [tekrar] Horasan halkıyla savaşmaya başladılar ve onları Dicle nehrine kadar sürükleyerek mağlup ettiler. Bunun üzerine Ebû Nasr onlara "Ey Horasan halkı! Yazık size, nereye kaçıyorsunuz? Kılıçla ölmek boğularak ölmekten daha hayırlıdır." dedi. Bunun üzerine [yeniden] saldırıya geçerek Şam halkını mağlup ettiler. Bu şekilde Vâsıt'ta on bir ay kaldılar. Kuşatma uzayıp da Mervân'ın Mısır'ın Bûsîr köyünde öldürüldüğü haberi kendilerine gelince barış istediler. İsmâîl b. Abdullah el-Kasrî onların yanına geldi ve "Mervân öldürüldüğü halde siz ne diye kendinizi paralıyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine Ma'n b. Zâide eman istedi. Mansûr ona eman verdi. Sonra İbn Hübeyre de eman istedi. Mansûr ona da eman verdi ve onun için bir mektup yazdı. Mektupta eğer sözünde durmaz veya ihanet ederse onun için emanın söz konusu olamayacağını belirtti.

İbn Hübeyre Vâsıt'ta oturur, sabah akşam büyük bir toplulukla Mansûr'un yanına giderdi. Öğlen veya akşam yemeği vakitlerinde yanında bulunduğu zaman yemeği birlikte yerlerdi. Ama İbn Hübeyre bu haliyle Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib için gizlice çalışıyor, Ebû Tâlib ailesi için davette bulunuyor ve Ebü'l-Abbâs'ın hilâfetten indirilmesi için çaba sarfediyordu. Ebü'l-Abbâs İbn Hübeyre'nin

davranışlarından bunu anlamıştı. Ebû Müslim Ebü'l-Abbâs'a mektup yazarak onun öldürülmesi gerektiğini söylüyor ve "Yolun taşları çok olursa yol bozulur ve o yolda yürümek güçleşir." diyordu.

Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs Ebû Ca'fer'e (Mansûr) mektup göndererek İbn Hübeyre'nin öldürülmesini emretti. Fakat Ebû Ca'fer ona eman vermiş olduğu için bunu yapmak istemedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs ona şöyle yazdı: "Bu adam sözünde durmadı ve ihanet etti. Üstelik başımıza büyük bir belâ getirmek istiyor. Abdurrahmân'ın (Ebû Müslim) onun hakkında yazdıklarına binaen onu öldür[melisin], fakat onun sözünde durmadığını ve fesada çalıştığını ben de biliyorum. Bundan böyle bu mesele hakkında bana başvurma, çünkü onun kanı artık bize helâldir."

Bunun üzerine Mansûr, İbn Hübeyre'yi öldürmesi için Hasan b. Kahtabe'ye emir verdi. Ancak Hasan kabul etmedi. Hâzim b. Huzeyme "Onu ben öldürürüm!" dedi. Bu iş için ona Ağleb b. Sâlim et-Temîmî, Heysem b. Şu'be ve başka kimseler yardım ettiler. Suikastçiler önce konağın çevresinde dolaştılar, sonra İbn Hübeyre'nin yanına girdiler. İbn Hübeyre'nin üzerinde Mısır'da yapılmış bir gömlek, bir de gül renginde -veya sarı renkte- bir çarşaf vardı. Yanında oğlu Dâvûd, kâtibi Ömer b. Eyyûb ve çok sayıda kölesi vardı. Bir de kan alması için çağrılmış bir hacamatçı vardı. İbn Hübeyre gelenleri görünce secdeye kapandı. Onlar kılıçla vurup onu öldürdüler. Ayrıca oğlu ve yanındakiler de öldürüldüler. Kâtip Ömer b. Eyyûb çıkmak istedi ancak o da öldürüldü.

Şöyle de deniliyor: Gelenler İbn Hübeyre'yi ayağından çekip yatağından indirdiler, sonra da öldürdüler. Onun ve yanındakilerin kesik başlarını Mansûr'a getirdiler. Osman b. Nehîk, Havsere b. Süheyl'in kılıcını aldı. O kılıçla İbn Hübeyre'nin boynunu vurdu. Muhammed b. Nübâte'ye de aynı şey yapıldı. Yine Yahyâ b. Hudayn b. Münzir'e de aynı şey yapıldı. Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî İbn Hübeyre'nin biatını Ebü'l-Abbâs'a götürmüş ve Kûfe'de kalmıştı. Böylece İbn Hübeyre öldürülürken kendisi Kûfe'de ölümden kurtulmuş oldu.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: İbn Hübeyre işinde bir zafiyet ve kötülük gördüğünde şu şiirleri okurdu:

Elbise şayet yıpranırsa hızlıca
Usta sanatkârı çaresiz bırakır
Ne de hoş tutuyorduk onu, ancak parçalandı
Üstelik delik büyük, yama küçük[311]

Heysem dedi ki: Ziyâd b. Sâlih el-Hârisî, İbn Hübeyre ile beraberdi. Ebü'l-Abbâs ona "Senin akrabalığın ve hakkın vardır." şeklinde bir mektup yazdı ve onu kışkırttı. O da [Ebü'l-Abbâs'ın] yanına geldi. Bunun üzerine İbn Hübeyre hayal kırıklığına uğradı ve eman istedi.

Heysem dedi ki: İbn Hübeyre'ye eman verilip de kendisi Vâsıt'a yerleşince Ebû Müslim [Ebü'l-Abbâs'a] şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz düz bir yolda taşlar çoğalırsa yolcusuna zarar verir. Vallahi içinde İbn Hübeyre'nin olduğu hiçbir iş size yaramaz. Onu derhal öldürün! Onun size ihanet etmeyeceğinden emin değilim." Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, Mansûr'a İbn Hübeyre'yi kesinlikle öldürmesini emreden bir mektup yazarak bir elçiyle gönderdi. Mektupta ona kesin olarak emrediyordu. Mansûr da Ebû Huzeyme, Heysem b. Şu'be, Ağleb b. Sâlim ve Süleymân b. Selâm el-Hâcib'i bir grup kimseyle birlikte İbn Hübeyre'ye gönderdi. Bahsi geçenler konağın bahçesine girdiler ve İbn Hübeyre'ye "Kasalarda ne varsa yükleyeceğiz." diye haber gönderdiler. İbn Hübeyre "Tamam, yükleyin." dedi. Kasalar[ın olduğu bölüm]e girdiler ve her kasanın kapısına bir grup görevlendirdiler. Sonra İbn Hübeyre'nin üzerine gidip onu öldürdüler.

Mansûr'un tellâlı "Allah'ın bütün kullarına eman verildi, ancak Ömer b. Zer, Hakem b. Bişr ve Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî'ye eman yoktur!" diye bağırdı. İbn Hübeyre'nin ileri gelen adamlarından elli kadarı öldürüldü. Sonra "Ey Şam halkı! Memleketinize gidin, isimlerinizi orada gözleyin!" şeklinde çağrıda bulunuldu. Mansûr, Ebû Hammâd el-Ebras [İbrâhim b. Hassân]'ı Müsennâ b. Yezîd b. Ömer'e gönderdi. Ebû Hammâd Müsennâ'yı öldürdü. Onu Dâvûd b. Ali'nin gönderdiği de söylenir. Ebû Ca'fer [Mansûr] Vâsıt'a Heysem b. Ziyâd el-Huzâ'î'yi görevlendirdi. Kendisi, Hasan [b. Kahtabe] ve beraberindekiler Ebü'l-Abbâs'ın yanına gittiler.

---

311 (اتَّسَعَ الْخَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ) "Delik büyük, yama küçük" deyimi, işin tamamen çığırından çıktığını ve düzelme imkânının olmadığını ifade etmek için kullanılan bir darbımeseldir. (çev.)

Ebû Atâ es-Sindî İbn Hübeyre'ye şöyle bir mersiye yazmıştı:

Hey! Vâsıt günü senin için ağlamayan bir göz
Mutlaka yaşları kurumuş, donuk bir gözdür
Gece vakti kalktı ağıtçı kadınlar, dövdüler
Bağırlarını ve yanaklarını elleriyle
[Şimdi] terkedip gittilerse de seni
[Mevki sahibi iken] birbiri ardınca gelip giderdi insanlar
"Sözünün eri, insanı yarı yolda koymaz." derler
Doğru, ancak toprak altında olan herkes uzaktır

[Öldürülen Diğer Emevî İdarecileri]

Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O Müslim b. Muğîre'den rivayet etti, dedi ki: Ben Ebû Ca'fer'in (Mansûr) ordusunda Ebû Eyyûb el-Havzî ile beraberdim. Ebû Ca'fer için yapılmış bir ev vardı. Etrafında da çadırı vardı. Ancak çadırın örtüsünde bir yırtık vardı, ben de onun aralığından bakıyordum. Gördüm ki Hasan b. Kahtabe Mansûr'un yanında, onunla konuşuyor. Sonra Mansûr, Havsere b. Süheyl'i çağırdı. [Havsere geldi.] Osman [b. Nehîk] geldi ve onun kılıcını aldı. [Havsere] konuşmak istedi ancak sonra sustu. Onu eve soktular ve kapıyı üzerine kilitlediler. Sonra Ebû Ca'fer'in arkadaşı Sellâm çıktı, Muhammed b. Nübâte'yi çağırdı. Onu da Havsere gibi hapsettiler. Sonra Sellâm çıktı ve "Yahyâ b. Hudayn nerede?" dedi. Sonra Bişr b. Abdülmelik b. Bişr çağrıldı. [Ya da râvi "Hakem b. Abdülmelik çağrıldı." dedi.] Ayağa kalktı, yanında kardeşi Ebân da vardı. Ebân "Biz bugüne kadar hiç ayrılmadık." dedi. Bunun üzerine Sellâm ona "Otur! Biz ancak bize emredileni yapıyoruz." dedi. O da oturdu. Sonra Hâlid b. Sinân el-Mürrî çağrıldı. Hâlid, İbn Hübeyre'nin şurta teşkilatının başındaydı. Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî ve oğlu öldürüldüler. Ardından Harb b. Katan el-Hilâlî öldürüldü. Sonra Sellâm çıktı ve insanlara "Dağılın!" dedi.

Müslim b. Muğîre dedi ki: Osman b. Nüheyk'e bu yedi kişinin durumunu sordum. Osman şöyle dedi: Havsere'ye gelince ben kılıcı onun kaburgasına sapladım ve ona "Ey Allah'ın düşmanı! Sen Mervân'ın kâtibiydin. Allah onları rezil rüsvâ edecektir. Bize sövmeden duramazdın!" dedim.

Sayılanların arasında Muhammed b. Nübâte gibi bağırıp çağıran yoktu. Cesaret ve gücüne rağmen çocuklar gibi bağırıyordu. Hâlid b. Sinân ise şöyle dedi: "Ey zalimler, bizi kalleşçe öldürüyorsunuz ha! Vallahi efendiniz olan Kahtabe'yi öldürdük."

İbn Hübeyre ile birlikte Hişâm'ın mevlâsı Rebâh b. Ebû Umâre de öldürüldü. Hişâm onu 10.000 dirheme satın alıp âzat etmişti. Ebû Ca'fer ile İbn Hübeyre arasında anlaşma olunca Ebû Ca'fer ona "Arap mısın yoksa mevâlîden misin?" dedi. O da "Eğer Arapça bir lisan ise biz onu konuşuyoruz. Eğer din ise biz ona girdik." dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer onu bağışladı. [Bir müddet] sonra onu soruşturdu, öldürüldüğü söylendi. Ebû Ca'fer'in onun öldürülmemesini emrettiği, ancak [hatâen] acele ile öldürüldüğü de söyleniyor. Fezâre kabilesinden İbn Ulâse ve Hişâm b. Hüşeym b. Safvân kaçtılar. Ancak yakalanıp Fırat nehri üzerinde öldürüldüler.

Ebû Osman el-Hâcib sığır eti yerken öldürüldü. Hâzim onu çağırdı ve kılıcı karnına vurdu. Bişr b. Abdülmelik'in kardeşi Hakem b. Abdülmelik ve iki oğlu öldürüldüler. Kaçtığı da söylenmiştir. Ayrıca Hulvân'da görevli olan Ebû Ulâse el-Fezârî ile Yûsuf b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî de kaçtılar. Sonra Harb b. Katan çağrıldı. Hasan b. Kahtabe onun için şefaatte bulundu ve "[O] sizin dayınızdır." dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer "Akraba olduğun için müminlerin emîri sana eman verdiğini ve kanını akıtmayacağını taahhüt etti." dedi.

Bazı râviler dediler ki: İbn Hübeyre'nin gerisinde olan Osman el-Hâcib'in vekili Sa'd el-Mevsılî -Saîd de denir- kalktı ve "Âkıbetinizden korkun!" dedi. Bunun üzerine Heysem boynuna vurdu ve onu öldürdü. [Oğlu] Dâvûd babasına yardım etmek üzere ayağa kalktı, o da öldürüldü.

Dediler ki: Ömer b. Zer şöyle derdi: "Yeryüzü bana dar gelmeye başlamıştı. Bineğimin üzerine çıktım, Âyetü'l-kürsî'yi okuyordum. Kimse karşıma çıkmadı. Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî benim için eman istedi. Ebü'l-Abbâs bana eman verdi." Ömer hikâye anlatır ve insanları Müsevvide'ye (siyah bayraklılar, Abbâsî taraftarları) karşı kışkırtırdı. Ebû Ca'fer, Hâlid b. Seleme'ye eman vermişti. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs "Bin canı da olsa hepsini alacağım!" dedi ve onu öldürdü.

Dediler ki: Hâzim şöyle diyordu: "Vallahi İbn Hübeyre'yi öldürmede acele etmemin sebebi, bu işin Yemenlilerden birine verilip de onu öldürmekle bize karşı böbürlenmelerinden endişe etmemdi." Süleymân b. Ali, İkâl b. Şebbe b. İkâl el-Mücâşi'î için eman istedi. Ona eman verdiler. Yanında Abbâs'ın çocuklarından bahsedildi, o da hemen onları övmeye başladı. Benî Ümeyye'yi de kötüleyip aşağıladı. [Ardından] Sümâme b. Rahîl el-Hanefî söz aldı. Kendisi hatipti. Şöyle dedi:

Ah! Keşke Ümmü'l-Cehm bir damla yağmur olsaydı anısına!
Görseydi şu mevkiimi, hâlbuki ayrıldık
İnsanlar çabamı ve manzaramı aştılar bir akşam
Konuşanların sözü de sözümü bastırdı

Bana anlatıldığına göre [bir şehir inşa etmek isteyen] İbn Hübeyre şehrini bina ettiği zaman ona "Câmi'a" ismini vermek istedi. O gün yanında bulunan Selm b. Kuteybe ona şöyle dedi: "Hani eğer 'Vali nerede?' diye sorulursa 'Vali, Câmi'a'dadır.' mı denilecek?" İbn Hübeyre bu durumdan hoşlanmadı ve şehre "Mahfûza" adını koydu. Ebü'l-Abbâs geldiğinde ismini "Hâşimiyye" olarak değiştirdi ve inşaatını tamamladı.

Dediler ki: Yezîd (İbn Hübeyre) cömert bir adamdı ve insanlara bolca yemek yedirirdi. Yemekten önce de insanlara süt ve değişik içecekler ikram edilirdi. Dâvûd b. Ebû Hind, İbn Şübrüme ve İbn Ebû Leylâ ile sohbet eder, sabaha kadar otururlardı. [Bir gece] İbn Şübrüme şöyle dedi:

Biz gecenin bir vaktine kalıp da uyku bizi gevşettiğinde
İyâd iki ruk'adan (torba)[312] *biriyle gelir yanımıza*

Burada İyâd'la kendi hâcibini kastediyor. İyâd her gece [onların] on kadar ihtiyacını karşılar, sabah olunca onları yerine getirirdi. Çoğu zaman sözlerinde lahn (açık hata) yapardı. Selm b. Kuteybe bu konuda onu uyardı, o da dikkat etmeye başladı.

Bize Medâinî anlattı, dedi ki: Ebû Müslim, Ebü'l-Abbâs'a şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz Kûfe halkı ismen müminlerin emîrinin taraf-

312 Şiirde geçen (الرُّكْعَةُ) kelimesi, namazdaki "rekât" anlamında değil de yerdeki çukur mânasındadır. Muhtemelen burada "iki ruk'a'dan biri" ifadesiyle şarap kapları veya içinde hediyeler bulunan torbalar kastedilmiştir. (çev.)

tarlarına katılmış ama fiiliyatta onlara muhalif davranıyor. Onların Ali'nin Ehl-i beyt'i hakkındaki düşünceleri müminlerin emîrinin bildiği gibidir, Kûfe halkını kandırıp onlara boşa umut vererek kışkırtan onlardır. Ey müminlerin emîri! Onlara helâk nazarıyla bak ve onları yakınında bulundurma! Onların yurtları senin için yurt olamaz." Diğer taraftan Abdullah b. Ali de Ebü'l-Abbâs'a buna benzer uyarılarda bulundu. Ebü'l-Abbâs şehrini Enbâr'da kurdu ve orada vefat etti.

Bir gün Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Hasan'ın elinden tuttu ve onu şehirde gezdirmeye başladı. Ebü'l-Abbâs ona hürmet gösterirdi. Ancak bu tutum Abdullah b. Hasan'ın haset etmesine engel olmuyordu. Bu yüzden şairin şu sözüyle misal getirmeye başladı:

Görmüyor musun Havşeb'i? Konaklar yapmaya başladı
Konaklar ki faydası Benî Bukayle'yedir
[Adam] Nuh'un ömrü kadar ömür sürmeyi umuyor
Oysa her gece [her an] gelebilir Allah'ın emri [ecel]

Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Hasan'ın bu şiirinden hoşlanmadı ve bunu belli ederek "Hasut [insan] nefsine ve diline hiç de hâkim olmaz." dedi. Bunun üzerine Abdullah "Affet beni!" dedi. Ebü'l-Abbâs "Eğer seni affedersem Allah beni affetmeyecek, çık yanımdan!" dedi. O da hemen Medine'ye gitti. Bir başka rivayete göre Abdullah b. Hasan bu şiiri İbn Abbâs Hâşimiyye şehrini tamamlayıp da kendisini orada gezdirdiğinde söylemişti.

Dediler ki: Ebü'l-Abbâs hicretin 132. yılı Zilkade ayında Ebû Ca'fer Mansûr'u Cezîre, İrmîniyye ve Azerbeycan'a vali yaptı. Yahyâ b. Muhammed b. Ali'yi de Musul'a tayin etti. Ebû Ca'fer Karkîsiye'ye geldi. Orada [Mervân tarafından atanmış olan] Münzir b. Zübeyr b. Abdurrahmân b. Hebbâr b. Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ vardı. Ebû Ca'fer onu itaat etmeye davet etti. Ancak Münzir kabul etmedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer oraya Mâlik b. Heysem'i tayin etti. Mâlik Münzir'i öldürdü ve cesedini astı. Bu olay hicretin 133. yılındaydı.

Bu yılda Abdullah b. Mâlik dünyaya geldi. Mansûr Rakka'ya gitti ve oradakileri itaat etmeye davet etti, ancak onlar olumlu cevap vermediler. Bunun üzerine Mansûr oraya Mûsâ b. Ka'b'ı vali yaptı. Mûsâ şehri fethetti

ve onları mağlup etti. Mansûr Cezîre'nin bütün kentlerine gidiyor, kendisine itaat edenlerle anlaşma yapıyor, ancak halkı kendisine karşı gelen yerlere [yeni] vali tayin edip orayı fethediyordu. Halkıyla anlaşma yaptığı şehirler Ruhâ, Nusaybin ve Dârâ şehirleriydi.

Dediler ki: Ebü'l-Abbâs'a ve onun Cezîre valisi Mansûr'a karşı Hâricîlerden bir topluluk hurûc etti. Onların emîri, Bekir b. Hamîd eş-Şeybânî idi. Ebû Ca'fer onların üzerine Mihkan b. Gazvân'ı gönderdi. Mihkan onları mağlup etti. Ancak reisleri Re'sül'ayn'a geldi. Bu durum Ebû Ca'fer'e ulaştı. Hemen onların üzerine Mukâtil b. Hakîm el-Akkî'yi gönderdi. Ebû Ca'fer de Kefertûsâ'dan onu takip ederek Dârâ'nın bazı köylerine geldi, Hâricîlerle karşı karşıya geldiler. Hâricîlerle beraber olan Muhammed b. Saîd b. Hudeyne b. Abdülazîz b. Hâris b. Hakem b. Ebü'l-Âs öldürüldü. Hâricîler hezimete uğradılar. Reisleri olan Bekir b. Hamîd Dârâ'nın dağlarına çıkmıştı. Akkî peşinden gitti ve onu öldürdü.

Ebû Ca'fer, Harran dışında Cezîre'nin bütün şehirlerinin yıkılmasını emretti. İrmîniyye'ye Yezîd b. Üseyd b. Zâfir es-Sülemî'yi vali olarak tayin etti. Daha sonra Ebû Ca'fer hicretin 135. yılı Cemâziyelûlâ'da İrmîniyye'ye gitti ve orayı zaptetti. Kilâb Kalesi'nde bulunan bir grup ondan eman diledi. Ebû Ca'fer hicretin 136. yılında İrmîniyye'den döndü. Yezîd b. Üseyd'i azledip yerine Hasan b. Kahtabe'yi görevlendirdi.

Heysem b. Adî dedi ki: Ebü'l-Abbâs hilâfet makamına getirilince Ebû Ca'fer'i Hâşimîlerden ve fakihlerden oluşan -aralarında Haccâc b. Ertât'ın da olduğu- 30 kişilik bir heyetle birlikte Ebû Müslim'e gönderdi. Amaç, imamın ortaya çıkmış olması ve Allah'ın onun eliyle müyesser kıldığı fetihler sebebiyle onu tebrik etmek ve müminlerin emîrinin yanında ne kadar güzel bir konuma sahip olduğunu ve teşekkürü hak ettiğini ona bildirmekti. Ebû Ca'fer oraya vardığında yanına girmesi engellenerek uzun zaman kapıda bekletildi. Sonra yanına girmesine izin verildi, ancak Ebû Müslim hak ettiği tâzim ve ikramı kendisine göstermedi ve onu "Emîr" olarak görmedi. Bu durum Ebû Ca'fer'in kinlenmesine sebep oldu. Ebü'l-Abbâs'ın yanına döndüğünde "Kuşkusuz sen Ebû Müslim'i öldürmedikçe ne devletin ne de saltanatın olacaktır. Nitekim o küstahlık edip haddini aşmıştır!" dedi. Ebü'l-Abbâs ona susmasını işaret etti.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O İshâk b. Îsâ b. Ali'den, o da Mansûr'dan rivayet etti, dedi ki: Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Heysem b. Adî'den ve başkalarından rivayet etti, dedi ki: Vâsıt şehrinde mahsur olan Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, yakınlarda bir yerde olan Mansûr'a haber yolladı, dedi ki: "Filanca gün çıkıp sana geleceğim ve seni karşılıklı çarpışmaya davet edeceğim. Beni korkaklıkla itham ettiğini duydum." Mansûr ona şunları yazdı: "Ey İbn Hübeyre! Sen haddini aşmış, sapıklığının ufuklarında koşuyorsun. Şeytan Allah'ın yalanladığını sana vaat ediyor, Allah'ın uzaklaştırdığını sana yakın gösteriyor. Yavaş ol biraz. Söz tamamlanır, iş olacağına varır. Bana sataşmışsın, ikimizin durumu şuna benziyor: Bir aslan bir domuzla karşılaşmış. Domuz aslana 'Benimle savaş!' demiş. Aslan ise 'Sen bir domuzsun, ben ne senin benzerin ne de dengin sayılırım. Çağrına icâbet edip (kavga edip) seni öldürsem 'Bir domuz öldürmüş.' derler. Bunda ne övünülecek ne de anlatmaya değer bir şey buluyorum. Eğer sen bana bir şey yapsan, az da olsa bu benim için bir utanç vesilesi olur.' demiş. Domuz 'Eğer kavgaya gelmezsen benden kaçtığını ve benden korktuğunu bütün yırtıcı hayvanlara bildireceğim.' demiş. Bunun üzerine aslan 'Senin yalanının oluşturacağı ayıba tahammül etmek bıyıklarımı kanına bulaştırmaktan daha iyidir.' demiş." Bundan sonra İbn Hübeyre fazla beklemeden eman diledi ve Ebû Ca'fer'e itaat etti.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Horasan halkından bazıları [İbn Hübeyre'nin kabilesi olan] Fezâre kabilesinden olanlara "Arkadaşınızın başı ne kadar da büyük!" dediler. Onlar da "Sizin ona verdiğiniz eman daha büyüktür." dediler.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Ebû Ca'fer İbn Hübeyre'yi dokuz ay kuşatma altında tuttu. Öldürüldüğü zaman cesedi Vâsıt'taki Midmâr kapısına getirildi, üzerine neft dökülerek yakıldı. Ebû Ca'fer Vâsıt şehrinin yıkılmasını emretti. Dedi ki: Kuşatıldığı zaman İbn Hübeyre'nin başında hiç beyaz yoktu. Öldürüldüğünde ise saçı ağarmıştı.

Dediler ki: İbn Hübeyre, kuşatıldığında şöyle diyordu: "Vallahi eğer Ebû Ca'fer Vâil'in Küleyb'inden [Küleyb b. Vâil] daha güçlü de olsa beni

yenemez. Şebîb[313]'den daha cesur olsa da ondan korkmam." Mansûr, İshâk b. Müslim el-Ukaylî'ye "Benim İbn Hübeyre'ye yaptığım muameleyi nasıl buldun?" dedi. İshâk b. Müslim "-Allah esirgesin- tehlikeli bir iş yaptın. Senin çevrende Kays kabilesinden ve diğer kabilelerden ona itaat eden ve uğrunda ölecek kadar ona bağlılık gösterenler olduğu halde sen bir aptallık ettin. Eğer isyan ederlerse [çevrenizdeki] insanlar giderler. Halbuki sizin işiniz henüz yenidir ve insanlar ümitle korku arasındadırlar." dedi.

Hişâm dedi ki: İbn Hübeyre Ebû Ca'fer'in yanına bir grup kimseyle beraber gitti. İçlerinde Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî de vardı. Ebû Ca'fer'in hâcibi ona bir yastık verdi ve ona "Dosdoğru otur ey Ebû Hâlid'" dedi. Odanın etrafında da Horasan halkından on bin kişi vardı. Sonra izin verildi, Ebû Ca'fer'in yanına girdi, ona bir yastık verildi. Ebû Ca'fer ile bir müddet konuştu. İbn Hübeyre bineği üzerinde dışarı çıktığında yanında beş yüz atlı ve üç yüz yaya olurdu. Yezîd b. Hâtim "İbn Hübeyre'nin saltanatı henüz bitmiş değildir. Adam bize geliyor, asker ona boyun eğiyor. Ah keşke Abdülcebbâr, Cehver b. Merrâr ve benzerlerinin bunun hakkında neler söylediklerini bilseydim!" dedi. Bunun üzerine Sellâm İbn Hübeyre'ye "Vali bu topluluğun içinde yürümemen gerektiğini söylüyor." dedi. İbn Hübeyre bineğiyle dolaştığı zaman yanında otuz atlı olurdu. Sellâm "[Böyle yaparak] âdeta böbürlenmek istiyorsun." dedi. İbn Hübeyre "Eğer yanınıza gelmemizi istiyorsanız [sizin istediğiniz gibi] yaparız." dedi. Sellâm "Bu bir itibarsızlık değildir, ancak askerler bu toplanmadan hoşlanmıyorlar. Vali senin için bu emri verdi." dedi. Ondan sonra İbn Hübeyre dışarı, beraberinde iki adam ve bir de kölesi olduğu halde çıkardı.

İbn Hübeyre'nin hazineleri, beytülmâli ve erzak deposu kapatıldı. Erzak deposunda çok miktarda yiyecek vardı. Ebü'l-Abbâs onun öldürülmesini kafasına koydu. İbn Hübeyre'den Abdullah b. Hasan'a yazılmış bir mektup da bulundu. Ebû Ca'fer onun öldürülmesi için Osman b. Nehîk'e emir verdi. Osman "Onu Araplar'dan bir adam öldürsün." dedi. Bunun üzerine onu öldürmek için Hâzim, Ağleb ve Heysem b. Şu'be hazırlık yaptılar.

---

313 Hz. Ali'yi öldürenlerden biri olan Şebîb b. Becere'yi veya Ali'nin Cezîre valisi olan Şebîb b. Âmir'i kastediyor. (çev.)

Dediler ki: Mansûr İbn Hübeyre'ye daha önce paylaştırdığı bir deriyi sordu. İbn Hübeyre "Ey adam! Kureyşliler gibi geniş [gönüllü] ol! Hicazlılar gibi dar [gönüllü] olma! Benim gibi bir adama ne deri[nin hesabı] sorulur ne de onun için kınanır. Beni tenkit etmek için bahane arıyorsun!"[314] dedi. Bir gün Mansûr ona "Ey Ebû Hâlid! Anlat bize!" dedi. İbn Hübeyre şöyle dedi: "Vallahi sana samimi bir şekilde nasihat edeceğim ve hulûs-i kalb ile söyleyeceğim: Şunu bil ki Allah'ın ahdi bozulmaz ve akdi (bağladığı düğüm) çözülmez. Sizin emirliğiniz yenidir, hilâfetiniz tazedir. Hilâfetin tatlı tarafını insanlara tattırın, onun acı yanlarından insanları uzak tutun." Sonra ayağa kalktı, onunla birlikte Kays kabilesinden 700 kişi ayağa kalktı. Bunun üzerine Mansûr "Böyle hareketlerin bulunduğu bir devlet pâyidar olamaz." dedi.

Bana Medâinî anlattı. O Ebû Amr el-Kureşî'den rivayet etti, dedi ki: İbn Hübeyre, Ebû Ca'fer'in yanına girdi ve onunla konuşmaya başladı. Ancak Ebû Ca'fer ondan yüz çevirmişti. Bunun üzerine İbn Hübeyre "Bana bak ey adam bana!" demeye başladı. Sonunda çıkıp gidince Ebû Ca'fer "Bu kokmuşun oğluna ve benim için neler söylediğine hayret etmez misiniz?" dedi.

Bana İbnü'l-Kattât anlattı, dedi ki: Ebû Ca'fer, Selm b. Kuteybe'ye şöyle dedi: Bugüne değin İbn Hübeyre kadar izzet-i nefs sahibi ve onun gibi akıllı hiçbir Arap'la konuşmamıştım. Bir gün benimle konuşurken şöyle dedi: "Allah babanın hayrını versin, dinle!" Sonra devam etti ve "Bizim iktidar ve yöneticilikle olan münasebetimiz yeni sayılır. Kusuruma bakma, eğer ağzımdan kasıtsız [nâhoş] bir söz çıkarsa onu bağışla." dedi. Ben de ona "Bağışladım." dedim.

Ebû Seleme'nin Durumu

İbnü'l-Kattât dedi ki: Mansûr şöyle dedi: Ebü'l-Abbâs beni çağırdı ve Ebû Seleme'nin durumunu benimle müzakere etti. Dedi ki: "Vallahi bilmiyorum, belki de Ebû Seleme'nin bu görüşleri Ebû Müslim'in görüşlerinden kaynaklanıyordur. Senden başka kimse bu işin hakkından gelemez.

---

314 Bu cümlenin Arapçası (ضَـرَبَ أَخْماساً لَأَشْـداسٍ) şeklindedir. Bir adam, muhatabına hile yapmak, bir bahane ile onu tuzağa çekmek istiyorsa onun için böyle söylenir. Bkz. Lisânu'l-Arab, VI, 67. (çev.)

Var Ebû Müslim'e git, Allah'ın bize ihsanından ve Ebû Müslim'in işlerimizde gösterdiği başarıdan ötürü kendisini tebrik et. Ondan biat al ve Ebû Seleme'nin durumunu ona bildir. Bu konudaki görüşünü öğren. Ona olan minnettarlığımızı ve hakkını tanıyor olmamızı ona anlat."

Mansûr dedi ki: Horasan'a gittim, yanımda otuz adam vardı. Aralarında İshâk b. Fadl el-Hâşimî ve Haccâc b. Ertât da vardı. Korku içindeydik. Merv şehrine geldiğimizde bizi Ebû Müslim karşıladı. Bana yaklaştığı zaman atından indi ve elimi öptü. Ona "[Bineğine] bin!" dedim, o da bindi. Merv şehrine geldik, bir evde konakladık. Üç gün geçtiği halde bana bir şey sormuyordu. Sonra bana "Seni buraya getiren nedir ey Ebû Ca'fer?" dedi. Ben de ona durumu anlattım. Ebû Müslim "Sen yanıma gelmeden önce müminlerin emîrine biatımı takdim ettim. Fakat seninle de musâfaha edeyim." dedi ve benimle de musâfaha yaptı.

Sonra "Peki Ebû Seleme biat etti mi?" dedi. Ben de "Evet, biat etti." dedim. Ebû Müslim "Sizi ondan kurtaracağım." dedi. Sonra Mürâr b. Enes ed-Dabbî'yi çağırdı ve ona "Kûfe'ye git, Hafs b. Süleymân'la (Ebû Seleme) nerede karşılaşırsan onu öldür!" dedi. Mürâr Kûfe'ye gitti. Ebû Seleme de Ebü'l-Abbâs'ın yanına, gece oturmasına giderdi. Bir gece Mürâr onun yolunda pusuya yattı. Dışarı çıkınca onu öldürdü. Sonra "Onu Hâricîler öldürdü." dediler.

Ebû Ca'fer Ebû Müslim'in evinin girişine gelir oturur, sonra hâcib (kapı görevlisi) onun için izin isterdi. Daha sonra Ebû Müslim, hâcibine, Ebû Ca'fer geldiği zaman perdelerin kaldırılmasını ve kapıların ona açılmasını emretti.

Bize İbnü'l-Kattât anlattı. O İshâk b. Îsâ'dan rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Ebû Seleme'yi öldürmek istedi. Amcası Dâvûd b. Ali kendisine "Onun katlini üstlenme, Ebû Müslim sana karşı kinlenir ve bunu senin aleyhine delil getirir. Fakat Ebû Müslim'e bir mektup yaz, onu öldürecek bir adam göndersin." dedi. O da öyle yaptı. Ebü'l-Lefâif el-Esedî şöyle dedi:

Otuz yıldan beridir belâsını arayan
Adama yazık oldu, üstelik yok kimsesi
İki elinin âdeti böyleydi hep onun
Sonunda ısırdı keskin bir kılıç ensesini
Hile yaptı ona o Hâşimî
Hem de dostluğa sığmayan bir hile

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Mufaddal ed-Dabbî'den rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs kendi el yazısıyla -veya kendi imzasıyla- Ebû Müslim'e bir mektup yazdı ve Horasan'a gönderdiği Ebû Ca'fer'e verdi. Mektup şöyleydi: "Kuşkusuz müminlerin emîrinin ve ailesinin düşüncelerine daima, iyilik yapanlara karşı iyilik yapmak ve bir dine zarar vermediği sürece kötülük yapanları affetmek düşüncesi hâkim olmuştur. Müminlerin emîri, Hafs b. Süleymân'ın cürmün[e verilecek cezay]ı sana bırakmıştır, şayet istersen senin iyiliklerine karşı, yaptığı kötülüğü yapılmamış sayacaktır."

Ebû Müslim mektubu okuyunca Mürâr b. Enes'i, Hafs b. Süleymân'ı (Ebû Seleme) nerede yakalarsa öldürmesi için Kûfe'ye gönderdi. Şöyle de bir mektup yazdı: "Herhangi bir kınamaya aldırış etmeyecek duruma gelmedikçe kişinin ihsanı tamamlanmış olmaz. Müminlerin emîrinin ihsanını kabul ettim ve onun için intikam almayı tercih ettim." Mürâr suikast yoluyla Ebû Seleme'yi öldürdü. Ancak "Onu Hâricîler öldürdü." denildi. Ebü'l-Abbâs cenaze namazını kıldırması için kardeşi Yahyâ b. Muhammed'e emir verdi.

Heysem b. Adî dedi ki: Ebû Müslim, Ebû Seleme'ye şöyle yazardı: "Âl-i Muhammed'in emini Abdurrahmân b. Müslim'den Âl-i Muhammed'in vezirine." Ebü'l-Abbâs ise Ebû Müslim'e vazifeyi Ebû Seleme'den almanın ve imamın biatını geçersiz kılmanın kendisinin tasarrufunda ve yetkisinde olduğunu bildiren bir mektup yazdı. Ebû Müslim de ona Ebû Seleme'nin öldürülmesi için bir mektup yazdı. Ebü'l-Abbâs cevaben "Bu hususta hüküm vermekte sen daha çok hak sahibisin. Onu öldürecek bir adam gönder." dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim, Mürâr b. Enes ed-Dabbî'yi gönderdi. Mürâr gece vakti Ebû Seleme'nin karşısına çıktı, onu hayvanından indirdi ve boynunu vurdu. Sonra Ebû Müslim'in casusu olan ve ona haber

taşıyan Ebû Cehm b. Atıyye bütün komutanları toplayarak "Hafs (Ebû Seleme) Allah'a, resulüne ve imamlara ihanet eden biridir. Ona lânet edin'" dedi. Ona lânet edildi. Bunun üzerine Süleymân b. Muhâcir el-Becelî şöyle dedi:

Vezir Âl-i Muhammed'in veziriydi
Öldü, kim buğzederse sana, vezir olur

Dediler ki: Ebû Seleme öldürüldüğü zaman Mansûr "Köle gürültü çıkardı ve onun patırtısı müminlerin emîrine kadar geldi." dedi. Onun ölüm haberi kendisine ulaştığı zaman Abdullah b. Ali şöyle dedi: "Köpeğe kaderden bir taş isabet etti, o da helâk olup gitti". Dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Ebû Seleme'nin ardından feryâd edildiğini duyunca şairin şu sözüyle misal getirdi:

Kızıştıranlarla birlikte harbi kızıştırdığım için mi
Kınanıyorum, felâketleri tasvip etmediğim için mi?
Sakınmayayım mı insanların, sıcaklığından sakındığı bir ateşten?
Korkutursun beni, eğer umutlandırmazsan

Ebû Seleme [Abbâsî] devleti kurulduktan üç ya da dört ay sonra öldürüldü.

Bana Muhammed b. Abbâd anlattı, dedi ki: Bana Cerîr b. Abdullah'ın soyundan bir adam anlattı, dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye babasının diyetini verdi. Muhammed de kardeşi Yezîd'in çocuklarına onun yarısını verdi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs ona "Biz bu diyeti sana belâya uğrayıp kendini tehlikeye attığın için verdik. Yoksa babanın vârisleri arasında taksim etmen için değil." dedi. Bazıları dediler ki: Ebü'l-Abbâs ona babasının diyetinin yarısını verdi. Bunun üzerine Dâvûd b. Ali "Onun yaptığına karşılık ona ancak tam bir diyet vermelisin. Çünkü o [yaptığını] iyi yapardı." dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs diyeti ona tam verdi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Ali, Ebü'l-Abbâs'ın valiliğini yaptığı sırada İshâk b. Müslim el-Ukaylî'yi Sümeysât'ta -veya Surûc'da ya da başka bir yerde- kuşatma altına aldı. İshâk b. Müslim "Boynumda biat var. Sahibinin vefat ettiğini öğrenmeden onu bozmam, o biate sahip çıkarım."

dedi. Abdullah ona "Mervân öldürüldü." dedi. İshâk bunun doğru olduğuna kanaat getirince barış ve eman talebinde bulundu. Ona eman verildi ve Ebü'l-Abbâs'a götürüldü. Ebü'l-Abbâs ve Mansûr ona saygı duyuyor onu vefalı kabul ediyorlardı. Ancak sert bir yanı vardı ki buna müsamaha gösterilirdi. Abdullah b. Ali Ebû Ca'fer'e muhalif olup Bekkâr b. Müslim Abdullah b. Ali'nin yanında yer alınca İshâk b. Müslim Horasan halkına oldukça sert davrandı. Ebû Ca'fer ona "Ey İshâk! Kardeşini (Bekkâr b. Müslim) bize teslim etmez misin?" dedi. İshâk "Sen amcanı (Abdullah b. Ali) bana getir, ben de kardeşimi sana getireyim." dedi. Ebû Ca'fer onun bu sözüne güldü.

Dediler ki: Bir gün Ebû Nuhayle, Ebü'l-Abbâs'ın yanındaydı. İshâk b. Müslim de oradaydı. Bu, İbn Hübeyre'nin katlinden, Vâsıt şehrinin yıkılmasından ve Ebü'l-Abbâs'ın Enbâr şehrini inşa etmesinden sonraydı. Ebû Nuhayle şöyle dedi:

İmar edilmiş bir yurt oldu Enbâr
Ve nifaktan kurtuldu memleketler
Hıms, Kınnesrîn ve Tedmür
Nerede Ebü'l-Verd, Kevser hani?
Mervân nerede ve Eşkar hani?
Nerede defnedilen adamların cesetleri?
Heyhat! Zafer yoktur yardım görmeyene
Sadece bir enkazdan ibaret Vâsıt şimdi
Yeşil Dîdebân hariç
Hani zâni evlerinin olduğu yer

Bunun üzerine İshâk öfkelendi ve "Vallahi Ebû Nuhayle'nin, bu sözleri sizin hakkınızda da söylediğini işittim." dedi. Mansûr "Ey Ebû Nuhayle! Her günün adamısın." dedi. İshâk [bu durumdan] hoşlanmadı. Ebü'l-Abbâs, Ebû Nuhayle'ye 50.000 dirhem verilmesini emretti.

Bize Medâinî anlattı, dedi ki: Bir gün Ebü'l-Abbâs insanlar arasında oturmuştu. Bir adam kalktı, Şam ve Cezîre halkını zemmetmeye başladı. Bunun üzerine İshâk ona "Sen yalan söyledin ey zinakârın oğlu!" dedi. Ziyâd b. Ubeydullah "Ey müminlerin emîri, adama hak ettiğini uygula!"

dedi. Ebü'l-Abbâs "Kays kabilesinin, efendilerinin had olarak dövülmesine razı olacaklarını mı sanıyorsun? Eğer ondan şahit istesem Kays'tan yüz adam getirir, onlar da onun doğru söylediğine şahitlik yaparlar." dedi ve adamı bıraktı.

Resûlullah'ın (sav) Hırkası, Asâsı, Kâsesi ve Teknesi

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı. O Hasan b. Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Dûmetülcendel ahalisinden bazı hıristiyanlara -ya da Maknâ ahalisine- eman olsun diye bir hırkasını vermişti. Müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs onların çocuklarından o hırkayı 400 dinara satın aldı. Halifelerin giydikleri hırka o idi.

Abdullah dedi ki: Vâkıdî şunu anlattı: Kendilerine hırka verilenler Tebük ahalisiydi. Dedi ki: Heysem b. Adî "Onlar Eyle ahalisiydi." demiştir. Bazıları dediler ki: Abbâsîlerin eline geçmesin diye Mervân hırkayı, kâseyi, kılıcı ve tekneyi toprağa gömdü. Fakat Mervân'ın bir hizmetçisi onlara yerlerini gösterdi.

[Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'la İlgili Bazı Haberler]

Bana Muhammed b. Rebî' b. Ebû Cehm b. Atıyye anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs şöyle dedi: "Kişinin gücü artınca şehveti azalır. Beraberinde bir hak ihlâli olmadan yapılan çok az iyilik vardır."

Bana Muhammed b. Rebî' anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs şöyle dedi: "İnsanların en aşağısı ve en alçağı cimriliği ihtiyat, yumuşak huylu olmayı da zül kabul edenlerdir."

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî'den rivayet etti, dedi ki: Mervân'ın öldürülmesinden sonra Ebü'l-Abbâs'ın yanına girdim ve şöyle dedim: "Cezîre himârını[315] ve Neha'lı câriyenin oğlunu Resûlullah'ın (sav) amcası, Abdülmuttalib'in oğlu ile değiştiren Allah'a hamd olsun."

---

315 Mervân b. Muhammed'i kastediyor.

Heysem dedi ki: Muhammed b. Mervân b. Hakem, Mus'ab b. Zübeyr döneminde İbrâhim b. Eşter en-Neha'î ile savaştığı zaman onun bir câriyesini almıştı. Bu câriye Mervân b. Muhammed'i doğurdu.

Ca'd b. Dirhem, Mervân'ın dinini bozmuştu. Mervân kibirli bir adamdı, yaptığı işe ihtimam göstermezdi. Onun hakkında "Mervân, Ezd'in Himâr'ından daha kâfirdir."[316] denilirdi. Bahsi geçen Himâr, Himâr b. Mâlik b. Nasr b. Ezd'dir. Mervân zorba ve yaptığı işe önem vermeyen bir adamdı. Bu yüzden kendisine "Himârü'l-Cezîre" deniliyordu.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O bir adamdan, o Umâre b. Hamza'dan rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs şöyle derdi -ya da şöyle yazmıştı-: "Yumuşak huy ifsad edici olduğu zaman müsamaha âcizlik sayılır. Sabır güzeldir, ancak dine zarar verildiğinde ya da devlet zayıflatıldığında [sabretmek olmaz]. Teennî övülen bir haslettir, ancak fırsat ele geçtiği zaman beklemek olmaz."

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Şam halkından bazı büyükler Ebü'l-Abbâs'ın yanına girdiler ve "Vallahi siz iş başına gelene kadar Benî Ümeyye dışında Resûlullah'a vâris olacak akrabalarının olduğunu bilmiyorduk!" dediler. Bunun üzerine İbrâhim b. Muhâcir şöyle dedi:

Ey insanlar! Haber vereyim size, dinleyin beni!
Bir acayiplik ki ilâve olmuş acayipliğin üzerine
Hayret Abdüşems'e ki onlar
Yalanın kapısını açtılar insanlara
Ahmed'e (sav) vâris olmuşlar dediklerine göre
Abbâs b. Abdülmuttalib vâris olmadan
Yalan söylediler, bilmiyoruz vallahi
Yakınların dışında mirası hak edeni

---

316 (هوأَكْفَرُ مِنْ حِمَار) "O Himâr'dan daha kâfirdir." cümlesi bir darbımeseldir. Rivayete göre Âd kavmi zamanında Ezd kabilesine mensup Himâr b. Mâlik b. Nasr b. Ezd adında bir adam vardı. Kırk-elli sene müslüman olarak yaşadı. Son derece iyiliksever ve cömert bir adamdı. Bir gün on oğlu hep birlikte ava çıktılar. Fakat yıldırım çarpması sonucu hepsi öldü. Bunun üzerine Himâr, "Evlatlarıma bunu yapan bir tanrıya ibadet etmem!" deyip dinden çıktı ve kâfir oldu. Cevf adında yeşil bir vadisi vardı. Vadiden geçen herkesi yakalıyor, eğer dinden dönmezlerse öldürüyordu. Sonra Allah onu da vadisini de helâk etti. Bkz. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971, VI, 42. (çev.)

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Bana sika adamlar haber verdiler, dediler ki: Ebü'l-Abbâs, İbrâhim b. Cebele b. Mahreme el-Kindî'ye karşı öfkelenmişti. -İbrâhim onun dostlarından ve akşam sohbetlerine katılanlardan biriydi.- Bu yüzden onu [meclisinden] uzaklaştırdı. [Daha sonra] yanında ondan bahsedildi ve "Onun ilmi ve sohbeti güzeldir." denildi. Bunun üzerine Îsâ b. Ali "İşte o böyle bir insandır, onu affedip yanına, akşam sohbetlerine çağırmayacak mısın ey müminlerin emîri?" dedi. Ebü'l-Abbâs "Beni bundan alıkoyan, insanların öfkemin çabuk geçtiğini düşünecek olmalarıdır. Onu daha sonra çağıracağım." dedi.

Medâinî dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ın hanımı Ümmü Seleme "Ey müminlerin emîri, saltanat ne güzeldir, eğer [bizde kalmaya] devam ederse!" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs "Eğer [hep bir kişide] kalsaydı bizden öncekilerde kalır ve bize gelmezdi." dedi.

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O da Utbî'den ve başkalarından nakletti, dediler ki: Ebü'l-Abbâs şöyle derdi: "Eğer Hicaz ve Tihâme'nin ilmini öğrenmek istersek onları Saîd b. Amr b. Gasîl el-Ensârî bilir. Eğer Temîm, Fâris ve Acem ilimlerini öğrenmek istersek onları Hâlid b. Safvân bilir. Eğer dünya ve âhiretin, cinlerin ve insanların ilimlerini öğrenmek istersek onları da Ebû Bekir el-Hüzelî bilir." Bunlar geceleri onun sohbetine devam eden insanlardı.

Abdullah b. Sâlih el-İclî dedi ki: Ebü'l-Abbâs Enbâr'da atına bindi, toprakta çalışan bir topluluğun yanından geçti. [Yanında bulunan] Îsâ b. Ali'ye "Ey Ebü'l-Abbâs! Mutlu olan kişi dünyadan emin olan kişidir. Doğrusu üstlendiğim bu şeylerden hiçbirini üstlenmemiş olmayı isterdim. Acaba âhirette durumu daha iyi ve günahı daha az olacak olan onlar mı yoksa ben miyim?" dedi. Bunun üzerine Îsâ "Ey müminlerin emîri, Allah sana ve senin sayende ümmete ihsanda bulundu. Ümmeti senin bereketinle Benî Ümeyye'nin zulüm ve zorbalığından kurtardı." dedi.

Medâinî dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Medine valisi Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdullah el-Hârisî'ye muhannesleri (çift cinsiyetli kimseleri) Medine'den çıkarması için mektup gönderdi. Vali de onların çıkarılmasını emretti. Şurtanın başındaki adam valiye "Bizim evde de muhannes var, şayet mümin-

lerin emîri onu bırakırsa." dedi. Vali "Her evde bir muhannes bırak." dedi. Şurta reisi "O zaman onları her yerden buraya getirmemiz gerekir." dedi. Ziyâd cimri bir adamdı. Bir hastalığı sebebiyle kendisine yağ şırınga ediliyordu. Hizmetçileri ondan çıkan yağları dökmek istediler. Vali "Bu yağları arıtın ve kandillerde kullanın, onları dökmeyin." dedi.

Bir gün bir adam Ebü'l-Abbâs'la birlikte yemek yedi. Ebü'l-Abbâs'a bir oğlak getirilmişti. Adam büyük bir iştahla yemeğe başladı. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs adama "Bakıyorum da öyle bir yiyorsun ki sanki oğlağın annesi sana toslamış!" dedi. Adam da ona "Ey emîr, bakıyorum da ona öyle şefkatli davranıyorsun ki sanki annesi seni emzirmiş!" dedi. Bir gün Ramazan ayında Gâdırî -veya Eş'ab- onun yanında iftar etti. Kendisine madîra (bir çeşit et yemeği) getirildi. Adam iştahla yemeğe başladı. Ebü'l-Abbâs "Mahpuslar bu ayda kendilerine namaz kıldıracak bir imama ihtiyaç duyuyorlar. Filanı götürün de onlara namaz kıldırsın." dedi. Adam "Başkası olamaz mı ey müminlerin emîri? Talâkla yemin ederim ki bir daha madîra yemeyeceğim." dedi.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ın karısı Ümmü Seleme bt. Ya'kûb el-Mahzûmiyye daha önce "Ebû Şâkir" diye bilinen Mesleme b. Hişâm'ın eşiydi. Ebû Şâkir şarap içerdi. [Karısı] Ümmü Seleme onu Abbâs b. Velîd b. Abdülmelik'e şikâyet etti. Velîd onu azarladı, o da Ümmü Seleme'yi boşadı. Ümmü Seleme Filistin'e gitti. Onunla müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs evlendi. Ümmü Seleme onunla Süleymân b. Hişâm hakkında konuştu ve onun Mervân'a muhalif biri olduğunu söyledi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs ona karışılmamasını emretti. Bu yüzden Süleymân b. Hişâm Ebü'l-Abbâs'ın yanına rahatça girerdi. Bir gün yine Süleymân Ebü'l-Abbâs'ın yanındayken Benî Hâşim'in mevlâsı Südeyf b. Meymûn geldi. Südeyf uzun boylu ve kambur biriydi. Şu şiiri okudu:

Sağlam temeller üzerine oturmaya başladı din
Benî Abbâs'tan efendiler sayesinde
Ey [toplumu] pisliklerden temizleyenlerin efendisi!
Ve ey bütün efendilerin efendisi!
Hâşim'in Mehdî'si ve Rızâ'sısın sen

Peş peşe umut bağladı sana nice insanlar!
Affetme Abdüşems'in hatalarını!
Kes bütün uzun hurmaları ve fidanları!
İndirin onları tıpkı Allah'ın indirdiği gibi
[Atın onları] hakirlik ve helâk yurduna
Kuşkusuz öfkelendirdi beni ve acıttı kalbimi
Onların makam sahibi olmaları
Hatırlayın Hüseyin'in öldürülüşünü ve Zeyd'i
Ve Mihrâs[317] *tarafındaki şehidi*
Harran'daki imamı da hatırlayın
Kalıverdi kabirlerin yanında bir kabirde

Ayrıca şu şiiri de söyledi:

Aldatmasın seni bu gördüğün adamlar
Yüreklerinde sızlayan bir dert var
Sapla kılıcı hainlere öyle ki
Dünya üzerinde kalmasın bir Emevî
Bir şiiri de şöyleydi:
Ne diye ve kimin için bırakılıyor Abdüşems?
Sesleri duyuluyor dört bir yanda
Öldürülse bile bütün Emevî sülâlesi
Harran'daki o harap kabirde yatana denk gelemez kuşkusuz

Ebû Müslim, Süleymân b. Hişâm hakkında Ebü'l-Abbâs'a şöyle bir mektup yazmıştı: "Eğer senin düşmanın ve dostun senin yanında eşit ise sana itaat eden ve sana meyilli olan ne zaman sana umut bağlar ve senden ayrılmış olan düşmanın ne zaman senden korkar?" Süleymân Ebü'l-Abbâs'ın yanından çıkınca Südeyf'e "Beni öldürdün, Allah seni öldürsün!" dedi.

Dedi ki: Sonra Ebü'l-Abbâs, Ebû Cehm b. Atıyye'yi çağırdı ve ona "Bana Süleymân b. Hişâm'dan hoşlanmadığım bir haber ulaştı. Onu öldür!" dedi. Ebû Cehm onu Gariyyeyn bölgesine götürdü, onu ve bir oğlunu öldürdü. Sonra onların cesetlerini astı. Süleymân'ın siyahî bir kölesi [cese-

317 Mihrâs, Hamza b. Abdülmuttalib'in Uhud'da yanı başında şehit olduğu göletin adıdır. (ZZ)

dinin] yanına geldi ve ağladı. Sonra "Dünya böyledir işte… Sana teveccüh eder halde sabahlarsın, akşam olunca senden yüz çevirir gider." dedi.

Heysem'in dışındakiler dedi ki: Süleymân b. Hişâm, Ebü'l-Abbâs'ın şurtasının başında bulunan Abdülcebbâr'a teslim edildi. O da Müseyyeb b. Züheyr'e emretti, onu öldürdü. Bir başka rivayete göre Südeyf bu şiiri okuduğu zaman Süleymân ayağa kalkarak "Bu adam seni bana karşı tahrik ediyor. Bana ulaşan habere göre sen beni suikastla öldürmek istiyormuşsun!" dedi. Ebü'l-Abbâs "Ey cahil! Seni öldürmeme kim engel olabilir ki seni suikastla öldüreyim? Alın bunu!" dedi. Hemen gözaltına alındı ve öldürüldü.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib ve başkası anlattı, dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik'in kâtibi Sâlim b. Abdurrahmân, Abdülhamîd b. Yahyâ'yı İrmîniyye'ye giderken Mervân'ın yanına verdi. Abdülhamîd, Enbâr'ın "Hadîsetü'n-Nevra" bölgesindendi. Şam'a geldi ve orada tecrübe kazandı, uzmanlaştı. Bazılarına göre o, Benî Ümeyye'nin mevlâsıydı. Bazıları da Kureyş'ten olan başkalarının mevlâsı olduğunu söylediler. Mervân'a [Ebü'l-Abbâs'ın halife olduğu yolunda kendisine] haber gelinceye kadar Abdülhamîd ondan ayrılmadı. Mervân ona "İnsanlar senin gibilerine muhtaçtırlar. Onlardan eman dile, belki ben hayatta iken bana bir faydan dokunur veya ölümümden sonra saygınlığımı korursun." Bunun üzerine Abdülhamîd kendi yazdığı şiiri veya başkasına ait şiiri ona okudu, şöyle dedi:

Bir vefa gizliyorum, sonra bir ihanet koyuyorum ortaya
Zâhiri insanlara açık olan bir özrü kim bulacak benim için?

Yine şöyle dedi:

Şüphe yok ki kınamam açıktır
Kınayıcılara, özrüm de hazır olmayanlara

Sonra [Mervân'a] şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Senin bana emrettiğin şey senin için iki emirden sana en faydalı olanıdır, ancak benim için iki emirden en kötüsü olanıdır. Bununla beraber sabredeceğim. Tâ ki Allah sana bir kapı açıncaya kadar veya seninle birlikte öldürülünceye kadar." Sonra yakalandı ve hapse atıldı, daha sonra öldürüldü.

Bana Abdülhamîd b. Yahyâ'nın çocuklarından birkaçının anlattığına göre Abdülhamîd saklandı, ancak Şam'da veya Cezîre'de bulundu. Ebü'l-Abbâs onu şurtasının başındaki Abdülcebbâr b. Abdurrahmân'a teslim etti. Abdülcebbâr bir leğen su ısıtıp ölünceye kadar onun başında bekledi. Abdülhamîd "Yazıklar olsun size, biz her devletin hatipleriyiz!" derdi. Mervân'ın malları kendisine soruldu, "Vallahi sizin bildiklerinizin dışında o mallardan bir şey bilmiyorum." dedi.

Bana Abdülhamîd'in çocuklarından birinin anlattığına göre kendisi "Ebû Yahyâ" diye künyelenirdi ve "Konuşması aklından fazla olanın, söyledikleri aleyhinde olur. Aklı konuşmasından fazla olanın, söyledikleri lehine olur." derdi.

Bana İbnü'l-Kattât anlattı, dedi ki: Ebü'l-Abbâs hilâfete getirilince Ebû Atâ es-Sindî Abbâsoğullarını şöyle methetti:

Halkın en hayırlısı Hâşim'dir
Ve kötülerin en rezilleridir Benî Ümeyye
Fahişedendir Benî Ümeyye'nin ağacı
Şerefte parlak bir ağacı vardır Benî Hâşim'in
Hâşim'dir cennetlere davet eden
Ateşe davet edenlerdir Benî Ümeyye

Ancak Ebü'l-Abbâs bu şiirinden dolayı ona bir şey vermedi. Bunun üzerine şöyle dedi:

Ah keşke geri dönse bize Benî Mervân'ın zulmü!
Ateştedir Benî Abbâs'ın adaleti

Yine Ebû Atâ şöyle dedi:

Ey Benî Hâşim! Dönün [artık] hurma bahçelerinize
Sâ'ı bir dirheme yükseldi hurmanın
Eğer "Biz Muhammed Nebî'nin kavmiyiz." diyorsanız
Bilin ki Nasârâ da Îsâ b. Meryem'in kavmidir

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: İbn Ayyâş el-Mentûf bazı ihtiyaçlarını Ebü'l-Abbâs'a arz etti. İstekleri arasında, düzelsin diye Ali b. Safvân'ın sakalını kısaltmak da vardı. Ali uzun sakallı

biriydi. Ebü'l-Abbâs maksûreye girip minbere çıkınca İbn Ayyâş ve İbn Safvân'ı tam karşısında gördü. Ayrıca İbn Safvân'ın sakalının uzunluğunu gördü ve gülmeye başladı. Bunun üzerine takkesini ağzının üzerine koydu. Ayrılınca İbn Ayyâş'a "Yazık sana, az daha beni rezil ediyordun!" dedi. İbn Ayyâş "Vallahi [İbn Safvân'ı yanıma almakla] sadece ihtiyaçlarımı sana hatırlatmak istedim." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Ebû Tâlib ailesine iyilik ve ikramda bulunmaya başladı. Ancak bu tutum onların Ebü'l-Abbâs tarafından anlaşılmaz hale gelmelerinden başka onlarda bir sevgi artışına sebep olmadı. Onların içinde Abdullah b. Hasan b. Hasan, Ebü'l-Abbâs'a karşı en çok haset besleyen ve ona en az teşekkür edenlerden biriydi. Bir gün Ebü'l-Abbâs şöyle dedi: Muâviye şu sözü söylerken doğru söylemiş: "Nimete haset eden ve elimdeki nimetler zâil olmadan rahata ermeyen bir kişi müstesna, insanlardan razı edemeyeceğim hiç kimse yoktur. Bu kişiyi Allah hiçbir zaman benden razı kılmaz. Bunlar da Ebû Tâlib'in çocuklarıdır. Ben onların sıla-i rahmine dikkat ettim, onlara çokça iyilik yaptım ama onlar hasetleriyle ve kötü niyetleriyle düşmanlıktan başka her şeyi reddediyorlar. İşlerin âkıbeti konusunda yumuşak tutumumun onların aleyhine dönmesinden endişe ediyorum. Kendisinden yardım istenilen sadece Allah'tır."

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Mûsâllâ'nın sahibi Ali b. Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Hasan'ı yanına getirtti. Ona iyilik ve ikramda bulundu ve bir milyon dirhem verdi. Medine'ye dönünce Medine halkı yanına gelip ona selâm verdiler. Ona yaptığı iyiliklerden ve hoş karşılamasından dolayı Ebü'l-Abbâs'a dua ettiler. Bunun üzerine Abdullah "Ey kavmim! Sizden daha ahmak kimse görmedim. Bize haklarımızdan bazısını veren ama çoğunu reddeden bir adama teşekkür mü ediyorsunuz?" dedi. Bu söz Ebü'l-Abbâs'a ulaştı. Onun kardeşlerini ve ehl-i beytini çağırdı ve Abdullah'ın sözünden duyduğu hayreti onlara anlattı. Onlar "Ey müminlerin emîri, senin ona yaptığın iyilik ve ihsan ancak onu affetmekle tamamlanır." dediler. Sonra Ebû Ca'fer onun hakkında ağır bir konuşma yaptı ve "Demir ancak demirle yarılır." dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs "Şiddete başvuran, nefret

ettirir. Yumuşak davranan, dost kazanır. Cahilin kötülükleri onun için yeterlidir." dedi.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem'den, o da İbn Ayyâş'tan rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs insanların en cömerdiydi. Verdiği her sözü tehir etmeden ve meclisinden kalkmadan mutlaka yerine getirirdi. Biz ondan işittik, şöyle diyordu: "Yapabilme gücü, umudu küçültür. Biz eskiden çokça işler yapardık, bu kez sohbetimize gelen cimri kimseler yüzünden o işleri azaltır hale geldik." Sonra şükür secdesine kapanırdı.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Safvân geceleyin Ebü'l-Abbâs'ın yanında sohbet ederdi. Benî Hâris b. Ka'b'dan bir kavim övünmeye başladılar, Hâlid de suskun bir halde duruyordu. Ebü'l-Abbâs ona "Konuş ey Hâlid!" dedi. Hâlid "Bunlar müminlerin emîrinin dayılarıdırlar." dedi. Ebü'l-Abbâs "Sen de onun amcazadelerindensin. Amcalar dayıların gerisinde değillerdir." dedi. Bunun üzerine Hâlid şöyle dedi: "Ben bir hırkayı dokuyan, bir maymuna çobanlık eden ve bir deriyi tabaklayanlarla iftihar eden bir kavim hakkında ne diye konuşacağım! Onlara yol gösteren, bir hüdhüd olmuş; onları öldüren, bir fare olmuş ve onları yöneten, bir kadın olmuştur." Ebü'l-Abbâs gülmeye başladı.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O da Ebû Muhammed el-Mağribî'den rivayet etti, dedi ki: Süleymân b. Habîb yakalandığı zaman Ebü'l-Abbâs, Hâlid b. Safvân'a "Süleymân'ın bir kuyuda yakalandığını biliyor musun?" dedi. Hâlid "Bu adam dans ederek çıkan ve kafese giren biridir." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Abdülcebbâr el-Kâtib'den rivayet etti, dedi ki: Hâlid b. Safvân müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs'ın yanına girdi ve ona şöyle dedi: "Sen hilâfet makamına getirildin, tam da onun ehlisin ve yerindesin. Meydanlarda hakka riayet ettin ve hakkı yerine koydun. Herkese hak ettiği bakış, adalet, görüş ve ağırlama ile muamele ettin. Sanki sen herkestensin ve sanki sen kimseden değilsin." Hâlid'in sözü onun hoşuna gitti ve ona biraz para verilmesini emretti.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Safvân Ebü'l-Abbâs'ın yanına girdi. Ebü'l-Abbâs ona "Dayılarım olan Benî Hâris b. Ka'b hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Safvân şöyle dedi: "Onların arasında şerefin başı, keremin hortumu

ve cömertliğin fidanı vardır. Onlarda öyle hasletler vardır ki onların kavminde başka hiç kimsede toplanmamıştır. Dayıların; iyilikleri kendisinde toplayan şahıslar bakımından toplumun en önde gidenleri, ahlâkları en güzel, tatları en hoş, dostlukları en vefalı ve şahsî menfaatlerini düşünmekte en uzaklarıdır. Onlar savaşta öncü süvarilerdir, kıtlıkta yardım edenlerdir, bütün önemli meselelerde başı çekerler. Diğerleri ise kuyruk mesabesindedirler." Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs "Ey Ebû Safvân, çok güzel anlattın!" dedi.

Bana Ebû Dühmân b. Ebü'l-Esvâr anlattı, dedi ki: Ebü'l-Abbâs şarkı dinlerdi. Şarkıcıya "Güzel söyledin!" dediği zaman şarkıcı bir hediye ve bir giysi almadan yanından ayrılmazdı. Ebü'l-Abbâs'a "Kuşkusuz hilâfet çok yüce bir makamdır. Mümkünse nebîz içerken seni görenlerden saklansan…" denildi. O da onlardan saklandı. Ancak onların yanında namaz kılardı.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı, dedi ki: Ebû Müslim'in hac için izin istediği ve kendisinin hac mevsiminde emîr olarak tayin edilmesini arzu ettiği haberi Ebû Ca'fer'e ulaşınca -kendisi o günlerde Cezîre'deydi. Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbâs'ın Cezîre ve İrmîniyye valisiydi- onu hac mevsiminde görevlendirmek için hemen bir mektup yazarak yanına gelmesini emretti. Ebû Müslim Ebü'l-Abbâs'ın yanına geldi, Ebû Ca'fer de onun yanındaydı. Ebü'l-Abbâs'a selâm verdi fakat Ebû Ca'fer'e selâm vermedi. Ebü'l-Abbâs "Bu, kardeşim Ebû Ca'fer'dir." dedi. Ebû Müslim "Müminlerin emîrinin meclisinde haklar gözetilmez." dedi.

Dediler ki: Süleymân b. Kesîr el-Huzâ'î şerif insanlardandı. Mansûr Horasan'a Ebû Müslim'in yanına gidince Ebû Müslim'e şöyle dedi: "Biz sizin emrinizin tamamlanmasını arzu ediyorduk. Allah'a şükür tamamlanmış oldu. Eğer isterseniz [görevimizi] sizin emrinize havale ederiz." Muhammed b. Süleymân b. Kesîr ise Hıdâşî idi ve babasının, emri Ebû Müslim'e teslim etmesini istemiyordu. Ebû Müslim ortaya çıkıp da işe hâkim olunca Muhammed'i öldürdü. Sonra Süleymân, Keffîye'ye -Onlar hiçbir mal almamak üzere ve ihtiyaç duyulduğu takdirde mallarının alınması üzerine biat edenlerdir. Bir başka rivayete göre onlar buğdayı avuç avuç verdikleri için bu ismi almışlardır- şöyle dedi: "Biz elimizle bir nehir kazdık, başkası geldi ve suyunu nehirde akıttı." Ebû Müslim'i kastediyordu.

Bu söz Ebû Müslim'in kulağına gitti ve ondan nefret etmeye başladı. Ebû Türâb ed-Dâ'iye, Muhammed b. Ulvân el-Mervezî ve diğerleri Süleymân'ın bir salkım üzüm aldığına dair onun yüzüne karşı şahitlik yaptılar. Bunun üzerine "Allahım! Bu üzüm salkımını kararttığın gibi Ebû Müslim'in yüzünü de karart ve onun kanını bana içir!" dedi. Ayrıca onun oğlunun Hıdâşî olduğuna ve imamın mektubu üzerine idrar yaptığına da şahitlik yaptılar. Birine dedi ki: "Onu elinle al ve Hârizm tarafına götür." Aynı şekilde onu öldürmek isteyene söylerdi. Süleymân öldürüldü. Ebû Müslim Süleymân'ı öldürdüğünü bir mektupla Ebü'l-Abbâs'a bildirdi. Ebü'l-Abbâs onun mektubuna cevap vermedi. Mansûr, Ebû Müslim'i kınadığı konuları şöyle sıralardı: "Sen nakiplerimizin nakibi, taraftarlarımızın reisi ve davetimizin şeyhi olan Süleymân b. Kesîr'i, oğlunu ve Lâhiz'i de öldürdün."

Ziyâd b. Sâlih'in Durumu

Bana Ebü's-Salt el-Horasânî ve başkaları anlattılar, dediler ki: Ziyâd b. Sâlih'in Ebû Müslim'i kötüleyen ve onu zemmeden sözleri Ebû Müslim'e ulaştı. Ziyâd onun hakkında "Biz ona adaleti ikame etmek ve sünnet-i seniyyeyi ihya etmek üzere biat ettik. Oysa bu adam zalim, cebbâr biri olup cebbârların yolundan gidiyor." diyormuş. Ayrıca Ziyâd ona muhalif olup Horasan halkının kalbini onun aleyhinde ifsat etmişti. Bunun üzerine Ebû Müslim onu çağırıp öldürdü. Huzâ'a'nın mevlâsı Îsâ b. Mâhân, Ebû Müslim'in dostuydu ve bazı işlerini yerine getiriyordu. Îsâ insanlara şöyle dedi: "Müminlerin emîri, Ziyâd'ın öldürülmesinin büyük bir cinayet olduğunu söyledi, Ebû Müslim'i kötüledi ve onun yaptığı işi çirkin buldu. Müminlerin emîri 'O, kıdem sahibi ve devletimiz için çok güzel işler yapan bir adamı öldürdü. Üstelik o mâsumdu.' dedi. Ayrıca beni Horasan'a veliaht yapacağı konusunda da bana haber yolladı."

Îsâ b. Mâhân, Ebû Müslim ile savaşmak için bazı insanları davet etti. Ona gizliden olumlu cevap verdiler. Bazıları da onunla savaşmaya karşı çıktılar. O gün Îsâ bir köyün karşısındaydı. Ebû Dâvûd [Hâlid b. İbrâhim] köy halkıyla savaşması için onu oraya göndermişti. O sırada Ebü'l-Abbâs'ın elçisi Ebû Humeyd bir cübbe, kumaş ve bir mektupla Ebû Müslim'in yanına geldi. Mektupta Ziyâd b. Sâlih ve taraftarları lânetleniyor

ve Ebû Müslim'in onu öldürmesi tasvip ediliyordu. Ebû Müslim, Îsâ b. Mâhân'ı öldürmesi için Ebû Dâvûd'a emir verdi. Bunun üzerine Ebû Dâvûd Îsâ'ya "Müminlerin emîrinin elçisi, Emîr'e bir cübbe ve dostlarına kumaşlar getirdi. Ona senden söz ettik. Hemen işlerimize ortak olmak ve sevinçlerimize katılmak üzere yanımıza gel. Ayrıca müminlerin emîrinin elçisini görecek ve ona durumunu anlatacaksın." şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Îsâ, Ebû Dâvûd'un yanına geldi. Ebû Dâvûd "Yakalayın fahişenin oğlunu!" dedi. Emretti, Îsâ bir çuvala konuldu ve ölünceye kadar dövüldü. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, Ebû Müslim'e bir mektup gönderdi. Mektupta Îsâ'nın öldürülmesini büyük bir cinayet olarak gördüğünü yazdı ve Îsâ'ya karşılık Ebû Dâvûd'u öldürmesini emretti. Ebû Müslim, Ebü'l-Abbâs'ın bu mektubuna verdiği cevapta Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'i mâzur gösteriyor ve eğer İbn Mâhân bırakılsaydı Ziyâd b. Sâlih gibi, insanları ifsat edeceğini, onları isyana ve ihtilâfa sevk edeceğini yazıyordu.

Süfyânî'nin Durumu

Dediler ki: Abdullah b. Ali, Ebû Futrus nehrine geldi. Bâlis şehrinde Mesleme b. Abdülmelik'in bir kızı vardı. Abdullah b. Ali'nin valisi onu istedi. O da Horasan halkından bir adamdı. Kız ona olumlu cevap verdi ve "Senin için hazırlanacağım." dedi. Kız ayrıca Ebü'l-Verd Mecze'e b. Hüzeyl b. Züfer el-Kilâbî'ye bir mektup yazarak ondan korunma talep etti. Ebü'l-Verd'in kardeşi Ebü'l-Vâzi' bir grubun içinde yola çıktı ve Bâlis'e geldiler. Horasanlı adam hamamdaydı. Ebü'l-Verd'in kardeşinin başında olduğu grup, adamın üzerine gitti ve adam öldürüldü. Ebü'l-Verd de onlara katıldı ve insanları davet etti. Kays kabilesinden ve diğerlerinden 7.000 civarında insan ona olumlu cevap verdi, çoğu Kays kabilesindendi.

Haber Ebû Muhammed Ziyâd b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'ye de ulaştı. -Doğrusu budur- -Bazılarına göre bu Süfyânî'nin adı Abbâs b. Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye idi. Ziyâd ise Velîd b. Yezîd'in kanını aramak üzere çıkmıştı ve Abdullah b. Ali zamanında dışarıda değildi. -Oysa doğrusu Süfyânî'nin Ziyâd'ın kendisi olduğudur.- Ziyâd umutlandı, "Rivayette Benî Ümeyye'nin devletini geri getirecek olan Süfyânî benim." dedi ve Hanînâ Kilisesi'ne indi. Velîd ve diğer insanlar ona biat

ettiler. Ayrıca Hişâm b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'a bir mektup göndererek kendisiyle birlikte hurûc etmesini istedi. Ancak Hişâm b. Velîd b. Ukbe mazeret beyan etti.

Haber Abdullah b. Ali'ye ulaştı. Bunun üzerine yanında bulunan bütün Emevîleri ve onların yolundan gidenleri öldürdü. Sonra Kınnesrîn'de bulunan Süfyânî ve adamlarıyla savaşmak üzere Abdüssamed'i 7.000 kişilik bir kuvvetle gönderdi. Savaştılar. Karşı cephe Abdüssamed'e karşı mağlup oldu. Nihayet Hıms'a geldiler. İbn Ali de Hıms'a dört mil mesafe kalana kadar yola devam etti. Bessâm b. İbrâhim ve Haffâf el-Mâzinî'yi önden Hıms'a gönderdi. Ayrıca Humeyd b. Kahtabe'ye mektup gönderdi. O da yanına geldi. Süfyânî ve Ebü'l-Verd de [Kınnesrîn yakınlarında bulunan,] "Mercülahrem" denilen yere ulaştılar. Abdullah b. Ali, yanında Abdüssamed ve Humeyd b. Kahtabe olduğu halde onların üzerine gitti. Hicretin 132. yılı Zilhicce ayının sonunda savaşmaya başladılar.

Ebû Muhammed'in (Süfyânî) sağ tarafındaki kuvvetlerin başında Ebü'l-Verd vardı. Sol tarafındaki kuvvetlerin başında ise Esbağ b. Züâle el-Kelbî vardı. Şam halkı mağlup oldu ve Süfyânî kaçtı. Ebü'l-Verd de yaralandı. Ailesine götürüldü ve öldü. Ebü'l-Verd'in adamlarından bazı adamlar ormanlık bir yere sığındılar, orman onların üzerine yakıldı.

İbn Ali'ye Ebû Muhammed'in (Süfyânî) kırmızı elbise giyip insanları davet ettiği haberi ulaştı. Bazı insanlar da ona olumlu cevap verdiler. İbn Ali onun üzerine gitti ve onu hezimete uğrattı. Süfyânî saklandı. Sonra Medine'ye geldi. O sırada Medine valisi, Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî idi. Vali onun izini sürdü, sonunda içinde bulunduğu evi tespit etti ve onu yakalayacak adamları gönderdi. Süfyânî evden çıktı ve savaştı. Bir adam ona bir ok attı, ok bacağına isabet etti ve onu yere düşürdü. Onu kuşatıp öldürdüler ve tekbir getirdiler. Onun Mahled adında bir oğlu tekbir sesini duydu. O da dışarı çıktı ve öldürülünceye kadar savaştı. Ebû Muhammed [es-Süfyânî] ve oğlunun cesetleri asıldı.

Hirmâzî dedi ki: Süfyânî, Ebü'l-Abbâs zamanında hurûc etti. Sonra mağlup oldu ve bir müddet saklandı. Mansûr'un hilâfetinin ilk günlerinde de öldürüldü.

Bessâm b. İbrâhim'in Durumu

Medâinî ve başkaları dediler ki: Bessâm b. İbrâhim, Nasr b. Seyyâr ile beraberdi. Ebû Müslim ortaya çıkınca Nasr'ı bırakıp Ebû Müslim'in yanına geldi. Kahtabe ile beraber geldi ve İbn Ali ile birlikte Şam'a gitti. Ebü'l-Verd isyan edip de Ebû Muhammed es-Süfyânî'ye biat ettiğinde ve sonra Süfyânî kaçıp saklanmaya başladığında Bessâm Tedmür'a geldi. İbn Ali'nin idaresinden hoşlanmadığı bazı durumlar onu muhalefete sevk etti. Ancak Tedmür halkı onu kentlerine sokmadılar. Bessâm onlarla savaştı ve onları mağlup etti. Tedmür halkından bir grup insanı da öldürdü ve onların kafalarını Abdullah b. Ali'ye gönderdi. Amacı İbn Ali'nin itaatine bağlı olduğunu ona inandırmaktı. Bessâm muhalefete devam etti ancak askerlerinin çoğu ondan ayrıldı. O da Karkîsiye'ye geldi.

İbn Ali onun durumunu bir mektupla Ebü'l-Abbâs'a haber verdi. Sonra Bessâm bir toplulukla birlikte Medâin'e geldi. Ebü'l-Abbâs, üzerine Hâzim b. Huzeyme'yi gönderdi. Hâzim onunla savaştı. Bessâm mağlup oldu ve Sûs kentine geldi. Adamları da etrafından dağıldılar. Oradan Mâh kentine gitti, Hâzim de onun peşindeydi. Sonra gizlendi ve Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'e "Eğer bana olumlu cevap verirsen Horasan halkına gider ve senin için biat alırım." şeklinde bir mektup yazdı. Ca'fer b. Muhammed Bessâm'ın mektubunu Ebü'l-Abbâs'a getirdi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs "Allah senin mükâfatını güzel yapsın amcaoğlu! Ona bir mektup yaz, seninle buluşacağı bir yerde ona randevu ver. Hatta onunla Hîre'de buluşma sözü ver ve kendi yerine oğlun İsmâîl b. Ca'fer'i gönder." dedi.

Ebü'l-Abbâs ayrıca mevlâsı ve hâcibi olan Ebû Gassân'a onu beklemesini ve gözetlemesini söyledi. Ebû Gassân onu İsmâîl b. Ca'fer ile beraber görünce onun Bessâm olduğunu anladı. Bessâm'ın üzerinde siyah elbise vardı ve kılıçsızdı. Ebû Gassân ona "Kimsin sen?" dedi. Bessâm "Cezîre halkından, âbidlerden bir adam." dedi. Ebû Gassân ona sopayı kaldırdı. Bessâm ona küfretmeye başladı ve "Eğer kılıcım yanımda olsaydı sopanı bana kaldırmaya cesaret edemezdin!" dedi. Ebû Gassân onu yakaladı ve onu Ebü'l-Abbâs'a getirdi. Ebü'l-Abbâs emretti, elleri ve ayakları kesildi, sonra asıldı.

Şerîk b. Şeyh el-Mehrî'nin Durumu

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: Şerîk b. Şeyh el-Mehrî Buhara'da Ebû Müslim'e karşı hurûc etmişti. [Şerîk] Ebû Müslim'e "Biz âdil davranmanız şartıyla size biat ettik. Haksız muamele ve kan dökmek için değil." dedi. Bunun üzerine 30.000'den fazla insan ona tâbi oldu. Ebû Müslim, öldürülmesinden bir yıl -veya ona yakın bir müddet- önce Ziyâd b. Sâlih el-Huzâ'î'yi onun üzerine gönderdi. Bir başka rivayete göre başkasını gönderdi. Ziyâd b. Sâlih, Şerîk'in adamlarına saldırdı ve onu öldürdü.

Selm b. Kuteybe b. Müslim'in Durumu

Bana Ali b. Muğîre el-Esrem anlattı. O Ma'mer b. Müsennâ'dan nakletti. Ayrıca bana ondan başkasının da anlattığına göre Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, Mervân b. Muhammed tarafından Irak'a vali olarak gönderildi. İbn Hübeyre Mervân'a mektup yazarak Selm b. Kuteybe'yi Basra valisi yapmak için ondan izin istedi. Mervân, Kuteybe b. Müslim'in Süleymân b. Abdülmelik'e isyan etmesi ve ona muhalif davranması sebebiyle İbn Hübeyre'yi bu tayin işinden menetti. Ancak İbn Hübeyre onun valiliği için hep Mervân'a müracaat ederek onun dinini, faziletini ve mezhebini övdü. Nihayet Mervân, Selm'in Basra valiliği için onay verdi. Selm, Muhammed b. Sîrîn'in sohbetlerine gidiyordu. İbn Sîrîn vefat etti ve Selm'in onun yanında 5.000 dirhemi vardı. Selm parasını ona helâl etmişti. İbn Sîrîn'den sonra Selm, Eyyûb es-Sahtiyânî'nin yanına giderdi. Bu yüzden Selm Basra'ya vali olunca Basra halkından bazıları "Arkadaşlık yap, avı al."dediler.[318]

Selm b. Kuteybe vali olarak atanınca Mühelleb ailesi ona Abdullah b. Ubeydullah Ebü'n-Nadr en-Nahvî el-Ezdî'yi gönderdiler. Ebü'n-Nadr, Selm'in dostuydu ve Basra'ya gelmeleri için ondan izin istiyordu. Mühelleb ailesi Amr b. Süheyl ile beraberdi ve kaçmışlardı. Selm gelmeleri için onlara

---

318 Darbımeselin *Ensâb*'daki metni (ترفقي تصيدي) şeklindedir. Darbımeselin emsâl kitaplarındaki hali ise (تلبّدي تصيدي) şeklindedir. Bu darbımesel, "*Hile yap, kandır, avı alırsın.*" anlamındadır. Yöneticilerin yanına gidip gelenlerin zenginleştiğini gören Basra halkı bu darbımeseli "*Arkadaşlık yap, kazanırsın.*" şeklinde farklı bir şekilde uyarlamışlardır. Bkz. Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl,* Beyrut, Darü'l-Ma'rife, tarihsiz, II, 185. (çev.)

izin verdi. İbn Hübeyre de Selm'e mektup yazarak ciddi bir şekilde onları aramasını ve onları yakalamasını ona emrediyordu. Selm onları kaybettirdi, onların ve insanların işi konusunda mazeret beyan etti. Mühelleb'in çocukları ona 30.000 dirhem gönderdiler. Bir başka rivayete göre daha fazla gönderdiler. Ancak Selm onu kabul etmedi, reddetti ve "Fesübhânallah! İyiliği satacak mıyım?" dedi. Çoğu zaman Mühelleb'in çocukları ihtiyaçları için geceleyin onun yanına gelirlerdi. Müsevvide ortaya çıkıncaya ve Hasan b. Kahtabe, Yezîd b. Amr b. Hübeyre'yi Vâsıt'ta kuşatıncaya kadar onlar bu şekilde devam ettiler. Selm b. Kuteybe şurtanın başına Hakem b. Yezîd b. Umeyr el-Üseyyidî'yi getirdi. Hakem b. Yezîd de Benî Mâlik b. Mâzin b. Amr ailesinden İbn Râlân el-Mâzinî'yi yerine vekil yaptı. Onun adı Fadl b. Âsım b. Abdurrahmân b. Şeddâd b. Ebû Mahyât b. Câbir b. Ruveyl b. Râlân'dır. Kendisi "İbn Râlân" diye bilinirdi.

Sonra İbn Hübeyre Hakem b. Yezîd'i Kirman'a vali yaptı. Hakem orada öldürüldü. Onu Temîm b. Ömer et-Teymî öldürdü. İbn Râlân'ı şurtasının başında bıraktı. Seleme b. Ayyâş onu hicvederek şöyle dedi:

Bir ihtiyaç için geldim İbn Râlân'a
Görmedim bir hayır ve övülmedim
Sancaklı ve kibirli bir şekilde geldi bize
Ağılın önüne konulan ağacı daraltan bir kibir
Ah keşke kaybetseydim kazandıklarımı
Ve sen [tarafımdan] görülmeseydin

Bize İshâk anlattı, dedi ki: Bize İsmâîl b. Uleyye anlattı. O İbn Avn'dan rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Sîrîn vefat ettiğinde Selm'in ondan 5.000 dirhem alacağı vardı. Selm alacağını helâl etti ve "Onu almazsam [İbn Sîrîn'in oğlu] Abdullah b. Muhammed'in onu bana vereceğini düşünür müydünüz?" dedi. Dedi ki: Selm b. Kuteybe'ye bir adam geldi ve ona "Ben Allah'ın nimetindeydim ve nimet elimden gitti. Yardım etmesi için senden daha lâyık sığınacak bir kimse bulamadım. Sana yakışanı benim için yap." dedi. Bunun üzerine Selm şöyle dedi:

Hamdin dehasına sahip görünür, muktedir değildir ancak
Oturur kavmin ortasında fakat konuşamaz

Sonra ayağa kalktı ve "Adam ayrılmıyor." dedi. Ailesinin yanına gitti ve takkesini dinar, ziynet altın ve mücevherlerle doldurdu. Sonra adamın yanına çıktı, bu paraları ona verdi ve "Bunlardan faydalan." dedi. Selm "[Sonunda] bu mezbelelere dönüşecek bir insanın cimrilik yapmasına hayret ediyorum." derdi.

Bir adam ona "Sana ağır gelmeyecek ve sıkıntı olmayacak bir ihtiyacım var." dedi. Selm ise "Benim gibilerden bu tür ihtiyaç istenmez." dedi.

Selm "Hutay'e'nin sözü (beyti) dışında baş tarafına gerek bırakmayacak hiçbir kafiye bilmiyorum." dedi ve Hutay'e'nin bir beytinin son mısrası olan şunu okudu:

İyilik, Allah ile insanlar arasında kaybolmaz[319]

Medâinî dedi ki: Amr b. Heddâb şöyle dedi: "Biz Selm'in büyüklüğünü şununla biliyorduk: Kendisi tek başına biner, ancak döndüğünde 50 kişiyle dönerdi."

Dedi ki: Selm, Ebû Amr b. Alâ'ya Ferezdak'ın şu şiirini okudu:

Bağırdı devem Medine'nin Zevrâ'sında
Tıpkı yavrusu ölmüş bir ineğin sütünün akması için
Altına bırakılan sahte yavruya abanması gibi[320]

Ancak Ebû Amr şiirde Kays kabilesine yönelik hicvi unutmuştu ve durdu. Selm onun neden durduğunu anladı ve "Söyle, Allah hayrını versin." dedi. Ebû Amr "Allah emîri ıslah etsin, beni affet!" dedi. Selm "Vallahi gecenin karanlığında bunu onların kulaklarında inleteceksin." dedi.

Medâinî dedi ki: Selm b. Kuteybe'ye "Senin ahlâkının güzelliğinden maiyetindekilerin edepleri kötüleşmiş." denildi. Selm buna cevaben "Maiyetindekilerin suiedebe nispet edilmeleri benim için suiahlâka nispet edilmemden daha iyidir." dedi. Selm'in zamanında Tastencân halkı yolları kesiyordu. Selm hemen bir [askerî] birlik oluşturdu ve onların üzerine gönderip onlarla savaştı. Sonra yankesiciler barışmak istediler. Selm onla-

---

319 Şiirin baş tarafı, "*İyilik yapanın mükâfatı kaybolmaz.*" şeklindedir. Cervel el-Hutay'e el-Absî,, *Dîvânü'l-Hutay'e, Beyrut, Dâru Sâdır, tarihsiz,* s. 109. (çev.)

320 Şair, yavrusunu kaybeden bir inek gibi acı acı bağırdığını ifade etmek istiyor. Bkz. İlyâ el-Hâvî, *Şerhu Dîvâni'l-Ferezdak*, Dâru'l-Kütübi'l-Lübnânî, Beyrut, 1983, II, 557. (çev.)

rın [anlaşmaya yanaşmaları] hakkında bir mektup yazdı. Böyle bir şeyi ilk yapan kendisiydi.

Medâinî dedi ki: Yezîd er-Reşk, Kerbelâ'daki bir araziyi Selm ve kardeşleri arasında taksim etti ve Selm'e haksızlık yaptı. Valiliğe atandığında ona bir suç isnat ederek onu dövdü. Yezîd er-Reşk kendi zamanında Basra halkı için taksimat yapan biriydi. Bir adam güzel bir söz söyledi. Orada hazır olanlardan bazıları "Bu, öğrendiğin bir sözdür." dediler. Bunun üzerine Selm "Güzel bir sözü başkasından öğrenen ve yerinde kullanan bir kimse güzel yapmıştır." dedi.

Dediler ki: İbn Hübeyre kuşatılıp Müsevvide ortaya çıkınca Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb dâîlerden olan Ebû Seleme Hafs b. Süleymân'a "Eğer beni Basra'ya vali yaparsan Basra'yı senin için alırım." diye bir mektup yazdı. Ebû Seleme de onu Basra'ya tayin ettiğini bir mektupla bildirdi. Süfyân b. Muâviye hemen siyah bayrak aldı ve Selm b. Kuteybe'ye şu haberi yolladı: "Eskiden bizim yanımızda iken başına gelen belâlardan dolayı sana müteşekkirim. Bu adamlar beni Basra'ya vali olarak tayin ettiler. Bu duruma göre sen valilikten çık ve istediğin yerde ve genişlikte bir yere yerleş."

Selm ona şu haberi yolladı: "Ben valilikten çıkacak değilim. Ancak bana bir mühlet ver, bakalım İbn Hübeyre ne yapacak? Eğer Vâsıt'tan çıkarılıp öldürülürse senin için valilikten çıkacağım. Sen bilirsin ki Mervân ve İbn Hübeyre öldürülmemişler ve henüz mağlup edilmemişlerdir." Süfyân b. Muâviye bunu yapmayı kabul etmedi. Bunun üzerine Selm, Benî Temîm'e haber yollayarak onlardan yardım istedi. Ceyhân b. Mihrez el-Minkarî Selm'e yardım etmeleri için Benî Temîm'i teşvik etti ve [geçmişte vali] Adî b. Ertât'ı nasıl kendi haline bırakıp perişan ettiklerini onlara hatırlattı. Benî Temîm ona olumlu cevap verdiler.

Selm ile Süfyân arasında elçilik görevini yapan İsmâîl b. Müslim el-Mekkî, Abbâd b. Mansûr, Sakîf'in mevlâsı Osman el-Bettî, Ebû Süfyân b. Alâ, Muâviye b. Ömer b. Gallâb ve Mesleme b. Alkame idi. Ebü'n-Nadr en-Nahvî Süfyân'a "Allah aşkına, Temîm kabilesi sana karşı samimi değillerdir. Üstelik Şam halkının devleti gitmiştir." dedi. Ancak Süfyân onu

azarlayıp kovdu. Biraz önce isimlerini saydıklarımız Süfyân ile konuşup onu fitneden sakınması konusunda uyardılar. Bunun üzerine Süfyân İbnü'l-Alâ'ya "Sen Selm'i benimle savaşacak kabiliyette biri olarak görüyor musun?" dedi. İbnü'l-Alâ "Evet, vallahi görüyorum. Üstelik sen 9.999 kişinin başında olsan ve o tek başına bile olsa canı çıkıncaya kadar seninle savaşır." dedi. Abdurrahmân b. Yezîd b. Mühelleb oradaydı. İbnü'l-Alâ'nın sözünü tasvip etti ve "Ona doğruyu söyledin ve ona nasihat ettin." dedi. Bunun üzerine Süfyân ona mühlet verdi ve aralarında İbn Hübeyre ve Müsevvide'nin ne yapacaklarını öğreninceye kadar eski durumlarında kalacaklarına dair bir mektup yazdılar.

Haber Ebû Seleme'ye ulaştı. Hemen Belc b. Müsennâ b. Muharribe el-Abdî'ye "Eğer Süfyân Selm ile çarpışırsa ne âlâ, eğer çarpışmazsa sen Basra valisisin." diye bir mektup gönderdi. Belc bu durumu Süfyân'a bildirdi. Daha sonra "Hayır, ben Süfyân ile savaşacağım." dedi ve Belc'i Basra valiliğine atamaktan vazgeçti. Bu kez Ebû Seleme, Sımme b. Düreyd b. Habîb b. Mühelleb'e mektup yazarak onu Basra'ya vali tayin ettiğini bildirdi. Bu durum Süfyân'ı şiddetli bir şekilde tahrik etti ve Selm ile savaşmaya karar verdi. Bütün su merkezlerine haber yollayarak bulduğu her hayvanı aldı. Bu durum Selm'e ulaştı. Tahtını ortaya çıkardı ve adamlarına haber yolladı, hepsi geldiler. Kays, Temîm ve Bekir b. Vâil'den Benî Misma' ve Tesnîm b. Havârî de geldi. Süfyân'ın adamları da etrafında toplandı: Ezd kabilesi, Bekir b. Vâil ve Abdülkays. Selm hemen yüksek yerlerdeki ahali için ve orada bulunan Kureyş ve Sakîf için Ebân b. Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân'a sancak bağladı. Benî Amr ve Hanzale kabileleri için de Amr b. Misver b. Ömer b. Abbâd'a sancak bağladı. Gaylân b. Hureys et-Temîmî bu Amr b. Misver hakkında şöyle demişti:

Ey Amr b. Misver b. Abbâd!
Sen cömertsin ve iyi cömertlerin çocuğusun

Süfyân sağ taraftaki birliklerin başına oğlu Muâviye'yi koydu. Sol taraftaki birliklerin başına da Muhammed b. Mühelleb'i yerleştirdi. Adamlarından bir gruba Abdülvâhid b. Ziyâd b. Amr için bir sancak bağladı. Süfyân adamlarıyla "İbn Bürsün'ün suyu" diye bilinen Basra'nın bir yerine geldiler. Benî Hanîfe ve Anze b. Esed b. Rebî'a'dan Benî Hezân da yanına

geldiler. Düreyd b. Sımme b. Habîb b. Mühelleb Süfyân'ın en iyi birliklerinden biriyle çıktı. Şam halkından bir grup yardım için Selm'in yanına geldiler. Çarşamba günü karşı karşıya geldiler. Süfyân emretti, şöyle bir çağrı yapıldı: "Kim bir kelle getirirse ona beş yüz dirhem var. Kim bir esir getirirse ona üç yüz dirhem var." Abdülvâhid b. Ziyâd b. Amr el-Atekî çarşıya gönderildi, Abdülvâhid oradaki gölgelikleri ateşe verdi.

Selm, Ebân b. Muâviye'yi -yanında Hâlid b. Esîd'in çocuklarından olan Ümeyye b. Hâlid b. Ebû Osman ve Abdullah b. Amr es-Sekafî olduğu halde- bölgelerden birine gönderdi. Ebân, yemek yapmış bir kavmin yanından geçti. Fâlûzec yemeğini çıkardılar. Ebân, yemek yerken bir de ne görsün! Adamlarına hamle yapılmış ve mağlup edilmişler. Hemen elini sildi, miğferini başına taktı ve atına bindi. Adamlarını mağlup edenlerin üzerine hamle yaparak onları mağlup etti. Süfyân'ın adamları çok kötü biçimde hezimete uğradılar. Perşembe günü Süfyân Selm ile çatıştı, Süfyân ve adamları mağlup oldular. Hatta Süfyân Basra kapısından çıktı. Yanında Abdurrahmân b. Yezîd b. Mühelleb de vardı. Oğlu Muâviye öldürüldü. Selm için yardıma gönderilen Şamlıların başında Câbir b. Tevbe el-Kilâbî vardı. Basra'nın Atîk bölgesindeki evleri talan ettiler. Hatta koyunları ve tavukları bile aldılar. Rebî'a kabilesini de kökten öldürmek istediler, nihayet Câbir'le konuşuldu da Câbir onlardan vazgeçti. Süfyân, Meysân veya Kesker taraflarına gitti. Selm ise Basra'da yaklaşık iki ay ikamet etti. Müsevvide'nin güçlendiğini görünce Basra'dan ayrılıp bâdiyeye (kırsala) gitti. Basra'ya Benî Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib ailesinden olan Muhammed b. Ca'fer'i vali olarak bıraktı.

Muhammed b. Ca'fer, Süfyân b. Muâviye'den sonra ilk siyah bayrakla çıkan şahıstı. Süfyân kaçınca Mesma' b. Mâlik b. Mesma' el-Ebras siyah bayrak taşıdı ve Basra'yı ele geçirdi. Ahvaz valisi olan Bessâm geldi ve Süfyân b. Muâviye Basra'ya vali oluncaya kadar Basra'da imamlık yaptı. Bessâm b. İbrâhim Basra'ya gelince Abdullah b. Ebû Osman'ın -O İbn Abdullah b. Hâlid b. Esîd'dir- Muhammed b. Vâsi' b. Ubeyd b. Âsım b. Kays b. Salt b. Habîb es-Sülemî'nin evini, İbn Râlân'ın evini, Bişr b. Hilâl b. Ahvez'in ve Mudar kabilesinden olan diğer birçok kimsenin evlerini yıktı. Bessâm, dâî Ebû Seleme tarafından Ahvaz'a vali olarak atanmıştı.

Medâinî dedi ki: Fitne sakinleştikten sonra Süfyân Basra'ya geldiğinde bu evleri yıkmıştı. Bu arada Abdüssamed b. Ali Basra'ya gelerek Basra halkının biatını aldı.

Selm Basra'dan çıkınca Ebü'l-Abbâs, Hicaz'daki valisi Dâvûd b. Ali'ye bir mektup göndererek onu aramasını emretti. Dâvûd b. Ali onu aramak üzere [bir heyet] gönderdi, ancak onu bulamadı. Selm ise Muhammed b. Sa'd el-Ensârî ile haber yollayarak Ebü'l-Abbâs'a biat etmek istediğini bildirdi. Ayrıca yazdığı mektupta Benî Hâşim'e meyilli olduğu için Basra'da Benî Hâşim'den bir adamı kendi yerine vali bıraktığını ifade ediyordu. Ebü'l-Abbâs "Eğer biat ederse bu ona faydalı olur." dedi. Ayrıca ona eman verdiğine dair bir mektup yazdı ve ortaya çıkıp gelmesini emretti.

Diğer taraftan Süfyân, Süleymân b. Ebû Uyeyne vasıtasıyla Ebü'l-Abbâs'a mektup göndererek bir an önce kendisine itaat etmek istediğini ve Abbâsî taraftarı olduğunu bildiriyor, Mudar kabilesinin kendi aleyhinde toplanmalarını ona şikâyet ediyordu. Ebû Seleme "[Bu gidişle] Ebû Süfyân'ın Basra valiliği yazılır." dedi. Nitekim müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs'tan onun için Basra valiliği yazıldı. Ebû Seleme öldürülünce Ebü'l-Abbâs Süfyân'ı azletti ve "O ahdini bozanın (Ebû Seleme'nin) valilerindendir." dedi. Onun yerine Ömer b. Hafs Hezârmerd'i Basra'ya vali tayin etti. Daha sonra Basra'ya Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı vali yaptı.

Ebû Ubeyde dedi ki: Selm bâdiyeye geldi. Kavminin yanında ikamet etti ve bir çocuğu dünyaya geldi. Daha sonra kendisi istemediği halde Ebü'l-Abbâs'ın emanı (mektubu) ona geldi. O da Basra'ya geldi. Nihayet geceleyin Ebû Süfyân b. Alâ'nın evine indi. Süleymân b. Ali'ye haber göndererek yerini ona bildirdi. Ebü'l-Abbâs Selm'e gönderdiği mektupta ona eman verilmesi ve biatının alınması gerektiğini yazmıştı. Bu yüzden ertesi gün [Basra valisi] Süleymân'ın yanına gitti, vali ona eman verdi ve biatını aldı. Muhammed b. Ebû Uyeyne b. Mühelleb ona itirazda bulundu ve "Allah emîri ıslah etsin, onun kılıcından yardımcılarınızın kanı damlarken ona eman mı veriyorsun?" dedi. Selm onunla konuşmadı. Süleymân "Konuş onunla!" dedi. Bunun üzerine Selm şöyle dedi: "Kuşkusuz Mühelleb ailesi câriyenin yatağı ve tamahkârlığın sineğidirler. Su birikintisinden sulanmışlar, onlara hiçbir şekilde güvenilmez, onlar bir haremi bile korumazlar.

Onlar Yezîd'in Akr'daki[321] adamlarıdır ve onu ele vermişlerdi. Süleymân b. Habîb'in adamları daha dün onu perişan ettiler. Bu onun nefsi için bir uzaklıktır. O ancak bir çenginin rahmine düşen, bir sarhoşun nutfesidir."[322] Bunun üzerine Muhammed "Allah emîri ıslah etsin, benim için ona had uygula!" dedi. Süleymân Muhammed'in çıkarılmasını emretti ve Muhammed çıkarıldı. Ertesi gün Muhammed yardım istemek üzere Süleymân'ın yanına geldi. Süleymân ona "Yazık sana! Selm bir şey söyleyecek olursa mutlaka bin Nezzârlı onun lehine şahitlik yapar." dedi. O da vazgeçti.

Yûnus en-Nahvî dedi ki: Rü'be b. Accâc'ı "Osman Kapısı" diye bilinen bekleme yerinde gördüm. Bu Selm ile Süfyân arasındaki savaş esnasındaydı. Rü'be bir atın üzerindeydi. Kılıç kuşanmış ve yayını omuzuna almıştı. Şöyle diyordu: "Ey gençler topluluğu! -Benî Temîm'i kastediyordu- Sizi güzel anmam için dilimi serbest bırakın. Bir adama bir esir ya da öldürülmüş bir adamın başı getirildiği zaman 'Ne felçlik vardır ne de körlük.' der."[323] İbnü'l-Mukaffa' -bazılarına göre Yahyâ b. Ziyâd el-Hârisî- şöyle dedi:

Hiç hayret etmedim zenginlik elde eden bir adama
Tâ ki Süfyân'a ait bir evin yanından geçene kadar
Hayret etme! Çıkar bazen tökezleyen bir dededen cömert bir adam
Ve büyük bir üne kavuşur ahmak olan bir adam
Kıdem sahibi bir ev arzu etmiyorsan eğer
Ve sadece kendi konağını arzu ediyorsan ayağa kalkmazsın erkân ile
Şeref sahibi babalarla yüceldi adamlar
Asıl fazilet budur, bina yapanların değil
Eğer sadece Akr günü ile iftihar edip yükseleceksen
Bu bir ardır hem gidenler hem de kalanlar için
Hatırla Selm'in gününü, hani terketmiştin ya
Yüklerinde bulunan malları ve kadınları
Ezd'in derisi çatlamaya başladı meydanda
Ve sen ondan bir hayli mal sahibi oldun

---

321 Akr, Mühelleb ailesinin öldürüldükleri yerin adıdır. Bâbil'e yakındır. (ZZ)

322 O bu sözüyle Muhammed b. Mühelleb'in bir zina çocuğu olduğunu söylemek istiyordu. (çev.)

323 "Ne felçlik vardır ne de körlük." olarak çevirdiğimiz metin (لا شَلَلًا ولا عَمًى) şeklindedir. Bu deyim, ok atışını ya da mızrak darbesini tam isabet ettiren kişi için söylenmektedir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XI, 361. (çev.)

Selm'e bir esir getirildiği zaman mutlaka hapse koyardı. Nihayet "Ebû İsâm" künyeli, amcasının oğlu olan bir adam kendisine getirildi. Hemen boynunun vurulmasını emretti ve şöyle dedi: "Bu, havanda karabiberi dövmendir."

Ömer b. Misver esirlerin silahını alır ve onları serbest bırakırdı.

Dediler ki: Süfyân vali olarak tayin edilince Hâlid b. Safvân'ı çağırdı. [Süfyân gibi] onun da savaşta bir çocuğu öldürülmüştü. Ona "Bana tâziye ver." dedi. Safvân "Benimle senin misalin Bâkiye'nin (ağlayan kadının) dediği şu söz gibidir:

Kız kardeşlerim beni mutlu ettiler
Vah olsun bana da onlara da

Süfyân öfkelendi ve "Hüznümü tazeledin!" dedi. Bunun üzerine Safvân "Senin bâki olmadığın hakkındaki ilmin ona karşı duyduğun derin aşkı söküp atacaktır." dedi.

Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın Vefatı

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O da Kûfelilerin şeyhlerinden nakletti, dediler ki: Ebü'l-Abbâs uzun boylu, gaga burunlu, siyah-kıvırcık saçlı ve kıvırcık, güzel sakallıydı. Önce kendisi tek başına Şam'dan geldi, daha sonra ailesini de getirdi. Hilâfete geldiğinde yanında Dâvûd b. Ali, Mûsâ b. Dâvûd, Mansûr, Îsâ b. Mûsâ, İmam İbrâhim'in iki oğlu Muhammed ve Abdülvehhâb, Abbâs b. Muhammed, Yahyâ b. Muhammed, Ali b. Abdullah'ın oğulları; Süleymân, Sâlih, Abdullah, Abdüssamed, İsmâîl ve Îsâ, Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm, Muhammed b. Ca'fer b. Ubeydullah b. Abbâs ve Benî Ma'bed b. Abbâs'tan bir adam vardı. Dedi ki: Onun kadıları İbn Ebû Leylâ ve İbn Şübrüme idi.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Hicretin 136. yılında Sind ve İfrîkıyye'nin fetihleri ile Endülüs'ün yöneticisiyle yazışma Ebü'l-Abbâs için aynı zamanda gerçekleşti. Bunun üzerine bazı amcalarına "İşittiğime göre Sind ve İfrîkıyye fethedildiği zaman Âl-i Muhammed'in kâimi (onların işini üstlenen yetkilisi) vefat edecektir." dedi. Yanındaki amcası "Hayır, asla böyle bir

şey yoktur!" dedi. Henüz oradan ayrılmadan kendisinde başlayan titreme sebebiyle bir abâ istedi.

Medâinî ve Ebû Mes'ûd dediler ki: Kan Ebü'l-Abbâs'ı rahatsız etmeye başladı.[324] Doktorlar kan aldırmasını tavsiye ettiler. Ancak cesaret edemedi ve sıtmaya tutuldu. Sonra kendisinde zâtülcenp (akciğer zarı iltihabı) hastalığı ortaya çıktı ve Enbâr'da vefat etti. Kendisi oğlu Muhammed için biat almak istedi. Sonra "Oğlum gençtir, rabbimin yanında mazeretim olmaz." dedi. Bunun üzerine Muhammed'in annesi ve Ebü'l-Abbâs'ın hanımı Ümmü Seleme bt. Ya'kûb "Başkasını tayin et, onu da ikinci sıraya yerleştir." dedi. Ayrıca Ümmü Seleme bu isteğin yerine getirilmesini ondan istemeleri için dayılarıyla konuştu. Ebü'l-Abbâs "Ancak oğlum Muhammed'den önce halife yapacağım kimsenin ömrünün kısa olmasından korkuyorum. Bu durumda müstahak olmadığı halde hilâfet ona gelmiş olacak. Fakat hilâfeti faziletine ve taşıyabileceğine güvendiğim, ailemden birine vereceğim." dedi. Bunun üzerine vefatından sonra açılmak üzere Ebû Ca'fer Mansûr ve Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed'in isimlerini bir mektuba yazdı ve mektubu mühürleyip kapattı. Mektup bir mendile konuldu ve bağlandı. Üzeri de Ebü'l-Abbâs'ın mührüyle mühürlendi. Îsâ b. Ali mendili yanına aldı.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı, dedi ki: Ebü'l-Abbâs sağa sola döndüğünde derisi döşekte kalırdı. Dâvûd b. Ali'nin de tersi ağzından geliyordu. Muhammed b. Yahyâ'nın ise karnında su toplanmıştı.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı, dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ın amcalarından biri ona "Müminlerin emîri nasıl sabahladı?" dedi. Doktoru "Rahatlamış olarak sabahladı." dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs kolunu eliyle sıvadı, etleri dağılmaya başladı. Sonra "Vaziyeti bu olan biri nasıl iyi olabilir?" dedi. Ebü'l-Abbâs'ın hilâfet dönemi dört yıl sekiz ay ve birkaç gün sürdü. Hicretin 136. yılında Enbâr'da vefat etti ve oraya defnedildi. Onun cenaze namazını amcası Îsâ b. Ali kıldırdı. Bazılarına göre cenaze namazını kıldıran, kardeşinin oğlu Îsâ b. Mûsâ idi. Vefat ettiği gün 36 yaşındaydı. Bazılarına göre yaşı daha azdı. Ebü'l-Abbâs'ın son sözü kelime-i şehâdet oldu, sonra "Sana geleceğim ey rabbim, ateşe değil." dedi.

---

324 Tansiyonun yüksekliğini kastediyor. (çev.)

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Bana gelen habere göre Îsâ b. Ali, Ebü'l-Abbâs'a "Ey müminlerin emîri, senden sonra insanların boyunlarını uzatacağı bir adamın ismini söyle. Bu iş ne erkene alınır ne de tehir edilir." dedi. Ebü'l-Abbâs "Ben Abdullah b. Ali'ye söz verdim, eğer bu işi yapmak isterse benden sonra onu hilâfete tayin edeceğim." dedi. Saîd b. Amr b. Ca'de el-Mahzûmî ona "Sakın hilâfeti Muhammed b. Ali'nin zürriyetinden çıkarma!" dedi. Ebü'l-Abbâs onun sözünü kabul etti.

Ebü'l-Abbâs'ın Çocukları

Muhammed, Abbâs, Ali, İbrâhim, İsmâîl ve Reyta. İlk dört çocuğu erken yaşta vefat etti. Bunların hepsinin annesi Ümmü Seleme bt. Ya'kûb b. Abdullah b. Velîd b. Velîd b. Muğîre el-Mahzûmî'dir.

Ebû Ca'fer'e muhalif olan Abdullah b. Ali'nin oğlu Muhammed, Reyta ile evlendi. Ancak ikisi bir araya gelmeden Muhammed b. Abdullah vefat etti. Bunun üzerine Mehdî Reyta ile evlendi.[325] Reyta onun Ali b. Mehdî ve Abdullah b. Mehdî adlı çocuklarını dünyaya getirdi. Reyta güç ve kuvvet bakımından en güçlü kadınlardan biriydi.

Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'a gelince o da insanların en güçlülerindendi. Mehdî emîr iken onunla şakalaştı. [Yolda giderlerken] Mehdî Muhammed'in üzengisini büktü. O kadar ki daralıp ayağına baskı yaptı ve ayağını üzengiden çıkaramaz hale geldi. Nihayet Mehdî üzengiyi geri çevirdi ve ayağını çıkardı. Mansûr, Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'ı hicretin 141. yılında Basra, Kûfe, Cezîre ve Sevâd halkından oluşan bir ordunun başında gazâ için Deylem'e gönderdi. Hicretin 147. yılında da Basra'ya vali olarak tayin etti. Ancak Muhammed b. Ebü'l-Abbâs şikâyet edip valilikten affını diledi. Mansûr da onu affetti. Onun yerine Basra'ya Ukbe b. Selm'i vali yaptı. Mansûr Ukbe b. Selm'i hicretin 151. yılına kadar Basra'da vali olarak muhafaza etti. Muhammed şiir söylerdi. Şarkıcı Hakem el-Vâdî de onun şiirlerini bestelerdi. Şiirlerinden biri şudur:

---

325 ZZ neşrinde bir hata vardır. Önce Ebû Câfer'e muhalif olan Muhammed b. Abdullah b. Ali'nin Reyta ile evlendiğini yazıyor ancak Muhammed'in vefatından sonra bu kez RK neşrinde olduğu gibi, "Mehdî onunla evlendi." diyeceği yerde, "Muhammed onunla evlendi, Reyta onun için Ali b. Mehdî ve Abdullah b. Mehdî'yi dünyaya getirdi." ifadesini kullanıyor. Oysa burada geçen "Mehdî" ifadesinden anlıyoruz ki onunla evlenen Muhammed değil, Mehdî'dir. (çev.)

Ey Zeyneb! Nedir benim günahım?
Ve kızıp da kızma hakkı vermediğiniz şey nedir?
Vallahi bilmiyorum yanınızda bana ait bir suçu
O zaman kimedir bu kınama ey Zeyneb?

Bir başka rivayete göre "Acred" diye bilinen Hammâd ona bu şiiri söylemiştir. Ayrıca ona şunu söylemiş:

Ey Mirbed'de[326] *oturan adam! Hicvetmişsin beni coşkuyla*
Mirbed'den ayrılmayacağım ben
Daha sonra yapacağım kabrimi âcil olarak
Eğer beni mutlu etmeyeceksen ey arzum!

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Şarkıcı Dahmân el-Eşkar[327] ve Hakem el-Vâdî[328] Basra'da Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'ın yanına girdiler. Muhammed, içinde 4.000 dirhem bulunan bir torba istedi ve "Kim beni coşturacak bir şarkı söylerse bu torba onundur!" dedi. Önce Hakem, hezec[329] makamında bir şarkı söyledi. Muhammed şarkıyla coştu, ayaklarını ve başını salladı, sonra torbanın Hakem'e verilmesini emretti. Dedi ki: Hakem Vâdilkurâ'ya nispet edilirdi.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı, dedi ki: Muhammed b. Ebü'l-Abbâs [demir] direkleri büker ve kız kardeşi Reyta'ya atardı. O da ona geri atardı. Dedi ki: Mansûr onu Basra'ya vali tayin etti. Muhammed

326 Mirbed kelimesi aslı itibariye "deve ağılı" mânasında iken bu şiirde, Basra'daki sokak veya caddelerden birisinin adıdır. Bkz. Ebû Bekir Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî, *Kitâbu'l-Evrâk,Bâbu Eş'âru Evlâdi'l-Hulefâ*, London, M. 1936, s. 6. (çev.)

327 Dahmân el-Eşkar müzikle uğraşan bir şahıstır. Benî Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne'nin kölesi olup asıl adı Abdurrahmân b. Amr'dır. Künyesi Ebû Amr'dır. Müzikle uğraşmasına rağmen takvâ sahibi bir adam olduğu rivayet edilmektedir. Çok namaz kılar ve defalarca hac ibadetini yapardı. Kendisi, "Müzik kadar hakka benzeyen bir batıl görmedim." derdi. Birçok şarkıcının şahitliği kabul edilmediği halde Dahmân, Medine kadısı Abdülazîz b. Muttalib b. Abdullah b. Hantab el-Mahzûmî'nin yanında bir arkadaşı için şahitlik yapmıştır. Davacı, "Ama bu Dahmân'dır?" dedi. Kadı, "Biliyorum, âdil olmasaydı soruştururdum." dedi ve şahitliğini kabul etti. Bkz. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, tarihsiz, VI, 28. (çev.)

328 Hakem el-Vâdî: Asıl adı Hakem b. Meymûn veya Hakem b. Yahyâ b. Meymûn'dur. Velîd b. Abdülmelik'in kölesinin oğludur. Velîd'in zamanında şarkıcılık yapardı. Velîd Hakem'in babasını özgürlüğüne kavuşturunca Hakem önceleri zeytinyağını develerle Şam'dan Medine'ye taşırdı. Develere şarkı söyleyerek şarkıcılığa başladı. Tef çalıp irticâlen şarkı söylerdi. Halife Mansûr zamanında Abbâsîlere yanaştı, zengin oldu ve şöhrete kavuştu. Velîd b. Abdülmelik'ten Hârûnürreşîd'e kadar bütün halifelere şarkı söylemiştir. Bkz. Kitâbü'l-*Eğânî,* VI, 62. (çev.)

329 Mûsikîde hezec makamı, yüksek ve tiz bir sesin çıkmasıyla oluşur. [Hüseyin Mahfûz, *Mu'cemü'l-Mûsîka'l-Arabiyye* (Bağdat: y.y., 1964), 119]

"gâliye"[330] denilen boya ile sakalını boyardı. Bu yüzden kendisine "Ebü'd-Dibs" (pekmez babası, pekmezli) künyesini takmışlardı. Dedi ki: Yanında Hakem el-Vâdî vardı, kendisi [çalgı aleti] çalardı. Ben onu Hârûnürreşîd'in hilâfetinde gördüm, iri yarıydı ve bir gözü kördü. Medâinî dedi ki: Hammâd Acred'in[331] Muhammed b. Ebü'l-Abbâs hakkında yazdığı ve Hakem'in bestelediği şiirlerden biri şudur:

Ebü'l-Abbâs'tan sonra onu (Muhammed'i) beklerim zâhir olunca
Ey insanların en cömerdi kök olarak ve ırk olarak!
Ayak üzerinde yürüyenlerin en hayırlısısın sen
Ve yerinde dalları itibariyle insanların en parlağısın sen
Eğer bir ağaç püskürtseydi kavmine içindeki özünü
Bize miskler ve sütler püskürtürdü senin ağacın

Medâinî dedi ki: Muhammed b. Abbâs şöyle dedi:

Söyleyin Zeyneb'e, görseydin eğer
Sana karşı olan aşkımı ve bağlılığımı
Ve seni her gördüğümde boynumu sağa sola eğdiğimi[332]
Üstelik kaba değildir senin şahsın
Yayılmış bir şekilde buldum kokunu
Tıpkı tavaf için hazırlanan Kâbe gibi
Ve bıraktın beni
Sanki kalbim parçalanıyor gibidir ocak taşında

Dedi ki: Bir başka rivayete göre [şiirde geçen] bu Zeyneb Süleymân'ın kızıdır. Bazılarına göre Zeyneb bt. Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'dır. Muhammed onunla evlendirilmişti. Zeyneb'in babası [Muhammed b. Abdullah] öldürülünce Muhammed b. Ebü'l-Abbâs Medine'de onunla zifafa girmek istedi. Ancak Îsâ b. Mûsâ onu bundan menetti, onu

---

330 Gâliye; misk, anber, ûd ve yağın karıştırılmasıyla yapılan ve güzel kokan, pekmez gibi bir karışımdır. Âişe'den (ra) gelen habere göre kendisi Resûlullah'ın (sav) sakalına "gâliye" karışımını sürerdi. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XV, 134. (çev.)

331 Hammâd b. Amr b. Yûnus es-Sevâî, Emevî ve Abbâsî devletlerinin muhadramûn olan şairlerindendir. Hicrî 161, mîlâdî 778'de vefat etmiştir. (Ziriklî el-A'lâm) (ZZ)

332 ZZ neşrinde yer alan bu beyitteki "*ve tubeddudî*" kelimesi, "dağılmak, bir şeyi hisse hisse bölmek" anlamında olup şiirin siyakına uygun değildir. RK neşrinde ve BAE neşrinde ise bu kelime "*ve tuleddudî*" şeklinde geçmektedir ki bu ifade, "boynunu sağa sola eğmek" anlamındadır. Bu mâna şiirin siyakına daha uygun olduğu için çeviride bunu esas aldık. (çev.)

kınadı ve "Ey cahil adam! Seni babası sebebiyle öldürmeyeceğinden emin olabilir misin?" dedi. Bir başka rivayete göre Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'ın vefatından sonra Îsâ b. Mûsâ Zeyneb'le evlendi. Muhammed, vefat edinceye kadar Zeyneb'le birlikte olamamıştı. Muhammed b. Ebü'l-Abbâs Bağdat'ta vefat etti.

Hirmâzî dedi ki: Hammâd Acred, Zeyneb bt. Süleymân hakkında Muhammed b. Ebü'l-Abbâs için şiir söylerdi. Bunun üzerine [Zeyneb'in kardeşi] Muhammed b. Süleymân, Hammâd Acred'i aramaya başladı. Acred Süleymân b. Ali'nin kabrine sığınıp korunma istedi, ancak bu ona bir fayda sağlamadı. Bir başka rivayete göre Muhammed b. Süleymân Kûfe'ye vali olunca Acred'i aradı, Acred Basra'ya gitti ve Süleymân b. Ali'nin kabrine sığındı. Kendisine ait birkaç beyitte şöyle demiştir:

Eğer suçluysam ben
Suçluları affedenlerin oğlusun sen
Ey Nebî'nin kızının oğlu!
Ben sadece senden sana firar ediyorum
Ne var ki ben Ebû Eyyûb'un kabrini
Kendime koruyucu yaptım zamanın belâlarından
Bulamadım yaşayan insanlardan bir koruyucu çünkü
Toprağı ve taşları koruyucu seçtim bu yüzden

Muhammed b. Süleymân onu aramakta ısrar etti. Bu kez de Süleymân'ın kabrine geldi ve şu beyitleri yazdı:

Söyle ar sahibi olan "hadım"ın yüzüne
Hediye edeceğim şiirleri Zeyneb'e
Yemin olsun ki şiddetli korkudan kaçmıştım
Ve ayıpladım iki arkadaşımı açıkça
Komşuları koruduğunu zannetmiştim kabirlerin
Bu yüzden koruma istedim topraktan ve taşlardan
Baktım ki beni koruyacak değildir kabir
Allah ateşle doldursun böyle bir kabri

[Ebü'l-Abbâs'ın hanımı] Ümmü Seleme bt. Ya'kûb, "Ebû Şâkir" diye bilinen Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik'in yanındaydı. Mesleme onu boşadı, onunla Ebü'l-Abbâs evlendi. Bazılarına göre o Abdullah b. Abdülmelik'in eşiydi. Bazılarına göre de Mesleme b. Abdülmelik'n eşiydi. Ancak doğru olan görüş, onun Ebû Şâkir'in eşi olduğudur. Ebü'l-Abbâs'tan sonra Ümmü Seleme ile İsmâîl b. Ali evlendi. Mansûr buna öfkelendi. Bu yüzden İsmâîl onu boşadı. Bazıları dediler ki: İsmâîl onu istedi, ancak Mansûr hoşlanmayınca evlenmekten vazgeçti.

Abdullah b. Muhammed Ebû Ca'fer Mansûr

Abdullah et-Tavîl diye bilinen Ebû Ca'fer Mansûr, ilim talep etmekle, fıkıh ve hadislerle şöhret bulmuştu.

Bana İbnü'l-A'râbî er-Râviye anlattı. O Saîd b. Selm'den rivayet etti, dedi ki: Muhammed b. Ali, oğlu Abdullah Ebû Ca'fer'i oradaki dostları ziyaret etmesi ve Âl-i Muhammed'den rızaya davette bulunması için Basra'ya gönderdi. Ebû Ca'fer, Amr b. Ubeyd'in yanına gelir ve onunla dostluk kurardı. Şam'a döndüğü zaman babası onun kendilerini birileriyle kıyasladığı bir şey konuştuğunu işitti. Babası onu hoş karşılamadı ve "Bu Benî Temîm'in mevlâsının sözlerindendir." dedi. Amr b. Ubeyd'i kastediyordu.

Bana şeyhlerden bir cemaat anlattı, dediler ki: Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer, Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'in valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'e karşı hurûc ettiği zaman Mansûr, Benî Hâşim'den yanına gelen kimselerle birlikte onun yanına gitti. Mansûr'u Ahvaz'daki Îzec'e tayin etti. Abdullah b. Ömer'in Ahvaz'daki valisi Süleymân b. Habîb b. Mühelleb onu yakaladı, hapse attı, ona ve onun gibi olanlara sövdü, hatta onu öldürmek istedi. Bunun üzerine Süfyân b. Muâviye ve Yezîd b. Hâtim ona "Biz daha dün Benî Ümeyye'den kurtulduk. Beni Hâşim'le aramızda bir kan davası olmasını mı istiyorsun?" dedi ve onu serbest bıraktı. Bir başka rivayete göre Süleymân b. Habîb onu dövdü. Mansûr, Süleymân b. Habîb'in elinden kurtulunca Amr b. Ubeyd'in yanına gitti ve orada kalmaya başladı. Sonra gizlenerek Şurât'a bağlı Humeyme'ye gitti.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O İshâk b. Îsâ'dan rivayet etti, dedi ki: Ebû Ca'fer, Abdullah b. Muâviye'yi aramak üzere yola çıkınca Râvî[333] denilen yerden geçti. Kendisine "Burada 'Nûbaht' adında bir müneccim vardır." denildi. Ebû Ca'fer yolundan ayrılıp müneccime gitti ve şu anda neyle karşı karşıya olduğunu ve ilerde başına nelerin geleceğini ona sordu. Nûbaht ona "Sana gelince Arapların devleti senin eline geçecektir. Bugünlerdeki durumuna gelince sana bir kötülük dokunacaktır." dedi. Ebû Ca'fer, Abdullah b. Muâviye'nin yanına gitti ve olanlar oldu.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den ve başkalarından rivayet etti, dedi ki: Ebû Müslim, Ebü'l-Abbâs'a bir mektup göndererek hacca gitmek için ondan izin istedi. Ebü'l-Abbâs ona "Cihad hacdan daha efdaldir." şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Ebû Müslim "Mutlaka hacca gitmem gerekir. Çünkü ben hacca gittim, ancak başkasının malı ile ve başkasının hayvanı üzerinde gitmiştim. Bu durum da içimde bir ukde bıraktı." şeklinde bir mektup yazdı. Ebü'l-Abbâs ise bir mektup göndererek 1.000 kişilik bir kuvvetle gelmesini emretti. Ebü'l-Abbâs mektubunda şöyle diyordu: "Sen ancak ailenin gözetiminde gidebilirsin. Mekke yolu ise askerlere tahammülü olmayan bir yoldur. Mala gelince sen onu çok büyütme ve bu konuda bize güven." Ebû Müslim adamlarla geldi, mallar da onun yanındaydı. Nihayet Rey kentine vardı. Sekiz bin atlıyı ve malları orada, arkasında bıraktı. Oradan 1.000 kişi ile Enbâr'a geldi. Ebû Müslim "Kuşkusuz ben Ebü'l-Abbâs'ın vefat etmesini istiyorum, tâ ki ondan sonra gelecek olan en kuvvetli halife ile birlikte olayım. Sonra devlette söz sahibi olayım ve benim güçlü bir yetkim olsun. Şu iki ayağımla basmadığım bir belde kalmasın." derdi.

Ebû Müslim, Ebü'l-Abbâs'ın yanına girdiğinde Ebü'l-Abbâs ondan kendisine gelen duyumlar sebebiyle sert bir yüz ifadesiyle ona baktı. Sonra ona iyi yüzünü gösterdi ve "Eğer benim kardeşim bu yıl hac ile görevli olmasaydı seni bu hac mevsiminin sorumlusu yapardım. Sen bizden, Ehl-i beyt'ten bir adamsın." dedi. Diğer taraftan Ebû Müslim'in hac yolunda

---

333 Büyük ihtimalle (الراوي) kelimesi (الزاوية) kelimesinin tashifi (hatalı yazılması) sonucu oluşmuştur. Çünkü *Mu'cemü'l-Büldân*'da, burasının Basra'ya iki fersah uzaklıkta bir yer olduğu bildirilmiştir. (Bkz. Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut, Dâru Sâdır, tarihsiz III, 128. (çev.),

olduğu haberi Mansûr'a gelince Arap yarımadasından mektup göndererek hac mevsiminde görevli olmasını istiyordu. Bir başka rivayete göre Ebü'l-Abbâs, Ebû Müslim'in kendisinden hac mevsiminde emîr (yönetici) olmak istemesini arzu etmiyordu. Çünkü böyle bir şey istemesi halinde ne yapıp edip onu hac mevsimine yönetici yapacaktı. Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'den korktuğu için bir yere gidip gelirken onun önünde gidiyordu. Çünkü Ebû Ca'fer Horasan'a gittiğinde Ebû Müslim onu evinin giriş bölümünde bekletmişti. Ayrıca Ebû Müslim, Mansûr'a bir mektup yazmış ve önce kendi isminden başlamıştı. Daha bunlar gibi pek çok [nahoş] şey Ebû Müslim'den Mansûr'a ulaşmıştı.

Ebû Müslim şöyle diyordu: "Ebû Ca'fer hacca gidecek başka yıl bulamadı da benim hacca gideceğim yılı mı buldu?" İkisi de hac ibadetlerini eda edince Ebû Müslim geldi. Kendisi Büstân ile Zâtüırk[334] arasındaydı. Tam bu sırada Mansûr'a Ebü'l-Abbâs'ın vefat haberi geldi. Ebû Müslim onun bir merhale (bir günlük mesafede) önündeydi. Hemen Ebû Müslim'e "Kuşkusuz önemli bir olay meydana gelmiş bulunuyor ki senin gibiler ondan habersiz kalamaz. Hemen yanıma gel!" diye bir mektup yazdı. Ancak Ebû Müslim, Mansûr'un yanına gelmedi, üstelik ona bir mektup yazdı ve mektupta önce kendi isminden başladı. Bunun üzerine Mansûr "Eğer İbn Veşîke'yi öldürmezsem Ebü'l-Abbâs'tan uzak olayım." dedi. Ebû Müslim [yoldaki] engelleri düzeltiyor ve her konaklama yerinde bedevîlere giysiler veriyordu. Bu tutumu da Ebû Ca'fer'i öfkelendiriyordu. O bunu kendi aleyhinde onun için bir fazlalık olarak görüyordu. Ebû Ca'fer Enbâr'a varınca Îsâ b. Mûsâ'yı orada buldu. Îsâ mal ve hazineleri koruma altına almıştı. Ona teslim etti.

Diğer taraftan Abdullah b. Ali isyan etmişti. Mansûr, Ebû Müslim'i onunla savaşmak için göndermek istedi. O da hemen Mansûr'un elinden kurtulmak için bu görevi kabul etti. Anlattıklarına göre Ebû Müslim Enbâr'a varınca Îsâ b. Mûsâ'yı Mansûr'a muhalefet etmeye ve onu görevden uzaklaştırmaya teşvik etmek istedi. Ebû Müslim ona "Sen imamın vasîsisin

---

334 Muhtemelen buradaki Büstân'dan maksat "Büstânu İbn Âmir" diye bilinen yerdir. Zâtüırk ise, Irak ehlinin mîkât yeridir. Orası aynı zamanda Necid ile Tihâme arasındaki sınırdır. (*Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

ve Ebû Ca'fer'den daha çok bu göreve lâyıksın." dedi. Îsâ b. Mûsâ ise "Görev amcamındır. Eğer Ebü'l-Abbâs beni öne geçirmiş olsaydı bile ben onu kendi nefsime tercih ederdim." dedi.

Bana İbnü'l-A'râbî anlattı. O Mufaddal'dan nakletti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ın vefat haberi Ebû Müslim'e geldi, ancak o Ebü'l-Abbâs'ın Mansûr'u hilâfete tayin ettiğini bilmiyordu. Hemen Mansûr'a şöyle bir mektup yazdı: "Başın sağ olsun ve Allah senin ömrüne bereket versin. Müminlerin emîrinin (ra) vefat haberi bana geldi. Çok büyük bir üzüntü ve acı hissettim. Allah senin ecrini arttırsın ve musibetini iyileştirsin. Allah müminlerin emîrine rahmet eylesin, onu affetsin ve ona mağfiret etsin, amelinden en güzel bir şekilde onu mükâfatlandırsın."

Mansûr mektubu okuyunca içi öfkeyle doldu ve ona şöyle yazdı: "Müminlerin emîri Abdullah'tan Abdurrahmân'a. Mektubun bana ulaştı. Seni mektubunda hidayete iletmeyen ve doğruya yöneltmeyen biri olarak gördüm. Ancak senin daha önceki itaatini hatırladım ve sana karşı şefkat gösterdim. Seni öncü birliklerinin başına getirdim. Enbâr'a dönünceye kadar Allah'ın ismi ve bereketiyle git. İdarecilerimizden işleri hoşuna gitmeyenleri değiştirmek ve uzaklaştırmak sana aittir." [Bu mektuptan sonra] her biri diğerine karşı kinlendi.

İbnü'l-A'râbî dedi ki: Ayrıca bana Saîd b. Hasan anlattı, dedi ki: Mansûr mektubu okuduğu zaman çok öfkelendi ve ona cevap yazdı. Sonra Atıyye b. Abdurrahmân et-Tağlibî'ye şöyle dedi: "Böyle bir iş için sana çorba içiriyordum. Bir köle bana böyle bir mektup yazmış. Ona cevap verdim. Bu mektubumu hemen ona ulaştır. Mektubu okumaya başladığında da onun boynunu vur. Şayet öldürülürsen şehit olursun, arkanda bırakacağın çocukların vekili Allah'tır. Onlar benim yanımda çocuklarımla aynı seviyede olacaklar." Bunun üzerine İshâk b. Müslim "Ey müminlerin emîri, kılıcın geri tepip Atıyye'nin boş yere öldürülmeyeceğinden ve silâhşörlerin üzerimize çullanmayacaklarından emin olunamaz." dedi. Yezîd b. Esîd de ona "Kutâmî'nin[335] şu şiirini hatırla ey müminlerin emîri!" dedi ve şu beyti okudu:

---

335 Asıl adı Umeyr b. Şüyeym olan Kutâmî, İslâmî dönemin şairlerindendir. (el-Eğânî) (ZZ)

Sabreden adam bazı ihtiyaçlarını elde eder
Kuşkusuz zillet gelir acele eden adamla birlikte

Ebû Ca'fer'in kâtibi Eyyûb da "Taraftarların ve ehl-i beytin yanına gelinceye kadar işi tehir et." dedi. Ancak Mansûr mektubu Atıyye'nin dışında başka biriyle gönderdi.

Bana Abdullah b. Halef el-Verrâk anlattı. O Humeyd b. Kahtabe'nin çok sayıdaki yakınlarından rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ın ölüm haberi Ebû Müslim'e ulaştığı zaman bu haberi Ebû Ca'fer'e bir mektupla iletti. Fakat kendisi Ebû Ca'fer'in hilâfete getirildiğini bilmiyordu. Mansûr'un hilâfet makamına getirildiği haberi kendisine gelince [yine] Mansûr'a şöyle bir mektup yazdı: "Allah seni artan ve bâki kalan bir ıslah ile ıslah etsin ey müminlerin emîri! Beni ürküten haber bana geldi. Îsâ b. Mûsâ'nın Muhammed b. Husayn ile gönderdiği mektup bu acı haberi bana getirdi. Ancak hilâfetin sana geçmiş olması, musibetin ağırlığını ve üzüntüyü benden aldı. Mükâfatının büyük olmasını, sana verilen hilâfetin güzel olmasını ve kuşandığın işin sana mübârek olmasını Allah'tan dileriz. Ey müminlerin emîri, bilmiş ol ki benim kadar senin hakkını yücelten ve senin sevincine hırs gösteren (ortak olan) başka hiç kimse yoktur. Din ve dünya işinde selâmette kalmanı Allah'tan dilerim." Mektup Sufeyne'de[336] Mansûr'un eline geçti. İki gün sonra da Ebû Müslim biatını gönderdi. Aslında amacı Mansûr'u korkutmaktı.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O İshâk b. Îsâ b. Ali'den rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs vefat ettiğinde Mansûr Mekke'deydi. Babam [Îsâ b. Ali] Enbâr'da insanlara bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Hamdin ehli ve sahibi olan Allah'a hamd olsun. O şeref, azamet, büyüklük ve kudret sahibidir. Mahlûkatı için ölümü takdir eden ve kullarını bu hususta eşit kılan O'dur. Ölümden ne kendisine yakın bir meleği ne gönderilmiş bir peygamberi ne de hidayet yoluna çağıran bir halifeyi istisna etmiştir. Bütün bunları ölüm yoluna koymuş ve ölümü onlar için zorunlu kılmıştır. Peygamber'ine şöyle dedi: '*Biz senden önce hiçbir beşere sonsuz yaşam vermedik.*

336 Sufeyne, Hicaz bölgesinde bir köy olup Mekke'ye iki günlük mesafededir. Zor bir geçit olan "Sufeyne Geçidi"nden Iraklılar geçerdi. (*Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

Şimdi sen ölürsen sanki onlar sonsuz mu kalacaklar?'[337] Yine şöyle buyurdu: '*Şüphesiz sen de öleceksin onlar da ölecekler.'*[338]"

"Kuşkusuz müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs (rh) Allah'ın kullarından biriydi. Allah ölümü onların üzerine yazmış ve onları sevap yurduna nakletmiştir. Allah hilâfeti vermekle ona ikramda bulundu, onunla peygamberinin sünnetini ihya etti ve onunla Ehl-i beyt'in hakkını onlara geri verdi. Sonunda hak yerine geldi, karargâhında karar kıldı. Hilâfet fâcir ve zalim olan lânet evinin sahiplerinin elinden çıkmış oldu. Onlar hilâfeti gasp ederek, zulümle, zorla, şüphelerle, süslemeler ve batıl şeyleri iddia etmekle ele geçirmişlerdi. Sonra Allah müddetinin ve eserinin bitmesine, ecelinin ve yiyeceğinin sona ermesine kadar itaatiyle onu istihdam etti. Sonra övülen ve doğru yola davet eden bir kişi olarak onu yanına aldı. Allah onun çalışmalarından razı olmuş ve onunla hakkı yerine getirmiştir. Allah'ın rahmeti, bereketi ve ihsanı onun üzerine olsun."

"Ebü'l-Abbâs, kardeşi Ebû Ca'fer'i halife olarak tayin etmiştir. Allah onu ıslah etsin. Herkesi, avamı ve havassı ondan faydalandırsın. Değil mi ki Ebû Ca'fer'in yaşı kemale ermiş, görüşü üstün, kararlı ve basiretli bir insandır. Ondan sonraya kaldığı takdirde veliaht olarak Îsâ b. Mûsâ b. Ali'yi belirlemiştir. Kuşkusuz sizler Îsâ'nın fesahat, belâgat ve zekâsını biliyorsunuz. Allah'ın yanında müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs ile buluşacağız. Onunla ilgili olarak bizim ve sizin sevaplarımızı çoğaltmasını, müminlerin emîri Ebû Ca'fer'i yönetiminde ve işlerinde mübârek kılmasını, ona doğru yolu ve işlerinde doğruluğu nasip etmesini Allah'tan niyaz ederiz."

"Allah size merhamet etsin, müminlerin emîri Abdullah'a biat ediniz. Allah bizi onunla faydalandırsın. Eğer ondan sonra kalırsa Îsâ b. Mûsâ b. Ali'ye de biat edin. Doğru, samimi, isteyerek, güzel bir niyetle ve inanarak, içten bir biat olsun. İçinizi ferahlatacak ve niyetinizi hâlis kılacak bir biat olsun. Tâ ki bu dünyada mükâfat ve âhirette de sevap elde edesiniz inşallah. Allah halifeliği sizin için güzel yapsın ve gereği gibi itaat etmeyi size nasip etsin." Sonra ağladı ve insanlar da ağladılar. Minberden inince

---

337 Enbiyâ, 21/34.
338 Zümer, 39/30.

gelmesi için Kûfe'de bulunan Îsâ b. Mûsâ'ya mektup gönderdi. Îsâ b. Mûsâ Enbâr'a geldi ve insanlara erzaklarını verdi.

Îsâ b. Ali ayrıca Ebû Ca'fer'e şöyle bir mektup gönderdi. "Sadede gelince Allah müminlerin emîrini ıslah etsin, onunla ve onun vasıtasıyla [halkı] ıslah etsin. Kuşkusuz ey müminlerin emîri, felaketi ne kadar azametli, belâsı ne kadar büyük ve işi ne kadar korkunç da olsa rahatsız edilmiş olma bakımından musibetlerin en hafifi, dünyada bir karşılıkla ve âhirette de bol sevapla tamir edilen bir musibettir. Müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs (rh) Allah'ın fena için yarattığı ve zorunlu olarak üzerine ölüm yazılmış olan Allah'ın kullarından biriydi. Allah mutlu, övülmüş ve hakkı yerine getirmiş biri olarak onun ruhunu kabzetti. O herkese karşı, hem avama hem de havassa karşı güzel bakışlı ve şefkatliydi. Adaletiyle lânet evinin zalimlerinin zulümlerini, ihsanıyla onların kötülüklerini ve pisliklerini yok ediciydi."

"Ey müminlerin emîri, Ebü'l-Abbâs kendisinden sonra seni hilâfet makamına getirdi. Senin veliahdın olarak da Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed'i belirledi. Allah büyük belâya karşı müminlerin emîrinin mükâfatını büyük yapsın ve fazla atıyyeler için bereketini ihsan etsin. Kuşkusuz onun musibetinden daha büyük bir musibet ve onun âkıbetinden daha güzel bir akıbet yoktur. Allah Ebü'l-Abbâs'a rahmet etsin, onu affeylesin ve ona mağfiret etsin, yaptığı iyilikleri kat kat arttırsın. Allah müminlerin emîrini en hayırlı bir halife ve imam yapsın. Allah onu adaletle çalıştırsın, hak ile kaim etsin, nazarını avama (herkese) çevirsin, şefkat ve kudretiyle de havassa karşı acındırsın."

"Ey müminlerin emîri, insanları sana biat etmeye davet ettim. İnsanlar Allah rızasını gözeterek biat etmeye koştular. Allah onların emellerini tahakkuk ettirsin ve onları sana kavuştursun. Onların sende umutları var. Ey müminlerin emîri! Allah'a şükret, sana olan nimetini arttırır. Ondan yardım dile, sana yardım eder. Sadece Allah'a sığın, o sana kâfi olacaktır. Müminlerin emîri için Allah'tan dünya ve âhirette en güzel hıfz ve himayeyi, sürekli âfiyet ve selâmeti istiyorum."

Dedi ki: Îsâ b. Ali ayrıca bir kâğıt parçasını mektubun içine koydu, ancak içindeki yazının ne olduğu bilinmedi. Mektubu Muhammed b. Hu-

sayn el-Abdî ile gönderdi. Ebû Ca'fer mektubu okuyunca ağladı. Îsâ b. Ali ve Îsâ b. Mûsâ, Muhammed b. Husayn ile hem tâziye hem de müminlerin emîri Ebû Ca'fer'i tebrik etmek amacıyla Ebû Müslim'e birer mektup gönderdiler. Ebû Ca'fer Îsâ b. Ali'nin mektubunu okuduğu zaman Muhammed b. Husayn ona "Allah büyük musibeti büyük nimetle sonuçlandırdı. Ey müminlerin emîri! Allah musibet dolayısıyla senin âhiretini de güzel yapsın. Sana bahşettiği hilâfeti ve devletini mübârek kılsın." dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer ona 500 dinar verilmesini emretti. Bazılarına göre ona 1.000 dinar verilmesini emretti. Ayrıca Îsâ b. Ali'ye oldukça güzel ve latif bir mektup yazdı ve onu hayırla mükâfatlandırdı. Ayrıca Îsâ b. Ali ve Îsâ b. Mûsâ'ya insanların işleriyle ilgilenmeleri ve kendisi gelinceye kadar aldıkları [hazineleri] muhafaza etmeleri konusunda mektup yazdı.

Dedi ki: Îsâ b. Ali Abdullah b. Ali'ye bir mektup yazdı. Mektubunda Ebü'l-Abbâs için ona tâziyelerini bildiriyor, müminlerin emîri Ebû Ca'fer'in hilâfeti için onu tebrik ediyordu. Mektubu Ebü'l-Abbâs'ın hâcibi Ebû Gassân ve Heysem b. Ziyâd el-Huzâ'î ile gönderdi. Yanına girdiklerinde Heysem onu emîr olarak selâmladı. Fakat Ebû Gassân onu halife olarak selâmladı. Bunun üzerine Heysem "Sus! Ebü'l-Abbâs, kardeşi Ebû Ca'fer'i halife tayin etti." dedi. Abdullah şöyle dedi: "Ben ondan daha fazla hak sahibiydim. Çünkü müminlerin emîri (rh) insanları Ca'dî ile mücadele etmeye davet etti. İnsanlar ağırdan aldılar. Bunun üzerine 'Kim ona giderse o benden sonra halifedir.' dedi. Ben gönderildim." Bunun üzerine Heysem "Allah aşkına fitneyi ateşleyip aileni nimetin zevaline mâruz bırakma!" dedi. Abdullah "Sus anasız kalasıca!" dedi. Sonra kalktı, insanlara hitap etti. Ebü'l-Abbâs'ın vefat haberini onlara bildirdi ve onun kendisini halife tayin ettiğini iddia etti. Ebû Gassân onu tasdik etti, ancak Heysem ve yanında bulunan başka bir adam onu yalanladı. Abdullah hemen emretti, Heysem ve yanındaki adamın boyunları vuruldu.

İbn Ali, Dâbık'tan çıktı. Kendisi yüz bin kişilik bir ordunun başında Rum ülkesine doğru yönelmişti. İbn Hanzale el-Behrânî ona şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri, doğru olan şudur: Keskinliğine, gücüne ve samimiyetine güvendiğin bir adamı bin kişilik bir kuvvetle gönder. Ona emredeceksin, Semâve yolunu tutsun. Öyle ki Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim ancak

onların yanına vardığında onu farketsin. Sen de hızlı bir şekilde yola devam edip nihayet Enbâr'a varacaksın." Ancak Abdullah b. Ali, Şamlılardandır diye onun meşveretini kabul etmedi. Aslında Ebû Ca'fer Abdullah'ın böyle bir şeyi yapmasından endişe ediyordu. Bu yüzden hızlı bir şekilde yola çıktı ve Enbâr'a vardı. İbn Ali'yi sordu, onun Harran'da olduğu ve Mukâtil b. Hakîm'in insanlar toplanıncaya kadar babalarına yaptığı gibi [kendisine] biat [verilmesi] için yoğunlaştığı kendisine haber verildi. Ebû Ca'fer bunun için Allah'a şükretti. Ancak İbn Ali'nin Akkî'yi yakalayıp onu Osman b. Sürâka'ya gönderdiği, Osman'ın da onu Dımaşk'ta hapse attığı haberi kendisine ulaştı. Bunu duyan Ebû Ca'fer "Ah… Ah… Akkî ne iyi adam! Neler yapıyor acaba?" dedi.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ın vefat haberi Ebû Ca'fer'e gelince İshâk b. Müslim el-Ukaylî'yi çağırdı. İshâk onunla birlikte hacca gitmişti. Ona "Ne yapmamızı öngörüyorsun?" dedi. İshâk şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri, eğer İbn Ali hilâfet konusunda kararlıysa bu düzlüklerde bizimle karşılaşacak bir süvari birliğini gönderecek, bizimle hilâfet merkezi arasına girecek ve bizi esir alacaktır. Sen hayvanın üzerinde otur, Enbâr'a varıncaya kadar [durma]. Bunlar, geçecek birkaç gecedir." Ebû Ca'fer "Peki eğer muhalefet etmezse?" dedi. İshâk "O takdirde aktif olamaz. Fakat doğru olan her hâlükârda yürüyüşü hızlandırmaktır." dedi. Dedi ki: Ebû Ca'fer yola çıktı, Ebû Müslim de onun önüne geçerek Enbâr'a kadar merhaleleri katetmeye çalışıyordu. Ebû Müslim Abdullah b. Ali ile savaşmak için görevlendirildi, Ebû Müslim de durmadan onunla savaşmak için harekete geçti.

[Mansûr'un Bazı Davranışları ve Hikmetli Sözleri]

Bana Muhammed b. A'râbî anlattı, dedi ki: Bedevî bir kadın yolda Mansûr ile karşılaştı. Ebü'l-Abbâs vefat etmiş, Mansûr da Enbâr'a yönelmişti. Kadın ona "Ey müminlerin emîri, Allah kardeşin için mükâfatını arttırsın. Kuşkusuz senin musibetinden daha büyük bir musibet yoktur, hilâfetinden de daha büyük bir mükâfat yoktur." dedi. Ebû Ca'fer "Evet, ücretini ne verelim?" dedi. Kadın "İnşallah o senin için bir yol azığı miktarıdır." dedi. Ebû Ca'fer ona bin dirhem verdi.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Müminlerin emîri Mansûr, hilâfete getirildiği yıl hacca gitmişti. Yine hicretin 147. veya 148. yılında, bir de vefat ettiği yıl hacca gitmiş ve Mekke'de vefat etmişti.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Mansûr ile birlikte İshâk b. Müslim el-Ukaylî de hacca gitmişti. İshâk [yaşça] onun akranıydı. Bir gün Mansûr ona "Biz hacdan geri kaldık, fevt olmasından korkuyorum." dedi. İshâk biraz sert bir adamdı, dedi ki: "Sen [Mîkât yerine] varıncaya kadar haccın tehir edilmesi için mektup yaz." dedi. Mansûr "Yazık sana, hac vaktinden tehir edilir mi?" dedi. Bunun üzerine "Siz bir şey istersiniz de olmaması mümkün mü?" dedi.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Müminlerin emîri Mansûr şöyle derdi: "Hükümdarlar üç şey dışında her şeye tahammül ederler. Birincisi, sırrın ifşa edilmesi; ikincisi, hareme taarruz; üçüncüsü de devlete zarar vermektir."

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: İshâk b. Müslim el-Ukaylî dedi ki: Ebû Ca'fer ile birlikte hacca gittim. Bana "Deve çobanına söyle, şarkı söylesin." dedi. Ben de "Ey Âsım, şarkı söyle." dedim. O da şarkı söyledi ve güzel söyledi. Ebû Ca'fer bana dedi ki: "Ona söyle, müminlerin emîri sana 1.000 dirhem emretti." Âsım da ona dua etti. Sonra yine bana "Ona söyle, yine şarkı söylesin." dedi. Âsım tekrar güzel şarkılar söyledi. Ebû Ca'fer bana dedi ki: "Ona söyle, müminlerin emîri sana bir elbise emretti." Âsım ona dua etti. Sonra yine "Şarkı söyle." dedi. O da güzel söyledi. Ebû Ca'fer bana dedi ki: "Ona söyle, müminlerin emîri sana bir hizmetçi emretti." Ben de "Ey Âsım, müminlerin emîri sana bir hizmetçi emretti." dedim. Âsım bana gizli bir şekilde "Babam sana feda olsun! Ona dokun, muhtemelen yüksek ateşi vardır." dedi. Ebû Ca'fer bütün emrettiklerini ona verdi.

Bana Muhammed b. Abbâd el-Becelî anlattı, dedi ki: Bana Züheyr b. Müseyyeb anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Babam, Mansûr'un müdârât[339] yaptığını söylerdi. Mansûr şöyle dedi: "Düşmanın sana elini uzattığı zaman eğer imkânın varsa o eli kes, yoksa onu öp."

---

339 Müdârât, şerrinden korkulan birine karşı, aşırıya kaçmadan iltifat etmek ve insanlarla iyi geçinmeye çalışmak anlamındadır. (çev.)

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukri anlattı, dedi ki: Bana kendisine güvendiklerim anlattı, dediler ki: Bâhile'nin mevlâsı Ebû Cehm, kıymet ve değer bakımından Şîa davetçilerinin en büyüklerindendi. Ebü'l-Abbâs'ı Ebû Seleme ve Huzeyme'nin sakladığı yerden çıkaran ve biat edilinceye kadar onun işini ayakta tutan kişi budur. Ebü'l-Abbâs bunu biliyordu. Ebû Müslim de ona güveniyor, Horasan'dan onunla mektuplaşıyor ve ona kendisine haberler göndermesini yazıyordu. Mansûr hilâfete getirilince Ebû Cehm'in onun haberlerini Ebû Müslim'e yazdığı kendisine ulaştı. Adam bir de "Biz bunun için değil, adalet için onlara biat ettik." diyormuş. Mansûr bir gün onu davet etti, Ebû Cehm yanında yemek yedi. Sonra kendisine bal şerbeti içirildi. Bal şerbeti midesine girince bir ağrı hissetmeye başladı. Ebû Cehm zehirlendiğini sanarak ayağa fırladı. Mansûr ona "Nereye ey Ebû Cehm?" dedi. "Beni gönderdiğin yere!" dedi. Ebû Cehm bundan bir veya iki gün sonra vefat etti.

Bana Ebû Cehm'in bazı torunları kavrulmuş badem unu şerbetinden kendisine içirildiğini anlattılar. Bunun üzerine şair dedi ki:

Badem unu şerbetinden sakın, içme onu
Badem unu şerbeti Ebû Cehm'i götürdü çünkü

Dediler ki: Ebû Ca'fer hicretin 135. yılında İrmîniyye'ye gitti. Orayı zaptetti ve Hasan b. Kahtabe'yi oraya vali olarak bıraktı. Sonra hicretin 136. yılında oradan Cezîre'ye gitti. Ebü'l-Abbâs yanına gelmesine izin verdi ve onu hac emîri olarak görevlendirdi. Ebû Ca'fer insanları hacca götürdü, İshâk b. Müslim de onunla birlikteydi. Yaşça onun akranıydı.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Mansûr'un çocuğuna Berberîlerden iki kuzu hediye edilmişti. Mansûr kâhyasına "Onları yanına al ve her gün birini boğazla. Çünkü çocuklar küçük kuşla yetinirler." dedi.

Dedi ki: Ebü'l-Abbâs vefat edince Mansûr, Îsâ b. Abdullah en-Nevfelî'ye "Halife iken de daha önce de beni tanıyordun. Bir yemekten, bir binekten ya da bir elbiseden zevk aldığımı gördün mü? Hilâfet bana geldi ve ben onu istemedim." dedi. Nevfelî "Vallahi seni hep zâhid, fazilet sahibi ve ilim talep etmekle meşgul biri olarak tanıdım." dedi.

Bana Ali b. Me'mûn anlattı. O babasından, o da Reşîd'den rivayet etti, dedi ki: "Çocukken Mansûr'un yanına götürüldüm. Onu bir hasır üzerine oturmuş, deriden bir yastığa yaslanmış olarak gördüm. On yeni dinar istedi ve bana verdi. Sonra beni aldı, öptü ve gönderdi."

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Mansûr geceleyin kadınların evinden çıkar, camiye giderdi. Yanında da onun için kandil taşıyan Habeşli bir câriyesi vardı -ya da sarışın bir câriye dedi-. Yine bana anlattı, dedi ki: Mansûr "Hakiki hükümdarlar üç kişidir: Muâviye, onun için Ziyâd yeterliydi. Abdülmelik, ona Haccâc kâfi geldi. Bir de ben, benim için kifayet edecek kimse yok." derdi.

Mansûr, Benî Ümeyye'yi anlatır ve şöyle derdi: "Onların [bir numaralı] adamı Hişâm b. Abdülmelik idi." Bir de şöyle derdi: "Halifeler dörttür. Hükümdarlar da dörttür. Halifeler Ebû Bekir, Ömer, Ali ve başına gelenlere rağmen Osman'dır. Başına gelenlere rağmen kendisinden daha büyük hizmetler görülmüştür. Hükümdarlar ise Muâviye, Abdülmelik, Hişâm, bir de benim. Fakat en iyi adam Ömer b. Abdülazîz idi. Körler arasında şaşıydı." Yine Mansûr şöyle derdi: "En iyi savaş adamı, üzerinde hilâfet seciyesi bulunmayan Cezîre himârıydı." Mervân'ı kastediyor.

Medâinî dedi ki: Yûsuf b. Ömer'in bir oğlu Mansûr'a geldi. Mansûr ona 3.000 dirhem verdi. Adam "Ey müminlerin emîri, bundan daha fazlasını senden bekliyordum." dedi. Mansûr "Senin babanın bize olan dostluğuna binaen bu sana verildi." dedi. Adam "Ey müminlerin emîri, Kureyş'in Sakîf üzerindeki ve hilâfetin valilik üzerindeki üstünlüğü nerede kaldı?" dedi. Bu kez Mansûr güldü ve ona 10.000 dirhem verilmesini emretti.

Bana İbnü'l-A'râbî anlattı, dedi ki: Mansûr şöyle dedi: "Muâviye, hilm ve vakar adamıydı. Abdülmelik, öne atılmanın ve ardından geri çekilmenin adamıydı. Hişâm, işleri âdil bölüştürmek ve yerli yerine koymanın adamıydı." Yine Mansûr "Ben Küseyyir [b. Azze]'nin şu sözünde Abdülmelik'e katıldım." dedi ve şu beyti okudu:

Yüz çevirir ve razı olur, ininin aslanıdır o
Ve [avından] vazgeçmez eğer fırsat bulursa

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Bana gelen habere göre bir gün Mansûr konuşmasında şöyle dedi: "Yumuşak huyluluk, izzet sahibine güç katar. Zelil adama da zillet katar."

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Ebû Ca'fer, Süfyân b. Muâviye'ye "İnsanları senin kavmine koşturan nedir?" dedi. Süfyân şöyle dedi:

Kıskanır hasut insanlar yiğitleri kuşkusuz
Fakat göremezsin kötü insanları kıskanan kimseyi

Ebû Ca'fer "Doğru söyledin!" dedi. Dedi ki: Bir ara Mansûr hutbe okurken bir adam kalkıp "*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?*"[340] dedi. Hemen gözaltına alındı. Mansûr namazı bitirip konağa girdiğinde onu çağırdı, ["Neden böyle söyledin?" dedi.] Adam şöyle dedi: "Namazın uzadı ve orucun çoğaldı. Kendi kendime 'Bu adama itiraz edip ona vaaz vereyim. Eğer beni öldürse cennete girerim.' dedim." [Mansûr] "Heyhat! Benimle nasıl cennete gireceksin? Onu serbest bırakın." dedi.

Bana Ebû Firâs eş-Şâmî anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Mansûr bazı cumalarda hutbe okurdu. Sûfîlerden bir adam ayağa kalkıp "*İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?*"[341] dedi. Adam hemen gözaltına alındı. Mansûr hutbesini bitirince kendisine 40 sopa vurulmasını emretti. Sonra ona "Biz seni sözlerinden dolayı dövmedik, fakat hutbe esnasında konuştuğun için dövdük. Bir daha yapma!" dedi ve serbest bırakılmasını emretti.

Bana Ebû Mes'ûd ve başkaları anlattılar, dediler ki: Mansûr hutbedeydi. "Eşhedu en lâ ilâhe illallâh" dediğinde arka taraflarda oturan bir adam kalktı ve "Ey müminlerin emîri, zikrettiğin Allah konusunda seni uyarıyorum." dedi. Ebû Ca'fer "Baş göz üstüne! Allah'ı ve O'nun musibetlerini hatırlatanı dinler ve itaat ederiz. İnatçı bir zorba olmaktan ve gururumun beni günaha sürüklemesinden Allah'a sığınırım. '*Böyle olduğum takdirde sapmış olurum ve ben hidayete erenlerden olmam.*'[342] Sana gelince sen bu sözünle Allah'ı kastetmedin. Sadece 'Ayağa kalktı, kendisine ceza verildi, o da sabretti.' denilmesini istedin. Eğer ciddiye alıp o sözü söyleyeni öldürmek

340 Saf, 61/2.
341 Bakara, 2/44.
342 En'âm, 6/56.

isteseydim ne kadar basitti benim için! Affettiğimden dolayı yazıklar olsun sana! Sen ve [ey müminler] sizler bu ve benzeri sözleri söylemekten uzak durun. Çünkü mev'ize (Kur'an) bize nâzil olmuş, yanımızdan etrafa dağılmış, bizden alınmış ve taşınmıştır." Sonra kaldığı yerden hutbesine döndü.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Abdullah b. Ali'nin hezimetinden sonra Şam'dan bir kavim Mansûr'un yanına geldi. İçlerinde Hâris b. Abdurrahmân el-Hareşî de vardı. Onlardan bazıları ayağa kalkıp konuştular. Sonra Hâris ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Bizler gösteriş heyeti değil, tövbe heyetiyiz. Öyle bir fitneye müptelâ olduk ki asil olanlarımızın metaneti kırıldı ve yumuşak huylu olanlarımız küçük düştü. Bizler daha önce yaptıklarımızı itiraf edenleriz ve yaptığımız aşırılıklarda mâzuruz. Eğer bizi cezalandırırsan o bizim cürmümüz sebebiyledir, eğer bizi affedersen o üzerimizdeki fazlın sebebiyle olur. Devletin başına geçtiğin zaman affet ve iktidara geldiğin zaman iyilik yap ey müminlerin emîri! İyilik yap ki yaptığın iyilik uzayıp gitsin." Bunun üzerine Mansûr "Sen onların hatibisin." dedi ve Gûta'daki arazilerinin ona geri verilmesini emretti.

Dedi ki: Mansûr, mevlâsı İshâk el-Ezrak'ı gönderdi. [Daha önce] kendisine anlatılmış olan iki kadını ona getirdi. Onlardan biri Hâlid b. Esîd'in evlâdından bir kadındı. Diğeri de Fâtıma bt. Muhammed b. Muhammed b. Îsâ b. Talha b. Ubeydullah idi. Kadınlar ona getirildiler, tam o sırada İbrâhim b. Abdullah b. Hasan Basra'da hurûc etmişti. Mansûr'a "Bu iki kızı [çoktan] görmediğin için şimdi onlar çok sıkılmışlardır." denildi. Bunun üzerine Mansûr "Vallahi İbrâhim'in başı mı benim olacak yoksa benim başım mı İbrâhim'in olacağını bilene kadar bir kadının elbisesini kaldırmadım." dedi. Muhammed b. Îsâ b. Talha şöyle diyen biriydi:

Kimsenin üzerine bir zulümle gitme aceleden
Çünkü zulmün otladığı yer tehlikelidir
Ağzını bozma kimseye karşı öfkeyle dolsan bile
Çünkü ağzı bozmak kınanmaya vesiledir
Kesme sılanı kardeşinle bir suç işledi diye
Çünkü affediyor suçu Kerîm olan Allah bile
Bir fayda vermez sana bağırıp çağırmak
Gideni de geri getirmez gamlar

Yine şöyle dedi:

Yaptıklarından razı olduğun kimseyi arkadaş edin
Sakın kötü arkadaşla beraber olmaktan

Yine şöyle dedi:

Yaptığından dolayı kişiyi kınama
Ve sen onun benzerine mensup olduğun halde
Bir şeyi kötüleyip de benzerini yapan kişi
Aklını ayıplıyor demektir

Ebû Ca'fer'in şöyle dediğini iddia ettiler: "Muhammed b. Îsâ akıllı biriydi. Şiir de söylerdi." Yine şöyle diyordu: "Muhammed b. Muhammed de akıllı bir insandı. Benim zevcem [Fâtıma bt. Muhammed b. Muhammed] de akıllıdır."

Bana Muhammed b. Abbâd anlattı, dedi ki: Bana Ezher b. Züheyr anlattı. O babası Züheyr b. Müseyyeb'den rivayet etti, dedi ki: Ebû Ca'fer Mansûr, Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'e haber göndererek "Bir konuda seninle istişare etmek istiyorum." dedi. Ca'fer b. Muhammed yanına girince Mansûr "Ben Medine halkına birkaç defa sabır gösterdim. Bir daha, bir daha gösterdim. Bakıyorum [gittikleri yoldan] dönmüyorlar ve vazgeçmiyorlar. Onların hurmalarını kesecek ve çeşmelerini batıracak birilerini onlara göndermeyi düşünüyorum." dedi. Ca'fer b. Muhammed sustu. Mansûr "Neden konuşmuyorsun?" dedi. Ca'fer b. Muhammed "Eğer müminlerin emîri izin verirse konuşacağım." dedi. Mansûr "Söyle!" dedi. Ca'fer b. Muhammed "Süleymân'a (as) [mal-mülk] verildi, şükretti. Eyyûb (as) belâya uğradı, sabretti. Yûsuf (as) niyetlendi, affedildi. Allah peygamber ailesinden biri olarak seni devletin başına getirmiş, fazlından sana hilâfeti vermiştir ve kâmil bir ilmi sana nasip etmiş. Sen kötülük yapanı affetmeye, suç işleyenleri bağışlamaya lâyık birisin." dedi. Dedi ki: Ca'fer b. Muhammed, Mansûr'un öfkesini giderdi ve onu sakinleştirdi.

Bize Muhammed b. A'râbî anlattı. O Kureyş'in mevlâsı Ali'den rivayet etti, dedi ki: Kays'tan bir adam -sanıyorum. Ebü'l-Heyzâm idi. Ali'nin dışındakiler İbn Şübrüme idi dediler- Mansûr'un yanına girdi. Mansûr ona "Bir ihtiyacın mı var?" dedi. Adam "Evet, senin can sağlığını istiyorum ey

müminlerin emîri!" dedi. Mansûr ona "Yazık sana, benden isteyemez hale gelmeden iste benden." dedi. Adam şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri, vallahi ömrünün kısa olduğunu düşünmüyor, cimri olmandan korkmuyor ve malını ganimet olarak almak istemiyorum. Kuşkusuz senden bir şey istemek şereftir, senin vereceğin şey de benim için bir övünç vesilesidir. Yüzünü sana çeviren hiçbir kişiye bir çirkinlik veya bir eksiklik gelmez. Yanımda da Allah'ın fazlından çok mal var."

Bana Ahmed b. Hâris anlattı. O Medâinî'den rivayet etti, dedi ki: İshâk b. Müslim sırtında çıkan bir çıban sebebiyle vefat etti. Mansûr onun cenazesinde hazır bulundu. Onun naaşını taşıdı, sonunda onu yere koyup cenaze namazını kıldırdı ve kabrinin üzerinde oturdu. Mûsâ b. Ka'b veya başkası ona "Ey müminlerin emîri, bu [saygıyı] ona mı gösteriyorsun? Vallahi o adam sana kızıyor ve senin hilâfetini istemiyordu." dedi. Mansûr "Ben bunu Allah'a şükür için yapıyorum ki onu benden önce gönderdi." dedi. Mûsâ b. Ka'b "Senin bu düşünceni Horasan halkına haber vereyim mi? Çünkü senin bu yaptığın sebebiyle içlerine bir sıkıntı girmiştir." dedi. Mansûr "Haber ver!" dedi. O da onlara haber verdi, Horasan halkı tekbir getirdi.

Mervân b. Muhammed, Yezîd b. Esîd'in yanına iki câriye emanet etmişti. Onlardan birine Sübeyke, diğerine Zenbere deniliyordu. Yezîd Mansûr'un yanına gidince o câriyeleri kendisine bağışlamasını istedi. O da bağışladı. İshâk b. Semâ'a el-Mu'aytî yazdığı bir şiirde o iki câriye hakkında şöyle demişti:

Lânet etsin Allah Ahmed b. Yezîd b. Zâfir'e
Nerede olursa olsun
Rezil etsin Allah Ahmed b. Yezîd'i
Giydirsin ona zillet ve hakaret elbisesini
Lekeledi Kays'ı ihanetiyle
O hep lekeleyip durdu hain olarak
Mervân'a da ihanet etti Sübeyke konusunda
Devletin gücü elinden çıkınca Mervân'ın
Bana getirdi Ahmed'i helâl veya haramı
Takvâdan soyunmuş bir şekilde
Dün Sübeyke'nin arzuladığını arzuluyordu

Her ne kadar korkak olsa da savaşlarda
Zübeyr bir azgının borcuyla borçlandı
Sarhoş olarak gitti aşkın şiddetinden
Onun oğlu da övülen biri değil işlerinde
Çünkü iştir gençleri güzelleştiren

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Bana İshâk b. Müslim'in vefat ettiği gün Mansûr'dan işitenler anlattı. Onun vefatı Hâşimiyye'deydi. Mansûr şöyle misal getirmişti:

Kâfidir onun ölümü sana saldırgan olarak
Çoğu zaman öfkelendirecektir seni, bazı gün ve geceleri

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Bana İshâk b. Îsâ anlattı, dedi ki: Mansûr, kölelerinden Târık adında birini Şam'da bir köye tayin etti. Adam köy ahalisine karşı sert davranmaya başladı. Onlardan bir grup Mansûr'un yanına gelip onu şikâyet ettiler. Mansûr "Aslında ben onu sizin için seçip övdüğümden dolayı ona karşı kin beslediniz." dedi. Onlar "O bir köledir. Çoğu zaman da bize namaz kıldırıyor." dediler. Mansûr "O hürdür, onun arkasında namaz kılın!" dedi. Bunun üzerine onların sözcüsü kalkıp "İşi hayra bağladın ey müminlerin emîri!" dedi. O da güldü ve yöneticilerine (Târık'a) mektup göndererek onlara karşı yumuşak davranmasını emretti.

Bana Benî Abbâs'tan ve diğerlerinden bir cemaat anlattı, dedi ki: Çoğu zaman Mansûr kış günü kapılarına hasırlar asardı ve "Bu [soğuktan] daha çok korur." derdi.

Bana İshâk b. Îsâ'nın bazı torunları anlattılar. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Mansûr'a un, hurma ve yağdan yapılan bir lapa takdim edildi. Mansûr "Bu bildiğimiz lapa değil. Hurma çekirdeğiyle yapılsın." dedi. Ertesi gün olunca yemeğini onun yanına götürdüm. İçinde sarı renkte tirit bulunan bir tabak bize getirildi. Üstünde de berrak su vardı. Ondan biraz yedik, sonra kaldırıldı. Bize iki çeşit [yiyecek] daha getirildi. Bunlar kaldırılınca lapa getirildi. Mansûr ondan fazla yedi ve "İşte bu lapadır!" dedi. Sofra kaldırılınca ellerini yıkadı ve buhur istedi. Kendisine buhur da getirildi. Sonra "İnsanlarla oturacağım için bunu (buhuru) yaptım. Çünkü bazı insanlar elimi öpüyorlar." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Mansûr, Abdullah b. Rebî'e "Beni sıradan biri olarak da halife olarak da tanıdın. Bir yiyecek içecek ya da bir elbise işine meftun olduğumu gördün mü?" dedi. Abdullah b. Rebî' "Hayır, ancak güzel anlatımdan lezzet aldığını, zulme karşı geldiğini ve işleri yerli yerine koyduğunu gördüm." dedi.

Bana Rebî' b. Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmedân ve kardeşi Ziyâd anlattılar. Ayrıca bana Mansûr'un bazı evlâtları anlattı, dedi ki: Mansûr, ailesinden bir adamın bir erkek çocuğu dünyaya geldiği zaman hemen köleler evinden bir sütanne, hizmet edecek bir câriye ve bir hizmetçi verirdi. Annesine de iki câriye, 200 dinar ve güzel koku tahsis ederdi. Dünyaya gelen çocuk kız olduğu zaman bunun yarısını tahsis ederdi.

Bana Ebû Mes'ûd ve başkaları anlattılar, dediler ki: Bağdat'a eski köprü mevkiinde ev sahibi olan, Mansûr'un mevlâsı İshâk el-Ezrak Mansûr'un yanına iki kadınla geldi. Mansûr onları getirmesi için İshâk el-Ezrak'ı görevlendirmişti. Onlardan biri Fâtıma bt. Muhammed et-Talhiyye, diğeri Hâlid b. Esîd b. Âs'ın evlâtlarından olan Emetü'l-Kerîm bt. Abdurrahmân b. Abdullah idi. Bazılarına göre Âliye bt. Abdurrahmân b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd idi. Hanımlarının önde geleni olan Reysâne "Ey müminlerin emîri, Fâtıma et-Talhiyye ve arkadaşı seni bekliyorlar, kendilerine karşı ilginin gecikmiş olduğunu düşünüyorlar. Sen de onları davet etmemekle onlardan hoşlanmadığını gösterdin." dedi. Mansûr "İçinde bulunduğumuz vaziyeti görmüyor musun?" dedi. O sırada İbrâhim b. Abdullah b. Hasan Basra'da hurûc etmişti. Sonra Mansûr şu şiiri okudu:

Bir kavim ki savaştıklarında uzak dururlar kadınlardan
Kadınlar temizlik halinde gecelemiş olsalar bile

Sonra şöyle dedi: "Benim başım mı İbrâhim'in olacak yoksa İbrâhim'in başı mı benim olacak bilmeyene kadar bir kadına bakacak değilim." Mansûr'un üzerinde yakası kirlenmiş bir cübbe vardı. Kendisine "Onu çıkarsan ve başkasını giysen…" denildi. Mansûr "Hayır vallahi, bunun bana mı yoksa İbrâhim'e mi ait olduğunu bilmeden asla!" dedi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Rebî' el-Hârisî dedi ki: Bir gün Ebü'l-Abbâs bana "Ben kardeşim Ebû Ca'fer için biat almak istiyorum." dedi. Ben

de bunu Ebû Ca'fer'e haber verdim, bana bir giysi ve para verdi. Bunun üzerine "Allah emîri ıslah etsin. Senin bir yükümlülüğün vardır. Muhtemelen senin yanına benden daha önemli birileri gelebilir." dedim. Mansûr onları geri vermemi emretti. Ben ayağa kalktım ve gittim. O da kalktı, ikimiz Ebü'l-Abbâs'ın yanına gittik. Mansûr yanına girdi, ben de uzak olmayan bir yere oturdum. Birbirleriyle [özel] konuşmaları uzun sürdü. Sonra sesleri yükselmeye başladı. Ebü'l-Abbâs "Evet vallahi!" diyordu, Mansûr ise "Hayır vallahi!" diyordu. Sonra Ebû Ca'fer çıktı ve elimden tuttu. Ben neden yemin ettiklerini sordum. Mansûr "Şimdi sana haber vermenin zamanı değil." dedi ve elime dokundu. Kendisi halife olup Ebû Müslim öldürülünce yanına girdim, kendisi son derece mutlu görünüyordu. Mansûr "Ebü'r-Rebî'e bir yastık verin." dedi. Bana bir yastık katlanıp verildi, ben de oturdum. Sonra "Ebü'l-Abbâs'ın yanına girip de yemin ettiğimiz zaman bana sorduğun şeyi sana haber vereyim mi?" dedi. Ben de "Müminlerin emîri daha iyi bilir." dedim. Mansûr şöyle dedi: "Biz daveti müzakere ettik. Ben ona 'Hatırlıyor musun, biz ok atıyorduk, Ebû Müslim de okları bize geri getiriyordu.' dedim. İbrâhim de 'Ne kadar yiğit bir adamdır ve Abdullah onu öldürecektir.' dedi. Ben de 'Evet.' dedim. İbrâhim "Sen Abdullah'sın ve sen onu öldüreceksin.' dedi. Ben de 'Hayır vallahi!' dedim. O da 'Evet vallahi!' dedi. Abdullah b. Ali hurûc ettiği zaman Ebû Müslim'i onun üzerine gönderdim ve "Abdullah onu öldürecektir.' dedim. Ebû Müslim ondan sağ salim kurtulup yaptıklarını yapınca bu sefer "Demek ki Abdullah benim ve ben onu öldüreceğim.' dedim ve onu öldürdüm."

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Bana İshâk b. Îsâ ve Abbâsîlerden bir cemaatin anlattığına göre Mansûr şöyle dedi: Uyuyan birinin gördüğü gibi rüyada Şurât'ta olduğumu gördüm. Sanki Kâbe'nin etrafındaydık. Biri Kâbe'nin ortasından "Ebü'l-Abbâs!" diye seslendi. Ebü'l-Abbâs kalktı ve Kâbe'ye girdi. Sonra çıktı. Elinde kısa bir direğin başında kısa bir sancak vardı ve geçip gitti. Sonra "Abdullah!" diye seslenildi. Ben ve Abdullah b. Ali kalktık ve girmek için acele etmeye başladık. Kâbe'nin merdivenine gittiğimizde onu ittim, o yere düştü ve ben Kâbe'ye girdim. Baktım ki Resûlullah (sav) oturuyor. Benim için uzun bir direğe uzun bir sancak bağladı ve bana "Al onu eline, deccâl ile savaşıncaya kadar senin elinde kalsın." dedi.

Bana Abdullah b. Ebû Hârûn el-Kâtib anlattı, dedi ki: Geceleyin İrmîniyye valisinden, Mansûr'a bir harita geldi. Hâcib Rebî' o haritayı ancak sabahleyin Mansûr'a ulaştırdı. Mansûr ona "Ey pis kokan kadının oğlu! Vallahi boynunu vurasım geliyor. Büyük bir geçidin valisinden gelen bir haritayı, bırak bir gece, nasıl bir saat geciktirerek veriyorsun?" dedi ve bir gün boyunca ona öfkelendi. Sonra ondan razı oldu ve "Bir daha yapma!" dedi.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Mansûr şöyle dedi: "Kim ki başına bir felâket gelmeden övülmek isterse ahlâkını güzelleştirsin ve güler yüzlü olsun."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den rivayet etti, dedi ki: Medine halkından bir heyet Ebû Ca'fer'in yanına geldi. İçlerinde Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm da vardı. Yanına girdiler. Ebû Ca'fer Abdurrahmân'a halini sordu. Abdurrahmân, Velîd'in onların mallarını nasıl ellerinden aldıklarını anlattı. Ebû Ca'fer o malların geri verilmesini emretti.

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O bir şeyhinden rivayet etti, dedi ki: Ebü'l-Abbâs'ın dayısı Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî, Irak'ta Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ile birlikteydi ve onun şurtasının başındaydı. Ondan sonra Ömer b. Yûsuf ile beraber çalıştı. Ondan sonra da Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ile birlikte çalıştı. Ebü'l-Abbâs halife olunca Yezîd b. Ömer, Ziyâd'a "Vallahi senin boynunu vuracağım. Sen Benî Abbâs'ın hilâfetiyle ve kız kardeşinin çocuklarının devletiyle sevinmiş görünüyorsun." dedi. Ziyâd Vâsıt'ta onunla beraberdi. Barış olunca çıktı ve Ebü'l-Abbâs'ın yanına geldi. Ebü'l-Abbâs ona "Bana geç geldin dayı!" dedi. Ziyâd ona başından geçenleri anlattı. Sonra Ebü'l-Abbâs, Dâvûd b. Ali ve oğlu Mûsâ b. Dâvûd'dan sonra onu Mekke ve Medine'ye tayin etti. Ebü'l-Abbâs vefat edince Mansûr ona emrini gönderdi. Ancak Ziyâd, Abdullah b. Hasan ve oğlunun aranıp bulunması konusunda Mansûr'un emirlerini yerine getirmekte ihmalkâr davrandı. Bu yüzden onu azlederek borçlu çıkardı. Sonra Mehdî'yi Rey'e gönderirken onu da yanına kattı. Üç gün yol gittikten sonra Mehdî yemek yedi, sonra çadırına çekildi. Ziyâd için hazırlanan bir bal şerbeti getirildi. Ziyâd onu içti ve yattı. Mehdî onu

aramaya başladığında onu ölü buldu. Mehdî onun için ağladı. Emretti, onun için mezar kazıldı. Sonra namazını kıldı ve onu defnetti. Denildiğine göre Ziyâd'a zehir içirildi ve vücudu şişmiş olarak bulundu. Ancak bu görüş doğru değildir. Doğru olan onun âniden vefat etmiş olmasıdır.

Bize Medâinî anlattı, dedi ki: Mansûr'a şöyle bir şey anlatıldı: Aclân b. Süheyl el-Bâhilî'nin bulunduğu bir yerden Hişâm b. Abdülmelik geçmiş. Aclân bir adamın "Şaşı adam buradan geçti." dediğini işitti. Bunun üzerine "Ey pis kokan kadının oğlu! Sen müminlerin emîrine kötü lakap mı takıyorsun?" dedi ve kırbacıyla üzerine yürüdü. Sonra ona "Eğer merhametimden olmasaydı boynunu vururdum!" dedi. [Bunu dinleyen] Mansûr "Vallahi bu öyle bir adamdır ki hem diriler hem de ölüler ondan faydalanırlar." dedi.

Bana Süleymân b. Ebû Şeyh anlattı, dedi ki: Muhaddis İbn En'um Mansûr'un yanına geldi. Mansûr ona "Hişâm ve onun adamlarının kapısında beklemekten kurtuldun." dedi. İbn En'um "Ey müminlerin emîri, buralarda hoş olmayan bir şey görmedim. Ancak sana gelmek yolunda ondan daha büyüklerini gördüm." dedi. Bunun üzerine Mansûr, "Yazık sana, razı ettiklerimiz arasında görevlendirebileceğimiz kimse bulamıyoruz." dedi. İbn En'um ise "Evet vallahi ey müminlerin emîri, ama istersen bulursun. Devlet bir pazara benzer. Ancak pazarda satılacak olan oraya getirilir." dedi.

Dedi ki: Bir gün Mansûr, ata binmekten dönmüş ve konağına yönelmişti. Konağın kapısına gelince muhaddis Ferec b. Fedâle'yi orada oturuyor buldu. Ferec onun için ayağa kalkmadı. Konağa girince onu çağırdı ve ona "Beni gördüğün halde seni kıyam etmekten alıkoyan neydi?" dedi. Muhaddis "Beni bundan alıkoyan Allah'ın bana 'Neden ayağa kalktın?' ve sana da 'Neden bu kıyama razı oldun?' demesinden korkmam idi. Üstelik Resûlullah (sav) başkasına kıyam etmeyi hoş karşılamamıştır." dedi. Mansûr sustu, Ferec de dışarı çıktı.

Bana Muhammed b. Habîb anlattı. O Ebû Firâs'tan rivayet etti, dedi ki: Mansûr, Hişâm b. Urve'ye şöyle dedi: "Hatırlıyor musun ey Ebü'l-Münzir, hani ben ve kardeşlerim Ebü'l-Halâif ile birlikte senin yanına girmiştik ve

sen sevîk şerbeti içiyordun. Biz dışarı çıktığımızda babamız bize 'Çocuklarım! Bu yaşlı adamın tavsiyesine uyun. Çünkü bu sizin kavminizde yapıcı olarak kaldı ve onun gibisi kalmadı.' dedi. Bunu hatırladın mı?" Hişâm b. Urve "Hayır, hatırlamadım." dedi. Hişâm çıkınca ona "Müminlerin emîri sana öyle bir şey hatırlattı ki ondan daha aşağı bir şeyle bile ona yaklaşılırdı." denildi. Hişâm "Bana hatırlattığı olayı hatırlayamadım. Üstelik Allah doğrulukta hayırdan başka bir şeye beni alıştırmadı." dedi.

Dediler ki: Sevvâr b. Abdullah el-Anberî Mansûr'un yanına girdi ve "es-Selâmü aleyke ey müminlerin emîri ve rahmetullâhi ve berekâtüh." dedi. Mansûr "Ve aleyke's-selâm ve rahmetullâhi ve berekâtüh. Yaklaş ey Ebû Abdullah!" dedi. Sevvâr "Eskilerin yaklaşmaları gibi bir yaklaşma mı yoksa yeni ihdas ettikleri bir yaklaşma mı?" dedi. Mansûr "Eskilerin yaklaştıkları gibi." dedi. Sevvâr yaklaştı ve elini uzattı. Mansûr onunla musâfaha yaptı, sonra oturdu.

Dedi ki: Mansûr bazı işler konusunda Sevvâr'a bir mektup yazdı. Ancak bu işte bir kavme zarar vermek vardı. Bu yüzden Sevvâr mektubun içerdiği emri uygulamadı. Bu, Mansûr'un zoruna gitti. Bunun üzerine Sevvâr Mansûr'a şunları yazdı: "Sevvâr'ın âdil davranması senin sayendedir ve hilâfetin için bir süstür." Mansûr'un öfkesi dindi ve o işten vazgeçti.

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı, dedi ki: Mansûr kadılardan birine baktı. Kadının gözlerinin önünde bir seccade vardı. Mansûr kadıya "Eğer sen secde ile Allah'ı bulmak istiyorsan seni ondan alıkoymak bize yakışmaz. Eğer sen bu seccade ile bize gösteriş yapmak istediysen bizim senden korunmamız gerekir." dedi.

Bize Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Yahyâ b. Urve, Mansûr'un sütkardeşi ve onların mevlâsıydı. Ebû Ca'fer, hacca gittiği yıl onu yüklerinin başına koydu. Abdullah b. Ali insanları kendisine biat etmeye çağırınca Yahyâ b. Urve, Ebû Ca'fer'in yüklerini ve câriyelerini alıp Abdullah b. Ali'nin yanına gitti. Abdullah b. Ali kaçınca Yahyâ saklanmaya başladı. Sonra Mansûr onu yakaladı ve kılıçlarla parçaladı.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Abde bt. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye Hişâm'ın eşiydi. Abde insanların en güzellerinden biriydi. Ümmü

Hakîm bt. Yûsuf b. Yahyâ b. Hakem b. Âs, Hişâm'ın eşini onun yanında gördüğünde "Anacığım nasılsın?" derdi. Hişâm onun bu sözüne güler, şakası hoşuna giderdi. Velîd b. Yezîd bu Ümmü Hakîm hakkında şöyle demişti:

Bağların yıllanmış şaraplarıyla hasta ettiler beni
Ve Ümmü Hakîm'in bardağıyla içirdiler bana

Abdullah b. Ali Şam'a gidince Abde'yi istedi. Ancak Abde onunla evlenmek istemedi. Abdullah b. Ali emretti ve onun karnı deşildi. Mansûr, onun Abde'ye yaptığını hatırlayınca ona lânet ederdi. Dedi ki: Abde karnı deşilmek üzere götürüldüğünde şu şiiri okudu:

Bize gelen belâlara gülenlere söyle, uyanık olsunlar
Mâruz kaldığımız şeye bize gülenler de mâruz kalacaklardır

Mansûr'un Hilâfetinde Ebû Müslim'in Durumu

Bana Muhammed b. Abbâd el-Kâtib anlattı. O Ezher b. Züheyr'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ebû Müslim yöneticilerini hafife alırdı. Mansûr'un mektubu ona geldiği zaman onu okuduğunda dudağını büker, sonra mektubu Ebû Nasr Mâlik b. Heysem'in üzerine atar ve gülüşürlerdi. Bu gülüşmeler Ebû Ca'fer'e ulaşırdı. Ebû Ca'fer "Biz Hafs b. Süleymân'dan daha çok Ebû Müslim'den korkuyoruz." derdi.

Dedi ki: Ebû Müslim Abdullah b. Ali'yle savaşını bitirip ordusunu ve ordu içindeki malzemeleri topladığında Mansûr sayım için Merzûk Ebü'l-Hasîb'i gönderdi. Ebû Müslim öfkelendi ve "Ebû Ca'fer'in mallarla ne ilgisi var? Ona ancak humus düşer." dedi. Bunun üzerine Merzûk "Bu müminlerin emîrinin malıdır, insanların değil. Bu yol humus sahibi olanın yolu değildir." dedi. Ebû Müslim ona sövdü ve onu öldürmek istedi. Ancak sonra vazgeçti.

Bize Abdullah b. Sâlih anlattı, -Medâinî de zikretti- dedi ki: Mansûr, Abdullah b. Ali'nin hezimetinden sonra orduda sayım yapmak üzere Yaktîn b. Mûsâ'yı Ebû Müslim'e gönderdi. Ebû Müslim "Bu işi zinacı Sellâme'nin oğlu mu yapacak?" dedi. Bunun üzerine Yaktîn "Acele ettin ey emîr! O, ahdi bozanın ordusunda bulunanları saymamı emretti. Sonra düşündüğün

gibi hareket etmek ve istediğini yapmak için onu sana teslim edeceğim. Müminlerin emîri de onun meblağını bilmiş olacak." dedi.

Yaktîn Mansûr'un yanına gelince Ebû Müslim'in söylediklerini ve kendisinin ona söylediklerini ona anlattı. Mansûr, Ebû Müslim'i Horasan'a göndermekten korktu ve ona şöyle bir mektup yazdı: "Seni Şam ve Mısır'a vali olarak tayin ettim. Senin Şam'daki yerin müminlerin emîrine daha yakındır. Ne zaman onunla görüşmek istersen görüşürsün." Mektubu da yine Yaktîn ile ona gönderdi. Ebû Müslim mektubu okuyunca "Horasan benim olduğu halde o beni Şam ve Mısır'a mı tayin ediyor?" dedi ve Horasan'a gitmeye karar verdi. Mansûr Medâin'e indi. Ebû Müslim ise Hulvân yolunu tuttu. Mansûr "Hulvân'a varmadan önce Allah daha bize çok fırsatlar verir." dedi. Sonra amcalarına ve yanındaki Benî Hâşim'e Ebû Müslim'e mektup yazmalarını, itaatin hukukunu, ahdi bozmanın ve ihanetin kötü âkıbetini ona hatırlatmalarını ve geri dönmesini ona söylemelerini emretti.

Mansûr ayrıca ona şunları yazdı: "Ben seninle mektuba sığmayan bazı şeyleri müzakere etmek istiyordum. Gel, çünkü senin benden tarafa olan yerin yakındır." Ebû Müslim mektuba iltifat etmedi. Bunun üzerine Ebû Müslim'in dostu ve yanında sözü geçerli olan Cerîr b. Yezîd el-Becelî'yi ona gönderdi. Cerîr sürekli olarak onu okşayarak, ona yumuşak davranarak, yaptığının kötü olduğunu ona anlatarak, nimetin devamının ancak itaatle mümkün olabileceğini hatırlatarak onu uyardı. Ona şöyle dedi: "Kavmin hoşuna gitmeyen bir emir sana ulaşmış değildir. Eğer isyan edersen [en fazla] Horasan senin olacaktır. Seninle beraber olduklarını düşündüğün, ancak onların taraftarı olanların sana saldırmayacaklarını bilmiyorsun. Eğer itaat edersen Horasan ve onun dışındaki beldeler senindir. Geri dön."

Bana Muhammed b. Abbâd anlattı. O Ezher b. Züheyr'den nakletti. Yine bana bizim bir şeyhimiz anlattı, dedi ki: Mansûr, Ebû Müslim'e çok nazik bir mektup yazdı ve Ebû Humeyd el-Merverrûzî ile gönderdi. [Mektubu gönderirken] ona şöyle dedi: Eğer dönmek konusunda [olumlu] cevap verirse ne âlâ, eğer vermezse ona şöyle de: "Müminlerin emîri sana şunu söylüyor: Eğer yola devam edip gidersen ve bana dönmezsen Abbâs'ın soyundan olmayayım ki senin işini bitirmeyi kendimden başka hiç kimseye vermeyeceğim. Eğer seni takip ederken yeşil denize bile dalsam ya

ben öleceğim ya da seni öldüreceğim." Ebû Müslim mektubu okuyunca yola devam etmeye karar verdi. Ancak Ebû Humeyd mesajı ona söyleyince morali bozuldu ve Mansûr'a dönmeye karar verdi. Yüklerini Hulvân'da bıraktı. Yüklerin başında da Mâlik b. Heysem vardı. Ebû Müslim şöyle dedi: "Eğer onu öldürebilirsem öldüreceğim, sonra istediğime biat edeceğim." dedi ve şu şiiri söyledi:

Hüküm konusunda bir imkânsızlık yoktur adamlar için
Hüküm kavimlerin hilesiyle gitmiştir

Bana Yaktîn b. Mûsâ'nın evlâdından biri anlattı, dedi ki: Ebû Müslim insanları Yaktîn ile sakinleştiriyordu. Hacca gitmek üzere Kûfe'ye geldiğinde ona "Ey Yaktîn! Bana gelen habere göre Kûfe'de 'Cuhâ' denilen, şakacı ve güzel söz söyleyen bir adam ortaya çıkmış. Kûfe halkı da bizden sonra 'cûzâbe' (et, şeker ve pirinçten yapılan bir yemek) yemeğini yapıyorlarmış, bu yemeği yapan da "Ebû Cerîr" künyesinde bir adammış. Bana cûzâbe denilen yemeğinizi yedirin ve Cuhâ'nızı bana gösterin." dedi. Hemen büyük miktarda cûzâbe yapıldı ve çeşitli yemekler getirildi. Ebû Müslim yemek yiyince "Şimdi de bana Cuhâ denilen adamı göster!" dedi. Cuhâ arandı, nihayet bulundu ve Yaktîn'e getirildi. Ebû Müslim, Cuhâ ve Yaktîn bir odadaydılar, yanlarında başka kimse yoktu. Cuhâ kapının kenarını tuttu, sonra "Ey Yaktîn, hanginiz Ebû Müslim'siniz?" dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim güldü ve onunla konuştu. Cuhâ da ona bazı şakalar yaptı. Ebû Müslim ona 5.000 dirhem verdi.

Dedi ki: Sonra Ebû Müslim Mekke'ye gitti. Oradan geldi ve Abdullah b. Ali ile savaşmaya gitti. Abdullah'ı mağlup edince Mansûr ona Yaktîn'i gönderdi. Ebû Müslim, Mansûr Yaktîn'i dost edinmiştir diye Yaktîn'e çok ağır sözler söyledi ve konuşmasında Mansûr'a küfretti. Yaktîn de bu sözleri Mansûr'a iletti. Ebû Müslim "Vallahi Yaktîn'i öldüreceğim!" diyordu.

Dedi ki: Ebû Müslim, Medâin'in yanında bulunan Rûmiyye'deki Mansûr'un yanına gelince [Mansur] onu karşılamaları için insanlara emir verdi, kendisi de ayağa kalktı ve onunla kucaklaştı, ona ikramda bulundu. Sonra ona "Az daha bir araya gelmeden gidiyordun ve sana arzu ettiklerimi aktaramayacaktım." dedi. Sonra odasına çekilip istirahat etmesini, yolcu-

luğun yorgunluğunu atması için hamama girmesini, daha sonra gelmesini ona emretti. Mansûr ona daha fazla iyilikte bulunuyor ve onu yüceltiyor, bir taraftan da onu öldürmek için fırsat kolluyordu.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Ebû Müslim isyan ederek Horasan'a gitmek istediği zaman Mansûr'a şunları yazdı: "Abdurrahmân b. Müslim'den Abdullah b. Muhammed'e… Sadede gelince bil ki ben senin kardeşini (Ebü'l-Abbâs'ı) imam olarak kabul ettim. Onun Resûlullah'a (sav) olan akrabalığı, hilmi ve ilmi biliniyordu. Sonra azıcık bir dünya malı için Kur'an'ı hafife aldı. Allah onun kusurlarını Kur'an ehline teşhir etti. Onun dalâleti ona adalet şeklinde göründü. Bana kılıcı kınından çıkarmamı, zanla hareket etmemi ve hiçbir mazeret kabul etmememi emretti. Suçlu olanları mâsum göstermemi, mâsum olanları suçlu göstermemi ve [yabancı] din ehlini dinlerinde üstün tutmamı emretti. Sizin dışınızdaki Ehl-i beyt'inizi (Âl-i Ali b. Ebû Tâlib'i) yalan, iftira ve düşmanlıkla çiğnememi istedi. Sonra bil ki Allah tövbe etmem sayesinde hamdiyle ve nimetiyle beni kurtardı ve günahları bana çirkin gösterdi. Eğer Allah affederse bu kadimden beri O'nun lutfundandır. Eğer azap ederse günahlarım sebebiyle olacaktır. Allah hiçbir zaman kullarına zulmetmez."

Mansûr ona şöyle yazdı: "Mektubunu anladım. İtaatiyle, nasihatiyle, yardımıyla, destekleriyle ve bu yolda belâya mâruz kalmasıyla yol gösterenin elbette ki sözleri olacaktır. Allah ancak senin istediğin kadar seni bizim itaatimizde göstermiştir. En güzel niyetine ve işine dön. Hoşuna gitmeyen şeyler seni suçlamaya sevk etmesin. Çünkü öfkeli adam çoğu zaman sözünde aşırı gider de bilmediğini haber vermeye başlar. Başarının ve doğru yolda yürütmenin sahibi Allah'tır. Allah sana merhamet etsin, emrimizde elin açık bir şekilde gel! Hüküm verdiğin konularda adaletle hüküm ver. Düşmanları kendine ve bize sevindirme! İnşallah."

Ebû Müslim geldiğinde ona güzel davrandı ve ikramda bulundu. Aslında onu öldürmek için fırsat kolluyordu. Sonra istirahat etmesi için onu odasına yönlendirdi.

Bana Muhammed b. Abbâd anlattı. O Ezher b. Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr, yanına girdiği zaman Ebû Müs-

lim'in geri dönmesine hayıflandı. Ebû Eyyûb el-Mûriyânî Mansûr'un yanına girmesi için ondan izin istedi. Sabah olunca Ebû Müslim Mansûr'un yanına gitti. Ebü'l-Hasîb onu karşıladı ve ona "Müminlerin emîri [şu anda] meşguldür. Şimdi git, bir saat sonra işi bitince gel." dedi. Ebû Müslim, Îsâ b. Mûsâ'nın evine geldi. Ebû Müslim onu seviyordu. Îsâ ona büyük saygı gösterirdi. Îsâ ona yemek hazırlanmasını istedi. Onlar yemek yerlerken Rebî' (hâcib) geldi. Kendisi o gün Merzûk Ebü'l-Hasîb ile birlikteydi. Ebû Müslim'e "Müminlerin emîri seni çağırıyor." dedi. Hemen atına bindi, Îsâ b. Mûsâ da abdestle meşgul olmaya başladı. Ebû Müslim ona "Müminlerin emîrinin yanına giderken benimle birlikte bin, ben bir kötülük hissettim." demişti. Îsâ b. Mûsâ ona "Sen benim güvencemdesin. Git, ben arkandan geliyorum." demişti. Ebû Müslim eyvanlara gelince kendisine "Müminlerin emîri abdest alıyor, biraz otursan." denildi. Ebû Müslim oturdu. Îsâ b. Mûsâ gecikti. Ebû Müslim de onu sormaya başladı.

Mansûr ise ona [cellâd olarak] Osman b. Nehîk'i ve bir grup insanı hazırlamıştı. Osman o günlerde Mansûr'un muhafız bölüğünün başındaydı. Onu öldürecek olanlardan bazıları şunlardı: Bağdat'ta murabba'anın sahibi Şebîb b. Vâc, yine Bağdat'ta Derb'in sahibi Ebû Hanîfe ve muhafızlardan iki adam daha. Mansûr Osman'a "Ben onu azarladığım zaman siz çıkmayın. Ben el çırptığımda kâfiri alın." dedi. Osman ve arkadaşları, Ebû Müslim'in arkasındaki bir perdenin gerisindeydiler. Sonra Ebû Müslim'e "Müminlerin emîri oturdu, sen de kalk, yanına git." denildi. Girmek için ayağa kalkınca kılıcı elinden alındı. Ebû Müslim, "Benim gibi adama bu yapılmaz!" dedi. Ona "Bunda hayırdan başka bir şey yoktur." denildi.

Ebû Müslim'in üzerinde siyah renkte, ipek karışımı bir kaftan; altında da yine ipek karışımı, menekşe renginde bir cübbe vardı. Ebû Müslim girdi, selâm verdi ve bir yastığın üzerine oturdu. Evde ondan başka yastık yoktu. [Onu öldürecek] adamlar da arkasındaydılar. Ebû Müslim "Ey müminlerin emîri, ben hafife alındım ve yanına girerken kılıcım alındı." dedi. Mansûr "Kim bunu yaptı? Kahrolasıca!" dedi. Sonra şöyle dedi: "Neyse… Sen Horasan halkını öldürdün ve böyle böyle şeyler yaptın. Sonra Mekke'de "Bu çocuk insanlara namaz kıldırabilir mi?" dedin. Nalınlarımı ayağımdan attım. Sen ise nefsini yücelttin ve onları bana vermeye tenezzül

etmedin. Sonunda onları Muâz b. Müslim bana verdi. Bundan daha acayibi ise hakkımı hafife almak için tersini sana söyleyinceye kadar Horasan'da beni evinin giriş bölümünde oturtman idi. Yanına girmek için senden izin almamı ve kapıları bana açmayı zorlaştırdın."

"Sonra bana yazdığın mektupta nefsinle söze başlaman, Emîne bt. Ali'yi benden istemen ve benim için 'Sen Selît b. Abdullah'ın oğlusun.' demen… Ey pis kokan kadının oğlu! Sen zor bir yere yükselmiş bulunuyorsun. Sonra benim kardeşime (Ebü'l-Abbâs'a) hakaret etmen ve onun karanlıkta sana adam çiğnettiği ve seni günaha soktuğu şeklindeki sözlerin. Sonra sen Mekke'de benim arkadaşımken 'Kim emîrin yemeğini yerse ona bir dirhem verilecektir.' diyorsun. Sonra bedevîlere giysiler dağıtman ve 'Sizi Horasan halkının üstünde tutacağım.' demen… Bundan da acayibi ben Horasan'da senin hâcibini ittiğimde senin benim için 'Hâcibimi mi dövüyor? Onu alıp Irak'a gönderin.' demen…"

Bunun üzerine Ebû Müslim "Doğrusu [sizin için katlandığım] sıkıntılarımdan ve eziyetlerimden sonra bana böyle sözler söylenmez!" dedi. Mansûr "Ey pis kadının oğlu! Sen bunları bizim devletimiz sayesinde yaptın. Eğer emir senin elinde olsaydı bir arpa boyu yol alamazdın!" dedi. Sonra bıyıklarını burdu ve elini ovaladı. Ebû Müslim onun bu yaptığını görünce "Ey müminlerin emîri, sakın [başıma bir şey getirmenle ilgili] gördüklerimi gerçekleştirme. Kuşkusuz değerim senin gibi birinin bana böyle bir şey yapmasından daha hakirdir." dedi. Mansûr bir elini diğer eline vurdu. Osman b. Nehîk hemen Ebû Müslim'e hafif bir darbe indirdi. Ebû Müslim Mansûr'un ayağından tutup çekmeye başladı. Bu kez Şebîb b. Vâc tam boynuna bir darbe vurdu, kılıç boynun içine girdi. Ebû Müslim "İmdat! Yok mu güç? Yok mu yardım eden?" dedi. Mansûr "Vurun pis kokan kadının oğluna!" dedi. Adamlar birer birer onu kılıçlarıyla hakladılar. Emredildi, bir çuvala veya bir abânın içine konulup bir kenara bırakıldı. Ebû Müslim Mansûr'un yanına girdiği sırada muhafızlar için yemek hazırlanmıştı. Onlar yemek yemekle meşgul oldular. Kimse onun öldürüldüğünün farkına bile varmadı.

Tam o sırada Îsâ b. Mûsâ da kapıya geldi. Onun girmesi için izin istediler. Mansûr "Alın onu içeriye!" dedi. Mansûr'un huzuruna gelince "Ey

müminlerin emîri, Ebû Müslim nerede?" dedi. Mansûr "Biraz önce buradaydı." dedi. Îsâ "Ey müminlerin emîri, sen onun itaatini, samimiyetini ve ondaki 'imâmet' düşüncesini biliyordun?" dedi. Bunun üzerine Mansûr "Sus ey koyunun oğlu! -Îsâ küçük iken annesi vefat etmiş veya hastalanmıştı. Bu yüzden ona koyun sütü verilmişti- Vallahi yeryüzünde onun kadar sana düşman olan hiç kimse yoktur. İşte o, kilimin içindedir. Vallahi ancak bu gün senin devletin tamamlanmış oldu." dedi.

Sonra İsmâîl b. Ali içeri girdi, henüz Ebû Müslim'in öldürüldüğünden haberdar değildi. Mansûr'a "Ey müminlerin emîri, bu gece rüyamda sanki senin Ebû Müslim'i öldürmüş olduğunu gördüm ve sanki ben onu ayaklarımla çiğniyordum." dedi. Mansûr "Kalk ve rüyanı gerçekleştir. İşte o, serginin içindedir." dedi. İsmâîl b. Ali onu ayaklarıyla çiğnedi, sonra ayaklarındaki mestleri attı ve "Onunla bir müşriki ezdiğim mestleri giymeyeceğim." dedi. Kendisine bir mest getirildi ve onları giydi. Mansûr şöyle dedi:

Âcizlik ancak komplo yapmaktır âciz olana
Irz düşmanlığı ise kastedip yapmandır ancak

Ebû Mes'ûd dedi ki: Bana gelen habere göre Mansûr, Abdullah b. Ali'nin eşyaları arasında ele geçirdiği iki kılıcı Ebû Müslim'e sordu. Ebû Müslim "Onlardan biri üzerimdeki kılıçtır." dedi. Benî Esed'in mevlâsı Ebû Dülâme şöyle dedi:

Ey Ebû Müslim! Değiştirmez Allah kulundaki bir nimeti
Kul o nimeti değiştirmedikçe
Bir ihanete mi uğradın Mansûr'un devletinde?
Bil ki Kürt olan babalarındır asıl olan hainler
Kesmesin Allah o sağ eli ki
Hakladı seni iki kenarı keskin olan parlak kılıçla
Kılıcın kınında ölmek vardır ancak
Ama hesap edemedin bir kının ölümü zaptettiğini
Ey Ebû Müslim! Korkuttu katlin beni
Yiğit aslanın beni korkutması gibi meylettim sana
Ben ailemde sabahladım ve sen helâk oldun
Öyle ki sel ile karşılaşırsın Dicle'nin akıntısında

Bana Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî el-Hâsib anlattı. O da Hasan b. Kahtabe'nin bazı akrabalarından rivayet etti, dedi ki: Ebû Müslim'i Osman b. Nehîk, Şebîb b. Vâc, Ebû Hanîfe ve muhafız bölüğünden iki adam öldürdü. Kılıçlarıyla ona vurdular, adam ölmedi. Ayağından çekilerek Dicle nehrine atıldı. O zaman Ebû Müslim 38 yaşındaydı.

Dedi ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Ebû Müslim öldürülünce Ebû Hanîfe onun cesedini bir sandığa koyup Dicle'nin ortasına geldi ve onu nehre attı. Ebû Ca'fer bu olaydan üç gün sonra Hîre'ye gitti.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Mansûr Ebû Müslim'in katlinden sonra Şemmâh'ın şu beytini söyledi:

Nefse şifa veren bir şey yoktur bir işi kesip atmak kadar
Eğer uzun zaman itiraza mahal olan bir ihtiyaç varsa nefiste

Beşşâr el-A'mâ da şöyle dedi:

Ey Ebû Müslim! Sürekli değildir güzel hayat sürmek
Rahat olan hiç kimse az da olsa bazı sıkıntılardan kurtulacak değildir
Duymamış gibisin başında taç olan güçlü adamların katlini
Ve haberin yok gibi acemlerin katlinden
Sen aşağı ve yiyeceği pis biri olduğun halde
Allah kahretsin seni başlarında yüceltenleri

Dediler ki: Mansûr şöyle derdi: "Birkaç kere hata yaptım, ancak Allah beni o hataların şerrinden korudu. Çevremde onun itaatini benim itaatime tercih edenler olduğu halde Ebû Müslim'i öldürdüm. Ben düz bir arazide olduğum halde eğer bana saldırsalardı kaybolup giderdim. Yine Râvendiyye gününde ortaya çıktım. Eğer serseri bir ok bana isabet etseydi kaybolup giderdim. Keza ben Şam'a gitmek üzere yola çıktım, eğer Süfyân Irak'ta hilâfetini ilân etseydi hilâfet zâyi olup giderdi."

Dediler ki: Ebû Müslim öldürülünce Mansûr, insanlara atıyye verilmesini emretti. İnsanlar atıyye alıyor, biat edip Ebû Müslim'e lânet okuyorlardı. Yine Ebû Dülâme dedi ki:

Delf'in kardeşi Îsâ b. Ma'kıl'ın köleysiydi Ebû Müslim
Bu yalan söyleyenin sözü değildir
Allah'a şükrettim, "Düşmanınız Ebû Mücrim (Ebû Müslim)
Yüzüstü çekiliyor." denildiğinde
Eğer bir köle ise bir ölüm tattı cürmüyle
Hüküm isabet etmiştir, zaman da öne çekilmiştir
Ağlasın ona ağlayanların gözleri
Allah'tan bir rahmet görmüyorum onun katli için öfkelenenlere

Ebû Atâ es-Sindî şöyle dedi:

Borç ödenmez diye söylemiştin
Vallahi yalan söylemiştin ey Ebû Mücrim!
Başkalarına içirdiğin bir bardakla su içirildi sana
Boğazda ebûcehil karpuzundan daha acı olan bir su...

Medâinî dedi ki: Eflah b. Mâlik b. Esmâ b. Hârice el-Fezârî Horasan'da idi. Eflah Ebû Müslim'in dostuydu. Onunla satranç oynar ve arkadaşlık ederdi. Horasan'da önemli bir değere sahipti. Davet ortaya çıkınca Ebû Müslim'in yanına geldi ve şöyle dedi:

Söyle imamın emini olan emîre
Vasînin vasîsinin vasîsinin vasîsine
Sana geldim ama bir ihtiyaç için değil
Topraklarınızda yeterli bir şey yok benim için

Ebû Müslim ona iyi davranır ve ikramda bulunurdu. Sonra Ebû Müslim Eflah'ın öldürülmesini emretti. Ona "Eflah senin dostun ve arkadaşındı?" denildi. Ebû Müslim "Onu kibir ve himmet sahibi gördüm. Bir olay çıkarmasın diye onu öldürdüm. Ben tahtın üzerinde oturduğumda o, yere oturmazdı. Doğrusu o bana karşı cömert idi, ben de onu seviyordum." dedi. Dedi ki: Mansûr, onu öldürdüğü için Ebû Müslim'i ayıplamıştı.

Bana Esrem anlattı. O Ebû Amr eş-Şeybânî er-Râviye'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr Ebû Müslim'i öldürdüğünde Ebû Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî'yi çağırdı ve Ebû Müslim'i öldürülmüş halde ona gösterdi. Bunun üzerine "Allah seni muvaffak etsin ve seni doğru yola iletsin ey müminlerin emîri, hilâfetini bugünden itibaren saymaya başla." dedi.

Bana Esrem anlattı. O Asma'î'den rivayet etti, dedi ki: Rü'be b. Accâc dedi ki: Ebû Müslim, lisanında bulunan keskinlik ve kabalığa rağmen fesahat sahibi bir insandı. Bir gün yanına girdim ve şu beyitleri söyledim:

Beni davet ettiğin için lebbeyk sana, lebbeyk
Hamd ederim beni sana sevk eden rabbime
Allah'ın kılıcı senin elinde kalmış oldu

Ebû Müslim bunun üzerine bana mal ve giysiler verilmesini emretti. Sonra bana "Ey Rü'be! Eğer bir gün bize taraf dönüşün olursa ve bizi itimat edilen bir kişi olarak görürsen, zaman da yeni bir durum getirmezse Horasan'a geldiğin zaman bana gel, sana faydalı olacağım." dedi. Ben de ona "Sana bir soru sormak istiyorum, ancak senden korkuyorum." dedim. Ebû Müslim "Güven içinde sor!" dedi. Ben "Sende keskin bir dil ve belâgatlı bir konuşma yeteneği görüyorum. Sen nerede yetiştin ey Emîr?" dedim. Ebû Müslim "Ben Kûfe'de ve Şam'da yetiştim." dedi. Ben "Bana gelen habere göre sen merhametsiz biriymişsin." dedim. Ebû Müslim "Yalan söylüyorlar, ben çok merhametliyim." dedi. Ben "Peki bu öldürmeler neyin nesi?" dedim. Ebû Müslim "Beni öldürmek isteyenleri öldürüyorum." dedi.

Dediler ki: Ebû Müslim, Ebû Nasr Mâlik b. Heysem'i Hulvân'da yüklerinin başında bırakmıştı. Ebû Müslim öldürülünce Mansûr Ebû Müslim'in ağzından Ebû Nasr Mâlik b. Heysem'e başında bulunduğu yüklerle ve yanında bulunanlarla birlikte dönmesi için bir mektup yazdı. Kuşkusuz Ebû Nasr Mâlik b. Heysem Horasan'a dönmeyi planlıyordu. Mektubu Ebû Müslim'in parmağından aldığı yüzükle mühürledi. İkisi arasında bir işaret bulunuyordu. Mansûr o işareti keşfedemediği için o şekilde yazamadı. Bunun için Ebû Nasr gelmekten imtina etti. Bu kez Mansûr Hemdân'daki valisine bir mektup göndererek [Horasan'a] gitmesine engel olmasını istedi. Vali onu yakalayıp konakta hapsetti. Yanındakilere de "Hiç kimse hareket etmesin, hareket edenin kafasına ok atacağım!" dedi. Sonra Ebû Nasr'ı Mansûr'a gönderdi. Mansûr onu affetti. Râvendiyye günü olunca Ebû Nasr kapıda durdu ve büyük bir savunma ve çaba gösterdi. Mansûr ondan razı oldu, değeri yanında yükseldi ve onu Musul valisi yaptı.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: İbn Şübrüme şöyle dedi: Ebû Müslim'in yanına girdim. Odasında bir mushaf, yanı başında da bir kılıç vardı. Ona selâm verdim. Bana "Ey İbn Şübrüme! Bunlar iki şeyin temsilcisidir. Dünyada zühd sahibi olmak ya da inat ehlinin [başının] vurulacağı bir kılıç." dedi.

Bana Abbâs b. Kâsım Ebü'l-Fadl anlattı, dedi ki: Şeyhlerimizden işittim, şöyle anlatıyorlardı: Ebû Müslim orta boylu bir adamdı. Saçı bol, esmer tenli idi. Yüzü ve kürek kemikleri güzeldi. Eti azdı, ona sarışınlık hâkimdi.

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: Mansûr, Ebû Müslim'in durumu hakkında İshâk b. Müslim el-Ukaylî ile veya Selm b. Kuteybe ile istişarede bulundu. İshâk [veya Selm] "*Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti.*"[343] âyetini okudu.

[Mansûr'un Sohbeti]

Bana İbrâhim b. Attâb anlattı, dedi ki: Bana Sellâm el-Ebreş anlattı, dedi ki: Bir gece Mansûr uykusuz kaldı ve hâcibi Rebî'e "Bak bakayım konakta arkadaşlardan kimler var, onu yanıma getir. Ancak Abdullah b. Ayyâş varsa o gelmesin. Çünkü o ısrarla soru soruyor." dedi. Rebî' baktı, konakta ondan başka kimse yoktu. [Döndü ve durumu Mansûr'a söyledi.] Mansûr "Onu yanıma getir, ancak bana bir şey sormaması konusunda ondan söz al." dedi. İbn Ayyâş o gece bir şey sormayacağı konusunda ona garanti verdi. İbn Ayyâş içeri girince taşradaki ovanın durumunu, fethini ve yükselen gelirlerini konuşmaya başladı. Sonra "Ovanın uzunluğu şu kadar, eni şu kadar... Hayır vallahi ey müminlerin emîri, kulunun ovada bir karış arazisi bile yoktur." dedi. Bunun üzerine Mansûr güldü ve "Ovada nereden istiyorsan 30.000 dirhemlik geliri olan bir yeri sana verdim." dedi.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı. O da Rebî'den rivayet etti, dedi ki: Bir gün Mansûr Kûfe'nin Necef bölgesinde oturdu. Oradan Havernak'a ve Kûfe'nin sırtına bakıyordu. Mansûr "Ey Rebî', benimle konuşacak bir adam bul!" dedi. Rebî' "Ey müminlerin emîri, kapıda Abdullah b.

---

343 Enbiyâ, 21/22.

Rebî‘ el-Hârisî var. Sen onun konuşmasını seversin.” dedi. Mansûr “Evet, eğer çok fazla ihtiyaçların yerine getirilmesini istemezse.” dedi. Rebî‘ “Ben bugün onun ihtiyaçlarını senden keseceğim.” dedi. Hemen onun yanına gitti ve onun ihtiyaç listesini 200 dinara satın aldı. Abdullah b. Rebî‘ içeri girip Mansûr’u hoş ve mutlu görünce hemen dolaylı bir anlatımla (târiz yoluyla) cömertlikten bahsetti ve Hâtim et-Tâî’nin şiirlerini okumaya başladı. Bunun üzerine Mansûr “Ey Rebî‘, ona vefa gösterme, çünkü o sana vefa göstermeyecek. Dolaylı bir şekilde (târiz yoluyla) istemek yetti artık.” dedi. Sonra “Sen Küseyyir’in ‘Eğer mal, vermeyi sana gerekli kılmıyorsa’ şiirini bana oku!” dedi O da şu beyitleri okumaya başladı:

Eğer mal, vermeyi sana gerekli kılmıyorsa
Sana güç veren bir üründür ya da seviştiğin bir dost
Cimrilik yapmışsın, bazı cimrilikler de güç ve kararlılıktır
Almamıştır mal senin elinden bir parça, hakikatlerinden başka

Abdullah b. Rebî‘ “Ben Mansûr’un yanından çıkarken onun insanlar arasında en değer verdiği kişiydim.” derdi.

Medâinî dedi ki: Mansûr Medine’ye girdi ve Rebî‘e “Bana benimle konuşacak ve geceleyecek bir adam getir!” dedi. Rebî‘ de ona nüktedan ve sohbetine gidilen bir adam getirdi. Mansûr ona “Kimsin sen, evin nerede?” dedi. Adam “Evim yok, şöhretli bir nesebim de yok. Sen beni çıkaramazsın.” dedi. Onunla konuştu ve şakalaştı. Mansûr ona 5.000 dirhem verilmesini emretti. Adam ayrılınca Rebî‘e “Anam babam sana feda olsun, hediyemi benim için tamamla.” dedi. Rebî‘ “Heyhat, sen kendi nefsinle baş başa kal!” dedi. Mansûr ertesi gün atına binince onu çağırdı. Adam yine onunla konuştu, sonra Ahvas’ın şu kasidesini ona okudu:

Ey çekilmek zorunda kaldığım Âtike’nin evi!
Düşmanlar yüzünden… Ve kalbim oraya bağlıdır

Nihayet kasideyi şu beyte kadar okudu:

Görüyorum ki yapıyorsun söylediklerini
Ama bazıları sulandırır sözü ve yapmayacaklarını söyler

Bunun üzerine Mansûr "Babanın başına yemin olsun ki istedin, güzel söyledin ve latif davrandın. Ey Rebî', mükâfatı verilsin!" dedi.

Mansûr'un Hâcibi Rebî'in Haberleri

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî, Hişâm b. Muhammed ve başkalarından nakletti, dediler ki: Îsâ b. Ravda -Ravda bir câriye idi. Babası ise Necîh'tir- Talha ailesinin kölesiydi. Mansûr onu Kûfe mescidinin halkasında gördü. Bu Ebü'l-Abbâs'ın hilâfetinden önceydi. Mansûr [kendi kendine] "Eğer devleti ele geçirirsek onu satın alırız. Onun kadar zarafet sahibi, mükemmel bir akla sahip ve güzel konuşan kimse görmedim." dedi. Ebü'l-Abbâs halife olunca onu satın almasını ondan istedi. Ebü'l-Abbâs onu 100.000 dirheme satın aldı. Îsâ b. Ravda kendisinde bir Şîa taraftarlığı ortaya çıkana kadar Mansûr'un hâcibiydi. Onda Şîa taraftarlığı ortaya çıkınca onu hâciblikten azletti.

Bana Ebû Firâs eş-Şâmî anlattı, dedi ki: Mansûr'un hâcibi Îsâ b. Ravda onun kölesiydi. Onunla birlikte yine onun kölesi Merzûk Ebü'l-Hasîb de vardı. İbn Ravda uzaklaşınca veya vefat edince Ebü'l-Hasîb'i onun yerine koydu. Rebî' de Ebü'l-Hasîb'in yanındaydı. Ebü'l-Hasîb vefat edince Rebî' onun yerine geçti.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından rivayet etti, dedi ki: Anlatılanlara göre Ebû Ferve, Belî'nin Erâşe kolundan olup Şam'ın Halîl dağından alınan esirlerdendi. Dedi ki: Doğrusu onun Aynüttemr esirlerinden olduğudur. Benî Dabbe'den bir adam onu âzat etmişti.

Heysem ve Medâinî dediler ki: Ebû Ferve Aynüttemr esirlerindendi. Nâ'im el-Esedî onu satın aldı. Sonra Osman b. Affân ondan satın aldı. Onu özgürlüğüne kavuşturdu ve kabir kazmakla görevlendirdi. İnsanlar Osman'a saldırınca Ebû Ferve "Ey Osman, zulümleri geri çek!" anlamında "يا عثمان ردّ المظالم" diyeceği yerde Arap olmadığı için [344]"يَا أثمان ردّ المذالم" dedi. Osman ona "Sen bunların başında geliyorsun. Kabirleri kazman için

344 Ebû Ferve, "Yâ Üsmân reddi'l-mezâlime" şeklinde yanlış telaffuz ediyor. Yani Osman'ın başındaki boğaz harflerinden olan "ayn" harfini ve *mezâlim*'deki kalın "zı" harfini söyleyeceği yerde, "Yâ Üsmân reddi'l-mezâlime" diyor. Yani "ayn" harfinin yerine hemzeyi, "zı" harfinin yerine de ince olan "zel" harfini çıkararak söylüyor. (çev.)

seni zekât malıyla âzat ettim, sen de bu işi bıraktın." dedi. Bu adam Medine'ye geldiğinde üzerinde bir kürk olduğu için kendisine "Ebû Ferve" (kürk sahibi, kürklü) denilmiştir.

Bana Ahmed b. İbrâhim b. İsmâîl yoluyla anlatıldı. O Muhammed b. Sabîh el-Ebyadî'den rivayet etti, dedi ki: Yûnus b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Ferve ninesinin evinde yetim bulunuyordu. Ninesinin de çok güzel bir câriyesi vardı. Yûnus ninesinden habersiz bir şekilde onunla birlikte oldu ve onu hamile bıraktı. [Hârûnürreşîd'in hâcibi] Fadl b. Rebî'in babası olan Rebî' o câriyeden dünyaya geldi. Rebî' Mansûr'un arkadaşıydı. Ancak ninesi onu kabul etmedi, Yûnus da onu kabul etmedi. Genç yaşa gelince ninesi onu sattı. Ebü'l-Abbâs'ın Medine'deki valisi Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî onu satın aldı ve Ebü'l-Abbâs'a hediye etti. Sonra o Mansûr'a geçti. Mansûr onu hâcib yapmak istediğinde Benî Ferve'ye meyletti, onlara iyilikte bulundu ve onları teşvik etti. Ebû Ferve'nin çocukları da Rebî'in Yûnus'un oğlu olduğuna ve onu kabul ettiğine şahitlik yaptılar.

Bana Velîd b. Sâlih anlattı. O Vâkıdî'den rivayet etti, dedi ki: Kabîsa b. Züeyb'in mevlâsı Hişâm b. Amr'ın nefsinde bir değeri ve güzel işleri vardı. Benî Ümeyye onu tasvip ediyordu. Kendisi cömert ve çok yemek yediren biriydi. Bir gün veresiye mal aradı. Bu durum Osman'ın mevlâsı Abdullah b. Ebû Ferve'ye ulaştı. Bunun üzerine Abdullah b. Ebû Ferve Hişâm'ın kâhyasına "Bana gelen habere göre Ebû Amr veresiye mal talep ediyor. Bizim yanımızda mal var. Borç olarak istediğin zaman geri vermek üzere ihtiyacını ondan al. Benim ismimi de ona söyleme." dedi. Kâhya bunu Hişâm'a haber verdi. Hişâm sürekli bunu kimden aldığını söylemesi için ona yemin ettiriyordu. Nihayet Ebû Ferve'nin kendisine yardımcı olduğunu ona haber verdi. Bunun üzerine Hişâm "Biz sultanın kapısına da başkasının kapısına da giderdik ve onlarla eş değerdeydik. Eğer onun benden alacağı olursa ona karşı zillet içinde kalırım ve benim üstümde bir konuma yükselmiş olur. Lütfen benim için onun dışında başka birinden mal al." dedi.

Abdullah [b. Ebû Ferve], Mus'ab b. Zübeyr'in kâtibi ve dostuydu. Abdullah cömert bir adamdı. Güzel işler yapar, kendisiyle alâkayı kesenlere ve diğerlerine iyilikte bulunurdu. Bir gün halifenin bir evinde bulundu,

yağmur da yağıyordu. Orada oturanlara baktı, sonra "Ey çocuk, git bize yağmurluk getir!" dedi. Orda oturanların sayısı kadar ipek yağmurluk getirdi. Orada oturanlar yaklaşık 20 kişiydiler.

Dedi ki: Bir gün bir adam Abdullah'ın üzengisinden tuttu. Abdullah adama "Bir ihtiyacın var mı?" dedi. Adam "Senin babamdan 1.000 dinar alacağın vardır. Vefat etti ve mal bıraktı. Ancak kardeşlerim var." dedi. Abdullah "Sen doğru söyledin. Seni tanıyorum. Verin ona [ödendi] vesikasını. Mal senindir, kardeşlerinin değil." dedi.

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O Kâsım b. Sehl en-Nûşecânî'den rivayet etti, dedi ki: Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî, Ebü'l-Abbâs'ın dayısıydı. Rebî'i 50 köleyle birlikte satın aldı ve onu Mansûr'a hediye etti. Ziyâd o sırada Mansûr'un Medine valisiydi. Onu Ebü'l-Hasîb'in yanına verdi. Sonra onun ibrikçisi Yâsir'in yanına verdi. Rebî' o zaman 18 yaşındaydı. O yıl Mansûr hacca gitti. Yâsir def'-i hâcetini yapmak üzere Mansûr için su hazırladığında Mansûr def'-i hâcetten dönünceye kadar oradan uzaklaşmazdı. Yâsir hastalandı, Rebî' Mansûr'un hizmetini görmek üzere onun yerine geçti. Rebî' Mansûr için suyu koyduğunda uzaklaşıyordu. Mansûr hareket ettiğinde bu kez yanına gelir ve ibriği elinden alırdı. Bir gün Mansûr ona "Yazık sana ey çocuk! Ne kadar akıllısın ve ne kadar kalbime hafif geliyorsun!" dedi. Sonra onun yaşını sordu. Rebî' yaşını fazla söyledi, tâ ki bununla daha büyük işler yapsın. Onda gördüğü şeyler Mansûr'un çok hoşuna gitti.

Mansûr yolda giderken bir duvarın üzerinde bir yazı gördü. Okudu, yazı şu idi:

Bana ne olmuş ki ağlayıp fakirliğimi haykırmıyorum
Üstelik çobanlar çıkıveriyorlar her kaynaktan

Beytin altında da "Âh! Âh! Âh!" yazılıydı. Mansûr gözünü ona çevirip bakıyor ve acayip kalıyordu. Bunun üzerine Rebî' "Eğer müminlerin emîri izin verirse konuşmak istiyorum." dedi. Mansûr "Konuş!" dedi. Rebî' "Bu ev, ağlamak ve ah çekip inlemek için ayarlanmıştır." dedi. Mansûr onun zekâsına hayret etti ve [ona sevgisini göstermek için] "Allah seni kahretsin!" dedi. Sonra onu âzat edip Yâsir'in yerine koydu. Sonra baktı ki hâcipliği

de güzel yapıyor. Ebü'l-Hasîb ile beraberdi. Ebü'l-Hasîb vefat edince onu onun yerine getirdi.

Dedi ki: Bir gün bazı Hâşimîler Mansûr'un yanına girdiler. [Hâşimîlerden biri] kendi babasından söz etti ve ona rahmet okudu. Bunun üzerine Rebî' "Sus! Sen müminlerin emîri ile konuşurken babana rahmet mi okuyorsun?" dedi. Adam "Eğer babaların ne kadar tatlı olduklarını ve kalplerdeki yerlerini bilseydin bana hayret etmezdin." dedi. Fadl b. Rebî' de Reşîd'in (Hârûn) hâcibiydi. Hârûnürreşîd onu "Abbâsî" diye çağırırdı.

Bana Hirmâzî ve başkası anlattı, dedi ki: Mansûr, bir adama ölçü içinde yapılması gereken bir iş emretti ve ona "Bu işi ölçülü ve doğru dürüst yap. Çünkü 'Rüsvâ edici bir susuzluk, rüsvâ olmuş bir şekilde doyunca su içmekten daha hayırlıdır.' denilmektedir." dedi.

[Mansûr'un Şair Ebû Dülâme ile Olan Haberleri]

Bana Ömerî anlattı, dedi ki: Mansûr bir sokaktan geçti. Sokak binalarla daraltılmıştı. Hemen binaların yıkılmasını emretti. Yıkım [şair] Ebû Dülâme'nin evine kadar dayandı. Bunun üzerine Ebû Dülâme Mansûr'un yanına girdi ve şöyle dedi:

Ey Nebî'nin amcasının oğlu! Bir ziyaretçi geldi sana
Evinin yıkılması ve helâk olması yakınlaşmış bir ziyaretçi
O hamile kadın gibidir sancısı olan
Kadın mutlu oluyor ama o bir türlü mutlu olamıyor
Nasıl helâk olmaktan korkar bir kavmin şairi ki
O kavmin methinde yaşlanmıştır onu şiirleri
Yeryüzü hepsi sizin olsun ancak
Verin kulunuza duvarları ayakta kalan evini

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Mansûr, Ebû Dülâme'yi saraya getirmesini ve öğle, ikindi ve akşam namazlarında onu orada tutmasını Rebî'e emretti. Bunun üzerine Ebû Dülâme şöyle dedi:

Görmez misin ki imam yapıştırmış beni
Mescidine ve sarayına… Ben kim, saray kim!
İlkini (öğle namazını) ve ikindimizi teklif ediyorlar bana
Veyl olsun bana ilkinden de ikindiden de
Ailemde çok sayıda namaz kılanlar vardır kuşkusuz
Fakat kaderin bir tecellisidir bu iş
Alıkoyuyor beni zevk aldığım bir meclisten
Bana müzik ve içki ikram ediliyor orada
Allah işini rast getirsin, ona ne oluyor?
Bütün insanların günahları sırtımda olsa bile

Mansûr "Doğru söylüyor lânet olasıca; bırakın onu!" dedi.

Medâinî dedi ki: Mansûr'un bir kızı vefat etti. Mansûr Ebû Dülâme'yi onun kabrinin yanında gördü. Mansûr "Bu mezar için ne hazırladın?" dedi. Ebû Dülâme "Onun için kazılan yeri hazırladım ey müminlerin emîri!" dedi. Mansûr şöyle dedi: "Yazık sana, sen de Ferezdak gibi diyemez miydin? Hani [Hasan] el-Basrî Ferezdak'ı vefat eden hanımı Nevvâr'ın kabri başında görünce sana sorduğumun aynısını ona sormuş. Ferezdak 'Seksen yıldan beri kelime-i şehâdeti hazırladım.' demişti." Bunun üzerine Ebû Dülâme "Biz tekrar edilen sözleri sevmiyoruz." dedi.

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: Ebû Dülâme Mansûr'un yanına girdi ve şu beyitleri söyledi:

Güneşin üstünde oturan bir kavim olsaydı cömertlikten ötürü
"Siz oturun ey Abbâs ailesi!" denilecekti
Sonra "Yükselin hepiniz göğe doğru güneşin ışınlarında!" denilecekti
Çünkü siz insanların en cömerdisiniz

Mansûr "Sana bir şeyler olmuş." dedi. Ebû Dülâme dedi ki: Evet dün akşam bir kızım oldu. Ona şöyle dedim:

Seni doğurmadı Îsâ'nın annesi Meryem
Ve kefil olmayacak sana Lokmân-ı Hekîm
Fakat kötü bir kadın seni bağrına basacak
Ve alçak bir baba

Mansûr güldü ve ona 4.000 dirhem verilmesini emretti.

Bana Ebü'l-Âliye el-Basrî anlattı, dedi ki: Ebû Dülâme Mansûr'a şu beyitlerini söyledi:

Kalk git, satın al bizim için bir çiftliği ve hurmaları
Komşumuzun çiftliği ve hurmaları olduğu gibi[345]
Aldat halifemizi lutufla iyilik yapma konusunda
Kuşkusuz aldatılır halife isteme konusunda

Bunun üzerine Mansûr, Abdülmelik b. Humeyd'e "Ona 1.000 cerîblik arazi ver. Yarısı mâmur, diğer yarısı da '*mağmûr*' olsun." dedi. Ebû Dülâme "Anam babam sana feda olsun, '*mağmûr*' ne demek?" dedi. Mansûr 'kendisine suyun zorlukla ulaştığı yer' demektir." dedi. Ebû Dülâme "Ben de Benî Esed, Bezîkıyâ ve Kuf çöllerinin tümünü Abdülmelik b. Humeyd'e verdim." dedi. Mansûr güldü ve 1.000 cerîbin tümünün de mâmur kısmından olmasını emretti. Ebû Dülâme "Allah beni sana feda etsin ey müminlerin emîri, ayaklarını öpmeme izin ver." dedi. Mansûr "Böyle bir şeye izin vermem." dedi. Ebû Dülâme "Vallahi Allah seni ıslah etsin, bundan daha az değerli bir şeyi ailemden esirgemiş değilsin." dedi.

Bana Ebû Ahmed Selmeveyh b. Ömer en-Nahvî anlattı, dedi ki: Ebû Abdullah el-Kâtib, Mehdî'nin "Râfika" denilen bölgeye yerleşmesini ve onu Mansûr'dan uzaklaştırmayı istiyordu. Bunun üzerine Ebû Dülâme şöyle yazdı:

Halife ve Mehdî birbirinden uzaklaştıklarında
Bizler su ve ağacın olmadığı bir yerde kalırız
Bizi hoş tutacak ne gündüzümüz olur ne de gecemiz
Ne bir güneş aydınlatır bizi ne de bir ay
Allah bilir ya samimiyim size karşı

---

345 Bu beyit hem ZZ neşrinde hem de RK neşrinde (قَالَتْ تبغ كَيْ تَبِيعَ لَنَا نَخْلًا وَمَزْرَعَةً كَمَا لِجِيرَانِنَا نَخْلٌ وَمَزْدَرِعٌ) şeklindedir. Kuşkusuz baş tarafta yer alan (قَالَتْ تبغ) "Dedi ki: Ararsın." ifadesi son derece sıkıntılı bir ifadedir. Ancak [BAE] baskısı *Ensâb*'ın 4. cildini tahkik eden Abdülazîz ed-Dûrî'nin araştırmasına göre bu beytin başı *Zehrü'l-Adâb*'ın zeylinde (قُمْ كَيْ تَبِيعَ لَنَا نَخْلاً وَمَزْدَرِعًا كَمَا لِجِيرَانِنَا نَخْلٌ وَمَزْدَرِعٌ) şeklinde, *Tabakâtu İbnü'l-Mu'tez*'de de (اذْهَبْ كَيْ تَبِيعَ لَنَا نَخْلاً وَمَزْدَرِعًا) şeklinde geçmektedir. Biz çeviride (قُمْ) ile başlayan şekli esas aldık. Bkz. Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Abdülazîz ed-Dûrî, Beyrut, Cemiyetu Müsteşrikîn el-Almaniyyîn, 1978, IV, 217. (çev.)

Söylediklerimde… Ve ben tarihe not düşüren biriyim[346]
Görür ve duyarım kıskanç insanlardan
Kulağınıza gelmeyenleri de… Taş var bende hasut adam için

Bunun üzerine Mansûr Mehdî'yi kendi yanına geri çekti ve onun Râfika'ya yerleşmesine izin vermedi.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı, dedi ki: Mansûr "Yerinde söylenen bir sözden daha çok insanın kalbini celbeden bir şey yoktur." derdi. İbnü'l-Mukaffa'ın da bu sözü söylediği rivayet edilmektedir.

Bize Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr, İbn Ayyâş el-Mentûf'a "Eğer sakalını bıraksaydın uzardı. Abdullah b. Rebî'in ne kadar güzelleştiğini görmedin mi?" dedi. İbn Ayyâş "Ey müminlerin emîri! Ben ondan daha güzelim." dedi. Abdullah b. Rebî' "Bu yaşlı adamı görmüyor musun ey müminlerin emîri? Ne kadar da yalancıdır!" dedi. İbn Ayyâş "Ey müminlerin emîri, onun sakalının kesilmesini emret, sonra yanıma gelsin, bakalım hangimiz daha güzeldir!" dedi.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan rivayet etti, dedi ki: Mansûr el-A'lem el-Hemdânî'ye "Ne kadar malın vardı?" dedi. Adam "Yüzümü başkasının malından çekecek ve fazlasını bir dosta veremeyeceğim kadar." dedi. Bunun üzerine Mansûr "Sen meseleyi güzel özetledin." dedi ve ona 5.000 dirhem verilmesini emretti.

Bana Ömer anlattı. O Heysem'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr Süfyân'a "İnsanlar senin kavmine ne kadar çabuk geldiler!" dedi. Süfyân şöyle dedi:

Cömertler karşılaşır hasut insanlarla
Ancak kötü insanlar için hasutlar göremezsin

---

346 Bu beyit ZZ neşrinde ve BAE neşrinde (اللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي نَاصِحٌ لَكُمْ // فِيمَا أَقُولُ وَأَنِّي حَيَّةُ ذِكْرِ) şeklindedir. RK neşrinde ise (اللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي نَاصِحٌ لَكُمْ // فِيمَا أَقُولُ وَأَنِّي وَاحِيَةُ ذِكْرِ) şeklindedir. Biz çeviride RK neşrini esas aldık. Çünkü ZZ neşrinde ve BAE neşrinde yer alan (حية) yılan mânasındadır ve bu kelime burada sıkıntılı olur. Yazmada yer alan (واحية ذكر) ise, "tarihe not düşen hatıra yazarı" mânasındadır. (çev.)

İbnü'l-Mukaffa'ın Durumu

Abdullah b. Dâzibe -o Mukaffa' idi- Fârisîlerin eşrafındandı. Onun babası, Haccâc'ın vergi görevlisiydi. Üzerinde [zimmetine geçirdiği] bir mal tespit edildi, elleri büzülünceye kadar dövüldü. Bu yüzden onun için "İbnü'l-Mukaffa'" ismi yaygınlaştı. Hile yaparak, kendisine işkence yapan adamdan borca mal aldı. Böylece öldürülmekten kurtulmuş oldu. Onun yeri Basra idi. Kendisi oğlu Abdullah'ın eğitimine çok önem veriyordu. Onun için edipleri bir araya getiriyor ve onu alıp onların toplantılarına götürüyordu. Oğlu için Ebü'l-Gûl el-A'râbî ile Ebü'l-Hâmûş gibi hocaları tutmuştu. İkisi de fesahat sahibi insanlardı. Mukaffa' ölünce [oğlu Abdullah] Âmir b. Dubâre'nin kâtipliğini yaptı. Sonra [Abbâsî] devleti gelince Ali b. Abdullah'ın çocuklarının yanına gitti ve onlar için kâtiplik yapmaya başladı. Abdullah daha çok Îsâ b. Ali'ye yakındı ve onun vasıtasıyla müslüman olmuştu.

Bana Muhammed b. Kâdim en-Nahvî anlattı. Onun da bazı Hâşimîlerden naklettiğine göre Abdullah b. Mukaffa' bir gece Îsâ'nın yanına girdi ve ona "Ben müslüman olmak istiyorum. İslâm'ın sevgisi kalbimi kapladı ve Mecûsîlik'ten nefret ediyorum." dedi. Îsâ ona "Sabah olunca kardeşlerimi ve insanlardan bazı ileri gelenleri toplarım. Onlar da senin müslüman olduğuna şahitlik yapsınlar." dedi. O sırada Îsâ'nın akşam yemeği geldi. Beraber yemesi için Abdullah b. Mukaffa'ı çağırdı. Abdullah yemek istemedi. Îsâ ısrarcı oldu. Abdullah güzel yemek yiyen, temiz biriydi. [O da yemeye başladı.] Ancak Abdullah dudaklarını kımıldatarak ve mırıldanarak yiyordu. Bunun üzerine Îsâ "Yarın müslüman olacağın halde ne diye mırıldanıyorsun?" dedi.[347] Abdullah "Yarına kadar dinsiz kalmak istemiyorum." dedi. Sabahlayınca müslüman oldu. Kendisine "Ebû Amr" deniliyordu. Müslüman olunca "Ebû Muhammed" diye künyelendi.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı, dedi ki: Abdullah b. Mukaffa'ın güzel bir hali vardı. Ayrıca Fâris bölgesinden gelen, kendisine yetecek

---

347 "Ne mırıldanıyorsun?" diye tercüme ettiğimiz kelime metinde (أَتُزَمْزِمُ؟) şeklinde geçiyor. Burada yer alan (الزَّمْزَمَةُ) kelimesi, Mecûsîlerin yemek yerken dinlerinin icabı olarak mırıldanmalarıdır. Hz. Ömer'e isnat edilen bir hadise göre Ömer valilerinden birisine yazdığı mektupta "…Ve onları zemzeme yapmaktan nehyedin." demiştir. Zemzeme, yemek yerken çıkardıkları alçak seslerdir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XII, 247. (çev.)

kadar geliri vardı. Onun otlakları da vardı. Oradan kendisine beygir ve katırlar yönlendiriliyordu. O da onları ıslah eder ve onlara binerdi.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Selm b. Kuteybe, Ma'n b. Zâide ve Abdullah b. Mukaffa' İbn Râmîn'in evine geldiler. Onun şarkıcı câriyeleri vardı. Şair onun hakkında şöyle demişti:

Sahip oluverdi sığır gözlü câriyelere İbn Râmîn
Bizim ise beygirlerden başka yok bir şeyimiz
Eğer istersen onun razı olacağı kadar mal veririm
Yaban sığır gözlü olan câriyenin dışında

Dedi ki: İbn Râmîn'in câriyesi Zerkâ Ümmü Sa'de şarkı söyledi. Bu ses Selm'in çok hoşuna gitti. Hemen veznedarına haber gönderdi, 10.000 dirhem getirip o câriyeye verdi. Sonra başka bir câriye bir şarkı söyledi. Bu ses de Ma'n'ı etkiledi. O da vekiline haber yolladı ve 1.000 dinar getirdi. Bu kez Abdullah b. Mukaffa' için bir şarkı söyledi. İbn Mukaffa' da 100.000 dirheme bir köy almıştı. Hemen kölelerine emretti, ona köyün tapusunu getirdiler. O da köyün tapusunu ona verdi. Bunun üzerine Ma'n "Allah'a yemin olsun ki Fârisî adam bizi geçti." dedi. İbn Şübrüme ile İbn Ebû Leylâ'nın arasında bir soğukluk vardı. İbn Şübrüme İbnü'l-Mukaffa'ın dostuydu. Bu yüzden İbnü'l-Mukaffa' aralarını düzetmek istedi. Ancak İbn Ebû Leylâ buna engel oldu. Bunun üzerine İbnü'l-Mukaffa' şöyle dedi:

İbn Ebû Leylâ için daldım iyiliğe çaba harcamadan
Ancak o kötülüğe yorumladı çabamı
Vallahi üzülmüyorum onun bana teşekkür etmediğine
Fakat kötü görüş bende gam oluşturuyor
Ne zarar gelir kişiye bir adamın sözünden
Eğer kendisi alçaklığa ve günaha dalmamışsa

Bana Abdullah b. Mâlik anlattı, dedi ki: Bana gelen habere göre Abdullah b. Mukaffa' evine gitmek istediği zaman bir kölesi onun gelişini gözlerdi. Onun kölelerinden uygun durumda olmayanlar varsa hemen düzgün vaziyet alırlardı. Evin kapılarını ona açardı. O da evine girerdi. [Genellikle] yanında çok sayıda arkadaşları olurdu. Yemeği hazır olduğu zaman onun kâhyası karşısında durur ve hangi yemeğin kendilerine gele-

ceğini bilebilmeleri için "Mutfakta şunlar ve şunlar hazırlanmıştır." derdi. Böylece adam iştah duyduğu yemekler için nefsini beklemeye alırdı. Elleri de yemekten önce çöven köküyle yıkanırdı. İbnü'l-Mukaffa' "Eller sıcak ve soğuğa giriyor. Suyun tek başına ellerin kirini temizleyeceğinden emin olunmaz." derdi.

Bana Medâinî anlattı. O İbn Câbân'dan rivayet etti, dedi ki: İbnü'l-Mukaffa' nüktedan, mizahçı ve şaka yapmayı seven biriydi. Onu kıskanan bazı adamlar "Onun edebiyatı aklından daha fazladır." derdi. Bir gün İbnü'l-Mukaffa' kölesinin (مَـا أَكْثَـر الدُخّـان) "Duhhân (duman) ne kadar da çok!" dediğini işitti. Kölesi şeddeli bir şekilde "duhhân" olarak söyledi. İbnü'l-Mukaffa' "Yazık sana, '*duhhân*' deme, o ancak şeddesiz '*duhân*'dır" dedi. Sonra bir gün bazı sesler işitti. Kölesine "Bu duyduklarım nedir?" dedi. Kölesi (هَـذَا كلامُ قـومٍ جلـوس عَلَـى الـدُكان) "Bu, dükkânda oturmuş olan bir grubun konuşmasıdır." dedi. ["*Câlisûn*" yerine *"culûsun"* demişti.] Bunun üzerine İbnü'l-Mukaffa' güldü ve "Oğlum, ben sana şaşırıyorum." dedi. Bir gün de İsmâîl b. Ali'nin bazı çocuklarının (أعطونـي برذونـي الأَسْـوَد) "Bana siyah beygirimi verin." dediğini işitti. İbnü'l-Mukaffa' ona "Böyle söyleme, (برذونـي الأدهـم) 'berzûnî el-edhem' şeklinde söyle." dedi. Ona beygiri getirildiği zaman bu kez de (هاتـوا طيلسـاني الأدهـم) "Bana siyah taylasanımı getirin!" dedi. [Oysa burada (طيلساني الأسود) "taylesânî el-esved" demeliydi.] Bu kez İbnü'l-Mukaffa' ona "Zor olan şey, düzelmeyen bir şeyi düzeltmektir." dedi.[348]

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: İbn Şübrüme şöyle derdi: İnsanların içinde iki rehber vardır. Biri doğru söyleyen, diğeri yalancı olandır. Onlardan yalancı olan Selm b. Kuteybe'dir. Üzerimde mecbur olduğum bir borçla beni gördü ve halimi sordu. Ona durumumu bildirdim. Geçti gitti. Onda, bir dostun dostundan umacağı bir hayır yoktu. Doğru olana gelince o İbnü'l-Mukaffa'dır. Yanımdan geçti, ben bu halimdeydim. Benimle merhabalaştı ve hızlı bir şekilde yoluna devam etti. Biraz sonra baktım ki onun elçisi içinde altın ve mücevherat bulunan bir kese ile yanıma geldi. Elçisi bana dedi ki: Ebû Muhammed sana selâm söylüyor ve şöyle diyor: "Sana

348 "Esved" kelimesinin Türkçedeki karşılığı siyahtır. "Edhem" kelimelerinin Türkçe karşılığı kara veya koyu siyahtır. Edhem kelimesi Arapçada sadece insan ve hayvanlar için kullanılır. "Esved" kelimesi ise, genellikle cansız eşya için kullanılır. (çev.)

göndereceklerimi hazırlayabileceğime güvenim olmadığı için yanından geçip gittim. Ancak Allah kolaylık sağladı ve hazırladı. Bu paradan borcunu ver, geri kalanla da hayatını sürdür."

İbnü'l-Mukaffa' [boynunda bir iple] çekilen bir adamın yanından geçti. Onun hasımlarına "Sizin amacınız bilerek bu adamı öldürmektir. Muhtemelen sizin arkadaşınızı da öldürmek istememiştir. Bunun diyetini benden alın ve Allah için onu serbest bırakın." dedi. Adam teklifinde ısrarcı oldu ve [diyet miktarını] arttırdı, nihayet ondan üç diyet aldılar ve adamı serbest bıraktılar.

Bana Osman el-Bettî'den haber verildiğine göre kendisi İbnü'l-Mukaffa'ı anlatırken "Kardeşliği onun için bir sözleşme gibiydi." dedi.

Medâinî dedi ki: İbnü'l-Mukaffa' Şebîb b. Şeybe'yi ziyarete gitti. Onunla bir dehlizde karşılaştı. Yanına indi ve onunla konuşmaya başladı. Bazı insanlar İbnü'l-Mukaffa'ın katırını tahrik etmişlerdi. Bir de baktı ki bazılarına ait bir câriye geldi ve "Ey Ebû Ma'mer, benim mevlâm size selâm söylüyor ve 'Katırınızın zekeri nasıl oldu?' diye soruyor." dedi. İbnü'l-Mukaffa' "Allah sana afiyet versin, gördüğün gibi olmuş." dedi. Câriye tırmanıp gitti. İbnü'l-Mukaffa'da mizah vardı.

İbnü'l-Mukaffa' şöyle derdi: "Dil kalbin tercümanıdır. En kolay lafızlarla onun hakkından gel."

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib ve başkaları anlattılar, dediler ki: Mansûr Süfyân b. Muâviye'yi Basra'ya vali tayin etti. Mansûr Abdullah b. Ali'ye eman verince Ali'nin çocukları İbnü'l-Mukaffa'a giderek ona bir eman yazdırmak istediler. Eman belgesinde şu ifadeler vardı: "Kuşkusuz müminlerin emîri Abdullah, Abdullah b. Ali için söz verdiklerini yerine getirmemiştir. İnsanlar onun biatını reddetme hususunda serbest oldukları halde kendisi hilâfetten vazgeçmiştir." Mansûr bunu reddetti ve önemsedi. Bu sebeple İbnü'l-Mukaffa'a karşı öfkesi şiddetlendi. Sonra Süfyân'a "İbnü'l-Mukaffa'ın hakkından gel!" diye bir mektup yazdı. Bir başka rivayete göre Süfyân Mansûr'la vedalaştığı zaman bu emri ona şifahen vermişti. İbnü'l-Mukaffa' Süfyân'ı küçümsüyor, onu cahil kabul ediyor ve ona şöyle diyordu: "Bir adam ve karısı hakkında ne diyorsun? Her birine mirastan ne düşer?"

Süfyân bir gün [İmruülkays'ın atını anlatırken söylediği] "*Onun ceylan gibi iki böğrü ve deve kuşu gibi iki bacağı vardır*" beytini okudu.[349] Bunun üzerine İbnü'l-Mukaffa' [alay etmek maksadıyla] "Anlattığın bu kuş hangisidir?" dedi. Yine bir gün Süfyân'ın şöyle dediğini işitti: "Hiçbir suskunluk üzerine pişman olmadım." İbnü'l-Mukaffa' "Vallahi dilsizliğin için sana mükâfat verilmez, çünkü o senin için bir süstür. Suskunluğun üzerine nasıl pişman olursun?" dedi.

Bazen İbnü'l-Mukaffa' Süfyân'a bazı nahiv meselelerini sorardı. Sonra "Yanlış söyledin." der ve ona gülerdi. Süfyân'ın burnu büyüktü. İbnü'l-Mukaffa' Süfyân ve burnunu kastederek ona "Selâm ikinize, nasılsınız?" derdi. Bir gün aralarında bir konuşma geçti. İbnü'l-Mukaffa' ona "Ey azgın kadının oğlu! Vallahi Şam erkekleri senin annenle yatmayana kadar annen Irak erkekleriyle yetinmedi." dedi. Süfyân'ın annesi de Meysûn bt. Muğîre b. Mühelleb idi. Onunla Kâsım b. Abdurrahmân b. İdâh el-Eş'arî evlendi. İbnü'l-Mukaffa' ayrıca Basra'da Selm b. Kuteybe'den kaçtığı için Süfyân'ı ayıplıyordu. Bu yüzden Süfyân İbnü'l-Mukaffa'a en çok buğzeden insanların başında geliyordu. Mansûr ona emrini bildirince fırsatın eline geçmiş olduğunu düşündü. Bir gün İbnü'l-Mukaffa' Îsâ b. Ali'nin bir ihtiyacı için Süfyân'ın yanına geldi. Îsâ Basra'daydı. Îsâ, Süleymân ile birlikte Abdullah b. Ali'nin durumunu görüşmek üzere Basra'ya gitmişti. Süfyân İbnü'l-Mukaffa'ı çok kötü bir şekilde öldürdü.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib ve Medâinî anlattılar, dediler ki: Îsâ b. Ali İbnü'l-Mukaffa'ı bir ihtiyacı için Süfyân'a gönderdi. İbnü'l-Mukaffa' Îsâ'ya "İhtiyacın için benden başkasını gönder." dedi. Ancak Îsâ kabul etmedi ve "Ben var olduğum sürece sana bir kötülük yapmaya cesaret etmeyecektir." dedi. İbnü'l-Mukaffa' Süfyân'ın yanına girip sonra çıkmak istediğinde Süfyân'ın hâcibi ona "Sabret!" dedi. İbnü'l-Mukaffa' "Yazık sana, sabır ancak bir imtihana karşı yapılır. Ancak sen bana 'Bekle!' de." dedi. Hâcib "Bu odada otur, emîrin sana ihtiyacı var." dedi ve uzak bir odaya işaret etti. Sonra ona bir tandır ısıtıldı. Ardından hâcib onun yanına geldi ve bir salatalık kırar gibi boynunu kırdı. Sonra onu tandıra attı: İbnü'l-Mukaffa' o esnada "Ey zalimlerin yardımcıları!" diyordu. Doğru olan

349 Arapçası (له إيطلا ظبي وساقا نعامة) şeklindedir. (çev.)

budur. Denildiğine göre bir kuyuya atıldı ve üzerine bir taş bırakıldı. Yine denildiğine göre bir hamama konuldu ve ölünceye kadar orada bırakıldı.

Abbâs b. Velîd en-Nersî şöyle dedi: Bana gelen habere göre âzaları teker teker parçalandıktan sonra onun boynu kırıldı. Organları ateşe atılırken o da görüyordu. İbnü'l-Mukaffa' şiddetli bir şekilde bağırıyordu. Bazılarına göre hamamda ateş yakılan yere (külhana) atıldı. Süfyân'ın hâcibi onun üzerine bir kaya bıraktı ve öldü. Benî Kays'ın mevlâsı Heysem b. Dirhem İbnü'l-Mukaffa'ın dostuydu. Şöyle dedi:

Meysûn'un bızırına git ve ısır bızırını
Belki rahatlatır seni bu ısırık
Îsâ'nın sözünü kirletmek istedin
Yaptın yapacağını, insanların rabbi seni cezalandırsın

Dediler ki: Abdullah b. Ali'nin çocukları Süfyân'ın İbnü'l-Mukaffa'a yaptığından Mansûr'un yanında şikâyetçi oldular. Mansûr Süfyân'ın yanına getirilmesini emretti. Süfyân ve ailesi Mansûr'un yanına götürüldüler. Bu arada Îsâ b. Ali bir grup insan getirdi. Onlar İbnü'l-Mukaffa'ın Süfyân'ın evine girdiğine ve oradan çıkmadığına, hayvanlarının başıboş bırakıldıklarına, köle ve çocuklarının bağırarak onun ölümünü haykırdıklarına şahitlik yapıyorlardı. Başka bir grup da Süfyân'ın onu öldürdüğünü ifşa edip şahitlik yapıyorlardı. Bunun üzerine Mansûr "Eğer ben İbnü'l-Mukaffa'ı yanınıza getirsem ne dersiniz?" dedi. Bunun üzerine şahitlik yapmaktan vazgeçtiler. Îsâ da onun kanını talep etmekten vazgeçti. Ebü'l-Gûl el-A'râbî, Abdullah b. Mukaffa'a ağıt yakarken şöyle dedi:

Suskun kaldın ve ürküttü seni bu büyük musibet
Ve akıttı gözyaşlarını bu yabancı hüzün
Sanki gözyaşların aktığı zaman
Tıpkı üzerine dizili olduğu ipi kendisine ihanet eden inciler gibiydi
"Abdullah" diye bağıran çağrıcıya söylediğin akşam
"Yazık sana, ne diyor o?"
Dedi ki: İbnü'l-Mukaffa'ı istiyor, artık sabret onun için
Artık buluşma imkânın olmayacaktır onunla
Hainlikle ve gizli olarak öldürülen bir jurnalcilik maktulüdür o

Bazen suikast yapıyor alçak insanlar aziz insanlara
Gitti onunla birlikte cömertlik ve iyilik
Ve asil bir düşüncenin süslediği ilim de gitti
Ve malın çoğunu veren bir elin cömertliği de
Cimri adam bolca malı vermekten imtina ederken
Misafirlerin babasıydı, mutlu ederdi onları onun misafirperverliği
Büyüğe karşı genişti ve ağırbaşlıydı onun için

Yine Ebü'l-Gûl şöyle dedi: -Deniliyor ki bu şiiri başkaları söylemiştir-

Yemin olsun ki bir kira almaya gitmişti bir komşu için
Ne yazık ki aldattı Îsâ, komşusu İbnü'l-Mukaffa'ı
Eğer İbn Mûsâ'ya belini bağlamış ise
Sığınırdı efendi ve cömert olan geniş pazulu birine
Îsâ bir çağrıda bulundu, onlarsa onu çekiyorlardı
İpiyle, tıpkı annesinden ayrılan kuzunun çekilmesi gibi
İbn Harb gibi veya İbn Zâlim gibi olsaydı eğer o
Yapılamazdı ona bu suikast en kötü yerde
Âh, keşke vefalı olsaydı İbn Mûsâ komşusuna karşı
Ve dönüverseydi onun etleri paramparça olmadan
Eğer Semev'el[350] *gibi vefalı olmayacaksan*
Hain olarak yaşa insanlar içinde yaşadıkça
Çağırdılar onu iş için, "Yıldızlarla birlikte yükseldi." denildiği zaman
Onu yalnız bir yere götürüp ona "Gir!" dediler
Bir yere gittiği zaman katırları da giderdi
Kerem sahibi ve çok faziletli bir adamla birlikte
Ey gözlerim! Eğer tüketirseniz yaşlarınızı
Kan akıtın dört koldan ey göz pınarım!

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Ebû Bekir b. Ayyâş'tan rivayet etti, dedi ki: Mansûr'un dehasının eseri olarak kabul edilen olaylardan biri şudur: Ordusunu Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a yönlendirdiği zaman onun Yemen'e gitmek istediği haberi kendisine geldi. Hemen ordudaki kudretli komutanlara Muhammed'e mektuplar yazmalarını ve Medine'ye

350 Semev'el, komşusunu korumak için canını veren bir adamın ismi olup vefa konusunda darbımesel olmuştur. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XI, 347.) (çev.)

gidip orada onunla savaşmaya karar verirlerse ona katılacaklarını bildirmelerini emretti. O da bunda tamah ederek Medine'de kaldı. Onunla karşılaştıklarında olan oldu.

Südeyf b. Meymûn'un Durumu

Bana Ahmed b. Hâris anlattı. O Ali b. Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Südeyf, Ebû Leheb ailesinin mevlâsıydı ve Mansûr'a meyilli bir insandı. Mansûr, halife olunca ona 1.000 dinar verdi. O da o parayı destek olsun diye Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a verdi. Muhammed öldürülünce Südeyf Basra'da Muhammed'in kardeşi İbrâhim'in yanına gitti. İbrâhim de öldürülünce Südeyf Medine'ye geldi ve orada saklandı. Bir başka rivayete göre Medine valisi Abdüssamed b. Ali'den onun için eman istendi. Abdüssamed ona eman verdi ve Medine'den ayrılmayacağına dair ona yemin ettirdi. Bir ara Mansûr Medine'ye geldi. Kendisine "Biz Südeyf b. Meymûn'un [buralarda] dolaştığını gördük." denildi. Mansûr onun aranıp bulunması için Abdüssamed'i sert bir biçimde uyardı ve ona karşı öfkelendi. Südeyf [yakalanıp] getirilince emretti, bir çuvala konuldu ve çuvalın ağzı dikildi. Sonra [organları] kırılıncaya kadar dövüldü. Ardından henüz canlıyken bir kuyuya atıldı ve ölünceye kadar orada kaldı.

Ali b. Sâlih'in dışında kalanlar bana şöyle dediler: Mansûr [Medine valisi] Abdüssamed'e bir mektup yazıp Südeyf'in aranıp bulunmasını istedi. Abdüssamed onu yakaladı ve Mansûr gelinceye kadar onu hapsetti. Mansûr Abdüssamed'e "Südeyf ne yaptı?" dedi. Abdüssamed "Hapistedir." dedi. Mansûr "O çok yaşadı." dedi. Bunun üzerine Abdüssamed şurta sorumlusuna "Onun hakkından gel!" dedi. O da onu öldürdü.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı, dedi ki: Mansûr'un en sevdiği koku misk idi. Her yıl köyünün gelirinden onun için 12.000 miskal misk satın alınırdı. Elbisesine püskürtmek, beyazlarını kapamak ve vücudunu onunla ovmak üzere her gün o kokudan 20 miskal kullanılırdı. Miskin geri kalanını da hediye olarak vereceği yerlere sarfederdi.

İbn Herme'nin Durumu

Bana Hasan b. Ali el-Hirmâzî anlattı. O Ebû Mes'ûd el-Kûfî'den rivayet etti, dedi ki: Bir gün Mansûr "Ben hiç İbn Herme'yi görmedim. Ancak onun Abdülvâhid b. Süleymân b. Abdülmelik hakkındaki beyitlerini hatırladıkça ona bir kötülük yapmayı düşündüm." dedi ve şu beyitleri okudu:

Fihr'in yoksulu ve muhtacı için
En hayırlı ümit kapısı kimdir denildiğinde
Ve karşılaşmada atları eyerlemeden
Kim onları koşturur sadece gemleriyle denildiğinde
Benî Mâlik'in kadınları seni işaret ederler
Kocalarından önce parmaklarıyla

Bunun üzerine Îsâ b. Ali "Ey müminlerin emîri, o senin hakkında da şu beyitleri söyleyendir." dedi ve şu beyitleri okudu:

Cömerttir, iki yüzü vardır, bir yüzü rıza vaktinde akıcıdır sel gibi
Diğer yüzü ise musibet anında ekşidir sirke gibi
Bakışları vardır tahtının iki kenarından
Tekrar ettiğinde onda azap veya cömertlik vardır
Yiğitçe görüşünden dolayı savaşıyor onun için insanlar
Hak için ve kahramanca görüşü için

Medâinî dedi ki: İbrâhim b. Ali b. Herme Mansûr'u methetti. Mansûr ona on bin dirhem verdi. Ancak İbn Herme bu parayı az buldu ve "Ey müminlerin emîri, benim bir ihtiyacım var. Eğer onu yerine getirirsen bana büyük iyilik yapmış olursun." dedi. Mansûr "Nedir ihtiyacın?" dedi. İbn Herme "Medine'de nebîz[351] içmeme müsaade et. Nebîzde benim için şiir esintileri vardır, üstelik su bana zarar veriyor." dedi. Mansûr "Hicaz halkının bunun içilmesine karşı olduğunu bildiğin halde ben sana nasıl müsaade ederim?" dedi. İbn Herme "Benim için bir hîle-i şer'iyye yap ey müminlerin emîri." Bunun üzerine Mansûr valiye emretti, dedi ki: "Kim sana İbn Herme'yi sarhoş olarak getirirse getiren adama 100, İbn Herme'ye 80

351 Nebîz; kuru üzüm, hurma, bal, arpa, buğday vb. şeylerin suda bekletilerek tatlandırılması yolu ile elde edilen bir içki türüdür. Nebîzin sarhoş edici olan kısmı da vardır, sarhoş etmeyen kısmı da vardır. Sarhoş etsin veya etmesin aynı adla anılır. Nitekim nebîze şarap (hamr) dendiği gibi, üzüm suyundan elde edilen şaraba da nebîz denilmektedir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, III, 511. (çev.)

kırbaç vur." Bunun üzerine şurta İbn Herme'yi sarhoş olarak görürdü ve "Kim seksen karşılığında yüzü alır?" der ve onu bırakırdı.

Bana ensarın mevlâsı Ebû Yahyâ el-Medînî anlattı, dedi ki: Mansûr İbn Herme'nin nebîz içmesi için ona izin vermedi. Fakat Medine'nin bazı yöneticileri ona bunu emrettiler. İbn Herme nebîze mübtelâ olmuş, onu bırakamıyordu. O şöyle diyordu:

Allah'tan bir sarhoşluk istiyorum ölmeden önce
Ve çocukların "Ey sarhoş!" diye bağırmalarını

Medâinî dedi ki: Sevvâr Mansûr'a vaaz verdi. Mansûr ona para vermek istedi. Ancak Sevvâr kabul etmedi. Kendisine neden kabul etmediği soruldu. Sevvâr şöyle dedi: "Saîd b. Fadl gibi olmaktan korktum. Saîd Hişâm'a vaaz verir, sonra ondan para ister, o da verirdi. Hişâm 'İşte bunun gibilerle konuşulur.' dedi."

Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'in Durumu

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti. Yine bize Medâinî haber verdi, dediler ki: Ebû Müslim hacca gittiği zaman Hâlid b. İbrâhim Ebû Dâvûd ez-Zühlî'yi Horasan'a vekil olarak bıraktı. Ebü'l-Abbâs vefat edince Ebû Dâvûd, Mansûr'a biat etti. Ancak bunu Ebû Müslim'den habersiz yaptığı için korku içindeydi. Mansûr'a biat ettiğini ancak çok zaman sonra Ebû Müslim'e yazdı. Ebû Müslim öldürülünce berîd onun ölüm haberini Ebû Dâvûd'a getirdi. Ebû Dâvûd Ebû Müslim'in öldürülmesinden çok rahatsız oldu, Mansûr'a çirkin sözlerle küfretti ve onu hainlikle itham etti. Mansûr önce Mâverâünnehir taraflarına gazâya gitmesi için ona bir mektup yazdı. Daha sonra yanına gelmesi için ona mektup gönderdi. Mansûr mektubunu bir tek elçi ile gönderdi.

Ebû Dâvûd "Beni yanına çağırmasının sebebi Ebû Müslim ve malları hakkındaki sorularımdır. Ondan sonra katlim gelecektir." dedi. Sonra ayağa kalktı, parmaklarını patırdatarak göbek atmaya başladı ve "Ey Ebû Ca'fer! Sen başkasını kandır." dedi. Elçi de ona bakıyordu. Elçi Mansûr'un yanına döndü ve gördüklerini anlattı. Ebû Dâvûd, Mansûr'un mektubuna cevap vermedi. Bunun üzerine Mansûr, Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in

mevlâsı Ebû İsâm Abdurrahmân b. Süleym'e "Eğer Ebû Dâvûd'u öldürürsen Horasan valisisin." diye bir mektup gönderdi. Ebû İsâm Küşmâhen'e[352] gitti. Ayrıca Ebû Dâvûd'un çıkması ve ona suikast yapması için oranın ahalisini tahrik edecek adamlar ayarladı. Ebû Dâvûd bağırtıyı duydu, bakmak için yukarı tırmandı ve evinin bir tarafında yürümeye başladı. Gözleri biraz zayıftı. [Fark etmeden] bir kazığın üzerine düştü. Karısı "Kim bu?" dedi. Ebû Dâvûd "Ben Ebû Dâvûd'um. Ebû Ca'fer'in istediği şey başıma geldi." dedi. Kaldırıldı, vefat etti ve defnedildi. Bu olay hicretin 139. yılındaydı.

Ebû İsâm onun ölüm haberini Mansûr'a bir mektupla bildirdi. Sonra insanlar Ebû İsâm'ın etrafında toplanarak Mansûr için ona biat ettiler. Sonra fazla geçmeden Abdülcebbâr b. Abdurrahmân el-Ezdî berîd hizmetlerine ait dört hayvanın üzerinde Horasan'a vali olarak geldi.

Abdülcebbâr b. Abdurrahmân el-Ezdî'nin Durumu

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî ve başkaları anlattılar, dediler ki: Mansûr Abdülcebbâr'ı çağırdı ve ona "Seni Horasan'a vali olarak tayin ettim. Bana isyan pahasına Allah'a itaat et. Allah'a isyan uğruna bana itaat etme! İyilik yapanlara karşı yumuşak ve kötülere karşı sert ol!" dedi. Abdülcebbâr Ebü'l-Abbâs'ın şurtasının başındaydı. Sonra Horasan'a vali oluncaya kadar Mansûr'un şurtasının başında kaldı. Ondan sonra şurtanın başına kardeşi Ömer b. Abdurrahmân'ı getirdi. Sonra onu azletti ve yerine Mûsâ b. Ka'b et-Temîmî'yi şurtanın başına getirdi. Mûsâ b. Ka'b, vefat edinceye kadar orada kaldı. Ondan sonra Müseyyeb b. Züheyr ed-Dabbî'yi şurtanın başına getirdi. Müseyyeb Abdülcebbâr'ın durumunun kötüleştiğini Mansûr'a aktarıyor, onu ondan soğutuyor ve aleyhine teşvik ediyordu. Ayrıca Abdülcebbâr'a bir gün Mansûr'un şöyle dediğini yazdı: "Kim Horasan'a vali olur, açıklarını ıslah eder, halkını güzelce yönetir ve ordunun erzakını güzel verir de bundan sonra beytülmâlinde 10.000.000 dirhem kalırsa o mükemmel bir validir."

Bunun üzerine Abdülcebbâr Mansûr'a bir mektup göndererek açıkların kapatılmasından ve savaşçılara ödenen maaşlardan sonra yanında

352 Rey yolu üzerinde bulunan büyük bir köydür. (*Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

10.000.000 dirhem kaldığını ona bildiriyordu. Mansûr bir mektupla o paranın kendisine gönderilmesini ondan istedi. Oysa yanında böyle bir para yoktu, ona yalan söylemişti. Ancak Mansûr ondan istemekte ısrar etti. Bu kez Abdülcebbâr çoluk çocuğunun yanına gönderilmesi için Mansûr'dan izin istedi. Ancak Mansûr buna izin vermedi. Aslında Müseyyeb'in onun için hazırladığı komplolarla Mansûr'un ona karşı niyetinin bozulduğu ve onun hakkında konuştuğu yolunda kendisine haberler gelmişti. Bunun üzerine isyan etti, "Kuşkusuz Ebû Ca'fer beni kendisine ibadet etmeye davet ediyor!" dedi ve ileri geri konuşmaya başladı. Bunun üzerine Mansûr ona Mehdî'yi gönderdi. Yanında Hâzim b. Huzeyme de vardı. Hâzim onunla savaştı ve onu ele geçirdi.

Medâinî dedi ki: Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim b. Abdurrahmân b. Ka'bel b. Sâbit b. Sâlim b. Hazlem b. Hâris b. Amr b. Sâlim b. Hâris b. Şeybân b. Zühl b. Sa'lebe b. Ukâbe vefat edince Mansûr Ebû İsâm b. Abdurrahmân b. Süleym'e bir mektup göndererek onu Horasan'a vali olarak tayin ettiğini bildirdi. Ancak kırk gün sonra onu azletti ve oraya Abdülcebbâr b. Abdurrahmân b. Zeyd b. Fîl b. Kays b. Zeyd b. Câbir b. Râfid b. Sebâle b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Hâris -Bu Gıtrîf el-Asgar'dır- b. Abdullah b. Gıtrîf el-Ekber- Onun ismi Âmir'dir- b. Bekir b. Yeşkür b. Mübeşşir b. Sa'b b. Dehmân b. Nasr b. Zehrân b. Ka'b b. Hâris b. Ka'b b. Abdullah b. Mâlik b. Nasr b. Ezd -Onun adı Zer'dir- b. Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân'ı vali yaptı.

Abdülcebbâr Şîa gibi davranıyor ve halkla iyi ilişkiler kuruyordu. Haraç işleriyle ilgilendi ve daveti güçlendirdi. Sonra çoluk çocuğunun gönderilmesi için bir mektup göndererek Mansûr'dan izin istedi. Ancak Mansûr bu konuda kendisine izin vermedi. Bunun üzerine Abdülcebbâr Ebû Dâvûd'un memurlarından ve diğerlerinden Abbâsîlere karşı samimi olan bazılarının aleyhine çalışarak onları öldürdü. Yıldız falı açan bir adam yanına vardı ve ona "Sen Horasan'ı ve diğer bölgeleri ele geçireceksin ve büyük bir devlete sahip olacaksın." dedi. Bunu gören Mansûr'un casuslarından ve nasihatçilerinden biri Mansûr'a "Deri bozuldu."[353] diye bir mektup

353 "Deri bozuldu." diye çevirdiğimiz bu deyimin Arapçası (نَغِلَ الأَديمُ) şeklindedir. Bu ifade, "İnsanlar arasında fesat ve karışıklık çıktı." anlamında bir deyimdir. Burada, toplumun fesada uğraması, tıpkı derinin bozulup kokuşmasına benzetilmiştir. Bkz. *Lisânu'l-Arab*, XI, 670. (çev.)

yazdı. Bunun üzerine Mansûr kâtibi ve aynı zamanda veziri olan Ebû Eyyûb el-Mûriyânî'ye "Bu sözle neyi kastettiğini düşünüyorsun?" dedi. Ebû Eyyûb "Abdülcebbâr'ın isyan etmek üzere olduğunu sana haber veriyor." dedi. Mansûr "Peki ne düşünüyorsun?" dedi. Ebû Eyyûb "Ona bir mektup yaz, Horasan adamları ve ileri gelenleriyle gazâya çıkmak istediğini ve onları göndermesini ona bildir." dedi. Mansûr denileni yaptı. Abdülcebbâr ise ona "Türkler galeyana gelmişler. Bu yüzden Horasan kendi adamlarına muhtaç bir durumdadır." şeklinde bir mektup yazdı.

Bu kez Mansûr ona şöyle yazdı: "Ben Horasan'a başka yerden daha çok önem veririm. Eğer müminlerin emîrinin kendisinin kabul ettiği bazı adamları sana göndermesini istiyorsan gönderir." Oysa Mansûr'un istediği onu gizlice yakalayacak bazı askerlerin gönderilmesiydi. Abdülcebbâr "Horasan çorak bir yerdir. Ancak kendi adamlarıyla ayakta durabilir ve onları kaldırabilir." şeklinde Mansûr'a mektup yazıp isyanı açık açık ortaya koydu. Ardından [halka] "Ebû Ca'fer beni kendisine ibadet etmeye davet etti." dedi ve ona küfretti. Sonra Ebû Tâlib ailesine itaat edilmesini teşvik etti. Ayrıca saklanarak yaşayan İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'a haber gönderip Horasan'a gelmesini istedi. Ancak o kabul etmedi. Bu kez Abdülcebbâr bir adam ortaya çıkardı ve "Bu İbrâhim b. Abdullah'tır." dedi. Adamın adı "Yezîd" idi. Bunun üzerine Mansûr onun üzerine Mehdî'yi gönderdi. Yanında Hâzim b. Huzeyme de vardı. Mehdî Rey'de kaldı fakat Hâzim b. Hüzeyme'yi Horasan'a gönderdi.

Bükeyr b. Vessâc'ın kardeşi Matar b. Vessâc'ın mevlâsı olan Hasan b. Humrân Abdülcebbâr'a karşı hurûc etti. Biatlarına sahip çıkmaları ve itaat etmeleri için insanları Mansûr'un yanında yer almaya teşvik etti. Sonra Abdülcebbâr [bütün anlaşmaları] tağyir ve tebdil etti. Hâzim b. Huzeyme onunla savaşacak adamları üzerine gönderdi. Adamlar onu öldürdüler ve başını Hâzim'e getirdiler.

Diğer taraftan Eş'as Ebû Câbir b. Eş'as et-Tâî de Eştîhan'da[354] Abdülcebbâr'a karşı hurûc etti. Oradan Buhara'ya geldi, Abdülcebbâr'ın oradaki valisini öldürdü ve öldürdüklerinin mallarını aldı. Abdülcebbâr oranın

354 Semerkand'ın köylerinden biridir. Onunla Semerkand arasında yedi fersah vardır. (*Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

acemlerinden olan Harb b. Ziyâd et-Tâlekânî'yi önce hapse koydu, sonra onu serbest bıraktı ve onu oradan Belh'e gönderdi. Belh valisine onu tutuklamasını ve hapse atmasını yazdı. O da onu hapse koydu. Ancak Harb b. Ziyâd et-Tâlekânî kaçtı ve Abdülcebbâr'ın hilâfına bir davette bulundu. Tâlibîlerin davetçisi kendisine getirildi, Harb b. Ziyâd onu Tâlekân'da öldürdü.

Abdülcebbâr beyaz elbiseler giydi ve İbrâhim b. Abdullah olduğunu iddia eden Yezîd de onun yanındaydı. Yezîd Becîle kabilesinin mevlâsıydı. Abdülcebbâr onun başına siyah bir sarık sarmıştı. Bir cuma günü, İbrâhim diye takdim edilen kişi hutbe okudu ve Mansûr'a beddua etti. Yine cumartesi günü bir konuşma yaptı ve Mansûr'un Ebû Tâlib ailesinden öldürdüğü şahıslardan bahsetti. Hem kendisi ağladı hem de yanındaki insanları ağlattı.

Harb b. Ziyâd, Abdülcebbâr'ın karşısına çıktı ve İbrâhim diye takdim edilen kişi [Yezîd] öldürüldü. Abdülcebbâr da yanında kalan küçük bir cemaatle hezimete uğradı. Onun bir rehberi vardı. O da ihanet edip ondan kaçtı. Sonra beş kişi dışında yanında bulunanlar dağıldı. Abdülcebbâr bir pamuk tarlasına girdi, yanında kâtibi de vardı. Ancak araştırıldı ve bulundu. Abdülgaffâr b. Sâlih et-Tâlekânî onun yanına geldi ve "Kılıcını at!" dedi. Abdülcebbâr kılıcını attı. Sonra Cüneyd b. Hâlid b. Hüreym onun yanına geldi. Onu bir Türk atının üzerine bindirdi. Elleri boynuna bağlanmış ve çırılçıplaktı. Çünkü insanlar üzerine hücum ederek onun elbiselerini yırtmışlar ve onu öldürmek istemişlerdi. Ancak Harb b. Ziyâd onlara engel olmuştu. Onu Serahs'ta bulunan Hâzim'e gönderdi. Hâzim de Nadle b. Nu'aym b. Hâzim vasıtasıyla onu Mehdî'ye gönderdi. Mehdî o sırada Nîsâbur'daydı. Müneccim ve çok sayıda insan onunla birlikteydi. Mehdî el ve ayaklarının kesilip öldürülmelerini emretti. Abdülcebbâr Mansûr'a gönderildi ve kendisi Rey'e döndü.

Abdülcebbâr Mansûr'un yanına varınca ona "Beni öldürme ey müminlerin emîri! Dava uğrunda çektiklerimi, hürmetimi ve bu devlet ve davet için yaptıklarımı bir yanlışımla ortadan kaldırma!" dedi. Buna karşı Mansûr "Ey pis kokan kadının oğlu! Kahtabe gibi adamları öldürdün ve dostlarımızı yemek pişirir gibi pişirdin!" dedi. Abdülcebbâr'ın büyük bir

kazanı vardı. Ebû Müslim onu elde etmişti. Önce kazanda yağ kızartır, sonra Abbâsîlerden olan adamı içine atardı. Adam kavruluncaya kadar içinde kalırdı. Sonra Mansûr onun el ve ayaklarının kesilmesini emretti. Abdülcebbâr "Ey müminlerin emîri, beni güzel bir ölümle öldür!" dedi. Mansûr "Ey pis kokan kadının oğlu! Sen o güzel ölümü Horasan'da bıraktın!" dedi. Sonra öldürüldü ve Bâ'u'l-Muhtâr mevkiinde asıldı. Abdülcebbâr'ın isyanı hicretin 141. yılındaydı.

Bazıları dediler ki: Harb b. Ziyâd Abdülcebbâr'ı Mehdî'ye gönderdi. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Abdülcebbâr isyan edince Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a bir mektup yazarak yanına gelmesini veya çocuklarından birini göndermesini istedi. Bu mektup onun hurûc etmesinden ve ortaya çıkışından önceydi. Muhammed b. Abdullah, kendisi ve ehl-i beytinden 40 kişiyle birlikte onun yanına gitmek istedi. Ancak hezimete uğradığı haberini alınca Medine'ye döndü ve hicretin 145. yılında hurûc etti.

Dediler ki: Abdülcebbâr öldürülünce Mansûr çoluk çocuğunun Dehlek'e[355] gönderilmesini emretti. Onlar oraya gidince Habeşliler onları esir alıp köleleştirdiler. Tüccarlardan bazıları onları satın alıp Medine'ye sokmak istediler. Mansûr'un Medine valisi Abdüssamed b. Ali onların bunu yapmasını engelledi. Sonra Mansûr'a mektup yazarak durumlarını ona bildirdi. Mansûr ona mektup göndererek onları satın almasını emretti. Vali Abdüssamed onları satın aldı ve Irak'a gönderdi. Abdülcebbâr'ın kardeşi Abdülazîz Basra valisiydi. Kardeşi isyan edince Mansûr, mevlâsı Ebü'l-Hasîb'i ona gönderdi ve onu alıp Mansûr'un yanına getirdi. Mansûr onun yerine Sevvâr b. Abdullah b. Kudâme el-Anberî'yi Basra'ya vali tayin etti. Sonra Hezârmerd'i yani Amr b. Hafs b. Osman b. Kabîsa b. Ebû Sufre'yi oraya tayin etti. Ayrıca Sevvâr'ı namaz imamı ve kadı olarak da görevlendirdi. Medâinî dedi ki: Abdülcebbâr'ın kızı, Ravh b. Hâtim b. Kabîsa b. Mühelleb'in eşiydi. Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Abdülcebbâr'ın nesebine dil uzatılırdı ve kendisi Şiî idi. Onun kardeşi Abdülazîz de kıssacı

355 Dehlek, Yemen denizinde bulunan, küçük ve sıcak bir adadır. (*Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

olup i'tizâl görüşünü benimsiyordu. Bir kardeşi daha vardı, o da cemaatin görüşünü paylaşıyordu.[356] Ancak hepsi öldürüldüler.

Dediler ki: Harb b. Ziyâd Horasan halkının ileri gelenlerinin başında, Mansûr'un yanına geldi. Mansûr onu Horasan'a vali olarak gönderdi. Harb da isyan etmeye yeltendi ve dilini kötü sözlere bulaştırdı. Onun bu tutumu Mansûr'un kulağına geldi. Onun durumu hakkında Horasan halkının ileri gelenlerine mektup yazdı. Harb Belh kentinde öldürüldü.

Mansûr'un Hilâfetinde Amr b. Ubeyd'in Durumu

Bana Abdullah b. Sâlih, Müslim b. Abdullah b. Mâlik el-Kâtib ve başkaları anlattılar. Ben de onların sözlerini birleştirdim. Dediler ki: Mansûr hicretin 140. yılında Hîre'den ihrama girdi ve hac ibadetini yerine getirmek üzere insanlara rehberlik yaptı. Sonra Medine'ye geldi. Ardından Beytülmakdis'i ziyaret etti. Sonra hicretin 141. yılında oradan Rakka'ya geldi. Rakka'da kendisine Mansûr b. Ca'ûne el-Âmirî getirildi, onu öldürdü. Sonra Kûfe'de Hâşimiyye kentine geldi. Hicretin 142. yılında da Basra'ya geldi. Ömer b. Hafs'ı Sind'e vali olarak tayin etti. Benî Temîm'in mevlâsı Amr b. Ubeyd'i çağırdı ve ona ihsanda bulundu. Ancak Amr onun hediyelerini kabul etmedi.

Mansûr ona "Bana gelen habere göre Muhammed b. Abdullah b. Hasan, sana mektup yazarak seni itaatine davet etmiş ve sen ona olumlu cevap vermişsin öyle mi?" dedi. Muhammed de gizlenerek davetçilerini etrafa yayıyordu. Bunun üzerine Amr b. Ubeyd "Vallahi ey müminlerin emîri, eğer ümmet kendisine bir imam seçmem için bana görev verseydi o imamı bulamazdım. Ben ne diye Muhammed'e olumlu cevap verecek ve ona biat edeceğim? Evet, bana mektup yazdı ancak ben ona olumlu cevap vermedim." dedi. Mansûr "Doğru söyledin ey Ebû Osman ve isabet ettin!" dedi. Kalkıp gidince de "Senin gibi kim var ki ey Amr?" dedi.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından nakletti, dedi ki: Mehdî Horasan'dan geldi ve hicretin 144. yılı Ramazan ayında Hîre'de, hanımı Reyta bt. Ebü'l-Abbâs ile zifafa girdi. Bu yıl Mansûr ile birlikte hacca git-

356 Buradaki cemaatten maksat, Şiîliği ve Mu'tezilî görüşü benimsemeyen, çoğunluk taraftarı olan insanlardır. (çev.)

ti. Bu arada Mansûr'a Amr b. Ubeyd'in de hacda olduğu haber verildi. Mansûr onu davet etti, ona yakınlık gösterdi, ona ikramda bulundu ve kendisine vaaz etmesini istedi. O da Mansûr'a nasihatlerde bulundu. Amr b. Ubeyd haccını bitirdi ve döndü. O yılın sonunda dönüş yolunda vefat etti. Ölümü Mansûr'a ulaştı, Mansûr "Allah Amr'a rahmet eylesin, heyhat… Bir daha onun gibi birinin görülmesi çok zor." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr Mehdî için biat isteyince (onu veliaht ilân edince) Amr b. Ubeyd'e güzel bir mektup göndererek ziyaretine gelmesini istedi. Ayrıca Basra'daki valisine bir mektup yazarak Amr b. Ubeyd'in ikramda bulunarak getirilmesini emretti. Amr b. Ubeyd Kûfe'de onun yanına varınca Mansûr ona yakınlık gösterdi ve "Benden sonra durumun nasıl oldu ey Ebû Osman?" dedi. Amr "Allah'a hamd ediyor ve amelimi kötülüyorum." dedi. Bunu duyan Mansûr'un gözleri doldu. Sonra ona "Ey Ebû Osman, bana nasihat et!" dedi. Amr b. Ubeyd şöyle dedi:

"Ey müminlerin emîri, Allah sana dünyayı tamamen vermiştir, sen dünyanın bir kısmı ile nefsini satın almaya bak. Bil ki sana gelen iş eğer senden öncekilere kalmış olsaydı sana kadar ulaşmazdı. Yine bil ki sen ölecek ilk halife değilsin. Ey müminlerin emîri, sabahında kıyametin kopacağı, en büyük korku gününü doğuracak olan geceden kork. Allah, 'Beldeler içinde benzeri yaratılmamış ve yüksek binalarla dolu İrem şehrine, Âd milletine *vâdideki kayaları oyup yontarak sağlam evler yapan Semûd milletine; çadırlı ordugâhlar, piramitler sahibi Firavun'a rabbinin ne yaptığını görmedin mi? O ülkelerde haddi aşanları, oralarda bozgunculuğu arttıranları nasıl yok ettiğini bilmez misin? Rabbin onların üzerine azap kırbacını indirmiştir. Rabbin kesinlikle gözetmektedir.*'[357] buyuruyor." Sonra dedi ki: "Bu âyetler, onların yollarında gidenlere ve onların izini takip edenlere bir uyarıdır."

Mansûr ağladı ve döşeğinden yere indi. Sonra sakinleşti ve "Ey Ebû Osman, bana şu kalemi uzat!" dedi. Amr b. Ubeyd onu vermek istemedi. Mansûr "Yemin ettim, onu bana vereceksin!" dedi. Amr "Vallahi onu sana vermedim." dedi. Mehdî de oradaydı, ona "Müminlerin emîri sana yemin

357 Fecr, 89/6-14.

ediyor, sen de ona yeminle karşılık veriyorsun." dedi. Amr "Müminlerin emîri benden daha fazla kefâret ödemeye muktedirdir." dedi.

Sonra Mansûr'a "Bu genç kimdir ey müminlerin emîri?" dedi. Mansûr [kendisini kastederek] "Bu, kardeşinin oğlu, müslümanların veliahdı Muhammed Mehdî'dir." dedi. Bunun üzerine Amr b. Ubeyd "Onda bir gençlik, bir güzellik ve bir hareketlilik görüyorum. Öyle bir işe aday yapmışsın ki eğer kalırsa o işe ulaşacaktır. O zaman da sen ondan uzaklaştırılmış olacaksın. Dünyayı onun ayakları altına koymuşsun ve sen dünyadan ayrılıp âhirete gideceksin. Hesap da oradadır. Allah seni herkese üstün kılmıştır. O'na itaat konusunda kimsenin senden daha üstün olmasına razı olma!" dedi.

Sonra Amr sustu. Mansûr ona "İhtiyaçlarını bana söyle!" dedi. Amr "İhtiyacım şudur: Ben sana gelmeden sen bana haber yollama. Senden bir şey istemedikçe sen bana bir şey verme." dedi. Sonra elbisesini toplayıp ayağa kalktı. Mansûr onu gözleriyle izledi ve "Vallahi adam bizim içinde bulunduğumuzdan daha fazla meşgul görünüyor." dedi. Sonra şöyle dedi:

Hepiniz av peşindesiniz
O ise yavaş bir yürüyüşe sahip
Bu, Amr b. Ubeyd'den başkası değil

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı. O Fadl b. Rebî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Amr b. Ubeyd Mansûr'un yanına girdi. Üzerinde yırtık bir şal vardı. Mansûr üzerinde bulunan taberî bir şalı alıp onun sırtına koydu ve ona "Bana nasihat et!" dedi. Amr, Mansûr ağlayıncaya kadar ona nasihat etti. Sonra ona "Bana ihtiyaçlarını söyle!" dedi. Amr "Birincisi, bu şalı üzerimden al. İkincisi, ben senden bir şey istemeden bana bir şey verme. Üçüncüsü de ben sana gelmeden sen bana haber yollama. Kuşkusuz eğer sadece seni ve beni bir araya getirecek bir belde olsaydı seninle birlikte oraya giderdim." dedi ve gitti.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bana Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı, dedi ki: Bana Abdüsselâm b. Harb anlattı, dedi ki: Ebû Ca'fer Mansûr Basra'ya geldi. Büyük köprünün yanına indi ve Amr b. Ubeyd'e haber yolladı. Amr yanına geldi. Mansûr ona biraz mal verilmesini

emretti. Amr "Vallahi kabul etmeyeceğim!" dedi. Mansûr "Vallahi kabul edeceksin!" dedi. Bunun üzerine Mehdî onu itham ederek "Ama müminlerin emîri kabul edeceksin diye yemin etti." dedi. Amr "Müminlerin emîri kefâretini ödeme konusunda senin amcandan daha muktedirdir." dedi. Mansûr ona "Ey Ebû Osman, Muhammed'i (Mehdî'yi) müslümanlar için veliaht tayin ettiğimi biliyor musun?" dedi. Amr "İşin ona geleceği gün gelecektir ve sen ondan uzaklaştırılmış olacaksın." dedi. Mansûr "Ey Ebû Osman, bize nasihat et!" dedi. Amr b. Ubeyd "Haşir sabahıyla sonuçlanacak olan bir geceyi sana hatırlatırım." dedi.

Bana Ali b. Me'mûn anlattı, dedi ki: Müminlerin emîri Me'mûn'a şöyle anlatıldı: Mansûr Amr b. Ubeyd'i künyesiyle çağırırdı. Amr'a "Müminlerin emîri seni künyenle çağırıyor." denildi. Amr "Bu bana anlatıldıkça ona karşı kin doluyorum." dedi. Bunun üzerine Me'mûn "Bu, yalan bir haberdir. Çünkü Amr bu sözü söylemeyecek kadar akıllı ve ahlâklı bir adamdı." dedi.

Bana Ebû Muhammed et-Tevvezî en-Nahvî anlattı. O da Ebû Zeyd el-Ensârî'den rivayet etti; dedi ki: Şebîb b. Şeybe, yanında bazı adamlarla birlikte Amr b. Ubeyd'e gittiler ve ona "Ey Ebû Osman, müminlerin emîri Mansûr [Basra'ya] gelmiş, ancak sadece senin durumunla ilgili olarak geldiğini düşünüyoruz. Muhammed b. Abdullah'tan sana gelen mektubun durumuna bakacakmış. Sen buralardan uzaklaş." dediler. Amr b. Ubeyd başını önüne eğdi, sonra şöyle dedi: "Hayır vallahi, Allah'ın üzerimdeki vazifesini yerine getirmeden bu [uzaklaşma] olmayacaktır. Sonra adam ya beni bırakır ya da öldürür." Ebû Zeyd dedi ki: Mansûr, Amr b. Ubeyd'e "Sen Muhammed b. Abdullah'a biat ettin mi?" dedi. Amr "Eğer ümmet kendisine bir imam seçmem için bana görev verseydi o imamı bulamazdım. Ben nasıl Muhammed'e biat edeceğim?" dedi.

Dedi ki: Ebû Ca'fer [Mansûr], Muhammed [b. Abdullah b. Hasan'ın] dilinden Amr b. Ubeyd'e bir mektup yazdı. Amr mektubu okuyunca yırttı. Elçi mektubun cevabını istedi, ancak o cevap vermedi. Elçi cevap için ısrar edince Amr "Bırakın bizi ölüm gelinceye kadar şu tatlı sudan içelim ve şu gölgede dolaşalım." dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer "Bu korkulacak bir adamdır, ona güvendik." dedi.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı. O Fadl b. Rebî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Amr b. Ubeyd Mansûr'un yanına girdi. Sanki hep hükümdarlarla oturup kalkmış gibi edepli bir adam [edasıyla] içeri girdi. Mansûr onu yanına oturttu. Amr ise onun önünde oturmak dışında yanında oturmayı kabul etmedi. Sonra ona şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri, Allah seni durduracak, zerre ağırlığınca bile olsa hayır ve şerri senden soracaktır. Unutma ki Muhammed'in (sav) ümmeti kıyamet gününde senin hasımların olacaktır. Nasıl ki sana karşı âdil davranılmadıkça senin nefsin razı olmayacaktır, aynı şekilde sen vatandaşlarına karşı âdil davranmadıkça Allah senden razı olmayacaktır ey müminlerin emîri! Unutma ki senin kapında, zulümle alevlenen bir ateş bulunmaktadır." Bunun üzerine Mansûr hıçkırarak ağlamaya başladı.

[Orada bulunan] Süleymân b. Mücâlid "Ey Amr! Müminlerin emîrini kötü duruma düşürdün." dedi. Amr şöyle dedi: "Yazık sana! Müminlerin emîri ölüdür, elindeki dünya malını bırakıp gidecek ve ameline karşılık rehin alınmıştır. Sen de yarın düzlükte bir leş olacaksın ve ona hiçbir faydan dokunmayacaktır. [Deyim yerindeyse] bu duvarın ona yakınlığı, senin ona yakınlığından onun için daha hayırlı olacaktır. Ey müminlerin emîri, şu adamlar amaçlarına ulaşmak ve dünyalarını daha da güzelleştirmek için seni merdiven yapmışlar. Bunların hepsi senin ateşini tutuşturuyor."

Mansûr "Peki ne yapayım ey Ebû Osman? Arkadaşlarını çağır, onları idareci yapayım." dedi. Amr "Sen onları çağır ve bu şeytanları kapından kov. Çünkü din ehli senin kapına gelmez. Bunlar ise seni [çepeçevre] kuşatmışlar. Çünkü din ehli eğer onlara muhalif hareket eder ve heveslerine göre amel etmezlerse seni onlara karşı tahrik eder ve seni onların üzerine gönderir. Vallahi eğer idarecilerin onlardan adaletten başka bir şey kabul etmeyeceğini görürlerse adalet konusunda niyeti hâlis olmayanlar bile adaletle sana yaklaşmaya çalışırlar."

Bana Tevvezî anlattı. O Ebû Zeyd'den rivayet etti, dedi ki: Hilâfetten önce Mansûr Basra'ya geldi. Amr b. Ubeyd, Bahr b. Kesîr es-Sekkâ'ya "Bu adam gelmiş ve ziyaretleri seven biridir. Şehrimize geldiğinde bizi onun yanına götür." dedi. Derken onun yanına geldiler. Mansûr'un kapısında durduklarında Amr "Ey câriye!" diye seslendi. Câriye ona cevap verdi. Amr

"Ebû Ca'fer'e söyle, Ebü'l-Fadl ve Ebû Osman geliyorlar." dedi. Onlara izin verildi, yanına girdiler. Bir de ne görsünler, Ebû Ca'fer eski ve yırtık bir namazlığın üzerindedir. Önünde bir tepsi ve tepsinin üzerinde bir tabak vardı. Tabağın içinde etsiz bir çorba vardı. Ebû Ca'fer "Ey câriye, senin yanında bize vereceğin daha fazla bir şey var mı?" dedi. Câriye "Hayır." dedi. Bu kez "Senin yanında Ebû Osman için meyve alacağımız bir dirhem var mı?" dedi. Câriye "Hayır." dedi. Ebû Ca'fer "Kaldır bunları! *Umulur ki rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar.*' [358] dedi.

Bana Ebû Muhammed et-Tevvezî anlattı. O Ebû Ubeyde'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr Amr b. Ubeyd'e "Sen Abdullah b. Hasan b. Hasan ile mektuplaştın mı?" dedi. Amr "Onun mektubuna benzer bir mektup bana geldi. Ama istemeyerek ona cevap verdim. Sen benim hurûc hakkındaki görüşümü biliyorsun." dedi. Mansûr "Göğsümü yeminle rahatlatır mısın?" dedi. Amr "Sen yeminle ne yapacaksın? Eğer takıyye icabı sana yalan söylemişsem yine takıyye icabı sana yemin de ederim." dedi.

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı. O Fadl b. Rebî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Müminlerin emîri Mansûr, Amr b. Ubeyd'i çağırdı. Mansûr'un üzerinde nakış işlemeli bir cübbe vardı. Ben girmesi için izin isteyince [cübbesini çıkardı] ve astarlı bir cübbe istedi. Sonra döşeğinden indi. Ben kendi kendime "Ey nefis, Ebû Ca'fer'in kimseye müdârâ yapacağını tahmin etmiyordum." dedim.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Müminlerin emîri Mansûr şöyle derdi: "Sükût nedeniyle pişman olmak konuşmadan dolayı olan pişmanlıktan hayırlıdır."

Râvendiyye ve Ma'n b. Zâide'nin Durumları

Bana Ebû Mesûd ve Ömerî Heysem ve başkalarından rivayet etti; ediler ki: Horasan halkından, Ebû Müslim'in adamlarından bir grup ruhların tenâsühüne inanıyorlardı. Mesela Âdem'in ruhunun Osman b. Nehîk'te olduğuna inanıyorlardı. Bir de "Müminlerin emîri, bize rızık verdiği ve

358 A'râf, 7/129.

bizi yedirip içirdiği için bizim rabbimizdir. Eğer dağları yürütmek isterse yürütür. Eğer sırtımızı kıbleye çevirmemizi isterse çeviririz." diyorlardı. Onlar Mansûr'un sarayının etrafında dönüyor ve büyük söz söylüyorlardı. Bu yüzden Mansûr onların reislerinden yaklaşık iki yüz kişiyi hapse attı. Bunun üzerine arkadaşları kızdılar. Mansûr ayrıca bir araya gelmelerini yasaklamıştı. Onlar bir tabut ayarladılar ve "İçinde bir kadın cenazesi var." diyerek tabutun içini silahla doldurdular. Sonra onu omuzlayıp hapishane kapısına kadar götürdüler. Arkadaşlarını -iki yüz kişiydiler- hapisten çıkardılar. Onlar da dört yüz kişiydiler. Böylece sayıları altı yüz kişiyi buldu. Hemen hükümet sarayına yöneldiler. İnsanlar bağrışmaya başladı ve kentin kapıları kapatıldı.

Mansûr saraydan çıkmış, yürüyordu. Yanında bir binek yoktu. O günden itibaren her an yanında olabilecek bir atı [sarayın bahçesine] bağladılar. Müminlerin emîri görünmeye başlayınca bir at getirildi, Mansûr ona bindi ve onların gittikleri tarafa yöneldi. Derken Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî geldi, nihayet Mansûr'a yaklaştı. Sonra hayvanından indi ve elbisesinin aşağısını alıp kuşağına koydu. Sonra müminlerin emîrinin atının geminden tutmaya başladı ve ona "Allah aşkına dönmez misin? Sen korunacaksın inşallah." dedi.

Sonra çarşı içinde ve halk arasında çağrı yapıldı. Onları taşlayıp onlarla savaştılar. Sonra şehrin kapıları açıldı. İnsanlar şehre girdiler. Hâzim kuyruğu kesik bir atın üzerinde geldi, onlara hamle yaptı ve onları mağlup etti. O gün Ma'n benzeri görülmemiş şekilde savaştı. Mansûr şöyle diyordu: "Bir adam bin kişiyle savaşıyor diye duyardım, ancak Ma'n'ı görünceye kadar inanmazdım. Onlar son neferlerine kadar savaştılar ve altı yüz kişiydiler. O gün Osman b. Nehîk'e bir ok isabet etti, ondan dolayı hastalandı ve vefat etti. Ebü'l-Abbâs et-Tûsî onun yerine muhafız bölüğünün başına geçti.

Râvendiye olayı, hicretin 139. veya 140. yılında Kûfe'deki Hâşimiyye şehrinde cereyan etmişti. [Mansûr'un hâcibi] Rebî' geldi ve Mansûr'un atının geminden tuttu. Bunun üzerine Ma'n "Uzak dur oğlum! Bu gün senin günün değildir." dedi. Mansûr saraya dönünce akşam yemeğini istedi. Ma'n gelinceye kadar da yemek yemedi. Ayrıca aile efradından

olanlara emretti, Ma'n yerine oturuncaya kadar kımıldanıp durdular. Akşam yemeğini bitirdiklerinde Mansûr, Îsâ b. Ali'ye "Ey Ebü'l-Abbâs, adamların hasını işittin mi? Vallahi o, Ma'n b. Zâide'dir." dedi. Bunun üzerine Ma'n "Benim gücümü arttıran sende gördüğüm cesaret idi. Ben korkak kalpli olarak geldim, ancak seni görünce korkum gitti." dedi. Mansûr "Benimle ilgili olarak gördüklerini onlara anlat." dedi.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı, dedi ki: Ebû Ca'fer Mansûr, Ma'n b. Zâide'ye "Ey Ebü'l-Velîd, yaşlandın." dedi. Ma'n "Senin itaatinde yaşlandım." dedi. Mansûr "Sende bir fazilet vardır." dedi. Ma'n "O sana aittir." dedi. Mansûr "Sen çok tahammül gösteriyorsun." dedi. Ma'n "Senin düşmanlarına karşı." dedi. Mansûr ona "Seni büyük bir iş için hazırlıyorum." dedi. Ma'n ise "Ey müminlerin emîri! Allah benim yanımda senin nasihatine bağlı bir kalp, senin itaatine açık bir el ve düşmanlarına karşı keskin bir kılıç hazırlamıştır." dedi. Dedi ki: Bazılarına göre bu söz Cerîr b. Yezîd b. Hâlid'in sözüdür.

Bana Ömerî anlattı, dedi ki: Bana Heysem anlattı, dedi ki: Ma'n, İbn Hübeyre ile beraberdi. O ve Târık b. Kudâme eman istediler. İbn Hübeyre öldürüldüğünde Ma'n Kûfe'deydi. Vâsıt'ın fethini ve İbn Hübeyre ile yapılan anlaşmayı müjdelemek üzere gönderilmişti. Kendisi [o gece] ailesinin yanında kaldı ve kurtuldu, ancak Târık öldürüldü. Sonra Ma'n ile yapılan samimi sohbetlerden onu bütün komutanların önüne geçirecek bir sonuç ortaya çıktı. Mansûr onu Mısır'a vali yaptı. Onun kâtibi de Muhammed b. Abdullah b. Mukaffa' idi. Muhammed cömert, tatlı ve nüktedan bir adamdı.

Bir adam uydurma bir mektupla onun yanına geldi. Henüz mürekkebi kurumamıştı. Mektubu okudu, sonra mektupla ilgili olarak Ma'n ile görüştü. Onu "Seniyye" vilâyetine memur yaptı. Orada biraz mal kazandı. Dönünce Muhammed'in yanına geldi ve "Ben Irak'a gitmek istiyorum." dedi. Muhammed ona 1.000 dinar verdi ve ona "Eğer bir daha yanımıza dönmek istersen dönebilirsin. Ancak eğer senin bir dostun bize bir mektup yazacak olursa mürekkebinin kurumasını bekle." dedi. Sonra ona "Vallahi senin bize karşı hüsnüzannın, bizim için en büyük vasıtalardan biridir." dedi. Muhammed Mısır'da vefat etti. Sonra Ma'n b. Zâide Yemen'e atandı.

Orada hiç kimsenin vermediği atıyyeleri insanlara verdi. Bekir b. Vâil'den bir bedevî yanına geldi ve şöyle dedi:

Allah seni ıslah etsin, azaldı elimdekiler
Çoluk çocuğun hakkından gelemiyorum, çoğaldıkları için
Derin yere girdi zaman, topluluğuyla eğildi gitti
Beni sana gönderdiler ve bekliyorlar beni

Bunun üzerine Ma'n "Muhakkak seni onlara âcilen göndereceğim. Ey çocuk, ona bin dinar ve filanca devemi ver." dedi. Bir adam onu methedip şöyle dedi:

Gayesi yücelikler olan bir adamsın sen
Bahardır senin iyiliğinin feyzi
Sen samimisin Vâil'e karşı
Tıpkı kalbin üzerine abanan kaburgalar gibi
Her gün bir hayır arttırıyorsun
Senden alıp yayıyorlar onu yayanlar

Bunun üzerine "Ben sana çokça anlatılacak bir iyilikte bulunacağım." dedi ve ona yüz bin dirhem verilmesini emretti.

Bana Heysem'in dışındakilerden nakleden Ömerî anlattı, dedi ki: Ma'n şöyle derdi: "Şiir gibisini görmedim. İyisi bana gelmez, kötüsü de beni bırakmaz."

Dedi ki: Hattâb b. Yezîd, bazı Hâricîlerin üzerine gönderilmiş ve mağlup olarak kaçıp geri dönmüştü. Ma'n, Mansûr'un sarayında gidip gelen Hattâb b. Yezîd'e baktı, dedi ki:

Onlarla karşılaştığın gün yürüseydin ya böyle
Ve ölüm anında sabretseydin ya ey Hattâb
Dizgini elde kolay olan koşucu at kurtarmıştır seni
Tıpkı mızrakların gidişi gibidir kartal teşvik edildiği zaman

Bana Hirmâzî anlattı. O Ebü'l-Yakzân'dan rivayet etti, dedi ki: Ma'n'ın çocukları şunlardır:

Zürâre: Onun Yemen'deki halifesiydi.

Velîd, Şürahbîl, Cessâs, Yezîd -Künyesi Ebû Dâvûd idi-, Mezyed ve diğerleri.

Ma'n şöyle dedi:

Sormayın Ebû Dâvûd'a doyup doymadığını
Yoğurdunu ve ekmeğini arttırmaya çalış
Ve nebîzini… Bir deve kesildiği zaman
O misafirleri ağırlamak için rehin kalmaktadır âdeta

Bana Muhammed b. Hafs el-Kâtib anlattı. O Hâlid b. Yezîd'den rivayet etti, dedi ki: Ma'n b. Zâide şöyle derdi: "Hatip olan kişi mânaları fazlalıklardan kurtarmaya ve özetlemeye muhtaçtır. Bununla birlikte kişinin insanlara karşı tekelci yaklaşımı ve cüreti az olmalıdır." Ayrıca şöyle derdi: "Gerektiği yerde konuşmaktan geri durmak âcizliktir, şerefli insanları alçaltır ve onları kıymetsiz hale getirir."

Dedi ki: Ma'n, Mansûr'un sarayındaydı. Bir duvar yıkıldı ya da bir hadise oldu ve insanlar ona doğru koşuştular. Mansûr konuşuyor, bir adam da onu dinliyordu. O adam ayağa kalkanlarla birlikte kalkmadı. Mansûr evine dönünce o adama bir giysi ve 1.000 dinar verilmesini emretti ve ona "Bu hediye, güzel dinlediğin ve bana arkadaşlık yaptığın için." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: Ma'n İbn Abbâs'a "Dinini bana 1.000 dinara sat." diye haber gönderdi. İbn Abbâs da ona "Kelime-i şehâdet dışındaki dinimi sana sattım. Eğer senin şanından olsaydı sana bu konuda müsamahalı davranırdım." şeklinde haber gönderdi. Ma'n, Mansûr'un Sicistan valisi oldu. Hâricîlerden bir grup ve konağında çalışan bazı sanatçılar gizlice onun aleyhine komplo hazırladılar. Ma'n kan aldırırken onu öldürmek istediler. Yezîd b. Mezyed Ma'n ve arkadaşlarını öldürdü ve onlardan bir kişi bile kurtulmadı.

Şairler ona mersiye yazdılar. Hüseyin b. Matîr el-Esedî onun hakkında yazdığı bir kasidede şöyle diyor:

Hey! Ağla Ma'n için, sonra söyle kabilesine
Suladı seni bahar bulutları bol bol
Ey Ma'n'ın kabri! Sen ilk topraksın yerden

Cömertlere yatak olan
Er Ma'n'ın kabri! Sana düştü cömertliğin tümü
Tüm cömertliği içine almadı senden önce hiçbir kabir
Ma'n gidince cömertlik gitti tamamen
Burnu kesik kaldı cömertlerin efendisi
Bir delikanlı ki iyiliğiyle yaşıyor öldükten sonra
Tıpkı selin mecrasında otlakların oluşması gibi
Nizâr ailesinin bir kölesiydi Ma'n eski konumu itibariyle
Yüce bakışlı ve kahraman bir köle

Bir şair de Velîd b. Ma'n'ı şöyle methetmişti:

Ebü'l-Abbâs'a sabır tavsiye edersin
Cömertliğin Ma'n'ından sadece baş eğmek senin nasibin olamaz
Ölmemiştir senin gibisinin oğlu olduğu bir adam
Ve ölmez senin baban gibi iyilik için çaba sarfeden bir adam
Kendisine bir kiriş atılmış değildi daha önce
Ve şereften uzak bir maksada bırakılmış değildi bir ok

Bana Ömerî anlattı, dedi ki: Bazı bedevîler Ma'n'ın yanına gelirler, Ma'n da onlara mal verirdi. Sonra bedevîlerden biri kaybolurdu. Ancak Ma'n atıyyesini ona gönderirdi. Bir defasında Ma'n'ın göndereceği atıyye gecikti. Bedevî adam çölden geldi, birden onun ölüm haberiyle karşılaştı. Onun çocuklarının yanına geldi, fakat onların yanında arzu ettiği gibi bir şey yoktu. Bedevî adam [tüm ailenin] toplandığı bir yerde oturdu ve şöyle dedi: "Ne kadar iyi bir insandın ey Ma'n! Allah senin mükâfatını versin! Allah sana rahmet etsin ey Ebü'l-Velîd! Kuşkusuz sen aşiretinin iftihar edeceği zirvede bir insandın ve asrının insanları arasında cömertlikte acayip bir insandın. Eğer sen öldüğünde arkanda, senden olan halefler bırakırsan senin geride bıraktıklarınla teselli buluruz ancak. Sen bütün bütün gittiğin halde teselli nasıl olabilir? İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn." Sonra bedevî şöyle dedi:

Ey Ma'n! Sen cömertliğin başlangıcıydın
Fakirlerin varlığıydın ve yokluğu kovan adamdın
Zaman mağlup etti seni güçlü bir şekilde

Musibetlerle… Zalimlerdi o musibeti başına getirenler
Bakıyorum ki halef bırakmamışsın bizim için
Fazilet ve keremi gözetleyecek bir halef
Selâm senin üzerine olsun ey Ma'n!
Bırakmadın sığınacak biri için bir sığınak

Yine onun evlâdından Fadl b. Ziyâd bana şu beyitleri söyledi:

Yağmur verirdi bize hayrın Ma'n'ının bulutları
Artık vazgeçti vermekten, ne Ma'n kaldı ne de yağmur
Artık kim tepsileri getirecek misafire ikram yapılacağı zaman?
Ve kim mızrakları karşılayacak kuşatma hissedildiği zaman?

Bana gelen haber göre bir adam Ma'n'ı şöyle methetmişti:

Sana geldim senden başka veren ve tamir eden kalmayınca
Eğlencelik şeyler (câriyeler) ve hediyeler veren biri

Bunun üzerine Ma'n "Ey Benî Esed'in kardeşi! Bu söylediğin methiye sayılmaz, methiye Benî Temîm'in kardeşinin Mismâ' b. Mâlik'e söylediğidir." dedi ve şu beyti okudu:

Sorumlu tuttular onu Nizâr'ın geniş işlerinden
Çok cömert olan liderler helâk olmadan önce

Sıcaklığın Hafifletilmesi Hakkında Bir Bab

Bana Abdullah b. Mâlik el-Kâtib anlattı, dedi ki: Bir gece Îsâ b. Ali'ye şiddetli bir hararet bastı. Onun için bir elbise ıslatıldı ve içinde yattı. Sabahlayınca Mansûr ona "Amca bu gece sıcaklıkla aran nasıldı?" dedi. Îsâ "Bir elbise ıslatıp içinde yattım. Güzel bir uyku uyudum." dedi. Mansûr "Vallahi ben de emrettim, bir elbise benim için ıslatıldı ve içinde yattım. Sonra uyandırılamıyordum." dedi.

Sonra Mansûr düşündü taşındı ve pamuktan yapılan sert bir bezin getirilmesini emretti. Bu bez ıslatıldı ve külçe kalıpları gibi üç sütun üzerine konuldu. Mansûr onun altında yattı. Sonra yaptığını Îsâ b. Ali'ye haber verdi, Îsâ b. Ali de aynısını yaptı. Sonra Îsâ Mansûr'a "Ey müminlerin emîri! Bir kubbe yapsaydın, sonra bu kubbeyi bu pamuklu bezlerle ört-

seydin, ayrıca kemerler yapsaydın. Bu, sıcaklığı daha da çok azaltır, hem gece uykusu için hem de kaylûle için daha faydalı olurdu." dedi. Mansûr şöyle dedi: "Ya da başka bir şey yapmak lâzım amca. Bunun için Mısır'dan, içinde şeker kamışı ve eşya getirilen çadır bezleri alınır. Önce yıkanır ve temizlenirler, sonra ıslatılır ve onunla kubbe örtülür ve üstüne dikilir. Bu suyun rutubetini daha çok tutar ve daha geç kurur."

Mansûr bunun temin edilmesi için hemen emir verdi, çadır bezi bulundu ve tüccardan alındı. Sonra emretti, bu çadırlardan odaların yapılması için mektup yazıldı. Bu mektubu taşıyan bir elçi de gönderdi. Mansûr bu çadır odaları kullandı, sonra halk da kullandı. Babasının hilâfeti döneminde Mehdî'nin çadırdan bir odası vardı, gece uyumak için taşınır, sonra ayrıca kaylûle için de taşınırdı. İlk defa beyaz çadırdan oda edinen, hilâfeti döneminde Mehdî oldu. İlk defa sırım (esnek deri parçası) edinen kişi de Hayzürân'dır.[359]

Bana Abdullah b. Mâlik anlattı, dedi ki: İlk kez içinde rıtıllarca yağ bulunan büyük mumları edinen Velîd b. Yezîd'dir. Sonra Mısır'da Sâlih b. Ali edindi. Velîd dışında Şam'da Emevî hükümdarlarının sıradan bir mumu vardı. Bazıları iki rıtıl, bazıları da üç rıtıl geliyordu. O kandillerde küçük su kapları gibi kaplar vardı. Kapların birinde bir çatal vardı ve mum oradan yanardı. Ya da bir mumun üzerinde [yanan] bir çatal vardı.

Bana Medâinî anlattı. O Ebü'l-Yakzân'dan, o da Cüveyriye'den rivayet etti, dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in Medine valisi Ebû Bekir Muhammed b. Amr b. Hazm, Ömer b. Abdülazîz'e "Benden önceki valilere mum için ayrı bir ücret geliyordu." şeklinde bir mektup yazdı. Ömer ona "Sen çoğu zaman karanlık gecelerde Medine sokaklarında yürüyorken önünde mumla yürüyenler yoktu. Bundan vazgeç ve beni bu işe bulaştırma." şeklinde bir mektup yazdı.

Bana Ebü'l-Yesa' el-Antâkî anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Benî Ümeyye hükümdarları, kandilin içine konulan zeytinyağı ile aydınlanıyorlardı. Önlerinde boyu üç karış olan mumlarla yürünürdü. Onlardan daha aşağıda olanlar ise mumlardan, birbiri üzerine konulan fitiller kullanıyorlardı. Yezîd b. Abdülmelik'in dönemine gelindiğinde Yezîd için,

---

359 Babun ağacı anlamında olan (الخيزران) kelimesi burada bir adamın adıdır. (çev.)

içinde altı rıtıl veya daha fazla [yağ] bulunan uzun kandiller edinildi. Sonra Velîd toplantılarında kandilleri aşırı bir şekilde kullanmaya başladı.

Bana Abdullah b. Mâlik anlattı, dedi ki: Mansûr sadece kandillerin içindeki zeytinyağı ile aydınlanırdı. Çoğu zaman mescide gittiğinde önünde kandil taşıyan biri olurdu. Sonra Mansûr önünde içinde iki rıtıl veya daha fazla zeytinyağı olan kandiller taşımaya başladı. Mansûr mektup okumak veya yazmak istediği zaman kabın içine bir mum konurdu, [okuma veya yazmayı] bitirdiği zaman mum kaldırılırdı.

Bana Ebû Hişâm er-Rifâî anlattı. O amcasından, o da Abdullah b. Ayyâş'tan rivayet etti, dedi ki: Mansûr, çocuklarından bazılarına arazi tahsis etmek istediği zaman kâtibi Ebû Eyyûb'a "Onun sınırını Ahvel'in (şaşının) arşivinde araştırın. Çünkü o işlerini zapturapt altına alan biriydi." dedi. Hişâm b. Abdülmelik'i kastediyordu.

Müminlerin Emîri Mansûr'un Kâtibi Ebû Eyyûb el-Mûriyânî'nin Durumu

Medâinî dedi ki: Denildiğine göre Benî Süleym'in mevlâsı Ebû Eyyûb Süleymân b. Ebû Süleymân el-Mûriyânî, Yûsuf b. Ömer'in divan meclislerinden birinde bulunuyordu. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre Irak'a vali olarak gelince Fadl b. Züheyr ed-Dabbî'yi Menâzir denilen kasabada görevlendirdi. Bunun üzerine Eyyûb ona dedi ki: "Ben İbn Hübeyre'nin kapısında senin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vekilinim. İhtiyaçları önemseme. Ancak benim kardeşim Hâlid'e göz kulak ol ve onu korumaya çalış." dedi. Fadl b. Züheyr Menâzir'de bir yıl yöneticilik yaptı. Sonra İbn Hübeyre Şam halkından bir adamı Menâzir'e yönetici olarak gönderdi.

Ebû Eyyûb, [İbn Hübeyre'nin ağzından yeni yöneticiye gönderilmek üzere] bir mektup uydurup Fadl b. Züheyr ile tartışmamasını ve onun yanına gidip gelmeyi bırakmasını istedi. İbn Hübeyre Ebû Eyyûb'un bu yaptığından haberdar oldu. Onun aranıp bulunmasını emretti. Ebû Eyyûb sûk-ı Ahvaz'a kaçtı ve Müsevvide Irak'a gelinceye kadar orada saklandı. Bu kez Ebû Eyyûb Vâsıt'a geldi. Hasan b. Kahtabe de o sırada Vâsıt'ta İbn Hübeyre'yi kuşatmaktaydı. Ebü'l-Abbâs tarafından Horasan'a gönderilmiş olan Mansûr da henüz Horasan'daydı.

Mansûr gelip de Ebü'l-Abbâs onu Vâsıt'a yönlendirince Ebû Eyyûb, İbrâhim b. Cebele b. Mahreme el-Kindî'nin yanına geldi. İbrâhim Mansûr'a karşı çok cömert idi. Ebû Eyyûb, Ebû Ca'fer'in kendisini kâtip yapması için İbrâhim'e ricada bulundu. İbrâhim Ebû Eyyûb için onunla konuştu, kâtiplik işindeki maharetini ve daha önce Yûsuf b. Ömer'in divanında çalıştığını ona bildirdi. Ebû Ca'fer onu görünce beğendi ve kendisine kâtip yaptı. Ebû Eyyûb Mansûr'un hilâfetinde işe hâkim durumdaydı.

Ebû Eyyûb'un kötü olduğunu ilk defa Mansûr'a anlatan Hamza b. Züneym idi. Şöyle ki: Hamza Ahvaz'a vali olarak atanmıştı. Hamza haraç konusunda Ahvaz'ın yerlilerinden bir adama işkence yaptı. İşkence gören adam beldenin kâtibiydi ve Hamza işkence sonucunda onu öldürdü. Bunun üzerine Ebû Eyyûb Hamza'yı azlettirmek için Mansûr ile konuştu ve onu azlettirdi.

Hamza kötü dilli biriydi. Gelip Mansûr'un yanına girince "Ey müminlerin emîri, Ahvaz'da senin devletinin bir ortağı var." dedi. Mansûr "Yazık sana, kim o ortak?" dedi. Hamza "Ebû Eyyûb'un kardeşi Hâlid… Onun bir beytülmâli, senin de bir beytülmâlin var. Sana bir dirhem gelirse mutlaka Hâlid'e de onun kadarı gider." dedi. [Orada bulunan] Ebû Eyyûb "Bu adam ortalığı karıştırıyor. Onun çıkardığı karışıklıklardan biri de beldenin kâtibini öldürmesiydi." dedi. Hamza ise "Ben ortalığı karıştırmıyorum. Doğru söyledim. Sen bana Hâlid'i ver, ben de sana elli milyon dirhem getireyim." dedi. Bunun üzerine Mansûr "Kalk!" dedi ve onun sözü kalbinde yer etti.

Mansûr bir müddet durdu, sonra Ebû Eyyûb'a "Kardeşin Hâlid'e bir mektup yaz. Kendi beytülmâlindan bize biraz mal göndersin." dedi. Ebû Eyyûb "Ey müminlerin emîri, bu meşhur bir beytülmâldir. Hâlid bunu Mehdî için oluşturmuştu. Tarımsal ürünlerden satın aldığı bazı emtiadan ve valilerin yanlarında getirdikleri gelirlerden toplamıştı. Sonra Mehdî'nin buna daha çok lâyık olduğunu gördü ve ona tahsis etti." dedi. Mansûr "O beytülmâlde ne kadar birikmiş?" dedi. Ebû Eyyûb "Yirmi milyon dirhem." dedi. Mansûr "Ona mektup yaz, bize göndersin." dedi. Paralar gönderildi ve Ebû Eyyûb'un kardeşi Hâlid'den vazgeçildi.

Dedi ki: Hâlid'in oğlu Mahled, Ebân b. Sadaka'yı kıskandı. Ebân, Ebû Eyyûb'un bütün işlerinin ve onun tarafından yazılan mektupların başındaydı. Mahled Ebân'ın 100.000 dinarı zimmetine geçirdiğini iddia etti. Mansûr bu paranın Ebân'dan alınmasını emretti. Ebân bir eve konuldu ve evin kapısı çamurla sıvandı. Sonra Mahled bu davasından pişmanlık duydu. Amcası Ebû Eyyûb da bu yüzden onu kınadı. Mahled "Bu paranın 10.000 dinarını ben ödeyeceğim." dedi. Ebû Eyyûb da "Elli bin dinarını da ben üstleneceğim." dedi. Böylece Ebû Eyyûb ailesi o parayı kendi aralarında bölüştüler. Parayı ödediler ve Ebân b. Sadaka'yı hapsinden çıkardılar.

Ebân, Ebû Eyyûb'un yanına döndü, ancak içinde ona karşı bir öfke vardı. Gündüzün Ebû Eyyûb'un yanına gelir, sonra [akşam olunca] evine giderdi. Geceleyin Hâcib Rebî'in yanına giderdi. Rebî'i Ebû Eyyûb'un haberlerine ve sırlarına muttali kılıyor ve ona haber yazıyordu. Rebî' de bunları Mansûr'a arzediyordu. Mansûr ona vaatte bulunmasını ve onu kuruntuya sevk etmesini emretti. Ancak Ebû Eyyûb Ebân'ın durumunu farketti ve onu kınadı, dedi ki: "Yazıklar olsun sana! Mahled sana dava açıyor, sen beni öldürmek istiyorsun. Oysa sen bilirsin ki Mahled'in sende açtığı yarayı ben malımla tedavi ettim ve senin durumunu düzelttim. Çekil git yanımdan!" Ebân ise "Evet ey Ebû Eyyûb, vallahi gideceğim ve bir daha dönmeyeceğim." dedi. Sonra çıktı, nihayet Rebî'in yanına geldi ve Ebû Eyyûb'u deşifre etti.

Ebû Eyyûb hastalandı, onu beklemeye başladılar. Mansûr "Miskîn" adıyla bilinen oğlu Sâlih'i hasta ziyareti için Ebû Eyyûb'un yanına gönderdi. Amacı Ebû Eyyûb'un oğluna para verip vermeyeceğini araştırmaktı. Ebû Eyyûb kardeşi Hâlid'e "Sâlih'e vermek üzere bana 100.000 dinar gönder." şeklinde haber gönderdi. Ancak kardeşi göndermedi. Sâlih döndü, fakat Mansûr'un yanına gelmekte gecikmişti. Mansûr neden geciktiğini sordu. Sâlih ona haber verdi. Bunun üzerine Mansûr Hâlid'i getirip boğazının sıkılmasını emretti. Altına yapıncaya kadar boğazı sıkıldı. Sonra hapse konuldu ve yanında Ebû Eyyûb'a, ailesine ve bir sebeple ona yakın olanlara ait mal bulunan herkes arandı. Bu amaçla tüccarlar ve diğerleri araştırıldı. Ebû Eyyûb bir evde hapsedildi. Sonra hasta olduğu halde oradan hapishaneye taşındı ve orada vefat etti.

Bir başka rivayete göre gardiyanın kardeşi, Ebû Eyyûb'un kardeşi Hâlid ile Ahvaz'da beraber idi. Hâlid ona bir darbe vurdu. Gardiyan o darbeden dolayı hastalandı ve vefat etti. Bu kez gardiyanlar Ebû Eyyûb'un ağzına bir yastık koydu ve ölünceye kadar onu nefessiz bıraktılar. Ebû Eyyûb ölünce kardeşi Hâlid hapisten çıkarıldı ve elleri bağlı bir şekilde bir eşeğin üzerinde getirildi. Nihayet kardeşinin [cenaze] namazını kıldı ve onu defnetti. Sonra yine hapse götürüldü. Bu arada Ebû Eyyûb'un ailesinden, [öldürdükleri gardiyanın] diyeti alındı ve onlar işkenceye tâbi tutuldular.

Mansûr Şam'a gitti ve yerine Medînetüsselâm'da (Bağdat) vekil olarak Mehdî'yi bıraktı. Yanında Ebû Eyyûb ailesine ait emanet mallar bulunanların bu mallarının müsadere edilmesi için Mehdî'ye emir verdi. Onlar Mehdî'ye başvurarak malları çıkaracaklarını, ancak sıkıntıya gireceklerini ve bu yüzden kendilerine müsaade edilmesini istediler. Mehdî onlara olumlu cevap verdi.

Bu arada müminlerin emîrinin mevlâsı Menâre, Mansûr'un yanına gitmek üzere yola çıktı. Mehdî'nin kâtibi Ebû Ubeydullah ona şöyle dedi: Sorumluluğu onların üzerine yükle ve müminlerin emîrine de ki: "Mahled ve onlardan olan diğerleri senin Irak'a dönemeyeceğini ve burada görülemeyeceğini söylüyorlar." Menâre Mansûr'un yanına varınca onların durumunu sordu. Menâre Mehdî'nin kâtibi Ebû Ubeydullah'ın söylediklerini Mansûr'a aktardı. Bunun üzerine Mansûr "Dönüşe gelince çabuk olmasını Allah'tan niyaz ediyorum inşallah. Yüzüme gelince onlar bir daha beni göremeyeceklerdir." dedi. Sonra kendi hattıyla Mehdî'ye bir mektup yazdı. Mektubunda Ebû Eyyûb ailesine gösterdiği rahatlatıcı hoşgörü sebebiyle Mehdî'yi şiddetle tenkit ediyordu. Ayrıca onları toplayıp el ve ayaklarını kesmesini ve onları öldürmesini emrediyordu. Mektubu elindeki yüzükle mühürledi. Yüzüğünün nakşında şu yazılıydı: "Allah'adır Abdullah'ın güveni ve O'na inanıyor."[360]

Bu mektup üzerine hepsi öldürüldüler, elleri ve ayakları kesildi. Sonra her birinin kafası kendi cesedi üzerine bırakıldı. Elleri ve ayakları da göğsünün üzerindeydi. Tüm bunlar şehrin giriş kapısında yer alıyordu. Sonra

---

360. اللّٰه ثِقَةُ عَبْدِ اللّٰهِ وَبِهِ يُؤْمِنُ (çev.)

oradan alınıp defnedildiler. Malları ve eşyaları da müsadere edildi. Basra'da sadece Ebû Eyyûb'dan sekiz bin, bazılarına göre on sekiz bin cerîb toplandı. Onlardan yaklaşık yüz milyon dirheme ulaşan büyük bir mal toplandı.

Bize Medâinî anlattı, dedi ki: Bir gün Mansûr Ebû Eyyûb'u çağırdı. Ebû Eyyûb'un rengi sararıp soldu. Mansûr'un yanına gidip geri dönünce onun yanında sohbete gelen bir adam "Beni endişelendiren bir manzara görüyorum sende ey Ebû Eyyûb!" dedi. Ebû Eyyûb şöyle dedi: "Bak sana bir darbımesel anlatayım. Bana gelen habere göre bir şahin, bir horozu kınamış ve ona şöyle demiş: 'Ben vahşi bir kuşum, yuvamdan alınıyorum. Sonra sahiplerimle dost oluyorum (evcilleştiriliyorum). Onlar için avlanıyor, avımı yemiyor ve onlara saklıyorum. Sen ise yumurtadan çıkıyorsun, annenin kucağında yetiştiriliyorsun. Ama bir insan gördüğün zaman ondan kaçıyorsun. Bunun sebebi ne?' Horoz şöyle demiş: 'Eğer benim tandırlarda gördüğüm horozlar kadar şahinleri insanların kebap şişlerinde görmüş olsaydın sen insanlardan benden daha çok kaçar ve onlardan daha çok korkardın.' demiş. İşte benim hikâyem de budur. Halifenin yanına her gittiğimde bir daha evime döneceğimi hiç zannetmiyorum. Hükümdarın adamlarından olup da böyle düşünmeyen cahildir ve aldanmıştır."

İbnü'l-Mukaffa' Ebû Eyyûb'a bir mektup göndermiş ve ona nasihat etmişti. Mektubun bir bölümünde "Hükümdarı kendinden uzak tut. Çünkü onun sana yönelişi yorgunluk, yüz çevirmesi ise hakirliktir." yazmıştı. Ebû Eyyûb hapse girdiğinde "Allah hayrını versin ey İbnü'l-Mukaffa', ne kadar doğru söylemişsin!" dedi.

Bana Hirmâzî anlattı. O Ebû Amr el-Câbânî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr, Ukbe b. Selm el-Ezdî'yi Bahreyn ve Uman'a vali olarak tayin etti. Ukbe, muhalif olan Süleymân b. Hakîm el-Abdî'yi öldürdü ve Bahreyn ahalisinden çok sayıda insanı esir alıp onları Mansûr'a gönderdi. Mansûr da onlardan bazılarını ayırdı, geri kalanları da Mehdî'ye hibe etti. Mehdî de onlara iyilikte bulundu ve onlardan her birine Herat'ta yapılan iki elbise ve ikişer dinar verdi.

Diğer taraftan [Bağdat'ta] köprünün yakınında bulunan murabba'anın sahibi Esed b. Merzübân da Ukbe ile beraberdi. Esed b. Merzübân Uk-

be'ye şiddetle muhalifti. Ukbe'ye gelen habere göre Esed isyan etmek üzereydi. Ukbe bu durumu Mansûr'a yazdı. Mansûr onu öldürmesini emretti. Bu işi onun yerine Bağdat'ta Şam kapısının yanındaki makberenin sahibi Ebû Süveyd üstlendi. Ukbe Darüsselâm'a gelince Hâricîlerden bir grup, Bahreyn'de onların bazı adamlarını öldürdü diye Ukbe'ye suikast yapmak istediler. Bu amaçla köprüde ona pusu kurdular. Ukbe köprüden geçince [Hâricîlerden biri] iki başlı bir hançerle ona saldırdı. Ukbe'yi öldürdü, ancak onu öldüren de öldürüldü. Bir başka rivayete göre Ukbe kendini suya attı ve suda boğuldu. Bunun üzerine insanlar "Filanca kişi Ukbe b. Selm'in katilinden daha cüretlidir." demeye başladılar. Ukbe'nin künyesi "Ebü'l-Meld" idi. Beşşâr sonu dâl ile biten şiirinde onu methetmiştir.

Senfâz'ın Durumu

Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: Ebû Müslim öldürüldü, Senfâz da Hulvân'daydı. Yanında olan bazı malları alıp Horasan'a gitmek istedi. Rey kentine varınca Rey valisi onun geçişine izin vermedi. Rey valisi, Ebû Müslim'in adamlarından hiç kimsenin onu geçmemesini emretmişti. Muâz b. Müslim de Rey kentinin berîdinde görevliydi. Senfâz ona "Ben ne diye burada tutuluyorum? Oysa benim devlet işinde bir yerim de yok. Ben Ebû Müslim'e dostluk ve sevgi temelinde arkadaşlık yapmıştım. O öldürülünce döndüm, aileme gitmek istiyorum." dedi. Sonra o gezintiye çıkıyormuş gibi yapıp geceleyin kaçmaya kalkıştı.

Onun bu durumu Rey valisine ulaştı ve hemen peşine düştü. Nihayet ona ulaştılar ve onunla şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Sonunda Senfâz valiyi mağlup etti ve Rey'e girerek onu hükümet konağında kuşattı. Valinin künyesi "Ebû Abde" idi ve korkak bir adamdı. Hemen Senfâz'dan eman diledi. Senfâz ona eman verdi, ancak vali eline düşünce Senfâz onu öldürdü. Senfâz Rey kentini ele geçirdi ve Mecûsîlik dinine döndü. Bir müslümanın aleyhine bir şey iddia eden bir Mecûsî geldiği zaman hemen onun lehine hükmederdi. Senfâz ayrıca bir çocuk kesti, etini pişirip çocuğun babasına yedirdi. Senfâz Arapları odunla öldürüyordu.

Ayrıca Deylem hükümdarına bir mektup yazarak Arapların devletinin sona erdiğini bildirdi ve Deylem ülkesine saldırmaya başladı. Müslüman-

lar toplandılar ve savaşmaya başladılar. Müslümanlardan çok sayıda insan öldürüldü. Dustebâvalisi de onunla savaştı. Dustebâ valisi Senfâz'a karşı büyük bir ordu toplamıştı. Senfâz onu da mağlup etti. Diğer taraftan Kûmis'in sahibi onun üzerine gitti. Senfâz bir süvari birliğini ona karşı çıkardı ve onu mağlup etti. Sonra Senfâz Kûmis'in sahibini takip etti ve onu Kûmis'te mağlup etti.

Bu kez Mansûr, Senfâz ile savaşmak üzere Cevher b. Mürâr el-İclî'yi gönderdi. Cevher Senfâz'ın yanına varınca önce adamlarını sabra teşvik etti ve "Sizler dininizi ortadan kaldırmak ve sizi yurtlarınızdan çıkarmak isteyen bir güruhla savaşmaya gidiyorsunuz." dedi. Karşı karşıya geldiklerinde şiddetli bir şekilde savaştılar. Allah Senfâz'ı ve onunla birlikte olanları hezimete uğrattı. Cehver, tam mağlup etmeden ganimet toplama işine girişilmemesini söyledi. Senfâz'ın ordusundan yaklaşık 30.000 kişi öldürüldü. Müslümanlar askerlerini topladılar. Senfâz Taberistan'daki İsbehbez şehrine kaçtı. Yanında küçük bir grubun başında kardeşi de vardı. Taberistan'ın yöneticisi onları öldürdü ve kafalarını Cehver'e göndermekle ona yakınlaştı. Cesetlerini de astı.

Ömer b. Alâ Rey kentinde kasaplık yapıyordu. Cehver geldiği ve Senfâz kendisiyle savaştığı zaman Ömer, etrafında bir grup insan topladı. Cevher ona "Sen kimsin?" dedi. Ömer "Gönüllü olarak ortaya çıkan bir adamım." dedi. Savaşta büyük cesaret gösterdi ve faydası büyük oldu. Bunun üzerine Cevher onu bir heyetin başında Mansûr'a gönderdi. Cevher Mansûr'a yazdığı mektupta da ona minnet duyuyor ve ondan övgüyle söz ediyordu. Bunun üzerine Mansûr onu komutan yaptı ve yanındaki kıymeti yüceldi. Sonra Taberistan'a vali oldu ve orada şehit edildi. Ondan sonra oğlu Mûsâ ve Muhammed b. Mûsâ yine halifenin yanında yer aldılar.

Dediler ki: Cevher cesur ve cömert bir adamdı. Senfâz'ın malından ele geçirdiğini askerlere dağıttı. Bu yüzden Mansûr onu ihanetle suçladı ve Rey valiliğinden azletti. Onun yerine Mücâşi' b. Yezîd ed-Dabbî'yi Rey valisi yaptı. Mücâşi' Kûfe'de Îsâ b. Mûsâ'nın şurtasının başındaydı. Mücâşi' Rey kentine gelince Cevher görevi ona teslim etmeyi reddetti. Mücâşi' onunla konuştu, ancak Cevher onun boynunu vurdu. Başını da Mansûr'a göndererek isyan ettiğini açıkladı. Akabinde Mansûr onun üzerine Hezâr-

merd'i gönderdi. Onun arkasından birkaç komutanın başında Muhammed b. Eş'as'ı gönderdi. Şebîb b. Vâc da o komutanlar arasındaydı. İsfahan'da bir araya geldiler. Cevher onların üzerine Zübâre el-Buhârî'yi gönderdi. Hezârmerd ve adamları onunla karşılaşıp onun askerlerini hezimete uğrattılar ve onu perişan ettiler. Zübâre yaralı olarak Rey kentine döndü.

Cevher de İsfahan'a gitmek üzere yola çıktı. Muhammed b. Eş'as ve Hezârmerd onunla karşılaştılar ve aralarında şiddetli bir çarpışma meydana geldi. Cehver mağlup oldu, o ve kardeşi kaçtılar ve Mülebbed el-Hâricî'ye sığınmak istediler. Ancak çok uzaklaşmadan onlara Mülebbed'in öldürüldüğü haberi geldi. Bu kez Cevher kendisi ve kardeşi için eman almak üzere Azerbeycan'a gitmek istedi. Oranın valisi de Yezîd b. Hâtim idi. Yolun yarısında iken onun adamlarından bazıları ona ve kardeşine saldırarak ikisini de öldürdüler ve başlarını Yezîd b. Hâtim'e getirdiler. Yezîd onlara "Yazıklar olsun size! Adam size güvendi ve itimat etti ama siz ona ihanet edip onu öldürdünüz." dedi ve onların da öldürülmesini emretti. Onun emri üzerine de öldürüldüler. Vali Yezîd, onların ve Cevher ile kardeşinin başlarını Mansûr'a gönderdi. Başları Hîre'de [sırıklara] takıldı. Ayrıca Zübâre'nin yakalanması için casuslar ve gözetleyici şahıslar görevlendirildi. Sonunda yakalanıp Mansûr'a götürüldü. Mansûr öldürülmesini emretti. Adam Kûfe'de öldürüldü ve asıldı.

[Mansûr Döneminde Hâricîler]

Mülebbed b. Harmele'nin Durumu

O, Benî Ebû Rebî'a b. Zühel b. Şeybân'dan biri olan Mülebbed b. Harmele b. Ma'dân b. Sîtân b. Kays b. Hârise'dir.

Bana Medâinî anlattı. O Seleme b. Süleymân'dan ve başkalarından nakletti, ayrıca bana Ebü'l-Kürdî anlattı. O da şeyhlerinden nakletti, dediler ki: Abdullah b. Ali'nin Rusâfe'ye kaçmasından sonra Ebû Müslim istemeyerek Basra'ya gelince Mansûr; Ebü'l-Ezher Mühelleb b. Ubeysir el-Mehrî, Kinde'nin mevlâsı Sâlih b. Sabîh ve diğer bazı kimseleri Cezîre'de bir bölgeye gönderdi. Amaç, fitne ve fesat ehli olan Hâricîleri ve diğerlerini takip etmek ve insanları teskin etmekti. Horasan ehlinin komutanlarından bir adam, Mülebbed b. Harmele'nin Cezîre'deki evine geldi. Bu olay hicretin

137. yılındaydı. Adam Mülebbed'in kızını gördü, bazılarına göre kardeşinin kızını gördü ve Mülebbed'e "Bu kıza söyle benim başımı yıkasın." dedi. Mülebbed ise "Hayır, bu câriye senin başını yıkasın." dedi. Horasanlı adam "Ama sizler Horasan'a geldiğiniz zaman kadınlarımız dışında kimsenin başınızı yıkamasını kabul etmiyorsunuz." dedi. Ancak Mülebbed başını yıkaması için câriyeye emretti. Adamın saçları uzundu. Mülebbed câriyeye saçını kaldırmasını işaret etti. Câriye dediğini yaptı. Mülebbed keskin bir kılıçla üzerine gitti ve onun kafasını kesti. Sonra "Lâ hükme illâ lillâh." diyerek evindeki odaları araştırdı. Odalarda çok sayıda asker vardı. Kendisi ve amcasının oğlu, o askerleri öldürdüler. Hâricîler onun haberini duydular, yirmi kadar Hâricî onun yanına geldiler ve ona biat etiler.

Mülebbed silahların bulunduğu bir eve geldi. Orada Bekkâr el-Mervezî vardı. Onu öldürdü ve oradan silah ve binek aldı. Sonra 200 kişilik bir kuvvetle Musul'a gitti. Musul valisi Abdülhamîd b. Rib'î'yi oradan kovdu. Abdülhamîd'in gidişinden sonra Tikrît yakınlarında Ebü'l-Ezher ile karşılaşıp onu mağlup etti. Bu kez Ziyâd b. Mişkân ona gönderildi. Ziyâd'la Bâcermâ'da karşılaştı. Onu da mağlup etti ve adamlarından doksan kişiyi öldürdü. Oysa Ziyâd'ın beş bin askeri vardı.

Bunun üzerine Mansûr ona şöyle yazdı: "Başına gelmemiş bir işten korkana veya başına gelecek olan bir şeyden kaçana çok ama çok hayret ediyorum. Görüyorum ki sen düşmanından katbekat fazla güce sahip olduğun halde ondan korkuyor ve kaçışınla ölümünü geciktireceğini ve ömrünü uzatacağını sanıyorsun. Fesübhânallah! Bilmiyor musun ki Allah'ın kullarının belirlenmiş ecelleri vardır, onu ne öne alabilirler ne de erteleyebilirler.

Ne kadar zayıf ve düşüncesi dar bir adamsın! Senin için belirlenen ömrün bitiminden sonra hayatta kalmayı mı umdun? Yoksa ecelin gelmeden öldürülmekten mi korktun? Tâ ki utancı tercih ettin, firar etmeyi yeğledin ve inanç zafiyeti içinde lekeli yaşamaya razı oldun."

Bir başka rivayete göre Mansûr, mevlâsı Reyyân'ı gönderdi, o da mağlup oldu. Mansûr bu mektubu ona yazmıştı. Sonra Mansûr, Sâlih b. Sabîh'e bir mektup göndererek Mülebbed'in üzerine gitmesini ona emretti. O da gitti. Sâlih'in 2.000 kişilik öncü kuvvetlerinin başında Ebrâzhuzâh

vardı. Sâlih de 4.000 kişilik bir kuvvetle onu takip ediyordu. Mülebbed Ebrâzhuzâh ile karşı karşıya geldi ve onu Nusaybin ile Re'sülaʿyn arasında bir yerde öldürdü. Onun adamları da hezimete uğradı. Mülebbed ayrıca Sâlih'in askerlerine de saldırdı ve onları ele geçirdi.

Mansûr amcası İsmâîl b. Ali'yi Musul'a vali tayin etti. İsmâîl Musul yakınlarında bulunan Mülebbed'in üzerine bir komutan gönderdi. Mülebbed komutanı öldürdü ve adamlarını mağlup etti. Sonra Mansûr, Yezîd b. Hâtim'i Azerbeycan'a tayin etti. Mülebbed yolda onunla karşı karşıya geldi ve onun adamlarından üç yüz kadarını öldürdü. Yezîd b. Hâtim, üzerindeki giysisi ile ve yaya olarak kurtuldu. Nihayet daha önce onunla birlikte olanlar ona hayvan getirdiler de o da bindi.

Mansûr ona biraz mal gönderdi. Yezîd yoluna devam etti, sonunda Erdebil'e geldi. Mülebbed ise Azerbeycan'a geldi. Bu kez Mansûr Ravh b. Hâtim'i 3.000 kişilik bir ordunun başında, Şemir b. Ubeyd el-Huzâʿî'yi 2.000 kişilik bir ordunun başında, Semmâl b. Şehhâc el-Ezdî'yi de 500 kişilik bir birliğin başında Mülebbed'in üzerine gönderdi. Ayrıca Mühelhil b. Safvân ve Abdülazîz b. Abdurrahmân el-Ezdî'yi de on bin kişilik bir ordunun başında yine Mülebbed'in üzerine gönderdi.

Mülebbed onlarla karşı karşıya geldi ve onlardan bin kişiyi öldürdü. Pek çok kişi de susuzluktan öldü ve [Mansûr'un askerleri] mağlup oldular. Mülebbed çok fazla ganimet ele geçirdi. Heybenin içinde ne olduğunu bilmeden kapalı olarak satarlardı. Mansûr bu durumu görünce Mülebbed'in işine ciddiyetle eğildi ve Hâzim b. Hüzeyme için seçkin askerlerden oluşan 6.000 kişilik bir ordu hazırladı. Hâzim yoluna devam etti, nihayet Musul'a geldi. Onun geldiği haberi Mülebbed'e ulaştı. Mülebbed hemen Dicle'yi geçip Musul'a gitmek üzere yola düştü. Hâzim'in öncü kuvvetlerinin başında Nadle b. Nuʿaym en-Nehşelî vardı. Mülebbed onlarla karşılaştı, Hâzim onu ve adamlarını mağlup etti ve onları takip etmeye başladı. Mülebbed onların peşine düştü ve onları sıkıştırdı. Onlar Hasek'e gittiler. Hâzim arkadaşlarına bineklerden inmelerini emretti. Onlar da indiler. Hâricîler onların indiklerini görünce kendileri de indiler. Savaşmayı bıraktıklarını görünce Hâzim adamlarına hayvanlarına binmelerini emretti. Hâricîler aniden kılıçları enselerinde buldular. Mülebbed ve adamlarının tamamı

öldürüldüler ve onlardan tek bir kişi bile kurtulamadı. Hâzim'in askerleri ile Hâricîlerin askerleri arasında yaklaşık 2.000 zirâ vardı. Şair şöyle dedi:

Mülebbid'in[361] *keçeyi ıslatması ona fayda vermedi*
Çünkü Hâzim, gücüyle ona planlar çeviriyordu

Zabî b. Müseyyeb b. Fudâle el-Abdî'nin Durumu

Dediler ki: Zabî b. Müseyyeb yirmi üç erkek, üç kadın, iki kız çocuğu, siyahî bir câriye ve siyahî bir köle ile birlikte isyana kalkıştı. Mevkû'[362] denilen yere geldiler. Oradan Celhâ' denilen yerde konakladılar. Süfyân b. Muâviye, İsmâîl b. Müslim'i onların yanına gönderdi, İsmâîl onlara nasihat etti. İsmâîl bu durumda iken Îsâ b. Amr b. Ebü'l-Cemel'in komutasında bir süvari birliği çıkageldi. Yanlarında Zutlardan bazı kişiler vardı. Bunların başında ise Âkıb el-Ezdî vardı. Savaşmaya başladılar. Hâricîlerin hepsini öldürdüler ve başlarını Süfyân b. Muâviye'ye gönderdiler. O da başları bir gemiye koyup müminlerin emîri Mansûr'a gönderdi. Ancak gemi Batîha denilen yerde battı.

Atıyye b. Ba'ser et-Tağlibî'nin Durumu

Atıyye Musul'da 100 kişilik bir grubun başında hurûc etti. Yanlarında İbnü'l-Velîd b. Tarîf da vardı. Atıyye Râzân'ın yolunu tuttu. Oradan İbrâzürrûz'a ve Nehrevan'a geldi. Oradan da Mihricankazak'a geldi. Oradan Kelbiyye'ye vardı. Amacı Sûs'ta birikmiş olan malları alıp götürmekti. Bu haber Ahvaz halkına ulaştı. Muhammed b. Husayn hemen malı almak üzere kardeşinin oğlu Sâbit b. Kesîr b. Husayn'ı gönderdi. Ancak Sâbit malı kaldırmak istediyse de muvaffak olamadı.

Bu arada yüz kişilik Hâricî grubu geldiler ve Sûs'ta indiler. Kimseye eziyet etmediler. Nihayet Hâricîlerden biri ile Sûs ehlinden biri arasında bir tartışma oldu. Bu konuşma üzerine Atıyye Sûs ehlini kılıçtan geçirdi. Diğer taraftan müminlerin emîrinin mevlâsı Menâre, Ahvaz bölgesindeydi. Atıyye onunla savaştı ve onun adamlarından 200 kadarını öldürdü. Böy-

---

361 "Mülebbid" keçe işi yapan kişi anlamında bir kelimedir. (Bkz. *Lisânu'l-Arab*, III, 386.) Böylece şiire letâfet katılmıştır. (çev.)

362 Basra yakınlarında bir sudur. Yâkût el-Hamevi, *Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

lece Menâre hezimete uğradı. Atıyye ilk başladığı yoldan Musul'a doğru yola çıktı. Mansûr onun üzerine Ebû Humeyd el-Merverrûzî'yi gönderdi. Ebû Humeyd Mihricankazak'ın Kelbâniye'sinde onlara rastladı. Atıyye uykudaydı ve arkadaşları da her şeyden habersizdiler. Ebû Humeyd emretti, onlara ok attılar. Atıyye ve adamları öldürüldüler. Onlardan tek bir kişi bile sağ kalmadı.

Hassân b. Gassân el-Hemdânî'nin Durumu

Hassân Mansûr'un hilâfeti zamanında hurûc etti. Mekke'ye gitmekte olan bazı insanlara rastladılar ve onları öldürdüler. Bunun üzerine Mansûr, Cemîl b. Abdullah ed-Dabbî'yi 7.000 kişilik bir ordunun başında onun üzerine gönderdi. O, Müseyyeb'in amcasının oğluydu. Hassân durmadan yer değiştirerek nihayet Azerbeycan'a geldi. Cemîl de Azerbeycan'a geldi. Hâricîlerin kendilerini takip ettiklerini gördü. Haraşî de onunla birlikteydi. Cemîl bu durumu Ebû Ca'fer Mansûr'a yazdı. Mansûr ona "Ey pis kokan kadının oğlu! Bana gelen habere göre sen Hassân'ı görmüş ve onunla çarpışmamışsın!" şeklinde bir mektup yazdı ve nerede karşılaşırsa onu öldürmesini emretti. Hâricîler Cerrâh'ın konağına indiler. Cemîl Hassân'ın üzerine gece baskını yaptı. Ancak Hassân çok dikkatliydi. Kendisi ve adamları onlara saldırarak onları mağlup ettiler.

Sonra Hassân Hannâye'ye[363] geldi. Saîd el-Haraşî onunla Hibtûn[364] vadisinde karşılaştı. Hassân ona saldırdı, onu ve adamlarını öldürüp oradan Nusaybin'e geçti. Bu kez Mansûr Bağdat'taki murabba'anın sahibi Ebû Kurre'yi Humeyd b. Kahtabe'nin arkadaşlarından oluşan 4.000 kişilik bir kuvvetle onun üzerine gönderdi. Aralarında bir çarpışma oldu. Sonra Hassân, Zâbî'ye gitmek üzere yola çıktı. Üzerine gönderilen Horasanlılardan bir grup onunla karşılaştılar. Hassân'ın arkadaşları nehri geçmişler; Hassân sadece yanında 60 kişiden oluşan arkadaşlarıyla geride kalmıştı. Horasanlı grup onu ve yanındakileri öldürdüler. Diğerleri nehri geçip gittiler. Ancak onlar da takip edilerek öldürüldüler.

---

363 Hannâye, Musul'un batısında bir bölgenin adıdır. (Yâkût el-Hamevi, *Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)
364 Hibtûn, Musul taraflarında bir dağın adıdır. (Yâkût el-Hamevi, *Mu'cemü'l-Büldân*) (ZZ)

Benî Şeybân'ın Mevlâsı Îsâ'nın Durumu

Şeybân'ın mevlâsı Îsâ, 50 kişilik bir grupla Mansûr'a karşı isyana kalkıştı. Mansûr, Benî Mâzin'in mevlâsı Ziyâd b. Mişkân'ı onun üzerine gönderdi. Ziyâd Îsâ ve adamlarını öldürdü.

Dahdah eş-Şeybânî'nin Durumu

Bana Ebü'l-Kürdî el-İbâzî anlattı, dedi ki: Mansûr zamanında ordudan bir adam Dahdah ailesinin yanında konakladı. Ona hediyeler verdiler ve onu iyi ağırladılar. Ancak bir asker onlardan bir kadına elini uzattı. Kadın bağırıp çağırdı ve kavminden yardım istedi. Bunun üzerine Dahdah onun üzerine gitti ve onu öldürdü. Ardından çağrı yaptı ve bir birlik oluşturdu. Etrafında bir grup insan toplandı. Onların 1.000 kişi oldukları söylenmektedir. Bu olay Cezîre'nin Sincar kentinde meydana gelmişti. Onu Dâvûd b. İsmâîl ez-Zendî ve başka bir komutan öldürdü. Ebü'l-Kürdî'nin dışındakiler ise hurûc eden şahsın Âmir b. Dahdah olduğunu söylediler.

Mehdî'ye Biat Edilmesi

Bana bazı şeyhlerimiz ve Medâinî anlattılar, dediler ki: Ebü'l-Abbâs Mansûr'u veliaht yaptı, ondan sonra da Îsâ b. Mûsâ'yı veliaht tayin etti. Çünkü o hazır değildi ve Mekke'deydi. Yolculuk esnasında olaylar onun peşini bırakmadı. Dolayısıyla insanlar mustarip olup işleri dağılmaya başladı. Mansûr halife olunca oğlu Mehdî'de gördüğü hayır alâmetler sebebiyle hilâfet için onu aday göstermeye başladı. Bir ara Ebû Nuhayle Mansûr'un yanına geldi. Mansûr'un kâtibi Ebû Ubeydullah Muâviye b. Ubeydullah ona "Öyle bir şiir söyle ki müminlerin emîrini Mehdî'ye biat etmeye davet et." dedi. O da şöyle dedi:

Söyle tek olan ve muvahhidd olan emîne
Mescidin rabbidir kuşkusuz seni halife yapan
Ancak uygun değildir hilâfetin veliahdı olan İsa
O halde kaydır onu Îsâ'dan Muhammed'e

Bu, uzun bir urcûzedir. Ebû Nuhayle bu urcûzesini söyleyince hademeler ve ahbaplar onu rivayet ettirdiler ve Mansûr'a ulaştırdılar. Mansûr onu çağırdı, yanında ailesi, komutanları, bir grup kalabalık ve sağında da

Îsâ b. Mûsâ vardı. Mansûr Ebû Nuhayle'den, yazdığı urcûzeyi okumasını istedi, o da okudu. Sonra Ebû Nuhayle çıktı. İkâl b. Şebbe yolda ona yetişti ve "Ey Ebû Nuhayle, müminlerin emîrini çok sevindirdin. Eğer iş tamam olursa hayra kavuşursun. Eğer iş tamamlanmazsa ya yer altında bir tünel yap ya da göğe çıkmak için bir merdiven bul." dedi.

Mansûr Ebû Nuhayle'ye mektup yazarak ona Rey'e gitmesini söyledi. Îsâ yolda ona yetişecek adamları gönderdi. Onu öldürdü ve yüzünün derisini yüzdü. Bir başka rivayete göre Ebû Nuhayle Rey'den döndükten sonra öldürüldü. Mansûr Îsâ'ya iyilik yapar, ona hürmet ve saygı gösterirdi. Mansûr'un sağına ve soluna yastıklar konulurdu. O da Îsâ'yı çağırır ve sağına oturturdu. Arkasından Mehdî'yi çağırır ve onu da soluna oturturdu. [Bir gün] Îsâ, Mehdî'yi veliaht yapmasıyla ilgili olarak yumuşak bir üslûpla Mansûr ile konuştu ve ona "Ey müminlerin emîri! Yeminin, söz vermenin ve ahitleşmenin ne anlamı var? Eğer böyle bir şey yaparsan vefasızlık yapanlara ve ahdi bozanlara bir örnek olursun." dedi. Mansûr bunu görünce hemen Mehdî'yi onun önüne geçirdi ve onu sağına oturtmaya başladı.

Dediler ki: Askerler Mansûr'un Mehdî ile ilgili çabalarını duyunca konuşmaya başladılar. Îsâ [atına] bindiği zaman ona hoşlanmayacağı laflar atılıyor ve rahatsız edilerek huzuru kaçırılıyordu. Îsâ bu durumu Mansûr'a şikâyet etti. Bunun üzerine Mansûr Müseyyeb'e "Komutanların ve askerlerin yanına git, kardeşimin oğlundan vazgeçsinler ve ona eziyet etmesinler. O benim kalbimin meyvesi ve iki gözümün arasındaki deridir." dedi. Ayrıca muhafızlardan bir grubu çağırıp onlara sövüp saydı. Onlar da Îsâ'ya sataşmaktan vazgeçtiler. Muhafızlar akıl, fazilet ve cömertliğinden dolayı Mehdî'yi seviyorlardı.

Mansûr Îsâ'ya bir mektup yazdı. Mektupta, Allah'ın davete yardım edenlerin ve hak taraftarlarının kalplerine ilham ettiği hakikatlerden bahsediyordu. Ayrıca Mehdî'yi tercih etmesinin, onun sevgi ve muhabbetinin [insanların] kalplerine sindirilişinin sebeplerini anlatıyordu. O kadar ki onlar onu dinliyorlar, boyunlarını onun için uzatıyorlar, sadece onun faziletinden bahsediyorlar, sadece onun hakkını tanıyorlar ve sadece onun ismini telaffuz ediyorlar. Mansûr mektubunda, bu durumu gördüğünde Mehdî'nin Allah tarafından tayin edilen biri olduğunu, insanların bu işte

bir dahlinin olmadığını ancak onların bu durumu güzellikle kabul edip ona tâbi olmaları gerektiğini dile getiriyordu. Ayrıca insanların, amcasının oğlunun (Îsâ b. Mûsâ) etrafında birleşmeleri halinde ona ilk biat edenin kendisi olacağını, onlar gibi kendisinin de onun hakkını tanıyacağını ve onların düşündükleri gibi düşüneceğini Îsâ'ya bildiriyordu.

Îsâ Mansûr'un mektubuna yazdığı cevapta ona vefayı hatırlatıyordu. Ayrıca birçok insanın hevâ ve heveslerinin, kendilerini Mansûr'un kendi oğlu için düşündüğünü yapmaya davet ettiğini ancak bu insanların nefislerini değil, Allah'ı ve O'nun hakkını tercih ettiklerini; ihanetten ve ihanetin utancından, hem dünya hem de âhiretteki kötü âkıbetinden uzak durduklarını; o işi yapmaktan vazgeçtiklerini ve onu hoş görmediklerini Mansûr'a bildirdi.

Mansûr onun mektubunu okuyunca öfkelendi ve mektubu insanlara okudu. Bunun üzerine komutanlar ve askerler daha çok öfkelendiler. Bu konuda en ağır sözler söyleyenler de Esed b. Merzübân, Nasr b. Harb ve Ukbe b. Selm idi. Onlar Îsâ'nın evine geliyorlar ve kimsenin onun evine girmesine izin vermiyorlardı. Sürekli etrafında dolaşıyorlar, o bineğine bindiği zaman bunlar onunla birlikte yürüyor ve "Sen Allah'ın *'Nihayet o sığırı kestiler, neredeyse onu yapmayacaklardı.'*[365] âyetinde geçen sığırsın." diyorlardı. Îsâ onları Mansûr'a şikâyet etti. Mansûr şöyle dedi: "Bu delikanlının sevgisi bu adamlara galip gelmiş, hatta kanlarına işlemiş. Düşünceleri onun etrafında birleşmiş. Vallahi ey kardeşim ve ey kalbimin sevgilisi! Hem senin için hem kendim için tedirginim. Eğer ikimizin arasına girmesi için onu (Mehdî'yi) senin yanına getirsem vazgeçerler. Ben bu konuda sana nasihat ediyorum. Yine de sen daha iyi bilirsin."

Anlattıklarına göre Mansûr gizlice Îsâ'ya zehirli bir şerbet içirdi fakat Îsâ bundan kurtuldu. Şair Yahyâ b. Ziyâd b. Ebû Huzâbe el-Bercemî şöyle dedi:

Kurtuldun tabibin şerbetinden
Tıpkı gece ceylanının kabirden kurtulması gibi
Boyun damarlarını avlayan bir avcıdan

---

365 Bakara, 2/71.

Kirişinde ölüm okları birbiri üzerine geldiği zaman
Savdı hükümdar onun hamlesini senden
Kinine işaret eden bir aslanpençesiyle
Şerbeti içindeydi bize geldiğinde
Anlaşılıyordu bu işitmesinden ve görmesinden
Kötü ahlâklı biri, grubundan ayrılmış
Kurumuş yerdeki bitkiler onun kıllarından

Selm b. Kuteybe, Îsâ'nın yanına girdi ve ona "Ey adam! Bu emîre biat et ve onu öne geçir. Çünkü sen emirden ve amcanın toprağından çıkamazsın." dedi. Îsâ ise "Böyle yapmamı uygun buluyor musun?" dedi. Selm "Evet." dedi. Îsâ "Yapacağım." dedi. Bunun üzerine Selm Mansûr'un yanına geldi ve durumu ona bildirdi. Mansûr bu habere sevindi ve Selm'in değeri onun yanında yüceldi. Mansûr insanları [Mehdî için] biata davet etti ve Îsâ'nın gösterdiği anlayışa teşekkür etti. Ayrıca Îsâ'nın Mehdî'den sonra geldiğini ve kalbinde ve halinde onun yerinin bu olduğunu anlattı. Îsâ'ya büyük mallar verdi, ona çok değerli ve kıymetli araziler tahsis etti. Onu Ahvaz, Kûfe ve onlara bağlı bölgelere vali yaptı.

Müminlerin emîri, Mehdî'yi kendisinden sonra halife gösterip de Mehdî kendisinden sonra oğulları Mûsâ ve Hârûn'u veliaht yapmayı uygun görünce Mehdî, Îsâ b. Mûsâ'ya "Ey Ebû Mûsâ! Ben sana bir emir vereceğim, eğer bana itaat edersen bana itaat etmekle mutlu olur ve benimle birlikte doğru yola girersin. Eğer isyan edersen muhalif olanlar hakkında ne yapmak helâl ise onu kendin için helâl kılmış olursun." dedi. Îsâ "Nedir o?" dedi. Mehdî "Kendimden sonra Mûsâ ve Hârûn'u veliaht yapmaya karar verdim. Sen bu veliahtlıktan vazgeç, ben senin için bundan daha hayırlısını vereceğim. Özellikle de askerlerin ve komutanların seni istememeleri ortada iken bu senin için daha iyi olur." dedi.

Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ "Ben ölünceye kadar sahip olduğum bütün mallarımı sadaka olarak infak etmek, köle ve câriyelerimi âzat etmek üzere bu işten (veliahtlıktan) vazgeçmemeye yemin ettim" dedi. Mehdî ise "O zaman bir dirheme karşılık iki dirhem, her köleye karşı iki köle ve her köye karşı iki köy senin olsun, bu işten vazgeç." dedi. Îsâ b. Mûsâ buna razı oldu ve veliahtlığı bıraktığını açıkladı. Mehdî de oğlu Mûsâ'ya, ardından

Hârûn'a veliahtlık verdi. Sonra Îsâ b. Mûsâ'ya söz verdiklerinin hepsini verdi. Ona 20.000.000 dirhem verdi, ona ve çocuklarına araziler tahsis etti. Bunun üzerine Mervân b. Ebû Hafsa şöyle dedi:

Nebî Muhammed'den (sav) sonra Muhammed ile
Dirildi helâller ve öldü bütün haramlar
Mûsâ için Rusâfe'de[366] *biat yapıldı*
Sağlamlaştırdı Allah İslâm'ın kulpunu o biatla
Mehdî'den sonra Mûsâ'dır hilâfet asâsının sahibi
Kurumuştur bu konuda kalemlerin düştüğü yerler
Mûsâ ki Kureyş biliyor onun faziletini
Kureyş'in de kavimlere karşı vardır bir fazileti

Mûsâ b. Îsâ'nın evlâtlarından bazılarına göre Mansûr'un emri üzerine Îsâ b. Mûsâ'nın boğazı kılıcının kayışıyla sıkıştırıldı, o da [öldürülme korkusundan] veliahtlıktan vazgeçti. Mansûr onun razı olmasına karşılık ona söz verdiklerini yerine getirdi.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Îsâ b. Mûsâ Mansûr döneminde, Kûfe valiliğini yaptığı sıralarda künyesi "Ebü'l-Hattâb" olan bir adam hurûc etti. Kendisi aşırı bir Râfizî olup gayb ilmini bildiğini iddia ediyordu. Ca'fer b. Muhammed [es-Sâdık] şöyle dedi: "Ebü'l-Hattâb yanıma gelir ve gittikten sonra bana yalan şeyler isnat ederdi. Ayrıca 'Bana silah işlemez.' derdi. Bunun üzerine Îsâ onunla savaşacak adamlar gönderdi, onu ve adamlarını öldürdü. Böylece Allah beni ondan kurtarmış oldu." Şair, Ebü'l-Hattâb hakkında şöyle diyor:

Var mı Ebü'l-Hattâb'ın adamları gibi kimse?
O yalancı, iftiracı ve kör kezzâbın
Söylerdi adamlarına ve rüsvâ edicidir sözü
"Silah sizde tesir etmez." diye
Onu tasdik ettiler körü körüne
Tasdik edilir çoğu zaman yalan sahipleri de
Ölü olarak sabahladılar o gurur sahipleri
Sözünden dolayı, veyl olsun ona aldananlara!

366 Bağdat'taki Rusâfe'yi kastediyor. (ZZ)

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Mansûr, Mehdî'den sonra Sâlih el-Miskîn'e biat edilmesini ve Îsâ'nın Miskîn'den sonraya bırakılmasını istedi. Bunun üzerine Mehdî, Îsâ b. Ali'nin yanına gitti ve "Ey amca! Müminlerin emîrine söyle, Allah aşkına kardeşimle sıla-i rahmi kesmeme ve onun hukukunu çiğnememe sebep olmasın. Eğer müminlerin emîri yaparsa ben de yaparım. Eğer mutlaka onu tayin edecekse benden önce onu hilâfete tayin etsin ki benden sonra hilâfet benim çocuklarımda kalsın." dedi. Îsâ b. Ali Mehdî'nin sözünü Mansûr'a aktardı. O da Sâlih el-Miskîn'i bu işten muaf tuttu ve "Oğlum doğru söylüyor, eğer yapsam o da [dediğini] yapar." dedi.

Dedi ki: Mansûr, oğlu Sâlih'i seviyor, "Bu, oğlum Miskîn'dir." diyor ve ona hediyeler vermelerini insanlara emrediyordu. Kendisi mükâfat verirken "Bu, oğlum Miskîn'indir." derdi. Böylece lakabı "Miskîn" kaldı.

Bana Abdullah b. Mâlik anlattı. O Mübârek et-Taberî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr, Mehdî için biat alınca bu konuyu Vâsıt ve çevresindeki valisi İsmâîl b. Ali'ye bir mektupla bildirdi. Bunun üzerine İsmâîl de ona bir mektup yazdı. Mektubunda Îsâ b. Mûsâ'nın biatından (veliahtlığından) söz ediyor ve onun sorumluğunun kendi boynunda olduğunu yazıyordu. Bunun üzerine Mansûr, gelmesi için İsmâîl'e bir mektup yazdı. İsmâîl hareket etti, nihayet Kelvâzâ'ya kadar geldi. Ancak ailesinden hiç kimse onu karşılamadı.

Sonra yanına girmesi için Mansûr ona haber yolladı. İsmâîl yanına varınca Mansûr ona iyi davrandı ve onu yakınına oturttu. Sonra ona "Kardeşinin biatı için ne diye işi eğip büküyorsun?" dedi. İsmâîl "Bana gelen mektubun bir tercih olduğunu sanmıştım. Eğer kesinlik ifade ediyorsa ben ona biat ettim." dedi. Mansûr "Biat et, çünkü senin ailen ve diğer insanlar da biat ettiler." dedi. İsmâîl elini uzatıp Mansûr'a biat etti, sonra Mehdî'nin yanına varıp ona da biat etti.

Bana gelen haber göre Mehdî'ye biat edilince Mansûr biatını halka bildirmek üzere A'lem el-Hemdânî'yi Hicaz'a gönderdi. Mekke'de minberde bir konuşma yaptı ve konuşmasında şöyle dedi: "Müminlerin emîri, oğlu Muhammed'e biat etti. Kendisi Abbâsîlerdendir, Medine toprağındandır,

ailesi Mekkelidir. Kendisi Şam doğumlu olup Irak'ta yetişmiştir. Horasan'da hüküm sürmüştür. Hükümdarlık yapar fakat kibirlenmez, muktedir olur fakat şımarmaz. Kendisinden istenildiği zaman verir. Eğer görmezden gelinirse o konuşmaya başlar. Onunla alâkalı çok rivayet vardır, çok alâmetler onda zâhir olmuştur ve eğitimler onu sağlam bir kişilik yapmıştır." Hemdânî uzun bir konuşma yaptı.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Müminlerin emîri Mehdî'ye biat edildiği zaman insanlar onun yanına giriyor ve ona selâm veriyorlardı. Mehdî onların yanında otururdu. Yanına girenlerden biri de Şebîb b. Şeybe et-Temîmî idi. Yanından çıkınca kendisine "Onu nasıl buldun?" diye soruldu. Şebîb "Gireni umutlu, çıkanı da razı gördüm." dedi.

Bize anlatıldığına göre Şerîk b. Abdullah en-Neha'î, Îsâ b. Mûsâ ile karşılaştı. Îsâ ona "Ey Ebû Abdullah! Azledilen bir kadı görmedim." dedi. Şerîk ise "Hayır, kadılar azledilirler ama veliahtlar da hal'edilirler," dedi. Bir başka rivayete göre Îsâ', "Azledilen bir kadı görmedim." dedi. Şerîk de "Ve hal'edilen bir veliaht da görmedim." dedi.

[Mansûr'un Döneminden Bazı Haberler]

[Sevvâr b. Abdullah el-Anberî'nin Durumu]

Dediler ki: Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan gizli bir şekilde Basra'ya geldi, sonra çıkıp gitti. Bu haber Mansûr'a ulaştı. Hemen Basra'ya geldi ve büyük köprünün yanında indi. Bir başka rivayete göre Mansûr araziler ve sahte paralarla ilgili olarak Basra'ya gelmişti. Basra valisi Ömer b. Hafs idi. Mansûr Ömer b. Hafs'ı Sind'e, Şihâb b. Abdülmelik b. Misma'ı Bahreyn'e, Abdülcebbâr b. Abdurrahmân'ın kardeşi Abdülazîz b. Abdurrahmân el-Ezdî'yi de Basra'ya tayin etti. Ayrıca Sevvâr b. Abdullah b. Kudâme b. Aneze b. Nakab -fe'ale vezninde- b. Amr b. Hâris b. Halef b. Müceffir b. Ka'b b. Anber b. Amr b. Temîm'e de kadılık görevini verdi.

Abdülazîz, Ebû Ca'fer Mansûr'a mektup yazar ve onu kötülerdi. Mansûr da Abdülazîz'in kendisine yazdığı mektupları kendi mektubunun içine koyup Sevvâr'a gönderirdi. Olay bu şekilde devam etti, nihayet Abdülcebbâr muhalefet etmeye başladı ve [Basra valisi] Abdülazîz Mansûr'a

götürüldü. Mansûr Sevvâr'ı Basra'da namaz kıldırmakla görevlendirdi. Abdülazîz şarap içip eğleniyordu. Nitekim valilikten ona ait şarap çıkarıldı. Bunun üzerine Sevvâr şarap kaplarının kırılmasını ve şarabın dökülmesini emretti. Sevvâr hakkında şair şöyle der:

Kim ki valiye razı değilse kuşkusuz biz
Hem kadı hem vali olarak kabul ediyoruz Sevvâr'ı

Abdülkays kabilesinden iki adam Sevvâr'ın yanına geldiler. Abdülkayslı adam, otururken yellendi. Bunun üzerine Sevvâr "Câhiliye'de fesat, İslâm'da da yellenme mi?" dedi.

Annesi ümmüveled olan bir adam Sevvâr'a "Senin Dehnâ'da teyzelerin azdır." dedi. Sevvâr "Fakat benim burada amcalarım çoktur." dedi. Sevvâr bir bedevînin aleyhine hüküm verdi, bedevî şöyle dedi:

Bir rüya gördüm, sonra tâbir ettim onu
Ben çok iyi tâbir ederim rüyaları
Uykumda bir ayı boğduğumu gördüm
Kuşkusuz Sevvâr idi o ayı

Sonra çıkıp arkasından onu hicvetmeye başladı ve ona saldırdı. İnsanlar ona doğru gelip bedevîyi Sevvâr'dan uzaklaştırdılar. Sevvâr ise ona yumuşak bir söz söyledi ve ona ceza vermedi.

Onun zamanında siyahî köleler hurûc ettiler. Onların kırk kişi veya daha fazla oldukları söyleniyor. Ukbe b. Selm'in evinin yanında toplanmışlardı. Sevvâr onların durumu hakkında istişarede bulundu. Biri "Onları öldür!" dedi. Başka biri "Açlıktan ve yoksulluktan perişan olmuş kölelerdir. Eğer kendi hallerine terkedilirlerse dağılırlar." dedi. Bir diğeri "Askerlerin içinden onları dağıtacak adamlar gönder." dedi. Bunun üzerine Serî b. Husayn el-Bâhilî ve Abdullah b. Hay b. Husayn er-Rekâşî onların üzerine gönderildi.

Ukbe b. Selm'in evinin yanında ya da Basra'daki Süleymân nehrinin yanında onlarla karşı karşıya geldiler. Onlardan 14 köle öldürüldü. Bazılarına göre 10 kişi, bazılarına göre 17 kişi öldürüldü. Bazılarına göre de 10 kişiden az öldürüldü. Onların sahiplerine paraları verildi ve kafaları Mansûr'a gönderildi. Bir başka rivayete göre Mansûr her yıl malından on-

ların parası kadar bir miktarı sadaka olarak veriyordu. Serî b. Husayn ona "Ne diye bunların öldürülmelerini bu kadar büyütüyorsun? Vallahi sen onları öldürmeseydin onlar seni öldürürlerdi." dedi. Dediler ki: Geri kalan siyahî köleler dağıldılar ve onlara karışılmadı.

Dediler ki: Sevvâr insanları İbrâhim b. Abdullah ve kardeşinden soğutuyordu. İbrâhim'in hurûc etmesinden sonra siyah elbise giydi ve minberde iken şu misali getirdi:

Nerede nasibinden gafil olan adamlar?
Sonunda içirdi onlara ölümün bardağını, içiren

Bana Abdullah b. Mâlik anlattı, dedi ki: Ebû Eyyûb hapse konulunca Mansûr Rebî'e kendisinin ilgilendiği, "hicâbe"den sayılan Dîvânü'r-resâil ve Dîvânü'n-nafakât (Mektuplar ve Yardımlar) dairelerini üstlenmesini emretti. O da emredileni yaptı. Sonra onu Dîvânü'r-resâil kısmından azletti ve onun sorumluluğunu Ebân b. Sadaka'ya verdi. Ancak Rebî'i Dîvânü'n-nafakât ve hicâbe işinde bıraktı. Ebân onunla birlikte Şam'a gitti. Ebân Rebî'in hicâbe üzerindeki kâtibiydi.

[Muhammed b. Ca'fer b. Ubeydullah b. Abbâs'ın Durumu]

Bana Ebû Ali el-Hirmâzî anlattı. O Fadl b. Rebî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr, Muhammed b. Ca'fer b. Ubeydullah b. Abbâs'ı çok beğeniyordu. Muhammed b. Ca'fer cömert bir insandı ve insanların ihtiyaçlarını Mansûr'dan istiyordu. Ancak bu durum Mansûr'a ağır gelmeye başladı. Birkaç gün onu yanına almadı, sonra kimse için bir şey istememek şartıyla ona izin verdi. Bir gün Muhammed b. Ca'fer yanına girdi ve takkesi kâğıt parçalarıyla doluydu. Oturunca kâğıtlar takkesinden dağıldı. Muhammed onları topluyor ve "Bre alçaklar, geri dönün!" diyordu. Mansûr "Nedir bu kâğıt parçaları?" dedi. Muhammed "İçlerinde insanların ihtiyaçları yazılıdır." dedi ve güldü. Sonra "Onların hepsini yerine getirmeden makamından ayrılmayacaksın." dedi. Mansûr da hepsini karşıladı.

Hirmâzî dedi ki: Bazılarına göre bu zât, Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm idi. Yahyâ, Temmâm'ın çocuklarından kalan en son kişiydi. Mansûr onu seviyordu.

Bana İbnü'l-A'râbî anlattı, dedi ki: Mansûr bir adama "Kimlerdensin?" diye sordu. Adam "Yeşkür'den." dedi. Mansûr şu şiirle misal getirdi:

Ve Yeşkür, vefaya gücü yetmez
Teşekkür edilmekten de âcizdi Yeşkür

[Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. Hattâb'ın Durumu]

Bana Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Mansûr, Muhammed b. Abdullah b. Hasan sebebiyle Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. Hattâb'ın Medine'den gelmesini istedi. Bir başka rivayete göre kendisine ulaşan başka bir haberden dolayı onu çağırdı. Yanına getirildiği zaman Mansûr ona "Ey Allah'ın düşmanı!" dedi. Abdullah "Ben Allah'ın düşmanı değilim ve durum sana anlatıldığı gibi değildir. Babamın senin babana olan yakınlığını ve onu Allah elçisinin ashabına takdim edişini hatırla!" dedi. Mansûr "Allah kahretsin seni! Benim senin üzerindeki hakkım babamın senin baban üzerindeki hakkı gibi mi?" dedi. Sonra onun Mutabbak'a (hapishane) gönderilmesini emretti. Orada onunla Râfizîler arasında bir tartışma çıktı. Abdullah b. Ömer hemen bir odunu yerinden sökerek onlara vurmaya başladı. Bu durum Mansûr'a ulaştı. Hemen kendisine getirilmesini emretti. Abdullah onun huzurunda durunca Mansûr "İlk halin seni son halinden menetmedi mi?" dedi. Abdullah "Ey müminlerin emîri, ben öyle şeyler işittim ki eğer sen işitseydin çok çirkin bulurdun. Onların senin muhacir amcalarına; Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a sövüp saydıklarını işittim." dedi. Mansûr "Alın bunu, Medine'ye geri gönderin!" dedi.

Bana Hasan el-Hirmâzî anlattı, dedi ki: Müstehil b. Kümeyt, Ebû Tâlib'in soyundan olanların işleri dolayısıyla suçlandığı için hapse atıldı. Müstehil şöyle dedi:

Eğer sizin düşmanınızın zamanında korksaydık
Ve sizden de korksaydık, kuşkusuz belâ durgunlaşırdı

[Kancez eş-Şeybânî'nin Durumu]

Bize Muhammed b. Dâvûd el-Kâtib anlattı, dedi ki: Kancez eş-Şeybânî'ye bir iş verildi. Adam işten mal edindi. Mansûr onun yakalanmasını emretti. Hemen Mutabbak'ın yanı başındaki işkence evinde hapsedildi.

Kendisine işkence yapılıyordu ancak o bir şey itiraf etmiyordu. Bu durum uzayınca Ma'n onun için Mansûr ile konuştu. Mansûr "Doğrusu o bu zilletin içindeyken hapisten çıkarılmamasına karar vermiştim. Fakat ben ödemesi için ona biraz mal göndereceğim." dedi ve Kancez eş-Şeybânî'den istenen mal kadar bir parayı ona gönderdi. O da 100.000 dirhem idi. Mal ona gidince onu alıp evine götürdü. Hazineden mal çıkaran görevli ona "Malı yükle!" dedi. Kancez "Hangi mal?" dedi ve inkâr etti. Tekrar işkenceye tâbi tutuldu, yine itiraf etmedi. Bu durum Mansûr'a ulaştı. Mansûr "Bu bir şeytandır. Bırakın onu gitsin." dedi ve ona iyilik yaptı. Sonra "Bu adamı vergi toplamakla görevlendirmeyin." dedi. Halk arasında "Kancez'den daha sabırlı" deniliyordu.

Bana Ebû Dehmân anlattı, dedi ki: Bir câriye Mansûr'un yanına getirildi. Câriye şöyle şarkı söyledi:

Almadılar intikam Benî Ümeyye'den
Öfkelenip duruyorlar sadece
Hükümdarların hasıdır Emevîler
Araplar ancak onların üzerinde bir araya gelirler

Bunun üzerine Mansûr öfkelendi ve onun emri üzerine câriye sürüklenerek dışarı çıkarıldı. Bir başka rivayete göre o câriye Hadrâ [Sarayı]'ndan alınmış ve getirilmişti. Ancak bu, hatalı bir rivayettir. Mansûr'un nebîz içtiği görülmemiştir ve hiçbir şarkıcıya bir şey vermemiştir. Bir defterde yazılmış veya bir emir ya da bir mektupla çıkarılmış hiçbir malı herhangi bir şarkıcıya vermemiştir.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Ebû Ubeyde el-Kâtib şöyle dedi: Mansûr insanlar içinde, hakka en çok riayet eden, ihtiyat bakımından en bilgili olan ve düşmana karşı en kararlı olandı. Bana Ca'fer b. Ca'fer'in mevlâsı Abdûs anlattı, dedi ki: Mehdî, Mansûr'un yanına gitmek üzere evinden çıktı. O sırada Mansûr Bağdat'taki Hadrâ Sarayı'nda oturuyordu. Gözü ona ilişince hemen onun korunması için dua etmeye başladı. Nihayet onu yakından görmeye başlayınca öfkelendi ve "Onu geri götürün, onu geri götürün! Ayağındaki kırmızı terlikleri görmediniz mi? Tıpkı Rum köleleri gibi. Onun gibilerin giyeceği şeyler mi bunlar?" derdi. Birkaç gün onu ev hapsinde tuttu, sonra onu çağırıp kınadı. Dedi ki: Mansûr'un bütün işleri ciddiydi.

[Ebû Züfâfe el-Absî'nin Durumu]

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı, dedi ki: Benî Ka'kâ'ın Hiyâr ahalisinden Absîler, Muhammed b. Abdullah b. Hasan ile mektuplaştılar. Muhammed de onlara cevap verdi. Ona mektup gönderenlerden biri de Ebû Züfâfe idi. Mansûr hicretin 154. senesinde Beytülmakdis'e gidince yaz gazvelerine çıkıp köyleri ve orduları teftiş etti ve Ebû Züfâfe'yi yanına aldı. Mehdî onunla beraber bulundu ve kendisiyle özel olarak ilgilendi. Mehdî ona sırlarını ve işleriyle ilgili durumları anlattı. Bunun üzerine Rebî' Mansûr'a "Ey müminlerin emîri, Ebû Züfâfe Mehdî'ye galip gelmiş görünüyor. Onun görüşünü de biliyorsun." dedi.

Mansûr şöyle dedi: "Oğlum, Mehdî Horasan ehlinin kıyafetleri içinde Rey'den geldi. Ben bütün hile ve çarelere başvurarak, gerek yüz yüze gerek üstü kapalı olarak onu bu tarzdan vazgeçirmek istedim ancak kendisi vazgeçmedi. Ebû Züfâfe onunla arkadaşlık yapınca baktım ki bir gün takkesinin üzerinde bir sarıkla çıkageldi. Ayağında da iki siyah mest vardı. Vallahi eğer saltanatımın bir misli daha bana verilmiş olsaydı onun bu durumuna sevindiğim kadar sevinmezdim. Kuşkusuz Ebû Züfâfe dünyadan bir şeyler elde etmek isteyen biridir. Fazlasıyla bile ele geçirdi. O değerli bir adamdır. Böyle değerli insanlara teşekkür etmek gerek. Onun konumu sizi endişelendirmesin."

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: Hâcib Rebî' şöyle dedi: Bir gün Mansûr'un yanına girdim, üzerimde oymalı ve topuklu beyaz bir ayakkabı vardı. Mansûr "Eğer senden önce bunları giymemiş olsaydım seni te'dip ederdim. Sen kim bu şarkıcıların ayakkabılarını giymek kim?"

Bana Hüdbe b. Hâlid anlattı, dedi ki: Mübârek b. Fedâle, Ebû Ca'fer'in yanına girdi. O sırada [Ebû Ca'fer] büyük köprünün yanındaydı. Ona şöyle dedi: Ey müminlerin emîri! Bana Hasan anlattı, dedi ki: Resûlullah'tan (sav) bize gelen habere göre o şöyle buyurdu: "Kıyamet günü olunca bir çağrıcı şöyle seslenecek: 'Kimin Allah'ın indinde bir hakkı varsa ayağa kalksın.' Hiç kimse kalkmaz, sadece insanları affedenler kalkarlar." Bunun üzerine Mansûr "Affettim." dedi ve Basra'ya girmedi.

[Ezher es-Semmân'ın Durumu]

Bana arkadaşlarımızdan biri anlattı, dedi ki: Mansûr, Müsevvide'den önce Basra'da iken Ezher es-Semmân'ın da olduğu bir halkada bulunuyordu. Mansûr halife olunca Ezher yanına geldi. Mansûr "Seni buraya getiren şey nedir?" dedi. Ezher "Ey müminlerin emîri! Evim yıkıldı. Yaklaşık 4.000 dirhem de borcum var. Ayrıca oğlum Muhammed'i evlendirmek istiyorum." dedi. Bunun üzerine Mansûr "Sana 12.000 dirhem verilmesini emrettik. Onu al ve bir daha bizden bir şey isteme!" dedi. Adam onu aldı ve ayrıldı. Ertesi yıl olunca yine Mansûr'un yanına geldi. Mansûr onu görünce "Seni buraya getiren nedir ey Ezher?" dedi. Ezher "Ey müminlerin emîri! Sadece sana selâm vermek için geldim. Mansûr, "Şüphesiz müminlerin emirinin aklına bir şey söylemek üzere gelmiş olduğun düşer" dedi. Oysa ben ancak sana selâm vermek için geldim." dedi.

Mansûr "Sana 12.000 dirhem verilmesini emrettik. Onu al ve bundan böyle ne [bir şey] istemek için ne de selâm vermek için yanıma gel!" dedi. Üçüncü yıl olunca bir daha geldi. Mansûr "Seni buraya getiren nedir ey Ezher?" dedi. Ezher "Seni ziyaret etmek için geldim." dedi. Mansûr "Müminlerin emîri sana 12.000 dirhem verilmesini emretti. Onu al ve bir daha ne [bir şey] istemek için ne selâm vermek için ne de ziyaret için yanıma gel!" dedi. Dördüncü yıl olunca yine yanına geldi. Mansûr "Seni buraya getiren nedir ey Ezher?" dedi. Ezher "Senin bir dua yaptığını işittim. Onu senden öğrenip yazmaya geldim." dedi. Mansûr "O dua kabul edilmiyor. Çünkü seni bir daha görmemek için Allah'a dua ettim, duam kabul olmadı." dedi. Sonra yine ona 12.000 dirhem verilmesini emretti ve "Ne zaman istersen gel! Kuşkusuz [tüm] hileler sana karşı bitkin düştü." dedi.

[Mis'ar b. Kidâm el-Hilâlî]

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı, dedi ki: Ebû Ca'fer Mansûr, Mis'ar b. Kidâm el-Hilâlî'ye haber gönderdi ve ona "Ey Ebû Seleme! Seni vali yapayım mı?" dedi. Mis'ar "Vallahi ey müminlerin emîri, başkasından yardım almadan ailemin bir dirhemlik ihtiyaçlarını bile yerine getiremiyorum. Ben kalkıp işinde seni nasıl riske atarım! Kaldı ki valilikten daha fazla senin yakınlığına ve merhametine muhtacım." dedi. Bunun üzerine Mansûr dedi ki: Nâbiga şöyle dedi:

Biz korunması konusunda Kureyş'e ortak olduk
Kureyş'in nesebine de ortak olduk inan[367] *şirketiyle*
Benî Hilâl kadınlarının
Ve Benî Ebân kadınlarının doğurduklarıyla

Mansûr Mis'ar'ın ninesi Lübâbe'yi kastediyordu. Çünkü o Hilâliyye'dir. Halife Mansûr, ona 4.000 dirhem verilmesini emretti, ayrıca onu giydirdi, onun geçimini üzerine aldı ve sürekli olarak ona yardım etti. Âmine bt. Ebân b. Küleyb b. Rebî'a b. Âmir, Benî Ümeyye b. Abdüşems'ten Âs, Ebü'l-Âs, Îs ve Ebü'l-Îs'in annesiydi. Safiyye bt. Hazn ise Ümmü'l-Fadl'ın halasıydı. Ümmü'l-Fadl ise Lübâbe bt. Hâris b. Hazn'dır ve Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye'nin annesidir. O da Hilâliyye'dir.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Ebû Bekir el-Hüzelî Mansûr'un yanında otururdu. Dedi ki: Mansûr yeni sarayında bazı insanları beyaz elbiseler içinde gördü. Mansûr "Bunlar kim?" dedi. Çevredekiler "Bunlar senin maiyetinde çalışan bilge insanlar ve hazinende çalışan bazı kimselerdir." dediler. Mansûr şairin şu sözünü misal getirdi:

Tıpkı eşeğin gelen bir oka şöyle demesi gibi
Sen bir emirle değişik yerlerden toplatılmışsın
Bir demir olarak görüyorum seni bir okun ucunda
Ve bir akbaba tüyü ile birlikte bir devenin sırtı

Sonra "Ey Rebî'! Bunları araştır. Bir de bak, bir işi olmayanı çıkar buradan." dedi.

[Îsâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in Durumu]

Bana Ukvî ed-Dellâl el-Basrî anlattı, dedi ki: Îsâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali'nin Basra'da olduğu Mansûr'un kulağına geldi. Hemen Basra'ya gitti ve [asıl amacının] Ebkalyâ'da Sâlih el-Miskîn için ve Henîe'de de Süleymân için arazi tahsis etmek olduğunu ilân etti. Îsâ b. Zeyd Yezîd

367 Sözlükte "gem, dizgin, yular" gibi anlamlara gelen inân, bir İslâm hukuku terimi olarak, ortakların diledikleri miktarda sermaye ile katılabildikleri, kâr payına ve zarara katılımda eşit, tasarruf ehliyetinde denk olmadıkları ve birbirleriyle sadece vekâlet münasebeti içinde bulundukları şirket türünü ifade eder. Kelime anlamı düşünülerek, ortakların müşterek hedefe doğru koşuda sermayelerinin dizginlerini aralarındaki akde göre uyum içinde yönettikleri şirket tipini belirttiği için bu ismi aldığı ileri sürülmüştür. Geniş bilgi için Bkz. İnân, https://islamansiklopedisi.org.tr/. (çev.)

adında bir adamın evinde saklanıyordu. Bir ara Mansûr, cuma günü hutbe okurken gözü Îsâ'ya ilişti. Îsâ da Mansûr'un kendisini farkedip tanıdığını anladı. Mansûr namaza başlayınca Îsâ b. Zeyd ve arkadaşı Yezîd gizlice çekip gittiler. İnsanlar namazdan sonra onları bulmak için araştırdılar ancak bulunamadılar.

Sonra Îsâ b. Zeyd Yezîd'in yanında vefat etti. Bunun üzerine Yezîd Rebî'in yanına geldi ve ona "Benim için müminlerin emîrinden eman al ve beni onun yanına götür, tâ ki Îsâ b. Ali'nin durumu hakkında onu sevindirecek bir haber vereyim." dedi. Rebî' onun için eman istedi, Mansûr ona eman verdi. Yezîd Mansûr'un yanına girince "Ey müminlerin emîri, Îsâ b. Zeyd vefat etti. Allah seni ondan kurtardı." dedi. Mansûr hemen secdeye kapandı ve ölüp ölmediğine bakmak için adam yolladı. Sonra Yezîd'e verdiği emana uygun hareket etti.

[Mansûr'la İlgili Muhtelif Olaylar]

Bana Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'nin anlattığına göre Mansûr hacca gitmişti. Tanınmamak için geceleyin, kılık değiştirerek ve gizlenerek tavafa geliyordu. Şafak söktüğü zaman Dârünnedve'ye dönerdi. Namaz vakti geldiği zaman çıkar ve insanlara namaz kıldırırdı. Bazı gecelerde bir adamın şöyle dediğini işitti: "Allahım! Yeryüzünde fesat ve zulmün ortaya çıkışını, Hak ile ehli arasında perde olan tamahkârlığı sana şikâyet ediyorum." Mansûr adamın yanına gitti ve onunla yalnız kalarak ne demek istediğini ona sordu. Adam "Bana güvence veriyor musun?" dedi. Mansûr "Evet, sana güvence verdim." dedi. Adam "Senden başka kimseyi kastetmedim." dedi. Mansûr "Sarı ve beyaz (altın ve gümüş) avucumda, ekşi ve tatlı da elimde olduğu halde sen nasıl beni tamahkârlıkla suçluyorsun?" dedi. Adam şöyle dedi: "Acaba sendeki tamahkârlık kimsede var mı? Zayıflardan saklandın, sana ulaşamıyorlar. Bütün malı mülkü kendinde topladın, hakkı olanlara dağıtmadın. Ayrıca onlardan yardım aldığın insanlar seni hain görüp sana ihanet ettiler ve olup bitenlerden gafil kaldın. Sanki bilmiyormuşsun gibi davrandın, oysa senin ilmin senin aleyhine bir hüccettir. Sonra sen dininde ve dünyanda selâmette kalmayı umuyorsun." Adam Mansûr'a nasihat etti. Mansûr onun bu [ağır] sözlerine tahammül etti ve

"Nasihat ettiğin için hayırla mükâfatlandırıldın." dedi. Namaz vakti geldi, Mansûr insanlara namaz kıldırdı. Sonra adam arandı fakat bulunamadı.

Bize Benî Hâşim'in mevlâsı Zeyyâl anlattı, dedi ki: Mansûr evinde bir gürültü duydu, "Bu nedir?" dedi. Bir de ne görsün, onun bir hizmetçisi oturmuş, çevresinde de çocuklar var. Adam onlara tambur çalıyor. Çocuklar da gülüyorlar. Bu durum aynen kendisine haber verildi. Mansûr "Tambur nedir?" dedi. Hammâd et-Türkî ona tamburun nasıl bir alet olduğunu anlattı. Mansûr "Peki tamburun ne olduğunu sana kim öğretti?" dedi. Hammâd "Onu Horasan'da görmüştüm." dedi. Mansûr "Peki." dedi. Hemen ayakkabısını istedi ve yavaş yavaş yürümeye başladı. Nihayet çocukların yanına vardı ve onları gördü. Çocuklar onu görünce dağıldılar. Mansûr "Bu hizmetçiyi alın ve elindekini onun kafasında kırın!" dedi. Sonra "Ey Rebî'! Onu sarayımdan çıkar ve Humrân en-Nehhâs'ın yanına gönder, onu satsın." dedi. Rebî' hemen onu gönderdi ve o Kerh'te satıldı.

Bana Hammâd et-Türkî'nin çocuklarından biri anlattı. O da Hammâd'dan rivayet etti, dedi ki: Mansûr beni Medâin'e vali yaptı, sonra beni azletti. Bir gün "Ey pis kadının oğlu! Senin yanında ne kadar mal var?" dedi. Kendi kendime "Ona doğru söyleyeceğim. Çünkü doğruluktan başka hiçbir şey onun nezdinde bana fayda vermez." dedim ve ona yanımdaki malın miktarını söyledim. Bana "O malı Rebî'e ver!" dedi. Ben de hemen ona verdim. Sonra akşam döndüm, Mansûr'un huzurunda duruyordum ve malın gitmiş olduğundan şüphe etmiyordum. Baktım Rebî' içeri girdi. Mansûr ona "Ey Rebî'! Hammâd sana bu malı gönderdi mi?" dedi. Rebî' "Evet, gönderdi." dedi. Mansûr "Ne kadar olduğunu öğrendin mi?" dedi. Rebî' "Evet." dedi. Mansûr "Sakla o malı, Hammâd evleneceği zaman ona geri ver." dedi.

Bana bazı Hâşimîler anlattılar. Onlar da Mansûr'un bir akrabasından naklettiler, dediler ki: Mansûr erzakı ve hazinelerdeki malları aramızda dağıtırdı. Hatta şeker ve ilaçları bile dağıtırdı. Onun ailesinin yaşlıları, akşamları yanına ayakkabılar ve cübbelerle girerlerdi.

Bana Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî anlattı, dedi ki: Bir gün Mansûr Katrabbul Kapısı'na doğru çıktı, nihayet Harb Kapısı'na kadar geldi. Onun

mevlâlarından bazı gençler edebe aykırı hareketler yaptılar. Sonra bir tarafa doğru yürümeye başladı ve tozdan dolayı kimsenin o tarafa gelmemesini emretti. Yanında yürüyen Îsâ b. Ali'ye yöneldi ve "Vallahi ey Ebü'l-Abbâs, bu gençlere ne yapacağımızı bilmiyoruz. Eğer onları edebe yönlendirip yapmaları gereken şeylerden dolayı onları alırsak bir cahil çıkıp onların babalarını onların içinde bırakmadığımızı söyleyecektir. Eğer onları kendi hallerine bırakıp hevâ ve heveslerine binmelerine fırsat verirsek bu kez başkalarını bizim aleyhimize ifsat ederler." dedi.

Bana Medâinî anlattı, dedi ki: Abdullah b. Hasan'ın iki oğlu Mansûr'a karşı hurûc edip de onların dışında başka bir taraftan bir hadisenin haberi ona geldiğinde [Mansur] yanındaki çubuğun ucunu çözmeye çalışarak şöyle dedi:

Mızraklara hedef yaptım nefsimi
Böyle şeyleri çok yapandır çünkü reis

Dedi ki: Mansûr, Ebû Tâlib ailesi hakkında şöyle dedi:

Eğer çaresiz olduğunuzda sizi müdafaa etmeseydim
Vallahi sizi korur ve müdafaa ederdim
Bilirsiniz ki bizden size her zaman
İyilikler ve menfaatler gelmiştir
Ama sizler her zaman ihanet ve sertlik ehli oldunuz
Allah ile aldanmış, sıla-i rahmi kesenler oldunuz

Dediler ki: Mansûr bineğine bindi, aile efradı da etrafında idi. Muhammed b. Abdullah'ın haberi de ona gelmişti. Osman b. Umâre el-Mürrî şöyle dedi: "Bu adamın elbiselerinin eteklerinde hile, kurnazlık ve inkâr vardır. O ancak Cezl et-Ta'ân'ın dediği gibidir, şöyle demiş:

Nice baskınlar ve önden giden süvariler
Yetişmiştir ona ve karşılaşma kızışmıştır
Ama o, atlarını geri çevirmiş hatta kıvırmıştır
İçinde işaret bulunan en sağlam olanıyla

İshâk b. Selm dedi ki: Onu yokladım, dibi derindi. Ağacını ısırdım, onun kırılmasını zor buldum. Ona dokundum, dokunuşunu sert buldum.

Onu tattım, tadını acı buldum. O ve onun çevresindekiler Rebî'a b. Mükeddem'in dediği gibidirler. Rebî'a şöyle dedi:

Yükseldi benim için atlılar, sanki yüzleri
Karanlıkta parlayan kandiller gibiydi
Belânın kardeşi bir koç onların önündeydi
Gün ortası sıcaklıkların parlattığı okun anlaşmalısıydı

Abdullah b. Rebî' el-Hârisî dedi ki: Vallahi o, vefasızlık aslanıdır, kötü ahlâklıdır. Dostlar için yırtıcıdır. O, Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib'in dediği gibidir, şöyle dedi:

Bir yaşlımız vardır, savaş kızıştığı zaman
Çarpışmadan önce öne çıkmaktır onun âni hareketi
Savaşın kardeşidir o, ısırmıştır onu
Körelmiştir onun ön dişleri savaş alanlarında

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: Mansûr'un oğlu Ca'fer el-Ekber vefat edince Mansûr onun için çok üzülmüştü. Defnedilip üzerine toprak atılınca dedi ki: Ey Rebî'! Mutî' b. İyâs nasıl söylemişti Yahyâ b. Ziyâd hakkında? Rebî' ona şu şiiri okudu:

Ey akrabalarım! Ağlayın yaralı kalbim için
Ve çok akan gözyaşlarım için
Gittiler Yahyâ ile… Eğer kaderler itaat etseydi bana
Çıkıp gitmezdi erkenden
Ey bugün ağlamak kendisi için güzel olan kişi!
Ve dün methe en lâyık olan kişi!
Sevincin arkasında hüzün bıraktın
Kabuk bağlattın sevinçten gelen yaramıza

Dedi ki: Mansûr ağladı ve "Bu kabrin sahibi bu şiire daha lâyıktır." dedi.

Bana şeyhlerimizden biri şunu anlattı: Mansûr Mehdî'ye "Ey oğlum! Nimeti şükürle, gücü afla, itaati dostlukla, zaferi Allah'a boyun eğmekle ve insanlara karşı merhametli olmakla devam ettir." dedi.

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: Muhammed b. Abdullah'ın hurûc ettiği haberi Mansûr'a gelince [Mansur] zırhını kuşandı, ayakkabılarını giydi ve minbere çıktı. Allah'a hamdüsenâdan sonra şu beyitleri söyledi:

Ne oluyor bana! Ben Sa'd'ı koruyorum, o bana sövüp sayıyor
Sakinleşeceklerdi eğer Benî Sa'd'a sövüp saysaydım
Bize karşı cahillik yapıyorlar, düşmanlarından da korkuyorlar
Ne kadar kötü iki dosttur cehalet ve korkaklık!

Sonra sözlerine şöyle devam etti: "Vallahi onlar bizim yaptığımızı yapamazlar. Onlar kifayetli olana destek olmaz, nimete şükretmezler. Ne için çabalıyorlar? Kederler üzerine bulanık su içiyor ve onlardan gelen musibet acısıyla geceliyorum. Hayır vallahi, beni kendisinden koparanlara sıla-i rahimde bulunmayacağım. Eğer benim affıma rıza göstermemişse yanımda bulunmayan bir şey isteyecektir. Vallahi mazeret sahibi olarak ölmek, benim için zillet içinde yaşamaktan daha hayırlıdır. Ölümü gelmeden önce her nefis hayatı üzerinde kalsın. Sonra ona ağlamayacak ve onun için üzülmeyeceğim."

Bana arkadaşlarımızdan biri anlattı. O İbrâhim b. Îsâ el-Hâşimî'den nakletti, dedi ki: Mansûr arefe günü konuştu ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben ancak Allah'ın yeryüzündeki gücüyüm. O'nun tevfikiyle, O'nun yol göstermesi ve O'nun irşadıyla sizi idare ediyorum. Ben O'nun malı ve ganimeti üzerindeki bekçisiyim. O'nun istediği gibi amel ediyor, O'nun iradesiyle dağıtıyor ve O'nun izniyle veriyorum. Allah beni o mallara bir kilit yapmıştır. Beni açmak istediği zaman açar. Allah'a teveccüh edin ve size fazlından verdiği ve kitabında '*Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.*'[368] şeklinde size bildirdiği bu şerefli günde, beni doğru olana muvaffak etmesi için, doğru yola yönlendirmesi için, size karşı bana merhamet vermesi için, rızıklarınızı aranızda âdilce dağıtmam ve size iyilikte bulunmam için Allah'a yalvarın."

368 Mâide, 5/3.

[Bağdat Şehrinin Kurulması]

Bana Abdullah b. Mâlik anlattı, dedi ki: Bana İshâk b. Îsâ b. Ali haber verdi, dedi ki: Mansûr hicretin 145. yılında kendisi için bir şehir kurmak üzere yer arayacak bazı adamlar gönderdi. Adamlar biraz toprak alıyorlardı, toprak çürüdüğünde içinden akrepler ve osurgan böcekleri çıkıyordu. Bağdat toprağı çürüdüğü zaman içinden hamam böcekleri çıktı. Mansûr "İşte bu!" dedi. Hemen Serât üzerindeki kiliseye indi ve "Bağdat öyle bir beldedir ki zahiresi Dicle ve Fırat'tan gelir." dedi. Hemen şehrin planını çizdi ve temel atma işini bitirdi.

Mansûr sıcak bir yaz gününde uyurken Süleymân b. Mücâlid ve Süleym el-Mekkî onun yanına girmek için izin istediler. Rebî' yanına girdi ve onu bir hileyle uyandırdıktan sonra yanına girdiler. Yanlarında Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'den gelen küçük bir mektup vardı. Muhammed mektubunda Muhammed b. Abdullah'ın hurûc ettiğini haber veriyordu. Bunun üzerine Mansûr "Hemen Mısır'a bir mektup yazalım, Haremeyn'den zahireyi kessin. Eğer Mısır'dan onlara zahire gitmezse sıkıntı yaşayacaklar." dedi.

Sonra Cezîre'de vali olan kardeşi Abbâs b. Muhammed'e mektup yazılmasını, günde bir tek adam bile gönderse Horasan halkının direncinin kırılabilmesi için yapabildiği kadar kendisine destek göndermesini emretti. Çünkü naz ve cilvelerine rağmen Horasan halkına güven olmaz. Hemen yolculuk için çağrı yaptı. Şiddetli bir sıcaklıkta çıktı, nihayet Sarsar nehrinin yanında karargâhını kurdu. İkindi namazını orada kıldı. Oradan Kûfe'ye geldi, orduyu topladı ve Kûfe'nin etrafına hendekler kazdırdı. Sonra Îsâ b. Mûsâ'yı çağırdı ve ona "Ya sen çıkacaksın, ben burada kalacağım ve sana yardım göndereceğim ya da ben çıkacağım, sen burada kalacaksın ve bana yardım göndereceksin." dedi. Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ "Hayır, seni kendi nefsimle koruyacak ve bu yönde senin için kâfi geleceğim inşallah." dedi ve yola çıktı.

Sonra İbrâhim de kardeşi Muhammed b. Abdullah'tan sonra hurûc etti. Bunun üzerine Mansûr, babasının çocuklarını topladı ve onlara "Bu işe ne diyorsunuz, nasıl görüyorsunuz?" dedi. Onlar "Mûsâ b. Îsâ'yı onun üzerine

gönder." dediler. Bunun üzerine Mansûr "Vallahi ey Ali'nin çocukları! Siz insaflı davranmıyorsunuz. Onun babasını (Îsâ b. Mûsâ'yı) gönderdim, onu da gönderirsem Muhammed b. Ali'nin çocuklarından iki kişi göndermiş olurum." dedi. Bu kez onlar "Abdullah b. Ali'yi gönder ve ona bir ziyafet verirsin." dediler. Bunun üzerine Mansûr şöyle dedi: "Kendime karşı başka bir savaş mı çıkarayım? Eğer Abdullah b. Ali benden korkar da [böylece savaşa giderse] düşmanım bana yardım etmiş olur. Eğer savaşı kazanırsa bu kez savaş benimle onun arasında cereyan eder. Üstelik ben sizden işitmiştim, onun dizgini altında ölen 4.000 kölesinden söz ediyordunuz. Bu ne biçim görüştür? Vallahi eğer İbrâhim yalın kılıç üzerime gelse bile benim için Abdullah b. Ali'den daha güvenli olur."

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: İbrâhim b. Abdullah öldürülüp de Îsâ b. Mûsâ onun başını gönderince Mansûr başının tüm Kûfe'de dolaştırılmasını emretti. Sonra Kûfe'de bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Ey Kûfe halkı! Allah'ın lâneti sizin üzerinize ve bulunduğunuz beldenin üzerine olsun. Benî Ümeyye nasıl size tahammül etti, hayret ediyorum! Nasıl savaşçılarınızı öldürmediler, çoluk çocuğunuzu köleleştirmediler, Sebeiyye ve Haşebiyye[369] olarak nasıl evlerinizi [başlarınıza] yıkmadılar, hayret ediyorum. Biri 'Melekler geldi.' diyordu, bir başkası 'Cibrîl geldi.' diyordu. O ise 'İlerle ey Hayzûm!' diyordu. Sonra kendilerine itaat etmek en güzel davranış iken siz Ehl-i beyt'e kötü davranışta bulundunuz. Onlara karşı bozgunculuk yapıp düşmanlık ettiniz. Kötülük girdabını başınıza geçiren Allah'a hamd olsun. Ey habîs köyün sakinleri! Vallahi eğer başınızda kalırsam sizi zelil edeceğim."

Bana Abdullah b. Mâlik ve başkaları anlattılar, dediler ki: Mansûr Bağdat şehrinin inşasını tamamladı ve hicretin 146. yılında oraya yerleşti. Kendi sarayını da hicretin 157. yılında Dicle üzerindeki Huld denilen yerde inşa etti.[370] Sarayın bir tarafına Rebî' yerleşti, bir tarafına da Ebân b. Sadaka yerleşti. Abdullah b. Mâlik dedi ki: O günlerde ben Ebân ile

---

369 Sebeiyye (السبئية), ilk defa Allah'ın insanlara hulûl ettiğini iddia eden Abdullah b. Sebe' isimli, Yemenli bir yahudinin kurduğu ve gulâttan olan bazı Şîî grupların itibar ettiği bir mezheptir. Haşebiyye (الخشبية) ise, Hz. Hüseyin'in intikamını almak için isyan eden Muhtâr es-Sekafî'nin ordusundaki bir grup mevâliye verilen isimdir. Geniş bilgi için Bkz. Sebeiyye, https://islamansiklopedisi.org.tr/ (çev.)

370 "Ebedîlik" anlamına gelen huld, aynı zamanda cennetin isimlerinden birisidir.

beraberdim. Mansûr, sarayın yapıldığı yeri "Huld" diye adlandıranları cezalandırıyor ve "Dünya fenâ yurdudur, ebedîlik ise cennettedir." diyordu.

Bana Hirmâzî anlattı, dedi ki: Mansûr, Ca'fer b. Süleymân'dan sonra Hasan b. Zeyd'i Medine'ye vali yaptı. Hasan b. Zeyd, Ca'fer'in meclis arkadaşlarıyla ve adamlarıyla alay etti ve İsmâîl b. Eyyûb el-Mahzûmî'ye zarar verdi. İsmâîl şöyle dedi:

Benî Abbâs'a gelince yetmez bizim onlara gücümüz
Ben günahsızım, üzüntü ve kederle bakıyorum onlara
Onlar Ahmed'in bütün mirasına sahip oldular
Bırakmadılar o mirası bâtıl bir şekilde kızlara

[Mansûr'un Mehdî'ye Vasiyeti]

Bana Ömerî anlattı. O İbrâhim b. Sindî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr vefat edeceği yılda hacca gitmek istediği zaman Abdeveyh'in sarayına geldi ve orada ikamet etti. Sonra Mehdî'yi çağırdı ve ona şöyle dedi: "Ey Ebû Abdullah! Bu mektubu oku ve içindekilerle amel et." dedi. Mehdî mektuba baktığında şunların yazılı olduğunu gördü:

"Sana Allah'tan korkmayı ve murakabede[371] bulunmayı vasiyet ediyorum. Ailene ikramda bulun ve onları yücelt. Özellikle de onlardan doğru yolda olanlar, gidişatı temiz olanlar ve sevgisi güzel olanlara. Çünkü vesilelerin en yakını sevgidir. En uzak bağ da öfkedir. Onlardan belâgat, fazilet ve akıl ehli olanlara dikkatle bak, onlara saygın davran ve adamları onların izinden yürüt. Çünkü bir kavmin bayrak şahsiyetleri oldukça o kavmin işindeki nizam ve intizam kaybolmaz. Onlara atıyye ve erzaklarını bol ver. Çünkü iyilikte bulunmak dostluğu arttırır. Onları koru, şereflensinler. Onları bayağılaştırma, yıpranmasınlar."

"Bil ki insanların rızası, elde edilmeyen bir hedeftir. Onlara iyilik yaparak çabalarını onlara sevdir. Sana gelen insanların işleri konusunda ihtiyatlı davran. Endişelerini işlerine havale et. Küçükleri gözet, büyükler de

371 Murakabe, kulun Allah'ın kendisini gözetlediğinin farkında olma çabasıdır. Allah "Rakîb ve Müheymin"dir. Yani kontrol eden ve gözetleyendir. Kulun, Allah'ın kendisini gözetlediğinin farkında olması takvânın en üst basamağıdır. Daha fazla bilgi için Bkz. Murakebe, https://islamansiklopedisi.org.tr/ (çev.)

seni gözetir. İş gelmeden hazırlık yap. Çünkü gevşek davranmanın meyvesi kaybetmektir. Her işin başında ol, sonunda değil. Çünkü işini karşılayan [başkasını] geride bırakır. Oysa geriden gelenin önünde insanlar olur. İşlerinin başına fazilet sahibi insanları getir, yücelirsin. Fazilette geri olanları işbaşına getirme çünkü o, senin seçimini ayıplayan biridir. Mallara dikkat et. Çünkü mallar salatanatın donanımına, görkemine ve idarenin nizamına delâlet eder. O halde iffet ehlinin maldan uzak durması ve ihtiyat ehlinin ona sahip çıkmasıyla onu çoğalt. Saltanat işleri, halkın hizmeti, taat ve nasihat ehlinin hayrı olmadıkça malı fazla harcama."

"Sana nasihat edenlere iyilikte bulun. Onlara güzel taahhütte bulunarak ve onların işlerini gözeterek onlara karşı sevgi ve muhabbetini sürdürmeye çalış. Yakınında bulunanları şımartacak ve halkı üzecek atıyyeler verme. İhtiyaç için sana gelenlere mal ayır ve her birine fazlından bir şeyler ver. Tecrübeli insanları dinle ve fikir sahiplerini reddetme. Halkın ıslahı için yorulmak, yavaşlığı ve sakinliği terketmek konusunda nefsini sabra alıştır. Bil ki iktidarın gitmesi üç şey iledir: Birincisi kararlılığın az olması, ikincisi kararlılığın zayıf olması, üçüncüsü de iyi yardımcıların kaybolmasıdır."

"İktidarın sürdürülmesi de dört şey iledir: Birincisi mârifettir, ikincisi güzel seçiciliktir, üçüncüsü yaptığın seçimi yerine getirmektir, dördüncüsü de hırslı insanları [kendinden] uzaklaştırmaktır. Çünkü hırslı insan, az bir menfaati için seni satar. En zararlı düşman, açgözlü vezirlerdir. Sana ihanet eden, sana yalan söyler. Sana yalan söyleyen de seni aldatır. Bil ki düşüncenin temeli meşverettir. Meşveret yapmak için akıl, düşünce, doğruluk ve sır saklama sahiplerini seç. İyilik yapmakla yetin. Dinde bir gedik açmadıkça ve iktidarı zayıflatmadıkça kötülüğü affet. İntikam almayı bırak çünkü intikam, muktedir insanın en kötü işlerinden biridir. Cezalandırmaya tenezzül etmeyen, kin tutmaya muhtaç olmaz."

"Suça göre cezalandır ve hatayı affet. Hürmete lâyık insanların ve belâ sahiplerinin ayak sürçmelerini görmezden gel. Sana miras kalan nimetine, Horasan ve diğer memleketlerden olan mevlâlarına sahip çık. Çünkü onlar insanlar içinde sana en çok nasihat eden, devletinin bekâsı için en çok çaba gösteren kimselerdir. Onların gücü senin gücün sayesindedir. Irak halkının ince ahlâkından uzak dur. Çünkü onlar, hilekârlık ve kötü ahlâk üzere ye-

tişmişlerdir. Nimet verdiklerin ve çevrendeki özel adamların arasında senin samimiyetini ifsat eden bir eğilim görürsen onu görmezlikten gelme ve ona saygı gösterme. Böyle bir kimse tarafından aldatılmayı bırak. Çünkü eğer aldanırsan bilmeden yılanın deliğine girmiş olursun, inşallah."

Mehdî mektubu okuyunca Mansûr ona "Anladın mı oğlum?" dedi. Mehdî "Evet, anladım." dedi. Mansûr "Bunu kendine rehber ve örnek yap." dedi. Sonra "Allah'a emanet ol oğlum." dedi ve şu beyitleri okudu:

Yaşamak emelindedir kişi
Oysa ona zarar verir uzun yaşamak
Tebessümü gider
Ve acısı kalır tatlı hayattan sonra
Hıyanet eder ona günler
Hatta görmez kendisini sevindirecek bir şeyi
Öldüğümde niceleri sövüp sayar bana
Niceleri de "Allah için o iyi adamdı." der

Ömerî dedi ki: Ben daha sonra bazı kâtiplerin yanında bu mektubu okudum ve onu çoğalttıklarını gördüm.

[Mansûr'un Vefatı]

Bana ensarın mevlâsı Azzûn b. Sa'd anlattı. O da babası Sa'd b. Nasr'dan rivayet etti, dedi ki: Mansûr hicretin 158. yılında hacca gitti. Giderken Mehdî ile vedalaştı ve şöyle dedi: "Ey Ebû Abdullah! Ben Zilhicce ayında doğdum, Zilhicce ayında hilâfete getirildim, içime öyle doğmuş ki bu yılın Zilhicce ayında öleceğim de. Zaten beni hacca gitmeye teşvik eden de budur. İş sana bırakıldığı zaman güzel bir örnek olabilirsen ol."

Bana Abdullah b. Mâlik ve başkaları anlattılar. Onlar Fadl b. Rebî'den, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ben vefat ettiği hac yolculuğunda Mansûr'la birlikteydim. Mekke'ye yaklaştığında ağrısı arttı. Yanında olduğum bir gece bana "İndir beni!" dedi. Onda ishal (kolera) hastalığı vardı [ve sık sık tuvalete çıkıyordu]. Yoldan çıktık ve onu indirdik. Abdest bozmaya gitti fakat biraz gecikti. Bir de ne göreyim, mevlâlarından iki adama dayanmış olarak geldi. Ebü'l-Abbâs et-Tûsî, Müseyyeb b. Züheyr ve Ho-

rasan halkının ileri gelenleri de oradaydılar. Ben "Ey müminlerin emîri, geciktin. Bir şey mi oldu?" dedim. Mansûr "Ben iyiyim." dedi ve bana bağırdı. Yüklerin yanına vardığımızda bana "Yazık sana, sen bu Horasanlıları görmüyor musun? Onlar Horasanlıyken sen bana bu meseleyi (hastalığımı) soruyorsun. Size anlattığım rüyamı hatırlıyor musun? Ben rüyamda sanki Kâbe'nin çatladığını gördüm. Sonra bir ip getirip Kâbe'yi onunla bağladım. Sonunda bir araya geldi. Sonra ipi ismini size söylemediğim kölelerimden birine verdim. Ben ona 'İpi bağla!' dedim. Sen bu kölemin kim olduğunu biliyor musun?" dedi. Ben "Hayır, bilmiyorum." dedim. O da "O sensin fakat ben bunu sana söylemeyi uygun görmedim. Allah'tan kork ve Mehdî'ye olan itaatine dikkat et." dedi.

Bana Me'mûn'un oğlu Ali anlattı, dedi ki: Me'mûn'dan işittim, Mansûr'un câriyesi Usayme'den söz ediyordu. Usayme Mansûr'un vefat ettiği hac seferinde onunla birlikteydi. Usayme şöyle derdi: "Mansûr sürekli 'Allah'ın bir olduğuna şehâdet ediyorum. O tektir, ortağı yoktur. Mülk tümüyle O'nundur. Hamd O'na mahsustur. Hayatı veren de ölümü veren de O'dur. İyilik tamamen O'nun elindedir. O'nun her şeye gücü yeter. Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ediyorum.' diyor ve bunu tekrarlıyordu. Vefat edinceye kadar sürekli tehlîl (*Lâ ilâhe illallah*) ve tekbir getiriyor, telbiye (*Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk*) yapıyordu. Rebî' onun gözlerini kapattı, sonra çenesini bir sarıkla bağladı. Sonra "Vallahi efendimin bana emrettiğini yerine getirinceye kadar her kim bağıracak olursa kılıcımı [kanına] boyarım." dedi. Sonra insanların arasına çıktı ve isteğini yerine getirdi. Dedi ki: Usayme şöyle dedi: Mansûr tesbih, tehlîl ve teşehhüdündeydi. Onunla konuştum. Bana "Bir an bana yeterlidir." dedi. Vefat edinceye kadar da bunu tekrar edip durdu.

Bana Abdullah b.Mâlik el-Kâtib anlattı. O Mansûr'un Mekke'de vefatında hazır bulunan bir cemaatten rivayet etti, dedi ki: Rebî' Benî Abbâs ve diğerlerinden olanların yanına gitti ve "Müminlerin emîri, Mehdî'ye olan biatı yenilemenizi emrediyor." dedi. Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ "Bunu bizzat müminlerin emîrinden duymak isterim." dedi. Rebî' Mansûr'un yanına girdi, sonra çıktı ve "Müminlerin emîrinin yanında ailesi var. O ailesini, amcası Îsâ b. Ali'den saklamaz. O kalksın ve yanına girsin. Si-

ze bildirdiğimi ondan alıp size haber versin." dedi. Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ "Zararı yok, kalk amca!" dedi. Îsâ b. Ali kalktı ve Mansûr'un yanına girdi. Rebî' ona "Müminlerin emîri vefat etti. Kendisi Mehdî'ye biatın yenilenmesini emretti. Ben de yenilenmesini istiyorum. Sen bunun sebebini daha iyi biliyorsun." dedi. Îsâ b. Ali hemen Îsâ b. Mûsâ'nın yanına çıktı ve "Müminlerin emîri biatı yenilemeni istiyor." dedi. Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ Mehdî'ye biat etti, insanlar da biat ettiler. Daha sonra Îsâ b. Mûsâ senaryoyu öğrendi ve Îsâ b. Ali'ye "Sen yaptın yapacağını!" dedi.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti, dedi ki: Mansûr'a ishal (kolera) ârız olmuştu. Günde beş kere veya daha fazla tuvalete gitme ihtiyacı duyuyordu. Sonra durum daha da kötüleşti. Öyle ki gece gündüz 50 kere tuvalete gider oldu. Terviye[372] gününden bir gün sonra veya bir gün önce vefat etti. Onun yıkanması ve kefenlenmesi ikindi vaktinde bitirildi. Îsâ b. Mûsâ onun cenaze namazını kıldırdı. Bazılarına göre Îsâ b. Ali, bazılarına göre de kardeşinin oğlu İbrâhim b. Yahyâ b. Muhammed b. Ali cenaze namazını kıldırdı. İbrâhim b. Yahyâ hac mevsiminin sorumlusuydu. Mansûr'un başı örtülmedi, çünkü o ihramlıydı. Me'mûn b. Hadramî'nin kuyusunun yanında defnedildi.

Mansûr 63 yaşına geldiğinde "Bu yaşa 'boyun kıran yaş' deniliyor. Çünkü bu yaşta Resûlullah (sav), Ebû Bekir ve Ömer vefat ettiler." derdi. Kendisi 64 yaşında vefat etti.

Vâkıdî dedi ki: Mansûr Nâfi' el-Havzî vadisi üzerinde, Muallâ tepesinin uzandığı makbere (Makber-i Muallâ'ya) defnedildi. Abdullah b. Zübeyr bu makberde asılmıştı. Mansûr'un mezarına Îsâ b. Ali, Abbâs b. Muhammed, Îsâ b. Mûsâ, Rebî', Yaktîn ve mevlâsı Reyyân indiler. Cenazesi bir tabuta konuldu ve üzerine bazı tahtalar yerleştirildi. Vefat ettiğinde yaşı 64'ten birkaç gün eksikti.

Bana Amr b. Îsâ Ebû Mes'ûd anlattı, dedi ki: Mansûr Mekke'de hicretin 158. yılında vefat etti. Hacûn ile Meymûn b. Hadramî'nin kuyusu arasın-

---

372 Terviye, Zilhicce ayının 8. gününe (arefe gününden bir gün öncesine) verilen bir isimdir. O gün hacılar Mekke'den Mina'ya çıkarlar. Terviye denmesinin sebebi, hacıların zemzem suyundan bolca içip kanmalarıdır veya tefekküre vesile olduğu içindir. Daha fazla bilgi için Bkz. Terviye, https://islamansiklopedisi.org.tr/ (çev.)

daki yere defnedildi. Kendi vasiyetiyle İbrâhim b. Yahyâ b. Muhammed onun cenaze namazını kıldırdı. Vefat ettiği gün 64 yaşındaydı. Onun halifelik müddeti 21 yıl 11 ay ve birkaç gündü. Bu yıl insanları hacca götüren, İbrâhim b. Yahyâ b. Muhammed idi.

Bazıları dedi ki: Mansûr 68 yaşında vefat etti. Ancak onun yaşı konusunda en doğru rivayet 64 olduğunu bildiren rivayettir.

Kureyş'in mevlâsı Hasan b. Ali el-Hirmâzî dedi ki: Ne var ki Mansûr Benî Hirmâz'ın yanına inerdi. Selm el-Hâsir Mansûr'a mersiye yazmıştı. Kendisine "el-Hâsir" denilmesinin sebebi şudur: Onun babası tüccar idi. Vefat etti ve arkasında çok mal bıraktı. Selm de o malı ilim talebinde ve defterlerin satın alınmasında harcadı. Bu yüzden "O el-Hâsir'dir (zarar edendir)." denildi. Selm şöyle demişti:

Nerede Zevrâ'nın (Bağdat'ın) sahibi?
Hani devlet ona 22 yıl hükmetme imkânı vermişti

Dedi ki: Bir başkası şöyle dedi:

Rehin bıraktılar hacılar Mekke'de, lahitli mezarda
Ve oğul Muhammed'i (Mehdî'yi) onun yerine geçirdiler
Yerine getirdiler bütün hac menâsikini
Ve imamları ihramlı olarak tahtaların altındaydı, görmedi

Hirmâzî'nin dışındakiler bana şöyle okudular:

Şehid ve ihramlı olarak kavuştu Allah'a
Hayırlı olsun sana bu şehâdet!

Bazıları için de şöyle denilmiştir:

Karar kıldı Meymûn'un kuyusu yanında
Koydular onu bir mezara, yardımcıları

Mehdî b. Mansûr'un Hilâfeti

Müminlerin emîri Ebû Ca'fer Mansûr [Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah]'ın çocuklarından biri, müminlerin emîri Muhammed Mehdî'dir. Kendisine "Ebû Abdullah" denilirdi. Onun annesi Ümmü Mûsâ

bt. Mansûr b. Abdullah b. Şehr b. Yezîd b. Müsevvib b. Hâris b. Şemir Zülcenâh el-Himyerî'dir. Mehdî hicretin 158. yılının Zilhicce ayında hilâfete getirildi. Onun hilâfet müddeti 10 yıl 2 ay ve birkaç gündü. Mehdî en cömert ve en güzel insanlardandı. Hicretin 169. yılında Mâsebezân'da vefat etti[373] ve oraya defnedildi. Cenaze namazını oğlu, müminlerin emîri Hârûnürreşîd namaz kıldırdı. Hârûn Mâsebezân'da onunla birlikteydi. Mehdî hakkında şair şöyle diyor:

Ne cömert bir liderdir ki Emînullah'tır babası
Annesi de Ümmü Mûsâ bt. Mansûr'dur

[Mansûr'un Çocukları]

Ca'fer b. Mansûr el-Ekber onun en büyük çocuğuydu ve "Ebü'l-Fadl" olarak künyelenirdi. Onun annesi de Ümmü Mûsâ'dır. Babası onu Musul, Cezîre ve çevresine vali olarak tayin etti. Bağdat'ta vefat etti. Ca'fer b. Ebû Ca'fer [Mansûr]'un çocukları; Îsâ b. Ca'fer, Ca'fer b. Ca'fer ve Zübeyde bt. Ca'fer'dir.

Îsâ b. Ca'fer'e gelince Reşîd için Basra, Dicle kasabaları, Ahvaz, Yemâme, Bahreyn ve Sind valiliklerinde bulundu. Îsâ b. Ca'fer, Reşîd'in yaşça dengi ve ahbabıydı. Reşîd, üzerinde kubbe bulunan bir deveye veya bir katıra bindiği zaman Îsâ b. Ca'fer ona eşlik ederdi. Îsâ iri yarı biriydi, Reşîd'le birlikte bindiği zaman Reşîd'in bir tarafı taşla ya da kurşun parçalarıyla ağırlaştırılırdı.

Ca'fer b. Ca'fer'e gelince Reşîd için Basra'da ve birkaç vilâyette valilik yaptı. Ca'fer b. Ca'fer Bağdat'ta "Nakb Kapısı" diye bilinen kapının yanındaki evin sahibiydi. Ev Dicle'ye nâzırdı.

Ümmü Ca'fer olan Zübeyde'ye gelince Reşîd onunla evlendi. Zübeyde ondan Muhammed Emîn'i dünyaya getirdi Muhammed halife iken Bağdat'ta öldürüldü. Ondan sonra Me'mûn hilâfete getirildi. Ebü'l-Ahvas el-Müeddib, Reşîd hakkında bana şu şiiri okudu:

---

373 Yâkût el-Hamevî Mehdî'nin, Mâsebzân'a birkaç fersah uzaklıkta bulunan "Rez" adında bir yerde vefat ettiğini nakletmiştir. (ZZ)

Emîn'in, Me'mûn'un ve Mü'temen'in babası
Ne kadar cömert bir baba ve evlâtlarına karşı ne kadar iyiliksever!

Mü'temen: Bu, Kâsım b. Reşîd'dir. Mü'temen, Muhammed ve Abdullah Me'mûn'dan sonra veliahtlıkta üçüncü sıradaydı. Ancak Me'mûn'un hilâfeti döneminde vefat etti. Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî, Mehdî'nin oğlu Hârûn'un terbiyecisiydi.

İbrâhim b. Ebû Ca'fer Mansûr: Onun annesi de Himyer'dendir. İbrâhim Hâşimiyye'de vefat etti ve nesli devam etmemiştir.

Süleymân b. Ebû Ca'fer Mansûr: Künyesi "Ebû Eyyûb" idi. Reşîd'in hac emîriydi. Cezîre, Basra ve Şam'da valilik yaptı. Annesi, Resûlullah'ın (sav) ashabından Talha b. Ubeydullah et-Teymî'nin evlâdından Fâtıma'dır.

Bana güvendiğim kimseler anlattılar, dediler ki: İshâk b. Semâ'a el-Mu'aytî; Benî Ümeyye'yi, Muâviye'nin zaferini ve Harre gününü metheden uzun bir kaside söylemişti. O sırada Reşîd Rumlar'ın gazvesine çıkmış, yerine Râfika'da oğlu Me'mûn'u bırakmıştı. Yanında da Süleymân b. Ebû Ca'fer vardı. Tam bu sırada İshâk b. Semâ'a şu şiiri söylemişti:

Ey Benî Abbâs'tan hilâfet almak için fırsat kollayanlar!
Al hilâfeti eğer uyanık isen
Görmüyor musun ki beyaz Rakka boş duruyor
Küçük ve hadımlaştırılmış bir topluluk dışında
Bulamazsın bugünden sonra umduğunu
Sana yeter eğer Süleymân'dan almamışsan
Adamda ayıp yok ancak öyle biri ki
Bâkireleri anlatır, dişiliklerini ve eğe kemiklerini

Bu şiir Süleymân'ın kulağına gitti. Süleymân onu tıraş edip hapse attı ve onu darp etti. Sonra Saîd el-Cevherî onun için Süleymân'la konuştu, onu serbest bıraktı. Sonra Süleymân tekrar onu hapse koymak için Me'mûn ile görüştü. Me'mûn ona izin verdi ve Süleymân onu hapse attı. İshâk hapiste şöyle dedi:

Çıkar kıllar ve iyileşir yaralar
Her kaynağa varanın bir başlangıç yeri vardır
Köleleri için yere serilmiş kapılarda ayıp vardır
Ağalar yaprak sürdükleri müddetçe

Yine şöyle demişti:

Söyle Süleymân'a gördüklerimi
Hapsimin uzamasını ve ecelimin yaklaştığını
Koydun beni hapse suçsuz bir şekilde
Senden naklettiğim saçma sözler dışında
Şu sözün gibi:
Hamile bırakma dışında nefsimi tatmin eden bir lezzet bilmiyorum.

Şair İshâk hapiste öldü. Bermekî ailesini hicveden bir şiiri de vardır. O Yahyâ b. Hâlid [el-Bermekî] hakkında şöyle diyor:

Zındığın arkasından gider Yahyâ ve oğlu
O eskiden beri dalâlet yoluna tâbidir

Ya'kûb b. Ebû Ca'fer Mansûr: Onun annesi de Fâtıma'dır. Nesli devam etmiştir. Hicretin 172. yılında insanları hacca götürmüştür. Atından düşmüş ve boynu kırılmıştır.

Îsâ b. Ebû Ca'fer Mansûr: Onun annesi de Fâtıma'dır.

Sâlih b. Ebû Ca'fer Mansûr: Annesi ümmüveleddir. Mansûr üstüne çok titrediği için ona "Sâlih el- Miskîn" diyordu, onun için "Sâlih'i ne iyilik yaparak ne de ona konum vererek doyurabildim." derdi. Yine onun için "Oğlum Miskîn'i çağırın." derdi. Komutanlarına "Ona iyi davranın." derdi. Ona mallar hediye edilirdi. Sâlih hicretin 165. yılında Mehdî için hac emirliği yapmıştır.

Kâsım b. Ebû Ca'fer Mansûr: Kardeşi Mehdî'nin hilâfeti döneminde vefat etti. Bir çatıdan diğerine atlarken aralarına düştü ve vefat etti. Annesi ümmüveleddir.

Abdülazîz b. Ebû Ca'fer ve Abbâs b. Ebû Ca'fer Mansûr: Küçükken vefat ettiler. Anneleri ümmüveleddir.

Ali b. Ebû Ca'fer Mansûr: Annesi Vâdilkurâ halkından Ümmü Ali'dir. Yedi yaşlarında vefat etti.

Ca'fer el-Asgar b. Mansûr: Kürtlerden olan bir kadının oğludur. Kürt kadının adı "Sagîre"dir.

Âliye bt. Ebû Ca'fer Mansûr: Onun annesi Benî Ümeyye'den olan Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs'in çocuklarındandır. İshâk b. Îsâ b. Ali onunla evlenmiştir.

Ubeyde b. Ebû Ca'fer Mansûr: Babası Mansûr hayatta iken vefat etmiştir.

Fâtıma bt. Ebû Ca'fer Mansûr: Babası Mansûr, onu Yahyâ b. Ca'fer b. Temmâm b. Abbâs b. Abdülmuttalib ile evlendirdi.

[Mehdî'nin Çocukları]

Mûsâ: Künyesi "Ebû Muhammed"dir. O Hâdî'dir.

Hârûn: Künyesi "Ebû Ca'fer"dir. O Reşîd'dir.

Îsâ: Bağdat'taki İsabâz ona nispet edilir.

Bânûka: Bunların annesi Hayzürân Cüreşiyye'dir. Ona "Hayzürâne" de denilirdi.

Îsâ ve Ubeydullah: Anneleri Reyta bt. Ebü'l-Abbâs idi.

Mansûr b. Mehdî: Onun annesi Taberistan valisi İsbehbez'in kızıydı. Buna "el-Bahteriyye" de denilirdi. Denildiğine göre bu hanım, Mehdî'nin Âliye adlı kızını da dünyaya getirmiştir.

Selîme: O Esmâ'dır.

Abbâse bt. Mehdî: Annesi ümmüveleddir.

Ya'kûb ve İshâk: Anneleri ümmüveleddir.

İbrâhim: Annesi ümmüveleddir. İsmi Şekle'dir. Şekle Dünbâvend esirlerindendir.

Mûsâ'ya gelince Mûsâ hicretin 169. yılında hilâfete getirildi. Hilâfete getirildiğinde 25 yaşındaydı. Kendisi Cürcân'da iken Mehdî'nin vefat ha-

beri kendisine geldi. Öte yandan Reşîd de hızla Mâsebezân'dan Bağdat'a doğru yola çıktı. [Bağdat'a varır varmaz] Hâdî gelinceye kadar Hâcib Rebî' ile beraber hemen işin başına geçtiler. Mehdî Mâsebezân'a gittiğinde Rebî'i vekil bırakmıştı. Mûsâ Bağdat'ta bulunan İsabâz'da vefat etti. Cenaze namazını Reşîd kıldırdı. Onun hilâfet müddeti bir yıl iki ay idi. Şair onun hakkında şöyle der:

Benî Hâşim'in en hayırlısına geldiğinde
Allah'ın hilâfeti, Cürcân'da
Sıvadı paçalarını kararlılıkla
Tecrübesizce ve zafiyetle değil

Hârûn'a gelince Hârûn hicretin 170. yılında hilâfete getirildi. Hicretin 193. yılında Horasan'ın Tûs kentinde 45 yaşında vefat etti. Ebû Mes'ûd el-Kûfî dedi ki: Hârûnürreşîd 23 yaşında hilâfete getirildi. Hilâfet müddeti de 23 yıl idi. [Dolayısıyla] Hârûnürreşîd 46 yaşında vefat etti.

Bânûka'ya gelince o küçük yaşta vefat etmiştir.

Ali b. Mehdî'ye gelince o birden fazla hac emîri olarak görev yaptı. Kendisi Bağdat'ta vefat etti. Yahyâ Çarşısı'na yakın olan ve "İbn Reyta Sarayı" olarak bilinen yer ona nispet edilmiştir. Basra'da valilik yapmıştır.

Îsâ b. Mehdî, küçükken vefat etmiştir.

Ubeydullah b. Mehdî, İrmîniyye ve Cezîre'de valilik yapmıştır.

Mansûr b. Mehdî, Filistin'de ve diğer bazı yerlerde valilik yapmıştır. Yine hac emirliği ve Basra'da valilik yapmıştır. Muhammed Emîn b. Reşîd'in Bağdat'taki fitnesi sırasında halk, Mansûr'a meyletti. Mansûr fitneye bulaşılmasına veya herhangi bir işe girişilmesine engel oldu.

İbrâhim b. Mehdî'ye gelince bana onun oğlu Hibetullah anlattı, dedi ki: Mansûr'un çocuklarının annesi Muheyyât et-Tâifiyye, İbrâhim'in annesi Şekle'yi Tâif'e gönderdi. Şekle orada yetişti, fasih bir dil öğrendi ve şiir söylemeye başladı. Hatta Şekle'nin, Hibetullah'ın "Ahmed" ismindeki kardeşi için söylediği bir şiirini bana okudu. Şiir şöyle idi:

Fihr'in gençleri kendilerini feda ederler Ahmed için
Her türlü ihtiyacı ve başına gelecek kötülük için
Tıpkı yağmurdan sonra gelen güneş gibi geldi
Ayın güzelliğinde ve şahinin düzgünlüğünde
Düzene sokuldu iç organlarım ve saklandı azığım
Güçlendirdi rabbim kardeşinle sırtımı
Rabbim ona versin ömrümden
Ve savsın ondan zamanın korkularını
Ve savsın senden bildiklerimi ve bilmediklerimi

İbrâhim şairdi ve müzikle ilgileniyordu. Muhammed b. Reşîd'in öldürülmesinden sonra Bağdat halkı ona biat ettiler. Müminlerin emîri Me'mûn'un, komutanları ve adamları ortaya çıkıp hâkimiyeti güçlenince İbrâhim saklanmaya başladı. Sonra yer değiştirerek yaşamaya başladı. Durumu hoş karşılanmadı, yakalandı ancak Me'mûn onu affetti. İbrâhim kendi durumu hakkında çok şiir söyledi. Bir tanesi şöyle idi:

Bana geri verdin malımı ve cimri davranmadın
Ancak kanımı akıtmayı durdurmadın malımı geri vermeden önce
Kurtuldum senden ve elinle gerçekleştirdiklerinden
Ölümden ve yok olmaktan kurtulmaktır o

Onun şiirlerinden biri de şu:

Radvâ dağı tartılsa senin güzel ahlâkınla eğer
O kupkuru dağ hafif kalırdı ahlâkının karşısında
İyilik yaptın bana, akıtırdı iki elin kanımı isteseydin eğer
Ve çoktan kesilmiş olacaktı hayat damarı

Yine birkaç beyitten sonra şöyle demiştir:

Affettin affedilmemesi gerekenleri de,
Sen zafer kazandıktan sonra,
İstemedi senden, hiçbir şefaatçi bir yardım,
İtaatkâr ve boyun eğen kimselerden cezayı kaldırman dışında
Merhamet ettin çocuklara tıpkı kaya kuşunun yavruları gibi
Ve tıpkı yaydan ayrılan ok gibi ağlayan bir eşi

Abbâse bt. Mehdî'ye gelince Reşîd onu Hârûn b. Muhammed b. Süleymân ile evlendirdi. Ancak kocası vefat etti. Ondan sonra onu İbrâhim b. Sâlih b. Ali ile evlendirdi.

Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Mûsâ b. Muhammed, babası Muhammed ile birlikte gazâya çıktı ve Rum ülkesinde vefat etti. Onun Îsâ b. Mûsâ adında oğlu vardı. [Daha önce de ifade edildiği gibi] müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs, onu [Mansûr'dan sonra] veliaht yapmıştı. Onunla ilgili haberleri anlattık. Dâvûd b. Îsâ, Mekke ve Medine valiliklerine tayin edilmişti. Mekke'de ikamet etti. Yahyâ b. Hişâm[374] ona şöyle yazdı:

Hey! Mustafa'nın şehrinde oturan!
Kerem ve adalet sahibi olan Dâvûd'a söyle
Vatan edinerek yerleştin Mekke'ye
Hicret et sen de geçmişlerin hicreti sebebiyle

Onun annesi İbrâhim b. Muhammed'in kızıdır. Künyesi "Ebû Îsâ"dır. Onun oğlu Mûsâ b. Îsâ, Reşîd için Medine valiliği yapmıştır. Yine Mehdî, Mûsâ ve Reşîd dönemlerinde Kûfe ve civarına vali olmuştur. Yine Hârûnürreşîd'in Mısır ve İrmîniyye valiliğini yapmıştır. Kezâ onun hac emirliğini de yapmıştır. Yine Ahmed b. Mûsâ b. Îsâ, Reşîd'in Yemâme valiliğini yapmıştır. İbn Herme Îsâ b. Mûsâ'yı metheden bir şiir yazmış, şöyle diyor:

Sana geldi develer ve gemlenmiş atlar
Îsâ b. Mûsâ'nın denetiminde, acele etme!
İnsanlar şöyle dediler bana:
Gelecek hükümdarla birlikte sana geldi hediyeler
Al onları ey hacılara su verenin oğlu!
Ben hediyeler hakkında sana cimri davranmayacağım
Baban "vasî" idi ve sen onun oğlusun
Allah tarafından gönderilen nebînin vasîsi

---

374 RK neşrinde Heskîr b. Hişâm (هسكير بن هشام) olarak geçer. (çev.)

Îsâ hacca gittiği zaman onun iyiliklerinden kapabilmek için bazı insanlar da hacca giderlerdi. Îsâ onlara hediyeler verir ve onlara iyilikte bulunurdu. Ebü'ş-Şedâid el-Fezârî şöyle dedi:

Bir grup var, eğer Îsâ hacca giderse onlar da gider
Eğer gitmezse kalırlar Irak'ta ağır ağır yürüyerek
Dokunmuştu onlara onun iyilikleri ve onlar dalmışlardı
Bunlar öyle bir kavim ki eğridir hacları
Böyle olmamalı elbette ki hac

Şaire "Sen hacıları mı hicvediyorsun?" denildi. O şöyle dedi:

Yemin olsun bina edilmiş olan Kâbe'nin rabbine
Hicvetmedim gerçek hacca niyet edenleri
Ne de takvâ sahibi insanları hicvettim
Aksine ben [hacca niyet eden o] iyi kimselere,
Halk için yaya veya binekli [hac] yolculuğunun fiyatını arttıran,
Topluluktan daha fazla merhamet ediyorum.

Yahyâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs

Müminlerin emîri Ebü'l-Abbâs onu Musul'a vali olarak tayin etmişti. Ancak Yahyâ Musul halkına karşı kılıç çekti ve Musul'un bir duvarını (surunu) yıktı. Musul halkı Hâricîlerden, hırsızlardan ve tüccarlardan oluşmaktaydı. Yahyâ'nın tellâlı "Haydi cemaatle namaz kılmaya (es-Salâte câmi'aten)!" diye bağırdı. İnsanlar toplandılar, Yahyâ hepsinin öldürülmesi için emir verdi. Onların içinde tüccarlar da vardı. Yahyâ'dan önceki Musul valisi Muhammed b. Sûl idi. Daha sonra Yahyâ'nın vekili olmuştu. İbn Sûl Musul halkının ileri gelenlerini geceleyin öldürüyor ve onları Dicle'ye atıyordu. Yahyâ vali olunca İbn Sûl'e halka düşmanlık yapmasını emretti. Onun Musul valiliği hicretin 133. yılındaydı. Musul halkı Hâricîlere "Arapların çekik gözlüleri" adını vermişlerdi. Mansûr Yahyâ'yı Fâris topraklarına vali yapmıştı.

Bana Mu'âfâ b. Tâvûs el-Mevsılî anlattı, dedi ki: Musul halkından bir adam Yahyâ b. Muhammed'den kaçtı. Bir mağaraya girdi, yanında bir oğlu da vardı. Bir gün durumdan haberdar olmak için oğlunu gönderdi. Oğlu

da durumu öğrenip geri döndü. Babasının içinde bulunduğu mağaraya inmek için önce ayağını sarkıttı, babası onun kendi oğlu olabileceğini unuttu ve onun kendisini yakalamaya gelen biri olduğunu düşündü. Hemen iki ayağını kesti. Çocuk kan kaybından vefat etti. Bu sebeple adam aklını yitirdi. Mu'âfâ dedi ki: Babam bana şöyle dedi: Ben o adamı bir müddet sonra gördüm. Adam oturur ve düşünürdü. Sonra düşer ve ağlardı. Hep oğluna ağlıyordu.

Bana Ebû Mûsâ el-Fervî anlattı. O Ebü'l-Fadl el-Ensârî'den rivayet etti, dedi ki: Yahyâ b. Muhammed aceleci bir adamdı. Yaptığı işleri düşünmeden yapardı. Musul halkı ona "Ölüm" adını vermişlerdi.

Abbâs b. Muhammed b. Ali

Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs Bağdat'taki Abbâsiyye'nin sahibidir. Mansûr onu Cezîre ve diğer vilâyetlere vali yaptı. Bağdat'ta vefat etti. Künyesi "Ebü'l-Fadl" idi. Bedevîler Bağdat'ın Hutame bölgesinde çoğalmışlardı. Abbâs b. Muhammed onlara ekmek götürür ve dağıtırdı. Ancak ekmek dağıtma işi kesilince onların şairleri şöyle dedi:

Eğer Abbâs ekmeğini keserse benden
Daha fazla Allah'ın nimetinden mahrum olmam

Saîd b. Selm el-Müsâhıkî Abbâs b. Muhammed hakkında birkaç beyitte şöyle dedi:

Hey! Söyle Abbâs'a evinin uzaklığına rağmen
Selâm olsun sana seni öven bir kardeşinden
Geldi bana ve unutmadı hiçbir zaman aramızdaki sevgiyi
Ben bir şahit olarak söylüyorum bunu

Ubeydullah b. Abbâs b. Muhammed insanları hacca götürdü. Fadl b. Abbâs b. Muhammed de Reşîd zamanında Mekke valisi ve aynı zamanda hac emîriydi.

Rahmân ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Dırâr b. Abdülmuttalib

Dırâr b. Abdülmuttalib'e gelince o Abbâs b. Abdülmuttalib'in anneden kardeşidir. Evlenip çocuk sahibi olmadı. İslâm'dan önce genç yaşta vefat etmiştir.

Kelbî dedi ki: Dırâr'ın künyesi "Ebû Amr" idi. Bazılarının anlattığına göre Dırâr Abbâs'tan yedi yaş büyüktü.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Dırâr şiir söylerdi. Nesli devam etmemiştir.

Hamza b. Abdülmuttalib

Künyesi "Ebû Ya'lâ" ve "Ebû Umâre" idi. Hamza, Allah ve resulünün aslanıydı. Annesi Hâle bt. Üheyb ez-Zührî idi. Rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki gökte 'Hamza b. Abdülmuttalib, Allah ve resulünün aslanıdır.' diye yazılıdır."

[Hamza'nın Çocukları]

Kelbî dedi ki: Hamza'nın Ya'lâ, Bekir ve Âmir adlarında çocukları oldu, hepsi de küçükken vefat ettiler. Onların annesi Evs kabilesinden Mille b. Mâlik'in kızıydı. Kelbî'nin dışındakiler ise Benî Süleym'den olduğunu söylediler.

Umâre b. Hamza: Onun annesi ensarın Benî Neccâr kolundan Havle bt. Kays b. Kahd idi.

Ümâme bt. Hamza: Onun annesi Selmâ bt. Umeys el-Has'amiyye'dir.

Dedi ki: Ya'lâ b. Hamza'nın çocukları vardı. Onlar; Umâre, Ya'lâ, Fadl, Zübeyr, Akîl ve Muhammed'dir. Bunların tümü de çocukken vefat ettiler ve nesilleri devam etmedi.

Hişâm b. Kelbî dedi ki: Resûlullah (sav) Ümâme bt. Hamza'yı, zevcesi Ümmü Seleme'nin oğlu Seleme ile evlendirdi. Onun babası Ebû Seleme b. Abdülesed idi. Fakat bir araya gelemeden Seleme vefat etti.

Ümâme'nin anneden kardeşleri vardı. Onlar Şeddâd b. Hâd el-Kinânî'nin oğulları Abdullah ve Abdurrahmân idi.

Vâkıdî dedi ki: Hamza'nın kızı Mekke'deydi. Ali Umretü'l-kazâ'da Resûlullah'a (sav) "Ne diye amcamız Hamza'nın kızını müşrikler arasında yetim olarak bırakıyoruz?" dedi. Ali onu [Mekke'den] çıkardı. Zeyd b. Hârise onun hakkında Resûlullah (sav) ile konuştu ve "Ben onu yanıma almak konusunda daha çok hak sahibiyim. Çünkü onun babası [Uhud'da] vasiyetini bana yapmıştı." dedi. Ali ise "Ben daha çok hak sahibiyim. Çünkü amcamın kızıdır ve onu ben çıkardım." dedi. Ca'fer b. Ebû Tâlib ise "Ben onu yanıma almak konusunda daha çok hak sahibiyim. Çünkü hem amcamın kızıdır hem de teyzesi benim eşimdir." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Teyze annedir." dedi ve onu Ca'fer'e verdi. Bazı râvilere göre Hamza'nın kızının ismi "Emetullah" idi. Bazılarına göre "Ümmü Ebîhâ" idi. Bazıları ise isminin "Umâre" olduğunu söylediler. Ancak doğru olan, onun isminin "Ümâme" olduğudur.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî anlattı, dedi ki: Bana İshâk b. Îsâ b. Ali anlattı. O babasından, o da dedesinden rivayet etti, dedi ki: Umâre b. Hamza müslümanlarla birlikte Irak'a geldi. Orada cihada katıldı ve bir beldenin reisini öldürdü. Sonra döndü ve vefat etti.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Yûnus b. Yezîd el-Eylî'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Ümâme'yi Seleme b. Ebû Seleme ile evlendirdi. Ancak Seleme onunla bir araya gelemedi. Çünkü onda bir bunama ve uyuşukluk meydana gelmişti. Kendisi Abdülmelik b. Mervân döneminde vefat etti. Onun kardeşi Ömer ondan daha yaşlıydı, Ümâme'yle evlendi. O da Abdülmelik zamanında vefat etti.

[Hamza'nın Müslüman Olması]

Dediler ki: Hamza'nın müslüman oluşu Resûlullah (sav) için öfkelenmesi sebebiyle idi. Şöyle ki: Ebû Cehil b. Hişâm Resûlullah'a eziyet etti, ona laf söyledi ve ona sövüp saydı. İbn Cüd'ân et-Teymî'nın bir câriyesi bu durumu Hamza'ya haber verdi. Bazılarına göre Safiyye bt. Abdülmuttalib'in câriyesi haber verdi. Hamza avcılık yapardı ve avından dönmüştü. Hamza bunu duyunca hemen Ebû Cehil'in yanına gitti. Yayıyla ona vurdu ve [yüzünü gözünü] yaraladı. Ebû Cehil'e "Ben onun dininde olduğum halde sen benim yeğenime mi sövüyor ve zulmediyorsun?" dedi ve kelime-i şehâdet getirdi.

Vâkıdî dedi ki: Bir gün Ebû Cehil, İbnü'l-Asdâ el-Hüzelî ve İbnü'l-Hamrâ' Resûlullah'a sövüp saydılar ve ona eziyet ettiler. Bu haber Hamza'ya ulaştı. Hemen öfkeyle Mescid-i Harâm'a girdi, yayıyla Ebû Cehil'in başına bir darbe vurdu ve başını yardı. Sonra müslüman oldu. Resûlullah (sav) onunla güçlendi. Bu olay Resûlullah'ın (sav) Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evine girmesinden sonraydı. Erkam'ın evinde, Hamza ve kız kardeşi Safiyye bt. Abdülmuttalib'in müslüman olmaları sebebiyle biat tazelenmiştir. Hamza Safiyye'den önce müslüman olmuştu. Hamza Resûlullah'tan (sav) yaklaşık dört yıl daha büyüktü.

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o da Ebû Sâlih'ten rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) şöyle dedi: "Rabbimden, kendisine en sevimli olan amcalarımla beni desteklemesini istedim. Beni Hamza ve Abbâs ile destekledi."

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) "Allah Ehl-i beyt'imin en iyileriyle bana ikramda bulundu. Sağ kolum Hamza, sol kolum da Ca'fer'dir." dedi.

Bana Ali b. Muhammed el-Medâinî anlattı, dedi ki: Bana gelen habere göre Hâle bt. Üheyb Hamza'yı kastederek şöyle diyordu: "Vallahi ne âdet görme beklentisi içinde kalarak ona hamile kaldım ne onu ters doğurdum ne [kardeşine] hamileyken ona süt verdim ne de onu ağlayarak uyuttum."[375]

Vâkıdî dedi ki: Hamza hicret ettiği zaman Resûlullah (sav) ile birlikte Mektûm b. Hidm'in evine misafir oldu. Bir başka rivayete göre Sa'd b. Hayseme'nin evine misafir oldular. Resûlullah (sav) onu mevlâsı Zeyd b. Hârise ile kardeş yaptı. Hamza Uhud günü vasiyetini Zeyd'e yapmıştı. Resûlullah'ın (sav) ilk bağladığı sancak Hamza için bağladığı sancak idi. Bir başka rivayete göre Hamza'nın sancağı ikinci sancak idi. Hamza Bedir günü başına taktığı deve kuşu tüyü ile biliniyordu. Bazılarına göre göğsüne taktığı beyaz yün ile tanınıyordu. Bedir günü Utbe b. Rebî'a b. Abdüşems ile çarpıştı. Hamza Utbe'ye "Ben Allah ve resulünün aslanıyım." dedi. Utbe "Ben anlaşmalıların aslanıyım." dedi. Hamza onu öldürdü.

---

375 Belâzürî Hâle bt. Üheyb'in, (والله مَا حَمِلْتُهُ وَضْعًا وَلَا وَضَعْتُهُ يَتْنًا وَلَا أَرْضَعْتُهُ غَيْلاً وَلَا أَنَمْتُهُ عَلَى مَأْقَةٍ) şeklindeki sözünü şerh etmiştir. Onları tercüme etmekle yetindik ve tekrarlamadık.

Ali b. Ebû Tâlib, Velîd b. Utbe b. Rebî'a ile çarpıştı. Ali onu öldürdü. Ubeyde b. Hâris b. Abdülmuttalib, Şeybe b. Rebî'a ile çarpıştı. Her biri arkadaşına birer darbe vurdu, Ubeyde yaralandı ve savaşın dışına çıkarıldı. Bu kez Hamza ve Ali birlikte Şeybe'nin üzerine gidip onu hakladılar. Ubeyde'yi kurtardılar ancak Ubeyde Safrâ'da[376] vefat etti. Bazılarına göre Hamza ile vuruşan Şeybe idi. Ubeyde ile çarpışan da Utbe idi. O gün Hamza ve Ali Hanzale b. Ebû Süfyân b. Harb'i ve diğerlerini öldürdüler. İkisi, düşmanı şiddetli bir yenilgiye uğrattı. Kureyş "Bunları yapanlar; Safiyye'nin kardeşi, oğlu ve kardeşinin oğluydu." dediler. Bununla Hamza, Zübeyr ve Ali b. Ebû Tâlib'i kastediyorlardı.

Muhammed b. İshâk'ın rivayetine göre Hamza, Bedir günü Esved b. Abdülesed el-Mahzûmî ile Tu'ayme b. Adî en-Nevfelî'yi Resûlullah'ın önünde Resûlullah'ın emriyle kılıçtan geçirdi.

Bana Ali b. Muhammed el-Medâinî anlattı. O da şeyhlerinden nakletti, dediler ki: Hamza Bedir günü savaştan döndü. Ali'nin yaşlı bir devesi vardı. Hamza deveye baktı, [o sırada] şarap içiyordu. Bu olay içkinin yasaklanmasından önceydi. Bir de onlara şarkı söyleyen bir câriye vardı. Câriye şöyle dedi:

Ey Hamza! Bak şu şişman develere
Bağlı duruyorlar avluda
Koy bıçağı onlardan birinin boğazına
Yar onları ey Hamza kanlarla
Acele et en güzellerini şarapla yemek için
Kaynatılmış ya da kızartılmış etlerden

Bunun üzerine Hamza [Ali'ye ait olan] deveye baktı, onu boğazladı ve hörgücünü kesti. Ali ağladı ve durumu Resûlullah'a şikâyet etti. Bunun üzerine Hamza şöyle dedi: "Hoş olmayan bir iş yaptın. Ne zaman senin büyüğün olmayacağım!"

Dediler ki: Hamza, Benî Kaynukâ' Gazvesi'nde Resûlullah'ın sancağını taşımıştı. O zaman henüz bayraklar yoktu. O zamanki sancak beyazdı.

---

376 Medine'ye yakın bir vadi olup onunla Bedir arasında bir merhale vardır. (*el-Mağanimu'l-Mutâbe*) (ZZ)

Bana Abdullah b. Ebû Ümeyye anlattı. O İbrâhim b. Sa'd'dan, o da babasından rivayet etti, dedi ki: Ümeyye b. Halef el-Cumahî Bedir günü Abdurrahmân b. Avf'a "Ey Abdülilâh, göğsünde deve kuşu tüyü olan kimdir?" dedi. Abdurrahmân "O Resûlullah'ın (sav) amcası Hamza'dır." dedi. Ümeyye "Olup bitenlerin faili hep odur." dedi. Dediler ki: Hamza Uhud günü Ebû Niyâr Sibâ' b. Abdüluzzâ b. Nadle b. Amr b. Gabşân el-Huzâ'î ile çarpıştı. Onun annesi Mekke'de ebe idi. Hamza ona "Gel bakayım ey bızırları kesen kadının oğlu!" dedi ve onu öldürdü. Sonra zırhını almak için eğildi, [tam o sırada] Vahşî mızrağı ona fırlattı ve onu öldürdü.

Kelbî ve Vâkıdî dediler ki: Bu Sibâ'ın kızı Ümmü Enmâr, Habbâb b. Eret'in mevlâsıydı.

Hamza hicretin 32. ayında Uhud'da şehit edildi. O sırada 59 yaşındaydı. Orta boylu bir adamdı, ne uzun ne de kısaydı. Cübeyr b. Mut'im'in yanındaki siyahî köle Vahşî b. Harb onu öldürdü. Cübeyr ona Resûlullah'ı (sav), Hamza'yı ya da Ali'yi öldürdüğü takdirde onu âzat edeceğini vaat etmişti. Bir başka rivayete göre Vahşî onun kölesiydi ancak onun yanında kalmıyordu. Cübeyr b. Mut'im ona [bu şekilde] söz vermişti. Bir başka rivayete göre ise Vahşî, Tu'ayme b. Adî'nin kölesiydi.

Rivayet edildiğine göre Vahşî, Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdümenâf'ın kızının kölesiydi. Onun babası Bedir günü şehit edilmişti. Kadın Vahşî'ye "Eğer bu üç kişiden birini öldürürsen özgürsün." dedi. Hamza'yı öldürünce âzat edildi. Denildiğine göre Muâviye'nin annesi Hind bt. Utbe Vahşî'ye "Eğer Hamza'yı ya da Ali'yi öldürürsen serbestsin." dedi. Vahşî Hamza'yı öldürünce [Hind] elbiselerini ve üzerindeki ziynetleri ona verdi, sonra daha fazlasını da verdi. O gün Hind'in her iki ayağında yüzükler (halhallar) vardı. Onları da Vahşî'ye verdi.

Yine rivayet edilmiştir ki: Hamza Sibâ'ı öldürüp zırhını almak için eğilince bir çukura düştü. Vahşî kısa mızrağını fırlattı, mızrak onun kasık bölgesine isabet etti ve ayaklarının arasından çıktı. Sonra onun ciğerlerini çıkarıp Hind'in yanına geldi. Hind onu ağzında çiğneyip attı. Sonra onun cesedinin üzerine geldi ve ona müsle yaptı. Onun vücudundan kestiği par-

çalardan iki bilezik, iki kese ve iki halhal yapmıştı. Bunları ve Hamza'nın ciğerini Mekke'ye getirdi. Bu yüzden ona "âkiletü'l-ekbâd" (ciğer yiyen kadın) ismi verilmişti.

Muâviye b. Muğîre b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye Hamza'nın cesedinin üzerine geldi ve onun burnunu kesti. Ancak bu Muâviye, Kureyş döndükten sonra Uhud'da öldürüldü. Abdülmelik b. Mervân'ın annesi Âişe bt. Muâviye dışında başka çocuğu yoktu.

Dediler ki: Resûlullah (sav) Hamza'nın izini kaybetti, Hâris b. Sımme el-Ensârî'ye "Amcam Hamza'nın haberini bana getirir misin?" dedi. Hâris Hamza'nın yanına gidince onun öldürülmüş olduğunu gördü. Bunu Resûlullah'a haber vermekten çekindi. Bu sefer Resûlullah (sav) Ali'ye "Bana Hamza'dan haber getirir misin?" dedi. Ali de Hamza'nın öldürülmüş olduğunu gördü ve bunu Resûlullah'a söylemek istemedi. Bu kez Resûlullah (sav) Sehl b. Huneyf el-Ensârî'ye "Bana Hamza'nın haberini getirir misin?" dedi. Sehl, Hâris b. Sımme ve Ali ile karşılaştı. Onlar Hamza'nın durumunu ona bildirdiler. O da bu durumu haber vermekten çekindi. Sonra Resûlullah (sav) Ammâr b. Yâsir'e "Hamza'nın haberini bana getir!" dedi. Ammâr artık gerçeği saklayamayıp Hamza'nın şehit olduğunu haber vermek zorunda kaldı. Haberi duyar duymaz Resûlullah'ın (sav) gözleri yaşla doldu ve "Şimdiye kadar buna benzer bir musibete uğramadım. Allah'ın huzurunda bunun hesabını soracağım!" dedi.

Sonra Resûlullah (sav) öldürülenleri araştırdı, onu vadi içinde müsle yapılmış olarak gördü. Resûlullah (sav) onu görünce ağlamaya başladı ve "Eğer Safiyye'yi üzecek olmasaydı veya benden sonra öldürülenlerin defnedilmemeleri bir gelenek haline gelseydi onu öylece bırakırdım. Tâ ki kıyamet günü kuşların kursaklarından ve vahşi hayvanların karnından dirilseydi. Eğer Allah beni onlara galip kılarsa onlardan öldürülenlere müsle yapacağım." dedi. Bunun üzerine Allah "*Eğer ceza verecekseniz size yapılan işkencenin dengi ile ceza veriniz. Fakat sabrederseniz elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.*"[377] âyetini indirdi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Hayır, biz sabredeceğiz." dedi.

---

377 Nahl, 16/126.

Vâkıdî rivayetinde dedi ki: Hamza'nın anne ve babadan kardeşi olan Safiyye geldi, Resûlullah (sav) ve Hamza hakkında haber almak istiyordu. Bunun için Ali'ye "Resûlullah'ın (sav) durumu nasıl?" dedi. Ali "Sağ salimdir." dedi. Bunu duyduktan sonra Safiyye Hamza'nın durumunu sordu. Ali ona bir şey söylemedi. Bu kez Safiyye Hamza'yı aramaya başladı. Fakat ensar etrafında toplandığı için onu göremedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) Safiyye'nin oğlu Zübeyr'e emrederek onu geri göndermesini istedi. Safiyye geri döndü. Resûlullah (sav) bir hırkayı Hamza'ya kefen yaptı. Hırka ona kısa geliyordu. Yüzünü onunla örttü, ayaklarının üzerine de üzerlik otu koydu.

Bize Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı, dedi ki: Bize Hâtim b. İsmâîl anlattı, dedi ki: Bize Üsâme b. Zeyd anlattı. O İbn Şihâb'dan, o da Enes b. Mâlik'ten rivayet etti, dedi ki: Resûlullah (sav) Uhud günü Hamza'nın cenazesinin başına geldi ve orada durdu, ona müsle yapıldığını gördü. Bunun üzerine "Eğer Safiyye üzülmeseydi rızık arayan kuşlar onu yesinler diye onu öylece bırakacaktım. Tâ ki kuşların karnından dirilsin." dedi. Sonra çizgili bir kumaş istedi ve ona kefen yaptı. Kefeni başına çektiği zaman ayakları dışarıda kalıyordu. Ayaklarına çektiği zaman da başı açıkta alıyordu.

Ayrıca şöyle dedi: Uhud günü çok kişi öldürüldüğü için kefenler yetersiz kaldı. Bu yüzden iki veya üç kişi tek bir kefende kefenleniyor ve tek bir kabre gömülüyorlardı. Resûlullah (sav) ashabına soruyor, hangisi daha çok Kur'an biliyorsa onu mezara indiriyordu. Resûlullah (sav) Uhud şehitlerini defnetti fakat namazlarını kılmadı.

Bize İshâk b. Ebû İsrâîl anlattı, dedi ki: Bize Ebü'l-Velîd Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî anlattı, dedi ki: Bize İbn Ebü'z-Zinâd anlattı. O Hişâm b. Urve'den, o da babası Urve'den rivayet etti, dedi ki: Zübeyr'in bana haber verdiğine göre, Uhud günü bir kadın koşarak geliyordu. Az daha öldürülenlere bakacaktı. Dedi ki: Resûlullah (sav) bu kadının onları görecek olmasından hoşlanmadı ve "Kadın! Kadın!" diye seslendi. Zübeyr dedi ki: Ben kadını tanımaya çalıştım. Kadının annem Safiyye bt. Abdülmuttalib olduğunu gördüm. Çıktım, ona doğru koştum ve ölülerin yanına varmadan ona yetiştim. Safiyye kuvvetli bir kadındı, elini göğsüme vurdu ve

"Yersiz kalasın! Uzak dur benden!" dedi. Ben ona "Resûlullah (sav) senin gitmemen konusunda ısrarlı." dedim. Safiyye durdu ve [koynundan] iki elbise çıkardı ve "Bu iki elbiseyi kardeşim Hamza'ya getirdim. Onun öldürüldüğünü duydum. Onu bu iki elbise ile kefenleyin." dedi.

Ben Hamza'ya kefen yapmak üzere elbiseleri getirdim, baktım ki Hamza'nın yanında ensardan bir adam yatıyor. Hamza'ya yapılan [müsle] ona da yapılmış. Hamza'nın iki elbise içinde kefenlenip de ensarın kefensiz kalmasından hayâ ettik ve "Bir elbise Hamza'nın, bir elbise de ensarlı adamın olsun." dedik. İki elbiseye baktık, biri diğerinden daha büyüktü. Aralarında kura çektik. Her birini, kurada kendisine çıkan elbise içinde defnettik.

Dediler ki: Hamza ve Zeyneb bt. Cahş'ın kardeşi Abdullah b. Cahş b. Riâb el-Esedî -Annesi Ümeyme bt. Abdülmuttalib idi- bir kabre konuldular. Resûlullah'ın (sav) o gün ilk olarak cenaze namazını kıldırdığı şehit, Hamza idi. Sonra art arda şehitler getirildi. Tümü Hamza'nın yanına konuluyor, Resûlullah (sav) onun ve şehidin [cenaze] namazını kılıyordu. Böylece Resûlullah (sav) Hamza'nın cenaze namazını 70 kere kıldırmış oldu. Hamza'nın kabrine Ebû Bekir, Ömer, Ali ve Zübeyr indiler. Resûlullah (sav) da kabrin kenarındaydı ve "Meleklerin Hamza'yı yıkadıklarını gördüm." buyurdu.

Dediler ki: Resûlullah (sav) Uhud'dan döndü, kadınların ölülerine ağladıklarını işitti. Resûlullah (sav) "Fakat Hamza'nın ağlayanları yok." dedi. Bunun üzerine Sa'd b. Muâz Benî Abdüleşhel b. Evs'in kadınlarını toplayıp Resûlullah'ın kapısına getirdi. Kadınlar Hamza'ya ağlamaya başladılar. Nihayet Resûlullah (sav) onların ağlama seslerini işitti ve "Yardımcı oldunuz ve iyilikte bulundunuz." dedi, onlara dua etti ve onları geri gönderdi. O günden itibaren ensarlı bir kadın Hamza'ya ağlamadan kendi ölüsüne ağlamazdı.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Bana Abdülcebbâr b. Verd'den rivayet edildi. O Ebü'z-Zübeyr'den, o da Câbir'den rivayet etti, dedi ki: Muâviye Uhud'daki su pınarını akıtmak istediği zaman görevliler ona şehitlerin kabri üzerinden olmadıkça bu pınarı akıtmanın imkânsız olduğunu yazdılar. Bunun üzerine Muâviye "Kabirleri açın." diye yazdı. Dedi ki: "[Kabirler açıldıktan sonra] tıpkı uyuyan insanlar gibi şehitleri adamların

omuzlarında gördüm. Çapanın ucu Hamza'nın ayağının kenarına değdiği için kan akıyordu."

Bana Abdülvâhid b. Gıyâs anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Ebü'z-Zübeyr'den, o da Câbir b. Abdullah'tan rivayet etti, dedi ki: Muâviye b. Ebû Süfyân [Uhud'da] kendisi için bir dere boğazı yapılmasını emretti. Dere Uhud şehitlerinin bulunduğu yerden geçiyordu. Bu sebeple vücutları taze bir şekilde kabirlerinden çıkarıldılar. Kırk yıl sonra organları hala eğilip bükülüyordu.

Bana Abdülvâhid b. Gıyâs anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı, dedi ki: Bize Ebü'z-Zübeyr haber verdi. O Câbir'den ve Amr b. Dînâr'dan nakletti, dediler ki: Çapa Hamza'nın ayağına değmişti. Kırk yıldan sonra kanamaya başladı.

Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Hamza b. Abdülmuttalib'e mersiye yazmış, şöyle diyordu:

Yıkıldım Hamza'nın kaybından ötürü, öyle bir yıkılış ki
Bundan dolayı titremeye başladı kalbin damarları
Eğer benzeri bir acıyla karşılaşsaydı dağlar
Köklü kayalar oynardı yerlerinden
Hâşim'in şeref örüğünde yetişmiş bir kavim
Peygamberlik, takvâ ve dürüstlük orada
Seriyor yere silahlı akranını
Mızrakların kırıldığı savaş gününde
Görürsün onu salına salına yürürken zırh içinde
Tıpkı yeleli, sert pençeli, boz bir aslan gibi
Muhammed Peygamber'in amcasıdır o
Şerefin gülüdür Safiyye, güzeldir bu güllerin kaynağı
Medine'ye geldi, belli bir ailenin içinde
Allah'a, O'nun dinine yardım ettiler ve şehit oldular
Bana gelen habere göre Hind'e müjde verilmiş
Bir türlü soğumayan kinini söndürmesi için
Ve bir gün sabahladığımızda kumlu tepede
O gün kavminin yardımı kaybolacak ondan

Yine şöyle dedi:

Kalk ey Safiyye ve yüksünme!
Ve ağlat Hamza'ya kadınları!
Sıkılma Allah'ın aslanına ağlamayı uzatmaktan
Belâ ve musibet günlerinde
Sağlam bir temeldi bizim için
Ve savaşların aslanıydı silah günlerinde
Ahmed'i memnun etmek isterdi bununla
Ve arş ile izzetin sahibi olan Allah'ı

Hassân, bazılarına göre de Ka'b b. Mâlik birkaç beyitte şöyle dedi:

Ağladı gözüm ve hak etmişti ağlamayı
Kaldı ki fayda vermez ağlamak ne de feryâd ü figân
Allah'ın aslanına… Ertesi gün insanlar
"O öldürülen adam Hamza mıydı?" dediler
Musibete uğradılar onunla orada bütün müslümanlbar
Ve Resûlullah (sav) da musibete uğramıştı kuşkusuz

Bana Medâinî anlattı. O Vakkâsî'den, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Uhud günü Hamza, bir akbaba tüyü ile işaretliydi. Hamza müşrikleri bayağı zayıf düşürmekteydi. Safvân b. Ümeyye "Kim bu?" dedi. Çevresindekiler "Hamza b. Abdülmuttalib'dir." dediler. Safvân "Bugün kavmi içinde onun kadar koşan bir insan görmedim." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd ve Velîd b. Sâlih anlattılar. Onlar Vâkıdî'den, o Ebû Bekir b. Ebû Sebre'den, o Hasan b. Abdullah'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Mekke'nin fethi günü Resûlullah (sav) İbn Hatal ve benzeri insanlar gibi öldürülmelerini emrettiği insanlar arasında Hamza'nın katili Vahşî'nin de öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Vahşî Tâif'e kaçtı. Tâif heyetiyle birlikte Resûlullah'ın (sav) yanına gelinceye kadar hep orada kaldı. Vahşî Resûlullah'ın (sav) yanına girerken "*Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.*" diyordu. Resûlullah (sav) "Vahşî mi?" dedi. Vahşî "Evet ey Allah'ın elçisi!" dedi. Resûlullah (sav) "Hamza'yı nasıl öldürdüğünü bana anlat!" dedi. Vahşî de ona anlattı. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Kaybol gözümün önünden, Allah belânı versin!" dedi.

[Başka bir rivayette, Hz. Peygamber'le (sav) aralarında geçen bu diyaloğu aktaran] Vahşî şöyle devam etti: "Resûlullah'ı gördüğüm zaman [yüzüne bakmaktan utandığım için] hep saklanırdım. Daha sonra müslümanlar Müseylimetülkezzâb ile savaşmaya çıktığında ben de onlara katılıp mızrağımı ona fırlattım. Sonra ensardan bir adam da ona bir darbe indirdi. Hangimizin onu öldürdüğünü Rabbin bilir ancak."

Bana Velîd ve Muhammed b. Sa'd anlattılar. Onlar Vâkıdî'den naklettiler. O Abdullah b. Ca'fer'den, o İbn Ebû Avn'dan, o Zührî'den, o Urve'den, o da Ubeydullah b. Adî b. Hıyâr'dan rivayet etti, dedi ki: Osman zamanında Şam'a gazâya gittik. Hıms'tan geçtik. "Vahşî ile görüşebilir miyiz?" dedik. İnsanlar "Onu şu anda göremezsiniz. O sabaha kadar şarap içiyor." dediler. Biz de onun için o gece orada yattık. Seksen kişiydik. Sabah namazını kıldıktan sonra onun yanına geldik ve ona "Hamza'yı nasıl öldürdüğünü bize anlat." dedik. Ancak Vahşî anlatmak istemedi. Biz ısrar edince şöyle dedi: Ben Mut'im b. Adî'nin kölesiydim. Cübeyr b. Mut'im bana vâris oldu. Cübeyr b. Mut'im Uhud'a çıkınca beni çağırdı ve "Amcam Tu'ayme'nin öldürülüşünü gördüm. Muhammed'in yanındaki Hamza onu öldürdü. Eğer Hamza'yı öldürürsen serbestsin." dedi. Sonra Hind bt. Utbe'nin yanından geçtim. Hind bana "Hadi bakalım Ebû Demse! Sen beni rahatlat, ben de seni rahatlatayım." dedi.

Uhud'a vardığımızda baktım ki Hamza insanların önünde ilerliyor ve onları bozuntuya uğratıyor. Bir ağacın arkasında ona pusu kurdum. Yanımda da mızrağım vardı. Karşısına Sibâ' el-Huzâ'î çıktı. Onun annesi, Şerîk b. Amr es-Sekafî'nin câriyesiydi ve Mekke'de sünnetçilik yapardı. Hamza onu öldürdü. Ben de onun kasığına kısa bir mızrak fırlattım, mızrak ayaklarının arasından çıktı, onu öldürdüm. Hind'in yanından geçtim, elbiselerini ve ziynetlerini bana verdi.

Müseylime'ye gelince ben ona kısa bir mızrak fırlattım. Ensardan bir adam da ona bir kılıç darbesi indirdi. Hangimizin onu öldürdüğünü Allah daha iyi bilir. Ancak ben bağıran bir kadının sesini işittim, kadın "Müseylime'yi Habeşli bir köle öldürdü!" diye bağırıyordu.

Ubeydullah dedi ki: Vahşî'ye "Sen beni tanıyor musun?" dedim. Gözünü üzerimde gezdirerek bana baktı, sonra "Âtike bt. Ebü'l-Îs'ten Adî'nin oğlu değil misin?" dedi. Ben "Evet." dedim. Vahşî "Vallahi annenin seni emzirdiği kundağından beri görmüş değilim fakat senin ayaklarını tanıdım." dedi.

Abdullah b. Ca'fer dedi ki: Hind Vahşî'ye ayaklarında bulunan zifâr türü iki halhalla beraber iki gümüş bilezik ve gümüş yüzükler verdi.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Tayâlise'nin sahibi Ebû Dâvûd anlattı, dedi ki: Bize Abdülazîz b. Ebû Seleme el-Mâcişûn anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Fadl el-Hâşimî anlattı. O Süleymân b. Yesâr'dan, o Ubeydullah b. Adî b. Hıyâr b. Adî b. Nevfel'den rivayet etti, dedi ki: Rum ülkesinden geliyorduk. Hıms'a geldiğimizde "Vahşî'nin yanına gidip Hamza'yı nasıl öldürdüğünü ona soralım." dedik. Yola koyulduk, bir adam gördük ve ona Vahşî'yi sorduk. Adam "O şarap müptelâsı olmuş bir adamdır. Eğer siz onu şarap içerken görürseniz ona bir şey sormayın. Eğer onu ayık görürseniz sorduklarınıza cevap verir." dedi. Ona doğru giderek yolumuza devam ettik. Baktık ki o, kapısında oturuyor. Ona yaklaşınca Vahşî "İbnü'l-Hıyâr, değil mi?" dedi. Ben "Evet." dedim. Vahşî "Vallahi annen Zûtuvâ'da dünyaya getirdiği günden beri seni görmedim. Doğduğunda seni ona götürmüştüm. Ayaklarını görünce tanıdım." dedi. Ben "Hamza'yı nasıl öldürdüğünü sormak üzere sana geldik." dedim. Vahşî şöyle dedi: Bana sorduğu zaman Resûlullah'a (sav) anlattığım gibi size de anlatacağım. Ben Mut'im b. Adî'nin kölesiydim. Onun oğlu bana "Eğer amcama karşılık Muhammed'in amcasını öldürürsen serbestsin." dedi. Ben çıktım, tek derdim Hamza'yı öldürmekti. Kısa mızrağımı yanıma aldım. Ben Habeşliydim, Habeşliler gibi kısa mızrakla oynardım. O gün Uhud günüydü. Hamza'ya baktım, tıpkı boz bir deve gibiydi. Önüne çıkan herkesi kılıcıyla biçiyordu. Ondan çok korkmaya başladım. Ne yapacağımı düşündüm. Benden önce onunla Sibâ' karşılaştı. Hamza onu görünce "Gel bakayım ey bızırları kesenin oğlu!" dedi. Sibâ'ın annesi kadınları sünnet ediyordu. Hamza ona yaklaştı ve bir kılıç darbesiyle onun işini bitirdi. Ondan ürktüm ve bir çalının arkasına saklandım. Mızrağımı ayarladım, nihayet nereye atacağıma kanaat getirdikten sonra fırlattım ve

onun iki memesi arasına vurdum. Kalkmaya çalıştı ancak kalkamadı. Sonra mızrağımı aldım ve oturdum. Ne ondan önce ne de sonra biriyle savaştım ve birini öldürdüm. Mekke'ye geldiğimde serbest bırakıldım.

Kelbî dedi ki: Vahşî Hamza'yı öldürdü ve Müseylime'nin de katline ortak oldu. Vahşî "İnsanların en iyisini ve en kötüsünü öldürdüm." diyordu.

Dedi ki: Safiyye bt. Abdülmuttalib şöyle diyordu: Tepeden baktım, bir adamın kardeşime kısa bir mızrak fırlattığını gördüm. Ben "Onların silahları arasında kısa mızrak da mı var?" dedim. Onun sadece kardeşim Hamza'nın başına geldiğini bilemedim.

Bana Muhammed b. Hâtim b. Meymûn ve Amr b. Muhammed anlattılar, dediler ki: Bize İbn Nümeyr Ziyâd b. Münzir anlattı. O da Ebû Ca'fer'den rivayet etti, dedi ki: Fâtıma Hamza'nın kabrine gelir, kabrini onarır ve düzeltirdi.

Bana Muzaffer b. Müreccâ anlattı. O İbn Ebû Füdeyk'ten, o Ebû Humeyd'den, o da İbnü'l-Münkedir'den rivayet etti, dedi ki: Ensarın kadınları Hamza için ağlayıp feryâd ü figân etmeye başlayınca Resûlullah (sav) onları dinlemeye başladı, sonra ayrıldı. Ertesi gün minbere çıktı ve ölü üzerine ağlayıp feryâd ü figân etmekten öyle bir nehyetti ki bunun gibi hiçbir şeyden asla nehyetmemişti. Resûlullah "Hamza'nın üzerine ağlayıp ağıt yakan dışında ölüye övgü dolu sözlerle ağıt yakan, feryâd ü figân eden her kadın yalancıdır." dedi.[378]

Mukavvim b. Abdülmuttalib

Hamza'nın anneden kardeşiydi. Künyesi "Ebû Bekir" idi. Abdülmuttalib öldüğünde o 15 yaşındaydı. Mukavvim bi'setten 6 yıl önce vefat etti. Mukavvim'in "Hind" adında bir kızı vardı. Onunla Hazrec'den Benî Mebzûl b. Mâlik b. Neccâr'dan olan Amr b. Mihsan evlendi. Hind ondan Beşîr adında bir çocuk dünyaya getirdi. Beşîr Ebû Amre b. Mihsan'dır. Sıffîn'de Ali'nin safında şehit oldu. Ayrıca Fâhite bt. Mukavvim, Mes'ûd b. Mu'attib es-Sekafî'nin eşiydi. Kocası vefat edince onunla Mu'attib b. Ebû

378 Kuşkusuz böyle bir rivayete şüphe ile bakmamak imkânsızdır. Her şeyden önce bu rivayet, İslâm'ın genel adalet prensiplerine ve Hz. Peygamber'in (sav) adalet anlayışına aykırıdır. Çünkü Resûlullah (sav), herhangi bir yakını için hiçbir hükümde istisna yapmamış, kendi akrabalarını kayırmamıştır (çev.)

Leheb evlendi. Daha sonra onunla Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib evlendi. "Fâhite" onun lakabıydı. Künyesi "Ümmü Amr" idi. Yine Ervâ bt. Mukavvim, Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib'le evliydi. Ebû Süfyân'ın ondan kızları vardı. Mukavvim'in ümmüveledi, Benî Sehm'den Amr b. Ca'ûne b. Urbe'nin kızıdır.

Hacl b. Abdülmuttalib

Bu da Hamza'nın anneden kardeşiydi. İsmi "Muğîre" idi. Hacl, "bal arısının emîri" anlamında bir lakaptır. Hacl Mukavvim'den bir yaş küçüktü. Mukavvim'den bir yıl sonra vefat edip ömrünü tamamladı. İbnü'l-A'râbî dedi ki: Bunu bana Müseyyibî anlattı, dedi ki: Hacl'ın "Kurre b. Hacl" adında bir oğlu vardı ve o bu oğluyla künyelenirdi. Aşağıdaki beyitleri söyleyen odur:

Eğer sayacaksan cömert gençleri Dırâr'ı anlat
Yaşı kemale ermiş Hacl'ı ve kavmin diğer gençlerini
Zübeyr'i anlat, ondan sonra Mukavvim'i
Aslan Hamza'yı ve ondan sonra Abbâs'ı anlat

Onun bu beyitlerini daha önce yazmıştık.

Hâris b. Abdülmuttalib

Abdülmuttalib "Ebü'l-Hâris" diye künyelenirdi. Hâris'in künyesi "Ebü'l-Muğîre" veya "Ebû Rebî'a" idi. Resûlullah'ın (sav) doğumundan önce vefat etmişti. Hâris kardeşlerinin en büyüğü idi. Annesi Benî Süvâe b. Âmir b. Sa'sa'a'dan Safiyye bt. Cüneydib idi. Hâris'in çocuklarından biri Rebî'a idi. Rebî'a, amcası Abbâs'tan iki yaş büyüktü. Bazılarına göre ondan dört yaş büyüktü. Bedir'de kâfir olarak esir alındı. Abbâs onun fidyesini verdi, sonra o müslüman oldu. Hz. Peygamber'den (sav) rivayette bulunmuştur. Künyesi "Ebû Ervâ" idi. Evi Medine'de, Benî Cedîle mahallesindeydi. Ömer b. Hattâb'ın hilâfeti döneminde vefat etti. Resûlullah (sav) "Rebî'a ne iyi adamdır! Eğer saçını kısaltıp elbisesini çemreseydi." dedi. Rebî'a'nın "Âdem" adında bir oğlu vardı, Benî Leys ile Benî Hüzeyl arasında meydana gelen bir savaşta onu Benî Leys öldürdü. Hüzeyl'de sütanneye verilmişti. Âdem b. Rebî'a emekleme yaşındayken başına bir taş isabet etti

ve vefat etti. Resûlullah (sav) Mekke'nin fethi gününde Câhiliye'deki diğer kan davalarıyla birlikte onu da kaldırdı.

Ebû Amr eş-Şeybânî ve başkaları dediler ki: Huzeyfe b. Enes eş-Şâir, Benî Dîl ve Bekir b. Kinâne ile savaşmak üzere kavmiyle birlikte yola çıktı. Baktılar ki kendilerine söyledikleri yerden ayrılmışlar ve oraya Benî Sa'd b. Leys yerleşmişti. Huzeyfe onların üzerine akın yaptı. Âdem b. Rebî'a öldürüldü. Âdem küçükken onlarda sütanneye verilmişti. Rebî'a'nın çocuklarından biri de Muhammed b. Rebî'a b. Hâris'tir. Künyesi "Ebû Hamza"dır. Muhammed fakih bir adamdı. Yine onun çocuklarından biri de Abdülmuttalib b. Rebî'a'dır.

Bana Amr b. Muhammed anlattı. O Muhammed b. Fudayl b. Gazvân'dan, o Yezîd b. Ebû Ziyâd'dan, o Abdullah b. Hâris'ten, o da Abdülmuttalib b. Rebî'a'dan rivayet etti, dedi ki: Abdülmuttaliboğulları Abbâs'ın yanına gittiler ve ona "Resûlullah (sav) ile konuş, insanlara verdiği gibi bu zekâtlarla ilgilenme işini bize de versin." dediler. Bunun üzerine Abbâs, oğlu Fadl'ı Resûlullah'ın (sav) yanına gönderdi. Ayrıca babam Rebî'a b. Hâris de beni gönderdi. Nihayet Resûlullah'ın (sav) yanına girdik, sağına ve soluna oturduk. Sonra Resûlullah (sav) benim ve Fadl'ın kulağından tuttu ve "İçinizde sakladığınızı çıkarın." dedi. Biz de "Senin amcan bizi gönderdi. Abdülmuttaliboğulları onun yanında bir araya geldiler ve senin bu zekât işiyle ilgilenme görevini onlara vermeni istediler." dedik. Resûlullah (sav) "Ey Abdülmuttalib'in çocukları! Allah insanların elinin kirini size yedirmeyi engellemiştir -ya da 'insanların ellerinin suyunu' dedi-. Fakat size karşı bende bir yakınlık ve bir şeref vardır. Sana gelince ey Fadl, seni filanca kızla evlendirdim. Sana gelince ey Abdülmuttalib b. Rebî'a, seni filanca kızla evlendirdim." dedi. Biz de döndük ve Resûlullah'ın (sav) sözünü onlara haber verdik.

Yine rivayet edildiğine göre Abbâs Resûlullah'ın (sav) yanına gitti. Beraberinde oğlu Fadl ve Abdülmuttalib b. Rebî'a da vardı. Abbâs onları zekât işinde görevlendirmesi için Resûlullah (sav) ile konuştu ve "Bunlar bulûğ çağına ermişler ve hanımları yok." dedi. Resûlullah (sav) "Zekât insanların ellerinin kiridir. Ben onları zekât memuru olarak tayin etmem." dedi.

Rebî'a'nın çocuklarından biri de Muhammed b. Abdülmuttalib b. Rebî'a'dır. Muhammed ibadete düşkün ve faziletli bir insandı. Onun çocuklarından biri Abdullah b. Süleymân b. Muhammed b. Abdülmuttalib'dir ve Yemen valiliğine atanmıştır. Muhammed b. Abdullah b. Süleymân ise Reşîd tarafından Medine'ye vali tayin edilmiştir.

[Ebû Süfyân b. Hâris]

Hâris'in çocuklarından biri Muğîre b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Bu, Hassân b. Sâbit el-Ensârî'yi hicveden Ebû Süfyân eş-Şâir'dir. Onun hakkında şöyle derdi:

Senin baban kötü biridir, dayın da onun gibi
Sen ise babandan ve dayından daha iyi değilsin

Ebû Süfyân Resûlullah (sav) aleyhinde de şiirler söylerdi. Sonra Fetih günü İslâm'a girdi ve Müslümanlığı güzel oldu. Bu kez birkaç beyitte Resûlullah'ı (sav) methedip şöyle diyordu:

Lât'ın süvarileri Muhammed'in süvarilerini yensin diye
Bayrak kaldırdığım gün, ömrüne yemin olsun ki ben
Gecesi kararmış bir kirpi gibiydim
Ama bugünkü zamanlarıma gelince
Hidayet buluyor ve hidayete getiriyorum

Ebû Süfyân b. Hâris, Fetih günü İslâm'a girdi ve Müslümanlığı güzel oldu. Huneyn günü Resûlullah (sav) ile birlikte direndi. Resûlullah (sav) ona "Sen annemin oğlusun ve akrabalarımın en hayırlılarındansın." dedi. Yine ona "Hamza'nın halefi olmanı umuyorum." dedi. Ebû Süfyân hicretin 20. yılında Medine'de vefat etti. Onun cenaze namazını Ömer b. Hattâb kıldırdırdı. Akîl b. Ebû Tâlib'in evinde defnedildi.

Hâris'in çocuklarından Ebû Süfyân, Rebî'a, Nevfel, Abdüşems, Abdullah ve Ümeyye'nin anneleri Guzeyye bt. Kays b. Tarîf b. Abdüluzzâ b. Âmir'dir. Guzeyye Benî Hâris b. Fihr'dendir.

Ebû Süfyân'ın çocuklarından biri Ca'fer b. Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Onun akrabalarının anlattığına göre kendisi Huneyn'de

Resûlullah'ın (sav) yanında bulunmuştur. Muâviye döneminin ortalarında vefat etti.

[Nevfel b. Hâris]

Hâris b. Abdülmuttalib'in çocuklarından biri de Nevfel b. Hâris'tir. Künyesi "Ebü'l-Hâris" idi. Bazıları onun Muhammed olduğunu söyledi. Huneyn günü Resûlullah'ın (sav) yanında sebat etti. Osman'ın hilâfetinin ikinci yılında vefat etti. Onun çocuklarından biri Muğîre b. Nevfel'dir. Hasan b. Ali, Muâviye'nin yanına gidince onu Kûfe'ye vali yapmıştı. Bir de Saîd b. Nevfel vardı. Kendisi fakih bir insandı. Bir de Salt b. Abdullah b. Nevfel vardı. O da fakihti. Bir de Abdullah b. Muğîre b. Nevfel b. Hâris vardı. Künyesi "Ebû Muhammed"dir. Ömer b. Abdülazîz devrinde vefat etmiştir. Lût b. İshâk b. Muğîre b. Nevfel b. Hâris'in künyesi "Ebü'l-Muğîre" idi. Lût b. İshâk âlim, fakih ve ibadete düşkün bir adamdı. Ebû Ca'fer [Mansûr] zamanında vefat etti. Onun oğlu Muhammed b. Lût da onun döneminde vefat etti.

Benî Nevfel'den biri de Yezîd b. Abdülmelik b. Muğîre b. Nevfel'dir. Künyesi "Ebû Hâlid"dir. Kendisi fakih bir insandı. Hicretin 167. yılında Medine'de vefat etti. Yine Zübeyr b. Saîd b. Süleymân b. Nevfel b. Hâris de onlardandır. Künyesi "Ebü'l-Kâsım"dır. Ebû Ca'fer Mansûr döneminde vefat etti.

Ca'fer b. Hâris'in çocuklarından biri Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Resûlullah'ın sohbetinde bulunmuştur. Resûlullah (sav) onu Mekke'nin bazı işleri için görevlendirmiştir. Ebû Bekir, Ömer ve Osman onu Mekke'ye vali yapmışlardır. Sonra Mekke'den Basra'ya geldi. Orada kendisi için bir ev yaptırdı ve Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in valiliği zamanında o eve yerleşti. Osman'ın hilâfetinin son zamanlarında vefat etti.

Muhammed b. Sa'd dedi ki: Abdullah b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib, Mervân b. Hakem zamanında Medine'ye kadı olan ilk kişidir. Hicretin 84. yılında vefat etti. Onun ailesi Muâviye zamanında vefat ettiğini söylediler. Abdullah b. Nevfel Peygamber'e (sav) benziyordu. Ancak [akrabaları] onun kadılığa atanmasını hoş karşılamadılar.

[Abdullah b. Hâris b. Nevfel -Bebbe-]

Nevfel'in çocuklarından biri Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Ona "Bebbe" denilmiştir. Çünkü onun annesi Hind bt. Ebû Süfyân b. Harb -onun annesi de Ümmü Amr bt. Ebû Amr b. Ümeyye'dir- küçükken onu oynatıp şöyle mâni söylüyordu:

Bebbeyi evlendireceğim bir kızla
Kessin onu kılıçla
Çadır gibi büyük olsun
İç eteğini kaldırdığında
Saçını tarayıp oynasın
Ve Kâbe'nin ehlini sevsin
Nesebi şerefli olsun

Barış için Hasan b. Ali ile Muâviye arasında gidip gelen ve babasıyla birlikte Basra'ya gelen, Abdullah b. Hâris [Bebbe] idi. Muâviye'den vali olarak atanmasını istedi. Muâviye ona "Lâm elif." dedi. Bu "Hayır." mânasındaydı. Ubeydullah b. Ziyâd onu erzak işi ve insanlara atıyye dağıtma göreviyle görevlendirdi. İbn Ziyâd onu hapse attı, sonra serbest bıraktı.

Yezîd b. Muâviye'nin vefatından sonra Basra halkı İbn Ziyâd'a karşı harekete geçince ve İbn Ziyâd Mes'ûd b. Amr el-Ezdî'nin evinde saklanınca Basra halkı, kendilerini idare edecek bir adam aradılar. Bu işle Nu'mân b. Suhbân er-Râsibî ile Kays b. Heysem es-Sülemî'yi görevlendirdiler. Kays, Benî Ümeyye'den birini tayin etmek istiyordu. Nu'mân ise Benî Hâşim'den birini tayin etmek istiyordu. Bunun üzerine Nu'mân, Kays ile bir araya geldi ve "En iyisi Benî Ümeyye'den bir adam tayin edelim." dedi. Kays "Ne güzel söyledin!" dedi. Hemen insanların yanına çıktılar. Kays "Ben Nu'mân'ın razı olacağı ve isimlendireceği kişiye razı oldum." dedi. Bunun üzerine Nu'mân "Sizin için Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris el-Hâşimî'yi seçtim." dedi. Kays ise "Bu şahıs senin seçeceğini söylediğin kişi değildir." dedi. Nu'mân ise "Bilakis ömrüme yemin olsun ki ondan başkasını telaffuz etmiş değilim. İş bittikten sonra sana bir şey mi göründü?" dedi. Halk ona razı oldu ve bir imam üzerine ittifak etmek adına ona biat ettiler. Birkaç ay onların valisi olarak kaldı.

Sonra işler değişmeye başladı ve sıkıntıya girdi. İnsanlar birbirlerini yemeye başladılar ve kargaşa çıkmaya başladı. Hatta bir kadın yakalanıp kirletiliyor ve kimse buna engel olamıyordu. Bu arada Mısır'da Hâricîler de yayılmıştı. Abdullah b. Hâris halka "Ne düşünüyorsunuz?" dedi. Onlar "Elini uzat ve kılıcını çek." dediler. Abdullah ise "Nefsimi ve dinimi bozmak suretiyle sizi ıslah edemem. Ey çocuk, ayakkabılarımı getir!" dedi. Çocuk ona ayakkabılarını verdi. Abdullah b. Hâris onları giydi ve ailesine gitti. Onlara "İdarî işinizi istediğinize verin." dedi.

Bunun üzerine Basralılar Kureyş'ten Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî'yi vali olarak tayin ettiler. Ondan sonra Abdullah b. Zübeyr tarafından Kubâ' vali olarak gönderildi. Ömer, İbnü'z-Zübeyr için biat almıştı. Bazıları İbnü'z-Zübeyr'in Ömer'i vali yaptığını sandılar. Ondan sonra Kubâ'ı gönderdi. Sonra Bebbe, Abdurrahmân b. Muhammed b. Eş'as ile birlikte hurûc etti. İbnü'l-Eş'as hezimete uğrayınca Bebbe Haccâc'dan korkmaya başladı. Bu yüzden Uman'a kaçtı. Uman'a girdikten az zaman sonra, yaşlı bir adam olarak vefat etti. Bebbe'nin işitmesinde biraz ağırlık vardı. Bir başka rivayete göre Basralılar Bebbe'den sonra Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i veya kardeşi Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer'i tayin etiler. Sonra İbnü'z-Zübeyr, Ömer b. Ubeydullah'ı tayin etti. O da kardeşi Ubeydullah'ı kendisine vekil yaptı. Bebbe beytümâlden zimmetine 40.000 dirhem geçirmiş ve onu bir adama emanet etmişti. Ömer bu sebeple onu yakaladı ve hapse attı. Sonra onun bir mevlâsı işkenceye tâbi tutuldu, o da parayı ödedi. Yezîd b. Abdullah b. Şıhhîr Bebbe'ye "Sen mal aldın ve kanı koruduğunu söyledin." dedi. Bunun üzerine Bebbe "Başkasının hakkını yemek başkasının kanını dökmekten daha ehvendir." dedi

Heysem b. Adî, Abdullah b. Ayyâş'tan naklederek dedi ki: Basra halkı İbnü'z-Zübeyr'e "Biz Bebbe üzerinde anlaştık." diye mektup yazdı. İbnü'z-Zübeyr de onun orada bir yıl vali kalmasına karar verdi. Sonra Kubâ' el-Mahzûmî'yi Basra'ya vali olarak gönderdi. Ancak birinci haber daha doğrudur. Şair Hanzalî şöyle dedi:

Biat ettim bazı kavimlere ve yerine getirdim verdiğim sözü
Ve kerem ehli Abdullah'a da biat ettim
Ona biat ettiğimde sözümü yerine getirdim
Söz vermek olmasaydı Ümeyye Hâşim gibi değildi yanımda

Basra halkı şöyle diyordu:

Okudu cuma hutbesini Ankeviyye'de
Valimiz Bebbe, Lübeyye değil

Ferezdak şöyle dedi:

Biat ettim bazı kavimlere ve yerine getirdim sözümü
Bebbe'ye gelince o uykuda iken biat ettim ona

Bebbe'nin çocuklarından biri Ercüvân idi. O Abdullah b. Abdullah Bebbe b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Şarap içtiği için ona iki kere had uygulandı. Bebbe'nin çocuklarından biri de Abdullah b. Abdullah Bebbe b. Hâris Ebû Yahyâ idi. Hicretin 99. yılında Ebvâ'da şarap içme ve zehirlenmeler onu öldürdü. O Süleymân b. Abdülmelik ile beraberdi. Onun cenaze namazını Süleymân kıldırdı.

[Fadl b. Adurrahmân b. Abbâs b. Rebî'a]

Hâris b. Abdülmuttalib'in çocuklarından biri de Abdurrahmân b. Abbâs b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir. Kardeşi Fadl b. Abbâs, oğlu da Fadl b. Abdurrahmân'dır. Fadl şöyle derdi:

Eğer bir dost edinecek olursan
Sakın Temîm'den edinme dostunu
Başımız derttedir onların hürleri ve köleleriyle
Köleler farkedilmiyor samimi olanlarından
Kölelerimizdirler bize muhtaç olduklarında
Ve ince sırım gibiler derinin ortasından yapılan
Ayakkabı kaydığında ise düşmandırlar
Ve hareme ilk hücum edecek olan yine onlardır

Yine Zeyd b. Ali'ye mersiye yazan Fadl b. Abdurrahmân'dır. Biz onun şiirini Zeyd'in öldürülmesi [bölümünde] yazmıştık. Abdurrahmân, İb-

nü'l-Eş'as ile birlikteydi ve onunla birlikte Sicistan'a gitti. İbnü'l-Eş'as Rutbîl'e iltica ederken Abdurrahmân Sicistan'ın Felleh bölgesinde valilik yaptı. Oradan Horasan'a vardı ve Herat'ı ele geçirdi. Bunun üzerine Yezîd b. Mühelleb onun üzerine gitti. Yezîd onu hezimete uğrattı. Yezîd takip edilmemesini ve ondan vazgeçilmesini emretti. Oradan Sind'e gitti ve orada vefat etti. Bu Abdurrahmân için "katır terbiyecisi" anlamına gelen "Ravvâdu'l-biğâl" denilirdi. Kendisi onları satın alır ve biniş için elverişli hale getirirdi. Yine Mirbed'de bulunan Eş'as ve yanındakilerle birlikte Basra ve Kûfe halkıyla da savaştı. Şöyle derdi:

Ben Abbâs b. Abdülmuttalib'in oğluyum
Mirbed gününde zabıtalık yapacak biri nerede?
Kana bulanmış, beyaz elbiseli bir adam

Sonra kaçtı ve Sicistan'a gitti. Ferezdak onun hakkında şöyle dedi:

Ve kurtuldu katır terbiyecisi, at bırakmadı iki hanımı için
Çünkü kovularak kaçmıştı

Bana Ebû Mes'ûd b. Kattât anlattı, dedi ki: Fadl b. Abdurrahmân'ın ölüm haberi Abdullah b. Hasan b. Hasan'a ulaşınca çok endişelendi. Hatta bu, yüzünden okunuyordu. Kendisine "Nedir haber?" diye soruldu. Abdullah b. Hasan "Efendimiz Fadl b. Abdurrahmân b. Abbâs b. Rebî'a b. Hâris Irak'ta vefat etti." dedi. Fadl Zeydiyye mezhebindendi. Hicretin 129. yılında vefat eti.

Abdülmuttalib'in Rüyası

Bana Abbâs b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o dedesinden, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti, dedi ki: Abdülmuttalib b. Abdümenâf rüyasında yalınayak Zemzem'e gidip onu kazdığını gördü. Zemzem'in yeri de ona gösterildi. Huzâ'a kabilesi Cürhüm kabilesini Mekke'den çıkardığında Cürhüm Zemzem'i örtmüştü. Abdülmuttalib Zemzem'i kazmaya başladığı zaman Kureyş onunla tartıştı. O gün Hâris'ten başka çocuğu yoktu. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf ona "Ey Abdülmuttalib! Hâris'ten başka çocuğun olmadığı halde ve sen yalnız bir adam olarak bizimle boy mu ölçüşüyorsun?" dedi.

Abdülmuttalib "Sen mi bunu söylüyorsun? Oysa senin baban Nevfel, Hâşim'in evinde büyüdü. -Hâşim Adî'nin annesi Vâfide'yle makt nikâhıyla[379] evlenmişti.- Sen beni azlıkla mı ayıplıyorsun? Vallahi eğer Allah bana on tane erkek çocuk verirse onlardan birini Kâbe'de keseceğim." dedi. Allah ona on erkek evlât verdi. Abdülmuttalib aralarında kura çekti. Kura Abdullah'a isabet etti. Fakat Abdullah ona insanların en sevimlisiydi. Bunun üzerine "Allahım! Ya o ya da miras kalacak develerimden yüz tanesi." dedi ve Abdullah ile yüz deve arasında kura çekti. Kurada yüz deve çıktı. Abdülmuttalib yüz deveyi kesti ve Mekke fakirleri ile oraya gelen bedevîlere taksim etti.

Vâkıdî dedi ki: Abdülmuttalib Zemzem'i kazma işinde yorgunluk hissetti ve "Eğer Zemzem'in kazılması biterse çocuklarımdan birini kurban olarak keseceğim." dedi. Kura Abdullah'a çıktı. Abdullah ile develerinden yüz deve arasında kura çekti. Bu kez kura develere çıktı ve onları kesti. Abdümuttalib'in develeri kestiği yılda Hâris b. Abdülmuttalib vefat etti. Rebî'a b. Hâris babası vefat ettiğinde iki yaşındaydı.

Vâkıdî dedi ki: Develeri Fil Vak'ası'ndan beş yıl önce boğazlamıştı. Rebî'a, Resûlullah'tan (sav) yedi yaş büyüktü. Çünkü Resûlullah (sav) Fil Yılı'nda dünyaya gelmişti. Rebî'a, amcası Abbâs'tan dört yaş büyüktü. Abbâs ise Resûlullah'tan (sav) üç yaş büyüktü. Muhammed b. Rebî'a b. Hâris'in güzel saçları vardı ancak dökülüp gittiler. Bu vesileyle Ebû Hüreyre ed-Devsî şöyle diyordu: "Dünyanın misali Ebû Hamza Muhammed b. Rebî'a'nın saçı gibidir." Hâris b. Abdülmuttalib'in "Ervâ" adında bir kızı vardı. Onunla Ebû Vedâ'a b. Subeyre es-Sehmî evlendi.

Ebû Süfyân b. Hâris'in çocuklarından Ca'fer ve Ebû Heyyâc vardı. Bunların annesi Cümâne bt. Ebû Tâlib'dir. Nesilleri devam etmemiştir. Deniliyor ki: Ca'fer Resûlullah (sav) ile birlikte Huneyn Gazvesi'nde bulunmuştur. Onun eşi Ervâ bt. Mukavvim'di. Ondan birkaç kız dünyaya getirmiştir.

---

379 Makt nikâhı, Câhiliye döneminde Araplar arasında mevcut olan, İslâm ile kaldırılan, kişinin babasının ölümünden sonra üvey annesiyle evlenmesidir. Bkz. *Lisânu'l-Arab,* II, 90. (çev.)

Hâris b. Abdülmuttalib'in sulbünden olan çocuklarından biri de Abdüşems'tir. Abdüşems'in çocukları azdır. Şam'da onlara "el-Mevze" deniliyordu. Onlar Şam'daydılar. Sayı olarak birkaç kişiydiler ve fazla değillerdi. Bazı râvilere göre onlar sadece iki kişiydiler. Bazı Medinelilere göre ise bu lakapla anılan kişi sadece Abdüşems b. Rebî'a b. Hâris'tir.

Temîm ed-Dârî'nin yanında Nevfel b. Hâris'in çocuklarından Ümmü Hakîm vardı. Rukayye bt. Saîd b. Nevfel b. Hâris, Benî Âmir b. Lüeyy'den Bekir b. Husayn b. Rebî'a b. Üveys b. Saîd b. Ebû Serh'in eşiydi. Bu Rukayye, Medine'de bulunan Abdülmelik b. Mervân'ın yanına geldi ve kocası hakkında onunla konuştu. Abdülmelik "Kocan kim?" dedi. Rukayye "Bekir b. Husayn." dedi. Abdülmelik "Başka bir babasını söyle." dedi. Rukayye "Ben aileyle yeni tanıştım ancak o Üveys'e nispet ediliyor." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik "Yazık sana! Hür bir kadın kölesiyle evlenir mi?" dedi. Rukayye "Ey müminlerin emîri!" dedi ve şu beyitleri okudu:

Kabirler dulları nikâhlar
Yetim kalmış ve dul kalmış kadınları
Kişi için el ve parmaklar kalmaz

Bunun üzerine Abdülmelik Medine'deki valisi için "Allah Hişâm b. İsmâîl'i kahretsin!" dedi ve ihtiyaçlarını yerine getirdi.

Künyesi "Ebû Muhammed" olan Abdullah b. Muğîre b. Nevfel b. Hâris muhaddis idi. Ömer b. Abdülazîz döneminde vefat etti.

Yine künyesi "Ebû Yahyâ" olan Abdullah b. Abdullah b. Hâris b. Nevfel muhaddis idi. Kendisi Ebvâ'da Süleymân b. Abdülmelik ile beraber iken hicretin 99. yılında zehirlenmeden dolayı vefat etti. Onun cenaze namazını Süleymân kıldırdı. Zührî ondan rivayette bulundu.

Muhammed b. Sa'd dedi ki: Hâris'e "Eret" denilirdi. Onun kızı Buhayne, anlaşmalıları olan Mâlik el-Ezdî'nin eşiydi. Abdullah b. Buhayne muhaddislerden biridir.

Kusem b. Abdülmuttalib

Onun annesi, Hâris b. Abdülmuttalib'in annesi Safiyye bt. Cüneydib'dir. Kusem küçük yaşta vefat etmiştir. Kelbî'nin dışındakiler şöyle dediler: Kusem Resûlullah'ın (sav) doğumundan üç yıl önce vefat etti. Vefat ettiğinde dokuz yaşındaydı. Abdülmuttalib onun için çok fazla üzüldü. Onu çok seviyor ve onu kendisi için teberrük vesilesi kabul ediyordu. Resûlullah (sav) dünyaya gelince Abdülmuttalib ona "Kusem" ismini verdi. Ancak annesi Âmine, rüyasında ona "Muhammed" isminin verildiğini haber verdi. Bunun üzerine Abdülmuttalib ona "Muhammed" ismini verdi.

Ebû Leheb

Onun adı Abdüluzzâ b. Abdülmuttalib'dir. Çok yakışıklı biriydi. Bu yüzden Abdülmuttalib ona "Ebû Leheb" (alevin babası) künyesini vermişti. Onun künyesi "Ebû Utbe" veya "Ebû Uteybe" idi. Ebû Leheb'in annesi Huzâ'a'dan Lübnâ bt. Hâcir b. Abdümenâf b. Dâtır b. Hubşiyye b. Selûl'dür. Ebû Leheb cömert bir adamdı. Huzâfe b. Gânim el-Adevî onun hakkında şöyle der:

İpleri bana atılan Ebû Utbe
Cömertliğin en beyaz rengidir cömert bir soydan

Bedir Gazvesi'nden yedi gün sonra ölmüş ve Bedir'de bulunmamıştır. Çünkü yerine Âs b. Hişâm el-Mahzûmî'yi göndermişti. Ebû Leheb, bir köle üzerine onunla kumar oynadı ve kumarda kazandı. Sonunda Ebû Leheb onu kendi yerine Bedir'e gönderdi. Fakat onu Ömer b. Hattâb (ra) öldürdü. Ebû Leheb'in Utbe, Uteybe ve Mu'attib adlarında çocukları vardı. Resûlullah (sav) Necm sûresini okuduğunda Uteybe "Ben necmin rabbini inkâr ettim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Allahım! Köpeklerinden birini ona Mûsâllat eyle." dedi. Uteybe Şam topraklarındaki Havrân'daydı. Bir aslan geldi ve arkadaşlarını teker teker koklamaya başladı. Nihayet Uteybe'ye ulaştı ve onu paramparça etti. Uteybe son nefesini verirken "Ben size 'Muhammed insanların en doğrusudur.' demedim mi?" diyordu. Bazılarına göre aslan onu alıp götürdü ve yedi.

Ebû Leheb'in çocuklarının annesi, Ümmü Cemîl bt. Harb b. Ümeyye idi. Onun annesi Ezd kabilesindendi. Ebû Leheb'in ölümü "adese" diye bilinen bir hastalıktandı.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden ve başkalarından rivayet etti, dedi ki: Abdülmuttalib'e rüyasında Zemzem'i kazdığı gösterildi. Cürhüm kabilesi Zemzem'i [toprakla] doldurmuş ve örtmüştü. Zemzem'i kazdığında altın ve gümüşten yapılmış, süslü ve küpeli bir ceylan [heykeli] buldu. Abdülmuttalib heykeli hemen Kâbe'ye koydu. Makîs b. Kays b. Adî es-Sehmî'nin "Esmâ" ve "Aseme" adlarında iki câriyesi vardı. Onun evi de Kureyş'ten bazı adamların gelip gittiği bir yerdi. Ebû Leheb b. Abdülmuttalib, Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye, Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdümenâf, Ebû İhâb b. Azîz b. Kays b. Süveyd b. Rebî'a b. Abdullah b. Dârim b. Mâlik b. Hanzale b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temîm -Benî Nevfel'in anlaşmalısı- b. Abdümenâf ve Huza'â'nın iki mevlâsı Dîk ve Düyeyk onun evinde bir araya geliyorlardı.

Bunların hepsi Makîs b. Kays'ın evindeydiler, baktılar ki içkileri tükenmiş ve yüklü bir deve Şam'dan geliyor. Ebû Leheb "Babamın Kâbe'ye koyduğu ceylan heykeli dışında içki satın alacak başka bir şey bilmiyorum." dedi. Ancak oradaki insanlar bunun doğru olmadığını söylediler ve onu engellemek istediler. Ebû Leheb ise "Ben bu konuda insanlardan daha çok hak sahibiyim, kalkın gelin benimle!" dedi. Hemen kalktılar ve ceylanı çalıp sattılar. Paranın bir kısmıyla içki satın aldılar. Ebû Leheb ayrıca paradan o iki câriyeye de takılar taktı. Hâris b. Âmir b. Nevfel de ceylanın küpelerinden ve kulağına astıklarından iki câriyeye takılar taktı. Bunun üzerine Ebû İhâb b. Azîz onun hakkında şöyle dedi:

Menâf'a ulaştır yanına varırsan
Hangi kadındır Nevfel'i doğuran?
İçki içtiğinde pazarlama konusu yapar onu
Kınayıcı çabasını gösterse bile
Nefsi onu çağırır, ceylanın küpesini almaya
Üzerinde süsü bulunmayan kadının açlığını gidermek için

Hassân b. Sâbit, Ebû İhâb b. Azîz için şöyle dedi:

Ey Ebû İhâb! Açıkla bana konuşmanızı
Üzerinde altın küpeler olan ceylan nerede?

Kureyş, ceylanın hırsızlarını araştırdı. Bazılarının elini kestiler ancak bazıları da kaçtı. Ebû Leheb Huza'â'dan olan dayılarına iltica etti. Onlar onu korudular ve Kureyş'i ondan savdılar. Kureyş'ten ceylanın hırsızlarını en çok arayan adam Abdullah b. Cüd'ân et-Teymî idi. Huza'â'nın Ebû Leheb'i koruması hakkında şair şöyle dedi:

Menâflı şeyhi korudular
Eğri ve keskin bıçağı bileklerin üzerinde gördükten sonra

Biz kitabımızda Ebû Leheb hakkında daha önce bazı haberler yazmıştık. Tekrarına ihtiyaç duyulmamaktadır.

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O da babasından rivayet etti, dedi ki: Zürâre b. Ades b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim'in kızı, Ebû İhâb b. Azîz'in dedesi Süveyd b. Rebî'a'nın eşiydi. Münzir b. Mâüssemâ' -Bu onun annesiydi. Bu kadın Nemr b. Kâsıt'ın çocuklarındandır- bir oğlunu Zürâre'nin yanında emaneten bırakmıştı, adı Mâlik idi. Mâlik, Süveyd'e ait develerin yanından geçti. Onların içindeki genç bir deve onun hoşuna gitti. Emretti, deve kesildi. Bir kısmını yedi, geri kalanını da yedirdi. Süveyd de ava çıkmıştı. Döndüğünde ona genç devenin başına gelenler haber verildi.

Süveyd çok öfkelendi ve Münzir'e saldırdı. Ona bir darbe vurdu ve kafasını yardı. Münzir çok geçmeden vefat etti. Bu kez Amr b. Münzir, Benî Hanzale'den yüz kişiyi yakacağına yemin etti ve onları yaktı. Süveyd kaçıp Mekke'ye geldi ve Benî Nevfel b. Abdümenâf ile anlaşma yaptı. Mekke'de bir ev inşa etti ve çocuğu orada dünyaya geldi. Ona "Yakan Amr" denilirdi.

[Fadl b. Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb]

Ebû Leheb'in çocuklarından biri de Fadl b. Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb eş-Şâir'dir. Onun annesi Abbâs b. Abdülmuttalib'in kızıdır.

Bana Mansûr b. Ebû Müzâhim anlattı. O Şu'ayb b. Safvân'dan rivayet etti, dedi ki: Fadl b. Abbâs b. Utbe, Velîd b. Abdülmelik ile dost idi. Velîd

hacca gitti. Bir ara Velîd sırtını Zemzem'e vermiş iken Fadl ona "Sana zemzem suyundan getireyim mi? Onu içer ve yüzünü onunla yıkarsın." dedi. Velîd "Getir." dedi. Fadl hem su içiriyordu hem de şöyle diyordu:

Ey Ali'yi soran kişi!
Bedir'e katılmış ve bizim için bir ay gibi olan birini soruyorsun
Şerefdlidir daima, Ebtahlıdır,
Kavminin parlak şerefi akıp gitmektedir.
Ey Zemzem! Seni dürüp katlayan ne mübârektir!
Bereketlisin hem içen için hem de içilen için
Sula [muhtaçları], Peygamber'in izini takip ederek

Bunun üzerine Velîd "Ne kadar da şamatacısın!" dedi. Fadl ise "Bu şiir Ali b. Abdullah b. Abbâs hakkındadır." dedi. Rivayete göre şiirin ikinci beyti "Bedir'e katılmış ve bizim için ulu olan birini soruyorsun." şeklindeydi. Şiirde yer alan "Bedrî" ifadesi Bedir'e nispeti ifade etmektedir. Bazılarına göre şiir Ali b. Ebû Tâlib hakkında söylenmiştir. Onun Bedir'e katıldığını ifade etmek istiyor.

Bize Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî er-Râviye anlattı. O Mufaddal ed-Dabbî'den rivayet etti, dedi ki: Fadl b. Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb veresiye mal satıyordu. Borçluların paralarını ödeme zamanı geldiğinde "Şâribü'r-rîh" (rüzgâr içen) olarak adlandırdığı bir eşeğe biner ve üzerinde durur, şöyle derdi:

Ey amca çocuklarımız! Ödeyin paralarınızı
Çünkü insanları birbirinden ayırır para sevgisi

Dedi ki: Benî Dîl b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne'den, borcunu kötekle ödeyen "Akreb" adında bir adam vardı. Fadl'ın alacaklıları onun peşine düştüklerinde onları atlatıp onlardan kaçıyor ve şöyle diyormuş:

Eğer demir olsaydım kıracaklardı beni
Fakat ben demirden daha sağlam biriyim

Fadl borç olarak ona bir miktar mal verdi. Ödeme zamanı yaklaştığında geldi ve Akreb'in kapısına dikildi. Eşeğini onun kapısına bağladı ve bir şey serip üzerine oturdu. Her biri (hem Fadl hem de Akreb) arkadaşına kötülükte bulundu. Bunun üzerine Fadl onu hicvederek şöyle dedi:

Akreb ticaret yaptı pazarımızda
Merhabalar olmasın ticaretçi Akreb'e
Eğer dönerse Akreb biz de ona döneriz
Ayakkabı bunun için hazır olacaktır
Korkulur her gelen düşmandan
Ve korkulur onun arkadan sokmasından
Hilesi dübüründe olan bir düşman
Hile sahibi değildir, düşmanlık sahibi de
Akreb zarar etti kuşkusuz ve ben anladım ki
Onun ne dünyası var ne de âhireti

Bana Medâinî anlattı. O Ebü'l-Yakzân'dan rivayet etti, dedi ki: Fadl b. Abbâs b. Utbe, Velîd'in yanına gitti. Velîd ona iyilik yaptı ve mükâfat verdi. Bunun üzerine Fadl eşeğini kastederek "Ey müminlerin emîri, Rüzgâr içen'i de unutma!" dedi. Velîd "Neden seni ondan daha hayırlısına bindirmiyoruz ki?" dedi. Fadl "Benim ona bir saygım vardır ve o benim için başkasından daha hayırlıdır. Ona yiyeceğini temin et!" dedi. Velîd her ay ona on dinar tahsis etti. Fadl o parayı ve eşeğine tahsis edilen erzakı alıyordu. Ancak Fadl [aldığı tahsisattan] eşeği için harcamazdı, halktan onun için ot ve yem dilenirdi. Bunun üzerine şehirde bazı insanlar bir cümle yazarak onu eşeğinin boynuna astılar ve eşeği şurta sorumlusunun yanına gönderdiler. Onda şu yazılıydı: "Allah'a ve müslümanlara yemin olsun ki sahibim benim rızkımı [devletten] alıyor fakat ondan hiçbir şeyi bana yem olarak vermiyor."

Bana Abbâs b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebû Miskîn'den rivayet etti, dedi ki: Fadl b. Abbâs b. Utbe, Velîd b. Abdülmelik'in yanına girdi ve ona şu şiiri okudu:

Amcaoğlun, halaoğlun ve dayın olarak geldim sana
Herhangi birinin sana ilintileyeceği bir ırk değilim
Aramızda kenetlenmiş akrabalık sebebiyle yaklaş bana
Akrabalık bağı daha yakın değil midir?

O sırada Velîd'in yanında evlâtlık olan Hâris b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt vardı. Hâris Fadl hakkında Velîd'in kulağına bir şey söyledi. Bunun üzerine Fadl "Ey müminlerin emîri, Nuh (as) her çiftten iki taneyi gemiye almış, ancak onunla birlikte evlâtlık yoktu." dedi. Hâris'in rengi değişti ve kalkıp gitti.

Bana Müseyyibî'den anlatıldığına göre o şöyle dedi: Fadl b. Abbâs b. Utbe, Velîd'in yanına girdi, yanında Abbâd b. Ziyâd vardı. Abbâd ile Ömer b. Abdülazîz arasında bir hoşnutsuzluk vardı. Fadl, hemen içinde (وَلَمْ أَكُ شَعبًا ناطني بك مُشْعب) "Herhangi birinin beni sana ilintileyeceği bir ırk değilim" dediği şiirini okudu. Bunun üzerine Abbâd "Ey müminlerin emîri, vallahi ona sıla-i rahimde bulunman gerekir." dedi. [Orada bulunan] Ömer b. Abdülazîz ise "Teşvik, zayıf ve ağır olan adamı çabucak iş yapmaya tahrik eder." dedi.

Medâinî dedi ki: Velîd b. Abdülmelik vefat ettiği zaman –ki o, kardeşi Süleymân'a kötü davranıyordu- Fadl, [Velîd'in yerine geçen] Süleymân b. Abdülmelik'in yanına gitti. Velîd'e mersiye okuyup şöyle dedi:

Geç Velîd'in kabrinin yanından ve ona de ki
Allah sana merhamet etsin kabirde
Ey kesilmiş olan sıla-i rahmin sahibi!
Ve kabalıklar dokundu zaman içinde o sılaya

Bunun üzerine Süleymân "Sana karşı sıla-i rahimde bulunuyor, bana gelince kesiyor. Bu nasıl iş?" dedi ve emretti, [Fadl'ın] ensesine birkaç tokat vuruldu ve huzurundan çıkarıldı.

Dediler ki: Fadl ile Hâris b. Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Muğîre karşılıklı olarak birbirlerini hicvettiler. İnsanlar şiirlerini dinlemek üzere bir araya geldiler. Fadl şöyle dedi:

Ve ben yeşilim, beni bilen bilir
Araplar içinde yeşil derili olan biriyim
Benimle övünme yarışına giren şerefli biriyle yarışa girer
Kovayı doldurur çadır direğinin düğmesine kadar

Fadl sözlerini bitirince Hâris "*Ebû Leheb'in elleri kurusun, zaten kurudu.*" âyetini okudu. İnsanlar Fadl'a bağırdılar ve ona gülmeye başladılar. Oradan mağlup olarak ayrıldı. Ancak daha sonra şöyle diyordu:

Ne yapmak istiyor bana sövmek ve beni küçük düşürmekle?
Ya da Hammâletü'l-hatab'dan ne istiyor?
Şerefli bir kadındı, par par parlıyordu
Câhiliye dönemindeki fazileti, şerefli büyüklerin faziletiydi

Bu [son beyit] şu şekilde de rivayet edilmiştir:

Şerefli bir kadındı, parlıyordu onun şerefi
Nesebi aydınlatan bir şeyhin sülâlesindendi

Ebû Hıdâş b. Utbe, Muâviye'nin sohbetine devam edenlerden biriydi ve güzel konuşurdu.

Bana Âfiye et-Temîmî anlattı. O İshâk b. İbrâhim'den rivayet etti, dedi ki: Ensardan olan şair Ahvas, Fadl'a şiirlerinden birini okudu. Fadl "Şiirin ne kadar güzel! Ancak sen şiirinde alışılmadık bir söz söylemiyorsun." dedi. Bunun üzerine Ahvas şöyle dedi: Nasıl olur ben şöyle diyorken:

Öyle bir ip sahibi ki, insanların hepsi görür o ipi,
Cehennemin ortasında ve gizlenmez kimseden.
İnsanların iplerini görürsün ki kıldan yapılmıştır
Oysa burulmuş hurma liflerindendir onun ateşteki ipi

Müslim b. Mu'attib b. Ebû Leheb Peygamber'e (sav) benzetilirdi. Yakışıklı ve güzel bir adamdı. Peygamber'le birlikte Huneyn'e katılmıştı.

Ebû Leheb'in çocuklarından biri de Hamza b. Utbe b. İbrâhim'dir. O da çok yakışıklı ve güzel bir adamdı. Hammâd el-Berberî, bazı Mekkeli Kureyşlilerle birlikte Şiîlik yaptığı gerekçesiyle Hamza'yı Hârûnürreşîd'e şikâyet etti. Hârûnürreşîd "Ey Hamza! Sen Ebû Tâlib ailesine mi taraftar-

lık yapıyorsun?" dedi. Hamza "Vallahi emsallerimden kendisine taraftarlık yapacağım benden daha hayırlı kimseyi tanımıyorum. Çünkü ben Benî Hâşim'den biriyim." Bu cevap Hârûnürreşîd'in hoşuna gitti ve onu sohbetine aldı.

Gaydâk b. Abdülmuttalib

Onun adı Nevfel'dir. "Gaydâk" ise "yağmuru bol olan yıl" mânasındadır. Bir çocuk bol yağmurlu bir yılda doğmuş ise "Gaydâk bir yılda dünyaya geldi." denilir veya bir yağmur çok sağanak olursa "O, gaydâk bir yağmurdur." denilir. Yine sırtlanın yavrusuna da "gaydâk" denilir. Gaydâk, babasının vefatından beş yıl sonra vefat etti.

Kelbî dedi ki: Gaydâk Abdülmuttalib'in büyük çocuklarındandı. Abdülmuttalib Huzâ'a'nın kendisiyle ile anlaşma yaptığı yıl Gaydâk'ın annesiyle evlendi. Onun annesi Huzâ'a'dan Mümti'a [veya Mümetti'a] bt. Amr b. Mâlik b. Müemmel idi. Gaydâk'ın anneden kardeşi, Avf b. Abdüavf Ebû Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî idi. Bazılarına göre Gaydâk, Hacl b. Abdülmuttalib'dir. Bu yanlıştır ve Gaydâk'ın nesli devam etmemiştir.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Hassân b. Sâbit, Ebû Leheb'i hicvederken şöyle dedi:

Sen ne zaman büyüklere kavuşmak istersen
Semâhîc'e yapış çünkü sen onun bızırındansın
Senin alçak baban Lihyân kabilesidir, ona nispet et kendini
Bırak şeref sahibi Benî Hâşim'i

Anlatıldığına göre Semâhîc, Ebû Leheb'in ninelerinden biridir. Semâhîc, Lihyân b. Hüzeyl b. Müdrike'ye nispet edilirdi.

Huzâfe b. Gânim el-Adevî oğluna şöyle dedi:

Ey Hâric! Ben öleceğim kuşkusuz
Sen onlara şükredici ol beni kabre koyuncaya kadar
Şeybetü'l-Hamd'in çocuklarını kastediyorum
Onun yüzü geceleri aydınlatırdı, tıpkı mehtap gibi
Onların yaşlıları en hayırlı yaşlılar ve nesilleri

Hükümdarların nesli gibi, hepsi de güzel kokuludur
Hacıların çobanına, sonra yaşlı Hâşim'e teşekkür et
Ve Abdümenâf'a, Fihr'in o efendisine
Babanız Kusayy'a "Mücemmi'" denilirdi
Çünkü Allah onunla Fihr'in kabilelerini bir araya getirmişti
Ve sizler Zeyd'in çocuklarısınız
Arttı Bathâ'nın şerefi onunla şeref üstüne

Ben bu şiirden bir tek beyit söyleyeni de işittim, şöyle diyordu: *Ve Abdümenâf, bu ay gibi ulu adam*

Anlatıldığına göre Abdümenâf'a "el-Kamer" deniliyordu.

Abdülmuttalib'in Kızları

Ümmü Hakîm Beyzâ bt. Abdülmuttalib: Resûlullah'ın (sav) babası Abdullah'ın ikiziydi. Önce Abdullah, sonra Ümmü Hakîm dünyaya gelmişti. Ümmü Hakîm ketum, sakin ve iffetli bir kadındı. Bir başka rivayete göre kendisi bu sözü kendi nefsi için söylemiştir. Onunla Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdüşems evlendi. Küreyz'den Ervâ bt. Küreyz adlı kızını dünyaya getirdi. Ervâ, Affân b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye ile evlendi. Ondan Osman b. Affân'ı dünyaya getirdi. Bu durumda Ümmü Hakîm anne tarafından Osman'ın ninesidir. Affân'dan sonra Ervâ ile Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye evlendi. Erva ondan Velîd b. Ukbe, Umâre b. Ukbe ve Hâlid b. Ukbe'yi dünyaya getirdi. Ümmü Hakîm onların da anne tarafından ninesidir. Ervâ Osman'ın hilâfeti zamanına kadar yaşadı. Onun cenaze namazını Osman kıldırdı. Kabrinden dönerken Osman "Allahım! Annemi affet!" diyordu. Ümmü Hakîm bi'setten sonra 70 yaşlarında vefat etti ya da yetmişe yakın bir yaştaydı. Ümmü Hakîm, kızının oğlu Osman'ı oynatırken şöyle diyordu:

Onun hakkındaki zannım doğruluk ve iyiliktir
Hem doğruyu emreder hem de doğruyu yapar
Çiçek beyazlığında bir gençliktendir
Dübürlerini ve avretlerini korurlar
Kibirli koçları döver
Düşürünceye kadar onu döver
Hem önden hem arkadan

Âtike bt. Abdülmuttalib: Abdullah b. Ebû Ümeyye ve Peygamber'in (sav) zevcesi Ümmü Seleme'nin babadan kardeşi Züheyr b. Ebû Ümeyye el-Mahzûmî'nin annesidir. Âtike'nin annesi, Resûlullah'ın (sav) babası Abdullah'ın annesidir. Âtike ayrıca [Bedir Harbi'nden önce] görülen rüyanın sahibidir. [Bu rüya üzerine] Ebû Cehil Abbâs'a "Ey Abdülmuttaliboğulları! Erkeklerinizin peygamber olmasıyla yetinmediniz de şimdi de kadınlarınız mı peygamber oldular?" demişti. Onunla ilgili haberi Abbâs b. Abdülmuttalib'in haberlerinde yazmıştık. Âtike müslüman oldu ve hicretten evvel vefat etti.

Berre bt. Abdülmuttalib: O, Ümmü Seleme'nin Resûlullah'tan (sav) önceki kocası Ebû Seleme b. Abdülesed b. Hilâl el-Mahzûmî'nin annesidir. Yine Berre, Benî Âmir b. Lüeyy'den olan Ebû Sebre b. Ebû Rühm'ün de annesidir. Ebû Rühm, Abdülesed'den sonra Berre ile evlendi. Onun annesi yine Resûlullah'ın (sav) babası Abdullah'ın annesidir.

Ervâ bt. Abdülmuttalib: O, Tuleyb b. Umeyr b. Vüheyb b. Abd b. Kusayy'ın annesidir. Künyesi "Ebû Adî"dir. Tuleyb, 35 yaşlarında iken Şam'daki Ecnâdeyn Savaşı'nda şehit düştü. Tuleyb bir gün Resûlullah'ı öldürmek için pusu kuran Ebû İhâb b. Azîz et-Temîmî'yi bir devenin çene kemiği ile dövdü ve onun başını yardı. Tuleyb dövüldü ve annesine götürüldü. Annesi Ervâ "Muhammed onun dayısının oğludur. Herkesten daha fazla onu savunma ve onun için öfkelenme hakkına sahiptir." dedi. Yine Ervâ şöyle dedi:

Tuleyb dayısının oğluna yardım etmiş
Kanında ve malında ona yardım etmiş

Müslümanlar o sırada Ebû Tâlib'in vadisinde namaz kılıyorlardı. Ebû Cehil, Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve onların cahil taraftarlarından bir grup, müslümanlara hücum etti. Tuleyb hemen Ebû Cehil'e yöneldi, onu yaraladı. Onlar da onu bağladılar. Bu kez Ebû Leheb onun yardımına yetişti, onu kurtardı ve Ervâ'ya şikâyete gitti. Ervâ "Muhammed'e yardım etmiş olması onun (Tuleyb'in) hayatı boyunca yaptığı en hayırlı iştir." dedi ve müslüman oldu. Bir gün Tuleyb seher vaktinde Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ı, elinde pislik dolu bir zembili Peygamber'in kapısının çevresine dökerken gördü. Tu-

leyb elinden zembili aldı ve iki kulpundan tutarak zembille onun kafasına vurmaya başladı. Ukbe onu alıp annesinin yanına götürdü ve "Tuleyb'in ne yaptığını görmüyor musun?" dedi. Ervâ "Mallarımız ve canlarımız Muhammed'e feda olsun." dedi.

Ümeyme bt. Abdülmuttalib: Peygamber'in (sav) babası Abdullah'ın anne ve babadan kız kardeşidir. Zeyneb bt. Cahş, Abdullah b. Cahş, Ebû Ahmed ve Ubeydullah b. Cahş'ın annesidir. Cahş, Benî Esed b. Huzeyme'dendir.

Safiyye bt. Abdülmuttalib: O, Hamza'nın anne ve babadan kardeşidir. Yine Mukavvim ve Hacl'ın da kardeşidir. Safiyye, Zübeyr b. Avvâm ve Sâib b. Avvâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy'ın anneleridir. Safiye, Avvâm'dan önce Hâris b. Harb b. Ümeyye'nin eşiydi. Ondan bir kız dünyaya getirdi. Safiyye hicretin 20. yılında 73 yaşındayken vefat etti.

Bana arkadaşlarımdan biri anlattı O Zübeyr b. Bekkâr'dan rivayet etti, dedi ki: Osman b. Affân, Muğîre b. Şu'be'ye Bakî'deki evini parselledi. Zübeyr kılıcını aldı, Muğîre de evin sınırlarını çiziyordu. Zübeyr onun evinin sınırını annesi Safiyye'nin kabrinden ötelemeye çalışıyordu.

Bana Velîd b. Sâlih anlattı. O Vâkıdî'den, o Muhammed b. Abdullah'tan, o da Zührî'den rivayet etti, dedi ki: Ali ve Zübeyr, Safiyye'nin kölelerinin velâyeti konusunda tartıştılar. Ali "Ben halamın kölelerine sahip olma konusunda daha çok hak sahibiyim ve onların diyetini daha çok üstlenirim." dedi. Zübeyr ise "Ben annemin kölelerine sahip olma ve onların mirasına vâris olma konusunda daha çok hak sahibiyim." dedi. Ömer Zübeyr'in daha çok hak sahibi olduğuna hükmetti. Dediler ki: Onların diyetleri ise Ali ve Benî Abdülmuttalib üzerindedir. Ebü'l-Yakzân Abdülmuttalib'e "Âmir" denildiğini söyledi.

Benî Abdülmuttalib'in nesebi sona erdi.

Rahmân ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Nadle b. Hâşim

Hâşim onunla (Ebû Nadle olarak) künyelenirdi. Onun Erkam b. Nadle adında bir çocuğu dünyaya geldi ancak soyu devam etmedi. Erkam'ın kızları oldu. Onlardan biri Zeyneb idi. Onunla Abdüyeğûs b. Vehb ez-Zührî evlendi. Bir de Hind vardı. Onunla Cemîl b. Ma'mer Zûkalbeyn el-Cumahî evlendi. Bir de Şifâ vardı. Şifâ, Sâib b. Ubeyd b. Abdüyezîd b. Hâşim b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf'ı dünyaya getirdi. Sâib Peygamber'e (sav) benziyordu.

Sayfî b. Hâşim

Küçükken vefat etti ve çocukları olmadı.

Ebû Sayfî'ye gelince onun adı Amr idi. Babası hayatında ona "Hâşim" ismini koymuştu. Hâşim'in adı "Amr" idi. Onun Dahhâk ve Rukayka adlarında iki çocuğu oldu. Rukayka, Mahreme b. Nevfel ez-Zührî'nin annesidir. Bu, Kelbî'nin sözüdür.

Bazıları dedi ki: Onun Sayfî ve Amr adlarında iki çocuğu oldu. Onlara kendi ismini ve babasının ismini verdi. Anneleri Kinâne kabilesindendi.

Rukayye: Onun annesi, Benî Abdüddâr b. Kusayy'dan Hâle bt. Kelede idi. Onunla Nevfel b. Abdümenâf b. Zühre evlendi. Sayfî ve Amr'ın nesli devam etmedi.

Esed b. Hâşim

Onun annesi Kayle'dir. Kayle, Hazûz bt. Âmir el-Huzâ'iyye'dir. Kayle, Ali b. Ebû Tâlib'in annesi Fâtıma'yı ve kardeşlerini dünyaya getirdi. Onun annesi, Benî Âmir b. Lüeyy'den Hubbâ bt. Herm b. Revâha idi. Kayle bir de Hâlide bt. Esed'i dünyaya getirdi. Onunla Erkam b. Nadle b. Hâşim evlendi.

Bir başka rivayete göre Huneyn adında bir adam -annesi de Sümeyye adında Rum asıllı bir câriye idi. Mâriye olduğu da deniliyor- Esed b. Hâşim'in oğlu olduğunu iddia etti. Ancak nesebi sabit olmadı. Kâiflere[380] geldi, onu kabul etmediler. Oradan [tekrar] Mekke'ye geldi. Mestleri de

380 İki kişi arasındaki benzerlikten hareketle soy tespiti yapan bilirkişi. (çev.)

omuzundaydı. Onun için "Huneyn iki mestiyle eli boş olarak döndü." denildi. Bu bir darbımesel olarak söylenegeldi. Bundan böyle arzu ettiği şey yerine gelmeden dönen ve muvaffak olmayan kimse için "Huneyn iki mestiyle döndü." denilirdi. Doğru olan bu görüştür.

İnsanlardan bazılarına göre şarkıcı Huneyn b. Bellû' el-İbâdî bir defasında yolculuğa çıkmıştı. Yolu kaybetti ve Hîre'ye girdi. Çıplaktı ve mestlerini bağlamıştı. Bu yüzden muvaffak olmayan kimseye "Huneyn iki mestiyle döndü." denildi. Yine deniliyor ki: Bir bedevî adam Hîre'ye geldi, yanında bir deve vardı. Deveyi bir kenara bıraktı ve çarşıya gitti. Huneyn adında ayakkabıcı bir adamın yanında iki mest gördü. Onu satın aldı ve gidip devesini aramaya başladı. Devesinin çalındığını anladı. Adam yaya olarak kavmine döndü. Kavmi ona "Deven nerede?" dediler. Adam "Çalındı." dedi ve onlara mestleri gösterdi. Onlar da mestleri çok beğendiler. Adam "Bunlar Hîre'de Huneyn adında, mâhir bir ayakkabı ustasının mestleridir. Alışverişi çok kolay bir adamdır." dedi. Kavmi gülmeye başladılar ve "Huneyn'in iki mestiyle döndü." dediler ve bu, darbımesel oldu.

Esed b. Hâşim'in oğlu olduğunu iddia eden Huneyn'in Amr ve Abdurrahmân adlarında çocukları vardı. Bunların annesi, Suhtâ bt. Abdüavf b. Abdülhâris ez-Zührî idi. Abdurrahmân b. Huneyn'in de bir kızı oldu. Onunla Müsellem b. Cebbâr el-Fezârî evlendi ve ondan çocukları oldu.

Amr b. Huneyn'in Sa'd b. Ebû Vakkâs ailesinde çocuğu olan bir kızı vardı. Bir başka rivayete göre Huneyn'in Abdullah adında bir oğlu da vardı. Onun da "Ümmü Hârûn" adında bir kızı oldu. Bu kız, Mûsâ b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın eşiydi.

Bana Medâinî anlattı. O Şerîk'ten rivayet etti, dedi ki: Ali'ye Benî Hâşim ve Benî Ümeyye soruldu. Ali "Onlar daha çok, daha çirkin ve daha hilekârdırlar. Biz ise daha fasih, daha güzel ve daha samimiyiz." dedi. Dedi ki: Muâviye'ye "Siz mi daha şereflisiniz yoksa Benî Hâşim mi?" denildi. Muâviye "Onlar tek tek şereflidirler. Ama biz onlardan sayıca daha fazlayız. Nihayet ilklerin ve sonrakilerin zübdesi olan [Muhammed] (sav) geldi." dedi.

Abdümenâf'ın nesebi burada sona erdi.

DİZİN

A

Abbâd b. Abbâd 264
Abbâd b. Avvâm 336, 363, 372, 474
Abbâd b. Ziyâd 509, 768
Abbâs 92, 249, 388, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 495, 496, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 508, 510, 511, 512, 513, 515, 517, 518, 519, 520, 521, 523, 526, 532, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 543, 548, 549, 555, 557, 558, 563, 571, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 584, 585, 586, 587, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 615, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 633, 639, 640, 641, 642, 646, 648, 650, 655, 657, 658, 659, 661, 669, 673, 674, 679, 685, 686, 688, 689, 692, 693, 704, 712, 720, 723, 725, 727, 728, 729, 732, 733, 734, 737, 738, 739, 740, 742, 749, 753, 754, 759, 760, 761, 764, 765, 766, 767, 768, 772
Abbâs b. Abdullah 497, 500, 501
Abbâs b. Abdülmuttalib 427, 429, 431, 432, 439, 441, 449, 450, 451, 495, 500, 501, 502, 596, 734, 740, 760, 765, 772
Abbâs b. Ali 232, 341, 344, 346, 357
Abbâs b. Ali b. Ebû Tâlib 341, 357
Abbâs b. Ebû Ca'fer Mansûr 733
Abbâs b. Hişâm 13, 23, 25, 26, 48, 54, 56, 60, 109, 110, 116, 121, 125, 131, 134, 148, 150, 154, 202, 203, 205, 214, 220, 229, 235, 244, 245, 246, 254, 258, 265, 308, 330, 380, 387, 389, 391, 428, 429, 432, 434, 435, 438, 439, 441, 442, 447, 452, 453, 461, 468, 477, 480, 481, 503, 507, 596, 620, 657, 679, 742, 760, 764, 765, 767
Abbâs b. Kilâbiyye 405
Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî 430, 448
Abbâs b. Muhammed b. Abdullah b. Abbâs 483, 501
Abbâs b. Muhammed b. Ali 311
Abbâs b. Muhammed el-Ca'ferî 405
Abbâs b. Suhâr el-Abdî 181
Abbâs b. Şeybe 434
Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb 434, 449, 493, 765, 766
Abbâs b. Velîd 466, 598, 669
Abbâs b. Velîd 315
Abbâs b. Velîd en-Nersî 669
Abbâse bt. Mehdî 734, 737
Abbâs el-Ensârî 475
Abbâsî 288, 497, 520, 524, 557, 584, 593, 615, 621, 660, 664
Abdel b. Hasıl et-Tâî 250, 419
Abdikusayy 536
Abdula'lâ 458, 492, 534
Abdullah b. Abbâs 15, 16, 32, 34, 50, 61, 76, 78, 84, 85, 86, 87, 104, 106, 112, 115, 116, 122, 123, 128, 167, 180, 238, 247, 265, 276, 326, 378, 379, 380, 388, 393, 408, 409, 410, 418, 420, 426, 432, 439, 443, 448, 450, 451, 453, 454, 455, 457, 458, 460, 461, 463, 466, 467, 468, 471, 474, 479, 483, 485, 490, 492, 500, 501, 502, 505, 506, 507, 508, 510, 511, 512, 518, 519, 521, 532, 534, 536, 548, 549, 555, 615, 737, 738, 739, 766

Abdullah b. Abbâs ile Ammâr b. Yâsir 32, 34
Abdullah b. Abd 416
Abdullah b. Afîf el-Ezdî el-Gâmidî 363
Abdullah b. Ahmer 81
Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 379, 393
Abdullah b. Ali b. Ebû Tâlib 490
Abdullah b. Ali b. Sâib 22
Abdullah b. Ali el-Asgar 536
Abdullah b. Âmir 24, 25, 26, 91, 179, 189, 241, 253, 254, 258, 260, 673, 756
Abdullah b. Âmir el-Hadramî 179, 189
Abdullah b. Amr b. Âs 72, 90, 431, 493
Abdullah b. Amr b. Osman 317, 424
Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî 547, 595
Abdullah b. Azîz İbnü'l-Hanefiyye 401
Abdullah b. Bekir es-Sehmî 256, 456
Abdullah b. Büdeyl 77, 85, 89, 102
Abdullah b. Büreyde 465, 471
Abdullah b. Büreyd el-Hilâlî 449
Abdullah b. Ca'fer 121, 156, 167, 191, 225, 231, 235, 245, 283, 290, 292, 293, 357, 372, 375, 425, 463, 486, 494, 501, 502, 507, 547, 569, 623, 750, 751
Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib 156, 292, 357, 494, 502, 507, 569
Abdullah b. Cüd'ân et-Teymî 765
Abdullah b. Dahhâk b. Kays 377
Abdullah b. Decn el-Havlânî 142
Abdullah b. Ebû Bekir 54, 238, 432
Abdullah b. Ebû Müleyke 467, 479
Abdullah b. Ebû Şeybe 227, 456
Abdullah b. Erâke 200
Abdullah b. Fudayl 459
Abdullah b. Habbâb b. Eret 130
Abdullah b. Hacal el-Bekrî 106
Abdullah b. Hakîm b. Hizâm 58
Abdullah b. Hakîm et-Temîmî 31
Abdullah b. Hânî el-Kindî 413, 419
Abdullah b. Hâris 90, 93, 254, 283, 435, 451, 463, 498, 500, 535, 549, 754, 757, 758, 762
Abdullah b. Hâris b. Fudayl 90
Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib 254, 535, 757
Abdullah b. Hasan b. Hasan 240, 271, 272, 276, 293, 312, 376, 377, 378, 381, 493, 522, 527, 529, 580, 602, 621, 684, 710, 760
Abdullah b. Hasan b. İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan 293
Abdullah b. Hasıl 250
Abdullah b. Hay b. Husayn er-Rekâşî 711
Abdullah b. Hâzim b. Esmâ b. Salt es-Sülemî 187
Abdullah b. Hâzim es-Sülemî 180, 185
Abdullah b. Hevze 196, 349
Abdullah b. Hısn el-Ezdî 341
Abdullah b. Hür el-Cu'fî 336
Abdullah b. İdrîs b. Husayn 33
Abdullah b. İdrîs el-Evdî 456, 457
Abdullah b. Kesîr el-Ensârî 475
Abdullah b. Kevvâ el-Yeşkürî 111
Abdullah b. Kutbe et-Tâî 357
Abdullah b. Ma'bed el-Ekber 497
Abdullah b. Mâlik 514, 586, 600, 604, 620, 655, 663, 664, 665, 667, 668, 671, 675, 679, 681, 683, 684, 690, 691, 692, 709, 712, 723, 724, 727
Abdullah b. Mes'ade b. Hakeme b. Mâlik b. Huzeyfe el-Fezârî 196
Abdullah b. Mes'ûd 131, 190, 457
Abdullah b. Misver b. Amr b. Abbâd b. Husayn et-Temîmî 301
Abdullah b. Mişkem 64
Abdullah b. Muâviye 494, 547, 569, 570, 623, 624
Abdullah b. Muhammed 45, 226, 243, 292, 307, 317, 368, 393, 407, 408, 409, 410, 455, 484, 510, 511, 513, 529, 537, 562, 563, 610, 623, 648, 730
Abdullah b. Muhammed b. Abdullah 307, 529
Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahmân 243

Abdullah b. Muhammed b. Akîl 226
Abdullah b. Muhammed b. Ali Ebü'l-Abbâs 563
Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe 45, 455, 484
Abdullah b. Muhammed Ebû Ca'fer Mansûr 623
Abdullah b. Mukaffa 546, 664, 665, 669, 686
Abdullah b. Mutî 323, 412
Abdullah b. Mübârek 405, 439
Abdullah b. Müemmel 479
Abdullah b. Müslim b. Akîl 357, 372
Abdullah b. Necebe b. Ubeyd 222
Abdullah b. Nümeyr 22, 94, 104, 227, 457, 476
Abdullah b. Osman el-Vakkâsî 431
Abdullah b. Ömer 14, 15, 16, 112, 113, 114, 115, 119, 323, 412, 424, 556, 623, 713
Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz 556, 623
Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. Hattâb 713
Abdullah b. Ömer b. Hattâb 14, 412
Abdullah b. Rebî'a el-Cüşemî 419
Abdullah b. Rebî' el-Hârisî 297, 299, 640, 655, 721
Abdullah b. Riâb 403
Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh el-Kureşî 152
Abdullah b. Sâlih 15, 20, 36, 97, 108, 116, 127, 128, 168, 176, 191, 246, 281, 305, 308, 380, 392, 394, 406, 408, 431, 432, 439, 447, 448, 455, 457, 460, 462, 464, 476, 483, 527, 528, 575, 577, 588, 595, 596, 597, 602, 619, 633, 642, 645, 670, 679, 716, 717, 747
Abdullah b. Sâlih b. Müslim 15, 108, 127
Abdullah b. Sâlih el-Mısrî 447, 460, 483
Abdullah b. Sâlih el-Mukrî 116, 191, 281, 305, 394, 406
Abdullah b. Sebu el-Hemdânî 324
Abdullah b. Selâm 239
Abdullah b. Seleme el-Hemdânî 254
Abdullah b. Selime 92, 93
Abdullah b. Selm el-Fihrî 238
Abdullah b. Süleym 40, 332
Abdullah b. Şecere es-Sülemî 127, 140, 142
Abdullah b. Şeddâd el-Cüşemî 419
Abdullah b. Şübeyl el-Ahmesî 214
Abdullah b. Şübrüme 578
Abdullah b. Tufeyl 106
Abdullah b. Ubeydullah 492, 493, 494, 501, 503, 609
Abdullah b. Ubeydullah Ebü'n-Nadr en-Nahvî el-Ezdî 609
Abdullah b. Ukbe el-Ganevî 357
Abdullah b. Umeyr el-Kelbî 349, 352
Abdullah b. Urve el-Has'amî 357
Abdullah b. Vâil et-Teymî 172
Abdullah b. Vâl et-Teymî 324
Abdullah b. Vehb 127, 128, 129, 130, 131, 133, 142, 149, 213, 217
Abdullah b. Vehb el-Hemdânî 149
Abdullah b. Vehb er-Râsibî 127, 128, 130, 131, 142
Abdullah b. Vehb es-Sebeî 213
Abdullah b. Velîd b. Zeyd b. Rebî'a b. Abdüluzzâ b. Abdüşems 18
Abdullah b. Verkâ es-Selûlî 413
Abdullah b. Yaktur 332
Abdullah b. Ya'kûb es-Sülemî 395
Abdullah b. Yesâr 330
Abdullah b. Zübeyr 27, 29, 30, 41, 42, 51, 59, 112, 115, 240, 242, 244, 269, 323, 406, 413, 414, 423, 424, 430, 467, 468, 469, 474, 477, 483, 486, 547, 729, 758
Abdullah el-Asgar 503
Abdullah el-Ekber 502
Abdullah Evsat 503
Abdurrahîm b. Mûsâ 471
Abdurrahmân 16, 20, 26, 42, 54, 56, 58, 59, 60, 62, 64, 78, 93, 95, 102, 103, 106, 107, 112, 113, 115, 121, 127, 143, 163, 165, 186, 188, 191, 195, 196, 197, 198, 201, 207, 208, 209,

210, 214, 218, 219, 220, 228, 230, 232, 233, 239, 241, 242, 243, 248, 250, 251, 253, 254, 258, 259, 273, 297, 304, 313, 324, 325, 326, 339, 351, 355, 356, 357, 358, 364, 371, 372, 381, 390, 396, 407, 419, 431, 432, 433, 437, 438, 443, 449, 457, 458, 462, 463, 473, 479, 490, 491, 496, 497, 501, 503, 516, 526, 534, 541, 551, 553, 558, 567, 569, 578, 579, 581, 586, 592, 600, 601, 610, 613, 614, 620, 626, 636, 640, 642, 648, 668, 674, 675, 701, 710, 740, 744, 758, 759, 760, 770, 775
Abdurrahmân b. Abdullah b. Ebû Ce"âl el-Ezdî 250
Abdurrahmân b. Abdullah b. Keden 324, 325, 355
Abdurrahmân b. Abdullah el-Kindî 207
Abdurrahmân b. Abdullah el-Ömerî 433
Abdurrahmân b. Âbis 463
Abdurrahmân b. Akîl 357
Abdurrahmân b. Amr b. Mülcem b. Meşkûh b. Nefer b. Kelede 219
Abdurrahmân b. Attâb 26, 42, 56, 58, 241
Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr 259, 431
Abdurrahmân b. Cündeb 230
Abdurrahmân b. Ebû Bekir 112, 165, 242, 313
Abdurrahmân b. Ebû Bekre 188
Abdurrahmân b. Ebû Umeyr es-Sekafî 419
Abdurrahmân b. Ebü'z-Zinâd 443, 458
Abdurrahmân b. Erkam ez-Zührî 112
Abdurrahmân b. Esmâ el-Fezârî 197
Abdurrahmân b. Esved b. Abdüyağûs 112, 113, 115
Abdurrahmân b. Gazvân 127
Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd 106, 112, 121, 163, 209, 214, 219, 248
Abdurrahmân b. Hanbel 103
Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm 112, 115, 437, 490
Abdurrahmân b. Hazvere 491
Abdurrahmân b. Hevze el-Ezdî 196
Abdurrahmân b. Huşkâre el-Becelî 351
Abdurrahmân b. Kabâs 210
Abdurrahmân b. Kays el-Huddânî 143
Abdurrahmân b. Mehdî 59, 62, 463
Abdurrahmân b. Mihnef b. Süleym 195
Abdurrahmân b. Muhammed b. Eş'as 297, 758
Abdurrahmân b. Muhammed el-Kindî 198
Abdurrahmân b. Mübârek et-Tafâvî 432
Abdurrahmân b. Mülcem 218, 220, 228
Abdurrahmân b. Mülcem el-Himyerî 220
Abdurrahmân b. Mülcem el-Murâdî 228
Abdurrahmân b. Safvân 437, 438
Abdurrahmân b. Semüre 251, 253, 251, 254
Abdurrahmân b. Ubeyd 78, 258
Abdurrahmân b. Ubeydullah 490
Abdurrahmân b. Ziyâd 93, 304, 358, 579
Abdurrahmân b. Ziyâd b. En'um 579
Abdurrahmân el-Aclânî 239
Abdûs b. Ebû Hâlid el-Mervruzî 404
Abdüla'lâ 41, 91, 144, 356, 435, 538, 539
Abdüla'lâ b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz 91
Abdüla'lâ b. Zeyd b. Şücâ el-Kelbî 356
Abdüla'lâ en-Nersî 41
Abdülazîz 115, 237, 276, 278, 301, 403, 407, 432, 474, 503, 504, 513, 514, 533, 537, 541, 556, 564, 587, 620, 623, 634, 662, 678, 691, 701, 710, 711, 733, 751, 756, 762, 768
Abdülazîz b. Ebû Ca'fer 733
Abdülazîz b. Ebû Seleme el-Mâcişûn 751
Abdülazîz b. Îsâ b. Mûsâ 403
Abdülazîz b. Mervân 503
Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî 432
Abdülcebbâr b. Abdurrahmân 540, 569, 601, 674, 675, 710

Abdülcebbâr b. Abdurrahmân el-Ezdî 569, 674
Abdülcebbâr b. Katarî 302
Abdülcebbâr b. Verd 458, 479, 747
Abdülcelîl el-Kaysî 20
Abdülhamîd b. Rib'î 538, 543, 568, 570, 574, 700
Abdülkâbe b. Abdülmuttalib 428
Abdülkays 14, 34, 35, 36, 39, 56, 78, 138, 173, 399, 524, 545, 613, 711
Abdülkays Amr b. Mercûm el-Abdî 36
Abdülmelik 15, 16, 17, 39, 48, 131, 204, 235, 270, 271, 273, 287, 289, 297, 323, 365, 366, 372, 376, 377, 378, 381, 390, 393, 396, 397, 399, 402, 408, 409, 410, 420, 421, 423, 424, 425, 460, 464, 468, 480, 483, 494, 503, 504, 505, 507, 509, 510, 511, 513, 515, 517, 518, 523, 533, 534, 536, 537, 543, 547, 550, 555, 556, 560, 569, 571, 575, 583, 584, 598, 600, 606, 609, 613, 620, 623, 634, 643, 662, 672, 691, 692, 710, 741, 745, 756, 759, 762, 765, 767, 768
Abdülmelik b. Abdullah 503
Abdülmelik b. Bişr b. Mervân 402
Abdülmelik b. Ebû Hurre el-Hanefî 131
Abdülmelik b. Ebû Süleymân 16, 460, 464
Abdülmelik b. Hassân el-Anberî 48
Abdülmelik b. Humeyd 662
Abdülmelik b. Mervân 204, 270, 287, 365, 372, 377, 408, 410, 420, 421, 423, 505, 507, 513, 517, 536, 537, 547, 555, 613, 741, 745, 762
Abdülmelik b. Nevfel 323
Abdülmelik b. Sâlih b. Ali 480
Abdülmelik b. Umeyr 39, 235, 365, 372
Abdülmelik b. Yezîd 569, 571
Abdülmelik el-Uzrî 503
Abdülmesîh 382
Abdülmuttalib 35, 50, 51, 58, 82, 84, 198, 204, 222, 246, 249, 254, 273, 278, 283, 286, 287, 310, 371, 396, 407, 418, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 439, 441, 442, 445, 446, 449, 450, 451, 452, 463, 483, 495, 500, 501, 502, 507, 535, 543, 549, 559, 595, 596, 599, 614, 721, 734, 740, 741, 742, 743, 746, 747, 748, 749, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 770, 771, 772, 773, 774
Abdülmuttalib b. Hâşim 427, 442, 535, 543
Abdülmuttalib b. Rebî'a b. Hâris 451, 452, 543
Abdülmuttaliboğulları 446, 451, 453, 754, 772
Abdülvâhid b. Gıyâs 748
Abdülvâhid b. Ömer b. Hübeyre 572
Abdülvâhid b. Ziyâd b. Amr el-Atekî 301, 614
Abdülvâris 68, 304, 456
Abdülvâris b. Havârî 304
Abdülvâris b. Muharrar 68
Abdülvehhâb 46, 70, 432, 463, 526, 561, 562, 577, 617
Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf 46, 432
Abdülvehhâb ez-Zübeyrî 70
Abdümenâf b. Kusayy 407, 442
Abdürrezzâk 21, 49, 101, 225, 428, 437, 501, 531
Abdürrezzâk b. Hemmâm 21
Abdüssamed b. Ali 497, 525, 534, 539, 542, 615, 671, 678
Abdü's-Samediyye 535
Abdüşems 18, 26, 58, 69, 151, 232, 251, 253, 283, 301, 445, 596, 599, 717, 742, 755, 762, 771
Abdüyeğûs b. Vehb ez-Zührî 774
Âbidetü'l-Hasnâ bt. Şu'ayb 493
Âbî Lahm el-Gıfârî 408
Âbis b. Ebû Şebîb 355
Abser 380, 528, 577
Abser b. Kâsım b. Zeyd 380
Abser Ebû Zübeyd 577
Acem 597
Aclân 69, 643

Adî b. Ertât 612
Adî b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî 130
Adî b. Hâtim 35, 47, 56, 78, 83, 86, 133, 144, 196, 248
Adî b. Sâbit 22
Advân b. Amr b. Fehm b. Amr 416
Affân b. Müslim 16, 62, 91, 454, 459
Affân b. Müslim es-Saffâr 91
Afrika 153, 271, 312
Afvullah b. Süfyân es-Sekafî 302, 308
Ağleb b. Sâlim et-Temîmî 581
Ahdar b. Şicne 221
Ahlem b. İbrâhim b. Bessâm 572
Ahmed b. Abdullah b. Yûnus 458
Ahmed b. Hâris 505, 638, 671
Ahmed b. Hişâm b. Behrâm 20, 90, 92, 95
Ahmed b. İbrâhim 13, 17, 18, 22, 24, 31, 32, 37, 39, 41, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 58, 59, 62, 69, 70, 82, 93, 98, 99, 100, 102, 109, 111, 112, 114, 122, 127, 162, 167, 169, 188, 219, 227, 259, 260, 266, 327, 329, 372, 431, 432, 439, 440, 463, 465, 466, 467, 475, 658, 681, 751
Ahmed b. Saîd b. Selm 405
Ahmed b. Süleymân el-Bâhilî 256
Ahmed b. Yahyâ b. Câbir 2
Ahmes 64, 383
Ahnef 15, 33, 37, 50, 51, 52, 53, 54, 61, 78, 101, 102, 107, 109, 111, 136, 181, 182, 189, 328, 444
Ahnef b. Kays 15, 37, 61, 78, 101, 107, 136, 181, 182, 444
Ahnes b. Ayzâz et-Tâî es-Sinbisî 145
Ahtal 80, 297, 501, 502
Ahvas b. Muhammed el-Ensârî 282
Ahvaz 521, 527, 569, 572, 614, 623, 692, 693, 695, 702, 707, 731
Âişe 15, 18, 19, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 47, 48, 53, 57, 58, 59, 61, 63, 129, 152, 165, 166, 232, 264, 375, 436, 468, 472, 490, 526, 561, 569, 621, 745
Âişe bt. Abdullah b. Abdülmedân b. Deyyân el-Hârisî 490
Âişe bt. Ebû Bekir es-Sıddîk 129
Akabe 92, 429, 443
Akavî ed-Dellâl 186
Akika kurbanı 236
Akîl b. Ebû Tâlib 325, 430, 755
Akkî 421, 539, 543, 569, 570, 572, 587, 631
Akra b. Hâbis 235
Alâ b. Hureys 550
Alâ b. Sâlih 22
A'lem el-Hemdânî 663, 709
Ali b. Abdullah 56, 176, 276, 292, 317, 378, 379, 380, 381, 388, 393, 408, 409, 410, 432, 443, 458, 459, 477, 483, 490, 500, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 518, 519, 521, 532, 534, 535, 536, 548, 549, 555, 615, 617, 664, 730, 737, 738, 739, 766
Ali b. Abdullah b. Abbâs 511
Ali b. Abdullah el-Medînî 176, 459, 477
Ali b. Adî b. Rebî'a b. Abdüşems 58
Ali b. Amr es-Sekafî 59
Ali b. Ebû Ca'fer Mansûr 734
Ali b. Ebû Saîd 404, 405
Ali b. Ebû Talha 447, 448, 460, 483
Ali b. Ebû Tâlib 13, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 25, 32, 34, 38, 39, 47, 48, 49, 51, 53, 56, 58, 65, 84, 85, 98, 100, 105, 122, 146, 158, 159, 160, 170, 179, 180, 196, 203, 218, 220, 221, 231, 235, 246, 259, 311, 315, 341, 344, 357, 368, 376, 377, 378, 381, 398, 402, 405, 408, 430, 432, 448, 454, 460, 463, 488, 490, 495, 496, 498, 500, 510, 512, 520, 526, 550, 575, 580, 648, 743, 766, 774
Ali b. Esrem 184, 402
Ali b. Hammâd b. Kesîr 444
Ali b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym 215
Ali b. Hâşim 230, 386
Ali b. Hüseyin 57, 270, 272, 273, 287,

288, 314, 316, 317, 347, 361, 362, 363, 366, 367, 369, 372, 376, 380, 385, 398, 402, 403, 408, 550, 563, 608, 637, 717
Ali b. Hüseyin b. Ali 316, 376, 402, 403, 408, 550, 563, 717
Ali b. Hüseyin el-Asğar 361
Ali b. Mâlik b. Haysem b. İrâk el-Gıfârî 291
Ali b. Muğîre el-Esrem 108, 187, 243, 559, 609
Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Hasan 312
Ali b. Muhammed el-Medâinî 115, 480, 742, 743
Ali b. Muhammed en-Nevfelî 451, 486
Ali b. Mücâhid 19
Ali b. Sâbit 268, 479
Ali b. Yezîd b. Rükâne 371
Ali b. Zeyd 236, 444, 459
Ali el-Asğar 316, 377
Ali el-Ekber 316, 356
Ali el-Esrem 443
Ali el-Kasîr 398
Ali el-Kirmânî 564, 566
Ali'nin Rahbesi 222
Âliye 78, 490, 502, 640, 662, 734
Âliye bt. Ebû Ca'fer Mansûr 734
Âliye bt. Ubeydullah 502
Alkame b. Yezîd 106
A'meş 20, 59, 93, 97, 104, 116, 127, 376, 385, 457, 460, 465, 476
Âmid 516
Âmine 379, 427, 449, 717, 763
Âmine bt. Abbâs 449
Âmine bt. Ebân b. Küleyb b. Rebî'a b. Âmir 717
Âmir b. Dahdah 704
Âmir b. Dubâre el-Mürrî 390, 570
Âmir b. Ebû Muhammed 54
Âmir b. İsmâîl 308, 532, 537
Âmir b. Mâlik b. Neccâr 499
Âmir b. Neşhel 357
Âmir b. Umeyre es-Semerkandî 571
Âmir b. Vâsile Ebü'l-Tufeyl 425
Âmir el-Akadî 31, 59
Âmir eş-Şa'bî 127, 134
Ammâr 13, 19, 20, 32, 34, 35, 38, 47, 48, 52, 54, 56, 60, 68, 74, 84, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 127, 139, 149, 176, 240, 316, 340, 369, 431, 440, 455, 457, 464, 482, 509, 517, 550, 551, 745, 746
Ammâr b. Ebû Selâme ed-Dâlânî 340
Ammâr b. Ruzeyk 464
Ammâr b. Yâsir 13, 20, 32, 34, 35, 38, 47, 54, 84, 89, 93, 94, 127, 139, 745
Ammâr b. Yâsir el-Ansî 38, 89
Ammar b. Yezdâd 550
Ammâr ed-Dühnî 176
Amr b. Âmir el-Hazrecî 85
Amr b. Âs 68, 69, 70, 71, 72, 76, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 96, 97, 100, 102, 104, 105, 112, 113, 114, 117, 119, 120, 129, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 179, 215, 218, 219, 220, 221, 232, 248, 260, 267, 431, 435, 493
Amr b. Âsım 50
Amr b. A'yen el-Huzâ'î 550
Amr b. Bekr 218
Amr b. Bükeyr 220, 221, 230
Amr b. Câvân 33
Amr b. Cürmûz 50, 53
Amr b. Dînâr 256, 456, 477, 479, 748
Amr b. Dülce ed-Dabbî 47
Amr b. Ebû Amr eş-Şeybânî 475
Amr b. Erâke es-Sekafî 200
Amr b. Esved 104
Amr b. Eşref 46
Amr b. Eşref el-Atekî 46
Amr b. Haccâc ez-Zübeydî 325, 341, 346, 349, 362
Amr b. Hâlid es-Saydâvî 334
Amr b. Hamık el-Huzâ'î 149
Amr b. Hâris b. Abdüyağûs b. Kuşr el-Hemdânî 84
Amr b. Hâris el-Havlânî 91
Amr b. Hasan 270, 351, 366
Amr b. Heddâb 611

Amr b. Hureys 237, 339, 389
Amr b. İsa 473
Amr b. Karaza b. Ka'b el-Ensârî 350
Amr b. Mercûm el-Abdî 36, 78, 181
Amr b. Meymûn b. Mihrân 239
Amr b. Misver 613
Amr b. Muâviye 501, 524
Amr b. Muhammed 16, 20, 33, 45, 52, 56, 60, 91, 93, 219, 227, 228, 381, 432, 457, 460, 462, 464, 465, 479, 752, 754
Amr b. Mürre 92, 93, 432, 440
Amr b. Osman 242, 280, 317, 321, 424, 479
Amr b. Sabîh es-Saydâvî 356
Amr b. Saîd 48, 226, 239, 328, 357, 367, 368, 421, 453, 503, 547
Amr b. Saîd b. Nüfeyl el-Ezdî 357
Amr b. Saîd el-Eşdak 328, 367, 453, 503
Amr b. Seleme el-Hemdânî 253, 255
Amr b. Süfyân b. Saîd b. Kânif b. Evkas b. Mürre b. Hilâl b. Fâlic 80
Amr b. Umeys b. Mes'ûd 190
Amr b. Uşbe 207
Amr b. Yesribî d-Dabbî 43
Amr b. Zürâre 77, 400
Amr b. Zürâre el-Lahmî 77
Amr en-Nâkıd 225, 229, 366, 451, 452, 458, 459
Amvâs 435, 451, 453, 497
Ar'ara b. Âdiye 569
Arc 293, 497
Arendes 187, 189
Arfece b. Verd 567
Ârim b. Fadl 143
Arîş 169, 170
Asbağ b. Züâle 388, 392, 394
Âs b. Hişâm 18, 506, 507, 763, 768
Âsım b. Ali b. Âsım 455
Âsım b. Karhad 376
Âsım b. Küleyb 42, 56, 225
Âsım b. Ömer b. Hattâb 242, 713
Âsım b. Yûnus el-İclî 553
Askalân 523
Aşûrâ 346
Atâ b. Ebû Rebâh 458
Atâ b. Müslim 384
Atâ b. Sâib 145
Atâ b. Yesâr 459, 481
Atâ es-Süleymî 525
Atıyye b. Ba'ser et-Tağlibî 702
Atîk 46, 243, 432, 499, 522, 614
Atîk b. Ya'kûb 432
Âtike b. Abdülmuttalib 445
Âtike bt. Abdülmelik b. Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî 271
Âtike bt. Ebü'l-Îs 751
Âtike bt. Yezîd b. Muâviye 282
Âtike bt. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl 54
Avâne 41, 46, 62, 63, 75, 82, 83, 116, 125, 151, 202, 214, 215, 220, 223, 235, 246, 329, 365, 368, 387, 393, 410, 461, 468, 476, 480, 481, 487, 503, 506
Avâne b. Hakem 82, 214, 220, 223, 246, 329, 368, 461, 487, 503
A'vas 292, 293
A'ver eş-Şennî 43, 44
Avf 21, 59, 130, 163, 192, 196, 207, 210, 215, 301, 365, 381, 449, 466, 744, 770
Avf b. Amr b. Abdüvedd 207
Avf el-A'râbî 59
Avn 41, 62, 63, 90, 96, 97, 262, 263, 281, 330, 357, 372, 407, 462, 501, 546, 569, 571, 610, 750
Avn b. Abdullah b. Ca'de b. Hübeyre 330
Avn b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib 357
Avn b. Ca'fer b. Ebû Tâlib 96
Avsece 345, 347, 350, 351, 469, 470
Avvâm b. Havşeb 90, 466
A'yen 47, 50, 183, 184, 226, 228, 235, 404, 432, 438, 464, 474, 550
A'yen b. Dubey 47, 183, 184
Aynişems 162
Aynülverde Savaşı 401
Aynüttemr 195, 572, 657

Ayzâr b. Hureys 44
Azerbeycan 539, 586, 699, 701, 703
Âzerbeycân 79, 83, 214
Azre b. Bitân es-Sa'lebî 360
Azre b. Kays 325, 344, 346, 362
Azre el-Gıfârî 356
Azzûn b. Sa'd 727

B

Bağdat 79, 80, 190, 271, 284, 291, 297, 309, 312, 315, 497, 520, 521, 526, 535, 538, 540, 547, 562, 572, 574, 620, 622, 640, 649, 695, 696, 697, 703, 708, 714, 723, 724, 730, 731, 734, 735, 736, 739
Bâhile 36, 302, 570, 633
Bahr b. Ka'b et-Teymî 358
Bahr b. Kesîr es-Sekkâ 683
Bahreyn 93, 303, 361, 521, 527, 696, 697, 710, 731
Bahriyye bt. Hânî b. Kabîsa eş-Şeybânî 98
Bâhumrâ 304, 308
Bakıyye b. Velîd el-Hımsî 462
Bakî' 266, 292, 317, 370, 426, 448
Bânûka 734, 735
Bârıkî 232, 383
Basra 16, 18, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 37, 43, 46, 47, 49, 57, 58, 61, 63, 70, 76, 78, 81, 84, 115, 131, 134, 136, 153, 155, 167, 170, 172, 173, 175, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 189, 199, 200, 221, 239, 258, 262, 279, 281, 287, 288, 292, 293, 294, 297, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 330, 336, 373, 383, 405, 454, 461, 468, 469, 471, 482, 512, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 534, 542, 545, 546, 547, 567, 572, 579, 609, 612, 613, 614, 615, 619, 620, 622, 623, 624, 636, 640, 664, 667, 668, 671, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 696, 699, 702, 710, 711, 715, 716, 717, 731, 732, 735, 756, 757, 758, 759, 760
Batîha 545, 546, 702
Bâzğîsî 405
Bebbe 535, 549, 757, 758, 759
Becîle 35, 64, 216, 272, 677
Bedir 67, 92, 127, 243, 281, 428, 429, 440, 446, 447, 459, 507, 742, 743, 744, 753, 763, 766, 772
Bedr b. Halîl 237
Behî 240
Behresîr 130
Bekir b. Hamîd 587
Bekir b. Heysem 429, 437, 447, 448, 460, 463, 467, 483, 488, 531
Bekir b. Kinâne 754
Bekkâr b. Abdülmelik 494
Bekkâr b. Muhammed 436
Bekr b. Heysem 21, 49, 53, 56, 59, 101, 108, 124, 168, 225, 226, 317
Bekr b. Mu'annaka b. Rûd 331
Bekr b. Vâil 20, 36, 44, 46, 60, 78, 177, 204, 223, 383
Belâzürî 2
Belc b. Müsennâ b. Muharribe el-Abdî 613
Beled 541, 542
Belh 399, 400, 402, 677, 679
Belkâ 408, 555
Belkayn 85, 262
Bendenîceyn 141, 216
Benî Abdüşems 26
Benî Abs 131, 402
Benî Adî 38, 58, 206, 219, 313
Benî Adî b. Cenâb el-Kelbî 206
Benî Adî b. Ka'b 219, 313
Benî Adî er-Ribâb 58
Benî Âmir 27, 198, 206, 469, 529, 539, 762, 772, 774
Benî Âmir b. Lüeyy 198, 529, 762, 772, 774
Benî Âmir el-Ecdâr 206
Benî Amr b. Mebzûl 13
Benî Amr b. Temîm 36
Benî Asabe 569
Benî Bekr b. Vâil 383

Benî Ca'de b. Hübeyre b. Ebû Vehb el-Mahzûmî 320
Benî Cumah 103, 269, 453
Benî Cünda' b. Leys 567
Beni Cüşeyş b. Mâlik b. Hanzâle 330
Benî Dabbe 41, 42, 43, 58, 657
Benî Dîl 754, 766
Benî Ebân b. Dârim 357, 358
Benî Ebû Rebî'a b. Zühel b. Şeybân 699
Benî Ased 14, 236, 250, 324, 330, 340, 361, 362, 368, 469, 549, 651, 662, 690, 773
Benî Ased b. Abdüluzzâ 368
Benî Ased b. Huzeyme 250, 469, 773
Benî Evd 360, 557, 573, 574
Benî Fezâre 197
Benî Ganm 499
Benî Hâris b. Ka'b 603
Benî Hârise 20, 218
Benî Hâşim 203, 245, 266, 286, 309, 314, 367, 370, 378, 399, 428, 435, 439, 451, 470, 497, 512, 522, 556, 598, 601, 615, 623, 646, 719, 735, 757, 770, 775
Benî Hirmâz 730
Benî İsrâîl 434
Benî Kâbiye b. Hurkûs b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Temîm 400
Benî Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe 36
Benî Kinâne 201, 429
Benî Kuray 307
Benî Leys 430, 566, 620, 753
Benî Mahzûm 303
Benî Ma'kıl 553, 554
Benî Mebzûl 22, 752
Benî Mervân 560, 563, 577, 601
Benî Mukâ'ıs b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydümenât 107
Benî Muttalib b. Abdümenâf 371, 428
Benî Mücâşi 49, 309
Benî Müsliye 537
Benî Nâciye 58, 170, 173, 174, 176, 178
Benî Nasr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dûdân b. Ased 250
Benî Neccâr 83, 157, 407, 740
Benî Neşhel b. Dârim 360
Beni Nevfel b. Abdümenâf 58
Benî Nizâr 545
Benî Râsib 301, 524
Benî Rezâh 503
Benî Ruâs 392
Benî Sa'd 37, 45, 50, 189, 218, 220, 306, 449, 524, 722, 754
Benî Sa'd b. Bekir 449
Benî Sa'd b. Leys 754
Benî Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm 220
Benî Sâme b. Lüeyy 173
Benî Sehm 556, 753
Benî Süleym 28, 403, 448, 692, 740
Benî Tağlib 178, 208
Benî Temîm 40, 46, 49, 50, 60, 78, 83, 106, 107, 110, 180, 183, 185, 349, 351, 353, 362, 563, 612, 616, 623, 679, 690
Benî Teymullah b. Sa'lebe 98, 203, 357
Benî Ukayl 58
Benî Ümeyye 39, 245, 261, 264, 305, 329, 382, 384, 388, 392, 400, 468, 488, 507, 514, 517, 520, 523, 536, 537, 538, 575, 585, 596, 597, 600, 601, 606, 623, 634, 658, 691, 714, 717, 724, 732, 734, 757, 775
Benî Ümeyye b. Abdüşems 717
Benî Vâil 206
Benî Yeşkür 108, 301, 303
Berberî 509, 769
Berîr b. Hudayr 346, 348, 350
Berîr b. Hudayr el-Hemdânî 346
Berre bt. Abdülmuttalib 772
Bessâm b. İbrâhim 566, 572, 607, 608, 614
Bessâm el-Hammâl 240
Beşîr b. Amr b. Mihsan Ebû Amre el-Ensârî 83
Beşîr b. Amr el-Hadramî 354
Beşîr b. Ukbe Ebû Akîl 69
Beşşâr el-A'mâ 309, 652
Beyda 335
Beyhak 400
Beytülmâl 29, 540

Beyyâğ el-Kelbî 204
Bezîkıyâ 662
Bilât 277
Bişr b. Abdülmelik 583, 584
Bişr b. Hânî b. Kays 415
Bişr b. Şavt el-Osmanî 357
Bişr b. Umâre b. Hassân b. Cebbâr el-Kelbî 392
Bizans 49
Buğaybiğa 13
Bûsîr 537, 580
Bûşenc 554
Büceyr b. Reysân el-Himyerî 328
Büdeyl 77, 85, 89, 95, 100, 102, 103, 353
Büdeyl b. Suraym 353
Büdeyl b. Verkâ 77, 85, 89, 102
Bükeyr 101, 220, 221, 230, 361, 435, 455, 550, 551, 552, 566, 595, 603, 624, 663, 676
Bükeyr b. Vessâc 676
Bürd b. Lebîd 303, 304
Bürek 107, 218, 220, 221
Bürek b. Abdullah et-Temîmî es-Sarîmî 220
Bürek es-Sarîmî 107
Büreyd b. Ebû Meryem 315
Büsr b. Ebû Ertât 95, 163, 198, 252, 490
Büsr b. Ebû Ertât el-Kureşî 95, 198

C-Ç

Câbelk 247, 255
Câbers 247, 255
Câbir b. Abdullah 245, 429, 435, 441, 485, 748
Câbir b. Abdullah el-Ensârî 435
Câbir b. Tevbe el-Kilâbî 614
Ca'd b. Dirhem 533, 560, 596
Ca'de bt. Eş'as 238, 263
Ca'de bt. Eş'as b. Kays 263
Ca'dî 110, 533, 560, 563, 630
Ca'fer 22, 57, 67, 96, 121, 156, 158, 166, 167, 191, 206, 207, 225, 228, 229, 231, 235, 238, 245, 271, 272, 273, 278, 280, 283, 284, 288, 289, 290, 292, 293, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 308, 309, 311, 314, 317, 344, 357, 372, 375, 378, 385, 386, 388, 407, 425, 439, 440, 443, 451, 463, 486, 490, 492, 494, 497, 501, 502, 507, 521, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 535, 537, 538, 539, 540, 544, 547, 548, 549, 552, 562, 569, 577, 578, 580, 581, 582, 583, 584, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 594, 602, 604, 608, 614, 617, 618, 619, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 635, 637, 640, 641, 642, 644, 645, 652, 653, 673, 674, 675, 676, 681, 682, 684, 686, 693, 703, 708, 710, 712, 714, 715, 716, 721, 725, 730, 731, 732, 733, 734, 741, 742, 750, 751, 752, 755, 756, 761
Ca'fer b. Abdullah el-Eşca'î 206
Ca'fer b. Akîl 357
Câ'fer b. Ebû Süfyân 431
Ca'fer b. Fadl 535
Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî 552, 589, 653
Ca'fer b. Hasan 271, 308, 314, 378, 526
Ca'fer b. Muhammed 57, 273, 317, 385, 451, 463, 608, 637, 708
Ca'fer b. Süleymân 22, 300, 303, 304, 305, 492, 529, 530, 531, 532, 549, 725
Ca'fer el-Asgar b. Mansûr 734
Ca'fer el-Asğar 407
Ca'fer el-Ekber 407, 721
Ca'feriye 317
Cân 548
Câriye b. Kudâme 107, 109, 136, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 216, 217
Câriye b. Kudâme et-Temîmî 184, 199, 216
Cârûd b. Ebû Sebre 240
Câselik Kilisesi 541
Cebbânetü's-Sebî 398, 413, 419
Cebbânetü's-Sübey 572

Cebele b. Amr 341
Cebele b. Ebû Revvâd 550
Cebr b. Nevf Ebü'l-Veddâk 198
Cedeliyye 417
Cehm b. Safvân 402
Cehver b. Merrâr 540, 541, 589
Celd b. Eyyûb 37
Celhâ' 702
Celvân 177, 178
Cemâl bt. Kays b. Mahreme b. Muttalib b. Abdümenâf b. Kusayy 407
Cemâl bt. Nu'mân 499
Cemel 18, 24, 36, 38, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 70, 71, 81, 86, 90, 97, 123, 126, 133, 155, 169, 170, 179, 183, 185, 200, 363, 702
Cemîl b. Abdullah ed-Dabbî 703
Cemre b. Sinân 127, 141, 142, 144
Cenâb 149, 197, 206
Cercerâyâ 216
Cerîb 508, 523, 696
Cerîr b. Abdullah 63, 70, 71, 73, 94, 578, 593
Cerîr b. Abdülhamîd 230, 395, 427, 437, 460, 463
Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî 230, 463
Cerîr b. Atıyye 55, 491, 499
Cerîr b. Hâzim 13, 24, 31, 41, 48, 51, 61, 82, 99, 167, 169, 260, 266, 522
Cerîr b. Mes'ûd el-Hadramî 360
Cerîr b. Yezîd el-Becelî 646
Cerrâh b. Sinân 250
Cevâd b. Bişr 144
Cevf 335, 596
Cevn b. Katâde 52
Ceyşü'l-usre 441
Cezel et-Ta"ân el-Kinânî 297
Cezîre 79, 161, 208, 209, 210, 211, 294, 360, 364, 383, 512, 533, 539, 541, 542, 543, 544, 562, 586, 587, 589, 594, 595, 596, 601, 604, 608, 619, 633, 634, 699, 704, 723, 731, 732, 735, 739
Cibâl 516
Cibrîl 192, 455, 456, 724
Cîreft 563
Ciyâd b. Hâris es-Selmânî 356
Cûhâ 216, 250
Cuhâf yılı 226
Cuhfe 204
Cumay b. Umeyr 58
Curuf 289
Cûzcân 400, 401, 402
Cübeyr b. Mut'im 245, 490, 744, 750
Cüdey' b. Saîd 563
Cüfeyne 78
Cühâf 427
Cüheyne 278, 284, 290
Cülâs b. Umeyr 206
Cümâne 203, 761
Cündeb b. Abdullah 44, 148, 248, 318, 364, 413
Cündeb b. Züheyr 44
Cündebü'l-Hayr el-Ezdî 248
Cüneyd b. Abdurrahmân 551
Cüneyne 508, 509
Cürcân 383, 402, 568, 569, 734, 735
Cüreş 449
Cürhüm 764
Cüveybir 456
Cüveyriye 17, 53, 54, 70, 93, 98, 100, 114, 201, 266, 378, 490, 691
Cüveyriye bt. Kârız el-Kinânî 201
Cüveyriyye binti Esmâ 47

D

Dabbe 36, 38, 41, 42, 43, 46, 58, 59, 78, 174, 554, 657
Dabbetü'l-Arz 230
Dâbık 543, 630
Dahdah eş-Şeybânî 704
Dahhâk 121, 163, 180, 190, 191, 196, 209, 214, 230, 247, 251, 355, 377, 456, 466, 476, 774
Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakî 355
Dahhâk b. Kays 121, 163, 180, 190, 191, 196, 209, 251, 377
Damdam b. Amr el-Gıfârî 445
Damre b. Yezîd 77

Dârâ 208, 211, 304, 587
Dâr günü 188, 425
Dâru Mervân 290
Daru Muâviye 277
Dâru'r-Rızk 255, 390, 391
Dârü'l-Kutn 497
Dâvûd 2, 13, 20, 69, 93, 107, 149, 188, 200, 218, 219, 227, 259, 271, 276, 378, 379, 380, 381, 382, 388, 392, 401, 439, 440, 443, 458, 460, 464, 474, 484, 485, 491, 502, 519, 520, 549, 550, 551, 557, 558, 563, 565, 566, 570, 571, 573, 574, 575, 577, 578, 581, 582, 584, 585, 591, 593, 605, 606, 615, 617, 618, 642, 673, 674, 675, 688, 704, 713, 737, 746, 751
Dâvûd b. Abdülhamîd 484, 557
Dâvûd b. Ali 276, 378, 380, 381, 443, 519, 520, 573, 574, 575, 577, 578, 582, 591, 593, 615, 617, 618, 642
Dâvûd b. Atâ 440, 485
Dâvûd b. Ebû Hind 218, 585
Dâvûd b. Hasan b. Hasan 271
Dâvûd b. Hind 474
Dâvûd b. İsmâîl ez-Zendî 704
Dâvûd b. Kerrâz 565
Dâvûd b. Süleymân b. Keysân 392
Dâvûd b. Yezîd 570, 571
Dehlek 509, 678
Derâbcird 254, 258
Derzîcân 216
Deskere 141, 214, 215, 571
Destebâ 203, 337, 338
Devrak 317
Deylemîler 311, 336, 337, 374
Deyr Kunnâ 572
Dıhye b. Halîfe el-Kelbî 441
Dımaşk 75, 96, 115, 232, 366, 369, 379, 392, 403, 408, 435, 483, 488, 506, 508, 509, 511, 533, 536, 537, 539, 543, 555, 556, 560, 631
Dırâr b. Abdülmuttalib 740
Dîbâc 280
Dicle 61, 171, 281, 521, 522, 527, 540, 541, 580, 651, 652, 701, 723, 724, 731, 738
Dîdebân 594
Dimmemâ 249
Dubâ'a bt. Zübeyr b. Abdülmuttalib 58
Dûmetülcendel 112, 114, 115, 118, 205, 207, 285, 563, 595
Dustebâ 698
Dürre bt. Ukbe 407

E

Ebân b. Muâviye 543, 613, 614
Ebân b. Sadaka 694, 712, 724
Ebcer b. Câbir el-İclî 223
Eberşehr 400
Ebraş b. Hassân 215
Ebreş el-Kelbî 517
Ebtah 445
Ebû Abdullah 27, 51, 53, 54, 68, 69, 73, 102, 265, 267, 287, 290, 292, 315, 317, 320, 349, 355, 359, 374, 416, 417, 424, 426, 492, 497, 502, 511, 512, 527, 644, 662, 710, 725, 727, 730
Ebû Abdullah el-Cedelî 416, 417, 424, 426
Ebû Abdurrahmân 16, 496, 770
Ebû Adal 283
Ebû Adî Abdullah b. Hârise b. Rebî'a b. Abdüluzzâ b. Abdüşems 283
Ebû Adnân 506, 507
Ebû Ahmed ez-Zübeyrî 351, 366
Ebû Akb 330
Ebû Âmir el-Akadî 31
Ebû Âmir el-Hazzâz 467
Ebû Amr b. Alâ 42, 108, 475, 611
Ebû Amr el-Câbânî 696
Ebû Amr eş-Şeybânî er-Râviye 653
Ebû Atâ es-Sindî 583, 601, 653
Ebû Avâne 62, 476
Ebû Avn 62, 63, 97, 546, 569, 571, 750
Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd 569
Ebû Avn el-A'ver 97
Ebû Avvâm 479
Ebû Bekir 24, 35, 42, 46, 47, 48, 50, 54,

55, 57, 58, 65, 66, 67, 71, 112, 129, 139, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 179, 181, 182, 191, 192, 201, 219, 226, 227, 228, 230, 232, 238, 242, 246, 248, 270, 299, 300, 313, 314, 317, 328, 357, 368, 372, 376, 385, 386, 388, 423, 432, 433, 437, 438, 444, 454, 455, 459, 464, 468, 469, 476, 512, 529, 530, 597, 620, 634, 642, 670, 691, 713, 717, 729, 747, 749, 752, 756
Ebû Bekir b. Abdullah b. Enes 227
Ebû Bekir b. Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm 437
Ebû Bekir b. Ayyâş 24, 42, 191, 192, 328, 432, 438, 476, 670
Ebû Bekir b. Ebû Sebre 299, 300, 529, 530, 749
Ebû Bekir b. Fadl 46
Ebû Bekir b. Hasan b. Ali 357
Ebû Bekir el-A'yen 50, 226, 228, 438, 464
Ebû Bekir el-Hüzelî 55, 376, 464, 597, 717
Ebû Bekir el-Verrâk 433
Ebû Bekir Îsâ b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib 368
Ebû Berze el-Eslemî 366
Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye 111
Ebû Bişr 459
Ebû Bürde b. Avf el-Ezdî 365
Ebû Ca'fer 272, 278, 280, 284, 288, 289, 290, 301, 304, 309, 311, 385, 386, 439, 440, 443, 497, 521, 527, 528, 529, 537, 538, 539, 540, 544, 548, 577, 580, 581, 582, 583, 584, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 594, 602, 604, 618, 619, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 635, 637, 640, 641, 642, 644, 645, 652, 653, 673, 674, 675, 676, 681, 682, 684, 686, 693, 703, 710, 715, 716, 730, 731, 732, 733, 734, 752, 756
Ebû Ca'fer Mansûr 278, 280, 284, 288, 289, 311, 443, 497, 527, 528, 529, 539, 540, 580, 586, 618, 623, 637, 681, 682, 686, 703, 710, 716, 730, 731, 732, 733, 734, 756
Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin 385
Ebû Cehil 446, 741, 742, 772
Ebû Cehm 21, 112, 115, 398, 570, 571, 574, 593, 595, 599, 633
Ebû Cehm b. Atıyye 570, 571, 574, 593, 595, 599
Ebû Cehm b. Huzeyfe 21, 112, 115
Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî 21, 115
Ebû Cemre 483
Ebû Cevşen el-Gatafânî 21
Ebû Cuhayfe es-Sevâî 145
Ebû Cünâde el-Adevî 402
Ebû Dâvûd et-Tayâlisî 13, 20, 69, 93, 188, 219, 440, 458
Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim 401, 606, 673, 675
Ebû Dehbel el-Cumahî 370
Ebû Dehmân 714
Ebû Düfâfe el-Absî 304
Ebû Dühmân b. Ebü'l-Esvâr 604
Ebû Dülâme 651, 652, 660, 661, 662
Ebû Eyyûb el-Ensârî 141, 149, 216, 482
Ebû Eyyûb el-Kureşî 243
Ebû Eyyûb el-Mûriyânî 649, 676, 692
Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî 140, 199
Ebû Eyyûb Süleymân er-Rakkî el-Müeddib 506
Ebû Futrus 536, 537, 606
Ebû Gâdiye el-Mürrî 90
Ebû Gassân 538, 539, 542, 608, 630
Ebû Hafs 300, 390, 428, 452, 514, 555
Ebû Hafs eş-Şâmî 452, 514
Ebû Hakîm es-San'ânî 53
Ebû Hammâd el-Ebras 582
Ebû Hammâd İbrâhim b. Hassân 520
Ebû Hârûn Mûsâ b. Îsâ 438
Ebû Hassân ez-Ziyâdî 439

Ebû Hâşim 384, 393, 407, 408, 409, 410, 413, 426, 510, 511, 513, 549, 550
Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed 393, 408, 409, 410, 510, 513
Ebû Hâşim er-Rümmânî 384
Ebû Hayrân el-Himmânî 59
Ebû Hayseme 31, 32, 47, 48, 58, 81, 98, 101, 102, 114, 124, 167, 169, 219, 246, 375
Ebû Hayseme Züheyr b. Harb 31, 58, 246
Ebû Hayye b. Gaziyye el-Ensârî 47
Ebû Hâzim b. Dînâr 431
Ebû Heyyâc 761
Ebû Humeyd 574, 605, 646, 647, 703, 752
Ebû Hurre 121, 131, 175
Ebû Husayn 24, 191, 192, 363, 385, 432, 438
Ebû Huzeyfe 151, 152, 153, 168, 169, 170, 428
Ebû Huzeyme Hâzim b. Huzeyme et-Temîmî 306
Ebû Hüreyre 68, 194, 195, 199, 202, 235, 240, 241, 264, 266, 272, 431, 761
Ebû Hüreyre ed-Devsî 68, 194, 761
Ebû Hüreyre el-İclî 272
Ebû Hüreyre Muhammed b. Ali b. Hüseyin 272
Ebû İhâb b. Azîz 764, 765, 772
Ebû İkrime 409, 549, 550
Ebû İlâka el-Hadramî 450
Ebû İlâke et-Teymî 77
Ebû İsâm 472, 617, 674, 675
Ebû İsâm el-Horasanî 472
Ebû İshâk 14, 20, 94, 107, 146, 227, 229, 294, 310, 316, 416, 452, 476, 561
Ebû Kabîsa Ömer b. Kabîsa 36
Ebû Katâde el-Ensârî 141
Ebû Katâde Nu'mân b. Rib'î el-Ensârî 38
Ebû Kays ez-Zürakî 467
Ebû Kılâbe Abdülmelik b. Muhammed er-Rekâşî 15, 36, 63
Ebû Kubeys 445
Ebû Küdeyne 455
Ebû Lebîd 31
Ebû Leheb 88, 434, 449, 493, 507, 671, 752, 763, 764, 765, 766, 769, 770, 772
Ebû Leheb b. Abdülmuttalib 434, 507, 764
Ebû Lü'lüe 78
Ebû Ma'bed 477, 484
Ebû Ma'şer 235, 488
Ebû Meryem 37, 141, 144, 216, 217, 218, 315, 464
Ebû Meryem el-Hanefî 37
Ebû Meryem es-Sa'dî 141, 216
Ebû Mes'ûd b. Kattât 515, 760
Ebû Mes'ûd el-Kûfî 82, 192, 202, 214, 223, 272, 292, 329, 391, 402, 410, 427, 475, 476, 488, 509, 512, 515, 519, 551, 556, 559, 588, 592, 603, 627, 641, 644, 648, 672, 674, 735
Ebû Mes'ûd Kattât 462
Ebû Meş'ar 428
Ebû Meysere 409
Ebû Miclez 104, 135, 228
Ebû Mihnef 13, 15, 16, 18, 23, 25, 26, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 46, 50, 57, 58, 63, 64, 77, 83, 89, 98, 99, 107, 111, 116, 121, 125, 131, 134, 148, 150, 151, 154, 170, 202, 205, 246, 258, 263, 266, 323, 362, 380, 381, 387, 389, 392, 468, 477
Ebû Muâviye 20, 93, 229, 433, 479
Ebû Muâviye ed-Darîr 93, 433, 479
Ebû Mu'ayt 74, 80, 85, 150, 550, 607, 768, 771, 772
Ebû Muhammed 27, 31, 54, 89, 235, 237, 239, 244, 255, 273, 274, 281, 317, 450, 473, 485, 500, 505, 527, 534, 536, 550, 603, 606, 607, 608, 664, 666, 682, 684, 734, 756, 762
Ebû Muhammed b. Sâib 89

Ebû Muhammed eş-Şâmî el-Müeddib 473
Ebû Muhammed et-Tevvezî en-Nahvî 527, 682
Ebû Mûsâ 19, 20, 21, 24, 27, 32, 34, 100, 101, 103, 104, 105, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 124, 127, 129, 131, 134, 171, 172, 227, 288, 295, 329, 433, 453, 472, 474, 496, 516, 553, 554, 555, 707, 739
Ebû Mûsâ Abdullah b. Kays el-Eş'arî 34, 100, 453
Ebû Mûsâ el-Eş'arî 24, 103, 113, 115, 118, 129, 171, 496
Ebû Mûsâ el-Fervî 104, 739
Ebû Mûsâ es-Serrâc 516, 553, 554
Ebû Mûsâ İshâk el-Fervî 433
Ebû Mûsâ Manastırı 171
Ebû Müslim 64, 66, 68, 75, 194, 401, 402, 438, 510, 513, 514, 516, 520, 521, 539, 540, 541, 542, 543, 548, 553, 554, 555, 557, 558, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 578, 579, 581, 582, 585, 587, 590, 591, 592, 599, 604, 605, 606, 608, 609, 624, 625, 626, 627, 630, 631, 633, 641, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 673, 678, 684, 697, 699
Ebû Müslim Abdurrahmân b. Müslim 553
Ebû Müslim el-Havlânî 64, 66, 68, 75, 194
Ebû Nadre 61
Ebû Ne'âme el-Adevî 45
Ebû Niyâr Sibâ' b. Abdüluzzâ b. Nadle b. Amr b. Gabşân el-Huzâ'î 744
Ebû Nizâr 509, 510
Ebû Nu'aym 22, 56, 108, 226, 227, 228, 276, 375, 432, 467, 681
Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn 226, 227, 432, 467, 681
Ebû Nuhayle 526, 567, 594, 704, 705
Ebû Nüceyd İmrân b. Husayn el-Huzâ'î 27
Ebû Nümeyle 394, 402
Ebû Râfi 429, 430, 447, 508
Ebû Râfi' 430, 447
Ebû Râşid 22, 508
Ebû Ravh Umâre b. Ebû Hafsa 471
Ebû Ravk el-Hemdânî 13, 65, 134
Ebû Rebî'a 476, 699, 753
Ebû Recâ el-Utâridî 41, 59, 466
Ebû Rezîn 427
Ebû Riyâh 549
Ebû Saîd b. Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî 490
Ebû Saîd el-Hudrî 204, 205, 264, 266
Ebû Saîd Makburî 323
Ebû Sâlih 20, 56, 104, 149, 225, 244, 245, 265, 428, 429, 431, 432, 434, 435, 438, 439, 441, 442, 453, 454, 456, 460, 475, 477, 481, 485, 742, 760
Ebû Sâlih Ferrâ el-Entâkî 460
Ebû Sâsân 60, 258
Ebû Seleme 30, 61, 235, 462, 520, 552, 557, 572, 573, 574, 577, 579, 590, 591, 592, 593, 612, 613, 614, 615, 633, 716, 740, 741, 751, 772
Ebû Seleme ez-Zuttî 30
Ebû Seleme Hafs b. Süleymân 612
Ebû Seleme Süleymân b. Hafs 552
Ebû Sevbân 466
Ebû Süfyân 18, 19, 35, 57, 61, 65, 66, 73, 75, 102, 105, 106, 159, 161, 166, 181, 185, 202, 220, 232, 254, 262, 291, 316, 321, 322, 430, 431, 445, 446, 447, 523, 524, 527, 546, 557, 612, 615, 717, 721, 743, 748, 753, 755, 757, 761
Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib 430, 721, 753, 755
Ebû Süfyân eş-Şâir 755
Ebû Sümâme 356
Ebû Süveyd Mezarlığı 547
Ebû Şihâb el-Hayyât 236
Ebû Tâlib 13, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 25, 32, 34, 38, 39, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 65, 84, 85, 96, 98,

100, 101, 105, 122, 140, 146, 156, 158, 159, 160, 170, 179, 180, 194, 196, 203, 218, 220, 221, 231, 235, 246, 259, 286, 292, 295, 311, 315, 320, 325, 341, 344, 356, 357, 362, 368, 376, 377, 378, 381, 398, 402, 405, 407, 408, 428, 430, 432, 442, 448, 453, 454, 460, 463, 488, 490, 494, 495, 496, 498, 500, 502, 507, 510, 512, 517, 519, 520, 526, 550, 569, 575, 580, 602, 648, 676, 677, 713, 720, 741, 743, 755, 761, 766, 769, 772, 774
Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib 442
Ebû Tarîf Adî b. Hâtim et-Tâî 47
Ebû Türâb ed-Dâ'iye 605
Ebû Ubeyde 41, 42, 108, 187, 243, 271, 303, 402, 443, 527, 559, 615, 684, 714
Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ 41, 402
Ebû Ubeydullah 514, 695, 704
Ebû Ulâse el-Fezârî 584
Ebû Ümeyye Amr b. Saîd 503
Ebû Ümeyye b. Ya'lâ 441
Ebû Üsâme 39, 45, 443, 460, 484
Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme 39, 460
Ebû Vâil Şakîk b. Seleme 97
Ebû Vehb 260, 320, 444
Ebû Yûsuf el-Ensârî 23
Ebû Zebîbe 430
Ebû Zekeriyyâ el-Aclânî 245
Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ma'în 22, 62, 94, 104
Ebû Züfâfe 715
Ebû Züfâfe el-Absî 715
Ebû Zür'a b. Amr b. Cerîr 64
Ebü'd-Devânîk 289
Ebü'd-Dibs 621
Ebü'd-Duhâ 59, 62, 63, 97, 431, 457
Ebü'd-Duhâ Müslim b. Subeyh 62
Ebü'l-Abbâs 449, 453, 497, 513, 518, 519, 520, 521, 523, 526, 532, 534, 536, 537, 538, 539, 540, 543, 548, 557, 558, 563, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 584, 585, 586, 587, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 615, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 633, 640, 641, 642, 648, 650, 657, 658, 659, 673, 674, 679, 685, 686, 689, 692, 693, 704, 720, 727, 734, 737, 738
Ebü'l-Abbâs es-Seffâh 595, 617
Ebü'l-Abbâs et-Temîmî 406
Ebü'l-Abbâs et-Tûsî 685, 727
Ebü'l-Abbâs Fadl b. Abbâs el-Hâşimî 299
Ebü'l-Ahvas 473, 731
Ebü'l-Ahvas el-Müeddib 731
Ebü'l-Alâ 21, 49
Ebü'l-A'ver 80, 84, 106, 121, 163, 308
Ebü'l-A'ver Amr b. Süfyân es-Sülemî 106
Ebü'l-A'ver es-Sülemî 80, 84, 163
Ebü'l-Avvâm 416
Ebü'l-Bahterî 82, 95, 371, 428
Ebü'l-Bahterî Kâdî Vehb b. Vehb 371
Ebü'l-Cenûb 358, 360
Ebü'l-Esved 27, 28, 76, 167, 182, 188, 234, 371, 454
Ebü'l-Esved ed-Dîlî 27
Ebü'l-Esved ed-Düelî 76, 167, 182, 188, 234, 371
Ebü'l-Ezher 280, 543, 546, 699, 700
Ebü'l-Fadl el-Ensârî 95, 739
Ebü'l-Fadl et-Temîmî 476
Ebü'l-Fadl Sâlim 551
Ebü'l-Fudayl 175
Ebü'l-Gâdiye 89, 90, 91, 92, 94
Ebü'l-Gâdiye el-Mürrî 89, 90, 94
Ebü'l-Gûl el-A'râbî 664, 669
Ebü'l-Hakem el-Abdî 124
Ebü'l-Hakem el-Adenî 429
Ebü'l-Hakem es-San'ânî 488
Ebü'l-Hâmûş 664
Ebü'l-Hasan 14, 142, 143, 186, 207, 218, 229, 234, 313, 393, 425, 480, 519, 534, 540, 542, 550, 559, 583, 588, 603, 618, 678, 686, 715

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî 480
Ebü'l-Hasan el-Medâinî 186, 218, 393, 425, 542, 559, 583, 603, 618, 678, 686, 715
Ebü'l-Hattâb 708
Ebü'l-Havrâ es-Sa'dî 315
Ebü'l-Heysem 95, 127, 139, 512
Ebü'l-Heysem et-Teyyihân 95, 127, 139
Ebü'l-Heyzâm 637
Ebü'l-Hüseyin 317, 380, 382, 394, 406
Ebü'l-Kavâfî el-A'râbî 526
Ebü'l-Kenûd Abdurrahmân b. Ubeyd 258
Ebü'l-Kürdî 699, 704
Ebü'l-Lefâif el-Esedî 591
Ebü'l-Melîh 480
Ebü'l-Mu'temir 413, 416, 418
Ebü'l-Mütevekkil 13
Ebü'l-Vâzi' 606
Ebü'l-Veddâk Cebr b. Nevf 134
Ebü'l-Velîd el-Kureşî 510
Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî 149
Ebü'l-Velîd Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî 746
Ebü'l-Verd 594, 606, 607, 608
Ebü'l-Verd Mecze'e b. Hüzeyl b. Züfer el-Kilâbî 606
Ebü'l-Yakzân 34, 89, 94, 186, 239, 268, 269, 281, 408, 503, 511, 529, 687, 691, 740, 767, 770, 773
Ebü'l-Yesa' el-Entâkî 513
Ebü'n-Nadr 48, 441, 549, 609, 612
Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Dâvûd ez-Zehrânî 460
Ebü's-Sâib el-Mahzûmî 447, 452
Ebü's-Salt el-Herevî 240
Ebü's-Savâ'ık 573
Ebü's-Semh 579
Ebü's-Serâyâ 314, 315, 403, 404, 405
Ebü's-Serî el-A'mâ 551
Ebü'ş-Şa'sâ 355, 356, 496
Ebü'ş-Şa'sâ Yezîd b. Ziyâd b. Muhâsır b. Nu'mân el-Kindî 355
Ebü'ş-Şevk 315, 405
Ebü't-Tufeyl 176, 413, 415, 416, 418, 476
Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâile el-Kinânî 413
Ebü'z-Zahf 529
Ebü'z-Zinâd 436, 437, 443, 458, 480, 746
Ebü'z-Zu'ayzi'a el-Berberî 509
Ebü'z-Zübeyr ed-Dımaşkî 452
ed-Damrî 235
ed-Deylem 311
Eflah b. Mâlik b. Esmâ b. Hârice el-Fezârî 653
Eftas 317, 465, 484
Ehl-i beyt 67, 477, 520, 538, 572, 575, 576, 586, 624, 628, 648, 724, 742
Ehvâz 96, 172, 173, 175, 203, 281, 302, 306, 308, 405
el-A'nak 500
el-Asbağ b. Züâle el-Kelbî 392
el-Âs b. Hâşim b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy 428
el-Ebraş el-Kelbî 382
el-Hizâmî 444
el-Karre 469
el-Müsennâ b. Mahrebe el-Abdî 181
el-Müzheb 502
Emetü'l-Kerîm bt. Abdullah 298
Emîne 503, 650
Enbâr 79, 80, 136, 192, 193, 195, 210, 215, 249, 538, 540, 571, 586, 594, 597, 600, 618, 624, 625, 626, 627, 629, 631
Enes b. Hârise el-Kâhilî 337
Enes b. İyâd 21, 57
Ensar 34, 35, 103, 282, 301, 350, 366, 398, 407
Erbed b. Rebî'a 76
Ercüvân 759
Erdebil 701
Erdeşîr Hurre 175
Erhabî 77, 106, 117, 198, 253, 324
er-Redif 450
Ervâ bt. Abdülmuttalib 772
Ervâ bt. Küreyz 443, 771

Ervâ bt. Mukavvim 753, 761
Esbağ b. Züâle el-Kelbî 607
Esed 14, 36, 72, 82, 236, 250, 266, 271, 299, 303, 307, 324, 330, 332, 340, 357, 361, 362, 368, 416, 428, 469, 535, 545, 546, 549, 550, 551, 552, 573, 586, 613, 651, 662, 690, 696, 697, 706, 773, 774, 775
Esed b. Abdullah 550, 551
Esed b. Hâşim 774, 775
Esed b. Huzeyme 250, 469, 773
Esed b. Merzübân 303, 307, 573, 696, 706
Esmâ b. Hârice el-Fezârî 339, 653
Esmâ bt. Abdullah 492, 501
Esmâ bt. Ebû Bekir 468, 469
Esmâ bt. Umeys 156, 167
es-Sâib b. Mâlik el-Eş'arî 419
es-Seffâh 280, 595, 617
Esved b. Abdülesed el-Mahzûmî 743
Esved b. Ebü'l-Bahterî 82
Esved b. Ebü'l-Bahterî b. Hâşim b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy 82
Esved b. Kays el-Abdî 237
Esved b. Mes'ûd 90
Esved b. Süfyân 449
Esved b. Şeybân 16, 31, 59, 109
Esved b. Umeyre b. Cüz en-Nehdî 204
Esved b. Yezîd el-Murâdî 142
Eş'arî 24, 34, 100, 103, 113, 115, 118, 129, 171, 419, 453, 496, 668
Eş'arîler 35
Eş'as 79, 94, 97, 104, 105, 106, 107, 109, 116, 137, 139, 146, 149, 176, 216, 223, 225, 238, 253, 254, 263, 297, 339, 345, 347, 352, 360, 362, 373, 416, 521, 540, 676, 699, 758, 760
Eş'as b. Kays 79, 97, 106, 107, 109, 137, 139, 146, 149, 225, 263, 339, 345, 360
Eş'as b. Kays el-Kindî 97, 360
Eşdak 328, 367, 368, 421, 453, 503
Eşheb b. Bişr el-Urenî 216
Eşref 30, 46
Eşres b. Abdullah es-Sülemî 551
Eşres b. Avf eş-Şeybânî 130, 215
Eşres b. Hassân el-Bekrî 193
eş-Şemmâh 503
Eşter 13, 14, 22, 32, 38, 40, 41, 42, 47, 64, 76, 78, 80, 84, 85, 101, 104, 107, 116, 121, 161, 162, 209, 596
Eşter en-Neha'î 22, 38, 80, 596
Evânâ 571
Evs b. Hacer et-Temîmî 75
Evzâ'î 240, 316
Eyle 421, 426, 595
Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî 209, 470
Eymen b. Ubeyd 430
Eyyûb b. Hâlid 227
Eyyûb b. Seleme b. Abdullah b. Seleme b. Velîd el-Mahzûmî 381
Eyyûb b. Seleme el-Mahzûmî 294, 378
Eyyûb es-Sahtiyânî 609
Ezd 31, 35, 37, 38, 42, 44, 46, 57, 58, 78, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 364, 371, 395, 551, 564, 596, 613, 616, 675, 764
Ezher b. Avn 263
Ezher b. Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî 648
Ezher es-Semmân 716
Ezrak b. Hâris es-Saydâvî 341
Ezrakî 552
Ezruh 112, 114
ez-Zâre 361

F

Fadl 25, 46, 88, 95, 115, 143, 175, 226, 227, 228, 273, 299, 311, 396, 429, 430, 432, 434, 440, 441, 445, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 467, 476, 493, 501, 526, 532, 535, 551, 591, 610, 655, 658, 660, 673, 681, 683, 684, 690, 692, 712, 717, 727, 731, 739, 740, 751, 754, 759, 760, 765, 766, 767, 768, 769
Fadl b. Abbâs 430, 434, 449, 450, 452,

453, 493, 535, 739, 759, 765, 766, 767, 768
Fadl b. Abbâs b. Ebû Leheb 88
Fadl b. Abbâs b. Utbe 88
Fadl b. Abbâs b. Utbe b. Ebû Leheb 434, 493, 765, 766
Fadl b. Abdurrahmân b. Abbâs b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib 273, 396
Fadl b. Âsım b. Abdurrahmân b. Şeddâd b. Ebû Mahyât b. Câbir b. Ruveyl b. Râlân 610
Fadl b. Dükeyn Ebû Nu'aym 228
Fadl b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek 311
Fadl b. Ziyâd 690
Fadl b. Züheyr ed-Dabbî 692
Fâhite bt. Mukavvim 752
Fâris 175, 189, 251, 258, 308, 521, 527, 534, 569, 570, 597, 664, 738
Fâryâb 400
Fâtıma bt. Ebû Ca'fer Mansûr 734
Fâtıma bt. Hüseyin 271, 290, 317, 376
Fâtıma bt. Muhammed 271, 298, 636, 637, 640
Fâtıma bt. Muhammed b. Abdullah b. Hasan 271
Fâtıma bt. Muhammed b. Muhammed b. Îsâ b. Talha b. Ubeydullah 636
Fâtıma bt. Utbe b. Rebî'a 170
Fâtımatü'z-Zehrâ 226
Fâyid Ebü'l-Mühennâ 508
Fedâle 33, 50, 643, 715
Ferazdak 301, 499
Ferec b. Fedâle 643
Ferec el-Begvârî 562
Ferezdak 47, 329, 611, 661, 759, 760
Ferezdak b. Gâlib 329
Ferve b. Nevfel el-Eşca'î 127, 141
Fesâ 254, 258
Feyd 34, 289
Feyyâd b. Muhammed 473
Fezâre 76, 197, 584, 588
Fırat 64, 79, 80, 81, 132, 190, 192, 195, 206, 210, 211, 214, 249, 280, 281, 337, 341, 342, 348, 351, 358, 370, 371, 381, 393, 396, 544, 584, 723
Fıtr b. Halîfe 56
Filistin 69, 70, 72, 153, 168, 169, 170, 248, 523, 536, 537, 539, 598, 735
Fil Vak'ası 761
Firâs b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî 341
Firk 404
Fudayl b. Abbâs 50
Fudayl b. Merzûk 52
Fudayl b. Zübeyr 351, 366
Fuleyh b. İsmâîl 480
Fustât 165

G

Gâdırî 292, 544, 598
Gâdırî er-Rakkî 544
Gâdiriyye 337, 361
Gâlib b. Saîd 515
Ganiy 36
Garî 226
Gariyyeyn 335, 599
Gassân b. Abdülhamîd 408, 523
Gaydâk b. Abdülmuttalib 770
Gazze 69, 442
Gıtrîf el-Asgar 675

H

Habbâb b. Eret 130, 136, 453, 744
Habbâbe 407
Habbâş 538, 541
Habbe b. Cüveyn el-Becelî 149
Habîb b. Ebû Sâbit 95, 457, 475
Habîb b. Hadira 145
Habîb b. Mesleme 84, 85, 106, 112, 121, 163, 211, 237
Habîb b. Mesleme el-Fihrî 84, 106, 237
Habîb b. Muzahhir 324, 338, 340, 344, 346, 353
Habîb b. Şevzeb 499
Habîb bt. Hureys b. Süleym 503
Habîbe bt. Zübeyr 501
Hâbis b. Sa'd et-Tâî 83, 86, 100
Habr 449
Haccâc 34, 61, 79, 89, 90, 95, 149, 218, 220, 229, 235, 270, 325, 341, 342,

344, 346, 349, 351, 356, 362, 364, 369, 374, 423, 424, 425, 444, 445, 460, 467, 471, 506, 513, 517, 518, 523, 587, 591, 634, 664, 758
Haccâc b. Abdullah es-Sarîmî 218
Haccâc b. Abdülmelik 513
Haccâc b. Ertât 523, 587, 591
Haccâc b. Gaziyye 34, 95
Haccâc b. İlât es-Sülemî 444
Haccâc b. Mesrûk b. Mâlik b. Kesîf b. Utbe b. Kidâ el-Cu'fî 356
Haccâc b. Muhammed el-A'ver 471
Haccâc b. Rusâfî 506
Haccâc b. Yûsuf 79, 235, 270, 423
Haccâc er-Rusâfî 517, 518
Haccâr b. Ebcer 223, 325, 339, 347
Hâcir 330, 331, 763
Hacl b. Abdülmuttalib 753, 770
Hades Geçidi 538
Hadîce 317, 368, 429, 468, 470
Hadramut 35, 223, 388
Hadrâ Sarayı 714
Haferu Ebû Mûsâ 27
Hafsa bt. Abdurrahmân b. Ebû Bekir 242
Hafs b. Gıyâs 465
Hafs b. Ömer 56, 132, 264, 303, 372, 390, 409, 450, 506, 513, 598, 729, 741
Hafs b. Süleymân 591, 592, 612, 645
Hakem 26, 27, 30, 45, 56, 57, 71, 72, 82, 116, 124, 132, 214, 220, 223, 239, 246, 265, 270, 324, 329, 365, 368, 371, 385, 387, 388, 390, 392, 393, 407, 429, 432, 433, 439, 461, 474, 487, 488, 503, 504, 524, 538, 539, 549, 550, 582, 583, 584, 587, 596, 610, 619, 620, 621, 645, 756, 764
Hakem b. Abdülmelik 583, 584
Hakem b. Bişr 582
Hakem b. Dab'ân 538, 539
Hakem b. Ebü'l-Âs 239, 371, 503, 587, 764
Hakem b. Nefr b. Kays b. Cahder b. Sa'lebe 132
Hakem b. Sa'dü'l-Aşîre 432
Hakem b. Salt b. Muhammed b. Hakem b. Ebû Akîl 385, 392
Hakem b. Uteybe 433
Hakem b. Yezîd b. Umeyr el-Üseyyidî 610
Hakîm b. et-Tufeyl et-Tâî 357
Hakîm b. Şerîk el-Muhâribî 397
Hakkâm er-Râzî 385
Hâle bt. Üheyb ez-Zührî 740
Halef b. Hişâm 22, 46, 236, 435, 457, 460, 466
Halef b. Sâlim 13, 19, 24, 26, 32, 41, 48, 53, 54, 70, 169, 189, 261
Halef b. Sâlim el-Mahzûmî 13, 19, 32
Hâlid b. Abdullah 272, 278, 283, 378, 380, 381, 435, 512, 519, 520, 533, 535, 550, 551, 572, 593, 642, 723
Hâlid b. Abdullah el-Vâsıtî 435
Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Muğîre 18, 768
Hâlid b. Bermek 311, 404, 570, 572
Hâlid b. Esîd 298, 614, 636, 640, 734
Hâlid b. İbrâhim 401, 550, 551, 605, 606, 673, 675
Hâlid b. İlyâs 226, 454
Hâlid b. Kâsım el-Ensârî 484
Hâlid b. Ma'dân et-Tâî 173
Hâlid b. Mahled 229
Hâlid b. Mu'ammer 78, 223, 252
Hâlid b. Muhâcir b. Hâlid b. Velîd 406
Hâlid b. Safvân 597, 603, 617
Hâlid b. Saîd 48
Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî 582, 583
Hâlid b. Sinân 583, 584
Hâlid b. Sümeyr 16, 31, 59
Hâlid b. Tahmân 476
Hâlid b. Yezîd 411, 505, 517, 688
Hâlid el-Hazzâ 456
Halife Ebü'l-Abbâs 274
Hallâd b. Ubeyde 236
Hallâd b. Yahyâ 431
Hamâm A'yen 338
Hamâme 449

Hamîd et-Tavîl 525
Hammâd b. Amr es-Sa'dî 400
Hammâd b. Bağsel el-Verrâk 547
Hammâd b. Seleme 91, 145, 240, 246, 363, 444, 454, 455, 748
Hammâd b. Zeyd 143, 362, 459, 460
Hammâd el-Berberî 769
Hammâd Kündeğûş 405
Hamza b. Abdülmuttalib 599, 740, 748, 749
Hamza b. Mâlik el-Hemdânî 106
Hamza b. Muğîre b. Şu'be 338
Hamza ez-Zeyyât 392
Hanaş b. Rebî'a 142
Hanefî 37, 98, 121, 131, 175, 206, 302, 318, 319, 345, 354, 500, 585
Hânî b. Hattâb 41, 98, 130, 142, 194, 256
Hânî b. Hattâb el-Hemdânî 41, 130, 256
Hânî b. Hevze b. Abdüyeğûs b. Amr b. Addâ en-Neha'î 144
Hânî b. Kays 413, 415, 416, 418
Hânî b. Kays es-Sâidî 413
Hânî b. Sübeyt el-Hadramî 357
Hânikîn 405
Hanînâ Kilisesi 606
Hannâye 703
Hanzale 36, 90, 106, 184, 552, 568, 569, 570, 571, 580, 589, 613, 630, 653, 743, 764, 765
Hanzale b. Huveylid 90
Harb b. Abdullah 303
Harb b. Ziyâd et-Tâlekânî 677
Haremeyn 15, 28, 63, 723
Hârice b. Ebû Hârice 219
Hârice b. Huzâfe el-Adevî 221
Hâricî 216, 232, 257, 302, 564, 566, 570, 699, 700, 702
Hâricîler 79, 111, 115, 116, 117, 118, 121, 124, 126, 128, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 144, 145, 174, 184, 218, 232, 383, 386, 472, 553, 587, 591, 592, 699, 700, 701, 703, 758
Hâris b. Abbâs 449, 498, 500
Hâris b. Abdülmuttalib 222, 249, 254, 273, 371, 396, 407, 430, 446, 451, 535, 543, 549, 559, 614, 721, 743, 753, 755, 756, 757, 759, 761, 762, 763
Hâris b. Hâlid b. Âs 506, 507, 768
Hâris b. Havt el-Leysî 38, 63
Hâris b. Hişâm 59, 112, 115, 303, 437, 490
Hâris b. Münzir et-Tenûhî 95
Hâris b. Nemir et-Tenûhî 208
Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib 254, 407, 535, 756, 757, 759
Hâris b. Süreyc b. Yezîd el-Mücâşi 564
Hâris b. Ya'mer 449
Hâris b. Züheyr b. Abdüşşârık b. Lu'at b. Mazza el-Gâmidî 46
Hârise 20, 43, 85, 218, 283, 337, 388, 430, 527, 699, 741, 742
Hâris el-A'ver 77, 214
Hâris el-Hüzeliyye 498
Harmele b. Kâhil el-Esedî el-Vâlibî 357
Harmele b. Kâhil el-Vâlibî 357
Harran 209, 533, 536, 539, 542, 548, 556, 558, 561, 563, 587, 599, 631
Harre Savaşı 510
Harşiyye 502
Hârûn b. Hâlid 405
Hârûn b. Sa'd el-İclî İbrâhim 306
Hârûnürreşîd 311, 526, 527, 620, 621, 658, 660, 731, 735, 737, 769, 770
Harûra 111
Harûriyye 111, 116, 122, 123, 124, 126, 128, 131, 133, 141, 184, 301
Has'am 35, 168, 208
Has'amî 199, 202, 208, 357, 413, 464, 534
Hasan 14, 20, 21, 22, 32, 33, 35, 36, 46, 50, 55, 56, 57, 62, 69, 85, 97, 108, 109, 121, 126, 130, 142, 143, 186, 202, 203, 207, 218, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249,

250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 294, 299, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 345, 351, 354, 355, 357, 366, 369, 372, 376, 377, 378, 381, 386, 393, 398, 404, 405, 406, 407, 409, 425, 430, 444, 448, 453, 457, 461, 463, 464, 465, 474, 477, 480, 486, 488, 489, 492, 493, 498, 503, 512, 513, 518, 519, 522, 526, 527, 528, 529, 534, 539, 540, 541, 542, 544, 550, 559, 569, 571, 572, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 586, 587, 588, 589, 595, 597, 602, 603, 610, 618, 621, 626, 633, 636, 640, 642, 644, 652, 659, 661, 670, 671, 672, 676, 678, 679, 682, 684, 686, 692, 710, 713, 715, 720, 725, 730, 749, 756, 757, 760

Hasan b. Abdullah 465, 492, 493, 503, 749

Hasan b. Abdullah b. Büreyde 465

Hasan b. Ali 20, 22, 32, 35, 36, 62, 97, 202, 203, 224, 225, 229, 231, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 253, 254, 258, 259, 262, 263, 266, 267, 269, 270, 271, 276, 280, 293, 299, 309, 311, 314, 317, 320, 351, 357, 366, 377, 378, 381, 398, 453, 474, 477, 480, 486, 488, 489, 512, 522, 526, 580, 597, 644, 659, 672, 730, 756, 757

Hasan b. Ali Benî Şeybân 238

Hasan b. Ali el-Hirmâzî 299, 309, 398, 477, 512, 597, 644, 659, 672, 730

Hasan b. Amr el-Fukaymî 405

Hasan b. Arefe 457

Hasan b. Bezî 227

Hasan b. Ca'fer 308, 314

Hasan b. Hasan 240, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 287, 293, 308, 311, 312, 314, 317, 376, 377, 378, 381, 409, 493, 522, 526, 527, 529, 580, 602, 621, 684, 710, 760

Hasan b. Hasan b. Hasan 271, 275, 311, 376

Hasan b. İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan 271, 293

Hasan b. İbrâhim b. Hasan 307

Hasan b. Kahtabe 393, 539, 540, 541, 544, 569, 571, 572, 579, 581, 583, 584, 587, 610, 633, 652, 692

Hasan b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer 283, 293

Hasan b. Muhammed 407

Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb 50

Hasan b. Reşîd 513

Hasan b. Sâlih 108, 126, 595

Hasan b. Sehl 315, 404, 405

Hasan b. Zeyd 291, 293, 725

Hasan el-Hirmâzî 713

Hasan el-Urenî 463

Hassân 43, 44, 48, 157, 193, 215, 229, 306, 307, 372, 392, 439, 471, 520, 534, 582, 703, 749, 755, 765, 770

Hassân b. Gassân el-Hemdânî 703

Hassân b. Mahdûc b. Bişr b. Havt 44

Hassân b. Sâbit 157, 471, 534, 755, 765, 770

Hassân b. Sâbit el-Ensârî 471, 755

Haşebiyye 417, 724

Hâşim 34, 82, 84, 94, 95, 100, 110, 127, 166, 203, 230, 245, 266, 286, 287, 309, 314, 367, 370, 378, 384, 386, 393, 399, 407, 408, 409, 410, 413, 426, 427, 428, 435, 439, 442, 451, 470, 492, 497, 510, 511, 512, 513, 522, 532, 535, 543, 549, 550, 556, 598, 601, 615, 623, 646, 719, 735, 748, 757, 759, 761, 770, 771, 774, 775

Hâşim b. Berîd 384

Hâşim b. Utbe 34, 84, 94, 95, 100, 127, 166

Hâşim b. Utbe el-Mirkâl 84, 94
Hâşimî 299, 435, 470, 591, 592, 722, 746, 751, 757
Hâşimiyetü'l-Kûfe 280
Hâşimiyye 280, 585, 586, 639, 679, 685, 732
Haşîş b. Ferkad 457
Haşşu Kevkeb 264
Hâtim b. Ebû Sağîra 256, 456
Hatraniyye 554
Hav'eb 27
Havle 244, 269, 377, 405, 409, 449, 740
Havle bt. Kays b. Kahd 740
Havle bt. Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr b. Amr el-Fezârî 244
Havle bt. Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr el-Fezârî 269
Havlî b. Yezîd 357, 358, 359, 360, 361, 368
Havrân 168, 253, 763
Havsere b. Süheyl 571, 581, 583
Havsere b. Vedâ 141
Havşeb 90, 95, 100, 274, 395, 466, 586
Havşeb b. et-Tubâ'î el-Elhânî 95
Havt b. Hâris 143
Hayber 264, 430, 444, 445
Hayyân 275, 278, 282, 296, 409, 475
Hayye b. Abdullah 569
Hazar 556
Hâzim b. Huzeyme 306, 401, 581, 608, 675, 676
Hâzim b. Hüzeyme et-Temîmî 572
Hazrec 157, 752
Hecer 93, 509
Hekne bt. Ömer b. Seleme el-Hecîmî 309
Hemdân 35, 41, 95, 96, 203, 413, 552, 654
Hemedân 63, 64, 388
Henâ 544
Herat 554, 566, 696, 760
Herseme b. A'yen 314, 404
Hevâzin 362
Heysem b. Adî 44, 56, 74, 75, 80, 89, 101, 151, 200, 230, 263, 365, 370, 372, 390, 409, 450, 481, 487, 498, 506, 507, 509, 511, 512, 513, 551, 556, 557, 563, 581, 587, 588, 592, 595, 598, 601, 602, 609, 624, 657, 663, 673, 680, 688, 729, 741, 758
Heysem b. Esved 269
Heysem b. Mâlik 95
Hıdâş 299, 550, 551, 552, 769
Hıms 527, 536, 594, 607, 750, 751
Hibrü'l-ümme 453
Hibtûn 703
Hicaz 434, 454, 497, 506, 511, 520, 578, 597, 615, 627, 672, 709
Hicâz ehli 59, 259, 323
Hicr 23
Hiffân 330
Hilâl b. Habbâb 383
Hilâl b. İsâf 336, 373
Hilâl b. Vekî' b. Bişr b. Amr b. Udes b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim 36
Hilâl b. Vekî' b. Bişr b. Amr b. Udüs 38
Hilâl b. Vekî' et-Temîmî 40
Himâr b. Mâlik b. Nasr b. Ezd 596
Himyer 35, 94, 219, 361, 732
Hind b. Amr b. Cendele el-Cemelî 43
Hind bt. Amr 449
Hind bt. Ebû Süfyân 254, 757
Hind bt. Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Zeme'a b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ 271
Hind bt. Süheyl b. Amr 241, 244
Hind el-Cemelî 43
Hirâş b. Havşeb 395
Hîre 78, 134, 223, 257, 382, 385, 392, 393, 465, 537, 550, 576, 579, 608, 652, 679, 699, 775
Hirmâzî 63, 299, 300, 309, 398, 477, 505, 512, 570, 597, 607, 622, 642, 644, 655, 659, 660, 661, 672, 687, 696, 712, 713, 715, 721, 722, 724, 725, 730
Hirrît 170, 171, 172, 173, 174, 176, 329

Hişâm b. Abdülmelik 376, 381, 390, 393, 396, 397, 399, 511, 515, 517, 518, 533, 536, 543, 550, 556, 560, 600, 613, 623, 634, 643, 692
Hişâm b. Ammâr 68, 74, 149, 240, 316, 369, 431, 440, 482, 509, 517, 746
Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî 149, 240, 431, 746
Hişâm b. Amr 89, 307, 541, 658
Hişâm b. Amr ed-Dımaşkî 89
Hişâm b. Amr et-Tağlibî 307, 541
Hişâm b. Behrâm 20, 44, 90, 92
Hişâm b. Hassân 229, 372
Hişâm b. Kelbî 46, 47, 89, 204, 207, 234, 268, 300, 330, 450, 481, 496, 498, 511, 554, 559, 575, 740
Hişâm b. Muhammed el-Kelbî 13, 360, 435, 452
Hişâm b. Sa'd 433
Hişâm b. Urve 246, 264, 294, 436, 443, 643, 644, 746
Hişâm b. Utbe 19
Hişâm b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 607
Hişâm el-Kelbî 23, 48, 54, 109, 131, 154, 202, 205, 214, 220, 244, 246, 308, 429, 432, 434, 435, 438, 468, 477, 507, 575, 596, 657, 742, 760
Hît 80, 108, 192, 210, 214, 541
Hizâm b. Rebî'a el-Kilâbî 344, 419
Horasan 208, 281, 289, 292, 295, 303, 383, 387, 398, 399, 400, 402, 404, 405, 486, 496, 512, 513, 521, 534, 536, 540, 541, 543, 546, 547, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 563, 564, 565, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 575, 580, 588, 589, 591, 592, 594, 604, 605, 606, 608, 625, 633, 638, 646, 648, 649, 650, 653, 654, 673, 674, 675, 676, 678, 679, 684, 692, 697, 699, 700, 710, 715, 719, 723, 726, 727, 735, 760
Hubâb b. Mûsâ 451
Huceyle bt. Cündeb b. Rebî 449
Huceyye b. Eclah el-Kindî 381
Hucr b. Adî 35, 79, 140, 149, 168, 191, 196, 213, 216, 223, 248, 257, 258, 320, 413
Hucr b. Adî el-Kindî 35, 79, 140, 149, 191, 216, 248, 257, 413
Hucr b. Yezîd el-Kindî 106
Hudayn 60, 86, 258, 581, 583
Hudayn b. Münzir er-Rekâşî 60, 258
Hudayn b. Münzir er-Rekâşî Ebû Sâsân 258
Hudayr 106, 290, 291, 346, 348, 350
Huddân Mescidi 37, 182
Hukeym 14, 29, 30, 31, 32, 34
Hukeym b. Cebele 14, 29, 30, 32, 34
Huld 297, 724, 725
Hulvân 79, 571, 584, 646, 647, 654, 697
Humâris 86
Humeyd 20, 22, 138, 288, 289, 290, 291, 361, 383, 392, 538, 539, 542, 543, 544, 572, 574, 579, 605, 607, 627, 646, 647, 662, 703, 752
Humeyd b. Abdurrahmân 20
Humeyd b. Bükeyr el-Ahmerî 361
Humeyd b. Hilâl 138
Humeyd b. Kahtabe 288, 289, 290, 291, 538, 539, 542, 543, 544, 572, 607, 627, 703
Humeyd b. Kahtabe et-Tâî 288
Humeyd b. Müslim el-Ezdî 361
Humeyme 409, 410, 483, 509, 511, 514, 516, 519, 555, 558, 563, 623
Humrân b. Ebân 262
Humrân en-Nehhâs 719
Huneyn 430, 431, 755, 756, 761, 769, 774, 775
Huraybe 43, 44
Hurays b. Câbir el-Hanefî 98
Hureybe 302, 525
Hureys b. Câbir 223
Hureys b. Ebû Cehm el-Kelbî 398
Hurkûs b. Züheyr et-Temîmî 124, 127
Husayn 24, 27, 33, 38, 80, 107, 191, 192, 289, 293, 299, 301, 302, 330, 331, 332, 333, 336, 339, 352, 353,

357, 363, 365, 372, 373, 374, 375, 385, 413, 419, 432, 438, 476, 510, 627, 629, 630, 702, 711, 712, 762
Husayn b. Humâm el-Mürrî 365
Husayn b. Nümeyr 336, 373, 413, 419, 510
Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî 413, 510
Husayn b. Temîm 330, 331, 332, 333, 339, 352, 353, 357
Huvey 90, 94, 345, 354
Huvey b. Mâti' b. Zür'a b. Yubhis es-Sekseki 90, 94
Huveylid 90, 416, 427, 773
Huveys el-Eşca'î 573
Huzâ'a 297, 549, 571, 605, 760, 763, 770
Huzeyfe 21, 22, 44, 112, 115, 151, 152, 153, 168, 169, 170, 196, 428, 754
Huzeyfe b. Enes eş-Şâir 754
Huzeyfe b. Mahdûc 44
Hübeyre b. Yerîm 227
Hüdbe b. Hâlid 715
Hür b. Yezîd el-Hanzalî 336, 374
Hür b. Yezîd el-Yerbû'î 333, 348
Hürmüzân 78
Hürremiyye 552
Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah 492, 493, 494
Hüseyin b. Ali 20, 24, 39, 52, 96, 126, 144, 225, 271, 290, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 322, 323, 326, 328, 336, 346, 356, 357, 366, 376, 388, 402, 403, 405, 408, 411, 433, 438, 439, 443, 454, 455, 456, 457, 458, 484, 486, 495, 550, 563, 717
Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib 315, 376, 402, 550
Hüseyin b. Ali b. Esved 20, 39, 52, 126, 144, 225, 433, 438, 443, 454, 455, 456, 457, 458, 484
Hüseyin b. Ali. b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib 311
Hüseyin b. Ali Esved el-İclî 405
Hüseyin b. Esved 231
Hüseyin b. Zeyd 289, 317, 398
Hüseyin Esrem 269
Hüşeym 22, 90, 459, 466, 483, 584
Hüşeym b. Beşîr 22, 90, 459
Hüzelî 55, 239, 245, 376, 464, 551, 597, 717, 742

I-İ

Îsâ b. Abdullah en-Nevfelî 633
Îsâ b. Ali 280, 443, 481, 484, 504, 509, 515, 519, 521, 528, 537, 546, 556, 588, 597, 618, 619, 627, 629, 630, 664, 668, 669, 672, 686, 690, 709, 718, 720, 723, 728, 729, 734, 741
Îsâ b. A'yen 550
Îsâ b. Ebû Hârûn 242
Îsâ b. İbrâhim 516
Îsâ b. Mâhân 401, 571, 605, 606
Îsâ b. Mûsâ 277, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 299, 304, 306, 308, 311, 403, 493, 529, 535, 537, 540, 546, 547, 556, 561, 577, 578, 617, 618, 621, 622, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 649, 650, 698, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 723, 724, 728, 729, 737
Îsâ b. Mûsâ Enbâr 629
Îsâ b. Mûsâ Muhammed b. Abdullah 292
Îsâ b. Ravda 657
Îsâ b. Talha b. Ubeydullah 298, 636
Îsâ b. Yezîd el-Kinânî 70, 427
Îsâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin 717
İbn Abbâs 16, 32, 34, 35, 56, 78, 87, 88, 102, 104, 107, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 124, 127, 128, 129, 130, 134, 173, 175, 176, 182, 183, 184, 189, 247, 265, 266, 317, 326, 327, 348, 394, 419, 420, 422, 423, 426, 428, 434, 435, 436, 440, 442, 445, 448, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 489, 586, 688, 749, 760

İbn Abbâs el-Hemdânî 481
İbn Afîf en-Nadrî 434
İbn Ali el-Ezdî 563
İbn Âmir el-Hadramî 26
İbn Âsım en-Nebîl 376
İbn Avn 41, 262, 462, 610
İbn Ayyâş 75, 101, 390, 393, 394, 450, 520, 601, 602, 603, 655, 663
İbn Ayyâş el-Hemdânî 101, 390, 450
İbn Ayyâş el-Mentûf 601, 663
İbn Bürd el-Entâkî 367
İbn Ca'fer 156, 238, 486
İbn Cu'dübe 13, 18, 19, 26, 32, 81, 82, 111, 112, 162, 169, 219, 244, 246, 259, 265, 378, 425, 443, 482
İbn Cüd'ân et-Teymî 741
İbn Cümhân el-Belevî 161
İbn Cürmûz 33, 49, 50, 51, 54
İbn Dab'ân 538, 542
İbn De'b 497
İbn Dubâre 391, 547, 571
İbn Ebû Akıb 357
İbn Ebû Atîk 243
İbn Ebû Füdeyk 752
İbn Ebû Hezîre el-Murâdî 374
İbn Ebû Hubeyş 368
İbn Ebû Hurre el-Hanefî 121
İbn Ebû Müleyke 244, 464, 467, 479
İbn Ebû Saîd 404, 405
İbn Ebû Sebre 226, 300, 530, 531
İbn Ebû Üveys 431
İbn Ebü'l-Arendes 189
İbn Ebü'l-Kirâm Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib 292
İbn Ebü'z-Zi'b 300
İbn Ebü'z-Zinâd 436, 437, 480, 746
İbn Fâyid 513
İbn Fesve et-Temîmî 238
İbn Harb 448, 670
İbn Hâtıb 48
İbn Herme 280, 281, 294, 299, 498, 500, 520, 532, 560, 561, 672, 673, 737
İbn Hudayr 291
İbn Hudeyc 161, 165, 219
İbn Huveyze b. Bedr et-Temîmî 374
İbn Hübeyre 286, 398, 404, 520, 569, 570, 571, 572, 573, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 588, 589, 590, 594, 609, 610, 612, 613, 686, 692
İbn İtnâbe el-Ensârî 85
İbn Künâse 108, 233, 380, 406, 408, 476, 487
İbn Lehî'a 363, 532
İbn Lehiyye 100, 103
İbn Mercâne 332, 363, 369, 375
İbn Mes'ade el-Fezârî 196
İbn Mînâs el-Murâdî 234
İbn Miz'al 415
İbn Muhalled 156
İbn Mücâlid 127, 468
İbn Mülcem 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 231, 232, 233, 234
İbn Nebbâh 224
İbn Nüdeyre el-Uzrî 504
İbn Nümeyr 104, 752
İbn Nümeyr Ziyâd b. Münzir 752
İbn Ömer 16, 78, 113, 114, 119, 244, 327, 328, 375, 427, 440, 464
İbn Râlân el-Mâzinî 610
İbn Râmîn 665
İbn Sebe' 149
İbn Sümeyye ed-Da'î 332
İbn Şecere 204, 205, 206, 208, 495, 497
İbn Şihâb 20, 376, 482, 746
İbn Şu'be 517, 518
İbn Şübrüme 548, 578, 579, 585, 617, 637, 655, 665, 666
İbn Tabâtabâ 403
İbn Tâvûs 462
İbn Teyyihân 100
İbn Ukbe el-Mürrî 207
İbn Ulâse 547, 584
İbnü'd-Derâverdî 463
İbnü'd-Devrakî 47
İbnü'd-Dümeyne 534
İbnü'l-A'râbî 623, 626, 634, 713, 753
İbnü'l-Asdâ el-Hüzelî 742

İbnü'l-Eş'as 416, 758, 759, 760
İbnü'l-Eş'as Rutbîl 760
İbnü'l-Hadramî 96, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189
İbnü'l-Hadramiyye 53
İbnü'l-Hallâle 574
İbnü'l-Hanefiyye 17, 38, 40, 44, 56, 225, 229, 330, 401, 405, 406, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 484, 511
İbnü'l-Hârisiyye 518, 563, 574
İbnü'l-Havsâ et-Tâî 257
İbnü'l-İtnâbe 86, 102
İbnü'l-Kattât 509, 515, 576, 590, 591, 601
İbnü'l-Kelbî 37, 144, 406, 482, 506, 527, 554, 563
İbnü'l-Kevvâ 111, 122, 124, 130, 144
İbnü'l-Mevlâ 490, 532
İbnü'l-Mukaffa' 546, 616, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 696
İbnü'l-Münkedir 752
İbnü'l-Müseyyeb 439
İbnü'l-Uşbe 206
İbn Ümmü Dînâr 319
İbn Ümmü Kilâb 23
İbnü'n-Nâbiga 166
İbnü'z-Zübeyr 42, 53, 57, 113, 114, 323, 327, 328, 406, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 426, 427, 467, 468, 469, 470, 474, 478, 483, 486, 758
İbn Veşîke 625
İbn Yemân el-İclî 464
İbn Yesribî 41, 43
İbn Ziyâd 326, 330, 331, 332, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 349, 353, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 757
İbn Zülkelâ 85, 94, 419
İbrâhim 13, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 31, 32, 37, 39, 41, 42, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 58, 59, 60, 62, 69, 70, 82, 93, 98, 99, 100, 102, 109, 111, 112, 114, 122, 127, 144, 162, 167, 169, 188, 191, 219, 227, 228, 229, 236, 259, 260, 266, 271, 272, 274, 278, 280, 281, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 317, 327, 329, 372, 376, 377, 381, 401, 402, 404, 407, 409, 431, 432, 436, 439, 440, 444, 445, 463, 465, 466, 467, 475, 502, 516, 520, 521, 526, 527, 532, 536, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 566, 572, 574, 577, 582, 596, 597, 605, 606, 607, 608, 614, 617, 619, 636, 640, 641, 655, 658, 671, 672, 673, 675, 676, 677, 681, 693, 712, 722, 723, 724, 725, 729, 730, 732, 734, 735, 736, 737, 744, 751, 769
İbrâhim b. Abdullah b. Hasan 271, 293, 527, 636, 640, 676
İbrâhim b. Ağleb 312
İbrâhim b. Ali b. Herme 311, 439, 532, 672
İbrâhim b. Attâb 655
İbrâhim b. Cebele b. Mahreme el-Kindî 597, 693
İbrâhim b. Hamza 431, 436
İbrâhim b. Hasan 271, 293, 307, 314
İbrâhim b. Hayyekân 516, 553
İbrâhim b. Herme 280, 281, 299, 532, 560
İbrâhim b. Hudayr 290, 291
İbrâhim b. İbrâhim b. Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali 293
İbrâhim b. Meymûn 401
İbrâhim b. Muhâcir 596
İbrâhim b. Muhammed 21, 62, 236, 284, 300, 407, 409, 516, 549, 552, 555, 556, 560, 561, 574, 737
İbrâhim b. Muhammed b. Ali 549, 555

İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim b. Talha b. Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer 284
İbrâhim b. Muhammed b. Münteşir 62
İbrâhim b. Muhammed b. Talha 300, 409
İbrâhim b. Muhammed es-Sâmî 21
İbrâhim b. Sa'd 20, 445, 744
İbrâhim b. Selime 409
İbrâhim de Abdulhâlık el-Hulkânî 303
İbrâhim el-Beytâr 401
İbrâhim el-Herevî 431
İbrâhim et-Teymî 294, 466
İclî 15, 97, 127, 176, 223, 246, 272, 306, 308, 325, 339, 374, 405, 432, 464, 476, 528, 540, 553, 595, 597, 698, 716
İddân b. Mu'âzzir 143
İdrîs b. Abdullah b. Hasan 312
İfâf b. Şürahbîl b. Rühm et-Teymî 252
İfrîkıyye 496, 497, 513, 514, 617
İkâl b. Şebbe 585, 705
İkrime 50, 236, 407, 409, 429, 435, 438, 439, 445, 455, 456, 460, 462, 464, 473, 477, 480, 483, 549, 550, 749
İlbâ b. Heysem es-Sedûsî 43
İlyâ 219, 611
İmrân b. Ebû Atâ 484
İmrân b. Hudeyr 104
İmrân b. Husayn 27, 38
İmrân b. İsmâîl 550, 565
İmrân b. Talha b. Ubeydullah 453
İmruülkays b. Zeyd Menât 569
İrcâ 407
İrmîniyye 527, 539, 540, 541, 586, 587, 600, 604, 633, 642, 735, 737
İsa 271, 304, 473, 502, 503, 546, 704
İsâm b. Mukaş'ir en-Nasrî 42
İsfahan 497, 516, 553, 554, 569, 570, 571, 699
İshâk 14, 16, 17, 20, 48, 49, 77, 93, 94, 95, 107, 146, 227, 229, 270, 286, 294, 298, 310, 316, 317, 329, 360, 387, 388, 393, 394, 416, 433, 438, 444, 445, 452, 460, 464, 472, 475, 476, 479, 480, 481, 503, 504, 509, 515, 519, 521, 526, 527, 540, 561, 573, 578, 588, 589, 591, 593, 594, 610, 624, 626, 627, 631, 632, 633, 636, 638, 639, 640, 641, 655, 720, 723, 732, 733, 734, 741, 743, 746, 756, 769
İshâk b. Behlûl 433
İshâk b. Ebû İsrâîl 475, 746
İshâk b. Fadl el-Hâşimî 591
İshâk b. Hayve el-Hadramî 360
İshâk b. Îsâ b. Ali 481, 504, 509, 515, 519, 588, 627, 723, 734, 741
İshâk b. İbrâhim el-Ensârî 444
İshâk b. İsmâîl 438, 464
İshâk b. İsrâîl 49
İshâk b. Müslim el-Ukaylî 589, 593, 631, 632, 655
İshâk b. Saîd 48
İshâk b. Semâ'a el-Mu'aytî 638, 732
İshâk b. Yûsuf el-Ezrak 17, 460
İshâk el-Ezrak 16, 298, 636, 640
İshâk el-Fervî 93, 95, 227, 329, 433, 472, 475, 476, 479
İshâk el-Fervî Ebû Mûsâ 227, 329, 472
İsmâîl 13, 21, 45, 59, 60, 104, 108, 138, 226, 227, 228, 236, 286, 308, 313, 314, 327, 363, 409, 431, 433, 436, 438, 456, 462, 464, 465, 480, 484, 501, 502, 503, 532, 534, 536, 537, 542, 549, 550, 559, 565, 577, 580, 608, 610, 612, 617, 619, 623, 651, 658, 666, 701, 702, 704, 709, 725, 746, 762
İsmâîl b. Abdullah 436, 549, 580
İsmâîl b. Ali 484, 534, 542, 623, 651, 666, 701, 709
İsmâîl b. Amr b. Saîd b. Âs 226
İsmâîl b. Ayyâş 104, 431
İsmâîl b. Ayyâş Ebû Gâlib el-Cezerî 104
İsmâîl b. Ca'fer 608
İsmâîl b. Ebû Hâlid 45, 59, 227
İsmâîl b. Hafs 559
İsmâîl b. İbrâhim 60, 228, 314

İsmâîl b. Kays el-Ensârî 431
İsmâîl b. Mücâlid 108
İsmâîl b. Müslim el-Abdî 13
İsmâîl b. Müslim el-Mekkî 456, 612
İsmâîl b. Talha 501
İsmâîl b. Uleyye 138, 462, 465, 610
İsmâîl el-Asgar 503
İsme b. Übeyr 57
İsrâîl 15, 20, 49, 144, 316, 433, 434, 435, 439, 475, 746
İsrâîl el-Mellây 433
İtnâbe bt. Şihâb 85
İtrîs b. Urkûb eş-Şeybânî 131, 133
İyâd 21, 57, 102, 103, 585
İyâd b. Halîfe 102

K

Ka'b 32, 33, 34, 36, 37, 40, 58, 75, 99, 106, 107, 114, 133, 164, 171, 195, 196, 200, 207, 218, 219, 220, 233, 249, 255, 301, 313, 350, 358, 359, 434, 443, 471, 472, 473, 517, 535, 541, 549, 551, 569, 575, 586, 603, 638, 674, 675, 710, 748, 749
Ka'b b. Abde 200
Ka'b b. Câbir b. Amr el-Ezdî 350
Ka'b b. Cu'ayl 99, 114, 255
Ka'b b. Cu'ayl et-Tağlibî 114, 255
Ka'b b. Mâlik el-Hemdânî 164
Ka'b b. Sûr 33, 37, 40
Ka'b b. Ucre el-Ensârî 75
Ka'b b. Umeyre 133
Ka'b b. Uyeyne 569
Ka'b b. Züheyr 233
Kâbe 165, 218, 219, 225, 227, 323, 429, 442, 445, 472, 476, 499, 519, 530, 621, 641, 728, 738, 757, 761, 764
Kâ'b el-Ahbâr 443, 466
Kabîsa 14, 36, 98, 99, 457, 545, 563, 579, 658, 678
Kabîsa b. Züeyb 14, 658
Kâbûs b. Ebû Zubyân 246, 474
Kâdisiye 94, 190, 257, 330, 331, 333, 334, 339
Kâfulâniyyûn 307
Kâhil b. Esed b. Hüzeyme 416
Kahtabe 288, 289, 290, 291, 393, 402, 513, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 550, 552, 553, 554, 555, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 587, 607, 608, 610, 627, 633, 652, 677, 692, 703
Kahtabe b. Şebîb 550, 552, 568
Kahtabe b. Şebîb et-Tâî 550
Ka'kâ b. Nefr et-Tâî 132
Ka'kâ b. Süveyd b. Abdurrahmân b. Büceyr el-Minkarî 339
Ka'kâ b. Süveyd b. Abdurrahmân el-Minkarî 339
Kanâ 289
Kancez eş-Şeybânî 713, 714
Kandel 522
Karaza 32, 34, 36, 58, 170, 171, 195, 350, 351
Karaza b. Ka'b 32, 34, 36, 58, 171, 195, 350
Karîbe bt. Rukeyh bt. Ubeyde b. Abdullah b. Zeme'a 271
Karkîsiyâ 64, 80, 209, 210
Karkîsiye 541, 542, 586, 608
Karsa b. Hâris et-Tağlibî 209
Kâsım b. Avf eş-Şeybânî 466
Kâsım b. Habîb b. Muzahhir 353
Kâsım b. Hasan b. Zeyd 291
Kâsım b. Hüseyin b. Zeyd 289
Kâsım b. Ma'n 487
Kâsım b. Muhammed 317, 407, 413, 480
Kâsım b. Mücâşi 549, 569
Kâsım b. Reşîd 732
Kâsım b. Sehl en-Nûşecânî 659
Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd 464
Kaş'am b. Amr b. Nezîr el-Cu'fî 358
Kaş'am b. Amr b. Nüzeyr b. Berâ el-Cu'fî 80
Katâde 38, 46, 49, 52, 53, 98, 101, 141, 143, 463, 465, 476
Katâde b. Di'âme 465
Katâm bt. Alkame 218

Katâm bt. Şicne 221, 222
Katrabbul Kapısı 719
Kâtûl 571
Kaylûle 427
Kays Aylân 35
Kays b. Ca'ûne ed-Dıbâbî 413
Kays b. Eş'as 225, 345, 347, 360, 362
Kays b. Hâzim 45
Kays b. Misher 330, 331, 332
Kays b. Muâviye el-Mürhibî 142
Kays b. Müshir 324, 325
Kays b. Müslim 22
Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî 35, 82, 83, 84, 85, 95, 121, 138, 141, 142, 153, 154, 155, 157, 161, 162, 167, 168, 194, 214, 246, 249, 252, 253, 259, 260, 320
Kays b. Zürâre b. Amr b. Hutbân el-Hemdânî 199
Kedâ 447
Kefertûsâ 211, 587
Kehmes 465
Kelbî 13, 23, 37, 46, 47, 48, 54, 64, 84, 89, 95, 109, 115, 131, 144, 154, 178, 202, 204, 205, 206, 207, 214, 219, 220, 225, 234, 244, 246, 268, 300, 308, 330, 349, 351, 352, 356, 360, 369, 382, 388, 392, 393, 394, 398, 406, 429, 432, 434, 435, 438, 441, 450, 452, 456, 468, 475, 477, 481, 482, 485, 495, 496, 498, 506, 507, 511, 517, 527, 554, 559, 563, 575, 596, 607, 657, 740, 742, 744, 752, 760, 763, 770, 774
Kellâ 46
Kerbelâ 96, 310, 316, 329, 336, 337, 351, 354, 356, 368, 373, 612
Kerdûm es-Sedûsî 303
Kesîr b. Abbâs 449, 498
Kesîr b. Abdullah eş-Şa'bî 354
Kesîr b. Husayn el-Abderî 289
Kesîr b. Husayn el-Abdî 293, 299
Kesîr b. Mürre el-Hadramî 431
Kesker 171, 303, 534, 614
Keysûm Kalesi 543
Kınnesrîn 194, 196, 513, 539, 594, 607
Kıstâne 566
Kilâb 23, 341, 441, 569, 587
Kilâb Kalesi 587
Kinâne 36, 150, 163, 164, 165, 166, 201, 374, 429, 430, 567, 569, 620, 754, 766, 774
Kinâne b. Bişr 150, 163, 164, 165, 166
Kinde 35, 220, 226, 256, 362, 373, 403, 488, 699
Kindî b. Ufeyr 501
Kirman 302, 563, 570, 610
Kirmânî 563, 564, 565, 566
Kuaykıân 467
Kubâ' 758
Kubâ Mescidi 92
Kudâ'a 35, 204
Kudâme 107, 109, 136, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 216, 217, 269, 678, 686, 710
Kûfe 16, 19, 20, 24, 25, 32, 34, 35, 36, 47, 56, 58, 61, 62, 63, 66, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 86, 102, 106, 108, 109, 111, 115, 116, 122, 124, 125, 126, 127, 134, 141, 144, 147, 150, 153, 155, 157, 164, 170, 171, 172, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 205, 207, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 226, 232, 235, 237, 246, 247, 249, 255, 258, 259, 260, 261, 267, 277, 278, 280, 284, 291, 292, 294, 297, 298, 304, 305, 306, 308, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 353, 358, 360, 361, 364, 365, 370, 372, 373, 374, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 396, 397, 398, 399, 404, 413, 414, 415, 417, 419, 421, 426, 453, 489, 512, 513, 516, 519, 527, 528, 537, 540, 542, 546, 549, 550, 551, 553, 554, 557, 558, 563, 571,

572, 573, 575, 576, 577, 578, 579, 581, 585, 586, 591, 592, 619, 622, 629, 647, 654, 655, 657, 679, 680, 685, 686, 698, 699, 707, 708, 723, 724, 737, 756, 760
Kulzum 161, 162
Kur'an 106, 332, 454, 456, 457, 458, 459, 460, 464, 466, 467, 468, 478, 485, 636, 648, 746
Kureyş 17, 18, 19, 22, 29, 36, 56, 59, 67, 70, 114, 118, 119, 152, 194, 196, 234, 237, 239, 254, 273, 290, 298, 313, 326, 366, 370, 398, 399, 409, 410, 412, 428, 429, 434, 437, 439, 440, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 452, 470, 473, 490, 496, 498, 500, 525, 526, 549, 600, 613, 634, 637, 708, 717, 730, 743, 745, 758, 760, 764, 765
Kurrân b. Temmâm 473
Kurre b. Hacl 753
Kurre b. Hâlid 188, 245, 365
Kurre b. Hâlid es-Sedûsî 188
Kurre b. Hâris 52, 53
Kurre b. Kays el-Hanzalî 338
Kurre es-Sayrefî 311
Kusem b. Abbâs 82, 199, 204, 303, 448, 490, 495, 503
Kusem b. Abbâs b. Abdülmuttalib 82, 204
Kusem b. Abbâs b. Ubeydullah 303, 490, 503
Kusem b. Abdülmuttalib 763
Kusem b. Ubeydullah 490
Kutâmî 626
Kutkutâne 190, 330, 336
Küdâd 483, 555, 558
Küdeyr el-Mâzinî 300
Kühayl 540
Küleyb b. Vâil 588
Külsûm b. Cebr 91, 92
Külsüm 317
Kümeyl b. Ziyâd en-Neha'î 210
Kümeyt 233, 379, 713
Kümeyt b. Ziyâd el-Esedî 379
Künâse 108, 226, 233, 380, 389, 393, 394, 397, 406, 408, 476, 487
Küreyb 436, 456, 483
Küreyb Ebû Rişdîn 436
Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdüşems 26, 771
Küseyyir b. Azze 421
Küseyyir b. Şihâb el-Hârisî 339
Küşmâhen 674

L

Lâhiz 549, 551, 552, 553, 555, 565, 566, 605
Lâhiz b. Kurayz 549, 551, 552, 555
La'lâ 330
Lâm b. Ziyâd b. Gutayf b. Sa'd b. Haşrec et-Tâî 79
Lehiyye 100, 103
Leylâ bt. Mes'ûd en-Nehşeliyye 225
Leys 168, 318, 381, 430, 432, 456, 457, 463, 532, 566, 567, 620, 753, 754
Leys b. Sa'd 168, 532
Lubta b. Ferazdak 301, 329
Lût 13, 54, 116, 131, 150, 154, 220, 408, 756
Lût b. Yahyâ Ebû Mihnef 13
Lübâbe 203, 427, 447, 449, 493, 495, 501, 503, 549, 717
Lübâbe bt. Esved 449
Lübâbe bt. Fadl 493
Lübâbe bt. Hâris 203, 427, 447, 449, 495, 717
Lübâbe bt. Hâris b. Hazn 203, 449, 717
Lübâbe bt. Muhammed 549
Lübnâ bt. Hâcir b. Abdümenâf b. Dâtır b. Hubşiyye b. Selûl 763

M

Ma'bed 58, 282, 449, 469, 477, 484, 496, 497, 577, 617
Ma'bed b. Abbâs 449, 496, 577, 617
Ma'bed b. Mikdâd b. Esved 58
Mağrib 154, 247, 312, 417, 510, 513
Mâhân 401, 550, 552, 571, 605, 606
Mahfûza 585

Mahreme b. Nevfel 245, 502, 774
Ma'kıl b. Kays 36, 79, 107, 109, 172, 173, 175, 176, 204, 205, 208, 213, 215, 249
Ma'kıl b. Kays el-Hanzalî 213
Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî 36, 79, 172, 176, 204, 205, 215
Makîs b. Kays b. Adî es-Sehmî 764
Mâlik 17, 22, 36, 38, 41, 42, 47, 57, 64, 80, 84, 95, 106, 161, 163, 164, 168, 182, 195, 196, 200, 207, 208, 209, 279, 291, 330, 356, 359, 360, 361, 372, 400, 413, 418, 419, 431, 454, 457, 477, 481, 492, 499, 513, 514, 527, 535, 539, 540, 549, 551, 562, 564, 568, 569, 570, 571, 579, 580, 586, 596, 600, 604, 610, 614, 620, 645, 647, 653, 654, 655, 663, 664, 665, 667, 668, 671, 672, 675, 679, 681, 683, 684, 690, 691, 692, 709, 712, 723, 724, 727, 728, 740, 746, 748, 749, 752, 762, 764, 765, 770
Mâlik b. Abdullah b. Serî 356
Mâlik b. Dînâr 22
Mâlik b. Ebû Semh 492
Mâlik b. Edhem 571
Mâlik b. Enes 17, 279, 454, 481
Mâlik b. Eşter 41
Mâlik b. Hamza b. Ebû Esîd es-Sâ'idî 431
Mâlik b. Hâris b. Eşter en-Neha'î 38, 64, 80, 84
Mâlik b. Heysem 539, 540, 549, 551, 579, 580, 586, 645, 647, 654
Mâlik b. Hizâm b. Rebî'a 413, 419
Mâlik b. Hizâm b. Rebî'a el-Kilâbî 419
Mâlik b. Hübeyre b. Hâlid el-Kindî es-Sekûnî 168
Mâlik b. Ka'b 106, 195, 196, 207
Mâlik b. Ka'b el-Erhabî 106
Mâlik b. Ka'b el-Hemdânî 195, 207
Mâlik b. Miğvel 457
Mâlik b. Mismâ' 36, 182
Mâlik b. Nüseyr el-Kindî 359
Mâlik b. Şâhî el-Kâtib 562
Mâlik b. Tavvâf 569, 570, 571
Mâlik b. Tavvâf et-Temîmî 570
Mâlik el-Eşter 47, 161, 209
Ma'mer 21, 41, 49, 53, 101, 124, 184, 225, 284, 327, 402, 428, 437, 485, 507, 609, 667, 758, 774
Ma'mer b. Müsennâ 41, 184, 402, 507, 609
Ma'n b. Evs el-Müzenî 489
Ma'n b. Yezîd 112, 115, 118, 211, 409, 513, 563
Ma'n b. Yezîd b. Ahnes es-Sülemî 112, 115, 118
Ma'n b. Yezîd el-Hemdânî 409, 563
Ma'n b. Yezîd es-Sülemî 211
Ma'n b. Zâide 528, 530, 531, 572, 580, 581, 665, 684, 685, 686, 688
Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî 580, 581, 685
Ma'n es-Sülemî 374
Mansûr 60, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 381, 404, 407, 443, 458, 477, 490, 497, 498, 503, 510, 519, 521, 523, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 534, 535, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 550, 561, 562, 569, 580, 581, 582, 583, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 593, 594, 604, 605, 607, 612, 617, 618, 619, 620, 623, 625, 626, 627, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714,

715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 737, 738, 739, 756, 765
Mansûr b. Abdurrahmân 60
Mansûr b. Ca'ûne 539, 679
Mansûr b. Ebû Müzâhim 765
Mansûr b. Mehdî 404, 734, 735
Mansûr Nâfi' el-Havzî 729
Mansûr Ravh b. Hâtim 701
Mansûr Ukbe b. Selm 279, 619
Mâriye el-Kıbtiyye 287
Maskala 175, 176, 177, 178, 235
Maskala b. Hübeyre 175, 177, 235
Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî 175, 177
Mâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe 407
Mecûsîlik 664, 697
Medâ 301, 304, 307
Medâ b. Kâsım et-Tağlibî 301, 307
Medâin 22, 78, 79, 128, 131, 138, 147, 192, 214, 216, 217, 226, 230, 249, 250, 251, 255, 261, 383, 385, 398, 404, 572, 608, 646, 647, 719
Medâinî 19, 22, 51, 54, 55, 59, 63, 70, 86, 90, 97, 104, 107, 115, 126, 170, 186, 187, 218, 223, 227, 230, 232, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 253, 263, 265, 281, 372, 378, 380, 381, 393, 403, 406, 408, 409, 425, 443, 444, 451, 468, 473, 474, 479, 480, 482, 505, 510, 511, 513, 519, 538, 542, 555, 559, 583, 585, 588, 590, 593, 594, 597, 603, 608, 611, 612, 615, 618, 621, 632, 633, 634, 635, 638, 640, 642, 643, 645, 653, 655, 656, 657, 661, 665, 666, 667, 668, 672, 673, 675, 678, 684, 686, 691, 692, 696, 697, 699, 704, 710, 714, 715, 720, 742, 743, 749, 767, 768, 775
Medâinî Ebü'l-Fadl et-Tenûhî 115
Mederî b. Müşem'il 332
Medine 13, 15, 16, 18, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 47, 48, 49, 50, 53, 55, 57, 63, 71, 75, 78, 82, 91, 93, 149, 153, 157, 168, 196, 197, 199, 202, 206, 226, 236, 241, 257, 260, 262, 263, 266, 267, 270, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 311, 314, 316, 317, 321, 322, 325, 327, 332, 334, 342, 367, 369, 376, 377, 378, 382, 399, 405, 408, 409, 412, 413, 425, 426, 427, 429, 438, 441, 447, 448, 454, 476, 481, 486, 487, 489, 491, 492, 493, 498, 507, 510, 512, 517, 519, 520, 527, 529, 530, 536, 550, 559, 560, 562, 573, 586, 597, 602, 607, 611, 620, 621, 637, 642, 656, 658, 659, 671, 672, 673, 678, 679, 691, 709, 713, 725, 737, 743, 748, 753, 755, 756, 762
Medînetüsselâm 695
Medyen 132, 421
Mehâda 571, 572
Mehdî 59, 62, 271, 272, 274, 287, 312, 317, 375, 404, 463, 477, 511, 526, 527, 598, 619, 642, 643, 662, 663, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 691, 693, 695, 696, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 714, 715, 721, 725, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 737
Mehdî b. Meymûn 375
Mehre 35
Mekhûl 21, 206
Mekke 15, 16, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 33, 63, 70, 82, 114, 118, 120, 134, 167, 171, 176, 182, 190, 197, 199, 200, 202, 204, 205, 206, 218, 220, 226, 253, 265, 275, 280, 283, 290, 293, 311, 312, 318, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 380, 413, 415, 417, 418, 419, 421, 422, 426, 429, 437, 440, 441, 442, 444, 445, 447, 449, 467, 468, 469, 483, 490, 491, 495, 497, 498, 507, 519,

520, 522, 530, 553, 562, 624, 627, 632, 642, 647, 649, 650, 703, 704, 709, 727, 728, 729, 730, 737, 739, 741, 744, 745, 749, 750, 752, 754, 756, 760, 761, 765, 774
Melebbed el-Hâricî 302
Melikıyâ 571
Me'mûn 96, 315, 404, 405, 497, 521, 562, 634, 682, 728, 729, 731, 732, 736
Me'mûnî 405
Menâre 695, 702, 703
Menâzir 692
Menbic 80, 211, 248, 255
Merv 402, 565, 567, 591
Mervân 26, 27, 45, 56, 57, 71, 72, 82, 83, 204, 245, 264, 265, 266, 270, 274, 275, 282, 287, 290, 321, 365, 367, 368, 371, 372, 377, 402, 408, 410, 420, 421, 423, 425, 465, 484, 503, 504, 505, 507, 512, 513, 517, 520, 532, 533, 536, 537, 538, 547, 548, 555, 556, 557, 558, 560, 561, 563, 564, 567, 568, 569, 570, 571, 577, 579, 580, 583, 586, 594, 595, 596, 598, 600, 601, 609, 612, 613, 634, 638, 708, 741, 745, 756, 762
Mervân b. Ebû Hafsa 708
Mervân b. Hakem 26, 27, 45, 56, 57, 71, 72, 265, 371, 504, 596, 756
Mervân b. Hakem b. Âs b. Ümeyye 26
Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs 371
Mervân b. Muhammed 274, 532, 536, 548, 555, 560, 571, 595, 596, 609, 638
Mervân b. Muhammed b. Mervân 274
Mervân b. Şücâ' 465, 484
Mervânîler 576
Mes'ade 196, 197, 301
Mescid-i Harâm 417, 445, 489, 742
Mescid-i Nebevî 438, 441, 493
Mesîh 517
Meskin 249, 253, 255, 260, 261, 268
Mesleme 14, 23, 84, 85, 106, 112, 121, 154, 156, 163, 211, 218, 223, 237, 474, 482, 505, 523, 537, 598, 606, 612, 623
Mesleme b. Muhalled es-Sâ'idî 154
Mesleme b. Muhârib 218, 223, 474, 505, 523
Mesrûk 356, 457
Mes'ûd b. Evs 499
Mes'ûd b. Mu'attib es-Sekafî 752
Mevkû' 702
Meymûn b. Meysere 433
Meymûn b. Mihrân 115, 239, 533
Meymûne 317, 437, 447, 455, 490
Meymûne bt. Hâris 447
Meymûne bt. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin 317
Meysere 317, 409, 433, 549, 550, 551
Meysûn bt. Muğîre b. Mühelleb 668
Mezâyâ 542
Mezhic 35, 41, 164, 204, 209, 334, 362
Mezyed 395, 688
Mıksem 487
Mısır 35, 68, 69, 70, 72, 73, 82, 88, 114, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 179, 180, 181, 199, 209, 219, 220, 232, 267, 279, 285, 289, 291, 312, 406, 421, 498, 503, 527, 532, 533, 536, 537, 542, 580, 581, 646, 686, 691, 723, 737, 758
Mihfez b. Sa'lebe 366, 368
Mihkan b. Gazvân 587
Mihnef b. Süleym 35, 40, 195
Mihrâs 599
Mîkâîl 191
Milhân b. Hârise b. Sa'd b. Haşrec et-Tâî 85
Mina 440, 450, 454, 729
Mincâb b. Râşid ed-Dabbî 173
Mirbed 28, 620, 760
Mirdâs b. Üdeyye 106, 111
Mirkâl 84, 94
Mis'ar 39, 84, 107, 130, 136, 141, 457, 716, 717
Mis'ar b. Fedekî 84, 107, 130, 136, 141
Mis'ar b. Fedekî el-Anberî 107

Mis'ar b. Fedekî et-Teymî 141
Mis'ar b. Kidâm 39, 716
Mis'ar b. Kidâm el-Hilâlî 716
Miskîn 263, 312, 694, 709, 717, 733, 767
Misver b. Mahreme 17, 18, 290, 502
Misver b. Mahreme ez-Zührî 18, 290
Mu'âfâ b. İmrân el-Mevsılî 479
Mu'âfâ b. Tâvûs el-Mevsılî 738
Mua'llâ b. Küleyb 134
Muâviye 15, 16, 18, 19, 20, 21, 25, 42, 53, 57, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 126, 129, 135, 140, 142, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 218, 219, 220, 221, 222, 226, 229, 232, 234, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 277, 282, 283, 290, 293, 301, 302, 307, 308, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 324, 328, 330, 334, 336, 338, 339, 345, 365, 367, 369, 375, 387, 388, 393, 394, 396, 410, 413, 414, 433, 447, 448, 454, 455, 460, 462, 471, 472, 474, 475, 476, 479, 480, 482, 483, 487, 488, 489, 490, 494, 495, 496, 497, 500, 501, 505, 510, 517, 524, 535, 536, 537, 543, 545, 547, 555, 556, 569, 570, 579, 602, 606, 612, 613, 614, 623, 624, 634, 635, 644, 667, 702, 704, 732, 744, 745, 747, 748, 756, 757, 769, 775
Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer 283, 290, 293, 494, 547, 569, 623
Muâviye b. Ebû Hayyân et-Teymî 475
Muâviye b. Ebû Süfyân 18, 19, 65, 66, 102, 105, 159, 166, 220, 254, 748
Muâviye b. Hâris 330, 501
Muâviye b. Hişâm 455, 543, 556, 613
Muâviye b. Hudeyc 161, 164, 165, 166, 179, 237
Muâviye b. Hudeyc b. Cefne b. Kuteyr es-Sekûnî 164
Muâviye b. Hudeyc el-Kindî es-Sekûnî 161
Muâviye b. İshâk el-Ensârî 388, 393, 394
Muâviye b. Ömer b. Gallâb 612
Muâviye b. Sâlih 447, 448, 460, 483
Muâviye b. Şeddâd el-Absî 42
Muâviye Büsr b. Ebû Ertât b. Uveymir 198
Muâz b. Hânî b. Adî 413
Mudar 37, 180, 184, 225, 249, 563, 570, 614, 615
Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî er-Râviyye 303
Mufaddal ed-Dabbî 307, 576, 592, 766
Mufassal 459
Muğîre 16, 18, 26, 42, 86, 108, 115, 187, 200, 222, 230, 243, 246, 249, 258, 267, 272, 273, 301, 302, 306, 307, 308, 309, 338, 369, 371, 395, 427, 435, 460, 482, 559, 583, 609, 619, 668, 745, 753, 755, 756, 762, 768, 773
Muğîre b. Abdullah b. Ebû Akîl es-Sekafî 246
Muğîre b. Fez'a 302
Muğîre b. Fez b. Abdullah b. Rebî'a b. Cendel 301
Muğîre b. Nevfel 222, 249, 371, 435, 756, 762
Muğîre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib 222, 249, 371, 435
Muğîre b. Şu'be 16, 26, 86, 115, 200, 222, 258, 267, 338, 773

Muğîre ve Beyânü't-Tebbân 272
Muhâcir b. Evs 342, 354
Muhâcir b. Evs et-Temîmî 342
Muhammed b. Abdullah 92, 118, 129, 230, 238, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 299, 307, 309, 312, 314, 357, 400, 401, 449, 456, 473, 475, 483, 493, 500, 501, 502, 529, 536, 580, 606, 619, 621, 658, 670, 671, 678, 679, 682, 686, 710, 713, 715, 720, 722, 723, 755, 773
Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib 357
Muhammed b. Abdullah b. Hâlid et-Tahhân 230
Muhammed b. Abdullah b. Hasan 271, 272, 276, 282, 284, 287, 312, 314, 493, 529, 580, 621, 670, 671, 678, 679, 710, 713, 715
Muhammed b. Abdullah b. Muhammed 292
Muhammed b. Abdullah el-Gâdırî 292
Muhammed b. Abdullah el-Murâdî 92
Muhammed b. Abdurrahmân 243, 431, 578
Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebû Leylâ 578
Muhammed b. Âişe 15, 375
Muhammed b. Ali 84, 85, 264, 272, 273, 287, 292, 295, 304, 310, 311, 317, 376, 385, 386, 405, 408, 409, 410, 443, 490, 502, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 529, 535, 548, 549, 550, 551, 552, 555, 558, 563, 586, 608, 619, 623, 637, 724, 729, 730, 737, 738, 739
Muhammed b. Ali b. Abdullah 292, 408, 409, 410, 443, 490, 502, 511, 512, 513, 518, 548, 549, 555, 730, 737, 738, 739
Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 408, 409, 410
Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib 84, 85, 405, 510
Muhammed b. Ali b. Hüseyin 272, 273, 287, 376, 385, 550, 608, 637
Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib 376, 550
Muhammed b. Ali Zü'ş-Şâme 515
Muhammed b. Amr 69, 102, 120, 238, 351, 366, 462, 477, 642, 691
Muhammed b. Amr b. Âs 102, 120
Muhammed b. Amr b. Hasan b. Ali 351, 366
Muhammed b. A'râbî 393, 402, 487, 504, 513, 560, 631, 637
Muhammed b. Atıyye es-Sekafî 21
Muhammed b. Ca'fer 407, 577, 614, 617, 712
Muhammed b. Ca'fer b. Ubeydullah b. Abbâs 577, 617, 712
Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk 35, 219
Muhammed b. Ebû Eyyûb 22
Muhammed b. Ebû Hafsa 235
Muhammed b. Ebû Huzeyfe 151, 152, 153, 168, 169, 170
Muhammed b. Ebû Mûsâ 474
Muhammed b. Ebû Saîd b. Akîl 372
Muhammed b. Ebû Uyeyne b. Mühelleb 615
Muhammed b. Ebû Ya'kûb 58, 101, 375
Muhammed b. Ebû Ya'kûb ed-Dabbî 375
Muhammed b. Eş'as 253, 254, 297, 339, 352, 373, 521, 540, 699, 758
Muhammed b. Eş'as b. Kays 339
Muhammed b. Eş'as el-Kindî 253, 254
Muhammed b. Fudayl b. Gazvân 443, 451, 456, 754
Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî 451
Muhammed b. Habîb el-Kebîrî 364
Muhammed b. Hâlid 278, 279, 282, 284, 285, 291, 572, 573, 577, 593, 723

Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî 278, 572, 593, 723
Muhammed b. Hâlid el-Kasrî 282, 284, 285, 291, 577
Muhammed b. Hanefiyye 16, 40, 226, 393, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 415, 419, 421, 425, 426, 483, 513, 549
Muhammed b. Hasan b. Hasan 271
Muhammed b. Hâtıb el-Cumahî 48
Muhammed b. Hâtim 20, 21, 59, 94, 259, 456, 457, 460, 471, 752
Muhammed b. Hâtim b. Meymûn 59, 457, 460, 752
Muhammed b. Hâtim b. Meymûn el-Mervezî 21, 94, 259, 456, 457, 460
Muhammed b. Havb 282
Muhammed b. Husayn el-Abdî 302, 629
Muhammed b. Îsâ b. Kesîr el-Ensârî 480
Muhammed b. İbrâhim b. Hâris et-Teymî 440
Muhammed b. İbrâhim el-İfrîkî 404, 562
Muhammed b. İbrâhim et-Tâlibî 315
Muhammed b. İmrân 300
Muhammed b. İmrân b. İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah 300
Muhammed b. İshâk b. Yesâr 77, 445
Muhammed b. İsmâîl 313, 433
Muhammed b. İsmâîl b. Ebû Füdeyk 433
Muhammed b. Ka'b 473
Muhammed b. Mesleme 14
Muhammed b. Muhammed b. Zeyd b. Ali 403
Muhammed b. Muhammed b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali 403
Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî 652, 718, 719
Muhammed b. Mûsâffâ el-Hımsî 315, 476
Muhammed b. Neşr 319, 413, 416, 420, 425
Muhammed b. Neşr el-Hemdânî 319, 413
Muhammed b. Nübâte b. Hanzale 571, 580
Muhammed b. Ömer b. Ali 368, 381, 382, 520
Muhammed b. Ömer el-Abdî 241
Muhammed b. Ömer Vâkıdî 484
Muhammed b. Râşid 21
Muhammed b. Rebî'a b. Hâris 754, 761
Muhammed b. Rebî'a el-Kilâbî 227
Muhammed b. Rebî' b. Ebû Cehm b. Atıyye 595
Muhammed b. Sabbâh 459, 483
Muhammed b. Sabîh el-Ebyadî 658
Muhammed b. Sa'd 20, 21, 57, 90, 220, 226, 227, 228, 229, 316, 424, 426, 437, 459, 477, 482, 484, 485, 489, 615, 642, 680, 749, 750, 756, 762
Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs 424
Muhammed b. Sâib 89, 115, 116, 360, 434, 438, 506
Muhammed b. Sâib el-Kelbî 115
Muhammed b. Saîd b. Hudeyne 587
Muhammed b. Salt 229
Muhammed b. Serî 240
Muhammed b. Sîrîn 167, 188, 229, 260, 363, 609, 610
Muhammed b. Sûl 539, 540, 738
Muhammed b. Süleymân b. Ali 305, 311, 511, 528
Muhammed b. Süleymân b. Kesîr 604
Muhammed b. Talha 27, 42, 127, 244, 300, 313, 409, 436, 444
Muhammed b. Talha b. Musarrif 127
Muhammed b. Talha b. Ubeydullah 42, 300
Muhammed b. Ubeydullah es-Sekafî 149
Muhammed b. Ulvân el-Mervezî 605
Muhammed b. Umeyr b. Utârid b. Hâcib et-Temîmî 325
Muhammed b. Yahyâ 21, 618, 620
Muhammed b. Yezîd b. Miz'al 413, 425
Muhammed b. Yezîd b. Miz'al el-Hemdânî es-Sâidî 413

Muhammed b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin 288, 403
Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî 435, 732, 766
Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî 188, 189
Muhammed el-Asğar 408
Muhammed el-Ekber 408
Muhârık b. Hâris ez-Zübeydî 106
Muhdec 146
Muhriz b. Sahsah 98
Muhriz el-Hanefî 302
Muhtâr b. Ebû Ubeyd 35, 79, 216, 250, 360, 415, 416
Muhtâr b. Ebû Ubeyd b. Mes'ûd 216
Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî 35, 250, 360, 415, 416
Muhtemel b. Semâ'a b. Husayn b. Dînâr el-Cu'fî 80
Mukâ'ıs b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm 220
Mukâtil 57, 336, 539, 543, 569, 587, 631
Mukâtil b. Hakîm 539, 543, 569, 587, 631
Mukâtil b. Hakîm el-Akkî 539, 543, 587
Mukavvim b. Abdülmuttalib 752
Murâd kabilesi 220, 432
Murakka b. Kumâme el-Esedî 361
Mûsâ 19, 20, 21, 24, 27, 32, 34, 39, 50, 52, 53, 56, 100, 101, 103, 104, 105, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 124, 127, 129, 131, 132, 134, 171, 172, 227, 230, 271, 277, 284, 285, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 299, 304, 306, 308, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 329, 363, 376, 385, 395, 403, 404, 405, 406, 432, 433, 436, 437, 438, 439, 440, 451, 453, 463, 465, 471, 472, 473, 474, 475, 480, 485, 493, 496, 515, 516, 520, 526, 527, 529, 535, 537, 540, 541, 546, 547, 549, 551, 553, 554, 555, 556, 561, 563, 565, 569, 575, 577, 578, 586, 617, 618, 621, 622, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 638, 642, 645, 647, 649, 650, 652, 670, 674, 698, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 718, 719, 723, 724, 728, 729, 731, 734, 735, 737, 739, 775
Mûsâ b. Abdullah b. Hasan b. Hasan 312
Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî 292, 376, 454, 463
Mus'ab b. Dahdah 544
Mus'ab b. Mus'ab b. Zübeyr 290
Mus'ab b. Umeyr el-Abderî 444
Mus'ab b. Zübeyr 51, 290, 353, 419, 421, 423, 426, 490, 596, 658
Mûsâ b. Ca'fer 317
Mûsâ b. Dâvûd 439, 520, 617, 642
Mûsâ b. Ebû Mûsâ 453
Mûsâ b. Îsâ b. Mûsâ 311, 561
Mûsâ b. İsmâîl 21, 363
Mûsâ b. Ka'b 541, 549, 551, 569, 575, 586, 638, 674
Mûsâ b. Kerdem 432
Mûsâ b. Muhammed b. Ali 295, 304, 515, 529, 535, 737
Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 737
Mûsâ b. Talha 39, 56
Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî 440, 473, 485
Mûsâ b. Ukbe 436, 480
Mûsâ b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek 404
Mûsâ el-Hâdî 312
Musallâ 289
Musul 79, 208, 251, 294, 364, 383, 536, 540, 542, 586, 654, 700, 701, 702, 703, 731, 738, 739
Mu'tasım-Billâh 497
Mûte 67, 158
Mu'temir 15, 245, 381, 413, 416, 418, 461, 466, 467
Mu'temir b. Süleymân 15, 461, 466, 467
Mutî'î 313
Muttalib b. Abdümenâf 371, 407, 428, 442
Muttalib b. Ebû Vedâ'a es-Sehmî 407

Muzaffer b. Müreccâ 431, 476, 752
Muzahhir b. Huyey el-Akkî 421
Mübârek b. Fedâle 50, 715
Mübârek et-Taberî 709
Mücâhid 19, 318, 432, 437, 455, 458, 460, 475, 482
Mücâlid b. Saîd 13, 127, 370, 432
Mücâşi b. Mes'ûd es-Sülemî 46
Mücemmi b. Abdullah b. Mücemmi 356
Mücemmi b. Abdullah el-Âizî 334
Müdrik b. Hût 34
Mühelhil 556, 701
Mühelleb 301, 455, 543, 544, 545, 546, 547, 569, 609, 610, 612, 613, 614, 615, 616, 623, 668, 678, 699, 760
Mühelleb b. Ubeysir 543, 546, 547, 699
Mükeysir 42
Mülebbed b. Harmele b. Ma'dân b. Sîtân b. Kays b. Hârise 699
Mülebbed el-Hâricî 699
Müleyke 244, 269, 317, 464, 467, 479
Müleyke bt. Hârice b. Sinân el-Mürriyye 269
Münye 24, 25, 26, 37
Münzir b. Mâüssemâ' 765
Münzir b. Zübeyr 242, 586
Münzir es-Sevrî 56, 405
Mürâr b. Enes ed-Dabbî 591, 592
Mürre b. Munkiz b. Şücâ el-Abdî 356
Müsâfir b. Afîf el-Ezdî 137
Müsâhık 323, 481
Müsâvir b. Sevvâr 527
Müsâvir el-Verrâk 578
Müseddid b. Müserhid 63
Müsellem b. Cebbâr el-Fezârî 775
Müsennâ b. Beşîr b. Mahrebe 34
Müsennâ b. Mahrebe el-Abdî 34, 47, 181
Müsennâ b. Yezîd 520, 582
Müsennâ b. Yezîd b. Ömer 582
Müsevvide 401, 557, 584, 610, 612, 613, 614, 692, 716
Müseylimetülkezzâb 750
Müseyyeb b. Necebe 197, 256, 318, 324
Müseyyeb b. Züheyr 307, 568, 572, 600, 674, 727
Müseyyeb ed-Dabbî 278, 315, 515, 617, 648
Müsle 39, 67, 232, 343, 744, 745, 746, 747
Müslim b. Abdullah ed-Dıbâbî 351
Müslim b. Akîl 325, 330, 331, 332, 347, 357, 372, 373
Müslim b. Avsece 345, 347, 350, 351
Müslim b. Karaza 58
Müslim b. Ma'dân 47
Müslim b. Mu'attib b. Ebû Leheb 769
Müslim b. Muğîre 583
Müslim b. Sabîh 457
Müslim b. Ukbe 207, 296, 412, 510
Müslim b. Ukbe el-Mürrî 207, 412, 510
Müslim el-Ahmerî el-Müeddib 438
Müslim el-Havlânî 64, 66, 68, 75, 194
Müşarre'a bt. Abbâd b. Şeybân b. Câbir b. Nesîb b. Vüheyb 407
Müşebbir 316
Müşkâniye 572
Müzâhim b. Hüreys 351
Müzdelife 450, 454, 463
Müzeyne 36, 278, 284

N

Nadle b. Hâşim 774
Nadle b. Nu'aym en-Nehşelî 701
Nadr b. İshâk 480
Nadr b. Sâlih 131
Nadr b. Yerîm 496
Nâfi 114, 144, 276, 334, 341, 342, 350, 355, 433, 436, 440, 464, 490, 537, 729
Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im 490
Nâfi' b. Hilâl 334, 341, 342, 350, 355
Nâfi' b. Hilâl el-Murâdî 334, 341, 350
Nâfi' b. Hilâl el-Murâdî el-Cemelî 341
Nâfi' Ebû Sehl 436
Nâile 407
Na'ir b. Zemmâm 50, 53
Na'ir el-Mücâşi'î 33
Nakb Kapısı 731
Nakî'ü'l-hayl 437

Nâkûr b. Amr b. Ya'fur b. Yezîd b. Nu'mân 94
Na'sel 41
Nasr b. Abdurrahîm el-Bârıkî 383
Nasr b. Ali el-Cehdamî 458
Nasr b. Harb ve Ukbe b. Selm 706
Nasr b. Huzeyme el-Absî 380, 383, 388, 390, 391, 393
Nasr b. Seyyâr 390, 398, 399, 402, 403, 552, 555, 563, 564, 565, 567, 569, 570, 571, 608
Necâşî el-Hârisî 75, 268
Necrân 61
Nefsü'z-Zekiyye 272
Neha 22, 38, 80, 144, 210, 358, 359, 439, 527, 595, 596, 710
Nehrevân 35, 36, 86, 112, 121, 122, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 161, 167, 179, 184, 215, 216, 217, 220, 221, 405
Nehrevân Vak'ası 127
Nenevâ 337
Nevfel b. Hâris 222, 249, 254, 371, 407, 535, 549, 614, 756, 757, 759, 762
Nevvâr 47, 350, 361, 661
Nevvâr bt. Câbir 350
Nevvâr bt. Mâlik el-Hadramî 361
Nezîr b. Yezîd b. Hâlid 283, 284
Nezîr b. Yezîd b. Hâlid b. Abdullah 283
Nihâvend 571
Ninevâ 337, 389
Nu'aym b. Hammâd 464
Nu'aym b. Hübeyre 177
Nûbaht 624
Nuhayle 77, 111, 136, 147, 216, 255, 257, 339, 340, 526, 567, 572, 594, 704, 705
Nûh b. Cerîr 499
Nuh b. Ebû Meryem 464
Nu'mân b. Beşîr 194, 195, 324
Nu'mân b. Ca'd el-Gâmidî 413
Nu'mân b. Ased 266
Nu'mân b. Münzir 334
Nu'mân b. Râşid 31, 58, 99, 122
Nu'mân b. Rib'î b. Büldüme el-Hazrecî 141
Nu'mân b. Suhbân 174, 757
Nusaybin 79, 161, 208, 209, 210, 211, 251, 516, 541, 587, 701, 703
Nübâte 568, 569, 570, 571, 580, 581, 583, 584
Nübâte b. Hanzale el-Kilâbî 568
Nüfey' 33
Nüfeyl b. Hâbis 50
Nümeyle b. Mürre 301, 304
Nümeyle b. Mürre b. Abdülazîz et-Temîmî 301
Nüşşâb 290

O-Ö

Osman 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 48, 51, 55, 56, 58, 61, 64, 65, 66, 68, 69, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 82, 83, 91, 92, 99, 109, 110, 112, 118, 120, 139, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 160, 161, 163, 165, 166, 168, 170, 172, 173, 174, 176, 179, 180, 181, 182, 189, 190, 191, 194, 196, 198, 199, 202, 204, 205, 209, 211, 218, 220, 232, 233, 237, 242, 257, 264, 265, 267, 275, 278, 280, 282, 291, 294, 296, 317, 321, 324, 327, 331, 341, 344, 357, 367, 372, 377, 388, 406, 423, 424, 425, 426, 431, 437, 440, 442, 443, 448, 454, 459, 462, 473, 475, 479, 496, 502, 503, 512, 538, 539, 554, 566, 571, 572, 579, 581, 583, 584, 589, 612, 614, 616, 631, 634, 649, 650, 652, 657, 658, 667, 678, 679, 680, 682, 683, 684, 685, 713, 720, 750, 756, 771, 773
Osman b. Affân 13, 20, 28, 48, 66, 68, 151, 176, 280, 317, 321, 426, 440, 443, 448, 475, 496, 657, 771, 773
Osman b. Ali b. Ebû Tâlib 344

Osman b. Ebû Süleymân 475
Osman b. Hâlid el-Cühenî 357
Osman b. Hayyân el-Mürrî 275, 278, 296
Osman b. Huneyf el-Ensârî 26
Osman b. İbrâhim et-Teymî 294
Osman b. Muhammed b. Ebû Şeybe 473
Osman b. Nehîk 581, 589, 649, 650, 652, 684, 685
Osman b. Nevfel 572
Osman b. Süfyân 571
Osman b. Talha b. Ebû Talha 442
Osman Kapısı 616
Ömer b. Abdurrahmân b. Hişâm el-Mahzûmî 326
Ömer b. Abdülazîz 115, 276, 407, 513, 514, 537, 556, 623, 634, 691, 756, 762, 768
Ömer b. Alâ 303, 698
Ömer b. Bükeyr 101, 435, 595, 603, 624, 663
Ömer b. et-Tağlibiyye 405
Ömer b. Eyyûb 581
Ömer b. Hafs b. Osman 579
Ömer b. Hammâd b. Ebû Hanîfe 443
Ömer b. Hattâb 14, 20, 26, 37, 54, 85, 98, 242, 412, 428, 432, 433, 444, 458, 460, 464, 507, 713, 753, 755, 763
Ömer b. Îsâ 476
Ömer b. Misver 617
Ömer b. Rebî'a 476
Ömer b. Sa'd 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 349, 350, 351, 352, 355, 356, 359, 360, 361, 365, 373, 374, 375, 389
Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs 336, 337, 389
Ömer b. Sa'd, Husayn b. Temîm 352
Ömer b. Şebbe 351, 363, 365, 366, 368, 524
Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer 284, 758
Ömer b. Zer 582, 584
Ömer ed-Den 508
Ömer el-Bezzâr 351, 366
Ömerî 75, 151, 365, 370, 390, 393, 433, 450, 481, 506, 512, 513, 520, 563, 581, 601, 602, 609, 657, 660, 663, 673, 684, 686, 687, 688, 689, 725, 727, 741
Ömerî Heysem b. Abdülmelik b. Umeyr 365

R

Radî b. Münkiz el-Abdî 350
Radvâ 280, 736
Râfi' b. Hadîc 485
Râfika 662, 663, 732
Râfiza 385
Rakka 74, 79, 80, 81, 209, 211, 251, 314, 315, 330, 381, 484, 516, 518, 539, 542, 544, 557, 586, 679, 732
Râticî 530, 531
Râvendiyye 652, 654, 684, 685
Ravh b. Abdülmü'min 20, 21, 26, 42, 59, 93, 143, 146, 245, 263, 461, 466, 467, 471
Ravh b. Abdülmü'min el-Mukrî 93, 245, 461
Ravh b. Ebû Cenâh Ebû Saîd 482
Ravh b. Ubâde 45, 57, 235, 474
Rayta 393
Râzân 571, 702
Rebâb bt. İmruülkays 317, 361
Rebeze 34, 36, 279, 280
Rebî'a 18, 26, 32, 34, 36, 37, 43, 57, 58, 60, 76, 77, 86, 91, 98, 99, 106, 142, 151, 170, 179, 180, 208, 225, 227, 252, 253, 273, 283, 301, 344, 385, 396, 399, 407, 413, 419, 445, 446, 451, 452, 476, 527, 535, 539, 543, 545, 563, 564, 567, 569, 613, 614, 699, 717, 721, 742, 743, 753, 754, 755, 759, 760, 761, 762, 764, 765, 771
Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib 273, 396, 407, 446, 451, 543, 759
Rebî'a b. Külsûm b. Cebr 91
Rebî' b. Münzir 229

Rebî' b. Rükeyn 578
Rebî' b. Süleymân 314
Remâde 433, 434, 435
Remle bt. Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl 271
Resûlullah 14, 15, 27, 28, 33, 38, 44, 49, 50, 51, 53, 54, 59, 60, 61, 63, 65, 67, 71, 79, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 118, 119, 129, 136, 138, 139, 140, 144, 146, 152, 158, 159, 160, 180, 191, 192, 222, 224, 227, 232, 235, 236, 238, 240, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 251, 254, 262, 264, 265, 266, 267, 271, 281, 287, 288, 305, 315, 316, 323, 328, 331, 332, 344, 347, 352, 361, 362, 366, 367, 368, 371, 384, 385, 388, 423, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 447, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 462, 463, 464, 466, 468, 469, 472, 473, 475, 476, 482, 483, 484, 485, 495, 508, 516, 536, 556, 575, 576, 595, 596, 621, 641, 643, 648, 715, 729, 732, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 761, 763, 771, 772
Re'sül'ayn 79, 211, 541
Rey 203, 287, 337, 338, 383, 398, 566, 569, 570, 571, 624, 642, 674, 676, 677, 697, 698, 699, 705, 715
Reysâne 298, 640
Reyta bt. Ubeydullah 513
Reyta el-Hârisiyye 548
Reyyân b. Sabre b. Hevze el-Hanefî 206
Rıdâ 315
Rızk b. Esved 449
Ribâb 36, 38, 58, 78, 213, 215, 218, 221, 222
Rifâ'a b. İyâs Ebü'l-Alâ ed-Dabbî 49
Rifâ'a b. Şeddâd 324
Rifâde 429, 442, 443
Ri'l 30
Riyâh b. Osman b. Hayyân b. Ma'bed el-Mürrî 282
Riyâh b. Osman b. Hayyân el-Mürrî 278, 296
Riyâh b. Osman el-Mürrî 291
Rizâm 279, 284, 285
Ruhâ 209, 543, 544, 587
Ruhayl b. Züheyr el-Cu'fî 360
Rukâd el-Cenbî 357, 360
Rukayye 407, 762, 774
Rukayye bt. Saîd b. Nevfel b. Hâris 762
Rum 515, 538, 630, 714, 737, 751, 774
Rusâfe 518, 542, 699, 708
Rusâfetu Hişâm 381
Rü'be 526, 548, 616, 654
Rü'be b. Accâc 548, 616, 654
Rüstem 352

S-Ş

Sâbit b. Yezîd 50, 268
Sabre b. Şeymân 37, 38, 78, 181, 182, 189
Sabre b. Şeymân el-Ezdî 78, 181
Sabre b. Şeymân el-Huddânî 37, 189
Sadaka b. Hâlid 149
Sadaka b. Saîd 58
Sa'd b. Ebû Vakkâs 14, 78, 112, 243, 336, 337, 389, 424, 437, 775
Sa'd b. Hasan b. Kahtabe 393
Sa'd b. İbrâhim b. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî 381
Sa'd b. Mes'ûd 35, 79, 128, 216, 250, 251
Sa'd b. Mes'ûd es-Sekafî 79, 216
Sa'd b. Nasr 727
Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm 216, 220
Sa'deveyh 336
Safâ 489
Safiyye 47, 49, 50, 51, 203, 449, 453, 468, 470, 717, 741, 742, 743, 745, 746, 747, 748, 749, 752, 753, 763, 773
Safiyye bt. Abbâs 449
Safiyye bt. Abdülmuttalib 741, 742, 746, 752, 773

Safiyye bt. Cüneydib 753, 763
Safiyye bt. Hâris b. Talha b. Ebû Talha el-Abderî 47
Safiyye bt. Hazn 203, 717
Safiyye bt. Mahmiye b. Cez ez-Zebîdî 453
Safrâ 743
Safvân 21, 146, 402, 431, 437, 438, 444, 483, 492, 584, 597, 601, 602, 603, 604, 617, 701, 749, 765
Safvân b. Amr 431
Safvân b. Îsâ ez-Zührî 21
Safvân b. Ümeyye el-Cumahî 444, 492
Sahbân 22
Sâib b. Yezîd 433
Saîd b. Abdullah el-Hanefî 318, 319, 345, 354
Saîd b. Abdullah el-Hanefî Hüseyin 318
Saîd b. Abdurrahmân 54, 239, 490, 534
Saîd b. Abdurrahmân es-Sülemî 54
Saîd b. Abdülazîz et-Tenûhî 237
Saîd b. Amr 48, 597, 619
Saîd b. Amr b. Gasîl el-Ensârî 597
Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye 26, 266
Saîd b. Cübeyr 435, 454, 459, 460, 464, 465, 469, 484
Saîd b. Ebû Arûbe 46, 98, 463, 465
Saîd b. Ebû Süfyân es-Sayrefî 291
Saîd b. Esved b. Cebele el-Kindî 256
Saîd b. Kafal et-Teymî 216
Saîd b. Kays 35, 63, 83, 85, 96, 106, 194, 213, 238, 248, 249
Saîd b. Kays el-Hemdânî 35, 63, 83, 96, 106, 194, 213, 248, 249
Saîd b. Müseyyeb 264, 436, 437
Saîd b. Nevfel 756, 762
Saîd b. Nimrân 198, 200
Saîd b. Nimrân el-Hemdânî 198
Saîd b. Osman 242, 496
Saîd b. Rebî‘ ed-Dabbî 479
Saîd b. Sâlim el-Kaddâh 458
Saîd b. Selm el-Müsâhıkî 739
Saîd b. Süleymân 363, 372, 474, 756
Saîd b. Velîd b. Abdi 517
Saîd b. Zeyd 112, 271, 535
Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl 112, 271, 535
Sâide b. Abdullah 464
Sâide b. Ubeydullah 440, 485
Saîd el-Cevherî 732
Saîd el-Haraşî 703
Sak‘ab b. Süleym 40
Sakâlibe 556
Saklâb 556
Sa‘lebiyye 190
Sâlih 13, 15, 18, 19, 20, 22, 26, 32, 36, 56, 81, 82, 97, 102, 104, 108, 111, 112, 115, 116, 126, 127, 128, 131, 149, 162, 168, 169, 176, 191, 219, 225, 233, 244, 245, 246, 259, 265, 281, 290, 305, 308, 312, 358, 380, 392, 394, 406, 408, 428, 429, 431, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 445, 447, 448, 453, 454, 455, 456, 457, 460, 462, 464, 473, 475, 476, 477, 480, 481, 483, 485, 487, 489, 491, 498, 502, 527, 528, 532, 533, 537, 542, 550, 573, 574, 575, 577, 582, 588, 595, 596, 597, 602, 605, 606, 609, 617, 619, 633, 642, 645, 658, 670, 671, 677, 679, 691, 694, 699, 700, 701, 709, 716, 717, 733, 737, 742, 747, 749, 760, 773
Sâlih b. Ali 480, 532, 533, 537, 691, 737
Sâlih b. Heysem 574
Sâlih b. Keysân 13, 18, 19, 20, 26, 32, 81, 82, 102, 111, 112, 162, 169, 219, 246, 259, 265, 489
Sâlih b. Mansûr 312
Sâlih b. Vehb el-Yeznî 358
Sâlih el-Miskîn 709, 717
Sâlim 13, 16, 17, 19, 24, 26, 32, 41, 48, 53, 54, 70, 169, 189, 261, 327, 349, 363, 383, 384, 390, 391, 398, 441, 458, 465, 484, 516, 551, 581, 582, 600, 675
Sâlim b. Ebü'l-Ca‘d 16, 384
Sâlim Ebü'n-Nadr 441

Sâlim el-Eftas 465, 484
Sâlim el-Kâs 363
Salt b. Abdullah 435, 756
Salt b. Abdullah b. Nevfel 756
Salt b. Behrâm 124
Salt b. Katâde b. Seleme b. Hullâde el-Kindî 143
Salt b. Mes'ûd el-Cahderî 376
Salt b. Sa'd b. Hâris b. Sımme 407
Salt b. Yûsuf 524
Sandevdâ 108
Sarâ 79
Sarîm 220
Sarsar 297, 404, 723
Sa'sa'a b. Sûhân 122
Sayfî b. Füşeyl 131, 133
Sayfî b. Hâşim 774
Sebeha 330, 364
Sebeîler 576
Sebî Meydanı 389, 398, 413
Sefevân 53, 55
Seffâh 280, 477, 595, 617
Sefvân 33
Sehl b. Huneyf 25, 32, 35, 82, 84, 116, 157, 745
Sehl b. Huneyf el-Ensârî 25, 116, 745
Sehl b. Sa'd 431
Selâfe 316
Selcem 283
Seleme 16, 17, 27, 30, 61, 70, 91, 97, 143, 145, 235, 239, 240, 246, 253, 254, 255, 282, 294, 309, 344, 363, 378, 380, 381, 384, 422, 444, 454, 455, 457, 462, 463, 465, 520, 534, 552, 555, 557, 572, 573, 574, 577, 579, 582, 583, 584, 590, 591, 592, 593, 597, 598, 610, 612, 613, 614, 615, 618, 619, 623, 633, 699, 716, 740, 741, 748, 751, 772
Seleme b. Küheyl 16, 380, 384, 457, 463
Seleme b. Muhabbık 239
Seleme b. Muhârib 70
Seleme b. Süleymân 699
Selît 507, 508, 509, 510, 650
Sellâm 464, 466, 583, 589, 655
Sellâm el-Ebreş 655
Selman b. Sümâme b. Şûrâhîl el-Cu'fî 80
Selm b. Ahvez 400, 401, 402, 403, 571
Selm b. Ahvez el-Mâzinî 403
Selm b. Ahvez et-Temîmî 400
Selm b. Kuteybe 287, 303, 304, 305, 524, 527, 573, 585, 590, 609, 610, 611, 612, 613, 615, 617, 655, 665, 666, 668, 707
Selm b. Kuteybe b. Müslim 609
Semerkand 496, 676
Semmâk 439, 473
Senfâz 697, 698
Serâ 297
Serces 52
Serf 23
Serh b. Mâlik el-Has'amî 413
Serî b. Abdullah 283, 293, 498, 500
Serî b. Abdullah b. Hâris 283, 498
Serî b. Husayn el-Bâhilî 711
Sevre b. Muhammed 400, 401, 403
Sevre b. Muhammed b. Abdullah b. Azîz el-Kindî 400, 401
Sevvâr b. Abdullah 302, 308, 523, 644, 678, 710
Sevvâr b. Abdullah b. Kudâme b. Aneze b. Nakab 710
Sevvâr b. Abdullah el-Anberî 302, 644, 710
Sevvâr b. Ebû Humeyr el-Hemdânî 356
Seyf b. Hâris b. Serî el-Hemdânî 356
Seyhân b. Sûhân 44
Seyyâle 280, 281
Sıffîn 35, 36, 63, 64, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 110, 111, 112, 115, 116, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 135, 139, 146, 149, 151, 155, 157, 169, 170, 179, 183, 194, 200, 204, 363, 406, 454, 496, 752
Sıffîn Savaşı 63, 86, 94, 98, 111
Sımme b. Düreyd b. Habîb b. Mühelleb 613

Sicistan 96, 564, 570, 579, 688, 760
Sifâh 329
Sikâye 429, 442, 443
Silhim kabilesi 432
Simâk b. Mahreme b. Humeyn el-Esedî 80
Sinân b. Enes 358, 359, 360, 368, 369
Sinân b. Enes b. Amr en-Neha'î 359
Sinân b. Enes en-Neha'î 358
Sinân b. Seleme 239
Sincar 704
Sind 137, 303, 307, 376, 388, 404, 500, 526, 527, 617, 679, 710, 731, 760
Sindî b. Şâhek 298, 311, 521
Subey' b. Yezîd el-Hadramî 106
Suffe 464
Suhaym 31, 55, 242
Suhaym b. Vâil el-Yerbû'î 55
Suhayr b. Mâlik 413, 418
Suhayr b. Mâlik el-Müzenî 413
Suheyb 432, 440, 444
Suhtâ bt. Abdüavf b. Abdülhâris ez-Zührî 775
Sumeyfi' b. Nâkûr 94
Surûc 593
Südde 226
Südeyf 309, 310, 311, 561, 598, 599, 600, 671
Südeyf b. Meymûn 309, 561, 598, 671
Süfyân 18, 19, 35, 44, 56, 57, 59, 61, 65, 66, 73, 75, 80, 95, 102, 105, 106, 127, 159, 161, 166, 176, 181, 185, 192, 193, 196, 202, 210, 220, 232, 254, 257, 262, 291, 301, 302, 303, 304, 307, 308, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 329, 351, 364, 365, 392, 430, 431, 432, 438, 445, 446, 447, 449, 454, 455, 457, 458, 459, 462, 463, 464, 475, 477, 479, 484, 512, 523, 524, 527, 535, 545, 546, 557, 571, 579, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 623, 635, 652, 663, 667, 668, 669, 702, 717, 721, 743, 748, 753, 755, 757, 761
Süfyân b. Avf 192, 196, 210, 365
Süfyân b. Avf b. Muğaffel el-Ezdî el-Gâmidî 192
Süfyân b. Habîb 432
Süfyân b. Leyl el-Hemdânî 257, 319
Süfyân b. Muâviye 301, 307, 308, 545, 579, 612, 614, 623, 635, 667, 702
Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb 301, 612
Süfyân b. Muhavvil b. Râşid 44
Süfyân b. Uyeyne 56, 176, 317, 329, 454, 458, 459, 475, 477, 479, 523
Süfyân b. Ümeyye b. Ebû Süfyân b. Ümeyye b. Abdüşems 232
Süfyân b. Yezîd b. Muğaffel 364
Süheyl b. Amr 118, 241, 244, 263, 473
Süheyl b. Ebû Sâlih 431
Sükeyne 317, 361
Sükeyne bt. Hüseyin 361
Süleym 28, 35, 36, 40, 164, 195, 332, 374, 403, 448, 503, 674, 675, 692, 723, 740
Süleymân 15, 16, 22, 61, 62, 63, 97, 107, 135, 149, 228, 237, 256, 258, 259, 268, 289, 300, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 311, 314, 318, 319, 320, 324, 363, 370, 372, 385, 389, 392, 408, 409, 410, 443, 455, 460, 461, 462, 464, 466, 467, 472, 474, 475, 480, 492, 502, 506, 509, 511, 512, 517, 518, 519, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 537, 542, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 561, 562, 565, 569, 577, 582, 585, 591, 592, 593, 598, 599, 600, 603, 604, 605, 609, 612, 615, 616, 617, 621, 622, 623, 637, 643, 645, 668, 672, 683, 692, 696, 699, 711, 717, 723, 725, 732, 733, 737, 746, 751, 755, 756, 759, 762, 768
Süleymân A'meş 385
Süleymân b. Abdülmelik 289, 408, 409, 410, 509, 523, 609, 672, 759, 762, 768

Süleymân b. Ali 302, 303, 305, 311, 314, 443, 455, 480, 492, 511, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 528, 529, 542, 545, 546, 547, 549, 561, 562, 585, 615, 622
Süleymân b. Dâvûd b. Husayn 107
Süleymân b. Ebû Ca'fer 311, 732
Süleymân b. Eyyûb 237
Süleymân b. Kâsım es-Sekafî 228
Süleymân b. Katte 268, 370
Süleymân b. Kesîr 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 565, 604, 605
Süleymân b. Mücâlid 545, 683, 723
Süleymân b. Selâm el-Hâcib 582
Süleymân b. Surad 61, 62, 63, 258, 259, 318, 319, 320, 324
Süleymân b. Surad el-Huzâ'î 61, 258, 318, 319
Süleymân el-Müeddib er-Rakkî 517
Süleymân et-Teymî 135
Sümâme b. Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî 43
Sümâme b. Rahîl el-Hanefî 585
Sümeysât 593
Sürâka el-Bârikî 372
Süreyc b. Yûnus 60, 92, 138, 456, 465, 466
Süveyd b. Amr b. Ebü'l-Mutâ 360
Süveyd b. Hâris et-Teymî 213
Şa'bî 13, 60, 108, 126, 127, 128, 134, 218, 220, 225, 230, 233, 327, 354, 432, 468
Şakîk b. Seleme 97, 465
Şakîk b. Sevr 86, 223
Şam 15, 16, 18, 25, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 82, 84, 85, 86, 87, 90, 96, 97, 99, 106, 126, 127, 129, 130, 135, 136, 146, 147, 148, 149, 151, 154, 176, 177, 190, 194, 196, 197, 199, 204, 208, 211, 212, 214, 215, 219, 220, 226, 232, 247, 248, 251, 258, 260, 261, 262, 284, 292, 324, 336, 373, 376, 379, 382, 393, 400, 406, 412, 413, 420, 421, 435, 441, 445, 450, 451, 452, 453, 483, 487, 495, 497, 498, 503, 506, 507, 512, 533, 534, 536, 541, 543, 547, 548, 549, 550, 561, 562, 569, 570, 572, 574, 579, 580, 582, 594, 596, 600, 601, 607, 608, 612, 614, 617, 620, 623, 636, 639, 645, 646, 652, 654, 657, 668, 691, 692, 695, 697, 710, 712, 732, 750, 762, 763, 764, 772
Şarkî b. Katâmî 116
Şataviyye 291
Şebâbe 225, 327, 435
Şebâbe b. Sevvâr 225, 327
Şebber 316
Şebes b. Rib'î 83, 107, 109, 110, 111, 130, 140, 325, 339, 346, 347, 351, 353
Şebes b. Rib'î el-Yerbû'î 325
Şebes b. Rib'î er-Riyâhî 83, 346
Şebîb 164, 208, 209, 210, 211, 212, 222, 224, 355, 550, 552, 568, 574, 589, 649, 650, 652, 667, 682, 699, 710
Şebîb b. Âmir 208, 209, 210, 211, 589
Şebîb b. Âmir el-Ezdî 208, 210
Şebîb b. Becere 222, 224, 589
Şebîb b. Râh 574
Şebîb b. Şeybe et-Temîmî 710
Şebîb b. Vâc 649, 650, 652, 699
Şeddâd b. Evs 103, 104
Şeddâd b. Hâd el-Kinânî 740
Şehbâ bt. Abdurrahmân b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib 407
Şehrezûr 214, 217, 571
Şemir b. Ebrehe 496
Şemir b. Hâris b. Berâ el-Cu'fî 80
Şemir b. Zülcevşen 84, 336, 342, 346, 347, 352, 358, 362, 366, 369, 373, 375
Şemir b. Zülcevşen el-Kilâbî ed-Dıbâbî 342
Şemir Ebû Amr 330
Şemmâh 312, 503, 652
Şemmâsiye 315
Şemşât 539
Şerâhîl b. Muâviye 556

Şerât 506, 509, 519
Şerîk 36, 61, 78, 91, 92, 116, 185, 226, 227, 231, 359, 397, 457, 609, 710, 750, 775
Şerîk b. Abdullah 226, 457, 710
Şerîk b. Abdullah en-Neha'î 710
Şerîk b. A'ver 61, 78, 185
Şerîk b. A'ver el-Hârisî 78, 185
Şerîk b. Hakîm 397
Şerîk b. Seleme el-Murâdî 91
Şerîk b. Şeyh el-Mehrî 609
Şeybân 16, 31, 59, 61, 109, 177, 238, 314, 407, 535, 564, 565, 566, 570, 675, 699, 704
Şeybân b. Abdülazîz el-Hâricî 564
Şeybân b. Ferrûh 61
Şeybân Ebîverd 566
Şeybe b. Osman 199, 205, 218, 496
Şezen b. Nükre b. Lükeyz b. Afsâ 47
Şîa 277, 319, 320, 382, 383, 408, 409, 413, 415, 419, 511, 516, 553, 554, 557, 633, 657, 675
Şibl b. Tahmân er-Rebe'î 550
Şicne b. Adî 221
Şihâb b. Abdullah 555
Şiî 306, 312, 363, 426, 469, 513, 553, 678, 724
Şu'ayb 207, 408, 465, 466, 493, 765
Şu'ayb b. Dirhem 466
Şu'be 16, 26, 62, 63, 86, 93, 97, 115, 134, 146, 149, 200, 219, 222, 258, 259, 267, 315, 338, 432, 440, 454, 458, 476, 484, 517, 518, 581, 582, 589, 773
Şu'be b. Arîd 134
Şukayk b. Ukbe 52
Şurta 304, 527, 598
Şübeyr 316
Şücâ' b. Mahled el-Fellâs 230, 369, 466
Şürahbîl b. Sımt el-Kindî 163
Şürahbîl b. Sumeyfi' 94
Şüreyh b. Ahnâ el-Hadramî 413
Şüreyh b. Ebû Evfâ 130
Şüreyh b. Evfâ 127, 131, 132, 142, 143
Şüreyh b. Hânî 78, 80, 118, 120, 121, 217

T

Tabakî 405
Taberistân 177
Taf 316
Tağlib 36, 177, 178, 208
Tâif 26, 200, 265, 267, 422, 423, 426, 442, 464, 478, 483, 484, 497, 735, 749
Tâlekân 400, 403, 677
Talha 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 63, 70, 71, 81, 99, 110, 127, 180, 189, 205, 238, 244, 270, 284, 298, 300, 313, 317, 409, 436, 442, 444, 447, 448, 453, 460, 467, 469, 483, 496, 501, 513, 540, 550, 551, 573, 578, 636, 657, 732
Talha b. İshâk 540, 573, 578
Talha b. Mâlik et-Tâî 513
Talha b. Ruzayk 550, 551
Talha b. Ubeydullah 13, 14, 31, 42, 44, 45, 270, 298, 300, 317, 453, 501, 636, 732
Talhatu't-Talahât b. Abdullah b. Halef el-Huzâ'î 47
Tâlibî 315
Talk el-A'mâ 227
Tanca 312
Tarafe b. Abd 535
Târık b. Kudâme 686
Târık b. Şihâb 22, 36
Târık b. Ziyâd 144
Târık b. Zubyân el-Ezdî 365
Tastencân 611
Tâvûs 456, 457, 462, 463, 738
Tay 34, 35, 85, 129, 270, 299, 335, 375, 568, 570, 571, 572
Taybe 536
Tebük Savaşı 441
Tecûb 219, 233
Tedmür 112, 191, 594, 608
Temâdır bt. Manzûr 244
Temîm 25, 36, 38, 40, 46, 49, 50, 60, 78, 83, 96, 106, 107, 109, 110, 118,

180, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 196, 216, 220, 301, 309, 330, 331, 332, 333, 339, 349, 351, 352, 353, 357, 362, 396, 400, 403, 563, 564, 568, 569, 597, 610, 612, 613, 616, 623, 679, 690, 710, 759, 762, 764
Temîm b. Ömer et-Teymî 610
Temîm kabilesi 183, 184, 564, 612
Temmâm 449, 473, 496, 497, 577, 578, 617, 712, 734
Temmâm b. Abbâs 449, 497, 577, 578, 734
Ten'îm 328, 329
Teslîs 200
Tevvâbûn 401
Tevvezî 484, 527, 682, 683, 684
Teyâlise 259
Teymiyye 309
Teymullah b. Sa'lebe 98, 203, 216, 357
Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe 216
Teymü'r-Ribâb 213, 215, 218, 221, 222
Tırımmâh b. Adî 335
Tırımmâh b. Hakîm b. Hakem 132
Tihâme 329, 597, 625
Tikrît 541, 700
Tufeyl b. Âmir b. Vâile 415, 421
Tufeyl b. Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâile 416
Turabîler 207
Tübey 517
Tücîbî 164, 233
Türk 283, 677
Türkler 336, 374, 465, 676
Tüster 96, 203

U-Ü

Ubâde b. Sâmit 103
Ubeyd 23, 35, 59, 61, 62, 78, 79, 85, 185, 216, 222, 250, 258, 279, 360, 415, 416, 419, 430, 464, 524, 545, 614, 623, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 701, 774
Ubeyd b. Mesleme 23
Ubeyd b. Mesleme el-Leysî 23
Ubeyd b. Nudayle 62
Ubeyde b. Ebû Ca'fer Mansûr 734
Ubeyde b. Hâlid el-Muhâribî 134
Ubeydulah b. Sâlih 487
Ubeydullah 13, 14, 17, 20, 31, 35, 42, 44, 45, 52, 53, 78, 85, 97, 98, 99, 100, 149, 158, 168, 198, 200, 201, 203, 204, 219, 225, 227, 243, 246, 249, 251, 252, 260, 262, 270, 276, 277, 284, 298, 300, 303, 316, 317, 330, 333, 334, 337, 338, 340, 342, 364, 366, 375, 388, 389, 391, 394, 419, 439, 440, 448, 449, 451, 453, 454, 456, 458, 459, 463, 475, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 494, 496, 501, 502, 503, 513, 514, 520, 533, 549, 571, 577, 584, 594, 597, 609, 617, 636, 640, 642, 658, 659, 695, 704, 712, 732, 734, 735, 739, 750, 751, 757, 758, 773
Ubeydullah b. Abbâs 249, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 501, 502, 503, 571, 577, 617, 712, 739
Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib 35, 198, 246
Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî 389, 391, 394
Ubeydullah b. Abdullah 17, 454, 458, 502, 513, 597, 640
Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe 454, 458
Ubeydullah b. Ebû Bekre 243
Ubeydullah b. Ebû Rafî 219
Ubeydullah b. Hevze el-Vâlibî 364
Ubeydullah b. Hür 330
Ubeydullah b. Muâviye 494
Ubeydullah b. Muhammed b. Âişe 375
Ubeydullah b. Mûsâ 20, 52, 53, 227, 439, 475
Ubeydullah b. Ömer 78, 85, 97, 98, 99, 100, 440, 456
Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî 440, 456
Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer 758

Ubeydullah b. Ziyâd 316, 330, 333, 334, 337, 338, 340, 342, 366, 419, 757
Ubeydullah b. Ziyâd Ali b. Hüseyin 366
Uhnûne 249
Uhnûniyye 251
Uhud Gazvesi 429
Ukbe b. Âmir 91
Ukbe b. Âmir el-Cühenî 91
Ukbe b. Âzib 546
Ukbe b. Müslim 305
Ukbe b. Selm 277, 279, 290, 619, 696, 697, 706, 711
Ukbe b. Selm b. Miledd 277
Ukbe b. Sem'ân 361
Ukbe b. Târık el-Cüşemî 417, 419
Ukbe b. Ziyâd 106
Ukberâ 540
Uman 303, 521, 527, 545, 564, 696, 758
Umâre b. Abd 324, 325
Umâre b. Abd es-Selûlî 324
Umâre b. Ebû Hafsa 228, 471
Umâre b. Hamza 596, 740, 741
Umâre b. Huzeyme b. Sâbit 90
Umâre b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 150
Umeyr b. Bişr el-Has'amî 464
Umeyr b. Ukbe 484
Umretü'l-kazâ 447, 741
Urve b. Abdullah el-Cu'fî 330
Urve b. Hudeyr 109
Urve b. İnnâf b. Şüreyh et-Tâî 143
Urve b. Uşbe 206, 207
Urve b. Üdeyye 106
Urve b. Zübeyr 415, 420, 424, 443, 445, 536
Urve Ebû Râşid 508
Useyd b. Mâlik el-Hadramî 360
Utbe b. Ebû Süfyân 57, 73, 106, 262, 322, 524
Utbe b. Farkad 395
Utbî 477, 505, 597
Utebî 63, 323
Ûtîyo 300
Uyeyne b. Abdurrahmân b. Cevşen 462
Uzeyb 334
Uzeybü'l-Hicânât 334, 335
Übey es-Sayrafî 36
Übeyye 496
Übeyye bt. Ma'bed 496
Übülle 522
Ümâme bt. Ebü'l-Âs b. Rebî' 225
Ümeyme bt. Abdülmuttalib 747, 773
Ümeyme bt. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib 407
Ümeyye 25, 26, 27, 39, 69, 232, 245, 261, 264, 266, 305, 329, 370, 382, 384, 388, 392, 399, 400, 441, 444, 468, 488, 492, 503, 506, 507, 514, 517, 520, 523, 536, 537, 538, 549, 550, 568, 575, 585, 596, 597, 600, 601, 606, 614, 623, 634, 658, 691, 714, 717, 724, 732, 734, 744, 745, 749, 755, 757, 759, 764, 771, 772, 773, 775
Ümeyye b. Halef el-Cumahî 744
Ümeyye b. Hâlid b. Ebû Osman ve Abdullah b. Amr es-Sekafî 614
Ümeyye b. Hâlid el-Basrî 514
Ümmü Abdullah b. Hasan b. Ali 317
Ümmü Beşîr bt. Ebû Mes'ûd 269
Ümmü Ca'fer bt. Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Tâlib 407
Ümmü Ca'fer Zübeyde bt. Ca'fer 521
Ümmü Cemîl bt. Harb 506, 764
Ümmü Cemîl bt. Harb b. Ümeyye 506, 764
Ümmü Ebîhâ 407, 502, 507, 741
Ümmü Ebîhâ bt. Abdullah 507
Ümmü Eymen 430
Ümmü Ferve bt. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir 317
Ümmü Habîb 449, 503, 561
Ümmü Habîbe 75
Ümmü Hakîm Beyzâ bt. Abdülmuttalib 771
Ümmü Hakîm bt. Kâriz 490
Ümmü Hânî bt. Ebû Tâlib 320
Ümmü Hasan 317
Ümmü İbrâhim bt. Misver 502

Ümmü İsa 503
Ümmü İshâk bt. Talha b. Ubeydullah 270, 317
Ümmü Külsûm bt. Ali 224
Ümmü Külsûm bt. Fadl 453
Ümmü Külsûm es-Suğrâ bt. Ali 498
Ümmü'l-Benîn 341, 344, 503, 504, 543
Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz 503
Ümmü'l-Benîn bt. Hizâm 341
Ümmü'l-Fadl 25, 429, 447, 449, 717
Ümmü'l-Fadl bt. Hâris b. Hazn 25
Ümmü'l-Hakem bt. Zübeyr b. Abdülmuttalib 407
Ümmü'l-Hasan 269, 526
Ümmü'l-Kâsım 407
Ümmü'l-Uryân bt. Heysem 233
Ümmü Mûsâ 317, 563, 730, 731
Ümmü Mûsâ bt. Ali b. Hüseyin 563
Ümmü Mûsâ bt. Mansûr b. Abdullah b. Şehr b. Yezîd b. Müsevvib b. Hâris b. Şemir Zülcenâh el-Himyerî 730
Ümmü Seleme bt. Amr el-Kinâniyye 422
Ümmü Seleme bt. Ebû Ümeyye 27
Ümmü Seleme bt. Ya'kûb 534, 598, 618, 619, 623
Ümmü Selime bt. Muhammed b. Talha b. Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Sıddîk 313
Ümmü Şeybe bt. Umeyr 444
Ümmü Talha 189
Ürdün 248
Üsâme b. Muhammed b. Üsâme b. Zeyd 441
Üsâme b. Zeyd 15, 430, 431, 433, 441, 746
Üsâme b. Zeyd b. Hârise 430
Üveys el-Karanî 96
Üveyto 529

V

Vaddâh b. Hayseme 514
Vâdıh 312
Vâdil'akîk 522
Vâdi'l-Kurâ 196, 204, 205, 206, 208
Vâdi's-Sibâ 37, 49, 51, 53, 54, 55
Vâfide 761
Vâil b. Hucr el-Hadramî 202
Vâile b. Amr b. Nâc b. Yeşkür b. Advân b. Amr b. Kays b. Aylân 416
Vâkıdî 44, 90, 91, 93, 95, 166, 220, 226, 263, 266, 316, 369, 377, 426, 435, 436, 437, 444, 448, 454, 459, 477, 480, 482, 483, 484, 485, 489, 511, 595, 642, 658, 729, 741, 742, 744, 746, 749, 750, 761, 773
Vâkım 289
Vâkısa 336, 373
Va'le b. Mahdûc ez-Zühlî 36
Vâsıt 61, 89, 90, 216, 294, 303, 308, 385, 521, 546, 572, 579, 580, 582, 583, 588, 594, 610, 612, 642, 686, 692, 693, 709
Vâsıtulkasab 91
Vebere b. Abdurrahmân el-Müslî 473
Vehb 13, 14, 17, 18, 19, 24, 26, 31, 32, 37, 41, 46, 47, 48, 51, 53, 54, 58, 61, 70, 81, 82, 92, 93, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 109, 111, 112, 114, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 139, 141, 142, 149, 162, 167, 169, 188, 189, 199, 202, 213, 216, 217, 219, 229, 259, 260, 261, 266, 320, 329, 349, 358, 363, 371, 372, 375, 441, 444, 456, 462, 477, 774
Vehb b. Bakıyye 92, 104, 135, 229, 441, 456, 462
Vehb b. Bakıyye el-Vâsıtî 441
Vehb b. Cerîr 13, 17, 18, 19, 24, 26, 31, 32, 37, 41, 47, 48, 51, 53, 54, 58, 61, 70, 81, 82, 93, 98, 99, 100, 101, 102, 109, 111, 114, 122, 124, 162, 167, 169, 188, 219, 259, 260, 266, 329, 372, 375
Vehb b. Cerîr b. Hâzim 13, 24, 31, 41, 48, 51, 82, 99, 167, 169, 260, 266
Vehb b. Keysân 477
Vehb b. Mes'ûd el-Has'amî 199, 202
Vehb b. Sayfî el-Ensârî 14

Vekî‘ 36, 38, 40, 44, 45, 95, 225, 433, 463, 484
Vekî‘ b. Cerrâh 433
Velîd b. Abdülmelik 408, 503, 507, 509, 536, 598, 620, 623, 765, 767, 768
Velîd b. Abdülmelik b. Mervân 408
Velîd b. Müslim 68, 369, 440, 482
Velîd b. Sâlih 436, 437, 445, 454, 473, 658, 749, 773
Velîd b. Ukbe 74, 79, 81, 85, 121, 150, 260, 607, 768, 771
Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu‘ayt 74, 79, 85, 607, 768
Velîd b. Utbe 322, 323, 445, 446, 743
Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân 322
Velîd b. Yezîd 273, 401, 403, 492, 534, 606, 645, 691
Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik 273, 534
Verdân 69, 72, 222
Verdân b. Mücâlid et-Teymî 222
Vikâ b. Sümey 106
Vuhâze b. Sa‘d 94

Y

Yahyâ 13, 21, 22, 36, 53, 54, 62, 63, 93, 94, 100, 104, 116, 126, 127, 128, 131, 144, 149, 150, 154, 220, 225, 231, 236, 240, 270, 271, 311, 316, 327, 328, 362, 377, 392, 393, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 422, 427, 431, 438, 439, 440, 443, 454, 455, 456, 457, 458, 462, 464, 465, 467, 474, 485, 497, 498, 503, 504, 513, 549, 561, 577, 578, 581, 583, 586, 592, 595, 600, 601, 616, 617, 618, 620, 644, 645, 673, 706, 712, 721, 729, 730, 733, 734, 735, 737, 738, 739, 759, 762
Yahyâ b. Abdullah b. Hasan 311
Yahyâ b. Abdülhamîd 36
Yahyâ b. Âdem 116, 126, 127, 128, 144, 231, 328, 405, 438, 439, 443, 454, 455, 456, 457, 458, 595
Yahyâ b. Alâ 485
Yahyâ b. Ca‘fer 497, 577, 578, 617, 712, 734
Yahyâ b. Ca‘fer b. Temmâm 497, 577, 578, 617, 712, 734
Yahyâ b. Ca‘fer b. Temmâm b. Abbâs b. Abdülmuttalib 734
Yahyâ b. Eyyûb ez-Zâhid 462
Yahyâ b. Hakem 270, 474, 503, 645
Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs 503
Yahyâ b. Hudayn b. Münzir 581
Yahyâ b. Hüseyin b. Zeyd 398
Yahyâ b. İsmâîl b. Sâlim el-Ezdî 327
Yahyâ b. Kesîr 240, 316
Yahyâ b. Ma‘în 22, 62, 94, 104, 149, 427, 465, 467
Yahyâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 738
Yahyâ b. Mühelleb el-Becelî 455
Yahyâ b. Saîd 53, 63, 93, 100, 236, 328, 362, 440
Yahyâ b. Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha 328
Yahyâ b. Saîd el-Kattân 63
Yahyâ b. Tufeyl 513
Yahyâ b. Yemân 457, 462, 464
Yahyâ b. Zeyd 393, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 561
Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin 398, 402
Yahyâ b. Ziyâd b. Ebû Huzâbe el-Bercemî 706
Yaktîn b. Mûsâ 645, 647
Ya‘kûb 20, 58, 101, 200, 227, 238, 286, 372, 375, 395, 396, 432, 463, 485, 502, 503, 527, 534, 536, 549, 598, 618, 619, 623, 733, 734
Ya‘kûb b. Dâvûd es-Sekafî 227
Ya‘kûb b. İbrâhim b. Sa‘d ez-Zührî 20
Ya‘kûb b. İbrâhim ed-Devrakî 463
Ya‘kûb b. Talha 238
Ya‘kûb b. Zeyd 485
Ya‘la 25
Ya‘lâ b. Hakîm'in Nâfi 114
Ya‘lâ b. Münye 24, 25, 26, 37
Ya‘lâ b. Münye et-Temîmî 25, 37

Ya'lâ b. Ubeyd 59
Yemâme 151, 294, 303, 355, 380, 428, 490, 491, 498, 499, 520, 527, 731, 737
Yemen 25, 26, 35, 98, 103, 198, 200, 202, 289, 327, 328, 428, 488, 489, 526, 530, 531, 562, 563, 670, 678, 686, 687, 755
Yerîm b. Ma'dîkerib 496
Yermük 497
Yezîd 19, 24, 36, 48, 50, 51, 70, 72, 77, 83, 86, 89, 92, 94, 104, 106, 107, 112, 115, 117, 118, 122, 125, 130, 135, 142, 144, 154, 161, 173, 198, 203, 204, 205, 206, 208, 211, 215, 229, 232, 241, 258, 259, 268, 273, 282, 283, 284, 290, 301, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 342, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 375, 377, 381, 382, 384, 388, 399, 401, 403, 406, 409, 410, 411, 412, 413, 418, 425, 427, 432, 433, 435, 437, 439, 441, 445, 451, 454, 456, 459, 462, 463, 464, 465, 466, 474, 492, 495, 505, 510, 511, 513, 514, 517, 520, 527, 534, 535, 537, 538, 550, 563, 564, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 575, 582, 585, 587, 588, 589, 593, 606, 609, 610, 612, 613, 614, 616, 623, 626, 638, 642, 644, 645, 646, 676, 677, 686, 687, 688, 691, 692, 698, 699, 701, 717, 718, 731, 741, 754, 756, 757, 758, 760
Yezîd b. Abdullah b. Hâd 432
Yezîd b. Abdullah b. Hâris 435
Yezîd b. Abdullah b. Şıhhîr 758
Yezîd b. Abdülmelik b. Muğîre b. Nevfel 756
Yezîd b. Amr b. Hübeyre 520, 567, 610
Yezîd b. Âsım el-Muhâribî 19, 107, 122, 125, 144
Yezîd b. Ebû Müslim 513, 514
Yezîd b. Ebû Ziyâd 384, 437, 451, 463, 754
Yezîd b. Esed el-Becelî 72
Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî 381
Yezîd b. Hâris 154, 161, 325, 339, 347
Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym 325, 339
Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî 325
Yezîd b. Hâris el-Kinânî 161
Yezîd b. Hârûn 92, 104, 135, 441, 456, 462, 465, 466
Yezîd b. Hâtim 572, 589, 623, 699, 701
Yezîd b. Hucciye b. Âmir 203
Yezîd b. Huceyye et-Teymî 106
Yezîd b. Hür 19, 106, 115
Yezîd b. Kays 77, 83, 117, 198, 406
Yezîd b. Kays el-Erhabî 77, 117, 198
Yezîd b. Ma'kıl 350
Yezîd b. Muğaffel 173, 364
Yezîd b. Muhammed el-Ammî 36
Yezîd b. Nu'mân el-Himyerî 94
Yezîd b. Ömer b. Hübeyre 571, 588, 609, 642, 692
Yezîd b. Rûmân 445
Yezîd b. Şecere 204, 205, 206, 208, 495
Yezîd b. Şecere er-Ruhâvî 204, 495
Yezîd b. Üseyd b. Zâfir es-Sülemî 587
Yezîd en-Nahvî 464
Yezîd er-Reşk 612
Yûnus b. Amr b. İmrân el-Câbirî 413, 417
Yûnus b. Habîb 243
Yûnus b. Ubeyd 545
Yûnus b. Yezîd 24, 48, 51, 439, 741
Yûnus b. Yezîd el-Eylî 24, 48, 741
Yûnus en-Nahvî 309, 616
Yûsuf b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî 584
Yûsuf b. Mûsâ 230, 318, 376, 385, 395, 437, 463
Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân 230, 437, 463
Yûsuf b. Ömer 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 396, 397, 398,

399, 400, 401, 520, 524, 552, 553, 634, 692, 693
Yûsuf b. Ömer es-Sekafî 380

Z

Zâbî 536, 571, 703
Zabî b. Müseyyeb 702
Zâbûka 29, 30, 31
Zâdeveyh 218
Zahr b. Kays 226, 230, 340, 365
Zâide b. Sümeyr b. Abdullah b. Nehâr el-Murâdî 143
Za'în b. Hâris el-Kindî 206
Zamyâ 270
Zâtüırk 329, 330, 625
Zâtülcenp 437
Zâtünnitâk 468
Zâzân b. Bendâd Hürmüz 554
Zâzân Ferrûh 171
Zebrekân b. Bedr 144
Zekeriyyâ b. Atıyye 443
Zekeriyyâ Yahyâ b. Ma'în 22, 62, 94, 104
Zekvân 432, 440
Zeml b. Amr b. Anz el-Uzrî 89
Zemzem 415, 417, 426, 506, 760, 761, 764, 766
Zerbâ 443
Zerkâ Ümmü Sa'de 665
Zeyd b. Adî 86, 133
Zeyd b. Adî b. Hâtim 86, 133
Zeyd b. Ali 230, 288, 289, 314, 317, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 387, 388, 389, 390, 391, 395, 396, 398, 402, 403, 520, 717, 759
Zeyd b. Ali b. Hüseyin 288, 314, 317, 376, 380, 398, 402, 403, 717
Zeyd b. Erkam 235, 362
Zeyd b. Eslem 236, 433, 464, 481
Zeyd b. Hasafe et-Teymî 142
Zeyd b. Hasan 269, 293, 398
Zeyd b. Hısn 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 142, 145, 217
Zeyd b. Hısn et-Tâî 124, 126, 129, 142
Zeyd b. Hubâb el-Uklî 475
Zeyd b. Mûsâ 405
Zeyd b. Rukâd el-Cenbî 360
Zeyd b. Sâbit 475
Zeyd b. Sûhân 43, 44
Zeyd b. Sûhân el-Abdî 43
Zeyd b. Vâkıd 149
Zeydiyye 304, 387, 388, 760
Zeyneb bt. Abdullah b. Hasan 292
Zeyneb bt. Akîl 370
Zeyneb bt. Ali 345, 359, 361, 362
Zeyneb bt. Muhammed b. Abdullah 292, 621
Zeyneb bt. Süleymân 455, 526, 562, 622
Zeyneb bt. Süleymân b. Ali 455, 562
Ziml b. Amr el-Uzrî 106
Zirâ b. Bedr el-Guddânî 187
Ziyâd 35, 61, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 93, 106, 110, 130, 144, 171, 172, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 210, 212, 213, 214, 221, 239, 249, 257, 262, 276, 277, 278, 301, 304, 308, 316, 322, 326, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 349, 353, 355, 356, 358, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 379, 381, 384, 393, 419, 435, 437, 451, 463, 482, 509, 515, 520, 523, 524, 538, 539, 550, 557, 572, 573, 579, 582, 584, 594, 597, 598, 605, 606, 607, 609, 613, 614, 616, 630, 634, 640, 642, 643, 658, 659, 677, 678, 679, 690, 700, 704, 706, 721, 732, 752, 754, 757, 766, 768
Ziyâd b. Amr b. Urayb es-Sâ'idî 356
Ziyâd b. Dirhem 550
Ziyâd b. Ebû Âmir eş-Şerevî 515
Ziyâd b. Ebû Süfyân 35, 61, 181, 185, 523, 557
Ziyâd b. Eşheb b. Verd el-Ca'dî 110
Ziyâd b. Hasafe 83, 130, 171, 172, 212, 213, 214, 249
Ziyâd b. Hasafe b. Sakaf et-Temîmî 212

Ziyâd b. Mişkân 572, 700, 704
Ziyâd b. Nadr 77, 78, 80, 85
Ziyâd b. Nadr el-Hârisî 77, 78, 80, 85
Ziyâd b. Nasr el-Hârisî 35
Ziyâd b. Sâlih 550, 573, 582, 605, 606, 609
Ziyâd b. Sâlih el-Huzâ'î 609
Ziyâd b. Ubeydullah 276, 277, 520, 584, 594, 597, 642, 658, 659
Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdullah el-Hârisî 597
Ziyâd en-Nehdî 393
Zubyân b. Umâre 186, 250, 418
Zubyân b. Umâre et-Temîmî 250, 418
Zû Huşub 275
Zûkâr 20, 25, 32, 36
Zû Kâr 56
Zur'a b. Şerîk et-Teymî 359
Zübâle 332
Zübâre 542, 699
Zübeyd el-Yâmî 127, 381, 384
Zübeyr 13, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 41, 42, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 70, 71, 81, 99, 110, 112, 113, 114, 115, 180, 188, 189, 240, 242, 244, 269, 282, 290, 299, 323, 327, 328, 329, 350, 351, 353, 365, 366, 406, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 431, 432, 436, 440, 442, 443, 445, 452, 454, 460, 464, 467, 468, 469, 470, 474, 477, 478, 480, 483, 484, 485, 486, 490, 493, 498, 500, 501, 536, 547, 586, 596, 639, 658, 729, 740, 743, 746, 747, 748, 753, 756, 758, 773
Zübeyr b. Abbâs b. Abdullah 500
Zübeyr b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf 442
Zübeyr b. Avvâm 13, 14, 49, 51, 52, 54, 431, 486, 498, 501, 773
Zübeyr b. Bekkâr 242, 282, 290, 299, 432, 436, 440, 454, 464, 480, 485, 493, 773
Zübeyr b. Bekkâr ez-Zübeyrî 480
Zübeyr b. Hırrît 31, 329, 460
Zübeyr b. Karaza b. Ka'b 350
Zübeyr b. Müslim el-Cu'fî 60
Zü'd-Dem'a 398
Züfer b. Hâris el-Kilâbî 46
Züheyr 31, 44, 46, 47, 58, 61, 101, 124, 127, 129, 130, 131, 142, 167, 206, 217, 219, 233, 246, 307, 315, 331, 334, 337, 344, 346, 348, 353, 354, 358, 360, 374, 396, 402, 432, 454, 515, 568, 572, 600, 617, 632, 637, 645, 646, 648, 674, 692, 727, 772
Züheyr b. Harb 31, 47, 58, 61, 101, 167, 219, 246
Züheyr b. Harb Ebû Hayseme 47, 101, 167, 219
Züheyr b. Kayn 331, 334, 337, 344, 346, 348, 353, 354, 374
Züheyr b. Kayn b. Hâris el-Becelî 337
Züheyr b. Kayn el-Becelî 331
Züheyr b. Kayn el-İclî 374
Züheyr b. Mekhûl 206
Züheyr b. Muâviye 396, 454
Züheyr b. Muhammed el-Âmirî 402
Züheyr b. Müseyyeb 315, 515, 617, 632, 637, 648
Züheyr b. Müseyyeb ed-Dabbî 315, 515, 617, 648
Züheyr el-Ecdârî 206
Zühre bt. Amr b. Hanser 416
Zührî 17, 18, 20, 21, 24, 31, 32, 34, 48, 51, 58, 99, 100, 112, 113, 115, 122, 124, 235, 237, 266, 290, 316, 381, 385, 389, 437, 439, 454, 502, 740, 741, 749, 750, 762, 770, 773, 774, 775
Zülcevşen 84, 336, 342, 343, 346, 347, 352, 358, 362, 366, 369, 373, 375
Zü'l-Habeke 200

Zülhuleyfe 447
Zülkelâ‘ 85, 94, 100
Zülkelâ‘ el-Ekber 94
Zü’l-Vişâh 98
Zümeyl b. Übeyr el-Fezârî 319
Zümeyl el-Kilâbî 393
Zür‘a b. Burc 124, 125, 129
Zür‘a bt. Mişrah 501
Zü’s-sefinât 127, 128, 129, 502, 511
Zü’s-südeyye 130, 144
Zü’ş-Şâme el-Mu‘aytî 515